Sri Paninisutrana

HINDI

K
292
6?

G.K.V.

गुरुकुल कांगड़ी विश्वविद्यालय, हरिद्वार
पुस्तकालय

विषय संख्या R २१२
पुस्तक संख्या ४ (क)
आगत पंजिका संख्या

पुस्तक पर किसी प्रकार का निशान लगाना वर्जित है। कृपया १५ दिन से अधिक समय तक पुस्तक अपने पास न रखें। 43635

Stock Verification-2024

[illegible] पुस्तक वितरित न की जाय

Stock Verification-2024

[illegible]

Stock Verification-2024

६३,६३५

२१२
२ IV (२)

COMPILED

~~२१२
४ क~~

सन्दर्भ ग्रन्थ
REFRENCE BOOK

यह पुस्तक वितरित न की जाय
NOT TO BE ISSUED

२१२

श्रीः

पाणिनिसूत्राणां
उणादिसूत्राणां
फिट्सूत्राणां च

२१२

वर्णानुक्रमसूची.

३०७

CHECKED 1973

चतुर्थाष्टकपूरणिका.

त्रप्रती
अ
शंहार
:सव
कथित
र्तरि
र्तर्यूप
कर्मका
कर्मकाच्च
र्मकाच्च
र्मधारयेराज्य
च्छ्रेप्रियसुख
त्सार्वधातुक
जीविकार्थे
नोर्भविष्यद
रालाकासंर
षुग्लहः
न्यतरस्यां १ ७५ | अंगात्मातिलोम्ये ८ १ ३३

ांकः
७६
१

२१२
४५

पाणिनीयसूत्रपाठस्य

अकारादिवर्णानुक्रमेण

सूत्रप्रतीकानि

सूत्रप्रतीकं	अध्यायांकः	पादांकः	सूत्रांकः
अअ	८	४	६८
अंशंहारी	५	२	६९
अकःसवर्णेदीर्घः	६	१	१०१
अकथितंच	१	४	५१
अकर्तरिचकारके	३	३	१९
अकर्तर्यृणेपंचमी	२	३	२४
अकर्मकाच्च	१	३	२६
अकर्मकाच्च	१	३	३५
अकर्मकाच्च	१	३	४५
अकर्मधारयेराज्यम्	६	२	१३०
अकृच्छ्रेप्रियसुख	८	१	१३
अकृत्सार्वधातुकयो	७	४	२५
अकेजीविकार्थे	६	२	७३
अकेनोर्भविष्यदा	२	३	७०
अक्षशलाकासंख्याः	२	१	१०
अक्षेषुग्लहः	३	३	७०
अक्षोऽन्यतरस्यां	३	१	७५

मूत्रप्रतीकं	अध्यायांकः	पादांकः	सूत्रांकः
अक्षणोदर्शनात्	५	४	७६
अगारांताट्ठत्	४	४	७०
अगारैकदेशेप्रघणः	३	३	७९
अग्नीत्प्रेषणेपरस्यच	८	२	९२
अग्नेःस्तुत्स्तोमसोमाः	८	३	८२
अग्नेर्ढक्	४	२	३३
अग्नौचेः	३	२	९१
अग्नौपरिचाय्यो	३	१	१३१
अग्राख्यायामुरसः	५	४	९३
अग्राद्यत्	४	४	११६
अग्रांतशुद्धशुभ्रवृ	५	४	१४५
अङ्गितश्च	६	४	१०३
अंगइत्यादौच	६	१	११९
अंगयुक्तंतिङाकांक्षं	८	२	९६
अंगस्य	६	४	१
अंगानिमैरेये	६	२	७०
अंगात्मातिलोम्ये	८	१	३३

लेर्दारुणि	५	४	११४
गुल्यादिभ्यष्ठक्	५	३	१०८
च	४	३	३१
चउपसर्गात्तः	७	४	४७
चः	६	४	१३८
चःकर्तृयकि	६	१	१९५
चःकर्मकर्तरि	३	१	६२
चःपरस्मिन्पूर्वविधौ	१	१	५७
चतुरविचतुरसुचतु	५	४	७७
चश्च	१	२	२८
चस्तास्वत्थल्य	७	२	६१
अचित्तहस्तिधेनो	४	२	४७
अचित्ताददेशका	४	३	९६
अचिरकृतः	७	२	१००
अचिविभाषा	८	२	२१
+ अचिशीर्षः +	६	१	६२
अचिश्नुधातुभ्रुवां	६	४	७७
अचोञ्णिति	७	२	११५
अचोन्त्यादिटि	१	१	६४
अचोयत्	३	१	९७
अचोरहाभ्यांद्वे	८	४	४६
अच्कावशक्तौ	६	२	१५७
अच्चघेः	७	३	११९
अच्छगत्यर्थवदेषु	१	४	६९
अच्प्रत्यन्ववपूर्वा	५	४	७५
अजर्यंसंगतम्	३	१	१०५
अजादीगुणवचना	५	३	५८
अजादेर्द्वितीयस्य	६	१	२
अजाद्यतष्टाप्	४	१	४
अजाद्यदंतम्	२	२	३३
अजाविभ्यांथ्यन्	५	१	८
अजिनांतस्योत्तरप	५	३	८२
अजिव्रज्योश्च	७	३	६०
अजेर्व्यघञपोः	२	४	५६
अज्झनगमांसनि	६	४	१६
अज्ञाते	५	३	७३
अञ्चेःपूजायाम्	७	२	५३
अञ्चेर्लुक्	५	३	३०
अञ्चेश्छंदस्यसर्व	६	१	१७०
अञ्चोनपादाने	८	२	४८
अञ्जेःसिचि	७	२	७१
अञ्नासिकायाःसं	५	४	११८
अट्कुप्वाङ्नुम्व्यवा	८	४	२
+ अडभ्यासव्य +	६	१	१३६
अड्गार्ग्यगालवयोः	७	३	९९
अणञौच	४	३	३३
अणावकर्मकाच्चित्तव	१	३	८८
अणिनियुक्ते	६	२	७५
अणोद्व्यचः	४	१	१५६
अणोप्रगृह्यस्यानु	८	४	५७
अण्कर्मणिच	३	३	१२
अण्कुटिलिकायाः	४	४	१८
अण्च	५	२	१०३
अणिञोरनार्षयोर्गुरू	४	१	७८
अणिनुणः	५	४	१५
अणुदित्सवर्णस्यचा	१	१	६९

वर्णानुक्रमसूची

अणृगयनादिभ्यः	४	३	७३
अण्महिष्यादिभ्यः	४	४	४८
अतआदेः	७	४	७०
अतइञ्	४	१	९५
अतइनिठनौ	५	२	११५
अतउत्सार्वधातुके	६	४	११०
अतउपधायाः	७	२	११६
अतएकहल्मध्ये	६	४	१२०
अतःकृकमिकंस	८	३	४६
अतश्च	४	१	१७७
अतिग्रहाव्यथनक्षे	५	४	४६
अतिथेर्ञ्यः	५	४	२६
अतिरतिक्रमणेच	१	४	९५
अतिशायनेतमबिष्ठनौ	५	३	५५
अतेःशुनः	५	४	९६
अतेरकृत्पदे	६	२	१९१
अतोगुणे	६	१	९७
अतोदीर्घोयञि	७	३	१०१
अतोभिसऐस्	७	१	९
अतोम्	७	१	२४
अतोयेयः	७	२	८०
अतोरोरप्लुतादप्लुते	६	१	११३
अतोलोपः	६	४	४८
अतोल्रान्तस्य	७	२	२
अतोहलादेर्लघोः	७	२	७
अतोहेः	६	४	१०५
अत्यन्तसंयोगेच	२	१	२९
अत्रलोपोभ्यासस्य	७	४	५८
अत्रानुनासिकःपूर्वस्य	८	३	
अत्रिभृगुकुत्सवसिष्ठ	२	४	६
अत्वसंतस्यचाधातोः	६	४	१
अत्स्मदृत्वरप्रथम्रद	७	४	९
अदःसर्वेषां	७	३	१०
अदभ्यस्तात्	७	१	
अदर्शनंलोपः	१	१	६
अदसऔसुलोपश्च	७	२	१०
अदसोमात्	१	१	१
अदसोसेर्दादुदोमः	८	२	८
अदिप्रभृतिभ्यःशपः	२	४	७
अदूरभवश्च	४	२	७
अदेङ्गुणः	१	१	
अदोजग्धिर्ल्यप्तिकि	२	४	३
अदोनन्ने	३	२	६
अदोनुपदेशे	१	४	७
अड्डुतरादिभ्यःपञ्च	७	१	२
अद्भिःसंस्कृतम्	४	४	१३
अद्यश्वीनावष्टब्धे	५	२	१
अधःशिरसीपदे	८	३	४
अधिकम्	५	२	७
अधिकरणवाचिनश्च	२	३	६
अधिकरणवाचिनाच	२	२	१
अधिकरणविचालेच	५	३	४
अधिकरणेबन्धः	३	४	४
अधिकरणेशेतेः	३	२	१
अधिकरणैतावत्त्वेच	२	४	१
अधिकृत्यकृतेग्रन्थे	४	३	८

पाणिनीयसूत्रपाठस्य

अधिपरीअनर्थकौ	१	४	९३	अनभिहिते	२	३	१
अधिरीश्वरे	१	४	९७	अनवक्लृप्त्यमर्षयोः	३	३	१४५
अधिशीङ्स्थासांकर्म	१	४	४६	अनश्च	५	४	१०८
अधीगर्थदयेशांकर्मणि	२	३	५२	अनसन्तान्नपुंसका	५	४	१०३
अधीष्टेच	३	३	१६६	अनाप्यकः	७	२	११२
अधुना	५	३	१७	अनिगन्तोञ्चतौव	६	२	५२
अधेःप्रसहने	१	३	३३	अनितेः	८	४	१९
अधेरुपरिस्थं	६	२	१८८	अनिदितांहल	६	४	२४
अध्ययनतोविप्रकृष्टा	२	४	५	अनुकम्पायां	५	३	७६
अध्यर्धपूर्वाद्विगोर्लुं	५	१	२८	अनुकरणंचानिति	१	४	६२
अध्यायन्यायोद्याव	३	३	१२२	अनुकाभिकाभीकः	५	२	७४
अध्यायानुवाकयोर्लुक्	५	२	६०	अनुगवमायामे	५	४	८३
अध्यायिन्यदेशका	४	४	७१	अनुगादिनष्ठक्	५	४	१३
अध्यायेष्वेवर्षेः	४	३	६९	अनुग्वलंगामी	५	२	१५
अध्वनोयत्खौ	५	२	१६	अनुदात्तंसर्वमपादादौ	८	१	१८
अध्वर्युकषाययोर्जातौ	६	२	१०	अनुदात्तङित	१	३	१२
अध्वर्युक्रतुरनपुंसकं	२	४	४	अनुदात्तंच	८	१	३
अन	६	४	१६७	अनुदात्तंपदमेक	६	१	१५८
अनउपधालोपिनो	४	१	२८	अनुदात्तंप्रश्नान्ता	८	२	१००
अनङ्सौ	७	१	९३	अनुदात्तस्यचय	६	१	१६१
अनचिच	८	४	४७	अनुदात्तस्यचर्दुप	६	१	५९
अनत्यन्तगतौक्तात्	५	४	४	अनुदात्तादेरञ्	४	२	४४
अनत्याधानउरसि	१	४	७५	अनुदात्तादेश्च	४	३	१४०
अनद्यतनेलङ्	३	२	१११	अनुदात्तेच	६	१	१९०
अनद्यतनेलुट्	३	३	१५	अनुदात्तेचकुधपरे	६	१	१२०
अनद्यतनेर्हिलन्यत	५	३	२१	अनुदात्तेतश्चहलादेः	३	२	१४९
अनन्तावसथेतिह	५	४	२३	अनुदात्तोपदेशवन	६	४	३७
अनन्त्यस्यापिप्रश्ना	८	२	१०५	अनुदात्तौसुप्पितौ	३	१	४

अनुनासिकस्यक्वि	६	४	१५
अनुनासिकात्परोनु	८	३	४
अनुपदसर्वान्नाया	५	२	९
अनुपद्यन्वेष्टा	५	२	९०
अनुपराभ्यांकृञः	१	३	७९
अनुपसर्गाज्ज्ञः	१	३	७६
अनुपसर्गात्फुल्ल	८	२	५५
अनुपसर्गाद्वा	१	३	४३
अनुपसर्गाल्लिम्प	३	१	१३८
अनुपसर्जनात्	४	१	१४
अनुप्रतिगृणश्च	१	४	४१
अनुप्रवचनादिभ्य	५	१	१११
अनुब्राह्मणादिनिः	४	२	६२
अनुर्यत्समया	२	१	१५
अनुर्लक्षणे	१	४	८४
अनुवादेचरणानाम्	२	४	३
अनुविपर्यभिनिभ्यः	८	३	७२
अनुशतिकादीनांच	७	३	२०
अनुस्वारस्यययि	८	४	५८
अनृष्यानन्तर्ये	४	१	१०४
अनेकमन्यपदार्थे	२	२	२४
अनेकाल्शित्सर्वस्य	१	१	५५
अनोनुट्	८	२	१६
अनोबहुव्रीहेः	४	१	१२
अनोभावकर्मवचनः	६	२	१५०
अनोरकर्मकात्	१	३	४९
अनोरप्रधानकनी	६	२	१८९
अनोऽश्मायःसरसां	५	४	५४
अनौकर्मणि	३	२	१००
अन्तः	६	२	९२
अन्तः	६	२	१४३
अन्तः	६	२	१७९
अन्तः	८	४	२०
अन्तःपूर्वपदाट्ठञ्	४	३	६०
अन्तरंबहिर्योगो	१	१	३६
अन्तरदेशे	८	४	२४
अन्तरपरिग्रहे	१	४	६५
अन्तरान्तरेणयुक्ते	२	३	४
अन्तर्घनोदेशे	३	३	७८
अन्तर्धौयेनादर्शन	१	४	२८
अन्तर्बहिर्भ्यांच	५	४	११७
अन्तर्वत्पतिवतोर्नुक्	४	१	३२
अन्तश्च	६	२	१८०
अन्तश्चतवैयुगपत्	६	१	२००
अन्तात्यन्ताध्वदूर	३	२	४८
अन्तादिवच्च	६	१	८५
अन्तिकबाढयोर्नेद	५	३	६३
अन्तोदात्तादुत्तर	६	१	१६९
अन्तोवत्याः	६	१	२२०
अन्त्यात्पूर्वबह्वचः	६	२	८३
अन्नाण्णः	४	४	८५
अन्नेनव्यञ्जनम्	२	१	३४
अन्यतोङीष्	४	१	४०
अन्यथैवंकथमित्थं	३	४	२७
अन्यपदार्थेचसंज्ञा	२	१	२१
अन्यारादितरर्ते	२	३	२९

अन्येभ्योपिदृश्यते	२	३	१७८।३ ३ १३०
अन्येभ्योपिदृश्यते	३	२	७५
अन्येषामपिदृश्यन्ते	६	३	१३७
अन्येष्वपिदृश्यते	३	२	१०१
अन्वच्यानुलोम्ये	३	४	६४
अन्ववतप्ताद्रहसः	५	४	८१
अपगुरोणमुलि	६	१	५३
अपघनोङ्गम्	३	३	८१
अपचितश्च	७	२	३०
अपत्यंपौत्रप्रभृति	४	१	१६२
अपथंनपुंसकं	२	४	३०
अपदातौसाल्वात्	४	२	१३५
अपदान्तस्यमूर्धन्यः	८	३	५५
अपपरिबहिरञ्चवः	२	१	१२
अपपरीवर्जने	१	४	८८
अपमित्ययाचिताभ्यां	४	४	२१
अपरस्पराःक्रिया	६	१	१४४
अपरिमाणबिस्ता	४	१	२२
अपरिहृताश्च	७	२	३२
अपरोक्षेच	३	२	११९
अपवर्गेतृतीया	२	३	६
अपस्करोरथाङ्गम्	६	१	१४९
अपस्पृधेथामानृचु	६	१	३६
अपह्नवेज्ञः	१	३	४४
अपाच्च	६	२	१८६
अपाच्चतुष्पाच्छकु	६	१	१४२
अपादानेचाहीयरुहोः	५	४	४५
अपादानेपञ्चमी	२	३	२८
अपादानेपरीप्सायां	३	४	५२
अपाद्वदः	१	३	७३
अपिःपदार्थसंभाव	१	४	९
अपूर्वपदादन्यतर	४	१	१४९
अपृक्तएकाल्प्रत्ययः	१	२	४१
अपेक्लेशतमसोः	३	२	५०
अपेचलषः	३	२	१४४
अपेतापोढमुक्त	२	१	३८
अपोनप्त्रपांनप्तृभ्यांघः	४	२	२७
अपोभि	७	४	४८
अप्तृन्तृच्स्वसृनप्तृ	६	४	११
अप्पूरणीप्रमाण्योः	५	४	११६
अप्प्रत्ययात्	३	३	१०२
अप्लुतवदुपस्थिते	६	१	१२९
अभाषितपुंस्काच्च	७	३	४८
अभिजनश्च	४	३	९०
अभिजिद्विदभृ	५	३	११८
अभिज्ञावचनेलृट्	३	२	११२
अभिनिविशश्च	१	४	४७
अभिनिष्क्रामतिद्वा	४	३	८६
अभिनिसःस्तनः	८	३	८६
अभिप्रत्यतिभ्यःक्षिपः	१	३	८०
अभिरभागे	१	४	९१
अभिविधौभावइनुण्	३	३	४४
अभिविधौसंपदाच	५	४	५३
अभेर्मुखम्	६	२	१८
अभेश्चाविदूर्ये	७	२	५
अभ्यमित्राच्छच	५	२	[illegible]

अभ्यस्तस्यच	६	१	३३
अभ्यस्तानामादिः	६	१	१८९
अभ्यासस्यासवर्णे	६	४	७८
अभ्यासाच्च	७	३	५५
अभ्यासेचर्च	८	४	५४
अभ्युत्सादयांप्रजन	३	१	४२
अमनुष्यकर्तृकेच	३	२	५३
अमहन्नवंनगरेनु	६	२	८९
अमावस्यदन्यतर	३	१	१२२
अमावास्यायावा	४	३	३०
अमिपूर्वः	६	१	१०७
अमुचच्छन्दसि	५	४	१२
अमूर्धमस्तकात्स्वां	६	३	१२
अमैवाव्ययेन	२	२	२०
अमोमश्	७	१	४०
रूधरवरित्युभय	८	२	७०
म्बाम्बगोभूमिस	८	३	९७
म्बार्थनद्योर्ह्रस्वः	७	३	१०७
मसंबुद्धौ	७	१	९९
अयःशूलदण्डाजिना	५	२	७६
अयङ्यिक्ङिति	७	४	२२
अयनंच	८	४	२५
अयस्मयादीनि	१	४	२०
अयामन्ताल्वाय्ये	६	४	५५
रण्यान्मनुष्ये	४	२	१२९
अनोर ष्टगौडपूर्वेच	६	२	१००
अनो षदजन्तस्य	६	३	६७
अनो श्चक्षुश्चेतो	५	४	५१
आर्तिपिपर्त्योश्च	७	४	७७
आर्तिलूधूसूखनस	३	२	१८४
आर्तिह्रीव्लीरीक्नू	७	३	३६
अर्थवदधातुरप्रत्ययः	१	२	४५
अर्थे	६	२	४४
अर्थेविभाषा	६	३	१००
अर्देःसंनिविभ्यः	७	२	२४
अर्धंनपुंसकम्	२	२	२
अर्धर्चाःपुंसिच	२	४	३१
अर्धाच्च	५	४	१००
अर्धात्परिमाणस्य	७	३	२६
अर्धाद्यत	४	३	४
अर्मेचावर्णंद्व्यच्त्र्यच्	६	२	९०
अर्यःस्वामिवैश्ययोः	३	१	१०३
अर्वणस्त्रसावनञः	६	४	१२७
अर्शआदिभ्योच्	५	२	१२७
अर्हः	३	२	१२
अर्हःप्रशंसायां	३	२	१३३
अर्हेकृत्यतृचश्च	३	३	१६९
अलंकृञ्निराकृ	३	२	१३६
अलंखल्वोःप्रति	३	४	१८
अलुगुत्तरपदे	६	३	१
अलोन्त्यस्य	१	१	५२
अलोन्त्यात्पूर्वउपधा	१	१	६५
अल्पाख्यायां	५	४	१३६
अल्पाच्तरम्	२	२	३४
अल्पे	५	३	८५
अल्लोपोनः	६	४	१३४

अवक्रयः	४	४	५०
अवक्षेपणेकन्	५	३	९५
अवङ्स्फोटायनस्य	६	१	१२३
अवचक्षेच	३	४	१५
अवद्यपण्यवर्या	३	१	१०१
अवपथासिच	६	१	१२१
अवयवादृतोः	७	३	११
अवयवेचप्राण्यौ	४	३	१३५
अवयसिष्ठंश्च	५	१	८४
अवयाःश्वेतवाःपुरो	८	२	६७
अवसमन्धेभ्यस्तमसः	५	४	७९
अवाच्चालम्बना	८	३	६८
अवात्कुटारच्च	५	२	३०
अवाद्गः	१	३	५१
अवारपारात्यन्ता	५	२	११
अवृद्धादपिबहु	४	२	१२५
अवृद्धाभ्योनदी	४	१	११३
अवेःकः	५	४	२८
अवेग्रहोवर्षप्रति	३	३	५१
अवेतॄस्त्रोर्घञ्	३	३	१२०
अवेयजः	३	२	७२
अवोदैधौद्मप्रश्र	६	४	२९
अवोदोर्नियः	३	३	२६
अव्यक्तानुकरणस्या	६	१	९८
अव्यक्तानुकरणा	५	४	५७
अव्ययंविभक्तिसमीप	२	१	६
अव्ययसर्वनाम्नामक	५	३	७१
अव्ययात्त्यप्	४	२	१०४
अव्ययादाप्सुपः	२	४	८२
अव्ययीभावः	२	१	५
अव्ययीभावश्च	१	१	४१
अव्ययीभावश्च	२	४	१८
अव्ययीभावाच्च	४	३	५९
अव्ययीभावेचाकाले	६	३	८१
अव्ययीभावेशर	५	४	१०७
अव्ययेयथाभिप्रेता	३	४	५९
अव्यादवद्यादवक्र	६	१	११६
अशनायोदन्यध	७	४	३४
अशब्देयत्खावन्य	४	३	६४
अशालाच	२	४	२४
अश्नोतेश्च	७	४	७२
अश्वक्षीरवृष	७	१	५१
अश्वपत्यादिभ्यश्च	४	१	८४
अश्वस्यैकाहगमः	५	२	१९
अश्वाघस्यात्	७	४	३७
अश्वादिभ्यःफञ्	४	१	११०
अश्विमानण्	४	४	१२६
अषडक्षाशितं	५	४	७
अषष्ठ्यतृतीयास्थ	६	३	९९
अष्टनआविभक्तौ	७	२	८४
अष्टनःसंज्ञायाम्	६	३	१२५
अष्टनोदीर्घात्	६	१	१[illegible]
अष्टाभ्यऔश्	७	१	[illegible]
असंयोगाल्लिट्कित्	१	२	[illegible]
असंज्ञायांतिल	४	३	१[illegible]
असमासेनिष्का	५	४	[illegible]

वर्णानुक्रमसूची

असांप्रतिके	४	३	९	आकडारादेकासंज्ञा	१	४	
असिद्धवदत्राभात्	६	४	२२	आकर्षात्ष्ठल्	४	४	
असुरस्यस्वम्	४	४	१२३	आकर्षादिभ्यःकन्	५	२	६
असूर्यललाटयो	३	२	३६	आकालिकडाद्यन्त	५	१	११
अस्तंच	१	४	६८	आक्रन्दाट्ठञ्च	४	४	३
अस्तातिच	५	३	४०	आक्रोशेच	६	२	१५
अस्तिनास्तिदिष्टम्	४	४	६०	आक्रोशेनञ्यनिः	३	३	११
अस्तिसिचोपृक्ते	७	३	९६	आक्रोशेवन्योर्ग्रहः	३	३	४
अस्तेर्भूः	२	४	५२	आक्वेस्तच्छीलत	३	२	१३
अस्थिदधिसक्थ्य	७	१	७५	आख्यातोपयोगे	१	४	२
अस्मदोद्वयोश्च	१	२	५९	आगवीनः	५	२	१
अस्मद्युत्तमः	१	४	१०७	आगस्त्यकौण्डिन्य	२	४	७
अस्मायामेधास्र	५	२	१२१	आग्रहायण्यश्वत्थाट्ठक्	४	२	२
अस्यच्वौ	७	४	३२	आङउद्गमने	१	३	४०
अस्यतितृषोःक्रिया	३	४	५७	आङिचापः	७	३	१०५
अस्यतिवक्तिख्याति	३	१	५२	आङिताच्छील्ये	३	२	११
अस्यतेस्थुक्	७	४	१७	आङियुद्धे	३	३	७३
अस्वाङ्गपूर्वपदाद्वा	४	१	५३	आङोदोनास्यवि	१	३	२०
अहःसर्वैकदेशसंख्या	५	४	८७	आङोनास्त्रियाम्	७	३	१२०
अहंशुभमोर्युस्	५	२	१४०	आङोनुनासिक	६	१	१२६
अहन्	८	२	६८	आङोयमहनः	१	३	२८
अहीनेद्वितीया	६	२	४७	आङोयि	७	१	६५
अहेतिविनियोगेच	८	१	६१	आङ्मर्यादाभिविध्योः	२	१	१३
अहोच	८	१	४०	आङ्मर्यादावचने	१	४	८९
[illegible]ह्नष्टखोरेव	६	४	१४५	आङ्नाङोश्च	६	१	७४
[illegible]ह्नोदन्तात्	८	४	७	आचत्वात्	५	१	१२०
[illegible]ह्नाह्नएतेभ्यः	५	४	८८	आचहौ	६	४	११७

	६	२	१०४
चार्योपसर्जन	६	२	३६
चार्योपसर्जनश्चा	७	१	८०
च्छीनद्योर्नुम्	७	१	५०
ज्जसेरसुक्	६	३	५
ज्ञायिनिच	६	१	९०
टश्च	६	४	७२
डजादीनां	३	४	९२
डुत्तमस्यपिच्च	५	१	५३
ढकाचितपात्रा	३	२	५६
ढ्यसुभगस्थूल	७	३	११२
ाण्नद्याः	३	४	९५
आतऐ	७	१	३४
आतऔणलः	३	४	११०
आतः	३	१	१३६
आतश्चोपसर्गे	३	३	१०६
आतश्चोपसर्गे	७	२	८१
आतोङितः	८	३	३
आतोटिनित्यं	६	४	१४०
आतोधातोः	३	२	३
आतोनुपसर्गेकः	३	२	७४
आतोमनिन्क्वनि	७	३	३३
आतोयुक्चिण्	३	३	१२८
आतोयुच्	६	४	६४
आतोलोपइटिच	६	३	६
आत्मनश्च	७	१	५
आत्मनेपदेष्वनतः	२	४	४४
आत्मनेपदेष्वन्य	३	१	५४
आत्मनेपदेष्वन्यतर			
आत्मन्विश्वजन	५	१	९
आत्ममानेखश्च	३	२	८३
आत्माध्वानौखे	६	४	१६९
आथर्वणिकस्येक	४	३	१३३
आदरानादरयोः	१	४	६३
आदाचार्याणां	७	३	४९
आदिःप्रत्येनसि	६	२	२७
आदिःसिचोन्य	६	१	१८७
आदिकर्मणिक्तः	३	४	७१
आदितश्च	७	२	१६
आदिरन्त्येनसहेता	१	१	७१
आदिरुदात्तः	६	२	६४
आदिर्ञिटुडवः	१	३	५
आदिर्णमुल्यन्य	६	१	१९४
आदिश्चिहणादीनां	६	२	१२५
आदृगमहनजनः	३	२	१७१
आदेःपरस्य	१	१	५४
आदेचउपदेशे	६	१	४५
आदेशप्रत्यययोः	८	३	५९
आद्गुणः	६	१	८७
आद्यन्तवदेकस्मिन्	१	१	२१
आद्यन्तौटकितौ	१	१	४६
आद्युदात्तंद्व्यच्	६	२	११९
आद्युदात्तश्च	३	१	३
आधारोधिकरणम्	१	४	४५
आनङृतोद्वन्द्वे	६	३	२५
आनाय्योनित्ये	३	१	१२७
आनिलोट्	८	४	१६
आनेमुक्	७	२	८२

आन्महतःसमाना	६	३	४६	आर्हादगोपुच्छसंख्या	५	१	१९
आपत्यस्यचतद्धि	६	४	१५१	आलजाटचौ	५	२	१२५
आपोजुषाणो	६	१	११८	आवट्याच्च	४	१	७५
आपोन्यतरस्यां	७	४	१५	आवश्यकाधमर्ण्य	३	३	१७०
आपृज्ञाप्यृधामीत्	७	४	५५	आवसथात्छल्	४	४	७४
आप्रपदंप्राप्नोति	५	२	८	आशंसायांभूतवच्च	३	३	१३२
आबाधेच	८	१	१०	आशंसावचनेलिङ्	३	३	१३४
आभीक्ष्ण्येणमुल्च	३	४	२२	आशङ्काबाधनेदीय	६	२	२१
आमएकान्तरमाम	८	१	५५	आशितःकर्ता	६	१	२०७
आमः	२	४	८१	आशितेभुवःकरण	३	२	४५
आमन्त्रितंपूर्व	८	१	७२	आशिषिच	३	१	१५०
आमन्त्रितस्यच ६ १ १९८।	८	१	१९	आशिषिनाथः	२	३	५५
आमिसर्वनाम्नःसुट्	७	१	५२	आशिषिलिङ्लोटौ	३	३	१७३
आमेतः	३	४	९०	आशिषिहनः	३	२	४९
आम्प्रत्ययवत्कृञो	१	३	६३	आश्चर्यमनित्ये	६	१	१४७
आम्रेडितंभर्त्सने	८	२	९५	आश्वयुज्यावुञ्	४	३	४५
आयनेयीनीयियः	७	१	२	आसन्दीवदष्ठीवच्च	८	२	१२
आयादयआर्धधातु	३	१	३१	आसर्वनाम्नः	६	३	९१
आयुक्तकुशलाभ्यां	२	३	४०	आसुयुवपिरपि	३	१	१२६
आयुधजीविभ्यश्छः	४	३	९१	आस्पदंप्रतिष्ठायाम्	६	१	१४६
आयुधजीविस	५	३	११४	आहस्थः	८	२	३५
आयुधाच्छच	४	४	१४	आहिचदूरे	५	३	३७
आरगुदीचाम्	४	१	१३०	आहोउताहोच	८	१	४९
आर्धधातुकंशेषः	३	४	११४	इकःकाशे	६	३	१२३
आर्धधातुकस्येड्वलादेः	७	२	३५	इकःसुञि	६	३	१३४
आर्धधातुके	२	४	३५	इकोगुणवृद्धी	१	१	३
आर्धधातुके	६	४	४६	इकोचिविभक्तौ	७	१	७३
आर्योब्राह्मणकुमा	६	२	५८	इकोझल्	१	२	९

इकोयणचि	६	१	७७
इकोवहेपीलोः	६	३	१२१
इकोसवर्णेशाकल्यस्य	६	१	१२७
इकोह्रस्वोङ्योगा	६	३	६१
इगन्तकालकपाल	६	२	२९
इगन्ताच्चलघुपूर्वात्	५	१	१३१
इगुपधज्ञाप्रीकिरः	३	१	१३५
इग्यणःसंप्रसारणं	१	१	४५
इङश्च	२	४	४८
इङश्च	३	३	२१
इङ्धार्योःशत्र	३	२	१३०
इचएकाचोम्प्रत्यय	६	३	६८
इच्कर्मव्यतिहारे	५	४	१२७
इच्छा	३	३	१०१
इच्छार्थेभ्योवि	३	३	१६०
इच्छार्थेषुलिङ्	३	३	१५७
इजादेःसनुम	८	४	३२
इजादेश्चगुरुमतो	३	१	३६
इञःप्राचां	२	४	६०
इञश्च	४	२	११२
इटईटि	८	२	२८
इटोत्	३	४	१०६
इट्सनिवा	७	२	४१
इडत्यर्तिव्ययतीनां	७	२	६६
इडायावा	८	३	५४
इणःषः	८	३	३९
इणःषीध्वंलुङ्	८	३	७८
इणोगालुङि	२	४	४५
इणोयण्	६	४	८१
इण्कोः	८	३	५७
इण्नशजिसर्तिभ्यः	३	२	१६३
इण्निष्ठायां	७	२	४७
इतराभ्योपिदृश्यन्ते	५	३	१४
इतरेतरान्योन्यो	१	३	१६
इतश्च	३	४	१००
इतश्चलोपःपरस्मै	३	४	९७
इतश्चानिञः	४	१	१२२
इतोत्सर्वनामस्थाने	७	१	८६
इतोमनुष्यजातेः	४	१	६५
इत्थंभूतलक्षणे	२	३	२१
इत्थंभूतेनकृत	६	२	१४९
इदंकिमोरीश्की	६	३	९०
इदन्तोमसि	७	१	४६
इदमइश्	५	३	३
इदमस्थमुः	५	३	२४
इदमोन्वादेशे	२	४	३२
इदमोमः	७	२	१०८
इदमोर्हिल्	५	३	१६
इदमोहः	५	३	११
इदितोनुम्धातोः	७	१	५८
इदुदुपधस्यचा	८	३	४१
इदुद्भ्यां	७	३	११७
इदोयूपुंसि	७	२	१११
इद्गोण्याः	१	२	५०
इद्दरिद्रस्य	६	४	११४
इद्वृद्धौ	६	३	२८

इनःस्त्रियाम्	५	४	१५२
इनच्पिटच्चिकचिच	५	२	३३
इनण्यनपत्ये	६	४	१६४
इनित्रकटचचश्च	४	२	५१
इन्द्रवरुणभव	४	१	४९
इन्द्रियमिन्द्रलिङ्ग	५	२	९३
इन्द्रेच	६	१	१२४
इन्धिभवतिभ्यांच	१	२	६
इन्हन्पूषार्यम्णांशौ	६	४	१२
इरयोरे	६	४	७६
इरितोवा	३	१	५७
इवेप्रतिकृतौ	५	३	९६
इषुगमियमांछः	७	३	७७
इष्टकेषीकामा	६	३	६५
इष्टादिभ्यश्च	५	२	८८
इष्टीनमितिच	७	१	४८
इष्ठस्ययिट्च	६	४	१५९
इसुसुक्तान्तात्कः	७	३	५१
इसुसोःसामर्थ्ये	८	३	४४
इस्मन्त्रन्क्विषुच	६	४	९७
ईघ्राध्मोः	७	४	३१
ईचखनः	३	१	१११
ईचगणः	७	४	९७
ईचद्विवचने	७	१	७७
ईडजनोर्ध्वेच	७	२	७८
ईडवन्दवृशंस	६	१	२१४
ईदग्नेःसोमवरुणयोः	६	३	२७
ईदासः	७	२	८३
ईदूतौचसप्तम्यर्थे	१	१	१९
ईदूदेद्द्विवचनंप्रगृह्यं	१	१	११
ईद्यति	६	४	६५
ईयसश्च	५	४	१५६
ईवत्याः	६	१	२२१
ईशःसे	६	२	७७
ईश्वरेतोसुन्कसुनौ	३	४	१३
ईषदकृता	२	२	७
ईषदन्यतरस्याम्	६	२	५४
ईषदर्थे	६	३	१०५
ईषदसमाप्तौ	५	३	६७
ईषद्दुःसुषुकृच्छ्रा	३	३	१२६
ईहल्यघोः	६	४	११३
ईचाक्रवर्मणस्य	६	१	१३०
उगवादिभ्योयत्	५	१	२
उगितश्च	४	१	६
उगिदचांसर्वनाम	७	१	७०
उगितश्च	६	३	४५
उग्रंपश्येरंमदपाणिं	३	२	३७
उच्चैरुदात्तः	१	२	२९
उच्चैस्तरांवावषट्कारः	१	२	३५
उञः	१	१	१७
उञिचपदे	८	३	२१
उञ्छति	४	४	३२
उञ्छादीनांच	६	१	१६०
उणादयोबहुलं	३	३	१
उतश्चप्रत्यया	६	४	१०६
उताप्योःसमर्थयो	३	३	१५२

उतोवृद्धिर्लुकिहलि	७	३	८९
उत्कउन्मनाः	५	२	८०
उत्करादिभ्यश्छः	४	२	९०
उत्तमैकाभ्यांच	५	४	९०
उत्तरपथेनाहृतंच	५	१	७७
उत्तरपदवृद्धौ	६	२	१०५
उत्तरपदस्य	७	३	१०
उत्तरपदादिः	६	२	१११
उत्तरमृगपूर्वाच्च	५	४	९८
उत्तराच्च	५	३	३८
उत्तराधरदक्षिणादा	५	३	३४
उत्परस्यातः	७	४	८८
उत्सादिभ्योञ्	४	१	८६
उदईत्	६	४	१३९
उदस्थास्तंभोःपू	८	४	६१
उदकस्योदःसंज्ञायाम्	६	३	५७
उदकेऽकेवले	६	२	९६
उदक्चविपाशः	४	२	७४
उदङ्कोनुदके	३	३	१२३
उदन्वानुदधौच	८	२	१३
उदराठगाद्यूने	५	२	६७
उदराश्वेषुषु	६	२	१०७
उदश्चरःसकर्मकात्	१	३	५३
उदश्वितोन्यतरस्याम्	४	२	१९
उदात्तयणोहल्पूर्वात्	६	१	१७४
उदात्तस्वरितपरस्य	१	२	४०
उदात्तस्वरितयोर्यणः	८	२	४
उदात्तादनुदात्तस्य	८	४	६६

उदिकूलेरुजिवहोः	३	२	३१
उदिग्रहः	३	३	३५
उदितोवा	७	२	५६
उदिश्रयतियौति	३	३	४९
उदीचांवृद्धादगो	४	१	१५७
उदीचामातः	७	३	४६
उदीचामिञ्	४	१	१५३
उदीचामाङोव्यती	३	४	१९
उदीच्यग्रामाच्च	४	२	१०९
उदुपधाद्भावादि	१	२	२१
उदोनूर्ध्वकर्मणि	१	३	२४
उदोष्ठ्यपूर्वस्य	७	१	१०२
उद्घनोत्याधानं	३	३	८०
उद्विभ्यांकाकुदस्य	५	४	१४८
उद्विभ्यांतपः	१	३	२७
उन्न्योर्ग्रः	३	३	२९
उपकादिभ्योन्यतर	२	४	६९
उपघ्नआश्रये	३	३	८५
उपजानूपकर्णो	४	३	४०
उपज्ञाते	४	३	११५
उपज्ञोपक्रमंतदाद्या	२	४	२१
उपदंशस्तृतीयायाम्	३	४	४७
उपदेशेजनुनासिक	१	३	२
उपदेशेत्वतः	७	२	६२
उपधायांच	८	२	७८
उपधायाश्च	७	१	१०१
उपपदमतिङ्	२	२	१९
उपपराभ्यां	१	३	३९

उपमानंशब्दार्थ	६	२	८०
उपमानाच्च	५	४	१३७
उपमानादप्राणिषु	५	४	९७
उपमानादाचारे	३	१	१०
उपमानानिसामान्य	२	१	५५
उपमानेकर्मणिच	३	४	४५
उपमितंव्याघ्रादिभिः	२	१	५६
उपरिस्विदासी	८	२	१०२
उपर्यध्यधसः	८	१	७
उपर्युपरिष्टात्	५	३	३१
उपसंवादाशंकयोश्च	३	४	८
उपसर्गप्रादुर्भ्यां	८	३	८७
उपसर्गव्यपेतंच	८	१	३८
उपसर्गस्यघञ्यम	६	३	१२२
उपसर्गस्यायतौ	८	२	१९
उपसर्गाःक्रियायोगे	१	४	५९
उपसर्गाच्च	५	४	११९
उपसर्गाच्छन्दसि	५	१	११८
उपसर्गात्खल्घञोः	७	१	६७
उपसर्गात्सुनोति	८	३	६५
उपसर्गात्स्वाङ्गम्	६	२	१७७
उपसर्गादध्वनः	५	४	८५
उपसर्गादसमासे	८	४	१४
उपसर्गादृतिधातौ	६	१	९१
उपसर्गाद्ध्रस्वऊहतेः	७	४	२३
उपसर्गाद्बहुलम्	८	४	२८
उपसर्गेघोःकिः	३	३	९२
उपसर्गेचसंज्ञायाम्	३	२	९९
उपसर्गेंदः	३	३	५९
उपसर्गेंरुवः	३	३	२२
उपसर्जनंपूर्वम्	२	२	३०
उपसर्याकाल्या	३	१	१०४
उपाच्च	१	३	८४
उपाजेन्वाजे	१	४	७३
उपात्प्रतियत्नवैकृत	६	१	१३९
उपात्प्रशंसायां	७	१	६६
उपाद्द्व्यजजिनमगौ	६	२	१९४
उपाद्यमःस्वकरणे	१	३	५६
उपाधिभ्यांत्यकन्ना	५	२	३४
उपान्मन्त्रकरणे	१	३	२५
उपान्वध्याङ्वसः	१	४	४८
उपेयिवाननाश्वा	३	२	१०९
उपोत्तमंरिति	६	१	२१७
उपोधिकेच	१	४	८७
उप्तेच	४	३	४४
उभयथर्क्षु	८	३	८
उभयप्राप्तौकर्मणि	२	६	६६
उभादुदात्तोनित्यम्	५	२	४४
उभेअभ्यस्तम	६	१	५
उभेवनस्पत्यादिषु	६	२	१४०
उभौसाभ्यासस्य	८	४	२१
उमोर्णयोर्वा	४	३	१५८
उरःप्रभृतिभ्यःकप्	५	४	१५१
उरणरपरः	१	१	५१
उरत्	७	४	६६
उरसोण्च	४	४	९४

उरसोयच्च	४	३	११४
उरृत्	७	४	७
उश्च	१	२	१२
उषविदजागृभ्यो	३	१	३८
उषासोषसः	६	३	३१
उष्ट्रःसादिवाम्योः	६	२	४०
उष्ट्राद्वुञ्	४	३	१५७
उस्यपदान्तात्	६	१	९६
ऊँ	१	१	१८
ऊकालोज्झ्रस्वदीर्घ	१	२	२७
ऊङुतः	४	१	६६
ऊडिदंपदाद्यप्पुम्रै	६	१	१७१
ऊतियूतिजूतिसाति	३	३	९७
ऊदनोर्देशे	६	३	९८
ऊदुपधायागोहः	६	४	८९
ऊधसोनङ्	५	४	१३१
ऊनार्थकलह	६	२	१५३
ऊरूत्तरपदादौपम्ये	४	१	६९
ऊर्णायायुस्	५	२	१२३
ऊर्णोतेर्विभाषा	७	२	६
ऊर्णोतेर्विभाषा	७	३	९०
ऊर्ध्वाद्विभाषा	५	४	१३०
ऊर्ध्वेशुषिपूरोः	३	४	४४
ऊर्यादिच्विडाचश्च	१	४	६१
ऊषसुषिमुष्कमधोरः	५	२	१०७
ऋक्पूरब्धूःपथा	५	४	७४
ऋचःशे	६	३	५५
ऋचितुनुघमक्षु	६	३	१३३

ऋच्छत्यॄताम्	७	४	११
ऋणमाधमर्ण्ये	८	२	६०
ऋतउत्	६	१	१११
ऋतश्च	७	४	९२
ऋतश्चसंयोगादेः	७	२	४३
ऋतश्चसंयोगादेर्गुणः	७	४	१०
ऋतश्छन्दसि	५	४	१५८
ऋतष्ठञ्	४	३	७८
ऋतेरीयङ्	३	१	२९
ऋतोङिसर्वनाम	७	३	११०
ऋतोञ्	४	४	४९
ऋतोभारद्वाजस्य	७	२	६३
ऋतोरण्	५	१	१०५
ऋतोविद्यायोनि	६	३	२३
ऋत्यकः	६	१	१२८
ऋत्विग्दधृक्स्रग्दि	३	२	५९
ऋत्व्यवास्त्व्यवास्त्व	६	४	१७५
ऋदुपधाच्चाकॢपि	३	१	११०
ऋदुशनस्पुरुदंसो	७	१	९४
ऋदृशोङिगुणः	७	४	१६
ऋद्धनोःस्ये	७	२	७०
ऋन्नेभ्योङीप्	४	१	५
ऋषभोपानहोर्ञ्यः	५	१	१४
ऋष्यन्धकवृष्णि	४	१	११४
ऋहलोर्ण्यत्	३	१	१२४
ऋतइद्धातोः	७	१	१००
ऋदोरप्	३	३	५७
एकःपूर्वपरयोः	६	१	८४

एकगोपूर्वाठञ्नि	५	२	११८
एकतद्धितेच	६	३	६२
एकधुराल्लुक्च	४	४	७९
एकंबहुव्रीहिवत	८	१	९
एकवचनंसंबुद्धिः	२	३	४९
एकवचनस्यच	७	१	३२
एकविभक्तिचापूर्व	१	२	४४
एकशालायाष्ठज	५	३	१०९
एकश्रुतिदूरात्संबुद्धौ	१	२	३३
एकस्यसकृच्च	५	४	१९
एकहलादौपूरयितव्ये	६	३	५९
एकाचउपदेशे	७	२	१०
एकाचोद्वेप्रथमस्य	६	१	१
एकाचोबशो	८	२	३७
एकाच्चप्राचाम्	५	३	९४
एकाजुत्तरपदेणः	८	४	१२
एकादाकिनिच्चा	५	३	५२
एकादिश्चैकस्यचादुक्	६	३	७६
एकादेशउदात्तेनोदात्तः	८	२	५
एकाद्धोध्यमुञन्य-	५	३	४४
एकान्याभ्यांसमर्था	८	१	६५
एकोगोत्रे	४	१	९३
एङःपदान्तादति	६	१	१०९
एङिपररूपम्	६	१	९४
एङ्प्राचांदेशे	१	१	७५
एङ्ह्रस्वात्संबुद्धेः	६	१	६९
एचइग्घ्रस्वादेशे	१	१	४८
एचोऽप्रगृह्यस्या	८	२	१६
एचोयवायावः	६	१	७८
एजेःखश्	३	२	२८
एण्याढञ्	४	३	१५
एतईद्बहुवचने	८	२	८
एतऐ	३	४	९
एतत्तदोःसुलोपो	६	१	१३
एतदस्त्रतसोः	२	४	३
एतदोऽन्	५	३	५
एतिसंज्ञायामगात्	८	३	९
एतिस्तुशास्वृद	३	१	१०
एतेतौरथोः	५	३	४
एतेर्लिङि	७	४	२४
एत्येधत्यूठ्सु	६	१	८९
एधाच्च	५	३	४६
एनपाद्वितीया	२	३	३१
एनबन्यतरस्याम्	५	३	३५
एरच्	३	३	५६
एरनेकाचोऽसंयोग	६	४	८२
एरुः	३	४	८६
एर्लिङि	६	४	६७
एहिमन्येप्रहासेऌट्	८	१	४६
ऐकागारिकट्चौरे	५	१	११३
ऐषमोह्यःश्वसो	४	२	१०५
ओःपुयण्ज्यपरे	७	४	८०
ओःसुपि	६	४	८३
ओकउचःके	७	३	६४

ओजःसहोम्भसा	४	४	२७
ओजःसहोम्भस्तम	६	३	३
ओजसोहनियत्खौ	४	४	१३०
ओत्	१	१	१५
ओतःश्यनि	७	३	७१
ओतोगार्ग्यस्य	८	३	२०
ओदितश्चा	८	२	४५
ओमभ्यादाने	८	२	८७
ओमाङोश्च	६	१	९५
ओरञ् ४ २ ७१ ।	४	३	१३९
ओरावश्यके	३	१	१२५
ओर्गुणः	६	४	१४६
ओर्देशेठञ्	४	२	११९
ओषधेरजातौ	५	४	३७
ओषधेश्चविभक्ता	६	३	१३२
ओसिच	७	३	१०४
औक्षमनपत्ये	६	४	१७३
औङआपः	७	१	१८
औत्	७	३	११८
औतोम्शसोः	६	१	९३
कःकरत्करति	८	३	५०
कंशंभ्यांबभयुस्ति	५	२	१३८
कंसमन्थशूर्प	६	२	१२२
कंसाट्टिठन्	५	१	२५
कंसीयपरशव्ययो	४	३	१६८
ककुदस्यावस्थायां	५	४	१४६
कच्छाग्निवक्र	४	२	१२६
कच्छादिभ्यश्च	४	२	१३३
कठचरकाल्लुक्	४	३	१०७
कठिनान्तप्रस्तार	४	४	७२
कडङ्करदक्षिणाच्छच	५	१	६९
कडाराःकर्मधारये	२	२	३८
कर्णेमनसीश्रद्धा	१	४	६६
कण्ठपृष्ठग्रीवाजङ्घंच	६	२	११४
कण्ड्वादिभ्योयक्	३	१	२७
कण्वादिभ्योगोत्रे	४	२	१११
कतरकतमौ	६	२	५७
कतरकतमौजाति	२	१	६३
कत्र्यादिभ्योढकञ्	४	२	९५
कथादिभ्यष्ठक्	४	४	१०२
कद्रुकमण्डल्वोश्च	४	१	७१
कन्थाच	६	२	१२४
कन्थापलदनगर	४	२	१४२
कन्थायाष्ठक्	४	२	१०२
कन्यायाःकनीनच	४	१	११६
कपिज्ञात्योर्ढक्	५	१	१२७
कपिपूर्वम्	६	२	१७३
कपिबोधादाङ्गिरसे	४	१	१०७
कपिष्ठलोगोत्रे	८	३	९१
कर्मणिङ्	३	१	३०
कम्बलाच्चसंज्ञायाम्	५	१	३
कम्बोजाल्लुक्	४	१	१७५
करणाधिकरणयोश्च	३	३	११७
करणेचस्तोकाल्प	२	३	३३
करणेयजः	३	२	८५
करणेयोविद्रुषु	३	३	८२

करणेहनः	३	४	३७
कर्कलोहितादीकक्	५	३	११०
कर्णललाटात्कनलं	४	३	६५
कर्णोलक्षणस्यावि	६	३	११५
कर्णोवर्णलक्षणात्	६	२	११२
कर्तरिकर्मव्यतिहारे	१	३	१४
कर्तरिकृत्	३	४	६७
कर्तरिच	२	२	१६
कर्तरिचर्षिदेवतयोः	३	२	१८६
कर्तरिभुवःखिष्णुच्	३	२	५७
कर्तरिशप्	३	१	६८
कर्तर्युपमाने	३	२	७९
कर्तुःक्यङ्सलोपश्च	३	१	११
कर्तुरीप्सिततमंकर्म	१	४	४९
कर्तृकरणयोस्तृतीया	२	३	१८
कर्तृकरणेकृता	२	१	३२
कर्तृकर्मणोःकृति	२	३	६५
कर्तृकर्मणोश्च	३	३	१२७
कर्तृस्थेचाशरीरे	१	३	३७
कर्त्रोर्जीवपुरुषयो	३	४	४३
कर्मणउकञ्	५	१	१०३
कर्मणायमभिप्रैति	१	४	३२
कर्मणिघटोऽठच्	५	२	३५
कर्मणिच	२	२	१४
कर्मणिचयेन	३	३	११६
कर्मणिदृशिविदोः	३	३	२९
कर्मणिद्वितीया	२	३	२
कर्मणिभृतौ	३	२	२२
कर्मणिहनः	३	२	८६
कर्मणीनिर्विक्रियः	३	२	९३
कर्मणोरोमन्थ	३	१	१५
कर्मण्यग्न्याख्यायाम्	३	२	९२
कर्मण्यण्	३	२	१
कर्मण्यधिकरणेच	३	३	९३
कर्मण्याक्रोशे	३	४	२५
कर्मधारयवदुत्तरेषु	८	१	११
कर्मधारयेऽनिष्ठा	६	२	४६
कर्मन्दकृशाश्वादि	४	३	१११
कर्मप्रवचनीययुक्ते	२	३	८
कर्मप्रवचनीयाः	१	४	८३
कर्मवत्कर्मणातुल्य	३	१	८७
कर्मवेषाद्यत्	५	१	१००
कर्मव्यतिहारेण	३	३	४३
कर्माध्ययनेवृत्तम्	४	४	६३
कर्षात्वतो	६	१	१५९
कलापिनोण्	४	३	१०८
कलापिवैशंपाय	४	३	१०४
कालाप्यश्वत्थ	४	३	४८
कलेर्ढक्	४	२	८
कल्याण्यादीना	४	१	१२६
कवंचोष्णे	६	३	१०७
कव्यध्वरपृतनस्य	७	४	३९
कव्यपुरीषपुरीष्ये	३	२	६५
कषादिषुयथाविध्य	३	४	४६
कष्टायक्रमणे	३	१	१४
कस्कादिषुच	८	३	४८

कस्यचदः	५	३	७२
कस्येत्	४	२	२५
काण्डाण्डादीरन्नी	५	२	१११
काण्डान्तात्क्षेत्रे	४	१	२३
कानाम्रेडिते	८	३	१२
कापथ्यक्षयोः	६	३	१०४
कापिश्याःष्फक्	४	२	९९
कामप्रवेदने	३	३	१५३
काम्यच्च	३	१	९
कारकाद्दत्तश्रुतयो	६	२	१४८
कारके	१	४	२३
कारनाम्निचप्राचां	६	३	१०
कारस्करोवृक्षः	६	१	१५६
कारेसत्यागदस्य	६	३	७०
कार्तकौजपादयश्च	६	२	३७
कार्मस्ताच्छील्ये	६	४	१७२
कालप्रयोजनाद्रोगे	५	२	८१
कालविभागेच	३	३	१३७
कालसमयवेलासु	३	३	१६७
कालाः	२	१	२८
कालाःपरिमाणिना	२	२	५
कालाच्च	५	४	३३
कालाट्ठञ्	४	३	११
कालात्	५	१	७८
कालात्साधुपुष्प्य	४	३	४३
कालाद्यत्	५	१	१०७
कालाध्वनोरत्यंत	२	३	५
कालेभ्योभववत्	४	२	३४

कालोपसर्जनेच	१	२	५७
काश्यपकौशिका	४	३	१०३
काश्यादिभ्यष्ठ	४	२	११६
कासूगोणीभ्यांष्टरच्	५	३	९०
कास्तीराजस्तुन्दे	६	१	१५५
कास्प्रत्ययादाम	३	१	३५
किंयत्तदोर्निर्धारणे	५	३	९२
किंवृत्तंचचिदुत्तरम्	८	१	४८
किंवृत्तेलिङ्लटौ	३	३	१४४
किंवृत्तेलिप्सायाम्	३	३	६
किंसर्वनामबहुभ्यो	५	३	२
किंकिलास्त्यर्थेषु	३	३	१४६
किंक्रियाप्रश्ने	८	१	४४
किंक्षेपे	२	१	६४
कितः	६	१	१६५
कितिच	७	२	११८
किदाशिषि	३	४	१०४
किमःकः	७	२	१०३
किमःक्षेपे	५	४	७०
किमःसंख्यापरि	५	२	४१
किमश्च	५	३	२५
किमिदंभ्यांवोघः	५	२	४०
किमेत्तिङव्ययघादा	५	४	११
किमोत्	५	३	१२
किरतौलवने	६	१	१४०
किरश्चपञ्चभ्यः	७	२	७५
किसरादिभ्यःष्ठन्	४	४	५३
कुगतिप्रादयः	२	२	१८

२IV(५)

८६३,६३८

कुटीशमीशुण्डा	५	३	८८
कुण्डंवनं	६	२	१३६
कुतिहोः	७	२	१०४
कुत्वाडुपच्	५	३	८९
कुत्सनेचसुप्यगो	८	१	६९
कुत्सितानिकुत्सनैः	२	१	५३
कुत्सिते	५	३	७४
कुप्वोᳵकᳶपौच	८	३	३७
कुमतिच	८	४	१३
कुमहद्भ्यामन्य	५	४	१०५
कुमारश्रमणादिभिः	२	१	७०
कुमारशीर्षयोर्णिनिः	३	२	५१
कुमारश्च	६	२	२६
कुमार्यांवयसि	६	२	९५
कुमुदनडवेतसेभ्यो	४	२	८७
कुम्भपदीषुच	५	४	१३९
कुरुगार्हपतरिक्त	६	२	४२
कुरुनादिभ्योण्यः	४	१	१७२
कुर्वादिभ्योण्यः	४	१	१५१
कुलकुक्षिग्रीवाभ्यः	४	२	९६
कुलटायावा	४	१	१२७
कुलत्थकोपधादण्	४	४	४
कुलात्खः	४	१	१३९
कुलालादिभ्योवुञ्	४	३	११८
कुलिजाल्लुक्खौच	५	१	५५
कुल्माषादञ्	५	२	८३
कुशाग्राच्छः	५	३	१०५
कुषिरजोःप्राचां	३	१	९०

कुसीददशैकादशात्	४	४	३१
कुसूलकूपकुम्भशा	६	२	१०२
कुस्तुम्बुरूणिजातिः	६	१	१४३
कुहोश्चुः	७	४	६२
कूलतीरतूलमूल	६	२	१२१
कूलसूदस्थलक	६	२	१२९
कृकणपर्णाद्भार	४	२	१८५
कृच्छ्रगहनयोःकषः	७	२	२२
कृञःप्रतियत्ने	२	३	५३
कृञःशच	३	३	१००
कृञोद्वितीयतृतीय	५	४	५८
कृञोहेतुताच्छील्या	३	२	२०
कृञ्चानुप्रयुज्यते	३	१	४०
कृतलब्धक्रीत	४	३	३८
कृतेग्रन्थे	४	३	११६
कृत्तद्धितसमासाश्च	१	२	४६
कृत्यचः	८	४	२९
कृत्यतुल्याख्या	२	१	६८
कृत्यल्युटोबहुलम्	३	३	११३
कृत्याः	३	१	९५
कृत्यानांकर्तरिवा	२	३	७१
कृत्यार्थेतवैकेन्के	३	४	१४
कृत्याश्च	३	३	१७१
कृत्यैरधिकार्थवचने	२	१	३३
कृत्यैर्ऋणे	२	१	४३
कृत्योकेष्णुच्चार्वाद	६	२	१६०
कृत्वोर्थप्रयोगे	२	३	६४
कृदतिङ्	३	१	९३

कृन्मेजन्तः	१	१	३९
कृपोरोलः	८	२	१८
कृभ्वस्तियोगेसंप	५	४	५०
कृमृदृरुहिभ्यश्छ.	३	१	५९
कृषेश्छन्दसि	७	४	६४
कृसृभृवृस्तुद्रुस्रु	७	२	१३
कॄधान्ये	३	३	३०
केकयमित्रयुप्र	७	३	२
केऽणः	७	४	१३
केदाराद्यञ्च	४	२	४०
केवलमामकभाग	४	१	३०
केशाद्वोन्यत	५	२	१०९
केशाश्वाभ्यां	४	२	४८
कोःकत्तत्पुरुषेऽचि	६	३	१०१
कोपधाच्च	४	२	७९
कोपधाच्च	४	३	१३७
कोपधादण्	४	२	१३२
कोशाड्ढञ्	४	३	४२
कौपिञ्जलहास्ति	४	३	१३२
कौमारापूर्ववचने	४	२	१३
कौरव्यमाण्डूकाभ्यांच	४	१	१९
कौशल्यकार्मार्या	४	१	१५५
ग्क्ङितिच	१	१	५
क्तक्तवतूनिष्ठा	१	१	२६
क्तस्यचवर्तमाने	२	३	६७
क्तादल्पाख्यायाम्	४	१	५१
क्तिच्क्तौचसं	३	३	१७४
क्तेच	६	२	४५

क्तेनचपूजायां	२	२	१२
क्तेननञ्विशिष्टे	२	१	६०
क्तेनाहोरात्रावयवाः	२	१	४५
क्तेनित्यार्थे	६	२	६१
क्तोधिकरणेचध्रौ	३	४	७६
क्त्रेर्मम्नित्यम्	४	४	२०
क्त्वाच	२	२	२२
क्त्वातोसुन्कसुनः	१	१	४०
क्त्वापिच्छन्दसि	७	१	३८
क्त्विस्कन्दिस्यन्दोः	६	४	३१
क्त्वोयक्	७	१	४७
क्यङ्मानिनोश्च	६	३	३६
क्यचिच	७	४	३३
क्यच्व्योश्च	६	४	१५२
क्यस्यविभाषा	६	४	५०
क्याच्छन्दसि	३	२	१७०
क्रतुयज्ञेभ्यश्च	४	३	६८
क्रतूक्थादिसूत्रा	४	२	६०
क्रतौकुण्डपाय्य	३	१	१३०
क्रत्वादयश्च	६	२	११८
क्रमःपरस्मैपदेषु	७	३	७६
क्रमश्चक्त्वि	६	४	१८
क्रमादिभ्योवुन्	४	२	६१
क्रय्यस्तदर्थे	६	१	८२
क्रव्येच	३	२	६९
क्रियार्थोपपदस्यच	२	३	१४
क्रियासमभिहारे	३	४	२
क्रीङ्जीनांणौ	६	१	४८
क्रीडोनुसंपरिभ्य	१	३	२१

क्रीतवत्परिमाणात्	४	३	१५६
क्रीतात्करणपूर्वात्	४	१	५०
क्रुधद्रुहेर्ष्यासूयार्थां	१	४	३७
क्रुधद्रुहोरुपसृष्टयोः	१	४	३८
क्रुधमण्डार्थेभ्यश्च	३	२	१५१
क्रौड्यादिभ्यश्च	४	१	८०
क्र्यादिभ्यःश्ना	३	१	८१
क्लिशःक्त्वानिष्ठयोः	७	२	५०
क्वणोवीणायांच	३	३	६५
क्सुश्च	३	२	१०७
क्साति	७	२	१०५
क्विन्प्रत्ययस्यकुः	८	२	६२
क्विप्च	३	२	७६
क्षत्राद्घः	४	१	१३८
क्षयोनिवासे	६	१	२०१
क्षय्यजय्यौशक्यार्थे	६	१	८१
क्षायोमः	८	२	५३
क्षिप्रवचनेॡट्	३	३	१३३
क्षियः	६	४	५९
क्षियाशीःप्रैषेषु	८	२	१०४
क्षियोदीर्घात्	८	२	४६
क्षीराड्ढञ्	४	२	२०
क्षुद्रजन्तवः	२	४	८
क्षुद्राभ्योवा	४	१	१३१
क्षुद्राभ्रमरवट	४	३	११९
क्षुब्धस्वान्तध्वान्त	७	२	१८
क्षुभ्नादिषुच	८	४	३९
क्षुल्लकश्चवैश्वदेवे	६	२	३९

क्षेत्रियच्परक्षेत्रे	५	२	९२
क्षेपे	२	१	४७
क्षेपे	६	२	१०८
क्षेमप्रियमद्रेण्च	३	२	४४
क्सस्याचि	७	३	७२
खःसर्वधुरात्	४	४	७८
खच	४	४	१३२
खचिह्रस्वः	६	४	९४
खट्वाक्षेपे	२	१	२६
खण्डिकादिभ्यश्च	४	२	४५
खनोघच	३	३	१२५
खरवसानयोः	८	३	१५
खरिच	८	४	५५
खलगोरथात्	४	२	५०
खलयवमाषतिल	५	१	७
खार्याईकन्	५	१	३३
खार्याःप्राचाम्	५	४	१०१
खित्यनव्ययस्य	६	३	६६
खिदेश्छन्दसि	६	१	५२
ख्यत्यात्परस्य	६	१	११२
गतिकारकोपपदा	६	२	१३९
गतिबुद्धिप्रत्यवसाना	१	४	५२
गतिरनन्तरः	६	२	४९
गतिर्गतौ	८	१	७०
गतिश्च	१	४	६०
गत्यर्थकर्मणि	२	३	१२
गत्यर्थलोटाॡण्न	८	१	५१
गत्यर्थाकर्मक	३	४	७२

गत्वरश्च	३	२	१६४
गदमदचर	३	१	१००
गन्तव्यपण्यंवाणिजे	६	२	१३
गन्धनावक्षेपण	१	३	३२
गन्धस्येदुत्पूति	५	४	१३५
गमःक्वौ	६	४	४०
गमश्च	३	२	४७
गमहनजनखन	६	४	९८
गमेरिट्परस्मैपदेषु	७	२	५८
गम्भीराञ्ञः	४	३	५८
गर्गादिभ्योयञ्	४	१	१०५
गर्तोत्तरपदाच्छः	४	२	१३७
गर्हायांलडपि	३	३	१४२
गर्हायांच	३	३	१४९
गवाश्वप्रभृतीनिच	२	४	११
गवियुधिभ्यांस्थिरः	८	३	९५
गस्थकन्	३	१	१४६
गहादिभ्यश्च	४	२	१३८
गाङ्कुटादिभ्यो	१	२	१
गाङ्लिटि	२	४	४९
गाण्ड्यजगात्संज्ञा	५	२	११०
गातिस्थाघुपाभूभ्यः	२	४	७७
गाथिविदथिके	६	४	१६५
गाधलवणयोःप्रमाणे	६	२	४
गापोष्टक्	३	२	८
गिरेश्चसेनकस्य	५	४	११२
गुडादिभ्यष्ठञ्	४	४	१०३
गुणवचनब्राह्मणा	५	१	१२४
गुणोपृक्ते	७	३	९१
गुणोयङ्लुकोः	७	४	८२
गुणोर्त्तिसंयोगाद्योः	७	४	२९
गुपूधूपविच्छिपणि	३	१	२८
गुपेश्छन्दसि	३	१	५०
गुप्तिज्किद्भ्यःसन्	३	१	५
गुरोरनृतोनन्त्यस्या	८	२	८६
गुरोश्चहलः	३	३	१०३
गृधिवञ्च्योःप्रलंभने	१	३	६९
गृष्ट्यादिभ्यश्च	४	१	१३६
गृहपतिनासंयुक्तेञ्यः	४	४	९०
गेहेकः	३	१	१४४
गोःपादान्ते	७	१	५७
गोचरसंचरवह	३	३	११९
गोतन्तियवंपाले	६	२	७८
गोतोणित्	७	१	९०
गोत्रक्षत्रियाख्ये	४	३	९९
गोत्रचरणाच्छ्लाघा	५	१	१३४
गोत्रचरणाद्वुञ्	४	३	१२६
गोत्रस्त्रियाःकुत्सने	४	१	१४७
गोत्रादङ्कवत्	४	३	८०
गोत्राद्यून्यस्त्रियाम्	४	१	९४
गोत्रान्तेवासिमाण	६	२	६९
गोत्रावयवात्	४	१	७९
गोत्रेकुञ्जादिभ्य	४	१	९८
गोत्रेलुगचि	४	१	८९
गोत्रोक्षोष्ट्रोरभ्र	४	२	३९
गोद्व्यचोसंख्या	५	१	३९

गोधायाढ्रक्	४	१	१२९
गोपयसोर्यत्	४	३	१६०
गोपुच्छाट्ठञ्	४	४	६
गोयवाग्वोश्च	४	२	१३६
गोरतद्धितलुकि	५	४	९२
गोबिडालसिंह	६	२	७२
गोश्चपुरीषे	४	३	१४५
गोषदादिभ्योवुन्	५	२	६२
गोष्ठात्खञ्भूतपूर्वे	५	२	१८
गोष्पदंसेवितासे	६	१	१४५
गोस्त्रियोरुपसर्जनस्य	१	२	४८
गौःसादसादिसार	६	२	४१
ग्रन्थान्ताधिकेच	६	३	७९
ग्रसितस्कभित	७	२	३४
ग्रहवृदृनिश्चि	३	३	५८
ग्रहिज्यावयिव्यधि	६	१	१६
ग्रहोऽलिटिदीर्घः	७	२	३७
ग्रामःशिल्पिनि	६	२	६२
ग्रामकौटाभ्यांच	५	४	९५
ग्रामजनपदैक	४	३	७
ग्रामजनबन्धुभ्यस्तल्	४	२	४३
ग्रामात्पर्यनुपूर्वात्	४	३	६१
ग्रामाद्यखञौ	४	२	९४
ग्रामेऽनिवसन्तः	६	२	८४
ग्राम्यपशुसङ्घेष्व	१	२	७३
ग्रीवाभ्योणच	४	३	५७
ग्रीष्मवसन्तादन्य	४	३	४६
ग्रीष्मावरसमाद्वुञ्	४	३	४९
ग्रोयङि	८	२	२०
ग्लाजिस्थश्चग्स्नुः	३	२	१३९
घकालतनेषु	६	३	१७
घच्छौच	४	४	११७
घञःसास्यांक्रिये	४	२	५८
घञपोश्च	२	४	३८
घञिचभावकरणयोः	६	४	२७
घनिलचौच	५	३	७९
घरूपकल्पचेल	६	३	४३
घसिभसोर्हलिच	६	४	१००
घुमास्थागापा	६	४	६६
घुषिरविशब्दने	७	२	२३
घेर्ङिति	७	३	१११
घोर्लोपोलेटिवा	७	२	७०
घोषादिषुच	६	२	८५
घ्वसोरेद्धावभ्यास	६	४	११९
ङमोह्रस्वादचि	८	३	३२
ङयिच	६	१	२१२
ङसिङसोश्च	६	१	११०
ङसिङ्योःस्मात्स्मिनौ	७	१	१५
ङिच्च	१	१	५३
ङितिह्रस्वश्च	१	४	६
ङेप्रथमयोरम्	७	१	२८
ङेराम्नद्याम्नीभ्यः	७	३	११६
ङेर्यः	७	१	१३
ङ्णोःकुक्टुक्शरि	८	३	२८

ङ्यापोःसंज्ञाछन्दसोः	६	३	६३
ङ्याप्प्रातिपदिकात्	४	१	१
ङ्याश्छन्दसिब	६	१	१७८
चक्षिङःख्याञ्	२	४	५४
चङि	६	१	११
चङ्यन्यतरस्याम्	६	१	२१८
चजोःकुघिण्यतोः	७	३	५२
चटकायाऐरक्	४	१	१२८
चतुरःशसि	६	१	१६७
चतुरनडुहोरा	७	१	९८
चतुर्थीचाशिष्या	२	३	७३
चतुर्थीतदर्थार्थ	२	१	३६
चतुर्थीतदर्थे	६	२	४३
चतुर्थीसंप्रदाने	२	३	१३
चतुर्थ्यर्थेबहुलं	२	३	६२
चतुष्पादोगर्भिण्या	२	१	७१
चतुष्पाद्भ्योढञ्	४	१	१३५
चनचिदिवगोत्रादि	८	१	५७
चरणेब्रह्मचारिणि	६	३	८६
चरणेभ्योधर्मवत्	४	२	४६
चरति	४	४	८
चरफलोश्च	७	४	८७
चरेष्टः	३	२	१६
चर्मणोऽञ्	५	१	१५
चर्मोदरयोःपूरेः	३	४	३१
चलनशब्दार्था	३	२	१४८
चवायोगेप्रथमा	८	१	५९
चादयोऽसत्वे	१	४	५७
चादिलोपेविभाषा	८	१	६३
चादिषुच	८	१	५८
चायःकी	६	१	२१
चायःकी	६	१	३५
चार्थेद्वन्द्वः	२	२	२९
चाहलोपएवे	८	१	६२
चिणोलुक्	६	४	१०४
चिण्णमुलोर्दीर्घो	६	४	९३
चिण्तेपदः	३	१	६०
चिण्भावकर्मणोः	३	१	६६
चितः	६	१	१६३
चितेःकपि	६	३	१२७
चित्तवतिनित्यम्	५	१	८९
चित्याग्निचित्येच	३	१	१३२
चित्रीकरणेच	३	३	१५०
चिदितिचोपमार्थे	८	२	१०१
चिन्तिपूजिकथि	३	३	१०५
चिस्फुरोर्णौ	६	१	५४
चीरमुपमानम्	६	२	१२७
चुटू	१	३	७
चूर्णादिनिः	४	४	२३
चूर्णादीन्यप्राणि	६	२	१३४
चेलखेटकटुक	६	२	१२६
चेलेक्नोपेः	३	४	३३
चोःकुः	८	२	३०
चौ	६	१	२२२
चौ	६	३	१३८
च्छ्वोःशूडनुनासिके	६	४	१९

च्लिलुङि ३ १ ४३
च्लेःसिच् ३ १ ४४ च्वौच ७ ४ २६
छगलिनोढिनुक् ४ ३ १०९
छच ४ २ २८
छत्रादिभ्योणः ४ ४ ६२
छदिरुपधिबलेर्ढञ् ५ १ १३
छन्दसिगत्यर्थेभ्यः ३ ३ १२९
छन्दसिवस् ५ १ १०६
छन्दसिच ५ १ ६७ । ५ ४ १४२
छन्दसिच ६ ३ १२६
छन्दसिठञ् ४ ३ १९
छन्दसिनिष्टर्क्य ३ १ १२३
छन्दसिपरिपन्थि ५ २ ८९
छन्दसिपरेपि १ ४ ८१
छन्दसिपुनर्वस्वो १ २ ६१
छन्दसिलिट् ३ २ १०५
छन्दसिलुङ्लङ् ३ ४ ६
छन्दसिवनसन ३ २ २७
छन्दसिवाप्राम्रे ८ ३ ४९
छन्दसिशायजपि ३ १ ८४
छन्दसिसहः ३ २ ६३
छन्दसीरः ८ २ १५
छन्दसोनिर्मिते ४ ४ ९३
छन्दसोयदणौ ४ ३ ७१
छन्दस्यनेकमपि ८ १ ३५
छन्दस्यपिदृश्यते ६ ४ ७३
छन्दस्यपिदृश्यते ७ १ ७६
छन्दस्युभयथा ३ ४ ११७
छन्दस्युभयथा ६ ४ ५ । ६ ४ ८६
छन्दस्यृदवग्रहात् ८ ४ २६
छन्दोगौक्थिकया ४ ३ १२९
छन्दोनाम्निच ३ ३ ३४ । ८ ३ ९४
छन्दोब्राह्मणानिच ४ २ ६६
छात्र्यादयःशालायाम् ६ २ ८६
छादेर्घेऽद्व्युपसर्गस्य ६ ४ ९६
छायाबाहुल्ये २ ४ २२
छेच ६ १ ७३
छेदादिभ्योनित्यम् ५ १ ६४
जश्शसोःशिः ७ १ २०
जक्षित्यादयःषट् ६ १ ६
जङ्गलधेनुवल ७ ३ २५
जनपदतदवध्योश्च ४ २ १२४
जनपदशब्दात्क्ष ४ १ १६८
जनपदिनांजनपद ४ ३ १००
जनपदेलुप् ४ २ ८१
जनसनखनक्रम ३ २ ६७
जनसनखनां ६ ४ ४२
जनिकर्तुःप्रकृतिः १ ४ ३०
जनितामन्त्रे ६ ४ ५३
जनिवध्योश्च ७ ३ ३५
जपजभदहदश ७ ४ ८६
जम्ब्वावा ४ ३ १६५
जम्भासुहरिततृण ५ ४ १२५
जयःकरणम् ६ १ २०२
जरायाजरस ७ २ १०१
जल्पभिक्षकुट्ट ३ २ १५५

जसःशी	७	१	१७
जसिच	७	३	१०९
जहातेश्च	६	४	११६
जहातेश्चक्त्वि	७	४	४३
जागरूकः	३	२	१६५
जाग्रोविच्चिण्ण	७	३	८५
जातरूपेभ्यः	४	३	१५३
जातिकालसुखा	६	२	१७०
जातिनाम्नःकन्	५	३	८१
जातिरप्राणिनाम्	२	४	६
जातुयदोर्लिङ्	३	३	१४७
जातेरस्त्रीविषया	४	१	६३
जातेश्च	६	३	४१
जात्यन्ताच्छबन्धुनि	५	४	९
जात्याख्यायामेक	१	२	५८
जात्वपूर्वम्	८	१	४७
जानपदकुण्ड	४	१	४२
जान्तनशांविभाषा	६	४	३२
जायायानिङ्	५	४	१३४
जालमानायः	३	३	१२४
जासिनिप्रहण	२	३	५६
जिघ्रतेर्वा	७	४	६
जिदृक्षिविश्री	३	२	१५७
जिह्वामूलांगुलेश्छः	४	३	६२
जीर्यतेस्तृन्	३	२	१०४
जीवतितुर्वंश्ये	४	१	१६३
जीविकार्थेचापण्ये	५	३	९९
जीविकोपनिषदा	१	४	७९
जुचङ्क्रम्यदन्द्रम्य	३	२	१५०
जुष्टार्पितेचच्छ	६	१	२०९
जुसिच	७	३	८३
जुहोत्यादिभ्यःश्लुः	२	४	७५
जॄव्रश्च्योःक्त्वि	७	२	५५
जॄस्तंभुम्रुचु	३	१	५८
जेप्रोष्ठपदानाम्	७	३	१८
ज्ञाजनोर्जा	७	३	७९
ज्ञाश्रुस्मृदृशांसनः	१	३	५७
ज्ञोविदर्थस्यकरणे	२	३	५१
ज्यच	५	३	६१
ज्यश्च	६	१	४२
ज्यादादीयसः	६	४	१६०
ज्योतिरायुषःस्तोमः	८	३	८३
ज्योतिर्जनपद	६	३	८५
ज्योत्स्नातमिस्रा	५	२	११४
ज्वरत्वरस्रिव्यवि	६	४	२०
ज्वलितिकसन्ते	३	१	१४०
झयः	५	४	१११
झयः	८	२	१०
झयोहोन्यतरस्याम्	८	४	६२
झरोझरिसवर्णे	८	४	६५
झलांजशोन्ते	८	२	३९
झलांजश्झशि	८	४	५३
झलोझलि	८	२	२६
झल्युपोत्तमम्	६	१	१८०
झषस्तथोर्धोधः	८	२	४०
झस्यरन्	३	४	१०५

झेर्जुस्	३	४	१०८
झोऽन्तः	७	१	३
ञितश्चतत्प्रत्ययात्	४	३	१५५
ञीतःक्तः	३	२	१८७
ञ्नित्यादिर्नित्यम्	६	१	१९७
ञ्यादयस्तद्राजाः	५	३	११९
टाङसिङसामि	७	१	१२
टाबृचि	४	१	९
टिड्ढाणञ्द्वयस्	४	१	१५
टितआत्मनेपदानां	३	४	७९
टेः	६	४	१४३
टेः	६	४	१५५
ट्वितोऽथुच्	३	३	८९
ठक्छौच	४	२	८४
ठगायस्थानेभ्यः	४	३	७५
ठञ्कवचिनश्च	४	२	४१
ठस्येकः	७	३	५०
ठाजादावूर्ध्वंद्वितीयादचः	५	३	८३
डःसिधुट्	८	३	२९
डतिच	१	१	२५
डाबुभाभ्यामन्यतर	४	१	१३
ड्वितःक्त्रिः	३	३	८८
ढकिलोपः	४	१	१३३
ढक्चमण्डूकात्	४	१	११९
ढश्छन्दसि	४	४	१०६
ढेलोपोकद्र्वाः	६	४	१४७
ढोढेलोपः	८	३	१३
ढ्रलोपेपूर्वस्य	६	३	१११
णचःस्त्रियामञ्	५	४	१४
णलुत्तमोवा	७	१	९१
णिचश्च	१	३	७४
णिजांत्रयाणांगुणःश्लौ	७	४	७५
णिनिः	६	२	७९
णिश्रिद्रुस्रु	३	१	४८
णेरणौयत्कर्मणौ	१	३	६७
णेरध्ययनेवृत्तं	७	२	२६
णेरनिटि	६	४	५१
णेर्विभाषा	८	४	३०
णेश्छन्दसि	३	२	१३७
णोनः	६	१	६५
णौगमिरबोधने	२	४	४६
णौचङ्युपधायाह्रस्वः	७	४	१
णौचसंश्चङोः	२	४	५१
णौचसंश्चङोः	६	१	३१
ण्यआवश्यके	७	३	६५
ण्यक्षत्रियार्ष	२	४	५८
ण्यासश्रन्थोयुच्	३	३	१०७
ण्युट्च	३	१	१४७
ण्वुल्तृचौ	३	१	१३३
तङानावात्मनेपदम्	१	४	१००
ततआगतः	४	३	७४
तत्पुरुषः	२	१	२२
तत्पुरुषःसमाना	१	२	४२
तत्पुरुषस्याङ्गुलेः	५	४	८६
तत्पुरुषेकृति	६	३	१४
तत्पुरुषेतुल्यार्थ	६	२	२

तत्पुरुषेशालायां	६	२	१२३
तत्पुरुषोनञ्कर्म	२	४	१९
तत्प्रकृतवचनेमयट्	५	४	२१
तत्प्रत्यनुपूर्वं	४	४	२८
तत्प्रत्ययस्यच	७	३	२९
तत्प्रयोजकोहेतुश्च	१	४	५५
तत्र	२	१	४६
तत्रकुशलःपथः	५	२	६३
तत्रचदीयतेकार्यम्	५	१	९६
तत्रजातः	४	३	२५
तत्रतस्येव	५	१	११६
तत्रतेनेदमिति	२	२	२७
तत्रनियुक्तः	४	४	६९
तत्रभवः	४	३	५३
तत्रविदितइतिच	५	१	४३
तत्रसाधुः	४	४	९८
तत्रोद्धृतममत्रेभ्यः	४	२	१४
तत्रोपपदंसप्तमीस्थम्	३	१	९२
तत्सर्वादेःपथ्यङ्ग	५	२	७
तथायुक्तंचानी	१	४	५०
तदधीतेतद्वेद	४	२	५९
तदधीनवचने	५	४	५४
तदर्थंविकृतेःप्रकृतौ	५	१	१२
तदर्हति	५	१	६३
तदर्हम्	५	१	११७
तदशिष्यंसंज्ञा	१	२	५३
तदस्मिन्नधिक	५	२	४५
तदस्मिन्नन्नंप्राये	५	२	८२

तदस्मिन्नस्तीति	४	२	६७
तदस्मिन्वृद्ध्यायला	५	१	४७
तदस्मैदीयते	४	४	६६
तदस्यतदस्मिन्स्या	५	१	१६
तदस्यपण्यम्	४	४	५१
तदस्यपरिमाणम्	५	१	५७
तदस्यब्रह्मचर्यं	५	१	९४
तदस्यसंजातं	५	२	३६
तदस्यसोढम्	४	३	५२
तदस्यांप्रहरण	४	२	५७
तदस्यास्त्यस्मिन्नि	५	२	९४
तदोःसःसावन	६	२	१०६
तदोदाच	५	३	१९
तद्गच्छतिपथिदूतयोः	४	३	८५
तद्धरतिवहत्यावहति	५	१	५०
तद्धितश्चासर्वविभक्तिः	१	१	३८
तद्धितस्य	६	१	१६४
तद्धिताः	४	१	७६
तद्धितार्थोत्तर	२	१	५१
तद्धितेष्वचामादेः	७	२	११७
तद्युक्तात्कर्मणोण्	५	४	३६
तद्राजस्यबहुषु	२	४	६२
तद्वहतिरथयुग	४	४	७६
तद्वानासामुपधानो	४	४	१२५
तनादिकृञ्भ्यउः	३	१	७९
तनादिभ्यस्तथासोः	२	४	७९
तनिपत्योश्छन्दसि	६	४	९९
तनूकरणेतक्षः	३	१	७६

तनोतेर्यकि	६	४	४४
तनोतेर्विभाषा	६	४	१७
तन्त्रादचिरापहृते	५	२	७०
तपःसहस्राभ्यां	५	२	१०२
तपरस्तत्कालस्य	१	१	७०
तपस्तपःकर्मकस्यैव	३	१	८८
तपोनुतापेच	३	१	६५
तप्तनप्तनथनाश्च	७	१	४५
तमधीष्टोभृतो	५	१	८०
तयोरेवकृत्यक्त	३	४	७०
तयोर्दार्हिलौच	५	३	२०
तयोर्य्वावचि	८	२	१०८
तरति	४	४	५
तरप्तमपौघः	१	१	२२
तवकममकावेकवचने	४	३	३
तवममौङसि	७	२	९६
तवैचान्तश्चयुगपत्	६	२	५१
तव्यत्तव्यानीयरः	३	१	९६
तसिलादिष्वाकृ	६	३	३५
तसिश्च	४	३	११३
तसेश्च	५	३	८
तसौमत्वर्थे	१	४	१९
तस्थस्थमिपांतां	३	४	१०१
तस्माच्छसोनःपुंसि	६	१	१०३
तस्मादित्युत्तरस्य	१	१	६७
तस्मान्नुडचि	६	३	७४
तस्मान्नुड्द्विहलः	७	४	७१
तस्मिन्नणिचयुष्मा	४	३	२
तस्मिन्नितिनिर्दिष्टे	१	१	६६
तस्मैप्रभवति	५	१	१०१
तस्मैहितम्	५	१	५
तस्यतात्	७	१	४४
तस्यचदक्षिणाय	५	१	९५
तस्यधर्म्यम्	४	४	४७
तस्यनिमित्तंसंयो	५	१	३८
तस्यनिवासः	४	२	६९
तस्यपरमाम्रेडितम्	८	१	२
तस्यपाकमूले	५	२	२४
तस्यपूरणेडट्	५	२	४८
तस्यभावस्त्वतलौ	५	१	११९
तस्यलोपः	१	३	९
तस्यवापः	५	१	४५
तस्यविकारः	४	३	१३४
तस्यव्याख्यानइति	४	३	६६
तस्यसमूहः	४	२	३७
तस्यादितउदात्त	१	२	३२
तस्यापत्यम्	४	१	९२
तस्येदम्	४	३	१२०
तस्येश्वरः	५	१	४२
ताच्छील्यवयो	३	२	१२९
तादौचनिति	६	२	५०
तान्येकवचनद्वि	१	४	१०२
ताभ्यामन्यत्रोणादयः	३	४	७५
तालादिभ्योऽण्	४	३	१५२
तावतिथंग्रहण	५	२	७७
तासस्त्योर्लोपः	७	४	५०

तासिचक्लृपः	७	२	६०	तुग्राद्धन्	४	४	११५
तास्यनुदात्ते	६	१	१८६	तुजादीनांदीर्घो	६	१	७
तिककितवादिभ्यो	२	४	६८	तुदादिभ्यःशः	३	१	७७
तिकादिभ्यःफिञ्	४	१	१५४	तुन्दशोकयोःपरि	३	२	५
तिङश्च	५	३	५६	तुन्दादिभ्यइलच्च	५	२	११७
तिङस्त्रीणित्रीणि	१	४	१०१	तुन्दिवलिवटेर्भः	५	२	१३९
तिङिचोदात्तवति	८	१	७१	तुपश्यपश्यताहैः	८	१	३९
तिङोगोत्रादीनि	८	१	२७	तुभ्यमह्यौङयि	७	२	९५
तिङ्ङतिङः	८	१	२८	तुमर्थाच्चभाववच	२	३	१५
तिङ्शित्सार्वधातु	३	४	११३	तुमर्थेसेसेनसे	३	४	९
तिच	७	४	८९	तुमुण्ण्वुलौक्रिया	३	३	१०
तितुत्रतथसिसुस	७	२	९	तुरिष्ठेमेयःसु	६	४	१५४
तित्तिरिवरतन्तु	४	३	१०२	तुरुस्तुशम्यमः	७	३	९
तित्स्वरितम्	६	१	१८५	तुल्यार्थैरतुलोप	२	३	७
तिप्तस्झिसिपृथः	३	४	७८	तुल्यास्यप्रयत्नं	१	१	
तिप्यनस्तेः	८	२	७३	तुश्छन्दसि	५	३	५
तिरसस्तिर्यलोपे	६	३	९४	तुह्योस्तातङ्ङाशि	७	१	३
तिरसोऽन्यतरस्याम्	८	३	४२	तूदीशलातुर	४	३	९
तिरोन्तर्धौ	१	४	७१	तूष्णीमिभुवः	३	४	६
तिर्यच्यपवर्गे	३	४	६०	तृजकाभ्यांकर्तरि	२	२	१
तिविंशतेर्डिति	६	४	१४२	तृज्वत्क्रोष्टुः	७	१	९
तिष्ठतेरित्	७	४	५	तृणहइम्	७	३	९
तिष्ठद्गुप्रभृतीनिच	२	१	१७	तृणेचजातौ	६	३	१०
तिष्यपुनर्वस्वोर्न	१	२	६३	तृतीयाकर्मणि	६	२	४८
तिसृभ्योजसः	६	१	१६६	तृतीयाचहोश्छन्दसि	२	३	३
तीररूप्योत्तरपदा	४	२	१०६	तृतीयातत्कृतार्थेन	२	१	३०
तीर्थेये	६	३	८७	तृतीयादिषुभाषित-	७	१	७४
तीषसहलुभरुष	७	२	४८	तृतीयाप्रभृती	२	२	२

तृतीयार्थे	१	४	८५
तृतीयासप्तम्योर्बहुलं	२	४	८४
तृतीयासमासे	१	१	३०
तृन्	३	२	१३५
तृषिमृषिकृशेः	१	२	२५
तॄफलभजत्रपश्च	६	४	१२२
तेतद्राजाः	४	१	१७४
तेनक्रीतम्	५	१	३७
तेनतुल्यंक्रिया	५	१	११५
तेनदीव्यतिखनति	४	४	२
तेननिर्वृत्तम्	४	२	६८
तेननिर्वृत्तम्	५	१	७९
तेनपरिजय्य	५	१	९३
तेनप्रोक्तम्	४	३	१०१
तेनयथाकथाच	५	१	९८
तेनरक्तंरागात्	४	२	१
तेनवित्तश्चुञ्चुप्	५	२	२६
तेनसहेतितुल्य	२	२	२८
तेनैकदिक्	४	३	११२
तेप्राग्धातोः	१	४	८०
तेमयावेकवचनस्य	८	१	२२
तोःषि	८	४	४३
तोर्लि	८	४	६०
तौसत्	३	२	१२७
त्यदादिषुदृशोना	३	२	६०
त्यदादीनामः	७	२	१०२
त्यदादीनिच	१	१	७४
त्यदादीनिसर्वैर्नित्यं	१	२	७२
त्यागरागहासकुह	६	१	२१६
त्रपुजतुनोःषुक्	४	३	१३८
त्रसिगृधिधृषि	३	२	१४०
त्रिंशच्चत्वारिंशतो	५	१	६२
त्रिककुत्पर्वते	५	४	१४७
त्रिचतुरोःस्त्रियाम्	७	२	९९
त्रिप्रभृतिषुशाकटा	८	४	५०
त्रेस्त्रयः	६	३	४८
त्रेस्त्रयः	७	१	५३
त्वमावेकवचने	७	२	९७
त्वामौद्वितीयायाः	८	१	२३
त्वाहौसौ	७	२	९४
त्वेच	६	३	६४
थट्चच्छन्दसि	५	२	५०
थलिचसेटि	६	४	१२१
थलिचसेटीड	६	१	१९६
थाथवञ्क्ताजवित्र	६	२	१४४
थासःसे	३	४	८०
थाहेतौचच्छन्दसि	५	३	२६
थोन्थः	७	१	८७
दंशसञ्जस्वञ्जां	६	४	२५
दक्षिणादाच्	५	३	३६
दक्षिणापश्चात्पु	४	२	९८
दक्षिणेर्मालुब्ध	५	४	१२६
दक्षिणोत्तराभ्याम	५	३	२८
दण्डव्यवसर्गयोश्च	५	४	२

५

दण्डादिभ्योयत्	५	१	६६
ददातिदधात्योः	३	१	१३९
दधस्तथोश्च	८	२	३८
दधातेर्हिः	७	४	४२
दध्नष्ठक्	४	२	१८
दन्तउन्नतउरच्	५	२	१०६
दन्तशिखात्संज्ञा	५	२	११३
दम्भइच्च	७	४	५६
दयतेर्दिगिलिटि	७	४	९
दयायासश्च	३	१	३७
दश्च ७ २ १०९ ।	८	२	७५
दस्ति	६	३	१२४
दाणश्चसाचेच्च	१	३	५५
दाण्डिनायनहा	६	४	१७४
दादेर्धातोर्घः	८	२	३२
दाधर्तिदर्ध	७	४	६५
दाधाघ्वदाप्	१	१	२०
दाधेट्सिशद	३	२	१५९
दानींच	५	३	१८
दामन्यादि	५	३	११६
दामहायनान्ताच्च	४	१	२७
दाम्नीशसयुयु	३	२	१८२
दायाद्यंदायादे	६	२	५
दाशगोघ्नौ	३	४	७३
दाश्वान्साह्वान्मी	६	१	१२
दिक्शब्दाग्राम	६	२	१०३
दिक्शब्देभ्यःसप्त	५	३	२७
दिक्पूर्वपदाट्ठञ्च	४	३	६

दिक्पूर्वपदादसं	४	२	१०७
दिक्पूर्वपदान्ङीप्	४	१	६०
दिक्संख्येसंज्ञायाम्	२	१	५०
दिगादिभ्योयत्	४	३	५४
दिङ्नामान्यन्तराले	२	२	२६
दित्यदित्यादित्य	४	१	८५
दिवउत्	६	१	१३१
दिवऔत्	७	१	८४
दिवःकर्मच	१	४	४३
दिवसश्चपृथिव्यां	६	३	३०
दिवस्तदर्थस्य	२	३	५८
दिवादिभ्यःश्यन्	३	१	६९
दिवाविभानिशा	३	२	२१
दिवोझल्	६	१	१८३
दिवोद्यावा	६	३	२९
दिवोविजिगीषा	८	२	४९
दिशोमद्राणां	७	३	१३
दिष्टिवितस्त्योश्च	६	२	३१
दीङोयुडचि	६	४	६३
दीधीवेवीटाम्	१	१	६
दीपजनबुधपूरि	३	१	६१
दीर्घइणःकिति	७	४	६९
दीर्घकाशतुष	६	२	८२
दीर्घजिह्वीचच्छन्द	४	१	५९
दीर्घंच	१	४	१२
दीर्घाच्चवरुणस्य	७	३	२३
दीर्घाज्जसिच	६	१	१०५
दीर्घात्	६	१	७५

दीर्घादटिसमानपादे	८	३	९
दीर्घादाचार्याणाम्	८	४	५२
दीर्घोकितः	७	४	८३
दीर्घोलघोः	७	४	९४
दुःखात्प्रातिलोम्ये	५	४	६४
दुन्योरनुपसर्गे	३	१	१४२
दुरस्युर्द्रविणस्यु	७	४	३६
दुष्कुलाड्ढक्	४	१	१४२
दुहःकब्घश्च	३	२	७०
दुहश्च	३	१	६३
दूतस्यभागक	४	४	१२०
दूराद्धूतेच	८	२	८४
दूरान्तिकार्थेभ्यो	२	३	३५
दूरान्तिकार्थैः	२	३	३४
दृक्स्ववस्वतवसां	७	१	८३
दृग्दृशवतुषु	६	३	८९
दृढःस्थूलबलयोः	७	२	२०
दृतिकुक्षिकल	४	३	५६
दृशेःक्वनिप्	३	२	९४
दृशेविख्येच	३	४	११
दृष्टंसाम	४	२	७
देयमृणे	४	३	४७
देयेत्राच	५	४	५५
देवताद्वन्द्वेच	६	२	१४१
द्वेवताद्वन्द्वेच ७ ३ २१	६	३	२६
देवतान्तात्तादर्थ्ये	५	४	२४
देवपथादिभ्यश्च	५	३	१००
देवब्रह्मणोरनु	१	२	३८

देवमनुष्यपुरुष	५	४	५६
देवसुम्नयोर्यजुषि	७	४	३८
देवात्तल्	५	४	२७
देविकाशिंशपा	७	३	१
देविक्रुशोश्चो	३	२	१४७
देशेलुबिलचौच	५	२	१०५
देवयज्ञिशौचि	४	१	८१
दोदद्घोः	७	४	४६
दोषोणौ	६	४	९०
द्यतिस्यतिमास्था	७	४	४०
द्यावापृथिवीशुना	४	२	३२
द्युतिस्वाप्योः	७	४	६७
द्युद्भ्योलुङि	१	३	९१
द्युद्रुभ्यांमः	५	२	१०८
द्युप्रागपागुदक्	४	२	१०१
द्रवमूर्तिस्पर्शयोः	६	१	२४
द्रव्यंचभव्ये	५	३	१०४
द्रोणपर्वतजीवं	४	१	१०३
द्रोश्च	४	३	१६१
द्वंद्वंरहस्यमर्यादा	८	१	१५
द्वन्द्वमनोज्ञादिभ्य	५	१	१३३
द्वन्द्वश्चप्राणितूर्य	२	४	२
द्वन्द्वाच्चुदषहा	५	४	१०६
द्वन्द्वाच्छः	४	२	६
द्वन्द्वाद्वुन्वैर	४	३	१२५
द्वन्द्वेघि	२	२	३२
द्वन्द्वेच	१	१	३१
द्वन्द्वोपतापगर्ह्यो	५	२	१२८

द्वारादीनांच	७	३	४
द्विगुरेकवचनं	२	४	१
द्विगुश्च	२	१	२३
द्विगोः	४	१	२१
द्विगोष्ठंश्च	५	१	५४
द्विगोर्यप्	५	१	८२
द्विगोर्लुगनपत्ये	४	१	८८
द्विगोर्वा	५	१	८६
द्विगौक्रतौ	६	२	९७
द्विगौप्रमाणे	६	२	१२
द्वितीयतृतीय	२	२	३
द्वितीयाटौस्वेनः	२	४	३४
द्वितीयाब्राह्मणे	२	३	६०
द्वितीयायांच	३	४	५३
द्वितीयायांच	७	२	८७
द्वितीयाश्रिता	२	१	२४
द्वितीयेचानुपाख्ये	६	३	८०
द्वित्रिचतुर्भ्यःसुच्	५	४	१८
द्वित्रिपूर्वादण्च	५	१	३६
द्वित्रिपूर्वान्निष्कात्	५	१	३०
द्वित्रिभ्यांषमूर्ध्नः	५	४	११५
द्वित्रिभ्यांतयस्यायज्वा	५	२	४३
द्वित्रिभ्यामञ्जलेः	५	४	१०२
द्वित्रिभ्यांपाद्दन्	६	२	१९७
द्वित्र्योश्चधमुञ्	५	३	४५
द्विदण्ड्यादिभ्यश्च	५	४	१२८
द्विर्वचनेचि	१	१	५९
द्विवचनविभज्यो	५	३	५७

द्विषत्परयोस्तापेः	३	२	३९
द्विषश्च	३	४	११
द्विषोमित्रे	३	२	१३
द्विस्तावात्रिस्तावा	५	४	८
द्विस्त्रिश्चतुरिति	८	३	४३
द्वीपादनुसमुद्रं	४	३	१०
द्वेस्तीयः	५	२	५४
द्वैपवैयाघ्रादञ्	४	२	१२
द्व्यचः	४	१	१२१
द्व्यचश्छन्दसि	४	३	१५०
द्व्यचोतस्तिङः	६	३	१३५
द्व्यजृद्ब्राह्मण	४	३	७२
द्व्यञ्मगधकलिं	४	१	१७
द्व्यन्तरुपसर्गेभ्यो	६	३	९
द्व्यष्टनःसंख्यायां	६	३	४
द्व्येकयोर्द्विवचनैक	१	४	२
धःकर्मणिष्ट्रन्	३	२	१८
धनगणंलब्धा	४	४	८
धनहिरण्यात्कामे	५	२	६
धनुषश्च	५	४	१३
धन्वयोपधाद्वुञ्	४	२	१२
धर्मंचरति	४	४	४
धर्मपथ्यर्थन्याया	४	४	९
धर्मशीलवर्णान्ता	५	२	१३
धर्मादनिच्केवलात्	५	४	१२४
धातुसंबन्धेप्रत्ययाः	३	४	१
धातोः	३	१	९१
धातोः	६	१	१६

धातोःकर्मणः	३	१	७	नखमुखात्संज्ञा	४	१	५८
धातोरेकाचोहला	३	१	२२	नगतिहिंसार्थेभ्यः	१	३	१५
धातोस्तन्निमि	६	१	८०	नगरात्कुत्सनपावी	४	२	१२८
धात्वादेःषःसः	६	१	६४	नगुणादयोवयवाः	६	२	७६
धान्यानांभवने	५	२	१	नगोपवनादिभ्यः	२	४	६७
धारेरुत्तमर्णः	१	४	३५	नगोपाणिष्वन्य	६	३	७७
धिच	८	२	२५	नगोश्वन्साववर्ण	६	१	१८२
धिन्विकृण्व्योरच	३	१	८०	नङिसंबुद्ध्योः	८	२	८
धुरोयड्ढकौ	४	४	७७	नचवाहाहैवयुक्ते	८	१	२४
धूमादिभ्यश्च	४	२	१२७	नच्छन्दस्यपुत्रस्य	७	४	३५
धृषिशसीवैयात्ये	७	२	१९	नञ्	२	२	६
ध्रुवमपायेपादानं	१	४	२४	नञःशुचीश्वर	७	३	३०
ध्वमोध्वात	७	१	४२	नञस्तत्पुरुषात	५	४	७१
ध्वाङ्क्षेणक्षेपे	२	१	४२	नञोगुणप्रतिषेधे	६	२	१५५
नःक्ये	१	४	१५	नञोजरमर	६	२	११६
नकपि	७	४	१४	नञ्दुःसुभ्यो	५	४	१२१
नकर्मव्यतिहारे	७	३	६	नञ्सुभ्याम्	६	२	१७२
नकवतेर्यङि	७	४	६३	नडशादाड्ड्वलच्	४	२	८८
नकोपधायाः	६	३	३७	नडादिभ्यःफक्	४	१	९९
नक्तिचिदीर्घश्च	६	४	३९	नडादीनांकुक्च	४	२	९१
नक्त्वासेट्	१	२	१८	नतिसृचतसृ	६	४	४
नक्रोडादिबह्वचः	४	१	५६	नतेनासिकायाः	५	२	३१
नक्वादेः	७	३	५९	नतौल्वलिभ्यः	२	४	६१
नक्षत्राद्घः	४	४	१४१	नदण्डमाणवान्ते	४	३	१३०
नक्षत्राद्वा	८	३	१००	नदधिपयआदीनि	२	४	१४
नक्षत्रेचलुपि	२	३	४५	नदीपौर्णमास्या	५	४	११०
नक्षत्रेणयुक्तःकालः	४	२	३	नदीबन्धुनि	६	२	१०९
नक्षत्रेभ्योबहुलं	४	३	३७	नदीभिश्च	२	१	२०

नदुहस्नुनमां	३	१	८९
नदृशः	३	१	४७
नद्याःशेषस्या	६	३	४४
नद्यादिभ्योढक्	४	२	९७
नद्यांमतुप्	४	२	८५
नद्यृतश्च	५	४	१५३
नद्व्यचःप्राच्य	४	२	११३
नधातुलोपआ	१	१	४
नध्याख्यापॄ	८	२	५७
ननञ्पूर्वात्तत्पुरु	५	१	१२१
ननिर्धारणे	२	२	१०
ननिविभ्याम्	६	२	१८१
ननौपृष्टप्रतिवचने	३	२	१२०
नन्दिग्रहिपचादि	३	१	१३४
नन्द्राःसंयोगादयः	६	१	३
नन्वित्यनुज्ञैषणा	८	१	४३
नन्वोर्विभाषा	३	२	१२१
नपदान्तद्विर्वचन	१	१	५८
नपदान्ताट्टोरनाम्	८	४	४२
नपरेनः	८	३	२७
नपादम्याङ्य	१	३	८९
नपुंसकमनपुंसके	१	२	६९
नपुंसकस्यझलचः	७	१	७२
नपुंसकाच्च	७	१	१९
नपुंसकादन्यतरस्यां	५	४	१०९
नपुंसकेभावेक्तः	३	३	११४
नपूजनात्	५	४	६९
नप्राच्यभर्गादि	४	१	१७८

नबहुव्रीहौ	१	१	२९
नभकुर्छुरां	८	२	७९
नभाभूपूक	८	४	३४
नभूताधिकसंजीव	६	२	९१
नभूवाक्चिद्दिधिषु	६	२	१९
नभूसुधियोः	६	४	८५
नभ्राण्नपान्न	६	३	७५
नमःस्वस्तिस्वाहा	२	३	१६
नमपूर्वोऽपत्ये	६	४	१७०
नमस्पुरसोर्गत्योः	८	३	४०
नमाङ्योगे	६	४	७४
नमिकम्पिस्म्य	३	२	१६७
नमुने	८	२	३
नमोवरिवश्चित्र	३	१	१९
नयः	३	२	१५२
नयदि	३	२	११३
नयद्यनाकाङ्क्षे	३	४	२३
नयासयोः	७	३	४५
नय्वाभ्यांपदान्ता	७	३	३
नरपरसृपिसृजि	८	३	११०
नरुधः	३	१	६४
नरेसंज्ञायां	६	३	१२९
नलिङि	७	२	३९
नलुट्	८	१	२९
नलुमताङ्गस्य	१	१	६३
नल्लोकाव्ययनिष्ठा	२	३	६९
नलोपःप्रातिपदि	८	२	७
नलोपःसुप्स्वर	८	२	२

नलोपोनञः	६	३	७३	नहोधः	८	२	३४
नल्यपि	६	४	६९	नाग्लोपिशा	७	४	२
नवशः	६	१	२०	नाचार्यराजर्त्वि	६	२	१३३
नविभक्तौतुस्माः	१	३	४	नाज्झलौ	१	१	१०
नवृद्भ्यश्चतुर्भ्यः	७	२	५९	नाञ्चेःपूजायां	६	४	३०
नवेतिविभाषा	१	१	४४	नाडीतन्त्र्योःस्वाङ्गे	५	४	१५९
नव्योलिटि	६	१	४६	नाडीमुष्टयोश्च	३	२	३०
नशब्दश्लोककलह	३	२	२३	नातःपरस्य	७	३	२७
नशसददवादि	६	४	१२६	नादिचि	६	१	१०४
नशेःषान्तस्य	८	४	३६	नादिन्याक्रोशे	८	४	४८
नशेर्वा	८	२	६३	नाद्धस्य	८	२	१७
नश्च	८	३	३०	नाधार्थप्रत्यये	३	४	६२
नश्चधातुस्थो	८	४	२७	नानद्यतनवत्	३	३	१३५
नश्चापदान्तस्य	८	३	२४	नानोर्ज्ञः	१	३	५८
नश्छव्यप्रशान्	८	३	७	नान्तादसंख्यादेर्मट्	५	२	४९
नषट्स्वस्रादिभ्यः	४	१	१०	नाभ्यस्तस्याचिपि	७	३	८७
नसंयोगाद्वमंतात्	६	४	१३७	नाभ्यस्ताच्छतुः	७	१	७८
नसंख्यादेःस	५	४	८९	नामन्त्रितेसमा	८	१	७३
नसंज्ञायाम्	५	४	१५५	नामन्यतरस्यां	६	१	१७७
नसत्तनिषत्ता	८	२	६१	नामि	६	४	३
नसंप्रसारणे	६	१	३७	नाम्न्यादिशिग्रहोः	३	४	५८
नसामिवचने	५	४	५	नाम्रेडितस्यान्त्य	६	१	९९
नसुदुर्भ्यांके	७	१	६८	नावोद्विगोः	५	४	९९
नसुब्रह्मण्यायां	१	२	३७	नाव्ययदिक्शब्द	६	२	१६८
नस्तद्धिते	६	४	१४४	नाव्ययीभावादतो	२	४	८३
नहप्रत्यारंभे	८	१	३१	नासिकास्तनयो	३	२	२९
नहास्तिनफल	६	२	१०१	नासिकोदरौष्ठ	४	१	५५
नहिवृतिवृषि	६	३	११६	निकटेवसति	४	४	७३

नेगरणचलनार्थे	१	३	८७
निगृह्यानुयोगेच	८	२	९४
निघोनिमितं	३	३	८७
नित्यंवृद्धशरा	४	३	१४४
नित्यंशतादिमा	५	२	५७
नित्यंसंज्ञाछन्दसोः	४	१	२९
नित्यंसपत्न्यादिषु	४	१	३५
नित्यंसमासेनुत्तर	८	३	४५
नित्यंस्मयतेः	६	१	५७
नित्यंहस्तेपाणा	१	४	७७
नित्यंकरोतेः	६	४	१०८
नित्यंकौटिल्येगतौ	३	१	२३
नित्यंक्रीडाजीविकयोः	२	२	१७
नित्यंङितः	३	४	९९
नित्यंछन्दसि	४	१	४६
नित्यंछन्दसि	७	४	८
नित्यमसिच्प्रजा	५	४	१२२
नित्यंपणःपरिमाणे	३	३	६६
नित्यंमन्त्रे	६	१	२१०
नित्यवीप्सयोः	८	१	४
निनदीभ्यांस्नातेः	८	३	८९
निन्दहिंसक्लिश	३	२	१४६
निपातएकाजनाङ्	१	१	१४
निपातस्यच	६	३	१३६
निपातैर्यद्यदिह	८	१	३०
निपानमाहावः	३	३	७४
निमूलसमूलयोःकषः	३	४	३४
निरःकुषः	७	२	४६
निरभ्योःपूल्वोः	३	३	२८
निरुदकादीनिच	६	२	१८४
निर्वाणोवाते	८	२	५०
निवृत्तेऽक्षद्यूतादिभ्यः	४	४	१९
निवातेवातत्राणे	६	२	८
निवासचितिशरी	३	३	४१
निव्यभिभ्योऽड्व्य	८	३	११९
निशाप्रदोषाभ्यांच	४	३	१४
निष्कुलान्निष्कोषणे	५	४	६२
निष्ठा	२	२	३६
निष्ठा	३	२	१०२
निष्ठाचद्व्यजनात्	६	१	२०५
निष्ठायांसेटि	६	४	५२
निष्ठायामण्यदर्थे	६	४	६०
निष्ठाशीङ्स्विदि	१	२	१९
निष्ठोपमानादन्य	६	२	१६९
निष्ठोपसर्गपूर्व	६	२	११०
निष्प्रवाणिश्च	५	४	१६०
निसमुपविभ्योह्वः	१	३	३०
निसस्तपतावना	८	३	१०२
नीग्वञ्चुस्रंसु	७	४	८४
नीचैरनुदात्तः	१	२	३०
नीतौचतद्युक्तात्	५	३	७७
नुगतोऽनुनासिका	७	४	८५
नुदविदोन्दत्रा	८	२	५६
नुम्विसर्जनीयशर्व्य	८	३	५८
नृच	६	४	६
नृचान्यतरस्याम्	६	१	१८४

नॄन्पे	८	३	१०
नेटि	७	२	४
नेट्यलिटिरधेः	७	१	६२
नेड्वशिकृति	७	२	८
नेतराच्छन्दसि	७	१	२६
नेदमदसोरकोः	७	१	११
नेन्द्रस्यपरस्य	७	३	२२
नेन्सिद्धबध्नातिषुच	६	३	१९
नेयङुवङ्स्थानावस्त्री	१	४	४
नेरनिधाने	६	२	१९२
नेर्गदनदपत	८	४	१७
नेर्बिडज्बिरीसचौ	५	२	३२
नेर्विशः	१	३	१७
नोङ्धात्वोः	६	१	१७५
नोत्तरपदेऽनुदात्ता	६	२	१४२
नोत्वद्वर्धबिल्वात्	४	३	१५१
नोदात्तस्वरितो	८	४	६७
नोदात्तोपदेश	७	३	३४
नोनयतिध्वनयत्ये	३	१	५१
नोपधात्थफान्ताद्वा	१	२	२३
नोपधायाः	६	४	७
नौगदनदपठस्वनः	३	३	६४
नौणच	३	३	६०
नौद्व्यचष्ठन्	४	४	७
नौवयोधर्मविष	४	४	९१
नौवृधान्ये	३	३	४८
न्यग्रोधस्यचके	७	३	५
न्यंकादीनांच	७	३	५३
न्यधीच	६	२	५३
पक्षात्तिः	५	२	२५
पक्षिमत्स्यमृगान्हन्ति	४	४	३५
पङ्क्तिविंशतित्रिंशच्च	५	१	५९
पङ्गोश्च	४	१	६८
पचोवः	८	२	५२
पञ्चद्दशतौवर्गेवा	५	१	६०
पञ्चमीभयेन	२	१	३७
पञ्चमीविभक्ते	२	३	४२
पञ्चम्यपाङ्परिभिः	२	३	१०
पञ्चम्याअत्	७	१	३१
पञ्चम्याःपरावध्यर्थे	८	३	५१
पञ्चम्याःस्तोकादिभ्यः	६	३	२
पञ्चम्यामजातौ	३	२	९८
पञ्चम्यास्तसिल्	५	३	७
पणपादमाषशताद्यत्	५	१	३४
पतःपुम्	७	४	१९
पतिःसमासएव	१	४	८
पत्यन्तपुरोहिता	५	१	१२८
पत्यावैश्वर्ये	६	२	१८
पत्युर्नोयज्ञसंयोगे	४	१	३३
पत्रपूर्वादञ्	४	३	१२२
पत्राध्वर्युपरिषदश्च	४	३	१२३
पथःपन्थच	४	३	२९
पथःष्कन्	५	१	७५
पथिचच्छन्दसि	६	३	१०८

पथिमथोःसर्व	६	१	१९९
पथिमथ्यृभुक्षामात्	७	१	८५
पथोविभाषा	५	४	७२
पथ्यतिथिवसति	४	४	१०४
पदमस्मिन्दृश्यम्	४	४	८७
पदरुजविशस्पृशो	३	३	१६
पदव्यवायेऽपि	८	४	३८
पदस्य	८	१	१६
पदात्	८	१	१७
पदान्तस्य	८	४	३७
पदान्तस्यान्यतर	७	३	९
पदान्ताद्वा	६	१	७६
पदास्वैरिबाह्या	३	१	११९
पदेऽपदेशे	६	२	७
पदोत्तरपदंगृह्णाति	४	४	३९
पद्दन्नोमास्हृ	६	१	६३
पद्यत्यतदर्थे	६	३	५३
पन्थोणनित्यम्	५	१	७६
परःसंनिकर्षःसं	१	४	१०९
परवल्लिङ्गंद्वन्द्व	२	४	२६
परश्च	३	१	२
परश्वधाट्ठञ्च	४	४	५८
परस्मिन्विभाषा	३	३	१३८
परस्मैपदानां	३	४	८२
परस्यच	६	३	८
पराजेरसोढः	१	४	२६
परादिश्छन्दसि	६	२	१९९
परावनुपात्ययइणः	३	३	३८

परावरयोगेच	३	४	२०
परावराधमोत्तम	४	३	५
परिक्रयणेसंप्र	१	४	४४
परिक्लिश्यमानेच	३	४	५५
परिखायाढञ्	५	१	१७
परिनिविभ्यःसे	८	३	७०
परिन्योर्नीणोः	३	३	३७
परिपन्थंचतिष्ठति	४	४	३६
परिप्रत्युपावर्ज	६	२	३३
परिमाणाख्यायां	३	३	२०
परिमाणान्तस्या	७	३	१७
परिमाणेपचः	३	२	३३
परिमुखंच	४	४	२९
परिवृतोरथः	४	२	१०
परिव्यवेभ्यःक्रिञः	१	३	१८
परिषदोण्यः	४	४	४४
परिषदोण्यः	४	४	१०१
परिस्कन्दःप्राच्य	८	३	७५
परेरभितोभावि	६	२	१८२
परेर्मृषः	१	३	८२
परेर्वर्जने	८	१	५
परेश्च	८	३	७४
परेश्चघाङ्कयोः	८	२	२२
परोक्षेलिट्	३	२	११५
परोवरपरंपर	५	२	१०
परौघः	३	३	८४
परौभुवोऽवज्ञाने	३	३	५५
परौयज्ञे	३	३	४७

पर्पादिभ्यःष्ठन्	४	४	१०	पापंचशिल्पिनि	६	२	६८
पर्यभिभ्यांच	५	३	९	पापाणकेकुत्सितैः	२	१	५४
पर्याप्तिवचनेष्वल	३	४	६६	पाय्यसान्नाय्य	३	१	१२९
पर्यायार्हणोत्पत्ति	३	३	१११	पारस्करप्रभृतीनि	६	१	१५७
पर्वताच्च	४	२	१४३	पारायणतुरायण	५	१	७२
पर्श्वादियौधेयादि	५	३	११७	पाराशर्यशिला	४	३	११०
पललसूपशाकंमिश्रे	६	२	१२८	पारेमध्येषष्ठ्यावा	२	१	१८
पलाशादिभ्योवा	४	३	१४१	पार्श्वेनान्विच्छति	५	२	७५
पश्चपश्चाचच्छन्दसि	५	३	३३	पाशादिभ्योयः	४	२	४९
पश्चात्	५	३	३२	पितरामातराचच्छ	६	३	३३
पश्यार्थैश्चानालोचने	८	१	२५	पितामात्रा	१	२	७०
पाककर्णपर्णपुष्प	४	१	६४	पितुर्यच्च	४	३	७९
पाघ्राध्मास्थाम्ना	७	३	७८	पितृव्यमातुल	४	२	३६
पाघ्राध्माधेट्दृशः	३	१	१३७	पितृष्वसुश्छण्	४	१	१३२
पाणिघताडघौशि	३	२	५५	पिष्टाच्च	४	३	१४६
पाण्डुकम्बलादिनिः	४	२	११	पीलायावा	४	१	११८
पातौचबहुलम्	८	३	५२	पुंयोगादाख्यायाम्	४	१	४८
पात्रात्ष्ठन्	५	१	४६	पुंवत्कर्मधारय	६	३	४२
पात्राद्घंश्च	५	१	६८	पुंसिसंज्ञायांघः	३	३	११८
पात्रेसमितादयश्च	२	१	४८	पुंसोसुङ्	७	१	८९
पाथोनदीभ्यांड्यण्	४	४	१११	पुगन्तलघूपधस्यच	७	३	८६
पादःपत्	६	४	१३०	पुच्छभाण्डचीवरा	३	१	२०
पादशतस्यसंख्यादे	५	४	१	पुत्रःपुंभ्यः	६	२	१३२
पादस्यपदाज्याति	६	३	५२	पुत्राच्छच	५	१	४०
पादस्यलोपोह	५	४	१३८	पुत्रान्तादन्य	४	१	१५९
पादार्घाभ्यांच	५	४	२५	पुत्रेन्यतरस्याम्	६	३	२२
पादोऽन्यतरस्याम्	४	१	८	पुमःखय्यमपरे	८	३	६
पानंदेशे	८	४	९	पुमान्स्त्रिया	१	२	६७

पुराचपरीप्सायां	८	१	४२
पुराणप्रोक्तेषुब्रा	४	३	१०५
पुरिलुङ्चास्मे	३	२	१२२
पुरुषश्चान्वादिष्टः	६	२	१९०
पुरुषहस्तिभ्यामणूच	५	२	३८
पुरुषात्प्रमाणे	४	१	२४
पुरेप्राचाम्	६	२	९९
पुरोग्रतोग्रेषुसर्तेः	३	२	१८
पुरोव्ययम्	१	४	६७
पुवःसंज्ञायाम्	३	२	१८५
पुषादिद्युताद्यॢदितः	३	१	५५
पुष्करादिभ्योदेशे	५	२	१३५
पुष्यसिद्ध्यौनक्षत्रे	३	१	११६
पूःसर्वयोर्दारिसहोः	३	२	४१
पूगाञ्ञ्योग्रा	५	३	११२
पूगेष्वन्यतरस्याम्	६	२	२८
पूङःक्त्वाच	१	२	२२
पूङश्च	७	२	५१
पूङ्यजोःशानन्	३	२	१२८
पूजनात्पूजित	८	१	६७
पूजायांनानन्तरम	८	१	३७
पूतक्रतोरैच	४	१	३६
पूरणगुणसुहितार्थ	२	२	११
पूरणाद्भागेतीया	५	३	४८
पूरणार्धाट्ठन्	५	१	४८
पूर्णाद्विभाषा	५	४	१४९
पूर्वकालैकसर्व	२	१	४९
पूर्वत्रासिद्धम्	८	२	१
पूर्वंतुभाषायाम्	८	२	९८
पूर्वपदात्	८	३	१०६
पूर्वपदात्संज्ञाया	८	४	३
पूर्वपरावरदक्षि	१	१	३४
पूर्ववत्सनः	१	३	६२
पूर्ववदश्ववडवौ	२	४	२७
पूर्वसदृशसमो	२	१	३१
पूर्वादिनिः	५	२	८६
पूर्वादिभ्योनवभ्योवा	७	१	१६
पूर्वाधरावराणा	५	३	३९
पूर्वापरप्रथमचर	२	१	५८
पूर्वापराधरोत्तर	२	२	१
पूर्वाह्णापराह्णा	४	३	२८
पूर्वेकर्तरि	३	२	१९
पूर्वेभूतपूर्वे	६	२	२२
पूर्वैःकृतमिनयौच	४	४	१३३
पूर्वोऽभ्यासः	६	१	४
पृथग्विनानानाभि	२	३	३२
पृथ्वादिभ्यइमनि	५	१	१२२
पृषोदरादीनि	६	३	१०९
पेषवासवाहनधिषु	६	३	५८
पैलादिभ्यश्च	२	४	५९
पोटायुवतिस्तोक	२	१	६५
पोरदुपधात्	३	१	९८
पौरोडाशपुरोडाशा	४	३	७०
प्यायःपी	६	१	२८
प्रकारवचनेजाती	५	३	६९
प्रकारवचनेथाल्	५	३	२३

प्रकारेगुणवचनस्य	८	१	१२
प्रकाशनस्थेयाख्य	१	३	२३
प्रकृत्यान्तःपाद	६	१	११५
प्रकृत्याभगालम्	६	२	१३७
प्रकृत्याशिषि	६	३	८३
प्रकृत्येकाच्	६	४	१६३
प्रकृष्टेठञ्	५	१	१०८
प्रजनेवीयतेः	६	१	५५
प्रजनेसर्तेः	३	३	७१
प्रजोरिनिः	३	२	१५६
प्रज्ञादिभ्यश्च	५	४	३८
प्रज्ञाश्रद्धार्चा	५	२	१०१
प्रणवष्टेः	८	२	८९
प्रणाय्योसंमतौ	३	१	१२८
प्रतिःप्रतिनि	१	४	९२
प्रतिकण्ठार्थल	४	४	४०
प्रतिजनादिभ्यः	४	४	९९
प्रतिनिधिप्रतिदानेच	२	३	११
प्रतिपथमेतिठंश्च	४	४	४२
प्रतिबन्धिचिर	६	२	६
प्रतियोगेपञ्चम्याः	५	४	४४
प्रतिश्रवणेच	८	२	९९
प्रतिष्कशश्चकशेः	६	१	१५२
प्रतिस्तब्धनि	८	३	११४
प्रतेरंश्वादयस्तत्पुरुषे	६	२	१९३
प्रतेरुरसःसप्त	५	४	८२
प्रतेश्च	६	१	२५
प्रत्नपूर्वविश्वे	५	३	१११

प्रत्यपिभ्यांग्रहेः	३	१	११८
प्रत्यभिवादेऽशूद्रे	८	२	८३
प्रत्ययः	३	१	१
प्रत्ययलोपेप्रत्य	१	१	६२
प्रत्ययस्थात्कात्पूर्व	७	३	४४
प्रत्ययस्यलुक्	१	१	६१
प्रत्ययोत्तरपदयोश्च	७	२	९८
प्रत्याङ्भ्यांश्रुवः	१	३	५९
प्रत्याङ्भ्यांश्रुवःपू	१	४	४०
प्रथनेवावशब्दे	३	३	३३
प्रथमचरमतया	१	१	३३
प्रथमयोःपूर्वसवर्णः	६	१	१०२
प्रथमानिर्दिष्टं	१	२	४३
प्रथमायाश्चद्विवच	७	२	८८
प्रथमोचिरोपसंपत्तौ	६	२	५६
प्रधानप्रत्ययार्थ	१	२	५६
प्रनिरन्तःशरे	८	४	५
प्रभवति	४	३	८३
प्रभौपरिवृढः	७	२	२१
प्रमदसम्मदौ	३	३	६८
प्रमाणेच	३	४	५१
प्रमाणेद्वयस	५	२	३७
प्रयच्छतिगर्ह्यम्	४	४	३०
प्रयाजानुयाजौ	७	३	६२
प्रयैरोहिष्यैअव्यथिष्यै	३	४	१०
प्रयोजनम्	५	१	१०९
प्रयोज्यनियोज्यौ	७	३	६८
प्रवाहणस्यढे	७	३	२८

प्रवृद्धादीनांच	६	२	१४७	प्राचांकटादेः	४	२	१३९
प्रशंसायांरूपप्	५	३	६६	प्राचांक्रीडायाम्	६	२	७४
प्रशंसावचनैश्च	२	१	६६	प्राचांग्रामनगराणां	७	३	१४
प्रशस्यस्यश्रः	५	३	६०	प्राचांनगरान्ते	७	३	२४
प्रश्नेचासन्नकाले	३	२	११७	प्राचामवृद्धात्फिन्	४	१	१६०
प्रष्ठोग्रगामिनि	८	३	९२	प्राचामुपादेरड	५	३	८०
प्रसमुपोदःपादपूरणे	८	१	६	प्राणभृज्जातिवयो	५	१	१२९
प्रसम्भ्यांजानुनोर्ज्ञुः	५	४	१२९	प्राणिरजतादिभ्यो	४	३	१५४
प्रसितोत्सुकाभ्यां	२	३	४४	प्राणिस्थादातोल	५	२	९६
प्रस्कण्वहरिश्चन्द्रा	६	१	१५३	प्रातिपदिकान्तनुम्	८	४	११
प्रस्त्योऽन्यतरस्यां	८	२	५४	प्रातिपदिकार्थ	२	३	४६
प्रस्थपुरवहान्ताच्च	४	२	१२२	प्रादयः	१	४	५८
प्रस्थेऽवृद्धमकर्क्यां	६	२	८७	प्रादस्वांगंसंज्ञायाम्	६	२	१८३
प्रस्थोत्तरपदप	४	२	११०	प्राद्वहः	१	३	८१
प्रहरणम्	४	४	५७	प्राध्वंबन्धने	१	४	७८
प्रहासेचमन्योप	१	४	१०६	प्राप्तापन्नेचद्विती	२	२	४
प्राक्कडारात्समासः	२	१	३	प्रायभवः	४	३	३९
प्राक्क्रीताच्छः	५	१	१	प्रावृट्शरत्काल	६	३	१५
प्राक्सितादड्व्य	८	३	६३	प्रावृषएण्यः	४	३	१७
प्रागिवात्कः	५	३	७०	प्रावृषष्ठप्	४	३	२६
प्रागेकादशभ्यो	५	३	४९	प्रियवशेवदःखच्	३	२	३८
प्राग्घिताद्यत्	४	४	७५	प्रियस्थिरस्फिरो	६	४	१५७
प्राग्दिशोविभक्तिः	५	३	१	प्रीतौच	६	२	१६
प्राग्दीव्यतोऽण्	४	१	८३	प्रुसृल्वःसमभि	३	१	१४९
प्राग्रीश्वरान्निपाताः	१	४	५६	प्रेदाज्ञः	३	२	६
प्राग्वतेष्ठञ्	५	१	१८	प्रेद्रुस्तुस्रुवः	३	३	२७
प्राग्वहतेष्ठक्	४	४	१	प्रेवणिजाम्	३	३	५२
प्राचांष्फतद्धितः	४	१	१७	प्रेलपसृद्रुमथव	३	२	१४५

प्रेलिप्सायाम्	३	३	४६
प्रेष्यब्रुवोर्हविषो	२	३	६१
प्रेस्त्रोयज्ञे	३	३	३२
प्रैषातिसर्गप्राप्त	३	३	१६३
प्रोक्ताल्लुक्	४	२	६४
प्रोपाभ्यांयुजेरयज्ञ	१	३	६४
प्रोपाभ्यांसमर्थाभ्याम्	१	३	४२
प्लक्षादिभ्योऽण्	४	३	१६४
प्लुतप्रगृह्याअचि	६	१	१२५
प्लुतावैचइदुतौ	८	२	१०६
प्वादीनांह्रस्वः	७	३	८०
फक्फिञोरन्य	४	१	९१
फणांचसप्तानाम्	६	४	१२५
फलेग्रहिरात्मंभरिश्च	३	२	२६
फलेलुक्	४	३	१६३
फल्गुनीप्रोष्ठपदा	१	२	६०
फाण्टाहृतिमिम	४	१	१५०
फेनादिलच्च	५	२	९९
फेश्छच	४	१	१४९
बन्धनेचर्षौ	४	४	९६
बन्धुनिबहुव्रीहौ	६	१	१४
बन्धेचविभाषा	६	३	१३
बभूथाततन्थ	७	२	६४
बर्हिषिदत्तम्	४	४	११९
बलादिभ्योमतुप्	५	२	१३६
बहुगणवतुडतिसंख्या	१	१	२३
बहुपूगगणसङ्घ	५	२	५२
बहुप्रजाश्छन्दसि	५	४	१२३
बहुलंछन्दसि	२	४	३९
बहुलंछन्दसि	२	४	७३
बहुलंछन्दसि	२	४	७६
बहुलंछन्दसि	३	२	८८
बहुलंछन्दसि	५	२	१२२
बहुलंछन्दसि	६	१	३४
बहुलंछन्दसि	७	१	८
बहुलंछन्दसि	७	१	१०
बहुलंछन्दसि	७	१	१०३
बहुलंछन्दसि	७	३	९७
बहुलंछन्दसि	७	४	७८
बहुलंछन्दस्यमा-	६	४	७५
बहुलमाभीक्ष्ण्ये	३	२	८१
बहुवचनस्यवस्नसौ	८	१	२१
बहुवचनेझल्येत्	७	३	१०३
बहुव्रीहाविदमेत	६	२	१६२
बहुव्रीहेरूधसोङीष्	४	१	२५
बहुव्रीहेश्चान्तोदात्तात्	४	१	५२
बहुव्रीहौप्रकृत्या	६	२	१
बहुव्रीहौविश्वं	६	२	१०६
बहुव्रीहौसक्थ्य	५	४	११३
बहुव्रीहौसंख्येये	५	४	७३
बहुषुबहुवचनं	१	४	२१
बहोर्नञ्वदुत्तर	६	२	१७५
बहोर्लोपोभूच	६	४	१५८
बह्वचइञःप्राच्य	२	४	६६
बह्वचःकूपेषु -	४	२	७३
बह्वचोन्तोदात्ता	४	३	६७

बह्वचोमनुष्यना	५	३	७८
बह्वच्पूर्वपदाट्ठञ्	४	४	६४
बह्वन्यतरस्याम्	६	२	३०
बह्वाल्पार्था	५	४	४२
बह्वादिभ्यश्च	४	१	४५
बाष्पोष्मभ्यामु	३	१	१६
बाह्वन्तात्संज्ञायाम्	४	१	६७
बाह्वादिभ्यश्च	४	१	९६
बिभेतेर्हेतुभये	६	१	५६
बिल्वकादिभ्य	६	४	१५३
बिल्वादिभ्योऽणू	४	३	१३६
बिस्ताच्च	५	१	३१
बृहत्याआच्छादने	५	४	६
बुधयुधनशजन	१	३	८६
ब्रह्मणस्त्वः	५	१	१३६
ब्रह्मणोजानपदा	५	४	१०४
ब्रह्मभ्रूणवृत्रेषुक्विप्	३	२	८७
ब्रह्महस्तिभ्यांवर्चसः	५	४	७८
ब्राह्मणकोष्णिके	५	२	७१
ब्राह्मणमाणव	४	२	४२
ब्राह्मोजातौ	६	४	१७१
ब्रुवईट्	७	३	९३
ब्रुवःपञ्चानां	३	४	८४
ब्रुवोवचिः	२	४	५३
ब्रूहिप्रेष्यश्रौषड्	८	२	९१
भक्ताख्यास्तदर्थेषु	६	२	७१
भक्ताण्णः	४	४	१००
भक्तादणन्यतरस्यां	४	४	६८
भक्तिः	४	३	९५
भक्ष्येणमिश्रीकरणं	२	१	३५
भजोण्विः	३	२	६२
भञ्जभासमिदो	३	२	१६१
भञ्जेश्चचिणि	६	४	३३
भय्यप्रवय्येच	६	१	८३
भर्गात्त्रैगर्ते	४	१	१११
भवतष्ठक्छसौ	४	२	११५
भवतेरः	७	४	७३
भविष्यतिगम्यादयः	३	३	३
भविष्यतिमर्यादा	३	३	१३६
भवेच्छन्दसि	४	४	११०
भव्यगेयप्रवचनी	३	४	६८
भस्त्रादिभ्यष्ठन्	४	४	१६
भस्त्रैषाजाज्ञाद्वा	७	३	४७
भस्य	६	४	१२९
भस्यटेर्लोपः	७	१	८८
भागाद्यच्च	५	१	४९
भावकर्मणोः	१	३	१३
भावलक्षणेस्थे	३	४	१६
भाववचनाश्च	३	३	११
भावे	३	३	१८
भावेच	४	४	१४४
भावेऽनुपसर्गस्य	३	३	७५
भाषायांसदवसश्रुवः	३	२	१०८
भासनोपसंभाषा	१	३	४७
भिक्षादिभ्योऽणू	४	२	३८
भिक्षासेनादायेषुच	३	२	१७

भित्तंशकलम्	८	२	५९
भिद्योद्ध्यौनदे	३	१	११५
भियःक्रुक्लुकनौ	३	२	१७४
भियोऽन्यतरस्याम्	६	४	११५
भियोहेतुभयेषुक्	७	३	४०
भीत्रार्थानांभयहेतुः	१	४	२५
भीमादयोपादाने	३	४	७४
भीरोःस्थानम्	८	३	८१
भीस्म्योर्हेतुभये	१	३	६८
भीह्रीभृहुमदजन	३	१	१९२
भीह्रीभृहुवांश्लुवच्च	३	१	३९
भुजन्युब्जौपाण्यु	७	३	६१
भुजोऽनवने	१	३	६६
भुवःप्रभवः	१	४	३१
भुवःसंज्ञान्तरयोः	३	२	१७९
भुवश्च	३	२	१३८
भुवश्च	४	१	४७
भुवश्चमहाव्याहृतेः	८	२	७१
भुवोभावे	३	१	१०७
भुवोवुग्लुङ्लिटोः	६	४	८८
भूतपूर्वेचरट्	५	३	५३
भूते	३	२	८४
भूतेच	३	३	१४०
भूतेऽपिदृश्यन्ते	३	३	२
भूवादयोधातवः	१	३	१
भूषणेलम्	१	४	६४
भूसुवोस्तिङि	७	३	८८
भृञामित्	७	४	७६
भृञोऽसंज्ञायाम्	३	१	११२
भृशादिभ्योभुव्यच्वे	३	१	१२
भोज्यंभक्ष्ये	७	३	६९
भोभगोअघोअपूर्व-	८	३	१७
भौरिक्याद्यैषुकार्या-	४	२	५४
भ्यसोभ्यम्	७	१	३०
भ्रस्जोरोपधयो	६	४	४७
भ्राजभासधुर्विद्यु	३	२	१७७
भ्राजभासभाष	७	४	३
भ्रातरिचज्यायसि	४	१	१६४
भ्रातुर्व्यच्च	४	१	१४४
भ्रातृपुत्रौस्वसृ	१	२	६८
भ्रुवोवुक्च	४	१	१२५
मघवाबहुलम्	६	४	१२८
मड्डुकझर्झरादण्	४	४	५६
मतजनहलात्करण	४	४	९७
मतिबुद्धिपूजार्थेभ्य	३	२	१८८
मतुवसोरुसंबुद्धौ	८	३	१
मतोःपूर्वमात्संज्ञा	६	१	२१९
मतोश्चबह्वजङ्गात्	४	२	७२
मतौच	४	४	१३६
मतौछःसूक्तसाम्नोः	५	२	५९
मतौबह्वचोऽनजि	६	३	११९
मत्वर्थेमासतन्वोः	४	४	१२८
मदोनुपसर्गे	३	३	६७
मद्रवृज्योःकन्	४	२	१३१

मद्रात्परिवापणे	५	४	६७
मद्रेभ्योऽञ्	४	२	१०८
मधुबभ्र्वोर्ब्राह्मण	४	१	१०६
मधोः	४	४	१३९
मधोर्ञ्च	४	४	१२९
मध्याद्गुरौ	६	३	११
मध्यान्मः	४	३	८
मध्येपदेनिवचनेच	१	४	७६
मध्वादिभ्यश्च	४	२	८६
मनः	४ ३	१ २	११ ८२
मनसःसंज्ञायाम्	६	३	४
मनुष्यतत्स्थयो	४	२	१३४
मनोरौवा	४	१	३८
मनोर्जातावञ्य	४	१	१६१
मन्क्तिन्व्याख्या	६	२	१५१
मन्त्रेघसह्वरण	२	४	८०
मन्त्रेवृषेषपचमन	३	३	९६
मन्त्रेश्वेतवहोक्थ	३	२	७१
मन्त्रेष्वाङ्यादे	६	४	१४१
मन्त्रेसोमाश्वेन्द्रि	६	३	१३१
मन्थौदनसक्तु	६	३	६०
मन्यकर्मण्यनादरे	२	३	१७
मपर्यन्तस्य	७	२	९१
मयउञोवोवा	८	३	३३
मयट्च	४	३	८२
मयड्वैतयोर्भाषा	४	३	१४३
मयतेरिदन्यतर	६	४	७०
मयूरव्यंसकादयश्च	२	१	७२
मयेच	४	४	१३८
मस्करमस्करिणौ	६	१	१५४
मस्जिनशोर्झलि	७	१	६०
महाकुलादञ्खञौ	४	१	१४१
महान्व्रीह्यपराह्ण	६	२	३८
महाराजप्रोष्ठपदा	४	२	३५
महाराजाट्ठञ्	४	३	९७
महेन्द्राद्घाणौच	४	२	२९
माङिलुङ्	३	३	१७५
माणवचरकाभ्यांखञ्	५	१	११
मातरपितरावुदीचाम्	६	३	३२
मातुःपितुर्भ्यामन्य	८	३	८५
मातुरुत्संख्या	४	१	११५
मातृपितृभ्यांस्वसा	८	३	८४
मातृष्वसुश्च	४	१	१३४
मात्रोपज्ञोपक्रम	६	२	१४
माथोत्तरपद	४	४	३७
मादुपधायाश्च	८	२	९
मानपश्वंगयोः	५	३	५१
मानेवयः	४	३	१६२
मान्बधदान्शान्	३	१	६
मायायामण्	४	४	१२४
मालादीनांच	६	२	८८
मासाद्वयसिय	५	१	८१
मितनखेच	३	२	३४
मितांह्रस्वः	६	४	९२
मित्रेचर्षौ	६	३	१३०
मिथ्योपपदात्कृ	१	३	७१

मिदचोन्त्या	१	१	४७
मिदेर्गुणः	७	३	८२
मिश्रंचानुपसर्ग	६	२	१५४
मीनातिमिनोति	६	१	५०
मीनातेर्निगमे	७	३	८१
मुखंस्वाङ्गं	६	२	१६७
मुखनासिकावच	१	१	८
मुचोकर्मकस्य	७	४	५७
मुण्डमिश्रश्लक्ष्ण	३	१	२१
मुद्गादण्	४	४	२५
मूर्तौघनः	३	३	७७
मूलमस्याबर्हि	४	४	८८
मृजेर्विभाषा	३	१	११३
मृजेर्वृद्धिः	७	२	११४
मृडमृदगुध	१	२	७
मृदस्तिकन्	५	४	३९
मृषस्तितिक्षायां	१	२	२०
मेघर्तिभयेषुकृञः	३	२	४३
मोर्निः	३	४	८९
मोनुस्वारः	८	३	२३
मोनोधातोः	८	२	६४
मोराजिसमःक्वौ	८	३	२५
म्रियतेर्लुङ्लि	१	३	६१
म्वोश्च	८	२	६५
यःसौ	७	२	११०
यङश्चाप्	४	१	७४
यङिच	७	४	३०
यङोचिच	२	४	७४
यङोवा	७	३	९४
यचिभम्	१	४	१८
यच्चयत्रयोः	३	३	१४८
यजजपदशांयङः	३	२	१६६
यजध्वैनमितिच	७	१	४३
यजयाचयत	३	३	९०
यजयाचरुच	७	३	६६
यजुष्युरः	६	१	११७
यजुष्येकेषाम्	८	३	१०४
यजेश्चकरणे	२	३	६३
यज्ञकर्मण्यज	१	२	३४
यज्ञर्त्विग्भ्यांघख	५	१	७१
यज्ञेसमिस्तुवः	३	३	३१
यञञोश्च	२	४	६४
यञश्च	४	१	१६
यञिञोश्च	४	१	१०१
यतश्चनिर्धारणं	२	३	४१
यतोनावः	६	१	२१३
यत्तदेतेभ्यःपरिमाणे	५	२	३९
यथातथयथापुर	७	३	३१
यथातथयोरसू-	३	४	२८
यथामुखसंमु-	५	२	६
यथाविध्यनुप-	३	४	४
यथासंख्यमनु-	१	३	१०
यथासादृश्ये	२	१	७
यथास्वेयथायथं	८	१	१४
यद्धितुपरंछन्दसि	८	१	५६
यद्वृत्तान्नित्यं	८	१	६६

यमःसमुपनिविषु	३	३	६३
यमरमनमातां-	७	२	७३
यमोगन्धने	१	२	१५
ययतोश्चातदर्थे	६	२	१५६
यरोनुनासिके	८	४	४५
यवयवकषष्टिका-	५	२	३
यश्चयङः	३	२	१७६
यसोऽनुपसर्गात्	३	१	७१
यस्कादिभ्योगोत्रे	२	४	६३
यस्मात्प्रत्ययविधि-	१	४	१३
यस्मादधिकंयस्यचे	२	३	९
यस्यचभावेन	२	३	३७
यस्यचायामः	२	१	१६
यस्यविभाषा	७	२	१५
यस्यहलः	६	४	४९
यस्येतिच	६	४	१४८
याजकादिभिश्च	२	२	९
याज्यान्तः ८ २ ९० याडापः	७	३	११३
याप्येपाशप्	५	३	४७
यावतिविन्दजीवोः	३	४	३०
यावत्पुरानिपात	३	३	४
यावदवधारणे	२	१	८
यावद्यथाभ्यां	८	१	३६
यावादिभ्यःकन्	५	४	२९
यासुट्परस्मैपदे	३	४	१०३
यीवर्णयोर्दीधी	७	४	५३
युक्तारोह्यादयश्च	६	२	८१
युक्तेच	६	२	६६
युग्यंचपत्रे	३	१	१२१
युजेरसमासे	७	१	७१
युप्लुवोर्दीर्घ-	६	४	५८
युवाखलतिप	२	१	६७
युवाल्पयोःकनन्य-	५	३	६४
युवावौद्विवचने	७	२	९२
युवोरनाकौ	७	१	१
युष्मत्तत्ततक्षु	८	३	१०३
युष्मदस्मदोःषष्ठी	८	१	२०
युष्मदस्मदोरना	७	२	८६
युष्मदस्मदोरन्य-	४	३	१
युष्मदस्मदोर्ङसि	६	१	२११
युष्मदस्मद्भ्यां	७	१	२७
युष्मद्युपपदे	१	४	१०५
यूनश्चकुत्सायां	४	१	१६७
यूनस्तिः	४	१	७७
यूनिलुक्	४	१	९०
यूयवयौजसि	७	२	९३
यूस्त्र्याख्यौनदी	१	४	३
येच	६	४	१०९
येचतद्धिते	६	१	६१
येचाभावकर्म	६	४	१६८
येनविधिस्तदन्तस्य	१	१	७२
येनाङ्गविकारः	२	३	२०
येयज्ञकर्मणि	८	२	८८
येविभाषा	६	४	४३
येषांचविरोधःशा	२	४	९
योगप्रमाणेच	१	२	५५

योगाद्यच्च	५	१	१०२	राजाच	६	२	५९
योऽचि	७	२	८९	राजाचप्रशंसायाम्	६	२	६३
योजनंगच्छति	५	१	७४	राजाहःसखि	५	४	९१
योपधाद्गुरूपो	५	१	१३२	राज्ञःकच	४	२	१४०
रऋतोहलादे	६	४	१६१	रात्राह्नाहाःपुंसि	२	४	२९
रक्ते	५	४	३२	रात्रेःकृति	६	३	७२
रक्षति	४	४	३३	रात्रेश्चाजसौ	४	१	३१
रक्षोयातूनां	४	४	१२१	रात्र्यहःसंवत्सर	५	१	८७
रङ्कोरमनुष्ये	४	२	१००	रात्सस्य	८	२	२४
रजःकृष्यासु	५	२	११२	राधीक्ष्योर्यस्य	१	४	३९
रञ्जेश्च	६	४	२६	राधोहिंसायां	६	४	१२३
रथवदयोश्च	६	३	१०२	रायोहलि	७	२	८५
रथाद्यत्	४	३	१२१	राल्लोपः	६	४	२१
रदाभ्यांनिष्ठातोनः	८	२	४२	राष्ट्रावारपारा	४	२	९३
रधादिभ्यश्च	७	२	४५	रिक्तेविभाषा	६	१	२०८
रधिजभोरचि	७	१	६१	रिङ्शयग्लि	७	४	२८
रभेरशब्लिटोः	७	१	६३	रिच	७	४	५१
रलोव्युपधा	१	२	२६	रीगृदुपधस्यच	७	४	९०
रश्मौच	३	३	५३	रीङृतः	७	४	२७
रषाभ्यांनोणः	८	४	१	रुग्रिकौचलुकि	७	४	९१
रसादिभ्यश्च	५	२	९५	रुच्यर्थानांप्रीयमाणः	१	४	३३
राजदन्तादिषु	२	२	३१	रुजार्थानांभाव	२	३	५४
राजनियुधि	३	२	९५	रुदविदमुषः	१	२	८
राजन्यबहुवचन	६	२	३४	रुदश्चपञ्चभ्यः	७	३	९८
राजन्यादिभ्यो	४	२	५३	रुदादिभ्यःसार्व	७	२	७६
राजन्वान्सौराज्ये	८	२	१४	रुधादिभ्यःश्नम्	३	१	७८
राजश्वशुराद्यत्	४	१	१३७	रुष्यमत्वरसंघु	७	२	२८
राजसूयसूर्य	३	१	११४	रुहःपोन्यतरस्यां	७	३	४३

रूपादाहत	५	२	१२०
रेवतीजगती	४	४	१२२
रेवत्यादिभ्यःष्ठक्	४	१	१४६
रैवतिकादिभ्यश्छः	४	३	१३१
रोःसुपि	८	३	१६
रोगाख्यायां	३	३	१०८
रोगाच्चापनयने	५	४	४९
रोणी	४	२	७८
रोपधेतोःप्राचाम्	४	२	१२३
रोरि	८	३	१४
रोसुपि	८	२	६९
र्वोरुपधाया	८	२	७६
लःकर्मणिचभावे	३	४	६९
लःपरस्मैपदं	१	४	९९
लक्षणहेत्वोः	३	२	१२६
लक्षणेजायापत्योष्ठ	३	२	५२
लक्षणेत्थंभूताख्यान	१	४	९०
लक्षणेनाभिप्रती	२	१	१४
लङःशाकटायनस्य	३	४	१११
लटःशतृशानचा	३	२	१२४
लट्स्मे	३	२	११८
लभेश्च ७ १ ६४ लवणाट्ठञ्	४	४	५२
लवणाल्लुक्	४	४	२४
लशक्वतद्धिते	१	३	८
लषपतपद	३	२	१५४
लस्य	३	४	७७
लाक्षारोचनाट्ठक्	४	२	२
लिङःसलोपोनन्त्यस्य	७	२	७९
लिङःसीयुट्	३	४	१०२
लिङर्थेलेट्	३	४	७
लिङाशिषि	३	४	११६
लिङ्च	३	३	१५९
लिङ्चोर्ध्वमौहू ३ ३ ९	३	३	१६४
लिङ्निमित्तेलृङ्	३	३	१३९
लिङ्चदि	३	३	१६८
लिङ्चाशिष्यन्	३	१	८६
लिङ्सिचावात्मने	१	२	११
लिङ्सिचोरात्मने	७	२	४२
लिटःकानज्वा	३	२	१०६
लिटस्तझयोरे	३	४	८१
लिटिधातोरनभ्या	६	१	८
लिटिवयोयः	६	१	३८
लिट्च	३	४	११५
लिट्यन्यतरस्याम्	२	४	४०
लिट्यभ्यासस्य	६	१	१७
लिङ्यङोश्च	६	१	२९
लिति	६	१	१९३
लिपिसिचिह्वश्च	३	१	५३
लिप्स्यमानसि	३	३	७
लियःसंमानन	१	३	७०
लीलोर्नुग्लुका	७	३	३९
लुक्तद्धितलुकि	१	२	४९
लुक्स्त्रियाम्	४	१	१०९
लुग्वादुहदिह	७	३	७३
लुङ्	३	२	११०
लुङिच	२	४	४३

लुङ्लङ्लृङ्क्ष्व	६	४	७१
लुङ्सनोर्घस्लृ	२	४	३७
लुटःप्रथमस्य	२	४	८५
लुटिचक्लृपः	१	३	९३
लुपसदचरजप	३	१	२४
लुपियुक्तवद्व्य	१	२	५१
लुप्च	४	३	१६६
लुबविशेषे	४	२	४
लुब्योगाप्रख्या	१	२	५४
लुभोविमोहने	७	२	५४
लुम्मनुष्ये	५	३	९८
लृटःसद्वा	३	३	१४
लृट्शेषेच	३	३	१३
लेटोडाटौ	३	४	९४
लोकसर्वलोका	५	१	४४
लोटोलङ्वत्	३	४	८५
लोट्च ८ १	५२	३	३ १६५
लोडर्थलक्षणेच	३	३	८
लोपःपिबतेरी	७	४	४
लोपःशाकल्यस्य	८	३	१९
लोपश्चास्यान्यत	६	४	१०७
लोपस्तआत्मने	७	१	४१
लोपेविभाषा	८	१	४५
लोपोयि	६	४	११८
लोपोव्योर्वलि	६	१	६६
लोमादिपामादि	५	२	१००
लोहितादिडाज्क्यः	३	१	१३
लोहितान्मणौ	५	४	३०
ल्यपिच	६	१	४१
ल्यपिलघुपूर्वात्	६	४	५६
ल्युट्च	३	३	११५
ल्वादिभ्यः	८	२	४४
वचउम्	७	४	२०
वचिस्वपियजादि	६	१	१५
वचोशब्दसंज्ञायाम्	७	३	६७
वञ्चिलुञ्च्यृतश्च	१	२	२४
वञ्चेर्गतौ	७	३	६३
वतण्डाच्च	४	१	१०८
वतोरिड्वा	५	१	२३
वतोरिथुक्	५	२	५३
वत्सरान्ताच्छश्	५	१	९१
वत्सशालाभिजि	४	३	३६
वत्सांसाभ्यांकामबले	५	२	९८
वत्सोक्षाश्वर्षभे	५	३	९१
वदःसुपिक्यप्च	३	१	१०६
वदव्रजहलन्तस्याचः	७	२	३
वनंसमासे	६	२	१७८
वनगिर्योःसंज्ञायाम्	६	२	११७
वनंपुरगामिश्रका	८	४	४
वनोरच	४	१	७
वन्दितेभ्रातुः	५	४	१५७
वमोर्वा	८	४	२३
वयसिच	३	२	१०
वयसिदन्तस्यदतृ	५	४	१४१
वयसिपूरणात्	५	२	१३०
वयसिप्रथमे	४	१	२०

वयस्यासुमूर्ध्नो	४	४	१२७	वस्तेर्ढञ्	५	३	१०१
वरणादिभ्यश्च	४	२	८२	वस्नक्रयविक्रयाट्ठन्	४	४	१३
वर्गान्ताच्च	४	३	६३	वस्नद्रव्याभ्यांठन्कनौ	५	१	५१
वर्ग्यादयश्च	६	२	१३१	वस्वेकाजाद्घसां	७	२	६७
वर्चस्केऽवस्करः	६	१	१४८	वहश्च	३	२	६४
वर्णदृढादिभ्यःष्यञ्च	५	१	१२३	वहाभ्रेलिहः	३	२	३२
वर्णादनुदात्तात्तो	४	१	३९	वह्यंकरणं	३	१	१०२
वर्णाद्ब्रह्मचारिणि	५	२	१३४	वाकिनादीनां	४	१	१५८
वर्णेचानित्ये	५	४	३१	वाक्यषः	१	३	९०
वर्णोवर्णेन	२	१	६९	वाक्यस्यटेःप्लुत-	८	२	८२
वर्णोवर्णेष्वनेते	६	२	३	वाक्यादेरामन्त्रित-	८	१	८
वर्णौवुक्	४	२	१०३	वाक्रोशदैन्ययोः	६	४	६१
वर्तमानसामीप्ये	३	३	१३१	वागमः	१	२	१३
वर्तमानेलट्	३	२	१२३	वाघोषमिश्रशब्देषु	६	३	५६
वर्षप्रमाणऊलो	३	४	३२	वाचंयमपुरंदरौ	६	३	६९
वर्षस्याभविष्यति	७	३	१६	वाचित्तविरागे	६	४	९१
वर्षाभ्वष्ठक्	४	३	१८	वाचियमोव्रते	३	२	४०
वर्षाभ्वश्च	६	४	८४	वाचोग्मिनिः	५	२	१२४
वर्षाल्लुक्च	५	१	८८	वाचोव्याहृतार्थायाम्	५	४	३५
वले	६	३	११८	वाछन्दसि	३	४	८८
वशंगतः	४	४	८६	वाछन्दसि	६	१	१०६
वश्चास्यान्यतरस्याम्	६	१	३९	वाजाते	६	२	१७१
वसतिक्षुधोरिट्	७	२	५२	वाजॄभ्रमुत्रसाम्	६	४	१२४
वसन्ताच्च	४	३	२०	वातातीसाराभ्यां-	५	२	१२९
वसन्तादिभ्यष्ठक्	४	२	६३	वादान्तशान्तपूर्ण	७	२	२७
वसुस्रंसुध्वंस्वन	८	२	७२	वाद्रुहमुहष्णुह-	८	२	३३
वसोःसमूहेच	४	४	१४०	वानपुंसकस्य	७	१	७९
वसोःसंप्रसारणम्	६	४	१३१	वानिंसनिक्षनिन्दाम्	८	४	३३

वान्तोयिप्रत्यये	६	१	७९
वान्यस्मिन्सपिण्डे	४	१	१६५
वान्यस्यसंयोगादेः	६	४	६८
वापदान्तस्य	८	४	५९
वाबहूनांजाति	५	३	९३
वाभावकरणयोः	८	४	१०
वाभुवनम्	६	२	२०
वाभ्राशभ्लाशभ्र	३	१	७०
वामदेवाड्ड्यड्ड्यौ	४	२	९
वामि	१	४	५
वाम्शसोः	६	४	८०
वायौ	२	४	५७
वाय्वृतुपित्रुषसोयत्	४	२	३१
वारणार्थानामीप्सितः	१	४	२७
वालिटि	२	४	५५
वाल्यपि	६	४	३८
वावसाने	८	४	५६
वाशरि	८	३	३६
वाशोकष्यञ्रोगेषु	६	३	५१
वाषपूर्वस्यनिगमे	६	४	९
वासंज्ञायाम्	५	४	१३३
वासरूपोऽस्त्रियाम्	३	१	९४
वासुदेवार्जुनाभ्यांवुन्	४	३	९८
वासुप्यापिशलेः	६	१	९२
वाहऊठ्	६	४	१३२
वाहः	४	१	६१
वाहचच्छन्दसि	५	३	१३
वाहनमाहितात्	८	४	८
वाहिताग्न्यादिषु	२	२	३७
वाहीकग्रामेभ्यश्च	४	२	११७
विंशतिकात्खः	५	१	३२
विंशतित्रिंशद्भ्यां	५	१	२४
विंशत्यादिभ्यस्तमड	५	२	५६
विकर्णकुषीतका	४	१	१२४
विकर्णशुङ्गच्छगला	४	१	११७
विकुशमिपरिभ्यः	८	३	९६
विचार्यमाणानां	८	२	९७
विजइट्	१	२	२
विजुपेछन्दसि	३	२	७३
विड्वनोरनुनासिक	६	४	४१
वित्तोभोगप्रत्यययोः	८	२	५८
विदांकुर्वन्त्वित्यन्य	३	१	४१
विदिभिदिच्छिदेः	३	२	१६२
विदूराञ्ञ्यः	४	३	८४
विदेःशतुर्वसुः	७	१	३६
विदोलटोवा	३	४	८३
विद्यायोनिसंबन्धे	४	३	७७
विधिनिमन्त्रणा	३	३	१६१
विध्यत्यधनुषा	४	४	८३
विध्वरुषोस्तुदः	३	२	३५
विनञ्भ्यांनानाञौ	५	२	२७
विनयादिभ्यष्ठक्	५	४	३४
विन्दुरिच्छुः	३	२	१६९
विन्मतोर्लुक्	५	३	६५

८

विपराभ्यांजेः	१	३	१९
विपूयविनीयजि	३	१	११७
विप्रतिषिद्धंचानधि	२	४	१३
विप्रतिषेधेपरंकार्यं	१	४	२
विप्रसंभ्योड्वसंज्ञा	३	२	१८०
विभक्तिश्च	१	४	१०४
विभाषर्जोश्छन्दसि	६	४	१६२
विभाषा	२	१	११
विभाषाकथमि	३	३	१४३
विभाषाकदाकर्ह्योः	३	३	५
विभाषाकर्मकात्	१	३	८५
विभाषाकार्षापण	५	१	२९
विभाषाकुरुयुगं	४	२	१३०
विभाषाकृञि	१	४	७२
विभाषाकृञि	१	४	९८
विभाषांकृवृषोः	३	१	१२०
विभाषाख्यानपरि	३	३	११०
विभाषागमहन	७	२	६८
विभाषागुणे	२	३	२५
विभाषाग्रहः	३	१	१४३
विभाषाग्रेप्रथम	३	४	२४
विभाषाघ्राधेट्	२	४	७८
विभाषाङिरुप्लुवोः	३	३	५०
विभाषाङिश्योः	६	४	१३६
विभाषाचत्वारिंश	६	३	४९
विभाषाचिण्णमुलोः	७	१	६९
विभाषाचेः	७	३	५८
विभाषाछन्दसि	१	२	३६
विभाषाछन्दसि	६	२	१६४
विभाषाछन्दसि	७	४	४४
विभाषाजसि	१	१	३२
विभाषाञ्चेरदिक्	५	४	८
विभाषातिलमाषो	५	२	४
विभाषातृतीया	७	१	९७
विभाषातृन्नन्न	६	२	१६१
विभाषादिक्समासे	१	१	२८
विभाषाद्वितीया	७	३	११५
विभाषाधातौ	३	३	१५५
विभाषाधेट्श्व्योः	३	१	४९
विभाषाध्यक्षे	६	२	६७
विभाषापः	६	४	५७
विभाषापरावराभ्यां	५	३	२९
विभाषापरेः	६	१	४४
विभाषापुरुषे	६	३	१०६
विभाषापूर्वाह्ना	४	३	२४
विभाषापृष्टप्रति	८	२	९३
विभाषाफाल्गुनी	४	२	२३
विभाषाबहोर्धावि	५	४	२०
विभाषाभावादिक	७	२	१७
विभाषाभाषायां	६	१	१८१
विभाषाभ्यवपूर्वस्य	६	१	२६
विभाषामनुष्ये	४	२	१४४
विभाषारोगातपयोः	४	३	१३
विभाषालीयतेः	६	१	५१
विभाषालुङ्लृङोः	२	४	५०
विभाषावरस्य	५	३	४१

विभाषावर्षक्षर	६	३	१६
विभाषाविप्रलापे	१	३	५०
विभाषाविवधात्	४	४	१७
विभाषावृक्षमृग	२	४	१२
विभाषावेण्विन्धा	६	१	२१५
विभाषावेष्टिचेष्ट्योः	७	४	९६
विभाषाश्यावारो	५	४	१४४
विभाषाश्वेः	६	१	३०
विभाषासपूर्वस्य	४	१	३४
विभाषासमीपे	२	४	१६
विभाषासाकाङ्क्षे	३	२	११४
विभाषासातिका	५	४	५२
विभाषासुपोबहु	५	३	६८
विभाषासृजिदृशोः	७	२	६५
विभाषासेनासुरा	२	४	२५
विभाषास्वसृपत्योः	६	३	२४
विभाषाहविरपू	५	१	४
विभाषितंविशेष	८	१	७४
विभाषितंसोपसर्ग	८	१	५३
विभाषेटः	८	३	७९
विभाषोत्पुच्छे	६	२	१९६
विभाषोदरे	६	३	८८
विभाषोपपदे	१	३	७७
विभाषोपयमने	१	२	१६
विभाषोपसर्गे	२	३	५९
विभाषोर्णोः	१	२	३
विभाषोशीनरेषु	४	२	११८
विभाषौषधिवन	८	४	६
विमुक्तादिभ्योण्	५	२	६१
विरामोवसानम्	१	४	११०
विशाखयोश्च	१	२	६२
विशाखाषाढा	५	१	११०
विशिपतिपदिस्क	३	४	५६
विशिष्टलिङ्गोनदी	२	४	७
विशेषणंविशेष्ये	२	१	५७
विशेषणानांचाजातेः	१	२	५२
विश्वस्यवसुराटोः	६	३	१२८
विषयोदेशे	४	२	५२
विष्किरःशकुनि	६	१	१५०
विष्वग्देवयोश्चटे	६	३	९२
विसर्जनीयस्यसः	८	३	३४
विसारिणोमत्स्ये	५	४	१६
विस्पष्टादीनि	६	२	२४
वीरवीर्यौच	६	२	१२०
वुञ्छण्कठजिलसे	४	२	८०
वृकज्येष्ठाभ्यां	५	४	४१
वृकाट्टेण्यण्	५	३	११५
वृक्षासनयोर्विष्टरः	८	३	९३
वृणोतेराच्छादने	३	३	५४
वृत्तिसर्गतायनेषु	१	३	३८
वृद्धस्यच	५	३	६२
वृद्धस्यचपू	४	१	१६६
वृद्धाच्छः	४	२	११४
वृद्धाट्ठक्सौवीरेषु	४	१	१४८
वृद्धात्प्राचाम्	४	२	१२०
वृद्धादकेकान्त	४	२	१४१

वृद्धिनिमित्तस्य	६	३	३९
वृद्धिरादैच्	१	१	१
वृद्धिरेचि	६	१	८८
वृद्धिर्यस्याचामादि	१	१	७३
वृद्धेत्कोसलाजा	४	१	१७१
वृद्धोयूनातल्लक्षणः	१	२	६५
वृद्भ्यःस्यसनोः	१	३	९२
वृन्दारकनागकुञ्ज	२	१	६२
वृषाकप्यग्निकुसि	४	१	३७
वृषादीनांच	६	१	२०३
वृतोवा	७	२	३८
वेःपादविहरणे	१	३	४१
वेःशब्दकर्मणः	१	३	३४
वेःशालच्छङ्कटचौ	५	२	२८
वेःस्कन्देरनिष्ठायां	८	३	७३
वेःस्कभ्नातेर्नित्यं	८	३	७७
वेञः	६	१	४०
वेञोवयिः	२	४	४१
वेतनादिभ्योजीवति	४	४	१२
वेत्तेर्विभाषा	७	१	७
वेरपृक्तस्य	६	१	६७
वेशन्तहिमवद्भ्या	४	४	११२
वेशोयशआदेर्भगा	४	४	१३१
वेश्चस्वनोभोजने	८	३	६९
वैतोऽन्यत्र	३	४	९६
वैय्याकरणाख्यायांच	६	३	७
वैवावेतिचच्छन्दसि	८	१	६४
वोताप्योः	३	३	१४१
वोतोगुणवचनात्	४	१	४४
वोपसर्जनस्य	६	३	८२
वोविधूननेजुक्	७	३	३८
वौकषलसकत्थ	३	२	१४३
वौक्षुश्रुवः	३	३	२५
व्यक्तवाचांसमुच्चा	१	६	४८
व्यञ्जनैरुपसिक्ते	४	४	२६
व्यत्ययोबहुलम्	३	१	८५
व्यथोलिटि	७	४	६८
व्यधजपोरनुपसर्गे	३	३	६१
व्यन्सपत्ने	४	१	१४५
व्यवहिताश्च	१	४	८२
व्यवहृपणोःसमर्थयोः	२	३	५७
व्यवायिनोनन्तरं	६	२	१६६
व्यश्च	६	१	४३
व्याङ्परिभ्योरमः	१	३	८३
व्याहरतिमृगः	४	३	५१
व्युपयोःशेतेःपर्याये	३	३	३९
व्युष्टादिभ्योऽण्	५	१	९७
व्योर्लघुप्रयत्नतरः	८	३	१८
व्रजयजोर्भावेक्यप्	३	३	९८
व्रते	३	२	८०
व्रस्जभ्रस्जसृज	८	२	३६
व्रातच्फञोरस्त्रियाम्	५	३	११३
व्रातेनजीवति	५	२	२१
व्रीहिशाल्योर्ढक्	५	२	२
व्रीहेःपुरोडाशे	४	३	१४८
व्रीह्यादिभ्यश्च	५	२	११६

शकटादण्	४	४	८०	शरोऽचि	८	४	४९
शकधृषज्ञाग्ला	३	४	६५	शर्करादिभ्योऽण्	५	३	१०७
शकिणमुल्कमुलौ	३	४	१२	शर्करायावा	४	२	८३
शकिलिङ्च	३	३	१७२	शर्परेविसर्जनीयः	८	३	३५
शकिसहोश्च	३	१	९९	शर्पूर्वाःखयः	७	४	६१
शक्तियष्ट्योरीकक्	४	४	५९	शलइगुपधादनि	३	१	४५
शक्तौहस्तिकपाटयोः	३	२	५४	शलाऽलुनोन्यत	४	४	५४
शण्डिकादिभ्योञ्यः	४	३	९२	शश्छोटि	८	४	६३
शतमानविंशति	५	१	२७	शसोन	७	१	२९
शतसहस्रान्ताच्च	५	२	११९	शाकलाद्वा	४	३	१२८
शताच्चठन्यतावशते	५	१	२१	शाखादिभ्योयः	५	३	१०३
शतुरनुमोनद्यजादी	६	१	१७३	शाच्छासाह्वाव्यावे	७	३	३७
शदन्तविंशतेश्च	५	२	४६	शाच्छोरन्यतरस्याम्	७	४	४१
शदेःशितः	१	३	६०	शाणाद्वा	५	१	३५
शदेरगतौतः	७	३	४२	शात्	८	४	४४
शप्श्यनोर्नित्यम्	७	१	८१	शारदेनार्तवे	६	२	९
शब्ददर्दुरंकरोति	४	४	३४	शार्ङ्गरवाद्यञोङीन्	४	१	७३
शब्दवैरकलहा	३	१	१७	शालीनकौपीने	५	२	२०
शमामष्टानांदीर्घः	७	३	७४	शासइदङ्हलोः	६	४	३४
शमितायज्ञे	६	४	५४	शासिवसिघसी	८	३	६०
शमित्यष्टाभ्योघि	३	२	१४१	शाहौ	६	४	३५
शमिधातोःसंज्ञायाम्	३	२	१४	शिखायावलच्	४	२	८९
शम्याष्ठलञ्	४	३	१४२	शितुक्	८	३	३१
शयवासवासिष्व	६	३	१८	शितेर्नित्याबह्वज्ब	६	२	१३८
शरद्वच्छुनक	४	१	१०२	शिलायाढः	५	३	१०२
शरादीनांच	६	३	१२०	शिल्पम्	४	४	५५
शरीरावयवाच्च	४	३	५५	शिल्पिनिचाकृञः	६	२	७६
शरीरावयवाद्यत्	५	१	६	शिल्पिनिष्वुन्	३	१	१४५

शिवशमरिष्टस्य	४	४	१४३
शिवादिभ्योऽण्	४	१	११२
शिशुक्रन्दयमस	४	३	८८
शिसर्वनामस्थानम्	१	१	४२
शीङः सार्वधातुके	७	४	२१
शीङोरुट्	७	१	६
शीतोष्णाभ्यांकारिणि	५	२	७२
शीर्षंश्छन्दसि	६	१	६०
शीर्षच्छेदाद्यच्च	५	१	६५
शीलम्	४	४	६१
शुक्राद्घन्	४	२	२६
शुण्डिकादिभ्योण्	४	३	७६
शुभ्रादिभ्यश्च	४	१	१२३
शुषः कः	८	२	५१
शुष्कचूर्णरूक्षेषुपिषः	३	४	३५
शुष्कधृष्टौ	६	१	२०६
शूद्राणामनि	२	४	१०
शूर्पादञन्यतरस्याम्	५	१	२६
शूलात्पाके	५	४	६५
शूलोखाद्यत्	४	२	१७
श्रृङ्खलमस्यबन्ध	५	२	७९
श्रृङ्गमवस्थायांच	६	२	११५
श्रृतंपाके	६	१	२७
शॄदृप्रांह्रस्वोवा	७	४	१२
शॄवन्घोरारुः ३ २ १७३ शे	१	१	१३
शेमुचादीनाम्	७	१	५९
शेवलसुपरिविशा	५	३	८४
शेश्छन्दसिबहुलम्	६	१	७०

शेषात्कर्तरिपरस्मै	१	३	७८
शेषाद्विभाषा	५	४	१५४
शेषे	४	२	९२
शेषेप्रथमः	१	४	१०८
शेषेलृडयदौ	३	३	१५१
शेषेलोपः	७	२	९०
शेषेविभाषा ८ १ ४१	८	१	५०
शेषविभाषाकखा	८	४	१८
शेषोध्यसखि	१	४	७
शेषोबहुव्रीहिः	२	२	२३
शोणात्प्राचाम्	४	१	४३
शौनकादिभ्यश्छ	४	३	१०६
श्नसोरल्लोपः	६	४	१११
श्नान्नलोपः	६	४	२३
श्नाभ्यस्तयोरातः	६	४	११२
श्याद्व्यधास्रुसं	३	१	१४१
श्येनतिलस्यपाते	६	३	७१
श्योस्पर्शे	८	२	४७
श्रज्यावमकन्या	६	२	२
श्रविष्ठाफल्गुन्य	४	३	३
श्राणामांसौदना	४	४	६
श्राद्धमनेनभु	५	२	८
श्राद्धेशरदः	४	३	१
श्रिणीभुवो	३	३	२
श्रीग्रामण्योश्छं	७	१	५६
श्रुवः शृच	३	१	७४
श्रुश्रृणुपॄकृवृ	६	४	१०२
श्रेण्यादयःकृता	२	१	५०

श्रोत्रियंश्छन्दो	५	२	८४
श्युकःकिति	७	२	११
श्लाघन्हुङ्स्था	१	४	३४
श्लिषआलिङ्गने	३	१	४६
श्लौ	६	१	१०
श्वगणाट्ठश्च	४	४	११
श्वयतेरः	७	४	१८
श्वयुवमघोनामत	६	४	१३३
श्वशुरःश्वश्वा	१	२	७१
श्वसस्तुट्च	४	३	१५
श्वसोवसीयःश्रे	५	४	८०
श्वादेरिञि	७	३	८
श्वीदितोनिष्ठायाम्	७	२	१४
षःप्रत्ययस्य	१	३	६
षट्कतिकति	५	२	५१
षड्चकाण्डादीनि	६	२	१३५
षट्चतुर्भ्यश्च	७	१	५५
षट्त्रिचतुर्भ्यो	६	१	१७९
षड्भ्योलुक्	७	१	२२
षढोःकःसि	८	२	४१
षण्मासाण्ण्यच्च	५	१	८३
षत्वतुकोरसि	६	१	८६
षपूर्वहन्धृत	६	४	१३५
षष्टिकाःषष्टि	५	१	९०
षष्ट्यादेश्चासंख्यादेः	५	२	५८
षष्ठाष्टमाभ्यांञच	५	३	५०
षष्ठी	२	२	८
षष्ठीचानादरे	२	३	३८

षष्ठीप्रत्येनसि	६	२	६०
षष्ठीयुक्तश्छन्दसिवा	१	४	९
षष्ठीशेषे	२	३	५०
षष्ठीस्थानेयोगा	१	१	४९
षष्ठीहेतुप्रयोगे	२	३	२६
षष्ठ्यतसर्थ	२	३	३०
षष्ठ्याआक्रोशे	६	३	२१
षष्ठ्याःपतिपुत्र	८	३	५३
षष्ठ्यारूप्यच	५	३	५४
षष्ठ्याव्याश्रये	५	४	४८
षात्पदान्तात्	८	४	३५
षिद्गौरादिभ्यश्च	४	१	४१
षिद्भिदादिभ्योङ्	३	३	१०४
ष्टुनाष्टुः	८	४	४१
ष्ठिवुक्लमुचमां	७	३	७५
ष्णांताषट्	१	१	२४
ष्यङःसंप्रसारणम्	६	१	१३
सउत्तमस्य	३	४	९८
सएषांग्रामणीः	५	२	७८
सःस्यार्धधातुके	७	४	४९
सःस्विदिस्वदि	८	३	६२
संयसश्च	३	१	७२
संयोगादिश्च	६	४	१६६
संयोगादेरातो	८	२	४३
संयोगान्तस्यलो	८	२	२३
संयोगेगुरु	१	४	११
संवत्सराग्रहा	४	३	५०
संशयमापन्नः	५	१	७३

संसृष्टे	४	४	२२	संख्यैकवचना	५	४	४३
संस्कृतं	४	४	३	सङ्ग्रामेप्रयोजन	४	२	५६
संस्कृतंभक्षाः	४	२	१६	सङ्घाङ्कलक्षणे	४	३	१२७
संहितशफल	४	१	७०	सङ्घेचानौत्तरा	३	३	४२
संहितायां ६ १ ७२ । ६ ३ ११४				सङ्घोद्घौगुण	३	३	८६
सक्थंचाक्रां	६	२	१९८	संज्ञापूरण्योश्च	६	३	३८
सख्यशिश्वीति	४	१	६२	संज्ञायाम्	२	१	४४
सख्युरसंबुद्धौ	७	१	९२	संज्ञायाम्	३	३	१०९
सख्युर्यः	५	१	१२६	संज्ञायाम्	३	४	४२
सगतिरपितिङ्	८	१	६८	संज्ञायाम्	४	१	७२
सगर्भसयूथ	४	४	११४	संज्ञायाम्	४	३	११७
संकलादिभ्यश्च	४	२	७५	संज्ञायाम्	६	२	१५९
संख्ययाव्ययास	२	२	२५	संज्ञायाम्	८	२	११
संख्या	६	२	३५	संज्ञायांलला	४	४	४६
संख्यापूर्वोद्विगुः	२	१	५२	संज्ञायांशरदो	४	३	२
संख्यायाअति	५	१	२२	संज्ञायांश्रवणा	४	२	
संख्यायाअवयवे	५	२	४२	संज्ञायांसमजनि	३	३	९९
संख्यायाःक्रियाभ्यां	५	४	१७	संज्ञायांकन्	४	३	१४
संख्यायाःसंवत्सर	७	३	१५	संज्ञायांकन्	५	३	७
संख्यायाःसंज्ञा	५	१	५८	संज्ञायांकन्	५	३	८
संख्यायाःस्तनः	६	२	१६३	संज्ञायांकन्थोशीनेरषु	२	४	२
संख्यायागुणस्य	५	२	४७	संज्ञायांगिरिनि	६	२	९
संख्यायाविधार्थे	५	३	४२	संज्ञायांच	५	३	९
संख्यायाश्चगुणांता	५	४	५९	संज्ञायांच	६	२	७
संख्यावंश्येन	२	१	१९	संज्ञायांजन्या	४	४	८
संख्याविसायपूर्व	६	३	११०	संज्ञायांधेनुष्या	४	४	८
संख्याव्ययादेर्ङीप्	४	१	२६	संज्ञायामनाचिता	६	२	१४
संख्यासुपूर्वस्य	५	४	१४०	संज्ञायामुपमानं	६	१	२०

संज्ञायांभृतृवृजि	३	२	४६
संज्ञायांमन्माभ्याम्	५	२	१३७
संज्ञायांमित्राजिनयोः	६	२	१६५
संज्ञोन्यतरस्यां	२	३	२२
संज्ञौपम्ययोश्च	६	२	११३
सत्यंप्रश्ने	८	१	३२
सत्यादशपथे	५	४	६६
सत्यापपाशरूप	३	१	२५
सत्सूद्विष	३	२	६१
सदिरप्रतेः	८	३	६६
सदृशप्रतिरूपयोः	६	२	११
सदेःपरस्यलिटि	८	३	११८
सद्यःपरुत्परार्यैषमः	५	३	२२
सधमादस्थयो	६	३	९६
सनःक्तिचिलो	६	४	४५
सनपुंसकम्	२	४	१७
सनाद्यन्ताधातवः	३	१	३२
सनाशंसभिक्षउः	३	२	१६८
सनिंससनिवांसं	७	२	६९
सनिग्रहगुहोश्च	७	२	१२
सनिच	२	४	४७
सनिमीमाघुर	७	४	५४
सनीवन्तर्धभ्र	७	२	४९
सनोतेरनः	८	३	१०८
सन्धिवेलाद्यृतुनक्षत्रे	४	३	१६
सन्महत्परमोत्तम	२	१	६१
सन्यङोः	६	१	९
सन्यतः	७	४	७९
सन्लिटोर्जेः	७	३	५७
सन्वल्लघुनिचङ्	७	४	९३
सपत्रनिष्पत्रादति	५	४	६१
सपूर्वाच्च	५	२	८७
सपूर्वायाःप्रथमाया	८	१	२६
सप्तनोऽञ्छन्दसि	५	१	६१
सप्तमीपञ्चम्यौ	२	३	७
सप्तमीविशेषणे	२	२	३५
सप्तमीशौण्डैः	२	१	४०
सप्तमीसिद्धशुष्क	६	२	३२
सप्तमीहरिणौधर्म्ये	६	२	६५
सप्तम्यधिकरणेच	२	३	३६
सप्तम्याःपुण्यम्	६	२	१५२
सप्तम्यांचोपपीड	३	४	४९
सप्तम्यांजनेर्डः	३	२	९७
सप्तम्यास्त्रल्	५	३	१०
सभायांनपुंसके	६	२	९८
सभायायः	४	४	१०५
सभाराजामनुष्य	२	४	२३
समःक्ष्णुवः	१	३	६५
समःप्रतिज्ञाने	१	३	५२
समःसमि	६	३	५३
समःसुटि	८	३	५
समयस्तदस्य	५	१	१०४
समयाच्चयापना	५	४	६०
समर्थःपदविधिः	२	१	१

९

समर्थानांप्रथमा	४	१	८२
समवप्रविभ्यःस्थः	१	३	२२
समवायान्समवैति	४	४	४३
समवायेच	६	१	१३८
समस्तृतीयायुक्तात्	१	३	५४
समांसमांविजायते	५	२	१२
समानकर्तृकयोः	३	४	२१
समानकर्तृकेषु	३	३	१५८
समानतीर्थेवासी	४	४	१०७
समानस्यच्छन्द	६	३	८४
समानोदरे	४	४	१०८
समापनात्सपूर्व	५	१	११२
समायाःखः	५	१	८५
समासत्तौ	३	४	५०
समासस्य	६	१	२२३
समासाच्चत	५	३	१०६
समासान्ताः	५	४	६८
समासेङ्गुलेःसङ्गः	८	३	८०
समासेनञ्पूर्वे	७	१	३७
समाहारःस्वरितः	१	२	३१
समिख्यः	३	२	७
समिमुष्टौ	३	३	३६
समियुद्रुदुवः	३	३	२३
समुच्चयेऽन्यतरस्यां	३	४	३
समुच्चयेसामान्य	३	४	५
समुदाङ्भ्यो	१	३	७५
समुदोरजःपशुषु	३	३	६९
समुद्राभ्राद्ध	४	४	११८
समूलाकृतजीवे	३	४	३६
समूहवच्चबहुषु	५	४	२२
समोगम्यृच्छि	१	३	२९
संपरिपूर्वात्खच्	५	१	९२
संपरिभ्यांकरोतौ	६	१	१३७
संपादिनि	५	१	९९
संपृचानुरुधा	३	२	१४२
संप्रतिभ्यामना	१	३	४६
संप्रसारणस्य	६	३	१३९
संप्रसारणाच्च	६	१	१०८
संप्रोदश्चकटच्	५	२	२९
संबुद्धौच	७	३	१०६
संबुद्धौशाकल्य	१	१	१६
संबोधनेच	२	३	४७
संबोधनेच	३	२	१२५
संभवत्यवहर	५	१	५२
संभावनेलमिति	३	३	१५४
संभूते	४	३	४१
संमाननोत्संजना	१	२	३६
सरूपाणामेकशे	१	२	६४
सर्तिशास्त्यर्तिभ्य	३	१	५६
सर्वकूलाभ्रकरी	३	२	४२
सर्वगुणकार्त्स्न्ये	६	२	९३
सर्वचर्मणःकृतः	५	२	५
सर्वत्रलोहितादि	४	१	१८
सर्वत्रविभाषागोः	६	१	१२२
सर्वत्रशाकल्यस्य	८	४	५१
सर्वत्राण्च	४	३	२२

सर्वदेवात्तातिल्	४	४	१४२
सर्वनामस्थानेचा	६	४	८
सर्वनाम्नःस्मै	७	१	१४
सर्वनाम्नःस्याड्	७	३	११४
सर्वनाम्नस्तृतीया	२	३	२७
सर्वपुरुषाभ्यां	५	१	१०
सर्वभूमिपृथि	५	१	४१
सर्वस्यद्वे	८	१	१
सर्वस्यसुपि	६	१	१९१
सर्वस्यसोन्य	५	३	६
सर्वादीनिसर्वनामा	१	१	२७
सर्वैकान्यकिंयत्तदः	५	३	१५
सवाभ्यांवामौ	३	४	९१
सविधसनीडसमर्याद	६	२	२३
ससजुषोरुः	८	२	६६
ससूवेतिनिगमे	७	४	७४
सस्नौप्रशंसायां	५	४	४०
सस्येनपरिजातः	५	२	६८
सहनञ्विद्यमान	४	१	५७
सहयुक्तेऽप्रधाने	२	३	१९
सहसुपा	२	१	४
सहस्यसःसंज्ञायाम्	६	३	७८
सहस्यसध्रिः	६	३	९५
सहस्रेणसंमितौघः	४	४	१३५
सहिवहोरोदवर्णस्य	६	३	११२
सहेःपृतनर्ताभ्यांच	८	३	१०९
सहेःसाडःसः	८	३	५६
सहेच	३	२	९६
साक्षात्प्रभृतीनिच	१	४	७४
साक्षाद्द्रष्टरिसंज्ञायाम्	५	२	९१
साढ्यैसाढ्वासाढे	६	३	११३
सात्पदाद्योः	८	३	१११
साधकतमंकरणं	१	४	४२
साधुनिपुणाभ्या	२	३	४३
सान्तमहतःसंयोगस्य	६	४	१०
साप्तपदीनंसख्यं	५	२	२२
सामआकम्	७	१	३३
सामन्त्रितम्	२	३	४८
सामि	२	१	२७
सायंचिरंप्राह्णे	४	३	२३
सार्वधातुकमपित्	१	२	४
सार्वधातुकार्धधातु	७	३	८४
सार्वधातुकेयक्	३	१	६७
साल्वावयव	४	१	१७३
साल्वेयगान्धारि	४	१	१६९
सावनडुहः	७	१	८२
सावेकाचस्तृतीया	६	१	१६८
सास्मिन्पौर्णमासीति	४	२	२१
सास्यदेवता	४	२	२४
सिकताशर्कराभ्यांच	५	२	१०४
सिचिचपरस्मैपदेषु	७	२	४०
सिचिवृद्धिःपरस्मै	७	२	१
सिचोयङि	८	३	११२
सिजभ्यस्तविदि	३	४	१०९
सितिच	१	४	१६
सिद्धशुष्कपक्वबन्धैश्च	२	१	४१

सिध्मादिभ्यश्च	५	२	९७
सिध्यतेरपारलौकिके	६	१	४९
सिन्धुतक्षशिलादि	४	३	९३
सिन्ध्वपकराभ्यां	४	३	३२
सिपिधातोरुर्वा	८	२	७४
सिब्बहुलंलेटि	३	१	३४
सिवादीनांवाड्व्य	८	३	७१
सुःपूजायाम्	१	४	९४
सुकर्मपापमन्त्र	३	२	८९
सुखप्रिययोर्हिते	६	२	१५
सुखप्रियादानुलोम्ये	५	४	६३
सुखादिभ्यःकर्तृ	३	१	१८
सुखादिभ्यश्च	५	२	१३१
सुञः	८	३	१०७
सुञोयज्ञसंयोगे	३	२	१३२
सुट्कात्पूर्वः	६	१	१३५
सुट्तिथोः	३	४	१०७
सुडनपुंसकस्य	१	१	४३
सुधातुरकङ्च	४	१	९७
सुधितवसुधित	७	४	४५
सुनोतेःस्यसनोः	८	३	११७
सुपआत्मनःक्यच्	३	१	८
सुपः	१	४	१०३
सुपांसुलुक्पूर्व	७	१	३९
सुपिच	७	३	१०२
सुपिस्थ	३	२	४
सुपोधातुप्रातिपदिकयोः	२	४	७१
सुप्तिङन्तंपदं	१	४	१४
सुप्प्रतिनामात्रार्थे	२	१	९
सुप्यजातौ	३	२	७८
सुप्रातसुश्वसुदिव	५	४	१२०
सुबामन्त्रितेपराङ्ग	२	१	२
सुयजोर्ङ्वनिप्	३	२	१०३
सुवास्त्वादिभ्योऽण्	४	२	७७
सुविदुर्निर्भ्यःसु	८	३	८८
सुषामादिषुच	८	३	९८
सुसर्वार्धाज्जनपदस्य	७	३	१२
सुहृद्दुर्हृदौमित्रा	५	४	१५०
सूत्रंप्रतिष्णातम्	८	३	९०
सूत्राच्चकोपधात्	४	२	६५
सूददीपदीक्षश्च	३	२	१५३
सूपमानात्क्तः	६	२	१४५
सूर्यतिष्यागस्त्य	६	४	१४९
सृघस्यदःक्मरच्	३	२	१६०
सृजिदृशोर्झल्यमकिति	६	१	५८
सृपितृदोःकसुन्	३	४	१७
सृस्थिरे	३	३	१७
सेधतेर्गतौ	८	३	११३
सेनान्तलक्षणका	४	१	१५२
सेनायावा	४	४	४५
सेर्ह्यपिच्च	३	४	८७
सेसिचिकृतचृत	७	२	५७
सोचिलोपेचेत्पाद	६	१	१३४
सोढः	८	३	११५
सोदराद्यः	४	४	१०९
सोपदादौ	८	३	३८

सौममर्हतियः	४	४	१३७
सोमाट्ट्यण्	४	२	३०
सोमेसुञः	३	२	९०
सोमेह्वरितः	७	२	३३
सोरवक्षेपणे	६	२	१९५
सोर्मनसीअलोमो	६	२	११७
सोऽस्यनिवासः	४	३	८९
सोस्यांशवस्न	५	१	५६
सोस्यादिरिति	४	२	५५
सौच	६	४	१३
स्कोःसंयोगाद्यो	८	२	२९
स्तन्भुस्तुन्भुस्क	३	१	८२
स्तम्बकर्णयोरमिजपोः	३	२	१३
स्तम्बशकृतोरिन्	३	२	२४
स्तम्बेकच	३	३	८३
स्तम्बुसिवुसहां	८	३	११६
स्तन्भेः	८	३	६७
स्तुतस्तोमयोश्छन्द	८	३	१०५
स्तुसुधूञ्भ्यःपरस्मै	७	२	७२
स्तेनाद्यन्नलोपश्च	५	१	१२५
स्तोश्चुनाश्चुः	८	४	४०
स्तोकान्तिकदूरार्थ	२	१	३९
स्तौतिण्योरेव	८	३	६१
स्त्यःप्रपूर्वस्य	६	१	२३
स्त्रियाः	६	४	७९
स्त्रियाःपुंवद्भाषित	६	३	३४
स्त्रियाम्	४	१	३
स्त्रियांसंज्ञायाम्	५	४	१४३
स्त्रियांक्तिन्	३	३	९४
स्त्रियांच	७	१	९६
स्त्रियामवन्ति	४	१	१७६
स्त्रीपुंवच्च	१	२	६६
स्त्रीपुंसाभ्यांनञ्	४	१	८७
स्त्रीभ्योढक्	४	१	१२०
स्त्रीषुसौवीरसाल्व	४	२	७६
स्थःकच	३	२	७७
स्थण्डिलाच्छयि	४	२	१५
स्थागापापचोभावे	३	३	९५
स्थाघ्वोरिच्च	१	२	१७
स्थादिष्वभ्यासेन	८	३	६४
स्थानान्तगोशाल	४	३	३५
स्थानान्ताद्विभाषा	५	४	१०
स्थानिवदादेशो	१	१	५६
स्थानेन्तरतमः	१	१	५०
स्थालीबिलात्	५	१	७०
स्थूलदूरयुवह्रस्व	६	४	१५६
स्थूलादिभ्यः	५	४	३
स्थेचभाषायाम्	६	३	२०
स्थेशभासपिसक	३	२	१७५
स्नात्व्यादयश्च	७	१	४९
स्नुक्रमोरनात्मने	७	२	३६
स्नेहनेपिषः	३	४	३८
स्पर्धायामाङः	१	३	३१
स्पृशोनुदकेक्विन्	३	२	५८
स्पृहिगृहिपति	३	२	१५८
स्पृहेरीप्सितः	१	४	३६

स्फायःस्फीनिष्ठायाम्	६	१	२२
स्फायोवः	७	३	४१
स्फिगपूतवीणाञ्जो	६	२	१८७
स्फुरतिस्फुलत्योर्घञि	६	१	४७
स्फुरतिस्फुलत्यो	८	३	७६
स्मिपूङ्रञ्ज्वशां	७	२	७४
स्मेलोट्	३	३	१६५
स्मोत्तरेलङ्च	३	३	१७६
स्यतासीलृलुटोः	३	१	३३
स्यदोजवे	६	४	२८
स्यश्छन्दसिबहुलम्	६	१	१३३
स्यसिच्सीयुट्तासि	६	४	६२
स्रवतिशृणोतिप्रवति	७	४	८१
स्रोतसोविभाषा	४	४	१३४
स्वंरूपंशब्दस्या	१	१	६८
स्वंस्वामिनि	६	२	१७
स्वतन्त्रःकर्ता	१	४	५४
स्वतवान्पायौ	८	३	११
स्वनहसोर्वा	३	३	६२
स्वपादिर्हिंसामच्य	६	१	१८८
स्वपितृषोर्नजिङ्	३	२	१७२
स्वपिस्वमिव्ये	६	१	१९
स्वपोनन्	३	३	९१
स्वमज्ञातिधनाख्या	१	१	३५
स्वमोर्नपुंसकात्	७	१	२३
स्वयंक्तेन	२	१	२५
स्वरतिसूतिसूयति	७	२	४४
स्वरादिनिपातमव्ययं	१	१	३७
स्वरितञितःकर्त्रे	१	३	७२
स्वरितमाम्रेडिते	८	२	१०३
स्वरितात्संहितायाम्	१	२	३९
स्वरितेनाधिकारः	१	३	११
स्वरितोवानुदात्ते	८	२	६
स्वसुश्छः	४	१	१४३
स्वागतादीनांच	७	३	७
स्वाङ्गाच्चेतः	६	३	४०
स्वाङ्गाच्चोपसर्जना	४	१	५४
स्वाङ्गेतस्प्रत्ययेकृभ्वोः	३	४	६१
स्वाङ्गेध्रुवे	३	४	५४
स्वाङ्गेभ्यःप्रसिते	५	२	६६
स्वादिभ्यःश्नुः	३	१	७३
स्वादिष्वसर्वनाम	१	४	१
स्वादुमिणमुल्	३	४	२
स्वापेश्चङि	६	१	१
स्वामिन्नैश्वर्ये	५	२	१२
स्वामीश्वराधिपति	२	३	३
स्वेपुषः	३	४	४
स्वौजसमौट्छष्टा	४	१	
हएति	७	४	५
हनःसिच	१	२	१
हनश्चवधः	३	३	७
हनस्तच	३	१	१०
हनस्तोचिण्णलोः	७	३	३
हनोवधलिङि	२	४	४
हन्तच	८	१	५
हन्तेरत्पूर्वस्य	८	४	२

हन्तेर्जः	६	४	३६
हरतेरनुद्यमनेच्	३	२	९
हरतेर्दृतिनाथयोः	३	२	२५
हरत्युत्सङ्गादिभ्यः	४	४	१५
हरितादिभ्योञः	४	१	१००
हरीतक्यादिभ्यश्च	४	३	१६७
हलः	६	४	२
हलश्नःशानज्झौ	३	१	८३
हलदन्तात्सप्तम्याः	६	३	९
हलदन्ताच्च	१	२	१०
हलन्त्यम्	१	३	३
हलश्च	३	३	१२१
हलश्चेजुपधात्	८	४	३१
हलसीराट्ठक्	४ ३	१२४ । ४ ४	८१
हलसूकरयोःपुवः	३	२	१८३
हलस्तद्धितस्य	६	४	१५०
हलादिःशेषः	७	४	६०
हलिच	८	२	७७
हलिलोपः	७	२	११३
हलिसर्वेषां	८	३	२२
हलोनन्तराःसंयोगः	१	१	७
हलोयमांयमिलोपः	८	४	६४
हल्ङ्याब्भ्योदीर्घा	६	१	६८
हव्येनन्तःपादम्	३	२	६६
हशश्वतोर्लङ्च	३	२	११६
हशिच	६	१	११४
हश्चव्रीहिकालयोः	३	१	१४८
हस्ताज्जातौ	५	२	१३३
हस्तादानेचेर	३	३	४०
हस्तेवर्तिग्रहोः	३	४	३९
हायनान्तयुवा	५	१	१३०
हिंसायांप्रतेश्च	६	१	१४१
हिंसार्थानांचसमा	३	४	४८
हिच	८	१	३४
हितंभक्षाः	४	४	६५
हिनुमीना	८	४	१५
हिमकाषिहतिषुच	६	३	५४
हिरण्यपरिमाणंधने	६	२	५५
हीने	१	४	८६
हीयमानपापयोगाच्च	५	४	४७
हुझल्भ्योहेर्धिः	६	४	१०१
हुश्नुवोःसार्वधातुके	६	४	८७
हृक्रोरन्यतरस्याम्	१	४	५३
हृदयस्यप्रियः	४	४	९५
हृदयस्यहृल्लेख	६	३	५०
हृद्भगसिन्ध्वन्ते	७	३	१९
हृषेर्लोमसु	७	२	२९
हेतिक्षियायाम्	८	१	६०
हेतुमतिच	३	१	२६
हेतुमनुष्येभ्यो	४	३	८१
हेतुहेतुमतोर्लिङ्	३	३	१५६
हेतौ	२	३	२३
हेमन्तशिशिरा	२	४	२८
हेमन्ताच्च	४	३	२१
हेमपरेवा	८	३	२६
हेरचङि	७	३	५६

हैयंगवीनंसंज्ञायाम्	५	२	२३	ह्रस्वाच्चन्द्रोत्तर	६	१	१५१
हैहेप्रयोगेहैहयोः	८	२	८५	ह्रस्वात्तादौतद्धिते	८	३	१०१
होढः	८	२	३१	ह्रस्वादङ्गात्	८	२	२७
होत्राभ्यश्छः	५	१	१३५	ह्रस्वान्तेन्त्यात्पूर्वम्	६	२	१७४
होहन्तेर्ञ्णिन्नेषु	७	३	५४	ह्रस्वे	५	३	८६
ह्म्यन्तक्षणश्वस	७	२	५	ह्रस्वोनपुंसके	१	२	४७
ह्रस्वः	७	४	५९	ह्रुह्वरेश्छन्दसि	७	२	३१
ह्रस्वंलघु	१	४	१०	ह्लादोनिष्ठायाम्	६	४	९५
ह्रस्वनद्यापोनुट्	७	१	५४	ह्वःसंप्रसारणम्	६	१	३२
ह्रस्वनुड्भ्यांमतुप्	६	१	१७६	ह्वःसंप्रसारणंचन्य	३	३	७२
ह्रस्वस्यगुणः	७	३	१०८	ह्वावामश्च	३	२	२
ह्रस्वस्यपितिकृति	६	१	७१				

श्रीः

उणादिसूत्रपाठस्य

वर्णानुक्रमसूची

सूत्रम्	पादः	सूत्रांकः
अगारेणिच्च	१	७७
अङ्ग्यादयश्च	४	१११
अङ्गिमदिमन्दिभ्यआरन्	३	१३४
अङ्गिराः	४	२३५
अङ्गेर्नलोपश्च	४	५०
अचइः	४	१३८
अच्तस्यजङ्घच	५	३१
अज्यतिभ्याञ्च	४	१३०
अजियमिशीङ्भ्यश्च	३	६१
अजियुधूनीभ्योदीर्घश्च	३	४७
अजिरशिशिरशिथिलस्थिरस्फिरस्थविरखदिराः	१	५४
अजिवृरीभ्योनिच्च	३	३८
अजेरजच	२	४८
अञ्च्यजियुजिभृजिभ्यःकुश्च	४	२१५
अञ्जिघृसिभ्यःक्तः	३	८९
अञ्चेःकोवा	४	६१
अणश्च	१	८
अण्डन्कृसृभृवृञः	१	१२८

सूत्रम्	पादः	सूत्रांकः
अणोडश्च	१	८८
अत्यविचमितमिनमिरभिलभिनभितपिपतिपनिपणिमहिभ्योऽसच्	३	११७
अदिभुवोडुतच्	५	१
अदिशदिभूशुभिभ्यःक्रिन्	४	६५
अदेर्धच	४	११५
अदेर्नुम्धौच	४	२०५
अदेर्मुट्च	२	१०६
अदेस्त्रिन्	४	६८
अनिहृषिभ्यांकिच्च	४	१७
अनुङ्नदेश्च	३	५२
अन्दूदृन्फूजम्बूकम्बूकफेलूकर्कन्धूदिधिषु	१	९५
अन्नेच	४	२०४
अन्येभ्योपिदृश्यन्ते	४	१०५
अपदुःसुषुस्थः	१	२६
अप्सराः	४	२३६
अब्दादयश्च	४	९८

अम्बरीषः ४ २९
अमिचिमिदिशसिभ्यःक्त्रः ४ १६३
अमितम्योर्दीर्घश्च २ १६
अमिनक्षियजिवधिपतिभ्योऽत्रन् ३ १०५
अमेर्दीर्घश्च १ ४७
अमेर्द्विषतिचित् ४ १७३
अमेरतिः ४ ५९
अमेस्तुट्च ५ ६०
अमेःसन् ५ २१
अमेर्हुक्च ४ २१२
अर्जिदृशिकम्यमिपंसिबाधामृजिपशितुक्धुक्दीर्घहकाराश्च १ २८
अर्तिकमिभ्रमिचमिदेविवासिभ्यश्चित् ३ १३२
अर्तिगृभ्यांभन् ३ १५२
अर्चिशुचिहुसृपिछादिछर्दिभ्य इसिः २ १०९
अर्तिस्तुसुहुसृधृक्षिक्षुभायावापदियक्षिनीभ्योमन् १ १३९
अर्तिसृधृधम्यश्यवितृभ्योनिः २ १०३
अर्जेर्ऋजश्च ४ २८
अर्जेर्णिलुक्च ३ ५८
अर्तिपृवपियमितनिधनितपिभ्योनित् २ ११८
अर्तेःकिदिच्च २ ५१
अर्तेःक्यजुच्च ५ १७
अर्तेर्गुणःशुट्च २ ८८
अर्तेर्निच्च ३ १०२
अर्तेर्निरि २ ८
अर्तेररुः ४ ७१
अर्तेरूच्च ४ ४४
अर्तेरुच्च ४ ११४
अर्तेश्चतुः १ ७२
अर्तेश्च ३ ६०
अर्तेश्च ५ ७
अर्देर्दीर्घश्च २ १८
अर्भकपृथुकपाकावयसि ५ ५३
अलीकादयश्च ४ २५
अवतेष्टिलोपश्च १ १४१
अवद्यावमाधमार्वरेफाःकुत्सिते ५ ५४
अवितॄस्तृतन्त्रिभ्यईः ३ १५८
अविमह्योष्टिषच् १ ४६
अविसिविसिशुषिभ्यःकित् १ १४
अवेभृञः २ ३
अशित्रादिभ्यइत्रोत्रौ ४ १७
अशिपणाय्योरुडायलुकौच ४ १३
अशिशकिभ्यांछन्दसि ४ १४
अशेर्देवनेयुट्च ४ १९
अशेर्णित् १ ५
अशेर्नित् ३ १५
अशेरशच २ ७
अशेर्लशच ३ ५
अश्नोतेरश्च ४ ४
अश्वादयश्च ५ २
अशूप्रुषिलटिकणिखटिविशि

भ्यःक्कन् १ १५१
अशेर्देवने ३ ६५
अशेःसरन् ३ ७०
असिसञ्जिभ्यांक्थिन् ३ १५४
असेरुरन् १ ४३
अश्नोतेराशुकर्मणिवरट्च ५ ५७
आङिणित् ४ ७
आङिपणिपनिपतिखनिभ्यः २ ४५
आङिशुषेःसनश्छन्दसि २ १०४
आङिश्रिहनिभ्यांह्रस्वश्च ४ १३७
आङ्परयोःखनिशृभ्यांडिच्च १ ३४
आणकोलूधूशिङ्घिधाञ्भ्यः ३ ८३
आतृकन्वृद्धिश्च १ ८१
आनकःशीङ्भियः ३ ८२
आपःकर्माख्यायांह्रस्वस्तुट्चवा ४ २०७
आप्नोतेर्ह्रस्वश्च १ ७५
आप्नोतेर्ह्रस्वश्च २ ५८
आःसमिण्निकषिभ्याम् ४ १७४
इगुपधात्कित् ४ ११९
इणआगसि ४ १९७
इणआगोपराधेच ४ २११
इणआसिः ४ २२१
इणःकित् ३ १५३
इणस्तशन्तशसुनौ ३ १४९
इणभीकापाशल्यतिमर्चिभ्यःकन् ३ ४३
इण्शीङ्भ्यांवन् १ १५२
इण्षिञ्जिदीङुष्यविभ्योनक् ३ २
इन्देःकमिन्नलोपश्च ४ १५६
इषिमदिमुदिखिदिछिदिभिदिमन्दिचन्दितिमिमिहिमुहिमुचिरुचिरुधिबन्धिशुषिभ्यःकिरच् १ ५२
इषियुधीन्धिदसिश्याधूसूभ्योमक् १ १४४
इषेःक्सुः ३ १५७
इष्यशिभ्यांतकन् ३ १४८
ईषेःकिच्च १ १४
ईषेःकिद्ध्रस्वश्च ४ २१
उदकंच २ ३९
उदकेथुट्च ४ २०३
उदकेऽसुन्भौच ४ २०९
उदकेनुट्च ४ १९६
उदिदृणातेरलचौपूर्वपदान्त्यलोपश्च ५ १९
उदीचेर्डैसिः ५ १२
उद्यर्तेश्चित् ४ ८८
उन्देर्नलोपश्च २ ७६
उन्दिगुधिकुषिभ्यश्च ३ ६८
उन्देरिच्चादेः १ १३
उपसर्गेवसेः ३ ११४
उषिखनिभ्यांकित् ४ १६१
उब्जेर्बलेबलोपश्च ४ १९१
ऊर्णोतेर्नुलोपश्च १ ३१
ऊर्णोतेर्डः ५ ४७
उल्वादयश्च ४ ९५
उल्मुकदर्विहोमिनः ३ ८४

उलूकादयश्च	४	४१
उषःकित्	४	२३३
उषिकुषिगार्तिभ्यस्थन्	२	४
उषिकुटिदलिकचिखजिभ्यःकपन्	३	१४२
ऊर्जिदृणातेरलचौपूर्वपदान्त्यलोपश्च	५	४०
ऋहनिभ्यामूषन्	४	७३
ऋच्छेररः	३	१३१
ऋजेःकीकन्	५	५१
ऋजेश्च	४	२२
ऋज्रेन्द्राग्रवज्रविप्रकुब्रचुब्रक्षुरखुरभद्रोग्रभेरभेलशुक्रशुक्लगौरवत्रेरामालाः	२	२८
ऋञ्जिवृधिमन्दिसहिभ्यःकित्	२	८७
ऋतन्यञ्जिवन्यञ्ज्यर्पिमद्यत्यंगिकुयुकृशिभ्यःकत्निज्यतुजलिजिष्णुजिष्ठजिसन्स्यनिथिनुल्यसासानुकः	४	२
ऋतेरम्च	२	९४
ऋषिवृषिभ्यांकित्	३	१२३
ऋषेर्जातौ	३	६७
एतेर्णिच्च	२	११९
एतेस्तुट्च	१	१३२
एधिवह्योश्चतुः	१	७९
कञ्जिमृजिभ्यांचित्	३	१३७
कटिवटिभ्यांच	१	९
कठिकषिभ्यांकाकुः	३	७७
कठिचकिभ्यामोरन्	१	६५
कणेष्ठः	१	१०५
कदेर्णित्पक्षिणि	४	८३
कनिन्युवृषितक्षिराजिधन्विद्युप्रतिदिवः	१	१५६
कपश्चाक्रवर्मणस्य	३	१४४
कपिगडिगण्डिकटिपटिभ्यओलच्	१	६७
कमिमनिजनिगाभायाहिभ्यश्च	१	७३
कमेरठः	१	१२०
कमेःकिदुच्चोपधायाः	३	१३८
कमेःपश्च	१	५६
कलेश्च	४	५
कलस्तृपश्च	१	१०६
कलिकर्द्योरमः	४	८४
कलिगलिभ्यांफगस्योच्च	५	२६
कवेरोतच्पश्च	१	६३
कषिदूषिभ्यामीकन्	४	१६
कषेश्छश्च	१	८६
कायतेर्डिमिः	४	१५७
किञ्जरयोःश्रिणः	१	४
किलेर्बुक्च	१	५१
किशोरादयश्च	१	६६
कुटःकिच्च	४	८०
कुठिकंप्योर्नलोपश्च	४	१४३
कुटिकुषिभ्यांक्मलन्	४	१८६
कुणिपुल्योःकिन्दच्	४	८५
कुम्बेर्नलोपश्च	१	६०
कुपेर्वावश्च	४	८६

कुयुभ्यांच	३	२७
कुर्भ्रश्च	१	२३
कुवश्चट्दीर्घश्च	४	९१
कुषेर्लश्च	४	१८७
कुसेरुम्भोमेदेताः	४	१०६
कृकदिकडिकटिभ्योम्बच्	४	८२
कृकेवचःकश्च	१	६
कृग्रोरुच्च	१	२५
कृञउदीचांकारुषु	४	१२८
कृञउश्च	४	३३
कृञःकतुः	१	७८
कृञःपासः	५	४५
कृञादिभ्यःसंज्ञायांवुन्	५	३५
कृतिभिदिलतिभ्यःकित्	३	१४७
कृतेराद्यन्तविपर्ययश्च	१	१७
कृतेर्नुम्च	३	१०९
कृतेश्छक्रूच	२	२१
कृदरादयश्च	५	४१
कृदाधारार्चिकलिभ्यःकः	३	४०
कृहृभ्यामेणुः	२	१
कृधूमदिभ्यःकित्	३	७३
कृवापाजिमिस्वदिसाध्यशूभ्यउण्	१	१
कृविघृष्विछविस्थविकिकीदिवि	४	५६
कृवृजृषिद्रुपन्यनिस्वपिभ्योनित्	३	१०
कृवृदारिभ्यउनन्	३	५३
कृषिचमितनिधनिसार्जिखर्जिभ्यऊः	१	८२
कृषेरादेश्चधः	२	१०५
कृषेर्वर्णे	३	४
कृषेर्वृद्धिश्चोदीचां	२	३८
कृषेर्वृद्धिश्छन्दसि	४	१२६
कृत्यशूभ्यांक्स्नः	३	१७
कृहनिभ्यांक्तुः	३	३०
कॄगॄशॄदॄभ्योवः	१	१५५
कॄगॄशॄवॄचतिभ्यःष्वरच्	२	१२३
कॄगॄशॄपॄकुटिभिदिछिदिभ्यश्च	४	१४२
कॄतॄकृपिभ्यःकीटन्	४	१८४
कॄतॄभ्यामीषन्	२	२६
कॄपॄवृजिमन्दिनिधाञःक्युः	२	८१
कॄशॄपॄकटिपटिशौटिभ्यइरन्	४	३०
कॄशॄशलिकलिगर्दिभ्योभच्	३	१२२
केश्चएरङ्चास्य	१	९०
कोररन्	४	१५४
क्यश्च	३	१२०
क्रमिगमिक्षमिभ्यस्तुन्	५	४३
क्रमितमिशतिस्तम्भामतइच्च	४	१२१
क्रियइकन्	२	४४
क्रुवःकुरच्	३	१३३
क्लिशेरन्लोलोपश्च	५	३३
क्लिशेरीच्चोपधायाकलोपश्चलोनाम्च	५	५६
क्वणेःसम्प्रसारणंच	३	१४३
क्वादिभ्यःकित्	१	१४४
क्विब्वचिप्रच्छिश्रिस्रुद्रुप्रुज्वां		

दीर्घोसंप्रसारणंच	२	५७
क्वुन्शिल्पिसंज्ञयोरपूर्वस्यापि	२	३२
क्षमेरुपधालोपश्च	५	६५
क्षिपेःकिच्च	२	१०८
क्षुधिपिशिमिथःकित्	३	५५
खजेराकः	४	१३
खडेर्डुवा	१	८४
खनिकष्यज्यसिवसिवनिसनिध्वनिग्रन्थिचरिभ्यश्च	४	१३९
खर्जिपिंज्यादिभ्यऊरोलचौ	४	९०
खरुशङ्कुपीयुनीलङ्गुलिगु	१	३७
खलतिः	३	११२
खष्पशिल्पशष्पबाष्परूपपर्पतल्पाः	३	२८
गडेःकडुच	३	१३५
गडेरादेश्चकः	३	१०६
गण्डेश्च	४	७८
गण्शकुनौ	१	१२६
गतिकारकयोःपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम्	४	२२६
गन्गम्यद्योः	१	१२२
गभीरगम्भीरौ	४	३५
गमेर्गश्च	२	७७
गमेर्डोः	२	६७
गमेराच	४	१६८
गमेरिनिः	४	६
गमेःसन्वच्च	३	३१
गर्वेरतउच्च	२	५४
गश्चोदि	२	१०
गादाभ्यामिष्णुच्	३	१६
गिरउडच्	४	१५५
गुधृवीपचिवचियमिसदिक्षदिभ्यस्त्रः	४	१६६
गुधेरूमः	५	२
गुपादिभ्यःकित्	१	५७
गृधिपण्योर्दकौच	३	६१
ग्रसेरात्	१	१४२
ग्रहेरिनिः	५	६७
ग्रीष्मः	१	१४१
ग्रोमुट्च	१	९७
ग्लानुदिभ्यांडौः	२	६४
घर्मः	१	१४८
घसेःकिच्च	४	३४
घृणिपृश्निपार्ष्णिचूर्णिभूर्णि	४	५
चकिरम्योरुच्चोपधायाः	२	१४
चङ्कणःकङ्कणच	४	१८
चक्षेर्बहुलंशिच्च	४	२३
चक्षेःशिच्च	४	१२
चतेरुरन्	५	५८
चन्द्रेमोडित्	४	२२
चन्देरादेश्चछः	४	२१
चरेर्वृतेः	४	१७
चरेश्च	५	६
चायःकिः	१	७
चायतेरन्नेह्रस्वश्च	४	१९
चिकृच	२	६

चितेःकणःकश्च	४	१७५
च्विरव्ययम्	२	६५
चीकयतेराद्यन्तविपर्ययश्च	५	३६
चुपेरच्चोपधायाः	१	११०
छन्दस्यसानच्	२	८६
छन्दसीणः	१	२
छापूखडिभ्यःकित्	१	१२३
छित्वरछत्वरधीवरपीवरचीवरतीवरनीवरगह्वरकट्वरसंयद्वराः	३	१
छोगुक्ह्रस्वश्च	१	११२
जत्वादयश्च	४	१०२
जनिवसिभ्यामिण्	४	१२९
जनिदाच्युसृवृमदिशमिनमिभृञ्भ्यइत्वन्त्वन्त्नणूक्विन्शक्स्यढडटाटचः	४	१०४
जनिमृङ्भ्यामिमनिन्	४	१४८
जनेररष्ठच	५	३८
जनेर्यक्	४	११०
जनेरुसिः	२	११६
जनेस्तुरश्च	५	४६
जनेष्टन्लोपश्च	५	३०
जसिसहोरुरिन्	२	७३
जहातेर्द्वेअन्तलोपश्च	३	३६
जहातेर्द्वेच	२	३४
जहातेःसन्वदालोपश्च	१	१४०
जीर्यतेःक्रिन्रश्चवः	५	४९
जीवेरातुः	१	८०
जृवृञ्भ्यामूथन्	२	६
जृविशिभ्यांझच्	३	१२६
जृशॄस्तॄजागृभ्यःक्विन्	४	५४
जेर्मूट्चोदात्तः	३	९१
जोरीच	२	२३
ञमन्ताड्डः	१	११३
डित्खनेर्मुट्चोदात्तः	५	२०
णहोभश्च	४	१२५
णित्कसिपद्यर्तेः	१	८७
तन्वृषिभ्यांक्सरन्	३	७५
तनिमृङ्भ्यांकिच्च	३	८८
तनोतेरनश्च	२	६३
तनोतेर्डउः	५	५२
तरतेड्रिः	६	६६
तरत्यादिभ्यश्च	१	११९
तलिपुलिभ्यांच	२	५३
तवेर्णिद्वा	१	४९
ताडेर्णिलुक्च	१	१००
तिजेर्दीर्घश्च	३	१८
तिथपृष्ठगूथयूथप्रोथाः	२	१२
तुषारादयश्च	३	१३९
तृणाख्यायांचित्	३	५९
तॄन्तृचौशंसिक्षदादिभ्यःसंज्ञायांचानिटौ	२	९४
तॄभूवहिवसिभासिसाधिगडिमण्डिजीनन्दिभ्यश्च	३	१२८
तृषिशुषिरसिभ्यःकित्	३	१२
तृहेःक्नोहलोपश्च	५	८
त्यजितनियजिभ्योडित्	१	१३१
तमिविशिविडिमृणिकुलिकपि		

लिपश्चिभ्यःकालन्	१	११७
त्रोदुट्च	१	९१
त्रोरश्चलः	१	५
त्रोरश्चलोवा	३	५४
दधातेर्यन्नुट्च	५	४८
दंशेश्च	५	११
दमेर्डोसिः	२	६९
दमेरूनसिः	४	२३४
दरिद्रातेर्यालोपश्च	१	९२
दल्मिः	४	४७
दंसेष्टटनौनआत्	५	१०
दादिभ्यश्छन्दसि	४	१६९
दाभाभ्यांनुः	३	३२
दिधिषाय्यः	३	९७
दिवःकित्	३	१२१
दिवेर्ऋः	२	१००
दिवेर्द्युच्च	४	१६०
दीङोनुट्च	३	१४०
दिवोद्वेदीर्घश्चाभ्यासस्य	४	५५
दुतनिभ्यांदीर्घश्च	३	९०
दुरीणोलोपश्च	२	२०
दुहेर्गोलोपोदश्चनः	५	६१
दृसनिजनिचरिचटिभ्योञुण्	१	३
दृणातेर्ह्रस्वश्च	४	१८३
दृदलिभ्यांभः	३	१५१
देशेह्च	४	२१४
द्युतेरिसिन्नादेश्चजः	२	१११
द्रुदक्षिभ्यामिनन्	२	५०
धान्येनित्	१	१०
धापॄवस्यज्यतिभ्योनः	३	६
ध्मोधमच	२	३५
धेटइच्च	३	३४
धेटइच्च	३	११
धृषोर्धिषचसंज्ञायां	२	८२
धाप्योःसंप्रसारणंच	४	११४
नञ्यापइट्च	३	८७
नञिचनन्देः	२	९९
नञिजहातेः	१	१५७
नञिलम्बेर्नलोपश्च	१	८९
नञिव्यथेः	१	५०
नञ्याहनएहच	४	२२३
नप्तृनेष्टृत्वष्टृहोतृपोतृभ्रातृजामातृपितृदुहितृ	२	९६
नयतेर्डिच्च	२	१०१
नहेर्दिविभश्च	४	२१०
नहेर्हलोपश्च	५	२३
नामन्सीमन्व्योमन्रोमन्लोमन्पाप्मन्ध्यामन्	४	१५०
नावञ्चेः	१	१८
निन्देर्नलोपश्च	२	१७
नियोमिः	४	४३
निशीथगोपीथावगथाः	२	९
नृतिश्शृध्योःकूः	१	९३
नौषञेर्वथिन्	४	८७
नौदीर्घश्च	५	१३
नौव्योयलोपःपूर्वस्यचदीर्घः	४	१३५

नौसदेः	२	१२४
नौसदेर्डिच्च	३	४५
नौहः	३	४४
न्युचूक्षिपेश्च	३	५१
न्वोधुट्च	४	२२५
पचएलिमच्	४	३७
पचिनश्योर्णकन्कनुमौच	२	३०
पचिमच्योरिच्च	५	३७
पचिवचिभ्यांसुट्च	४	२१९
पणेरिज्यादेश्चवः	२	७०
पतस्थच	४	१२
पतिकठिकुठिगडिगुडिदंशिभ्यएरक्	१	५९
पतिचण्डिभ्यामालञ्	१	११६
पतेरङ्गच्पक्षिणि	१	११८
पतेरश्चलः	३	७४
पतेरत्रिन्	४	६९
पदिप्रथिभ्यांनित्	४	१८२
पर्देर्नित्सम्प्रसारणमल्लोपश्च	३	८०
पयसिच	४	२२९
परमेकित्	४	१०
परौव्रजेःषश्चपदान्ते	२	५९
पर्जन्यः	३	१०३
पःकिच्च	१	७१
पातृतुदिवचिरिचिसिचिभ्यस्थक्	२	७
पातेरतिः	५	५
पातेर्डतिः	४	५७
पातेर्डुम्सुन्	४	१७७
पातेर्बलेजुट्च	४	२०२
पादेच	४	१३१
पानीविषिभ्यःपः	३	२३
पारेरजिः	१	१३५
पिनाकादयश्च	४	१५
पिबतेस्थुक्च	२	११५
पिशेःकिश्च	३	९५
पीयुक्कणिभ्यांकालन्ह्रस्वःसम्प्रसारणञ्च	३	७६
पीयेरूषन्	४	७६
पुरसिच	४	२३०
पुरूरवाः	४	२३१
पुरःकुषन्	४	७४
पुषःकित्	४	४
पूवोह्रस्वश्च	४	१६४
पूङोयण्णुक्ह्रस्वश्च	५	१५
पॄनहिकलिभ्यउषच्	४	७५
पॄभिदिव्यधिगृधिधृषिहृशिभ्यः	१	२४
पॄषिरञ्जिभ्यांकित्	३	१११
प्रईरशदोस्तुट्च	४	११६
प्रथःकित्सम्प्रसारणञ्च	१	१३६
प्रथिम्रदिभ्रस्जांसम्प्रसारणंसलोपश्च	१	२९
प्रथेरमच्	५	६८
प्रथेःषिवन्सम्प्रसारणंच	१	१५०

२

प्राङिपणिकषः	२	४१
प्राततेररन्	५	५९
प्रेस्थः	४	९
प्रेहरतेःकूपे	४	१३४
प्लुषिशुषिकुषिभ्यःक्सिः	३	१५५
प्लुषेरच्चोपधायाः	३	६३
फर्फरीकादयश्च	४	२०
फलिपाटिनमिमनिजनांगुकूपटिनाकिधतश्च	१	१९
फलेर्गुकूच	३	५६
फलेरितजादेश्चपः	५	३४
फेनमीनौ	३	३
बन्धेर्ब्रधिबुधीच	३	५
बलाकादयश्च	४	१४
बहुलमन्यत्रापि	२	३७
बहुलमन्यत्रापि	२	४९
बहुलमन्यत्रापि	२	७८
बहुलमन्यत्रापि	२	९५
बहुलमन्यत्रापि	२	१२२
बंहेर्नलोपश्च	२	११०
बृंहेनोच्च	४	१४५
बृंहभ्यांविन्	४	५३
भन्देर्नलोपश्च	३	१३०
भुवोझिच्	३	५०
भातेर्डवतुप्	१	६४
भियःक्रुकन्	२	३१
भियःषुग्वा	१	१४७
भियःषुकूह्रस्वश्च	१	१३७
भुजिमृङ्भ्यांयुकूत्युकौ	३	२१
भुजेःकिच्च	४	१४१
भुवःकित्	४	११३
भुवःकित्	४	४५
भुवश्च	४	८
भूरञ्जिभ्यांकित्	४	२१६
भूवादिगृभ्योणित्रन्	४	१७०
भूसूधूभ्रसूजिभ्यश्छन्दसि	२	८०
भृञःकित्नुट्च	१	१२४
भृञश्चित्	३	११५
भृमृशीतॄचरित्सरितनिधनिमिमस्जिभ्यउः	१	७
भृमृदृशियजिपर्विपच्यमितमिनमिहर्योतच्	३	११०
भ्रमेश्चडूः	२	६८
भ्रमेःसम्प्रसारणञ्च	४	१२०
भ्रस्जिगमिनमिविश्यशांवृद्धिश्च	४	१५९
मङ्गतेरलच्	५	७०
मद्गुरादयश्च	१	४२
मनेर्दीर्घश्च	३	६४
मनेर्धश्छन्दसि	२	११७
मन्थः	४	११
मन्दिवाशिमथिचतिचंक्यंकिभ्यउरच्	१	३
मव्यतेर्यलोपोमश्चापतुट्चालः	५	५
मसेरूरन्	५	
मसेश्च	१	४
मस्जेर्नुम्च	४	७

महतिर्ह्रस्वश्च	१	३२
महेरिनण्च	२	५६
माङऊखोमयच	५	२५
माछाससिसूभ्योयः	४	१०९
मिथिलादयश्च	१	५८
मिथुनेमनिः	४	१५१
मिथुनेसिप्पूर्ववच्चसर्वम्	४	२२२
मिपीभ्यांरुः	४	१०१
मीनातेरूरन्	१	६८
मुकुरदर्दुरौ	१	४१
मुचियुधिभ्यांसन्वच्च	२	९१
मुदिग्रोर्गङ्गौ	१	१२७
मुनेरुच्च	४	१२२
मुषेर्दीर्घश्च	२	४२
मुहेःकिच्च	२	१२१
मुहेःखोमूर्च	५	२२
मूलेरादयः	१	६२
मृकणिभ्यामूकोकणौ	४	३९
मृकणिभ्यामीचिः	४	७०
मृगय्वादयश्च	१	३८
मृग्रोरुतिः	१	९६
मृजेर्गुणश्च	१	८३
मृजेष्टिलोपश्च	१	१०९
मृञउच्च	२	७२
मृडःकीकत्कंकणौ	४	२४
मोङ्शक्यविभ्यःक्लुः	४	१०८
यजिमनिशुन्धिदसिजनिभ्यो युच्	३	२०
यतेर्वृद्धिश्च	२	९८
यापोःकितद्वेच	३	१५९
युजिरुचितिजांकुश्च	१	१४५
युधिबुधिदृशःकिच्च	२	९०
युष्यसिभ्यांमदिक्	१	१३८
योद्वेच	१	२२
रञ्जेःक्युन्	२	७९
रपेरतएच्च	४	१८९
रमस्तच	३	१४
रमेश्च	४	२१३
रमेरश्चलोवा	२	३३
रमेर्वृद्धिश्च	१	१०३
रमेर्नित्	४	६३
राजेरन्यः	३	१००
रातेर्डैः	२	६६
राशदिभ्यांत्रिप्	४	६७
रास्नासास्नास्थूणावीणाः	३	१५
रासिवल्लिभ्यांच	३	१२५
रिचेर्धनेघित्किच्च	४	१९८
रिपेरिच्चोपधायाः	१	२७
रुचिवचिकुचिकुटिभ्यःकितच्	४	१८५
रुचिभुजिभ्यांकिष्यन्	४	१७८
रुदिविदिभ्यांङित्	३	११६
रुशादिभ्यांकुन्	४	१०३
रुषेर्निलुष्च	३	१२४
रुहिनन्दिजीविप्राणिभ्यःषिदाशिषि	३	१२७
रुहेरश्चलोवा	३	९४

रुहेर्वृद्धिश्च	१	४८
रुहेश्च	२	५५
रूपेजुट्च	४	२०८
रोदेर्णिलुक्च	२	२२
लक्षेर्मुट्च	३	१६०
लक्षेरट्च	३	७
लंघिबंह्योर्नलोपश्च	१	३०
लङ्घेर्नलोपश्च	१	१३४
लीङ्रीङोर्ह्रस्वश्चपुट्चतरौ श्लेषणकुत्सितयोः	५	५५
लोष्टपलितौ	३	९२
वङ्क्र्यादयश्च	४	६६
वचिमनिभ्यांचिच्च	५	३९
वचेगश्च	३	३३
वदेरान्यः	३	१०४
वनेरिच्चोपधायाः	३	८
वर्णेर्वृदिश्चाहिरण्ये	४	१२३
वर्तमानेपृषद्बृहन्महज्जगच्छतृवच्च	२	८४
वयसिधाञः	४	२२८
वलिमलितनिभ्यःकयन्	४	९९
वलेर्गुक्च	१	२०
वलेरूकः	४	४०
वशःकित्	२	७१
वशःकित्	४	३१
वशेःकनसिः	४	२३८
वशेर्मुट्च	४	३२
वसिवपियजिराजिव्रजिसदिह		
निवाशिवादिवारिभ्यइञ्	४	१२४
वसेश्च	३	७१
वसेस्तुन्	१	७६
वसेर्णित्	४	२१७
वसेस्तिः	४	१७९
वहिहाधाञ्भ्यश्छन्दसि	४	२२०
वहियुभ्यांणित्	३	११९
वहिवस्यर्तिभ्यश्चित्	४	६०
वहिश्रिश्रुयुद्रुग्लाहात्वरिभ्यो नित्	४	५१
वहेर्धश्च	४	८५
वसौरुचेःसंज्ञायाम्	२	११२
वातप्रमीः	४	१
वातेर्डिच्च	४	१३३
वातेर्नित्	५	६
वाविन्धेः	२	२६
विटपविष्टपविशिपोलपाः	३	१४५
विडादिभ्यःकित्	१	१२०
विदिभुजिभ्यांविश्वे	४	२३७
विधाञोवेधच	४	२२४
विषाविहा	४	३६
विषेःकिच्च	३	३९
वीज्याज्वरिभ्योनिः	४	४८
वीपतिभ्यांतनन्	३	१५०
वृङ्शीङ्भ्यांस्वरूपाङ्गयोःपुट्च	४	२००
वृश्चिकृष्योःकिकन्	२	४०
वृञएण्यः	३	९८
वृञ्लुटितनिताडिभ्यउलञ्तण्डश्च	५	

वृञश्चित् ३ १०७
वृणातेःषुक्ह्रस्वश्च १ १३०
वृतॄवदिहनिकमिकषिभ्यःसः ३ ६२
वृतेश्च २ १०७
वृतेर्वृद्धिश्च ३ ७९
वृतेस्तिकन् ३ १४६
वृतेश्छन्दसि ४ १४०
वृधिवपिभ्यांरन् २ २७
वृषादिभ्यश्चित् १ १०८
वृजेःकिच्च २ ४७
वृह्रोःषुक्दुकौच ४ १००
वेञःसर्वत्र ४ १४९
वेञस्तुट्च ३ ११८
वेञोडिच्च ४ ७२
वेपितुह्योर्ह्रस्वश्च २ ५२
वौकसेः २ १५
वौतसेः ४ १८१
व्यथेःसम्प्रसारणंकिच्च १ ४०
व्याङिघ्रातेश्चजातौ ५ ६३
व्याधौशुट्च ४ १९५
शकादिभ्योटन् ४ ८१
शकिशम्योर्नित् १ १११
शकेर्ऋतिन् ४ ५८
शकेरुनोन्तोन्त्युनयः ३ ४९
शतेच १ ३६
शदेस्तच १ ६१
शपेवश्च १ १०७
शमेर्ढः १ १०१
शमेर्वन् ४ ९४
शमेःखः १ १०४
शःकित्सन्वच्च १ २१
शलिमण्डिभ्यामूकन् ४ ४१
श्मनिश्रयतेर्डुन् ५ २८
श्रःकरन् ४ ३
श्रयतेःस्वांगेशिरःकिच्च ४ १९३
श्वन्उक्षन्पूषन्प्लीहन्क्लेदन्स्वेदन्मूर्धन्मज्जन्अर्यमन्विश्वप्सन्परिज्मन्मातरिश्वन्मघवन्निति १ १५८
श्वयतेश्चित् ४ ७१
शावशेराप्तौ १ ४५
शाशपिभ्यांददनौ ४ ९७
श्यास्त्याह्ञविभ्यइनच् २ ४६
श्लिषेरच्चोपधायाः ३ १९
श्लिषेःकश्च १ ३३
श्वितेर्दश्च २ ९३
शीङ्क्रुशिरुहिजिक्षिसृधृभ्यःक्निप् ४ ११३
शीङ्शपिरुगमिवञ्चिजीविप्राणिभ्योथः ३ ११३
शीङोधुग्लग्वलञ्वादनः ४ ३८
शीङोह्रस्वश्च ५ २४
शुकवल्कोल्काः ३ ४२
शुचेर्दश्च २ १९
शुसिचिमिञांदीर्घश्च २ २५
शुशृभ्यांनिच्च ३ २६
शॄरम्योश्च ३ १०१

शृङ्गारभृङ्गारौ	३	१३६
श्रः शकुनौ	४	१२७
श्रुदक्षिस्पृहिगृहिभ्यआय्यः	३	९६
श्रृणातेर्ह्रस्वश्च	१	१२५
शॄदभसोदिः	१	१२९
शॄपॄभ्यांकिच्च	४	२७
शॄपॄवृञांद्वेरुक्चाभ्यासस्य	४	१९
शॄस्वृस्निहित्रप्यसिह निक्लिदिबन्धिमनिभ्यश्च	१	११
शेवयह्वजिह्वाग्रीवाप्वामीवाः	१	१५४
श्वेःसम्प्रसारणञ्च	४	१९२
सव्येस्थश्छन्दसि	२	१०२
समानेख्यःसचोदात्तः	४	१३६
समिकसेरुकन्	२	२९
समीणः	४	९२
समीणः	२	११
सम्पूर्वाच्चित्	३	७२
सम्यानचूस्तुवः	२	८९
सर्त्तेरटिः	१	१३३
सर्त्तेर्णिच्च	२	५
सर्त्तेरयुः	३	२२
सर्त्तेर्दुक्च	३	७८
सर्त्तेरपःषुक्च	३	१४१
सर्त्तेर्नुक्च्	४	२३
सर्त्तेर्णिच्च	४	८९
सर्वधातुभ्यइन्	४	११७
सर्वधातुभ्योमनिन्	४	१४४
सर्वधातुभ्यःष्ट्रन्	४	१५८
सर्वधातुभ्योसुन्	४	१८
सर्वनिघृष्वरिष्वलष्वशिवपद्वप्रह्वेष्वाअतंत्रे	१	१५
सलिकल्यनिमहिभडिभण्डिशण्डिपिण्डितुण्डिकुविशूभ्यइलच्	१	५
सश्वतृपद्वेहत्	२	८
सहेर्धश्च	२	११
सातिभ्यांमविन्मनिणौ	४	१५
सानसिवर्णसिपर्णसितंडुलांकुशचषालेल्वलपल्वलधिष्ण्यशल्याः	४	१०७
सावसेः	४	१८
सावसेर्क्नन्	२	९
सिचेःसंज्ञायाम्	५	६
सितनिगमिमसिसत्यविधाञ्क्रुशिभ्यस्तुन्	१	७
सिविमुच्योष्टेरूच	४	१६
सिवेष्टेरूच	४	९
सुञोदीर्घश्च	३	१
सुयुरुवृञोयुच्	२	७
सुवःकित्	३	३
सुविदेःकत्रन्	३	१०
सुसूधाञ्गृधिभ्यःक्रन्	२	२
सूचेःस्मन्	४	१७
सूङःक्रिः	४	६
सृजेरसुम्च	१	१
सृयुवचिभ्योन्युजागूजक्नुचः	३	८
सृवृञोर्वृद्धिश्च	१	१२

सृवृभूशुषिमुषिभ्यःकक्	३	४१
सृवृषिभ्यांकित्	४	४९
सेवेष्टेर्युच	३	९
सौरमतेःक्तोदमेपूर्वस्यचदीर्घः	५	१४
स्कन्देःसलोपश्च	१	१५
स्कन्देश्चस्वाङ्गे	४	२०६
स्तनिहृषिपुषिगदिमदिभ्योणेरित्नुच्	३	२९
स्तुवःकेय्यश्छन्दसि	३	९९
स्तुवोदीर्घश्च	३	२४
स्त्यायतेर्ड्रट्	४	१६५
स्थःकिच्च	५	४
स्थःस्तोम्बजवकौ	४	९६
स्थाचतिमृजेरालच्वालयालीयचः	१	११५
स्थोणुः	१	३७
स्नामदिपद्यर्त्तिपृशकिभ्योवनिप्	४	११२
स्नुवश्चिकृत्यृषिभ्यःकित्	३	६६
स्पृशेःश्वणूशुनौपृच्	५	२७
स्फायितञ्चिवञ्चिशकिक्षिपिक्षुदिसृपितृपिदृपिवन्द्युन्दिश्वितिवृत्यजिनीपदिमदिमुदिखिदिछिदिभिदिमन्दिचन्दिदहिदसिदंभिवसिवाशिशीङ्हसिसिधिशुभिभ्योरक्	२	१३
स्यन्देःसम्प्रसारणंधश्च	१	१२
स्यन्देःसम्प्रसारणञ्च	१	६९
स्यमेःसम्प्रसारश्च	२	४३
स्यमेरीट्च	३	४६
स्रंसेःशिकुट्किच्च	५	१६
स्रुरीभ्यांतुट्च	४	२०१
स्रुवःकः	२	६१
हनिकुषिनीरमिकाशिभ्यःक्थन्	२	२
हनिमशिभ्यांसिकन्	४	१५३
हन्तेर्घुरश्च	२	८३
हन्तेर्युन्लाद्यन्तयोर्घत्वतत्वे	५	४२
हन्तेरच्घुरच्	५	६४
हन्तेरंहच	४	६२
हन्तेःशरीरावयवेद्वेच	५	३२
हन्तेर्मुट्हिच	३	१२९
हनेर्हिच	१	१४६
हनोवधच	२	३६
हर्यतेःकन्यन्	५	४४
हरिमितयोर्द्रुवः	१	३५
हसिमृग्रिणवामिदमिलूपूधूर्विभ्यस्तन्	३	८६
हिंसेरीरनीरचौ	५	१८
हुर्छेःसनोलुक्छलोपश्च	२	९२
हुयामाश्रुभसिभ्यःस्त्रन्	४	१६७
हुवःश्लुवच्च	२	६०
हृभृधृसृस्तृशृभ्यइमनिच्	४	१४७
ह्रियःकुक्रश्चलोवा	३	८५
ह्रियोरश्चलोवा	३	४८
हृपिषिरुहिवृतिविदिछिदिकीर्तिभ्यश्च	४	११८
हृषेरुलच्	१	९८
हसृरुहियुषिभ्यइतिः	१	९९
हृश्याभ्यामितन्	३	९६

अक्षस्यादेवनस्य	२	१२
अंगुष्ठोदकबकवशानांछन्दस्यन्तः	१	१४
अथर्द्वितीयंप्रागीषात्	३	१
अथादिःप्राक्शकटेः	२	१
अर्जुनस्यतृणाख्याचेत्	१	१६
अर्धस्यासमद्योतने	२	१३
आन्तस्यचनालघुनी	३	१४
आर्यस्यस्वाम्याख्याचेत्	१	१७
आशायाअदिगाख्याचेत्	१	१८
इगन्तानांचद्व्यषां	२	२६
ईषान्तस्यहयादेरादिर्वा	३	१७
उनर्वन्नन्तानां	२	९
उपसर्गाश्चाभिवर्जम्	४	१३
उशीरदाशेरकपालपलालशैवालश्यामाकशारीरशरावहृदयहिरण्यारण्यापत्यदेवराणाम्	३	१८
एवादीनामन्तः	४	१४
कपिकेशहरिकेशयोश्छन्दसि	४	५
कर्दमादीनांच	३	१०
कृष्णस्यामृगाख्याचेत्	१	११
खय्युवर्णंकृत्रिमाख्याचेत्	२	८
खान्तस्याश्मादेः	१	६
गुदस्यच	१	४
गेहार्थानामस्त्रियाम्	१	३
गोष्ठजस्यब्राह्मणनामधेयस्य	४	२
ग्रामादीनाञ्च	२	१५
घृतादीनाञ्च	१	२१

चादयोनुदात्ताः	४
छन्दसिच	१
छन्दसिच	३
जनपदशब्दानामषान्तानाम्	२
ज्येष्ठकनिष्ठयोर्वयसि	१
त्वत्त्वसमसिमेत्यनुच्चानि	४
त्र्यचांप्राङ्मकरात्	३
तिल्यशिक्यकाश्मर्यधान्यकन्याराजन्यमनुष्याणामन्तः	४
तृणधान्यानांचद्व्यषाम्	२
दक्षिणस्यसाधौ	१
ध्यपूर्वस्यस्त्रीविषयस्य	१
धान्यानाञ्चवृद्धक्षान्तानाम्	२
धूम्रजानुमुञ्जकेशकालवालस्थालीपाकानामधूजलस्थानाम्	४
नक्षत्राणामाब्विषयाणाम्	१
नकुपूर्वस्यकृत्तिकाख्याचेत्	१
नपःफलान्तानाम्	३
नब्विषयस्यानिसन्तस्य	२
नर्तुप्राण्याख्यायाम्	२
त्रःसंख्यायाः	२
नवृक्षपर्वतविशेषव्याघ्रसिंहमहिषाणाम्	२
न्यङ्स्वरौस्वरितौ	४
न्यर्बुदव्यल्कशयोरादिः	४
पाटलापालंकाम्बासागरार्थानाम्	१
पान्तानांगुर्वादीनाम्	३
पारावतस्योपात्तमवर्जम्	४

वर्णानुक्रमसूची

ीतद्वर्थानां २ १४
प्रकारादिद्विरुक्तौपरस्यान्तउदात्तः ४ १८
प्राणिनांकुपूर्वं २ ७
पृष्ठस्यच १ १५
फिषोन्तउदात्तः १ १
बिल्वतिष्ययोःस्वरितोवा १ २३
बिल्वभक्ष्यवीर्याणिछन्दसि ४ ९
भकरवरूढपारेवतवितस्ते
क्ष्वार्जिद्राक्षाकलोमाकाष्ठापेष्ठा
काशीनामादिर्वा ३ ८
महिष्यषाढयोजायेष्टकाख्याचेत् ३ १९
मादीनांच ३ ४
यथेतिपादान्ते ४ १७
यान्तस्यान्त्यात्पूर्वंकुलायः ३ १३
युतान्यण्यन्तानां ३ ७
राजविशेषस्ययमन्वाचेत् २ १८
लघावन्तेद्वयोश्चबह्वषोगुरुः २ १९
लुबन्तस्योपमेयनामधेयस्य २ १६
वर्णानांतणतिणितान्तानाम् २ १०
वाचादीनामुभावुदात्तौ ४ १५
वानामधेयस्य १ २१
शकटिशकट्चोरक्षरमक्षरं
र्यायेण
शकुनीनांचलघुपूर्वं
शादीनांशाकानां
शिशुमारोदुम्बरबलीवर्दोष्ट्रा
रपुरूरवसांच
शुक्लगौरयोरादिः
शेषंसर्वमनुदात्तम्
सांकाश्यकांपिल्यनासिक्य
दार्वाघाटानां ख्यः,
सिमस्याथर्वणेन्तउदात्तः भिख्यः,
स्त्रीविषयस्यह्रस्वान्तस्य
स्त्रीविषयवर्णाक्षुपूर्वाणाम्
सुगन्धितेजनस्यतेवा
स्वाङ्गाख्यायामादिर्वा १
स्वाङ्गशिटामदन्तानाम् २
स्वाङ्गानामकुर्वादीनाम् ३
हयादीनामसंयुक्तलान्ताना
मन्तःपूर्वंवा २
ह्रस्वान्तस्यह्रस्वमनृत्ताच्छील्ये २
हिष्ठवत्सरतिशत्थान्तानाम् १

अक्षस्यादेवनस्
अंगुष्ठोदकबक
स्यन्तः
अर्थद्वितीयंप्रा
अथादिःप्राकृ
अर्जुनस्यतृणा
अर्धस्यासमघो
आन्तस्यचना
आर्यस्यस्वाम
आशायाअदि
इगन्तानांचद्व
ईषान्तस्यहय
उनर्वन्नन्ता
उपसर्गाश्चा
उशीरदाशे
ऌश्यामाव
हिरण्यार
एवादीना
कपिकेश
कर्दमाद
कृष्णस्
खय्युव
खान्त
गुदस्य
गेहार्थाना
गोष्ठजस्यब्र
ग्रामादीनाञ्च
घृतादीनाञ्च

श्रीः

ऋकसंहिता

सायणाचार्यविरचितभाष्यसहिता
पदपाठयुताच.

इयंच
तत्त्वविवेचकग्रंथप्रसारकसमित्याप्रेरितः तुकारामतात्याभिख्यः,
गणपतकृष्णाजीमुद्रायंत्रालयाधिपतिः आत्मारामकान्होबाभिख्यः,
इत्येताभ्यां
बोडसोपाह्वमहामहोपाध्यायराजारामशास्त्रि,
गोरेइत्युपाभिधशिवरामशास्त्रिभ्यांशोधयित्वा
मुंबय्यां
गणपतकृष्णाजीमुद्रायंत्रालयेमुद्रयित्वा
प्रकाशिता.

तस्याअयंचतुर्थोष्टकः

शकाब्दाः १८१०

एतत्पुस्तकस्य स्वामित्वं
मुनिरसगजेंदुमिते (१८६७) सन् संज्ञकवत्सरे कृतराजकीय
पंचविंशतितम (२५) नियमानुसारतोऽसाधारणीकृतम्

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितंवेदायोवेदेभ्योखिलंजगत् ॥ निर्ममेतमहंवन्देविद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

पंचमेमंडलेप्रथमेनुवाकेपूर्वमष्टौसूक्तानिव्याख्यातानि त्वामग्नेहविष्मन्तइतिसप्तर्चंनवमं सूक्तम् आत्रेयस्यगयस्यार्षं सप्तमीपंचम्यौपंक्ती शिष्टाःपंक्त्यन्तस्यचसूक्तस्येतिपरिभाषयाअनुष्टुभः अग्निर्देवता तथाचानुक्रम्यते–त्वामग्नेगयोन्त्यापंचम्यौपंक्तीइति । प्रातरनुवाकेआश्विनशस्त्रेचएतदादिकेद्वेसूक्तेशंसनीये तथैवसूत्रितम्–त्वामग्नेहविष्मन्तइतिसूक्तेइति ।

तत्रैषाप्रथमा–

ओम् त्वाम॑ग्नेह॒विष्म॑न्तोदे॒वंमर्ता॑सईळते ।
मन्ये॑त्वाजा॒तवे॑दसं॒सह॒व्याव॑क्ष्यानु॒षक् ॥ १ ॥

त्वाम् । अ॒ग्ने॒ । ह॒विष्म॑न्तः । दे॒वम् । मर्ता॑सः । ई॒ळ॒ते॒ । मन्ये॑ ।
त्वा॒ । जा॒तऽवे॑दसम् । सः । ह॒व्या । व॒क्षि॒ । आ॒नु॒षक् ॥ १ ॥

हेअग्ने त्वां देवं दीप्यमानं हविष्मन्तः होमसाधनद्रव्यसमेताः मर्तासोमर्त्याः ईळते स्तुवन्ति अहंच जातवेदसं जातमुत्पन्नंचराचरभूतजातंवेत्तीतिजातवेदाः अथवा जातानिस्थावरजंगमात्मकानि एनंविदुरितिजातवेदाः यद्वा वेदइतिधननाम जातंसर्ववेदोधनंयस्यासौजातवेदाः एवंविधं त्वा त्वां मन्ये स्तौमि मनिरत्रस्तुत्यर्थेवर्तते धातूनामनेकार्थत्वात् सत्वं हव्या हवनसाधनानिहवींषि आनुषक् निरन्तरतयाअनुषक्तं यथा तथा वक्षि वहसि ॥ हविष्मन्तः हविःशब्दऔणादिकइस्प्रत्ययान्तः प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः तदस्यास्तीतिमतुप् पदसंज्ञायाअपवादत्वेनतसौमत्वर्थेइतिभसंज्ञायांरुत्वाभावः मतुप्जसोरनुदात्तत्वात्प्रत्ययस्वरएवशिष्यते। देवं अच्प्रत्ययान्तत्वाद्देवशब्दोन्तोदात्तः । मर्तासः मृङ्प्राणत्यागे असिहसिमृङित्यादिनातन् गुणः मर्तः जसेरसुक् मर्तासः नित्त्वादाद्युदात्तः । ईळते ईडस्तुतौ अदादित्वाच्छपोलुक् आत्मनेपदेष्वनतः टेरेत्वम् अत्रढकारस्याध्येतृसंप्रदायप्राप्तोळकारः लसार्वधातुकानुदात्तत्वेनधातुस्वरेप्राप्ते आष्टमिकोनिघातः । मन्ये श्यनोनित्त्वादाद्युदात्तत्वम् । त्वा युषिमिश्रणे मदिक्प्रत्ययान्तोयुष्मच्छ-

ब्दः प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः त्वमावेकवचनेइतिमपर्यन्तस्यत्वादेशः द्वितीयांचेत्याकारः एकादेशउदात्तेनोदात्तइत्येकादेशोप्युदात्तएव त्वामौद्वितीयायाइतित्वादेशः स्थानिवद्भावेनान्तत्वे प्राप्ते अनुदात्तंसर्वमपादादावित्यनुदात्तत्वम् । जातवेदसम् जनीप्रादुर्भावे क्तः श्वीदितोनिष्ठायामितीट्प्रतिषेधः जनसनखनांसन्झलोरित्यात्वं प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः वेदस्शब्दोप्यसुन्प्रत्ययान्तत्वादाद्युदात्तः कर्मधारयपक्षे समासान्तोदात्तापवादत्वेन तत्पुरुषेतुल्यार्थेत्यादिनापूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वेप्राप्तेकृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं तदपवादत्वेनगतिकारकयोरपिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं चेतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं बहुव्रीहिपक्षे बहुव्रीहौप्रकृत्यापूर्वपदमिति । हव्या हवमर्हतीत्यस्मिन्नर्थेयइत्यनुवर्तमाने छंदसिचेतियः नपुंसकत्वाच्छिरादेशः शेश्छन्दसिबहुलमितिलोपः प्रत्ययलक्षणेननुम् दीर्घनलोपौ प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः।वक्षि वहप्रापणे सिप् लुगनुवृत्तौ बहुलं छन्दसीतिशपोलुक् ढत्वकत्वषत्वानि सिपःपित्त्वादनुदात्तत्वेन धातुस्वरेणाद्युदात्तत्वेप्राप्तेनिघातः। आनुषक् अनुपूर्वस्यषंजेःक्विप् नकारलोपः कुत्वंच धात्वादेःसकारस्यउपसर्गात्सुनोतीत्यादिनाषत्वं दीर्घश्छान्दसः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अ॒ग्निर्होता॑दा॒स्व॑त॒ःक्षय॑स्यवृ॒क्तब॑र्हिषः ।
संय॒ज्ञास॒श्चर॑न्ति॒यंसंवाजा॑सःश्रव॒स्यव॑ः ॥ २ ॥

अ॒ग्निः । होता॑ । दा॒स्व॑तः । क्षय॑स्य । वृ॒क्तऽब॑र्हिषः । सम् । य॒ज्ञास॑ः ।
चर॑न्ति । यम् । सम् । वाजा॑सः । श्र॒व॒स्यव॑ः ॥ २ ॥

यं अग्निं यज्ञासः सर्वेयज्ञाः संचरन्ति सहितागच्छन्ति श्रवस्यवः यजमानस्यप्रभूतांकीर्तिंसंपादयन्तोवाजासोहवींषियमग्निंसंचरन्ति प्राप्नुवन्ति एवंविशिष्टोग्निः दास्वतः हविःप्रक्षेपणादिदानवतः वृक्तबर्हिषः वृक्तानिलूनानिबर्हींषिदर्भायेनासौवृक्तबर्हिः तस्य क्षयस्य क्षियन्तिनिवसंत्यस्मिन्स्वर्गसाधनफलानीतिक्षयः तस्य यजमानस्य यागार्थंहोतादेवानामाह्वाताभवति ॥ दास्वतः दादाने असुन्प्रत्ययान्तः मतुपः अदुपधात्वाद्वत्वं धातुस्वरेणाद्युदात्त एव । क्षयस्य क्षिनिवासगत्योः क्षयोनिवासेइत्याद्युदात्तत्वं । वृक्तबर्हिषः वृजीवर्जने वर्जनमत्रोपचाराच्छेदनं निष्ठाप्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः बहुव्रीहित्वात्पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं । यज्ञासः यज्ञशब्दःयजयाचेत्यादिनानङ्प्रत्ययान्तोन्तोदात्तः । चरन्ति चरगतिभक्षणयोः अदुपदेशाल्लसार्वधातुकानुदात्तत्वं यद्वृत्तान्नित्यमितिनिघाताभावः । वाजासः वजेर्घञ् वाजः कर्षात्वतइत्यन्तो-

दात्तत्वं छान्दसत्वात् ञ्नित्यादिर्नित्यमित्याद्युदात्तः । अवस्यवः छन्दसिपरेच्छायामितिक्यच् क्याच्छन्दसीत्युप्रत्ययः प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः ॥ २ ॥

अथतृतीया–

उतस्मयंशिशुंयथानवंजनिष्टारणी ।
धर्तारंमानुषीणांविशामग्निंस्वध्वरम् ॥ ३ ॥

उत । स्म । यम् । शिशुम् । यथा । नवम् । जनिष्ट । अरणी इति ।
धर्तारम् । मानुषीणाम् । विशाम् । अग्निम् । सुऽअध्वरम् ॥ ३ ॥

उतस्म अपिच मानुषीणां मनोर्जातानां विशां विशन्तिप्रविशन्तिगर्भाशयमितिविशः प्रजाः तासांधर्तारं आहारादिपाकद्वारेणशरीरधातूनांपोषकं स्वध्वरं शोभनयज्ञं यमग्निं अरणी द्वेअरणी नवंनूतनंशिशुं यथा अपत्यमिवजनिष्ट अजनिषाताम् अरणी प्रजानांपोषणार्थंच एतमग्निं असृजतामित्यर्थः ॥ शिशुं शोतनूकरणे आदेचइत्यादिनाआत्वं शःकित्सन्वच्चेत्युप्रत्ययः सन्वद्भावश्च द्विर्भावः अभ्यासस्यह्रस्वश्च सन्यतइतीत्वं आतोधातोरित्याकारलोपः धान्येनित्अस्मात्सूत्रान्निदित्यनुवर्तते नित्त्वादाद्युदात्तः । यथा यथेतिपादान्तेइतिसर्वानुदात्तः । जनिष्ट जनीप्रादुर्भावे लुङ् छान्दसत्वाद्वचनव्यत्ययः । अरणी ऋगतौ अर्तिसृभृधृधम्यश्यवितृभ्योनिरितिअनिःप्रत्ययः आद्युदात्तः आभ्यामर्तिगच्छत्यग्निरित्यरणी कथमपादानार्थेऔणादिकोनिः ताभ्यामन्यत्रोणादयइतिनियमात् भीमादित्वात्सिद्धम् । मानुषीणां मनोर्जातावन्यतौषुक्चेत्यञ्प्रत्ययः षुगागमश्च ञ्नित्यादिर्नित्यमित्याद्युदात्तत्वम् । विशां विशप्रवेशने कर्तरिक्विप् सावेकाचइतिविभक्तेरुदात्तत्वं । स्वध्वरं हिंसार्थस्यध्वरतेःपचाद्यच् नविद्यतेध्वरोयागहिंसायस्मिन्नित्यध्वरः बहुव्रीहिस्वरापवादत्वेननञ्सुभ्यामित्यन्तोदात्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

उतस्मदुर्गृभीयसेपुत्रोनह्वार्याणाम् ।
पुरुयोदग्धासिवनाग्नेपशुर्नयवसे ॥ ४ ॥

उत । स्म । दुःऽगृभीयसे । पुत्रः । न । ह्वार्याणाम् । पुरु । यः ।
दग्धा । असि । वना । अग्ने । पशुः । न । यवसे ॥ ४ ॥

उतस्म अपिच ह्वार्याणां कुटिलंगच्छतां सर्पाणां यद्वा आस्कन्दितादिगतिविशेषणव ऋगमनानां अश्वानां पुत्रोन पुत्रइव वालसर्पइवअशिक्षितवालाश्वइव वा दुर्गृभीयसेदुःखे नगृह्यसे हेअग्ने यस्त्वं पुरु पुरूणि बहूनि वना वनानि दग्धासि दाहकोभवसि कथमिव यव सेतृणेपशुर्न पशुरिव अयमर्थः अत्यन्तक्षुधार्तःपशुः तृणविषयेविसृष्टःसन् यथासर्वंभक्षयति तद्वदित्यर्थः ॥ दुर्गृभीयसे ग्रहउपादाने यक् ब्रुवईडित्यनुवृत्तौ बहुलंछन्दसीतीडागमः ग्रहादिनासंप्रसारणं हृग्रहोर्भश्छन्दसीतिभकारः निघातः । ह्वार्याणां ह्वृकौटिल्ये ऋहलोर्ण्यत् आदिवृद्धिः तित्स्वरितइतिस्वरितत्वम् । पुरु पॄपालनपूरणयोः पॄभिदिव्यधिधृषिदृशिभ्यइतिकुप्रत्ययः उदोष्ठ्यपूर्वस्येतिउत्वम् प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः । असि यद्वृत्तान्नित्यमितिननिघातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

अध॑स्म॒यस्या॒र्चय॑ःस॒म्यक्सं॒यन्ति॑धू॒मिन॑ः ।
यदी॒मह॑त्रि॒तोदि॒व्युप॒ध्माते॑व॒धम॑ति॒शिशी॑तेध्मा॒तरी॑यथा ॥ ५ ॥

अध॑ । स्म॒ । यस्य॑ । अ॒र्चय॑ः । स॒म्यक् । स॒म्ऽयन्ति॑ । धू॒मिन॑ः ।
यत् । ई॒म् । अह॑ । त्रि॒तः । दि॒वि । उप॑ । ध्माता॑ऽइव । धम॑ति ।
शिशी॑ते । ध्मा॒तरि॑ । य॒था॒ ॥ ५ ॥

अधस्म अपिच धूमिनः धूमवतोयस्याग्नेरर्चयः अर्चींषि सम्यक् शोभनं संयन्ति सर्व तःप्राप्नुवन्ति त्रितः त्रिषुस्थानेषु ततोव्याप्तः त्रीणिस्थानानिवाअतीत्य दिवि अन्तरिक्षे य यदा ईमयंआत्मानमुपधमति उपवर्धयति तदा ज्वालाः सर्वतोनिर्गच्छन्तीत्यर्थः कथमिव ध्मा तेव कर्मारोयथाभस्त्रादिभिरग्निंसंवर्धयतितद्वत् स्वात्मानंवर्धयतीत्यर्थः किंच ध्मातरियथायथा ध्मातृसमीपेविद्यमानोग्निः तेनध्मायमानः आत्मानंशिशीते तीक्ष्णीकरोति तद्वत् स्वयमे स्वात्मानंतीक्ष्णीकरोतीत्यर्थः अहेतिपादपूरणः ॥ यन्ति इण्गतौ यच्छब्दयोगान्निघाताभावः धमति ध्माशब्दाग्निसंयोगयोः पाघ्रादिनाधमादेशः पूर्ववन्निघाताभावः । शिशीते शोतनूकर व्यत्ययेनात्मनेपदी श्लावित्यनुवर्तमाने बहुलंछन्दसीतिविकरणस्यश्लुः आदेचउपदेशेशिति त्यात्वम् श्लाविति द्विर्वचनं बहुलंछन्दसीत्यभ्यासस्येत्वं उभेअभ्यस्तमित्यभ्यस्तसंज्ञायां आ ईहल्यघोरितीत्वं तिङउत्तरत्वान्निघाताभावः॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

तवा॒हम॑ग्नऊ॒तिभि॑र्मि॒त्रस्य॑च॒प्रश॑स्तिभिः ।
द्वे॒षो॒युतो॒नदु॑रि॒तातु॒र्याम॒मर्त्या॑नाम् ॥ ६ ॥

तव॑ । अ॒हम् । अ॒ग्ने॒ । ऊ॒तिऽभि॑ः । मि॒त्रस्य॑ । च॒ । प्रश॑स्तिऽभिः ।
द्वे॒षः॒ऽयुत॑ः । न । दु॒ःऽइ॒ता । तु॒र्याम॑ । मर्त्या॑नाम् ॥ ६ ॥

हेअग्ने अहं मित्रस्य सर्वेषांमित्रभूतस्य तव ऊतिभिः युष्मत्कर्तृकरक्षणैः युष्मत्प्रशस्तिभिश्च अस्मत्कृतैःस्तोत्रैश्चमर्त्यानां शत्रुभूतानां मनुष्याणां दुरिता दुरितानि तत्कर्तृकानि पापसाधनकर्माणि द्वेषोयुतोन द्वेषयुक्तान्शत्रूनिव तुर्याम तरेयं अयमर्थस्त्वद्रक्षणैस्त्वत्संबन्धिस्तुतिभिश्च बाह्याभ्यन्तरशत्रून्तरेयमित्यर्थः ॥ ऊतिभिः अवरक्षणे क्तिन् ज्वरत्वरस्रिव्यविमवामुपधायाश्चेत्यूठ् ऊतियूतिजूतिसातिहेतिकीर्तयश्चेत्यन्तोदात्तत्वेनिपातितः । प्रशस्तिभिः शंसुस्तुतौ क्तिन् कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरापवादत्वेन तादौचनितिकृत्यताविति गतेरुदात्तत्वम् । द्वेषोयुतः द्विषअप्रीतौ भावे असुन्प्रत्ययः युमिश्रणे कर्तरिक्विप् तुक् कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । तुर्याम तॄप्लवनतरणयोः प्रार्थनायांलिङ् यासुट् लिङःसलोपोनंत्यस्येतिसकारलोपः बहुलंछन्दसीतिशपोलुक् उदोष्ठ्यपूर्वस्यबहुलंछन्दसीत्युत्वं यासुडागमस्यउदात्तत्वात् शेषनिघातः अपादादावितिप्रतिषेधात् निघाताभावः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

तंनो॑अग्नेअ॒भीनरो॑र॒यिंस॑हस्व॒आभ॑र ।
सक्षे॑पय॒त्सपो॑षय॒द्भुव॒द्वाज॑स्यसा॒तय॑उ॒तैधि॑पृ॒त्सुनो॑वृ॒धे ॥ ७ ॥ १ ॥

तम् । न॒ः । अ॒ग्ने॒ । अ॒भि । नर॑ः । र॒यिम् । स॒ह॒स्व॒ः । आ । भ॒र॒ । सः ।
क्षे॒प॒य॒त् । सः । पो॒ष॒य॒त् । भुव॑त् । वाज॑स्य । सा॒तये॑ । उ॒त ।
ए॒धि॒ । पृ॒त्ऽसु । न॒ः । वृ॒धे ॥ ७ ॥ १ ॥

हेअग्ने सहस्वः बलवन् नरः हविषांनेतारः नोस्माकं तं रयिं लोकेप्रसिद्धं पश्वादिलक्षणं धनं अभ्याभर आभिमुख्येनआहर पूर्वोक्तःसोग्निः क्षेपयत् अस्मदीयान् शत्रून्क्षेपयतु सोग्निःपोषयत् अस्मान्पोषयतु वाजस्यान्नस्यसातयेलाभायभुवत् भवतु उत

अपिच हेअग्ने पृत्सु पृतनासु युद्धेषु नोस्माकंवृधे समृद्धये एधि भव संग्रामेशत्रु
जयार्थंसत्वसमृद्धिंकुर्वित्यर्थः ॥ सहस्वः सहमर्षणे असुन् सहत्यनेनशत्रूनितिसहोबलं
प् मादुपधायाइतिवत्वम् मतुवसोरुसंबुद्धौछन्दसीतिरुत्वम् आमंत्रितस्यचेतिनिघातः। क्षे
यत् क्षिपप्रेरणे णिजंताल्लेट् इतश्चलोपः लेटोडाटावित्यडागमः शप् गुणायादेशौ पररूप
च। पोषयत् पुषपुष्टौ। भुवत् भूसत्तायां भूसुवोस्तिङीतिगुणप्रतिषेधः उवङ्। एधि अ
भुवि घ्वसोरेद्धावभ्यासलोपश्चेत्येत्वं तस्यासिद्धत्वात् हुझल्भ्योहेर्धिरितिधिरादेशःनिघातः
पृत्सु पदादिष्वित्यादिनापृतनाशब्दस्यपृदादेशः सावेकाचूत्वादन्तोदात्तत्वम् ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अग्नओजिष्ठमितिसप्तर्चंदशमंसूक्तं ऋष्यादिविनियोगश्चपूर्ववत् चतुर्थीसप्तम्यौपंक्ती अ-ग्नओजिष्ठमंत्याचतुर्थीचेत्यनुक्रान्तम्।

तत्रप्रथमा—

अग्न॒ओजि॑ष्ठ॒माभ॑रद्यु॒म्नम॒स्मभ्य॑मध्रिगो ।
प्रनो॑रा॒यापरी॑णसा॒रत्सि॒वाजा॑य॒पन्था॑म् ॥ १ ॥

अग्ने॑ । ओजि॑ष्ठम् । आ । भ॒र॒ । द्यु॒म्नम् । अ॒स्मभ्य॑म् ।
अ॒ध्रि॒गो॒इत्य॑ध्रिऽगो । प्र । नः॒ । रा॒या । परी॑णसा । रत्सि॑ ।
वाजा॑य । पन्था॑म् ॥ १ ॥

हेअग्ने ओजिष्ठं बलवत्तमं द्युम्नं द्योततेकटकमुकुटादिरूपेणसर्वत्रप्रकाशतइतिद्युम्नं ध
अस्मभ्यं आभर आहर हेअध्रिगो अधृतगमन अधृतमप्रतिहतं गमनंयस्येत्यधृताः अनिवा
रितागावोरश्मयोयस्येतिवाअधृतगुः अध्रिगुः तस्यसंबोधनं नःअस्मान् परीणसा परितोव्या
पकेन राया धनेन प्रकर्षेणयोजय वाजाय अन्नलाभाय पंथां पंथानं अन्नस्यमत्समीपप्रापि
साधनंमार्गंरत्सि विलिख कुर्वित्यर्थः ॥ ओजिष्ठं उब्जआर्जवे उब्जेर्बलेबलोपश्चेत्यसुन् बलो
पश्च गुणः ओजः तदस्यास्तीत्यर्थे अस्मायामेधेत्यादिनाविनिः अतिशायनेइतिइष्ठन् विन्मतो
र्लुक् टेरितिटिलोपः नित्त्वादाद्युदात्तः। द्युम्नं द्युतदीप्तावित्यस्माद्धातोः सुम्नद्युम्ननिम्नेत्यादि
कप्रत्ययः मकारश्चान्तादेशोनिपात्यते प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः । अध्रिगो अधृतशब्दस्य
अध्रिआदेशः गोशब्दस्योपसर्जनह्रस्वत्वं आमंत्रितस्यनिघातः। परीणसा णसकौटिल्ये

ऋण्यात्यर्थः धातूनामनेकार्थत्वात् अस्मात्संपदादिलक्षणोभावेक्विप् परिप्राप्तं नसूव्यापनंयस्य तत्तथोक्तं उपसर्गादसमासेपीतिणत्वं अत्रप्रापणक्रिययायुक्तस्यपरेःणसतिंप्रतिउपसर्गसंज्ञानास्ति यत्क्रियायुक्तास्तंप्रतिगत्युपसर्गसंज्ञकाइतिन्यायात् अतःकथंणत्वं एवंतर्हिउपसर्गाद्बहुलमितिवचनात् णसोणत्वं भविष्यति निपातस्यचेतिपूर्वपदस्यदीर्घः बहुव्रीहौप्रकृत्येतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । रत्सि रदविलेखने भौवादिकः बहुलंछन्दसीतिशपोलुक् पादादित्वान्निघाताभावः । पंथां द्वितीयैकवचने इतोत्सर्वनामस्थानेइत्यत् नकारलोपश्छान्दसः पथिमथोःसर्वनामस्थानेइत्याद्युदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वंनो॑अग्ने॑अद्भु॒त॒क्रत्वा॒दक्ष॑स्यमं॒हना॑ ।
त्वेअ॑सु॒र्यं१॒मारु॑हत्क्रा॒णामि॒त्रोनय॒ज्ञियः॑ ॥ २ ॥

त्वम् । नः॒ । अ॒ग्ने॒ । अ॒द्भु॒त॒ । क्रत्वा॑ । दक्ष॑स्य । मं॒हना॑ । त्वे इति॑ ।
अ॒सु॒र्य॑म् । आ । अ॒रु॒ह॒त् । क्रा॒णा । मि॒त्रः । न । य॒ज्ञियः॑ ॥ २ ॥

हेअग्ने अद्भुतसामर्थ्यातिशयेनसर्वेषामाश्चर्यभूत त्वं नोस्माकं क्रत्वा कर्मणा अस्मत्कृतेनयज्ञादिव्यापारेणप्रीतःसन् दक्षस्य बलस्य धनस्यवा मंहना मंहनंनामदानंकुर्वितिशेषः यतःकारणात् त्वे त्वयि असुर्यं असुरघ्नंबलं आरुहत् आरूढं अतः मित्रोन सूर्यइव यज्ञियः यज्ञार्हस्त्वं क्राणायज्ञघातकराक्षसापनोदनलक्षणानिकर्माणिकुर्वाणोभव ॥ अद्भुत आमंत्रितस्याद्युदात्तत्वम् । क्रत्वा डुकृञ्करणे कृञःकतुरितिकतुप्रत्ययः ककारोगुणवृद्धिप्रतिषेधार्थः यणादेशः क्रतुःकर्मतृतीयैकवचनेजसादिषुवावचनमितिवचनान्नाभावाभावः । दक्षस्य दक्षगतिहिंसनयोः दक्ष्यन्तेहिंस्यन्तेअनेनशत्रवइतिदक्षंबलं करणाधिकरणयोश्चेतिघञ् ञित्त्वादाद्युदात्तः । मंहना मंहतिर्दानकर्मा सुपांसुलुगित्याकारादेशः । त्वे सुपांसुलुगित्यादिनाङेःशेआदेशः सुवादेशत्वादनुदात्तः त्वशब्दःप्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः एकादेशउदात्तेनोदात्तइत्येकादेशस्योदात्तत्वं । आरुहत् रुहेर्धातोर्लुङि कृमृदृरुहिभ्यश्छन्दसीतिच्लेरङादेशः ङित्त्वाद्गुणाभावः । क्राणा डुकृञ्करणे शानच् बहुलंछन्दसीतिविकरणस्यलुक् यणादेशः सुपांसुलुगित्यात्वं चितइत्यन्तोदात्तः । यज्ञियः यज्ञमर्हतीत्यस्मिन्नर्थे यज्ञर्त्विग्भ्यांघखञावितिघः प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः ॥ २ ॥

अथतृतीया–

त्वंनोअग्नएषांगयंपुष्टिंचवर्धय ।
येस्तोमेभिःप्रसूरयोनरोमघान्यानशुः ॥ ३ ॥

त्वम् । नः । अग्ने । एषाम् । गयम् । पुष्टिम् । च । वर्धय । ये ।
स्तोमेभिः । प्र । सूरयः । नरः । मघानि । आनशुः ॥ ३ ॥

हेअग्ने त्वं एषां नः त्वत्स्तावकानामस्माकं गयं गम्यतेनिवासायेतिगयंगृहं गीयते स्तूयतइतिवागयंधनं पुष्टिंच गवादिविषयांपुष्टिंचवर्धय वृद्धिंप्रापय येलोकेप्रसिद्धाः सूरयो- लब्धवर्णानरःस्तोतारोमनुष्याः स्तोमेभिः स्तोमैःस्तोत्रैः मघानिमंहनीयानिगवादिधनानि य- थाप्रानशुः प्राप्नुवन् तद्वद्वयमपीत्यर्थः ॥ गयं गृहपक्षेगमेरघ्न्यादयश्चेतियत्प्रत्ययान्तोमकारश्छे- पश्चनिपात्यते धनपक्षे गास्तुतौ अस्मात् यत्प्रत्ययोह्रस्वत्वं यतोनावइत्याद्युदात्तत्वम् । पुष्टि- म् पुषपुष्टौ स्त्रियांक्तिन् छान्दसत्वादन्तोदात्तत्वम् । स्तोमेभिः ष्टुञ्स्तुतौ अर्तिस्तुसुहुइत्या- दिनामन् गुणः नित्त्वादाद्युदात्तः । आनशुः अशूव्याप्तौ लिट् द्विर्वचनं हलादिशेषः अ- तआदेरित्यात्वं अश्नोतेश्चेतिनुडागमः निघातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

येअग्नेचन्द्रतेगिरःशुंभन्त्यश्वराधसः ।
शुष्मेभिःशुष्मिणोनरोदिवश्चिद्येषांबृहत्सुकीर्तिर्बोधतित्मना ॥

ये । अग्ने । चन्द्र । ते । गिरः । शुंभन्ति । अश्वऽराधसः ।
शुष्मेभिः । शुष्मिणः । नरः । दिवः । चित् । येषाम् । बृहत् ।
सुऽकीर्तिः । बोधति । त्मना ॥ ४ ॥

हेअग्ने चन्द्र सर्वेषांप्राणिनामाह्लादकर येनरः तेगिरः त्वत्संबन्धिस्तोत्ररूपावा शुंभन्ति शोभनाःकुर्वन्ति ते अश्वराधसः अश्वधनाभवन्ति एतेनसर्वसमृद्धिरुपलक्ष्यते च शुष्मिणःबलवन्तःसन्तः शुष्मेभिःशुष्मैः स्वकीयैर्बलैः सत्वैः शत्रुशोषकाभवन्ति त्वत्संबन्धिनंस्तवंकुर्वतां दिवश्चित् आकाशादपि बृहत् महतीसुकीर्तिर्भवति सर्वदिगन्तरा वर्तिनीकीर्तिर्भवतीत्यर्थः एवंविधंत्वां गयः त्मना आत्मना स्वयमेवबोधति बोधयति

शुंभंति शुभशुंभदीप्तौ तुदादिः पादादित्वान्निघाताभावः लसार्वधातुकानुदात्तत्वेप्राप्ते सतिशिष्टत्वाद्विकरणस्वरएव । अश्वराधसः अशूव्याप्तौ अशूप्रुषीत्यादिनाक्कन् अश्नुतेव्यामोत्यध्वानमित्यश्वः नित्त्वादाद्युदात्तः राधसाधसंसिद्धौ असुन् राध्नुवन्ति साधयन्ति अनेन धर्मादीनीतिराधोधनम् बहुव्रीहित्वात्पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । बृहत् बृहवृहिवृद्धौ शतृ ङीपोलोपश्छान्दसः प्रत्ययस्वरः । बोधति बुधअवगमने ण्यन्तात् शपिकृते तस्यछन्दस्युभयथेतिसार्वधातुकसंज्ञायांणिलोपः यद्वृत्तान्नित्यमितिनिघाताभावः धातुस्वरेणाद्युदात्तः । त्मना मंत्रेष्वाङ्यादेरात्मनइत्याकारलोपः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी–

तव॒त्येअ॑ग्नेअ॒र्च॑यो॒भ्राज॑न्तोयन्तिधृष्णु॒या ।
परि॑ज्मानो॒नवि॒द्युत॑ःस्वा॒नोरथो॒नवा॑ज॒युः ॥ ५ ॥

तव॑ । त्ये । अ॒ग्ने॒ । अ॒र्चय॑ः । भ्राज॑न्तः । य॒न्ति॒ । धृ॒ष्णु॒ऽया ।
परि॑ऽज्मानः । न । वि॒ऽद्युत॑ः । स्वा॒नः । रथ॑ः । न । वा॒ज॒ऽयुः ॥ ५ ॥

हेअग्ने धृष्णुया धृष्णवः अत्यन्तप्रगल्भाः भ्राजन्तः दीप्यमानाः त्ये ते प्रसिद्धाः तव अर्चिषः त्वदीयारश्मयः यन्ति सर्वतोगच्छन्ति कथमिव परिज्मानः परितोगंत्र्यः सर्वतोव्याप्ताः विद्युतोन अचिरप्रभाइवअनेनप्रकाशातिशयउक्तः स्वानः शब्दायमानः रथोन रथइव अनेनअर्चिषां स्वनाधिक्यमुक्तं वाजयुर्न अन्नकामइव अन्नार्थंयुद्धेषुशत्रुविजयाययथाप्रवर्ततेतद्वदित्यर्थः अनेनआहुतिविषयोभिलाषउक्तः ॥ यंति इण्गतौ । धृष्णुया ञिधृषाप्रागल्भ्ये त्रसिगृधिधृषीत्यादिनाक्नुप्रत्ययः आदितश्चेतीट्प्रतिषेधः बहुवचने सुपांसुलुगित्यादिनायाजादेशः चितइत्यंतोदात्तत्वम् । परिज्मानः अजव्रजगतौ परिपूर्वाद्धातोः अन्येभ्योपिदृश्यन्तइतिमनिन् अकारलोपश्छान्दसः नित्त्वादाद्युदात्तः । वाजयुः वाजंआत्मनइच्छतीतिक्यच् नच्छंदस्यपुत्रस्येतिईत्वदीर्घयोःप्रतिषेधः क्याच्छन्दसीत्युप्रत्ययः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी–

नूनो॑अग्नऊ॒तये॑स॒बाध॑सश्चरा॒तये॑ ।
अ॒स्माका॑सश्चसू॒रयो॒विश्वा॒आशा॑स्तरी॒षणि॑ ॥ ६ ॥

नु । न॒ः । अ॒ग्ने॒ । ऊ॒तये॑ । स॒ऽबाध॑सः । च॒ । रा॒तये॑ । अ॒स्माका॑सः ।
च॒ । सू॒रय॑ः । विश्वा॑ः । आशा॑ः । त॒री॒षणि॑ ॥ ६ ॥

हेअग्ने नोस्माकं नु क्षिप्रं ऊतये रक्षायै भव सबाधसश्च द्वारिद्र्यनिमित्तबाधसहितस्यच धनस्य रातये दानायभव किंच अस्माकासः अस्माकाः पुत्रमित्रादयः सूरयःस्तोतारः विश्वाः सर्वाः आशाः दिशः तरीषणि तासांतरणेक्षमाभवन्तु अथवा आशाःकामाः अयमर्थः स्वाभिलषितप्रशस्तसमस्तवस्तुसंपादनंकुर्वित्यर्थः ॥ सबाधसः बाधेरसुन् बाधसासहवर्ततेइति सबाधाः वोपसर्जनस्येतिसहस्यसभावः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । रातये रादाने क्ति मंत्रेवृषेषपचमनविदभूवीराउदात्तइतिअन्तोदात्तः । अस्माकासः तस्मिन्नणिचयुष्माकास्माकाविति अणि कृते अस्माकादेशः छान्दसत्वादणोलोपः बहुवचने असुगागमः षष्ठीबहुवचनेमध्योदात्तत्वेनदृष्टत्वात् तथाविधमादेशमत्रापिकृतवानाचार्यः । विश्वाः विशेःअशूप्रुषीत्यादिनाक्वन् नित्त्वादाद्युदात्तः । तरीषणि तॄप्लवनतरणयोः कॄतॄभ्यामीषन्नितीषन् बहुलवचना अल्लोपाभावः अन्तोदात्तश्छान्दसः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

त्वंनो॑अग्नेअङ्गि॑रःस्तु॒तःस्तवा॑न॒आभ॑र ।
होत॑र्विभ्वा॒सहं॑र॒यिंस्तो॒तृभ्य॒स्तव॑सेचन॒उतै॑धिपृ॒त्सुनो॑वृ॒धे॥७॥२

त्वम् । न॒ः । अ॒ग्ने॒ । अ॒ङ्गि॒र॒ः । स्तु॒तः । स्तवा॑नः । आ । भ॒र॒ ।
होत॑ः । वि॒भ्व॒ऽसह॑म् । र॒यिम् । स्तो॒तृऽभ्य॑ः । स्तव॑से । च॒ ।
न॒ः । उ॒त । ए॒धि॒ । पृ॒त्ऽसु । न॒ः । वृ॒धे ॥ ७ ॥ २ ॥

हेअग्ने अंगिरः कार्यकारणयोरभेदोपचारात् अंगिरसांप्रकृतिभूतोप्यग्निः अंगिरा त्युच्यते हेअंगिरः पूर्वैर्महर्षिभिःस्तुतः स्तवानः इदानींतनैश्च स्तूयमानस्त्वं विश्वसहं हतामप्यभिभवितारंअभिभव हेतुत्वादभिभवितृधनमित्युच्यते रयिं धनं नोस्माकं भर आहर हेहोतः देवानामाह्वातःस्तोतृभ्योनोस्मभ्यं स्तवसे स्तोतुं सामर्थ्यंचप्रय उतापिच पृत्सुयुद्धेषु नोस्माकं वृधे समृद्धये एधि भव ॥ स्तवानः ष्टुञ्स्तुतौ नचि कर्मणि व्यत्ययेनशप्प्रत्ययः आद्युदात्तश्च । विश्वासहं संहितायांविभूनामितिष

बहुवचनस्यसुपामित्यादिनाआकारादेशः तत्पुरुषेकृतिबहुलमितिषष्ठ्याअलुक् पदकारस्तु विपूर्वाद्भवतेरगागमे अन्येषामपिदृश्यतइतिदीर्घत्वंचमत्वा अवग्रहंकुर्वंति तदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम्। स्तवसे ष्टुञ्स्तुतौ तुमर्थेअसेन्प्रत्ययः नित्त्वादाद्युदात्तः ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

जनस्यगोपाइतिषळृचमेकादशंसूक्तं आत्रेयस्यसुतंभरस्यार्षं जागतमाग्नेयं तथाचानुक्रान्तम्—जनस्यषट्सुतंभरोजागतमिति । प्रातरनुवाकेआश्विनशस्त्रेचास्यसूक्तस्यविनियोगः जनस्यगोपास्त्वामग्नऋतायवइति ।

तत्रप्रथमा—

जनस्यगोपाअंजनिष्टजागृविरग्निःसुदक्षःसुवितायनव्यंसे ।
घृतप्रंतीकोबृहतादिविस्पृशाद्युमद्विभांतिभरतेभ्यःशुचिः ॥ १ ॥

जनंस्य । गोपाः । अजनिष्ट । जागृविः । अग्निः । सुऽदक्षंः ।
सुवितायं । नव्यंसे । घृतऽप्रंतीकः । बृहता । दिविऽस्पृशां ।
द्युऽमत् । वि । भाति । भरतेभ्यंः । शुचिः ॥ १ ॥

जनस्यगोपाःगोपायिता रक्षिता जागृविः जागरणशीलःसदाप्रबुद्धः सुदक्षः सुबलः सर्वैः श्लाघनीयबलः सोग्निः नव्यसे नवतराय सुविताय लोकानांकल्याणायअजनिष्टजातः घृतप्रतीकः घृतेनप्रज्वालितांगः बृहतामहतादिविस्पृशा अभ्रंलिहेनतेजसायुक्तः शुचिः शुद्धः एवंविधोग्निः भरतेभ्यः ऋत्विग्भ्यः तदर्थंद्युमत् दीप्तिमत् यथाभवतितथाविभाति प्रकाशते ॥ गोपाः गुपूरक्षणे आयःप्रत्ययः गोपायतेःक्विप् परत्वादकारलोपः अत्र परत्वादपृक्तलोपेकृते वर्णाश्रयत्वात्प्रत्ययलक्षणाभावेनयलोपोनस्यात् लोपोव्योर्वलीतिप्रथमंलोपग्रहणात् ज्ञापकात् यलोपएवभवति लोपाजादेशस्य यलोपविधिंप्रतिनस्थानिवद्भावः प्रत्ययस्वरः । जागृविः जागृनिद्राक्षये जॄशॄस्तॄजागृभ्यःक्विन्निति क्विन्प्रत्ययःजाग्रोविचिण्णल्ङित्स्वितिप्रतिषेधाद्गुणाभावः नित्त्वादाद्युदात्तः । सुदक्षः आद्युदात्तंद्व्यच्छन्दसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम्। सुविताय तन्वादीनांछन्दस्युपसंख्यानमितिसोरुवङादेशः सूपमानात्क्तइत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । नव्यसे नवशब्दादतिशायनेर्थेईयसुन्प्रत्ययः ईकारलोपश्छान्दसः अतोलोपः आद्युदात्तः । दिविस्पृशा हृद्युभ्यांङेरित्युपसंख्यानमित्यलुक् कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । द्युमत् ह्रस्वनुड्भ्यांमतुबिति ह्रस्वात्परस्यमतुपः अन्तोदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

यज्ञस्यकेतुंप्रथमंपुरोहितमग्निंनरस्त्रिषधस्थेसमीधिरे ।
इन्द्रेणदेवैःसरथंसबर्हिषिसीदन्निहोतायजथायसुक्रतुः ॥ २ ॥

यज्ञस्य । केतुम् । प्रथमम् । पुरःऽहितम् । अग्निम् । नरः ।
त्रिऽसधस्थे । सम् । ईधिरे । इन्द्रेण । देवैः । सऽरथम् । सः ।
बर्हिषि । सीदत् । नि । होता । यजथाय । सुऽक्रतुः ॥ २ ॥

नरः ऋत्विजः यज्ञस्ययागस्यकेतुं प्रज्ञापकं पुरोहितं यजमानैःपुरस्कृतं इंद्रेण देवैश्च सरथं तेषां मान्यत्वात्समानरथं अग्निं त्रिसधस्थे त्रिस्थाने विहारप्रदेशे प्रथमं समीधिरे समैन्धत सुक्रतुः शोभनकर्माहोता देवानामाह्वाता सोऽग्निः बर्हिषि बर्हिर्युक्तेतस्मिन्स्थाने यज थाय यज्ञाय निषीदत् प्रतिष्ठितोभवदितियावत्॥ केतुं कितज्ञाने औणादिकउप्रत्ययःअन्तोदा पुरोहितं पुरोव्ययमितिगतिसंज्ञायांगतिरनन्तरइतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम्। त्रिषधस्थे आहवनी यादिलक्षणेनत्रिप्रकारेणअग्निनासहतिष्ठतीतित्रिषधस्थः कप्रत्ययः सधमादस्थयोश्छन्दसीति धादेशः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् ।सीदत् सदेःपाघ्रादिनासीदादेशः बहुलंछन्दस्यमाङ्योगेपि त्यडभावः पादादित्वान्निघाताभावः । यजथाय यजेरौणादिकःअथप्रत्ययः प्रत्ययस्वरेणान्तो दात्तः॥२॥

अथतृतीया–

असंमृष्टोजायसेमात्रोःशुचिर्मन्द्रःकविरुदतिष्ठोविवस्वतः ।
घृतेनत्वावर्धयन्नग्नआहुतधूमस्तेकेतुरभवद्दिविश्रितः ॥३॥

असम्ऽमृष्टः । जायसे । मात्रोः । शुचिः । मन्द्रः । कविः । उत् ।
अतिष्ठः । विवस्वतः । घृतेन । त्वा । अवर्धयन् । अग्ने ।
आऽहुत । धूमः । ते । केतुः । अभवत् । दिवि । श्रितः ॥ ३ ॥

हेअग्ने मात्रोररण्योः स्वजननिमित्तत्वादरणीमातरावित्युच्येते ताभ्यां असंसृष्टः अबाधितएवजायसे प्रादुर्भूतोभवसि मंद्रः सर्वैःस्तुत्यः कविः क्रान्तः सर्वत्रव्याप्तः अ थवा मेधावी शुचिस्त्वं विवस्वतः अग्निहोत्रार्थं गृहे विशेषेणवसतोयजमानात्उदतिष्ठः उदि भवःपूर्वेमहर्षयः त्वा त्वां घृतेन अवर्धयन् वृद्धिमनयन् हेआहुत आहुतिभिर्हुत ते तवदि

अन्तरिक्षे श्रितोव्याप्तः धूमःकेतुः प्रज्ञापकोअभवत् अग्न्यनुमापकत्वातधूमस्य ॥ मान्नोः उदात्तयणोहल्पूर्वादितिविभक्तेरुदात्तत्वम् । मन्द्रः मदिस्तुतिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु अत्रस्तुत्यर्थादस्मात् स्फायितंचीत्यादिनारक् अन्तोदात्तः। कविः कमेरिन्सर्वधातुभ्यइतीन्प्रत्ययः बाहुलकान्मकारस्यवत्वंरेफलोपश्च व्यत्ययेनान्तोदात्तत्वम् । उदतिष्ठः उत्पूर्वादूर्ध्वकर्मवाचिनस्तिष्ठतेरात्मनेपदाभावः । विवस्वतः विपूर्वाद्वसतेःसंपदादिलक्षणोभावेक्विप् तदस्यास्तीतिमतुप् मादुपधायाश्चेतिवत्वं मतुपोनुदात्तत्वाद्धातुस्वरः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अ॒ग्निर्नो॑य॒ज्ञमुप॑वेतुसाधु॒याग्निंनरो॒विभ॑रन्तेगृ॒हेगृ॑हे ।
अ॒ग्निर्दू॒तोअ॑भवद्धव्य॒वाह॑नो॒ग्निंवृ॑णा॒नावृ॑णतेक॒विक्र॑तुम् ॥ ४ ॥

अ॒ग्निः । न॒ः । य॒ज्ञम् । उप॑ । वे॒तु॒ । सा॒धु॒ऽया । अ॒ग्निम् ।
नर॑ः । वि॑ । भ॒र॒न्ते॒ । गृ॒हेऽगृ॑हे । अ॒ग्निः । दू॒तः । अ॒भ॒व॒त् ।
ह॒व्य॒ऽवाह॑नः । अ॒ग्निम् । वृ॒णा॒नाः । वृ॒ण॒ते॒ । क॒विऽक्र॑तुम् ॥ ४ ॥

साधुया सर्वपुरुषार्थानांसाधकः अग्निर्नोयज्ञेअस्मदीयंयागंप्रति उपवेतु आगच्छतु नरः मनुष्याः गृहेगृहे अनुगृहं अग्निंविभरन्ते विहरन्ति विहरणंकुर्वतीत्यर्थः हव्यवाहनः हव्यानांहविषांवोढाअग्निः दूतः देवानांदूतःअभवत् वृणानाः संभजमानाःसन्तः कविक्रतुं क्रान्तयज्ञं अग्निंवृणते संभजन्ते ॥ साधुया सुपांसुलुगित्यादिनाविभक्तेर्यादेशः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

तुभ्ये॒दम॑ग्ने॒मधु॑मत्तमं॒वच॒स्तुभ्यं॑मनी॒षाइ॒यम॑स्तु॒शंहृ॒दे ।
त्वांगिर॒ःसिन्धु॑मिवा॒वनी॑र्म॒हीराप॑ृणन्ति॒शव॑सावर्ध॒यन्ति॑च ॥ ५ ॥

तुभ्य॑ । इ॒दम् । अ॒ग्ने॒ । मधु॑मत्ऽतमम् । वच॑ः । तुभ्य॑म् । म॒नी॒षा ।
इ॒यम् । अ॒स्तु॒ । शम् । हृ॒दे । त्वाम् । गिर॑ः । सि॒न्धु॑म्ऽइव ।
अ॒वनी॑ः । म॒हीः । आ । पृ॒ण॒न्ति॒ । शव॑सा । व॒र्धय॑न्ति । च॒ ॥ ५ ॥

हेअग्ने तुभ्य तुभ्यं त्वदर्थं मधुमत्तमं अत्यन्तमधुरंइदंवचः क्रियते हृदे
शंसुखंकुर्वती इयंमनीषास्तुतिः तुभ्यमस्तु गिरःस्तुतिरूपावाचःत्वांआपृणन्ति पूरयन्ति
वसाबलेनवर्धयन्तिच कथमिव महीः महत्यः अवनीः अवन्योनद्यः सिन्धुमिव समुद्रमिव ॥

अथषष्ठी—

त्वामग्नेअङ्गिरसोगुहाहितमन्वविन्दञ्छिश्रियाणंवनेवने।
सजायसेमथ्यमानःसहोमहत्त्वामाहुःसहसस्पुत्रमङ्गिरः ॥ ६ ॥

त्वाम् । अग्ने । अंगिरसः । गुहा । हितम् । अनु । अविन्दन् ।
शिश्रियाणम् । वनेऽवने । सः । जायसे । मथ्यमानः । सहः । मह
त्वाम् । आहुः । सहसः । पुत्रम् । अंगिरः ॥ ६ ॥३॥

हेअग्ने अंगिरसऋषयः गुहा गुहायां हितं निहितं निगूढं वनेवने वृक्षेवृक्षे शिश्रिया
णं आश्रितं त्वां अन्वविंदन् अलभन्त महत् महता सहः सहसा बलेनयुक्तः सत्वं मथ्य
मानोजायसे हेअंगिरः अंगिरसांप्रकृतिभूत त्वांसहसस्पुत्रमाहुः ॥ शिश्रियाणं श्रिञ्सेवा
लिटःकानच् शपःश्लुः श्लाविति द्विर्वचनं इयङादेशः चित्त्वादन्तोदात्तः ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

प्राग्नयेबृहतइतिषळृचंद्वादशंसूक्तं सुतंभरस्यार्षंत्रैष्टुभमाग्नेयं प्राग्नयइत्यनुक्रान्तम्
प्रातरनुवाकेआग्नेयेक्रतौत्रैष्टुभेछन्दसिआश्विनशस्त्रेचेदंसूक्तं सूत्रितंच—प्राग्नयेबृहतेप्रवेधसे
वयइति ।

तत्रेयंप्रथमा—

प्राग्नयेबृहतेयज्ञियायऋतस्यवृष्णेअसुरायमन्म ।
घृतंनयज्ञआस्ये३सुपूतंगिरंभरेवृषभायप्रतीचीम् ॥ १ ॥

प्र । अग्नये । बृहते । यज्ञियाय । ऋतस्य । वृष्णे । असुराय ।
मन्म । घृतम् । न । यज्ञे । आस्ये । सुऽपूतम् । गिरम् । भरे ।
वृषभाय । प्रतीचीम् ॥ १ ॥

बृहते सामर्थ्यातिशयेनमहते यज्ञियाय यज्ञार्हाय ऋतस्योदकस्य वृष्णेवर्षित्रे ऋतमित्युदकनामसुपाठात् असुरायबलवते असेरौणादिकउरन्प्रत्ययः वृषभाय कामानांवर्षित्रे मन्म ज्ञानसाधनं प्रतीचीं अभिमुखींगिरं स्तुतिरूपांवाचं प्रभरे प्रणयामि कथमिव सुपूतं सम्यक्संस्कृतमास्येप्रहुतं यज्ञेघृतंन घृतमिव आस्येप्रहुतंघृतंयथाप्रीतिकरंभवति तथा प्रीतिकरींस्तुतिमित्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

ऋ॒तंचि॑कित्वऋ॒तमि॒च्चि॑किद्ध्यृ॒तस्य॒धारा॒अनु॑तृन्धिपू॒र्वीः ।
नाहंया॒तुंसह॑सा॒नद्व॒येन॑ऋ॒तंस॑पाम्यरु॒षस्य॒वृष्णः॑ ॥ २ ॥

ऋ॒तम् । चि॒कि॒त्वः॒ । ऋ॒तम् । इत् । चि॒कि॒द्धि॒ । ऋ॒तस्य॑ । धाराः॑ ।
अनु॑ । तृ॒न्धि॒ । पू॒र्वीः । न । अ॒हम् । या॒तुम् । सह॑सा । न । द्व॒येन॑ ।
ऋ॒तम् । स॒पा॒मि॒ । अ॒रु॒षस्य॑ । वृष्णः॑ ॥ २ ॥

ऋतं स्तोत्रं हेचिकित्वः जानन् अग्ने त्वं ऋतं मयाक्रियमाणमिदंस्तोत्रंचिकिद्धि जानीहि कितज्ञाने जुहोत्यादिः लोटिरूपं इदितिपूरणः ऋतमितिपदस्य परस्मिन्नामंत्रितेविद्यमानेपिछांदसत्वात्परांगवद्भावाभावः किंच पूर्वीः बह्वीः ऋतस्योदकस्यधाराः तस्यपोषणार्थं उत्पादयितुं अनुतृन्धि मेघाननुविध्य पातय सहसाबलेनयुक्तोहं यातुं कर्मणांनाशकरीं हिंसां नसपामि नस्पृशामि नकरोमीतियावत् द्वयेनच सत्यानृताभ्यांयत्किंचिद्वैदिकंकृत्यं नसपामि षपसमवायेइतिधातुः किंतु अरुषस्यारोचमानस्यवृष्णः कामानांवर्षितुः तव ऋतंस्तोत्रमेवसपामि ॥ २ ॥

अथतृतीया–

कया॑नोअग्नऋ॒तय॑न्नृ॒तेन॒भुवो॒नवे॑दाउ॒चथ॑स्य॒नव्यः॑ ।
वेदा॑मेदे॒वऋ॑तु॒पाऋ॒तूनां॒नाहंपतिं॑सनि॒तुर॒स्यरा॒यः ॥ ३ ॥

कया॑ । नः॒ । अ॒ग्ने॒ । ऋ॒तय॑न् । ऋ॒तेन॑ । भुवः॑ । नवे॑दाः । उ॒चथ॑स्य ।
नव्यः॑ । वेद॑ । मे॒ । दे॒वः । ऋ॒तु॒ऽपाः । ऋ॒तूनाम् । न । अ॒हम् । पति॑म् ।
स॒नि॒तुः । अ॒स्य । रा॒यः ॥ ३ ॥

हेअग्ने ऋतयन्सर्वप्राणिनांजीवनहेतुकमुदकंकुर्वन् त्वं कया केनापिऋतेन सत्येनक्रि यमाणेनकर्मणा न उचथस्य अस्मदीयस्यस्तोत्रस्यनवेदाः ज्ञाताभुवः भवेः नव्यःस्तुत्यः ऋ नां ऋतुपाः वसन्तादीनांप्रसह्यपालकः द्वितीयऋतुशब्दोनुवादकः दिवोद्योतमानोग्निः मे मां द वेत्तु सनितुर्भजमानस्यास्य मम रायः पश्वादिलक्षणस्यपतिं स्वामिनं तमग्निमहंनजाना भुवः भूसत्तायां लिङर्थेलेटचडागमः उवङादेशः । नवेदाः ननवेत्तीतिवेत्तीत्यस्मिन्नर्थेव ते कथमेतल्लभ्यते निपातनात् द्विनञ्पूर्वस्यासुन्प्रत्ययान्तस्यवेदेरेकस्यनञोलोपोअन्यस्यप्र तिभावश्चस्कंदस्वामिनानिपातितः पाणिनिनातु नभ्राण्नपादितिसूत्रे नवेत्तीत्येतस्मिन्नर्थेनिप तितः अस्यार्थस्यानुपपन्नत्वात्स्कन्दस्वामिपक्षएवाश्रियते ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

के ते॑अग्नेरि॒पवे॒बन्ध॑नास॒ःके पा॒यव॑ःसनिषन्तद्यु॒मन्त॑ः ।
केधा॒सिम॑ग्ने॒अनृ॑तस्यपान्ति॒कआस॑तो॒वच॑सःसन्तिगो॒पाः ॥ ४॥

के । ते॒ । अ॒ग्ने॒ । रि॒पवे॑ । बन्ध॑नासः । के । पा॒यव॑ः । स॒नि॒ष॒न्त॒ । द्यु॒ऽमन्त॑ः । के । धा॒सिम् । अ॒ग्ने॒ । अनृ॑तस्य । पा॒न्ति॒ । के । अस॑ वच॑सः । स॒न्ति॒ । गो॒पाः ॥ ४ ॥

हेअग्ने येरिपवे स्वकीयस्यशत्रोःबंधनासोबन्धकाः स्युः तेत्वत्संबन्धिनस्तेपुरुषाः के की दृशाः सामर्थ्यातिशयादेवंविधाइतिकेनापिज्ञातुंनशक्यन्तइत्यर्थः येपायवोजनानांरक्षित द्युमन्तोदीप्तिमन्तः सनिषन्त दीनेभ्योधनंप्रयच्छन्ति त्वदीयाः के कीदृशाः ये अनृतस्यास स्यधासिं धारकं जनं पान्तिरक्षन्ति ते त्वदीयाजनाः केसन्ति नकेपीत्यर्थः येअसतोदुष्टस्य भिशापादिलक्षणस्यवचसोगोपाः गोपायितारोरक्षितारः तेत्वदीयाः केसन्ति नकेपीत्यर्थः अ थवा येकेजनाः रिपोर्बन्धकाः येकेपायवोरक्षितारः सनिषन्त धनं प्रयच्छन्ति द्युमन्तः येकेअ तस्यासत्यस्यधासिं धारकं जनं पान्ति अनृतजनितपापात्परिहृत्यसन्मार्गप्रदानेनरक्षन्ति येके सतः अभिशापादिलक्षणात्वचसोगोपाः गोपायितारःसन्ति तेसर्वेत्वदीयाःत्वदुपासकाःइत्यर्थः

अथपंचमी–

सखा॑यस्ते॒विषु॑णाअग्नए॒तेशि॒वास॒ःसन्तो॒अशि॑वाअभूवन् ।
अधू॑र्षतस्व॒यमे॒तेवचो॑भिरृजूय॒तेवृ॑जि॒नानि॑ब्रु॒वन्त॑ः ॥ ५॥

सखा॑यः । ते॒ । विषु॑णाः । अ॒ग्ने॒ । ए॒ते । शि॒वासः॑ । सन्तः॑ । अशि॑वाः ।
अ॒भू॒व॒न् । अधू॑र्षत । स्व॒यम् । ए॒ते । वचः॑ऽभिः । ऋ॒जु॒ऽय॒ते ।
वृ॒जि॒नानि॑ । ब्रु॒वन्तः॑ ।। ५ ।।

हेअग्ने तेसखायः स्तोतारोविषुणाः विप्रकीर्णाः सर्वत्रव्याप्ताः एतेपूर्वमशिवाः परनिन्दादिकुर्वाणाः त्वत्परिचर्यांत्यजन्तोभद्राःसन्तः इदानींत्वत्परिचर्यांकुर्वन्तः शिवासः शिवाः आढ्याः अभूवन् किंच येऋजूयते ऋजुसम्यगाचरतेपि मह्यंवचोभिः असाधूक्तिभिः वृजिनानि कुटिलानि ब्रुवन्तः तएतेममसपत्नाः स्वयमेववाधूर्षत अहिंस्यंत धूर्वतेर्हिंसाकर्मणइदंरूपम् ।। ५ ।।

अथषष्ठी—

यस्त॑अ॒ग्नेनम॑साय॒ज्ञमीट्ट॑ऋ॒तंसपा॑त्यरु॒षस्य॒वृष्णः॑ ।
तस्य॒क्षयः॑पृ॒थुरासा॒धुरे॑तुप्र॒सस्रा॑णस्य॒नहु॑षस्य॒शेषः॑ ।। ६ ।। ४ ।।

यः । ते॒ । अ॒ग्ने॒ । नम॑सा । य॒ज्ञम् । ईट्टे॑ । ऋ॒तम् । सः । पा॒ति॒ ।
अ॒रु॒षस्य॑ । वृष्णः॑ । तस्य॑ । क्षयः॑ । पृ॒थुः । आ । सा॒धुः । ए॒तु॒ ।
प्र॒ऽसस्रा॑णस्य नहु॑षस्य । शेषः॑ ।। ६ ।। ४ ।।

हेअग्ने योमनुष्यः यज्ञं यजनीयं ते त्वां नमसा स्तोत्रेण ईट्टे स्तौति यद्वा तेतुभ्यं यज्ञं यागं नमसा अन्नरूपेण हविषाईट्टेयजति अस्मिन्पक्षे यजेर्बहुलंछन्दसीतिशपःश्लुः श्लाविति द्विर्वचनं बहुलंछन्दसीतिसंप्रसारणं सवर्णदीर्घः जकारस्यटकारः सः अरुषस्यरोचमानस्य वृष्णः कामानांवर्षितुरग्नेः ऋतं स्तोत्रं पाति रक्षति तस्य यजमानस्य क्षयोगृहं पृथुविस्तीर्णंभवति पश्वादिलक्षणैर्धनैःसंपूर्णंभवतीत्यर्थः प्रसस्राणस्य प्रकर्षेणपरिचर्यांगच्छतः नहुषस्य मनुष्यस्य साधुः कामानांसाधकः शेषः शिष्यतइतिशेषःपुत्रः एतुआगच्छतु भवत्वित्यर्थः ।। ६ ।।

।। इतिचतुर्थस्यप्रथमेचतुर्थोवर्गः ।। ४ ।।

अर्चन्तस्त्वेतिषळृचंत्रयोदशंसूक्तं सुतंभरस्यार्षं गायत्रमाग्नेयं अनुक्रान्तंच—अर्चन्तोगायत्रंत्विति—प्रातरनुवाकाग्नेयेक्रतौगायत्रेछन्दसि आश्विनशस्त्रेइदमादिकेद्वेसूक्ते सूत्रितंच—अर्चन्तस्त्वेतिसूक्तेइति । आहवनीयोपस्थानेत्वमग्नेसप्रथाअसीत्येका सूत्रितंच--संनःसूजसुमत्या-

वाजवत्यात्वमग्नेसप्रथाअसीतिचेति । अश्वमेधेपौष्णेष्टौ त्वमग्नेसप्रथाइतिप्रथमाज्यभागानुवाक्या त्वमग्नेसप्रथाअसिसोमयास्तेमयोभुवःसद्वन्ताविति ।

तत्रप्रथमा—

अर्च॑न्तस्त्वाहवाम॒हेर्च॑न्त॒ःसमि॑धीमहि । अग्ने॒अर्च॑न्तऊ॒तये॑॥

अर्च॑न्तः । त्वा॒ । ह॒वा॒म॒हे॒ । अर्च॑न्तः । सम् । इ॒धी॒म॒हि॒ । अग्ने॑ ।
अर्च॑न्तः । ऊ॒तये॑ ॥ १ ॥

हेअग्ने त्वा त्वां अर्चन्तः पूजयन्तोवयं हवामहे आह्वयामः अर्चन्तस्तुवन्तोवयं ऊतये रक्षणाय तर्पणायवा त्वांसमिधीमहि समिद्भिःसंदीपयामः अर्चन्तइतितृतीयंपदमादरातिशयार्थम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अ॒ग्नेःस्तोमं॑मनामहेसि॒ध्रम॒द्यदि॑वि॒स्पृशः॑ । दे॒वस्य॑द्रविण॒स्यवः॑॥

अ॒ग्नेः । स्तोम॑म् । म॒ना॒म॒हे॒ । सि॒ध्रम् । अ॒द्य । दि॒वि॒ऽस्पृशः॑ । दे॒व
द्र॒वि॒ण॒स्यवः॑ ॥ २ ॥

द्रविणस्यवः द्रविणंधनमिच्छन्तोवयं दिविस्पृशः सूर्यआकाशंव्याप्नुवतोदेवस्यद्योतनस्याग्नेः सिध्रं पुरुषार्थानांसाधकं स्तोमं स्तोत्रं अद्यास्मिन्नहनि मनामहे ब्रूमः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अ॒ग्निर्जु॑षतनो॒गिरो॒होता॒योमानु॑षे॒ष्वा । सय॑क्ष॒द्दैव्यं॒जन॑म् ॥

अ॒ग्निः । जु॒ष॒त॒ । नः॒ । गिरः॑ । होता॑ । यः । मानु॑षेषु । आ । सः ।
य॒क्ष॒त् । दैव्य॑म् । जन॑म् ॥ ३ ॥

होता देवानामाह्वाता योग्निर्मानुषेषु आवसति सोग्निर्नोस्माकंगिरःस्तुतीः जुषतवतां सोग्निर्दैव्यंजनंदेवसंबन्धिनंजनं यक्षत् यजतु ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

त्वम॑ग्नेस॒प्रथा॑असि॒जुष्टो॒होता॒वरे॑ण्यः । त्वया॑य॒ज्ञंवित॑न्वते ॥

त्वम् । अ॒ग्ने॒ । स॒ऽप्रथाः॑ । अ॒सि॒ । जुष्टः॑ । होता॑ । वरे॑ण्यः । त्वया॑ ।
य॒ज्ञम् । वि । त॒न्व॒ते॒ ॥ ४ ॥

हेअग्ने जुष्टः सर्वदाप्रीतः वरेण्यः सर्वैर्वरणीयः होता त्वं सप्रथाः सर्वतःपृथुरसि भवसि तथाहयास्कः–सप्रथाःसर्वतःपृथुरिति । किंचसर्वेयजमानाः त्वयासाधनेन यज्ञं वितन्वते ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

त्वाम॑ग्नेवाज॒सात॑मं॒विप्रा॑वर्ध॑न्ति॒सुष्टु॑तम् । सनो॑रास्वसु॒वीर्य॑म् ॥५॥

त्वाम् । अ॒ग्ने॒ । वा॒ज॒ऽसात॑मम् । विप्राः॑ । व॒र्ध॒न्ति॒ । सुऽस्तु॑तम् ।
सः । न॒ः । रा॒स्व॒ । सु॒ऽवीर्य॑म् ॥ ५ ॥

हेअग्ने विप्रामेधाविनः स्तोतारोवाजसातमं वाजोन्नंतद्ददतं सुष्टुतं पूर्वैर्महर्षिभिःसम्यक्स्तुतं त्वां वर्धन्ति स्तोत्रैर्वर्धयन्ति सत्वंनोस्मभ्यं सुवीर्यं सर्वैःश्लाघनीयंबलं रास्व देहि ॥ ५ ॥

अथषष्ठी–

अग्ने॑ने॒मिर॒राँइ॑वदे॒वाँस्त्वंप॑रि॒भूर॑सि । आराध॑श्चि॒त्रमृ॑ञ्जसे ॥ ६॥५॥

अग्ने॑ । ने॒मिः । अ॒रान्ऽइ॑व । दे॒वान् । त्वम् । प॒रि॒ऽभूः । अ॒सि॒ ।
आ । राधः॑ । चि॒त्रम् । ऋ॒ञ्ज॒से॒ ॥ ६ ॥ ५ ॥

हेअग्ने त्वं देवान् परिभूरसि स्वतेजसापरिभवसि कथमिव नेमिः प्रकाशमानः चक्रस्य बाह्योवलयः अरानिव नाभावर्पितान्सूक्ष्मान्स्थासकानिव किंच चित्रं नानाविधं राधः राध्नुवन्तिसाधयंत्यनेनपुरुषार्थानितिराधोधनं आऋंजसे स्तोतृभ्यःप्रसाधय धननामसुपाठात्राधोधनमित्युक्तम् ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

---

१ नि० ६. ७. ।

अग्निंस्तोमेनेतिषळृचंचतुर्दशंसूक्तं सुतंभरस्यार्षंगायत्रमाग्नेयं अग्निंस्तोमेनेत्यनु
णिका । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोःपूर्वसूक्तेनसहोक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

अ॒ग्निंस्तोमे॑नबोधयसमिधा॒नोअम॑र्त्यम् । ह॒व्यादे॒वेषु॑नोदधत् ॥
अ॒ग्निम् । स्तोमे॑न । बो॒ध॒य॒ । स॒म्ऽइ॒धा॒नः । अम॑र्त्यम् ।
ह॒व्या । दे॒वेषु॑ । नः॒ । द॒ध॒त् ॥ १ ॥

हेस्तोतः अमर्त्यं अमरणधर्माणमग्निंस्तोमेनस्तोत्रेणबोधय स्वाभिलषितार्थसिद्धयेप्रबोधय योग्निःसमिधानः स्तोत्रैःसम्यक्प्रकाशमानः सनोहव्या अस्मदीयानिहव्यानिहवींषि दे षुदधत् निदधातु ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तम॑ध्व॒रेष्वी॑ळतेदे॒वंमर्ता॒अम॑र्त्यम् । यजि॑ष्ठं॒मानु॑षे॒जने॑ ॥ २ ॥
तम् । अ॒ध्व॒रेषु॑ । ई॒ळ॒ते॒ । दे॒वम् । मर्ताः॑ । अम॑र्त्यम् । यजि॑ष्ठम् ।
मानु॑षे । जने॑ ॥ २ ॥

मर्ताः मनुष्याः देवंद्योतमानममर्त्यं अमरणधर्माणं मानुषे मनुष्याणांसंबन्धिनि जने
यजिष्ठं यष्टृतमं तमग्निं अध्वरेषु सप्ततंतुषु ईळते स्तुवन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तंहिशश्व॑न्त॒ईळ॑तेस्रु॒चादे॒वंघृ॒त॒श्चुता॑ । अ॒ग्निंह॒व्याय॒वोळ्ह॑वे ॥
तम् । हि । शश्व॑न्तः । ईळ॑ते । स्रु॒चा । दे॒वम् । घृ॒त॒ऽश्चुता॑ ।
अ॒ग्निम् । ह॒व्याय॑ । वोळ्ह॑वे ॥ ३ ॥

शश्वन्तोबहवस्तोतारः तंदेवं अग्निंईळते स्तुवन्ति कीदृशास्ते घृतश्चुता घृतंक्षरंत्यासु
हिताः किमर्थंस्तुवन्ति हव्याय हव्यवहनार्थं चरुपुरोडाशादिलक्षणं हविर्वोढवे वोढुम् ॥

अथचतुर्थी—

अ॒ग्निर्जा॒तोअ॑रोचत॒घ्नन्दस्यू॒न्ज्योति॑षा॒तमः॑ । अवि॑न्द॒द्गाअ॒पःस्वः

219 IV(1) 432632

अग्निः । जातः । अरोचत । घ्नन् । दस्यून् । ज्योतिषा । तमः ।
अविन्दत् । गाः । अपः । स्व१रितिस्वः ॥ ४ ॥

जातः अरण्योर्मथ्यमानेनप्रादुर्भूतोग्निः दस्यून्यज्ञविघ्नकारिणःशत्रून् घ्नन् हिंसन् ज्योतिषा स्वेनतेजसा तमोघ्नन् अरोचत अदीप्यत किंच गाः अपः उदकानि स्वः सूर्यंच अविन्दत अवेदयत ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी–

अग्निमीळेन्यंकविंघृतपृष्ठंसपर्यत । वेतुमेशृणवद्धवम् ॥ ५ ॥

अग्निम् । ईळेन्यम् । कविम् । घृतऽपृष्ठम् । सपर्यत । वेतु ।
मे । शृणवत् । हवम् ॥ ५ ॥

हेजनाः ईळेन्यंस्तुत्यंकविं क्रान्तदर्शिनं घृतपृष्ठं दीप्तोपरिभागं अग्निं सपर्यत पूजयत सोग्निर्मेहवं मदीयमाह्वानं वेतु कामयतां शृणवत् शृणोतुच ॥ ५ ॥

अथषष्ठी–

अग्निंघृतेनवावृधुस्तोमेभिर्विश्वचर्षणिम् । स्वाधीभिर्वचस्युभिः ॥ ६ ॥ ६ ॥

अग्निम् । घृतेन । ववृधुः । स्तोमेभिः । विश्वऽचर्षणिम् ।
सुऽआधीभिः । वचस्युऽभिः ॥ ६ ॥ ६ ॥

ऋत्विजः विश्वचर्षणिं विश्वस्यद्रष्टारं स्वाधीभिः शोभनाध्यानैः वचस्युभिः स्तुतिकामैर्देवैःसमेतमग्निं घृतेन स्तोमेभिः स्तोमैःस्तोत्रैः ववृधुः अवर्धयन् ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेषष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

॥ इतिपंचमेमडंलेप्रथमोनुवाकः ॥ १ ॥

द्वितीयेनुवाकेऽष्टादशसूक्तानि तत्रप्रवेधसइतिपंचर्चंप्रथमंसूक्तं आंगिरसस्यधरुणस्यार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं अत्रानुक्रमणिका–प्रवेधसेपंचांगिरसोधरुणइति । प्रातरनुवाकेआग्नेयेक्रतौ त्रैष्टुभेछन्दसि आश्विनशस्त्रेचेदंसूक्तं सूत्रितंच–प्रवेधसेकवयेत्वंनोअग्नेवरुणस्यविद्वानितीति ।

तत्रेयंप्रथमा–

प्रवेधसेकवयेवेद्यायगिरंभरेयशसेपूर्व्याय ।
घृतप्रसत्तोअसुरःसुशेवोरायोधर्ताधरुणोवस्वोअग्निः ॥ १ ॥

प्र । वेधसे । कवये । वेद्याय । गिरम् । भरे । यशसे । पूर्व्याय ।
घृतऽप्रसत्तः । असुरः । सुऽशेवः । रायः । धर्ता । धरुणः । वस्वः ।
अग्निः ॥ १ ॥

योग्निर्घृतप्रसत्तः हवीरूपेणघृतेनप्रसन्नः असुरोबलवान् सुशेवः शोभनं शेवं सु खं यस्यासौसुशेवः शेवमितिसुखनामसुपाठात् रायोधनस्यधर्ता पोषकः धरुणः हवि धारकः वस्वः वासकोग्निर्भवति वेधसे विधात्रे कवये क्रांतदृशे वेद्याय स्तुत्याय हि दिरयंमनिनासमानार्थः मनिश्चस्तुतिकर्मा यशसेयशस्विने पूर्व्याय मुख्याय तस्मैअग्न गिरं स्तुतिं प्रभरेप्रणयामि ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

ऋतेनंऋतंधरुणंधारयन्तयज्ञस्यशाकेपरमेव्योमन् ।
दिवोधर्मन्धरुणेसेदुषोनॄञ्जातैरजाताँअभियेननक्षुः ॥ २ ॥

ऋतेन । ऋतम् । धरुणम् । धारयन्त । यज्ञस्य । शाके । परमे ।
विऽओमन् । दिवः । धर्मन् । धरुणे । सेदुषः । नॄन् । जातैः ।
अजातान् । अभि । ये । ननक्षुः ॥ २ ॥

येयजमानाः दिवोद्युलोकस्य धरुणे धारके धर्मन् यज्ञे सेदुषः आसीनान् नॄन् नेतॄन् जातान् देवान् जातैर्मनुष्यैर्ऋत्विग्भिः अभिननक्षुः अभिप्राप्नुवन्ति तेयजमानाः यज्ञस्यध धारकं ऋतं सत्यरूपमग्निं शाके कर्मणिनिमित्ते परमे उत्कृष्टे व्योमन् स्थाने उत्तरवेद्यां तेनस्तोत्रेणधारयन्तधारयन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया–

अंहोयुवस्तन्वस्तन्वतेविवयोमहद्दुष्टरंपूर्व्याय ।
ससंवतोनवजातस्तुतुर्यात्सिंहंनक्रुद्धमभितःपरिष्ठुः ॥ ३ ॥

अंहःऽयुवः । तन्वः । तन्वते । वि । वयः । महत् । दुस्तरम् ।
पूर्व्याय । सः । सम्ऽवतः । नवऽजातः । तुतुर्यात् । सिंहम् ।
न । क्रुद्धम् । अभितः । परि । स्थुः ॥ ३ ॥

येयजमानाः पूर्व्याय मुख्याय अस्मै अग्नये महत् अधिकं दुष्टरं राक्षसैर्दुःप्रापं वयः हवीरूपमन्नं प्रयच्छन्ति तेयजमानाः तन्वः स्वास्तनूः अंहोयुवः अंहसावियोजिकाः वितन्वते विस्तारयन्ति नवजातः सोग्निः संवतः संगतान्शत्रून् तुतुर्यात् तरतु किंच अभितः सर्वतोवर्तमानाः शत्रवः मां परिवर्जयित्वास्थुः तिष्ठेयुः कथमिव क्रुद्धंसिंहंन सिंहमिव ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

मातेवयद्भरसेपप्रथानोजनंजनंधायसेचक्षसेच ।
वयोवयोजरसेयद्दधानःपरित्मनाविषुरूपोजिगासि ॥ ४ ॥

माताऽइव । यत् । भरसे । पप्रथानः । जनम्ऽजनम् । धायसे ।
चक्षसे । च । वयःऽवयः । जरसे । यत् । दधानः । परि । त्मना ।
विषुऽरूपः । जिगासि ॥ ४ ॥

पप्रथानः सर्वत्रप्रथानोयत् यस्त्वं मातेव जननीव जनंजनं सर्वंजनं भरसे बिभर्षि किंच धायसे धारणाय चक्षसे दर्शनायच सर्वैःप्राथ्र्यसे यत् यदा दधानोधार्यमाणोभवसि तदावयोवयः सर्वमन्नं जरसे जरयसि अपिच विषुरूपोनानारूपःसन् त्मना आत्मना परिजिगासि सर्वभूतानिपरिगच्छसि ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

वाजोनुतेशवसस्पात्वन्तमुरुंदोघंधरुणंदेवरायः ।
पदंनतायुर्गुहादधानोमहोरायेचितयन्नत्रिमस्पः ॥ ५ ॥ ७ ॥

वाजः । नु । ते । शवसः । पातु । अन्तम् । उरुम् । दोघम् । धरुणम् ।
देव । रायः । पदम् । न । तायुः । गुहा । दधानः । महः ।
राये । चितयन् । अत्रिम् । अस्परित्यस्पः । ५ ॥ ७ ॥

हेदेव द्योतमानाग्ने उरुं पृथुं दोघं कामानांदोग्धारं रायोधनस्यधरुणं धारकं वाजो हविर्लक्षणमन्नं तेत्वदीयस्यशवसोबलस्यान्तं समाप्तिं संपूर्तिं नु अद्य पातु रक्षतु तायुस्तस्क तायुरितिस्तेननाम पदमिव आत्मीयंमार्गमिव गुहा गुहायां दधानः आत्मनःशत्रूणांप्रका निदधानः महोमहते राये धनाय धनलाभार्थं चितयन् सन्मार्गंप्रकाशयन् अत्रिमस्यः अ त्रिमृषिं अप्रीणयः यद्वा तं आपद्भ्यःअपारयः स्पृप्रीणनपारणयोरितिधातुः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

बृहद्वयइतिपंचर्चंद्वितीयंसूक्तं आत्रेयस्यपूरोरार्षं अन्त्यापंक्तिः शिष्टाअनुष्टुभः अग्निर्देवता तथाचानुक्रान्तम्—बृहत्पूरुःपंक्त्यंतंहीति । प्रातरनुवाके आग्नेयेक्रतौआनुष्टुभेछन्दसि आश्विनशस्त्रेचेदमादीनिदशसूक्तानि चतुर्थनवमवर्जितानि आदितस्त्रिषुसूक्तेषुअंत्यामुद्धरेत् तथाचसूत्रितम्—बृहद्वयइतिदशानांचतुर्थनवमेउद्धरेदुत्तमांचादितस्त्रयाणामिति ।

तत्रेयंप्रथमा—

बृहद्वयोहिभानवेर्चादेवायाग्नये ।
यंमित्रंनप्रशस्तिभिर्मर्तासोदधिरेपुरः ॥ १ ॥

बृहत् । वयः । हि । भानवे । अर्च । देवाय । अग्नये । यम् ।
मित्रम् । न । प्रशस्तिऽभिः । मर्तासः । दधिरे । पुरः ॥ १ ॥

यस्ते भानवे दीप्तिमते अग्नये बृहत् महते वयोहवीरूपमन्नंदीयतेहि अतस्त्वमपिदेवाय द्योतमानायाग्नये अर्चं प्रयच्छ मर्तासोमनुष्याःयमग्निंमित्रंन सखायमिव प्रशस्तिभिःप्रकृष्टाभिःस्तुतिभिः पुरोदधिरे पुरस्कुर्वन्ति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सहिद्युभिर्जनानांहोतादक्षस्यबाह्वोः ।
विहव्यमग्निरानुषग्भगोनवारमृण्वति ॥ २ ॥

सः । हि । द्युऽभिः । जनानाम् । होता । दक्षस्य । बाह्वोः । वि ।
हव्यम् । अग्निः । आनुषक् । भगः । न । वारम् । ऋण्वति ॥ २

योग्निर्हव्यं हविः आनुषक् देवेष्वनुषक्तंकरोति बाह्वोर्भुजयोर्दक्षस्यबलस्यद्युभिः द्युतिभिर्युक्तःसोग्निः जनानांयजमानानांहोता देवानामाह्वाताभवति भगोन सूर्यइव वारं वरणीयंधनं न्यृण्वति विशेषेणप्रयच्छतिमनुष्येषु ॥ २ ॥

अथतृतीया–

अस्यस्तोमेमघोनःसख्येवृद्धशोचिषः ।
विश्वायस्मिन्तुविष्वणिसमर्येशुष्ममादधुः ॥ ३ ॥

अस्य । स्तोमे । मघोनः । सख्ये । वृद्धऽशोचिषः । विश्वा । यस्मिन् ।
तुविऽस्वनि । सम् । अर्ये । शुष्मम् । आऽदधुः ॥ ३ ॥

मघोनोमघवतोधनवतः वृद्धशोचिषः वृद्धानिप्रवृद्धानिशोचींषितेजांसियस्यासौवृद्धशोचिः तस्यएवंविधस्यास्याग्नेः स्तोमे स्तोत्रे सख्येचस्याम तुविष्वणि बहुशब्दे अर्येस्वामिनि यस्मिन्नग्नौविश्वा सुपांसुलुगितिडादेशः विश्वेसर्वेऋत्विजः शुष्मंबलं हविर्भिःस्तोत्रैः समादधुः सम्यगादधति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

अधाह्यग्नएषांसुवीर्यस्यमंहना ।
तमिद्यह्वंनरोदसीपरिश्रवोबभूवतुः ॥ ४ ॥

अध । हि । अग्ने । एषाम् । सुऽवीर्यस्य । मंहना । तम् । इत् ।
यह्वम् । न । रोदसी इति । परि । श्रवः । बभूवतुः ॥ ४ ॥

हेअग्ने अध अथ एषामस्माकंयजमानानांसुवीर्यस्य सर्वैःस्पृहणीयस्य बलस्य मंहना मंहनायै दानायभव मंहतिर्दानकर्मा रोदसीद्यावापृथिव्यौ यह्वंन महान्तंसूर्यमिव श्रवःसर्वैः श्रवणीयंतमित् तमग्निमेवपरिबभूवतुः परिगृह्णीतः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी–

नूनएहिवार्यमग्नेगृणानआभर ।
येवयंयेचसूरयःस्वस्तिधामहेसचोतैधिपृत्सुनोवृधे ॥ ५ ॥ ८ ॥

नु । न॒ः । आ । इ॒हि॒ । वार्य॑म् । अग्ने॑ । गृ॒णा॒नः । आ । भ॒र॒ । ये ।
व॒यम् । ये । च॒ । सू॒रय॑ः । स्व॒स्ति । धाम॑हे । सचा॑ । उ॒त । ए॒धि॒ ।
पृ॒त्ऽसु । न॒ः । वृ॒धे ॥ ५ ॥ ८ ॥

हेअग्ने गृणानः स्तूयमानःसन् नुक्षिप्रं एहि यज्ञंप्रत्यागच्छ आगत्यच नोस्मभ्यंवार्यंव रणीयंधनं आभर संपादय येवयंयजमानाःयेचसूरयःस्तोतारः सचाहविर्भिःसहिता उभे वयं स्वस्ति स्तोत्रंधामहे कुर्मः उतअपिच पृत्सु पृतनासुनोस्माकंवृधेसमृद्धये एधि भव ॥५

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

आयज्ञैरितिपंचर्चंतृतीयंसूक्तं आत्रेयस्यपूरोरार्षमाग्नेयम् अंत्यापंक्तिः शिष्टाःपंक्त्यंतपरि भाषयाअनुष्टुभः आयज्ञैरित्यनुक्रमणिका अंत्यावर्जंप्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्बृहद्वयइत्यादि दशसूक्तमध्येविनियोगउक्तः ।

तत्रप्रथमा—

आय॒ज्ञैर्दे॑व॒मर्त्य॑इ॒त्थातव्यां॑समू॒तये॑ ।
अ॒ग्निंकृ॒तेस्व॑ध्व॒रेपू॒रुरी॑ळी॒ताव॑से ॥ १ ॥

आ । य॒ज्ञैः । दे॒व॒ । मर्त्य॑ः । इ॒त्था । तव्यां॑सम् । ऊ॒तये॑ । अ॒ग्निम् ।
कृ॒ते । सु॒ऽअ॒ध्व॒रे । पू॒रुः । ई॒ळी॒त॒ । अव॑से ॥ १ ॥

हेदेव मर्त्यः मनुष्यः ऋत्विक् इत्था इत्थं तव्यांसं स्वतेजोभिःप्रवृद्धमग्निं ऊतयेतर्पणा य यज्ञैःस्तोत्रैराह्वयति किंच पूरुर्मनुष्यः स्तोता कृतेस्वध्वरेशोभनेक्रतौ तमग्निंअवसे रक्षणा ईळीत स्तौति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अस्य॒हिस्वय॑शस्तरआ॒सावि॑धर्म॒न्मन्य॑से ।
तंनाकं॑चि॒त्रशो॑चिषंम॒न्द्रंप॒रोम॑नी॒षया॑ ॥ २ ॥

अस्य॑ । हि । स्वय॑शःऽतरः । आ॒सा । वि॒ऽध॒र्म॒न् । मन्य॑से । तम् ।
नाक॑म् । चि॒त्रऽशो॑चिषम् । म॒न्द्रम् । प॒रः । म॒नी॒षया॑ ॥ २ ॥

हेविधर्मन् विशिष्टोधर्मोयस्यासौविधर्मा स्तोता तस्यसंबोधनं हेस्तोतः स्वयशस्तरः यशसांमध्येअतिशयेनसुयशास्त्वंमनीषयाप्रकृष्टबुद्ध्यासाधनेन तं प्रसिद्धं अस्य अमुं

आसा आस्येन वाचामन्यसेस्तौषि किंविशिष्टमग्निं नाकं सुखं अकंदुःखं नविद्यतेअकंयस्यसः तं चित्रशोचिषं चित्रंतेजसं मन्द्रं स्तुत्यं परः परस्तात्स्थितम् ॥ २ ॥

अथतृतीया–

अ॒स्यवासाउ॑अ॒र्चिषा॒यआयु॑क्ततु॒जागि॒रा ।
दि॒वोनयस्य॒रेत॑साबृ॒हच्छोच॑न्त्य॒र्चय॑ः ॥ ३ ॥

अ॒स्य । वै । अ॒सौ । ऊँ॒ इति॑ । अ॒र्चिषा॑ । यः । अयु॑क्त । तु॒जा ।
गि॒रा । दि॒वः । न । यस्य॑ । रेत॑सा । बृ॒हत् । शोच॑न्ति । अ॒र्चय॑ः ॥३॥

योग्निः तुजा जगद्रक्षणसमर्थेनबलेन गिरास्तुत्या अयुक्त संबद्धोभवत् दिवोन द्योतमानस्यादित्यस्यैव यस्याग्नेरेतसा प्रभया कृत्स्नंजगद्व्याप्तं यस्याग्नेर्बृहत्बृहन्तःअर्चयोदीप्तयः शोचन्तिप्रकाशन्ते अस्यवैखल्वग्नेरर्चिषाप्रभयाअसावादित्यः अर्चिष्मान्भवति उइतिपूरणः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

अ॒स्यक्रत्वा॒विचे॑तसोद॒स्मस्य॒वसु॒रथ॒आ ।
अधा॒विश्वा॑सु॒हव्यो॒ग्निर्वि॒क्षुप्रश॑स्यते ॥ ४ ॥

अ॒स्य । क्रत्वा॑ । विऽचे॑तसः । द॒स्मस्य॑ । वसु॑ । रथे॑ । आ । अध॑ ।
विश्वा॑सु । हव्य॑ः । अ॒ग्निः । वि॒क्षु । प्र । श॒स्य॒ते॒ ॥ ४ ॥

विचेतसः सुमतयः ऋत्विजः दस्मस्य दर्शनीयस्यास्याग्नेः क्रत्वा कर्मणा यज्ञादिना वसु वसूनि धनानि रथे आदधति हव्यः यज्ञार्थआह्वातव्यः सोग्निः अध अथ उत्पत्त्यनंतरमेवविश्वासुसर्वासुविक्षुप्रजासु प्रशस्यते स्तूयते ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी–

नून॒इद्धिवार्य॑मा॒सास॑चन्तसूरय॑ः ।
ऊर्जो॑नपाद॒भिष्ट॑येपा॒हिश॒ग्धिस्व॒स्तय॑उ॒तैधि॑पृ॒त्सुनो॑वृ॒धे ॥५॥९॥

नु । न॒ः । इत् । हि । वार्य॑म् । आ॒सा । स॒च॒न्त॒ । सू॒रय॑ः । ऊर्ज॑ः ।
न॒पा॒त् । अ॒भिष्ट॑ये । पा॒हि । श॒ग्धि । स्व॒स्तये॑ । उ॒त । ए॒धि॒ ।
पृ॒त्ऽसु । न॒ः । वृ॒धे ॥ ५ ॥ ९ ॥

हेअग्ने नोस्मभ्यंवार्यंवरणीयंधनंनुक्षिप्रंप्रयच्छ इद्धीतिपूरणौ यतःसूरयःस्तोतारः त्व सकाशादासा आस्येनस्तोत्रेणसचंत धनंलभन्ते किंच हेऊर्जोनपात् अन्नस्यनपातयितः स्यपुत्रवा अभिष्टये अभीच्छते मह्यं अन्नंप्रयच्छेतिशेषः पाहि अस्मानापद्भ्योरक्ष स्वस्ति क्षेमाय पश्वादिलक्षणस्यधनस्यक्षेमार्थंशग्धि त्वां याचे व्यत्ययेनमध्यमः शक्तोभवेतिवा अग्ने उतापिच पृत्सु पृतनासु नोवृधे समृद्धये एधि भव ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

प्रातरग्निमितिपंचर्चंचतुर्थंसूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका—प्रातर्मृक्तवाहाद्वितइतिविशेषणवि शिष्टः आत्रेयोद्वितऋषिः पंक्त्यंतंहीति हिशब्दादस्यापिसूक्तस्यपंचमीपंक्तिः पंक्त्यंतपरिभाषया शिष्टाअनुष्टुभः उक्तोविनियोगःप्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोः ।

तत्रप्रथमा—

प्रातरग्निःपुरुप्रियोविशस्तवेतातिथिः ।
विश्वानियोअमर्त्योहव्यामर्तेषुरण्यति ॥ १ ॥

प्रातः । अग्निः । पुरुऽप्रियः । विशः । स्तवेत । अतिथिः । विश्वानि
यः । अमर्त्यः । हव्या । मर्तेषु । रण्यति ॥ १ ॥

पुरुप्रियः बहुप्रियः विशः यजमानेधनस्यनिवेशकः अतिथिः यजमानानांगृहान्प्रतिदि थिषु अभ्येतीत्यतिथिः तथाहयास्कः—अतिथिरभ्यतितोगृहान्भवत्यभ्येतितिथिषुपरकुलानि तिवापरगृहाणीतिवेति । एवंविधोग्निः प्रातःस्तवेत स्तूयते अमर्त्यः अमरणधर्मायोग्निः मर्तेषु नुष्येषु यजमानेषु स्थितानि विश्वानि सर्वाणि हव्या हव्यानि हवींषि रण्यति कामयते ॥ १

अथद्वितीया—

द्विताय॑मृक्तवाहसेस्वस्यदक्षस्यमंहना ।
इन्दुंसधत्तआनुषक्स्तोताचित्तेअमर्त्य ॥ २ ॥

द्विताय । मृक्तऽवाहसे । स्वस्य । दक्षस्य । मंहना । इन्दुम् ।
सः । धत्ते । आनुषक् । स्तोता । चित् । ते । अमर्त्य ॥ २ ॥

हेअग्ने द्विताय द्वितनाम्नेत्रिपुत्राय मृक्तवाहसे मृक्तंशुद्धंहविर्देवेभ्योवहतिप्रापयतीति क्तवाहः तस्मै स्वस्य आत्मीयस्यदक्षस्यबलस्यधनस्यवा मंहनामंहनायै दानायभव हेअम

नित्याग्ने यतःकारणात् तेतुभ्यंसमृक्तवाहाः आनुषक् सर्वदाआनुषक्तमिन्दुंसोमंधत्ते धारयति स्तोताचित् स्तोताचभवति ॥ २ ॥

अथतृतीया–

तंवो॑दी॒र्घायु॑शोचिषंगि॒राहु॑वेम॒घोना॑म् ।
अरि॑ष्टो॒येषां॒रथो॒ऽव्य॑श्वदाव॒न्नीय॑ते ॥ ३ ॥

तम् । व॒: । दी॒र्घायु॑ऽशोचिषम् । गि॒रा । हु॒वे । म॒घोना॑म् ।
अरि॑ष्टः । येषा॑म् । रथ॑: । वि । अ॒श्व॒ऽदा॒व॒न् । ईय॑ते ॥ ३ ॥

हेअग्ने दीर्घायुशोचिषं दीर्घगमनदीप्तिं तं वः पूजायांबहुवचनं त्वांमघोनां धनिनां कृते गिरा स्तोत्रेण हुवे आह्वयामि हेअश्वदावन् अश्वानांदातः येषांधनिनांरथः युद्धेषु अरिष्टः शत्रुभिरहिंसितोविनीयते विगच्छतु ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

चि॒त्रावा॒येषु॒दीधि॑तिरा॒सन्नु॒क्थापान्ति॒ये ।
स्ती॒र्णंब॒र्हिःस्व॑र्णरे॒श्रवां॑सिदधि॒रेपरि॑ ॥ ४ ॥

चि॒त्रा । वा॒ । येषु॑ । दीधि॑तिः । आ॒सन् । उ॒क्था । पान्ति॑ । ये ।
स्ती॒र्णम् । ब॒र्हिः । स्व॑:ऽनरे । श्रवां॑सि । द॒धि॒रे । परि॑ ॥ ४ ॥

येषुऋत्विक्षु चित्रानानाविधादीधितिः यज्ञविषयाक्रियाभवति ये आसन् आस्ये उक्थाउक्थानि स्तोत्राणि पान्ति रक्षन्ति तैर्ऋत्विग्भिःस्तीर्णं स्तीर्णस्यबर्हिः बर्हिषःपर्युपरिश्रवांसि अन्नानि हवींषि स्वर्णरेः स्वःस्वर्गंनरंयजमानंनयतीतिस्वर्णरोयज्ञः तस्मिन् निदधिरे निधीयन्ते ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

येमे॑पञ्चा॒शतं॑द॒दुरश्वा॑नांस॒धस्तु॑ति ।
द्यु॒मद॑ग्ने॒महि॒श्रवो॑बृ॒हत्कृ॑धिम॒घोनां॑नृ॒वद॑मृतनृ॒णाम् ॥ ५ ॥ १० ॥

ये । मे । पंचाशतम् । ददुः । अश्वानाम् । सधऽस्तुति । द्युऽमत् ।
अग्ने । महि । श्रवः । बृहत् । कृधि । मघोनाम् । नृऽवत् ।
अमृत । नृणाम् ॥ ५ ॥ १० ॥

येमघवानोदातारोमेमह्यं सधस्तुतिस्तुत्यासहितं त्वत्स्तोत्रसमनंतरं अश्वानांपंचाशतंद हेअमृत अग्ने त्वं तेषांमघोनां नृणां द्युमत् दीप्तिमत् महि महत् बृहत् परिवृढं नृवत् प चारकमनुष्ययुक्तं श्रवोन्नं कृधि कुरु देहीत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

अभ्यवस्थाइतिपंचर्चंपंचमंसूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका—अभ्यवस्थावव्रिर्गायत्र्यावनुष्टु भौविराड्रूपेति । आत्रेयोवव्रिर्ऋषिः प्रथमाद्वितीयेगायत्र्यौ तृतीयाचतुर्थ्यावनुष्टुभौ पंचमीविरा ड्रूपा एकादशिनस्त्रयोष्टकाश्चविराड्रूपेत्युक्तलक्षणोपेतत्वात् ।

तत्रेयंप्रथमा—

अभ्यवस्थाःप्रजायन्तेप्रवव्रेर्वव्रिश्चिकेत । उपस्थेमातुर्विचष्टे ॥ १

अभि । अवऽस्थाः । प्र । जायन्ते । प्र । वव्रेः । वव्रिः । चिकेत ।
उपऽस्थे । मातुः । वि । चष्टे ॥ १ ॥

वव्रेः ऋषेः अभि उत्तरोत्तरमवस्थाः अशोभनादशाः प्रजायन्ते तादृशीः वव्रिर्हवि संभक्तासोग्निः प्रचिकेत प्रजानीयात् ज्ञात्वाचापनयत्विति भावः योग्निर्मातुःपृथिव्याउपस्थेसमी पेस्थितंपदार्थजातं विचष्टे पश्यति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

जुहुरेविचितयन्तोनिमिषंनृम्णंपान्ति । आदृह्लांपुरंविविशुः ॥ २

जुहुरे । वि । चितयन्तः । अनिऽमिषम् । नृम्णम् । पान्ति ।
आ । दृह्लाम् । पुरम् । विविशुः ॥ २ ॥

येविचितयन्तः तव प्रभावंजानंतोजनाः अनिमिषं सर्वदाविजुहुरे जुह्विरे विशेषेणयज्ञार्थंत्वामाह्वयन्ति आहूयच नृम्णं तवबलं हविर्भिःस्तोत्रैश्च पांति रक्षंति तेदृह्लां शत्रुभिःसाधयितुमशक्यांपुरं पुरीं आविविशुः प्रविशन्ति शतंपूर्भिरायसीभिर्निपाहीतिनिगमः[1] ॥ २ ॥

अथतृतीया–

आश्वै॑त्रे॒यस्य॑ज॒न्तवो॑द्यु॒मद्व॑र्धन्तकृ॒ष्टयः॑ ।
नि॒ष्कग्री॑वोबृ॒हदु॑क्थए॒नामध्वा॒नवा॑ज॒युः ॥ ३ ॥

आ । श्वै॒त्रे॒यस्य॑ । ज॒न्तवः॑ । द्यु॒ऽमत् । व॒र्ध॒न्त॒ । कृ॒ष्टयः॑ ।
नि॒ष्कऽग्री॑वः । बृ॒हत्ऽउ॑क्थः । ए॒ना । मध्वा॑ । न । वा॒ज॒ऽयुः ॥३॥

जायन्तइतिजन्तवः कृष्टयोमनुष्याऋत्विजः मध्वान मधुनेव एना एनयास्तुत्या यद्वा नकारश्चार्थे मधुनाचश्वैत्रेयस्यश्वित्रमन्तरिक्षं तत्रभवस्यवैद्युतस्याग्नेर्द्युमत् दीप्तिमत् बलं आवर्धन्त अभिवर्धयन्ति किंविधाः कृष्टयः निष्कग्रीवः निष्केणसुवर्णेनालंकृतग्रीवाः व्यत्ययेनैकवचनं बृहदुक्थः बृहत्स्तोत्राः वाजयुः अन्नकामाः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

प्रि॒यंदु॒ग्धंनकाम्य॒मजा॑मिजा॒म्योःसचा॑ ।
घ॒र्मोनवाज॑जठ॒रोद॑ब्ध॒ःशश्व॑तो॒दभः॑ ॥ ४ ॥

प्रि॒यम् । दु॒ग्धम् । न । काम्य॑म् । अजा॑मि । जा॒म्योः । सचा॑ ।
घ॒र्मः । न । वाज॑ऽजठरः । अद॑ब्धः । शश्व॑तः । दभः॑ ॥ ४ ॥

जाम्योर्द्यावापृथिव्योःसचासहायभूतोग्निः दुग्धंन पयइव काम्यंकमनीयं अजामि दोषरहितंप्रियंअस्मदीयंस्तोत्रंश्रृणोतु किंविधोग्निः घर्मोन प्रवर्ग्यइव वाजजठरः वाजोन्नंजठरेयस्यसः घर्मोयथाहव्येनाज्येनपयसा आसिक्तोवाजजठरः तद्वद्धविर्जठरइत्यर्थः अदब्धःशत्रुभिःस्वयमाहिंसितः शश्वतः शाश्वतोनित्यः दभः शत्रूणांहिंसकः ॥ ४ ॥

---

[1] ऋ० सं० ५. २. ४. ।

अथपंचमी—

क्रीळंन्नोरश्मआभुंवःसंभस्मंनावायुनावेविंदानः
ताअंस्यसन्धृषजोनतिग्माःसुसंशितावक्ष्योंवक्षणेस्थाः॥५॥

क्रीळंन् । नः । रश्मे । आ । भुवः । सम् । भस्मंना । वायुनां ।
वेविंदानः । ताः । अस्य । सन् । धृषजंः । न । तिग्माः । सुऽसंशित
वक्ष्यंः । वक्षणेऽस्थाः ॥ ५ ॥ ११ ॥

हेरश्मे रश्मिमन्नग्ने क्रीळन् वनेषुक्रीडन् भस्मनास्वकार्येणभसितेनवायुनाप्रेरकेणम ताचसंवेविदानःसम्यक्ज्ञायमानः त्वंनोस्माकं आभुवः अभिमुखोभव वक्षणेस्थाः वक्षणेवह्नि स्थिताः वक्षयः हविर्वहन्तीतिवक्ष्योज्वालाः सुसंशिताः सुतीक्ष्णाः धृषजः शत्रूणांधर्षकाः ताज्व लाः अस्ययजमानस्यमम न तिग्माः नतीक्ष्णाः सन् सन्तु अस्तेर्लेटिरूपम् ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

यमग्नइतिचतुर्ऋचंषष्ठंसूक्तं अत्रीणांप्रयस्वतामार्षं आग्नेयं अंत्यापंक्तिः शिष्टाअनुष्टु तथाचानुक्रान्तं—यमग्नेचतुष्कंप्रयस्वन्तःपंक्त्यंतंहेति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोवि योगः अत्रेश्चतुर्वीराख्येहीतिद्वितीयेहनीदंसूक्तंआज्यशस्त्रं सूत्रितंच—यमग्नेवाजसातमेतिद्वि येहन्याज्यमिति ।

तत्रप्रथमा—

यमंग्नेवाजसातमत्वंचिन्मन्यंसेरयिम् ।
तंनोंगीर्भिःश्रवाय्यंदेवत्रापंनयायुजंम् ॥ १ ॥

यम् । अग्ने । वाजऽसातम । त्वम् । चित् । मन्यंसे । रयिम् ।
तम् । नः । गीःऽभिः । श्रवाय्यंम् । देवऽत्रा । पनय । युजंम् ॥

हेअग्ने हेवाजसातम अत्यन्तमन्नद त्वं यं रयिं धनं अस्माभिर्दीयमानं हवील मन्यसेबुध्यसे चिदितिपादपूरणः श्रवाय्यंश्रवणीयं प्रशस्यं गीर्भिःस्तुतिभिःयुजं युक्तं स्मदीयंहविर्लक्षणंधनं तं देवत्रा देवेषु पनय प्रापयेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

येअग्नेनेरयन्तितेवृद्धाउग्रस्यशवसः ।
अपद्वेषोअपह्वरोन्यव्रतस्यसश्चिरे ॥ २ ॥

ये । अग्ने । न । ईरयन्ति । ते । वृद्धाः । उग्रस्य । शवसः । अप ।
द्वेषः । अप । ह्वरः । अन्यऽव्रतस्य । सश्चिरे ॥ २ ॥

हेअग्ने येजनाःवृद्धाः पश्वादिलक्षणैर्धनैःसमृद्धाःसन्तः तेतुभ्यंनेरयन्ति हवींषिनप्रयच्छन्ति तेउग्रस्य अधिकेनशवसोबलेन अन्नेनवा अप अपनीताः बलान्नहीनाभवन्तीत्यर्थः किंच अन्यव्रतस्य अन्यद्वैदिकाद्विभक्तंव्रतंकर्मयस्यतस्यासुरस्यद्वेषः तत्संबंधिनंविरोधं ह्वरोहिंसाच अपसश्चिरे आत्मानं प्रापयन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया–

होतारंत्वावृणीमहेग्नेदक्षस्यसाधनम् ।
यज्ञेषुपूर्व्यंगिराप्रयस्वन्तोहवामहे ॥ ३ ॥

होतारम् । त्वा । वृणीमहे । अग्ने । दक्षस्य । साधनम् ।
यज्ञेषु । पूर्व्यम् । गिरा । प्रयस्वन्तः । हवामहे ॥ ३ ॥

हेअग्ने प्रयस्वन्तोन्नवन्तः एतन्नामकावयं दक्षस्यबलस्यसाधनं साधयितारं त्वां होतारं देवानामाह्वातारंवृणीमहे किंच यज्ञेषु पूर्व्यंमुख्यंत्वां गिरास्तुतिरूपयावाचाहवामहे स्तुमः ॥३॥

अथचतुर्थी–

इत्थायथातऊतयेसहसावन्दिवेदिवे ।
रायऋतायसुक्रतोगोभिःष्यामसधमादोवीरैःस्यामसधमादः ॥४॥१२॥

इत्था । यथा । ते । ऊतये । सहसाऽवन् । दिवेऽदिवे । राये । ऋताय ।
सुक्रतो इतिसुऽक्रतो । गोभिः । स्याम । सधऽमादः । वीरैः ।
स्याम । सधऽमादः ॥ ४ ॥ १२ ॥

हेसहसावन् बलवन्नग्ने दिवेदिवे अन्वहं वयं ते तव ऊतये रक्षणाय यथास्याम तथा इत्थाइत्थंकुरु हेसुक्रतो राये धनाय ऋताय यज्ञायच यथास्याम तथाकुरु किंच गोभिः धमादः सहमाद्यन्तः स्याम वीरैःपुत्रैश्चसधमादः सहमाद्यंतःस्याम तथाकुरु ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

मनुष्वत्त्वेतिचतुर्ऋचंसप्तमंसूक्तं आत्रेयस्यससस्यार्षं मनुष्वत्ससइत्यनुक्रमणिका पंक्त्यंतेहेतिपूर्वोक्तत्वादिदमादीनित्रीणिसूक्तानिपंक्त्यन्तानि शिष्टाअनुष्टुभः अग्निर्देवता प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्रेयंप्रथमा—

मनुष्वत्त्वानिधीमहिमनुष्वत्समिधीमहि ।
अग्नेमनुष्वदंगिरोदेवान्देवयतेयज ॥ १ ॥

मनुष्वत् । त्वा । नि । धीमहि । मनुष्वत् । सम् । इधीमहि ।
अग्ने । मनुष्वत् । अंगिरः । देवान् । देवऽयते । यज ॥ १ ॥

हेअग्ने त्वा त्वां मनुष्वत् मनुरिवनिधीमहि स्थापयामः मनुःशब्दोमनुपर्यायः नभोंगिरोमनुषांवत्युपसंख्यानमितिभसंज्ञायांरुत्वाभावः मनुष्वत् मनुरिव त्वासमिधीमहि समिद्धिः संदीपयामः हेअंगिरः अंगारात्मकाग्ने देवयते देवकामाय यजमानाय मनुष्वत् मनोः मनोरपत्यायदेवान्यज ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वंहिमानुषेजनेग्नेसुप्रीतइध्यसे ।
स्रुचस्त्वायन्त्यानुषक्सुजातसर्पिरासुते ॥ २ ॥

त्वम् । हि । मानुषे । जने । अग्ने । सुऽप्रीतः । इध्यसे । स्रुचः । त्वा ।
यन्ति । आनुषक् । सुऽजात । सर्पिःऽआसुते ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वं मानुषेजने मनुष्यलोके सुप्रीतःस्तोत्रैःसुष्ठुप्रीतःसन् इध्यसे दीप्यसे स्रुचोहविर्भिः संपूर्णाआनुषक् अनुषक्तंयथाभवतितथा त्वा त्वाम् यन्ति प्राप्नुवन्ति हेसुजात हेसर्पिरासुते घृतयुक्तान्नेति ॥ २ ॥

अथतृतीया–

त्वांविश्वेसजोषसोदेवासोदूतमक्रत ।
सपर्यन्तस्त्वाकवेयज्ञेषुदेवमीळते ॥ ३ ॥

त्वाम् । विश्वे । सऽजोषसः । देवासः । दूतम् । अक्रत । सपर्यन्तः ।
त्वा । कवे । यज्ञेषु । देवम् । ईळते ॥ ३ ॥

सजोषसः सहप्रीयमाणाः विश्वेसर्वेदेवासोदेवाः त्वां दूतं अक्रत अकुर्वन् अतःकारणात् हेकवे क्रान्तदर्शिन् देवंद्योतमानं त्वा त्वां सपर्यन्तःपरिचरन्तोयजमानाः यज्ञेषुईळते देवानाह्वातुंयाचन्ते ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

देवंवोदेवयज्ययाग्निमीळीतमर्त्यः ।
समिद्धःशुक्रदीदिह्यृतस्ययोनिमासदःससस्ययोनिमासदः ॥४॥१३॥

देवम् । वः । देवऽयज्यया । अग्निम् । ईळीत । मर्त्यः ।
समऽइद्धः । शुक्र । दीदिहि । ऋतस्य । योनिम् । आ । असदः ।
ससस्य । योनिम् । आ । असदः ॥ ४ ॥ १३ ॥

मर्त्योमनुष्यः देवंद्योतमानमग्निं अग्रण्यं वः त्वांदेवयज्यया देवयज्यायै देवयागार्थं ईळीत स्तोतुमर्हति हेशुक्र शोचिष्मन् समिद्धः हविर्भिःप्रवृद्धःसन् दीदिहि दीप्यस्व ऋतस्य सत्यभूतस्य ससस्यऋषेः ममयोनिःकारणं स्वर्गसाधनं यज्ञस्थानं आसदः देवतारूपेण आसीद आदरातिशयद्योतनार्थंपुनर्वचनम् ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

प्रविश्वसामन्नितिचतुर्ऋचमष्टमंसूक्तं आत्रेयोविश्वसामाऋषिः चतुर्थीपंक्तिः शिष्टाअनुष्टुभः अग्निर्देवता तथाचानुक्रान्तं–प्रविश्वसामन्विश्वसामेति । उक्तोविनियोगःप्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोः ।

तत्रेयंप्रथमा—

प्रवि॑श्वसामन्नत्रि॒वदर्चा॑पाव॒कशो॑चिषे ।
योअ॑ध्व॒रेष्वीड्यो॒होता॑म॒न्द्रत॑मोवि॒शि ॥ १ ॥

प्र । वि॒श्व॒ऽसा॒म॒न् । अ॒त्रि॒ऽवत् । अर्च॑ । पा॒व॒कऽशो॑चिषे । यः ।
अ॒ध्व॒रेषु॑ । ईड्यः॑ । होता॑ । म॒न्द्रऽत॑मः । वि॒शि ॥ १ ॥

हेविश्वसामन् ऋषेःसंबोधनमेतत् त्वं अत्रिवत् अत्रिरिवपावकशोचिषे शोधकदीप्तये तस्मै अग्नये प्रार्च प्रगाय योग्निःअध्वरेषुईड्यःसर्वैर्यज्वभिःस्तुत्यः होता देवानामाह्वाता विशि जने मन्द्रतमः स्तुत्यतमः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

न्य१॒ग्निंजा॒तवे॑दसं॒दधा॑तादे॒वमृ॒त्विज॑म् ।
प्रय॒ज्ञए॑त्वानु॒षग॒द्यादे॒वव्य॑चस्तमः ॥ २ ॥

नि । अ॒ग्निम् । जा॒तऽवे॑दसम् । दधा॑ता । दे॒वम् । ऋ॒त्विज॑म् । प्र ।
य॒ज्ञः । ए॒तु॒ । आ॒नु॒षक् । अ॒द्य । दे॒वव्य॑चःऽतमः ॥ २ ॥

हेयजमानाः जातवेदसं जातप्रज्ञं जातधनंवा देवं द्योतमानं ऋत्विजं ऋतुयष्ट रं अग्निं निदधात निधत्त किंच देवव्यचस्तमः देवानामाप्ततमोयज्ञोयज्ञसाधनं अस्म भिर्दीयमानंहविः आनुषक् अनुषक्तंयथाभवतितथा अद्यास्मिन्नहनि तमग्निंप्रैतु प्रयच्छतु ॥

अथतृतीया—

चि॒कि॒त्विन्म॑नसंत्वादे॒वंमर्ता॑सऊ॒तये॑ ।
वरे॑ण्यस्य॒तेव॑सइया॒नासो॑अमन्महि ॥ ३ ॥

चि॒कि॒त्वित्ऽम॑नसम् । त्वा॒ । दे॒वम् । मर्ता॑सः । ऊ॒तये॑ । वरे॑ण्यस्य ।
ते । अव॑सः । इ॒या॒नास॑ः । अ॒म॒न्म॒हि॒ ॥ ३ ॥

हेअग्ने चिकित्वित्जानन्मनोयस्यासौचिकित्विन्मनाः तं देवं त्वा त्वां इयाना उपगच्छन्तोमर्तासोमनुष्यावयं ऊतये रक्षणार्थं वरेण्यस्य संभजनीयस्य ते तव अ सः अवसे तर्पणाय अमन्महि स्तुमः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

अग्ने॑चिकि॒द्ध्य१॒॑स्यन॑इ॒दंवचः॑सहस्य ।
तंत्वा॑सुशिप्रदं॑पते॒स्तोमै॑र्वर्ध॒न्त्यत्र॑योगी॒र्भिःशुं॑भ॒न्त्यत्र॑यः॥४॥१४॥

अग्ने॑ । चि॒कि॒द्धि । अ॒स्य । न॒ः । इ॒दम् । वचः॑ । स॒ह॒स्य॒ । तम् । त्वा॒ ।
सु॒ऽशि॒प्र॒ । द॒म्ऽप॒ते॒ । स्तोमैः॑ । व॒र्ध॒न्ति॒ । अत्र॑यः । गी॒ःऽभिः ।
शु॒म्भ॒न्ति॒ । अत्र॑यः ॥ ४ ॥ १४ ॥

हेअग्ने सहस्य सहसोबलस्यपुत्र नोस्मदीयं अस्येदंपरिचरणं इदंवचः स्तोत्रंच चिकिद्धि जानीहि हेसुशिप्र शोभने शिप्रेहनूनासिकेवायस्यासौसुशिप्रः तस्यसंबोधनंसुशिप्र सुहनो दंपते गृहपते तं त्वां अत्रयोत्रिपुत्राः स्तोमैःस्तोत्रैः वर्धन्ति वर्धयन्ति अत्रयोगीर्भिःशुंभंत्यलंकुर्वन्ति ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अग्नेसहन्तमितिचतुर्ऋचंनवमंसूक्तं अत्रानुक्रमणिका–अग्नेद्युम्नोविश्वचर्षणिरिति । द्युम्नऋषिः चतुर्थीपंक्तिराद्यास्तिस्रोनुष्टुभः अग्निर्देवता प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्दशसूक्तान्तःपातितत्वादुक्तोविनियोगः ।

तत्रेयंप्रथमा–

अग्ने॒सह॑न्त॒माभ॑रद्यु॒म्नस्य॑प्रा॒सहा॑र॒यिम् ।
विश्वा॒यश्च॑र्ष॒णीर॒भ्या॒३॒॑सावाजे॑षुसा॒सह॑त् ॥ १ ॥

अग्ने॑ । सह॑न्तम् । आ । भ॒र॒ । द्यु॒म्नस्य॑ । प्र॒ऽसहा॑ । र॒यिम् ।
विश्वाः॑ । यः । च॒र्ष॒णीः । अ॒भि । आ॒सा । वाजे॑षु । स॒सह॑त् ॥ १ ॥

हेअग्ने प्रासहा प्रकृष्टेनबलेनसहंतं शत्रूनभिभवन्तं रयिं पुत्रं द्युम्नस्य द्युम्नाय मम ऋषये आभर आहर चतुर्थ्यर्थेषष्ठी एतदेवविवृणोति यःपुत्रः आसा आस्येन स्तोत्रेणयुक्तः सन् वाजेषु युद्धेषु अभि आभिमुख्येनगतान् विश्वाः सर्वान्चर्षणीर्मनुष्यान् शत्रून् ससहत् अभिभवति ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

तमंग्नेपृतनाषहंरयिंसंहस्वआभंर ।
त्वंहिसत्योअद्भुतोदातावाजंस्यगोमंतः ॥ २ ॥

तम् । अग्ने । पृतनाऽसहंम् । रयिम् । सहस्वः । आ । भर ।
त्वम् । हि । सत्यः । अद्भुतः । दाता । वाजंस्य । गोऽमंतः ॥ २ ॥

हेअग्ने हेसहस्वः बलवन् पृतनासहं पृतनाःसेनाः अभिभवितारं रयिं पुत्रं तं त्व
माभर आहर त्वंहिसत्यःसत्यभूतः अद्भुतोमहान् गोमतः गोभिर्युक्तस्यवाजस्यान्नस
दाता ॥ २ ॥

अथतृतीया–

विश्वेहित्वांसजोषंसोजनांसोवृक्तबंर्हिषः ।
होतांरंसद्मंसुप्रियंव्यन्तिवार्यापुरु ॥ ३ ॥

विश्वें । हि । त्वा । सऽजोषंसः । जनांसः । वृक्तऽबंर्हिषः ।
होतांरम् । सद्मंऽसु । प्रियम् । व्यन्ति । वार्या । पुरु ॥ ३ ॥

हेअग्ने सजोषसः सहप्रीयमाणाः वृक्तबर्हिषोलूनबर्हिषोविश्वेसर्वेजनासोजनाः ऋत्वि
सद्मसु यज्ञगृहेषु होतारं देवानामाह्वातारं प्रियं सर्वेषांप्रीतिकरं त्वा त्वां पुरु पुरूणि बहू
वार्या वरणीयानिधनानि व्यंति याचन्ते ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

सहिष्मांविश्वचंर्षणिरभिमांतिसहोंदधे ।
अग्नंएषुक्षयेष्वारेवन्नंःशुक्रदीदिहिद्युमत्पांवकदीदिहि ॥ ४ ॥ १

सः । हि । स्म । विश्वऽचंर्षणिः । अभिऽमांति । सहंः ।
दधे । अग्ने । एषु । क्षयेंषु । आ । रेवत् । नः । शुक्र ।
दीदिहि । द्युऽमत् । पावक । दीदिहि ॥ ४ ॥ १५ ॥

हेअग्ने सः लोकेषुप्रसिद्धोविश्वचर्षणिर्ऋषिः अभिमाति शत्रूणांहिंसकंसहोबलंदधे धारयतु हेशुक्र शोचिष्मन् त्वं नोस्मदीयेषुक्षयेषुगृहेषुरेवत् धनयुक्तंयथाभवतितथाआदीदिहि आदीप्यस्व हेपावक पापानांशोधक अग्ने त्वं द्युमत् दीप्तियुक्तं यशोयुक्तंच दीदिहि दीप्यस्व ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेपंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अग्नेत्वंनइतिचतुर्ऋचंदशमंसूक्तं अत्रानुक्रमणिका—अग्नेत्वंगौपायनालौपायनावाबन्धुःसुबन्धुश्रुतबन्धुर्विप्रबन्धुश्चैकर्चाद्वैपदमिति। विंशतिकाद्विपदाविराजइत्युक्तत्वाच्चतस्रोद्विपदाविराजः बन्धुःसुबन्धुःश्रुतबन्धुर्विप्रबन्धुश्चक्रमेणचतसृणामृषयः तेचगौपायनालौपायनावा अग्निर्देवता महापितृयज्ञेआहवनीयंप्रतिगच्छन्तऋत्विजःइदंसूक्तंजपेयुः तथाचसूत्रितं—अथैनमभिसमायन्ति माप्रगामाग्नेत्वंनइतिजपन्तइति । दशरात्रेषष्ठेहनितृतीयसवनेमैत्रावरुणस्यअग्नेत्वमितिद्वे तंत्वाशोचिष्ठेत्येका एवंमिलितोद्वैपदस्तृचःस्तोत्रियःतथैवसूत्रितं—अग्नेत्वंनोअन्तमोग्नेभवसुषमिधेति।

तत्रेमेप्रथमाद्वितीये—

अग्ने॒त्वंनो॒अन्त॑मउ॒तत्रा॒ताशि॒वोभ॑वावरू॒थ्यः॑ ।
वसु॑र॒ग्निर्वसु॑श्रवा॒अच्छा॑नक्षिद्यु॒मत्त॑मंर॒यिंदाः॑ ॥ १॥ २ ॥

अग्ने॑ । त्वम् । न॒ः । अन्त॑मः । उ॒त । त्रा॒ता । शि॒वः । भ॒व॒ ।
व॒रू॒थ्यः॑ । वसुः॑ । अ॒ग्निः । वसु॑ऽश्रवाः । अच्छ॑ । न॒क्षि॒ ।
द्यु॒मत्ऽत॑मम् । र॒यिम् । दा॒ः ॥ १ ॥ २ ॥

हेअग्ने वरूथ्यः वरणीयः संभजनीयः यद्वा वरूथैःपरिधिभिर्वृतस्त्वंनोस्माकंअंतिमोन्तिकतमोभव उतापिच त्राता रक्षकः शिवः सुखकरश्चभव वसुर्वासकोग्निःसर्वेषामग्रणीः वसुश्रवाः व्याप्तान्नस्त्वं अच्छ आभिमुख्येननक्षि अस्मान्व्यामुहि द्युमत्तमं अतिशयेनदीप्तिमत् रयिं पश्वादिलक्षणंधनं दाः अस्मभ्यंदेहि ॥ १ ॥ २ ॥

अथतृतीयाचतुर्थ्यौ—

सनो॑बोधिश्रु॒धीहव॑मुरु॒ष्याणो॑अघाय॒तःसम॑स्मात् ।
तंत्वा॑शोचिष्ठदीदिवःसु॒म्नाय॑नू॒नमी॑महे॒सखि॑भ्यः ॥ ३ ॥ ४ ॥१६॥

सः । न॒ः । बो॒धि॒ । श्रु॒धि । हव॑म् । उ॒रु॒ष्य । न॒ः । अ॒घ॒ऽय॒तः ।
स॒म॒स्मा॒त् । तम् । त्वा॒ । शो॒चि॒ष्ठ॒ । दी॒दि॒ऽव॒ः । सु॒म्नाय॑ ।
नू॒नम् । ई॒म॒हे॒ । सखि॑ऽभ्यः ॥ ३ ॥ ४ ॥ १६ ॥

हेअग्ने सत्वंनोस्मान्बोधि बुध्यस्व हवमस्मदीयमाह्वानंश्रुधि शृणु अघायतः अघ च्छतः समस्मात् सर्वस्मात् जनात् नोस्मान्उरुष्य रक्ष हेशोचिष्ठ अतिशोचिष्मन् दीदि स्वतेजोभिर्दीप्ताग्ने तं त्वा त्वां सुम्नाय सुखाय सुम्नमितिसुखनाम तदर्थंसखिभ्यःसमान ख्यातिभ्यः पुत्रेभ्यः तदर्थंच नूनं ईमहे याचामहे ॥ ३ ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेषोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अच्छावोअग्निमितिनवर्चमेकादशंसूक्तं अत्रानुक्रमणिका—अच्छावोनववसूयवआनुष्टुभमिति । आत्रेयावसूयुनामानऋषयः अनुष्टुप् मंडलादिपरिभाषयाग्निर्देवता प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः प्रातःसवनेअच्छावाकवदस्वेत्युक्ते अच्छावोअग्निमवसइतितृचमनुब्रूयात् तथाचसूत्रितं—अच्छावोअग्निमवसइतितृचमन्वाहेति ।

तत्रेयंप्रथमा—

अच्छा॑वोअ॒ग्निमव॑सेदे॒वंगा॑सि॒सनो॒वसु॑ः ।
रास॑त्पु॒त्रऋ॑षू॒णामृ॒तावा॑पर्ष॑तिद्वि॒षः ॥ १ ॥

अच्छ॑ । व॒ः । अ॒ग्निम् । अव॑से । दे॒वम् । गा॒सि॒ । सः । न॒ः । वसु॑ः ।
रास॑त् । पु॒त्रः । ऋ॒षू॒णाम् । ऋ॒तऽवा॑ । प॒र्ष॒ति॒ । द्वि॒षः ॥ १ ॥

हेवसूयवः वोयूयं देवमग्निं अवसे रक्षणाय अच्छगासि अभिगायत वसुः अग्नि त्रार्थंयजमानानांगृहेवासयितासोग्निर्नोस्मभ्यंरासत् कामान्ददातु ऋषूणामृषीणांपुत्रः ऋषि मंन्थनेनजनितत्वात् पुत्रउपचर्यंते ऋतावा ऋतावान् सत्यवानुदकवान्वासोग्निः द्विषः अस्मा शत्रून्पर्षति पारयतु ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सहि॑स॒त्यो॑यंपूर्वे॑चि॒द्दे॒वास॑श्चि॒द्यमी॑धि॒रे ।
होता॑रंम॒न्द्राजि॑ह्व॒मित्सु॑दी॒तिभि॑र्वि॒भाव॑सुम् ॥ २ ॥

सः । हि । सत्यः । यम् । पूर्वे । चित् । देवासः । चित् ।
यम् । ईधिरे । होतारम् । मन्द्रऽजिह्वम् । इत् । सुदीतिऽभिः ।
विभाऽवसुम् ॥ २ ॥

पूर्वेचित्पूर्वेमहर्षयः होतारं देवानामाह्वातारं मन्द्रजिह्वं हविषांप्रदानेनदेवानांमादयित्री जिह्वायस्यसः तं यद्वा मोदनजिह्वं तथाहयास्कः—मन्द्रजिह्वंमंदनजिह्वंमोदनजिह्वमितिवेति । सुदीतिभिः शोभनदीप्तिभिर्युक्तं विभावसुं प्रभाधनं यमग्निंईधिरे समैन्धत देवासश्चित् देवा-अपियमग्निमीधिरे समैन्धत सह्यग्निःसत्योभवति सत्यप्रतिश्रवोभवति इदितिपूरणः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सनोधीतीवरिष्ठयाश्रेष्ठयाचसुमत्या ।
अग्नेरायोदिदीहिनःसुवृक्तिभिर्वरेण्य ॥ ३ ॥

सः । नः । धीती । वरिष्ठया । श्रेष्ठया । च । सुऽमत्या । अग्ने ।
रायः । दिदीहि । नः । सुवृक्तिऽभिः । वरेण्य ॥ ३ ॥

सुवृक्तिभिः स्तुतिभिः स्तूयमान वरेण्य वरणीय हेअग्ने सत्वंवरिष्ठया वरतमेन श्रेष्ठया अतिशयेनप्रशस्येननोधीती धीत्या अस्मदीयेनपरिचरणात्मकेनकर्मणा सुमत्याच सुमतिरितिशस्त्रमुच्यते शस्त्रेणचप्रीतःसन् रायोधनानिनोस्मभ्यं दीदिहि देहि ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अग्निर्देवेषुराजत्यग्निर्मर्तेष्वाविशन् ।
अग्निर्नोहव्यवाहनोग्निंधीभिःसपर्यत ॥ ४ ॥

अग्निः । देवेषु । राजति । अग्निः । मर्तेषु । आऽविशन् ।
अग्निः । नः । हव्यऽवाहनः । अग्निम् । धीभिः । सपर्यत ॥ ४ ॥

योग्निर्देवेषु देवानांमध्येराजति देवतारूपेणप्रकाशते योग्निर्मर्तेषु मनुष्येषु आविशन् आहवनीयादिरूपेणप्रविष्टोभवति योग्निर्नोस्माकंहव्यवाहनोभवति अस्मदीयेषुयज्ञेषुदेवतार्थं हव्यानांवोढाभवति हेयजमानाः तमग्निंधीभिःस्तुतिभिःसपर्यत परिचरत ॥ ४ ॥

---

[1] नि० ६. २३. ।

पुत्रकामेष्ट्यांअग्निस्तुविश्रवस्तममितिद्वेस्विष्टकृतोयाज्यानुवाक्ये सूत्रितंच–अग्निस्तुविश्रवस्तममितिद्वेसंयाज्येइति ।

अथपंचमी–

अ॒ग्निस्तु॒विश्र॑वस्तमंतु॒विब्र॑ह्माणमुत्त॒मम् ।
अ॒तूर्तं॑श्राव॒यत्प॑तिंपु॒त्रंद॑दातिदा॒शुषे॑ ॥ ५ ॥ १७ ॥

अ॒ग्निः । तु॒विश्र॑वःऽतमम् । तु॒विऽब्र॑ह्माणम् । उ॒त्ऽत॒मम् । अ॒तूर्त॑म् ।
श्र॒व॒यत्ऽप॑तिम् । पु॒त्रम् । द॒दा॒ति॒ । दा॒शुषे॑ ॥ ५ ॥ १७ ॥

अग्निस्तुविश्रवस्तमं अतिशयेनबह्वन्नं तुविब्रह्माणं बहुस्तोत्रं उत्तममुत्कृष्टं अतूर्तं शत्रुभिरहिंसितं श्रावयत्पतिं श्रावयति विश्रुतान्करोति पतीन् पालयितॄन्पितॄनिति स्वकर्मणापितॄणांप्रख्यापकइतिश्रावयत्पतिः तथाविधं पुत्रं दाशुषेहवींषिदत्तवतेयजमानाय ददातिददातु॥५॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथषष्ठी–

अ॒ग्निर्द॑दाति॒सत्प॑तिंसा॒साह॒योयु॒धानृभिः॑ ।
अ॒ग्निरत्यं॑रघु॒ष्यदं॒जेता॑र॒मप॑राजितम् ॥ ६ ॥

अ॒ग्निः । द॒दा॒ति॒ । सत्ऽप॑तिम् । स॒साह॑ । यः । यु॒धा । नृऽभिः॑ ।
अ॒ग्निः । अत्य॑म् । र॒घु॒ऽस्यद॑म् । जेता॑रम् । अप॑राऽजितम् ॥ ६ ॥

यःपुत्रः युधा युद्धेन नृभिःपरिजनैःससाह शत्रूनभिभवति सत्पतिं सतांपालयितारं तथाविधंपुत्रं अग्निर्ददाति अस्मभ्यंददातु किंचाग्निः रघुष्यदं रघुःलघुःस्यदोजवोयस्यतं जेतारंशत्रूणां अपराजितंशत्रुभिः अत्यं अततिसततंगच्छत्यत्योश्वःतंददातु ॥ ६ ॥

अश्वमेधेपौष्णयामिष्टौ यद्वाहिष्ठमितियाज्या सूत्रितंच–यद्वाहिष्ठंतदग्नयइतिसंयाज्येति

सैषासप्तमी–

यद्वा॑हिष्ठं॒तद॒ग्नये॑बृहद॑र्चविभावसो ।
महि॑षीव॒त्वद्र॒यिस्त्वद्वाजा॒उदी॑रते ॥ ७ ॥

यत् । वाहि॑ष्ठम् । तत् । अ॒ग्नये॑ । बृ॒हत् । अ॒र्च॒ ।
वि॒भा॒व॒सो॒ इति॑ विभाऽवसो । महि॑षीऽइव । त्वत् ।
र॒यिः । त्वत् । वाजाः॑ । उत् । ई॒र॒ते ॥ ७ ॥

वाहिष्ठं वोढृतमं यत्स्तोत्रं तदग्नये क्रियते अतोहेविभावसो प्रभाधनाग्ने बृहत् बहुलं धनं अर्च अस्मभ्यंप्रयच्छ कथमस्यान्नधनप्रदातृत्वमित्यपेक्षायामाह यतः त्वत् त्वत्तः सकाशात् महिषीमहती रयिर्धनं उदीरते उद्गच्छति वाजाःअन्नानिच त्वत् उदीरते उद्गच्छन्ति इवेतिपूरणः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

तवं॑द्यु॒मन्तो॑अ॒र्चयो॒ग्रावे॑वो॒च्यते॑बृ॒हत् ।
उ॒तोते॑तन्य॒तु॒र्यथा॑स्वा॒नोअर्त॒त्मना॑दि॒वः ॥ ८ ॥

तवं॑ । द्यु॒ऽमन्तः॑ । अ॒र्चयः॑ । ग्रावा॑ऽइव । उ॒च्यते॒ । बृ॒हत् ।
उ॒तो इति॑ । ते॒ । त॒न्य॒तुः । य॒था॒ । स्वा॒नः । अ॒र्त॒ । त्मना॑ । दि॒वः ॥८॥

हेअग्ने तवअर्चयोरश्मयः द्युमन्तोदीप्तिमन्तोभवन्ति बृहत् महत् त्वं ग्रावेव अभिषवग्रावेव उच्यते स्तूयसे उतअपिच त्मना आत्मना दिवोद्योतमानस्यतेतवस्वानःशब्दः तन्यतुर्यथामेघगर्जितमिवअर्तउद्गच्छति ॥ ८ ॥

अथनवमी–

ए॒वाँअ॒ग्निंव॑सू॒यवः॑सह॒सा॒नंव॑वन्दिम ।
सनो॒विश्वा॒अति॒द्विषः॒पर्ष॑न्ना॒वेव॑सु॒क्रतुः॑ ॥ ९ ॥ १८ ॥

ए॒व । अ॒ग्निम् । व॒सु॒ऽयवः॑ । स॒ह॒सा॒नम् । व॒व॒न्दि॒म । सः । नः॒ ।
विश्वाः॑ । अति॑ । द्विषः॑ । पर्ष॑त् । ना॒वाऽइ॑व । सु॒ऽक्रतुः॑ ॥ ९ ॥ १८ ॥

वसूयवोवसुकामावयंसहसानमस्माकंबलमिवाचरंतमग्निं एवमुक्तप्रकारेण ववन्दिम स्तुमः सुक्रतुः शोभनकर्मासोग्निर्नोस्मान् विश्वाः सर्वान् द्विषःशत्रून् अतिपर्षत् अतिपारयतु कथमिव नावासाधनेनसिंधुमिव ॥ ९ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अग्नेपावकेतिनवर्चंद्वादशंसूक्तं वसूयवऋषयः गायत्रीछन्दः अग्निर्देवता तथाचानुक्र
न्तम्—अग्नेगायत्रमिति। प्रातरनुवाकेआग्नेयेक्रतौगायत्रेछंदसिआश्विनशस्त्रेचेदंसूक्तं सूत्रितंच-
अग्नेपावकदूतंवइतिसूक्तेइति । आधानेद्वितीयायामिष्टौप्रथमस्यहविषोग्नेपावकेत्येषायाज्या
त्रितंच—सनःपावकदीदिवोग्नेपावकरोचिषेति ।

तत्रेयंप्रथमा—

अग्ने॑पावकरो॒चिषा॑म॒न्द्रया॑देवजि॒ह्वया॑ । आदे॒वान्व॑क्षि॒यक्षि॑च ॥ १ ॥

अग्ने॑ । पा॒व॒क॒ । रो॒चिषा॑ । म॒न्द्रया॑ । दे॒व॒ । जि॒ह्वया॑ । आ ।
दे॒वान् । व॒क्षि॒ । यक्षि॑ । च॒ ॥ १ ॥

हेपावक शोधक रोचिषा स्वदीप्त्या मन्द्रया देवानांमादयित्र्या जिह्वयाच हेदेव द्योतमानाग्ने देवानावक्षि यज्ञार्थमावह यक्षिच तान्यज ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तंत्वा॑घृतस्नवीमहे॒चित्र॑भानोस्व॒र्दृश॑म् । दे॒वाँआवी॒तये॑वह ॥ २ ॥

तम् । त्वा॒ । घृ॒त॒स्नो॒ इति॑ घृतऽस्नो । ई॒म॒हे॒ । चित्र॑भानो॒ इति॒-
चित्र॑ऽभानो । स्वः॒ऽदृश॑म् । दे॒वान् । आ । वी॒तये॑ । व॒ह॒ ॥ २ ॥

हेघृतस्नो घृतस्यप्रेरक यद्वा घृतेनजनित हेचित्रभानो चित्रानानाविधाभानवोरश्मयो
स्यासौचित्रभानुः तस्यसंबोधनं स्वर्दृशं सर्वद्रष्टारं तं त्वा त्वांईमहे याचामहे अतोवीतयेहवि
भक्षणायदेवानावह ॥ २ ॥

अथतृतीया—

वी॒तिहो॑त्रंत्वाकवेद्यु॒मन्तं॒समि॑धीमहि । अग्ने॑बृ॒हन्त॑मध्व॒रे ॥ ३ ॥

वी॒तिऽहो॑त्रम् । त्वा॒ । क॒वे॒ । द्यु॒ऽमन्त॑म् । सम् । इ॒धी॒म॒हि॒ ।
अग्ने॑ । बृ॒हन्त॑म् । अ॒ध्व॒रे ॥ ३ ॥

हेकवे क्रान्तदर्शिन् अग्ने वीतिहोत्रं क्रांतयज्ञं यद्वा प्रिययज्ञं द्युमन्तं दीप्तिमन्तं बृह
महान्तं त्वा त्वां अध्वरेयज्ञे समिधीमहि समिद्भिःसंदीपयामः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

अग्ने॒विश्वे॑भि॒राग॑हिदे॒वेभि॑र्ह॒व्यदा॑तये । होता॑रंत्वावृणीमहे ॥ ४ ॥

अग्ने॑ । विश्वे॑भिः । आ । ग॒हि॒ । दे॒वेभिः॑ । ह॒व्यऽदा॑तये ।

होता॑रम् । त्वा॒ । वृ॒णी॒म॒हे॒ ॥ ४ ॥

हेअग्ने विश्वेभिःसर्वैः देवेभिःदेवैः सह त्वं हव्यदातये हविषांदात्रे यजमानाय तदर्थं आगहि यज्ञंप्रत्यागच्छ यतः होतारंदेवानामाह्वातारं त्वा त्वां वृणीमहे प्रार्थयामहे ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी–

यज॑मानायसुन्व॒तआग्ने॑सु॒वीर्यं॑वह । दे॒वैरास॑त्सिब॒र्हिषि॑ ॥ ५ ॥ १९ ॥

यज॑मानाय । सु॒न्व॒ते । आ । अ॒ग्ने॒ । सु॒ऽवीर्य॑म् । व॒ह॒ ।

दे॒वैः । आ । स॒त्सि॒ । ब॒र्हिषि॑ ॥ ५ ॥ १९ ॥

हेअग्ने सुन्वते अभिषवंकुर्वतेयजमानाय सुवीर्यंशोभनं बलं आवह प्रापय किंच देवैः सहबर्हिषियज्ञे आसत्सि आसीदेति ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेएकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथषष्ठी–

स॒मि॒धा॒नःस॑हस्रजि॒दग्ने॒धर्मा॑णिपुष्यसि । दे॒वानां॑दू॒तउ॒क्थ्यः॑ ॥ ६ ॥

स॒म्ऽइ॒धा॒नः । स॒ह॒स्र॒ऽजि॒त् । अग्ने॑ । धर्मा॑णि ।

पु॒ष्य॒सि॒ । दे॒वाना॑म् । दू॒तः । उ॒क्थ्यः॑ ॥ ६ ॥

हेसहस्रजित् सहस्रजेतरग्ने समिधानः हविर्भिःसमिध्यमानः उक्थ्यः प्रशस्यस्त्वं देवानांदूतःसन् धर्माणि नः कर्माणि यज्ञादिक्रियाः पुष्यसि पोषयसि ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

न्य१॒ग्निंजा॒तवे॑दसंहोत्र॒वाहं॒यवि॑ष्ठ्यम् । दधा॑तादे॒वमृ॒त्विज॑म् ॥ ७ ॥

नि । अ॒ग्निम् । जा॒तऽवे॑दसम् । हो॒त्र॒ऽवाह॑म् । यवि॑ष्ठ्यम् ।

दधा॑ता । दे॒वम् । ऋ॒त्विज॑म् ॥ ७ ॥

हेयजमानाः जातवेदसं जातानिभूतानिवेत्तीतिजातवेदाः तं होत्रवाहं होत्रस्यय
वोढारं यविष्ठ्यंयुवतमं देवं द्योतमानं ऋत्विजं ऋतौयष्टारं अग्निंनिदधात निधत्त ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

प्रयज्ञएत्वानुषगद्यादेवव्यचस्तमः । स्तृणीतबर्हिरासदे ॥ ८॥

प्र । यज्ञः । एतु । आनुषक् । अद्य । देवव्यचःऽतमः ।
स्तृणीत । बर्हिः । आऽसदे ॥ ८ ॥

अद्यास्मिन्नहनि देवव्यचस्तमः देवैःप्रकाशमानैःस्तोतृभिर्व्याप्ततमोयज्ञोयज्ञसाधनंहवि
नुषक् अनुषक्तंयथाभवतितथाप्रैतु देवान्गच्छतु हेऋत्विजः आसदे अग्नेरासदनार्थं ब
स्तृणीत ॥ ८ ॥

अथनवमी–

एदंमरुतोअश्विनामित्रःसीदन्तुवरुणः । देवासःसर्वयाविशा ॥९॥२

आ । इदम् । मरुतः । अश्विना । मित्रः । सीदन्तु । वरुणः ।
देवासः । सर्वया । विशा ॥ ९ ॥ २० ॥

मरुतोमरुद्गणाः अश्विना अश्विनौ देवानांभिषजौ मित्रःसूर्योवरुणश्च देवासः
सर्वेदेवाः सर्वयाविशा समस्तेनस्वीयेनपरिजनेन सार्धमिदंबर्हिःसीदन्तु आसीदन्तु ॥ ९

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेविंशोवर्गः ॥ २० ॥

अनस्वन्तेतिषळृचंत्रयोदशंसूक्तं अत्रानुक्रमणिका–अनस्वन्तावट् त्रैवृष्णपौरुकुत्स्यौ
त्र्यरुणत्रसदस्यूराजानौ भारतश्चाश्वमेधोन्त्यास्तिस्रोनुष्टुभोनात्मात्मनेदध्यादितिसर्वांस्त्वि
चिदंत्यैन्द्राग्नीइति । त्रिवृष्णस्यपुत्रस्त्र्यरुणः पुरुकुत्सस्यपुत्रस्त्रसदस्युः भरतस्यपुत्रोश्वमेधःए
योपिराजानः संभूयास्यसूक्तस्यऋषयः यद्वात्रिरेवऋषिः आद्यास्तिस्रस्त्रिष्टुभः चतुर्थ्याद्या
स्तिस्रोनुष्टुभःषष्ठीन्द्राग्निदेवत्या शिष्टाःपंचाग्नेय्यः विनियोगोलैङ्गिकः ।

तत्रेयंप्रथमा–

अनस्वन्तासत्पतिर्मामहेमेगावाचेतिष्ठोअसुरोमघोनः ।
त्रैवृष्णोअग्नेदशभिःसहस्रैर्वैश्वानरत्र्यरुणश्चिकेत ॥ १ ॥

अन॑स्वन्ता । सत्ऽप॑तिः । म॒म॒हे॒ । मे॒ । गावा॑ । चेति॑ष्ठः ।
असु॑रः । म॒घोनः॑ । त्रै॒वृ॒ष्णः । अ॒ग्ने॒ । द॒शऽभिः॑ । स॒हस्रैः॑ ।
वैश्वा॑नर । त्रिऽअ॑रुणः । चि॒के॒त॒ ॥ १ ॥

अत्रीराजर्षीणांदानमग्नेःपुरतोनेनसूक्तेनावर्णयत् हेवैश्वानर विश्वेषांनराणांनेतः अग्ने सत्पतिः सतांपालयिताचेतिष्ठोज्ञातृतमः असुरोबलवान् मघोनः मघवाधनवान् प्रथमार्थेङसि त्रैवृष्णः त्रिवृष्णपुत्रः त्र्यरुणःत्र्यरुणइतिनामाराजार्षिः अनस्वन्ता अनस्वन्तौ अनसाशकटेनसंपृक्तौ गावा गावौ अनड्वाहौ गवांहिरण्यानांवादशभिःसहस्रैःसहमेमह्यंममहे ददौ महिदानेसराजार्षिः चिकेत सर्वैर्जनैरनेनदानेनज्ञायते ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

योमे॑श॒ताच॑विं॑श॒तिं॑च॒गोनां॒हरी॑चयु॒क्तासु॒धुरा॒ददा॑ति ।
वैश्वा॑नर॒सुष्टु॑तोवावृधा॒नोग्ने॒यच्छ॒त्र्य॑रुणाय॒शर्म॑ ॥ २ ॥

यः । मे॒ । श॒ता । च॒ । विं॒श॒तिम् । च॒ । गोना॑म् । हरी॒ इति॑ । च॒ ।
यु॒क्ता । सु॒ऽधुरा॑ । ददा॑ति । वैश्वा॑नर । सुऽस्तु॑तः । व॒वृ॒धा॒नः । अग्ने॑ ।
यच्छ॑ । त्रिऽअ॑रुणाय । शर्म॑ ॥ २ ॥

यस्त्र्यरुणः शता शतानि सुवर्णानांगोनांगवांविंशतिंचयुक्ता रथेनयुक्तौ सुधुरा सुधुरौ सुष्ठुधुरंवहन्तौ हरी अश्वौच मे मह्यं ददाति अददात् हेवैश्वानर अग्ने सुष्टुतः अस्माभिःसम्यक्स्तुतः ववृधानोहविर्भिर्वर्धमानः त्वं तस्मै त्र्यरुणाय शर्म सुखं यच्छ प्रयच्छ ॥ २ ॥

अथतृतीया–

ए॒वाते॑अग्नेसुम॒तिंच॑का॒नोनवि॑ष्ठायनव॒मंत्र॒सद॑स्युः ।
योमे॒गिर॑स्तुविजा॒तस्य॑पू॒र्वीर्यु॒क्तेना॒भित्र्य॑रुणोगृ॒णाति॑ ॥ ३ ॥

ए॒व । ते॒ । अ॒ग्ने॒ । सु॒ऽम॒तिम् । च॒का॒नः । नवि॑ष्ठाय । न॒व॒मम् ।
त्र॒सद॑स्युः । यः । मे॒ । गिरः॑ । तु॒वि॒ऽजा॒तस्य॑ । पू॒र्वीः । यु॒क्तेन॑ ।
अ॒भि । त्रिऽअ॑रुणः । गृ॒णाति॑ ॥ ३ ॥

यस्त्र्यरुणः तुविजातस्य बह्वपत्यस्य मे पूर्वीर्बह्वीः गिरः स्तुतीः श्रुत्वामीत युक्तेनाभियुक्तेनमनसा अभिगृणाति इदंगृहाणेदंगृहाणेतियथामांब्रवीति एव एवं अग्ने नविष्ठाय अत्यन्तंस्तुत्याय ते तुभ्यं नवमं नवतमांसुमतिंस्तुतिंचकानः कामयम त्रसदस्युरपिइदंगृहाणेदंगृहाणेतिमांप्रार्थितवान् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

योम॒इति॑प्र॒वोच॒त्यश्व॑मेधायसूरये॑ ।
दद॑दृ॒चास॒निं॑य॒तेदद॑न्मे॒धामृ॑ताय॒ते ॥ ४ ॥

यः । मे॒ । इति॑ । प्र॒ऽवोच॑ति । अश्व॑ऽमेधाय । सूरये॑ । दद॑त् ।
ऋ॒चा । स॒निम् । य॒ते । दद॑त् । मे॒धाम् । ऋ॒त॒ऽय॒ते ॥ ४ ॥

योभिक्षमाणोर्थीसूरयेप्रेरकाय धनानांदात्रेवा अस्मै अश्वमेधाय राजर्षये मे मह्यं दे प्रवोचति प्रब्रवीति योश्वमेधंधनानिभिक्षतइत्यर्थः ऋचाग्नेःस्तोत्रेणसहयते आत्मनःसमीपंग ते तस्मै अर्थिने अश्वमेधः सनिं धनं ददत् ददाति हेअग्ने ऋतायते यज्ञमिच्छते तस्मै अ मेधायमेधांयज्ञविषयांप्रज्ञां ददत् देहि ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

यस्य॑मापरु॒षाःश॒तमु॑द्ध॒र्षय॑न्त्यु॒क्षणः॑ ।
अश्व॑मेधस्य॒दाना॒ःसोमा॑इव॒त्र्या॑शिरः ॥ ५ ॥

यस्य॑ । मा॒ । प॒रु॒षाः । श॒तम् । उ॒त्ऽह॒र्षय॑न्ति । उ॒क्षणः॑ ।
अश्व॑ऽमेधस्य । दानाः॑ । सोमाः॑ऽइव । त्रिऽआ॑शिरः ॥ ५ ॥

यस्य येन अश्वमेधस्याश्वमेधेन दानादत्ताःपरुषाःकामानांपूरकाःशतमुक्षणः उक्षा बलीवर्दाः मा मां उद्धर्षयन्ति उत्कर्षेणहर्षयन्ति हेअग्ने ते उक्षाणःत्र्याशिरः दधिसक्तु रूपास्तिस्रआशिरः अधिश्रयणसाधनभूतायेषांतेत्र्याशिरः सोमाइव तवप्रीणनायभवन्तु ॥

अथषष्ठी–

इन्द्रा॑ग्नीशत॒दाव्न्यश्व॑मेधेसु॒वीर्य॑म् ।
क्ष॒त्रंधा॑रयतंबृ॒हद्दि॒विसूर्य॑मिवा॒जर॑म् ॥ ६ ॥ २१ ॥

इन्द्रा॑ग्नी॒ इति॑ । श॒त॒ऽदा॑व्नि । अश्व॑ऽमेधे । सु॒ऽवीर्य॑म् । क्ष॒त्रम् ।
धा॒र॒य॒त॒म् । बृ॒हत् । दि॒वि । सूर्य॑म्ऽइव । अ॒जर॑म् ॥ ६ ॥ २१ ॥

हेइन्द्राग्नी शतदाव्नि शतमपरिमितमर्थिभ्योधनंददातीतिशतदावा तस्मिन्नश्वमेधेराजर्षौ सुवीर्यं शोभनवीर्यसहितं बृहन्महत् अजरं जरारहितं क्षत्रं धनं धारयतं निधारयतं कथमिव दिव्यंतरिक्षे सूर्यमिव ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेएकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

समिद्धोअग्निरितिषळृचंचतुर्दशंसूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका—समिद्धोविश्ववारात्रेयीत्रिष्टुजगतीत्रिष्टुबनुष्टुब्गायत्र्याविति । अत्रिगोत्रोत्पन्नाविश्ववारानामिकाअस्यसूक्तस्यऋषिः आद्यातृतीयेत्रिष्टुभौ द्वितीयाजगती चतुर्थ्यनुष्टुप् अंत्येगायत्र्यौ अग्निर्देवता सूक्तविनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

समि॑द्धोअ॒ग्निर्दि॒विशो॒चिर॑श्रेत्प्र॒त्यङ्ङु॒षस॑मुर्वि॒याविभा॑ति ।
एति॒प्राची॑वि॒श्ववा॑रा॒नमो॑भिर्दे॒वाँईळा॑नाह॒विषा॑घृ॒ताची॑ ॥ १ ॥

सम्ऽइ॑द्धः । अ॒ग्निः । दि॒वि । शो॒चिः । अ॒श्रे॒त् । प्र॒त्यङ् । उ॒षस॑म् ।
उ॒र्वि॒या । वि । भा॒ति॒ । एति॑ । प्राची॑ । वि॒श्वऽवा॑रा । नम॑ःऽभिः ।
दे॒वान् । ईळा॑ना । ह॒विषा॑ । घृ॒ताची॑ ॥ १ ॥

समिद्धः सम्यक्दीप्तोग्निः दिवि द्योतमानेन्तरिक्षे शोचिस्तेजः अश्रेत् श्रयति तथा उषसं प्रत्यङ्उषसमभिमुखःसन् उर्विया उरु विस्तीर्णं विभाति विशेषेणभ्राजते नमोभिः स्तोत्रैः देवान् इन्द्रादीन् ईळाना स्तुवती हविषापुरोडाशादिलक्षणेनयुक्तया घृताची घृताच्या स्रुचा सहिता विश्ववारा सर्वमपिपापरूपंशत्रुंवारयित्री एतन्नामिका प्राची प्राङ्मुखी सती एति एवंभूतमग्निंप्रतिगच्छति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

स॒मि॒ध्यमा॑नोअ॒मृत॑स्यराजसिह॒विष्कृ॒ण्वन्तं॑सचसेस्व॒स्तये॑ ।
विश्वं॑सधत्ते॒द्रवि॑णं॒यमिन्व॑स्याति॒थ्यम॑ग्ने॒निचं॑धत्त॒इत्पु॒रः ॥ २ ॥

सम्ऽइध्यमानः । अमृतस्य । राजसि । हविः । कृण्वन्तम् । सचे
स्वस्तये । विश्वम् । सः । धत्ते । द्रविणम् । यम् । इन्वसि ।
आतिथ्यम् । अग्ने । नि । च । धत्ते । इत् । पुरः ॥ २ ॥

हेअग्ने समिध्यमानः सम्यगिध्यमानस्त्वं अमृतस्योदकस्यराजसि ईशिषे त हविष्कृण्वंतंपुरोडाशादिहविष्कर्तारं यजमानं स्वस्तये अविनाशाय सचसेसेवसे किंच यजमानं इन्वसि गच्छसि यजमानः विश्वं समस्तं द्रविणं पश्वादिलक्षणंधनं धत्ते धारय अपिच हेअग्ने आतिथ्यं अतिथिरूपस्यतव योग्यं हविः पुरइत् पुरस्तादेवनिधत्ते स्थापयतिच ॥ २ ॥

पवित्रेष्ट्यांस्विष्टकृतोग्नेशर्धेतियाज्या सूत्र्यतेहि—जुष्टोदमूनाअग्नेशर्धमहतेसौभगायेति संयाज्येइति । साकमेधेषुमरुद्भ्यःक्रीडिभ्यःपुरोडाशंसप्तकपालंइत्यत्राप्येषैवस्विष्टकृतोयाज्या सूत्रितंच—जुष्टोदमूनाअग्नेशर्धमहतेसौभगायेतिसंयाज्येइति ।

सैषातृतीया—

अग्नेशर्धमहतेसौभगायतवद्युम्नान्युत्तमानिसन्तु ।
संजास्पत्यंसुयममाकृणुष्वशत्रूयतामभितिष्ठामहाँसि ॥ ३ ॥

अग्ने । शर्ध । महते । सौभगाय । तव । द्युम्नानि । उत्ऽतमानि ।
सन्तु । सम् । जाःऽपत्यम् । सुऽयमम् । आ । कृणुष्व । शत्रुऽयताम्
अभि । तिष्ठ । महांसि ॥ ३ ॥

हेअग्ने त्वं महते प्रभूताय सौभगाय अस्माकं शोभनधनत्वाय शर्ध शत्रून्सहस्व तथा तवसंबन्धीनिद्युम्नानिधनानितेजांसिवा उत्तमान्युत्कृष्टानिसन्तु भवन्तु किंच हेअग्ने संजास्पत्यं जाः जायाचपतिश्चजायापती तयोःकर्मजास्पत्यम् तत्सुयमं सुष्ठु नियमनोपेतं अन्योन्यसंश्लिष्टमित्यर्थः समाकृणुष्व सम्यक्कुरुष्व अपिच शत्रूयतां शत्रुमात्मनइच्छतां सपत्नानां महांसितेजांसिअभितिष्ठ आक्रमस्व ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

समिद्धस्यप्रमहसोग्नेवन्देतवश्रियम् ।
वृषभोद्युम्नवाँअसिसमध्वरेष्विध्यसे ॥ ४ ॥

समऽइंद्धस्य । प्रऽमंहसः । अग्ने । वन्दें । तवं । श्रियंम् । वृषभः ।
द्युम्नऽवांन् । असि । सम् । अध्वरेषुं । इध्यसे ॥ ४ ॥

हेअग्ने समिद्धस्य प्रवृद्धस्य प्रमहसः प्रकृष्टतेजसस्तवसंबन्धिनींश्रियंदीप्तिंवन्दे अहं यजमानःस्तौमि वृषभः कामानांवर्षिता त्वं द्युम्नवानसि धनवान्भवसि अध्वरेयज्ञेषुसमिध्यसे सम्यक्दीप्यसे ॥ ४ ॥

दर्शपूर्णमासयोःसमिद्धोअग्नआहुतेतिद्वेसामिधेन्यौ सूत्रितंच—समिद्धोअग्नआहुतेतिद्वेइति ।

सैषापंचमी—

समिद्धोअग्नआहुतदेवान्यंक्षिस्वध्वर । त्वंहिहंव्यवाळसि ॥ ५ ॥

समऽइंद्धः । अग्ने । आऽहुत । देवान् । यक्षि । सुऽअध्वर । त्वम् ।
हि । हव्यऽवाट् । असि ॥ ५ ॥

हेआहुत यजमानैरासमन्ताद्धुत हेस्वध्वर शोभनयज्ञोपेत हेअग्ने समिद्धः सम्यग्दीप्तस्त्वं देवान् द्योतमानानिन्द्रादीन् यक्षि यजस्व हियस्मात्कारणात् हेअग्ने त्वंहव्यवाडसि हव्यानांवोढाभवसि अतःकारणाद्देवान्यजस्वेतिसंबंधः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

आजुंहोतादुवस्यताग्निंप्रंयत्यंध्वरे । वृणीध्वंहंव्यवाहंनम् ॥६॥ २२ ।

आ । जुहोत । दुवस्यतं । अग्निम् । प्रऽयति । अध्वरे । वृणीध्वम् ।
हव्यऽवाहंनम् ॥ ६ ॥ २२ ॥

हेऋत्विजोयूयं अध्वरे अस्मदीययागे प्रयति प्रवृत्तेसति हव्यवाहनं हविषांवोढारं एतन्नामकमग्निं आजुहोत आसमंताज्जुहोत तथा दुवस्यत परिचरत् वृणीध्वंसंभजध्वंच हव्यवाहनंहव्यवाहननामकस्यैवाग्नेर्देवतासंबन्धोयजमानैर्वरणीयत्वंचतैत्तिरीयेस्पष्टमाम्नातं—त्रयोवाअ-

त्रयोहव्यवाहनोदेवानांकव्यवाहनःपितृणांसहरक्षाअसुराणांतएतर्ह्यांशंसंतेमावरिष्यतेमामिति वृणीध्वंहव्यवाहनमित्याहयएवदेवानांतंवृणीतइति ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

त्र्यर्यमेतिपंचदशर्चंपंचदशंसूक्तं अत्रानुक्रमणिका—त्र्यर्यमापंचोनागौरिवीतिःशाक्त ऐन्द्रमुशनायदौशनसौवापादइति ।शक्तिगोत्रोत्पन्नोगौरिवीतिर्नामऋषिः अनुक्तत्वात्त्रिष्टुप् इन्द्र देवता मंडलादिपरिभाषयानिवृत्तत्वात्उशनायत्सहस्यैरितिपादऔशनसः ऐन्द्रोवा आभिप्लविकेतृतीयेहनिमरुत्वतीयेएतन्निविद्धानं सूत्रितंच—तृतीयस्यत्र्यर्यमायोजातएवेतिमाध्यंदिनइति

तत्रप्रथमा—

त्र्य॑र्य॒मामनु॑षोदे॒वता॑ता॒त्रीरो॑च॒नादि॒व्याधा॑रयन्त ।
अर्च॑न्तित्वाम॒रुतः॑पू॒तद॑क्षा॒स्त्वमे॑षा॒मृषि॑रिन्द्रासि॒धीरः॑ ॥ १ ॥

त्री । अ॒र्य॒मा । मनु॑षः । दे॒वऽता॑ता । त्री । रो॒च॒ना । दि॒व्या ।
धा॒र॒य॒न्त॒ । अर्च॑न्ति । त्वा॒ । म॒रुतः॑ । पू॒तऽद॑क्षाः । त्वम् । ए॒षा॒म् ।
ऋषि॑ः । इ॒न्द्र॒ । अ॒सि॒ । धीरः॑ ॥ १ ॥

मनुषोमनोःसंबंधिनिदेवताता देवतातौ यज्ञे त्री त्रीणि अर्यमा अर्यमाणि यानितेजांसि सन्ति तथा त्री त्रीणि रोचना रोचनानि वाय्वग्निसूर्यात्मकानि दिव्या दिव्यान्यंतरिक्षेभवानि तानि तेजांसि धारयन्त मरुतोधारयन्ति पूतदक्षाः शुद्धबलामरुतः त्वा त्वां अर्चन्ति स्तुवन्ति हेइन्द्र धीरः धीमांस्त्वं एषांमरुतांऋषिरसि द्रष्टाभवसि ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अनु॒यदीं॑म॒रुतो॑मन्दसा॒नमार्च॒न्निन्द्रं॑पपि॒वांसं॑सु॒तस्य॑ ।
आद॑त्त॒वज्र॑म॒भियदहिं॒हन्न॒पोय॒ह्वीर॑सृज॒त्सर्त॒वाउ॑ ॥ २ ॥

अनु॑ । यत् । ई॒म् । म॒रुतः॑ । म॒न्द॒सा॒नम् । आर्च॑न् । इन्द्र॑म्
प॒पि॒ऽवांस॑म् । सु॒तस्य॑ । आ । अ॒द॒त्त॒ । वज्र॑म् । अ॒भि । यत् ।
अहि॑म् । हन् । अ॒पः । य॒ह्वीः । अ॒सृ॒ज॒त् । सर्त॒वै । ऊँ॒ इति॑ ॥ २ ॥

---

१ तै० सं० २. ५. ८. ।

यद्यदामरुतः मन्दसानं तृप्यन्तं सुतस्याभिषुतंसोमं पपिवांसं पीतवन्तं ईमेनमिन्द्रं अन्वार्चन् अन्वस्तुवन् तदेन्द्रः वज्रमादत्त आददौ ततोयद्यदाअहिंवृत्रंअहिहन् अभ्यहन् अभिहतवान् तदायह्वीर्महतीरपः वृत्रेणनिरुद्धान्युदकानि सर्तवै स्वैरत्वेनसर्तुंगन्तुंअसृजत् निरोधाच्चामुंचत् ॥ २ ॥

अथतृतीया–

उ॒तब्र॑ह्माणोमरुतोमेअ॒स्येन्द्र॒ःसोम॑स्य॒सुषु॑तस्यपेयाः।
तद्धिह॒व्यंमनु॑षे॒गाअवि॑न्द॒दह॒न्नहिं॑पपि॒वाँइन्द्रो॑अस्य ॥ ३ ॥

उ॒त । ब्र॒ह्मा॒ण॒ः । म॒रु॒त॒ः । मे॒ । अ॒स्य । इन्द्र॑ः । सोम॑स्य ।
सुऽसु॑तस्य । पे॒या॒ः । तत् । हि । ह॒व्यम् । मनु॑षे । गाः । अवि॑न्दत् ।
अह॑न् । अहि॑म् । प॒पि॒ऽवान् । इन्द्र॑ः । अ॒स्य॒ ॥ २ ॥

उतापिच हेब्रह्माणोबृहन्तोहेमरुतोयूयमिन्द्रश्च सुसुतस्य सुष्ठुअभिषुतस्य मे मदीयस्यास्य सोमस्य इमंसोमं द्वितीयार्थेषष्ठी पेयाः पिबत पिबतेराशीर्लिङिमध्यमबहुवचनस्यैकवचनं तद्धि तत्खलु हव्यं युष्माभिःपीतंसोमात्मकंहविः मनुषे मनुष्याय यजमानाय गाः धेनूः वृष्टिलक्षणान्युदकानि वा अविन्दत् वेदयति यजमानंगालंभयतीत्यर्थः किंचास्येमंसोमं पपिवान्पीतवानिन्द्रः अहिंवृत्रं अहन् अवधीत् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

आद्रोद॑सीवित॒रंविष्क॑भायत्संवि॒व्या॒नश्चि॑द्भि॒यसे॑मृ॒गंक॑ः ।
जिग॑र्ति॒मिन्द्रो॑अप॒जर्गु॑राण॒ःप्रति॑श्व॒सन्त॒मव॑दान॒वंह॑न् ॥ ४ ॥

आत् । रोद॑सी॒ इति॑ । वि॒ऽत॒रम् । वि । स्क॒भा॒य॒त् । स॒म्ऽवि॒व्या॒नः ।
चि॒त् । भि॒यसे॑ । मृ॒गम् । क॒रिति॑कः । जिग॑र्तिम् । इन्द्र॑ः ।
अ॒प॒ऽजर्गु॑राणः । प्रति॑ । श्व॒सन्त॑म् । अव॑ । दा॒न॒वम् । ह॒न्निति॑हन् ॥ ४ ॥

इन्द्रः परमैश्वर्ययुक्तः आत् सोमपानानंतरं रोदसी द्यावापृथिव्यौ वितरमतिशयेन अमुच्छन्दसीतिवेस्तरपिकृते अमुप्रत्ययः विष्कभायत् व्यस्तभ्नात् चलनरहिते अकरोत् संविव्यानश्चित् संवृण्वानः संगच्छमानोवेन्द्रः व्ययतेर्वासंवरणकर्मणोवेतेर्वागतिकर्मणोरूपं चिदित्येवेत्यस्यार्थेवर्तते मृगं मृगवत्पलायमानं वृत्रं भियसे भयाय कःअकार्षीत् करोतेर्लुङि मंत्रेघसह्वरे-

स्यादिनाच्लेर्लोपः बहुलंछन्दस्यमाङ्योगेपीत्यडभावः इन्द्रः जिगर्ति गिरंतमाच्छा श्वसंतं भयार्थंश्वासं अकुर्वन्तं दानवं दनोःपुत्रं वृत्रं अपजर्गुराणः आच्छादनाद्विमोचयन् प्रतिगत्य अवहन् अवहतवान् ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

अध॒क्रत्वा॑मघव॒न्तुभ्यं॑दे॒वाअनु॒विश्वे॑अददुः॒सोम॒पेय॑म् ।
यत्सूर्य॑स्यह॒रितः॒पत॑न्तीःपु॒रःस॒तीरुप॑रा॒एत॑शे॒कः ॥ ५ ॥ २३ ॥

अध॑ । क्रत्वा॑ । म॒घ॒ऽव॒न् । तुभ्य॑म् । दे॒वाः । अनु॑ । विश्वे॑ । अ॒द॒दुः॒ ।
सो॒म॒ऽपेय॑म् । यत् । सूर्य॑स्य । ह॒रित॑ः । पत॑न्तीः । पु॒रः । स॒तीः ।
उप॑राः । एत॑शे । करिति॒कः ॥ ५ ॥ २३ ॥

अधापिच हेमघवन् धनवन्निन्द्र क्रत्वा क्रतुना त्वदीयेनकर्मणा विश्वे सर्वे देवाः समानावह्न्यादयः तुभ्यं त्वदर्थं सोमपेयं सोमपानं अन्वददुः आनुपूर्व्येणदत्तवन्तः ततः न्द्रोदेवेभ्यः सर्वेभ्योधिकोभवदित्यर्थः तथाचश्रूयते–समहान्भूत्वादेवताअब्रवीदुद्धारंमउद् तेत्यादि[1] । हेइन्द्र यत् यस्त्वं पतन्तीरागच्छन्तीःपुरःसतीःपुरस्ताद्भवतीः सूर्यस्यसंबन्धि हरितोवडवाः उपराउपरतीः मंदगतीःएतशे एतशाख्यायऋषये अकःअकार्षीत् एतशोहि भावेनसूर्येणसहस्पर्धामकरोदितियावत् तथाचनिगमांतरे–प्रैतशंसूर्येपस्पृधानंसौवश्व्येसुष्वि वदिन्द्रे[2]इति ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेत्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथषष्ठी–

नव॒यद॑स्यनव॒तिंच॑भो॒गान्त्सा॒कंवज्रे॑णम॒घवा॑विवृ॒श्चत् ।
अर्च॒न्तीन्द्रं॑म॒रुत॑ःस॒धस्थे॒त्रैष्टु॑भेन॒वच॑साबाधत॒द्याम् ॥ ६ ॥

नव॑ । यत् । अ॒स्य॒ । न॒व॒तिम् । च॒ । भो॒गान् । सा॒कम् । वज्रे॑ण ।
म॒घऽवा॑ । वि॒ऽवृ॒श्चत् । अर्च॑न्ति । इन्द्र॑म् । म॒रुत॑ः । स॒धऽस्थे॑ ।
त्रैस्तु॑भेन । वच॑सा । बा॒ध॒त॒ । द्याम् ॥ ६ ॥

---

१ ऐ० ब्रा० ३. २१ । २ ऋ० सं० १. ४. २९ ।

यद्यदा मघवा धनवानिन्द्रः अस्येत्यनेनशंबरउच्यते अस्यशंबरस्यसंबन्धीनि नवनवसंख्याकानि नवतिंच नवतिसंख्याकानिच भोगान् पुराणि भोगानित्यन्तोदात्तः पुरवचनः साकं युगपदेव वज्रेण विवृश्चत् व्यवृश्चत् अभिनत् तदामरुतःसधस्थे सहस्थाने युद्धेवा स्थितमिन्द्रं त्रैष्टुभेन त्रिष्टुप्छन्दस्केनवचसा वाग्रूपेण स्तोत्रेणार्चन्ति अस्तुवन् इन्द्रः एवंस्तुतःसन् द्यां मरुद्भिःप्रयज्यमानेनमंत्रेणदीप्तंशंबराख्यमसुरं बाधताबाधत पिपीडे ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

सखा॒सख्ये॑अपच॒त्तूय॑म॒ग्निर॒स्यक्रत्वा॑महि॒षात्रीश॒तानि॑ ।
त्रीसा॒कमिन्द्रो॒मनु॑ष॒ःसरां॑सिसु॒तंपि॑बद्वृत्र॒हत्या॑य॒सोम॑म् ॥ ७ ॥

सखा॑ । सख्ये॑ । अ॒प॒च॒त् । तूय॑म् । अ॒ग्निः । अ॒स्य । क्रत्वा॑ ।
म॒हि॒षा । त्री । श॒तानि॑ । त्री । सा॒कम् । इन्द्रः॑ । मनु॑षः । सरां॑सि ।
सु॒तम् । पि॒ब॒त् । वृ॒त्र॒ऽहत्या॑य । सोम॑म् ॥ ७ ॥

सखा इन्द्रस्यमित्रभूतोग्निः महिषा महिषाणांपशूनां त्री त्रीणि शतानि शतसंख्याकानि सख्ये सख्युर्मित्रभूतस्यास्येन्द्रस्य क्रत्वा कर्मणा निमित्तभूतेन तूयं क्षिप्रं अपचत् पपाच किंच इन्द्रःपरमैश्वर्ययुक्तःमनुषोमनोःसंबंधीनि त्री त्रीणिसरांसि पात्राणि अत्रसरस्शब्देन पूतभृदाधवनीयद्रोणकलशसंज्ञानिपात्राण्युच्यन्ते तेषुस्थितंसुतमभिषुतंसोमंसाकं युगपदेव वृत्रहत्याय वृत्रहननाय पिबदपिबत् पपौ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

त्रीयच्छ॒ताम॑हि॒षाणा॒मघो॒मास्त्रीसरां॑सिम॒घवा॑सो॒म्यापाः॑ ।
का॒रंनविश्वे॑अह्व॒न्तदे॒वाभ॒रमिन्द्रा॑य॒यदहिं॑ज॒घान॑ ॥ ८ ॥

त्री । यत् । श॒ता । म॒हि॒षाणा॑म् । अघः॑ । माः । त्री । सरां॑सि ।
म॒घऽवा॑ । सो॒म्या । आपाः॑ । का॒रम् । न । विश्वे॑ । अ॒ह्व॒न्त ।
दे॒वाः । भर॑म् । इन्द्रा॑य । यत् । अहि॑म् । ज॒घान॑ ॥ ८ ॥

हेइन्द्र त्वं यद्यदा त्री त्रयाणांशता शतसंख्याकानांमहिषाणांपशूनांमाः मांसानि अघःभक्षितवानसि घसेरत्तेर्वारूपं यदाच मघवाधनवांस्त्वं सोम्या सोममयानि त्री त्रीणि

सरांसि पात्राणि अपाः पीतवानसि यद्यदाइन्द्रोहिंवृत्रं जघान हतवान् तदाविश्वेसर्वे भरं सोमपानादिनापूर्णं इन्द्रायेन्द्रं युद्धार्थं अह्वंत आह्वयंत तत्रदृष्टान्तः-कारंन स्वा नःकर्मकरमिव तद्वत् ॥ ८ ॥

उशनसःस्तोमेउशनायत्सहस्यैरितिमरुत्वतीयेसूक्तमुखीया सूत्रितंच-उशनसः नगरगीर्णमिवात्मानंमन्यमानोयजेतोशनायत्सहस्यैरयातमिति ।

तत्रैषानवमी-

उशनायत्सहस्यैऽरयातंगृहमिन्द्रजूजुवानेभिरश्वैः ।
वन्वानोअत्रंसरथंययाथकुत्सेनदेवैरवनोर्हशुष्णम् ॥ ९ ॥

उशना । यत् । सहस्यैः । अयातम् । गृहम् । इन्द्र । जूजुवानेभिः । अश्वैः । वन्वानः । अत्र । सऽरथम् । ययाथ । कुत्सेन । देवैः । अवनोः । ह । शुष्णम् ॥ ९ ॥

यद्यदा हेइन्द्र त्वं उशनाकाव्यश्च सहस्यैरभिभवनशीलैःजूजुवानेभिः जूजुवानैः च्छद्भिः अश्वैः कुत्सस्यगृहं अयातं अगच्छतं तदा हेइन्द्र त्वं अस्मिन्काले वन्वान शत्रून्हिंसन् कुत्सेन देवैश्चसह सरथं समानमेकंरथं ययाथ जगन्थ किंच शुष्णमेतन्ना मानमसुरं अवनोर्ह आहिंसीःखलु ॥ ९ ॥

अथदशमी-

प्रान्यच्चक्रमवृहःसूर्यस्यकुत्सायान्यद्वरिवोयातवेकः ।
अनासोदस्यूँरमृणोवधेननिदुर्योणआवृणङ्मृध्रवाचः ॥ १० ॥ २४

प्र । अन्यत् । चक्रम् । अवृहः । सूर्यस्य । कुत्साय । अन्यत् । वरिवः । यातवे । अकरित्यकः । अनासः । दस्यून् । अमृणः । वधेन । नि । दुर्योणे । अवृणक् । मृध्रऽवाचः ॥ १० ॥ २४ ॥

हेइन्द्र पूर्वं द्विचक्रस्यसूर्यस्य अन्यदेकंचक्रं प्रावृहः पृथक्चकर्थ अन्यदेकंचक्रं कुत्साय कुत्सस्यवरिवोधनं यातवे प्राप्तुं अकः अकार्षीः किंच अनासः आस्यरहिता आस्यशब्देनशब्दोलक्ष्यते अशब्दान् मूकान् दस्यून् असुरान् वधेनायुधेनवज्रेण अमृणः

अहिंसीः दुर्योणे संग्रामे मृध्रवाचः हिंसितवागिन्द्रियानसुरान् न्यवृणक् नितरांछिन्नवानसि अमृणोन्यवृणगितिद्विरुक्तिरादरार्था ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथैकादशी—

स्तोमा॑सस्त्वा॒गौरि॑वीतेरव॒र्ध॒न्नर॑न्धयोवैद॒थि॒नाय॒पिप्रु॑म् ॥ ॥
आत्वामृ॒जिश्वा॑स॒ख्याय॑च॒क्रे॒पच॑न्प॒क्तीरपि॑ब॒ःसोम॑मस्य ॥ ११ ॥

स्तोमा॑सः । त्वा॒ । गौरि॑ऽवीतेः । अ॒व॒र्ध॒न् । अर॑न्धयः । वै॒द॒थि॒नाय॑ ।
पिप्रु॑म् । आ । त्वाम् । ऋ॒जिश्वा॑ । स॒ख्याय॑ । च॒क्रे॒ । पच॑न् ।
प॒क्तीः । अपि॑बः । सोम॑म् । अ॒स्य॒ ॥ ११ ॥

हेइन्द्र गौरिवीतेः एतन्नामकस्यमंत्रद्रष्टुर्ममसंबन्धीनिस्तोमासःस्तोत्राणि त्वा त्वां अवर्धन् वर्धयन्तु वैदथिनाय विदथिनःपुत्राय ऋजिश्वनाम्ने पिप्रुंएतन्नामकमसुरं अरंधयः वशमनयः हेइन्द्र ऋजिश्वनामाकश्चिदृषिः सख्याय तवसखित्वाय पक्तीःपक्तव्यानि पुरोडाशादीनि पचन् पाकं कुर्वन् त्वा त्वां आचक्रे अभिमुखीचकार किंच त्वं अस्य ऋजिश्वनः संबन्धिनं सोमं अपिबः अपाः ॥ ११ ॥

दशपेयेहनिमरुत्वतीयशस्त्रेनवग्वासइतिसूक्तमुखीया सूत्रितंच—नवग्वासःसुतसोमासइन्द्रंसखाहयत्रसखिभिर्नवग्वैरितिनिविद्धानयोराज्येइति ।

अथद्वादशी—

नव॑ग्वासःसु॒तसो॑मास॒इन्द्रं॒दश॑ग्वासोअ॒भ्य॑र्चन्त्य॒र्कैः ।
गव्यं॑चिदू॒र्वम॑पि॒धान॑वन्तं॒तंचि॒न्नरः॑शशमा॒नाअप॑व्रन् ॥ १२ ॥

नव॑ऽग्वासः । सु॒तऽसो॑मासः । इन्द्र॑म् । दश॑ऽग्वासः । अ॒भि । अ॒र्च॒न्ति॒ ।
अ॒र्कैः । गव्य॑म् । चि॒त् । ऊ॒र्वम् । अ॒पि॒धान॑ऽवन्तम् । तम् । चि॒त् ।
नरः॑ । श॒श॒मा॒नाः । अप॑ । व्र॒न् ॥ १२ ॥

नवग्वासः सत्रयागमनुतिष्ठन्तोयेनवभिर्मासैःसमाप्यगताः तेनवग्वाः दशभिर्मासैःसमा-
प्ययेगतास्तेदशग्वाः एतेउभयविधाअंगिरसः सुतसोमासः अभिषुतसोमाःसन्तः इन्द्रमर्कै-
रर्चनीयैःस्तोत्रैरभ्यर्चन्ति अभिष्टुवन्ति तथा शशमानाः स्तुवन्तः नरोनेतारोंगिरसः अपिधा-
नवन्तं बलेनासुरेणाच्छादितवन्तं तंचित् बहुषुप्रदेशेषुप्रसिद्धमपि गव्यंचित् गोसंबंधिनमपि
ऊर्वं समूहं अपव्रन् अपावृण्वन् ॥ १२ ॥

परिक्रीनाम्न्येकाहेमरुत्वतीयनिष्केवल्ययोःसूक्तमुखीये कथोनुतइत्याद्येद्वेऋचौ सूत्रि-
तंच—कथोनुतेपरिचराणिविद्वानितिद्वेइति ।

सैषात्रयोदशी—

कथोनुतेपरिचराणिविद्वान्वीर्यामघवन्याचकर्थ ।
याचोनुनव्याकृणवःशविष्ठप्रेदुतातेविदथेषुब्रवाम ॥ १३ ॥

कथो इति । नु । ते । परि । चराणि । विद्वान् । वीर्या । मघऽवन् ।
या । चकर्थ । या । चो इति । नु । नव्या । कृणवः । शविष्ठ । प्र ।
इत् । ऊँ इति । ता । ते । विदथेषु । ब्रवाम ॥१३॥

हेमघवन् धनवन्निन्द्र त्वं या यानि वीर्या वीर्याणि चकर्थ चकृषे अहं तानि वीर्याणि
विद्वान् जानन् ते तुभ्यं कथोनु कथंनु परिचराणि परिचर्यांकरवाणि हेशविष्ठ ब-
लवत्तमेन्द्र याचो यानिचैव नव्या नव्यानि नूतनानि वीर्याणि नु क्षिप्रं कृणवः कुर्याः ते
त्वदीयानि ता तानि वीर्याणि विदथेषु यज्ञेषु प्रेदु ब्रवाम प्रैववदाम ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी—

एताविश्वाचकृवाँइन्द्रभूर्यपरीतोजनुषावीर्येण ।
याचिन्नुवज्रिन्कृणवोदधृष्वान्नतेवर्तातविष्याअस्तितस्याः ॥ १४

एता । विश्वा । चकृऽवान् । इन्द्र । भूरि । अपरिऽइतः । जनुषा ।
वीर्येण । या । चित् । नु । वज्रिन् । कृणवः । दधृष्वान् । न । ते ।
वर्ता । तविष्याः । अस्ति । तस्याः ॥ १४ ॥

हेइन्द्र अपरीतः शत्रुभिरपरिगतस्त्वं जनुषा जननसिद्धेनात्मीयेनवीर्येणबलेनभूरि भूरीणि बहूनिएता एतानि प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानानि विश्वा विश्वानि व्याप्तानि भुवनजातानि चकृवान् कृतवान् हेवज्रिन् वज्रवन्निन्द्र दधृष्वान् सपत्नान् धर्षयंस्त्वं नुक्षिप्रं याचिव् यानिच विश्वानि कृणवः कुर्याः तेत्वदीयस्यतस्यास्तविष्याः तस्यबलस्यवर्ता निवारयिता नकोप्यस्ति ॥ १४ ॥

अथपंचदशी—

इन्द्र॒ब्रह्म॑क्रि॒यमा॑णाजुषस्व॒याते॑शविष्ठ॒नव्या॒अक॑र्म ।
वस्त्रे॑वभ॒द्रासुकृ॑तावसू॒यूरथं॒नधीर॒ःस्वपा॑अतक्षम् ॥ १५ ॥ २५ ॥

इन्द्र॑ । ब्रह्म॑ । क्रि॒यमा॑णा । जु॒ष॒स्व॒ । या । ते॒ । श॒वि॒ष्ठ॒ । नव्याः॑ ।
अक॑र्म । वस्त्रा॑ऽइव । भ॒द्रा । सुऽकृ॑ता । व॒सु॒ऽयुः । रथ॑म् । न ।
धीरः॑ । सु॒ऽअपाः॑ । अ॒त॒क्ष॒म् ॥ १५ ॥ २५ ॥

हेशविष्ठ बलवत्तम शूरतमवेन्द्र ते तुभ्यं या यानि स्तोत्राणि नव्याःनूतनाः अद्यतनावयं अकर्म अकुर्म हेइन्द्र त्वं क्रियमाणा अस्माभिः क्रियमाणानि ब्रह्म ब्रह्माणि तानि स्तोत्राणि जुषस्व सेवस्व धीरोधीमान् स्वपाःशोभनकर्मा वसूयुर्धनकामोहं वस्त्रेव वस्त्राणीव भद्रा भद्राणि भजनीयानि सुकृता सुष्ठुकृतानि स्तोत्राणि रथंन रथमिव अतक्षं अकरवं स्तोत्राण्युपसंहारवद्ब्राह्मणीत्यभिप्रायेण वस्त्रनिदर्शनमुक्तं रथदृष्टान्तस्तु आगमनसाधनत्वप्रतिपादनाय स्तोत्राणिस्वीकृत्यमह्यंधनंप्रयच्छेत्यर्थः ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेपंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

कस्यवीरइतिपंचदशर्चंषोडशंसूक्तं अत्रानुक्रमणिका—कस्यबभ्रुर्ऋणंचयोप्यत्रराजास्तुतइति । बभ्रुर्ऋषिः अनुक्तत्वात्त्रिष्टुप् इन्द्रोदेवता ऋणंचयनामराजापिकचित्स्तूयते अतःसोपिदेवता तीव्रसोमाख्येएकाहेमरुत्वतीयशस्त्रेइदंसूक्तंनिविद्धानं सूत्रितंच—तीव्रसोमेनान्नाद्यकामःक्वस्यवीरइति ।

तत्रप्रथमा—

क्व१॒॑स्यवी॒रःकोअ॑पश्य॒दिन्द्रं॑सु॒खर॑थ॒मीय॑मानं॒ह॒रि॑भ्याम् ।
योरा॒याव॒ज्रीसु॒तसो॑ममि॒च्छन्तदो॑को॒गन्ता॑पुरुहू॒तऊ॒ती ॥ १ ॥

क्व॑ । स्यः । वी॒रः । कः । अ॒प॒श्य॒त् । इन्द्र॑म् । सु॒खऽर॑थम् ।
ईय॑मानम् । हरि॑ऽभ्याम् । यः । रा॒या । व॒ज्री । सु॒तऽसो॑मम् ।
इ॒च्छन् । तत् । ओक॑ः । गन्ता॑ । पु॒रु॒ऽहू॒तः । ऊ॒ती ॥ १ ॥

वज्री वज्रवान्पुरुहूतोबहुभिराहूतोयइन्द्रः राया देयेनधनेनसहसुतसोममिच्छन् अभिषुतसोमंयजमानमन्विच्छन् ऊती ऊत्यै रक्षायै तत् तस्ययजमानस्य ओकोगृहंगंता प्राप्तो भवति वीरोविक्रान्तस्यसइन्द्रःक्वकुत्रविद्यते सुखरथं शोभनाख्यद्वारोरथोयस्यससुखरथः सुष्ठुखनतिलिखतिभूमिमितिवासुखं तादृग्रथं सुहितं खेभ्यः खंपुनःखनतेरितियास्कः। हरिभ्यां स्ववाहनाभ्यामश्वाभ्यांईयमानंगच्छन्तमिन्द्रंकोपश्यत् कश्चददृशे ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

अवा॑चचक्षंप॒दम॑स्यस॒स्वरु॒ग्रंनि॑धा॒तुरन्वा॑यमि॒च्छन् ।
अपृ॑च्छम॒न्याँउ॒तते॑म॑आहु॒रिन्द्रं॒नरो॑बु॒बु॒धा॒नाअ॑शेम ॥ २ ॥

अव॑ । च॒च॒क्ष॒म् । प॒दम् । अ॒स्य॒ । स॒स्वः । उ॒ग्रम् । नि॒ऽधा॒तुः ।
अनु॑ । आ॒य॒म् । इ॒च्छन् । अपृ॑च्छम् । अ॒न्यान् । उ॒त । ते ।
मे॒ । आ॒हु॒ः । इन्द्र॑म् । नर॑ः । बु॒बु॒धा॒नाः । अ॒शे॒म॒ ॥ २ ॥

अस्येन्द्रस्य पदं स्थानं अवाचचक्षं अहमवाद्राक्षं कीदृशं सस्वोंतर्हितं उग्रमुद्गूर्णं किंच इच्छन्निन्द्रमन्विच्छन् अहं निधातुः स्वस्थापयितुरस्येन्द्रस्यपदमन्वायं अन्वगमं अन्यानुत अन्यानविदुषोपि मार्गं इन्द्रमपृच्छं पृष्टवानस्मि पृष्टास्ते मे मह्यं इन्द्रमाहुः किमाहुरितिउच्यते–नरोयज्ञानांनेतारोबुबुधानाः बुभुत्समानाः वयं अशेम इन्द्रंप्राप्तवन्तःस्म यद्यपीन्द्रोविद्यते तथापि दुर्लभश्चेदनुपगन्तव्यइति बुभुत्समानस्वभावमपृच्छत् पृष्टैश्चसुलभइत्युक्ते इन्द्रप्राप्त्यर्थंसूक्तशेषमपश्यदित्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया–

प्रनु॑व॒यंसु॒तेयाते॑कृ॒तानीन्द्र॒ब्रवा॑म॒यानि॑नो॒जुजो॑षः ।
वेद॒दवि॑द्वाञ्छृ॒णव॑च्चवि॒द्वान्वह॑ते॒यंम॒घवा॒सर्व॑सेनः ॥ ३ ॥

---

[१] नि० ३. १३. ।

प्र । नु । वयम् । सुते । या । ते । कृतानि । इन्द्र । ब्रवाम । यानि ।
नः । जुजोषः । वेदत् । अविद्वान् । शृणवत् । च । विद्वान् ।
वहते । अयम् । मघऽवा । सर्वऽसेनः ॥ ३ ॥

हेइन्द्र तेत्वदीयानि यानिकृतानि कर्माणि सन्ति नु अद्यवयं स्तोतारः सुतेसोमे अभिषुतेसति तानिकर्माणिप्रब्रवाम प्रकर्षेणवदाम त्वमपिनोस्मदर्थंयानिकर्माणिजुजोषः असेवथाः तानिकर्माणि अविद्वान् इतःपूर्वमजानन् जनःवेदत् जानातु शृणवच्च शृणुयाच्च यद्वा विद्वान्जानन्पुरुषःशृणवच्च अजानंतमपिजनंश्रावयेच्च सर्वसेनः सर्वाभिःसेनाभिर्युक्तः मघवा-धनवान्विद्वान्जानन् अयमिन्द्रःजानतश्चशृणवतश्च तान्जनान् प्रतिवहते अश्वैरुह्यते व्यत्ययेनकर्तृप्रत्ययः प्रापयति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

स्थिरंमनश्चकृषेजातइन्द्रवेषीदेकोयुधयेभूयसश्चित् ।
अश्मानंचिच्छवसादिद्युतोविविदोगवामूर्वमुस्रियाणाम् ॥ ४ ॥

स्थिरम् । मनः । चकृषे । जातः । इन्द्र । वेषि । इत् । एकः ।
युधये । भूयसः । चित् । अश्मानम् । चित् । शवसा । दिद्युतः ।
वि । विदः । गवाम् । ऊर्वम् । उस्रियाणाम् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र जातःउत्पन्नमात्रएवत्वं स्थिरं चलनरहितंमनश्चित्तंचकृषे चकर्थ सर्वान् बलिष्ठान् जयेयमितीदृशं तथाहेइन्द्र एकइत् असहायएवत्वं युधये युद्धाय भूयसश्चित् बहुतरान्राक्षसादीनपिवेषि अवेः अगमः किंच अश्मानंचित् गवामावरकंपर्वतमपिशवसाबलेनविदिद्युतः व्यभिनः किंच उस्रियाणांक्षीरमुत्सारयन्तीनांगवांधेनूनांऊर्वंसमूहंविदः अवेदयः अलंभयः ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

परोयत्त्वंपरमआजनिष्ठाःपरावतिश्रुत्यंनामबिभ्रत् ।
अतश्चिदिन्द्रादभयन्तदेवाविश्वाअपोअजयद्दासपत्नीः ॥ ५ ॥ २६ ॥

परः । यत् । त्वम् । परमः आऽजनिष्ठाः । पराऽवति । श्रुत्यम् ।
नाम । बिभ्रत् । अतः । चित् । इन्द्रात् । अभयन्त । देवाः ।
विश्वाः । अपः । अजयत् । दासऽपत्नीः ॥ ५ ॥ २६ ॥

यद्यदा हेइन्द्र परः परस्तात् उपरिष्टात् स्थितः परमउत्कृष्टतमस्त्वं परावति दूरे
त्यं श्रवणीयंनामनामधेयंबिभ्रत् धारयन् आजनिष्ठाः आसमंतादजायथाः शेषःपरोक्षकृतः
श्चित् अतआरभ्यैव देवाद्योतमानाःअग्न्यादयः इन्द्रादभयन्त बिभ्युःविश्वाअपः सर्वाण्यु
कानि इन्द्रः अजयत् वशीचक्रे कीदृशाः दासपत्नीः दासोवृत्रःपतिःपालयितायासामपां
इति ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेषड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

अथषष्ठी–

तुभ्येदेतेमरुतःसुशेवाअर्चन्त्यर्कंसुन्वन्त्यन्धः ।
अहिमोहानमपआशयानंप्रमायाभिर्मायिनंसक्षदिन्द्रः ॥ ६ ॥

तुभ्य । इत् । एते । मरुतः । सुऽशेवाः । अर्चन्ति । अर्कम् ।
सुन्वन्ति । अन्धः । अहिम् । ओहानम् । अपः । आऽशयानम् ।
प्र । मायाभिः । मायिनम् । सक्षत् । इन्द्रः ॥६॥

एतेमरुतः महद्रवन्तिवदन्तीति मरुतस्तोतारःसुशेवाः शेवमितिसुखनामैतत् शोभनसुखाः
न्तः स्तोत्रेण शोभनं सुखमुत्पादयन्तइत्यर्थः हेइन्द्र तुभ्येत् तुभ्यमेव अर्कमर्चनीयंस्तोत्रं अर्च
स्तुवन्ति कुर्वन्तीत्यर्थः अन्धः सोमलक्षणमन्नंसुन्वन्ति अभिषवंकुर्वन्ति इन्द्रःपरमैश्वर्ययु
मायाभिःस्वकीयाभिःशक्तिभिः अहिंवृत्रंप्रसक्षत् अभ्यभवत् कीदृशं ओहानं देवान्बाधम
अपउदकानि आशयानं आवृत्यशयनंकुर्वन्तं मायिनं कपटवन्तमिति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

विषूमृधोजनुषादानमिन्वन्नहन्गवामघवन्त्सञ्चकानः ।
अत्रादासस्यनमुचेःशिरोयदवर्तयोमनवेगातुमिच्छन् ॥ ७ ॥

वि । सु । मृधः । जनुषा । दानम् । इन्वन् । अहन् । गवा ।
मघऽवन् । सम्ऽचकानः । अत्र । दासस्य । नमुचेः । शिरः । यत् ।
अवर्तयः । मनवे । गातुम् । इच्छन् ॥ ७ ॥

हेमघवन् धनवन्निन्द्र संचकानः अस्माभिःस्तूयमानस्त्वं संपूर्वःकायतिःशब्दकर्मा तस्यलडर्थेलिटिरूपं दानं देवानांबाधकंवृत्रमसुरंगवावज्रेणइन्वन् प्रेरयन् हिंसन् जनुषाजन्मनामृधः तदनुचरान् राक्षसादीन् शत्रून् सु सुष्ठु व्यहन् विजघन्थ इन्द्रस्यासुराः जन्मआरभ्य शत्रवइत्यर्थः हेइन्द्र त्वं अत्रास्मिन्युद्धे मनवे नमुचिनापहृतगोधनायमह्यंगातुंसुखमिच्छन् अभिलषन् नमुचेरेतन्नामकस्य दासस्य उपक्षपयितुरसुरस्यसंबन्धिशिरः शीर्षं यद्यदाअवर्तयः अचूर्णयः तदाशत्रून्विजघन्थेतिपूर्वेणसंबन्धः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

युजंहिमामकृथाआदिदिन्द्रशिरोदासस्यनमुचेर्मथायन् ।
अश्मानंचित्स्वर्यं१वर्तमानंप्रचक्रियेवरोदसीमरुद्भ्यः ॥ ८ ॥

युजम् । हि । माम् । अकृथाः । आत् । इत् । इन्द्र । शिरः ।
दासस्य । नमुचेः । मथायन् । अश्मानम् । चित् । स्वर्यम् ।
वर्तमानम् । प्र । चक्रियाऽइव । रोदसी इति । मरुत्ऽभ्यः ॥ ८ ॥

हेइन्द्र त्वं स्वर्यं स्वरेणसहितं वर्तमानं भ्रमन्तं अश्मानंचित् मेघमिवस्थितं दासस्य उपक्षपयितुर्नमुचेरसुरस्यशिरः मथायन् चूर्णयन् आदिदनन्तरमेवमां युजं सखायं अकृथाहि चकृषेखलु तदानींमरुद्भ्यः त्वत्सहायेभ्यः रोदसी द्यावापृथिव्यौचक्रियेव चक्रेइव भास्तां उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः ॥ ८ ॥

अथनवमी—

स्त्रियोहिदासआयुधानिचक्रेकिंमाकरंनबलाअस्यसेनाः ।
अन्तर्ह्यख्यदुभेअस्यधेनेअथोपप्रैद्युधयेदस्युमिन्द्रः ॥ ९ ॥

स्त्रियः । हि । दासः । आयुधानि । चक्रे । किम् । मा । करन् ।
अबलाः । अस्य । सेनाः । अन्तः । हि । अख्यत् । उभे इति । अस्य ।
धेने इति । अथ । उप । प्र । ऐत् । युधये । दस्युम् । इन्द्रः ॥ ९ ॥

दासः उपक्षपयितानमुचिरसुरः स्त्रियः स्त्रीः आयुधानि युद्धसाधनानिचक्रेहि कृतवान इन्द्रेणसहयोद्धुंप्रहितवानित्यर्थः अस्यासुरस्यसंबन्धिन्यः अबलाः स्त्रीरूपाः सेनाः मा मां किं किंकुर्युरितिमन्यमानइन्द्रः तासांमध्येअस्यासुरस्यधेनेप्रीणयित्र्यौ सुरूपे उभेद्वेस्त्रियौ अन्तर द्भि गृहमध्येनिदधेखलु अथानंतरमिन्द्रः दस्युंनमुचिं युधये युद्धाय उपप्रैत् उपप्रागच्छत्॥

अथदशमी–

समत्र॒गावो॒भितो॑नवन्ते॒हेह॑व॒त्सैर्वियु॑ता॒यदास॑न् ।
सन्ताइन्द्रो॑असृजदस्यशा॒कैर्यदी॒ंसोमा॑स॒ःसुषु॑ता॒अम॑न्दन् ॥१०॥२

सम् । अत्र॑ । । गाव॑ः । अ॒भित॑ः । अ॒न॒व॒न्त॒ । इ॒ह॒ऽइ॑ह । व॒त्सैः ।
विऽयु॑ताः । यत् । आस॑न् । सम् । ताः । इन्द्र॑ः । अ॒सृ॒ज॒त् । अ॒स्य॒
शा॒कैः । यत् । ई॒म् । सोमा॑सः । सुऽसु॑ताः । अम॑न्दन् ॥ १० ॥ २७

यदा गावः वत्सैःवियुताआसन् वियुक्ताअभवन् अत्रास्मिन्काले अभितः सर्वतोन चिनापहृतागावः इहेह इहचेहचसर्वतःसमनवन्त अत्यन्तमगच्छन् यत् यदा सुषुताः ब नाम्नाऋषिणासुष्ठ्वभिषुताःसोमासःसोमाः ईमेनमिन्द्रं अमन्दन् अमादयन् तदाइन्द्रः शाकैः श मरुद्भिःसह अस्यबभ्रोःसंबन्धीर्नमुचिनापहृतास्तागाः समसृजत् वत्सैःसह समयोजयत्॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेसप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथैकादशी–

यदी॒ंसोमा॑ब॒भ्रुधू॑ता॒अम॑न्द॒न्नरो॑रवीद्वृष॒भःसाद॑नेषु ।
पु॒रं॒द॒रःप॑पि॒वाँइन्द्रो॑अस्य॒पुन॒र्गवा॑मददादु॒स्त्रिया॑णाम् ॥ ११ ॥

यत् । ई॒म् । सोमा॑ः । ब॒भ्रुऽधू॑ताः । अम॑न्दन् । अरो॑रवीत् । वृ॒ष॒
सद॑नेषु । पु॒रम्ऽद॒रः । प॒पि॒ऽवान् । इन्द्र॑ः । अ॒स्य॒ । पुन॑ः । गवा॑म्
अ॒द॒दा॒त् । उ॒स्त्रिया॑णाम् ॥ ११ ॥

यद्यदाबभ्रुधूताः बभ्रुणाभिषुताःसोमाः ईमेनमिन्द्रं अमन्दन् अमादयन् तदावृषभः मानांवर्षितेन्द्रः सदनेषु युद्धेषु अरोरवीत् अत्यर्थंशब्दमकरोत् पुरंदरः पुरांदारयिता अ मंसोमंपपिवान् पीतवान् इन्द्रः पुनःउस्त्रियाणांक्षीरमुत्स्राविणीःगवांगाः अददात् बभ्रवेदद

अथद्वादशी–

भद्रमिदंरुशमांअग्नेअक्रन्गवांचत्वारिददंतःसहस्रां ।
ऋणंचयस्यप्रयंतामघानिप्रत्यंग्रभीष्मनृतंमस्यनृणाम् ॥ १२ ॥

भद्रम् । इदम् । रुशमाः । अग्ने । अक्रन् । गवाम् । चत्वारि ।
ददंतः । सहस्रा । ऋणम्ऽचयस्य । प्रऽयंता । मघानि । प्रति ।
अग्रभीष्म । नृऽतंमस्य । नृणाम् ॥ १२ ॥

रुशमइतिकश्चिज्जनपदविशेषः अत्ररुशमशब्देनतत्रत्याजनाउच्यन्ते रुशमाः ऋणंचयनाम्नोराज्ञःकिंकराः हेअग्ने भद्रंकल्याणमिदंकर्म अक्रन् अकुर्वन् कीदृशाः गवांधेनूनांचत्वारि चतुःसंख्यायुक्तानि सहस्रासहस्राणि ददतः मह्यंप्रयच्छतः राज्ञाहिदीयमानानिधनानि राजपुरुषाएवप्रयच्छन्तीत्यर्थः नरांनेतॄणांमध्येनृतमस्य अतिशयेननेतृतमस्य ऋणंचयस्य एतन्नामकेनराज्ञाप्रयताप्रयतानिदत्तानिमघानि गोरूपाणिधनानि वयं प्रत्यग्रभीष्म प्रतिगृहीतवन्तःस्म पूजार्थंबहुवचनम् ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी–

सुपेशसंमावसृजंत्यस्तंगवांसहस्रैरुशमासोअग्ने ।
तीव्राइन्द्रंममन्दुःसुतासोक्तोर्व्युंष्टौपरिंतक्म्यायाः ॥ १३ ॥

सुऽपेशसम् । मा । अव । सृजन्ति । अस्तम् । गवाम् । सहस्रैः ।
रुशमासः । अग्ने । तीव्राः । इन्द्रम् । अममन्दुः । सुतासः । अक्तोः ।
विऽउंष्टौ । परिंऽतक्म्यायाः ॥ १३ ॥

हेअग्ने रुशमासः रुशमाः ऋणंचयस्यकिंकराः सुपेशसं सुरूपमलंकाराच्छादनादिभिः सत्कृतं मा मांअस्तं गृहं गवांधेनूनांसहस्रैःसह अवसृजन्ति प्रापयन्तिस्म तदनंतरमेवतीव्राः रसवन्तः सुतासः लब्धबहुधनेनमयाभिषुताःसोमाः परितक्म्यायाः तमसाभूतानिपरितस्तकतिगच्छतीतिपरितक्म्या तस्याः अक्तोरात्रेः व्युष्टौ व्युच्छनेसति उषःकालइत्यर्थः इन्द्रमममन्दुः अमादयन् बभ्रुः गवांप्राप्त्यनन्तरमविलंबितमेवसोमेनेजइत्यर्थः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी—

औच्छत्सारात्रीपरितक्म्यायाँऋणंचयेराजनिरुशमानाम्।
अत्योनवाजीरघुरज्यमानोबभ्रुश्चत्वार्यसनत्सहस्रा ॥ १४ ॥

औच्छत् । सा । रात्री । परिऽतक्म्या । या । ऋणम्ऽचये ।
राजनि । रुशमानाम् । अत्यः । न । वाजी । रघुः । अज्यमानः ।
बभ्रुः । चत्वारि । असनत् । सहस्रा ॥ १४ ॥

रुशमानां रुशमनाम्नांजनानांराजनिप्रभौ ऋणंचये एतत्संज्ञके तत्समीपएवयारात्रिः परि क्म्या परितोगंत्रीभवति सारात्री औच्छत् व्युष्टाअभवत् अत्यः सततगामी वाजीन अश्व रघुः शीघ्रगामी अज्यमानः प्रेर्यमाणः बभ्रुः एतन्नामकऋषिः चत्वारि चतुःसंख्याकानि स स्रा सहस्राणि गोरूपाणिधनानि असनत् अलभत ॥ १४ ॥

अथपंचदशी—

चतुःसहस्रंगव्यस्यपश्वःप्रत्यग्रभीष्मरुशमेष्वग्ने ।
घर्मश्चित्तप्तःप्रवृजेयआसीदयस्मयस्तम्वादामविप्राः ॥ १५ ॥ २

चतुःऽसहस्रम् । गव्यस्य । पश्वः । प्रति । अग्रभीष्म । रुशमेषु ।
अग्ने । घर्मः । चित् । तप्तः । प्रऽवृजे । यः । आसीत् ।
अयस्मयः । तम् । ऊँ इति । आदाम । विप्राः ॥ १५ ॥ २८ ॥

हेअग्ने वयं रुशमेषु एतत्संज्ञकेषुजनेषु गव्यस्य गवात्मकस्यपश्वःपशोः पशूनां जातां कवचनं चतुःसहस्रं चत्वारिसहस्राणि प्रत्यग्रभीष्म प्रतिगृहीतवन्तःस्म प्रवृजे प्रवृंजनार्थं द संतप्तः शोभनवर्णोघर्मश्चित् महावीरइव अयस्मयः अयोमयः हिरण्मयोयःकलशआसीत् भवत् तमुदोहनार्थं कलशंच विप्रामेधाविनोवयंरुशमेषुआदाम आदत्तवन्तः ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

इन्द्रोरथायेतित्रयोदशर्चंसप्तदशंसूक्तं अवस्युर्नामात्रेयऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः इन्द्रोदे उग्रमयातंसंहयद्वामितिपादयोःक्रमेणकुत्सोशनसौविकल्पेनदेवता इन्द्राकुत्सावहमानेत्यस

इन्द्रःकुत्सश्च

तथाचानुक्रान्तं—इन्द्रोरथायसप्तोनावस्युरुग्रमितिकौत्स्यौशनसौवापादौपैरैन्द्रा-कौत्सीति । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

इन्द्रोरथायप्रवतंकृणोतियमध्यस्थान्मघवावाजयन्तम् ।
यूथेवपश्वोव्युनोतिगोपाअरिष्टोयातिप्रथमःसिषासन् ॥ १ ॥

इन्द्रः । रथाय । प्रऽवतम् । कृणोति । यम् । अधिऽअस्थात् ।
मघऽवा । वाजऽयन्तम् । यूथाऽइव । पश्वः । वि । उनोति ।
गोपाः । अरिष्टः । याति । प्रथमः । सिसासन् ॥ १ ॥

मघवा धनवानिन्द्रः वाजयन्तमन्नमिच्छन्तं यं रथं अध्यस्थादधितिष्ठति तस्मैरथाय प्रवतं प्रवणमार्जिंकृणोति करोति अपिच गोपाः गोपालः पश्वोयूथेव पशोःपशूनांयूथानियथाव्युनोतिप्रेरयति तथा शत्रुसैन्यानिप्रेरयति अरिष्टः शत्रुभिःस्वयमहिंसितः प्रथमोदेवानां मुख्यः इन्द्रः सिषासन् शत्रुधनानीच्छन् याति गच्छति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

आप्रद्रवहरिवोमाविवेनःपिशङ्गरातेअभिनःसचस्व ।
नहित्वदिन्द्रवस्योअन्यदस्त्यमेनांश्चिज्जनिवतश्चकर्थ ॥ २ ॥

आ । प्र । द्रव । हरिऽवः । मा । वि । वेनः । पिशंगऽराते ।
अभि । नः । सचस्व । नहि । त्वत् । इन्द्र । वस्यः । अन्यत् ।
अस्ति । अमेनान् । चित् । जनिऽवः । चकर्थ ॥ २ ॥

हेहरिवः हरिवन्निन्द्र त्वं आ अस्मानभिमुखं प्रद्रव प्रकर्षेणगच्छ किन्तु माविवेनः वेनतिःकान्तिकर्मा अस्मासुविगतकामोमाभूः किंच हेपिशंगराते बहुरूपधनेन्द्र नोस्मानभिसचस्व अभिसेवस्व अपिच हेइन्द्र वस्योवसीयः श्रेयस्करं त्वत् त्वत्तः अन्यन्नह्यस्ति अन्यद्वसुजातंनास्ति अमेनांश्चित् मेनाशब्दःस्त्रीवाची अपगतस्त्रीकांश्चित् जनिवतः जायावतश्चकर्थ करोषि ॥ २ ॥

अथतृतीया—

उद्यत्सह॒ःसह॑स॒आज॑निष्ट॒देदि॑ष्ट॒इन्द्र॑इन्द्रि॒याणि॒विश्वा॑ ।
प्राचो॑दयत्सु॒दुघा॑व॒व्रेअ॒न्तर्विज्योति॑षासंव॒वृत्वत्तमो॑वः ॥ ३ ॥

उत् । यत् । सह॑ः । सह॑सः । आ । अज॑निष्ट । देदि॑ष्टे । इन्द्र॑ः ।
इ॒न्द्रि॒याणि॑ । विश्वा॑ । प्र । अ॒चो॒द॒य॒त् । सु॒ऽदुघा॑ः । व॒व्रे । अ॒न्तः ।
वि । ज्योति॑षा । स॒म्ऽव॒वृ॒त्वत् । तम॑ः । अ॒व॒रित्य॑वः ॥ ३ ॥

यद्यदा सहः सूर्यसंबन्धितेजः सहसःउषःसंबन्धिनस्तेजसःउदाजनिष्ट उपरिष्टात्प्र र्बभूव तदाइन्द्रः विश्वा विश्वानि सर्वाणि इन्द्रियाणिधनानि इन्द्रियमितिधननामै देदिष्टे यजमानेभ्योदिशति वव्रे निवारकेपर्वते अन्तर्मध्येबलेननिरुद्धाः सुदुघाः सुष्ठुदो गाः प्राचोदयत् प्रैरयत् ज्योतिषातेजसासंववृत्वत् संवरणशीलंतमः विवः निवारितवान्

अथचतुर्थी—

अन॑वस्ते॒रथ॒मश्वा॑यतक्ष॒न्त्वष्टा॒वज्रं॑पुरुहूतद्यु॒मन्त॑म् ।
ब्र॒ह्माण॒इन्द्रं॑म॒हय॑न्तोअ॒र्कैरव॑र्धय॒न्नह॑ये॒हन्त॒वाउ॑ ॥ ४ ॥

अन॑वः । ते॒ । रथ॑म् । अश्वा॑य । त॒क्ष॒न् । त्वष्टा॑ । वज्र॑म् । पु॒रु॒ऽहू॒त॒ ।
द्यु॒ऽमन्त॑म् । ब्र॒ह्माण॑ः । इन्द्र॑म् । म॒हय॑न्तः । अ॒र्कैः । अव॑र्धयन् ।
अह॑ये । हन्त॒वै । उँ॒ इति॑ ॥ ४ ॥

हेपुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र तेत्वदीयंरथं अश्वाय अश्वाभ्यांसंयोगार्हं अनवः मनवोमनु ऋभवः तक्षन्नतक्षन्नकुर्वन् त्वष्टाचत्वदीयंवज्रं द्युमन्तंदीप्तिमन्तमकरोत् उ अपिच मह इन्द्रंपूजयन्तोब्रह्माणोङ्गिरसः परिवृढामरुतोवा अहये अहिंवृत्रंहन्तवै हन्तुं अर्कैःस्तोत्रैरव वर्धितवन्तः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

वृष्णे॒यत्ते॒वृष॑णोअ॒र्कमर्चा॒निन्द्र॒ग्रावा॑णो॒अदि॑तिःस॒जोषा॑ः ।
अ॒न॒श्वासो॒येप॒वयो॑र॒थाइन्द्रे॑षिताअ॒भ्यव॑र्तन्त॒दस्यू॑न् ॥ ५ ॥

वृष्णे । यत् । ते । वृषणः । अर्कम् । अर्चान् । इन्द्र । ग्रावाणः ।
अदितिः । सऽजोषाः । अनश्वासः । ये । पवयः । अरथाः ।
इन्द्रऽइषिताः । अभि । अवर्तन्त । दस्यून् ॥ ५ ॥ २९ ॥

हेइन्द्र यद्यदा वृषणः सेचनसमर्थामरुतः वृष्णे कामानां वर्षित्रेते तुभ्यं अर्कं स्तोत्रंअर्चान् स्तुवन्नकुर्वन्नित्यर्थः तदा अदितिःअदीनाः वचनव्यत्ययः ग्रावाणोअभिषवणपाषाणाः सजोषाः संगताबभूवुरितिशेषः अनश्वासः अश्ववर्जिताः अरथाः रथहीनाः इन्द्रेषिताः इन्द्रेणप्रेषिताः पवयः पवमानागच्छन्तोयेमरुतः दस्यून्शत्रून् अभ्यवर्तन्त अभिभूतान्कुर्वंतोवर्तन्ते स्म तेमरुतः अर्चानितिसंबन्धः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेएकोनत्रिंशोवर्गः ॥ २९ ॥

अथषष्ठी–

प्रतेपूर्वाणिकरणानिवोचंप्रनूतनामघवन्याचकर्थ ।
शक्तीवोयद्विभरारोदसीउभेजयन्नपोमनवेदानुचित्राः ॥ ६ ॥

प्र । ते । पूर्वाणि । करणानि । वोचम् । प्र । नूतना । मघऽवन् ।
या । चकर्थ । शक्तिऽवः । यत् । विऽभराः । रोदसी इति ।
उभे इति । जयन् । अपः । मनवे । दानुऽचित्राः ॥ ६ ॥

हेइन्द्र तेत्वदीयानि पूर्वाणि पुरातनानि करणानि कर्माणि प्रवोचं अहंप्रकर्षेणब्रवीमि नूतना नूतनानि नवानिकर्माणिप्रवोचं प्रब्रवीमि हेमघवन्धनवन्निन्द्र या यानिकर्माणिचकर्थ कृतवानसि तानिप्रवोचमितिसंबन्धः हेशक्तीवः शक्तिमन् शक्तिर्वज्रंकर्मवातद्वन्निन्द्र यत् यस्त्वंउभेरोदसी द्यावापृथिव्यौ जयन् वशीकुर्वन् अपः उदकानि मनवेमनुष्याय विभराः विविच्यबिभर्षि कीदृशीः दानुचित्राःचित्रदानाः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

तदिन्नुतेकरणंदस्मविप्राहिंयद्घ्नन्नोजोअत्रामिमीथाः ।
शुष्णस्यचित्परिमायाअगृभ्णाःप्रपित्वंयन्नपदस्यूँरसेधः ॥ ७ ॥

तत् । इत् । नु । ते॒ । कर॑णम् । द॒स्म॒ । वि॒प्र॒ । अहि॑म् । यत् ।
घ्नन् । ओज॑ः । अत्र॑ । अमि॑मीथाः । शुष्ण॑स्य । चि॒त् । परि॑ । मा॒
अ॒गृ॒भ्णा॒ः । प्र॒ऽपि॒त्वम् । यन् । अप॑ । दस्यू॑न् । अ॒से॒ध॒ः ॥ ७ ॥

हेदस्म दर्शनीयविप्र मेधाविन्निन्द्र त्वं अत्रास्मिन्ल्लोके अहिंवृत्रमसुरंघ्नन् हिं यदोजोयद्बलंअमिमीथाः प्रकाशितवानसि तदिन्नु तत्खलु ते त्वदीयंकरणंकर्मविद्यते अपिच शुष्णस्यचित् एतन्नामकस्याप्यसुरस्यसंबंधिनीर्मायाः युवतीःपर्यगृभ्णाः परिगृही वानसि हेइन्द्र त्वंप्रपित्वं संग्रामं समीपंवायन् प्राप्नुवन् दस्यून् असुरान् अपासेधः अपव धथाः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

त्वम॒पोयद॑वेतु॒र्वशा॒यार॑मयःसु॒दुघाः॑पा॒रइ॑न्द्र ।
उ॒ग्रम॑याति॒मव॑होह॒कुत्सं॒संह॒यद्वा॑मु॒शनार॑न्तदे॒वाः ॥ ८ ॥

त्वम् । अ॒पः । यद॑वे । तु॒र्वशा॑य । अर॑मयः । सु॒ऽदुघाः॑ । पा॒रः ।
इ॒न्द्र॒ । उ॒ग्रम् । अ॒या॒त॒म् । अव॑हः । ह॒ । कुत्स॑म् । सम् । ह॒ । यत्
वा॒म् । उ॒शना॑ । अर॑न्त । दे॒वाः ॥ ८ ॥

हेइन्द्र त्वं पारे नदीनांतीरे प्रवृद्धइतिशेषः सुदुघाः ओषधिवनस्पतीन् सुष्ठुदुह अपउदकानियदवे यदुनामकायराज्ञे तुर्वशाय एतन्नामकायराज्ञेच अरमयः रमितवानसि इन्द्र युवां त्वं कुत्सश्चेतिशेषः उग्रं उद्गूर्णं शुष्णं अयातं अगच्छतं तदनंतरं त्वं शुष्णंह कुत्समवहोह स्वगृहंप्रापितवानसिखलु यद्यदा वां युवां इन्द्राकुत्सौउशनाभार्गवौ देवाश्च स रन्तह संभेजिरेखलु ॥ ८ ॥

अथनवमी–

इन्द्रा॑कुत्सा॒वह॑माना॒रथे॒नावा॒मत्या॒अपि॒कर्णे॑वहन्तु ।
निष्षी॑म॒द्भ्योधम॑थो॒निष्ष॒धस्था॑न्म॒घोनो॑ह्र॒दोव॑रथ॒स्तमां॑सि ॥ ९

इन्द्रांकुत्सा । वहंमाना । रथेन । आ । वाम् । अत्याः । अपि ।
कर्णे । वहन्तु । निः । सीम् । अत्ऽभ्यः । धमंथः । निः ।
सधऽस्थांत् । मघोनंः । हृदः । वरथः । तमांसि ॥ ९ ॥

हेइन्द्राकुत्सा इन्द्राकुत्सौ रथेनवहमानावहमानौ उह्यमानौ वां युवां अत्याःअश्वाः कर्णेपि स्तोत्राणिकृणोतिकरोतीतिकर्णःस्तोता यजमानोवा तत्समीपेअपीतियावत् आवहन्तु आसमन्ताद्वाहकाभवन्तु युवामपि अद्भ्योप्सुप्रविष्टंसीमेनंशुष्णासुरंनिर्धमथः अबाधेथां सीमिति शुष्णासुरोबुद्धिस्थःपरामृश्यते सधस्थात् स्वकीयात्स्थानात् निरबाधेथाम् मघोनोमघवतोहविष्मतोयजमानस्यहृदोहृदयात्तमांस्यज्ञानरूपाणि पापानि वरथोनिवारयथः ॥ ९ ॥

अथदशमी–

वातंस्ययुक्तान्त्सुयुजंश्चिदश्वांन्कविश्चिंदेषोअंजगन्नवस्युः ।
विश्वेंतेअत्रंमरुतःसखांयइन्द्रब्रह्मांणितविंषीमवर्धन् ॥१०॥३०॥

वातंस्य । युक्तान् । सुऽयुजंः । चित् । अश्वांन् । कविः । चित् ।
एषः । अजगन् । अवस्युः । विश्वें । ते । अत्रं । मरुतंः । सखांयः ।
इन्द्रं । ब्रह्मांणि । तविंषीम् । अवर्धन् ॥ १० ॥ ३० ॥

कविश्चित्प्राज्ञोपि अवस्युरेतन्नामकएषमंत्रद्रष्टावा तस्यवायोर्वेगेनयुक्तान् संयुक्तान् सुयुजश्चित् सुष्ठुयोजनीयानश्वान् अजगन् प्रापोत् अवस्योः सखायः विश्वेसर्वेमरुतोबहवः स्तोतारः हेइन्द्र अत्रास्मिन्लोके तेत्वदीयां तविषीं बलं ब्रह्माणि ब्रह्मभिःस्तोत्रैः अवर्धन्नवर्धयन् ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेत्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

अथैकादशी–

सूरश्चिद्रथंपरिंतक्म्यायांपूर्वंकरदुपरंजूजुवांसंम् ।
भरंच्चक्रमेतंशःसंरिणातिपुरोदधंत्सनिष्यतिक्रतुंनः ॥ ११ ॥

सूरः। चित्। रथम्। परिऽतक्म्यायाम्। पूर्वम्। करत्। उपरम्।
जूजुऽवांसम्। भरत्। चक्रम्। एतशः। सम्। रिणाति। पुरः।
दधत्। सनिष्यति। क्रतुम्। नः॥ ११॥

इन्द्रः परितक्म्यायां संग्रामेपरितोगच्छन्त्यस्यांभयइतिपरितक्म्या संग्रामः तस्मिन शाख्येनऋषिणासहयोद्धुः सूरश्चित् सूर्यस्यापिसंबन्धिनं जूजुवांसं वेगेनगच्छन्तं रथं उपरतव्यापारंपूर्वंकरत् पुराकरोत् एतशःएतशाय विभक्तिव्यत्ययः इन्द्रः पूर्वंद्विचक्रस्यरथ एकंचक्रंभरत् अहरत् सइन्द्रः तेनचक्रेणासुरान्संरिणाति हिनस्ति अपिच पुरोदधत् अस न्पुरस्कुर्वन्नोस्मदीयंक्रतुंयज्ञंसनिष्यति संभजतु ॥ ११॥

अथद्वादशी–

आयंजनाअभिचक्षेजगामेन्द्रःसखायंसुतसोममिच्छन्।
वदन्ग्रावाववेदिंभ्रियातेयस्यजीरमध्वर्यवश्चरन्ति॥ १२॥

आ। अयम्। जनाः। अभिऽचक्षे। जगाम। इन्द्रः। सखायम्
सुतऽसोमम्। इच्छन्। वदन्। ग्रावा। अव। वेदिम्। भ्रियाते।
यस्य। जीरम्। अध्वर्यवः। चरन्ति॥ १२॥

हेजनाः अभिचक्षे युष्मानभिद्रष्टुमयमिन्द्रःसखायंस्तोतारंसुतसोमं अभिषुतसोमं मानं इच्छन्नभिलषन् आजगामागच्छति अध्वर्यवः यस्यग्राव्णः जीरंक्षेपणंप्रेरणंचरन्ति न्तिसग्रावा सोमाभिषवपाषाणः वदन् शब्दंकुर्वन् वेदिं अवभ्रियाते अभिह्रियते॥ १२॥

अथत्रयोदशी–

येचाकनन्तचाकनन्तनूतेमर्ताअमृतमोतेअंहआरन्।
वावन्धियज्यूँरुततेषुधेह्योजोजनेषुयेषुतेस्याम॥ १३॥ ३१

ये। चाकनन्त। चाकनन्त। नु। ते। मर्ताः। अमृत। मो इति
ते। अंहः। आ। अरन्। ववन्धि। यज्यून्। उत। तेषु।
धेहि। ओजः। जनेषु। येषु। ते। स्याम॥ १३॥ ३१॥

हेइन्द्र धनार्थंयेजनाः त्वांचाकनन्त अकामयन्त पुनश्चते नु क्षिप्रमेवत्वां चाकनन्त हेअमृत अमरणशीलेन्द्र मर्ताः मरणधर्माणस्तेजनाः अंहोनर्थं मोआरन् मागमन् माउइतिनिपातसमुदायोमेत्येकनिपातार्थेवर्तते उतापिच यज्यून् यजमानान् ववन्धि संभजस्व येषुजनेषु येषांजनानांमध्ये वयंस्तोतारः तेत्वदीयाःस्याम भवाम हेइन्द्र त्वंतेषुजनेषु ओजोबलंधेहि॥१३॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेएकत्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

अदर्दरुत्समितिद्वादशर्चमष्टादशंसूक्तं गातुर्नामात्रेयऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः इन्द्रोदेवता तथाचानुक्रान्तं—अदर्दद्वादशगातुरिति । गतोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

अदर्दरुत्समसृजोविखानित्वमर्णवान्बद्धधानाँअरम्णाः ।
महान्तमिन्द्रपर्वतंवियद्वःसृजोविधाराअवदानवंहन् ॥ १ ॥

अदर्दः । उत्सम् । असृजः । वि । खानि । त्वम् । अर्णवान् ।
बद्बधानान् । अरम्णाः । महान्तम् । इन्द्र । पर्वतम् । वि । यत् ।
वरितिवः । सृजः । वि । धाराः । अव । दानवम् । हन्नितिहन् ॥१॥

हेइन्द्र त्वं उत्सं उत्स्यंदमानंमेघं अदर्दः विदारितवानसि तदनंतरं खानि मेघस्थोदकानांनिर्गमनद्वाराणि व्यसृजः विशेषेणसृष्टवानसि किंच बद्धधानान् बाध्यमानान् अर्णवान् उदकवतोमेघान् अरम्णाः विसर्जयसि क्षारयसीत्यर्थः अत्ररम्णातिविसर्जनकर्मा हेइन्द्र यत् यस्त्वं यदितिलिंगव्यत्ययः महान्तंप्रभूतंपर्वतंमेघं विवः विवृतवानसि धाराः अपांविसृजः विसृष्टवानसि अपिच दानवं दनोःपुत्रं वृत्रमसुरं यद्वा उदकस्यदातारंमेघंवा अवहन् अभिहतवानसि अत्रनिरुक्तम्—अदृणाउत्समुत्सउत्सदनाद्वोत्स्यंदनाद्वोनत्तेर्वास्याद्व्यसृजोस्यखानित्वमर्णवानर्णस्वतएतानित्यादि ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वमुत्साँऋतुभिर्बद्धधानाँअरंहऊधःपर्वतस्यवज्रिन् ।
अहिंचिदुग्रप्रयुतंशयानंजघन्वाँइन्द्रतविषीमधत्थाः ॥ २ ॥

त्वम् । उत्सा॑न् । ऋ॒तुऽभिः॑ । ब॒द्ब॒धा॒नान् । अरं॑हः । ऊधः॑ ।
पर्व॑तस्य । व॒ज्रि॒न् । अहि॑म् । चि॒त् । उ॒ग्र॒ । प्रऽयु॑तम् । शया॑नम् ।
ज॒घ॒न्वान् । इ॒न्द्र॒ । तवि॑षीम् । अ॒ध॒त्थाः॒ ॥ २ ॥

हेवज्रिन् वज्रवन्निन्द्र त्वं ऋतुभिः ऋतुषुवृष्टिकालेषुबद्बधानान् प्रतिबध्यमाना
उत्सान् मेघान् प्रतिबन्धनादमोचयइतिशेषः अपिच पर्वतस्यमेघस्यसंबन्धि ऊधोबलं अरं
अगमयः हेउग्र उद्गूर्णबलेन्द्र प्रयुतमुद्युक्तं शयानं जलेशयनंकुर्वन्तं अहिंचिद्वृत्रंचजघन्वा
हतवानसि हेइन्द्र त्वंतविषींबलं अधत्थाः अधारयः वृत्रवधानंतरंइन्द्रोलोकेप्रख्यातोभ
वतीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया–

त्यस्य॑चिन्मह॒तोनिर्मृ॒गस्य॒वध॑र्जघान॒तवि॑षीभि॒रिन्द्रः॑ ।
यए॒कइद॑प्र॒तिर्मन्य॑मान॒आद॑स्माद॒न्योअ॑जनिष्ट॒तव्या॑न् ॥ ३ ॥

त्यस्य॑ । चि॒त् । म॒ह॒तः । निः । मृ॒गस्य॑ । वधः॑ । ज॒घा॒न॒ ।
तवि॑षीभिः । इन्द्रः॑ । यः । एकः॑ । इत् । अ॒प्र॒तिः । मन्य॑मानः ।
आत् । अ॒स्मा॒त् । अ॒न्यः । अ॒ज॒नि॒ष्ट॒ । तव्या॑न् ॥ ३ ॥

निर्जघानायुधंशक्रोवृत्रेणक्षिप्तमोजसा ॥ वृत्रस्यगात्रादन्योन्यःप्रादुर्भूतोमहासुरः ॥ १॥
वृत्रंपूर्वंनिहत्येन्द्रोद्वितीयंशुष्णसंज्ञकं ॥ पुनर्जघानेन्द्रइतिपराभिःकीर्तयत्यृषिरिति ॥ २
इन्द्रोमहतःप्रभूतस्यमृगस्यमृगवच्छीघ्रगामिनःत्यस्यचित् तस्यवृत्रस्यसंबन्धि वधरायु
तविषीभिः स्वकीयैर्बलैर्निर्जघान निःशेषेणावधीत् एकइत् असहायएव अप्रतिः प्रतिद्वंद्विरहि
मन्यमानाः आत्मानंयोस्तीतिशेषः आत् तदानींअस्मात्वृत्रात् तव्यान् प्रवृद्धतरोन्यो
अजनिष्ट प्रादुरभूत् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

त्यंचि॑दे॒षांस्व॒धया॒मद॑न्तंमि॒होनपा॑तंसु॒वृधं॑तमो॒गाम् ।
वृष॑प्रभर्मादान॒वस्य॒भामं॒वज्रे॑णव॒ज्रीनिज॑घान॒शुष्ण॑म् ॥ ४ ॥

त्यम् । चित् । एषाम् । स्वधया । मदन्तम् । मिहः । नपातम् ।
सुऽवृधम् । तमःऽगाम् । वृषऽप्रभर्मा । दानवस्य । भामम् ।
वज्रेण । वज्री । नि । जघान । शुष्णम् ॥ ४ ॥

एषांप्राणिनां स्वधयान्नेन मदन्तं मोदमानं सर्वप्राणिनामन्नं स्वयमेवभुंजानं मिहःसेचनसमर्थस्यमेघस्य नपातं पातारंरक्षितारं अत्रनपाच्छब्दःपातरिवर्तते प्राणोवैतनूनपात्सहितन्वःपातीतिब्राह्मणम् । सुवृधंप्रवृद्धं तमोगांतमोन्धकारंगच्छन्तं त्यंचित् तंचवृत्रंनिजघानेतिशेषः वृषप्रभर्मा वर्षणशीलस्यमेघस्यप्रहर्ता वज्रीवज्रवानिन्द्रः वज्रेणस्वकीयेनायुधेन दानवस्य दनुजस्यभामं अत्रक्रोधवाचिभामशब्देनक्रोधादुत्पन्नःशुष्णासुरोलक्ष्यते तंशुष्णमसुरंनिजघान हतवान् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी–

त्यंचिदस्यक्रतुभिर्निषत्तममर्मणोविददिदस्यमर्म ।
यदींसुक्षत्रप्रभृतामदस्ययुयुत्सन्तंतमसिहर्म्येधाः ॥ ५ ॥

त्यम् । चित् । अस्य । क्रतुऽभिः । निऽसत्तम् । अमर्मणः ।
विदत् । इत् । अस्य । मर्म । यत् । ईम् । सुऽक्षत्र । प्रऽभृता ।
मदस्य । युयुत्सन्तम् । तमसि । हर्म्ये । धाः ॥ ५ ॥

अमर्मणोमर्महीनमात्मानंमन्यमानस्यास्यवृत्रस्यनिषत्तं निषण्णं त्यंचित् त्यत् तदेव लिंगव्यत्ययः मर्म प्राणस्थानं यत्रस्थानेविद्धोम्रियते तन्मर्मेत्युच्यते अस्यवृत्रस्य क्रतुभिः प्रज्ञानैः हेइन्द्र त्वंविददित् अज्ञासीरेव यद्यदा हेसुक्षत्र सुबलेन्द्र त्वं मदस्यमादकस्यसोमस्यप्रभृता प्रभृतौ संभरणेसति युयुत्सन्तं योद्धुमिच्छन्तं ईमेनंवृत्रं हर्म्ये हारके तमसि धाः न्यदधाः वृत्रः इन्द्रस्यभयात्तमसिप्राविशदित्यर्थः ॥ ५ ॥

---

१ ऐ० ब्रा० २. ४. ।

अथषष्ठी–

त्यंचिदित्थाकत्पयंशयानमसूर्येतमसिवावृधानम् ।
तंचिन्मन्दानोवृषभःसुतस्योच्चैरिन्द्रोअपगूर्याजघान ॥ ६ ॥

त्यम् । चित् । इत्था । कत्पयम् । शयानम् । असूर्ये । तमसि । वावृधानम् । तम् । चित् । मन्दानः । वृषभः । सुतस्य । उच्चैः । इन्द्रः । अपऽगूर्य । जघान ॥ ६ ॥ ३२ ॥

सुतस्याभिषुतेनसोमेनमंदानोमोदमानःवृषभः कामानांवर्षितेन्द्रः उच्चैरूर्ध्वं अपगूर्य ज्रमुद्यम्य तंचित् तमेववृत्रंजघानावधीत् कीदृशं इत्थामुत्रान्तरिक्षलोके कत्पयं कत्सुखकां योयस्यतं शयानं अप्सुशयानंकुर्वन्तं असूर्ये सूर्यरहिते तमस्यन्धकारे ववृधानं वर्धमानं चिदितिपुनर्वचनंपूरणार्थम् ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेद्वात्रिंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

अथसप्तमी–

उद्यदिन्द्रोमहतेदानवायवधर्यमिष्टसहोअप्रतीतम् ।
यदींवज्रस्यप्रभृतौददाभविश्वस्यजन्तोरधमंचकार ॥ ७ ॥

उत् । यत् । इन्द्रः । महते । दानवाय । वधः । यमिष्ट । सहः । अप्रतिऽइतम् । यत् । ईम् । वज्रस्य । प्रऽभृतौ । ददाभ । विश्वस्य । जन्तोः । अधमम् । चकार ॥ ७ ॥

यद्यदाइन्द्रः महतेप्रभूतायदानवाय वृत्रासुराय सहः शत्रूणामभिभवितृअप्रतीतं नाप्यप्रतिगतंवधोवज्रंउद्यमिष्ट उदयच्छत् यद्यदावज्रस्यप्रभृतौ प्रहृतौ प्रहरणेसति भंइतिभत्वं ईमेनंवृत्रं ददाभ अहिंसीत् तदाविश्वस्यसर्वस्यजन्तोःप्राणिनः अधमंनीचंच र अकरोत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

त्यंचिदर्णंमधुपंशयानमसिन्वंवव्रंमह्याददुग्रः ।
अपादमत्रंमहतावधेननिदुर्योणआवृणङ्मृध्रवाचम् ॥ ८ ॥

त्यम् । चित् । अर्णम् । मधुऽपम् । शयानम् । असिन्वम् । वव्रम् ।
महि । आदत् । उग्रः । अपादम् । अत्रम् । महता । वधेन । नि ।
दुर्योणे । अवृणक् । मृध्रऽवाचम् ॥ ८ ॥

उग्रः उद्गूर्णबलः इन्द्रोमहि महान्तं त्यंचित् तमेववृत्रं आददाददौ प्रत्यग्रहीत् कीदृशं अर्णं गन्तारं जलंमेघंवा आवृत्यशयानं शयनंकुर्वन्तं स्थितवन्तमित्यर्थः मधुपं मधुनोंभसःपातारं पालयितारं असिन्वंसपत्नानामवक्षेप्तारं अस्यतेरिदंरूपं वव्रं वृण्वन्तं सर्वमप्याच्छादयन्तं सइमान्ल्लोकानवृणोद्यदिमान्ल्लोकानवृणोत्तद्वृत्रस्यवृत्रत्वमितिहितैत्तिरीयकं । तदनंतरमिन्द्रः दुर्योणे संग्रामे महताप्रभूतेनवधेन वज्रेण अपादं पादरहितं अत्रममात्रं परिमाणरहितं मृध्रवाचं हिंसितवागिन्द्रियं जृंभाभिभूतमित्यर्थः वृत्रंन्यवृणक् नितरामहिंसीत् तस्माज्जंजभ्यमानात् अग्नीषोमौ निरक्रामतां प्राणापानौवाएनंतदुज्जिहातामितिहितैत्तिरीयकम् ॥ ८ ॥

अथनवमी–

कोअस्यशुष्मंतविषींवरातएकोधनाभरतेअप्रतीतः ।
इमेचिदस्यज्रयसोनुदेवीइन्द्रस्यौजसोभियसाजिहाते ॥ ९ ॥

कः । अस्य । शुष्मम् । तविषीम् । वराते । एकः । धना । भरते ।
अप्रतिऽइतः । इमे इति । चित् । अस्य । ज्रयसः । नु । देवी इति ।
इन्द्रस्य । ओजसः । भियसा । जिहाते इति ॥ ९ ॥

---

१ तै० सं० २. ४. १२. ।

अस्येन्द्रस्यसंबन्धिनींशुष्मंशोषणींतविषींबलं कोवराते निवारयेत् शुष्मशब्दस्य लिंगविशेषणत्वेपि नियतलिंगत्वात्पुंसिपुल्लिंगत्वमेव अप्रतीतः केनाप्यप्रतिगतइन्द्रः एकोऽ यएव धना धनानि शत्रूणांवसूनि भरते बिभर्ति हरतेवा देवी देव्यौ द्योतमाने इमे एतेएवद्यावापृथिव्यौ ज्रयसोवेगवतोस्येन्द्रस्यसंबन्धिनः ओजसोबलादुद्भूतेनभियसा नुक्षिप्रं जिहाते गच्छतः चलतइत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथदशमी–

न्य॑स्मैदे॒वीस्वधि॑तिर्जिही॑त॒इन्द्रा॑यगा॒तुरु॑श॒तीव॑येमे ।
सं॑यदोजो॑युव॒तेविश्वं॑माभि॒रनु॑स्व॒धाव्ने॑क्षि॒तयो॑नमन्त ॥ १० ॥

नि । अ॒स्मै॒ । दे॒वी । स्वऽधि॑तिः । जि॒ही॒ते॒ । इन्द्रा॑य । गा॒तुः ।
उ॒श॒ती॒ऽइ॑व । ये॒मे॒ । सम् । यत् । ओजः॑ । यु॒वते॑ । विश्व॑म् । आ॒
अनु॑ । स्व॒धाऽव्ने॑ । क्षि॒तयः॑ । न॒म॒न्त॒ ॥ १० ॥

स्वधितिः स्वधृतिः स्वेनधृतादेवीद्योतमानाद्यौः अस्माइन्द्रायनिजिहीते नीचत्वेन ति गातुर्भूमिः उशतीव कामयमानायोषिदिव इन्द्राय येमे आत्मानंनियच्छती यथे मात्मानंविनियोक्तुंयोग्याभवतीत्यर्थः यद्यदेन्द्रः विश्वंसमस्तं ओजोबलं आभिः प्रजा संयुवते संयोजयति इन्द्रःस्वकीयंबलं सर्वासुप्रजासुनिहितवानित्यर्थः अनुआनुकूल्येन र्तमानाःक्षितयोमनुष्याः क्षितयइतिमनुष्यनामैतत् स्वधाव्नेबलवतइन्द्राय नमन्त सन्नम प्रह्वीभवंति ॥ १० ॥

अथैकादशी–

एकं॒नुत्वा॒सत्प॑तिं॒पाञ्च॑जन्यंजा॒तंशृ॑णोमिय॒शसं॒जने॑षु ।
तंमे॑जगृभ्रआ॒शसो॒नवि॑ष्ठंदो॒षावस्तो॒र्हव॑माना॒सइन्द्र॑म् ॥ ११

एक॑म् । नु । त्वा॒ । सत्ऽप॑तिम् । पांच॑ऽजन्यम् । जा॒तम् । शृ॒णो॒मि॒ ।
य॒शस॑म् । जने॑षु । तम् । मे॒ । ज॒गृ॒भ्रे॒ । आ॒ऽशस॑ः । नवि॑ष्ठम् ।
दो॒षा । वस्तो॑ः । हव॑मानासः । इन्द्र॑म् ॥ ११ ॥

हेइन्द्र त्वा त्वां एकंनु मुख्यमेव जनेषुसर्वेषुमनुष्येषुमध्ये अहं मंत्रद्रष्टाश्शृणोमि ऋषिमुख्येभ्यः कीदृशं सत्पतिं सतांपालकं पांचजन्यं पंचजनेभ्योमनुष्येभ्योहितं जातमुत्पन्नं यशसं यशोयुक्तं दोषा क्षपायां वस्तोर्वासरेच वहमानासः स्तुवन्तः आशसः कामानांशंसमानाः मे मदीयाःप्रजाः नविष्ठं अतिशयेनस्तुत्यं तमिन्द्रंजगृभ्रे गृह्णन्तु स्वीकुर्वन्तु ॥ ११ ॥

अथद्वादशी–

ए॒वाहित्वामृ॑तु॒थाया॒तय॑न्तंम॒घाविप्रे॑भ्यो॒दद॑तंशृ॒णोमि॑ ।
किंते॑ब्र॒ह्माणो॑गृहते॒सखा॑यो॒येत्वा॒यानि॑द॒धुःकाम॑मिन्द्र ॥१२॥३३॥

ए॒व । हि । त्वाम् । ऋ॒तु॒ऽथा । या॒तय॑न्तम् । म॒घा । विप्रे॑भ्यः ।
दद॑तम् । शृ॒णोमि॑ । किम् । ते॒ । ब्र॒ह्माण॑ः । गृ॒ह॒ते॒ । सखा॑यः । ये ।
त्वा॒ऽया । नि॒ऽद॒धुः । काम॑म् । इ॒न्द्र॒ ॥ १२ ॥ ३३॥

एवएवमुक्तेनप्रकारेण हि ऋतुथा कालेकालेयातयन्तं जंतून्प्रेरयन्तं हेइन्द्र त्वां विप्रेभ्यःस्तोतृभ्यः मघा मघानि धनानि ददतं यच्छन्तं शृणोमि निशामयामि एतन्मृषैवप्रतिभाति हेइन्द्र त्वाया त्वयि येस्तोतारः कामंस्वकीयाभिलाषंनिदधुः न्यक्षिपन् ब्रह्माणोबृहन्तः तेत्वदीयाःसखायःस्तोतारः किं गृहते त्वत्तःकिंगृह्णन्ते ऋषिःस्वकीयाभिलाषप्राप्तिविलंबनादेवमुक्तवानित्यर्थः ॥ १२ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेत्रयस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३३ ॥

॥ इतिपंचमेमंडलेद्वितीयोनुवाकः ॥ २ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दंनिवारयन् । पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १
इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेणसा
णाचार्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येचतुर्थाष्टकेप्रथमोध्यायः ॥ १ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितंवेदायोवेदेभ्योखिलंजगत् । निर्ममेतमहंवन्देविद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥
चतुर्थेप्रथमाध्यायंव्याख्यायव्याकृतिक्षमः । सुधीःश्रीसायणाचार्योद्वितीयंव्याचिकीर्षति॥२॥

तत्रात्रेःपंचमेमंडलेतृतीयेनुवाकेद्वादशसूक्तानि तत्रमहिमहइतिदशर्चंप्रथमंसूक्तं प्रजापतिपुत्रःसंवरणऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः इन्द्रोदेवता तथाचानुक्रान्तं—महिदशप्राजापत्यःसंवरणइति । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

ओ३म् म॑हिम॒हेत॒वसे॑दीध्ये॒नॄनिन्द्रा॑ये॒त्थात॒वसे॒अत॑व्यान् ।
योअ॑स्मैसुम॒तिंवाज॑सातौ॑स्तु॒तोजने॑सम॒र्य॑श्चि॒केत॑ ॥ १ ॥

म॑हि । म॒हे । त॒वसे॑ । दी॒ध्ये॒ । नॄन् । इन्द्रा॑य । इ॒त्था । त॒वसे॑ । अत॑व्यान् । यः । अ॒स्मै॒ । सु॒ऽम॒तिम् । वाज॑ऽसातौ । स्तु॒तः । जने॑ । स॒ऽम॒र्यः॑ । चि॒केत॑ ॥ १ ॥

अहंसंवरणःअतव्यान् अत्यन्तमिवदुर्बलःसन् महि महत् प्रभूतंस्तोत्रं महे महते तवसे बलवतइन्द्रायेत्था इत्थंवक्ष्यमाणप्रकारेणदीध्ये दीपयामि प्रकाशयामि किमर्थं नॄन् षष्ठ्यर्थेद्वितीया मनुष्याणामस्मदीयानांतवसेबलाय यद्वा नॄनस्मद्विरोधिनामभिभवायेतिशेषः तदर्थंतवसेस्मद्बलाय इन्द्रोस्मैजने जनायसंवरणाय वाजसातौ संग्रामे वाजस्यान्नस्यवालाभेनिमित्तेसतिस्तुतःसन् सुमतिं समर्यः मर्त्यैःस्तोतृभिःसहितः यद्वा सहम्रियमाणैर्युध्यमानैर्मरुदादिभिः अथवा समरार्हः चिकेत जानाति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सत्वंन॑इन्द्रधियसा॒नोअ॒र्कैर्हरी॑णांवृष॒न्योक्त्र॑मश्रेः ।
याइ॒त्थाम॑घव॒न्ननु॒जोषं॒वक्षो॑अ॒भिप्रार्यः॑सक्षि॒जना॑न् ॥ २ ॥

सः। त्वम्। नः। इन्द्र। धियसानः। अर्कैः। हरीणाम्। वृषन्।
योक्त्रम्। अश्वैः। याः। इत्था। मघऽवन्। अनु। जोषम्।
वक्षः। अभि। प्र। अर्यः। सक्षि। जनान्॥ २॥

हेवृषन् वर्षकेन्द्र सप्रसिद्धस्त्वंनोस्मान्धियसानोध्यायन् अर्कैरर्चनसाधनैःस्तोत्रैर्निमित्तभूतैः हरीणांरथेनियोज्यानामश्वानांयोक्त्रंनियोजनरज्जुमश्वैः आश्रयसि याः लिंगव्यत्ययः यानर्कान् हेमघवन् इत्थाइत्थं जोषं प्रीतिं अनुवक्षोऽवहस्तैर्निमित्तैर्योक्त्रमश्वैरिति तथाकृत्व अर्योस्मदरीन्जनान् अभि आभिमुख्येन प्र प्रकृष्टं सक्षि पराभव॥ २॥

अथतृतीया–

नतेतइन्द्राभ्य१स्मदृष्वायुक्तासोअब्रह्मतायदसन्।
तिष्ठारथमधितंवज्रहस्तारश्मिन्देवयमसेस्वश्वः॥ ३॥

न। ते। ते। इन्द्र। अभि। अस्मत्। ऋष्व। अयुक्तासः।
अब्रह्मता। यत्। असन्। तिष्ठ। रथम्। अधि। तम्।
वज्रऽहस्त। आ। रश्मिम्। देव। यमसे। सुऽअश्वः॥ ३॥

हेऋष्व महन् इन्द्र यत् ये अस्मदस्मत्तः त्वद्भक्तेभ्योन्ये अयुक्तासः त्वया असंयुक्ता असन् आसन् अभवन् अब्रह्मता ब्रह्मपरिवृढंकर्मतद्रहितत्वात् तेनरास्तेत्वदीयानभवन्ति अतोस्मद्यज्ञमभ्यागन्तुं तं प्रसिद्धं रथं अधितिष्ठ हेवज्रहस्तेन्द्र देव स्वश्वः त्वंयंरथमारोढुंरश्मिंप्रग्रहं आयमसे नियमयसितमधितिष्ठ॥ ३॥

अथचतुर्थी–

पुरूयत्तइन्द्रसन्त्युक्थागवेचकर्थोर्वरासुयुध्यन्।
ततक्षेसूर्यायचिदोकसिस्वेवृषासमत्सुदासस्यनामचित्॥ ४॥

पुरु। यत्। ते। इन्द्र। सन्ति। उक्था। गवे। चकर्थ। उर्वरासु।
युध्यन्। ततक्षे। सूर्याय। चित्। ओकसि। स्वे। वृषा।
समत्ऽसु। दासस्य। नाम। चित्॥ ४॥

हेइन्द्र ते तव यद्यदास्वभूतानि पुरु पुरूणि बहूनि उक्था उक्थानिशस्त्राणिसन्ति तदा उर्वरासु सस्योपेतासुभूमिषु निमित्तभूतासु गवे वृष्ट्युदकाय युध्यन् जलप्रतिबन्धकान् संहरन् चकर्थ करोषि भेदनं कुत्रेतिसूर्याय सूर्यस्यस्वेस्वकीयेओकसिस्थाने वृषा वर्षितासन् ततक्षे भेदनं संपादयसि समत्सु संग्रामेषु दासस्य वृष्टिप्रतिबन्धकर्तुरेतन्नामकस्यासुरस्य नामचित् नामापि ततक्षे नाशयसीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

वयंतेतइन्द्रयेचनरःशर्धोजज्ञानायाताश्चरथाः ।
आस्माञ्जगम्यादहिशुष्मसत्वाभगोनहव्यःप्रभृथेषुचारुः ॥५॥१॥

वयम् । ते । ते । इन्द्र । ये । च । नरः । शर्धः । जज्ञानाः ।
याताः । च । रथाः । आ । अस्मान् । जगम्यात् । अहिऽशुष्म ।
सत्वा । भगः । न । हव्यः । प्रऽभृथेषु । चारुः ॥ ५ ॥ १ ॥

हेइन्द्र येचनरः कर्मणांनेतारऋत्विग्यजमानाःवयंस्मः तेवयं ते त्वदीयाः कीदृशावयं शर्धोबलंजज्ञानाः उत्पादयन्तः स्तुतिभिः याताश्चहोतुंत्वांप्राप्ताश्च रथाःरंहणशीलाश्च किंच हेअहिशुष्मअहिरयनात्सर्वतोव्याप्तबलेन्द्र त्वदनुग्रहात् हव्यः स्तुत्यः प्रतिभटैराह्वातव्योवा चारुःसंगंता सत्वाभृत्यादिः प्रभृथेषुसंग्रामेषुवा अस्मानाजगम्यात् आगच्छेत् भगोन भगइव हव्यश्चारुः भगदेवोयथास्मत्सहायआगच्छति तथा भृत्यादिरागच्छेदित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथषष्ठी—

पपृक्षेण्यमिन्द्रत्वेह्योजोनृम्णानिचनृतमानोअमर्तः ।
सनएनींवसवानोरयिंदाःप्रार्यस्तुषेतुविमघस्यदानम् ॥ ६ ॥

पपृक्षेण्यम् । इन्द्र । त्वे इति । हि । ओजः । नृम्णानि । च ।
नृतमानः । अमर्तः । सः । नः । एनीम् । वसवानः । रयिम् । दाः ।
प्र । अर्यः । स्तुषे । तुविऽमघस्य । दानम् ॥ ६ ॥

हेइन्द्र पपृक्षेण्यं संपर्कार्हं पूज्यंवा ओजोबलंत्वेहि त्वयिखलु त्वदधीनमित्यर्थः नृत- मानोनृत्यन्नमर्तोमरणधर्मा सत्वं वसवानः आच्छादयन् स्वतेजसाजगत् नृम्णानि नृमणानि द्रविणानि वक्ष्यमाणरय्यपेक्षयाचशब्दः एनीं एनवर्णां श्वेतवर्णां नोस्मभ्यंरयिंधनंदाः दे- अहंच अर्यईश्वरस्यतुविमघस्य प्रभूतधनस्यचदानंप्रस्तुषे स्तौमि ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

एवानइन्द्रोतिभिरवपाहिगृणतःशूरकारून् ।
उतत्वचंददतोवाजसातौपिप्रीहिमध्वःसुषुतस्यचारोः ॥ ७ ॥

एव । नः । इन्द्र । ऊतिऽभिः । अव । पाहि । गृणतः । शूर ।
कारून् । उत । त्वचम् । ददतः । वाजऽसातौ । पिप्रीहि ।
मध्वः । सुऽसुतस्य । चारोः ॥ ७ ॥

हेशूरेन्द्र एव एवं नोस्मान्गृणतः स्तुवतः कारून् कर्तॄन् ऋत्विजः ऊतिभिः रक्षणैः अ- वपाहि अवपालय उतापिच वाजसातौ संग्रामे त्वचं आच्छादकंरूपंददतः प्रयच्छतः सुषुत- स्यसुष्ठ्वभिषुतस्यचारोर्मनोहरस्यमध्वः सोमस्य पिप्रीहि प्रीणयात्मानं द्वितीयार्थेषष्ठी उक्त- लक्षणंसोमंपिबेत्यर्थः अथवा तृतीयार्थेषष्ठी उक्तलक्षणेनसोमपानेनप्रीणय ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

उतत्येमापौरुकुत्स्यस्यसूरेस्त्रसदस्योर्हिरणिनोरराणाः ।
वहन्तुमादशश्येतासोअस्यगैरिक्षितस्यक्रतुभिर्नुसश्चे ॥ ८ ॥

उत । त्ये । मा । पौरुऽकुत्स्यस्य । सूरेः । त्रसदस्योः । हिरणिनः ।
रराणाः । वहन्तु । मा । दश । श्येतासः । अस्य । गैरिऽक्षितस्य ।
क्रतुऽभिः । नु । सश्चे ॥ ८ ॥

त्रसदस्युश्चविदथोध्वन्यश्चेतित्रयोनृपाः अश्वान्धनानिगाश्चादुर्ऋषये तद्ददत्यृषिः उ- अपिच त्ये ते मा चतुर्थ्यर्थेद्वितीया मह्यमित्यर्थः रराणाः रातेर्दानार्थस्यकर्मणिलिटःकान- चिरूपं दत्ताइत्यर्थः पौरुकुत्स्यस्य पुरुकुत्सापत्यस्य सूरेः प्रेरकस्य हिरणिनोहिरण्यवतो- त्रसदस्योः एतन्नामकस्यराजर्षेः गैरिक्षितस्य गिरिक्षितगोत्रोत्पन्नस्य श्येतासः शुभ्रव-

दशाश्वाः मा मां वहन्तु प्रापयन्तु अहंच क्रतुभिःकर्मभीरथनियोजनादिभिः यज्ञादिभिर्वा-नु क्षिप्रं सश्वे गच्छेयम् ॥ ८ ॥

अथनवमी–

उ॒तत्येमां॑मारु॒ताश्वं॑स्य॒शोणा॒ःक्रत्वां॑मघासोवि॒दथं॑स्यरा॒तौ ।
स॒हस्रां॑मे॒च्यवं॑तानो॒ददा॑नआ॒नूकम॒र्यौ॑वपुं॑षे॒नार्चं॑त् ॥ ९ ॥

उ॒त । त्ये । मा॒ । मा॒रु॒तऽअं॑श्वस्य । शोणाः॑ । क्रत्वां॑ऽमघासः ।
वि॒दथं॑स्य । रा॒तौ । स॒हस्रा॑ । मे॒ । च्यवं॑तानः । ददा॑नः ।
आ॒नू॒कम् । अ॒र्यः । वपुं॑षे । न । आ॒र्च॒त् ॥ ९ ॥

उत अपिच त्ये तेअश्वाः वक्ष्यमाणाः मारुताश्वस्य मरुत्सदृशवेगाश्ववान् मरुताश्वः तदपत्यस्यविदथस्यैतन्नामकस्यराज्ञःशोणाःशोणवर्णाःक्रत्वामघासः क्रतुनाकर्मणाशीघ्रगमनादिलक्षणेनमहनीयाः अश्वाःरातौदानेविनियुक्तामांवहन्तीतिशेषः किंच सहस्रा सहस्राणि अपरिमितानिधनानिअर्यः पूज्यस्य मे चतुर्थ्यर्थेषष्ठी पूज्याय मह्यंच्यवतानः च्यावयन् ददानः प्रयच्छन् सः आनूकं आभरणंच वपुषे स्वशरीरालंकाराय आर्चत प्रायच्छत् नेतिचार्थे ॥ ९ ॥

अथदशमी–

उ॒तत्येमां॑ध्व॒न्यं॑स्य॒जुष्टां॑लक्ष्म॒ण्यं॑स्यसु॒रुचो॒यतां॑नाः ।
म॒ह्नारा॒यःसं॒वरं॑णस्य॒ऋषे॑र्व्र॒जंनगाव॒ःप्रयं॑ता॒अपि॑ग्मन् ॥ १० ॥२॥

उ॒त । त्ये । मा॒ । ध्व॒न्यं॑स्य । जुष्टाः॑ । ल॒क्ष्म॒ण्यं॑स्य । सु॒ऽरुचः॑ ।
यतां॑नाः । म॒ह्ना । रा॒यः । स॒म्ऽवरं॑णस्य । ऋषेः॑ । व्र॒जम् । न ।
गावः॑ । प्रऽयं॑ताः । अपि॑ । ग्म॒न् ॥ १० ॥ २ ॥

उतापिच त्ये ते वक्ष्यमाणारायः ध्वन्यस्य ध्वन्यनामकस्यलक्ष्मणयस्य लक्ष्मणपुत्रस्य राज्ञःसंबन्धिनोश्वाः जुष्टाः मांप्राप्ताः सुरुचः शोभनदीप्तयः यतानाः वहमानाययतमानाः रायःमह्नामहत्त्वेनयुक्ारायः प्रयताः दत्ताःसत्यः संवरणस्यऋषेःअपिग्मन् अपिगताः प्राप्तामद्गृहमितिशेषः व्रजंनगावः गोष्ठंगावइव यद्वा नेतिचार्थे गावश्चममव्रजंअपिग्मन् अस्मिन्नैन्द्रेसूक्तेमायेणैन्द्रमरुतोराज्ञांचदानस्तुतयइत्युक्तत्वाद्राज्ञांदानस्तुतिरविरुद्धा ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अजातशत्रुमितिनवर्चंद्वितीयंसूक्तं प्राजापत्यस्यसंवरणस्यार्षमैन्द्रं नवमीत्रिष्टुप् शि
स्त्रिष्टुबन्तपरिभाषयाजगत्यः अजातशत्रुंनवत्रिष्टुबन्तमित्यनुक्रमणिका । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा–

अजातशत्रुमजरास्वर्वत्यनुस्वधामितादस्ममीयते ।
सुनोतनपचतब्रह्मवाहसेपुरुष्टुतायप्रतरंदधातन ॥ १ ॥

अजातऽशत्रुम् । अजरा । स्वःऽवती । अनु । स्वधा । अमिता । दस्मम् । ईयते । सुनोतन । पचत । ब्रह्मऽवाहसे । पुरुऽस्तुताय । प्रऽतरम् । दधातन ॥ १ ॥

अजातशत्रुं अनुत्पन्नाःशातयितारोयस्यतं दस्मं शत्रूणामुपक्षपयितारं अजरा अक्षी
स्ववंतीस्वरणवतीअमिता अपरिमिता स्वधा अन्नं हविरन्वीयते अनुप्राप्नोति तदर्थं हेऋत्वि
जः सुनोतन अभिषुणुत पचत पुरोडाशादिकं कस्मै ब्रह्मवाहसे ब्रह्मणःपरिवृढस्यस्तोत्रस्यवाह
कायपुरुष्टुतायबहुभिःस्तुतायेन्द्राय प्रतरं प्रकृष्टतरं दधातन धारयत स्वस्वोचितकर्म ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

आयःसोमेनजठरमपिप्रतामन्दतमघवामध्वोअन्धसः ।
यदींमृगायहन्तवेमहावधःसहस्रभृष्टिमुशनावधंयमत् ॥ २ ॥

आ । यः । सोमेन । जठरम् । अपिप्रत । अमन्दत । मघऽवा । मध्वः । अन्धसः । यत् । ईम् । मृगाय । हन्तवे । महाऽवधः । सहस्रऽभृष्टिम् । उशना । वधम् । यमत् ॥ २ ॥

योमघवा सोमेनजठरंस्वकीयं आसर्वतः अपिप्रत अपूरयत् मध्वोमधुरसस्यान्धसः
मस्यपानेनामंदतातृप्यत् यद्यदा ईमयंमृगायैतन्नामकायासुरायहन्तवे तंहन्तुंमहावधः महाव
सहस्रभृष्टिरपरिमिततेजाः उशनाकामयमानःशत्रुं यद्वा उशनसासहवधं वज्रंयमत् उदय
तदापिप्रतामंदत ॥ २ ॥

अथतृतीया–

योअस्मैघ्रंसउतवायऊधनिसोमंसुनोतिभवतिद्युमाँअह ।
अपापशक्रस्ततनुष्टिमूहतितनूशुभ्रंमघवायःकवासखः ॥ ३ ॥

यः । अस्मै । घ्रंसे । उत । वा । यः । ऊधनि । सोमम् । सुनोति ।
भवति । द्युऽमान् । अह । अपऽअप । शक्रः । ततनुष्टिम् । ऊहति ।
तनूऽशुभ्रम् । मघऽवा । यः । कवऽसखः ॥ ३ ॥

योयजमानः अस्मैइन्द्राय घ्रंसे अहर्नामैतत् गृह्यन्तेस्मिन्रसाइतिघ्रंसः तस्मिन् उतवा अथवा योयजमानः ऊधनि उद्धततरंभवति उन्नद्धमितिवाऊधोरात्रिः स्नेहप्रदानरसाभ्यामूधसि रात्रौच समत्वात् रात्रेरप्यूधउच्यते अहनिरात्रौच सोमंसुनोति सभवतिद्युमान्दीप्तिमान् अहेति विनिग्रहार्थीयः किंच शक्रः शक्तोयमिन्द्रः ततनुष्टिं ततं धर्मसन्ततिं नुदति वष्टि काम्यते कामानितिततनुष्टिः तंतनूशुभ्रं तनूःशुभ्राशोभनीयालंकारादिभिर्यस्यतंतादृशं स्वपोषकमयज्वानं अपोहति अपरोपशब्दःपूरणः मघवा धनवान् यःकवासखःकुत्सितपुरुषसहायःतमपोहतीति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

यस्यावधीत्पितरंयस्यमातरंयस्यशक्रोभ्रातरंनातईषते ।
वेतीद्वस्यप्रयतायतंकरोनकिल्बिषादीषतेवस्वआकरः ॥ ४ ॥

यस्य । अवधीत् । पितरम् । यस्य । मातरम् । यस्य । शक्रः ।
भ्रातरम् । न । अतः । ईषते । वेति । इत् । ऊँ इति । अस्य । प्रऽयता ।
यतम्ऽकरः । न । किल्बिषात् । ईषते । वस्वः । आऽकरः ॥ ४ ॥

शक्रःशक्तोयं यस्यायज्वनः पितरं अवधीत् हतवान् यस्यचमातरंअवधीत् यस्यच भ्रातरं अतोस्मात् अयज्वनःसकाशात् नेषते नबिभेति नगच्छतिवा किंत्वस्यप्रयता प्रदत्तानिहवींषि वेतीदु कामयतएव अयज्वानं शिक्षयित्वानियोजयतीत्यर्थः यतंकरः यमनकर्ता वस्वोवसुनोधनस्य आकरः आभिमुख्यकर्तायःकिल्बिषात् पित्रादिधनयुक्तात् नेषते नचलति नबिभेतिवा इन्द्रस्यास्तोतॄणांहतिरिन्द्रोयतीन्सालावृकेभ्यःप्रायच्छत् अंत-

रिक्षेपौलोमान्पृथिव्यांकालकांज्यान् अरुन्मुखान्यतीन् सालावृकेभ्यः प्रायच्छमित्यादिश्रु
तिषुप्रसिद्धा ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

नपञ्चभिर्दशभिर्वष्ट्यारभंनासुन्वतासचतेपुष्यंताचन ।
जिनातिवेदमुयाहन्तिवाधुनिरादेवयुंभंजतिगोमंतिव्रजे ॥५॥

न । पंचऽभिः । दशऽभिः । वष्टि । आऽरभंम् । न । असुन्वता ।
सचते । पुष्यंता । चन । जिनाति । वा । इत् । अमुया । हन्ति ।
वा । धुनिः । आ । देवऽयुम् । भजति । गोऽमंति । व्रजे॥ ५ ॥

अयमिन्द्रः पंचभिर्दशभिर्वासहायैरारभं आरभंशत्रुहननायालंबनंनवष्टि साहा
नापेक्षतइत्यर्थः यद्वा अमुमिन्द्रं पंचभिर्दशभिर्वायज्ञादन्यैरुपायैरारभमारब्धमुद्योगंकर्तुंन
नकामयते असुन्वता अभिषवमकुर्वता सहपुष्यताच न बंध्वादीनपोषयतापि नसचते न
गच्छते असुन्वंतं अभिषवमकुर्वाणं अयष्टारं अपुष्णंतंचनप्राप्नोतीत्यर्थः नकेवलमप्राप्ति
त्रं किंतु जिनातिवा वाशब्दश्चार्थे जिनातिच बाधते इदितिपूरणः हन्तिवामुया अमुमयः
रं धुनिः कंपकःशत्रूणां देवयुंदेवमिन्द्रंकामयमानं यजमानं गोमति व्रजे आभजति ज
त्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथषष्ठी–

वित्वक्षणःसमृतौचक्रमासजोसुन्वतोविषुणःसुन्वतोवृधः ।
इन्द्रोविश्वस्यदमिताविभीषणोयथावशंनयतिदासमार्यः ॥

विऽत्वक्षणः । समऽऋतौ । चक्रम्ऽआसजः । असुन्वतः । विषुणः
सुन्वतः । वृधः । इन्द्रः । विश्वस्य । दमिता । विऽभीषणः ।
यथाऽवशम् । नयति । दासम् । आर्यः ॥ ६ ॥

समृतौसंग्रामेवित्वक्षणः विशेषेणतनूकर्ताशत्रूणांतदर्थंचक्रमासजः रथचक्रस्यासंजयिता असुन्वतोयजमानस्यविषुणःपराङ्मुखःसुन्वतोयजमानस्यवृधोवर्धयिताइन्द्रोविश्वस्यदमिताशिक्षयिताविभीषणःभयजनकःआर्यःस्वामी यथावशंयथेच्छंदासंदासकर्माणंजनंनयतिस्ववशम्॥६॥

अथसप्तमी–

समींपणेरजतिभोजनंमुषेविदाशुषेभजतिसूनरंवसु ।
दुर्गेचनध्रियतेविश्वआपुरुजनोयोअस्यतविषीमचुक्रुधत् ॥ ७ ॥

सम् । ईम् । पणेः । अजति । भोजनम् । मुषे । वि । दाशुषे ।
भजति । सूनरम् । वसु । दुःऽगे । चन । ध्रियते । विश्वः । आ ।
पुरु । जनः । यः । अस्य । तविषीम् । अचुक्रुधत् ॥ ७ ॥

ईमयमिन्द्रः पणेर्वणिजइव लुब्धकस्यादातुर्भोजनंधनमन्नंवामुषेचोरयितुंसमजति सम्यग्गच्छति गत्वाचादायदाशुषेहविर्दात्रेयजमानायविभजति सूनरंशोभनमनुष्यंवसुधनं अयष्टुर्धनमाकृष्ययष्ट्रेप्रयच्छतीत्यर्थः नकेवलंवणिक्धनप्रदानमात्रं किंतु पुरुपुरूणिबहून्यन्यान्यपिधनानि किंच दुर्गेचनदुःखेननगन्तव्ये आपद्यपिविश्वःसर्वोपिदातृजनः आध्रियते आस्थाप्यते योजनः अस्येन्द्रस्यतविषींबलमचुक्रुधत् विहिताकरणादिनातस्यपणेरजतीतिपूर्वशेषः यद्वा योस्यतविषीमचुक्रुधत् ससर्वोपिजनोदुर्गेचनाध्रियते इन्द्रेणचनेत्येकपदमध्येतृसंप्रदायप्राप्तम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

संयज्जनौसुधनौविश्वशर्धसाववेदिन्द्रोमघवागोषुशुभ्रिषु ।
युजंह्य१न्यमकृतप्रवेपन्युदींगव्यंसृजतेसत्वभिर्धुनिः ॥ ८ ॥

सम् । यत् । जनौ । सुऽधनौ । विश्वऽशर्धसौ । अवेत् ।
इन्द्रः । मघऽवा । गोषु । शुभ्रिषु । युजम् । हि । अन्यम् । अकृत ।
प्रऽवेपनी । उत् । ईम् । गव्यम् । सृजते । सत्वऽभिः । धुनिः ॥ ८ ॥

समवेत् संजानाति यद्यदाजनौपरस्परप्रतिद्वंद्विनौ सुधनौ शोभनधनौ विश्वशर्धसौ व्याप्तबलौ बहूत्साहौवा तदा मघवाधनवानिन्द्रोगोषुशुभ्रिषुशोभनासुगोषुनिमित्तभूतासुअन्यंयष्टारंयुजं

अजातशत्रुमितिनवर्चंद्वितीयंसूक्तं प्राजापत्यस्यसंवरणस्यार्षमैन्द्रं नवमीत्रिष्टुप् शिष्टा-स्त्रिष्टुबन्तपरिभाषयाजगत्यः अजातशत्रुंनवत्रिष्टुबन्तमित्यनुक्रमणिका । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा–

अजातशत्रुमजरास्वर्वत्यनुस्वधामितादस्ममीयते ।
सुनोतनपचतब्रह्मवाहसेपुरुष्टुतायप्रतरंदधातन ॥ १ ॥

अजातऽशत्रुम् । अजरा । स्वःऽवती । अनु । स्वधा । अमिता ।
दस्मम् । ईयते । सुनोतन । पचत । ब्रह्मऽवाहसे । पुरुऽस्तुताय ।
प्रऽतरम् । दधातन ॥ १ ॥

अजातशत्रुं अनुत्पन्नाःशातयितारोयस्यतं दस्मं शत्रूणामुपक्षपयितारं अजरा अक्षी स्वर्वतीस्वरणवतीअमिता अपरिमिता स्वधा अन्नं हविरन्वीयते अनुप्राप्नोति तदर्थं हेऋत्वि-जः सुनोतन अभिषुणुत पचत पुरोडाशादिकं कस्मै ब्रह्मवाहसे ब्रह्मणःपरिवृढस्यस्तोत्रस्यवाह-कायपुरुष्टुतायबहुभिःस्तुतायेन्द्राय प्रतरं प्रकृष्टतरं दधातन धारयत स्वस्वोचितकर्म ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

आयःसोमेनजठरमपिप्रतामन्दतमघवामध्वोअन्धसः ।
यदींमृगायहन्तवेमहावधःसहस्रभृष्टिमुशनावधंयमत् ॥ २ ॥

आ । यः । सोमेन । जठरम् । अपिप्रत । अमन्दत । मघऽवा ।
मध्वः । अन्धसः । यत् । ईम् । मृगाय । हन्तवे । महाऽवधः ।
सहस्रऽभृष्टिम् । उशना । वधम् । यमत् ॥ २ ॥

योमघवा सोमेनजठरंस्वकीयं आसर्वतः अपिप्रत अपूरयत् मध्वोमधुरसस्यान्धसः-मस्यपानेनामंदतातृप्यत् यद्यदा ईमयंमृगायैतन्नामकायासुरायहन्तवे तंहन्तुंमहावधः महाव-सहस्रभृष्टिरपरिमिततेजाः उशनाकामयमानःशत्रुं यद्वा उशनसासहवधं वज्रंयमत् उदयच्छ-त्तदापिप्रतामंदत ॥ २ ॥

अथतृतीया–

योअस्मैघ्रंसउतवायऊधनिसोमंसुनोतिभवतिद्युमाँअह ।
अपापशक्रस्ततनुष्टिमूहतितनूशुभ्रंमघवायःकवासखः ॥ ३ ॥

यः । अस्मै । घ्रंसे । उत । वा । यः । ऊधनि । सोमम् । सुनोति ।
भवति । द्युऽमान् । अह । अपऽअप । शक्रः । ततनुष्टिम् । ऊहति ।
तनूऽशुभ्रम् । मघऽवा । यः । कवऽसखः ॥ ३ ॥

योयजमानः अस्मैइन्द्राय घ्रंसे अहर्नामैतत् गृह्यन्तेस्मिन्नसाइतिघ्रंसः तस्मिन् उतवा अथवा योयजमानः ऊधनि उद्धततरंभवति उन्नद्धमितिवाऊधोरात्रिः स्नेहप्रदानरसाभ्यामूधसि रात्रौच समत्वात् रात्रेरप्यूधउच्यते अहनिरात्रौच सोमंसुनोति सभवतिद्युमान्दीप्तिमान् अहेति विनिग्रहार्थीयः किंच शक्रः शक्तोयमिन्द्रः ततनुष्टिं ततं धर्मसन्ततिं नुदति वष्टि कामयते कामानितिततनुष्टिः तंतनूशुभ्रं तनूःशुभ्राशोभनीयालंकारादिभिर्यस्यतंतादृशं स्वपोषकमयज्वानं अपोहति अपरोपशब्दःपूरणः मघवा धनवान् यःकवासखःकुत्सितपुरुषसहायःतमपोहतीति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

यस्यावधीत्पितरंयस्यमातरंयस्यशक्रोभ्रातरंनातईषते ।
वेतीद्वस्यप्रयतायतंकरोनकिल्बिषादीषतेवस्वआकरः ॥ ४ ॥

यस्य । अवधीत् । पितरम् । यस्य । मातरम् । यस्य । शक्रः ।
भ्रातरम् । न । अतः । ईषते । वेति । इत् । ऊँ इति । अस्य । प्रऽयता ।
यतमऽकरः । न । किल्बिषात् । ईषते । वस्वः । आऽकरः ॥ ४ ॥

शक्रःशक्तोयं यस्यायज्वनः पितरं अवधीत् हतवान् यस्यचमातरंअवधीत् यस्यच भ्रातरं अतोस्मात् अयज्वनःसकाशात् नेषते नबिभेति नगच्छतिवा किंत्वस्यप्रयता प्रदत्तानिहवींषि वेतीदु कामयतएव अयज्वानं शिक्षयित्वानियोजयतीत्यर्थः यतंकरः यमनकर्ता वस्वोवसुनोधनस्य आकरः आभिमुख्यकर्तायःकिल्बिषात् पित्रादिधनयुक्तात् नेषते नचलति नबिभेतिवा इन्द्रस्यास्तोतॄणांहतिरिन्द्रोयतीन्सालावृकेभ्यःप्रायच्छत् अंत-

रिक्षेपौलोमान्पृथिव्यांकालकांज्यान् अरुन्मुखान्यतीन् सालावृकेभ्यः प्रायच्छमित्यादिश्रु
तिषुप्रसिद्धा ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

नपञ्चभिर्दशभिर्वष्ट्यारभंनासुन्वतासचतेपुष्यंताचन ।
जिनातिवेदमुयाहन्तिवाधुनिरादेवयुंभजतिगोमतिव्रजे ॥५॥

न । पंचऽभिः । दशऽभिः । वष्टि । आऽरभंम् । न । असुंन्वता ।
सचते । पुष्यंता । चन । जिनाति । वा । इत् । अमुया । हन्ति ।
वा । धुनिः । आ । देवऽयुम् । भजति । गोऽमति । व्रजे॥ ५ ॥

अयमिन्द्रः पंचभिर्दशभिर्वासहायैरारभं आरभंशत्रुहननायालंबनंनवष्टि साहा
नापेक्षतइत्यर्थः यद्वा अमुमिन्द्रं पंचभिर्दशभिर्वायज्ञादन्यैरुपायैरारभमारब्धमुद्योगंकर्तुंनवां
नकामयते असुन्वता अभिषवमकुर्वता सहपुष्यताच न बंध्वादीनपोषयतापि नसचते नसं
गच्छते असुन्वंतं अभिषवमकुर्वाणं अयष्टारं अपुष्णंतंचनप्राप्नोतीत्यर्थः नकेवलमप्राप्ति
त्रं किंतु जिनातिवा वाशब्दश्चार्थे जिनातिच बाधते इदितिपूरणः हन्तिवामुया अमुमयः
रं धुनिः कंपकःशत्रूणां देवयुंदेवमिन्द्रंकामयमानं यजमानं गोमति व्रजे आभजति ज
त्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथषष्ठी–

वित्वक्षणःसमृतौचक्रमासजोसुन्वतोविषुणःसुन्वतोवृधः ।
इन्द्रोविश्वस्यदमिताविभीषणोयथावशंनयतिदासमार्यः ॥

विऽत्वक्षणः । सम्ऽऋतौ । चक्रम्ऽआसजः । असुन्वतः । विषुण
सुन्वतः । वृधः । इन्द्रः । विश्वस्य । दमिता । विऽभीषणः ।
यथाऽवशम् । नयति । दासम् । आर्यः ॥ ६ ॥

समृतौसंग्रामेवित्वक्षणः विशेषेणतनूकर्ताशत्रूणांतदर्थंचक्रमासजः रथचक्रस्यासंजयिता असुन्वतोयजमानस्यविषुणःपराङ्मुखःसुन्वतोयजमानस्यवृधोवर्धयिताइन्द्रोविश्वस्यदमिताशिक्षयिताविभीषणःभयजनकःआर्यःस्वामी यथावशंयथेच्छंदासंदासकर्माणंजनंनयतिस्ववशम्॥६॥

अथसप्तमी–

स॒मीं प॒णेर॑जति॒भोज॑नंमु॒षेविदा॒शुषे॑भजतिसू॒नरं॒वसु॑ ।
दु॒र्गेच॒नध्रि॑यते॒विश्व॒आपु॒रुजनो॒योअ॑स्य॒तवि॑षी॒मचु॑क्रुधत् ॥ ७ ॥

सम् । ई॒म् । प॒णेः । अ॒ज॒ति॒ । भोज॑नम् । मु॒षे । वि । दा॒शुषे॑ ।
भ॒ज॒ति॒ । सू॒नर॑म् । वसु॑ । दुः॒ऽगे । च॒न । ध्रि॒य॒ते॒ । विश्वः॑ । आ ।
पु॒रु । जनः॑ । यः । अ॒स्य॒ । तवि॑षीम् । अचु॑क्रुधत् ॥ ७ ॥

ईमयमिन्द्रः पणेर्वणिजइव लुब्धकस्यादातुर्भोजनंधनमन्नंवामुषेचोरयितुंसमजति सम्यग्गच्छति गत्वाचादायदाशुषेहविर्दात्रेयजमानायविभजति सूनरंशोभनमनुष्यंवसुधनं अयष्टुर्धनमाकृष्ययष्ट्रेप्रयच्छतीत्यर्थः नकेवलंवणिक्धनप्रदानमात्रं किंतु पुरुपुरूणिबहून्यन्यान्यपिधनानि किंच दुर्गेचनदुःखेननगन्तव्ये आपद्यपिविश्वःसर्वोपिदातृजनः आध्रियते आस्थाप्यते योजनः अस्येन्द्रस्यतविषींबलमचुक्रुधत् विहिताकरणादिनातस्यपणेरजतीतिपूर्वशेषः यद्वा योस्यतविषीमचुक्रुधत् ससर्वोपिजनोदुर्गेचनाध्रियते इन्द्रेणचनेत्येकपदमध्येतृसंप्रदायप्राप्तम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

संयज्जनौ॑सु॒धनौ॑वि॒श्वश॑र्धसा॒ववे॒दिन्द्रो॑म॒घवा॒गोषु॑शु॒भ्रिषु॑ ।
यु॒जं॒ह्य१॒॑न्यमकृ॑तप्रवेप॒न्युदीं॒गव्यं॑सृजते॒सत्व॑भि॒र्धुनिः॑ ॥ ८ ॥

सम् । यत् । जनौ॑ । सु॒ऽधनौ॑ । वि॒श्वऽश॑र्धसौ । अवे॑त् ।
इन्द्रः॑ । म॒घऽवा॑ । गोषु॑ । शु॒भ्रिषु॑ । यु॒जम् । हि । अ॒न्यम् । अकृ॑त ।
प्र॒ऽवे॒प॒नी । उत् । ई॒म् । गव्य॑म् । सृ॒ज॒ते॒ । सत्व॑ऽभिः । धुनिः॑ ॥ ८ ॥

समवेत् संजानाति यद्यदाजनौपरस्परप्रतिद्वंद्विनौ सुधनौ शोभनधनौ विश्वशर्धसौ व्याप्तबलौ बहूत्साहौवा तदा मघवाधनवानिन्द्रोगोषुशुभ्रिषुशोभनासुगोषुनिमित्तभूतासुअन्यंयष्टारंयुजं

सहायमकृतकृतवान् प्रवेपनीशत्रूणांप्रवेपनवान् ईमस्मै गव्यंगोसमूहं उत्सृजते सत्वभिर्मरुद्भिः सहधुनिःमेघानांकंपयितेन्द्रः यजमानमयजमानंवायंजानातिगोनिमित्तंज्ञात्वायज्वनेगोसमूहं प्रयच्छतीत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथनवमी–

सहस्रसामाग्निवेशिंगृणीषेशत्रिमग्नउपमांकेतुमर्यः ।
तस्माआपःसंयतःपीपयन्ततस्मिन्क्षत्रममवत्त्वेषमस्तु॥ ९ ॥

सहस्रऽसाम् । आग्निऽवेशिम् । गृणीषे । शत्रिम् । अग्ने । उपऽमाम्
केतुम् । अर्यः । तस्मै । आपः । सम्ऽयतः । पीपयन्त । तस्मिन् ।
क्षत्रम् । अमऽवत् । त्वेषम् । अस्तु ॥ ९ ॥ ४ ॥

अग्निवेशसुतंशत्रिमसंख्यातधनप्रदं ॥ आशास्तऋषिरंत्यर्चाप्रजापतिसुतःसुधीः ॥ १ ॥

अर्योहंसहस्रसां अपरिमितधनप्रदं आग्निवेशिं अग्निवेशसुतंशत्रिंएतन्नामकंराजर्षिं गृणीषे गृणे स्तौमि हेअग्ने अंगनादिगुणविशिष्टेन्द्र कीदृशंतं उपमां उपमानभूतंकेतुंप्रज्ञापकंप्रख्यातमित्यर्थः तस्मैआपःसंयतः सम्यग्गच्छन्त्यःपीपयंत प्यायन्तां तस्मिन्राज्ञिक्षत्रंधनं अमवत् बलसहितंत्वेषंदीप्तिमदस्त्विति ॥ ९ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

यस्तेसाधिष्ठइत्यष्टर्चंतृतीयंसूक्तं अंगिरोगोत्रःप्रभूवसुर्नामऋषिः अंत्यापंक्तिः पंक्त्यंतपरिभाषयाशिष्टाअनुष्टुभः इन्द्रोदेवता यस्तेष्टौप्रभूवसुरांगिरसःपंक्त्यंतमित्यनुक्रान्तं । सूक्तविनियोगोलैंगिकः आभिप्लविकेषूक्थेषुतृतीयसवनेआद्यस्तृचोच्छावाकस्यवैकल्पिकोनुरूपःसूत्रितंच–यस्तेसाधिष्ठोवसेपुरांभिन्दुर्युवाकविरिति । द्वितीयतृतीययोः स्वरसाम्नोश्चाद्यौदृचावनुरूपौ यस्तेसाधिष्ठोवसइतिषळनुष्टुभइतिहिसूत्रम् ।

तत्रप्रथमा–

यस्तेसाधिष्ठोवसइन्द्रक्रतुष्टमाभर ।
अस्मभ्यंचर्षणीसहंसस्निंवाजेषुदुष्टरम् ॥ १ ॥

यः । ते । साधिष्ठः । अवसे । इन्द्र । क्रतुः । तम् । आ । भर ।
अस्मभ्यम् । चर्षणिऽसहम् । सस्निम् । वाजेषु । दुस्तरम् ॥ १ ॥

हेइन्द्र ते तव यः साधिष्ठोतिशयेनसाधकः क्रतुरुक्तलक्षणंकर्मप्रज्ञावास्ति तंक्रतुंनोवसेस्मद्रक्षणायास्मभ्यं आभर आहर कीदृशंतं चर्षणीसहं सर्वेषांमनुष्याणामभिभवितारंसस्निं संस्नातं शुद्धं वाजेषुसंग्रामेषुदुष्टरं अन्यैरनभिभाव्यम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

यदि॑न्द्रते॒चत॑स्रो॒यच्छू॑र॒सन्ति॑ति॒स्रः ।
यद्वा॒पञ्च॑क्षिती॒नामव॒स्तत्सुन॒आभ॑र ॥ २ ॥

यत् । इ॒न्द्र॒ । ते॒ । चत॑स्रः । यत् । शूर॒ । सन्ति॑ । ति॒स्रः । यत् । वा॒ ।
पंच॑ । क्षि॒ती॒नाम् । अव॑ः । तत् । सु । न॒ः । आ । भ॒र॒ ॥ २ ॥

हेइन्द्र ते तव यत् याऊतयः चतस्रः चतसृषुवर्णेषुसंश्रिताःसन्ति याश्चहेशूर तिस्रःत्रिषु लोकेषुवर्तमानाः यद्वा वाशब्दश्चार्थे यत्याश्चपंचक्षितीनांपंचजनसंबन्धिन्यऊतयःसन्ति अवोरक्षणंतत्सर्वं सुसुष्ठुनोस्मभ्यमाभर आहरेति ॥ २ ॥

अथतृतीया–

आतेवो॒वरे॑ण्यं॒वृष॑ंतमस्यहूमहे ।
वृष॑ंजूति॒र्हि॑जं॑ज्ञि॒षआ॒भूभि॑रिन्द्रतु॒र्वणि॑ः ॥ ३ ॥

आ । ते॒ । अव॑ः । वरे॑ण्यम् । वृष॑न्ऽतमस्य । हू॒म॒हे॒ । वृष॑ऽजूतिः ।
हि । ज॒ज्ञि॒षे । आ॒ऽभूभि॑ः । इ॒न्द्र॒ । तु॒र्वणि॑ः ॥ ३ ॥

हेइन्द्र वृषन्तमस्यफलानांवर्षकतमस्यतेतववावोरक्षणं गमनंवा वरेण्यं वरणीयमाहूमहे आह्वयामः हेइन्द्र वृषजूतिः वर्षणगमनः तुर्वणिस्तूर्णवनिर्हिंसकोवात्वं आभूभिः सर्वतोभवद्भिः व्याप्तैर्मरुद्भिःसहावोहि जज्ञिषे उत्पादयसिखलु तेअवआह्वयामइति यद्वा वृषगमनःसन् अघयज्ञमागत्यफलंजज्ञिषे तस्मात्तवोहूमहइति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

वृषा॒ह्यसि॒राध॑सेजज्ञि॒षेवृष्णि॑ते॒शव॑ः ।
स्वक्ष॑त्रंतेधृ॒षन्मन॑ःसत्रा॒हमि॑न्द्र॒पौंस्य॑म् ॥ ४ ॥

वृषा॑ । हि । असि॑ । राध॑से । ज॒ज्ञि॒षे । वृष्णि॑ । ते॒ । शव॑ः ।
स्व॒ऽक्ष॑त्रम् । ते॒ । धृ॒षत् । मन॑ः । स॒त्रा॒ऽहम् । इ॒न्द्र॒ । पौंस्य॑म् ॥ ४

हेइन्द्र राधसे यजमानानांसमृद्धये वृषाह्यसि फलस्यवर्षकोसिखलु यद्वा वृषा त्वसि राधसेधनार्थंजज्ञिषे उत्पद्यसे तेशवोबलंवृष्णिवर्षितृ तेमनःस्वक्षत्रंस्वायत्तबलंधृ धर्षकंविरोधिनां हेइन्द्र तेपौंस्यं पुंस्त्वं सत्राहं संघहन्तृ ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

त्वंतमि॑न्द्र॒मर्त्य॑ममि॒त्र॒यन्त॑मद्रिवः ।
स॒र्व॒र॒थाश॑तक्रतो॒निया॑हिशवसस्पते ॥ ५ ॥ ५ ॥

त्वम् । तम् । इ॒न्द्र॒ । मर्त्य॑म् । अ॒मि॒त्र॒ऽयन्त॑म् । अ॒द्रि॒ऽव॒ः । स॒र्व॒ऽर
श॒त॒क्र॒तो॒ इति॑ शत॒ऽक्रतो । नि । या॒हि॒ । श॒व॒सः॒ । प॒ते॒ ॥ ५ ॥ ५

हेइन्द्र त्वं तममित्रयन्तं शत्रुत्वमाचरन्तं शत्रुंवाइच्छंतंमर्त्यं हेअद्रिवोवज्रवन्निन्द्र र्वरथासर्वत्रव्याप्तेनरथेन सुपांसुलुगित्याकारः हेशतक्रतो हेशवसस्पते बलस्यपालक नियाहि नितरांगच्छ अभिभवितुम् ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

त्वामिद्वृ॑त्रहन्तम॒जना॑सोवृ॒क्तब॑र्हिषः ।
उ॒ग्रंपू॒र्वीषु॑पू॒र्व्यंहव॑न्ते॒वाज॑सातये ॥ ६ ॥

त्वाम् । इत् । वृ॒त्र॒ह॒न्ऽत॒म॒ । जना॑सः । वृ॒क्तऽब॑र्हिषः । उ॒ग्रम् ।
पू॒र्वीषु॑ । पू॒र्व्य॑म् । हव॑न्ते । वाज॑ऽसातये ॥ ६ ॥

हेवृत्रहन्तम अतिशयेनशत्रूणांहन्तरिन्द्र त्वामित् त्वामेवजनासोजनाः वृक्तब आच्छादितदर्भाः प्रवृत्तयज्ञाइत्यर्थः उग्रमुद्गूर्णबलं पूर्वीषुबह्वीषुप्रजासुमध्ये पूर्व्यं पु सन्तं वाजसातये संग्रामाय हवन्ते आह्वयन्ते ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

अ॒स्माक॑मिन्द्रदु॒ष्टरं॑पुरो॒यावा॑नमा॒जिषु॑ ।
स॒यावा॑नं॒धने॑धनेवाज॒यन्त॑मवा॒रथ॑म् ॥ ७ ॥

अ॒स्माक॑म् । इ॒न्द्र॒ । दु॒स्तर॑म् । पु॒रः॒ऽयावा॑नम् । आ॒जिषु॑ ।
स॒ऽयावा॑नम् । धने॑ऽधने । वा॒ज॒ऽयन्त॑म् । अ॒व॒ । रथ॑म् ॥ ७ ॥

हेइन्द्रास्माकंरथं रंहणस्वभावंवा पुत्रमवरक्ष कीदृशंरथं दुष्टरं दुःखेनतरणीयं आजिषुसंग्रामेषुपुरोयावानं पुरतोमिश्रयितारं सयावानं अनुचरैःसहगन्तारं धनेधने सर्वेषुधनेषु वाजयन्तं संग्रामंधनंवाइच्छन्तम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अ॒स्माक॑मि॒न्द्रेहि॑नो॒रथ॑मवा॒पुरं॑ध्या ।
व॒यंश॑विष्ठ॒वार्यं॑दि॒विश्रवो॑दधीमहिदि॒विस्तोमं॑मनामहे ॥ ८ ॥ ६ ॥

अ॒स्माक॑म् । इ॒न्द्र॒ । आ । इ॒हि॒ । नः॒ । रथ॑म् । अ॒व॒ । पुर॑म्ऽध्या ।
व॒यम् । श॒वि॒ष्ठ॒ । वार्य॑म् । दि॒वि । श्रवः॑ । द॒धी॒म॒हि॒ । दि॒वि ।
स्तोम॑म् । म॒ना॒म॒हे॒ ॥ ८ ॥ ६ ॥

हेइन्द्रास्माकं अस्मदीयएवसन् एहि आगच्छ आगत्यच पुरंध्याशोभनबुद्ध्यानोस्माकं रथमव रक्ष वयंच हेशविष्ठ अतिशयेनबलवन् त्वदनुग्रहाद्वार्यं वरणीयं श्रवोन्नं कीर्तिंवा दिवि द्योतमानेत्वयि दधीमहि स्थापयामः तथा दिवित्वयिस्तोमंस्तोत्रंमनामहे करवामहेइत्यर्थः ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेषष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

सआगमदितिषळृचंचतुर्थंसूक्तं आंगिरसःप्रभूवसुर्ऋषिः तृतीयाजगती शिष्टाअनुक्तत्वात्त्रिष्टुभः इन्द्रोदेवता अनुक्रांतंच—सआगमत्षट्तृतीयाजगतीति । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

सआग॑म॒दिन्द्रो॒योवसू॑नां॒चिके॑त॒द्दातुं॒दाम॑नोरयी॒णाम् ।
ध॒न्व॒च॒रोनवंस॑गस्तृषा॒णश्च॑कमा॒नःपिब॑तुदु॒ग्धमं॒शुम् ॥ १ ॥

सः । आ । गमत् । इन्द्रः । यः । वसूनाम् । चिकेतत् । दातुम् ।
दामनः । रयीणाम् । धन्वऽचरः । न । वंसगः । तृषाणः ।
चकमानः । पिबतु । दुग्धम् । अंशुम् ॥ १ ॥

सइन्द्रोस्मद्यज्ञंप्रत्यागमदागच्छतु योदेवोवसूनांधनानां कर्मणिषष्ठी वसूनिधनानि
केतत् जानातिप्रदातुं सकीदृशः दामनादातादानमनावारयीणांधनानां गमनेदृष्टान्तः–धन्व
चरोन धनुषासहसंचरन्धानुष्कइव वंसगोवननीयगमनः तृषाणः अत्यंततृषितः चकमानः का
मयमानश्श्वसन् दुग्धं अभिषुतमंशुंसोमंपिबतु ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

आतेहनूहरिवःशूरशिप्रेरुहत्सोमोनपर्वतस्यपृष्ठे ।
अनुत्वाराजन्नर्वतोनहिन्वन्गीर्भिर्मदेमपुरुहूतविश्वे ॥ २ ॥

आ । ते । हनू इति । हरिऽवः । शूर । शिप्रे इति । रुहत् ।
सोमः । न । पर्वतस्य । पृष्ठे । अनु । त्वा । राजन् । अर्वतः । न ।
हिन्वन् । गीःऽभिः । मदेम । पुरुऽहूत । विश्वे ॥ २ ॥

हेइन्द्र हेहरिवः हरिभ्यांतद्वन् शूर ते तव हनू हननसाधने यद्यप्ययंशिप्रावचनः
थापि पुनःशिप्राभिधानाद्गौणोवगन्तव्यः उक्तरूपेसंहतेवाशिप्रे आरुहत् आरोहतु प्रा
सोमोस्मद्दत्तः पर्वतस्यपृष्ठेनरुहत् नारोहति तत्रनतिष्ठतीत्यर्थः यद्वा नशब्दःपुरस्तात्प्रयु
प्यत्रोपमार्थः पर्वतस्यपृष्ठे उपरिप्रदेशे सोमोनतत्रयथाविस्रंभेणप्रसरतितद्वत् हेराजन्राज
नेन्द्र त्वा त्वामनु त्वयासह तृतीयार्थइत्यनोःकर्मप्रवचनीयत्वं विश्वेवयमर्वतोन अश्वानिव
णादिभिःगीर्भिःस्तुतिभिर्हिन्वन्हिन्वन्तः त्वांप्रीणयन्तःसन्तोमदेम हृष्येम हेपुरुहूत बहुप्रकारं
भिर्वाहूतेन्द्र ॥ २ ॥

अथतृतीया–

चक्रंनवृत्तंपुरुहूतवेपतेमनोभियामेअमतेरिदद्रिवः ।
रथादधित्वाजरितासंदावृधकुविन्नुस्तोषन्मघवन्पुरूवसुः ॥ ३

चक्रम् । न । वृत्तम् । पुरुऽहूत । वेपते । मनः । भिया । मे ।
अमतेः । इत् । अद्रिऽवः । रथात् । अधि । त्वा । जरिता ।
सदाऽवृध । कुवित् । नु । स्तोषत् । मघऽवन् । पुरुऽवसुः ॥ ३ ॥

हेपुरुहूत बहुभिराहूत हेअद्रिवः वज्रवन्निन्द्र मेमनःअमतेरित् दारिद्र्यादस्तोतुर्वासकाशात् भिया भित्या वेपते कंपते वृत्तंचक्रंन भूमौवर्तमानंचक्रमिव यस्मादेवंतस्मात् रथादधि उपरिस्थितं त्वा त्वां हेसदावृध सर्वदावर्धमान हेमघवन् इन्द्र जरितास्तोतापुरूवसुरहमृषिः कुवित् बहु नुक्षिप्रं स्तोषत् स्तोष्यति स्तूयात् अत्र कुविच्छब्दयोगेपिआख्यातस्य बहुलग्रहणान्निघातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

एषग्रावेवजरितातइन्द्रेयर्तिवाचंबृहदाशुषाणः ।
प्रसव्येनमघवन्यंसिरायःप्रदक्षिणिद्धरिवोमाविवेनः ॥ ४ ॥

एषः । ग्रावाऽइव । जरिता । ते । इन्द्र । इयर्ति । वाचम् ।
बृहत् । आशुषाणः । प्र । सव्येन । मघऽवन् । यंसि ।
रायः । प्र । दक्षिणित् । हरिऽवः । मा । वि । वेनः ॥ ४ ॥

एषजरितागरितास्तोताग्रावेव अभिषवाश्मेव सयथारसंजनयतितद्वत् हेइन्द्र तेतुभ्यंवाचंस्तुतिं इयर्ति प्रेरयतीत्यर्थः बृहत्महत्प्रभूतंफलंआशुषाणः आशुसंभक्तासन् हेमघवन् सव्येनहस्तेन रायोधनानि प्रयंसि प्रयच्छसि हेहरिवः हर्यश्वेन्द्र दक्षिणित् दक्षिणेनापिप्रयंसीतिशेषः माविवेनः विगतकामंमाकार्षीः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी–

वृषात्वावृषणंवर्धतुद्यौर्वृषावृषभ्यांवहसेहरिभ्याम् ।
सनोवृषावृषरथःसुशिप्रवृषक्रतोवृषावज्रिन्भरेधाः ॥ ५ ॥

वृषा । त्वा । वृषणम् । वर्धतु । द्यौः । वृषा । वृषऽभ्याम् ।
वहसे । हरिऽभ्याम् । सः । नः । वृषा । वृषऽरथः । सुऽशिप्र ।
वृषक्रतो इति वृषऽक्रतो । वृषा । वज्रिन् । भरे । धाः ॥ ५ ॥

हेइन्द्र त्वा त्वां वृषा वर्षित्रीद्यौः द्योतयित्रीस्तुतिः द्योततेर्दीव्यतेर्वास्तुत्यर्थस्येदंरूपं कामानांवर्षकं त्वां वर्धतु वर्धयतु वृषात्वंवृषभ्यांसेक्तृभ्यांहरिभ्यांवहसे यज्ञंप्रत्युह्यसे शोभनहनो वृषकृतो वर्षणकर्मन् हेवज्रिन् वज्रयुक्तेन्द्र सत्वंवृषावृषरथश्चसन् नोस्मान्भरेसं भरणवतियज्ञेवाधाःधारय ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

योरोहितौवाजिनौवाजिनीवान्त्रिभिःशतैःसचमानावदिष्ट।
यूनेसमस्मैक्षितयोनमन्तांश्रुतरथायमरुतोदुवोया ॥ ६ ॥ ७ ॥

यः। रोहितौ। वाजिनौ। वाजिनीऽवान्। त्रिऽभिः। शतैः।
सचमानौ। अदिष्ट। यूने। सम्। अस्मै। क्षितयः। नमन्ताम्।
श्रुतऽरथाय। मरुतः। दुवःऽया ॥ ६ ॥ ७ ॥

इयंश्रुतरथस्यराज्ञोदानस्तुतिः योराजावाजिनीवानन्नवान्श्रुतरथोरोहितौरोहितवर्णौ जिनौवेजनवन्तावश्वौत्रिभिःशतैःगवांधनानांवाउक्तसंख्याभिःसचमानौसंगच्छमानौअदिष्ट तेर्दिशतेर्वालुङीदंरूपं यूनेसर्वत्रमिश्रयित्रे नित्यतरुणायवा अस्मै श्रुतरथाय क्षितयः र्वाः प्रजाः दुवोया तृतीयैकवचनस्ययाजादेशः परिचर्ययासंनमंतां प्रणताभवन्तु सेव मित्यर्थः हेमरुतइतिइन्द्रसहायभूतानांमरुतांसंबोधनम् ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

संभानुनेतिपंचर्चंपंचमंसूक्तं अत्रेरार्षंत्रैष्टुभमैन्द्रं संभानुनापंचात्रिरित्यनुक्रमणिका नियोगोलैंगिकः।

तत्रप्रथमा—

संभानुनायततेसूर्यस्याजुह्वानोघृतपृष्ठःस्वञ्चाः।
तस्माअमृध्राउषसोव्युच्छान्यइन्द्रायसुनवामेत्याह ॥ १ ॥

सम्। भानुना। यतते। सूर्यस्य। आऽजुह्वानः। घृतऽपृष्ठः।
सुऽअञ्चाः। तस्मै। अमृध्राः। उषसः। वि। उच्छान्। यः।
इन्द्राय। सुनवाम। इति। आह ॥ १ ॥

सूर्यस्यभानुनातेजसासह आजुह्वानः सर्वत्रहूयमानः कर्मणिकर्तृप्रत्ययः घृतपृष्ठः प्रदीप्तज्वालःघृतयुक्तपृष्ठप्रदेशोवा स्वंचाः स्वंचनोग्निः संयततेसम्यक्प्रयत्नंकरोति उदयकालेष्वग्नयःप्रज्वाल्यन्ते तस्मात्कारणात्योयजमानः इन्द्राय सुनवामेत्याहब्रूतेअध्वर्युंप्रति तस्मैयजमानाय अमृध्राः अहिंसिताः उषसोव्युच्छान् व्युच्छन्तु उदयकालेऽग्निःप्रज्वालितस्तस्मात्सोमयागंकुर्मइतियोब्रूतेतस्यसुदिनानिभवंतीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

समिद्धाग्निर्वनवत्स्तीर्णबर्हिर्युक्तग्रावासुतसोमोजराते ।
ग्रावाणोयस्येषिरंवदन्त्ययदध्वर्युर्हविषावसिन्धुम् ॥ २ ॥

समिद्धऽअग्निः । वनवत् । स्तीर्णऽबर्हिः । युक्तऽग्रावा । सुतऽसोमः । जराते । ग्रावाणः । यस्य । इषिरम् । वदन्ति । अयत् । अध्वर्युः । हविषा । अव । सिन्धुम् ॥ २ ॥

समिद्धोग्निः प्रदीप्ताग्निः स्तीर्णबर्हिः प्रस्तृतदर्भोयंयजमानोवनवत् संभजते युक्तग्रावा नियुक्ताभिषवपाषाणः सुतसोमोभिषुतसोमोजराते जरति स्तौति यस्याध्वर्योर्ग्रावाणोभिषवसाधनाइषिरंएषणीयंगमनशीलंवाशब्दंवदन्ति सोध्वर्युर्हविषासहसिंधुं अवनेजनीरपः अवायत् अवगच्छति ॥ २ ॥

अथतृतीया–

वधूरियंपतिमिच्छन्त्येतियईंवहातेमहिषीमिषिराम् ।
आस्यश्रवस्याद्रथआचघोषात्पुरूसहस्रापरिवर्तयाते ॥ ३ ॥

वधूः । इयम् । पतिम् । इच्छंती । एति । यः । ईम् । वहाते । महिषीम् । इषिराम् । आ । अस्य । श्रवस्यात् । रथः । आ । च । घोषात् । पुरु । सहस्रा । परि । वर्तयाते ॥ ३ ॥

इयंवधूरिन्द्रस्यपत्नी पतिमिच्छन्ती स्वप्रियंयज्ञगमनायप्रकृतमिच्छन्त्येतिअनुगच्छति यइन्द्रः ईमेनांमहिषींवहाते वहति इषिरांगमनवतीं अस्येन्द्रस्यरथः आअर्वागस्मदभिमुखंश्रव-

स्याव् अन्नमिच्छन्ति आचघोषात् आघुष्यतिशब्दयति पुरु अत्यधिकंसहस्रा सहस्राणि
नि परिपरितोवर्तयाते वर्तयति प्रापयति अवस्यादाचघुष्यादितिवा ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

नसराजा॑व्यथते॒यस्मि॒न्निन्द्र॑स्ती॒व्रंसोमं॒पिब॑ति॒गोस॑खायम् ।
आस॑त्व॒नैरज॑ति॒हन्ति॑वृ॒त्रंक्षेति॑क्षि॒तीःसु॒भगो॒नाम॒पुष्य॑न् ॥ ४ ॥

न । सः । राजा॑ । व्य॒थ॒ते॒ । यस्मि॑न् । इन्द्र॑ः । ती॒व्रम् । सोम॑म् ।
पिब॑ति । गोऽस॑खायम् । आ । स॒त्व॒नैः । अज॑ति । हन्ति॑ । वृ॒त्रम् ।
क्षेति॑ । क्षि॒तीः । सु॒ऽभग॑ः । नाम॑ । पुष्य॑न् ॥ ४ ॥

सराजानव्यथते व्यथितोनभवति यस्मिन्राजनितदीयेयज्ञे इन्द्रस्तीव्रंमदजनकंसोमं बति गोसखायं विकारेप्रकृतिशब्दः क्षीरादिमिश्रणवन्तं सराजासत्वनैः सत्वभिरनुचरैः आ र्वतः अजति गच्छति हन्तिचवृत्रं पापं वैरिणंवा क्षेतिगच्छतिक्षितीः प्रजाः अथवाक्षिति निवासान् निवसते सुभगःशोभनसुखोनामनामकंधनंइन्द्रस्यस्तोत्रंवापुष्यन्पोषयन् ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

पुष्या॒त्क्षेमे॑अ॒भियोगे॑भवा॒त्यु॒भेवृतौ॑सं॒यतीसंज॑याति ।
प्रि॒यःसूर्ये॑प्रि॒योअ॒ग्नाभ॑वाति॒यइन्द्रा॑यसु॒तसो॑मो॒ददा॑शत् ॥ ५ ॥

पुष्या॑त् । क्षेमे॑ । अ॒भि । योगे॑ । भ॒वा॒ति॒ । उ॒भे इति॑ । वृतौ॑ ।
सं॒य॒ती इति॑ स॒म्ऽय॒ती । सम् । ज॒या॒ति॒ । प्रि॒यः । सूर्ये॑ । प्रि॒यः ।
अ॒ग्ना । भ॒वा॒ति॒ । यः । इन्द्रा॑य । सु॒तऽसो॑मः । ददा॑शत् ॥ ५ ॥

पुष्यात् पोषयेत् बंध्वादीन् क्षेमे प्राप्तस्यधनस्यरक्षणे योगे अलब्धस्यप्राप्तौचाभि तिभवति अभीत्यनर्थकोधात्वर्थानुवादीवा प्रभुर्भवतीत्यर्थः तथा उभे वृतौवर्तमानेसंयती यते अहोरात्रे संजयाति सम्यक्जयति तेसुखकरेस्यातामित्यर्थः किंच सप्रियोभवति ह थाग्नाअग्नौप्रियोभवति यइन्द्रायसुतसोमोददाशत्सोमंददाति ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

उरोष्टइतिपंचर्चंषष्ठंसूक्तं अत्रेरार्षमानुष्टुभमैन्द्रं उरोरानुष्टुभमित्यनुक्रान्तं विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा–

उ॒रोष्ट॑इन्द्र॒राध॑सोवि॒भ्वीरा॒तिःश॑तक्रतो ।
अधा॑नोविश्वचर्षणेद्यु॒म्नासु॑क्षत्रमंहय ॥ १ ॥

उ॒रोः । ते॒ । इ॒न्द्र॒ । राध॑सः । वि॒ऽभ्वी । रा॒तिः ।
श॒त॒क्र॒तो॒ इति॑ शतऽक्रतो । अध॑ । न॒ः । वि॒श्व॒ऽच॒र्ष॒णे॒ । द्यु॒म्ना ।
सु॒ऽक्ष॒त्र॒ । मं॒ह॒य॒ ॥ १ ॥

हेइन्द्र शतक्रतो बहुकर्मन् तेतव उरोः प्रभूतस्यराधसोधनस्य रातिर्दानं विभ्वीमहती अध अतःकारणात् नोस्मभ्यं हेविश्वचर्षणे सर्वस्यद्रष्टः सुक्षत्र शोभनधनेन्द्र क्षत्रमितिधननाम द्युम्ना द्युम्नानिधनानिमंहय प्रयच्छ ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

यदी॑मिन्द्रश्र॒वाय्य॒मिषं॑शविष्ठदधि॒षे ।
प॒प्र॒थेदी॒र्घ॒श्रु॒त्तमं॒हिर॑ण्यवर्णदु॒ष्टर॑म् ॥ २ ॥

यत् । ई॒म् । इ॒न्द्र॒ । श्र॒वाय्य॑म् । इष॑म् । श॒वि॒ष्ठ॒ । द॒धि॒षे । प॒प्र॒थे ।
दी॒र्घ॒श्रु॒त्ऽत॑मम् । हिर॑ण्यऽवर्ण । दु॒स्तर॑म् ॥ २ ॥

हेइन्द्र शविष्ठ अतिशयेनबलवन् यत् इषमन्नंश्रवाय्यंश्रवणीयं ईं सर्वतोदधिषे धारयसि ददासिवा इषशब्दोनपुंसकलिंगोप्यस्ति हेहिरण्यवर्णेन्द्र तदन्नं पप्रथेप्रथते कथंदीर्घश्रुत्तमं अतिदूरश्रवणीयतमं सर्वत्रकीर्त्यमित्यर्थः दुष्टरं अनभिभाव्यं उक्तलक्षणंप्रथते ॥ २ ॥

अथतृतीया–

शुष्मा॑सो॒येते॑अद्रिवोमे॒ह्ना॑केत॒साप॑ः ।
उ॒भादे॒वाव॒भिष्ट॑येदि॒वश्च॒ग्मश्च॑राजथः ॥ ३ ॥

शुष्मांसः । ये । ते । अद्रिऽवः । मेहनां । केतऽसापंः । उभा । देवौ ।
अभिष्टंये । दिवः । च । ग्मः । च । राजथः ॥ ३ ॥

हेअद्रिवोवज्रवन्निन्द्र तेत्वदीयाः येशुष्मासोबलभूतामरुतःसन्ति कीदृशास्ते मेह मंहनीयाः केतसापः प्रज्ञापकंकर्मान्तरिक्षंवास्पृशन्त उभौदेवौ त्वंच मरुत्समूहश्चेत्यु युवांदिवश्च द्युलोकात् ग्मश्च भूमेःसकाशात् अभिष्टये अभितोगमनाय राजथः ईशाथे ॥३

अथचतुर्थी–

उतोनोअस्यकस्यंचिद्दक्षंस्यतवंवृत्रहन् ।
अस्मभ्यंनृम्णमाभंरास्मभ्यंनृमणस्यसे ॥ ४ ॥

उतो इतिं । नः । अस्य । कस्यं । चित् । दक्षंस्य । तवं । वृत्रऽहन्
अस्मभ्यंम् । नृम्णम् । आ । भर । अस्मभ्यंम् । नृऽमनस्यसे ॥ ४

उतो अपिच हेवृत्रहन्निन्द्र नोस्मभ्यं कस्यचिदनिर्देश्यस्यदक्षस्यप्रवृद्धस्यादातु स्यतवस्वभूतेभ्योस्मभ्यं पुनःश्रुतिरादरार्था नृम्णं नृमणं धनमाभरआहर हेइन्द्र यतस्त मस्मभ्यंनृमणस्यसे धनमिच्छसि ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

नूतंआभिरभिष्टिभिस्तवशर्मञ्छतक्रतो ।
इन्द्रस्यामंसुगोपाःशूरस्यामंसुगोपाः ॥ ५ ॥ ९ ॥

नु । ते । आभिः । अभिष्टिऽभिः । तवं । शर्मन् ।
शतक्रतो इतिं शतऽक्रतो । इन्द्रं । स्यामं । सुऽगोपाः । शूरं ।
स्यामं । सुऽगोपाः ॥ ५ ॥ ९ ॥

हेशतक्रतो इन्द्र ते तवाभिरभिष्टिभिः अभिगमनैर्नु शीघ्रं समृद्धाभवेमेतिशेषः हेइन्द्र त वशर्मन् शर्मणि सुखेसति सुगोपाः स्याम भवेम हेशूर तवशर्मणिसुगोपाः शोभनरक्ष णाःस्याम भवेम पुनरुक्तिरादरार्था ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

यदिन्द्रचित्रेतिपंचर्चंसप्तमंसूक्तं अत्रेरार्षं ऐन्द्रं अंत्यापंक्तिः शिष्टापंक्त्यन्तपरिभाषयानुष्टुभः यदिन्द्रपंक्त्यन्तमित्यनुक्रमणिका आभिप्लविकेषूक्थ्येषुतृतीयसवनेआद्यस्तृचोच्छावाकस्यवैकल्पिकस्तोत्रियः सूत्रितंच—यदिन्द्रचित्रमेहनायस्तेसाधिष्ठोवसइति ।

तत्रप्रथमा—

यदि॑न्द्रचित्रमे॒हनास्ति॒त्वादा॑तमद्रिवः ।
राध॒स्तन्नो॑विदद्वसउभयाह॒स्त्याभ॑र ॥ १ ॥

यत् । इ॒न्द्र॒ । चि॒त्र॒ । मे॒हना॑ । अस्ति॑ । त्वाऽदा॑तम् । अ॒द्रि॒ऽव॒ः ।
राध॑ः । तत् । न॒ः । वि॒द॒द्व॒सो॒ इति॑ विदत्ऽवसो । उ॒भ॒या॒ह॒स्ति ।
आ । भ॒र॒ ॥ १ ॥

हेइन्द्र हेचित्र चायनीय हेअद्रिवोवज्रवन् यत् मेहनामेहनीयं त्वादातं त्वयादातव्यं राधोधनमस्ति तद्धनं हेविदद्वसो लब्धधनेन्द्र नोस्मभ्यं उभयाहस्ति उभाभ्यांहस्ताभ्यां आभर आहर अत्र यदिन्द्रचित्रचायनीयंमंहनीयंधनमस्तीत्यादिनिरुक्तं[1]द्रष्टव्यम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यन्म॑न्य॑से॒वरे॑ण्य॒मिन्द्र॑द्यु॒क्षंतदाभ॑र ।
वि॒द्याम॒तस्य॑तेव॒यमकू॑पारस्यदा॒वने॑ ॥ २ ॥

यत् । मन्य॑से । वरे॑ण्यम् । इन्द्र॑ । द्यु॒क्षम् । तत् । आ । भ॒र॒ ।
वि॒द्याम॑ । तस्य॑ । ते॒ । व॒यम् । अकू॑पारस्य । दा॒वने॑ ॥ २ ॥

हेइन्द्र यत् द्युक्षमन्नं वरेण्यं वरणीयं मन्यसे तत् द्युक्षं आभरास्मभ्यं ते तवसंबन्धिनोवयं तस्य तादृशस्योक्तलक्षणस्याकूपारस्य अकुत्सितः पारोन्तोयस्यतादृशस्यान्नस्य दावने दाने विद्याम स्याम ॥ २ ॥

वाजपेयेअतिरिक्तोक्थ्येयत्तेदित्स्वेषा सूत्रितंच—यत्तेदित्सुप्रराध्यंत्वामिच्छवसस्पतइति ।

---

[1] नि० ४. ४. ।

सैषातृतीया–

यत्ते॑दि॒त्सुप्र॒राध्यं॒मनो॒अस्ति॑श्रु॒तंबृ॒हत् ।
तेनं॑दृ॒ळ्हाचि॑दद्रिव॒आवाजं॑दर्षि॑सा॒तये॑ ॥ ३ ॥

यत् । ते॒ । दि॒त्सु । प्र॒ऽराध्य॑म् । मनः॑ । अस्ति॑ । श्रु॒तम् । बृ॒हत् ।
तेन॑ । दृ॒ळ्हा । चि॒त् । अ॒द्रि॒ऽव॒ः । आ । वाज॑म् । द॒र्षि॒ । सा॒तये॑ ॥

हेइन्द्र ते तव यद्दित्सुदानेषु प्रराध्यं प्रकर्षेणस्तुत्यं श्रुतं विश्रुतं बृहत् महत् मनःअ तेनमनसा हेअद्रिवोवज्रवन्निन्द्र दृळ्हाचित् दृढमपि वाजमन्नं आदार्षि आदरयसि सातये त्संभजनायलाभायवा ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

मंहि॑ष्ठंवोम॒घोनां॒राजा॑नंचर्षणी॒नाम् ।
इन्द्र॒मुप॒प्रश॑स्तयेपू॒र्वीभि॑र्जुजुषे॒गिरः॑ ॥ ४ ॥

मंहि॑ष्ठम् । व॒ः । म॒घोना॑म् । राजा॑नम् । च॒र्ष॒णी॒नाम् ।
इन्द्र॑म् । उप॑ । प्रऽश॑स्तये । पू॒र्वी॑भिः । जु॒जु॒षे॒ । गिरः॑ ॥ ४ ॥

मघोनां हविर्लक्षणधनवतां वोयुष्माकं मंहिष्ठं अतिशयेनपूज्यं चर्षणीनांमनुष्याणां जानं इन्द्रं उपउपेत्य प्रशस्तये प्रशंसितुं पूर्वीभिः पुरातनीभिः वाग्भिःगिरःस्तोतारोजुजु सेवन्ते ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

अस्मा॒इत्काव्यं॒वच॑उ॒क्थमिन्द्रा॑य॒शंस्य॑म् ।
तस्मा॑उ॒ब्रह्म॑वाहसे॒गिरो॑वर्ध॒न्त्यत्र॑यो॒गिरः॑शुंभ॒न्त्यत्र॑यः ॥५॥१०

अस्मै॑ । इत् । काव्य॑म् । वचः॑ । उ॒क्थम् । इन्द्रा॑य । शंस्य॑म् ।
तस्मै॑ । ऊँ॒ इति॑ । ब्रह्म॑ऽवाहसे । गिरः॑ । व॒र्ध॒न्ति॒ । अत्र॑यः ।
गिरः॑ । शुं॑भ॒न्ति॒ । अत्र॑यः ॥ ५ ॥ १० ॥

अस्माइत् अस्माएवेन्द्राय काव्यं कवेःस्तोतुःसंबन्धि यद्वा कुशब्दे शब्दनीयंवचोवारूपं उक्थं शस्त्रं शंस्यं शंसनीयं यस्मादेवंतस्मात् तस्माउ तस्मैइन्द्रायैव ब्रह्मवाहसे परिवृढस्यस्तोत्रस्यवाहकाय गिरःस्तुतीरत्रयोत्रिगोत्रावर्धन्तिवर्धयन्ति अत्रयोगिरःशुंभन्ति दीपयन्ति पुनरुक्तिरादरार्था ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

आयाह्यद्रिरितिनवर्चमष्टमंसूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका—आयाहिनवत्र्युष्णिगाद्यंत्यानुष्टुम्मध्येचसासौरीतदादीतिहासस्तुतिकर्मत्वादत्रिरेवदेवइति । कृत्स्नस्यऋषिश्चान्यस्मादितिपरिभाषयात्रिर्ऋषिः आद्यास्तिस्रउष्णिहः पंचमीनवम्यावनुष्टुभौ शिष्टाश्चतस्रस्त्रिष्टुभः अत्रेःस्तूयमानत्वात्षष्ठ्याद्याअत्रिदेवताका अत्र्यार्षेयाश्चपंचमीसूर्यदेवत्या शिष्टाऐन्द्र्यः । दशरात्रेतृतीयेहनिप्रउगशस्त्रेआद्यस्तृचः ऐन्द्रःपंचमः सूत्रितंच—आयाह्यद्रिभिःसुतंसजूर्विश्वेभिर्देवेभिरिति । महाव्रतेप्यौष्णिहतृचाशीतावयंतृचः ।

तत्रप्रथमा—

आया̱ह्यद्रि॑भिःसु̱तंसोमं॑सोमपतेपिब । वृष॑न्निन्द्र̱वृष॑भिर्वृ॑त्रहन्तम ॥१॥

आ । या̱हि̱ । अद्रि॑ऽभिः । सु̱तम् । सोम॑म् । सो̱म̱ऽप̱ते̱ ।
पि̱ब̱ । वृष॑न् । इ̱न्द्र̱ । वृष॑ऽभिः । वृ̱त्र̱ह̱न्ऽत̱म̱ ॥ १ ॥

हेइन्द्र आयाहि अस्मद्यज्ञमागच्छ आगत्यच हेसोमपते सोमस्यस्वामिन्निन्द्र अद्रिभिर्ग्रावभिःसुतमभिषुतंसोमंपिब हेवृषन् फलस्यवर्षयितः वृत्रहन्तम अतिशयेनशत्रूणांहन्तृतम वृषभिर्वर्षकैर्मरुद्भिःसहायाहि पिबच ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

वृषा̱ग्रावा̱वृषा̱मदो̱वृषा̱सोमो॑अ̱यंसु̱तः । वृष॑न्निन्द्र̱वृष॑भिर्वृ॑त्रहंतम ॥२॥

वृषा॑ । ग्रावा॑ । वृषा॑ । मदः॑ । वृषा॑ । सोमः॑ । अ̱यम् । सु̱तः ।
वृष॑न् । इ̱न्द्र̱ । वृष॑ऽभिः । वृ̱त्र̱ह̱न्ऽत̱म̱ ॥ २ ॥

ग्रावा अभिषवसाधनःपाषाणोवृषा वर्षकः सोमरसस्य फलस्यवामदः सोमपानेनजनितः वृषा वर्षकः अयंसुतोभिषुतः सोमोवृषा तंसोमंवृषभिःसहपिब ॥ २ ॥

अथतृतीया—

वृषात्वावृषणंहुवेवज्रिञ्चित्राभिरूतिभिः ।
वृषन्निन्द्रवृषभिर्वृत्रहंतम ॥ ३ ॥

वृषा । त्वा । वृषणम् । हुवे । वज्रिन् । चित्राभिः । ऊतिऽभिः ।
वृषन् । इन्द्र । वृषऽभिः । वृत्रहन्ऽतम ॥ ३ ॥

हेवज्रिन् वज्रवन्निंद्र वृषासोमरसस्यसेक्ताहं वृषणं त्वां हुवे आह्वयामि किमर्थं चित्राभिश्चायनीयाभिः ऊतिभीरक्षाभिः निमित्तभूताभिः शिष्टंगतम् ॥ ३ ॥

ऋजीषीवज्रीत्येषाब्राह्मणाच्छंसिनःशस्त्रयाज्या ऋजीषीवज्रीवृषभस्तुराषाडितिया तिहिसूत्रितम् ।

सैषाचतुर्थी—

ऋजीषीवज्रीवृषभस्तुराषाट्शुष्मीराजावृत्रहासोमपावा ।
युक्त्वाहरिभ्यामुपयासदर्वाङ्माध्यन्दिनेसवनेमत्सदिन्द्रः ॥ ४ ॥

ऋजीषी । वज्री । वृषभः । तुराषाट् । शुष्मी । राजा । वृत्रऽहा ।
सोमऽपावा । युक्त्वा । हरिऽभ्याम् । उप । यासत् । अर्वाङ् ।
माध्यन्दिने । सवने । मत्सत् । इन्द्रः ॥ ४ ॥

ऋजीषी सवनद्वयेभिषुतस्यगतसारस्यसोमरसस्यतृतीयसवने आप्यायाभिषुतोयोस्ति ऋजीषः सोमः सोस्यास्तीतिऋजीषी वज्री वज्रवान् वृषभोवर्षिता तुराषाट् तुराणांत्वरमाण नांशत्रूणांसोढा शुष्मी बलवान् राजा ईश्वरःसर्वस्य वृत्रहा वृत्रस्यहन्ता सोमपावा सोमरस पाता एवंमहानुभावइन्द्रोहरिभ्यांयुक्त्वारथंयोजयित्वोपयासत् उपगच्छतु अर्वागस्मदभि मुखंआगच्छतु माध्यंदिनेसवनेमत्सत् माद्यतुसोमेनेन्द्रः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

यत्त्वासूर्यस्वर्भानुस्तमसाविध्यदासुरः ।
अक्षेत्रविद्यथामुग्धोभुवनान्यदीधयुः ॥ ५ ॥ ११ ॥

यत् । त्वा । सूर्य । स्वःऽभानुः । तमसा । अविध्यत् । आसुरः ।
अक्षेत्रऽवित् । यथा । मुग्धः । भुवनानि । अदीधयुः ॥ ५ ॥ ११ ॥

इदमादिचतुर्भिर्मंत्रैरत्रीणांकर्मकीर्त्यते हेसूर्य प्रेरक देव त्वा त्वां यद्यदा आसुरः असुरस्यप्राणापहर्तुरसुर्यावापुत्रः स्वर्भानुः स्वर्भानुसंज्ञकस्तमसामायानिर्मितेनाविध्यत् आवृणोदित्यर्थः तदा भुवनानिसर्वाणि अदीधयुः दृश्यन्ते तथा तत्रत्यःसर्वोजनः अक्षेत्रवित् स्वस्वस्थानमजानन् मुग्धोमूढोभवति तथा ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेएकादशोवर्गः ॥११॥

अथषष्ठी–

स्वर्भानोरधयदिन्द्रमायाअवोदिवोवर्तमानाअवाहन् ।
गूळ्हंसूर्यंतमसापव्रतेनतुरीयेणब्रह्मणाविन्ददत्रिः ॥ ६ ॥

स्वःऽभानोः । अध । यत् । इन्द्र । मायाः । अवः । दिवः ।
वर्तमानाः । अवऽअहन् । गूळ्हम् । सूर्यम् । तमसा । अपऽव्रतेन ।
तुरीयेण । ब्रह्मणा । अविन्दत् । अत्रिः ॥ ६ ॥

अध अथ जगन्मौढ्यानन्तरं स्वर्भानोरसुरस्य यत् यामायाःसन्ति कीदृश्यस्ताः दिवोद्योतमानादादित्यात् अवः अवस्तात्वर्तमानाः तदुपरितिरोधानासामर्थ्यादितिभावः हेइन्द्र ताः सर्वाः अवाहन् अवहंसि अथात्रेरेवपरोक्षवादः तमसान्धकारेण अपव्रतेन अपगतकर्मणा गूळ्हं सूर्यं अन्धकारस्यावरणरूपत्वादपव्रतत्वं तथाविधं तुरीयेणब्रह्मणामंत्रेण ग्राव्णोब्रह्मेत्यनेनात्रिरविन्दत् लब्धवान् आवरणापगमोपायंनिवारणंशुद्धंवासूर्यमितिपूर्वमन्त्रापेक्षयास्यतुरीयत्वं एकैकंमायांशमेकैकेनमंत्रेणापनोद्य चतुर्थेनमंत्रेण निलीनंतमोप्यनुददित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

मामामिमंतवसन्तमत्रइरस्याद्रुग्धोभियसानिगारीत् ।
त्वंमित्रोअसिसत्यराधास्तौमेहावतंवरुणश्चराजा ॥ ७ ॥

मा । माम् । इ॒मम् । तव॑ । सन्त॑म् । अ॒त्रे॒ । इ॒र॒स्या । द्रु॒ग्धाः ।
भि॒यसा॑ । नि । गा॒री॒त् । त्वम् । मि॒त्रः । अ॒सि॒ । स॒त्यऽरा॑धाः ।
तौ । मा॒ । इ॒ह । अ॒व॒त॒म् । वरु॑णः । च॒ । राजा॑ ॥ ७ ॥

इदंसूर्यवाक्यं हेअत्रे मामिमं ईदृगवस्थं मां तवसन्तं तवस्वभूतमिरस्यान्नेच्छया
ग्धाद्रोग्धा असुरोभियसा भयजनकेनतमसा अन्धकारेण मानिगारीत् मागिरतु किंच हेमि
त्वंमित्रोसि प्रमीतेःसकाशात्त्राताभवसि सत्यराधाः सत्यधनश्च तौ राजावरुणश्च त्वंच तौ यु
वां मामामिहावतं रक्षतं यद्वा अत्रिरेवमित्रउच्यते वरुणश्चयुवाम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

ग्राव्णो॑ब्र॒ह्मायु॑यु॒जा॒नःस॑प॒र्यन्की॒रिणा॑दे॒वान्नम॑सोप॒शिक्ष॑न् ।
अत्रि॒ःसूर्य॑स्यदि॒विचक्षु॒राधा॒त्स्व॑र्भानो॒रप॑मा॒याअ॑घुक्षत् ॥ ८ ॥

ग्राव्ण॑ः । ब्र॒ह्मा । यु॒यु॒जा॒नः । स॒प॒र्यन् । की॒रिणा॑ । दे॒वान् । नम॑सा ।
उ॒प॒ऽशिक्ष॑न् । अत्रि॑ः । सूर्य॑स्य । दि॒वि । चक्षु॑ः । आ । अ॒धा॒त् ।
स्व॑ःऽभानोः । अप॑ । मा॒याः । अ॒घु॒क्ष॒त् ॥ ८ ॥

ब्रह्मा ब्राह्मणोत्रिः ग्राव्णः अभिषवसाधनाययुयुजानः युंजन् इन्द्रार्थंसोममभिषुण्व
न्नित्यर्थः तथा कीरिणा कीर्यतेविक्षिप्यतेइतिकीरि स्तोत्रं तेनदेवान्सपर्यन् पूजयन्
किंच नमसान्नेनहविर्लक्षणेननमस्कारेणवा उपशिक्षन् शिक्षतिर्दानार्थोत्रप्रसाधनेवर्त
प्रसाधयन् एवमुक्तैःसाधनैःसूर्यस्यसर्वप्रेरकस्यचक्षुःसर्वस्यव्यापकंमंडलं दिवि अन्तरि
आधात् निस्तमस्कंकृतवानित्यर्थः तदेवस्पष्टयति—स्वर्भानोरेतन्नामकस्यासुरस्यमाया
स्वाश्रयमया मोहयन्ती परान् तथाकुर्वन्ती मायेत्युच्यते तादृशीर्मायाः तुरीयेण ब्रह्मणे
त्युक्तं तदेतदुक्तं यत्तुरीयंब्रह्मतेनात्रिःसहायः इन्द्रोपाघुक्षत् अपजुगोप न्यवारयदित्यर्थं
अथवातृतीयपादएवंव्याख्येयः सूर्यस्यदिविपूर्वमावृतेप्रकाशेतदपनोद्यस्वकीयंचक्षुराधा
निवारणंतेजः संस्त्यायंदृष्टवानित्यर्थः स्वर्भानुमाययासूर्यस्यावृत्तिःहारिद्रविकेसमाम्नाता-
स्वर्भानुश्चासुरःसूर्यंतमसाविध्यत्तस्मैदेवाःप्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्ययत्प्रथमंतमोपाघ्नन्साकृष्णावि
रभवद्यद्द्वितीयंसाफाल्गुनीयत्तृतीयंसावलक्षीयदध्यस्थादपाकृंतन्नित्यादि ॥ ८ ॥

अथनवमी–

यंवैसूर्यंस्वर्भानुस्तमसाविध्यदासुरः ।
अत्रयस्तमन्वविन्दन्नह्यन्येअशक्नुवन् ॥ ९ ॥ १२ ॥

यम् । वै । सूर्यम् । स्वःऽभानुः । तमसा । अविध्यत् । आसुरः ।
अत्रयः । तम् । अनु । अविन्दन् । नहि । अन्ये । अशक्नुवन् ॥ ९ ॥ १२

अत्रिकृतंसामर्थ्यमनुवदति यंवैसूर्यमिति निगतव्याख्यैषा अत्रयस्तंसूर्यंअन्वविन्दन् इन्द्रार्थंसोमयागदेवतास्तुतिनमस्कारैः अनुक्रमेणईषत्तमोविरुध्यलब्धवन्तइत्यर्थःअन्येनह्यशक्नुवन् नलब्धवन्तःखलु ॥ ९ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

कोनुवामितिविंशत्यृचंनवमंसूक्तं भौमस्यात्रेरार्षं षोडशीसप्तदश्यावतिजगत्यौ विंश्यैकपदाविराट् शिष्टाःसप्तदशत्रिष्टुभः विश्वेदेवादेवताः तथाचानुक्रान्तं–कोनुविंशतिर्वैश्वदेवंवैतत्षोडश्याद्यतिजगत्यावन्त्यैकपादेति । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा–

कोनुवांमित्रावरुणावृतायन्दिवोवामहःपार्थिवस्यवादे ।
ऋतस्यवासदसित्रासीथांनोयज्ञायतेवापशुषोनवाजान् ॥ १ ॥

कः । नु । वाम् । मित्रावरुणौ । ऋतऽयन् । दिवः । वा । महः ।
पार्थिवस्य । वादे । ऋतस्य । वा । सदसि । त्रासीथाम् । नः ।
यज्ञाऽयते । वा । पशुऽसः । न । वाजान् ॥ १ ॥

हेमित्रावरुणौ देवौ वांयुवां कोनु कःखलुयजमानः ऋतायन् यज्ञमिच्छन् शक्नुयादितिशेषः तस्मात्कृतंमयैवदिवःसदसिद्युलोकसंबन्धिनिस्थाने महोमहतःपार्थिवस्यसदसि ऋतस्योत्पादकस्यांतरिक्षस्यसदसि तद्धेतुत्वात्ताच्छब्द्यं त्रिषुस्थानेषुनोस्मान्त्रासीथां रक्षतं वाशब्दश्चार्थे किंच यज्ञायते यज्ञमिच्छते हविर्दात्रेच मह्यं पशुषोनवाजान् पशुषुसीदतोवाजानन्नानिक्षीरदध्यादीनीवतानियथाप्रयच्छथः तद्वदवतमिति यद्वा नशब्दश्चार्थे पशुषःपशून्वाजांश्चदत्तमित्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तेनोमित्रोवरुणोअर्यमायुरिन्द्रऋभुक्षामरुतोजुषन्त ।
नमोभिर्वायेदधतेसुवृक्तिंस्तोमंरुद्रायमीळ्हुषेसजोषाः ॥ २ ॥

ते । नः । मित्रः । वरुणः । अर्यमा । आयुः । इन्द्रः । ऋभुक्षाः । मरुतः । जुषन्त । नमःऽभिः । वा । ये । दधते । सुऽवृक्तिम् । स्तोमम् । रुद्राय । मीळ्हुषे । सऽजोषाः ॥ २॥

तेमित्रादयोदेवाः नोस्माकं सुवृक्तिं स्तोमं शोभनपापादिवर्जनवत्स्तोत्रं नमोभि हविर्भिश्च जुषंत सेवन्तां येदधतेधारयन्ति उक्तलक्षणंस्तोत्रं देवाःद्विविधाः स्तोत्रभाजो हविर्भाजश्च अत्रस्तोत्रभाजउच्यन्ते आयुः सततगतिर्वायुरुच्यते अथमरुतएववियुज्या शेष्यन्ते रुद्रायमीळ्हुषे तृतीयार्थेचतुर्थी रुद्रेणसहसजोषाःसजोषसःसहप्रीयमाणाः तेषांपुनत दितिभावः केचन रुद्रायसजोषाइत्येतन्मित्रादिसर्वदेवताविशेषणमितिकथयन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

आवांयेष्ठाश्विनाहुवध्यैवातस्यपत्मन्रथ्यस्यपुष्टौ ।
उतवादिवोअसुरायमन्मप्रान्धांसीवयज्यवेभरध्वम् ॥ ३ ॥

आ । वाम् । येष्ठा । अश्विना । हुवध्यै । वातस्य । पत्मन् । रथ्यस्य । पुष्टौ । उत । वा । दिवः । असुराय । मन्म । प्र । अन्धांसिऽइव । यज्यवे । भरध्वम् ॥ ३ ॥

अनयाश्विनौ रुद्रश्चोच्यन्ते हेअश्विना अश्विनौ येष्ठा कामानांयंतृतमौ वां यु वातस्यपत्मन् धर्मसाम्याद्धर्मिग्रहणं वायुसमानगतेरश्वस्यगमनेप्राप्तौ रथ्यस्य रथस्यपुष्टौ निमित्तेसति हुवध्यै हुवे आह्वयामि आह्वातुंप्रभवामि वा अथवा वायुवद्ध्रुवयोःशीघ्रगमन साधनरथस्यपोषेचनिमित्तेसति उतवा किंचेत्यर्थः दिवोद्योतमानाय चतुर्थ्यर्थेषष्ठी अ रायप्राणापहर्त्रेरुद्राय यद्वा द्युलोकसंबन्धिने असुरायप्राणदात्रे सूर्यायवायवेवा यज्यवे य गसाधकाय मन्ममननीयंस्तोत्रंप्रभरध्वं संपादयत हेऋत्विजः अन्धांसीव अन्नानिहवि क्षणानिहवींषिस्तोत्रंचेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

प्रसक्षणोदिव्यःकण्वहोतात्रितोदिवःसजोषावातोअग्निः ।
पूषाभगःप्रभृथेविश्वभोजाआजिंनजग्मुराश्वश्वतमाः ॥ ४ ॥

प्र । सक्षणः । दिव्यः । कण्वऽहोता । त्रितः । दिवः । सऽजोषाः ।
वातः । अग्निः । पूषा । भगः । प्रऽभृथे । विश्वऽभोजाः । आजिम् ।
न । जग्मुः । आश्वश्वऽतमाः ॥ ४ ॥

अत्रलिंगोक्तादेवताःप्रजग्मुरितिसंबन्धः सक्षणोयज्ञंसेवमानः शत्रूणांसोढावादिव्योदिविभवः कण्वहोता कण्वाऋषयोमेधाविनोवाहोतारआह्वातारोयस्यसतथोक्तः त्रितः त्रिषुक्षित्यादिस्थानेषु तायमानोदिवःसूर्येणसहसजोषाःसमानगतिः समानप्रीतिर्वा वातः उक्तलक्षणकोवायुरग्निः पूषापोषकएतन्नामाभगश्चप्रभृथे प्रभरणवत्यस्मिन्यज्ञेउक्ताःसर्वेदेवाः विश्वभोजाविश्वरक्षकाः कृत्स्नात्तारोवा आश्वश्वतमाः प्रकृष्टगमनाश्ववतांश्रेष्ठाःसन्तः आजिंन संग्राममिव प्रजग्मुः प्रगच्छन्ति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

प्रवोरयिंयुक्ताश्वंभरध्वंरायएषेवसेदधीतधीः ।
सुशेवएवैरौशिजस्यहोतायेवएवामरुतस्तुराणाम् ॥ ५ ॥ १३ ॥

प्र । वः । रयिम् । युक्तऽअश्वम् । भरध्वम् । रायः । एषे । अवसे ।
दधीत । धीः । सुऽशेवः । एवैः । औशिजस्य । होता । ये ।
वः । एवाः । मरुतः । तुराणाम् ॥ ५ ॥ १३ ॥

हेमरुतोवोयूयं रयिं धनं युक्ताश्वं अश्वसहितं अश्वयोग्यंपुत्रंवाप्रभरध्वं संपादयत रायोधनानि गवाश्वादिलक्षणानि एषे प्राप्तुं अवसे अवइत्यन्ननाम अन्नाय प्राप्तानां धनानांरक्षणायवाधीः स्तोतादधीत धारयतिस्तुतिम् सचौशिजस्यकक्षीवतोहोतात्रिः एवैर्गन्तव्यैःकामैः गमनसाधनैरश्वैर्वा सुशेवः शेवमितिसुखनाम सुसुखोभवतु हेमरुतस्तुराणांत्वरमाणानांवोयुष्माकंयेएवाः कामाः अश्वावासंतितैरिति ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

प्रवोवायुमितिषष्ठीवायव्येपशौहविषोयाज्या प्रवोवायुंरथयुजंकृणुध्वमुतत्वामदितेमही सूत्रितंतत्पाठस्तु ।

अथषष्ठी–

प्रवोवायुंरथयुजंकृणुध्वंप्रदेवंविप्रंपनितारमर्कैः ।
इषुध्यवऋतसापःपुरंधीर्वस्वीर्नोअत्रपत्नीराधियेधुः ॥ ६ ॥

प्र । वः । वायुम् । रथऽयुजम् । कृणुध्वम् । प्र । देवम् । विप्रम् ।
पनितारम् । अर्कैः । इषुध्यवः । ऋतऽसापः । पुरम्ऽधीः । वस्वीः
नः । अत्र । पत्नीः । आ । धिये । धुरितिधुः ॥ ६ ॥

हेमदीयाऋत्विजोवोयूयंवायुंवायुदेवंरथयुजं यज्ञगमनाय रथसंबद्धंकृणुध्वं कुरुध्वं वं द्योतमानं विप्रं विशेषेणकामानांपूरकं विप्रवत्पूज्यंवा पनितारं कर्मणिकर्तृप्रत्ययः स्तुत्यं त्यर्थः फलप्रदातारंवा अर्कैरर्चनीयसाधनैर्मंत्रैःप्रकृणुध्वं स्तुत किंच इषुध्यवः गंत्र्यः ऋतसा यज्ञस्पृशः पुरंधीःपुरंध्यः स्त्रीरूपाः रूपवत्योवावस्वीः प्रशंस्यापत्नीर्देवपत्न्योत्रास्मिन्यज्ञेनोस्म दीयायधियेकर्मणेतन्निष्पत्तयेआधुः आगतवत्यः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

उपवएषेवन्द्येभिःशूषैःप्रयह्वीदिवश्चितयद्भिरर्कैः ।
उषासानक्ताविदुषीवविश्वमाहावहतोमर्त्याययज्ञम् ॥ ७ ॥

उप । वः । एषे । वंद्येभिः । शूषैः । प्र । यह्वी इति । दिवः ।
चितयत्ऽभिः । अर्कैः । उषसानक्ता । विदुषीइवेतिविदुषीऽइव ।
विश्वम् । आ । ह । वहतः । मर्त्याय । यज्ञम् ॥ ७ ॥

हेउषासानक्ता अहोरात्राभिमानिदेवते यह्वी महत्यौ वन्द्येभिर्वन्दनार्हैरितरैःदेवैःसहदिवो रिक्षादविशेषेणसर्वप्रदेशात्वोयुष्मभ्यंउपप्रैषे उपप्रापयामिहविः ईषिःप्रापणकर्मास्यादुपप्रा समन्वितः शूषैःसुखकरैश्चितयद्भिःज्ञापयद्भिरर्कैर्मंत्रैःसहोपप्रापयामि हेउक्तेदेवते भवत्यौ वि सर्वंकर्तव्यजातं विदुषीइव जानंत्याविव मर्त्याययजमानाययज्ञमावहतः अभिमुखंप्रापयतः पूरणः यद्वा शूषैरित्यादीनितृतीयाबहुवचनान्तानिवन्द्येभिरित्यस्यविशेषणानीतिकेचिदाहुः

अथाष्टमी—

अभिवोअर्चेपोष्यावतोनॄन्वास्तोष्पतिंत्वष्टारंरराणः ।
धन्यासजोषाधिषणानमोभिर्वनस्पतीँरोषधीरायएषे ॥ ८ ॥

अभि । वः । अर्चे । पोष्याऽवतः । नॄन् । वास्तोः । पतिम् ।
त्वष्टारम् । रराणः । धन्या । सऽजोषाः । धिषणा । नमःऽभिः ।
वनस्पतीन् । ओषधीः । रायः । एषे ॥ ८ ॥

अहं पोष्यावतोबहुपोष्यजनयुक्तान्नॄन्कर्मनेतॄन् वोयुष्मानभ्यर्चे अभिपूजयामि स्तौमीत्यर्थः केपुनस्तेयूयं उच्यते—वास्तोष्पतिंत्वष्टारंरराणःस्तोत्रादिभिःक्रीडन् हविर्ददद्वाहंधन्याधनकरीसजोषाः इतरदेवैःसहगच्छन्तीप्रीणयन्तीवा धिषणा वाङ्नामैतत् वाग्देवता एताद्वितीयार्थेप्रथमा उक्तलक्षणांवाणींवनस्पतीनोषधीश्च नमोभिःसहार्चइतिसंबन्धः किमर्थं रायएषे धनानिप्राप्तुम् ॥ ८ ॥

अथनवमी—

तुजेनस्तनेपर्वताःसन्तुस्वैतवोयेवसवोनवीराः ।
पनितआप्त्योयजतःसदानोवर्धान्नःशंसंनर्योअभिष्टौ ॥ ९ ॥

तुजे । नः । तने । पर्वताः । सन्तु । स्वऽएतवः । ये ।
वसवः । न । वीराः । पनितः । आप्त्यः । यजतः । सदा । नः ।
वर्धात् । नः । शंसम् । नर्यः । अभिष्टौ ॥ ९ ॥

पर्वताः पर्ववन्तः पुराणवन्तोमेघाः तनेविस्तृतेतुजेदाने यद्वा तनेतिपुत्रनाम षष्ठ्यर्थेचतुर्थी पुत्रस्यदानइत्यर्थः अथवा नस्तुजेपुत्रेतनेतत्पुत्रेच स्वैतवः शोभनमनाःसन्तु भवन्तु कीदृशास्ते येवसवः जगतोवासयितारः वीरान वीराइव किंच पनितः स्तुतः आप्त्यः आप्तव्यः सर्वैर्यजतोयजनीयआदित्यः सदासर्वदा नः शंसं अस्माकंस्तुतिं नर्योनरेभ्योहितोदेवःअभिष्टौ अभिगतएषणे अभिगमनेवासति वर्धात् वर्धयेत् ॥ ९ ॥

अथदशमी—

वृष्णोअस्तोषिभूम्यस्यगर्भंत्रितोनपातमपांसुवृक्ति ।
गृणीतेअग्निरेतरीनशूषैःशोचिष्केशोनिरिणातिवना ॥१०॥१

वृष्णः । अस्तोषि । भूम्यस्य । गर्भम् । त्रितः । नपातम् ।
अपाम् । सुऽवृक्ति । गृणीते । अग्निः । एतरि । न । शूषैः ।
शोचिःऽकेशः । नि । रिणाति । वना ॥ १० ॥ १४ ॥

भूम्यस्य भूमिरंतरिक्षं तदर्हस्यतादृशस्य वृष्णोवर्षकस्यपर्जन्यस्य अथवाभूम्योभू रेवार्हः तदुचितवृष्टिप्रदानात् तादृशस्यमेघस्यगर्भंगर्भस्थानीयं अपांनपातं रक्षकं वैद्यु ग्निं सुवृक्ति स्तोत्रकर्मैतत्र शोभनपापादिवर्जनवतास्तोत्रेण अस्तोषि स्तुतवानहं स्ति स्तीर्णतमः त्रिषुस्थानेषुत्रित्वापन्नेषुतायमानोग्निः एतरिगन्तरिमयि शूषैः सुखकरैः र भिः नगृणीते नगरणंकुरुते नक्रुध्यतीत्यर्थः किंतु शोचिष्केशः प्रदीप्तरश्मिःसन् व वनानि निरिणाति हिनस्ति दहतीत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथैकादशी—

कुथामहेरुद्रियायब्रवामकद्रायेचिकितुषेभगाय ।
आपओषधीरुतनोवन्तुद्यौर्वनागिरयोवृक्षकेशाः ॥ ११ ॥

कुथा । महे । रुद्रियाय । ब्रवाम । कत् । राये । चिकितुषे ।
भगाय । आपः । ओषधीः । उत । नः । अवन्तु । द्यौः । वना ।
गिरयः । वृक्षऽकेशाः ॥ ११ ॥

वयमत्रयः कथा केनप्रकारेण महे महते रुद्रियाय रुद्रपुत्राय मरुद्गणाय ब्र म स्तुतीः कत् किंच स्तोत्रं राये धनलाभाय चिकितुषे सर्वंजानते भगायैत कायदेवायब्रवाम उताऽपिच आपः अब्देवताः ओषधीरोषधयोद्यौर्द्युदेवतावनावनानि गि योवृक्षकेशाः वृक्षाएवकेशस्थानीयायेषांते एता उक्तदेवतानोस्मानवन्तुरक्षन्तु ॥ ११

अथद्वादशी–

शृ॒णोतु॑नऊ॒र्जांपति॒र्गिर॒ःसनभ॒स्तरी॑याँइषि॒रःपरि॑ज्मा ।
शृ॒ण्वन्त्वाप॒ःपुरो॒नशु॒भ्राःपरि॒स्रुचो॑बबृहा॒णस्याद्रेः॑ ॥ १२ ॥

शृ॒णोतु॑ । न॒ः । ऊ॒र्जाम् । पति॑ः । गिर॑ः । सः । नभ॑ः । तरी॑यान् ।
इ॒षि॒रः । परि॑ऽज्मा । शृ॒ण्वन्तु॑ । आप॑ः । पुर॑ः । न । शु॒भ्राः ।
परि॑ । स्रुच॑ः । ब॒बृ॒हा॒णस्य॑ । अद्रे॑ः ॥ १२ ॥

नोस्माकंगिरः स्तुतीः शृणोतु कः उर्जांबलानांपतिर्वायुः अथवाऊर्जामन्नानांपतिःप्राणोपाधिकस्यवायोःकृत्स्नान्नत्वंप्रसिद्धं श्रुतिश्चभवति—प्राणस्यान्नमिदंसर्वंप्रजापतिरकल्पयदिति । सः नभोनभसिचारी तरीयान् तरितव्यः इषिरोगमनशीलः परिज्मापरितोगन्ता किंच आपः शृण्वन्तु गिरः कीदृश्यस्ताः पुरोन पुराणीव शुभ्राःदीप्ताः बबृहाणस्यवर्धमानस्यअद्रेर्मेघस्य ापर्वतस्यवापरिपरितःस्रुचःसरणशीलाः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी–

वि॒दाचि॒न्नुम॑हान्तो॒येव॒एवा॒ब्रवा॑मदस्मा॒वार्य॒न्दधा॑नाः ।
वयं॑श्च॒नसु॒भ्व॑१आव॑यन्तिक्षु॒भामर्त॒मनु॑यतंवध॒स्नैः ॥ १३ ॥

वि॒दा । चि॒त् । नु । म॒हा॒न्त॒ः । ये । व॒ः । एवा॑ः । ब्रवा॑म । द॒स्मा॒ः ।
वार्य॑म् । दधा॑नाः । वय॑ः । च॒न । सु॒ऽभ्व॑ः । आ । अव॑ । य॒न्ति॒ ।
क्षु॒भा । मर्त॑म् । अनु॑ऽयतम् । व॒ध॒ऽस्नैः ॥ १३ ॥

हेमहान्तोमरुतोनु क्षिप्रं यूयं विद जानीथस्तोत्रं हेदस्माः दर्शनीयाः वोयुष्मान्येएवाः गन्तारोयुष्मान् भजमानाःवार्यंवरणीयंहविः दधानाः ददानाधारयन्तोवावयंब्रवामस्तुतिं यद्वा येवः यूयमित्यर्थः येयूयमेवाः अस्मद्यज्ञंअभिगन्तारः तेविद चिदितिपूरणः वयश्चन आगन्तारश्चैतेमरुतःसुभ्वःसुष्ठुभवन्तः प्रवृद्धाः आ अस्मदभिमुखमवयन्ति गच्छन्ति किंकुर्वन्तः क्षुभा क्षोभकेणसहितंमर्तंमरणधर्माणंवैरिणं अनुयतं अभिगतं वधस्नैरायुधैःपरिहरन्तोवयन्ति ॥१३॥

अथचतुर्दशी–

आदैव्या॑नि॒पार्थि॑वानि॒जन्मा॒पश्चाच्छा॒सुम॑खायवोचम् ।
वर्धन्ता॒न्द्यावो॒गिर॑श्च॒न्द्राग्रा॑उ॒दाव॑र्धन्ताम॒भिषा॑ता॒अर्णाः ॥ १४

आ । दैव्या॑नि । पार्थि॑वानि । जन्म॑ । अ॒पः । च॒ । अच्छ॑ ।
सु॒ऽम॑खाय । वो॒च॒म् । वर्ध॑न्ताम् । द्याव॑ः । गिर॑ः । च॒न्द्रऽअ॑ग्राः ।
उ॒दा । व॒र्ध॒न्ता॒म् । अ॒भिऽसा॑ताः । अर्णाः ॥ १४ ॥

दैव्यानि देवसंबंधीनि पार्थिवानि पृथिवीसंबंधीनिच जन्म जन्मानि अपश्च अप
च्छाभिप्राप्तुंसुमखायशोभनयज्ञायमरुद्गणायवोचंब्रवीमिगिरः स्तुतयोवर्धंतां द्यावोद्योतमा
स्वप्रतिपाद्यार्थप्रकाशिन्यः चन्द्राग्राः आह्लादनंहिरण्यंवा अग्रे यासां तास्तादृश्यः सत्यो
धन्तां अर्णाःनद्यश्चअभिषाताः मरुद्भिःसंभक्ताः उदा उदकेनवर्धन्तां समृद्धाभवन्तु ॥ १४

अथपंचदशी–

प॒देप॑देमेजरि॒मानिधा॑यि॒वरू॑त्रीवाश॒क्रायापा॒युभि॑श्च ।
सिष॑क्तुमा॒ताम॒हीर॒सान॒स्मत्सू॒रिभि॑र्ऋजु॒हस्त॑ऋजु॒वनि॑ः॥ १५ ॥ १५

प॒देऽप॑दे । मे॒ । ज॒रि॒मा । नि । धा॒यि॒ । वरू॑त्री । वा॒ । श॒क्रा ।
या । पा॒युऽभि॑ः । च॒ । सिस॑क्तु । मा॒ता । म॒ही । र॒सा । नः॒ ।
स्मत् । सू॒रिऽभि॑ः । ऋ॒जु॒ऽहस्ता॑ । ऋ॒जु॒ऽवनि॑ः ॥ १५ ॥ १५ ॥

जरिमास्तुतिर्मेमदीयापदेपदे तदातदाभूमौनिधायि निधीयते स्थाप्यते क्रि
तइत्यर्थः याचशक्रा शक्तासती पायुभीरक्षणैः वरूत्री अस्मदुपद्रववारयित्रीभवति वाश
श्चार्थे मातासर्वस्यनिर्मात्री मही महती पूज्या रसा सारभूताभूमिः सिषक्तु सेवतां नोस्मा
स्तुतिं अथवा स्तुतानोस्मान्सिषक्तु स्मच्छब्दःप्रशस्तवचनः प्रशस्तैःसूरिभिःमेधाविभिःस्तो
भिःनिमित्तैःतेषांपरिचर्ययाप्रीतेत्यर्थः ऋजुहस्ताअस्मदनुकूलहस्ताऋजुवनिःकल्याणदाना
वतु ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेपंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथषोडशी–

क॒थादा॑शेम॒नम॑सासु॒दानू॑ने॒व॒याम॒रुतो॒अच्छो॑क्तौ॒प्रश्र॑वसोम॒रुतो॒अच्छो॑क्तौ।
मानो॒हि॑र्बु॒ध्न्यो॑रि॒षेधा॑द॒स्माकं॑भूदुपमा॒ति॒वनिः॑ ॥ १६ ॥

क॒था । दा॒शे॒म॒ । नम॑सा । सु॒ऽदानू॑न् । ए॒व॒ऽया । म॒रुतः॑ । अच्छ॑ऽउक्तौ ।
प्र॒ऽश्र॑वसः । म॒रुतः॑ । अच्छ॑ऽउक्तौ । मा । न॒ः । अहि॑ः । बु॒ध्न्यः॑ ।
रि॒षे । धा॒त् । अ॒स्माक॑म् । भू॒त् । उ॒प॒मा॒ति॒ऽवनिः॑ ॥ १६ ॥

वयं कथा केनप्रकारेण दाशेम परिचरेम नमसास्तोत्रेणान्नेनवासुदानून् शोभनदानान्मरुतःएवयाएवंक्रियमाणप्रकारेणअच्छोक्तौ आभिमुख्येनवचनेनिमित्तेसति तान्मरुतःकथंपरिचरेम तेषांदुराराध्यत्वादितिभावः कथं प्रश्रवसः प्रकृष्टान्नाभवन्ति अच्छोक्तौ अभिगंत्र्युक्तिः स्तुतिर्यस्यतादृशेमयि यद्वा प्रश्रवसःप्रकृष्टान्नस्यममअच्छोक्तौस्तोत्रनिमित्तेसति मरुतःकथाकेनप्रकारेणदाशेम पुनरुक्तिरादरार्था अहिर्बुध्न्योदेवोस्मान् रिषे हिंसकाय माधात् मास्थापयतु सदेवोस्माकंभूत् भवतु उपमातिवनिः शत्रूणांहन्ता ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी–

इति॑चि॒न्नुप्र॒जायै॑पशु॒मत्यै॒देवा॑सो॒वन॑ते॒मर्त्यो॑व॒आदे॑वासोवनते॒मर्त्यो॑वः।
अत्रा॑शि॒वांत॒न्वो॑धा॒सिम॒स्याज॒रांचि॑न्मे॒निर्ऋ॑तिर्जग्रसीत ॥ १७॥

इति॑ । चि॒त् । नु । प्र॒ऽजायै॑ प॒शु॒ऽमत्यै॑ । दे॒वा॑सः । वन॑ते । मर्त्यः॑ ।
व॒ः । आ । दे॒वा॒स॒ः । व॒न॒ते॒ । मर्त्यः॑ । व॒ः । अत्र॑ । शि॒वाम् । त॒न्वः॑ ।
धा॒सिम् । अ॒स्या॒ः । ज॒राम् । चि॒त् । मे॒। निःऽऋ॑तिः । ज॒ग्र॒सी॒त॥ १७॥

हेदेवासोदेवाः वोयुष्मान् इतिचित् इत्थमेव नु क्षिप्रं प्रजायै पशुमत्यै पशुसहितायापत्याय वनते भजते मर्त्योमनुष्योयजमानः आदेवासइतिपुनरुक्तिरादरार्था अत्रास्मिन्यज्ञे शिवांधासिं अन्नं मे मम अस्यास्तन्वोदेवैरनुगृहीतस्यपुत्रस्य करोतु निर्ऋतिर्देवता जरांचित् जरांच जग्रसीतग्रसतु ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी–

तांवोदेवाःसुमतिमूर्जयन्तीमिषंमश्यामवसवःशसागोः ।
सानःसुदानुर्मृळयन्तीदेवीप्रतिद्रवन्तीसुवितायगम्याः ॥ १८ ॥

ताम् । वः । देवाः । सुऽमतिम् । ऊर्जयन्तीम् । इषम् । अश्याम ।
वसवः । शसा । गोः । सा । नः । सुऽदानुः । मृळयन्ती ।
देवी । प्रति । द्रवन्ती । सुवितायं । गम्याः ॥ १८ ॥

हेदेवाः हेवसवोवासयितारोवोयुष्माकं स्वभूतांतांप्रसिद्धां सुमतिंशोभनमननसाध नां अन्नेनमतिवृद्धिरन्नमयंहिसौम्यमनइत्यादिषुप्रसिद्धा ऊर्जयन्तींबलकरीं इषंएषणसाध नमन्नं क्षीरदध्यादिलक्षणं शसास्तुत्या गोःसकाशादश्यामप्राप्नुयाम सादेवी नोस्मान् वितायसुखाय प्रतिगम्याःप्रतिगम्यात्अभिगच्छेत् साइट्देवताविशेष्यते सुदानुःशोभनदा मृळयन्तीसुखयन्ती द्रवन्तीअस्मदभिमुखंगच्छन्ती ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी–

अभिनइळायूथस्यमातास्मन्नदीभिरुर्वशीवागृणातु ।
उर्वशीवाबृहद्दिवागृणानाभ्यूर्ण्वानाप्रभृथस्यायोः ॥ १९ ॥

अभि । नः । इळा । यूथस्य । माता । स्मत् । नदीभिः ।
उर्वशी । वा । गृणातु । उर्वशी । वा । बृहत्ऽदिवा । गृणाना ।
अभिऽऊर्ण्वाना । प्रऽभृथस्य । आयोः ॥ १९ ॥

अभिगृणातु नोस्मानिळाभूमिः यूथस्यगोसंघस्य मातानिर्मात्री यद्वा इळा गोरू धरामनोःपुत्रीत्याहुः यद्वा यूथस्यमरुद्गणस्य निर्मात्री इळामाध्यमिकीवाक् थवोर्वशीमाध्यमिकीवाक् नदीभिर्गङ्गादिभिःसह गृणातु स्मच्छब्दःप्रशस्तवचनइ प्राशस्त्यंगृणातु अथवा अन्तरिक्षस्थानादेवता नोस्माकं प्राशस्त्यंगृणातु वाअ उर्वशीबहूनांवशयित्री आदित्याख्याद्युस्थानदेवता नःप्राशस्त्यंगृणातु कीदृशीसा उर्वशी हद्दिवाप्रभूतदीप्तिः गृणानाशब्दयन्ती अस्मदीयंकर्मप्रशंसन्ती अभ्यूर्ण्वानाआच्छाद

कं आयोः आयुं मनुष्यं यजमानं केन प्रभृथस्य तेजसो वोदकस्य वा दानेन प्रभृथस्य तेजसोवोदकस्येति निरुक्तं । अथवा प्रभृथस्य प्रभरणवत आयोर्यज्ञमभ्यूर्ण्वाना आच्छादयन्ती ॥ १९ ॥

अथविंशी—

सिषक्तु न ऊर्जव्यस्य पुष्टेः ॥ २० ॥ १६ ॥

सिसक्तु । नः । ऊर्जऽव्यस्य । पुष्टेः ॥ २० ॥ १६ ॥

ऊर्जव्यस्यैतन्नामकस्य राज्ञः पुष्टेः पोषकस्य संबन्धिनो नोस्मान् सिषक्तु सेवतां सामर्थ्याद्देवसंघ इति गम्यते अथवा उर्वशी मरुद्गणो वा गृह्यते प्रकृतत्वादिति ॥ २० ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये षोडशो वर्गः ॥ १६ ॥

प्रशंतमेत्यष्टादशर्चं दशमं सूक्तं भौमस्यात्रेरार्षं त्रैष्टुभं पूर्वसूक्ते वैतदित्युक्तत्वात् इदमपि वैश्वदेवं तमुष्टुहीत्येकादशी रुद्रदेवत्या सप्तदश्येकपदा एतयोरुपांत्यैकपदेत्यनुक्रमिष्यमाणत्वात् अत्रानुक्रमणिका—प्रशंतमाद्यूनैकादशी रौद्रीति । विनियोगो लैंगिकः ।

तत्र प्रथमा—

प्रशंतमा वरुणं दीधिती गीर्मित्रं भगमदितिं नूनमश्याः ।
पृषद्योनिः पञ्चहोता शृणोत्वतूर्तपन्था असुरो मयोभुः ॥ १ ॥

प्र । शम्ऽतमा । वरुणम् । दीधिती । गीः । मित्रम् । भगम् ।
अदितिम् । नूनम् । अश्याः । पृषत्ऽयोनिः । पंचऽहोता । शृणोतु ।
अतूर्तऽपन्थाः । असुरः । मयःऽभुः ॥ १ ॥

शंतमा अत्यन्तसुखकरी गीः स्तुतिरूपा वाक् वरुणं मित्रं भगं अदितिं च दीधिती दीधित्या कर्मणा हविःप्रक्षेपणात्मकेन सह नूनमवितथं प्राश्याः प्राप्नोतु किंच पृषद्योनिः पृषद्वर्णान्तरिक्षस्थः पंचहोता पंचविधस्य प्राणापानादिहोमस्य साधको वायुः यद्वा पंचहोतेति वायोर्नाम वायुः पंचहोता स प्राण इति हि श्रुतेः[1] । स चातूर्तपन्थाः अहिंसितगतिः असुरः प्राणस्य दाता मयोभुः सुखस्यास्पदभूतः एवमुक्तलक्षणो वायुः शृणोतु स्तोत्रमिति ॥ १ ॥

---

१ नि० १०. ४१.।

अथद्वितीया–

प्रति॑मे॒स्तोम॒मदि॑तिर्जगृभ्यात्सू॒नुंनमा॒ताहृद्यं॑सु॒शेव॑म् ।
ब्रह्म॑प्रि॒यंदे॒वहि॑तं॒यदस्त्य॒हंमि॒त्रेवरु॑णे॒यन्म॑यो॒भु ॥ २ ॥

प्रति॑ । मे॒ । स्तोम॑म् । अदि॑तिः । ज॒गृ॒भ्या॒त् । सू॒नुम् । न । मा॒ता ।
हृद्य॑म् । सु॒ऽशेव॑म् । ब्रह्म॑ । प्रि॒यम् । दे॒वऽहि॑तम् । यत् । अस्ति॑ ।
अ॒हम् । मि॒त्रे । वरु॑णे । यत् । म॒यः॒ऽभु ॥ २ ॥

मेमदीयं स्तोमंस्तोत्रं अदितिर्देवता प्रतिजगृभ्यात्प्रतिगृह्णातु सूनुंनमाता स्वतनुंजननीव सायथाप्रतिगृह्यआलिंग्यपरितुष्यति तद्वदित्यर्थः कीदृशंतं हृद्यंहृदयंगमं सुशेवं शोभनसुखकरं एतद्द्वयंसाधारणं किंच ब्रह्म मंत्रजातं प्रियंप्रियकरं देवहितं देवैःप्राप्यंयदस्ति यद्ब्र मयोभु सुखसाधनंतदहंमित्रेवरुणेचप्रापयामीतिशेषः यद्वा मित्रेवरुणेच अहोरात्राभिमानिदेव यदुक्तलक्षणं ब्रह्म परिवृढं यज्ञादिरूपं कर्मास्तितदहंधारयामीति ॥ २ ॥

उदीरयेत्येषा एकादशिनेसावित्रेपशौवपायाज्या सूत्रितंच–उदीरयकवितमंकवीनांभंधियंवाजयन्तःपुरंधिमितिद्वेइति ।

सैषातृतीया–

उदी॑रयक॒वित॑मंकवी॒नामु॒नत्तै॑नम॒भिमध्वा॑घृ॒तेन॑ ।
सनो॒वसू॑नि॒प्रय॑ताहि॒तानि॑च॒न्द्राणि॑दे॒वःस॑वि॒तासु॑वाति ॥ ३ ॥

उत् । ई॒र॒य॒ । क॒विऽत॑मम् । क॒वी॒नाम् । उ॒नत्त॑ । ए॒न॒म् । अ॒भि ।
मध्वा॑ । घृ॒तेन॑ । सः । नः॒ । वसू॑नि । प्रऽय॑ता । हि॒तानि॑ । च॒न्द्राणि॑
दे॒वः । स॒वि॒ता । सु॒वा॒ति॒ ॥ ३ ॥

अनया अग्निःसविताचस्तूयते हेऋत्विजः कवीनां कवितमं अतिशयेनक्रान्तदर्शिनं अमुं पुरोवर्तिनंअग्निंसवितारंवा उदीरय ऊर्ध्वंप्रापयत हर्षयतेत्यर्थः एनंदेवं मध्वा मधुरेणसोमरसेनघृतेनच अभ्युनत्त अभिषिंचत तर्पयतेत्यर्थः ससवितादेवोनोस्मभ्यं वसूनि निवासयोग्यानि गवादिधनानि प्रयता प्रयतानिहितानि चन्द्राणिआह्लादकानि हिरण्यानि सुवाति प्रयच्छत्वित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

समि॑न्द्रणो॒मन॑सानेषि॒गोभिः॒संसू॒रिभि॑र्हरिवः॒संस्व॒स्ति ।
संब्रह्म॑णादे॒वहि॑तं॒यदस्ति॒संदे॒वानां॑सुम॒त्याय॒ज्ञिया॑नाम् ॥ ४ ॥

सम् । इ॒न्द्र॒ । नः॒ । मन॑सा । ने॒षि॒ । गोभिः॑ । सम् । सू॒रिऽभिः॑ । ह॒रि॒ऽवः॒ । सम् । स्व॒स्ति । सम् । ब्रह्म॑णा । दे॒वऽहि॑तम् । यत् । अस्ति॑ । सम् । दे॒वाना॑म् । सु॒ऽम॒त्या । य॒ज्ञिया॑नाम् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र नोस्मान् मनसा प्रकृष्टेनचेतसा गोभिःसह संनेषिनयसि अस्मभ्यंगाःदापयसीत्यर्थः एवंसर्वत्र हेहरिवः हरिभ्यांतद्वन्निन्द्र सूरिभिर्मेधाविभिःपुत्रैर्ऋत्विग्भिर्वा सन्नेषि तथा स्वस्तिभिःक्षेमैःसंनेषि ब्रह्मणा प्रभूतेनान्नेनसंनेषि यदन्नंदेवहितमस्ति तेन किंच यज्ञियानां यज्ञार्हाणांदेवानां सुमत्या अनुग्रहबुद्ध्यासंनेषि ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

दे॒वोभगः॑सवि॒तारा॒योअंश॒इन्द्रो॑वृ॒त्रस्य॑सं॒जितो॒धना॑नाम् ।
ऋ॒भु॒क्षावाज॑उ॒तवा॒पुरं॑धि॒रव॑न्तुनोअ॒मृता॑सस्तु॒रासः॑ ॥ ५ ॥ १७ ॥

दे॒वः । भगः॑ । स॒वि॒ता । रा॒यः । अंशः॑ । इन्द्रः॑ । वृ॒त्रस्य॑ । स॒म्ऽजितः॑ । धना॑नाम् । ऋ॒भु॒क्षाः । वाजः॑ । उ॒त । वा॒ । पुर॑म्ऽधिः । अव॑न्तु । नः॒ । अ॒मृता॑सः । तु॒रासः॑ ॥ ५ ॥ १७ ॥

अत्रलिंगोक्तादेवताः भगोदेवःसविताच रायोधनस्यस्वामी अंशस्त्वष्टा वृत्रस्यहन्ताइन्द्रश्च एतेदेवाः धनानांसंजितःसम्यक्जेतारः ऋभुक्षाः ऋभुर्वाजश्च उतवा अपिच पुरंधिर्बहुधीः विश्वोच्यते एतेच अमृतासोअमृताअमरणधर्माणः भगादिदेवाः तुरासः अस्मद्यज्ञंप्रति त्वरमाणाःसंतोनोस्मानवन्तुरक्षन्तु ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथषष्ठी–

मरुत्वतोअप्रतीतस्यजिष्णोरजूर्यतःप्रब्रवामाकृतानि ।
नतेपूर्वेमघवन्नापरासोनवीर्यं१नूतनःकश्चनाप ॥ ६ ॥

मरुत्वतः । अप्रतिऽइतस्य । जिष्णोः । अजूर्यतः । प्र । ब्रवाम । कृतानि । न । ते । पूर्वे । मघऽवन् । न । अपरासः । न । वीर्यम् । नूतनः । कः । चन । आप ॥ ६ ॥

वयं यजमानामरुत्वतोमरुद्भिस्तद्वतइन्द्रस्य कृतानि कर्माणि प्रब्रवाम प्रख्यापयाम वी
द्दशस्य तस्य अप्रतीतस्य अप्रतिगतस्य युद्धे अपलायमानस्य नकेवलंतावन्मात्रं जिष्णो
यनशीलस्य अजूर्यतः अजीर्यमाणस्य सर्वदायूनइत्यर्थः अथप्रत्यक्षेणोच्यते हेमघवन्नि
तेतव वीर्यं पराक्रमं पूर्वेपुरातनाः पुरुषाःनापुः नापरासोअपरेपिनापुः किंबहुना नूतनःकश्च
नआश्चर्यभूतोयःकोपिवीर्यंनाप नप्राप्नोति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

उपस्तुहिप्रथमंरत्नधेयंबृहस्पतिंसनितारंधनानाम् ।
यःशंसतेस्तुवतेशंभविष्ठःपुरूवसुरागमज्जोहुवानम् ॥ ७ ॥

उप । स्तुहि । प्रथमम् । रत्नऽधेयम् । बृहस्पतिम् । सनितारम् । धनानाम् । यः । शंसते । स्तुवते । शम्ऽभविष्ठः । पुरुऽवसुः । आऽगमत् । जोहुवानम् ॥ ७ ॥

हेअन्तरात्मन् त्वं प्रथमंमुख्यंप्रकृष्टतममित्यर्थः रत्नधेयं रमणीयधनदातारं धनानां
विलक्षणानां सनितारं संभक्तारं अथवा रत्नशब्देनमणिमुक्तादयोगृहीताः इह धनशब्दे
गवादयः गवादिदातारं बृहस्पतिं बृहतोमंत्रस्यपतिंस्वामिनंदेवं उपस्तुहि देवःशंसते स्तो
स्तुवते सामभिर्यजमानाय शंभविष्ठः सुखस्यभावयितृतमोभवति यश्च जोहुवानं आह्व
यजमानं पुरुवसुः प्रभूतधनःसन् आगमत्आगच्छति तमुपस्तुहि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

तवोतिभिःसचमानाअरिष्टाबृहस्पतेमघवानःसुवीराः ।
येअश्वदाउतवासन्तिगोदायेवस्त्रदाःसुभगास्तेषुरायः ॥ ८ ॥

तव । ऊतिऽभिः । सचमानाः । अरिष्टाः । बृहस्पते । मघऽवानः ।
सुऽवीराः । ये । अश्वऽदाः । उत । वा । सन्ति । गोऽदाः । ये ।
वस्त्रऽदाः । सुऽभगाः । तेषु । रायः ॥ ८ ॥

हेबृहस्पते तवोतिभिः रक्षाभिः सचमानाः संगच्छमानाः अरिष्टाः अहिंसिताः मघवानो-धनवन्तः सुवीराः शोभनपुत्राश्चभवन्ति येत्वदनुगृहीताःअश्वदाः बहूनामश्वानांदातारःसन्ति उतवा अथवा गोदाःसन्ति येच वस्त्रदाः सुभगाः शोभनधनाःसन्ति तेषुसर्वेषु रायोधनानि संभवंत्वितिशेषः ॥ ८ ॥

अथनवमी–

विसर्माणंकृणुहिवित्तमेषांयेभुञ्जतेअपृणन्तोनउक्थैः ।
अपव्रतान्प्रसवेवावृधानान्ब्रह्मद्वि[illegible]सूर्याद्यावयस्व ॥ ९ ॥

विऽसर्माणम् । कृणुहि । वित्तम् । एषाम् । ये । भुंजते । अपृणन्तः ।
नः । उक्थैः । अपऽव्रतान् । प्रऽसवे । ववृधानान् । ब्रह्मऽद्विषः ।
सूर्यात् । यवयस्व ॥ ९ ॥

एषां वक्ष्यमाणानां वित्तं धनं विसर्माणं विसरणशीलं कृणुहिकुरु हेब्रह्मणस्पते एषामित्युक्तंकेषामित्याह येभुंजते अपृणन्तोअप्रयच्छन्तः केभ्यः उक्थैः स्तुतिप्रतिपादकैःशस्त्रैर्विशिष्टेभ्योनोस्मभ्यं तानपव्रतान्अपगतकर्मणः प्रसवे उत्पत्तिमतिमनुष्यलोके ववृधानान् वर्धमानान् ब्रह्मद्विषोब्राह्मणद्वेष्टॄन्मन्त्रद्वेष्टॄन्वासूर्यात्यवयस्व पृथक्कुरु अन्धकारेस्थापयेत्यर्थः॥९॥

अथदशमी–

यओहतेरक्षसोदेववीतावचक्रेभिस्तंमरुतोनियात ।
योवःशमींशशमानस्यनिन्दात्तुच्छ्यान्कामान्करतेसिष्विदानः॥१०।१८॥

यः । ओहते । रक्षसः । देवऽवीतौ । अचक्रेभिः । तम् । मरुतः । नि
यात । यः । वः । शमीम् । शशमानस्य । निन्दात् । तुच्छ्यान् ।
कामान् । करते । सिस्विदानः ॥ १० ॥ १८ ॥

योयजमानोरक्षसोबलिनोराक्षसात् ओहते प्रापयति देववीतौ देवानांवीतिःप्राप्तिर्य
वायत्रसतथोक्तःतस्मिन्यज्ञे अन्यथानुष्ठानादिनाआसुरंकरोतीत्यर्थः तंयजमानमचक्रेभिःअ
रथैः हेमरुतोनियात नितरांप्रापयतअंधकारं यद्वा अचक्रेभिरितिपूर्वत्रान्वयः चक्रशब्देनांगान्
च्यन्ते पुनःपुनःअंगरहितैःकेवलैरेवप्रधानैरोहतेप्रापयति सांगंहिकर्मदेवानभ्येति यश्चवोयुष्म
शमींकर्मस्तुतिलक्षणं शशमानस्य शंसमानस्यममसंबन्धि निन्दात्निन्देत् वैदिकंज्योतिष्टोम
दिरूपंकर्म निन्दति स्वयंच तुच्छ्यान्नश्वरान्कामान्कृष्यादिजनितभोगान् करते कुरुते सि
ष्विदानः स्विद्यन्नात्मानंक्लेशयन् अथवा युष्मासु कमनीयान्भोगान्तुच्छ्यान्करोति ॥ १०

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथैकादशी—

तमुष्टुहियःस्विषुःसुधन्वायोविश्वस्यक्षयतिभेषजस्य ।
यक्ष्वामहेसौमनसायरुद्रंनमोभिर्देवमसुरंदुवस्य ॥ ११ ॥

तम् । ऊँ इति । स्तुहि । यः । सुऽइषुः । सुऽधन्वा । यः । विश्वस्य ।
क्षयति । भेषजस्य । यक्ष्व । महे । सौमनसाय । रुद्रम् । नमःऽभि
देवम् । असुरम् । दुवस्य ॥ ११ ॥

हेआत्मन् तमु तमेवरुद्रं स्तुहि स्तुतिंकुरु यःस्विषुः शोभनबाणः सुधन्वाच विरोधि
वृत्वावसुष्टुत्वं यश्च विश्वस्यभेषजस्य सर्वस्यौषधस्यक्षयति ईश्वरोभवति शारीरस्य सां
रिकस्यवारिष्टस्यशमनायेश्वरसेवातिरिक्तस्यौषधस्याभावात् भिषक्तमत्वाच्चास्यभेषजस्
मित्वं भिषक्तमंत्वाभिषजांश्रृणोमिइत्यादिश्रुतेः । किंच तमेवरुद्रं दुःखात्तत्साधनाद्दुरिताद्वा
चयितारंदेवं यक्ष्व यजच महे महते सौमनसाय सुमनस्त्वाय ईश्वराराधनाच्चित्तस्
प्रसिद्धा किंच नमोभिर्हविर्भिर्नमस्कारैर्वा देवं द्योतमानं असुरम् प्रकृष्टासुंबलवंतमि
यद्वा प्राणदातारंरुद्रंदुवस्यपरिचरेति ॥ ११ ॥

अथद्वादशी—

दमूनसोअपसोयेसुहस्तावृष्णःपत्नीर्नद्योविभ्वतष्टाः ।
सरस्वतीबृहद्दिवोतराकादशस्यन्तीर्वरिवस्यन्तुशुभ्राः ॥ १२ ॥

दमूनसः । अपसः । ये । सुऽहस्ताः । वृष्णः । पत्नीः । नद्यः ।
विभ्वऽतष्टाः । सरस्वती । बृहत्ऽदिवा । उत । राका । दशस्यन्तीः ।
वरिवस्यन्तु । शुभ्राः ॥ १२ ॥

अत्रलिंगोक्तदेवताः दमूनसोदानमनसोदान्तमनसोवा अपसः चमसाश्वरथगवादिशोभनकर्मवन्तः मत्वर्थोलुप्यते अतएव सुहस्ताः कुशलहस्तायेसन्ति तेऋभवः वृष्णः वर्षकस्येन्द्रस्य पत्नीः पत्न्यःपालयित्र्यः नद्योनदनशीलागंगाद्याः विभ्वतष्टाः ऋभूणांमध्यमेनकृताः सरस्वती एतन्नामिकानदीवाग्देवीवा बृहद्दिवा प्रभूतदीप्तिः उत अपिच राकादेवीच दशस्यन्तीर्दशस्यंत्यः कामान्प्रयच्छन्त्यः शुभ्रादीप्तास्ताश्चवरिवस्यन्तु अस्मभ्यंधनमिच्छन्तु ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी—

प्रसूमहेसुशरणायमेधांगिरंभरेनव्यसींजायमानाम् ।
यआहनादुहितुर्वक्षणासुरूपामिनानोअकृणोदिदंनः ॥ १३ ॥

प्र । सु । महे । सुऽशरणाय । मेधाम् । गिरम् । भरे । नव्यसीम् ।
जायमानाम् । यः । आहनाः । दुहितुः । वक्षणासु । रूपा ।
मिनानः । अकृणोत् । इदम् । नः ॥ १३ ॥

सु सुष्ठु प्रभरे प्रकर्षेणसंपादयामि महे महते सुशरणाय शोभनरक्षकायेन्द्राय पर्जन्यायवासुसुखायवा किं मेधां मतौधीयमानां गिरं स्तुतिं कीदृशीं नव्यसीं नवतरांअतिशयेनस्तुत्यांवाजायमानां इदानींउत्पद्यमानांनूतनामित्यर्थः यइन्द्रःपर्जन्योवा आहना आहन्तासेक्ता दुहितुर्दुहितृस्थानीयायाःपृथिव्याः हिताय वक्षणासु नदीषु रूपा रूपाणि मिनानःकुर्वाणइदमुदकंनोस्मभ्यंअकृणोत् करोतु ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी–

प्रसु॑ष्टु॒तिःस्त॒नय॑न्तंरु॒वन्त॑मि॒ळस्पतिं॑जरित॒र्नू॒नम॑श्याः ।
योअ॑ब्दि॒माँउ॑दनि॒माँइय॑र्ति॒प्रवि॒द्युता॒रोद॑सीउ॒क्षमा॑णः ॥ १४ ॥

प्र । सुऽस्तु॒तिः । स्त॒नय॑न्तम् । रु॒वन्त॑म् । इ॒ळः । पति॑म् । ज॒रि॒तः ।
नू॒नम् । अ॒श्या॒ः । यः । अ॒ब्दि॒ऽमान् । उ॒द॒नि॒ऽमान् । इय॑र्ति । प्र ।
वि॒ऽद्युता॑ । रोद॑सी॒ इति॑ । उ॒क्षमा॑णः ॥ १४ ॥

अत्रपर्जन्यःस्तूयते सुष्टुतिः शोभनास्तुतिः स्तनयन्तं गर्जन्तं रुवन्तं वर्षणजनितं ब्दंकुर्वाणं इळः अन्नस्योदकस्यवापतिंस्वामिनं हेजरितः स्तोतः त्वदीयास्तुतिः नूनंप्रा प्रकर्षेणव्याप्नोतु यश्चपर्जन्यःअब्दिमान् अब्दिः अपांदानवान्मेघःतद्वान् उदनिमान् उद वान् विद्युता तडिता रोदसी द्यावापृथिव्यावुक्षमाणःसिंचन् प्रेयर्तिगच्छति ॥ १४ ॥

अथपंचदशी–

ए॒षःस्तोमो॒मारु॑तं॒शर्धो॒अच्छा॑रु॒द्रस्य॑सू॒नूँर्यु॑व॒न्यूँरुद॑श्याः ।
कामो॑रा॒येह॑वतेमास्व॒स्त्युप॑स्तु॒हि॒पृष॑दश्वाँअ॒यासः॑ ॥ १५ ॥

ए॒षः । स्तोम॑ः । मारु॑तम् । शर्धः॑ । अच्छ॑ । रु॒द्रस्य॑ । सू॒नून् ।
यु॒व॒न्यून् । उत् । अ॒श्या॒ः । काम॑ः । रा॒ये । ह॒व॒ते । मा॒ ।
स्व॒स्ति । उप॑ । स्तु॒हि॒ । पृष॑त्ऽअश्वान् । अ॒यास॑ः ॥ १५ ॥

एषमयासंपादितःस्तोमः स्तोत्रं मारुतंशर्धः मरुतांबलं अच्छ अभिमुखं अश् प्राप्नोतु समुदायरूपेणस्तुत्वा समुदायिरूपेणाह–रुद्रस्यसूनून् एषांरुद्रेणपुत्रत्वेनपरिक्लृप्ति रुदुक्ता युवन्यून् यूनोमिश्रणेच्छून्वा उत् उन्नतं अत्यधिकं अश्याःव्याप्नुहि हेमनः का संकल्पोरायेधनार्थं मा मां स्वस्ति अविनश्वरं हवते आह्वयति प्रेरयतीत्यर्थः यस्मा देवंतस्मात् पृषदश्वान् पृषद्वर्णाश्वोपेतान् अयासोयज्ञगंतॄन् उप उपेत्य स्तुहि ॥ १५ ॥

अथषोडशी–

प्रैषःस्तोमः॑पृथि॒वीम॒न्तरि॑क्षं॒वन॒स्पतीँ॒रोष॑धीरा॒येअ॑श्याः ।
दे॒वोदे॑वःसु॒हवो॑भूतु॒मह्यं॒मानो॑मा॒तापृ॑थि॒वीदु॑र्म॒तौधा॑त् ॥ १६ ॥

प्र । एषः । स्तोमः । पृथिवीम् । अन्तरिक्षम् । वनस्पतीन् ।
ओषधीः । राये । अश्याः । देवःऽदेवः । सुऽहवः । भूतु । मह्यम् ।
मा । नः । माता । पृथिवी । दुःऽमतौ । धात् ॥ १६ ॥

एषःस्तोमःस्तुतिः पृथिव्यादिदेवताः प्राश्याःप्राप्नोतु किमर्थं राये धनार्थं देवोदेवः सर्वोपिदेवः मह्यं मदर्थं सुहवोभूतु स्वाह्वानोभवतु नोस्मान् दुर्मतौ माता सर्वस्यनिर्मात्री यद्वात्रेभौमत्वाद्विशेषेणमाता तादृशीपृथिवी माधात् मास्थापयतु ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी—

उरौदेवाअनिबाधेस्याम ॥ १७ ॥

उरौ । देवाः । अनिऽबाधे । स्याम ॥ १७ ॥

हेदेवाः युष्माकंसंबन्धिन्युरौमहति अनिबाधे नितरांबाधरहिते सुखे स्याम भवेम वयंअत्रयः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

समश्विनोरवसानूतनेनमयोभुवासुप्रणीतीगमेम ।
आनोरयिंवहतमोतवीराना विश्वान्यमृतासौभगानि ॥१८॥१९॥

सम् । अश्विनोः । अवसा । नूतनेन । मयःऽभुवा । सुऽप्रनीती ।
गमेम । आ । नः । रयिम् । वहतम् । आ । उत । वीरान् ।
आ । विश्वानि । अमृत । सौभगानि ॥ १८ ॥ १९ ॥

वयंअश्विनोः नूतनेनपूर्वमन्यैरननुभूतेन मयोभुवा सुखस्यभावयित्रा सुप्रणीती शोभनप्रणयनवता अवसा रक्षणेन संगमेम संगच्छेमहि हेअमृता अमरणावश्विनौ नोस्मभ्यंरयिंधनंआवहतंप्रापयतं ओतवीरान् सुवीर्यवतः पुत्रानप्यावहतं विश्वानि सौभगान्यप्यावहतम् ॥ १८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेएकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

आधेनवइतिसप्तदशर्चंएकादशंसूक्तं अत्रेरार्षंत्रैष्टुभंवैश्वदेवं अत्रानुक्रमणिका—आधे नवर्च्यूनैतयोरुपांत्यैकपदेति। विनियोगोलैंगिकः अपोनप्त्रीयएकधनासु हविर्धानंप्रतिनीयमा षुआद्यानुप्रवचनीया सूत्रितंच—आधेनवःपयसातूर्ण्यर्थाःसमन्यायन्त्युपयन्त्यन्याइति।

तत्रप्रथमा—

आधे॒नव॒ःपय॑सा॒तूर्ण्य॑र्था॒अम॑र्धन्ती॒रुप॑नोयन्तु॒मध्वा॑।
म॒होरा॒येबृ॑ह॒तीःस॒प्तविप्रो॑मयो॒भुवो॑जरि॒ताजोह॑वीति ॥ १ ॥

आ । धे॒नवः॑ । पय॑सा । तूर्णि॑ऽअर्थाः । अम॑र्धन्तीः । उप॑ । नः॒ । य॒न्तु । मध्वा॑ । म॒हः । रा॒ये । बृ॒ह॒तीः । स॒प्त । विप्रः॑ । म॒य॒ःऽभुवः॑ । ज॒रि॒ता । जो॒ह॒वी॒ति॒ ॥ १ ॥

धनेवः प्रीणयित्र्योनद्योमध्वा मधुरेण पयसारसेनसहिताः तूर्ण्यर्थाः त्वरमा गमनाः अर्थोर्तेरिंतियास्कः। अमर्धन्तीरहिंसंत्यःसत्योनोस्मानुपायंतुउपागच्छन्तु तदर्थं मह महते राये धनाय बृहतीर्महतीः सप्त सर्पणस्वभावाः सप्तसंख्यान्वा इमंमेगंगइतिमंत्रो द्यावा तत्रहिप्राधान्येनसप्तैवोक्ताः मयोभुवः सुखस्यभावयित्र्योविप्रो विशेषेणप्रीणयिता रिता स्तोता जोहवीति आजुह्वयति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

आसु॑ष्टुतीनम॑सावर्त॒यध्यै॒द्यावा॒वाजा॑यपृथि॒वीअमृ॑ध्रे।
पि॒तामा॒तामधु॑वचाःसु॒हस्ता॒भरे॑भरेनोय॒शसा॑वविष्टाम् ॥ २ ॥

आ । सु॒ऽस्तु॒ती । नम॑सा । व॒र्तय॒ध्यै॑ । द्यावा॑ । वाजा॑य । पृ॒थि॒वी इति॑ । अमृ॑ध्रे॒ इति॑ । पि॒ता । मा॒ता । मधु॑ऽवचाः । सु॒ऽहस्ता॑ । भरे॑ऽभरे । नः॒ । य॒शसौ॑ । अ॒वि॒ष्टा॒म् ॥ २ ॥

---

१ नि० १. १८. ।

अहं सुष्टुती सुष्टुत्या शोभनस्तोत्रेण नमसाहविषाच अमृध्रे हिंसारहिते द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यावावर्तयध्यै आवर्तयितुमिच्छामि वाजायान्नार्थं अन्नंवैवाजंइतिहिश्रुतिः । पिता पालयित्रीद्यौर्माता निर्मात्रीपृथिवी मधुवचाः प्रियवचनाः सुहस्ता अभिमतदानेनशोभनहस्ता एते उभयविशेषणे यशसौ यशोयुक्तौ द्यावापृथिव्यौ भरेभरे सर्वेषुसंग्रामेषुयज्ञेषुवा नोस्मानविष्टांरक्षताम् ॥ २ ॥

अथतृतीया–

अध्व॑र्यवश्चकृ॒वांसो॒मधू॑नि॒प्रवा॒यवे॑भरत॒चारु॑शु॒क्रम् ।
होते॑वनःप्रथ॒मःपा॑ह्य॒स्यदे॑व॒मध्वो॑ररि॒माते॒मदा॑य ॥ ३ ॥

अध्व॑र्यवः । च॒कृ॒ऽवांस॑ः । मधू॑नि । प्र । वा॒यवे॑ । भ॒र॒त॒ ।
चारु॑ । शु॒क्रम् । होता॑ऽइव । न॒ः । प्र॒थ॒मः । पा॒हि॒ । अ॒स्य ।
देव॑ । मध्व॑ः । र॒रि॒म । ते॒ । मदा॑य ॥ ३ ॥

हे अध्वर्यवः ध्वरंयुंजानाः मधूनि मधुरसानिसोमाज्यादीनि चक्रवांसः कुर्वाणायूयं वायवे प्रथमंप्रभरत प्रकर्षेणसंपादयन्त चारु चरणीयं शुक्रं दीप्तंसोमं हेवायो त्वं चहोतेव होतायथाप्रथमंपिबतितद्वन्नोस्मदर्थं अस्य अमुंसोमंप्रथमःइतरदेवेभ्यःपूर्वंपाहिपिब हेदेववायो मध्वोमधुरंसोमरसं तेमदायररिमददाम वायोःपूर्वपानमसकृत्प्रपंचितं ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

दश॒क्षिपो॑युञ्जतेबा॒हूआद्रिं॒सोम॑स्य॒याश॑मि॒तारा॑सु॒हस्ता॑ ।
मध्वो॒रसं॑सु॒गभ॑स्तिर्गिरि॒ष्ठांचनि॑श्चदद्दुहेशु॒क्रमं॒शुः ॥ ४ ॥

दश॑ । क्षिप॑ः । युं॒ज॒ते॒ । बा॒हू इति॑ । अद्रि॑म् । सोम॑स्य । या ।
श॒मि॒तारा॑ । सु॒ऽहस्ता॑ । मध्व॑ः । रस॑म् । सु॒ऽगभ॑स्तिः ।
गि॒रि॒ऽस्थाम् । चनि॑श्चदत् । दु॒दु॒हे॒ । शु॒क्रम् । अं॒शुः ॥ ४ ॥

---

१ तै० ब्रा० १. ३. ६. ।

अत्राभिषवस्यप्रतिपाद्यमानत्वात्सोमोदेवता यद्वाऐन्द्री अद्रिमभिषवग्रावाणं दशक्षि दशसंख्याकाःक्षेप्त्र्योंगुलयोयुंजतेगृह्णन्ति यद्वा परस्परंयुक्ताभवन्ति बाहू अप्यध्वर्युसंबं नावद्रिंयुंजाते या यौ सुहस्ता शोभनहननौ सोमस्यशमिताराऽभिषोतारौ तौबाहू जाते मध्वोमधुरस्यसोमस्यरसं गिरिष्ठांगिरिस्थायिनं गिरिवदुन्नतप्रदेशस्थितंवा सुगभ शोभनांगुलिरध्वर्युः चनिश्चदत् आह्लादयन् चदिआह्लादनेइत्यस्मात्यङ्लुकिछान्दसं दुदुहे दोग्धि सचांशुः शुक्रं निर्मलंरसं दुदुहे दुग्धे यद्वैकंवाक्यं अंशुर्व्याप्तः सुग स्तिः सुहस्तोध्वर्युर्मध्वोरसं दुदुहे दोग्धि ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

असांवितेजुजुषाणायसोमःक्रत्वेदक्षांयबृहतेमदांय ।
हरीरथेंसुधुरायोगेंअर्वागिन्द्रंप्रियाकृणुहिहूयमांनः ॥ ५ ॥ २

असांवि । ते । जुजुषाणायं । सोमंः । क्रत्वें । दक्षांय । बृहते । मदां
हरी इतिं । रथें । सुऽधुरां । योगें । अर्वाक् । इन्द्रं । प्रिया । कृणुहि
हूयमांनः ॥ ५ ॥ २० ॥

हेइन्द्र तेतुभ्यं जुजुषाणाय सेवमानाय सोमःअसावि अभिषुतः किमर्थं क्र क्रतवे वृत्रवधादिकर्मणे दक्षाय बलाय बृहतेमदायच यस्मादेवंतस्मात् हेइन्द्र त्वंहू मानःसन् सुधुरा शोभनायांधुरिनियुक्तौप्रिया प्रियौ हरीअश्वौ योगे योगार्हेयुक्ते थेयोजयित्वा तंरथंअर्वागस्मदभिमुखंकृणुहिकुरु ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेविंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथषष्ठी–

आनोंमहीमरमंतिंसजोषाग्नांदेवींनमंसारातहंव्याम् ।
मधोर्मदांयबृहतीमृतज्ञामाग्नेवहपथिभिर्देवयानैः ॥ ६ ॥

आ । नः । महीम् । अरमंतिम् । सऽजोषाः । ग्नाम् । देवीम् । नमं
रातऽहंव्याम् । मधोः । मदांय । बृहतीम् । ऋतऽज्ञाम् । आ ।
अग्ने । वह । पथिऽभिः । देवऽयानैः ॥ ६ ॥

अत्राग्निंसंबोध्य ग्नादेवतायाआवाह्यत्वात् अस्याग्निर्ग्नावादेवता हेअग्ने सजोषाः अस्माभिःसहप्रीयमाणस्त्वं ग्नां देवीं सर्वैर्गन्तव्यांएतन्नामिकांदेवतां मेनाग्नाइतिस्त्रीणा[1]मितियास्कः । नोस्मदर्थं देवयानैर्देवैर्गंतव्यैः पथिभिर्मार्गैः अभिमुखंआवह कीदृशीं महीं महतीं अरमतिं आसमन्तात्रममाणां सर्वत्रगन्त्रींवा नमसा स्तोत्रेणसह रातहव्यां रातंदत्तंदानायसंकल्पितंहव्यंयस्याःतांदत्तहविष्कामित्यर्थः किमर्थं मधोर्मधुरस्यसोमस्यमदाय पुनःकीदृशीं बृहतीं प्रवृद्धां ऋतज्ञां यज्ञमभिजानतीं ॥ ६ ॥

प्रवर्ग्येमहावीरेअज्यमानेअंजन्तियमित्येषा सूत्रितंच—अंजन्तियंप्रथयन्तोनविप्राइत्यज्यमानइति ।

सैषासप्तमी—

अं॒जन्ति॒यं॑प्र॒थय॑न्तो॒नविप्रा॑व॒पाव॑न्तं॒नाग्निना॒तप॑न्तः ।
पि॒तुर्न॑पु॒त्रउ॒प॑सि॒प्रेष्ठ॒आघ॒र्मो॑अ॒ग्निमृ॒तय॑न्नसादि ॥ ७ ॥

अं॒जन्ति॑ । यम् । प्र॒थय॑न्तः । न । विप्राः॑ । व॒पाऽव॑न्तम् । न । अ॒ग्निना॑ ।
तप॑न्तः । पि॒तुः । न । पु॒त्रः । उ॒प॑सि । प्रेष्ठः॑ । आ । घ॒र्मः ।
अ॒ग्निम् । ऋ॒तय॑न् । अ॒सा॒दि॒ ॥ ७ ॥

यंघर्मं महावीरंप्रथयन्तोन नेतिसंप्रत्यर्थीयः अस्त्युपमार्थस्यसंप्रत्यर्थेप्रयोगः इदानीं प्रथयन्तोविप्रामेधाविनऋत्विजोध्वर्य्वादयः वपावन्तंन वपावन्तंप्रवृद्धपशुंयथाग्नौतपन्तितद्वदग्निनातपन्तःअंजन्ति पितुर्नपुत्रउपसिप्रेष्ठः पितुरुपस्थेप्रियतमःपुत्रइव घर्मोमहावीरः यद्भ्रइत्यतपत्तद्घर्मस्यघर्मत्वंइतिहि[2]श्रुतिः । सऋतयन् यज्ञमिच्छन् अग्निमग्नावसादिआसादितः अत्रपितृपुत्रदृष्टान्तःस्फोटादिराहित्येनसुखदवासप्रख्यापनार्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अच्छा॑म॒हीबृ॑ह॒तीशंत॑मा॒गीर्दू॒तोनग॑न्त्व॒श्विना॑हु॒वध्यै॑ ।
म॒यो॒भुवा॑स॒रथाया॑त॒मर्वाग्ग॒न्तंनि॒धिंधुर॑मा॒णिर्नना॑भिम् ॥ ८ ॥

---

[1] नि० ३. २१. [2] तै० अरण

अच्छ । मही । बृहती । शम्ऽतमा । गीः । दूतः । न । गन्तु । अश्वि
हुवध्यै । मयःऽभुवा । सऽरथा । आ । यातम् । अर्वाक् । गन्तम् ।
निऽधिम् । धुरम् । आणिः । न । नाभिम् ॥ ८ ॥

अच्छाभिमुखं अश्विना अश्विनौ हुवध्यै आह्वातुं गीरस्मदीयास्तुतिः दूतोन दूत आह्वातेव गन्तु गच्छतु गीर्विशेष्यते मही पूज्या बृहती महती शंतमा सुखतमा हेअश्विनौ योभुवा सुखस्यभावयितारौ सरथा एकरथौसन्तौ गन्तं गच्छन्तं द्रवीभूतं निधिं निहितं अर्वागभिमुखं आयातं आगच्छतं धुरं भारवाहिकांनाभिं आणिर्न कीलइव यथानिष्की नाभीरथंननिर्वहतितद्वत् युवाभ्यांवियुक्तःसोमोयागंननिर्वहतीतिज्ञापयितुमेवंदृष्टान्तितं ॥ ८ ॥

अथनवमी—

प्रतव्यसोनमउक्तिंतुरस्याहंपूष्णउतवायोरदिक्षि ।
याराधसाचोदितारामतीनांयावाजस्यद्रविणोदाउतत्मन् ॥ १

प्र । तव्यसः । नमःऽउक्तिम् । तुरस्य । अहम् । पूष्णः । उत ।
वायोः । अदिक्षि । या । राधसा । चोदितारा । मतीनाम् । या ।
वाजस्य । द्रविणःऽदौ । उत । त्मन् ॥ ९ ॥

अहमृषिः स्तव्यसः प्रकृष्टबलस्य तुरस्य त्वरमाणस्य पूष्णः पोषकस्य देवस्य उक्त णकायदेवाय उतापिच वायोरुक्तगुणायच नमउक्तिं नमइतिवचनंस्तोत्रं प्रादिक्षिप्रदिशामि यौपूषवायू राधसा हविर्लक्षणेननिमित्तेन मतीनांचोदिताराप्रेरयितारौ यद्वा राधसेतिषष्ठ्यर्थेतृती या राधसोधनस्यमतीनांच चोदयितारौ यौच वाजस्यान्नस्यसंग्रामस्यवा चोदयितारौ तौ उतअपिच त्मन् आत्मनि अनन्यप्रेरणायैव द्रविणोदौभवतमितिशेषः ॥ ९ ॥

अथदशमी—

आनामभिर्मरुतोवक्षिविश्वानारूपेभिर्जातवेदोहुवानः ।
यज्ञंगिरोजरितुःसुष्टुतिंचविश्वेगन्तमरुतोविश्वऊती ॥ १० ॥ २

आ । नामऽभिः । मरुतः । वक्षि । विश्वान् । आ । रूपेभिः ।
जातऽवेदः । हुवानः । यज्ञम् । गिरः । जरितुः । सुऽस्तुतिम् ।
च । विश्वे । गन्त । मरुतः । विश्वे । ऊती ॥ १० ॥ २१ ॥

हेजातवेदः जातप्रज्ञाग्ने हुवानोस्माभिराहूयमानःसन् विश्वान्मरुतः सर्वानपिस्तोत्रभागोहविर्भाजश्चदेवान् नामभिरिन्द्रवरुणेत्यादिलक्षणैरावक्षिआवहसि रूपेभिः सहस्राक्षवज्रहस्तत्वादिलक्षणैरूपैः आवक्षि वहसियज्ञम् किंच हेमरुतो विश्वेसर्वेयूयंयज्ञमस्मदीयंयज्ञसंबंधिहविर्वा जरितुः स्तोतुःसंबन्धिनीर्गिरः स्तुतिवचांसि सुष्टुतिं तत्साध्यांशोभनफलांस्तुतिंच अवयविन्यास्तुतेरेकत्वादेकवचनं अवयवानां बहुत्वाद्बहुवचनं उक्ते यज्ञस्तुती अभिलक्ष्य गन्त आगच्छत विश्वेच यूयमूती ऊत्यारक्षयाच सहगन्त ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेएकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

आनोदिवइत्येकादशी व्यूढेदशरात्रेनवमेहनिप्रउगशस्त्रेसारस्वततृचेद्वितीया सूत्रितंच–आनोदिवोबृहतःपर्वतादासरस्वत्यभिनोनेषिवस्यइतितत्पाठस्तु ।

अथैकादशी–

आनो॑दि॒वोबृ॑ह॒तःपर्व॑ता॒दासर॑स्वतीयज॒ताग॑न्तुय॒ज्ञम् ।
हव॑दे॒वीजु॑जुषा॒णाघृ॒ताची॑श॒ग्मा॑नो॒वाच॑मुश॒तीशृ॑णोतु ॥ ११ ॥

आ । न॒ः । दि॒वः । बृ॒ह॒तः । पर्व॑तात् । आ । सर॑स्वती । य॒ज॒ता ।
ग॒न्तु । य॒ज्ञम् । हव॑म् । दे॒वी । जु॒जु॒षा॒णा । घृ॒ताची॑ । श॒ग्माम् । न॒ः ।
वाच॑म् । उ॒श॒ती । शृ॒णो॒तु ॥ ११ ॥

नोस्माकंयज्ञं यजता यष्टव्या देवी सरस्वती दिवोद्योतमानात् द्युलोकादागन्तु आगच्छतु तथा बृहतोमहतः पर्वतात् पर्ववतः पूरणवतःप्रीणनवतोवान्तरिक्षान्मेघाद्वा सरस्वती आगन्तुआगच्छतु अनेनमाध्यमिकीवागुच्यते यद्वैतद्दिवइत्यस्यविशेषणं सन्तिहिद्युलोकस्य त्रीणिपर्वाणितिस्रोदिवःपृथिवीरित्यादिश्रुतेः । अस्मिन्पक्षेद्वितीयआकारःपूरणः तदर्थं हवमस्मदीयमाह्वानं देवी सरस्वती जुजुषाणा स्तुतिंसेवमाना घृताची घृतमुदकमंचती नोस्मदीयांशग्मां सुखकरीं वाचं स्तुतिमुशतीकामयमानासतीशृणोतु ॥ ११ ॥

अथद्वादशी–

आवे॒धसं॒नील॑पृष्ठंबृ॒हन्तं॒बृह॒स्पतिं॒सद॑नेसादयध्वम् ।
सा॒दद्यो॑निं॒दम॒आदी॑दि॒वांसं॒हिर॑ण्यवर्णमरु॒षंस॑पेम ॥ १२ ॥

---

१ ऋ० सं० ३. ८. ४. ।

आ । वेधसम् । नीलऽपृष्ठम् । बृहन्तम् । बृहस्पतिम् । सदने ।
सादयध्वम् । सादत्ऽयोनिम् । दमे । आ । दीदिऽवांसम् ।
हिरण्यऽवर्णम् । अरुषम् । सपेम ॥ १२ ॥

एषाबार्हस्पत्या हेऋत्विजोयूयं बृहस्पतिं बृहतोमंत्रस्यस्वामिनं देवं सदनेस्मद्याग आसादयध्वं स्थापयध्वं कीदृशंदेवं वेधसं विविधकर्तारं नीलपृष्ठं स्निग्धांगं बृहन्तं मह न्तं तथासन्तंवयमृत्विग्यजमानाः सपेम परिचरेम सएवविशेष्यते सादद्योनिं योनौसीदन्तं मे यागगृहे आसर्वतोदीदिवांसंदीप्यमानं हिरण्यवर्णं हितरमणीयवर्णं अरुषमारोचमानं अथ वेयमाग्नेयी बृहतः परिवृढस्यकर्मणः स्वामीतिबृहस्पतिरग्निरुच्यते तथानीलवर्णधूमपृष्ठत्वस नसादनहिरण्यवर्णत्वादिलिंगैरप्यग्निरेवबृहस्पतिः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी—

आधर्णसिर्बृहद्दिवोरराणोविश्वेभिर्गन्त्वोमभिर्हुवानः ।
ग्नावसानओषधीरमृध्रस्त्रिधातुशृङ्गोवृषभोवयोधाः ॥ १३ ॥

आ । धर्णसिः । बृहत्ऽदिवः । रराणः । विश्वेभिः । गन्तु । ओमऽभि
हुवानः । ग्नाः । वसानः । ओषधीः । अमृध्रः । त्रिधातुऽशृंगः ।
वृषभः । वयःऽधाः ॥ १३ ॥

इदमाद्यृक्त्रयंआग्नेयं अग्निरागन्तु आगच्छतुअस्मद्यज्ञं धर्णसिः सर्वस्यधारकः बृहद्दि प्रभूतदीप्तिः रराणोरममाणः कामान्प्रयच्छन्वा आविश्वेभिः सर्वैः ओमभिः रक्षणैः हुवानः आहूयमानः ग्नाः गंत्रीर्ज्वालाः ओषधीश्च वसानः अमृध्रोअहिंसितः त्रिधातुशृ त्रिप्रकारशृंगवदुन्नतः लोहितशुक्लकृष्णवर्णज्वालः वृषभोवर्षिता वयोधाः अन्नस्यदाताहवि वाधारकः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी—

मातुष्पदेपरमेशुक्रआयोर्विपन्यवोरास्पिरासोअग्मन् ।
सुशेव्यंनमसारातहव्याःशिशुंमृजन्त्यायवोनवासे ॥ १४ ॥

मातुः । पदे । परमे । शुक्रे । आयोः । विपन्यवः । रास्पिरासः ।
अग्मन् । सुऽशेव्यम् । नमसा । रातऽहव्याः । शिशुम् । मृजन्ति ।
आयवः । न । वासे ॥ १४ ॥

आयोर्मनुष्यस्ययजमानस्य विपन्यवः स्तोतृनामैतत् स्तोतारोहोत्रादयोरास्पिरासः राधनंहविर्लक्षणं तत्स्पृशन्तिरास्पाजुह्वादयःतद्वान् रास्पी तद्वन्तोरास्पिराः उक्तविधाऋत्विजोमातुर्निर्मातुः पृथिव्याः शुक्रे दीप्ते परमे पदेउत्तरवेद्यांस्थितमग्मन् अगमन् व्रजन्ते तदर्थं सुशेव्यं सुखायहितं शिशुं उत्पन्नमात्रं वासे वासाय नमसा स्तोत्रेण रातहव्याः दत्तहव्याः हविष्काइत्यर्थः तादृशास्तेमृजन्तिसंमार्जयन्ति तत्रदृष्टान्तः—आयवोन लौकिकामनुष्याइव तेयथाशिशुंवासायमृजन्तितद्वत् ॥ १४ ॥

अथपंचदशी—

बृहद्वयोबृहतेतुभ्यमग्नेधियाजुरोमिथुनासःसचन्त ।
देवोदेवःसुहवोभूतुमह्यंमानोमातापृथिवीदुर्मतौधात् ॥ १५ ॥

बृहत् । वयः । बृहते । तुभ्यम् । अग्ने । धियाऽजुरः । मिथुनासः ।
सचन्त । देवःऽदेवः । सुहवः । भूतु । मह्यम् । मा । नः । माता ।
पृथिवी । दुःऽमतौ । धात् ॥ १५ ॥

बृहत् प्रभूतं वयोन्नं हेअग्ने बृहते तुभ्यं धियाजुरः कर्मणाजीर्णाः मिथुनासोदंपतीभिःसहिताः सचन्त सेवन्ते जायापतीअग्निमादधीयातामित्यादिश्रुतेः[1] । अधिकाराध्यायेषष्ठेस्त्रियाअप्यधिकारः सच पत्यासहेतिहिप्रतिपादितं अवशिष्टंगतम् ॥ १५ ॥

अथषोडशी—

उरौदेवाअनिबाधेस्याम ॥ १६ ॥

उरौ । देवाः । अनिऽबाधे । स्याम ॥ १६ ॥

---

[1] तै० कल्पसूत्रम्

अथसप्तदशी–

समश्विनोरवसानूतनेनमयोभुवासुप्रणीतीगमेम ।
आनोरयिंवहतमोतवीरानाविश्वान्यमृतासौभगानि ॥१७॥२२

सम् । अश्विनोः । अवसा । नूतनेन । मयःऽभुवा । सुऽप्रनीती । गमेम । आ । नः । रयिम् । वहतम् । आ । उत । वीरान् । आ । विश्वानि । अमृता । सौभगानि ॥ १७ ॥ २२ ॥

व्याख्यातेद्वे ॥ १६ ॥ १७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

तंप्रत्नथेतिपंचदशर्चंद्वादशंसूक्तं अवत्सारोनामऋषिः सचकश्यपगोत्रः यास्वृक्षुसदापृण बाहुवृक्तादयःश्रुताःतासुतेपिसमुच्चीयन्ते चतुर्दशीपंचदश्यौत्रिष्टुभौ शिष्टास्त्रिष्टुबन्तपरिभाषया जगत्यः विश्वेदेवादेवताः अनुक्रान्तंच–तंप्रत्नथापंचोनाकाश्यपोवत्सारोन्येचऋषयोत्रदृष्टलिंगा द्वित्रिष्टुबन्तमिति । वाजपेयेअतिरिक्तोक्थ्ये आदितस्त्रयोदशर्चःशंसनीयाः सूत्रितंच–तंप्रत्न थेतित्रयोदशानामेकांशिष्ट्वाहूयदूरोहणंरोहेदिति ।

तत्रप्रथमा–

तंप्रत्नथापूर्वथाविश्वथेमथाज्येष्ठतातिंबर्हिषदंस्वर्विदम् ।
प्रतीचीनंवृजनंदोहसेगिराशुंजयन्तमनुयासुवर्धसे ॥ १ ॥

तम् । प्रत्नऽथा । पूर्वऽथा । विश्वऽथा । इमऽथा । ज्येष्ठऽतातिम् । बर्हिऽसदम् । स्वःऽविदम् । प्रतीचीनम् । वृजनम् । दोहसे । गिरा । आशुम् । जयन्तम् । अनु । यासु । वर्धसे ॥ १ ॥

इयमुत्तराचद्वेऐन्द्याावित्याहुः तत्रोपपत्तिमेवमाहुः तंप्रत्नथेत्येषाशुक्रामन्थिग्रहणेविनि क्ता एन्द्यौचशुक्रामन्थिनौ यदैन्द्रंशंसतितेनशुक्रामन्थिनाउक्थवतावितिहिब्राह्मणं[1] । अ युंसंप्रैषोपिभवति प्रातःप्रातःसवनस्यशुक्रवन्तोमधुश्चुतइन्द्रायसोमान्प्रस्थितान्प्रेष्येतिप्रशास्त

---

[1] ऐ० ब्रा० ३. १. ।

प्रैषश्चभवति । होतायक्षदिन्द्रंप्रातःप्रातःसावस्येत्यादि प्रस्थिताइन्द्रायसोमाइतियाज्याचैन्द्री इदंतेसोम्यंमध्विति तस्मादैन्द्र्यौ तमिन्द्रं प्रत्नथा पुरातनायजमानाइव पूर्वथा अस्मदीयाःपूर्वेयथा विश्वथा विश्वेसर्वेप्राणिनोयथा इमथा इममिदानींवर्तमानायजमानाःतेयथेन्द्रस्यस्तुत्याफलमलभन्त तद्वदयमपि हेअन्तरात्मन् त्वमपि ज्येष्ठतातिं ज्येष्ठं बर्हिषदं बर्हिषिसीदन्तं स्वर्विदं सर्वज्ञं सर्वस्यलंभयितारंवाफलंभावयितारंवा प्रतीचीनं प्रतिअस्मदभिमुखमंचंतं वृजनं बलनामैतद्बलवतिवर्ततेबलवन्तं आशुं शीघ्रगामिनं व्याप्तं वाजयन्तं सर्वमभिभवंतमिन्द्रं गिरा स्तुत्यासाधनेन दोहसे धुक्ष्व सर्वदासर्वान्कामानित्यन्तरात्मनःप्रैषः यासुस्तुतिषुवर्धसेप्रवृद्धोभवसिवर्धयसिवेन्द्रं यथास्तुत्येति यास्वितिव्यत्ययेनबहुवचनम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

श्रियेसुदृशीरुपरस्ययाःस्वर्विरोचमानःककुभामचोदते ।
सुगोपाअसिनदभायसुक्रतोपरोमायाभिरृतआसनामते ॥ २ ॥

श्रिये । सुऽदृशीः । उपरस्य । याः । स्वः । विऽरोचमानः ।
ककुभाम् । अचोदते । सुऽगोपाः । असि । न । दभाय ।
सुक्रतो इति सुऽक्रतो । परः । मायाभिः । ऋते । आस । नाम । ते ॥ २ ॥

हेइन्द्र स्वः स्वर्गे विरोचमानस्त्वं अचोदते अप्रेरयितुः षष्ठ्यर्थेचतुर्थी उपरस्य मेघस्य संबन्धिन्यः सुदृशीःसुरोचमानायाआपःसन्ति तासामपां ककुभां सर्वासांदिशांमध्ये श्रिये प्राणिनांश्रयणायप्रेरकोभवेतिशेषः हेसुक्रतो शोभनवृष्टिप्रदानादिकर्मकेन्द्र त्वं सुगोपाः प्राणिनांसुष्ठुगोपायितासि अतोनदभाय नदंभनायवधाय प्राणिनांनासि नप्रभवसि त्वंच मायाभिरासुरीभिः परोमायाभ्यःपरस्ताद्वर्तमानः यस्मात्तेत्वदीयंनाम नामकं रूपे ऋते सत्यलोके आस आस्ते ॥ २ ॥

अथतृतीया–

अत्यंहविःसंचतेसच्चधातुचारिष्टगातुःसहोतासहोभरिः ।
प्रसस्राणोअनुबर्हिर्वृषाशिशुर्मध्येयुवाजरोविस्रुहाहितः ॥ ३ ॥

अत्यम् । हविः । सचते । सत् । च । धातु । च । अरिष्टऽगातुः ।
सः । होता । सहःऽभरिः । प्रऽसस्राणः । अनु । बर्हिः । वृषा ।
शिशुः । मध्ये । । युवा । अजरः । विऽस्रुहा । हितः ॥ ३ ॥

इयमाग्नेयी होतृत्वयुवत्वादिलिंगैः अयमग्निः अत्यं सततमतनार्हं हविराज्यादिकं सचे सेवते कीदृशंहविः सत् सत्फलसाधनत्वाद्धविरपिसत् [illegible] धारकं सर्वस्यहूयमानस्यहवि आदित्यद्वारावृष्टिसाधनत्वात् तयाचवृष्ट्या प्रजोत्पत्तेर्धारकत्वं तथाहि अग्नौप्रास्ताहुतिःसम्य गादित्यमुपतिष्ठते । आदित्याज्जायतेवृष्टिर्वृष्टेरन्नंततःप्रजाइति । कीदृशोग्निः अरिष्टगातुः अहिंसि तगमनः सतितस्यगमने यज्ञनिष्पत्त्याफलसिद्धेररिष्टगमनत्वं तदेवाह सः सखलु होता होमनि ष्पादकः सहोभरिः बलस्यभर्ता बर्हिरनुप्रसस्राणः प्रकर्षेणसरन् वृषा वर्षकःफलस्य शि सइवरक्षणीयः अप्रौढोवा युवा सर्वत्रमिश्रयिता अजरोजरारहितः विस्रुहा विस्रुहाणामो धीनांमध्ये हितोनिहितः स्थापितःएवंभूतः सचते ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

प्रवएतेसुयुजोयामन्निष्टयेनीचीरमुष्मैयम्यऋतावृधः ।
सुयन्तुभिःसर्वशासैरभीशुभिःक्रिविर्नामानिप्रवणेमुषायति ॥ ४

प्र । वः । एते । सुऽयुजः । यामन् । इष्टये । नीचीः । अमुष्मै ।
यम्यः । ऋतऽवृधः । सुयन्तुऽभिः । सर्वऽशासैः । अभीशुऽभिः ।
क्रिविः । नामानि । प्रवणे । मुषायति ॥ ४ ॥

एषसौरीवा एतेरश्मयः सुयुजः सुष्ठुपरस्परंसंयुक्तायामन्यज्ञगमने इष्टये एषणाय नी नींचंगछन्तीतिशेषः अमुष्मै यजमानाय यम्योयम्याःगमनार्हाः अथवा यमोनियमितादि तस्यसंबन्धिनः ऋतावृधः यज्ञस्यवर्धयितारश्च अयमादित्यः सुयन्तुभिःसुगमनैः सर्वे सर्वस्यशासकैः अभीशुभीरश्मिभिः क्रिविः कर्ता नामानि नामकानिउदकानि प्रवणे नि भूप्रदेशे मुषायति मुष्णातिआदत्तइत्यर्थः अथवाग्निनाआवाह्यस्याग्नेरेतेश्वाः इष्टये यज्ञग य यामनि रथेसुयुजःप्रगच्छन्ति शिष्टंसमानं क्रिविः क्रिविसदृशोग्निः प्रवणे नामानि ष्युक्तलक्षणाभिः ज्वालाभिर्मुषायत्यादत्ते ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी–

संजर्भुराणस्तरुभिःसुतेगृभंवयाकिनंचित्तगर्भासुसुस्वरुः ।
धारवाकेष्वृजुगाथशोभसेवर्धस्वपत्नीरभिजीवोअध्वरे ॥५॥२३॥

सम्ऽजर्भुराणः । तरुऽभिः । सुतेऽगृभम् । वयाकिनम् । चित्तऽगर्भासु
सुऽस्वरुः । धारऽवाकेषु । ऋजुऽगाथ । शोभसे । वर्धस्व ।
पत्नीः । अभि । जीवः । अध्वरे ॥ ५ ॥ २३ ॥

हेऋजुगाथ शोभनस्तुतिकाग्ने तरुभिः तरुविकारैर्ग्रहैः सुतेगृभं अभिषुतेनरसेनगृहीतं वयाकिनं कुत्सिताःअल्पाःवयाःशाखावयाकाःलताः तद्वन्तं सोमं चित्तगर्भासु चित्तग्राहिणीषु स्तुतिभिःसह संजर्भुराणः गृभ्णन् गृह्णन् सुस्वरुः शोभनगमनःशोभनस्तुतिकोवा त्वं धारवाकेषु धारयन्तिवाकान्स्तोत्राणीतिधारवाकाऋत्विग्यजमानाः तेषुमध्येशोभसे किंच अध्वरे जीवः सर्वस्यजीवयिता पत्नीः पालयित्रीःओषधीर्ज्वालावा अभि अभिमुखंवर्धस्वअभिवर्धय॥५॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेत्रयोविंशोवर्गः॥ २३ ॥

अथषष्ठी–

यादृगेवददृशेतादृगुच्यतेसंछाययादधिरेसिध्रयाप्स्वा ।
महीमस्मभ्यमुरुषामुरुज्रयोबृहत्सुवीरमनपच्युतंसहः ॥ ६ ॥

यादृक् । एव । ददृशे । तादृक् । उच्यते । सम् । छायया । दधिरे ।
सिध्रया । अप्ऽसु । आ । महीम् । अस्मभ्यम् । उरुऽसाम् ।
उरु । ज्रयः । बृहत् । सुऽवीरम् । अनपऽच्युतम् । सहः ॥ ६ ॥

एषावैश्वदेवी यादृगेवददृशे यादृग्रूपमेवददृशे तादृगुच्यते तादृग्रूपमेवोच्यते यथादृष्टमेवस्तूयतेनतुपरवचनप्रत्ययेन यस्माच्छायया दीप्त्या सिध्रया साधिकयासह अप्सु व्यापकासु स्तुतिषु अप्स्वेववाआसंदधिरे सम्यग्धारयन्ति स्वीयंरूपंस्तुतिंवा तेदेवामहींमहतींपूज्यामुरुषां बहुदात्रीं रयिं उरु प्रभूतं ज्रयोवेगं बृहन्महत् सुवीरं शोभनवीर्यमपत्यं अनपच्युतं अनुपक्षीणं सहोबलंचाभिभावुकमस्मभ्यंप्रयच्छंत्वित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

वेत्यग्रुर्जनिवान्वाअतिस्पृधःसमर्यतामनसासूर्यःकविः ।
घ्रंसंरक्षन्तंपरिविश्वतोगयमस्माकंशर्मवनवत्स्वावसुः ॥ ७ ॥

वेति । अग्रुः । जनिऽवान् । वै । अति । स्पृधः । सऽमर्यता ।
मनसा । सूर्यः । कविः । घ्रंसम् । रक्षन्तम् । परि । विश्वतः ।
गयम् । अस्माकम् । शर्म । वनवत् । स्वऽवसुः ॥ ७ ॥

इयंसौरी सूर्योदेवः अग्रुरग्रगामी जनिवान्वै जन्मवान्जायावान्वा उषाह्यस्यजायावा तिप्रसिद्धौ कविः क्रान्तदर्शी समर्यता समरमिच्छता मनसास्पृधः संग्रामान् अतिवेति अ गच्छति मंदेहानसुरान्योद्धुं घ्रंसं दीप्तं गयं गृहंअंतरिक्षंवा विश्वतःसर्वतोरक्षन्तंपरिचरेमेति सदेवोस्माकं शर्म सुखं परि सम्यक् वनवत् दद्यात् स्वावसुः स्वायत्तधनःसन् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

ज्यायांसमस्ययतुनस्यकेतुनाऋषिस्वरंचरतियासुनामते ।
यादृश्मिन्धायितमपस्ययाविदद्यउस्वयंवहतेसोअरंकरत् ॥ ८

ज्यायांसम् । अस्य । यतुनस्य । केतुना । ऋषिऽस्वरम् । चरति ।
यासु । नाम । ते । यादृश्मिम् । धायि । तम् । अपस्यया ।
विदत् । यः । ऊँ इति । स्वयम् । वहते । सः । अरम् । करत् ॥

इयमाग्नेयीसौरीवा हेदेव ज्यायांसं अतिशयेनप्रवृद्धं अस्य यतुनस्य यततिर्गतिकर्मा गन्तुरस्य सूर्यस्य कर्मणिषष्ठ्यौ अमुं गन्तारं केतुना प्रज्ञापकेनकर्मणा उदयादिलक्षणेनविशि ऋषिस्वरं ऋषिभिःस्तुत्यं त्वांचरतिगच्छति भजते यजमानः केनसाधनेन यासुस्तुतिषु तेत्वदी नामनमनं नामकंवारूपंवर्ततेताभिरित्यर्थः यद्वा अस्य यतुनस्य गमनशीलस्यतव केतुना तमोनिर्हरणादिकर्मणा विशिष्टंत्वांचरति यादृश्मिन् यादृशेकामेधायि धत्ते कर्तरिचिण् सामर्थ्यान्मनः गम्यते तंयथानिर्देशंप्रति निर्दिष्टव्यत्वात्तादृशमित्यर्थोज्ञातव्यः तादृशंकामं अपस्यया कर्मणा हविः स्तुत्यादिलक्षणेन विदत् विन्दते यउ यएव स्वयं अनन्यप्रेरितः

स्वमनीषयैव वहते धारयतिफलं सः अरं अलं अत्यर्थं करत् करोतीतिशेषः अथवा यउ यएव स्वयंवहते स्वयमेवानुतिष्ठति सोत्यर्थंकुर्यात् नह्यन्येनकारितंफलवद्भवति ॥ ८ ॥

अथनवमी—

समुद्रमासामवतस्थेअग्रिमानरिष्यतिसवनंयस्मिन्नायता ।
अत्रानहार्दिक्रवणस्यरेजतेयत्रामतिर्विद्यतेपूतबन्धनी ॥ ९ ॥

समुद्रम् । आसाम् । अव । तस्थे । अग्रिमा । न । रिष्यति ।
सवनम् । यस्मिन् । आऽयता । अत्र । न । हार्दि । क्रवणस्य ।
रेजते । यत्र । मतिः । विद्यते । पूतऽबन्धनी ॥ ९ ॥

इयमपिसौरी आसांस्तुतीनां समुद्रं समुद्रवत्पर्यवसानभूतंसूर्यं अग्रिमा अत्यन्तंश्रेष्ठा अस्मदीयास्तुतिरवतस्थेअवगच्छति यद्वा आसांप्रजानांऋत्विजांस्तुतिरितिसंबन्धः सवनं सूयतेसोमोत्रेतिसवनं यज्ञगृहं नरिष्यति नहिंस्यते किंतु प्रवर्धतइत्यर्थः यस्मिन्नायताविस्तीर्णानि स्तोत्राणि तत्सदनमिति अत्रास्मिन्यजमानगृहे क्रवणस्य स्तुतिकर्तुः हार्दि हृदयसंबन्धि हृदयगतंकाम्यंफलं नरेजते नविचलति नमृषाभवति यत्र यस्मिन्स्तोतृगृहे मतिः स्तुतिः पूतबन्धनी पूतं सूर्यं अनुबध्नन्तीविद्यते अत्रनरेजतइति ॥ ९ ॥

अथदशमी—

सहिक्षत्रस्यमनसस्यचित्तिभिरेवावदस्ययजतस्यसध्रेः ।
अवत्सारस्यस्पृणवामरण्वभिःशविष्ठंवाजंविदुषाचिदर्ध्यम् ॥१०॥२४॥

सः । हि । क्षत्रस्य । मनसस्य । चित्तिऽभिः । एवऽवदस्य ।
यजतस्य । सध्रेः । अवऽत्सारस्य । स्पृणवाम । रण्वऽभिः । शविष्ठम् ।
वाजम् । विदुषा । चित् । अर्ध्यम् ॥ १० ॥ २४ ॥

इयमपिसौरी सहि सखलुसवितादेवः सर्वैःस्तुत्यः सर्वकामपूरकइत्यर्थः हिशब्दोलोकवेदयोःप्रसिद्धिद्योतकः तस्मात्सकाशात् अत्रान्येचऋषयोत्रदृष्टलिंगाइत्युक्तत्वात् क्षत्रादयऋषयः क्षत्रस्यमनसस्य एवावदस्ययजतस्य सध्रेः अवत्सारस्यचैषामृषीणामस्माकं रण्वभीर-

मणीयाभिश्चित्तिभिःमनोरथैः स्पृणवाम पूरयाम किंशविष्ठंवाजं अतिशयेनबलवदन्नं जइतिश्रुतेः[1] । विदुषाचित् विपश्चिता अर्ध्यं समर्धनीयंस्पृणवाम क्षत्रादयोनयमितिसंबन्धः ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथैकादशी–

श्ये॒नआ॑सा॒मदि॑तिःक॒क्ष्यो॒३॒मदो॑वि॒श्ववा॑रस्ययज॒तस्य॑मा॒यिनः॑
सम॒न्यम॑न्यमर्थय॒न्त्येत॑वेवि॒दुर्वि॑षा॒णं॑परि॒पान॒मन्ति॒ते ॥ ११ ॥

श्ये॒नः । आ॒सा॒म् । अदि॑तिः । क॒क्ष्यः॑ । मदः॑ । वि॒श्वऽवा॑रस्य । य॒ज॒तस्य॑
मा॒यिनः॑ । सम् । अ॒न्यम्ऽअ॑न्यम् । अ॒र्थ॒य॒न्ति॒ । एत॑वे । वि॒दुः ।
वि॒ऽसान॑म् । प॒रि॒ऽपान॑म् । अन्ति॑ । ते ॥ ११ ॥

मददेवत्येयं विश्ववारादीनांत्रयाणामृषीणांस्वभूतः आसामपां सोमरसलक्षणानां श्येनः शंसनीयगमनः शीघ्रंपातृसकाशगन्ता अदितिरदीनः अतिसमृद्धः कक्ष्यकक्ष्यपूरकश्च तिशेषः तेविश्ववारादयः सत्रेप्रवृत्ताएतवे सोमंप्राप्तुंतत्पानाय अन्यमन्यं परस्परंसमर्थयंति याचन्ते अनुज्ञां तेविषाणं विशेषेणमदस्यदातारं परिपानं अन्ति अन्तिके विदुर्जानंतिलभन्तेवा ॥११॥

अथद्वादशी–

स॒दा॒पृ॒णोय॑ज॒तोविद्वि॒षो॑वधीद्बा॒हु॒वृ॒क्तःश्रु॑त॒वित्तर्यो॑व॒ःसचा॑ ।
उ॒भासवरा॒प्रत्ये॑ति॒भाति॑च॒यदीं॑ग॒णंभज॑तेसु॒प्र॒याव॑भिः ॥ १२ ॥

स॒दा॒ऽपृ॒णः । य॒ज॒तः । वि । द्वि॒षः॑ । व॒धी॒त् । बा॒हु॒ऽवृ॒क्तः । श्रु॒त॒ऽवि
तर्यः॑ । व॒ः । सचा॑ । उ॒भा । सः । वरा॑ । प्रति॑ । ए॒ति॒ । भाति॑ । च॒ ।
यत् । ई॒म् । ग॒णम् । भज॑ते । सु॒प्र॒याव॑ऽभिः ॥ १२ ॥

सदापृणः सर्वदादानशीलः एतन्नामा यजतोयष्टाच बाहुवृक्तः बाहुभ्यांवृक्तदर्भश्च तवित् श्रुतस्यवेत्ताच तर्यश्च एतेषांपंचानांपरस्परापेक्षयाप्रत्येकमेकवचनं ससऋषिर्विद्विषः त्रून् वधीत्हिंस्यात् वोयुष्माकं सचा सहितः युष्माभिःसहितइत्यर्थः सऋषिः वरा श्रेष्ठौ

---

[1] तैं० ब्रा० १. ३. ६. ।

उभौ इहलोकपरलोकविषयौकामौ प्रत्येति अभिगच्छति भातिच यद्यस्मादीमेनंगणं देवसंघं सुप्रयावभिः सुष्ठुप्रकर्षेणमिश्रयद्भिःस्तोत्रैः भजते तस्मादेवंभातीति ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी–

सु॒तं॒भ॒रोयज॑मानस्य॒सत्प॑ति॒र्विश्वा॑सा॒मूधः॒सधि॒यामु॒दञ्च॑नः ।
भर॑द्धे॒नूरस॑वच्छिश्रि॒ये॒पयो॑नुब्रु॒वा॒णोअध्ये॑ति॒नस्व॒पन् ॥ १३ ॥

सु॒त॒म्ऽभ॒रः । यज॑मानस्य । सत्ऽप॑तिः । विश्वा॑साम् । ऊध॑ः । सः ।
धि॒याम् । उ॒त्ऽअंच॑नः । भर॑त् । धे॒नुः । रस॑ऽवत् । शि॒श्रि॒ये॒ । पय॑ः ।
अ॒नु॒ऽब्रु॒वा॒णः । अधि॑ । ए॒ति॒ । न । स्व॒पन् ॥ १३ ॥

यजमानस्यावत्सारस्य मम सुतंभरोयागनिर्वाहकएतन्नामाऋषिः सत्पतिः सतांविद्यमानांफलानांपालयिता होतादाताभवतीत्यर्थः सच विश्वासांधियांसर्वेषांकर्मणां ऊधः उद्धतरंफलं उदंचनः ऊर्ध्वमुद्गमयिता फलप्रापकइत्यर्थः धेनुर्गौः रसवत् सारवत्पयोभरद्अहरव् तत्र पयःशिश्रिये श्रयतिचास्यसामर्थ्यात् तत्सर्वमनुब्रुवाणःअनुक्रमेणसंकीर्तयन् नस्वपन् स्वापमकुर्वन् अनवरतमध्येति स्मरति अवत्सारः सुतंभरस्तादृशइति ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी–

योजा॒गार॒तमृच॑ःकामयन्ते॒योजा॒गार॒तमु॒सामा॑नियन्ति ।
योजा॒गार॒तम॒यंसोम॑आह॒तवा॒हम॑स्मिस॒ख्येन्यो॑काः ॥ १४ ॥

यः । जा॒गार॑ । तम् । ऋच॑ः । का॒म॒य॒न्ते॒ । यः । जा॒गार॑ । तम् ।
ऊँ॒ इति॑ । सामा॑नि । य॒न्ति॒ । यः । जा॒गार॑ । तम् । अ॒यम् । सोम॑ः ।
आ॒ह॒ । तव॑ । अ॒हम् । अ॒स्मि॒ । स॒ख्ये । नि॒ऽओ॑काः ॥ १४ ॥

योदेवोजागार सर्वदाविनिद्रोजागरूकोगृहेवर्तते तमृचः सर्वशास्त्रात्मिकाः कामयन्ते यश्च जागार तमु तमेव सामानि स्तोत्ररूपाणि यन्ति प्राप्नुवन्ति योजागारतमयं अभिषुतः सोमआह वक्ति मांस्वीकुर्विति हेअग्ने तादृशस्य तवसख्येसमानख्याने हितकरणेन्योकाः नियतस्थानोहं अस्मि भवामि ॥ १४ ॥

अथपंचदशी—

अ॒ग्निर्जा॑गार॒तमृचः॑कामयन्ते॒ग्निर्जा॑गार॒तमु॒सामा॑नियन्ति।
अ॒ग्निर्जा॑गार॒तम॒यंसोम॑आह॒तवा॒हम॑स्मिस॒ख्येन्यो॑काः ॥१५॥

अ॒ग्निः । जा॒गा॒र॒ । तम् । ऋचः॑ । का॒म॒य॒न्ते॒ । अ॒ग्निः । । जा॒गा॒र॒ ।
तम् । ऊँ॒ इति॑ । सामा॑नि । य॒न्ति॒ । अ॒ग्निः । जा॒गा॒र॒ । तम् । अ॒यम्
सोमः॑ । आ॒ह॒ । तव॑ । अ॒हम् । अ॒स्मि॒ । स॒ख्ये । निऽओ॑काः ॥१५॥

अग्निर्जागारेतिपंचदशी पूर्वयैवनिगदितव्याख्या यइत्यस्यस्थाने अग्निरितिविशेषः॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेपंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

॥ इतिपञ्चमेमण्डलेतृतीयोनुवाकः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थेनुवाकेद्वादशसूक्तानि तत्रविदादिवइत्येकादशर्चंप्रथमंसूक्तं सदापृणोनामा
यऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः वैतदित्युक्तत्वादिदमपिवैश्वदेवं विदाएकादशसदापृणइत्यनुक्रमणि
विनियोगोलैंगिकः।

तत्रप्रथमा—

वि॒दादि॒वोवि॒ष्यन्नद्रि॑मु॒क्थैरा॑य॒त्याउ॒षसो॑अ॒र्चिनो॑गुः।
अपा॑वृतव्र॒जिनी॒रुत्स्व॑र्गा॒द्विदुरो॒मानु॑षीर्दे॒वआ॑वः ॥ १ ॥

वि॒दाः । दि॒वः । वि॒ऽस्यन् । अद्रि॑म् । उ॒क्थैः । आ॒ऽय॒त्याः । उ॒षसः॑
अ॒र्चिनः॑ । गु॒ः । अप॑ । अ॒वृ॒त॒ । व्र॒जिनीः॑ । उत् । स्वः॑ । गा॒त् । वि
दुरः॑ । मानु॑षीः । दे॒वः । आ॒व॒रित्या॑वः ॥ १ ॥

अत्रेन्द्रादयोलिंगोक्तदेवताः अत्रांगिरसां पणिभिरपहृत्यगिरेरधःस्थापितानांगवामिन्द्रे
णविमोकःप्रतिपाद्यते विदाः अवेदयदिन्द्रः किं गानिगूढाःइतिसंबन्धः किंकुर्वन् उक्थैरंगि
सांस्तुतिभिः निमित्तभूताभिः आद्रिं वज्रं विष्यन् प्रक्षिपन् रक्षकाणामुपरि गिरिभेदनाय
विष्यन्आयत्याः आगामिन्याउषसःसंबन्धिनोर्चिनोरश्मयोगुःअगच्छन् सर्वत्रप्रसृताअभव
अपावृत अपावृणोत् व्रजिनीः तमःपुंजवतीर्निशाः स्वः स्वरणशीलआदित्यः उद्गात् उद

थाकृत्वा मानुषीः मनुष्यसंबन्धिनीः दुरोद्वाराणि देवः सूर्योव्यावःव्यवृणोत् अन्धकारापन्नधनेनमनुष्यादिव्यवहारायाकरोदित्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

विसूर्यो॑अ॒मतिं॒नश्रियं॑सा॒दोर्वाद्गवां॑मा॒ताजा॑न॒तीगा॑त् ।
धन्वं॑र्णसोन॒द्य१॒ःखादो॑अर्णा॒ःस्थूणे॑व॒सुमि॑तादृंहत॒द्यौः ॥ २ ॥

वि । सूर्यः॑ । अ॒मति॑म् । न । श्रिय॑म् । सा॒त् । आ । ऊ॒र्वात् । गवा॑म् ।
मा॒ता । जा॒न॒ती । गा॒त् । धन्व॑ऽअर्णसः । न॒द्यः॑ । खादः॑ऽअर्णाः ।
स्थूणा॑ऽइव । सुऽमि॑ता । दृं॒ह॒त॒ । द्यौः ॥ २ ॥

सूर्योदेवः श्रियंदीप्तिं विसात् विभजते प्रकाशयतीत्यर्थः अमतिंन रूपनामैतत् रूपविद्रव्यं यथा द्रव्याणि घटपटादीनिनीलपीतादिरूपंलभन्तेतद्वत् तथा गवांरश्मीनांमातोषा जानती सूर्यंउदेष्यति मयाच व्युच्छनंकर्तव्यमितिजानती ऊर्वात् महतोन्तरिक्षात् आगादागच्छति तथानद्यश्च धन्वर्णसः धन्वतिर्गतिकर्मा धन्वंति गच्छन्ति अर्णांसि यासु तास्तथोक्ताः दीर्घाभावश्छान्दसः खादोअर्णाः भक्षितकूलोदकाः कूलंकषाइत्यर्थः नद्यश्चैवंरूपाभवन्ति किंच द्यौश्चसुमिता सुष्ठुगृहेस्थापिता स्थूणेव गृहाधारस्तंभइव दृंहत दृढाभवत् एतत्सर्वंसूर्यस्याज्ञयेतिभावः ॥ २ ॥

अथतृतीया–

अ॒स्माउ॒क्थाय॒पर्व॑तस्य॒गर्भो॑म॒हीनां॑ज॒नुषे॑पू॒र्व्याय॑ ।
विपर्व॑तो॒जिही॑त॒साध॑त॒द्यौरा॒विवा॑सन्तोदसयन्त॒भूम॑ ॥ ३ ॥

अ॒स्मै । उ॒क्थाय॑ । पर्व॑तस्य । गर्भः॑ । म॒हीना॑म् । ज॒नुषे॑ ।
पू॒र्व्याय॑ । वि । पर्व॑तः । जिही॑त । साध॑त । द्यौः । आ॒ऽविवा॑सन्तः ।
द॒स॒य॒न्त॒ । भूम॑ ॥ ३ ॥

अस्मै मह्यं उक्थाय स्तोत्रे पर्वतस्य पर्ववतोमेवस्य गर्भोगर्भस्थानीयमुदकं चलति चालयतिवेन्द्रः कीदृशायास्मै महतीनां महीनांस्तुतीनां जनुषेउत्पादयित्रे पूर्व्याय य तदेवपुनरुच्यते पर्वतोमेघोविजिहीत द्यौश्च साधत साधयतिवृष्टिं आविवासन्तः रिचरन्तोंगिरसोभूमअत्यधिकंयन्त उपक्षपयन्त्यात्मानंकर्मभिः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

सू॒क्तेभि॑र्वो॒वचो॑भिर्दे॒वजु॑ष्टै॒रिन्द्रा॒न्व१॒॑ग्नीअव॑सेहु॒वध्यै॑ ।
उ॒क्थेभि॒र्हिष्मा॑क॒वय॑:सुय॒ज्ञाआ॒विवा॑सन्तोम॒रुतो॒यज॑न्ति ॥

सु॒ऽउ॒क्तेभि॑ः । व॒ः । वच॑ःऽभिः । दे॒वऽजु॑ष्टैः । इन्द्रा॑ । नु । अ॒ग्नी
अव॑से । हु॒वध्यै॑ । उ॒क्थेभि॑ः । हि । स्म॒ । क॒वय॑ः । सु॒ऽय॒ज्ञाः ।
आ॒ऽविवा॑सन्तः । म॒रुत॑ः । यज॑न्ति ॥ ४ ॥

हेइन्द्रा हेअग्नी परस्परापेक्षयाप्रत्येकंद्विवचनं यद्यप्येकमेवपदं मध्येव्यवधानंछान्दसं हेइन्द्राग्नी वोयुवां व्यत्ययेनबहुवचनं देवजुष्टैः देवैःसेवनीयैः सूक्तेभिः सूक्तैः सुवचनैः शो नगुणप्रकाशनप्रवणैः वचोभिरवसेस्मद्रक्षणाय हुवध्यै आह्वयामि नुक्षिप्रं युवामुक्थेभिः त्रैः कवयोनूचानाः पूर्वेऋषयः सुयज्ञाः शोभनयागाः आविवासन्तः स्तुत्यादिनापरिचर मरुतोमरुत्सदृशाः कर्मसुशीघ्राः यजन्ति पूजयन्ति हिस्मेतिपूरणौ ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

ए॒तो॒न्व१॒॑द्यसु॒ध्यो॒३॑भवा॑म॒प्रदु॒च्छुना॑मिनवा॒मा॒वरी॑यः ।
आ॒रेद्वेषां॑सिसनु॒तर्द॑धा॒मायां॑म॒प्राञ्चो॒यज॑मान॒मच्छ॑ ॥ ५ ॥

ए॒तो इति॑ । नु । अ॒द्य । सु॒ऽध्य॑ः । भवा॑म । प्र । दु॒च्छुना॑ः । मि॒नवा॒
वरी॑यः । आ॒रे । द्वेषां॑सि । स॒नु॒तः । द॒धा॒म॒ । अया॑म । प्रांच॑ः ।
यज॑मानम् । अच्छ॑ ॥ ५ ॥ २६ ॥

अयमंगिरसांवादः अद्यास्मिन्यागदिने नुक्षिप्रमेतोएतगच्छत सुध्यः शोभनकर्माणोभवाम दुच्छुनाः द्विषः प्रमिनवाम प्रकर्षेणहिंसाम वरीयोत्यन्तमित्यर्थः तदेवोच्यते सनुतः संभक्षणे द्वेषांसि यजमानस्यद्वेष्टॄन् आरे दूरे दधाम स्थापयाम यद्वा सनुतइत्यन्तर्हितनाम पूर्वं प्रकाशवैरिणांवधउक्तः इदानीं प्रच्छन्नानामितिविवेकः तदर्थं यजमानंप्रांचः सदापृणमवत्सारं चाच्छाभिमुखमयाम गच्छाम ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेषड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

अथषष्ठी–

एता॒धियँ॑कृ॒णवा॑मासखा॒योप॒यामा॒ताँ॑ऋणु॒तव्र॒जंगोः ।
यया॒मनु॑र्विशिशि॒प्रंजि॒गाय॒यया॑व॒णिग्व॒ङ्कुरापा॒पुरी॑षम् ॥ ६ ॥

आ । इ॒त॒ । धिय॑म् । कृ॒णवा॑म । स॒खा॒यः॒ । अप॑ । या । मा॒ता ।
ऋ॒णु॒त । व्र॒जम् । गोः । यया॑ । मनुः॑ । वि॒शि॒ऽशि॒प्रम् । जि॒गाय॑ ।
यया॑ । व॒णिक् । व॒ंकुः । आप॑ । पुरी॑षम् ॥ ६ ॥

इदमप्यंगिरसांवाक्यं एत आगच्छत आगत्यच धियं स्तुतिं कृणवाम करवाम हेसखायः परस्परंसखिभूताअंगिरसइत्यंगिरसांवचनं याधीः माता गवांनिर्मात्रीगोर्गवांव्रजंपणिभिरपहृतं अपऋणुत अपावृणोत् ययाच मनुः विशिशिप्रं विगतहनुं शत्रुंजिगाय जितवान् यद्वा मनुः सर्वस्यमन्तेन्द्रः विशिशिप्रोवृत्रः सतमस्माभिःकृतया स्तोमलक्षणयाधिया जिगाय याच वणिक् वणिगिवाल्पेनकर्मणा बहुफलाकांक्षी कक्षीवान् वंकुर्जलेच्छयावनगामी पुरीषं पूरकमुदकमाप याभिः सुदानूऔशिजायवणिजेदीर्घश्रवसेमधुकोशेइतिहि[१]श्रुतं ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

अनूं॑नो॒दत्र॒हस्तं॑यतो॒अद्रि॒रार्च॒न्येन॒दशं॑मा॒सोनवं॑ग्वाः ।
ऋ॒तंय॒तीस॒रमा॒गाअं॑विन्द॒द्विश्वा॑निस॒त्याङ्गि॑राश्चकार ॥ ७ ॥

---

[१] ऋ० सं० १. ७. ३५. ।

अनूनोत् । अत्र॑ । हस्त॑ऽयतः । अद्रि॑ः । आर्च॑न् । येन॑ । दश॑ ।
मासः । नव॑ऽग्वाः । ऋतम् । यती । सरमा॑ । गाः । अविन्दत् ।
विश्वा॑नि । सत्या । अंगि॑राः । चकार ॥ ७ ॥

अत्रास्मिन्यज्ञे अद्रिरभिषवग्रावा हस्तयतोहस्तेनसंहतःसन् अनूनोत् नौतिरत्रशब्द-मात्रेवर्तते अशब्दयत् येनग्राव्णा तदभिषवेण दशमासोमासान् दशमासपर्यन्तं नवग्वाः नवमासपर्यन्तं गवार्थमनुतिष्ठन्तोंगिरसोनवग्वाःनवगोयुक्तावा आर्चन् अपूजयन्निन्द्रं यद्वा दशसंख्याकामासोपेताः दशमासानुष्ठानाः अंगिरसोपरेनवग्वाश्चैतेसर्वेपि येनार्चन्ति नवग्वासः सुतसोमासइन्द्रमितिहिनिर्गमः[1] । ऋतं सत्यंयज्ञंवायतीप्राप्नुवती सरमा सरणशीलास्तुतिरूपा वाक् अंगिरसां गवार्थं इन्द्रेणप्रहितादेवशुनीवा गाअविन्दत् पणिभिरपहृताः विश्वानि सर्वाणिस्तुत्यादिलक्षणानि सत्या सत्यानि चकारांगिराः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

विश्वे॑अस्याव्युषिमाहि॑नायाःसंयद्गोभिरङ्गि॑रसोनव॑न्त ।
उत्स॑आसांपरमेसधस्थ॑ऋतस्य॑पथासरमा॑विदद्गाः ॥ ८ ॥

विश्वे॑ । अस्याः । विऽउषि । माहि॑नायाः । सम् । यत् । गोभिः॑ ।
अंगि॑रसः । नव॑न्त । उत्स॑ः । आसाम् । परमे । सधऽस्थे॑ । ऋतस्य॑ ।
पथा । सरमा॑ । विदत् । गाः ॥ ८ ॥

विश्वे सर्वे अंगिरसोमाहिनायाः मंहनीयायाः अस्याउषसोव्युषि व्युच्छनेसति गवा-मावरकेन्धकारे अपवृतेसति यद्यदा गोभिःसंनवन्त संजग्मिरे तदा आसांगवां उत्सः क्षाराद्युत्स्रवः परमे उत्कृष्टे सधस्थे सहस्थाने यज्ञे उपयुक्तोभवदित्यर्थः ऋतस्य सत्य-स्य पथा मार्गेण सरमा वाक्देवशुनीवा गानिगूढाविदत् अलभत् यद्वा आसांगवां प-रमेसधस्थेसहस्थाने व्रजस्य निगूहनप्रदेशे उत्सः उदकस्यप्रस्रवणोवर्ततेबिलमित्यर्थः दे-न ऋतस्योदकस्य पथा मार्गेण सरमा गाविदत् ॥ ८ ॥

---

[1] ऋ०सं० ४. १. २५ ।

अथनवमी–

आसूर्योयातुसप्ताश्वःक्षेत्रंयदस्योर्वियादीर्घयाथे ।
रघुःश्येनःपतयदन्धोअच्छायुवाकविर्दीदयद्गोषुगच्छन् ॥ ९ ॥

आ । सूर्यः । यातु । सप्तऽअश्वः । क्षेत्रम् । यत् । अस्य । उर्विया । दीर्घऽयाथे । रघुः । श्येनः । पतयत् । अन्धः । अच्छ । युवा । कविः । दीदयत् । गोषु । गच्छन् ॥ ९ ॥

सूर्यः सर्वस्यप्रेरकोदेवः सप्ताश्वः सर्पणस्वभावाश्वोपेतः सप्तसंख्याकाश्वोवा आयातु अस्मदभिमुखमागच्छतु यद्यस्मादस्यसूर्यस्य दीर्घयाथे दीर्घगमने क्षेत्रं गंतव्यप्रदेशः उर्विया उरुअतिप्रभूतायामः सएवदेवोरघुः लघुगमनः सश्येनः शंसनीयगमनः अन्धोदीयमानंहविः अच्छाभिलक्ष्यपतयत् आगच्छति युवा सर्वत्रमिश्रयिता कविः क्रान्तदर्शी सन् गोषुरश्मिषुगच्छन् मध्येवर्तयन् दीदयत् दीप्यते यद्वा श्येनः सुपर्णः अंधअच्छपतयत् द्युलोकस्थंसोमलक्षणं देवानामन्नमस्मद्यागार्थमानेतुंतदभिमुखमगात् युवेत्यादिशिष्टंसमानम् ॥ ९ ॥

अथदशमी–

आसूर्योअरुहच्छुक्रमर्णोयुक्तयद्धरितोवीतपृष्ठाः ।
उद्नाननावमनयन्तधीराआशृण्वतीरापोअर्वागतिष्ठन् ॥ १० ॥

आ । सूर्यः । अरुहत् । शुक्रम् । अर्णः । अयुक्त । यत् । हरितः । वीतऽपृष्ठाः । उद्ना । न । नावम् । अनयन्त । धीराः । आऽशृण्वतीः । आपः । अर्वाक् । अतिष्ठन् ॥ १० ॥

सूर्योदेवः शुक्रं दीप्तं अर्णउदकंप्रति आरुहत् सर्वतःप्रादुर्भवति यद्यस्मात् यदावा हरितोश्वान् वीतपृष्ठाः कान्तपृष्ठानयुक्त रथेअयोजयत् तदा तंसूर्यं धीराधीमन्तोयजमा-

नादयः उद्ना उदकेननावंन नावमिवानयन्त तदा आश्वृण्वतीः सर्वतोनुज्ञांकुर्वाणाआपो-अर्वाक्अवाङ्मुखाअतिष्ठन् अभवन् ॥ १० ॥

अथैकादशी–

धियँवोअ॒प्सुद॑धिषे॒स्व॒र्षां॑ययात॑र॒ंदश॑मा॒सोनव॑ग्वाः ।
अ॒याधि॒यास्या॑मदे॒वगो॑पाअ॒याधि॒यातु॑तु॒र्या॒मात्यं॑हः ॥११॥२७॥

धिय॑म् । व॒ः । अ॒प्ऽसु । द॒धि॒षे॒ । स्व॒ःऽसाम् । यया॑ । अत॑रन् ।
दश॑ । मा॒सः । नव॑ऽग्वाः । अ॒या । धि॒या । स्या॒म॒ । दे॒वऽगो॑पाः ।
अ॒या । धि॒या । तु॒तु॒र्या॒म॒ । अति॑ । अंहः॑ ॥ ११ ॥ २७ ॥

हेदेवाः वोयुष्माकं धियं स्तुतिं अप्सु अप्निमित्तां स्वर्षां सर्वस्यदात्रीं दधिषे धारयामि व्यत्ययेनमध्यमः ययाधिया कर्मणानवग्वाः अंगिरसः दशमासःअतरन्समनुतिष्ठन्तः अया अनयाधिया देवगोपाः देवैर्गुप्ताःस्यामभवेम अयाधिया अंहः पापं अतितुतुर्याम अतितरेम ॥ ११ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेसप्तविंशोवर्गः॥ २७ ॥

हयोनविद्वानित्यष्टर्चंद्वितीयंसूक्तं प्रतिक्षत्रस्यार्षं अष्टमीद्वितीयाचत्रिष्टुभौ शिष्टाःषट्जगत्यः आदितःषट्वैश्वदेव्यः सप्तम्यष्टम्योर्देवपत्न्योदेवता तथाचानुक्रान्तं–हयोष्टौप्रतिक्षत्रोंत्योद्वचोदेवपत्नीस्तवोंत्यात्रिष्टुप्द्वितीयाचेति । सूक्तविनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा–

हयो॒नवि॒द्वाँअ॑युजिस्व॒यंधु॑रितांव॑हामिप्र॒तर॑णीमव॒स्युव॑म् ।
नास्यां॑वश्मिवि॒मुचं॒नावृ॑तं॒पुन॑र्वि॒द्वान्प॒थःपु॑रए॒तऋ॒जुने॑षति ॥ १॥

हयः॑ । न । वि॒द्वान् । अ॒यु॒जि॒ । स्व॒यम् । धु॒रि । ताम् । व॒हा॒मि॒ ।
प्र॒ऽतर॑णीम् । अ॒व॒स्युव॑म् । न । अ॒स्याः॒ । व॒श्मि॒ । वि॒ऽमुच॑म् । न ।
आ॒ऽवृत॑म् । पुनः॑ । वि॒द्वान् । प॒थः । पु॒रः॒ऽए॒ता । ऋ॒जु । ने॒ष॒ति॒ ॥ १

हयोन अश्वइव विद्वान् सर्वज्ञः प्रतिक्षत्रः स्वयंअनन्यप्रेरितःसन् धुरि यज्ञात्मिकायां अयुजि युक्तोभवत् तांधुरं प्रतरणीं प्रकर्षेणतारयित्रीं अवस्युवं रक्षयित्रीं वहामि धारयाम्यहमध्वर्युर्होतावा अस्याधुरोविमुचंविमोचनंपरित्यागं नवश्मि नकामये नावृतं पुनः पुनःआवरणं धारणमपि नचवश्मि ममकोभारइति तदेवोच्यते विद्वान् मार्गाभिज्ञोन्तर्यामीदेवः पुरएता पुरतोगन्तासन् पथोयज्ञमार्गान् ऋजुअकुटिलं नेषति प्रापयति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अग्न॒इन्द्र॒वरु॑ण॒मित्र॒देवा॒:शर्ध॒:प्रय॑न्त॒मारु॑तो॒तवि॑ष्णो ।
उ॒भानास॑त्यारु॒द्रोअध॒ग्ना:पू॒षाभग॒:सर॑स्वतीजुषन्त ॥ २ ॥

अग्ने॑ । इन्द्र॑ । वरु॑ण । मित्र॑ । देवाः॑ । शर्धः॑ । प्र । य॒न्त॒ । मारु॑त । उ॒त । वि॒ष्णो॒ इति॑ । उ॒भा । नास॑त्या । रु॒द्रः । अध॑ । ग्नाः । पू॒षा । भगः॑ । सर॑स्वती । जु॒ष॒न्त॒ ॥ २ ॥

हेअग्ने इन्द्रवरुणमित्रदेवाःयूयं शर्धोबलमस्माकं प्रयन्त प्रापयत अत्रसर्वत्रपूर्वस्याविद्यमानत्वेनोत्तरस्यपादादित्वादनिघातः प्रथमस्यतु स्वतएवपादादित्वं उतअपिच हेमारुत मारुतानि मरुतांबलानि हेविष्णो यूयंशर्धः प्रयन्त विष्णोइत्यस्यउतेत्यनेनव्यवधानान्निघातः किंच उभा उभौ नासत्या सत्यभूतौ रुद्रः अध अथ ग्नाः एतेषांदेवानांस्त्रियश्च पूषा भगः सरस्वतीच जुषन्त सेवन्तां अस्मदीयंयज्ञंस्तुतिंवा ॥ २ ॥

अथतृतीया—

इ॒न्द्रा॒ग्नीमि॒त्रावरु॒णादि॑तिं॒स्व॑:पृथि॒वींद्यांम॒रुत॒:पर्व॑ताँअ॒प: ।
हु॒वेविष्णुं॑पू॒षणं॒ब्रह्म॑ण॒स्पतिं॒भगं॒नुशंसं॑सवि॒तार॑मू॒तये॑ ॥ ३ ॥

इ॒न्द्रा॒ग्नी इति॑ । मि॒त्रावरु॑णा । अदि॑तिम् । स्व१॒रिति॑ स्वः॑ । पृ॒थि॒वीम् । द्याम् । म॒रुतः॑ । पर्व॑तान् । अ॒पः । हु॒वे । विष्णु॑म् । पू॒षण॑म् । ब्रह्म॑णः । पति॑म् । भग॑म् । नु । शंस॑म् । स॒वि॒तार॑म् । ऊ॒तये॑ ॥ ३ ॥

इन्द्रादिसवित्रन्तान्चतुर्दशदेवान् ऊतयेस्मद्रक्षणाय हुवे आह्वयामि स्तौमिवा स्वरि-
त्यादित्यउच्यते स्वरणात् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

उ॒तनो॒विष्णु॑रु॒तवातो॑अ॒स्रिधो॑द्रविणो॒दाउ॒तसोमो॒मय॑स्करत् ।
उ॒तऋ॒भव॑उ॒तरा॒येनो॑अ॒श्विनो॒तत्वष्टो॒तविभ्वानु॑मंसते ॥ ४ ॥

उ॒त । न॒ः । । विष्णु॑ः । उ॒त । वात॑ः । अ॒स्रिध॑ः । द्र॒वि॒ण॒ःऽदाः । उ॒
सोम॑ः । मय॑ः । क॒र॒त् । उ॒त । ऋ॒भव॑ः । उ॒त । रा॒ये । न॒ः । अ॒श्विना॑
उ॒त । त्वष्टा॑ । उ॒त । विऽभ्वा॑ । अनु॑ । मं॒स॒ते॒ ॥ ४ ॥

उत अपिच नोस्माकं विष्णुर्व्यापकोदेवोमयस्करत् मयइतिसुखनाम सुखंकरोतु उत
च वातोवायुः अस्रिधोहिंसकःसन् मयस्करत् किंच द्रविणोदाः धनस्यदातासोमोपि मयस्क
उतापिच ऋभवोनोस्मभ्यं राये धनाय अनुमंसते अनुमन्यन्तां उताश्विनाश्विनौच उतत्वष्टा
उतविभ्वा ऋभूणामन्यतमोदेवः एतेसर्वेपि अनुमंसते यद्वा अनुमंस्तइतिप्रत्येकंसंबन्धनीयम् ॥

अथपंचमी–

उ॒तत्यन्नो॒मारु॑तं॒शर्ध॒आग॑मद्दिविक्ष॒यंय॑ज॒तंब॒र्हिरा॒सदे॑ ।
बृ॒ह॒स्पति॒ःशर्म॑पू॒षोतनो॑यमद्वरू॒थ्यं१॒॑वरु॑णोमि॒त्रोअर्य॒मा ॥ ५ ॥

उ॒त । त्यत् । न॒ः । मारु॑तम् । शर्ध॑ः । आ । ग॒म॒त् । दि॒वि॒ऽक्ष॒यम्
य॒ज॒तम् । ब॒र्हिः॑ । आ॒ऽसदे॑ । बृ॒ह॒स्पति॑ः । शर्म॑ । पू॒षा । उ॒त ।
न॒ः । य॒म॒त् । व॒रू॒थ्य॑म् । वरु॑णः । मि॒त्रः । अर्य॒मा ॥ ५ ॥

उतापिच त्यत् तन्मारुतंशर्धोमरुतांबलं संघोनोस्मानागमदागच्छतु कीदृशंतच्छर्धः
विक्षयं द्युलोकेवर्तमानं यजतं पूज्यं किमर्थमागमनमितितदुच्यते बर्हिः बर्हिष्यासदे उपवेष्टुं
विश्यहविःस्वीकारायेत्यर्थः किंच बृहस्पतिर्देवः शर्म सुखं यमत् यच्छतु उतनोस्मभ्यं पू
यमत् कीदृशं शर्म वरूथ्यं वारयतिशीतवातादिकमितिवरूथंगृहं तदर्हंवरूथ्यं किंच वरु
यस्त्रयोपिप्रत्येकंशर्मयच्छन्तु ॥ ५ ॥

अथषष्ठी–

उ॒तत्येन॒ःपर्व॑तासःसु॒श॒स्तय॑ःसु॒दी॒तयो॑न॒द्य१॒स्त्राम॑णेभु॒वन् ।
भगो॑विभ॒क्ताशव॒साव॒साग॑मदु॒रु॒व्यचा॒अदि॑तिःश्रोतु॒मे॒हव॑म् ॥ ६ ॥

उ॒त । त्ये । न॒ः । पर्व॑तासः । सु॒ऽश॒स्तय॑ः । सु॒ऽदी॒तय॑ः । न॒द्य॑ः ।
त्राम॑णे । भु॒व॒न् । भग॑ः । वि॒ऽभ॒क्ता । शव॑सा । अव॑सा ।
आ । ग॒म॒त् । उ॒रु॒ऽव्यचा॑ः । अदि॑तिः । श्रो॒तु॒ । मे॒ । हव॑म् ॥ ६ ॥

उतापिच त्ये ते पर्वतासः पर्ववन्तोद्रयः सुशस्तयः शोभनस्तुतयः किंच सुदीतयः सुदानानद्यश्च त्रामणे पालने नोस्माकं भुवन्भवन्तु भगोदेवोविभक्ता धनानांविभागकर्ता दाता सन् शवसा अन्नेन अवसा रक्षणेनच सहागमदागच्छतु उरुव्यचाः प्रभूतव्याप्तिः अदितिः अदीना देवमाता मेहवं स्तुतिमाह्वानंवा श्रोतु शृणोतु ॥ ६ ॥

पत्नीसंयाजेषुदेवपत्नीनांदेवानांपत्नीरित्यादिकेद्वेयाज्यानुवाक्ये सूत्रितंच–देवानांपत्नीरुशतीरवन्तुनइतिद्वेइति । आग्निमारुतशस्त्रेप्येतेदेवानांपत्नीरुशतीरवन्तुनइतिद्वेराकामहमितिद्वेइतित योर्मध्येप्रथमा ।

सूक्तेसप्तमी–

दे॒वाना॒म्पत्नी॑रु॒श॒तीर॑वन्तु॒नः॒प्राव॑न्तुनस्तु॒जये॒वाज॑सातये ।
याःपार्थि॑वासो॒याअ॒पामपि॑व्र॒तेतानो॑देवीःसु॒ह॒वा॒ःशर्म॑यच्छत ॥ ७ ॥

दे॒वाना॑म् । पत्नी॑ः । उ॒श॒तीः । अ॒व॒न्तु॒ । न॒ः । प्र । अ॒व॒न्तु॒ । न॒ः ।
तु॒जये॑ । वाज॑ऽसातये । याः । पार्थि॑वासः । याः । अ॒पाम् । अपि॑ ।
व्र॒ते । ताः । न॒ः । दे॒वी॒ः । सु॒ऽह॒वा॒ः । शर्म॑ । य॒च्छ॒त॒ ॥ ७ ॥

देवानांइन्द्रादीनां पत्नीः पत्न्यः उशतीः उशत्यः अस्मदीयांस्तुतिंकर्मवा कामयमानाः नोस्मानवन्तुरक्षन्तु तथा नोस्माकं तुजये बलवते पुत्राय वाजसातये अन्नलाभाय संग्रामाय वा प्रावन्तु प्रकर्षेणरक्षन्तु गच्छन्तुवा याः पार्थिवासः पृथिवीसंबन्धिन्यः याश्चापांउदकानां व्रतेकर्मण्यन्तरिक्षेवर्तन्ते ताहेदेवीर्देव्यः हेसुहवाः शोभनाह्वानाः यूयं नोस्मभ्यंशर्मयच्छत ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

उतग्नाव्यंन्तुदेवपंत्नीरिन्द्राण्य१ग्नाय्यश्विनीराट्।
आरोदसीवरुणानीशृंणोतुव्यन्तुंदेवीर्यऋतुर्जनीनाम् ॥ ८ ॥

उत । ग्नाः । व्यन्तु । देवऽपंत्नीः । इन्द्राणी । अग्नायी । अश्विनी
राट् । आ । रोदसी इति । वरुणानी । शृणोतु । व्यन्तुं । देवीः ।
यः । ऋतुः । जनीनाम् ॥ ८ ॥ २८ ॥

उतअपिच ग्नाः स्त्रियोदेवपत्नीर्देवपत्न्यः देवाःपतयोयासांताः तादृश्योव्यन्तु हविर्भक्ष ताविविच्योच्यन्ते इन्द्रस्यपत्नी अग्नाय्यग्नेःपत्नी अश्विनी अश्विनोःपत्नी राट् राजमाना रोदसी रुद्रस्यपत्नीतियास्केनोक्तं एवंसति विषितस्तुकारोदसीत्यत्र यथाआद्युदात्तप्रगृह्यते स्तद्वदत्रापिभाव्यं तथापि शाकल्येनमहर्षिणैवमुक्तत्वात्तथैवद्रष्टव्यं वरुणानी वरुणस त्नी आसर्वतः प्रत्येकंशृणोतु किंच देवीः पत्नीसंयाजदेव्योव्यन्तुखादन्तुहविः योजनीनां जायानां ऋतुः कालः तदभिमानादेव्योपि शृण्वन्तु व्यन्तुच अत्रापिच ग्नाव्यन्तुदेवपत्न्य दिनिरुक्तंद्रष्टव्यम् ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दंनिवारयन् ॥पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥
इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण
णाचार्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येचतुर्थाष्टकेद्वितीयोध्यायः॥२॥

---

१ नि० १२. ४६. ।

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितंवेदायोवेदेभ्योखिलंजगत् ॥ निर्ममेतमहंवन्देविद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

अथतृतीयोध्यायआरभ्यते तत्रप्रयुंजतीतिसप्तर्चंतृतीयंसूक्तं प्रतिरथस्यार्षंत्रैष्टुभं पूर्वत्रवैश्वदेवंवैतदित्युक्तत्वादिदमपिवैश्वदेवं प्रयुंजतीसप्तप्रतिरथइत्यनुक्रमणिका । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

ॐम् प्र॒यु॒ञ्ज॒तीदि॒वए॑तिब्रु॒वा॒णाम॒हीमा॒तादु॒हि॒तुर्बो॒धय॑न्ती ।
आ॒विवा॑सन्तीयुव॒तिर्म॑नी॒षापि॒तृभ्य॒आसद॑ने॒जोहु॑वाना ॥ १ ॥

प्र॒ऽयु॒ञ्ज॒ती । दि॒वः । ए॒ति॒ । ब्रु॒वा॒णा । म॒ही । मा॒ता । दु॒हि॒तुः ।
बो॒धय॑न्ती । आ॒ऽविवा॑सन्ती । यु॒व॒तिः । म॒नी॒षा । पि॒तृऽभ्यः॑ ।
आ । सद॑ने । जोहु॑वाना ॥ १ ॥

एषोषस्या प्रयुंजती प्राणिनःप्रस्तुतेषुकर्मसु दिवोद्युलोकादेतिआगच्छति ब्रुवाणा स्तूयमाना कर्मणिकर्तृप्रत्ययः मही महती माता प्रकाशस्यदेवानांवानिर्मात्री दुहितुः भूम्याबोधयन्तीबोधंकुर्वाणा तदुपजीव्यत्वाद्दुहितृत्वमुपचर्यते यद्वा दुहितुर्दिवइतिसंबन्धः उषसोदिवोदुहितृत्वंव्युच्छादुहितर्दिवइत्यादिषुप्रसिद्धं[1] । अन्यत्रच दिवोदुहिताभुवनस्यपत्नीत्युषसोदुहितृत्वमाम्नातं[2] । अतइदमधिगम्यते कदाचिद्द्यौरुषसोजायते उषाश्चदिवइति प्रजापतिर्वैस्वांदुहितरमभ्यध्यायद्दिवमित्यन्यआहुरुषसमित्यन्यइतिहिश्रूयंते[3] । लिंगंचदृश्यते कार्यकारणभावव्यत्यये अदितेर्दक्षोजायतदक्षाद्वदितिरिति[4] । किंच आविवासन्ती परिचरन्ती युवतिः मिश्रयन्ती सर्वत्रनित्यतरुणीवा मनीषा स्तुतिमती पितृभ्यः तृतीयार्थेपंचमी पितृभिः पालकैर्देवैःसह सदने यागगृहे आसर्वतोजोहुवाना हूयमाना यद्वा पितृभ्यःकर्मणांपालकेभ्योयजमानेभ्यः इष्टप्रापणेनपालकेभ्योवा तेषामर्थायजोहुवाना ॥ १ ॥

---

१ ऋ० सं० ४. ४. २२. । २ ऋ० सं० ५. ५. २२. ।
३ ऐ० ब्रा० ३. ३३. । ४ ऋ. सं. ८. ३. १. ।

अथद्वितीया—

अजिरासस्तदपईयमानाआतस्थिवाँसोअमृतस्यनाभिम्।
अनन्तासउरवोविश्वतःसींपरिद्यावापृथिवीयन्तिपन्थाः ॥ २ ॥

अजिरासः। तत्ऽअपः। ईयमानाः। आतस्थिऽवांसः।
अमृतस्य। नाभिम्। अनन्तासः। उरवः। विश्वतः। सीम्।
परि। द्यावापृथिवी इति। यन्ति। पन्थाः ॥ २ ॥

अजिरासोगमनशीलाः अजिरिरच्प्रत्ययान्तोजिरशिशिरेत्यादिनानिपातितः तदपः त-
देवप्रकाशनरूपंकर्मयस्यतत्तादृशमहरीयमानागच्छन्तः अमृतस्य सूर्यस्य नाभिं सन्नाहकं मं-
डलं अमृतस्योदकस्यवानाभिमन्तरिक्षं आतस्थिवांसः आतिष्ठन्तः अनन्तासःअपरिमिताः उ-
रवोव्याप्ताः पन्थाः पतनशीलाः रश्मयोद्यावापृथिवी परिदिवंच पृथिवींचान्तरिक्षंच विश्वतः प-
रितोयन्ति गच्छन्ति सीमितिपूरणः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

उक्षासमुद्रोअरुषःसुपर्णःपूर्वस्ययोनिंपितुराविवेश।
मध्येदिवोनिहितःपृश्निरश्माविचक्रमेरजसस्पात्यन्तौ ॥ ३ ॥

उक्षा। समुद्रः। अरुषः। सुऽपर्णः। पूर्वस्य। योनिम्। पितुः।
आ। विवेश। मध्ये। दिवः। निऽहितः। पृश्निः। अश्मा।
वि। चक्रमे। रजसः। पाति। अन्तौ ॥ ३ ॥

सौर्योयंतृचः उक्षा उदकस्यकामानांवासेक्ता समुद्रः समुन्दनः यद्वा संमोदन्तेतस्मिन्दे-
वाइतिसमुद्रः अरुषः आरोचमानः सुपर्णः सुगमनः पूर्वस्य पूर्वावयवलक्षणेयंपूर्वदिगवयवस्य
पितुः पालकस्यान्तरिक्षस्य योनिमुत्पादकमवयवमाविवेश आविष्टवान् पश्चाद्दिवोमध्येनिहितः
पृश्निः प्राश्नुत एनंवर्णइति पृश्निरादित्यः अश्मा सर्वत्रव्याप्तः लुप्तोपमावा अश्मसदृशः रजसो-
न्तरिक्षस्यान्तौ पूर्वापरभागौ विचक्रमे विक्रमते पातिचजगत् जगद्रक्षार्थंक्रमतइत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

चत्वारईंबिभ्रतिक्षेमयन्तोदशगर्भंचरसेधापयन्ते।
त्रिधातवःपरमाअस्यगावोदिवश्चरन्तिपरिसद्योअन्तान् ॥ ४ ॥

च॒त्वार॑ः । ई॒म् । बि॒भ्र॒ति॒ । क्षे॒म॒ऽयन्त॑ः । दश॑ । गर्भ॑म् । च॒रसे॑ ।
धा॒प॒य॒न्ते॒ । त्रि॒ऽधात॑वः । प॒र॒माः । अ॒स्य॒ । गाव॑ः । दि॒वः ।
च॒र॒न्ति॒ । परि॑ । स॒द्यः । अन्ता॑न् ॥ ४ ॥

चत्वारऋत्विजः ईमेनमादित्यं क्षेमयन्त क्षेममात्मनइच्छन्तोबिभ्रतिधारयन्ति हविर्भिः स्तुतिभिश्च किंच दशदिशोगर्भं गर्भवन्मध्येउत्पन्नमेनं चरसेचरणाय उदयास्तमयव्यवहाराय धापयन्ते गमयन्ति त्रिधातवः त्रिप्रकाराःशीतोष्णवर्षभेदेनत्रिविधाः अस्यादित्यस्य परमाः उत्कृष्टागावोरश्मयोदिवोन्तरिक्षस्यान्तान् परि परितः सद्यः उदयानन्तरमेवचरन्तिगच्छन्ति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

इ॒दंवपु॑र्नि॒वच॑नंजनास॒श्चर॑न्ति॒यन्न॒द्य॑स्त॒स्थुराप॑ः ।
द्वेयदीं॑बि॒भृ॒तोमा॒तु॒र॒न्येइ॒हेह॑जा॒तेय॒म्या॒३॑सब॑न्धू ॥ ५ ॥

इ॒दम् । वपु॑ः । नि॒ऽवच॑नम् । ज॒ना॒स॒ः । चर॑न्ति । यत् । न॒द्य॑ः ।
त॒स्थुः । आप॑ः । द्वे इति॑ । यत् । ई॒म् । बि॒भृ॒तः । मा॒तुः । अ॒न्ये इति॑ ।
इ॒ह॒ऽइ॑ह । जा॒ते इति॑ । य॒म्या॑ । स॒बन्धू॒इति॒सऽब॑न्धू ॥ ५ ॥

जनासोहेजनाऋत्विजः इदंपुरतोदृश्यमानंवपुः शरीरमंडलं निवचनं स्तुत्यंभवतीतिशेषः यन्मंडलंउपजीव्य नद्यश्चरन्ति प्रवहन्ति आपश्च यन्मंडलमधितस्थुः मंडलाधीनत्वात्तासां ईमेतदुक्तलक्षणं यन्मंडलं द्वे अहोरात्रे मातुर्निर्मातुः मातृस्थानीयादन्तरिक्षादन्ये इहेहजाते इहचेहचसूर्येजाते निष्पन्ने यम्या यम्ये नियमनीयेयुग्मभूतेवा सबन्धू समानबले समानबन्धने उभयोरप्येकएवसूर्योबन्धकोक्षोययोस्तादृश्यौबिभृतोधारयतः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

वित॑न्वते॒धियो॑अस्मा॒अपां॑सि॒वस्त्रा॑पु॒त्राय॑मा॒तरो॑वयन्ति ।
उ॒प॒प्र॒क्षे॒वृष॑णो॒मोद॑मानादि॒वस्प॒थाव॒ध्वो॑य॒न्त्यच्छ॑ ॥ ६ ॥

वि । त॒न्व॒ते॒ । धिय॑ः । अ॒स्मै॒ । अपां॑सि । वस्त्रा॑ । पु॒त्राय॑ ।
मा॒तर॑ः । व॒य॒न्ति॒ । उ॒प॒ऽप्र॒क्षे । वृष॑णः । नोद॑मानाः । दि॒वः ।
प॒था । व॒ध्व॑ः । य॒न्ति॒ । अच्छ॑ ॥ ६ ॥

अस्मैसूर्याय धियः स्तुतीः अपांसि कर्माणिचवितन्वते विस्तारयन्ति यजमानाः पुत्राय पुत्रस्थानीयाय मातरोनिर्मात्र्यः उषसोदिशोवा वस्त्रा वस्त्राणि वयन्ति निष्पादयन्ति वस्त्रसदृशानितेजांसिनिबिडानिसंपादयन्तीत्यर्थः वृषणः सेक्तुःसूर्यस्य उपप्रक्षे उपपर्चने सं- पर्केसति मोदमानाहृष्यन्तोवध्वोवधूस्थानीयाःरश्मयोदिवस्पथा सूर्यसंबन्धिनामार्गेणाच्छ- स्मदभिमुखं यन्ति गच्छन्तिप्रसरन्ति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

तद॑स्तुमित्रावरुणा॒तद॑ग्ने॒शंयोर॒स्मभ्य॑मि॒दम॑स्तुश॒स्तम् ।
अ॒शी॒महि॑गा॒धमु॒तप्र॑ति॒ष्ठांनमो॑दि॒वेबृ॑ह॒तेसाद॑नाय ॥ ७ ॥ १ ॥

तत् । अ॒स्तु॒ । मि॒त्रा॒व॒रु॒णा॒ । तत् । अ॒ग्ने॒ । शम् । योः ।
अ॒स्मभ्य॑म् । इ॒दम् । अ॒स्तु॒ । श॒स्तम् । अ॒शी॒महि॑ । गा॒धम् । उ॒त ।
प्र॒ति॒ऽस्थाम् । नमः॑ । दि॒वे । बृ॒ह॒ते । सद॑नाय ॥ ७ ॥ १ ॥

अत्रलिंगसिद्धादेवताः हेमित्रावरुणा मित्रावरुणौ तत् इदंसूक्तंशस्तम् स्तुतमस्तु भवतु हेअग्ने तत्सूक्तंशस्तमस्तु अस्मभ्यं शं सुखाय योर्दुःखानाममिश्रणायेदं शस्तमस्तु व- यंचाशीमहि प्राप्नुयाम गाधं स्थितिं उतापिच प्रतिष्ठां स्थितेरविच्छित्तिंचाशीमहि नमोनम- स्करोमि दिवे द्योतमानाय सूर्याय बृहते महते सादनायाश्रयायविश्वस्य ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

कदुप्रियायेतिपंचर्चंचतुर्थंसूक्तं प्रतिभानुर्नामात्रेयऋषिः जगतीछन्दः विश्वेदेवादेवताः अत्रानुक्रमणिका—कदुपंचप्रतिभानुर्जागतमिति। आभिप्लविकेपंचमेहनिवैश्वदेवशस्त्रेइदंसूक्तंनि- विद्धानं सूत्रितंच—कदुप्रियायेतिवैश्वदेवमिति ।

तत्रप्रथमा—

कदु॑प्रि॒याय॒धाम्ने॑मनामहे॒स्वक्ष॑त्राय॒स्वय॑शसेम॒हेव॒यम् ।
आ॒मे॒न्यस्य॒रज॑सो॒यद॒भ्रआँअ॒पोवृ॑णा॒नावि॑त॒नोति॑मा॒यिनी॑ ॥ १

कत् । ऊँ॒ इति॑ । प्रि॒याय॑ । धाम्ने॑ । म॒ना॒म॒हे॒ । स्वऽक्ष॑त्राय ।
स्वऽय॑शसे । म॒हे । व॒यम् । आ॒ऽमे॒न्यस्य॑ । रज॑सः । यत् । अ॒भ्रे ।
आ । अ॒पः । वृ॒णा॒ना । वि॒ऽत॒नोति॑ । मा॒यिनी॑ ॥ १ ॥

अत्रवैद्युताग्निसंस्तवः कदु कदा उइतिपूरणः प्रियाय सर्वेषांप्रियभूताय वृष्टिद्वारा हविरादिप्रयोजकत्वात्सर्वप्रियत्वमस्यप्रसिद्धं तादृशाय धाम्ने तेजसे वैद्युताय उत्तरवाक्ये अभ्रेपोवितनोतीतिवक्ष्यमाणत्वादिदंलभ्यते कीदृशाय स्वक्षत्राय स्वभूतबलाय किंच स्वयशसे स्वभूतान्नाय सर्वमप्यन्नंह्यस्यस्वं महे महते पूज्याय वयं कदा मनामहे स्तवाम यत् उत्तरत्रस्त्रीलिंगनिर्देशात् येतिविपरिणामयितव्यम् या आग्नेयीशक्तिः आमेन्यस्य समन्तान्मातव्यस्य रजसोन्तरिक्षस्य अपरिमितमपिनभइयदितिसर्वैर्मीयते संबन्धिनि अभ्रे मेघे आअधि मेघस्योपरि अपउदकानि वृष्टिलक्षणानि वितनोति विस्तारयति वृणाना आच्छादयन्तीसेव्यमानावा मायिनी मायेतिप्रज्ञानाम प्रज्ञावतीसती यत् यस्यसंबन्धिनीमाध्यमिकीवागितिवायोज्यम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

ताअत्नतवयुनंवीरवक्षणंसमान्यावृतयाविश्वमारजः ।
अपोअपाचीरपराअपेजतेप्रपूर्वाभिस्तिरतेदेवयुर्जनः ॥ २ ॥

ताः । अत्नत । वयुनम् । वीरऽवक्षणम् । समान्या । वृतया ।
विश्वम् । आ । रजः । अपो इति । अपाचीः । अपराः ।
अप । ईजते । प्र । पूर्वाभिः । तिरते । देवऽयुः । जनः ॥ २ ॥

इयमुषस्या ताउषसः अत्नत वितन्वन्ति किं वयुनं प्रज्ञानं कीदृशं वीरवक्षणं वीरैर्ऋत्विग्भिर्वहनीयं यद्वा वक्षणाः कार्यवोढारोयेनप्रेर्यन्तेतत्तादृशं किंच समान्या एकरूपया वृतया आवरकयादीप्त्या विश्वमासर्वमपिरजःजगदत्नत एवंसति देवयुः देवकामोजनः अपाचीः अपांचनाः प्रतिनिवृत्तमुखीः अपरा अन्याआगामिनीरुषसःअपोएजते अपचालयति अपरोपशब्दःपूरणः सर्वाभिस्ताभिःप्रतिरते प्रपूर्वस्तिरतिर्वर्धनार्थः वर्धयतिस्वमनीषांवर्धतेवास्वयम् ॥ २ ॥

अथतृतीया–

आग्रावभिरहन्येभिरक्तुभिर्वरिष्ठंवज्रमाजिघर्तिमायिनि ।
शतंवायस्यंप्रचरन्त्स्वेदमेसंवर्तयन्तोविचवर्तयन्नहा ॥ ३ ॥

आ। ग्रावंऽभिः। अह॒न्येभिः। अ॒क्तुऽभिः। वरिष्ठम्। वज्रम्।
आ। जि॒घर्ति॒। मा॒यिनि। श॒तम्। वा॒। यस्य॑। प्र॒ऽचरन्। स्वे।
दमे। स॒म्ऽव॒र्तय॑न्तः। वि। च॒। व॒र्त॒य॒न्। अहा॑॥ ३॥

अत्रपूर्वार्धेइन्द्रउच्यते उत्तरार्धेइन्द्रात्मासूर्यः आहूयतइतिशेषः कैः अहन्येभिः अ
संपादितैः अक्तुभीरात्रिभिः तत्रनिष्पन्नैरित्यर्थः तथाविधैर्ग्रावभिः साध्ये साधनशब्दः ग्राव
ध्यैरभिषवैर्निमित्तभूतैः आगत्यात्र सोमीसन् मायिनि वृत्रेनिमित्तेसति वरिष्ठमुरुतरंवज्रं
सर्वतोजिघर्ति चालयतिदीपयतिवा किंच वाशब्दश्चार्थे यस्येन्द्रात्मकस्यादित्यस्य शतं श
ख्याकारश्मयः स्वेदमे स्वकीयेगृहे आकाशे प्रचरन् प्रचरन्ति किंकुर्वन्तः प्राणिनोनाश
यद्वा अहा अहानिदिवसान्संवर्तयन्तः सम्यक्प्रवर्तयन्तःविचवर्तयन् अहानिनिवर्तयन्तिगता
वपुनःप्रापयन्तिच तत्परिस्पंदाधीनत्वात्प्राणिनामायुःक्षयस्याहोरात्रादिव्यवहारस्यच॥ ३॥

अथचतुर्थी—

तामस्यरीतिंपर॒शोरि॑वप्रत्यनीकमख्यंभुजेअस्यवर्पसः।
सचायदिपितुमन्तमिवक्षयंरत्नंदधातिभरहूतयेविशे॥ ४॥

ताम्। अ॒स्य॒। री॒तिम्। प॒र॒शोःऽइव। प्रति। अनीकम्।
अ॒ख्य॒म्। भु॒जे। अ॒स्य॒। वर्पसः। सचा। यदि। पि॒तु॒मन्तम्ऽइव
क्षयम्। रत्नम्। दधाति। भरऽहूतये। वि॒शे॥ ४

इयमाग्नेयी तां प्रसिद्धामस्याग्नेःरीतिंस्वभावगतिंवा परशोरिवप्रतिपरशोः प्रतिनिर्धि
पश्यामि परशुर्यथास्वस्वामिन्यभिमतंसाधयतितद्वदित्यर्थः अस्य वर्पसोरूपवतोस्यादित्य
नीकंरश्मिसमूहं भुजे भोगाय अख्यं कथयाम्यहं यदि यस्मात् सचदेवः सचात्मत
सन् पितुमंतं अन्नवन्तं क्षयमिव निवासमिव भरहूतये संग्रामेयज्ञेवा आह्वान
विशे यजमानाय रत्नं रमणीयंधनं दधाति धारयति उभयमपिददातीत्यर्थः॥ ४॥

अथपंचमी—

सजिह्वयाचतुरनीकऋञ्जतेचारुवसानोवरुणोयतन्नरिम्।
नतस्यविद्मपुरुषत्वतावयंयतोभगःसवितादातिवार्यम्॥ ५॥

सः । जिह्वया । चतुःऽअनीकः । ऋञ्जते । चारु । वसानः । वरुणः । यतन् । अरिम् । न । तस्य । विद्म । पुरुषत्वता । वयम् । यतः । भगः । सविता । दाति । वार्यम् ॥ ५ ॥ २ ॥

सोग्निश्चतुरनीकः चतुर्दिक्षुप्रसृतज्वालःसन् जिह्वया ऋंजते गच्छति घृतादिकं यद्वा जिह्वयाचतुरनीकःसन् ऋंजते अलंकरोतिस्वात्मानं किंकुर्वन् चारु चरणीयं तेजोवसानआच्छादयन् वरुणस्तमोवारकःसन् अरिममित्रं यतन् उद्धरन् तस्यतमित्यर्थः तंनविद्म नजानीमः वयं पुरुषत्वता पुरुषत्वेन कामानांपूरकत्वेनवायुक्तं अपरोभावप्रत्ययःपूरणः प्रतोयं भगोमहान्भजनीयः सविता प्रेरकोदेवोदाति यच्छति वार्यं वरणीयंधनं ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

देवंवइतिपंचर्चंपंचमंसूक्तं आत्रेयस्यप्रतिप्रभस्यार्षं त्रैष्टुभं वैश्वदेवम् देवंवःप्रतिप्रभोत्या-रुणपाणिरित्यनुक्रमणिका । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा–

देवंवोअद्यसवितारमेषेभगंचरत्नंविभजन्तमायोः ।
आवांनरापुरुभुजावृत्यांदिवेदिवेचिदश्विनासखीयन् ॥ १ ॥

देवम् । वः । अद्य । सवितारम् । आ । ईषे । भगम् । च । रत्नम् । विऽभजन्तम् । आयोः । आ । वाम् । नरा । पुरुऽभुजा । ववृत्याम् । दिवेऽदिवे । चित् । अश्विना । सखिऽयन् ॥ १ ॥

देवं द्योतमानं सवितारं सर्वस्याभ्यनुज्ञातारं वः त्वामित्यर्थः यद्वा होतुरिदंवाक्यं वोयजमानेभ्योयुष्मभ्यमर्थाय अद्य इदानीं आईषेउपगच्छामि भगंच भजनीयंदेवं आयोर्मनुष्यस्य यजमानस्य रत्नं रमणीयं हविर्विभजन्तम् भगोवांविभजत्वितिहिभगस्यविभजनंप्रसिद्धं रायोविभक्तासंभरश्चवस्वः । भगोविभक्ताशवसेतिचश्रुतिः । यद्वा चतुर्थ्यर्थेषष्ठी यजमानार्थं रत्नं रमणीयंधनं विभजन्तं हेनरा नेतारौ हेपुरुभुजा पुरुभुंजातेइतिपुरुभुजौ अश्विना अश्विनौ वां युवां दिवेदिवे प्रतिदिनं आववृत्यां आवर्तयामिअस्मदभिमुखं सखीयन् युवयोःसखित्वमिच्छन् चिदितिपूरणः ॥ १ ॥

---

१ ऋ० सं० ३.५.२३. । २ ऋ० सं० ४.२.२८. ।

अथद्वितीया–

प्रति॑प्र॒याण॒मसु॑रस्यवि॒द्वान्त्सू॒क्तैर्दे॒वंस॑वि॒तारं॑दुवस्य ।
उप॑ब्रुवीत॒नम॑साविजा॒नञ्ज्येष्ठं॑च॒रत्नं॑वि॒भज॑न्तमा॒योः ॥ २ ॥

प्रति॑ । प्र॒ऽयान॑म् । असु॑रस्य । वि॒द्वान् । सु॒ऽउ॒क्तैः । दे॒वम् ।
स॒वि॒तार॑म् । दु॒व॒स्य॒ । उप॑ । ब्रु॒वी॒त॒ । नम॑सा । वि॒ऽजा॒नन् ।
ज्येष्ठ॑म् । च॒ । रत्न॑म् । वि॒ऽभज॑न्तम् । आ॒योः ॥ २ ॥

असुरस्य शत्रूणांनिरसितुः सवितुः प्रतिप्रयाणं प्रत्यागतिं विद्वान् जानन् सूक्तैः स॒वि तारंदेवं दुवस्य परिचर हेअन्तरात्मन् किंच आयोर्मनुष्याय ज्येष्ठं रत्नंधनंच विभजंतं मित्यर्थः नमसा नमस्कारेण हविषावा विजानन् विशेषेणभावयन्नित्यर्थः यद्वान्तर्णीतण्य ज्ञापयन् उपब्रुवीत स्तौतुभवान् ॥ २ ॥

अथतृतीया–

अ॒द॒त्र॒यादय॑ते॒वार्या॑णिपू॒षाभगो॒अदि॑ति॒र्वस्त॑उ॒स्रः ।
इन्द्रो॒विष्णु॒र्वरु॑णोमि॒त्रोअ॒ग्निरहा॑निभ॒द्राज॑नयन्तद॒स्माः ॥ ३

अ॒द॒त्र॒ऽया । द॒य॒ते॒ । वार्या॑णि । पू॒षा । भगः॑ । अदि॑तिः ।
वस्ते॑ । उ॒स्रः । इन्द्रः॑ । विष्णुः॑ । वरु॑णः । मि॒त्रः । अ॒ग्निः ।
अहा॑नि । भ॒द्रा । ज॒न॒य॒न्त॒ । द॒स्माः ॥ ३ ॥

अयमग्निरदत्रया अदनीयानि अदेरौणादिकोऽत्रप्रत्ययः सुपांसुलुगितियाजादेशः थवा अत्तीत्यदत्राजिह्वातयावार्याणि वरणीयानि काष्ठानि दयते दयतिरनेककर्मा वर्तते दहतीत्यर्थः सामर्थ्यादग्निरितिगम्यते यद्वा अदनीयानि वरणीयानि अन्नानि ददातियजमानाय दयदानगतिहिंसाबलाख्यानेषु कीदृशोऽग्निः पूषा पोषकः भगोभज अदितिरखंडनीयः यद्वा पूषादयस्त्रयोपिप्रत्येकं अदनीयानि वार्याणिचान्नानिदयते उस्रः वस्तेआच्छादयति सामर्थ्यात्तेजांसि इन्द्रादयःपंचापिदेवाः दस्माः दर्शनीयाः अहानि ण्यागन्तॄणि भद्रा शोभनीयानि जनयन्त जनयन्ति दिवसानां यागदानादिविशिष्ट द्वत्वम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

त॒न्नो॑अ॒न॒र्वा॑सं॑वि॒तावरू॑थं॒तत्सिन्ध॑वइ॒षय॑न्तो॒अनु॑ग्मन् ।
उप॒यद्वोचे॑अध्व॒रस्य॒होता॑रा॒यःस्या॑म॒पत॑यो॒वाज॑रत्नाः ॥ ४ ॥

तत् । न॒ः । अ॒न॒र्वा । स॒वि॒ता । वरू॑थम् । तत् । सिन्ध॑वः ।
इ॒षय॑न्तः । अनु॑ । ग्म॒न् । उप॑ । यत् । वोचे॑ । अ॒ध्व॒रस्य॑ ।
होता॑ । रा॒यः । स्या॒म॒ । पत॑यः । वाज॑ऽरत्नाः ॥ ४ ॥

तत्प्रसिद्धं वरूथं वरणीयमस्मदभिमतंधनं नोस्मभ्यं अनर्वा अप्रत्यृतः केनाप्यतिरस्कृतः सवितादेवः प्रयच्छत्विति शेषः तद्धनं सिन्धवः स्यन्दनशीलाइषयन्तोगच्छन्त्योनद्यः अनु अनुसृत्य ग्मन् गच्छन्तु धनंदातुंगच्छन्त्वित्यर्थः यद्यस्मात् अध्वरस्य यागस्य होता होमनिष्पादकोहं उपवोचे उपेत्य ब्रवीमि तस्मात्तत्प्रयच्छन्त्विति शेषः वयंचात्रयोरायोधनस्य बहुविधस्य पतयः स्वामिनः स्याम भवेम वाजरत्नाः अन्नेनबलेनवारमणीयाः अथवा यद्यस्माद्वोचेस्तौमि तस्मात्सविता नोवरूथमागच्छतु तस्मान्नद्यश्चनोवरूथं यज्ञमनुग्मन् अनुगच्छंत्विति वायोज्यम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी–

प्रयेवसु॑भ्य॒ईव॒दानमो॒दुर्ये॑मि॒त्रेवरु॑णेसू॒क्तवा॑चः ।
अवै॑त्व॒भ्वं॑कृणु॒तावरी॑योदि॒वस्पृ॑थि॒व्योरव॑सामदेम ॥ ५ ॥ ३ ॥

प्र । ये । वसु॑ऽभ्यः । ईव॑त् । आ । नम॑ः । दुः । ये । मि॒त्रे ।
वरु॑णे । सू॒क्तऽवा॑चः । अव॑ । ए॒तु॒ । अ॒भ्वम् । कृ॒णु॒त । वरी॑यः ।
दि॒वःपृ॑थि॒व्योः । अव॑सा । म॒दे॒म ॥ ५ ॥ ३ ॥

येयजमानाः वसुभ्योयज्ञनिवासेभ्योदेवेभ्यः ईवत् गमनवत् नमोन्नंपश्वात्मकं प्रदुः प्रादुः येचमित्रेदेवेवरुणेच सूक्तवाचः सूक्तवचसोभवन्ति तानस्मानभ्वं महद्धनं तेजोवा अवैतु अवगच्छतु हेदेवाः कृणुत कुरुतच एतेभ्योवरीयउरुतरं सुखं दिवस्पृथिव्योः द्यावापृथिव्योरवसारक्षणेन मदेम हृष्येम ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

विश्वोदेवस्येतिपंचर्चंषष्ठंसूक्तं स्वस्त्यात्रेयमुनेरार्षंवैश्वदेवं पंचमीपंक्तिः आद्याश्चत नुष्टुभः तदुक्तमनुक्रमण्यां--विश्वःस्वस्त्यात्रेयःपंक्त्यन्तमिति । पृष्ठ्याभिप्लवषडहयोःप्रथमे वैश्वदेवशस्त्रे विश्वोदेवस्येतिप्रतिपत्तृचस्याद्यः सूत्रितंच–विश्वोदेवस्यनेतुरित्येकेति । आभि विकेषुद्वितीयचतुर्थषष्ठेष्वहःसुएषैववैश्वदेवस्यशस्त्रस्यप्रतिपत्युग्मेष्वेवमभिप्लवइतिसूत्रितत्वात्

तत्रप्रथमा–

विश्वो॑दे॒वस्य॑ने॒तुर्मर्तो॑वुरीतस॒ख्यम् ।
विश्वो॑रा॒यइ॑षुध्यतिद्यु॒म्नंवृ॑णीतपु॒ष्यसे॑ ॥ १ ॥

विश्वः॑ । दे॒वस्य॑ । ने॒तुः । मर्तः॑ । वु॒री॒त॒ । स॒ख्यम् । विश्वः॑ ।
रा॒ये । इ॒षु॒ध्य॒ति॒ । द्यु॒म्नम् । वृ॒णी॒त॒ । पु॒ष्यसे॑ ॥ १ ॥

विश्वः सर्वोमर्तोनेतुः देवस्यसवितुरित्यर्थः तस्यसख्यं वुरीत वृणीत विश्वोजनो रायेधनस्य इषुध्यति पंचमलकारः ईशीत तस्यानुग्रहात् सर्वोजनोद्युम्नंधनं वृणीत स॰ वितारं पुष्यसे पुष्ट्यै पर्याप्तंधनम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

तेते॑देवनेत॒र्ये॑चे॒माँअ॑नु॒शसे॑ । तेरा॒याते॒ह्या॒३॒पृचे॒सचे॑महिसच॒थ्यैः॑ ॥

ते । ते॒ । दे॒व॒ । ने॒त॒रिति॑ । ये । च॒ । इ॒मान् । अ॒नु॒ऽशसे॑ । ते ।
रा॒या । ते । हि । आ॒ऽपृचे॑ । सचे॑महि । स॒च॒थ्यैः॑ ॥ २ ॥

हेनेतर्देव ते तव स्वभूतास्तेवयंयजमानाः येचान्ये इमान् विभक्तिव्यत्ययः इ होत्रादयः अनुशसे शंसितुंप्रभवन्ति तेपित्वदीयाः यद्वा इमानन्यानिन्द्रादीननुशसे क्र मेणशंसितुंप्रभवन्ति एकैववामहानात्मादेवतासस्सूर्यः सहिसर्वभूतात्मेत्युक्तत्वादितरासांदेवता तदन्तर्भावादितिभावः नकेवलं त्वच्छंसकाएवेत्यर्थः ते उभे वयं रायाधनेन सचेमहि तिसंबन्धः तेहि तेखलु आपृचे आपर्चनीयाः कृत्यार्थेकेन्प्रत्ययः कृन्मेजन्तइत्यव्ययत्वा द्विभक्तेरदर्शनं सचथ्यैः सर्वैःकामैः सचेमहि संगच्छेमहि ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अतोनआनॄनतिथीनतःपत्नीर्दशस्यत ।
आरेविश्वंपथेष्ठांद्विषोयुयोतुयूयुविः ॥ ३ ॥

अतः । नः । आ । नॄन् । अतिथीन् । अतः । पत्नीः । दशस्यत ।
आरे । विश्वम् । पथेऽस्थाम् । द्विषः । युयोतु । युयुविः ॥ ३ ॥

अतः अस्मिन्यज्ञेसार्वविभक्तिकस्तसिः नोस्माकमृत्विजां नॄन् नेतॄन् अतिथीन् तद्वत्पूज्यान्देवान् आदशस्यत सर्वतःपरिचरत अतोस्मिन्यज्ञे पत्नीर्देवानांपत्नीरपि आदशस्यतहविःप्रदानादिना यद्वा नोस्मभ्यं नॄन् पुत्रभृत्यादीन् अतिथीन्पत्नीश्च एतत्त्रयमत्रदशस्यत हेदेवाः प्रयच्छत आरे दूरे विश्वं सर्वं पथेष्ठां मार्गेवर्तमानं वैरिणं द्विषः अन्यानपि द्विषोद्वेष्टॄन् युयोतु पृथक्करोतुदेवसंघःसवितावा युयुविः सर्वस्यामिश्रयिता पृथक्कर्ता ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

यत्रवह्निरभिहितोदुद्रवद्द्रोण्यःपशुः ।
नृमणावीरपस्त्योर्णाधीरेवसनिता ॥ ४ ॥

यत्र । वह्निः । अभिऽहितः । दुद्रवत् । द्रोण्यः । पशुः । नृऽमनाः ।
वीरऽपस्त्यः । अर्णा । धीराऽइव । सनिता ॥ ४ ॥

यत्र यस्मिन्यज्ञे वह्निर्यज्ञस्यवोढा अभिहितोयूयंप्रापितोद्रोण्योयूपार्हःपशुः दुद्रवत् गच्छतियूपंप्रति तत्र नृमणाः यजमानमनाः सविता वीरपस्त्यः वीराऋत्विग्यजमानाःपुत्रभृत्यादयोवा तद्वत्पस्त्यंगृहंयस्यसतादृशः प्रेरितगृहोवा पुत्राद्युपेतगृहप्रदइत्यर्थः सनिता संभक्ताभवति अर्णा अरणकुशलाधीरेव योषिदिव यद्वार्णानि हवींषि अभिलक्ष्यसनिताभवति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

एषतेदेवनेतारथस्पतिःशंरयिः ।
शंरायेशंस्वस्तयइषःस्तुतोमनामहेदेवस्तुतोमनामहे ॥ ५ ॥ ४ ॥

ए॒षः । ते॒ । दे॒व॒ । ने॒त॒रिति॑ । रथ॒ःपति॑ः । शम् । र॒यिः॑ । शम् ।
रा॒ये । शम् । स्व॒स्तये॑ । इ॒ष॒ःऽस्तुत॑ः । म॒ना॒म॒हे॒ । दे॒व॒ऽस्तुत॑ः ।
म॒ना॒म॒हे॒ ॥ ५ ॥ ४ ॥

हेनेतर्देव सवितः ते तव एषरथः पतिः सर्वस्यपालकः रयिः दातव्यधनवान् र्थोलुप्यते शंकरोत्वितिशेषः वयंच रायेधनस्य शं सुखाय यद्वा रायेधनाय शंसुखायच स्तये अविनाशाय इषस्तुतः एषणीयस्यसवितुः स्तोतारोवयं मनामहे स्तुमः देवस्तुतः देवस्यवा सवितुःस्तोतारोमनामहे स्तुमः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

अग्नेसुतस्येतिपंचदशर्चंसप्तमंसूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका—अग्नेपंचोनाचतस्रोगायत्र्यः ळुष्णिहस्तिस्रोजगत्यस्त्रिष्टुभोवान्त्येअनुष्टुभाविति । ऋषिश्चान्यस्मादितिपरिभाषयास्वस्त्यात्रे ऋषिः आदितश्चतस्रोगायत्र्यः पंचम्याद्याःषळुष्णिहः एकादश्याद्यास्तिस्रोजगत्यस्त्रिष्टु वा चतुर्दशीपंचदश्यावनुष्टुभौविश्वेदेवादेवता ।

तत्रप्रथमा—

अग्ने॑सु॒तस्य॑पी॒तये॒विश्वै॒रूमे॑भि॒राग॑हि । दे॒वेभि॑र्ह॒व्यदा॑तये ॥ १

अग्ने॑ । सु॒तस्य॑ । पी॒तये॑ । विश्वैः॑ । ऊमे॑भिः । आ । ग॒हि॒ ।
दे॒वेभि॑ः । ह॒व्यऽदा॑तये ॥ १ ॥

हेअग्ने त्वं सुतस्यपीतये सोमपानाय विश्वैरूमेभिः ऊमैः सर्वैरपिरक्षकैः देवेभिः न्द्रादिभिःसह हव्यदातये अस्माकंहविर्दानाय तद्वात्रेयजमानायवा आगहि आगच्छ ॥

अथद्वितीया—

ऋत॑धीतय॒आग॑त॒सत्य॑धर्माणोअध्व॒रम् । अ॒ग्नेःपि॑बतजि॒ह्वया॑ ॥

ऋत॑ऽधीतयः । आ । ग॒त॒ । सत्य॑ऽधर्माणः । अ॒ध्व॒रम् । अ॒ग्नेः ।
पि॒ब॒त॒ । जि॒ह्वया॑ ॥ २ ॥

हेऋतधीतयः सत्यस्तुतयः अवाध्यकर्मणोवादेवाः अध्वरमस्मद्यज्ञं आगत आगच्छत आगत्यच हेसत्यधर्माणः सत्यस्यधारयितारोयूयं अग्नेर्जिह्वया पिबत आज्यसोमादिकम्॥२॥

अथतृतीया—

वि॒प्रे॑भि॒र्वि॑प्रसन्त्यप्रा॒त॒र्याव॑भि॒राग॑हि । दे॒वेभि॒ःसोम॑पीतये ॥ ३ ॥

वि॒प्रे॑भिः । वि॒प्र॒ । स॒न्त्य॒ । प्रा॒त॒र्याव॑ऽभिः । आ । ग॒हि॒ ।
दे॒वे॑भिः । सोम॑ऽपीतये ॥ ३ ॥

हेविप्र मेधाविन् विविधकामानांवापूरक हेसन्त्य संभजनीयाग्ने विप्रेभिःउक्तलक्षणैः प्रातर्यावभिः प्रातःकालेआगन्तृभिः देवेभिःदेवैःसार्द्धं आगह्यागच्छ किमर्थं सोमपीतये सोमपानाय ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अ॒यंसोम॑श्च॒मूसु॒तोम॑त्रे॒परि॑षिच्यते । प्रि॒यइन्द्रा॑यवा॒यवे॑ ॥ ४ ॥

अ॒यम् । सोमः॑ । च॒मू इति॑ । सु॒तः । अम॑त्रे । परि॑ । सि॒च्य॒ते॒ ।
प्रि॒यः । इन्द्रा॑य । वा॒यवे॑ ॥ ४ ॥

अयंपुरतोवर्तमानःसोमः चमू चम्वोः अत्र्योः अभिषवणफलकयोः सुतः अभिषुतः सन् अमत्रे पात्रे परिषिच्यते पूर्यते सच इन्द्रायवायवेच प्रियः तं पातुं हेइन्द्रवायू आगच्छतमितिशेषः ॥ ४ ॥

वायवायाहीत्येषापृष्ठ्यस्यतृतीयेहनिप्रउगशस्त्रवायव्येतृचस्याद्या सूत्रितंच—वायवायाहिवीतयइत्येकावायोयाहिशिवादिवइतिद्वेइति ।

सैषापंचमी—

वाय॒वाया॑हिवी॒तये॑जु॒षा॒णोह॒व्यदा॑तये ।
पिबा॑सु॒तस्यान्ध॑सोअ॒भिप्रयः॑ ॥ ५ ॥ ५ ॥

वायो॒ इति॑ । आ । या॒हि॒ । वी॒तये॑ । जु॒षा॒णः । ह॒व्यऽदा॑तये ।
पिब॑ । सु॒तस्य॑ । अन्ध॑सः । अ॒भि । प्रयः॑ ॥ ५ ॥ ५ ॥

हेवायो प्रयोन्नं सोमाख्यं अभि अभिलक्ष्य आयाहि वीतये भक्षणाय जुषाणः यमाणः हव्यदातये हविर्दात्रेयजमानाय तदर्थं आगत्यच सुतस्यान्धसः अभिषुतमन्धोन्नं मलक्षणं पिब ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

पृष्ठ्यस्यतृतीयेहनिप्रउगशस्त्रेऐन्द्रवायवस्तृचः इन्द्रश्चेत्यादिकेद्वेऋचौशंसेत् तयोःप्रथ द्वितीयांवा आवर्त्य तृचंसंपादयेत् तथाचसूत्रितं—इन्द्रश्चवायवेषांसुतानामितिद्वयोरन्यतरां रिति ।

द्वृचेप्रथमासूक्तेषष्ठी—

इन्द्र॑श्चवायवेषां॑सु॒ताना॑ंपी॒तिम॑र्हथः ।
ताञ्जु॑षेथामरे॒पसा॑व॒भिप्रय॑ः ॥ ६ ॥

इन्द्र॑ः । च॒ । वा॒यो॒ इति॑ । ए॒षा॒म् । सु॒ताना॑म् । पी॒तिम् । अ॒र्ह॒थ॒ः
तान् । जु॒षे॒था॒म् । अ॒रे॒पसौ॑ । अ॒भि । प्रय॑ः ॥ ६ ॥

हेवायो त्वंचेन्द्रश्चैषां पुरतोगृहीतानां सुतानां अभिषुतानां सोमानां पीतिं पानमर्ह यस्मादेवं तस्मात् तान् सोमरसान् जुषेथां सेवेथां अरेपसौ अहिंसकौ तदर्थं प्रयः सोमा मन्नमभिलक्ष्यागच्छतमितिशेषः यद्वा प्रयोन्नरूपान् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

सु॒ताइन्द्रा॑यवा॒यवे॒सोमा॑सो॒दध्या॑शिरः ।
नि॒म्नंनय॑न्ति॒सिन्ध॑वो॒भिप्रय॑ः ॥ ७ ॥

सु॒ताः । इन्द्रा॑य । वा॒यवे॑ । सोमा॑सः । दधि॑ऽआशिरः । नि॒म्नम् ।
न । य॒न्ति॒ । सिन्ध॑वः । अ॒भि । प्रय॑ः ॥ ७ ॥

इन्द्रायवायवेच सोमासः सोमाः दध्याशिरः दध्याश्रयणाः सुताः अभिषुताः संपादि तेच निम्नंगर्तं सिन्धवोन नद्यइव हेइन्द्रवायू युवामभियन्ति प्रयोन्नरूपाः ॥ ७ ॥

तृतीयेहनिप्रउगशस्त्रेसजूर्विश्वेभिरितिवैश्वदेवस्तृचः सूत्रितंच—सजूर्विश्वेभिर्देवेभि तनःप्रियाप्रियास्विति ।

सैषातृचेप्रथमासूक्तेष्टमी–

स॒जूर्विश्वे॑भिर्दे॒वेभि॑र॒श्विभ्या॑मु॒षसा॑स॒जूः ।
आया॑ह्यग्ने अत्रि॒वत्सु॒तेर॑ण ॥ ८ ॥

स॒ऽजूः । विश्वे॑भिः । दे॒वेभिः॑ । अ॒श्विऽभ्या॑म् । उ॒षसा॑ । स॒ऽजूः ।
आ । या॒हि॒ । अ॒ग्ने॒ । अ॒त्रि॒ऽवत् । सु॒ते । र॒ण॒ ॥ ८ ॥

हेअग्ने विश्वेभिः सर्वैःदेवेभिःदेवैः सजूः संगतःसन् अश्विभ्यांउषसाच सजूः समानप्रीतिः सन् आयाहि आगहि अत्रिवत् अत्रिरिव अत्रेर्यज्ञेयथातथेत्यर्थः यद्वा अत्रिर्यथायज्ञेरमतेतद्वत् सुते अभिषुतेसोमे रण रमस्व ॥ ८ ॥

अथनवमी–

स॒जूर्मि॒त्रावरु॑णाभ्यांस॒जूःसोमे॑न॒विष्णु॑ना ।
आया॑ह्यग्ने अत्रि॒वत्सु॒तेर॑ण ॥ ९ ॥

स॒ऽजूः । मि॒त्रावरु॑णाभ्याम् । स॒ऽजूः । सोमे॑न । विष्णु॑ना । आ ।
या॒हि॒ । अ॒ग्ने॒ । अ॒त्रि॒ऽवत् । सु॒ते । र॒ण॒ ॥ ९ ॥

अथदशमी–

स॒जूरा॑दि॒त्यैर्वसु॑भिःस॒जूरिन्द्रे॑णवा॒युना॑ ।
आया॑ह्यग्ने अत्रि॒वत्सु॒तेर॑ण ॥ १० ॥ ६ ॥

स॒ऽजूः । आ॒दि॒त्यैः । वसु॑ऽभिः । स॒ऽजूः । इन्द्रे॑ण । वा॒युना॑ । आ ।
या॒हि॒ । अ॒ग्ने॒ । अ॒त्रि॒ऽवत् । सु॒ते । र॒ण॒ ॥ १० ॥ ६ ॥

उत्तरेद्वेनवमीदशम्यौस्पष्टे ॥ ९ ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेषष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

पृष्ठ्यस्यषष्ठेहनिवैश्वदेवशस्त्रेस्वस्तिनइतितृचः सूत्रितंच–स्वस्तिनोमिमीतामश्विनाभगइतितृचइतिवैश्वदेवमिति। तथाबृहस्पतिसवेवैश्वदेवनिविद्धानार्थोयंतृचः स्वस्तिनोमिमीतामश्वि-नाभगइतिवैश्वदेवमितिसूत्रितत्वात्।

तृचेप्रथमासूक्तेएकादशी—

स्व॒स्तिनो॑मिमीताम॒श्विना॒भगः॑स्व॒स्तिदे॒व्यदि॑तिरन॒र्वणः॑ ।
स्व॒स्तिपू॒षाअसु॑रोदधातुनःस्व॒स्तिद्यावा॑पृथि॒वीसु॑चे॒तुना॑ ॥ ११

स्व॒स्ति । न॒ः । मि॒मी॒ता॒म् । अ॒श्विना॑ । भगः॑ । स्व॒स्ति । दे॒वी ।
अदि॑तिः अ॒न॒र्वणः॑ । स्व॒स्ति । पू॒षा । असु॑रः । द॒धा॒तु॒ । न॒ः ।
स्व॒स्ति । द्यावा॑पृथि॒वी इति॑ । सु॒ऽचे॒तुना॑ ॥ ११ ॥

नोस्मभ्यं अश्विना अश्विनौ स्वस्ति अविनाशं क्षेमंमिमीतांकुरुतां भगश्चस्वस्ति मिमीतां तथा देव्यदितिश्च स्वस्तिमिमीतां अनर्वणः अप्रत्यृतः पूषा असुरः शत्रूणां सिता प्राणानां बलानांदातावा नःस्वस्तिदधातु नोस्मभ्यं द्यावापृथिवीद्यावापृथिव्यावपि तुना शोभनेनप्रज्ञानेन विशिष्टे स्वस्तिमिमीतां ॥ ११ ॥

अथद्वादशी—

स्व॒स्तये॑वा॒युमुप॑ब्रवामहै॒सोमं॑स्व॒स्तिभुव॑नस्य॒यस्पतिः॑ ।
बृह॒स्पतिं॒सर्व॑गणंस्व॒स्तये॑स्व॒स्तय॑आ॒दि॒त्यासो॑भवन्तुनः ॥ १२

स्व॒स्तये॑ । वा॒युम् । उप॑ । ब्र॒वा॒म॒है॒ । सोम॑म् । स्व॒स्ति । भुव॑नस्य ।
यः । पतिः॑ । बृह॒स्पति॑म् । सर्व॑ऽगणम् । स्व॒स्तये॑ । स्व॒स्तये॑ ।
आ॒दि॒त्यासः॑ । भ॒व॒न्तु॒ । न॒ः ॥ १२ ॥

स्वस्तये क्षेमाय वायुमुपब्रवामहै स्तुमइत्यर्थः सोमंचोपब्रवामहै यश्चसोमोभुव पतिः पालकः सर्वलोकजीवनस्यसोमायतत्वात् तथा सर्वगणं सर्वदेवगणोपेतं बृह बृहतःकर्मणोमंत्रस्यवापालयितारं स्वस्तयेस्तुमः आदित्यासः आदित्याअदितेःपुत्राःसर्वे अरुणादयोद्वादशवा नोस्माकं स्वस्तयेभवंतु ॥ १२ ॥

सत्रमध्येदीक्षितेव्याधितेसति तस्मिन्नहनि वैश्वदेवशस्त्रेयंतृचोनिविद्धानार्थः च—स्वस्त्यात्रेयंनिविदंदध्यादिति । स्वस्त्यात्रेयशब्देनायंतृचोविवक्षितइतितत्रव्याख्याव रूपादिकेसत्ययंतृचोजप्यः ।

अथत्रयोदशी–

विश्वे॑दे॒वानो॑अ॒द्यास्व॒स्तये॑वैश्वान॒रोवसु॑र॒ग्निःस्व॒स्तये॑ ।
दे॒वाअ॑वन्त्वृ॒भवः॑स्व॒स्तये॑स्व॒स्तिनो॑रु॒द्रःपा॒त्वंह॑सः ॥ १३ ॥

विश्वे॑ । दे॒वाः । नः॒ । अ॒द्य । स्व॒स्तये॑ । वै॒श्वा॒न॒रः । वसुः॑ ।
अ॒ग्निः । स्व॒स्तये॑ । दे॒वाः । अ॒व॒न्तु॒ । ऋ॒भवः॑ । स्व॒स्तये॑ ।
स्व॒स्ति । नः॒ । रु॒द्रः । पा॒तु॒ । अंह॑सः ॥ १३ ॥

विश्वे सर्वेपिदेवानोस्मान् अद्यास्मिन्यागदिने स्वस्तये क्षेमायावन्तु वैश्वानरोविश्वएनंनरानयन्तीतिवैश्वानरः वसुः सर्वस्यवासयिता अग्निर्देवः अयमेवाग्निर्वैश्वानरइतिशाकपूणिरितिर्यास्कः[1] । सोपिस्वस्तयेवतु देवाःऋभवोपिस्वस्तयेवन्तु रुद्रोदुःखाद्द्रावयिता देवोपि अंहसः पापात् स्वस्तिपातुनोस्मान् ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी–

स्व॒स्तिमि॒त्राव॑रुणास्व॒स्तिपथ्ये॑रेवति ।
स्व॒स्तिन॒इन्द्र॑श्चा॒ग्निश्च॑स्व॒स्तिनो॑अदितेकृधि ॥ १४ ॥

स्व॒स्ति । मि॒त्रा॒व॒रु॒णा॒ । स्व॒स्ति । प॒थ्ये॒ । रे॒व॒ति॒ । स्व॒स्ति । नः॒ ।
इन्द्रः॑ । च॒ । अ॒ग्निः । च॒ । स्व॒स्ति । नः॒ । अ॒दि॒ते॒ । कृ॒धि॒ ॥ १४॥

हेमित्रावरुणा अहोरात्राभिमानिदेवौ स्वस्तिकुरुतं हेपथ्ये पथ्यास्वस्तिदेवि पन्थाअन्तरिक्षमार्गः तत्रहितामार्गः तत्रहितामार्गाभिमानिनीदेवी हेतादृशि रेवति धनवति देविस्वस्ति कृधि इन्द्रश्चाग्निश्चप्रत्येकंनोस्मभ्यं स्वस्तिकृधि हेअदितेदेवि नः स्वस्तिकृधिकुरु ॥ १४ ॥

अथपंचदशी–

स्व॒स्तिपन्था॒मनु॑चरेमसूर्या॑चन्द्र॒मसा॑विव ।
पुन॒र्दद॒ताघ्न॑ताजान॒तासंग॑मेमहि ॥ १५ ॥ ७ ॥

---

[1] नि० ७.२३.।

स्वस्ति । पन्थाम् । अनु । चरेम । सूर्याचन्द्रमसौऽइव । पुनः ।
ददता । अघ्नता । जानता । सम् । गमेमहि ॥ १५ ॥ ७ ॥

पन्थां पन्थानं स्वस्ति क्षेमेणानुचरेम सूर्याचन्द्रमसाविवतौ यथानिराल राक्षसादिभिरनुपद्रुतौसंचरतस्तद्वत् किंच वयं प्रवसन्तः पुनर्ददताभिमतं अघ्नता चिरका विलंबकोपेनाहिंसता जानताअविस्मरतामदीयश्चिरकालंगतः कोयमितिसन्देहमकुर्वतामदी यमितिबुध्यमानेनेत्यर्थः उक्तलक्षणेन बन्धुजनेन संगमेहि यद्वा पूर्वार्धे प्रवसतांवाक्यं उत्त बन्धूनां वयंबन्धवः ददताअभिमतमुपार्जितं यच्छता अघ्नता प्रयासकोपेन अहिंसताजान सस्नेहमधिगच्छता प्रवसता संगमेमहि ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

प्रश्यावाश्वेतिसप्तदशर्चमष्टमंसूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका—प्रश्यावाश्वत्र्यूनाश्यावाश्वो रुतंहतत्पंक्तिःषष्ठ्यन्त्याचेति । आत्रेयःश्यावाश्वऋषिः हतदितिप्रयोगादिदमादीनिदशसू मरुद्देवत्यानि षष्ठीसप्तदशीचपंक्तयौ शिष्टाःपंक्त्यंतपरिभाषयानुष्टुभः गतोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

प्रश्यावाश्वधृष्णुयार्चामरुद्भिर्ऋक्वभिः ।
येअद्रोघमनुष्वधंश्रवोमदन्तियज्ञियाः ॥ १ ॥

प्र । श्यावऽअश्व । धृष्णुऽया । अर्च । मरुत्ऽभिः । ऋक्वऽभिः ।
ये । अद्रोघम् । अनुऽस्वधम् । श्रवः । मदन्ति । यज्ञियाः ॥ १ ॥

हेश्यावाश्व एतन्नामकऋषे धृष्णुया धृष्णुत्वं ऋक्वभिः मरुद्भिः स्तुत्यान् मरुतः द्वितीयार्थेतृतीया एवं स्वयमेवसंप्रेष्यति यद्वा यजमानोहोतारंश्यावाश्वंब्रूते यद्वा मह र्मरुत्सदृशैर्ऋक्वभिःस्तोतृभिःसहस्तोत्रैर्वार्च स्तुहीत्यर्थः येमरुतोयज्ञियायज्ञार्हाअनुष्वधं हंहविर्लक्षणान्नप्रदानं स्वधानुपश्चाद्वा अद्रोघमहिंसकं श्रवोन्नंलब्ध्वा मदन्तिहृष्यन्ति ॥

अथद्वितीया—

तेहिस्थिरस्यशवसःसखायःसन्तिधृष्णुया ।
तेयामन्नाधृषद्विनस्त्मनापान्तिशश्वतः ॥ २ ॥

ते । हि । स्थि॒रस्य॑ । शव॑सः । सखा॑यः । सन्ति॑ । धृ॒ष्णु॒ऽया ।
ते । याम॑न् । आ । धृ॒ष॒त्ऽविन॑ः । त्मना॑ । पा॒न्ति॒ । शश्व॑तः ॥ २ ॥

तेहि तेखलु स्थिरस्याविचलितस्य शवसोबलस्य सखायःसन्ति भवन्ति मह्यंधृष्णुया धृष्णवः तेचयामन्ना आइतिचार्थे गमनेपि धृषद्विनोधर्षणवन्तः त्मना आत्मना अनुग्रहेणैव अस्मदुपकारमनपेक्ष्यैव शश्वतोबहूनस्मान्पुत्रभृत्यादीन् पान्तिरक्षन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तेस्प॒न्द्रासो॒नोक्षणोऽति॑ष्कन्दन्ति॒शर्व॑रीः ।
म॒रुता॒मधा॒महो॑दि॒विक्ष॒माच॑मन्महे ॥ ३ ॥

ते । स्प॒न्द्रास॑ः । न । उ॒क्षण॑ः । अति॑ । स्क॒न्द॒न्ति॒ । शर्व॑रीः ।
म॒रुता॑म् । अध॑ । मह॑ः । दि॒वि । क्ष॒मा । च॒ । म॒न्म॒हे॒ ॥ ३ ॥

हेमरुतः स्पंद्रासः स्पन्दनशीलाः उक्षणोजलस्यसेक्तारश्च नेतिचार्थे यस्मात्स्पन्द्राः अन्येषांतस्माद्शर्वरीः शर्वर्योरात्रयः कालावयवानित्यर्थः तानतिस्कन्दन्ति अतिक्रम्यगच्छन्ति नित्याइत्यर्थः यस्मादेतेएवंविधाः तस्मात् मरुतां अध अधुना महस्तेजोदिविद्युलोके क्षमा क्षमायांभूमौचवर्तमानं मन्महे स्तुमः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

म॒रुत्सु॑वोदधीमहि॒स्तोम॑य॒ज्ञंच॑धृष्णु॒या ।
विश्वे॒येमानु॑षायु॒गापान्ति॒मर्त्यं॑रि॒षः ॥ ४ ॥

म॒रुत्ऽसु॑ । व॒ः । द॒धी॒म॒हि॒ । स्तोम॑म् । य॒ज्ञम् । च॒ । धृ॒ष्णु॒ऽया ।
विश्वे॑ । ये । मानु॑षा । यु॒गा । पान्ति॑ । मर्त्य॑म् । रि॒षः ॥ ४ ॥

हेअध्वर्युहोत्रादयोवोयूयंमरुत्सु धृष्णुया धर्षकेषु दधीमहि व्यत्ययेनोत्तमः धत्त किं स्तोमं स्तोत्रं यज्ञंच इज्यते अनेनेतियज्ञंहविः तदुभयंकिमर्थंदीयतइति येमरुतोविश्वेसर्वेपि मानुषा मानुषाणि युगा युगानि सर्वेषुकालेष्वित्यर्थः मर्त्यं मरणधर्माणं यजमानं रिषोहिंसकात् सकाशात्पान्ति रक्षन्ति ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

अर्हन्तोयेसुदानवोनरोअसामिशवसः ।
प्रयज्ञंयज्ञियेभ्योदिवोअर्चामरुद्भ्यः ॥ ५ ॥ ८ ॥

अर्हन्तः । ये । सुऽदानवः । नरः । असामिऽशवसः । प्र ।
यज्ञम् । यज्ञियेभ्यः । दिवः । अर्च । मरुत्ऽभ्यः ॥ ५ ॥ ८ ॥

हेहोतः हेआत्मन्वा येअर्हन्तः पूज्याः सुदानवः शोभनदानाः नरोनेतारः कर्म असामिशवसोऽनल्पबलाःसन्ति तेभ्योयज्ञियेभ्योयज्ञार्हेभ्योदिवोद्योतमानेभ्योमरुद्भ्यः वि क्तिवचनयोर्व्यत्ययः यद्वा कर्मणिषष्ठी दीप्तं यज्ञं यज्ञसाधनंहविः प्रार्च पूजय प्रयच्छे त्यर्थः अथवा दिवोन्तरिक्षादागतेभ्यइतिसंबन्धः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेऽष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथषष्ठी–

आरुक्मैरायुधानरऋष्वाऋष्टीरसृक्षत ।
अन्वेनाँअहविद्युतोमरुतोजज्झतीरिवभानुरर्तत्मनादिवः ॥

आ । रुक्मैः । आ । युधा । नरः । ऋष्वाः । ऋष्टीः । असृक्षत ।
अनु । एनान् । अह । विऽद्युतः । मरुतः । जज्झतीःऽइव ।
भानुः । अर्त । त्मना । दिवः ॥ ६ ॥

नरोवृष्टेर्नेतारः ऋष्वाः महान्तोमरुतोरुक्मैः रोचमानैराभरणविशेषैरारोचन्तइति उपसर्गश्रुतेःसंगतक्रियाध्याहारः तथायुधाप्रहरणसाधनेनायुधेन आरोचन्ते एते ऋष्टीः आयुधविशेषान् असृक्षत प्रक्षिपन्ति मेघभेदार्थं एनान्मरुतोविद्युतोपि जज्झ रिव शब्दकारिण्यआपइव जज्झतीरापोभवन्तिशब्दकारिण्यइतिनिरुक्तं[1] । अन्वहअनु न्त्येव दिवोद्योतमानस्य मरुद्गणस्य भानुर्दीप्तिः त्मना स्वयमेव अर्त निरगात् ॥

---

[1] नि० ६. १६. ।

अथसप्तमी–

येवा॑वृ॒धन्त॒पार्थि॑वा॒यउ॒राव॒न्तरि॑क्ष॒आ ।
वृ॒जने॑वान॒दीनां॑स॒धस्थे॑वाम॒होदि॒वः ॥ ७ ॥

ये । व॒वृ॒धन्त॑ । पार्थि॑वाः । ये । उ॒रौ । अ॒न्तरि॑क्षे । आ । वृ॒जने॑ ।
वा॒ । न॒दीना॑म् । स॒धऽस्थे॑ । वा॒ । म॒हः । दि॒वः ॥ ७ ॥

येमरुतः पार्थिवाः पृथिवीसंबद्धाःसन्तोववृधन्तवर्धन्ते येचोरौ महत्यन्तरिक्षेच ववृधन्त आइतिचार्थे नदीनां नदनवतीनां वृजनेवाबलेववृधन्त महोमहतः दिवोद्युलोकस्य सधस्थेवा सहस्थानेच ववृधन्त उभयत्रवाशब्दश्चार्थे एवंसर्वत्रवर्धमानामरुतोवृष्ट्यर्थंऋष्टीरसृक्षतेतिपूर्वत्रसंबन्धः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

श॒र्धो॑मारु॑त॒मुच्छं॑सस॒त्यश॑वस॒मृभ्व॑सम् ।
उ॒तस्म॒तेशु॒भेनरः॒प्रस्प॒न्द्रायु॑जत॒त्मना॑ ॥ ८ ॥

शर्धः॑ । मारु॑तम् । उत् । शं॒स॒ । स॒त्यऽश॑वसम् । ऋभ्व॑सम् । उ॒त ।
स्म॒ । ते । शु॒भे । नरः॑ । प्र । स्प॒न्द्राः । यु॒ज॒त॒ । त्मना॑ ॥ ८ ॥

हेस्तोतः मारुतं शर्धोबलं उदुत्कृष्टं शंस स्तुहि कीदृशं शर्धः सत्यशवसं सत्यवेगं ऋभ्वसं महदतिप्रवृद्धं उतस्मापिच नरोवृष्टेर्नेतारस्तेमरुतः शुभे उदकार्थं प्रयुजत प्रयुंजत समयोजयन् त्मना आत्मनैव जगद्रक्षाबुध्यैव स्पन्द्राः चलनस्वभावाः पृषतीरित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथनवमी–

उ॒तस्म॒तेपरु॑ष्ण्या॒मूर्णा॑वसतशु॒न्ध्यवः॑ ।
उ॒तप॒व्यारथा॑ना॒मद्रिं॑भिन्द॒न्त्योज॑सा ॥ ९ ॥

उ॒त । स्म॒ । ते । परु॑ष्ण्याम् । ऊर्णाः॑ । व॒स॒त॒ । शु॒न्ध्यवः॑ ।
उ॒त । प॒व्या । रथा॑नाम् । अद्रि॑म् । भि॒न्द॒न्ति॒ । ओज॑सा ॥ ९ ॥

उतस्म अपिच तेमरुतः परुष्ण्यां एतन्नामिकायांनद्यां वर्तन्ते यऊर्णाः दीप्ताः शु
वः शोधिकाः अपः वसत आच्छादयन्ति तेउतापिच पव्या नेम्या रथानां स्वकीयानां
थचक्रेणौजसा बलेनचाद्रिंभिन्दन्ति मेघंगिरिंवाविदारयन्ति ॥ ९ ॥

अथदशमी–

आपंथयोविपंथयोन्तस्पथाअनुंपथाः ।
एतेभिर्मह्यंनामंभिर्यज्ञंविष्टारओंहते ॥ १० ॥ ९ ॥

आऽपंथयः । विऽपंथयः अन्तःऽपथाः अनुंऽपथाः । एतेभिः ।
मह्यंम् । नामंऽभिः । यज्ञम् । विऽस्तारः । ओहते ॥ १० ॥ ९ ॥

आपथयः अस्मदभिमुखामार्गायेषांतेतादृशाः विपथयोविष्वङ्मार्गाः अन्तस्पथाः दरी
षिरादिमार्गाः अनुपथाः अनुकूलमार्गाश्च येमरुतःसन्ति ते एतेभिः एतैश्चतुर्विधैर्नामभिर्नाम
स्वरूपैर्मह्यं मदर्थं यज्ञं विस्तारः विस्तृताःसन्तः ओहते वहन्ति यद्वा एतैर्नामभिर
सार्धंयज्ञमोहते ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथैकादशी–

अधानरोन्योंहतेधांनियुतंओहते ।
अधापारांवताइतिंचित्रारूपाणिदर्श्या ॥ ११ ॥

अधं । नरंः । नि । ओहते । अधं । निऽयुतंः । ओहते । अधं ।
पारांवताः । इतिं । चित्रा । रूपाणिं । दर्श्या ॥ ११ ॥

अध अथ नरोभिमतवृष्ट्यादिनेतारोन्योहते नितरांवहन्तिजगत् अध नियुतः स्व
मिश्रयितारः सन्तः ओहते अधाथ पारावताः परवद्दूरदेशःतत्संबन्धिनश्च अन्तरिक्षादि
ग्रहतारामेघादिधारकाःसन्तः ओहतइत्यर्थः इतिउक्तप्रकारेण तेषांरूपाणि चित्रा नाना
नि चायनीयानिवा दर्श्यास्वव्यापारैर्दर्शनीयानिभवंत्वितिशेषः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी–

छ॒न्द॒ःस्तुभ॑ःकु॒भ॒न्यव॒उत्स॒माकी॒रिणो॑नृ॒तुः ।
तेमे॒केचि॒न्नता॒यव॒ऊमा॑आसन्दृ॒शित्वि॒षे ॥ १२ ॥

छ॒न्दः॒ऽस्तुभ॑ः । कु॒भ॒न्यव॑ः । उत्स॑म् । आ । की॒रिण॑ः । नृ॒तु॒ः । ते । मे॒ ।
के । चि॒त् । न । ता॒यव॑ः । ऊमा॑ः । आ॒स॒न् । दृ॒शि । त्वि॒षे ॥ १२ ॥

छन्दःस्तुभः छन्दोभिःस्तोतारः कुभन्यवः उदकेच्छवः कीरिणः स्तोतारः उत्सं कूपमपेक्ष्य तृषिताय गोतमाय यान्मरुतः आनृतुः सर्वतोऽकुर्वन् अनयन्वास्तोत्रं यद्वा येछन्दस्तुभः छन्दोभिःस्तुत्याः स्तोभतिःस्तुतिकर्मा कुभन्यवः सेक्तारोवृष्ट्युदकस्य कुभिरुन्दनकर्मा कीरिणः स्तोतुः गोतमस्यपानार्थं उत्सं कूपं आनृतुः आनीतवन्तः असिंचन्नुत्संगोतमायतृष्णजइतिह्युक्तं । नूनयेइत्यस्यवानर्ततेर्वाविक्षेपमात्रार्थस्येदंरूपं तेमरुतः केचिद् मे मह्यं तायवोन कदाचिदप्यदृश्यास्तस्कराइवस्थिताः ऊमारक्षकाः दृशिदर्शने आसन् विषयभूताअभवन् केचित् त्विषे शरीरदीप्त्यै बलायवासन् प्राणरूपेणेतिभावः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी–

यऋ॒ष्वाऋ॒ष्टिवि॑द्युतःक॒वय॒ःसन्ति॑वे॒धस॑ः ।
तमृ॑षे॒मारु॑तंग॒णंन॑म॒स्या॒रमया॑गि॒रा ॥ १३ ॥

ये । ऋ॒ष्वाः । ऋ॒ष्टिऽवि॑द्युतः । क॒वय॑ः । सन्ति॑ । वे॒धस॑ः । तम् ।
ऋ॒षे॒ । मारु॑तम् । ग॒णम् । न॒म॒स्य । र॒मय॑ । गि॒रा ॥ १३ ।

येमरुतः ऋष्वाः दर्शनीयाः ऋष्टिविद्युतः आयुधैर्विद्योतमानाः कवयोमेधाविनोवेधसः सर्वत्रविधातारः सन्ति तं तेषांमारुतंगणं रमया रमणीययागिरास्तुत्या हेऋषे श्यावाश्व नमस्य परिचर स्तुहि ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी–

अच्छ॑ऋषे॒मारु॑तंग॒णंदा॒नामि॒त्रंनयो॒षणा॑ ।
दि॒वोवा॑धृष्णव॒ओज॑सास्तु॒ताधी॒भिरि॑षण्यत ॥ १४ ॥

---

१ ऋ० सं० १.५.१०.।

अच्छ । ऋषे । मारुतम् । गणम् । दाना । मित्रम् । न । योषणा । दिवः । वा । धृष्णवः । ओजसा । स्तुताः । धीभिः । इषण्यत ॥ १४ ॥

हेऋषे मारुतंगणं मरुत्संघं मित्रंन आदित्यमिव दाना हविर्दानेन योषणा यौ रिदंरूपं यौतीतियोषास्तुतिः तयाचाच्छ आगच्छेतिशेषः ऋषेः उत्तरार्धःप्रत्यक्षवादः जसा बलेन हेधृष्णवोधर्षकामरुतः दिवोवा द्युलोकाद्वा वाशब्दश्रुतेरितरलोकद्वयाद्वा भिरस्मदीयाभिःस्तुतिभिः स्तुताइषण्यत गच्छतयज्ञं ॥ १४ ॥

अथपंचदशी—

नूमन्वानएषांदेवाँअच्छानवक्षणा ।
दानासचेतसूरिभिर्यामश्रुतेभिरञ्जिभिः ॥ १५ ॥

नु । मन्वानः । एषाम् । देवान् । अच्छ । न । वक्षणा । दाना । सचेत । सूरिऽभिः । यामऽश्रुतेभिः । अञ्जिऽभिः ॥ १५ ॥

नुक्षिप्रं एषां मरुतां एतान्मरुतइत्यर्थः मन्वानः स्तुवन् देवान्मरुद्व्यतिरिक्तान् वह वहनेननिमित्तेन अच्छ अभिप्राप्तुंनमनुते सस्तोता सूरिभिर्मेधाविभिः प्रेरयितृभिः यामश्रु शीघ्रगमनेनविश्रुतैः अंजिभिः फलस्यव्यंजकैर्मरुद्भिः सर्वाःपंचम्यर्थेतृतीयाः उक्तलक्षणै रुद्भ्योदानाअभिमतदानानि सचेतसंगच्छते ॥ १५ ॥

अथषोडशी—

प्रयेमेबन्ध्वेषेगांवोचन्तसूरयःपृश्निंवोचन्तमातरम् ।
अधापितरमिष्मिणंरुद्रंवोचन्तशिक्वसः ॥ १६ ॥

प्र । ये । मे । बन्धुऽएषे । गाम् । वोचन्त । सूरयः । पृश्निम् । वोचन्त । मातरम् । अध । पितरम् । इष्मिणम् । रुद्रम् । वोचन्त । शिक्वसः ॥ १६ ॥

येमरुतोमेमह्यं बन्धेषे स्वेषांवन्धूनामन्वेषणेसति सूरयः प्रेरकाः गां माध्यमिकांवाचं गोदेवतांवा प्रवोचन्त प्रावोचन् अवशिष्टमृषेर्वाक्यं मेऋषिर्मरुद्वाक्यमनुवदति तस्मादुत्तरयोर्निघातयोर्यच्छब्दानन्वयान्निघातः तेपृश्निं द्युदेवतां पृश्निवर्णांगांवा मातरंवोचन्तअब्रुवन् पृश्नियैवैपयसोमरुतोजाताइतिश्रुतेः[1]। अधाथ पितरं स्वकीयं इष्मिणं गमनवन्तमन्नवन्तंवा रुद्रं वोचन्त शिक्वसः शक्तास्ते मरुतां रुद्रेणपुत्रत्वपरिग्रहोबहुकृत्वउपपादितः ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी—

स॒प्तमे॑स॒प्तशा॒किन॒एक॑मेकाश॒ताद॑दुः ।
य॒मुना॑या॒मधि॑श्रु॒तमुद्राधो॒गव्यं॑मृजे॒निराधो॒अश्व्यं॑मृजे ॥१७॥१०॥

स॒प्त । मे॒ । स॒प्त । शा॒किनः॑ । एक॑म्ऽएका । श॒ता । द॒दुः । य॒मुना॑याम् । अधि॑ । श्रु॒तम् । उत् । राधः॑ । गव्य॑म् । मृ॒जे॒ । नि । राधः॑ । अश्व्य॑म् । मृ॒जे॒ ॥ १७ ॥ १० ॥

सप्त सप्तसंख्याकाः संघाः सप्तगणावैमरुतइतिश्रुतेः[2] । दितिगर्भेवर्तमानंवायुमिन्द्रःप्रविश्य सप्तधाविदार्य पुनरैकैकं सप्तधाव्यदारयत् तेएकोनपंचाशन्मरुद्गणाअभवन्नितिपुराणेषुप्रसिद्धं तेच सप्तसप्तसंख्याकाः शाकिनः सर्वमपिकर्तुंशक्ताः तेचैकमेका एकैकोगणोमह्यंशता शतसंख्यानि गवाश्वयूथानिददुः दत्तवन्तः प्रयच्छन्त्वितिवाआशीः तैर्दत्तं यमुनायांनद्यां अधि अयंसप्तम्यर्थानुवादी तत्रश्रुतं प्रसिद्धं गव्यं गोसमूहात्मकं गोसंबन्धिवा राधोधनं उन्मृजे उन्मार्जयामि तथातैर्दत्तं अश्व्यं अश्वसमूहात्मकं तत्संबन्धिवा राधोनिमृजे निमार्ज्मि ॥ १७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेदशमोवर्गः ॥ १०॥

कोवेदजानमितिषोडशर्चंनव ।सूक्तं श्यावाश्वऋषिः आद्यापंचमीदशम्येकादशीपंचदश्यः ककुभः षष्ठीसप्तमीनवमीत्रयोदशीचतुर्दशीषोळश्यःसतोबृहत्यः अष्टमीद्वादशीचगायत्र्यौ द्वितीयाबृहती तृतीयाअनुष्टुप् चतुर्थीपुरउष्णिक् मरुतोदेवता तथाचानुक्रान्तं—कोवेदषोळशककुब्बृहत्यनुष्टुप्पुरउष्णिक्ककुप्सतोबृहत्यौगायत्रीसतोबृहतीककुभौगायत्रीसतोबृहत्यौककुप्सतोबृहतीति । विनियोगोलैंगिकः ।

---

[1] तै० सं० २. २. ११. ।

[2] तै० सं० २. २. ५. ।

तत्रप्रथमा—

कोवेदजानमेषांकोवापुरासुम्नेष्वासमरुताम् । यद्युयुज्रेकिलास्यः ॥१

कः । वेद । जानम् । एषाम् । कः । वा । पुरा । सुम्नेषु । आस ।
मरुताम् । यत् । युयुज्रे । किलास्यः । १ ॥

एषां मरुतां पूर्वसूक्ते प्रस्तुतत्वादत्रान्वादेशविषयत्वादेषामित्यस्यनिघातता जानमुत्पत्तिं कोवेद जानातिकःपुमान् कोवापुरापूर्वं अप्येषांमरुतां सुम्नेषु सुखेषु आस भवति यद्यद एते किलास्यः किलासीः पृषतीरित्यर्थः तायुयुज्रे रथेयोजितवन्तः तदैषां स्थितिं वरलक्षणानिसुखानिच कोजानातीत्यर्थः वेगविषये सर्वत्रवायोरुपमास्पदत्वादितिभावः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

ऐतान्रथेषुतस्थुषःकःशुश्रावकथाययुः ।
कस्मैसस्रुःसुदासेअन्वापयइळाभिर्वृष्टयःसह ॥ २ ॥

आ । एतान् । रथेषु । तस्थुषः । कः । शुश्राव । कथा । ययुः । कस्मै ।
सस्रुः । सुऽदासे । अनु । आपयः । इळाभिः । वृष्टयः । सह ॥ २ ॥

एतान्मरुतोरथेषु तस्थुषः स्थितवतः कआशुश्राव श्रावयेदित्यर्थः यद्वैतेषां क्रोशध्व रथध्वनिंच कःशृणुयात् कथा कथं ययुर्गच्छन्ति तदपिकोजानाति यद्वा तान् कथमन्येदे दयोअनुगच्छेयुः कस्मै सुदासे सुदानाय आपयोबन्धुभूताव्याप्ताः वृष्टयोवर्षकाः अयंकं रिक्चित् इळाभिर्बहुविधैरन्नैःसह सहिताः अनुसस्रुः अनुक्रमेणावतरेयुः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तेमआहुर्यआययुरुपद्युभिर्विभिर्मदे ।
नरोमर्याअरेपसइमान्पश्यन्नितिष्टुहि ॥ ३ ॥

ते । मे । आहुः । ये । आऽययुः । उप । द्युऽभिः । विऽभिः । मदे ।
नरः । मर्याः । अरेपसः । इमान् । पश्यन् । इति । स्तुहि ॥ ३ ॥

ऋषिर्ऋग्द्वयाभ्यांमरुत्प्रादुर्भावमाख्यास्यन् अनया प्रादुर्भूतान्पश्यन्नाह—तेमरुतः इत्थंलपते मे मह्यमाहुः येउपाययुः येमरुतोमांप्राप्ताः कैःसाधनैः द्युभिर्द्योतमानैः विभिर्गन्तृभिरश्वैः किमर्थं मदे मदाय सोमपानजनिताय किमाहुरिति तदनुब्रूते नरोनेतारोमर्याःमनुष्येभ्योहिताः अरेपसोऽलेपास्ते हेऋषे इमानस्मान् पश्यन् तथास्थितान् चक्षुषावलोकयन् स्तुहीत्याहुः यद्वा इतिइत्थंपश्यन्स्तुहीति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

येअ॒ञ्जिषु॒येवाशी॑षु॒स्वभा॑नवःस्र॒क्षुरु॒क्मेषु॑खा॒दिषु॑ ।
आ॒यारथे॑षु॒धन्व॑सु ॥ ४ ॥

ये । अ॒ञ्जिषु॑ । ये । वाशी॑षु । स्वऽभा॑नवः । स्र॒क्षु । रु॒क्मेषु॑ ।
खा॒दिषु॑ । आ॒याः । रथे॑षु । धन्व॑ऽसु ॥ ४ ॥

अनया मरुतांस्वरूपंनिरूपयति हेमरुतोयुष्माकं येप्रसिद्धाः स्वभानवः स्वदीप्तयोंजिषुआभरणेषु आयाःआश्रयभूताःसन्ति येच वाशीष्वायुधेषु येच स्रक्षु माल्येषु येरुक्मेषु उरोभूषणेषु येचखादिषु हस्तपादस्थितकटकेषु हस्तेषुखादिश्चक्रतिः[1]पत्सुखादय[2]इतिहश्रुतीभवतः। रथेषु धन्वसुच येचस्वभानवः आयाःसन्ति सुधन्वानइषुमन्तः सुरथाः पृश्निमातरइतिचनिर्गमः[3] । तान्सर्वान्स्तुमइतिशेषः यद्वा येस्वभानवः स्वायत्तदीप्तयोमरुतोंजिषु आभरणेषु निमित्तेषु आयाआश्रयाभविष्यामः येचवाशीषुनिमित्तेषु एवंसर्वत्रयोज्यं तादृग्विधानिमान् पश्यन् स्तुहीतिपूर्वत्रसंबन्धः तेषामेवेदंवाक्यं ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

यु॒ष्माकँ॑स्मा॒रथाँ॒अनु॑मु॒देद॑धेमरुतोजीरदानवः ।
वृ॒ष्टीद्यावो॑य॒तीरि॑व ॥ ५ ॥ ११ ॥

यु॒ष्माक॑म् । स्म॒ । रथा॑न् । अनु॑ । मु॒दे । द॒धे॒ । म॒रु॒तः॒ । जी॒र॒ऽदा॒न॒वः॒ ।
वृ॒ष्टी । द्याव॑ः । य॒तीःऽइ॑व ॥ ५ ॥ ११ ॥

---

[1] ऋ० सं० २. ४. ६. । [2] ऋ० सं० ४. ३. १६. । [3] ऋ० सं० ४. ३. २१. ।

हेजीरदानवः शीघ्रदानाः हेमरुतः युष्माकंरथान् अनुउद्दिश्य मुदे मोदाय धारयामि करोमीत्यर्थः सामर्थ्यात्स्तुतीरितिलभ्यते स्मेतिपूरणः वृष्टीवृष्ट्यायतीःसर्वत्रगच्छन्तीः द्यावोदीप्तिरिवदृश्यमानान्रथानितिसंबंधः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

कारीर्यांतिस्रःपिंड्योहोतव्याः तत्रद्वितीयायाआयंनरइत्यनुवाक्या सूत्रितंच–आयंनरःसुदानवोददाशुषेविद्युन्महसोनरोअश्मदिद्यवइति ।

सैषाषष्ठी–

आयंनरःसुदानवोददाशुषेदिवःकोशमचुच्यवुः ।
विपर्जन्यंसृजन्तिरोदसीअनुधन्वनायन्तिवृष्टयः ॥ ६ ॥

आ । यम् । नरः । सुऽदानवः । ददाशुषे । दिवः । कोशम् । अचुच्यवुः । वि । पर्जन्यम् । सृजन्ति । रोदसी इति । अनु । धन्वना । यन्ति । वृष्टयः ॥ ६ ॥

नरोनेतारः सुदानवः शोभनदानाः मरुतोयंकोशं मेघनामैतत् अपांकोशवद्धार मेघं ददाशुषे हविर्दत्तवतेयजमानाय दिवोन्तरिक्षात् आअचुच्यवुः आच्यावयन्ति पर्ज मेघं रोदसीअनु द्यावापृथिव्यावनुसृत्य विसृजन्ति विमोचयन्ति पश्चात् धन्वना सर्व गच्छतोदकेनसह वृष्टयोवृष्टिप्रदामरुतोयन्ति सर्वत्रव्याप्नुवन्ति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

ततृदानाःसिन्धवःक्षोदसारजःप्रसस्रुर्धेनवोयथा ।
स्यन्नाअश्वाइवाध्वनोविमोचनेवियद्वर्तन्तएन्यः ॥ ७ ॥

ततृदानाः । सिन्धवः । क्षोदसा । रजः । प्र । सस्रुः । धेनवः । यथा । स्यन्नाः । अश्वाःऽइव । अध्वनः । विऽमोचने । वि । यत् । वर्तन्ते । एन्यः ॥ ७ ॥

सिन्धवः स्यन्दमानाअपः ततृदानाः निर्भिदन्तोमेघान्मरुतः क्षोदसा उदकेनसह रजोन्तरिक्षं प्रसस्रुः प्रसरन्ति धेनवोयथापयःसिंचन्त्योनवप्रसूतिकागावइव किंचदृष्टान्तान्तरं स्यन्नाआशुगतयोश्वाइव यथाध्वनोविमोचने मनुष्याणामध्वविमोकायसंचरन्तितथेत्यर्थः यद्यदाएन्यः नदीनामैतत् नद्योविवर्तन्ते विविधंसंचरन्ति अथवा प्रतिनिवृत्य वर्तन्ते प्रवर्धन्तेइत्यर्थः तदेवंकुर्वन्तीतिपूर्वत्रान्वयः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

आया॑तमरुतो दि॒वआन्तरि॑क्षाद॒मादु॒त । माव॑स्थातपरा॒वत॑ः ॥८॥

आ । या॒त॒ । म॒रु॒तः॒ । दि॒वः । आ । अ॒न्तरि॑क्षात् । अ॒मात् ।
उ॒त । मा । अव॑ । स्था॒त॒ । प॒रा॒ऽवत॑ः ॥ ८ ॥

हेमरुतः परावतः अत्यन्तदूरदेशात् दिवोद्युलोकादायात तथाअन्तरिक्षादायात उतअपिच अमात् अस्माल्लोकादायात परावतइत्यत्रवायोज्यम् परावतोदूरदेशेतत्रतत्रद्युलोकादौ मावस्थात अवस्थितिंमाकुरुत ॥ ८ ॥

अथनवमी—

मावो॑र॒सानि॑तभा॒कुभा॒क्रुमु॒र्माव॒ःसिन्धु॒र्निरी॑रमत् ।
माव॒ःपरि॑ष्ठात्स॒रयु॑ःपुरी॒षिण्य॒स्मेइत्सु॒म्नम॑स्तुवः ॥ ९ ॥

मा । व॒ः । र॒सा । अनि॑तभा । कुभा॑ । क्रुमु॑ः । मा । व॒ः । सिन्धु॑ः ।
नि । री॒र॒म॒त् । मा । व॒ः । परि॑ । स्था॒त् । स॒रयु॑ः । पु॒री॒षिणी॑ ।
अ॒स्मे इति॑ । इत् । सु॒म्नम् । अ॒स्तु । व॒ः ॥ ९ ॥

हेमरुतोवोयुष्मान् रसा नदीनामैतत् रसानदीभवतीतिनिरुक्तं[1]। रसनवती शब्दवती अनितभा इताप्राप्ताभायस्याःसाइतभा नताद्दृशीअनितभा कुभा कुत्सितदीप्तिश्च मानिरीरमत् मानिकृष्टंरमतु क्रुमुः सर्वत्रक्रमणः सिन्धुः समुद्रश्च मानिरीरमत् तथापुरीषिणीपुरीषमुदकं तद्वतीसरयुरपि मापरिष्ठात् परितस्तिष्ठतु मानिरुणद्धु अस्मेइत् अस्मास्वेवअस्तु सुम्नं त्वदागमनजनितंसुखं वोयुष्माकंसंबन्धि युष्मत्स्वभूतम् ॥ ९ ॥

---

[1] नि० ११. २५. ।

अथदशमी—

तंवःशर्धंरथानांत्वेषंगणंमारुतंनव्यसीनाम् । अनुप्रयन्तिवृष्टयः ॥ १० ॥

तम् । वः । शर्धम् । रथानाम् । त्वेषम् । गणम् । मारुतम् ।
नव्यसीनाम् । अनु । प्र । यन्ति । वृष्टयः ॥ १० ॥ १२ ॥

तंमारुतमित्यनेनसंबध्यते वोयुष्माकं प्रेरकं नव्यसीनांनूतनानां रथानां शर्धं बलं षं दीप्तं तंमारुतंगणंच स्तौमीत्यर्थः यद्वा रथानां रंहणशीलानां वोयुष्माकं शर्धं परा भिभावुकं गणंस्तौमीत्येकमेववाक्यं अथपरोक्षकृतः वृष्टयोयुष्माननुप्रयन्ति प्रकर्षेणगच्छ यद्वा वर्षकामरुतःअनुअनुकूलंप्रकृष्टं यन्तिगच्छन्ति ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथैकादशी—

शर्धंशर्धंवएषांव्रातंव्रातंगणंगणंसुशस्तिभिः । अनुक्रामेमधीतिभिः ॥

शर्धम्ऽशर्धम् । वः । एषाम् । व्रातम्ऽव्रातम् । गणम्ऽगणम् ।
सुशस्तिऽभिः । अनु । क्रामेम । धीतिऽभिः ॥ ११ ॥

हेमरुतः एषांवोयुष्माकं शर्धंशर्धं तत्तद्बलं व्रातंव्रातं अविवक्षितगणोव्रातः वोगणंगणं तंतंसप्तसप्तसमुदायात्मकंगणंगणंच सुशस्तिभिः शोभनस्तुतिभिः धीतिभि भिः हविःप्रदानादिलक्षणैरनुक्रामेम अनुगच्छेम ॥ ११ ॥

अथद्वादशी—

कस्माअद्यसुजातायरातहव्यायप्रययुः । एनायामेनमरुतः ॥

कस्मै । अद्य । सुऽजाताय । रातऽहव्याय । प्र । ययुः । एना ।
यामेन । मरुतः ॥ १२ ॥

अद्यास्मिन्दिने कस्मै सुजाताय रातहव्याय दत्तहविष्काय प्रययुः प्रकर्षेण एना अनेन यामेन रथेनमरुतः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी–

येनंतोकायतनंयायधान्यं१बीजंवहंध्वेअक्षितम् ।
अस्मभ्यंतद्धत्तनयद्वईमहेराधोविश्वायुसौभंगम् ॥ १३ ॥

येनं । तोकायं । तनंयाय । धान्यंम् । बीजंम् । वहंध्वे ।
अक्षितम् । अस्मभ्यंम् । तत् । धत्तन । यत् । वः । ईमंहे । राधंः ।
विश्वऽआंयु । सौभंगम् ॥ १३ ॥

हेमरुतोयेनसदयेनमनसा तोकाय पुत्राय तनयाय तत्पुत्राय धनायवा धान्यं बीजं अक्षितं अक्षीणं वहध्वे धारयध्वे तेनचित्तेनास्मभ्यं तद्धान्यंबीजं धत्तन यच्चवोयुष्मानीमहे याचामहे राधोधनं विश्वायु सर्वान्नोपेतं कृत्स्नायुष्योपेतंवा सौभगं सौभाग्यंच तद्धत्तनेतिसमन्वयः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी–

अतीयामनिदस्तिरःस्वस्तिभिर्हित्वावद्यमरांतीः ।
वृष्ट्वीशंयोरापंउस्रिभेषजंस्यामंमरुतःसह ॥ १४ ॥

अति । इयाम । निदः । तिरः । स्वस्तिऽभिः । हित्वा । अवद्यम् ।
अरांतीः । वृष्ट्वी । शम् । योः । आपः । उस्रि । भेषजम् ।
स्यामं । मरुतः । सह ॥ १४ ॥

हेमरुतोवयं स्वस्तिभिः क्षेमैरवद्यंपापं हित्वा परित्यज्य निदोनिन्दकानरातीःशत्रून् तिरःप्राप्तान् यद्वा तिरःअन्तर्हितान् अतीयाम अतिक्रम्यगच्छेम तिरस्कुर्मइत्यर्थः अनेनानिष्टपरिहारःप्रार्थितः उत्तरेणेष्टप्राप्तिरुच्यते वृष्ट्वी वृष्टिषुयुष्मत्प्रेरितासु सतीषु शं सुखं योः पापानांयावनंच आपउदकानि शसःस्थानेजस् उस्रि गोयुक्तंभेषजं यद्यप्येतदुदकनाम तथापिपृथगपामभिधानादत्रतद्धेतुकार्यमन्नमुच्यते तत्सर्वंसहस्याम लभेमहि हेमरुतोवयं यद्वा अपोयुष्मत्प्रेरिताः उक्तंसर्वंकुर्वन्तु वयंसर्वेसहैवस्याम भवेमयुष्मत्स्वभूताः ॥ १४ ॥

अथपंचदशी–

सुदेवःसमहासतिसुवीरोनरोमरुतःसमर्त्यः । यंत्रायध्वेस्यामते ॥

सुऽदेवः । समह । असति । सुऽवीरः । नरः । मरुतः । सः । मर्त्यः । यम् । त्रायध्वे । स्याम । ते ॥ १५ ॥

हेसमह प्रशस्तवचनःसमहशब्दः हेपूजित मरुतांगण सुदेवः कल्याणमरुत्संज्ञकदे तः असति भवति हेनरोनेतारः हेमरुतः सुमर्त्यः सुवीरः शोभनपुत्राद्युपेतश्च असति भवति मर्त्यं त्रायध्वे पालयध्वे यएवंभवति तेवयंस्यामयुष्मदीयाः ॥ १५ ॥

अथषोडशी–

स्तुहिभोजान्स्तुवतोअस्ययामनिरणन्गावोनयवसे ।
यतःपूर्वाँइवसखीँरनुह्वयगिरागृणीहिकामिनः ॥ १६ ॥ १३॥

स्तुहि । भोजान् । स्तुवतः । अस्य । यामनि । रणन् । गावः । न । यवसे । यतः । पूर्वान्ऽइव । सखीन् । अनु । ह्वय । गिरा । गृणीहि । कामिनः ॥ १६ ॥ १३ ॥

हेऋषे स्तुवतः स्तुतिंकुर्वतोऽस्ययजमानस्य यामनि यज्ञे भोजान् दातॄन्मरुतःस्तुहि नयवसे तृणादिभक्षणायगच्छन्त्योगावोयथारमन्ते तद्वन्मरुतोपि रणन् रमन्तां यतोगच्छ रुतः पूर्वान् पुरातनान् सखीनिवानुह्वय आह्वय कामिनस्तुतीच्छावतोमरुतोगिरास्तुत्या हिस्तुहि ॥ १६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

प्रशर्धायेतिपंचदशर्चंदशमंसूक्तं श्यावाश्वस्यार्षं मरुद्देवताकं चतुर्दशीत्रिष्टुप् शिष्टा प्रशर्धायपंचोनाजागतमुपान्त्यात्रिष्टुबित्यनुक्रान्तं सूक्तविनियोगोलैंगिकः आग्नेन्द्रामारु धानस्ययाज्या सूत्रितंच–प्रशर्धायमारुतायस्वभानवइत्यैन्द्रीमनूच्यमारुत्यायजेदिति ।

सैषासूक्तेप्रथमा—

प्रशर्धायमारुतायस्वभानवइमांवाचमनजापर्वतच्युते ।
घर्मस्तुभेदिवआपृष्ठयज्वनेद्युम्नश्रवसेमहिनृम्णमर्चत ॥ १ ॥

प्र । शर्धाय । मारुताय । स्वऽभानवे । इमाम् । वाचम् ।
अनज । पर्वतऽच्युते । घर्मऽस्तुभे । दिवः । आ । पृष्ठऽयज्वने ।
द्युम्नऽश्रवसे । महि । नृम्णम् । अर्चत ॥ १ ॥

प्रअनजेतिसंबन्धः मारुताय मरुत्संबन्धिने शर्धायबलाय इमां क्रियमाणां वाचं स्तुतिं प्रानज प्रापय कीदृशाय स्वभानवे स्वायत्ततेजसे पर्वतच्युते पर्वतस्यच्यावयित्रे घर्मस्तुभे घर्मस्यस्तोभयित्रे दिवआद्युलोकादागच्छते पृष्ठयज्वने षट्पृष्ठैरथंतरबृहदादिभिरीजानाय द्युम्नश्रवसे द्योतमानान्नाय महि महत् प्रभूतं नृम्णं धनं हविर्लक्षणंअर्चत ददतेत्यर्थः ॥ १ ॥

कारीर्यांप्रथमस्याःपिंड्याःप्रवोमरुतइतियाज्या सूत्रितंच—प्रवोमरुतस्तविषाउदन्यवआयंनरइति ।

सैषाद्वितीया—

प्रवोमरुतस्तविषाउदन्यवोवयोवृधोअश्वयुजःपरिज्रयः ।
संविद्युतादधतिवाशतित्रितःस्वरन्त्यापोवनापरिज्रयः ॥ २ ॥

प्र । वः । मरुतः । तविषाः । उदन्यवः । वयःऽवृधः । अश्वऽयुजः ।
परिऽज्रयः । सम् । विऽद्युता । दधति । वाशति । त्रितः ।
स्वरन्ति । आपः । अवना । परिऽज्रयः ॥ २ ॥

हेमरुतोवोयुष्माकं गणाः प्रप्रादुर्भवंति कीदृशागणाः तविषाः दीप्तामहान्तोवा उदन्यवः उदकेच्छवोजगद्रक्षार्थं वयोवृधोन्नस्यवर्धयितारः अश्वयुजः गमनायरथेश्वानांयोक्तारः परिज्रयः परितोगन्तारः यदा विद्युतासंदधतिसंगच्छन्ते तदानीं त्रितः त्रिषुस्थानेषु तायमानोमेघोमरुद्गणोवा वाशति शब्दयति अस्मिन्पक्षेसंघवादोयं तदाआपःपरिज्रयःपरितोगंत्र्यः आपोवनाअवनौभूमौस्वरंत्यधःपतंति ॥ २ ॥

विद्युन्महसइतितृतीयाकारीर्यामेवद्वितीयस्याःपिंडयायाज्या सूत्रितंच–विद्युन्महसोनरोऽश्मदिद्यवःकृष्णंनियानंहरयःसुपर्णाइति । तत्पाठस्तु ।

अथतृतीया–

वि॒द्युन्म॑हसो॒नरो॒अश्म॑दिद्यवो॒वात॑त्विषोम॒रुतः॑पर्व॒तच्युतः॑ ।
अ॒ब्द॒याचि॒न्मुहु॒राह्रा॑दुनी॒वृत॑स्त॒नय॑दमारभ॒साउदो॑जसः ॥ ३ ॥

वि॒द्युत्ऽम॑हसः । नरः॑ । अश्म॑ऽदिद्यवः । वात॑ऽत्विषः । म॒रुतः॑ ।
प॒र्व॒त॒ऽच्युतः॑ । अ॒ब्द॒ऽया । चि॒त् । मुहुः॑ । आ । ह्रा॒दु॒नि॒ऽवृतः॑ ।
स्त॒नय॑त्ऽअमाः । र॒भ॒साः । उत्ऽओ॑जसः ॥ ३ ॥

विद्युन्महसोविद्योतमानतेजसोनरोवृष्ट्यादेर्नेतारः अश्मदिद्यवोव्याप्तायुधाः अश्मसारमयायुधावा वातत्विषः प्राप्तदीप्तयः पर्वतच्युतः पर्वतानांमेघानांवाच्यावयितारः अब्दयामुहुरुदकानांदातारः शसोयाजादेशः चिदितिपूरणः ह्रादुनीवृतः ह्रादुन्याः अशनेःप्रवर्तकाः स्तनयदमाः अमाशब्दःसाहित्यवाची शब्दोपेतगणाइत्यर्थः रभसा वृष्ट्यर्थमुद्युंजानाः उदोजसः उद्धतबलाः मरुतोवृष्ट्यर्थंप्रादुर्भवन्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

व्य१॒क्तून्रु॒द्रा॒व्यहा॑निशिक्वसो॒व्य१॒न्तरि॑क्षं॒विरजां॑सिधूतयः ।
वियद॒ज्राँ॒अज॑थ॒नाव॑ईयथा॒विदु॒र्गाणि॑मरुतो॒नाह॑रिष्यथ ॥ ४ ॥

वि । अ॒क्तून् । रु॒द्राः॒ । वि । अहा॑नि । शि॒क्व॒सः॒ । वि । अ॒न्तरि॑क्षम् ।
वि । रजां॑सि । धू॒त॒यः॒ । वि । यत् । अज्रा॑न् । अज॑थ । नाव॑ः ।
ई॒म् । य॒था॒ । वि । दुः॒ऽगानि॑ । म॒रु॒तः॒ । न । अह॑ । रि॒ष्य॒थ॒ ॥ ४ ॥

हेरुद्राः रुद्रपुत्रामरुतः अक्तून् रात्रीः विअजथेत्युत्तरार्धगतेनसंबध्यते एवंसर्वत्रेति क्षिप्रं तितस्यार्थः अहा अहान्यपि व्यजथ हेशिक्वसः शक्ताः सर्वमपिकर्तुं अन्तरिक्षं व्यजथ तथा रजांसि लोकान् व्यजथ धूतयःकंपकाः यद्यदा अज्रान् मेघान् व्यजथ गमयथ ना तायथासमुद्रंतद्वत् दुर्गाणिशत्रुनगराणि विव्यजथ हेमरुतोनाहरिष्यथ नैवहिंसथ ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

तद्वीर्यंवोमरुतोमहित्वनंदीर्घंततानसूर्योनयोजनम् ।
एतानयामेअगृभीतशोचिषोनश्वदांयन्न्ययातनागिरिम् ॥५॥१४॥

तत् । वीर्यम् । वः । मरुतः । महिऽत्वनम् । दीर्घम् । ततान ।
सूर्यः । न । योजनम् । एताः । न । यामे । अगृभीतऽशोचिषः ।
अनश्वऽदाम् । यत् । नि । अयातन । गिरिम् ॥ ५ ॥ १४ ॥

हेमरुतोवोयुष्माकं तद्वीर्यं प्रसिद्धं सामर्थ्यं महित्वनं महत्त्वं दीर्घं अत्यन्तमायतं ततान तनोति स्तोता लोके सूर्योन योजनंसूर्यस्तेजइव एतान एतवर्णादेवानामश्वाइव तेयथा यामे गमने योजनंदीर्घंतन्वंति तद्वदित्यपरोदृष्टान्तः तेचागृभीतशोचिषः अगृहीततेजस्काः यद्वैतन्मरुतांविशेषणं हेमरुतोयूयमगृभीतशोचिषःसन्तोयद्यदा अनश्वदां व्यापकोदकादातारं पणिभिरपहृतानां अश्वानामप्रदातारंवा गिरिं मेघं पर्वतं वा न्ययातन निहतवन्तः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथषष्ठी—

अभ्राजिशर्धोमरुतोयदर्णसंमोषथावृक्षंकपनेववेधसः ।
अधस्मानोअरमतिंसजोषसश्चक्षुरिवयन्तमनुनेषथासुगम् ॥६॥

अभ्राजि । शर्धः । मरुतः । यत् । अर्णसम् । मोषथ । वृक्षम् ।
कपनाऽइव । वेधसः । अध । स्म । नः । अरमतिम् । सऽजोषसः ।
चक्षुःऽइव । यन्तम् । अनु । नेषथ । सुऽगम् ॥ ६ ॥

हेवेधसोवृष्टेर्विधातारः हेमरुतः शर्धोभवतांगणमभ्राजि भ्राजते यद्यस्मादर्णसमुदकवन्तं वृक्षं वृश्च्यते विदार्यतेइतिवृक्षोमेघः तंमोषथ ताडयथेत्यर्थः कपनाइव इवेत्यनर्थकः कंपनाः सन्तः यद्वा कंपनाः क्रिमयोवृक्षंघुणादयः तेयथा मुष्णंतितद्वत् अध अपिच स्मेतिपूरणः नोस्मान्मामित्यर्थः हेसजोषसः युष्मासु परस्परंसमानप्रीतयोयूयं अरमतिं आरमणं धनादिकं प्रतियन्तं गच्छन्तं अनुनेषथ अनुक्रमेणनयथ सुगं सुगमनंमार्गं तत्रदृष्टान्तः—चक्षुरिव तद्यथामार्गप्रदर्शनेननायकंभवतितद्वत् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

नसजी॑यतेमरुतो॒नह॑न्यते॒नस्रे॑धति॒नव्य॑थते॒नरि॑ष्यति ।
नास्य॒राय॒उप॑दस्यन्ति॒नोतय॒ऋषिं॑वा॒यंराजा॑नंवा॒सुषू॑दथ ॥ ७ ॥

न । सः । जी॒य॒ते॒ । म॒रु॒तः॒ । न । ह॒न्य॒ते॒ । न । स्रे॒ध॒ति॒ । न । व्य॒थ॒ते॒ ।
न । रि॒ष्य॒ति॒ । न । अ॒स्य॒ । रायः॑ । उप॑ । द॒स्य॒न्ति॒ । न । ऊ॒तयः॑ ।
ऋषि॑म् । वा॒ । यम् । राजा॑नम् । वा॒ । सुसू॑दथ ॥ ७ ॥

हेमरुतोयूयं यमृषिं मंत्रद्रष्टारं ब्राह्मणं राजानंवा सुषूदथ क्षारयथ प्रेरयथ इ-त्कर्मसुसऋषिः राजावानजीयते अन्यैर्नपराभाव्यते जिजयेज्यावयोहानावित्यस्यवा हेमरुतः नहन्यते नहिंस्यते अत्यर्थं प्राणैर्नवियुज्यते नस्रेधति नक्षीयते नव्यथते न इयते नरिष्यति नहिंस्यते अत्रहिंसाबाधमात्रं नास्यरायोधनानि नोपदस्यन्ति नोप यन्ते तथानोतयोरक्षाअप्युपदस्यन्ति ॥ ७ ॥

कारीर्यामिवतृतीयस्याःपिंडयायाज्यानियुत्वंतइत्येषा सूत्रितंच–नियुत्वंतोग्रामजितोय-थानरोग्नेबाधस्वविमृधोविदुर्गहेति ।

सैषाष्टमी–

नि॒यु॒त्व॑न्तोग्राम॒जितो॒यथा॒नरो॑र्य॒मणो॒नम॒रुतः॑कव॒न्धिनः॑ ।
पिन्व॒न्त्युत्सं॒यदि॒नासो॒अस्व॑र॒न्व्यु॑न्दन्तिपृथि॒वींमध्वो॒अन्ध॑सा ॥ ८ ॥

नि॒युत्व॑न्तः । ग्रा॒म॒ऽजितः॑ । यथा॑ । नरः॑ । अ॒र्य॒मणः॑ । न ।
म॒रुतः॑ । क॒व॒न्धिनः॑ । पिन्व॑न्ति । उत्स॑म् । यत् । इ॒नासः॑ ।
अस्व॑रन् । वि । उ॒न्द॒न्ति॒ । पृ॒थि॒वीम् । मध्वः॑ । अन्ध॑सा ॥ ८ ॥

नियुत्वंतोनियुत्संज्ञकैरश्वैस्तद्वन्तोमरुतः ग्रामजितः संघात्मकस्यपदार्थस्यविश्लेषयि- तारः नरोनराकारानेतारोवामरुतः यद्वा नियुत्वन्तः अयंशब्दोत्राश्वसामान्येवर्तते नि यवनवन्तोश्ववन्तोग्रामजितःग्रामस्यजेतारोनरइवमनुष्याइवतथाभवन्ति अर्यमणोनअर्यमन भृतयः आदित्याइवदीप्ताइतिशेषः तादृशामरुतःकवंधिनः उदकवन्तोभवन्ति यद्यदा इना

वराः उत्सं कूपादिनिम्नप्रदेशं मेघंवा पिन्वन्ति प्याययंत्युदकेन. यदा अस्वरन् शब्द-न्ति यदा व्युन्दन्ति पृथिवीं मध्वः मधुरस्योदकस्यान्धसासारेण तदैवंभवन्ति यद्वा यदा अस्वरन् तदा पिन्वंत्युत्समिनासः तदांधसः पृथिवींव्युन्दन्तीति ॥ ८ ॥

अथनवमी–

प्रवत्वंतीयंपृथिवीमरुद्भ्यंःप्रवत्वंतीद्यौर्भवतिप्रयद्भ्यंः ।
प्रवत्वंतीःपथ्यांअन्तरिक्ष्याःप्रवत्वंन्तःपर्वताजीरदांनवः ॥ ९ ॥

प्रवत्वंती । इयम् । पृथिवी । मरुत्ऽभ्यंः । प्रवत्वंती । द्यौः ।
भवति । प्रयत्ऽभ्यंः । प्रवत्वंतीः । पथ्यांः । अन्तरिक्ष्याः ।
प्रवत्वंन्तः । पर्वताः । जीरऽदांनवः ॥ ९ ॥

इयंपृथिवी मरुद्भ्योमरुतामर्थाय प्रवत्वती प्रवन्तः प्रकर्षवन्तोविस्तीर्णाः प्रदेशायस्यां प्रवत्वती तादृशी भवति कृत्स्नापिभूमिर्मरुत्पराभवतीत्यर्थः तां सर्वामपिव्यामुवन्तिइतियावत् था द्यौरपि प्रयद्भ्यः प्रकर्षेणगच्छद्भ्यः तेभ्यः प्रवत्वतीभवति सापिमरुतांसंचाराय तथा अ-तरिक्ष्याः अन्तरिक्षेभवाः पथ्याः सुगतयोपि प्रवत्वतीः प्रवत्वत्योमरुद्भ्योभवन्ति पर्वताः द्रयोमेघावा प्रवत्वन्तोभवन्ति जीरदानवः क्षिप्रदानामरुद्भ्यः ॥ ९ ॥

अथदशमी–

यन्मंरुतःसभरसःस्वर्णरःसूर्यंउदिंतेमदंथादिवोनरः ।
नवोश्वाःश्रथयन्ताहसिस्रंतःसद्योअस्याध्वंनःपारमंश्नुथ ॥ १० ॥ १५ ॥

यत् । मरुतः । सऽभरसः । स्वःऽनरः । सूर्यें । उत्ऽइंते । मदंथ ।
दिवः । नरः । न । वः । अश्वांः । श्रथयन्त । अहं । सिस्रंतः । सद्यः ।
अस्य । अध्वंनः । पारम् । अश्नुथ ॥ १० ॥ १५ ॥

हेमरुतः सभरसः सहबलाः स्वर्णरः सर्वस्यनेतारोयूयं यद्यदा सूर्यंउदिते उद्गते मध्या-मदथ सोमेन हेदिवोद्युलोकस्य नरोनेतारः यदा सोमंपातुमिच्छथेत्यर्थः तदावोश्वाः सिस्रतः

सरन्तोनाहश्श्रथयन्त नैवश्लथयन्ति सद्यस्तदानीमेवास्याध्वनोदेवयजनमार्गस्य पारमश्नुथ यद्वा यदा सोमेनमदथ तदा त्वदीयाअश्वानशिथिलाभवन्ति यूयंच कृत्स्नस्य मार्गस्य पारमश्नुथ ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेपंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथैकादशी–

अंसेषुवऋष्टयःपत्सुखादयोवक्षःसुरुक्मामरुतोरथेशुभः।
अग्निभ्राजसोविद्युतोगभस्त्योःशिप्राःशीर्षसुविततांहिरण्ययीः॥

अंसेषु । वः । ऋष्टयः । पत्ऽसु । खादयः । वक्षःऽसु । रुक्माः ।
मरुतः । रथे । शुभः । अग्निऽभ्राजसः । विऽद्युतः । गभस्त्योः ।
शिप्राः । शीर्षऽसु । विऽतताः । हिरण्ययीः ॥ ११ ॥

हेमरुतोवोयुष्माकमंसेषु ऋष्टयआयुधानिभासन्तइतिशेषः पत्सुखादयः कटकाः रुक्माःहाराः रथेशुभः मधुरामुषाआपः अग्निभ्राजसोग्निदीप्ताः विद्युतोगभस्त्योः हस्तयो न्तइत्यर्थः शीर्षसुशिरःसुहिरण्ययीः हिरण्मय्यः शिप्राः उष्णीषमय्यः वितताविस्तृता वाक्यंवितताइतिवासंबन्धनीयं ॥ ११ ॥

अथद्वादशी–

तंनाकमर्योअगृभीतशोचिषंरुशत्पिप्पलंमरुतोविधूनुथ।
समच्यन्तवृजनातित्विषन्तयत्स्वरन्तिघोषंविततमृतायवः॥

तम् । नाकम् । अर्यः । अगृभीतऽशोचिषम् । रुशत् । पिप्पल
मरुतः । वि । धूनुथ । सम् । अच्यन्त । वृजना । अतित्विष
यत् । स्वरन्ति । घोषम् । विऽततम् । ऋतऽयवः ॥ १२ ॥

हेमरुतोअर्योगंतारोयूयं तं प्रसिद्धंनाकमादित्यं नास्मिन्नकमस्तीतिनाकः तं तशोचिषं असुरैरनपहृततेजस्कं तं रुशच्छुभ्रवर्णं पिप्पलमुदकं विधूनुथ विविधंचाल यंद्विकर्मकः यद्यदा वृजना बलानि समच्यन्त संगताबलिनोभवथ हविर्भिरस्मद्दत्तैर्

आदतितिविषन्त दीप्ताभवथ उभयत्रपुरुषव्यत्ययः यद्वा यदा असुरावृजनाबलैः समच्यन्त अतितिविषन्त तदा घोषं भयजनकं शब्दं विततं विस्तृतं स्वरन्ति कुरुतेत्यर्थः ऋताय-वउदकमिच्छन्तोयूयं यद्वोत्तरार्धऋत्विग्यजमानपरतयाव्याख्येयः यद्यदा ऋतायवोयज्ञकामाः यजमानादयः यदा समच्यन्त संगताः वृजना बलानि अतितिविषन्त च स्वरन्ति घोषं स्तोत्रं विततं तदानीं पिप्पलं विधूनुथेतिसंबन्धः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी–

युष्मादत्तस्यमरुतोविचेतसोरायःस्याम रथ्योवयस्वतः ।
नयोयुच्छतितिष्योयथादिवोऽस्मेरारन्तमरुतःसहस्रिणम् ॥ १३ ॥

युष्माऽदत्तस्य । मरुतः । विऽचेतसः । रायः । स्याम । रथ्यः ।
वयस्वतः । न । यः । युच्छति । तिष्यः । यथा । दिवः । अस्मे इति ।
ररन्त । मरुतः । सहस्रिणम् ॥ १३ ॥

हेविचेतसोविविधप्रज्ञाहेमरुतोयुष्मादत्तस्य युष्माभिर्दत्तस्य वयस्वतोन्नवतोरायो-धनस्य स्याम भवेम स्वामिनः के रथ्योरथस्वामिनोवयं योयुष्माभिर्दत्तोराः नयुच्छति प्रच्यवते यथा दिवःसकाशात्तिष्यआदित्योनयुच्छति तथा अस्मे अस्मासु सहस्रिणं अपरि-मितं तंरायं ररन्त रमयत हेमरुतः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी–

यूयंरयिंमरुतःस्पार्हवीरंयूयमृषिमवथसामविप्रम् ।
यूयमर्वन्तंभरतायवाजंयूयंधत्थराजानंश्रुष्टिमन्तम् ॥ १४ ॥

यूयम् । रयिम् । मरुतः । स्पार्हऽवीरम् । यूयम् । ऋषिम् ।
अवथ । सामऽविप्रम् । यूयम् । अर्वन्तम् । भरताय । वाजम् ।
यूयम् । धत्थ । राजानम् । श्रुष्टिऽमन्तम् ॥ १४ ॥

हेमरुतोयूयं रयिं धनं स्पार्हवीरं स्पृहणीयैःवीरैःपुत्रभृत्यादिभिरुपेतं धत्थ दत्थ हेमरुतो-यूयं सामविप्रं साम्नांविविधंप्रेरयितारं यद्वा सामसहिताविप्रायस्यताद्दशं ऋषिमवथ रक्षथ हे-

यूयं अर्वन्तं अश्वं वाजमन्नंचभरताय देवान् बिभ्रते श्यावाश्वाय धत्थ हेमरुतोयूयं राजानं दीप्तंस्वामिनंवा श्रुष्टिमन्तं सुखवन्तं पुत्रमित्यर्थः धत्थ ॥ १४ ॥

अथपंचदशी—

तद्वोंयामिद्रविणंसद्यऊतयोयेनास्व१र्णततनामनॄँरभि ।
इदंसुमेमरुतोहर्यतावचोयस्यतरेमतरसाशतंहिमाः ॥१५॥

तत् । वः । यामि । द्रविणम् । सद्यःऽऊतयः । येन । स्वः । न ।
ततनाम । नॄन् । अभि । इदम् । सु । मे । मरुतः । हर्यत । वचः ।
यस्य । तरेम । तरसा । शतम् । हिमाः ॥ १५ ॥ १६ ॥

हेसद्यऊतयः तदानीमेवरक्षायेषांतेतादृशाः सद्योगमनावा वोयुष्मान्तद्द्रविणं धनं याचामहे येनधनेन नॄनस्मत्पुत्रभृत्यादीन् अभिततनाम स्वर्णआदित्यइवरश्मीन् हेमरुतो स्वभूतमिदं इदानींक्रियमाणं वचः स्तोत्रं सु सुष्ठु हर्यत कामयध्वं यस्यस्तोत्रवचसः बलेनशतं शतसंख्याकान् हिमाः हेमन्तान् तरेम शतसंवत्सरंजीवेमेत्यर्थः ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेषोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

प्रयज्यवइतिदशर्चंएकादशंसूक्तं श्यावाश्वस्यार्षंमारुतं दशमीत्रिष्टुप् शिष्टाजगत्यः यज्यवोदशान्त्यात्रिष्टुबित्यनुक्रमणिका । आभिप्लविकेषष्ठेहनिआग्निमारुतइदंसूक्तंमारुत द्धानीयं सूत्रितंच—प्रयज्यवइमंस्तोममित्याग्निमारुतमिति ।

तत्रप्रथमा—

प्रयंज्यवोमरुतोभ्राजंदृष्टयोबृहद्वयोदधिरेरुक्मवक्षसः ।
ईयंन्तेअश्वैःसुयमेभिराशुभिःशुभंयातामनुरथाअवृत्सत ॥

प्रऽयंज्यवः । मरुतः । भ्राजत्ऽऋष्टयः । बृहत् । वयः । दधिरे ।
रुक्मऽवक्षसः । ईयन्ते । अश्वैः । सुऽयमेभिः । आशुऽभिः ।
शुभम् । याताम् । अनु । रथाः । अवृत्सत ॥ १ ॥

प्रयज्यवः प्रकर्षेणयष्टारोभ्राजदृष्टयोदीप्तायुधाः मरुतः बृहद् प्रभूतम् वयोयौवनलक्षणं प्रभूतमन्नंवा दधिरे धारयन्ति रुक्मवक्षसोहारायतवक्षस्काः तेमरुतः सुयमेभिः सुखेननियमितुंशक्यैः आशुभिः शीघ्रगैरश्वैरीयन्तेप्राप्यन्ते शुभं शोभनंयथाभवतितथा यद्वोदकमभिलक्ष्य यातां गच्छतां मरुतांरथाअप्यन्ववृत्सत अनुवर्तन्ते ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

स्वयंदधिध्वेतविषींयथाविदबृहन्महान्तउर्वियाविराजथ ।
उतान्तरिक्षंममिरेव्योजसाशुभंयातामनुरथाअवृत्सत ॥ २ ॥

स्वयम् । दधिध्वे । तविषीम् । यथा । विद । बृहत् । महान्तः ।
उर्विया । वि । राजथ । उत । अन्तरिक्षम् । ममिरे । वि । ओजसा ।
शुभम् । याताम् । अनु । रथाः । अवृत्सत ॥ २ ॥

हेमरुतोयूयं स्वयंअसहायेनैव दधिध्वे धारयध्वे कुरुध्वइत्यर्थः किं तविषीं बलं सामर्थ्यं यथाविद जानीथ अप्रतिवद्धसामर्थ्याइत्यर्थः हेमहान्तोयूयं उर्वियाउरवः सन्तोविराजथ उतापिचान्तरिक्षं ओजसा बलेन विममिरे व्याप्नुथ शुभमित्यादिगतं ॥ २ ॥

अथतृतीया–

साकंजाताःसुभ्वःसाकमुक्षिताःश्रियेचिदाप्रतरंवावृधुर्नरः ।
विरोकिणःसूर्यस्येवरश्मयःशुभंयातामनुरथाअवृत्सत ॥ ३ ॥

साकम् । जाताः । सुऽभ्वः । साकम् । उक्षिताः । श्रिये । चित् ।
आ । प्रऽतरम् । ववृधुः । नरः । विऽरोकिणः । सूर्यस्यऽइव ।
रश्मयः । शुभम् । याताम् । अनु । रथाः । अवृत्सत ॥ ३ ॥

साकं सहैवजाताउत्पन्नाः सुभ्वः सुष्ठुभवन्तः महान्तइत्यर्थः तथैवसाकंसहैवउक्षिताः सेक्तारोवर्षकाः श्रियेचिद् शोभायैएव प्रतरं प्रकृष्टतरं आसर्वतोववृधुरवर्धयन् नरः कर्मणांनेतारः विरोकिणः विरोचमानाः सूर्यस्येवरश्मयः सूर्यरश्मयइवशुभमित्यादिगतं ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

आभूषेण्यंवोमरुतोमहित्वनंदिदृक्षेण्यंसूर्यस्येवचक्षणम् ।
उतोअस्माँअमृतत्वेदधातनशुभंयातामनुरथाअवृत्सत ॥ ४ ॥

आऽभूषेण्यम् । वः । मरुतः । महिऽत्वनम् । दिदृक्षेण्यम् ।
सूर्यस्यऽइव । चक्षणम् । उतो इति । अस्मान् । अमृतऽत्वे ।
दधातन । शुभम् । यातम् । अनु । रथाः । अवृत्सत ॥ ४ ॥

हेमरुतः वोयुष्माकं महित्वनं महत्त्वं आभूषेण्यं स्तुत्यं किंच सूर्यस्येवचक्षणंरूपमिव दि
क्षेण्यं दर्शनीयं उतोअपिचास्मान् अमृतत्वे मोक्षेस्वर्गेइत्यर्थः तत्रदधातन धारयत शिष्टंगतं।

कारीयांप्रथमस्याःपिंड्याउदीरयथेत्यनुवाक्या सूत्रितंच—उदीरयथामरुतःसमुद्रतः
मरुतस्तविषाउदन्यवइति ।

सैषापंचमी—

उदीरयथामरुतःसमुद्रतोयूयंवृष्टिंवर्षयथापुरीषिणः ।
नवोदस्राउपदस्यन्तिधेनवःशुभंयातामनुरथाअवृत्सत ॥५॥

उत् । ईरयथ । मरुतः । समुद्रतः । यूयम् । वृष्टिम् । वर्षयथ ।
पुरीषिणः । न । वः । दस्राः । उप । दस्यन्ति । धेनवः । शुभम् ।
यातम् । अनु । रथाः । अवृत्सत ॥ ५ ॥ १७ ॥

हेमरुतोयूयंसमुद्रतः समुद्रवणसाधनादन्तरिक्षात् उदीरयथ प्रेरयथवृष्टिं अयमे
पुनरुच्यते हेपुरीषिणः पृणतेः प्रीणातेर्वापुरीषमुदकं हेतद्वन्तोयूयं वृष्टिंवर्षयथ हेदस्राः दर्श
शत्रूणामुपक्षपयितारोवा वोयुष्माकं धेनवः प्रीणयितारोमेघाः नोपदस्यन्ति नशुष्यन्ति॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथषष्ठी—

यदश्वान्धूर्षुपृषतीरयुग्ध्वंहिरण्ययान्प्रत्यत्काँअमुग्ध्वम् ।
विश्वाइत्स्पृधामरुतोव्यस्यथशुभंयातामनुरथाअवृत्सत ॥

यत् । अश्वान् । धूःऽसु । पृषतीः । अयुग्ध्वम् । हिरण्ययान् ।
प्रति । अत्कान् । अमुग्ध्वम् । विश्वाः । इत् । स्पृधः । मरुतः ।
वि । अस्यथ । शुभम् । याताम् । अनु । रथाः । अवृत्सत ॥ ६ ॥

हेमरुतः यूयं यद्यदाश्वान् धूर्षु रथसंबन्धिनीष्वयुग्ध्वं योजितवन्तःस्थ कीदृशानश्वान् पृषतीः पृषत्योमरुतामित्युक्तत्वात् पृषद्वर्णावडवाः सारंगीर्वात्राश्वशब्दवाच्या हिरण्ययान् हिरण्यवर्णान् अत्कान् कवचान् प्रत्यमुग्ध्वं प्रत्यमुंचत एवंकृत्वा विश्वाइत्स्पृधः सर्वानपिसंग्रामान् हेमरुतः व्यस्यथ विक्षिपथ शुभमित्यादिगतं ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

नपर्वतानन्द्योवरन्तवोयत्राचिध्वंमरुतोगच्छथेदुतत् ।
उतद्यावापृथिवीयाथनापरिशुभंयातामनुरथाअवृत्सत ॥ ७ ॥

न । पर्वताः । न । नद्यः । वरन्त । वः । यत्र । अचिध्वम् ।
मरुतः । गच्छथ । इत् । ऊँ इति । तत् । उत । द्यावापृथिवी इति ।
याथन । परि । शुभम् । याताम् । अनु । रथाः । अवृत्सत ॥ ७ ॥

हेमरुतःवोयुष्मान् पर्वताः शिलोच्चयानवरन्त नवारयन्तु तथा नद्यश्च नवारयन्तु किन्तु यत्र यस्मिन् यज्ञादिस्थाने अचिध्वं जानीथसंकल्पयथ तत्स्थानं गच्छथेदु गच्छथैव उतापिच द्यावापृथिवीच परि परितोयाथनयाथ वृष्ट्यर्थमिति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

यत्पूर्व्यंमरुतोयच्चनूतनंयदुद्यतेवसवोयच्चशस्यते ।
विश्वस्यतस्यभवथानवेदसःशुभंयातामनुरथाअवृत्सत ॥ ८ ॥

यत् । पूर्व्यम् । मरुतः । यत् । च । नूतनम् । यत् । उद्यते । वसवः ।
यत् । च । शस्यते । विश्वस्य । तस्य । भवथ । न । वेदसः ।
शुभम् । याताम् । अनु । रथाः । अवृत्सत ॥ ८ ॥

हेमरुतोयूयं यत्पूर्व्यं पूर्वतनं पूर्वमनुष्ठितंयत्कर्मास्तितदित्यर्थः यच्चनूतनं कर्मा यच्चोद्यते ऊर्ध्वंप्राप्यते स्तूयतेइत्यर्थः हेवसवोवासकाः यच्च शस्यते शंसनंक्रियते विश्वस्योत्कृष्टस्य नवेदसः जानन्तोभवथ ॥ ८ ॥

अथनवमी–

मृ॒ळत॑नोमरुतो॒माव॑धिष्टना॒स्मभ्य॒ंशर्म॑बहु॒लंविय॑न्तन।
अधि॑स्तो॒त्रस्य॑स॒ख्यस्य॑गातन॒शुभ॑ंया॒तामनु॒रथा॑अवृत्सत॥९॥

मृ॒ळत॑ । नः॒ । म॒रु॒तः॒ । मा । व॒धि॒ष्ट॒न॒ । अ॒स्मभ्य॑म् । शर्म॑ ।
ब॒हु॒लम् । वि । य॒न्त॒न॒ । अधि॑ । स्तो॒त्रस्य॑ । स॒ख्यस्य॑ । गा॒त॒न॒ ।
शुभ॑म् । या॒ताम् । अनु॑ । रथाः॑ । अ॒वृ॒त्स॒त॒ ॥ ९ ॥

हेमरुतःनोस्मान्मृळत सुखयत मावधिष्टन असम्यक्करणादिजनितेनकोपेन मा ध्वं किंतु अस्मभ्यं शर्म सुखं बहुलं अत्यधिकं वियन्तन कुरुत किंच स्तोत्रस्य सख्यस्य सख्यं अधिगातन अधिगच्छत स्तुतिमनुभूयास्मासुसख्यंकुरुतेत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथदशमी–

यू॒यम॒स्मान्न॑यत॒वस्यो॒अच्छा॒निरं॑ह॒तिभ्यो॑मरुतोगृणा॒नाः।
जु॒षध्व॑ंनोह॒व्यदा॑तिंयजत्राव॒यंस्या॑म॒पत॑योर॒यी॒णाम्॥१०॥

यू॒यम् । अ॒स्मान् । न॒य॒त॒ । वस्यः॑ । अच्छ॑ । निः । अं॒ह॒तिऽभ्यः॑ ।
म॒रु॒तः॒ । गृ॒णा॒नाः । जु॒षध्व॑म् । नः॒ । ह॒व्यऽदा॑तिम् । य॒ज॒त्राः॒ ।
व॒यम् । स्या॒म॒ । पत॑यः । र॒यी॒णाम् ॥ १० ॥ १८ ॥

हेमरुतोयूयमस्मान् वस्योवसीयोधनं स्वर्गादिलक्षणंस्थानंवा अछ अभिलक्ष्य नयत यत किंच अंहतिभ्यः पापेभ्योनिर्णयत निर्गमयत गृणानाः स्तूयमानाः कर्मणिकर्तृप्रत्ययः ध्वं सेवध्वं नोस्माकं हव्यदातिं हविर्दानवन्तंयज्ञं हेयजत्राः यष्टव्यायूयंवयंच रयीणां नांधनानां पतयः स्याम भवेम ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अग्नेशर्धन्तमितिनवर्चंद्वादशंसूक्तं श्यावाश्वस्यार्षंमारुतं तृतीयासप्तम्यौसतोबृहत्यौ शिष्टाबृहत्यः अग्नेनववार्हतंतृतीयासप्तम्यौसतोबृहत्यावित्यनुक्रमणिका ।

तत्रप्रथमा—

अग्नेशर्धन्तमागणंपिष्टंरुक्मेभिरञ्जिभिः ।
विशोअद्यमरुतामवंह्वयेदिवश्चिद्रोचनादधि ॥ १ ॥

अग्ने । शर्धन्तम् । आ । गणम् । पिष्टम् । रुक्मेभिः । अंजिऽभिः । विशः । अद्य । मरुताम् । अव । ह्वये । दिवः । चित् । रोचनात् । अधि ॥ १ ॥

हेअग्ने शर्धन्तं शत्रूनभिभवन्तं यज्ञायोत्सहमानंवा गणं मरुतांगणं आह्वयेइतिशेषः कीदृशंगणं रुक्मेभिः रुक्मैः रोचमानैरंजिभिः आभरणैश्च पिष्टं अवयवितं युक्तमित्यर्थः अद्यास्मिन्यागदिनेमरुतांविशः प्रजाः गणानित्यर्थः तान्रोचनाद्रोचमानाद्दिवोद्युलोकादधीतिपंचम्यर्थानुवादी चित्पूरणः अव अवस्तात् अस्मदभिमुखं ह्वये आह्वयामि ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यथाचिन्मन्यसेहृदातदिन्मेजग्मुराशसः ।
येतेनेदिष्ठंहवनान्यागमंतान्वर्धभीमसंदृशः ॥ २ ॥

यथा । चित् । मन्यसे । । हृदा । तत् । इत् । मे । जग्मुः । आऽशसः । ये । ते । नेदिष्ठम् । हवनानि । आऽगमन् । तान् । वर्ध । भीमऽसंन्दृशः ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वं हृदा हृदयेन मरुतोयथाचिन्मन्यसे चिदितिपूजायां येनप्रकारेण अतिपूजितं जानासि तेष्वादरंकरोषीत्यर्थः तदित् तथैव मेमदर्थं जग्मुर्गच्छन्तु आशसः आशंसितारः इच्छन्तः शत्रुन्हिंसन्तोवा अनन्तरं येमरुतोनेदिष्ठं अत्यंतांतिकंसन्निधावेव ते तव हवनान्याह्वानानिश्रुत्वा आगमन् आगच्छन्ति तान् भीमसंदृशः कालविलंबासहनेनभयंकरदर्शनान् वर्ध वर्धय हविःप्रापणेन ॥ २ ॥

अथतृतीया—

मीह्ळुष्मतीवपृथिवीपराहतामदन्त्येत्यस्मदा ।
ऋक्षोनवोमरुतःशिमीवाँअमोदुध्रोगौरिवभीमयुः ॥ ३

मीह्ळुष्मतीऽइव । पृथिवी । पराऽहता । मदन्ती । एति ।
अस्मत् । आ । ऋक्षः । न । वः । मरुतः । शिमीऽवान् ।
अमः । दुध्रः । गौःऽइव । भीमऽयुः ॥ ३ ॥

मीह्ळुष्मतीप्रबलस्वामिका पराहता अन्यैरभिभूतापृथिवीव अत्रपृथिवीशब्दस्तदधि तांप्रजांलक्षयति सायथा स्वस्वामिनमुपद्रुताभिगच्छतितद्वदिति मरुतांसाकल्येनसर्वथा दृष्टान्तः एवंमदन्तीहृष्यन्ती मरुत्सेना अस्मत् अस्मानित्यर्थः आएति आगच्छति हेमरु वोयुष्माकं अमोबलं गणः ऋक्षोन अग्निरिव शिमीवान् कर्मवान् दुध्रोदुर्धरः गौरिवभीम भीमैर्वृषभैर्युक्तागौरिव सयथा शिमीवान् कर्मवान् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

नियेरिणन्त्योजसावृथागावोनदुर्धुरः ।
अश्मानंचित्स्वर्यं[१]पर्वतंगिरिंप्रच्यावयन्तियामभिः ॥४

नि । ये । रिणन्ति । ओजसा । वृथा । गावः । न । दुःऽधुरः ।
अश्मानम् । चित् । स्वर्यम् । पर्वतम् । गिरिम् । प्र । च्यवयन्ति ।
यामऽभिः ॥ ४ ॥

येमरुतोओजसा स्वीयेनबलेन निरिणन्ति हिंसन्ति शत्रून् वृथा अनाया स्वसंचारमात्रेण गावोन दुर्धुरः दुःखेनहिंस्याअश्वाइव तेमरुतः स्वर्यं शब्दयन्तं श्मानं व्याप्तंपर्वतं जगत्पूरकोदकवन्तं पर्ववान्पर्वतः पर्वपुनःपृणातेःप्रीणातेर्वाइतिनिरुक्तं । दृशं गिरिं मेघं यद्वा पर्वतमितिविशेष्यंगिरिमितिविशेषणं निगिरत्युदकमितिगिरिः यामभिर्गमनैः प्रच्यावयन्ति उदकनिर्गमनार्थं ॥ ४ ॥

नि० १. २०. ।

अथपंचमी–

उत्तिष्ठनूनमेषांस्तोमैःसमुक्षितानाम् ।
मरुतांपुरुतममपूर्व्यंगवांसर्गमिवह्वये ॥ ५ ॥ १९ ॥

उत् । तिष्ठ । नूनम् । एषाम् । स्तोमैः । । सम्ऽउक्षितानाम् ।
मरुताम् । पुरुऽतमम् । अपूर्व्यम् । गवाम् । सर्गम्ऽइव । ह्वये ॥ ५ ॥

हेमरुतोयूयं उत्तिष्ठ उत्तिष्ठत व्यत्ययेनैकवचनं नूनं निश्चयं एषांस्तोमैःस्तोत्रैः समुक्षितानां वर्धितानांमरुतां यद्वा स्तोमैरुपह्वयइतिसंबन्धः तादृशां मरुतां पुरुतमं प्रभूततमं अपूर्व्यं नविद्यतेपूर्वोयेभ्यस्तंअपूर्व्यं सर्गं संघं गवामुदकानां प्रसिद्धानांगवांवा सर्गं संघमिवह्वये आह्वये ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेएकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथषष्ठी–

युङ्ध्वंह्यरुषीरथेयुङ्ध्वंरथेषुरोहितः ।
युङ्ध्वंहरीअजिराधुरिवोह्ळवेवहिष्ठाधुरिवोह्ळवे ॥ ६ ॥

युङ्ध्वम् । हि । अरुषीः । रथे । युङ्ध्वम् । रथेषु । रोहितः ।
युङ्ध्वम् । हरी इति । अजिरा । धुरि । वोह्ळवे । वहिष्ठा ।
धुरि । वोह्ळवे ॥ ६ ॥

हेमरुतोयूयं रथे युष्मदीये सर्वेषांसाधारणभूते अरुषीरारोचमानावडवाः युङ्ध्वं योजयध्वं तथा रथेषु युष्मदीयेषु रोहितोरोहितवर्णायुङ्ध्वं हरी अश्वौ अजिरा अजिरौ आशुगमनौ धुरिवोह्ळवे वहनाययुङ्ध्वं आदरार्थंपुनरुच्यते वहिष्ठा वोढृतमावश्वौधुरिवोह्ळवे ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

उतस्यवाज्यरुषस्तुविष्वणिरिहस्मधायिदर्शतः ।
मावोयामेषुमरुतश्चिरंकरत्प्रतंरथेषुचोदत ॥ ७ ॥

उत । स्यः । वाजी । अरुषः । तुविऽस्वनिः । इह । स्म । धायि ।
दर्शतः । मा । वः । यामेषु । मरुतः । चिरम् । करत् । प्र । तम् ।
रथेषु । चोदत ॥ ७ ॥

उतापिच स्यः सवाजी वेजनवानरुषआरोचनः तुविष्वणिः प्रभूतध्वनिरश्वः अरु इत्यनेनरोहितइत्युक्तंभवति प्रष्टिर्वहतिरोहितइतिह्युक्तं[1] । इहेदानीं दर्शतोदर्शनीयःसन् धायि र थेनियोजितः स्मेतिपूरणः हेमरुतोवोयामेषु गमनेषु सोश्वश्चिरंविलंबंमाकरत् माकरोतु तं रथे रथेयुक्तमितिशेषः प्रचोदत प्रेरयत यथाविलंबंनकुर्यात्तथाप्रेरयत ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

रथंनुमारुतंवयंश्रवस्युमाहुवामहे ।
आयस्मिन्तस्थौसुरणानिबिभ्रतीसचामरुत्सुरोदसी ॥ ८ ॥

रथम् । नु । मारुतम् । वयम् । श्रवस्युम् । आ । हुवामहे । आ ।
यस्मिन् । तस्थौ । सुऽरणानि । बिभ्रती । सचा । मरुत्ऽसु ।
रोदसी ॥ ८ ॥

वयमात्रेयाः रथं रंहणस्वभावं मारुतं मरुतांसंबन्धिनंरथं श्रवस्युं अन्नेछुं नुअद्य आ हुवामहे आह्वयामः यस्मिन्नथे सुरणानि सुरमणानि जलानि बिभ्रती धारयन्ती रोदसी रु द्रस्यपत्नी मरुतांमाता यद्वा रुद्रोवायुः तत्पत्नी माध्यमिकादेवीमरुत्सु सचा सहिता आ स्थौ आस्थितवती तंरथमाहुवे ॥ ८ ॥

अथनवमी—

तंवःशर्धंरथेशुभंत्वेषंपनस्युमाहुवे ।
यस्मिन्त्सुजातासुभगामहीयतेसचामरुत्सुमीळ्हुषी ॥ ९ ॥ २

तम् । वः । शर्धम् । रथेऽशुभम् । त्वेषम् । पनस्युम् । आ । हुवे ।
यस्मिन् । सुऽजाता । सुऽभगा । महीयते । सचा । मरुत्ऽसु ।
मीळ्हुषी ॥ ९ ॥ २० ॥

---

[1] ऋ० सं० ५. ८. ३. ।

हेमरुतः वः शर्धं युष्मदीयं बलं गणं रथेशुभं रथेशोभमानं त्वेषं दीप्तं पनस्युं स्तुत्यमाहुवे आह्वये यस्मिन्शर्धे सुजाता सुष्ठुप्रवृद्धा सुभगा शोभनभाग्या अतिमहती मीळ्हुषी मीळ्हुष्टमशिवतमेत्यादौदर्शनान्मीढ्वान्रुद्रः तत्पत्नीमीळ्हुषी मरुत्सु सचा सह महीयते पूज्यते तंशर्धमाहुवे आपस्तंबोपिरुद्रपत्नींमीळ्हुषीसंज्ञयाव्यवजहार उत्तरया दक्षिणस्यामीशानमावाहयति लौकिक्यावाचोत्तरस्यां मीळ्हुषीं मध्येजयन्तमिति ॥ ९ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेविंशोवर्गः ॥ २० ॥

॥ इतिपञ्चमेमण्डलेचतुर्थोनुवाकः ॥ ४ ॥

पंचमेनुवाकेषोडशसूक्तानि तत्रारुद्रासइत्यष्टर्चंप्रथमंसूक्तं श्यावाश्वस्यार्षंमारुतं सप्तम्यष्टम्यौत्रिष्टुभौ शिष्टाषड्जगत्यः आरुद्रासोष्टौद्वित्रिष्टुबन्तमित्यनुक्रमणिका। विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा–

आरुद्रासइन्द्रवन्तःसजोषसोहिरण्यरथाःसुवितायगन्तन ।
इयंवोअस्मत्प्रतिहर्यतेमतिस्तृष्णजेनदिवउत्सांउदन्यवे ॥ १ ॥

आ । रुद्रासः । इन्द्रऽवन्तः । सऽजोषसः । हिरण्यऽरथाः ।
सुवितायं । गन्तन । इयम् । वः । अस्मत् । प्रति । हर्यते । मतिः ।
तृष्णऽजे । न । दिवः । उत्साः । उदन्यवे ॥ १ ॥

हेरुद्रासोरुद्रपुत्राः इन्द्रवन्तः इन्द्रेणयुष्मत्स्वामिनातद्वन्तः सजोषसः परस्परंसमानप्रीतयोहिरण्यरथाः हिरण्यमयरथाःसन्तः सुविताय सुगमनाय तत्साधनाय सुष्ठु सर्वैर्गन्तव्याय यज्ञाय तदर्थं आगन्तन आगच्छत किमत्रविद्यतइतितदुच्यते इयं अस्मदस्मदीया मतिः स्तुतिर्वोयुष्मान् प्रतिहर्यते कामयते तस्मादागच्छत उदन्यवे उदकेच्छवे तृष्णजे गोतमाय दिवः द्युलोकसकाशात् उत्साः उदकनिष्पन्दायथायुष्माभिः प्रेरितास्तद्वदस्मदर्थमप्यागत्याभिमतंददतेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

वाशीमन्तऋष्टिमन्तोमनीषिणःसुधन्वानइषुमन्तोनिषङ्गिणः ।
स्वश्वास्थसुरथाःपृश्निमातरःस्वायुधामरुतोयाथनाशुभम् ॥ २ ॥

वाशी॑ऽमन्तः । ऋ॒ष्टि॒ऽमन्तः॑ । म॒नी॒षिणः॑ । सु॒ऽधन्वा॑नः । इषु॑ऽमन्तः ।
नि॒ष॒ङ्गिणः॑ । सु॒ऽअश्वाः॑ । स्थ॒ । सु॒ऽरथाः॑ । पृ॒श्नि॒ऽमा॒त॒रः॒ ।
सु॒ऽआ॒यु॒धाः । म॒रु॒तः॒ । या॒थ॒न॒ । शुभ॑म् ॥ २ ॥

हेमरुतः यूयंवाशीमन्तः वाशीतितक्षणसाधनमायुधं तद्वन्तःस्थ ऋष्टिमन्तः ऋष्टि
छुरिका तद्वन्तःस्थ एवंसर्वत्रयोज्यं मनीषिणः मनसईश्वराः मनस्विनः सुधन्वानः शोभन
ष्काः इषुमन्तोबाणवन्तः निषंगिणोनिषंगवन्तः स्वश्वाःस्थ शोभनाश्वाभवथ सुरथाः शो
रथाः पृश्निमातरः पृश्नेःपुत्राः स्वायुधाः खड्गपरश्वादिसकलायुधोपेताः एवंमहात्मानः
शुभंशोभनंयथाभवतितथाशुभं उदकायवा रथेनयाथन गच्छथ ॥ २ ॥

अथतृतीया—

धू॒नु॒थद्यांपर्व॑तान्दा॒शु॒षे॒वसु॒निवो॒वना॑जिहते॒याम॑नोभि॒या ।
को॒पय॑थपृथि॒वींपृश्नि॑मातरःशु॒भेयदु॑ग्रा॒ःपृष॑ती॒रयु॑ग्ध्वम् ॥ ३

धू॒नु॒थ । द्याम् । पर्व॑तान् । दा॒शुषे॑ । वसु॑ । नि । वः॒ । वना॑ । जि॒ह॒ते॒ ।
याम॑नः । भि॒या । को॒पय॑थ । पृ॒थि॒वीम् । पृ॒श्नि॒ऽमा॒त॒रः॒ । शु॒भे ।
यत् । उ॒ग्राः॒ । पृष॑तीः । अयु॑ग्ध्वम् ॥ ३ ॥

हेमरुतः द्यांदिवीत्यर्थः पर्वतान् मेघान् दाशुषे हविर्दात्रेयजमानाय वसु धनं
धूनुथ प्रापयथ वोयुष्माकं यामनः गमनस्यभियाभीत्या वना वनानि वृक्षादिसमू
निजिहते नितरांकंपते अवनताभृशंशंसंतीत्यर्थः हेपृश्निमातरः पृश्नेःपुत्राः पृश्नियैवैपयसो
रुतोजाताइतिहिश्रुतिः[1] । हेमरुतः पृथिवीं कोपयथ अभिवृष्ट्या क्षोभयथ हेउग्राः
बलाः यूयं यद्यदा शुभे उदकार्थं पृषतीर्युष्मदीयाअश्वाःअयुग्ध्वं योजयथ तदा
पयथपृथिवीं ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

वात॑त्विषोम॒रुतो॑व॒र्षनि॑र्णिजोय॒माइ॑व॒सुसं॑दृशःसु॒पेश॑सः ।
पि॒शङ्गा॑श्वाअरु॒णाश्वा॑अरे॒पस॒ःप्रत्व॑क्षसोमहि॒नाद्यौरि॑वो॒रवः॑ ॥

---

[1] तै० सं० २. २. ११. ।

वातऽत्विषः । मरुतः । वर्षऽनिर्निजः । यमाःऽइव । सुऽसंदृशः ।
सुऽपेशसः । पिशङ्गऽअश्वाः । अरुणऽअश्वाः । अरेपसः ।
प्रऽत्वक्षसः । महिना । द्यौःऽइव । उरवः ॥ ४ ॥

वातत्विषः सर्वदासंप्राप्तदीप्तयः वर्षनिर्णिजः वृष्टेःशोधयितारः अथवा निर्णिगिति रूपनाम वर्षमेवरूपंयेषांतेतादृशाः वृष्टिप्रदाइत्यर्थः यमाइव युगलोत्पन्नाइव सुसदृशः परस्परंवलरूपादिभिरत्यन्तंसरूपाः सुपेशसःशोभनरूपाः पिशंगाश्वाः पिशंगवर्णाश्वोपेताः तथा अरुणाश्वाःअरेपसोअपापाः प्रत्वक्षसः प्रकृष्टंतनूकर्तारोद्वेष्टॄणां महिना महत्त्वेन द्यौरिवान्तरिक्षमिव उरवःविस्तीर्णाउक्तलक्षणाः नामभेजिरेइत्युत्तरेणसंबन्धः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

पुरुद्रप्साअञ्जिमन्तःसुदानवस्त्वेषसंन्दृशोअनवभ्रराधसः ।
सुजातासोजनुषारुक्मवक्षसोदिवोअर्काअमृतंनामभेजिरे ॥५॥२१॥

पुरुऽद्रप्साः । अञ्जिऽमन्तः । सुऽदानवः । त्वेषऽसंन्दृशः ।
अनवभ्रऽराधसः । सुऽजातासः । जनुषा । रुक्मऽवक्षसः ।
दिवः । अर्काः । अमृतम् । नाम । भेजिरे ॥ ५ ॥ २१ ॥

पुरुद्रप्साः प्रभूतोदकाः अंजिमन्तः आभरणवन्तः सुदानवः शोभनदानाः त्वेषसंदृशोदीप्तरूपाः अनवभ्रराधसोनवभ्रष्टधनाः सुजातासः शोभनजननाः जनुषा जन्मनैव उक्तरूपाः रुक्मवक्षसोहारवक्षस्काः अर्काः पूज्याः मरुतोदिवोद्युलोकादागत्य अमृतममरणसाधनंनामउदकं नमनहेतुकमुक्तलक्षणंहविर्वा भेजिरे लब्धवन्तः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेएकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथषष्ठी—

ऋष्टयोवोमरुतोअंसयोरधिसहओजोबाह्वोर्वोबलंहितम् ।
नृम्णाशीर्षस्वायुधारथेषुवोविश्वावःश्रीरधितनूषुपिपिशे ॥ ६ ॥

ऋ॒ष्टय॑ः । व॒ः । म॒रु॒त॒ः । अंस॑योः । अधि॑ । सह॑ः । ओज॑ः ।
बा॒ह्वोः । व॒ः । बल॑म् । हि॒तम् । नृ॒म्णा । शी॒र्षऽसु॑ । आयु॑धा । रथे॑षु ।
व॒ः । विश्वा॑ । व॒ः । श्रीः । अधि॑ । त॒नूषु॑ । पि॒पि॒शे॒ ॥ ६ ॥

हेमरुतः वोयुष्माकमंसयोरधि ऋष्टयआयुधविशेषाः हिताः आश्रिताः वक्ष्यमाणहित ब्दोविपरिणेतव्यः अधीतिसप्तम्यर्थानुवादी तथा वोबाह्वोरधिसहः शत्रूणामभिभावुकं ओजोनामाष्टमोधातुः तद्रूपंबलं हितं निहितं शीर्षसु शिरःसु नृम्णा नृम्णानि हिरण्यम नि पट्टोष्णीषादीनि निहितानि रथेष्वायुधा आयुधानि युद्धसाधनानि निहितानि वि सर्वा वःश्रीः युष्माकंकान्तिः तनूषु तदीयेषु अधिपिपिशे अधिष्ठिताआश्रिता ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

गोम॒दश्वा॑व॒द्रथ॑वत्सु॒वीरं॑च॒न्द्रव॒द्राधो॑मरुतोददानः ।
प्रश॑स्तिंनःकृणुतरुद्रियासोभक्षी॒यवोव॑सो॒दैव्य॑स्य ॥ ७ ॥

गोऽम॑त् । अश्व॑ऽवत् । रथ॑ऽवत् । सु॒ऽवीर॑म् । च॒न्द्रऽव॑त् ।
राध॑ः । म॒रु॒त॒ः । द॒द॒ । न॒ः । प्रऽश॑स्तिम् । न॒ः । कृ॒णु॒त॒ । रु॒द्रि॒या॒सः॒ ।
भ॒क्षी॒य । व॒ः । अव॑सः । दैव्य॑स्य ॥ ७ ॥

हेमरुतः नोस्मभ्यं गोमत् बहुभिर्गोभिरुपेतं अश्वावत् बहुभिरश्वैरुपेतं रथवत् र सुवीरं सुष्ठु पुत्रोपेतं चंद्रवत् हिरण्योपेतं राधोन्नं दद ददत व्यत्ययेनैकवचनं अथवालोड लिटोमध्यमबहुवचनं हेरुद्रियासोरुद्रपुत्रामरुतःनोस्मदीयां प्रशस्तिसमृद्धिमित्यर्थः ता कुरुत वोयुष्माकंस्वभूतं अवसोवोरक्षणं दैव्यस्य दैव्यं देवार्हंभक्षीय भजेय ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

ह॒येनरो॒मरु॑तोमृ॒ळता॑न॒स्तुवी॑मघासो॒अमृ॑ता॒ऋत॑ज्ञाः ।
सत्य॑श्रुत॒ःकव॑यो॒युवा॑नो॒बृह॑द्गिरयोबृ॒हदु॒क्षमा॑णाः ॥ ८ ॥ २

ह॒ये । नर॑ः । मरु॑तः । मृ॒ळत॑ । न॒ः । तुवि॑ऽमघासः । अमृ॑ताः ।
ऋत॑ऽज्ञाः । सत्य॑ऽश्रुतः । कव॑यः । युवा॑नः ।
बृह॑त्ऽगिरयः । बृ॒हत् । उ॒क्षमा॑णाः ॥ ८ ॥ २२ ॥

हये हेनरोनेतारः नःमरुतोस्मान् मृळत सुखयत अस्मभ्यंहितायवा सुखिनोभवत हेतुर्वीमघासः प्रभूतधनाः अमृताः अमरणस्वभावाः ऋतज्ञाः उदकस्ययज्ञस्यवा ज्ञातारः कर्तारइत्यर्थः सत्यश्रुतः सत्येनसत्यफलत्वेनप्रसिद्धाः कवयोमेधाविनः युवानोनित्यतरुणाः बृहद्गिरयः प्रभूतस्तुतयः बृहदत्यधिकं उक्षमाणाः हविर्भिःसेविताः उदकंवार्सिचन्तोयूयंमृळत ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

तमुनूनमित्यष्टर्चंद्वितीयंसूक्तं श्यावाश्वस्यार्षंत्रैष्टुभंमारुतं तम्वित्यनुक्रमणिका विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

तमुनूनंतविषीमन्तमेषांस्तुषेगणंमारुतंनव्यसीनाम् ।
यआश्वश्वाअमवद्वहन्तउतेशिरेअमृतस्यस्वराजः ॥ १ ॥

तम् । ऊँ इति । नूनम् । तविषीऽमन्तम् । एषाम् । स्तुषे ।
गणम् । मारुतम् । नव्यसीनाम् । ये । आशुऽअश्वाः । अमऽवत् ।
वहन्ते । उत । ईशिरे । अमृतस्य । स्वऽराजः ॥ १ ॥

तमु तमेव पूर्वंस्तुतमेव मारुतं मरुतांसंबन्धिनं तंगणं तविषीमन्तं दीप्तिमन्तं नूनं अद्य स्तुषे कीदृशांमरुतां नव्यसीनां लिंगव्यत्ययः नवतराणांस्तुत्यानांवा एषांमारुतंगणं गणावयवभूतामरुतः कीदृशाइतिउच्यते येमरुतः आश्वश्वाः शीघ्रगाम्यश्वोपेताः अमवत् बलवत् बलवन्तोयथाभवन्तितथावहन्तोगच्छन्तः उतापिच ईशिरे ईश्वराभवन्ति अमृतस्योदकस्य स्वराजः स्वायत्तदीप्तयः स्वयमेवराजमानाः तेषांगणंस्तुषे ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वेषंगणंतवसंखादिहस्तंधुनिव्रतंमायिनंदातिवारम् ।
मयोभुवोयेअमितामहित्वावन्दस्वविप्रतुविराधसोनॄन् ॥ २ ॥

त्वेषम् । गणम् । तवसम् । खादिऽहस्तम् । धुनिऽव्रतम् । मायिनम् ।
दातिऽवारम् । मयःऽभुवः । ये । अमिताः । महिऽत्वा । वन्दस्व ।
विप्र । तुविऽराधसः । नॄन् ॥ २ ॥

त्वेषं दीप्तंगणं मारुतं तवसं बलवन्तं खादिहस्तं कटकहस्तं धुनिव्रतं कंपयितृ-कर्माणं मायिनं प्रज्ञावन्तं दातिवारं दत्तधनं हेविप्र होतः वंदस्व स्तुहीतिसंबन्धः म-रुतोमयोभुवः सुखस्यभावयितारः महित्वा महत्त्वेन अमिताः अपरिच्छिन्नाः तान् सु-राधसः प्रभूतधनान् नॄन् नेतॄन् वन्दस्व ॥ २ ॥

अथतृतीया—

आवोयन्तूदवाहासोअद्यवृष्टिंयेविश्वेमरुतोजुनन्ति ।
अयंयोअग्निर्मरुतःसमिद्धएतंजुषध्वंकवयोयुवानः ॥ ३ ॥

आ । वः । यन्तु । उदऽवाहासः । अद्य । वृष्टिम् । ये । विश्वे । मरुतः । जुनन्ति । अयम् । यः । अग्निः । मरुतः । समऽइद्धः । एतम् । जुषध्वम् । कवयः । युवानः ॥ ३ ॥

येविश्वेव्याप्ताः मरुतोवृष्टिंजुनन्ति प्रेरयन्ति तेउदवाहासः उदकस्यवोढारोमरुतःअद्यदानीं वोयुष्मान् आयन्तु आगच्छन्तु ऋत्विग्यजमानाः अथप्रत्यक्षवादः हेमरुतः यःप्रसिद्धोयमग्निः समिद्धः सम्यग्दीपितः एतमग्निं जुषध्वं सेवध्वं हेकवयोमेधाविनोहेयुवानः नित्यतरुणाः स-र्वत्रव्याप्तावा ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

यूयंराजानमिर्यंजनायविभ्वतष्टंजनयथायजत्राः ।
युष्मदेतिमुष्टिहाबाहुजूतोयुष्मत्सदश्वोमरुतःसुवीरः ॥ ४ ॥

यूयम् । राजानम् । इर्यम् । जनाय । विभ्वऽतष्टम् । जनयथ । यजत्राः । युष्मत् । एति । मुष्टिऽहा । बाहुऽजूतः । युष्मत् । सतऽअश्वः । मरुतः । सुऽवीरः ॥ ४ ॥

हेमरुतः यूयं जनाय यजमानाय राजानं स्वामिनं राजमानंवा इर्यं शत्रूणांप्रेरकं च्याव-यितारं विभ्वतष्टं विभ्वानामऋभूणांमध्यमः सकुशली तेननिर्मितं अत्यन्तरूपवन्तमित्यर्थः तादृशंपुत्रं जनयथ उत्पादयथ हेयजत्राः यष्टव्याः हेमरुतोयुष्मद्युष्मत्तः एति गच्छति पुत्रःकी-दृशः मुष्टिशब्दोबाहूपलक्षकः स्वभुजबलेनैवहन्ताशत्रूणां तदेवोच्यते बाहुजूतः बाहुप्रेरि

शत्रूणां यस्यतादृशःपुत्रएति तथायुष्मत्युष्मत्तः सदश्वोविद्यमानाश्वः बह्वश्वइत्यर्थः सुवीरः शोभनवीर्यःपुत्रएति जायतइत्यर्थः ॥ ४ ॥

वरुणप्रघासेमारुत्याआमिक्षायाअराइवेतियाज्या सूत्रितंच—अराइवेदचरमाअहेवेमं मेवरुणश्रुधीति । एकादशिनेमारुतेपशावेषैवपशुपुरोडाशस्ययाज्या सूत्रितंच—अराइवेदचरमाअहेवयावःशर्मंशशमानायसन्तीति ।

सैषापंचमी—

अ॒रा॒इ॒वेदच॑रमा॒अहे॑व॒प्रप्र॑जायन्ते॒अक॑वा॒महो॑भिः ।
पृश्नेः॑पु॒त्राउ॑प॒मासो॒रभि॑ष्ठाः॒स्वया॑म॒त्याम॒रुतः॒संमि॑मिक्षुः ॥ ५ ॥

अ॒राःऽइ॑व । इत् । अच॑रमाः । अहा॑ऽइव । प्रऽप्र॑ । जा॒य॒न्ते॒ ।
अक॑वाः । महः॑ऽभिः । पृश्नेः॑ । पु॒त्राः । उ॒प॒ऽमासः॑ । रभि॑ष्ठाः ।
स्वया॑ । म॒त्या । म॒रुतः॑ । सम् । मि॒मि॒क्षुः ॥ ५ ॥

अराइवेव रथशंकवइव अचरमाः अनिकृष्टाः सर्वसमाः सहैवोत्पन्नाश्चेत्यर्थः अहेव अहानीव दिवसायथासर्वेपिषष्टिघटिकात्मकाःतद्वत्सप्तसंख्योपेतसप्तगणरूपेणसमाइत्यर्थः अनेनदृष्टान्तद्वयेनवैसादृश्याभावःप्रतिपादितः एवमुक्तलक्षणाः महोभिस्तेजोभिः प्रप्रजायन्ते प्रकर्षेणप्रादुर्भवन्ति एकः प्रसमुपोदःपादपूरणइत्युपसर्गाभ्यासः सचपूरणः तेचाकवाः अनल्पाः यद्वा महोभिरित्यस्यविशेषणं पृश्नेर्माध्यमिकायावाचोगोरूपायाअन्तरिक्षस्यवा पुत्रस्थानीयाः उपमासः प्रत्येकंसमानाः रभिष्ठाः प्रकृष्टवेगाः एवंमहानुभावामरुतः स्वयामत्या स्वकीययैवानुग्रहबुद्ध्या संमिमिक्षुः वृष्ट्यासम्यक्सिंचन्ति ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

यत्प्राया॑सिष्ट॒पृष॑तीभि॒रश्वै॑र्वीळु॒प॒विभि॑र्मरु॑तो॒रथे॑भिः ।
क्षोद॑न्त॒आपो॑रिण॒तेवना॒न्यवो॒स्रियो॑वृष॒भःक्र॑न्दतु॒द्यौः ॥ ६ ॥

यत् । प्र । अया॑सिष्ट । पृष॑तीभिः । अश्वैः॑ । वी॒ळु॒प॒विऽभिः॑ ।
म॒रु॒तः॒ । रथे॑भिः । क्षोद॑न्ते । आपः॑ । रि॒ण॒ते । वना॑नि । अव॑ ।
उ॒स्रियः॑ । वृ॒ष॒भः । क्र॒न्द॒तु॒ । द्यौः ॥ ६ ॥

हेमरुतः यद्यदा प्रायासिष्ट प्रगच्छथ पृषतीभिः पृषत्संज्ञकैरश्वैः वाहनसाधनैः अश्वशब्दोत्रवाहनसामान्यवचनः अतःपुंल्लिगता तथान्यत्र यदश्वान्धूर्षुपृषतीरयुंग्ध्वं। रोहि श्वोजाश्वइतिसामानाधिकरण्यप्रयोगः एवंभूताश्वयुक्तैः वीळुपविभिः दृढरथनेमिभिः र भिः प्रायासिष्ट यद्वाश्वैरथैश्चसह मरुतोयदाप्रायासिष्ट तदा आपः क्षोदन्ते क्षरन्ति वनानि वृ क्षसमूहाः रिणते हिंस्यन्ते वेगेनभज्यन्ते उस्रियः उस्राः सूर्यरश्मयः तत्संबन्धीपर्जन्यः वृष पांवर्षिता द्यौर्द्योतमानः अवक्रन्दतु अवाङ्मुखंशब्दयतुवृष्ट्यर्थम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

प्रथिष्टयामन्पृथिवीचिदेषांभर्तेवगर्भंस्वमिच्छवोधुः ।
वातान्ह्यश्वान्धुर्यायुयुज्रेवर्षंस्वेदंचक्रिरेरुद्रियासः ॥ ७ ॥

प्रथिष्ट । यामन् । पृथिवी । चित् । एषाम् । भर्ताऽइव ।
गर्भम् । स्वम् । इत् । शवः । धुः । वातान् । हि । अश्वान् । धुरि
आऽयुयुज्रे । वर्षम् । स्वेदम् । चक्रिरे । रुद्रियासः ॥ ७ ॥

एषांमरुतां यामन् यामनि गमनेपृथिवी भूमिः चिदितिपूरणः प्रथिष्ट प्रख्याताभ गर्भयोग्याभवदित्यर्थः तेचमरुतोभर्ता लौकिकःपतिः गर्भमिव भार्यायाः तथाभूम्याः स्व स्वभूतंगर्भं गर्भस्थानीयं शवः उदकं धुः स्थापितवन्तः हियस्मात् वातान् गन्तृनश्वान् धु रथसंबन्धिन्यां आयुयुज्रे आयोजितवन्तः तस्माद्वर्षं स्वेदं स्वेदस्थानीयं वृष्टिसंस्त्यायं च कुर्वन्ति रुद्रियासोरुद्रपुत्राः ॥ ७ ॥ अथाष्टमी–

हयेनरोमरुतोमृळतानस्तुवीमघासोअमृताऋतज्ञाः ।
सत्यश्रुतःकवयोयुवानोबृहद्गिरयोबृहदुक्षमाणाः ॥ ८ ॥ २३

हये । नरः । मरुतः । मृळत । नः । तुविऽमघासः । अमृताः ।
ऋतऽज्ञाः । सत्यऽश्रुतः । कवयः । युवानः । बृहत्ऽगिरयः ।
बृहत् । उक्षमाणाः ॥ ८ ॥ २३ ॥

हयेनरइत्यष्टमीगता ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेत्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

---

१ ऋ० सं० ४. ३. १८. ।

प्रवःस्पडितिअष्टर्चंतृतीयंसूक्तं श्यावाश्वस्यार्षंमारुतम् अष्टमीत्रिष्टुप् शिष्टाःसप्तजगत्यः प्रवस्त्रिष्टुबंतमित्यनुक्रमणिका । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

प्रवःस्पळक्रन्त्सुवितायदावनेर्चादिवेप्रपृथिव्याऋतंभरे ।
उक्षन्तेअश्वान्तरुषन्तआरजोनुस्वंभानुंश्रथयन्तेअर्णवैः ॥ १ ॥

प्र । वः । स्पट् । अक्रन् । सुविताय । दावने । अर्च । दिवे ।
प्र । पृथिव्यै । ऋतम् । भरे । उक्षन्ते । अश्वान् । तरुषन्ते । आ ।
रजः । अनु । स्वम् । भानुम् । श्रथयन्ते । अर्णवैः ॥ १ ॥

हेमरुतःवोयुष्मभ्यं सुविताय सुष्टुप्राप्तव्याय दावने हविःप्रदानाय स्पट् स्प्रष्टा होता प्र प्रकर्षेण अक्रन् क्रन्दति स्तौति वोयुष्मान्वा सुष्टुप्राप्तव्यायदानायाक्रन् क्रन्दतेःशब्दकर्मणोलडर्थेलुङितिपिरूपं हेहोतः दिवोद्योतमानाय द्युदेवाय प्रार्च प्रकर्षेणस्तुहि हेआत्मन् तथा पृथिव्यै पृथिव्याश्च ऋतं स्तोत्रं भरे संपादयामि द्यावापृथिव्यावपिमरुतामाधारत्वात् अत्रनिपातभाजोभवतः किंच तेमरुतोश्वान् व्यापकानुदकसंघान् उक्षन्तेसिंचन्ति रजआअन्तरिक्षं आसर्वतस्तरुषन्तेतरन्ति संचरन्ति स्वंभानुं स्वकीयंतेजः अर्णवैःमेघैःसह अनुश्रथयन्ते अनुश्लेषयन्ति अनुकूलंप्रापयन्तीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अमादेषांभियसाभूमिरेजतिनौर्नपूर्णाक्षरतिव्यथिर्यती ।
दूरेदृशोयेचितयन्तएमभिरन्तर्महेविदथेयेतिरेनरः ॥ २ ॥

अमात् । एषाम् । भियसा । भूमिः । एजति । नौः । न ।
पूर्णा । क्षरति । व्यथिः । यती । दूरेऽदृशः । ये । चितयन्ते ।
एमऽभिः । अन्तः । महे । विदथे । येतिरे । नरः ॥ २ ॥

एषां अन्वादेशविषयत्वादनुदात्तः एषांमरुतां भियसा भयेन भूमिरेजति कंपते नौर्न पूर्णा प्राणिभिः सायथोदकमध्ये क्षरति चलति व्यथिः व्यथितायती गच्छन्ती एतदुभयंनौवि-

शेषणं दूरेदृशोदूरेदृश्यमानाअपि येमरुतः एमभिर्गमनैः चितयन्ते ज्ञायन्ते तेमहान्तोम तोविदथे यज्ञे महे महते हविषे हविर्भक्षणाय अमात् स्वस्थानात् अन्तर्द्यावापृथिव्यो र्मध्ये येतिरे यतन्ते नरोनेतारोमरुतः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

गवा॑मिवश्रि॒यसे॒शृङ्ग॑मुत्त॒मंसूर्यो॒नचक्षू॒रज॑सोवि॒सर्ज॑ने।
अत्या॑इवसु॒भ्व१॒श्चार॑वस्थन॒मर्या॑इवश्रि॒यसे॑चेतथानरः ॥ ३ ॥

गवा॑म्ऽइव । श्रि॒यसे॑ । शृङ्ग॑म् । उ॒त्ऽत॒मम् । सूर्यः॑ । न । चक्षुः॑ ।
रज॑सः । वि॒ऽसर्ज॑ने । अत्याः॑ऽइव । सु॒ऽभ्वः॑ । चार॑वः । स्थ॒न॒ ।
मर्याः॑ऽइव । श्रि॒यसे॑ । चे॒त॒थ॒ । न॒रः॒ ॥ ३ ॥

हेमरुतः यूयं गवांशृंगमिव उत्तममुत्कृष्टं उष्णीषपट्टादिकं श्रियसे श्रिये धार इतिशेषः सूर्योन सूर्यइव सयथा रजसः तेजसोविसर्जने चक्षुः दर्शनसाधनं मंडलं तद्वद्रजसोवृष्टेर्विसर्जने विसर्जनाय चक्षुः सर्वस्यप्रकाशकंतेजोधारयथ अत्याइवाश्व सुभ्वः सुष्ठुसर्वत्रभवन्तः वेगवन्तः चारवोदर्शनीयाः स्थन भवथ मर्यामर्त्यायजमाना तेयथा श्रियसे जानन्ति यज्ञादिकंतद्वच्छ्रियेचेतथ जानथ हेनरोनेतारोमरुतः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

को॑वो॑म॒हान्ति॑मह॒तामुद॑श्नव॒त्कस्काव्या॑मरु॒तःकोह॒पौंस्या॑।
यू॒यंह॒भूमिं॑कि॒रणं॒नरे॑जथ॒प्रयद्भर॑ध्वेसुवि॒ताय॑दा॒वने॑ ॥ ४ ॥

कः । व॒ः । म॒हान्ति॑ । म॒ह॒ताम् । उत् । अ॒श्न॒व॒त् । कः । काव्या॑ ।
म॒रु॒तः॒ । कः । ह॒ । पौंस्या॑ । यू॒यम् । ह॒ । भूमि॑म् । कि॒रण॑म् ।
न । रे॒ज॒थ॒ । प्र । यत् । भर॑ध्वे । सु॒वि॒ताय॑ । दा॒वने॑ ॥ ४ ॥

हेमरुतः वोयुष्माकं महतां पूज्यानां कोयजमानोमहान्तिश्रेयांसि उदश्नवत् उद प्राप्नुयात् कश्चतदर्थं काव्या काव्यानि कवीनां युष्माकंसंबन्धीनि स्तोत्राणि उद कोहकश्च पौंस्या पौंस्यानि पराक्रमान् उदश्नवत् आदरार्थंपुनर्वचनं यूयंह यूयं

भूमिं किरणंन किरणमिव रेजथ किरणंयथावृष्ट्यर्थंचालयथ तद्वत् भूमिंरेजथ यद्यस्मात्सुविताय सुष्ठुप्राप्तव्याय प्राप्तव्यस्येत्यर्थः तादृशस्य धनस्य वृष्ट्युदकस्यवा दावने दानाय प्रभरध्वे प्रकर्षेणसंपादयथवृष्टिं यस्माद्यूयं एवंकुरुथ तस्मात्कएवंकरोतीत्यर्थः॥ ४ ॥

अथपंचमी—

अश्वाइवेदरुषासःसबन्धवःशूराइवप्रयुधःप्रोतयुयुधुः ।
मर्याइवसुवृधोवावृधुर्नरःसूर्यस्यचक्षुःप्रमिनन्तिवृष्टिभिः ॥ ५ ॥

अश्वाःऽइव । इत् । अरुषासः । सऽबन्धवः । शूराःऽइव । प्रऽयुधः ।
प्र । उत । युयुधुः । मर्याःऽइव । सुऽवृधः । ववृधुः । नरः । सूर्यस्य ।
चक्षुः । प्र । मिनन्ति । वृष्टिऽभिः ॥ ५ ॥

मरुतएतेअश्वाइव शीघ्रगन्तारः अरुषासः आरोचमानाः सबन्धवः समानएकएवबन्धुर्बंधकोरुद्रोयेषांतेतादृशाः परस्परंबंधवः स्नेहयुक्तावा शूराभटाइव प्रयुधः प्रयोद्धारोवैरिभिःसह तादृशाः उतापिच प्रयुयुधुः प्रकर्षेण युध्यन्ते मर्याइव मनुष्यायथावर्धन्ते तथा सुवृधः सुष्ठुवर्धयितारोवर्धमानावा नरोनेतारोववृधुः वर्धन्ते एवं महात्मानः सूर्यस्यचक्षुस्तेजःसमूहं मंडलंवा वृष्टिभिः प्रमिनन्ति प्रकर्षेणहिंसन्ति आवृण्वन्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

तेअज्येष्ठाअकनिष्ठासउद्भिदोमध्यमासोमहसाविवावृधुः ।
सुजातासोजनुषापृश्निमातरोदिवोमर्याआनोअच्छाजिगातन ॥ ६ ॥

ते । अज्येष्ठाः । अकनिष्ठासः । उत्ऽभिदः । अमध्यमासः ।
महसा । वि । ववृधुः । सुऽजातासः । जनुषा । पृश्निऽमातरः ।
दिवः । मर्याः । आ । नः । अच्छ । जिगातन ॥ ६ ॥

तेमरुतः अज्येष्ठाः अकनिष्ठासः अकनिष्ठाः उद्भिदउद्भेदयितारः शत्रूणां अमध्यमासः अमध्यमाः सर्वप्रकारैःसमः महसा तेजसा विववृधुः विवर्धन्ते सुजातासः सुष्ठुसंभूताः जनुषा जन्मना पृश्निमातरः पृश्नेःपुत्राः मर्यामनुष्येभ्योहितायूयं दिवःसकाशात् नोस्मानच्छाभिमुखं आजिगातन सर्वतःप्रशंसत साध्वनुष्ठितमिति उत्तरार्धःप्रत्यक्षकृतः यद्वा येसुजाताजनुषापृ-

श्रिमातरश्चतान् दिवआगतान् हेऋत्विजोमर्यायूयमाजिगातन आगच्छत अथवा तेनोच्छा- च्छन्त्वस्मदभिमुखं ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

वयो॒नयेश्रेणीः॑प॒प्तुरोज॒सान्तां॑न्दि॒वोबृ॑ह॒तःसानु॑न॒स्परि॑ ।
अश्वा॑सए॒षामु॒भये॒यथा॑वि॒दुःप्रपर्व॑तस्यनभ॒नूँर॑चुच्यवुः ॥ ७ ॥

वयः॑ । न । ये । श्रेणीः॑ । प॒प्तुः । ओज॑सा । अन्ता॑न् । दि॒वः । बृ॒ह॒तः ।
सानु॑नः । परि॑ । अश्वा॑सः । ए॒षा॒म् । उ॒भये॑ । यथा॑ । वि॒दुः ।
प्र । पर्व॑तस्य । न॒भ॒नून् । अ॒चु॒च्य॒वुः ॥ ७ ॥

येमरुतोवयोन पक्षिणइव श्रेणीः पंक्तयःसन्तः ओजसा बलेन दिवोन्तरिक्षस्यअ त्यस्यवा अन्तान् पर्यन्तान् बृहतोमहतः सानुनः समुन्नतस्याकाशवलयस्य परि परितः पतन्ति एषामश्वासःअश्वाः पर्वतस्य मेघस्य नभनून् नभतेःशब्दकर्मणोनभ्राट्इतिवत् नभ उदकानि प्राचुच्यवुः च्यावयन्ति उभयेदेवामनुष्याश्च यथाविदुर्जानन्ति तथामनुष्याणांज्ञानं सिद्धं देवाश्चवृष्टौसत्यां आग्रयणादौ हविःप्रदानेनजानन्ति देवानांवृष्टिसंपूर्तिपरज्ञान श्वलायनेनउक्तं यदावर्षस्यतृप्तःस्यादथाग्रयणेनयजेतेत्युपक्रम्यापिदेवाआहुस्तृप्तोनूनंवर्षस्य यणेनहियजतइति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

मिमा॑तु॒द्यौरदि॑तिर्वी॒तये॑नः॒संदानु॑चि॒त्राउ॒षसो॑यतन्ताम् ।
आचु॑च्यवुर्दि॒व्यंकोश॑मे॒तऋषे॑रु॒द्रस्य॑म॒रुतो॑गृणा॒नाः ॥ ८ ॥

मिमा॑तु । द्यौः । अदि॑तिः । वी॒तये॑ । नः॒ । सम् । दानु॑ऽचित्राः ।
उ॒षसः॑ । य॒त॒न्ता॒म् । आ । अ॒चु॒च्य॒वुः । दि॒व्यम् । कोश॑म् ।
ए॒ते । ऋषे॑ । रु॒द्रस्य॑ । म॒रुतः॑ । गृ॒णा॒नाः ॥ ८ ॥ २४ ॥

नोस्मदर्थं द्यौरंतरिक्षं मिमातुनिर्मिमातुवृष्टिं अस्मदनुकूलांकरोत्वित्यर्थः शी अदितिरदीना यद्वा द्यौर्मिमातु अदितिर्भूमिश्च मिमातु सुखं किमर्थं वीतये त्पत्तये प्रजननायवा दानुचित्राः विचित्रप्रकाशादिदानाः उषसः संयतंतां हेऋषे

गृणानाः स्तूयमानामरुतः रुद्रस्यपुत्राइत्यर्थः एते दिव्यंकोशं मेघमुदकमाचुच्यवुः आच्यावयन्ति द्विकर्मकोयं ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेचतुर्विंशोवर्गः॥२४॥

ईळेअग्निंस्ववसमित्यष्टर्चंचतुर्थंसूक्तं श्यावाश्वस्यार्षं सप्तम्यष्टम्यौजगत्यौ शिष्टाःषट्त्रिष्टुभः मरुद्देवताकं अग्निमरुद्देवताकंवा अनुक्रान्तंच—ईळेद्विजगत्यन्तमाग्नेयंचवेति । सूक्तविनियोगोलैंगिकः आद्याकारीर्यांसामिधेनीषुधाय्या सूत्रितंच—ईळेअग्निंस्ववसंनमोभिरितिधाय्येइति ।

सैषाप्रथमा—

ईळेअग्निंस्ववसंनमोभिरिहप्रसत्तोविचयत्कृतंनः ।
रथैरिवप्रभरेवाजयद्भिःप्रदक्षिणिन्मरुतांस्तोममृध्याम् ॥ १ ॥

ईळे । अग्निम् । सुऽअवसम् । नमःऽभिः । इह । प्रऽसत्तः ।
वि । चयत् । कृतम् । नः । रथैःऽइव । प्र । भरे । वाजयत्ऽभिः ।
प्रऽदक्षिणित् । मरुताम् । स्तोमम् । ऋध्याम् ॥ १ ॥

अहंश्यावाश्वोग्निं स्ववसं स्वायत्तरक्षणं नमोभिःस्तोत्रैः ईळे स्तौमि तत्स्तोत्रंकृतमिहेदानीं प्रसत्तः प्रसन्नः प्रकर्षेणयज्ञंप्राप्तोवासन् नोस्मदर्थं विचयत् विजानातु वाजयद्भिरन्नमिच्छद्भिः स्तोत्रैः रथैरिव रथैर्यथाभिमतंप्राप्नुवन्ति तद्वत् रंहणसाधनैः प्रभरे प्रकर्षेण संपादयामि अभिमतं प्रदक्षिणित् प्रादक्षिण्येनगच्छन् मरुतांस्तोमं स्तोत्रमृध्यांवर्धयेयम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

आयेतस्थुःपृषतीषुश्रुतासुसुखेषुरुद्रामरुतोरथेषु ।
वनाचिदुग्राजिहतेनिवोभियापृथिवीचिद्रेजतेपर्वतश्चित् ॥ २ ॥

आ । ये । तस्थुः । पृषतीषु । श्रुतासु । सुऽखेषु । रुद्राः । मरुतः ।
रथेषु । वना । चित् । उग्राः । जिहते । नि । वः । भिया ।
पृथिवी । चित् । रेजते । पर्वतः । चित् ॥ २ ॥

येमरुतोरुद्रारुद्रपुत्राः आतस्थुः आतिष्ठन्ति पृषतीषु मरुतांवाहनेषु श्रुतासु [illegible] प्रसिद्धासुवा सुखेषु खमाकाशंछिद्रं शोभनरथाक्षद्वारेषु रथेषु रथानातस्थुरातिष्ठन्ति हे [illegible] उद्गूर्णबलामरुतोयूयं यदा रथमारूढाःस्थ तदानींवनाचित् वनान्यपिनिजिहतेन्यगगच्छन्ति [illegible] युष्माकं भिया भीत्या पृथिवीचित् पृथिव्यपिरेजते पर्वतश्चित् पर्वतोपिरेजते कंपते उत्तरार्ध प्रत्यक्षकृतः पूर्वार्धेयएवमकुर्वन् तेषांस्तोममृध्यामितिपूर्वत्रान्वयः ॥ २ ॥

कारीर्यांमारुतस्यसप्तकपालस्यपर्वतश्चिदित्येषायाज्या सूत्रितंच–पर्वतश्चिन्महिवृद्धोबि भायसृजन्तिरश्मिमोजसेति ।

सैषातृतीया–

पर्व॑तश्चि॒न्महि॑वृ॒द्धोबि॑भायदि॒वश्चि॒त्सानु॑रेजतस्व॒नेवः॑ ।
यत्क्रीळ॑थमरुतऋष्टि॒मन्त॒आप॑इवस॒ध्र्य॑ञ्चोधवध्वे ॥ ३ ॥

पर्व॑तः । चि॒त् । महि॑ । वृ॒द्धः । बि॒भा॒य॒ । दि॒वः । चि॒त् ।
सानु॑ । रे॒ज॒त॒ । स्व॒ने । वः॒ । यत् । क्रीळ॑थ । म॒रु॒तः॒ ।
ऋ॒ष्टि॒ऽमन्तः॑ । आपः॑ऽइव । स॒ध्र्य॑ञ्चः । ध॒व॒ध्वे॒ ॥ ३ ॥

हेमरुतः वोयुष्माकं स्वनेभयंकरशब्देसति पर्वतश्चित् पर्वतोपि महि महान्वृद्धःसन् बिभाय बिभेति दिवश्चित् अन्तरिक्षस्यापि सानुसमुच्छ्रितःप्रदेशोरेजत कंपते यद्यदा क्रीळं हेमरुतोयूयं ऋष्टिमन्तआयुधवन्तःसन्तः तदा आपइव उदकानीव सध्र्यंचः सहांचनाः धवं धावध्वे गच्छथ ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

व॒राइ॒वेद्रै॑व॒तासो॒हिर॑ण्यैर॒भिस्व॒धाभि॑स्त॒न्वः॑पिपिश्रे ।
श्रि॒येश्रेयां॑सस्त॒वसो॒रथे॑षुस॒त्रामहां॑सिचक्रिरेत॒नूषु॑ ॥ ४ ॥

व॒राःऽइ॑व । इत् । रै॒व॒तासः॑ । हिर॑ण्यैः । अ॒भि । स्व॒धाभिः॑ ।
त॒न्वः॑ । पि॒पि॒श्रे॒ । श्रि॒ये । श्रेयां॑सः । त॒वसः॑ । रथे॑षु । स॒त्रा ।
महां॑सि । च॒क्रि॒रे॒ । त॒नूषु॑ ॥ ४ ॥

वराइव विवाहयोग्यायुवानइव तेयथा रैवतासोधनवन्तोहिरण्यैःहिरण्यमयैराभरणविशेषैः स्वधाभिरुदकैश्च तन्वः स्वीयानिशरीराणि अभिपिपिश्रे संयोजयन्ति अलंकुर्वन्ति तद्वदेतेमरुतोपि रैवतासः धनवन्तः हिरण्यैर्हिरण्यस्थानीयैः विद्युदाख्यैराभरणैः स्वधाभिश्च तन्वः स्वीयानिशरीराणि पिपिश्रे श्रिये शोभायै श्रेयांसः श्रेष्ठाः तवसोबलवन्तोमरुतोरथेषु सत्रा सत्यं सहवा तनूषु महांसि चक्रिरे कृतवन्तः सर्वाभरणैरुदकैश्चोपेताःरथानधिष्ठाय शरीरेषु तेजांस्यधारयन्नित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

अ॒ज्ये॒ष्ठासो॒अक॑निष्ठासए॒तेसंभ्रात॑रोवावृधुः॒सौभ॑गाय ।
युवा॑पि॒तास्वपा॑रु॒द्रए॑षांसु॒दुघा॒पृश्निः॑सु॒दिना॑म॒रुद्भ्यः॑ ॥ ५ ॥

अ॒ज्ये॒ष्ठासः॑ । अक॑निष्ठासः । ए॒ते । सम् । भ्रात॑रः । व॒वृ॒धुः॒ ।
सौभ॑गाय । युवा॑ । पि॒ता । सु॒ऽअपाः॑ । रु॒द्रः । ए॒षा॒म् । सु॒ऽदुघा॑ ।
पृश्निः॑ । सु॒ऽदिना॑ । म॒रुत्ऽभ्यः॑ ॥ ५ ॥

अज्येष्ठासःअकनिष्ठासः परस्परंज्येष्ठकनिष्ठभावरहिताः सहैवोत्पन्नाः समानबलाएतेमरुतः भ्रातरः परस्परंभ्रातृभूताःसन्तः सौभगाय सुभगत्वाय संववृधुर्वर्धन्ते युवा नित्यतरुणः स्वपाः शोभनकर्मैषांमरुतां रुद्रःपिता सुदुघा सुष्ठुदोग्ध्री पृश्निर्गोदेवता मातृभूता मरुद्भ्योमरुदर्थं सुदिना शोभनदिनानि अकुरुतामितिशेषः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

यदु॑त्त॒मेम॑रुतोमध्य॒मेवा॒यद्वा॑व॒मेसु॑भगासोदि॒विष्ठ ।
अतो॑नोरुद्राउ॒तवा॒न्व१॒॑स्याग्ने॑वि॒त्ताद्ध॒विषो॒यद्यजा॑म ॥ ६ ॥

यत् । उ॒त्ऽत॒मे । म॒रु॒तः॒ । म॒ध्य॒मे । वा॒ । यत् । वा॒ । अ॒व॒मे ।
सु॒ऽभ॒गा॒सः॒ । दि॒वि । स्थ । अतः॑ । न॒ः । रु॒द्राः॒ । उ॒त । वा॒ । नु ।
अ॒स्य । अग्ने॑ । वि॒त्तात् । ह॒विषः॑ । यत् । यजा॑म ॥ ६ ॥

हेमरुतःयद्यूयं उत् उत्कृष्टे उत्तमेचरमेवा दिवि द्युलोके मध्यमेवादिवि यद्वा अवमे हेसुभगासः स्थ भवथ त्रयोवाइमेत्रिवृतोलोकास्तिस्रोदिवःपृथिवीरित्यादिश्रुतेः[1] । द्युलोक त्रैविध्यं अतः अस्मात् स्थानत्रयान्नोस्मदर्थं हेरुद्राआगच्छतेतिशेषः उतवा अथवा नु यद्यजाम यद्धविःप्रक्षिपामः हेअग्ने त्वं अस्यहविषः एतद्धविर्वित्तात् विद्धि ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

अग्निश्चयन्मरुतोविश्ववेदसोदिवोवहध्वउत्तरादधिष्णुभिः ।
तेमन्दसानाधुनयोरिशादसोवामंधत्तयजमानायसुन्वते ॥ ७ ॥

अग्निः । च । यत् । मरुतः । विश्वऽवेदसः । दिवः । वहध्वे ।
उत्ऽतरात् । अधि । स्नुऽभिः । ते । मन्दसानाः । धुनयः ।
रिशादसः । वामम् । धत्त । यजमानाय । सुन्वते ॥ ७ ॥

हेविश्ववेदसः सर्वस्यज्ञातारोविश्वधनावा हेमरुतोयद्यूयमग्निश्च दिवोद्युलोकादु दुत्कृष्टतरात् अधि उपरि स्नुभिः सानुभिः उपरिप्रदेशे वहध्वे उह्यध्वे तत्रनिवसथेत्य र्थः यद्वा स्नुशब्देन तत्सदृशाअश्वाउच्यन्ते तैर्वाउह्यध्वे तेयूयं मन्दसाना मोदमानाअस्म स्तोत्रैर्हविर्भिश्च धुनयः शत्रूणांकंपयितारः रिशादसः अस्मद्धिंसकानामत्तारःसन्तोवामं व यंधनं धत्तदत्त यजमानाय सुन्वतेअभिषवंकुर्वते ॥ ७ ॥

अग्नेमरुद्भिरित्यष्टमीआग्निमारुतस्ययाज्या अग्नेमरुद्भिःशुभयद्भिर्ऋक्वभिरितिसूत्रित तत्पाठस्तु ।

अथाष्टमी—

अग्नेमरुद्भिःशुभयद्भिर्ऋक्वभिःसोमंपिबमन्दसानोगणश्रिभिः ।
पावकेभिर्विश्वमिन्वेभिरायुभिर्वैश्वानरप्रदिवाकेतुनासजूः ॥ ८ ॥ २

अग्ने । मरुत्ऽभिः । शुभयत्ऽभिः । ऋक्वऽभिः । सोमम् । पिब ।
मन्दसानः । गणश्रिऽभिः । पावकेभिः । विश्वम्ऽइन्वेभिः ।
आयुऽभिः । वैश्वानर । प्रऽदिवा । केतुना । सऽजूः ॥ ८ ॥ २५ ॥

---

१ ऐ० ब्रा० २. १७. । २ ऋ० सं० ३. ८. ४. ।

हेअग्ने मरुद्भिःसह मन्दसानःसन् सोमंपिब कीदृशैर्मरुद्भिः शुभयद्भिः शोभमानैः अन्यान् शोभयद्भिर्वा ऋक्वभिः स्तुत्यैः गणश्रिभिः गणभावमाश्रयद्भिः पावकेभिः शोधकैः विश्वमिन्वेभिः विश्वंवृष्ट्याप्रीणयद्भिः आयुभिः आयुष्मद्भिः हेवैश्वानर विश्वनरहिताग्ने प्रदिवा पुराणेन केतुना ज्वालापुंजेन सजूः सहितः ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेपंचविंशोवर्गः ॥२५॥

केष्ठानरइत्येकोनविंशत्यृचंपंचमंसूक्तं अत्रानुक्रमणिका—केष्ठैकोनागायत्रंश्यावाश्वोत्रवैददश्वीतरंतपुरुमीळ्हौदाल्भ्यंरथवीतिंमरुतश्चदानतुष्टःप्रशशंसबुध्वाचतरन्तमहिषींशशीयसींपंचम्यनुष्टुन्नवमीसतोबृहतीति । श्यावाश्वऋषिः पंचम्यनुष्टुप् नवमीसतोबृहती शिष्टागायत्र्यः आद्याश्चतस्रोमरुद्देवताकाः सनत्सेत्यादीनांचतसृणांशशीयसीनामतरन्तस्यराज्ञोभार्यादेवता उतमेरपदित्यस्यावैददश्विःपुरुमीळ्होदेवता योमेधेनूनामित्यस्यावैददश्विस्तरन्तोराजादेवता यईवहन्तइत्याद्याःषण्मारुत्यः एतंमइत्यस्यतृचस्यदाल्भ्योरथवीतिर्नामराजादेवता
विनियोगोलैंगिकः । अत्राश्चर्यंपुरावृत्तमाहुरागमपारगाः ॥ अर्चनानाःपुरात्रेयोदाल्भ्येनरथवीतिना ॥ १ ॥
आर्त्विज्यायवृतोयज्ञेविततेहौत्रआस्थितः ॥ रथवीतिसुतांकन्यांददर्शपितुरंतिके ॥ २ ॥
ययाचेस्वकुमारायश्यावाश्वायचतांसुतां ॥ सप्रदानमनाभार्यामपृच्छत्किंप्रयच्छसि
॥ ३ ॥ इतिपृष्टापुनःप्राहकथमस्मैप्रदास्यसि ॥ इतःपूर्वंसुतादत्तानासीदनृषयेक्वचित् ॥ ४ ॥
तत्तथैवेतिनिश्चित्यप्रत्याचष्टार्चनानसं ॥ श्यावाश्वःसंस्थितेयज्ञेतेनराज्ञानिराकृतः ॥ ५ ॥ तत्प्रत्याशान्वितोविप्रस्तपस्तेपेसुदारुणं
॥ ब्रह्मचर्यरतःशान्तोभिक्षार्थंपर्यटन्द्विजः ॥ ६ ॥ तरन्तमहिषींसाध्वींबिभिक्षेसौशशीयसीं
॥ सासंप्राप्यान्तिकंपत्युःप्रोवाचागतवानृषिः ॥ ७ ॥ इत्युक्तो
नृपतिर्भार्यांप्रत्याहैनंप्रपूजय ॥ सानुज्ञातागवांयूथंप्रादादाभरणानिच ॥ ८ ॥ तरन्तोपिपुनस्तस्मैप्रादाद्धनमपेक्षितं
॥ दत्त्वाचपुरुमीळ्हस्यस्वानुजस्यान्तिकंप्रति ॥ ९ ॥ प्रेरयामासतमृषिंसो
पित्वांमानयिष्यति ॥ १० ॥ तथेतिराज्ञोवचनंनिशम्यतद्भार्ययादर्शितसर्वमार्गः ॥ गच्छन्शनैरर्धपथेमरुद्गणान्समानरूपान्सदिदृक्षयागतान् ॥ ११ ॥ विलोक्यविप्रःसभयःप्रणम्यकृतांजलिःकंटकितांगसंघः
॥ तुष्टावदृष्टान्मरुतोविशिष्टैरर्थैर्वचोभिःपरितुष्टचित्तः ॥ १२ ॥ संप्राप्य
सर्वस्वमनीषितंतदामरुद्गणेभ्योमुदितात्मवद्भ्यः ॥ १३ ॥ तदाभवदृषिःसूक्तद्रष्टाश्यावाश्वनामकः
॥ पश्चात्पुनर्गृहंगत्वाभूयोलब्ध्वागवांशतं ॥ १४ ॥ दाल्भ्योमंत्रदृशेराज्ञाचोदितःस्वसुतांददौ
॥ पुरुमीळ्हस्तरन्तश्चतद्भार्याचशशीयसी ॥ १५ ॥ दाल्भ्योयोरथवीत्याख्यःसप्तयेमरुतांगणाः
॥ तेतस्मैयद्ददुस्तुष्टास्तत्केष्ठेत्यत्रवर्ण्यते ॥ १६ ॥

तत्रसूक्तेप्रथमा—

केष्ठानरःश्रेष्ठतमायएकंएकआयय । परमस्याःपरावतः ॥ १ ॥

के । स्थ । नरः । श्रेष्ठऽतमाः । यः । एकःऽएकः । आऽयय ।
परमस्याः । पराऽवतः ॥ १ ॥

हेनरोनेतारोमरुतः श्रेष्ठतमाः अत्यन्तंश्रेष्ठाः यूयं केष्ठ केस्थ केभवथ एवंस्वरूपानिश्च-यात् संदिह्यब्रवीति येयूयं एकएकः प्रत्येकं आयय आगच्छथ कस्मादितिउच्यते परमस्याः प-रावतः अत्यन्तदूरदेशात् अन्तरिक्षादित्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

क्व१वोश्वाःक्वा३भीशवःकथंशेककथायय । पृष्ठेसदोनसोर्यमः ॥ २ ॥

क्व । वः । अश्वाः । क्व । अभीशवः । कथम् । शेक । कथा ।
यय । पृष्ठे । सदः । नसोः । यमः ॥ २ ॥

हेमरुतोवोयुष्माकंअश्वाः क्व कुत्रत्याः क्वचाभीशवोबन्धनरज्जवः कथंच शेक शीघ्रग-न्तुंशक्ताभवथ कथा कथं यय याताःस्थ पृष्ठे अश्वानांपृष्ठदेशेसदः सीदति तिष्ठत्यत्रेतिसदः पर्याणं तत्रदृश्यते तथा नसोर्नासिकयोर्यमोनियमिता पलायनप्रतिबन्धकारीपशोर्नासिकयो-र्दृश्यते तस्मादश्वादिलिंगैः कुत्रापित्वरितगमनाइव प्रतिभान्ति केयूयमितिदेवत्वमनवधार्याह

अथतृतीया—

जघनेचोदएषांविसक्थानिनरोयमुः । पुत्रकृथेनजनयः ॥ ३ ॥

जघने । चोदः । एषाम् । वि । सक्थानि । नरः । यमुः ।
पुत्रऽकृथे । न । जनयः ॥ ३ ॥

एषामश्वानांजघने हन्तव्यप्रदेशे चोदःप्रेरिका कशा अराग्रकाष्ठविशेषोवा वर्तते शीघ्रग-मनायताडयन्वर्ततइत्यर्थः सक्थानि ऊरुप्रदेशान् नरोनेतारोमरुतोवि विविच्ययमुः नियच्छ आशुधावनेन विवृताभवन्तीत्यर्थः विवृतौदृष्टान्तः—पुत्रकृथे पुत्रकरणे उत्पादने जनयः अपत्यो-त्पादयित्र्योयोषितइव तायथापुत्रोत्पादनकाले संगमसमये ऊरू विवृतौकुर्वन्तितद्वदित्यर्थः ॥३॥

अथचतुर्थी–

परांवीरासएतनमर्यासोभद्रजानयः । अग्नितपोयथास

परा । वीरासः । इतन । मर्यासः । भद्रऽजानयः । अग्नि

यथा । असथ ॥ ४ ॥

कशाताडनादिलिंगेन जिगमिषूनमत्वाब्रूते–हेवीरासोवीराः अमित्राणामीरयितारः

र्यासोमर्त्येभ्योहिताः हेभद्रजानयः भद्रःस्तुत्योजानिर्जन्मयेषांतेतथोक्ताः रुद्रपुत्राइत्यर्थः आग्नि

तपोग्निनातप्ताः ताम्रादयोयथादीप्ताः तद्वत्प्रदीप्ताः असथ भवथ अथवाग्नितप्तादग्धदेहायथा

लायन्तेतथाभवथेति ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

सनत्साश्व्यंपशुमुतगव्यंशतावयम् ।

श्यावाश्वस्तुताययादोर्वीरायोपबर्बृहत् ॥ ५ ॥ २६ ॥

सनत् । सा । अश्व्यम् । पशुम् । उत । गव्यम् । शतऽअवयम् ।

श्यावाश्वऽस्तुताय । या । दोः । वीराय । उपऽबर्बृहत् ॥ ५ ॥ २६ ॥

सातरन्तमहिषी मत्र्यंसनत् प्रादात् किं अश्व्यं अश्वात्मकं तत्समूहात्मकंवा पशुं जातावेकवचनं उतापिच गव्यं गोसमूहात्मकं पशुं शतावयं अनेकैरविभिर्युक्तं सनदिति सेत्युक्तं केत्याह याश्यावाश्वस्तुताय श्यावाश्वेनमयास्तुतायवीराय तरन्ताय दोः स्वकीयंभुजं उपबर्बृहत् उपोदयच्छदालिंगनाय सासनदिति यतोभर्तृप्रेमास्पदा तस्मादेव बहुधनंदातुंशक्तेत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेषड्विंशोवर्गः॥२६॥

अथषष्ठी–

उतत्वास्त्रीशशीयसीपुंसोभवतिवस्यसी । अदेवत्रादराधसः ॥ ६ ॥

उत । त्वा । स्त्री । शशीयसी । पुंसः । भवति । वस्यसी ।

अदेवऽत्रात् । अराधसः ॥ ६ ॥

का शशीयसी शशीयसीतिएतन्महिष्यानाम सैवस्त्री यद्वा उतेत्यर्थे
स्येत्यर्थः त्वसमसिमनेमेत्यनुच्चानीतिवचनात् त्वेतिनिपातः सैवपुंसः
सी भवति कस्मात्पुंसइत्युच्यते अदेवत्रात् देवान येनत्रायन्तेस्तुत्यादि
दराधसः राधोधनं दानार्हधनरहिताल्लुब्धकादित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

याजानातिजसुरिंवितृष्यंतंविकामिनम् । देवत्राकृणुतेमनः ॥ ७

वि । या । जानाति । जसुरिम् । वि । तृष्यन्तम् । वि ।
कामिनम् । देवऽत्रा । कृणुते । मनः ॥ ७ ॥

याशशीयसी जसुरिं व्यथितं जसिस्ताडनकर्मा उपक्षेपणकर्मावा तंविजानाति तथातृष्यन्तं विजानाति कामिनं धनाद्यभिलाषवन्तं विजानाति अनुकंपयाभिमतं त्ववतीत्यर्थः देवत्रा देवेषु मनः कृणुते कुरुते देवप्रीत्यर्थंप्रदानबुद्धिंकरोतियासैवस्त्रीतिपूर्वत्रसंबन्धः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

उतघानेमोअस्तुतःपुमाँइतिब्रुवेपणिः । सवैरदेयइत्समः ॥ ८ ॥

उत । घ । नेमः । अस्तुतः । पुमान् । इति । ब्रुवे । पणिः ।
सः । वैरऽदेये । इत् । समः ॥ ८ ॥

उतघापिच घेतिपूरणः नेमः त्वोनेमइत्यर्धस्येतिनिरुक्तं[1] । नेमःअर्धःजायापत्योर्मिथुन
त्वैककार्यकर्तृत्वादेकएवपदार्थः अर्धशरीरस्यभार्येत्यादिस्मृतेः शशीयस्याअर्धभूतस्तस्याः
पुमान् अस्तुतइतिब्रुवे बहुधा स्तुतोपिगुणस्यातिबाहुल्यादस्तुतएवेतिब्रुवे पणिः स्तो
सच तरन्तोवैरदेये वीराधनानांप्रेरयितारोदानशीलाः तैर्दातव्यंधनंदेयं तस्मिन्धने
सर्वेभ्योदातेत्यर्थः इदितिपूरणः ॥ ८ ॥

---

[1] नि० ३. २०. ।

अथनवमी–

उतमेरपद्युवतिर्ममन्दुषीप्रतिश्यावायवर्तनिम् ।
विरोहितापुरुमीह्ळायेमतुर्विप्रायदीर्घयशसे ॥ ९ ॥

उत । मे । अरपत् । युवतिः । ममन्दुषी । प्रति । श्यावाय । वर्तनिम् ।
वि । रोहिता । पुरुऽमीह्ळाय । येमतुः । विप्राय । दीर्घऽयशसे ॥ ९ ॥

उतापिच श्यावाय श्यावाश्वाय मह्यं अरपत् अलपत् स्पष्टमाचष्ट किं वर्तनिंमार्गं कीदृशीसायुवतिः प्रवृत्तयौवना प्रतिममन्दुषीप्रतिमोदमाना कस्मै दीर्वयशसे प्रभूतान्नाय प्रभूतकीर्तयेवा पुरुमीह्ळायैतन्नामकाय प्रभूतगृहाय क्रियार्थोपपदस्यचकर्मणिस्थानिनइति-चतुर्थी पुरुमीह्ळंप्राप्तुमित्यर्थः तदर्थंरोहितारोहितवर्णावश्वौशशीयस्यादत्तौ वियेमतुः वि-शेषेणयमयतुः धृतवन्तावित्यर्थः यःअश्वाभ्यांयुक्तेरथे स्थापयित्वा पुरुमीह्ळगृहस्यमार्गं दर्शयन्ती पुरतोगता सैवपुंसोभवति वस्यसीतिपूर्वत्रसंबन्धः ॥ ९ ॥

अथदशमी–

योमेधेनूनांशतंवैददश्विर्यथाददत् । तरन्तइवमंहना ॥ १० ॥ २७ ॥

यः । मे । धेनूनाम् । शतम् । वैदत्ऽअश्विः । यथा । ददत् ।
तरन्तःऽइव । मंहना ॥ १० ॥ २७ ॥

इयंपुरुमीह्ळस्तुतिः वैददश्विः पुरुमीह्ळोपियः मे मह्यं धेनूनांशतं यथा येनप्रकारेण ददत् दत्तवान् तथा मंहना मंहनीयानिधनान्यपि ददत् तरन्तइव सयथा धेनुशतंबहुविधंधनंचदत्तवान् तद्वद्वैददश्विःपुरुमीह्ळोपिददत् तंस्तुवइतिशेषः ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेसप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथैकादशी–

यईंवहन्तआशुभिःपिबन्तोमदिरंमधु । अत्रश्रवांसिदधिरे ॥ ११ ॥

ये । ईम् । वहन्ते । आशुऽभिः । पिबन्तः । मदिरम् । मधु ।
अत्र । श्रवांसि । दधिरे ॥ ११ ॥

इदानींमरुतएवैतइतिनिश्चित्य जनप्रसिद्धैर्माहात्म्यैःस्तौति—येमरुतईं इदानीं आशुभिः शीघ्रगामिभिरश्वैः वहन्ते उह्यन्ते किंकुर्वन्तः मदिरं मदकरं मधु सोमरसंपिबन्तः पात्रेण धृतंसोममित्यर्थः तेमरुतोत्रास्मिन्देशे श्रवांसि स्तुतिजनितानियशांसि दधिरे धारयन्ति॥ १

अथद्वादशी—

येषांश्रियाधिरोदसीविभ्राजन्तेरथेष्वा । दिविरुक्मइवोपरि ॥ १

येषाम् । श्रिया । अधि । रोदसी इति । विऽभ्राजन्ते ।
रथेषु । आ । दिवि । रुक्मःऽइव । उपरि ॥ १२ ॥

येषांमरुतां श्रिया कांत्या रोदसी द्यावापृथिव्यावधि अधिष्ठिते भवतइतिशेषः यस्मा तेमरुतोरथेषु विभ्राजन्ते विशेषेणदीप्यन्ते आइतिचार्थे तत्रदृष्टान्तः—उपरि उपरिभूते द्युलोके रुक्मोरोचमानआदित्यइव यद्वा उपरि रथस्योपरीतिवायोज्यम् ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी—

युवासमारुतोगणस्त्वेषरथोअनेद्यः । शुभंयावाप्रतिष्कुतः ॥ १३

युवा । सः । मारुतः । गणः । त्वेषऽरथः । अनेद्यः ।
शुभम्ऽयावा । अप्रतिऽस्कुतः ॥ १३ ॥

समारुतोगणोयुवा सर्वत्रमिश्रयिता नित्यतरुणोवा त्वेषरथोदीप्तरथः अनेद्यः अ न्द्यः शुभंयावा शोभनंगन्ता अप्रतिष्कुतः अप्रतिगतः अप्रतिशब्दितोवा एवंमहानुभावो णोदीप्यतइति ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी—

कोवेदनूनमेषांयत्रामदन्तिधूतयः । ऋतजाताअरेपसः ॥ १४ ॥

कः । वेद । नूनम् । एषाम् । यत्र । मदन्ति । धूतयः ।
ऋतऽजाताः । अरेपसः ॥ १४ ॥

एषांमरुतांस्थानं कोवेद कोजानाति नूनं इदानीं यत्रस्थाने धूतयः शत्रूणांकंपकाः म न्ति हृष्यन्ति ऋतजाताः जलार्थमुत्पन्नाः यज्ञेवाप्रादुर्भूताः अरेपसःअपापाः ॥ १४॥

अथपंचदशी-

यूयंमर्तंविपन्यवःप्रणेतारंइत्थाधिया । श्रोतारोयामहूतिषु ॥१५॥२८॥

यूयम् । मर्तम् । विपन्यवः । प्रऽनेतारः । इत्था । धिया ।
श्रोतारः । यामऽहूतिषु ॥ १५ ॥ २८ ॥

हेविपन्यवः स्तुतिकामामरुतोयूयं मर्तं मरणस्वभावं यजमानं इत्था अनयाधिया इदानींकृतप्रकारया अनुग्रहबुद्ध्या ईदृशेनस्तुतिकर्मणावा निमित्तेनप्रणेतारः प्रकर्षेणप्रापयितारोभिमतंस्वर्गादिकं यामहूतिषु यामोगमनं तदर्थाहूतयोयस्मिन्निितियामहूतयोयज्ञाः तेषु श्रोतारःआह्वानानां ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेऽष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अथषोडशी-

नोवसूनिकाम्यापुरुश्चन्द्रारिशादसः । आयज्ञियासोववृत्तन ॥१६॥

ते । नः । वसूनि । काम्या । पुरुऽचन्द्राः । रिशादसः ।
आ । यज्ञियासः । ववृत्तन ॥ १६ ॥

हेरिशादसः हिंसकानांशत्रूणामत्तारः हेयज्ञियासोयज्ञार्हाः पुरुश्चन्द्राः प्रभूताह्लादकधनाः तेयूयं नोस्मभ्यं वसूनि निवासयोग्यानिधनानि काम्या स्पृहणीयानि आववृत्तन आवर्तयथेत्यर्थः मरुतांदानप्रशंसायाअपेक्षितत्वान्नप्रार्थनोचिता ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

एतंमेस्तोमंमूर्म्येदार्भ्यायपरावह । गिरोदेविरथीरिव ॥ १७ ॥

एतम् । मे । स्तोमम् । ऊर्म्ये । दार्भ्याय । परा । वह ।
गिरः । देवि । रथीःऽइव ॥ १७ ॥

संपन्नऋषिभावस्यश्यावाश्वस्यार्चनानसः ॥ रथवीतिसुतायाश्चविवाहंशौनकोब्रवीत्॥१॥
कथं—मरुत्सुतुप्रयातेषुश्यावाश्वःसुमहायशाः ॥ प्रादुर्भूतार्षमात्मानंज्ञात्वात्रिकुलनंदनः ॥ २ ॥
रथवीतेर्दुहितरमगच्छन्मनसातदा ॥ ससत्यमृषिमात्मानंप्रवक्ष्यन्रथवीतये ॥ ३ ॥

एतंमेस्तोममित्याभ्यांदौत्येरात्रिंन्यवेदयत् ॥ ऋषेर्नियोगमाज्ञायदेव्यारात्र्याप्रचोदितः ॥
आदायकन्यकांदातुमुपेयायार्चनानसं ॥ पादौतस्योपसंगृह्यस्थित्वाप्रह्वःकृतांजलिः ॥
रथवीतिरहंदार्भ्यइतिनामशशंससः ॥ मयासंयोगमिच्छन्तंत्वांप्रत्याचक्षियत्पुरा ॥
तत्क्षमस्वनमस्तेस्तुमेमास्मभगवन्क्रुधीः ॥ ऋषेःपुत्रःस्वयमृषिःपितासिभगवानृषेः ॥
हंतप्रतिगृहाणेमांस्नुषामित्येनमब्रवीत् ॥ तस्मैददावश्वशतंसराजास्वलंकृतांचापिसुतांस्नुषा
विवाहकालेपिददौनरेन्द्रःशतंहयानांदुहितुःसहस्रं ॥ गवांसहस्रंवसुचप्रभूतंतमुंतपोन्तेथवनं
मेति ॥ हेऊर्म्ये रात्रिदेवि ऊर्म्येतिरात्रिनाम मेमदीयं एतं स्तोमं मरुद्भ्यःकृतंस्तोत्रं
त्रदृक्भूत्वा मरुतःस्तुतवानित्येवं दार्भ्याय श्यावाश्वाय परा पराङ्मुखी दार्भ्याभिमुखं
तीवह प्रापयेत्यर्थः तदेवादरार्थमुच्यते हेरात्रिदेवि गिरः स्तुतीः मरुद्विषयाः परावह
रिव रथीयथारथेभिप्रेतं वसु स्थापयित्वाभिमतप्रदेशंप्रापयतितद्वत् ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

उतमेवोचतादितिसुतसोमेरथवीतौ । नकामोअपवेतिमे ॥ १८ ॥

उत । मे । वोचतात् । इति । सुतऽसोमे । रथऽवीतौ । न ।
कामः । अप । वेति । मे ॥ १८ ॥

हेऊर्म्ये उतापिच मे मां वोचतात् ब्रूहि किमिति उच्यते इति इत्थं कथमिति सुत
कृतसोमयागे रथवीतौ राज्ञि मेकामः तत्पुत्रीविषयोनापवेति नापगच्छति नविरमत
वोचतात् ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

एषक्षेतिरथवीतिर्मघवागोमतीरनु । पर्वतेष्वपश्रितः ॥ १९ ॥

एषः । क्षेति । रथऽवीतिः । मघऽवा । गोऽमतीः । अनु ।
पर्वतेषु । अपऽश्रितः ॥ १९ ॥ २९ ॥

कन्यांदत्वाकृतार्थंतंश्यावाश्वोथवनंगतं ॥ रथवीतिंतपस्यन्तंसंप्रेक्ष्यार्षेणचक्षुषा ॥
हिमवतःपृष्ठेएषक्षेतीतिसोब्रवीत् ॥ एषरथवीतिर्मघवा धनवान् गोमतीरनु उदकवती
अनुसृत्य नदीनांतीरे क्षेति निवसति पर्वतेषु हिमवत्पर्वतप्रान्तेषु अपश्रितः आश्रितः ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेएकोनत्रिंशोवर्गः ॥ २९ ॥

ऋतेनऋतमितिनवर्चंषष्ठंसूक्तं आत्रेयस्यश्रुतविदआर्षं त्रैष्टुभं मैत्रावरुणं तथाचानुक्रम्यते—ऋतेननवश्रुतविन्मैत्रावरुणंवैतदिति । वैतदित्युभयोःप्रयोगात् तुह्यादिपरिभाषया एतदादीन्येकादशसूक्तानिमित्रावरुणदेवत्यानि विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

ऋ॒तेन॑ऋ॒तमपि॑हितंध्रु॒वं॑वां॒सूर्य॑स्य॒यत्र॑विमु॒चन्त्यश्वा॑न् ।
दश॑श॒तास॒हत॑स्थु॒स्तदेकं॑दे॒वानां॒श्रेष्ठं॒वपु॑षामपश्यम् ॥ १ ॥

ऋ॒तेन॑ । ऋ॒तम् । अपि॑ऽहितम् । ध्रु॒वम् । वा॒म् । सूर्य॑स्य ।
यत्र॑ । वि॒ऽमु॒चन्ति॑ । अश्वा॑न् । दश॑ । श॒ता । स॒ह । त॒स्थु॒ः ।
तत् । एक॑म् । दे॒वाना॑म् । श्रेष्ठ॑म् । वपु॑षाम् । अ॒प॒श्य॒म् ॥ १ ॥

सूर्यस्य ऋतंसत्यभूतं मंडलं ऋतेनोदकेनापिहितमाच्छादितं ध्रुवं शाश्वतं अपश्यमिति संबन्धः यत्र वां युवाभ्यांस्थितं तदित्यर्थः सूर्यमंडलेमित्रावरुणयोःस्थितिः चित्रंदेवानामुदगादनीकंचक्षुर्मित्रस्यवरुणस्याग्नेः[1] उद्वांचक्षुर्वरुणसुप्रतीकंदेवयोरेति[2]चक्षुर्मित्रस्यवरुणस्येत्यादिषुप्रसिद्धा यत्र यस्मिन्मंडले स्थितानश्वान् विमुचन्ति विमोचयन्तिस्तोतारः मंदेहादिभिः निरुद्धानित्यर्थः अथवा शीघ्रधावनाय स्तुत्याप्रेरयन्ति तस्मिंश्चमंडले दश शता शतानि सहस्रसंख्याकारश्मयः तस्थुस्तिष्ठन्ति तादृशं देवानांवपुषां वपुष्मतां तेजोवतामग्न्यादीनां श्रेष्ठं प्रशस्यं मत्वर्थलक्षणा अथवा व्यधिकरणषष्ठी देवानांवपुषांशरीराणां श्रेष्ठंमंडलंहिसूर्यस्य वपुस्थानीयं तन्मंडलमपश्यं अथवा वां युवयोर्मध्ये सूर्यस्यमंडलं अपश्यमितिव्याख्येयं मैत्रंवाअहः[3]रितिश्रुतेर्मित्रस्यैवसूर्यत्वादित्याशयेन ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तत्सुवां॑मित्रावरुणामहि॒त्वमी॒र्मात॒स्थुषी॒रह॑भिर्दुदुह्रे ।
विश्वाः॑पिन्वथ॒ःस्वस॑रस्य॒धेना॒अनु॑वा॒मेकः॑प॒विराव॑वर्त ॥ २ ॥

---

१ ऋ० सं० १.८.७. ।
२ ऋ० सं० ५.५.३. ।
३ तै० ब्रा० १.७.९. ।

तत् । सु । वाम् । मित्रावरुणा । महिऽत्वम् । ईर्मा । तस्थुषीः ।
अहंऽभिः । दुदुह्रे । विश्वाः । पिन्वथः । स्वसरस्य । धेनाः । अनु
वाम् । एकः । पविः । आ । ववर्त ॥ २ ॥

हेमित्रावरुणा वांयुवयोस्तन्महित्वं महत्त्वं सु सुष्ठु अतिप्रशस्तमित्यर्थः किंतदित्यु ईर्मा सततगन्ता सर्वस्यप्रेरकोवा आदित्यः अहभिरहोभिर्वर्षर्तुसंबन्धिभिः तस्थुषीः स्था रभूताःअपोदुदुह्रे दुग्धे किंच स्वसरस्य स्वयंसर्तुरादित्यस्य विश्वाः सर्वाधेनाः लोका प्रीणयित्रीर्द्युतीः पिन्वथः वर्धयथः वांयुवयोरेकः अप्रतियोगीपविः पविरितिरथस्य मिः पवीरथनेमिर्भवतीति[1]यास्कवचनात् । तथाप्यत्रलक्षितलक्षणयारथेवर्तते केवलचक्रस्या नायोगात् युवयोरेकोरथअन्वाववर्त अनुक्रमेणपरिभ्रमते ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अधारयतंपृथिवीमुतद्यांमित्रंराजानावरुणामहोभिः ।
वर्धयतमोषधीःपिन्वतंगाअवंवृष्टिंसृजतंजीरदानू ॥ ३ ॥

अधारयतम् । पृथिवीम् । उत । द्याम् । मित्रंराजाना । वरुणा ।
महःऽभिः । वर्धयतम् । ओषधीः । पिन्वतम् । गाः । अव ।
वृष्टिम् । सृजतम् । जीरदानू इति जीरऽदानू ॥ ३ ॥

हेमित्रराजाना मित्रभूताःस्तोतारोराजानःस्वामिनईश्वराभवन्ति ययोःसकाशात मित्रराजानौ हेवरुणा प्रतियोग्यपेक्षयाद्विवचनं अत्रपादादित्वादाद्यंपदंननिहन्यते व त्येतस्यतु आमन्त्रितंपूर्वमविद्यमानवदितिपूर्वस्याविद्यमानवत्त्वेनास्यैवपादादित्वादनिघातत्वं नैवंभवति नामंत्रितेसमानाधिकरणेसामान्यवचनमिति वरुणेत्येतस्यामंत्रितसमानाधिक त्वादस्यचसामान्यवचनत्वादविद्यमानवत्त्वाभावेन पादादित्वाभावादुत्तरस्यनिघातत्वंयुक्तं देवौ महोभिस्तेजोभिः स्वसामर्थ्यैः पृथिवीं उतापिच द्यां अधारयतं हेदेवौ युवामोष वर्धयतं वृष्टिप्रेरणेन गाःपिन्वतं गवाश्वादीन्वर्धयतं तदर्थं वृष्टिमवसृजतं अवाङ्मुखंप्रेर हेजीरदानूक्षिप्रदानौ ॥ ३ ॥

---

[1] नि० ५. ५.

अथचतुर्थी—

आवा॒मश्वा॑सःसु॒युजो॑वहन्तुय॒तर॑श्मय॒उप॑यन्त्व॒र्वाक् ।
घृ॒तस्य॑नि॒र्णिगनु॑वर्तते॒वा॒मु॒प॒सिन्ध॑वःप्र॒दिवि॑क्षरन्ति ॥ ४ ॥

आ । वा॒म् । अश्वा॑सः । सु॒ऽयुजः॑ । व॒ह॒न्तु॒ । य॒तऽर॑श्मयः ।
उप॑ । य॒न्तु॒ । अ॒र्वाक् । घृ॒तस्य॑ । नि॒ःऽनिक् । अनु॑ । व॒र्त॒ते॒ ।
वा॒म् । उप॑ । सिन्ध॑वः । प्र॒ऽदिवि॑ । क्ष॒र॒न्ति॒ ॥ ४ ॥

हेमित्रावरुणौ वां युवां अश्वासोश्वाः सुयुजः सुष्ठुरथेयुक्ताः सन्तःआवहन्तु यतरश्मयः सारथिनियतप्रग्रहाः ते अर्वागुपयन्तु घृतस्योदकस्य निर्निग्रूपं वामनुवर्तते अनुगच्छति किंच प्रदिवि पुराणनामैतत् पुराणाः सिन्धवः उपक्षरन्ति उपगच्छन्ति युवयोरनुग्रहात् ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

अनु॑श्रु॒ताम॒मतिं॒वर्ध॑दु॒र्वींब॒र्हिरि॑व॒यजु॑षा॒रक्ष॑माणा ।
नम॑स्वन्ताधृतद॒क्षाधि॒गर्ते॒मित्रासा॑थेवरु॒णेळा॑स्व॒न्तः ॥ ५ ॥ ३० ॥

अनु॑ । श्रु॒ताम् । अ॒मति॑म् । वर्ध॑त् । उ॒र्वीम् । ब॒र्हिःऽइ॑व । यजु॑षा ।
रक्ष॑माणा । नम॑स्वन्ता । धृ॒त॒ऽद॒क्षा॒ । अधि॑ । गर्ते॑ । मित्र॑ ।
आसा॑थे॒ इति॑ । व॒रु॒ण॒ । इळा॑सु । अ॒न्तरिति॑ ॥ ५ ॥ ३० ।

श्रुतां विश्रुतां अमतिं रूपनामैतत् शरीरदीप्तिमित्यर्थः तामनुवर्धत् अनुवर्धयन्तौ बर्हिर्यज्ञः सइव सयथा यजुषामंत्रेणरक्ष्यते तद्वदुर्वींरक्षमाणा पालयन्तौ नमस्वन्ता अन्नवन्तौ हेधृतदक्षा आत्तबलौ हेमित्र हेवरुण हेमित्रावरुणौ युवामुक्तलक्षणौसन्तौ इळासु यागभूमिषु अंतर्मध्ये गर्तेधिरथे आसाथे उपविशथः रथोपिगर्तउच्यतइतियास्कः[1] । आरोहथोवरुणमित्रगर्त[2]मिति ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेत्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

---

[1] नि० ३. ५. ।

[2] ऋ० सं० ४. ३. ३१. ।

अथषष्ठी—

अक्रविहस्ता सुकृते परस्पा यं त्रासाथे वरुणेळास्वन्तः ।
राजाना क्षत्रमहृणीयमाना सहस्रस्थूणं बिभृथः सह द्वौ ॥ ६ ॥

अक्रविऽहस्ता । सुऽकृते । परःऽपा । यम् । त्रासाथे इति ।
वरुणा । इळासु । अन्तरिति । राजाना । क्षत्रम् । अहृणीयमाना ।
सहस्रऽस्थूणम् । बिभृथः । सह । द्वौ ॥ ६ ॥

अक्रविहस्ता अकृपणहस्तौ दानशूरावित्यर्थः कस्मै सुकृते शोभनस्तुतिकर्त्रे प स्पा परस्तात्पातारौ रक्षितारौ हेवरुणा मित्रावरुणौ युवां यंयजमानं इळासु यागभू षु अन्तर्मध्ये त्रासाथे रक्षथः तस्मै सुकृते अक्रविहस्ता परस्पाचभवथेतिसंबन्धः कि युवांराजाना राजमानौ अहृणीयमाना अक्रुध्यन्तौ द्वौ परस्परंसहसाहित्येन क्षत्रं सहस्रस्थूणं अनेकावष्टंभकस्तंभोपेतं सौधादिरूपंगृहंच बिभृथोधारयथः सुकृते यजमा नाय अथवा क्षत्रं बलं अपरिमिताभिःस्थूणाभिरुपेतंरथंचागमनार्थं सहधारयथः ॥ ६

अथसप्तमी—

हिरण्यनिर्णिगयो अस्य स्थूणा वि भ्राजते दिव्यश्वाजनीव ।
भद्रे क्षेत्रे निमिता तिल्विले वा सनेम मध्वो अधिगर्त्यस्य ॥ ७ ॥

हिरण्यऽनिर्निक् । अयः । अस्य । स्थूणा । वि । भ्राजते ।
दिवि । अश्वाजनीऽइव । भद्रे । क्षेत्रे । निऽमिता । तिल्विले ।
वा । सनेम । मध्वः । अधिऽगर्त्यस्य ॥ ७ ॥

अनयोरथः हिरण्यनिर्निक् हिरण्यरूपं निर्निगितिरूपनाम अस्यरथस्य स्थू कीलकादयः अयः हिरण्यनामैतत् अयोविकाराइत्यर्थः अयोमयावा तादृशोरथोदि अन्तरिक्षे विभ्राजते किमिव अश्वाजनीव अश्वाव्यापनशीलामेघाः तानजतिगच्छतीति श्वाजनीविद्युत् सेव दिविभ्राजते किंच भद्रे कल्याणे स्तुत्येवा क्षेत्रे देवयजने तिल्वि लेवा तिलस्नेहने तिलुः स्निग्धा इला भूमिर्यस्यतत्क्षेत्रंतिल्विलं देवयजनं घृतसोमादि

स्निग्धे भद्रेच क्षेत्रे निमिता स्थूणा यूपयष्टिरवस्थितः मध्वोमधुपूर्णं गर्तस्य गर्तंरथं सनेम संभजेम कर्मणिषष्ठ्यौ अधीतिपूरणः अथवा गर्तस्याधि रथस्योपरि मध्वोमधुसोमरसं सनेम स्थापयेमेत्यर्थः गर्त्यस्येतितुपाठे मधुनोविशेषणं दिगादित्वाद्यत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

हिर॑ण्यरूपमु॒षसो॒ऽव्यु॑ष्टा॒वय॑ःस्थूण॒मुदि॑ता॒सूर्य॑स्य ।
आरो॑हथोवरुणमि॒त्रगर्त॒मत॑श्चक्षा॒थेअदि॑ति॒ंदिति॑ंच ॥ ८ ॥

हिर॑ण्यऽरूपम् । उ॒षस॑ः । विऽउ॑ष्टौ । अय॑ःऽस्थूणम् । उत्ऽइ॑ता ।
सूर्य॑स्य । आ । रो॒ह॒थ॒ः । व॒रु॒ण॒ । मि॒त्र॒ । गर्त॑म् । अत॑ः ।
च॒क्षा॒थे॒ इति॑ । अदि॑तिम् । दिति॑म् । च॒ ॥ ८ ॥

उषसोव्युष्टौ प्रातःकालेइत्यर्थः सूर्यस्य उदिता उदितौ उदये सएवकालः प्रकारान्तरेणोक्तः तस्मिन्काले हिरण्यरूपं अयःस्थूणं अयोमयशंकुं गर्तं रथं हेवरुण हेमित्र युवां गर्तमारोहथः यज्ञंप्राप्तुं अतः अस्माद्धेतोः अदितिमखंडनीयांभूमिं दितिंखंडितां प्रजादिकांच चक्षाथे पश्यथः ॥ ८ ॥

दाक्षायणयज्ञेयद्बंहिष्ठमितिनवमी द्वितीयस्याममावास्यायां मैत्रावरुणस्यहविषोयाज्या सूत्रितंच—आनोमित्रावरुणायद्बंहिष्ठंनातिविधेसुदानूइति । मैत्रावरुणेपशौहविषएषैवयाज्या सूत्रितंच—यद्बंहिष्ठंनातिविधेसुदानूहिरण्यगर्भःसमवर्तताग्रइति । तत्पाठस्तु ।

अथनवमी—

यद्बंहि॑ष्ठं॒नाति॒विधे॑सुदानू॒अच्छि॑द्रं॒शर्म॑भुवनस्यगोपा ।
तेन॑नोमित्रावरुणावविष्टं॒सिषा॑सन्तोजिगी॒वांस॑ःस्याम ॥९॥३१॥

यत् । बंहि॑ष्ठम् । न । अ॒ति॒ऽविधे॑ । सु॒दा॒नू॒ इति॑ सुऽदानू । अच्छि॑द्रम् ।
शर्म॑ । भु॒व॒न॒स्य॒ । गो॒पा॒ । तेन॑ । न॒ः । मि॒त्रा॒व॒रु॒णौ॒ । अ॒वि॒ष्ट॒म् ।
सिसा॑सन्तः । जि॒गी॒वांस॑ः । स्या॒म॒ ॥ ९ ॥ ३१ ।

हेसुदानू शोभनदानौ हेभुवनस्यगोपा गोपौयुवां बंहिष्ठं बहुतमं यदच्छिद्रं अनवच्छिन्नं शर्म सुखंगृहंवा नातिविधे अतिवेद्धुमशक्यं शर्मेतिशर्मविशेषणं व्यधताडनइत्यस्माद् कृत्यार्थेकेन् संप्रसारणंच तादृशंशर्म धारयतः तेनशर्मणा नोस्मानविष्टं रक्षतं हेमित्रावरु सिषासन्तोधनानिसंभक्तुमिच्छन्तोवयं जिगीवांसः शत्रूणांधनानिजेतुमिच्छन्तः स्या भवेम ॥ ९ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेएकत्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दंनिवारयन् ॥ पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥
इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण णामात्येनविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येचतुर्थाष्टकेतृतीयोध्यायःसमाप्तः ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितंवेदायोवेदेभ्योखिलंजगत् ॥ निर्ममेतमहंवन्देविद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ १ ॥
अष्टकस्यचतुर्थस्यतृतीयोव्याकृतःस्फुटं ॥ अध्यायःसायणार्येणचतुर्थोव्याकरिष्यते ॥२॥

ऋतस्यगोपावितिसप्तर्चंसप्तमंसूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका—ऋतस्यसप्तार्चनानाजागतमिति । आत्रेयोर्चनानानामऋषिः जगतीछन्दः तुह्यादिपरिभाषयामित्रावरुणौदेवता विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

ओ३म् ऋतस्यगोपावधितिष्ठथोरथंसत्यधर्माणापरमेव्योमनि ।
यमत्रमित्रावरुणावथोयुवंतस्मैवृष्टिर्मधुमत्पिन्वतेदिवः ॥ १ ॥

ऋतस्य । गोपौ । अधि । तिष्ठथः । रथम् । सत्यऽधर्माणा ।
परमे । विऽओमनि । यम् । अत्र । मित्रावरुणा । अवथः ।
युवम् । तस्मै । वृष्टिः । मधुऽमत् । पिन्वते । दिवः ॥ १ ॥

हेऋतस्योदकस्यगोपौरक्षितारौ सत्यधर्माणा सत्यधर्माणौ युवां रथमधितिष्ठथः आरोहथः अस्मद्यज्ञमागमनार्थं कुत्र परमेव्योमनि निरतिशयेआकाशे हेमित्रावरुणौ युवं युवां अत्रास्मिन्यज्ञे यं यजमानं अवथोरक्षथः तस्मैयजमानाय वृष्टिः पर्जन्योमधुमदुदकं दिवोद्युलोकात्पिन्वते सिंचतिवर्धयति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सम्राजावस्यभुवनस्यराजथोमित्रावरुणाविदथेस्वर्दृशा ।
वृष्टिंवांराधोअमृतत्वमीमहेद्यावापृथिवीविचरन्तितन्यवः ॥ २ ॥

सम्ऽराजौ । अस्य । भुवनस्य । राजथः । मित्रावरुणा । विदथे ।
स्वःऽदृशा । वृष्टिम् । वाम् । राधः । अमृतऽत्वम् । ईमहे ।
द्यावापृथिवी इति । वि । चरन्ति । तन्यवः ॥ २ ॥

हेमित्रावरुणौ सम्राजौ सम्यक्राजमानौ युवामस्य भुवनस्य राजथः ईशाथे स्वं
स्वर्गस्य द्रष्टारौ युवां विदथेस्मद्यज्ञे सम्राजाविति संबन्धः वां युवां वृष्टिं राधोधनं वृष्ट्याख्यं
नं अमृतत्वंस्वर्गंच ईमहे प्रार्थयामहे युवयोस्तन्यवोविस्तृताःरश्मयोद्यावापृथिवी वि
रन्ति विविधंप्राप्नुवन्ति अथवा वृष्टिंधनममृतत्वंचईमहे ॥ २ ॥

अथतृतीया–

सम्राजाउग्रावृषभादिवस्पतीपृथिव्यामित्रावरुणाविचर्षणी।
चित्रेभिरभ्रैरुपतिष्ठथोरवंद्यांवर्षयथोअसुरस्यमायया ॥ ३ ॥

सम्ऽराजौ । उग्रा । वृषभा । दिवः । पती इति । पृथिव्याः ।
मित्रावरुणा । विचर्षणीइतिविऽचर्षणी । चित्रेभिः । अभ्रैः ।
उप । तिष्ठथः । रवम् । द्याम् । वर्षयथः । असुरस्य । मायया ॥ ३ ॥

सम्राजौ सम्यक्राजमानौ उग्रा उद्गूर्णबलौ वृषभा वर्षितारौ दिवोद्युलोकस्य
स्वामिनौ पृथिव्याश्चपती विश्वचर्षणी सर्वस्यद्रष्टारौ मित्रावरुणौ एवंमहानु
चित्रेभिश्चायनीयैरभ्रैर्मेघैःसह रवं स्तोत्रं उपतिष्ठथः पश्चात् द्यांच वर्षयथः असुरस्योदकनि
सितुः पर्जन्यस्य मायया प्रज्ञया सामर्थ्येन ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

मायावांमित्रावरुणादिविश्रितासूर्योज्योतिश्चरतिचित्रमायुधम्
तमभ्रेणवृष्ट्यागूहथोदिविपर्जन्यद्रप्सामधुमन्तईरते ॥ ४ ॥

माया । वाम् । मित्रावरुणा । दिवि । श्रिता । सूर्यः । ज्योतिः ।
चरति । चित्रम् । आयुधम् । तम् । अभ्रेण । वृष्ट्या ।
गूहथः । दिवि । पर्जन्य । द्रप्साः । मधुऽमन्तः । ईरते ॥ ४ ॥

हेमित्रावरुणा वां युवयोर्माया दिविश्रिता आश्रिता कैषा युवयोर्मायाउच्यते
र्यः सर्वस्यप्रेरकोज्योतिर्दीप्यमानः चित्रं चायनीयमायुधं उक्तलक्षणायुधरूपश्चरति परिभ्र
तरिक्षे शत्रुमारकत्वादायुधमुच्यते तंसूर्यं अभ्रेण मेघेन वृष्ट्या दिवि गूहथोगोपायथः हेप
देव त्वया मित्रावरुणाभ्यां प्रेरितेन मधुमन्तोद्रप्साआपः ईरतेईर्यन्ते त्वत्सृष्टावागच्छन्ति ॥

अथपंचमी–

रथंयुञ्जतेमरुतःशुभेसुखंशूरोनामित्रावरुणागविष्टिषु ।
रजांसिचित्राविचरन्तितन्यवोदिवःसम्राजापयसानउक्षतम् ॥५॥

रथम् । युञ्जते । मरुतः । शुभे । सुऽखम् । शूरः । न । मित्रावरुणा । गोऽइष्टिषु । रजांसि । चित्रा । वि । चरन्ति । तन्यवः । दिवः । सम्ऽराजा । पयसा । नः । उक्षतम् ॥ ५ ॥

हेमित्रावरुणौ युवयोरनुग्रहात् मरुतः शुभे उदकार्थं सुखं शोभनाक्षद्वारं रथंयुंजते अश्वैर्योजयन्ति शूरोन शूरइव सयथायुद्धार्थंरथंयुनक्तितद्वत् गविष्टिषु गवामुदकानामेषणेषुनिमित्तेषु चित्रा चायनीयानि रजांसि लोकान् तन्यवः ततास्तेमरुतोविचरन्ति विविधंचरन्ति तस्मात्तैःसहितौ हेसम्राजा युवां दिवोद्युलोकात् पयसोदकेन नोस्मानुक्षतं सिंचतं ॥ ५ ॥

अथषष्ठी–

वाचंसुमित्रावरुणाविरावतींपर्जन्यश्चित्रांवदतित्विषीमतीम् ।
अभ्रावसतमरुतःसुमाययाद्यांवर्षयतमरुणामरेपसम् ॥ ६ ॥

वाचम् । सु । मित्रावरुणौ । इराऽवतीम् । पर्जन्यः । चित्राम् । वदति । त्विषिऽमतीम् । अभ्रा । वसत । मरुतः । सु । मायया । द्याम् । वर्षयतम् । अरुणाम् । अरेपसम् ॥ ६ ॥

हेमित्रावरुणौ युवयोरनुग्रहात् पर्जन्योमेघः सु सुष्ठु इरावतीं अन्नवतीमन्नसाधिकां चित्रां चायनीयां त्विषीमतीं दीप्तिमतीं वाचं गर्जनशब्दं वदति शब्दयति वृष्ट्यर्थं मरुतश्चाभ्रा अभ्राणि मेघान् सु सुष्ठु वसत आच्छादयन्ति मायया स्वप्रज्ञया युवांच पर्जन्येनमरुद्भिश्च सहारुणामरुणवर्णां अरेपसं अपापां वृष्ट्याविघातिनीं द्यां वर्षयतम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

धर्मणामित्रावरुणाविपश्चिताव्रतारक्षेथेअसुरस्यमायया ।
ऋतेनविश्वंभुवनंविराजथःसूर्यमाधत्थोदिविचित्र्यंरथम् ॥ ७ ॥ १ ॥

धर्म॑णा । मि॒त्रा॒व॒रु॒णा॒ । वि॒पः॒ऽचि॒ता॒ । व्र॒ता । र॒क्षे॒थे॒ इति॑ । अ॒सु॑रस्य ।
मा॒यया॑ । ऋ॒तेन॑ । विश्व॑म् । भुव॑नम् । वि । रा॒ज॒थः॒ । सूर्य॑म् ।
आ । ध॒त्थः॒ । दि॒वि । चित्र्य॑म् । रथ॑म् ॥ ७ ॥ १ ॥

हेमित्रावरुणा युवां धर्मणा जगद्धारकेण विपश्चिता स्तुत्येनेत्यर्थः व्रता व्रतेन क मंणा अथवा विपश्चितास्तोतृनामैतत् यजमानेन वृष्ट्या जगद्रक्षणस्य यजमानोपिकार तत्कृतयाहुत्या वृष्ट्युत्पत्तेः व्रता व्रतेन युवयोःकर्मणा यज्ञादिकर्माणि रक्षेथे पालय असुरस्य मेघानांनिरसितुःपर्जन्यस्य मायया प्रज्ञयाच ऋतेनोदकेन यज्ञेनवा निर्मि विश्वं भुवनं सर्वभूतजातं विराजथः विदीपयथइत्यर्थः सूर्यमासूर्यंच चित्र्यं पूज्यं रंहणस्वभावं दिवि द्युलोके धत्थः धारयथोजगदुपकारार्थम् ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

वरुणंवइतिसप्तर्चमष्टमंसूक्तं अर्चनानसआर्षं मैत्रावरुणं पंक्त्यन्तपरिभाषया आनु अन्त्यापंक्तिः वरुणंपंक्त्यन्तंत्वित्यनुक्रमणिका विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

वरु॑णंवोरि॒शाद॑समृ॒चामि॒त्रंह॑वामहे ।
परि॑व्र॒जेव॑बा॒ह्वोर्ज॑ग॒न्वाँसा॒स्व॑र्णरम् ॥ १ ॥

वरु॑णम् । वः॒ । रि॒शाद॑सम् । ऋ॒चा । मि॒त्रम् । ह॒वा॒म॒हे॒ । परि॑ ।
व्र॒जाऽइ॑व । बा॒ह्वोः । ज॒ग॒न्वांसा॑ । स्व॑ःऽनरम् ॥ १ ॥

वोयुवयोर्मध्ये व्यत्ययेनबहुवचनं रिशादसं रिशन्तिहिंसन्तीतिरिशाःशत्रवः तेषां रकं स्वर्णरं स्वर्गस्यनेतारं एतद्व्यवहितमप्युभयत्रसंबध्यते एवंविधंवरुणं उक्तलक्षणं च ऋचा मंत्रेण हवामहे आह्वयामः अथावयुत्योच्यते व्रजेव गोयूथानीव बाह्वोः परिजगन्वांसा परिगच्छन्तौ ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

ताबा॒ह॒वा॑सुचे॒तुना॒प्रय॑न्तमस्मा॒अर्च॑ते ।
शेवं॒हिजा॒र्यं॑वां॒विश्वा॑सु॒क्षासु॒जोगु॑वे ॥ २ ॥

ता । बाहवा । सुऽचेतुना । प्र । यन्तम् । अस्मै । अर्चते ।
शेवम् । हि । जार्यम् । वाम् । विश्वासु । क्षासु । जोगुवे ॥ २ ॥

ता तौ युवां बाहवा बाहुना सुचेतुना सुष्ठुप्रज्ञात्रा प्रयासभूयस्त्वंजानतेत्यर्थः यद्यप्यात्मेवज्ञाता नहस्तः तथापि तद्धर्ममत्रारोप्यस्तूयते यद्वैतत्ताविंत्यस्यविशेषणं सुज्ञानाविर्त्यर्थः शोभनहस्तेन अस्मैअर्चतेस्तुवते मह्यं प्रयन्तं अभिमतंसुखंगमयतं अन्तर्भावितण्यर्थोद्रष्टव्यः यमिर्दानकर्मावाद्रष्टव्यः प्रयच्छतमित्यर्थः जार्यं स्तुत्यं शेवं सुखं वांयुवयोः संबन्धि युवाभ्यांकृतंवा विश्वासुसर्वासु क्षासु भूमिषु जोगुवे गच्छतिव्याप्नोति अवतेगवतइति गतिकर्मसुपाठात् अयमपिगतिकर्मा अथवा जोगुवे सर्वत्रशब्दयामीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

यन्नूनमश्यांगतिंमित्रस्ययायांपथा ।
अस्यप्रियस्यशर्मण्यहिंसानस्यसश्चिरे ॥ ३ ॥

यत् । नूनम् । अश्याम् । गतिम् । मित्रस्य । यायाम् । पथा ।
अस्य । प्रियस्य । शर्मणि । अहिंसानस्य । सश्चिरे ॥ ३ ॥

यत्यदा नूनमिदानीं गतिं गमनमश्यांप्राप्नुयां यद्योगादनिघातः तदामित्रस्य मित्रभूतस्य पथा मार्गेण मित्रप्रापकेणमार्गेण यायां गच्छेयं मित्रोनयतुविद्वानित्यादिषुमित्रस्येष्टदेशगमयितृत्वंप्रसिद्धं नकेवलमहमेकएवगन्ता किन्तु सर्वेपितथागमन्नित्याह अस्यप्रियस्यमित्रस्येत्यर्थः अहिंसानस्य अहिंसतः यतोयमहन्ता अतःप्रियइत्यर्थः तस्यशर्मणि सुखे गृहेस्थानेवा सश्चिरे संगताः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

युवाभ्यांमित्रावरुणोपमंधेयामृचा ।
यद्धक्षयेमघोनांस्तोतॄणांचस्पूर्धसे ॥ ४ ॥

युवाभ्याम् । मित्रावरुणा । उपऽमम् । धेयाम् । ऋचा ।
यत् । ह । क्षये । मघोनाम् । स्तोतॄणाम् । च । स्पूर्धसे ॥ ४ ॥

---

१ ऋ० सं० १. ६. १७. ।

हेमित्रावरुणा युवाभ्यांदातव्यं उपमं उपसमीपेमीयमानंधनं ऋचा स्तुत्यासाधनेन धारयामि यच्च यत्खलु युवाभ्यांसकाशादाप्तंधनं मघोनां धनवतां अदातॄणांस्तोतॄणां क्षये गृहे स्पूर्धसे स्पर्धनायभवति धनिकानांस्तोतॄणांच धनाधिक्यविषयेस्पर्धाभवतीत्यर्थः परिमितंधनंभवतीतिभावः ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

आनो॑मित्रसुदी॒तिभि॒र्वरु॑णश्चस॒धस्थ॒आ ।
स्वेक्षये॑म॒घोना॒ंसखी॑नांचवृ॒धसे॑ ॥ ५ ॥

आ । न॒ः । मि॒त्र॒ । सु॒दी॒तिऽभिः॑ । वरु॑णः । च॒ । स॒धऽस्थे॑ । आ ।
स्वे । क्षये॑ । म॒घोना॑म् । सखी॑नाम् । च॒ । वृ॒धसे॑ ॥ ५ ॥

हेमित्र त्वंचवरुणश्च सुदीतिभिः सुदीप्तियुक्तौ युवां नोस्मभ्यं सधस्थे स्थानेयज्ञे आगच्छतं द्वितीयआकारोनर्थकआदरार्थोवा किमर्थमिति उच्यते मघोनां धन हविष्मतां सखीनांच युवयोः सखीभूतानामस्माकं क्षये गृहे स्वे स्वकीये वृधसे वर्धनाय

अथषष्ठी–

यु॒वंनो॒येषु॑वरुणक्ष॒त्रंबृ॒हच्च॑बिभृ॒थः ।
उ॒रुणो॒वाज॑सातयेकृ॒तंरा॒येस्व॒स्तये॑ ॥ ६ ॥

यु॒वम् । न॒ः । येषु॑ । व॒रु॒णा॒ । क्ष॒त्रम् । बृ॒हत् । च॒ । बि॒भृ॒थः ।
उ॒रु । न॒ः । वाज॑ऽसातये । कृ॒तम् । रा॒ये । स्व॒स्तये॑ ॥ ६ ॥

हेवरुणा मित्रावरुणौ युवं युवां नोस्माकं क्षत्रं बलं बृहत् ब्रह्मपरिबृढमन्नं येषु स्तोत्रेषुनिमित्तेषु बिभृथः धारयथः युवाभ्यांधृतंबलमन्नंच नोस्मभ्यं वाजसा अन्नस्यलाभाय यज्ञायवा राये धनाय स्वस्तये क्षेमायच उरु विस्तीर्णं कृतं कुरुतम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

उ॒च्छन्त्यां॑मेयज॒तादे॒वक्ष॑त्रे॒रुश॑द्गवि ।
सुतंसोमं॒नह॒स्तिभि॒राप॒ड्भिर्धा॑वतंनरा॒बिभ्र॑तावर्च॒नान॑सम् ॥ ७ ॥

उच्छन्त्याम् । मे । यजता । देवऽक्षत्रे । रुशत्ऽगवि ।
सुतम् । सोमम् । न । हस्तिऽभिः । आ । पट्ऽभिः । धावतम् ।
नरा । बिभ्रतौ । अर्चनानसम् ॥ ७ ॥ २ ॥

उच्छन्त्यां उषसि मेसोममितिसंबन्धः यजता यष्टव्यौ रुशद्गवि रोचमानरश्मौप्रातःसवने देवक्षत्रे देवानांक्षत्रंबलंयस्मिन्गृहेतद्देवक्षत्रं तस्मिन्मेमदीयं सुतमभिषुतं सोमं न नेतिसंप्रत्यर्थे इदानीं हस्तिभिः हस्तवद्भिः हंतेर्गतिकर्मणोहस्तशब्दः गमनसाधनपादवद्भिरित्यर्थः पड्भिः पादवद्भिश्च पादचतुष्टयोपेतैरश्वैराधावतं आगच्छतं नरा हेनेतारौमित्रावरुणौ ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

यश्चिकेतेतिषळृचंनवमंसूक्तं रातहव्यस्यात्रेयस्यार्षं मैत्रावरुणं यश्चिकेतषळ्रातहव्यइत्यनुक्रमणिका। पंक्त्यंतंत्वित्युक्तत्वात्पंक्त्यन्तपरिभाषयानुष्टुभं अन्त्यापंक्तिः विनियोगोलैंगिकः।

तत्रप्रथमा–

यश्चिकेतससुक्रतुर्देवत्रासब्रवीतुनः ।
वरुणोयस्यदर्शतोमित्रोवावनतेगिरः ॥ १ ॥

यः । चिकेत । सः । सुऽक्रतुः । देवऽत्रा । सः । ब्रवीतु । नः ।
वरुणः । यस्य । दर्शतः । मित्रः । वा । वनते । गिरः ॥ १ ॥

यःस्तोता चिकेत जानातिस्तुतिं युवयोः ससुक्रतुः सएवशोभनकर्मा देवत्रा देवेषु स्तोतृषुमध्ये यद्वा देवेषुमध्ये युवयोरेवस्तुतिंयश्चिकेतससुक्रतुरिति ससुकर्मा नोस्माकंब्रवीतु स्तुतिंपरमुपदिशतु यस्यदर्शतोदर्शनीयोवरुणोदर्शनीयोमित्रोवा मित्रश्च वाशब्दश्चार्थे गिरोस्मदीयास्तुतीर्वनतेसंभजते ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

ताहिश्रेष्ठवर्चसाराजानादीर्घश्रुत्तमा ।
तासत्पतीऋतावृधऋतावानाजनेजने ॥ २ ॥

ता । हि । श्रेष्ठऽवर्चसा । राजाना । दीर्घश्रुत्ऽतमा । ता । सत्पती इति सत्ऽपती । ऋतऽवृधा । ऋतऽवाना । जनेऽजने ॥ २ ॥

ताहि तौखलुमित्रावरुणौ श्रेष्ठवर्चसा प्रशस्ततेजस्कौ राजाना ईश्वरौ दीर्घश्रु दूरदेशादाह्वानश्रोतृतमौ ता तौ सत्पती सतांयजमानानांस्वामिनौ ऋतावृधा यज्ञस्योद स्यवावर्धयितारौ जने जने सर्वेषुस्तोतृषुनिमित्तेषु ऋतावाना गमनवन्तौ ॥ २ ॥

अथतृतीया–

तावामियानोवसेपूर्वाउपब्रुवेसचा ।
स्वश्वासःसुचेतुनावाजाँअभिप्रदावने ॥ ३ ॥

ता । वाम् । इयानः । अवसे । पूर्वौ । उप । ब्रुवे । सचा ।
सुऽअश्वासः । सु । चेतुना । वाजान् । अभि । प्र । दावने ॥ ३

ता तौ पूर्वौ पुरातनौ वां युवां इयानोगच्छन् अवसे रक्षणाय सचा सह उ उपेत्यस्तौमि स्वश्वासः स्वश्वावयमात्रेयाः सुचेतुना शोभनप्रज्ञानौयुवां वाजान् अन्नानिअभिलक्ष्य प्र प्रकर्षेण दावने दानाय स्तुमइतिशेषः यद्वा स्वश्वासः स्वश्वौ द्वि याद्विवचनस्यशसादेशः उपब्रुवइतिसंबन्धः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

मित्रोअंहोश्चिदादुरुक्षयायगातुंवनते ।
मित्रस्यहिप्रतूर्वतःसुमतिरस्तिविधतः ॥ ४ ॥

मित्रः । अंहोः । चित् । आत् । उरु । क्षयाय । गातुम् । वनते ।
मित्रस्य । हि । प्रऽतूर्वतः । सुऽमतिः । अस्ति । विधतः ॥ ४ ॥

मित्रोदेवः अंहोश्चित् अंहस्वतोपिस्तोतुः आत् अनन्तरमेव उरुउरवे क्षयाय गृ निवासायवा गातुमुपायं वनते प्रयच्छति मित्रस्यहि मित्रस्यखलु देवस्यसुमतिः शो द्भिः प्रतूर्वतः प्रकर्षेणहिंसतोपि विधतः परिचरतः शुश्रूषकस्य अस्तिहि भवतिखलु ॥ ४

अथपंचमी–

वयंमित्रस्यावसिस्यामसप्रथस्तमे ।
अनेहसस्त्वोतयःसत्रावरुणशेषसः ॥ ५ ॥

वयम् । मित्रस्य । अवसि । स्याम । सप्रथःऽतमे । अनेहसः ।
त्वाऽऊतयः । सत्रा । वरुणऽशेषसः ॥ ५ ॥

वयंयजमानामित्रस्य दुःखनिवारकस्यदेवस्य सप्रथस्तमे सर्वतःपृथुतमे अवसि रक्षणे वयंस्याम भवेम किंच अनेहसःअपापाः त्वोतयः त्वयारक्षिताः वरुणशेषसः शेषइत्यपत्यनाम वारकाः पुत्रायेषांतेतादृशाः सत्रा वयंसर्वेसहैवभवेम ॥ ५ ॥

अथषष्ठी–

युवंमित्रेमंजनंयतथःसंचनयथः ।
मामघोनःपरिख्यतंमोअस्माकमृषीणांगोपीथेनउरुष्यतम् ॥६॥३॥

युवम् । मित्रा । इमम् । जनम् । यतथः । सम् । च । नयथः । मा ।
मघोनः । परि । ख्यतम् । मो इति । अस्माकम् । ऋषीणाम् ।
गोऽपीथे । नः । उरुष्यतम् ॥ ६ ॥३ ॥

हेमित्रा मित्रावरुणौ युवं युवां इमंजनंस्तोतारंमांप्रति यतथः आगच्छथः आगत्यच संचनयथः संनयथश्चकामान्प्रापयथः यद्वा यतथइत्यंतर्णीतण्यर्थोयं अहनियतथः व्यापारेषुगमयथः रात्रौचसंनयथः निर्व्यापारंकारयथः मघोनःहविर्लक्षणान्नवतःअस्मान् मापरिख्यतं मापरित्यजतं मो मैव ऋषीणामस्माकं पुत्रानपि परिख्यतं किंतु गोपीथे गौः सोमरसः तस्यपानंयस्मिन्सगोपीथोयज्ञः तस्मिन् नः उरुष्यतंरक्षतम् ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

आचिकितानेतिषळ्चंदशमंसूक्तं रातहव्यस्यार्षं आनुष्टुभं मैत्रावरुणं अत्रानुक्रमणिका–आचिकितानानुष्टुभन्त्विति । आद्यस्तृचोदशरात्रेचतुर्थेहनिप्रउगशस्त्रेमैत्रावरुणस्य सूत्रितंच–आचिकितानसुक्रतूयमुवोअप्रहणमिति ।

तत्रप्रथमा–

आचिकितानसुक्रतूदेवौमर्तरिशादसा ।
वरुणायऋतपेशसेदधीतप्रयसेमहे ॥ १ ॥

आ । चिकितान । सुक्रतू इति सुऽक्रतू । देवौ । मर्त । रिशादसा ।
वरुणाय । ऋतऽपेशसे । दधीत । प्रयसे । महे ॥ १ ॥

हेचिकितान जानन्स्तुतिं हेमर्त मनुष्य रातहव्यत्वमितितस्यैवंसंबोधनं सुक्रतू शोभ कर्माणौ रिशादसा हिंसकानांहिंसकौदेवौ आ आकारयेतिशेषः आहूयच ऋतपेशसे पेशइ रूपनाम ऋतमुदकं उदकमेवरूपंयस्यताद्दशाय वरुणाय प्रयसे मत्वर्थोलुप्यते हविर्लक्षणान्न महे महतेपूज्याय दधीतदद्याः हविरितिशेषः द्वितीयार्थेवाचतुर्थी महद्धविर्दधीतमहतोन्नस्य भायेतिवायोज्यं ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

ताहिक्षत्रमविह्रुतंसम्यगसुर्य१माशाते ।
अधव्रतेवमानुषंस्व१र्णधायिदर्शतम् ॥ २ ॥

ता । हि । क्षत्रम् । अविऽह्रुतम् । सम्यक् । असुर्यम् । आशाते
अध । व्रताऽइव । मानुषम् । स्वः । न । धायि । दर्शतम् ॥ २ ॥

ताहि हीतिहेतौ यस्मात्ता तौ क्षत्रं बलं अविह्रुतं अहिंस्यं असुर्यं असुरविघाति ब्लं सम्यगाशाते व्यामुतः अध अतोहेतोर्मानुषंमनुष्येषुप्रवृत्तं व्रतेव कर्मेव तद्यथा मनुष्ये यतं स्वर्णसूर्यइव सयथादिविदृश्यतेतद्वत् दर्शतं दर्शनीयं बलं धायि यज्ञेनिहितं ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तावामेषेरथानामुर्वींगव्यूतिमेषाम् ।
रातहव्यस्यसुष्टुतिंदधृक्स्तोमैर्मनामहे ॥ ३ ॥

ता । वाम् । एषे । रथानाम् । उर्वीम् । गव्यूतिम् । एषाम् ।
रातऽहव्यस्य । सुऽस्तुतिम् । दधृक् । स्तोमैः । मनामहे ॥ ३ ॥

हेमित्रावरुणौ ता तौप्रसिद्धौ वां युवां रथानां अस्मदीयानामेषांपुरतोवर्तमा नां उर्वीं प्रभूतां गव्यूतिं अतिविस्तृतंमार्गं एषे गन्तुं मार्गरक्षणायेत्यर्थः तुमर्थेअसे त्ययः तदर्थंवां मनामहे स्तुमः रातहव्यस्यऋषेः रातहव्यसंबन्धिभिः सुष्टुतिं सुष्टुति शोभनंस्तुतिसाधनैः स्तोमैः दधृक् धर्षकौयुवां ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

अधाहिकाव्यायुवंदक्षस्यपूर्भिरद्भुता ।
निकेतुनाजनानांचिकेथेपूतदक्षसा ॥ ४ ॥

अध । हि । काव्या । युवम् । दक्षस्य । पूःऽभिः । अद्भुता ।
नि । केतुना । जनानाम् । चिकेथे इति । पूतऽदक्षसा ॥ ४ ॥

अध अपिच हिप्रसिद्धौ काव्या स्तुत्यौ युवं युवां दक्षस्य प्रवृद्धस्य ममपूर्भिः पूरकैः स्तवैः हेअद्भुता महान्तौ आश्चर्यभूतौसन्तौ केतुना प्रज्ञानेनअनुकूलेनमनसा जनानां यजमानानामित्यर्थः स्तोत्रंनिचिकेथे नितरांजानीथः हेपूतदक्षसा शुद्धबलौयुवां ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

तदृतंपृथिविबृहच्छ्रवएषऋषीणाम् ।
ज्रयसानावरंपृथ्वतिक्षरन्तियामभिः ॥ ५ ॥

तत् । ऋतम् । पृथिवि । बृहत् । श्रवःऽएषे । ऋषीणाम् ।
ज्रयसानौ । अरम् । पृथु । अति । क्षरन्ति । यामऽभिः ॥ ५ ॥

हेपृथिविदेवि त्वयि तत् सर्वैरर्थ्यमानत्वेन प्रसिद्धं बृहत् प्रभूतं ऋतमुदकं ऋषीणांस्तोतॄणामस्माकं श्रवएषे अन्नस्यैषणेसति ज्रयसानौ गच्छन्तौ छन्दस्यसानचृशुजृभ्यामित्यसानच् ज्रयतेरपिभवति चितइत्यन्तोदात्तः अरं अलं अत्यर्थंपृथुयथाभवतितथा यामभिर्गमनैः अतिक्षरन्ति अत्यर्थंवर्षतः व्यत्ययेनबहुवचनम् ॥ ५ ॥

अथषष्ठी–

आयद्वामीयचक्षसामित्रावयंचसूरयः ।
व्यचिष्ठेबहुपाय्येयतेमहिस्वराज्ये ॥ ६ ॥ ४ ॥

आ । यत् । वाम् । ईयऽचक्षसा । मित्रा । वयम् । च । सूरयः ।
व्यचिष्ठे । बहुऽपाय्ये । यतेमहि । स्वऽराज्ये ॥ ६ ॥ ४ ॥

हेईयचक्षसा व्याप्तदर्शनौ हेमित्रा मित्रावरुणौ वां युवां यत् येवयंच सूरयः स्तोता आ आह्वयामः व्यचिष्ठे अत्यन्तविस्तृते बहुपाय्ये बहुभिर्गन्तव्ये बहुभीरक्षितव्येवा स्व राज्ये स्वराट्त्वाय एवंविधराज्यार्थं यतेमहि गच्छेम ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेचतुर्थोवर्गः ॥४ ॥

बळित्थादेवेतिपंचर्चमेकादशंसूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका—बळित्थापंचयजतइति यज्ञ नामात्रेयऋषिः आनुष्टुभंत्वित्युक्तत्वादिदमप्यानुष्टुभं मित्रावरुणौदेवता विनियोगोलैंगिकः

तत्रप्रथमा—

बळित्थादेवनिष्कृतमादित्यायजतंबृहत् ।
वरुणमित्रार्यमन्वर्षिष्ठंक्षत्रमाशाथे ॥ १ ॥

बट् । इत्था । देवा । निःऽकृतम् । आदित्या । यजतम् । बृहत् ।
वरुण । मित्र । अर्यमन् । वर्षिष्ठम् । क्षत्रम् । आशाथे इति ॥ १

हेदेवा द्योतमानौ हेआदित्या अदितेःपुत्रौ हेवरुण हेअर्यमन् अरीणांनियमि मित्रदेव युवां बट् सत्यं अबाध्यं इत्था इत्थं इदानीं वर्तमानप्रकारेण यजतं य बृहदतिप्रवृद्धं वर्षिष्ठं प्रवृद्धतमं क्षत्रं बलं आशाथे अश्नुवाथे यद्वा अर्यमा प्र निर्देष्टव्यः द्विवचनं बहुवचनीकर्तव्यम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

आयद्योनिंहिरण्ययंवरुणमित्रसदथः ।
धर्तारांचर्षणीनांयन्तंसुम्नंरिशादसा ॥ २ ॥

आ । यत् । योनिम् । हिरण्ययम् । वरुण । मित्र । सदथः ।
धर्तारा । चर्षणीनाम् । यन्तम् । सुम्नम् । रिशादसा ॥ २ ॥

यद्यस्माद्धिरण्ययं हितरमणीयं योनिं यज्ञभूमिं हेवरुण हेमित्र आसदथः आग च्छथः तस्माच्चर्षणीनां मनुष्याणां धर्तारा धारकौच हेरिशादसा हिंसकानांक्षेप्तारौयु अस्मभ्यं सुम्नं सुखं यन्तं कुरुतमित्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया–

विश्वेहिविश्ववेदसोवरुणोमित्रोअर्यमा ।
व्रतापदेवसश्चिरेपान्तिमर्त्यंरिषः ॥ ३ ॥

विश्वे । हि । विश्वऽवेदसः । वरुणः । मित्रः । अर्यमा ।
व्रता । पदाऽइव । सश्चिरे । पान्ति । मर्त्यम् । रिषः ॥ ३ ॥

विश्वेहि सर्वेपि हीतिअप्यर्थे विश्ववेदसः सर्वविदः सर्वधनावा वरुणोमित्रोर्यमाचैतेत्रयः सर्वे व्रतास्मदीयानिकर्माणि पदेव स्थानानीव सश्चिरे संगताभवन्ति आगत्यच मां मर्त्यं रिषोहिंसकात् पान्ति रक्षन्ति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

तेहिसत्याऋतस्पृशऋतावानोजनेजने ।
सुनीथासःसुदानवोंहोश्चिदुरुचक्रयः ॥ ४ ॥

ते । हि । सत्याः । ऋतऽस्पृशः । ऋतऽवानः । जनेऽजने ।
सुऽनीथासः । सुऽदानवः । अंहोः । चित् । उरुऽचक्रयः ॥ ४ ॥

तेहि तेखलु सत्याः सत्यभूताः सत्यफलावा ऋतस्पृशउदकस्पृशत्वस्यकर्तारः ऋतावानोयज्ञवन्तः जनेजने सर्वेषुयजमानेषु सुनीथासः सुनयनाः सुदानवः सुदानाः हीतिप्रसिद्धवाची सर्वत्रसंबन्धनीयः एवंमहानुभावावरुणादयःअंहोश्चित् चिदप्यर्थे पापिनोपिस्वस्तोतुरुरुचक्रयः प्रभूतधनादिकर्तारः ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

कोनुवांमित्रास्तुतोवरुणोवातनूनाम् ॥
तत्सुवामेषतेमतिरत्रिभ्यएषतेमतिः ॥ ५ ॥ ५ ॥

कः । नु । वाम् । मित्र । अस्तुतः । वरुणः । वा । तनूनाम् । तत् । सु ।
वाम् । आ । ईषते । मतिः । अत्रिऽभ्यः । आ । ईषते । मतिः ॥५॥५॥

हेमित्र वां युवयोर्मध्ये त्वंचवरुणोवा कोनुअस्तुतः सर्वैरस्तूयमानःकोस्ति उभौ पिस्तुत्यौइत्यर्थः तनूनामितितृतीयार्थेषष्ठी तनुभिस्तुतिभिरस्तुतइतिसंबंधः अत्रमित्र नमित्रस्यैकस्यैवसंबोधनं वरुणेळास्वन्तरित्यत्रेवात्रद्विवचनसूचकस्याकरस्यानाम्नानात् केषु बहुषुसंनिहितेषु एकमेवसंबोध्य युवयोरिदंयुष्माकमिदमितिप्रयुंजते तत् तस्मात् स्मात्सर्वेस्तुवन्तितस्मात् तनूनामित्येतद्व्यवहितमपिउत्तरत्रवायोज्यं तनूनामल्पमतीनां स्माकंमतिःस्तुतिर्वां युवां आईषते अभिगच्छति अत्रिभ्योत्रिगोत्रेभ्यः अस्मभ्यं दीयमतिः एषते आदरार्थंपुनर्वचनं ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

प्रवोमित्रायेतिपंचर्चंद्वादशंसूक्तं आत्रेयस्ययजतस्यार्षं गायत्रं मैत्रावरुणं तथा क्रम्यते–प्रवोगायत्रमिति । अग्निष्टोमेप्रातःसवने मैत्रावरुणशस्त्रे एतत्सूक्तंसूत्रितंच–प्रवो यप्रमित्रयोर्वरुणयोरिति । अभिप्लवषळहे पृष्ठ्यषडहेच स्तोमनिमित्तावापार्थमिदमादीनि तीयवर्जितानि चत्वारिसूक्तानि तथैवसूत्रितं–प्रवोमित्रायेतिचतुर्णांद्वितीयमुद्धरेदिति ।

तत्रप्रथमा–

प्रवोमित्रायगायतवरुणायविपागिरा । महिक्षत्रावृतंबृहत् ॥१

प्र । वः । मित्राय । गायत । वरुणाय । विपा । गिरा ।
महिऽक्षत्रौ । ऋतम् । बृहत् ॥ १ ॥

हेमदीयाऋत्विजः वोयूयमित्यर्थः मित्रायवरुणायच विपा व्याप्तया गिरा प्रगायत स्तुतिंकुरुत स्तुत्यास्तुवतेत्येतत्पाकंपचतीतिवत् हेमहिक्षत्रौ प्रभूतबलौ युवां यज्ञं बृहत् महत् अतिप्रशस्तंस्तुत्यर्थमागच्छतमितिशेषः अथवा महत्प्रभूतं ऋतं स्तोत्रं तमितिशेषः ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

सम्राजायाघृतयोनीमित्रश्चोभावरुणश्च । देवादेवेषुप्रशस्ता ॥२॥

सम्ऽराजा । या । घृतयोनीइतिघृतऽयोनी । मित्रः । च ।
उभा । वरुणः । च । देवा । देवेषु । प्रऽशस्ता ॥ २ ॥

या यौमित्रश्चवरुणश्च परस्परापेक्षयाचशब्दः उभा उभौ सम्राजा सर्वस्यस्वामिनौ घृतयोनी उदकस्योत्पादकौ देवौ द्योतमानौ देवेषुमध्ये प्रशस्ता प्रकर्षेणस्तुत्यौ तौ गायतेतिपूर्वत्रान्वयः ॥ २ ॥

अथतृतीया–

ता नः शक्तं पार्थिवस्य महो रायो दिव्यस्य । महि वां क्षत्रं देवेषु ॥ ३ ॥

ता । नः । शक्तम् । पार्थिवस्य । महः । रायः । दिव्यस्य । महि । वाम् । क्षत्रम् । देवेषु ॥ ३ ॥

ता तौ देवौ नोस्मदर्थं पार्थिवस्य पृथिवीसंबद्धस्य दिव्यस्य दिविभवस्यच महोमहतो रायोधनस्य शक्तं समर्थौभवतं दातुमितिशेषः हेदेवौ वांयुवयोर्महि महत्पूज्यं क्षत्रं बलं देवेषु प्रसिद्धंस्तुमइतिशेषः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

ऋतमृतेन सपन्तेषिरं दक्षमाशाते । अद्रुहा देवौ वर्धेते ॥ ४ ॥

ऋतम् । ऋतेन । सपन्ता । इषिरम् । दक्षम् । आशाते इति । अद्रुहा । देवौ । वर्धेते इति ॥ ४ ॥

ऋतेनोदकेननिमित्तेन ऋतं यज्ञं सपन्ता स्पृशन्तौ इषिरं एषणवन्तं दक्षं प्रवृद्धं यजमानं हविर्वा आशाते व्यामुतः अद्रुहा अद्रोग्धारौ देवौ मित्रावरुणौ युवांवर्धेते प्रवृद्धौभवतः ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

वृष्टिद्यावा रीत्यापेषस्पती दानुमत्याः । बृहन्तं गर्तमाशाते ॥ ५ ॥ ६ ॥

वृष्टिऽद्यावा । रीतिऽआपा । इषः । पती इति । दानुऽमत्याः । बृहन्तम् । गर्तम् । आशाते इति ॥ ५ ॥ ६ ॥

वृष्टिद्यावा वृष्ट्यर्थाद्यौःस्तुतिर्ययोस्तौवृष्टिद्यावा अथवा वृष्टिर्वर्षिका द्यौरन्तरिक्षं यायोस्तौ तादृशौ रीत्यापा रीगतिरेषणयोः रीतिः प्राप्तिः सैवआपाआप्तिरभिमतप्राप्तिर्ययोस्तौ

तादृशौ इषोन्नस्य पती स्वामिनौ वृष्टिप्रदत्वात्स्वामित्वं दानुमत्याः दानवत्याः दावृषु इत्यर्थः एतद्विशेषणं एवंमहानुभावौ बृहन्तं महान्तं गर्तं रथमाशातेव्याप्नुतः अधि यागार्थं ॥५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेषष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

त्रीरोचनेतिचतुर्ऋचंत्रयोदशंसूक्तं उरुचक्रिर्नामात्रेयऋषिः त्रिष्टुप् मित्रावरुणौ अनुक्रम्यतेच—त्रीरोचनाचतुष्कमुरुचक्रिरिति । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

त्रीरोचनावरुणत्रीँरुतद्यून्त्रीणिमित्रधारयथोरजांसि ।
वावृधानावमतिंक्षत्रियस्यानुव्रतंरक्षमाणावजुर्यम् ॥ १॥

त्री । रोचना । वरुण । त्रीन् । उत । द्यून् । त्रीणि । मित्र ।
धारयथः । रजांसि । ववृधानौ । अमतिम् । क्षत्रियस्य ।
अनु । व्रतम् । रक्षमाणौ । अजुर्यम् ॥ १ ॥

हेवरुण हेमित्र युवां त्री त्रीणि रोचना रोचनानि द्युलोकान्धारयथइतिसंबन्धः अपिच त्रीन्द्यून् द्योतमानानंतरिक्षलोकान् धारयथः तथात्रीणिरजांसि भूलोकान् की युवां वावृधाना वर्धमानौ क्षत्रियस्य क्षत्रं बलं तद्वतइन्द्रस्य यद्वा क्षत्रियजातीयस्ययजमान अमतिं रूपनामैतत् रूपंव्रतंकर्मच अजुर्यं अजीर्णअविरतंवा रक्षमाणौ ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

इरावतीर्वरुणधेनवोवांमधुमद्वाँसिन्धवोमित्रदुह्रे ।
त्रयस्तस्थुर्वृषभासस्तिसृणांधिषणानांरेतोधाविद्युमन्तः ॥ २ ॥

इरावतीः । वरुण । धेनवः । वाम् । मधुऽमत् । वाम् । सिंधवः ।
मित्र । दुह्रे । त्रयः । तस्थुः । वृषभासः । तिसृणाम् । धिषणानाम् ।
रेतःऽधाः । वि । द्युऽमन्तः ॥ २ ॥

हेवरुण हेमित्र वांयुवयोराज्ञया धेनवोगावः इरावतं थः रक्षथः वाजेषु संग्रामेषु द्रुत्योभवन्ति तथासिंधवः स्यंदनशीलामेघानद्योवा मधुमत् मधुरसमुदकं दु भेदति प्रकर्षेणभिनत्ति श्रयः त्रिसंख्याकावृषभासोवर्षितारः रेतोधाः उदकस्यधारकाः द्युमंतोदीप्तिमन्तः पानोग्निः शत्रूणां दित्याः तिसृणां त्रिसंख्याकानां धिषणानां स्थानानां पृथिव्यंतरिक्षद्युलोकानां न्तः वि विविधं प्रत्येकं तस्थुस्तिष्ठन्ति युवयोरनुग्रहात्त्रयोपिदेवास्त्रिषुस्थानेषुवर्ततइत्य

अथतृतीया—

प्रातर्देवीमदितिंजोहवीमिमध्यंन्दिनउदितासूर्यस्य ।
रायेमित्रावरुणासर्वतातेळेतोकायतनयायशंयोः ॥ ३ ॥

प्रातः । देवीम् । अदितिम् । जोहवीमि । मध्यन्दिने । उत्ऽइता ।
सूर्यस्य । राये । मित्रावरुणा । सर्वऽताता । ईळे । तोकाय ।
तनयाय । शम् । योः ॥ ३ ॥

अहमृषिः प्रातः प्रातःकाले अदितिमखंडनीयां देवानांजननीं देवीं द्योतमानां जोहवीमि आह्वयामि तथामध्यन्दिने सूर्यस्य उदिता उदितौ तत्समृद्धिकाले माध्यन्दिनेसवने जोहवीमि हेमित्रावरुणा युवां राये धनप्राप्तये सर्वतातौ यज्ञे ईळे स्तौमि पुनःकिमर्थं तोकाय पुत्राय तनयाय तत्पुत्रायच शं अरिष्टशमनाय योः सुखस्यमिश्रणायच ईळइति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

याधर्तारारजसोरोचनस्योतादित्यादिव्यापार्थिवस्य ।
नवांदेवाअमृताआमिनन्तिव्रतानिमित्रावरुणाध्रुवाणि ॥४॥७॥

या । धर्तारा । रजसः । रोचनस्य । उत । आदित्या । दिव्या ।
पार्थिवस्य । न । वाम् । देवाः । अमृताः । आ । मिनन्ति । व्रतानि ।
मित्रावरुणा । ध्रुवाणि ॥ ४ ॥ ७ ॥

या यौ रोचनस्य रोचमानस्य रजसोलोकस्य स्वर्गाख्यस्येत्यर्थः उतापिच पार्थिवस्य रजसोयायौधर्तारौ आदित्या अदितेःपुत्रौ दिव्या दिविभवौ तौ युवांईळइतिपू-

तादृशौ इषोन्नस्य पती ͜णा वांयुवयोः ध्रुवाणि व्रतानिकर्माणि देवाः अन्येइन्द्रादयः अ इत्यर्थः एतदिद्विशे णोपि नामिनन्ति नहिंसन्ति यतोध्रुवाणि अतइत्यभिप्रायः ॥ ४ ॥ यागार्थं ॥५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

रुणेतिचतुर्ऋचंचतुर्दशंसूक्तं उरुचक्रेरार्षं गायत्रं मैत्रावरुणं पुरूरुणागायत्रंत्रिव का पृष्ठ्याभिप्लवषडहयोःप्रातःसवने आवापार्थत्वेनेदमपिसूक्तंपूर्वसूक्तेनसह प्रयो अ चतुर्णांद्वितीयमुद्धरेदितिह्युक्तं चातुर्विंशेहनिप्रातःसवनेमैत्रावरुणशस्त्रेआद्यस्तृचःषळह त्रेयसंज्ञकः सूत्रितंच—पुरूरुणाचिद्ध्यस्तिप्रतिवांसूरउदितइति ।

तत्रप्रथमा—

पुरूरुणांचिद्ध्यस्त्यवोनूनंवांवरुण । मित्रवंसिवांसुमतिम् ॥ १

पुरुऽउरुणा । चित् । हि । अस्ति । अवः । नूनम् । वाम् । वरुण । मित्र । वंसि । वाम् । सुऽमतिम् ॥ १ ॥

हेमित्रावरुणौ वांयुवयोः पुरूरुणाचित् अत्र सोः सुपांसुलुगित्याकारः पुरोरपिबहु बहुतरं अथवा पुरुचतदुरुचपुरूरु अत्यन्तमुरुतरमित्यर्थः तादृगवोरक्षणं नूनं निश्चयेन स्ति हिप्रसिद्धौ चिदितिपूरणः हेवरुण हेमित्र वांयुवयोः सुमतिं अनुग्रहबुद्धिं वंसि सं यस्मादवोस्तितस्माद्वंसीतिभावः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तावांसम्यगद्रुह्वाणेषमश्यामधायसे । वयंतेरुद्रास्याम ॥ २ ॥

ता । वाम् । सम्यक् । अद्रुह्वाणा । इषम् । अश्याम । धायसे । वयम् । ते । रुद्रा । स्याम ॥ २ ॥

हेअद्रुह्वाणा हेअद्रोग्धारौ ता तौ प्रसिद्धौ वां युवां सम्यक्स्तुमइतिशेषः स्तोतारोवयंइ न्नं धायसे पानाय भोजनाय अश्याम प्राप्नुयाम हेरुद्रा रुतः दुःखात् द्रावयितारौ ह वणीयौवा तेस्तोतारोवयं स्याम भवेम समृद्धाइतिशेषः युवाभ्यांस्वभूतावास्याम ॥ २ ॥

अथतृतीया–

पा॒तंनो॑रुद्रापा॒युभि॑रु॒तत्रा॑येथांसुत्रा॒त्रा ।
तु॒र्याम॑द॒स्यू॑न्त॒नूभि॑ः ॥ ३ ॥

पा॒तम् । न॒ः । रु॒द्रा॒ । पा॒युऽभि॑ः । उ॒त । त्रा॒ये॒था॒म् । सु॒ऽत्रा॒त्रा ।
तु॒र्याम॑ । दस्यू॑न् । त॒नूभि॑ः ॥ ३ ॥

हेरुद्रा उक्तरूपौ देवौ युवां नोस्मान् पायुभिः रक्षणैःपातं रक्षतं उतापिच सुत्रात्रा शो भनेनत्राणेन त्रायेथां पालयेथां इष्टप्राप्त्यनिष्टपरिहारभेदेनभेदः स्तोत्रादिवैकल्याच्छत्रोर्वा त्रायेथां अभिमतप्रापणेनरक्षतमित्यर्थः वयंच तनूभिः पुत्रादिभिःसहिताः स्वीयैरंगैर्वा दस्यून् शत्रून्तुर्याम हिंस्याम तरेमवा ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

माक॒स्या॑द्भुतक्रतूय॒क्षंभु॑जेमात॒नूभि॑ः ।
माशेष॑सा॒मात॑नसा ॥ ४ ॥ ८ ।

मा । कस्य॑ । अ॒द्भु॒त॒क्र॒तू॒इत्य॑द्भुतऽक्रतू । य॒क्षम् । भु॒जे॒म॒ । त॒नूभि॑ः ।
मा । शेष॑सा । मा । तन॑सा ॥ ४ ॥ ८ ॥

हेअद्भुतक्रतू आश्चर्यकर्माणौ वयं कस्य अन्यस्यकस्यच नयक्षं पूजितं धनंमाभुजेम माभुंजीमहि तनूभिरस्मदीयैरवयवैः युवयोरनुग्रहात् समृद्धावयं अन्यथावयंकस्यचिद्धनेन शरीरपोषंनकुर्मइत्यर्थः तथा शेषसा अपत्येनसहितामाभुजेम तनसा पौत्रादिनासहितामाभुजेम अस्मत्कुलेनकेपिभुंजीमहीत्यर्थः ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेऽष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

आनोगन्तमितितृचात्मकंपंचदशंसूक्तं बाहुवृक्तस्यात्रेयस्यार्षं गायत्रं मैत्रावरुणं आनत्यंचबाहुवृक्तइत्यनुक्रमणिका उक्तःसूक्तविनियोगः अग्निष्टोमेप्रातःसवनेमैत्रावरुणशस्त्रे अयमनुरूपस्तृचः सूत्रितंच–आनोमित्रावरुणाआनोगन्तंरिशादसेति ।

तादृशौ इषोन्नस्य पती

तत्रप्रथमा—

इत्यर्थः एतद्द्विशे

यागार्थं ॥५॥ आनोगन्तंरिशादसावरुंणमित्रंबर्हणा ।
उपेमंचारुंमध्वरम् ॥ १ ॥

आ । नः । गन्तम् । रिशादसा । वरुंण । मित्रं । बर्हणा । उपं ।
इमम् । चारुंम् । अध्वरम् ॥ १ ॥

अ

हेवरुण हेमित्र हेरिशादसा शत्रूणांप्रेरकौयुवां नोस्माकमिमं चारुं चरणीयं अध्वरं अहिंसकं यज्ञमुपागन्तं उपागच्छतं कीदृशौ बर्हणा परिबर्हणौ निबर्हणौ हन्तारौशत्रूम् ॥१॥

अथद्वितीया—

विश्वंस्यहिप्रंचेतसावरुंणमित्रराजंथः ।
ईशानापिप्यतंधियः ॥ २ ॥

विश्वंस्य । हि । प्रऽचेतसा । वरुंण । मित्रं । राजंथः ।
ईशाना । पिप्यतम् । धियः ॥ २ ॥

हेवरुण हेमित्र हेप्रचेतसा प्रकृष्टज्ञानौयुवां विश्वस्यराजथः सर्वस्यस्वामिनौ भवथः हि प्रसिद्धौ हेईशाना अस्माकमीश्वरौयुवां धियोस्मदीयानिकर्माणि पिप्यतं प्याययतंफलैः ॥

अथतृतीया—

उपंनःसुतमागतंवरुंणमित्रंदाशुषः ।
अस्यसोमंस्यपीतये ॥ ३ ॥ ९ ॥

उपं । नः । सुतम् । आ । गतम् । वरुंण । मित्रं ।
दाशुषः । अस्य । सोमंस्य । पीतये ॥ ३ ॥ ९ ॥

नोस्माकं सुतमभिषुतं सोमंप्रति हेवरुण हेमित्र युवां उपागतं उपागच्छतं दाशुषोहविर्दातुर्ममास्यसोमस्य पीतये पानाय ॥ ३ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

आमित्रेवरुणइतितृचात्मकंषोडशंसूक्तं बाहुवृक्तस्यार्षमौष्णिहं
ष्णिहमित्यनुक्रमणिका दशरात्रेतृतीयेहनिप्रउगशस्त्रेअयंमैत्रावरुणस्यतृ
त्रेवरुणेवयमश्विनावेहगच्छतमिति ।

थः रक्षथः वाजेषु संग्रामेषु
भेदति प्रकर्षेणभिनत्ति
मानोग्निः शत्रूणां

तत्रप्रथमा–

आमि॒त्रेवरु॑णेव॒यंगी॒र्भिर्जु॑हुमोअत्रि॒वत् ।
निब॒र्हिषि॑सदत॒ंसोम॑पीतये ॥ १ ॥

आ । मि॒त्रे । वरु॑णे । व॒यम् । गी॒ःऽभिः । जु॒हु॒म॒ः । अ॒त्रि॒ऽवत् ।
नि । ब॒र्हिषि॑ । स॒द॒त॒म् । सोम॑ऽपीतये ॥ १ ॥

वयमात्रेयाः मित्रेवरुणे मित्रावरुणयोरर्थाय गीर्भिर्मन्त्रैराजुहुमः अत्रिवत् अस्मद्गोत्रप्रवर्तकोत्रिरिव तस्मात् मित्रावरुणौ सोमपीतये बर्हिषिनिषदतं निषीदतम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

व्र॒तेन॑स्थोध्रु॒वक्षे॑मा॒धर्म॑णायात॒यज्ज॑ना ।
निब॒र्हिषि॑सदत॒ंसोम॑पीतये ॥ २ ॥

व्र॒तेन॑ । स्थ॒ः । ध्रु॒वऽक्षे॑मा । धर्म॑णा । या॒त॒यत्ऽज॑ना ।
नि । ब॒र्हिषि॑ । स॒द॒त॒म् । सोम॑ऽपीतये ॥ २ ॥

हेमित्रावरुणौ युवां धर्मणा जगद्धारकेण व्रतेन कर्मणायोगेन ध्रुवक्षेमा स्थः अविचलितस्थानौभवथः यातयज्जना यातयन्तः कर्मसुप्रवर्तयन्तोजनाऋत्विजोययोस्तौयातयज्जनौ अथवा यातयन्तोशत्रून्हिंसन्तोजनाभृत्याययोस्तौ शिष्टंगतम् ॥ २ ॥

अथतृतीया–

मि॒त्रश्च॑नो॒वरु॑णश्चजु॒षेतां॑य॒ज्ञमि॒ष्टये॑ ॥
निब॒र्हिषि॑सदता॒ंसोम॑पीतये ॥ ३ ॥ १० ॥

मि॒त्रः । च॒ । न॒ः । वरु॑णः । च॒ । जु॒षेता॑म् । य॒ज्ञम् । इ॒ष्टये॑ ।
नि । ब॒र्हिषि॑ । स॒द॒ता॒म् । सोम॑ऽपीतये ॥ ३ ॥ १० ॥

तादृशौ इषोन्नस्य पती ।। नोस्माकं यज्ञमिष्टये अभीष्टाय जुषेतां सेवेतां आगत्यच इत्यर्थः एतदिद्विशे मपानाय ॥ ३ ॥

यागार्थं ॥५ ॥ ॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

॥ इतिपंचमेमंडलेपंचमोनुवाकः ॥ ५ ॥

नुवाकेपंचदशसूक्तानि तत्रयदद्यस्थइतिदशर्चंप्रथमंसूक्तं आत्रेयस्यपौरनाम्न मार्श्विनं अनुक्रान्तंच—यदद्यदशपौरआश्विनंतदानुष्टुभंत्विति । तदित्युक्तत्वादिदमा सूक्तान्याश्विनानि आनुष्टुभंत्विति तुशब्दादिदमुत्तरंचद्वेआनुष्टुभे प्रातरनुवाके आ तौ आनुष्टुभेछन्दसि आश्विनशस्त्रेचेदमादिकेद्वेसूक्ते यदद्यस्थइतिसूक्तेइतिसूत्रितम् ।

तत्रप्रथमा—

यद॒द्यस्थः॑प॑रा॒वति॒यद॑र्वा॒वत्य॑श्विना ।
यद्वा॑पु॒रूपु॑रुभु॒जा॒यद॒न्तरि॑क्ष॒आग॑तम् ॥ १ ॥

यत् । अ॒द्य । स्थः । प॒रा॒ऽवति॑ । यत् । अ॒र्वा॒ऽवति॑ । अ॒श्वि॒ना॒ ।
यत् । वा॒ । पु॒रु । पु॒रु॒ऽभु॒जा॒ । यत् । अ॒न्तरि॑क्षे । आ । ग॒त॒म् ॥ १

हेपुरुभुजा बहुषु यज्ञेषु भोक्तारौ अधिकं रक्षितारौवा हेअश्विना अश्विनौ यद्यदि अ स्मिन्काले परावति अत्यंतंदूरेदेशे द्युलोके स्थोभवथः यद्वा अर्वावति अरणवति गन्तुंशक्ये अन्तिकेस्थः यद् यदिवा अथवा पुरु बहु प्रदेशेषुस्थः यद्यदि अन्तरिक्षेस्थः तस्मात्सर्व दद्यागतं आगच्छतम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

इ॒हत्या॑पु॑रु॒भूत॑मापु॒रूदंसां॑सि॒बिभ्र॑ता ।
व॒र॒स्याया॒म्यध्रि॑गूहु॒वेतु॒विष्ट॑माभु॒जे ॥ २ ॥

इ॒ह । त्या । पु॒रु॒ऽभूत॑मा । पु॒रु । दंसां॑सि । बिभ्र॑ता । व॒र॒स्या ।
या॒मि॒ । अध्रि॑गू॒इत्यध्रि॑ऽगू । हु॒वे । तु॒विः॑ऽत॑मा । भु॒जे ॥ २ ॥

इहास्मिन्यज्ञे त्या तौ पुरुभूतमा पुरूणां बहूनां यजमानानां भावयितृतमौ पुरु पु दंसांसि कर्माणि बिभ्रता धारयन्तौ वरस्यावरणीयौ अध्रिगू अन्यैरधृतगमनकर्माणौ उपागच्छामि तुविष्टमा प्रभूततमौ भुजे भोगाय पालनायवा हुवे आह्वयामि ॥ २॥

अथतृतीया–

ईर्मान्यद्वपुंषेवपुंश्चक्रंरथंस्ययेमथुः ।
पर्यन्यानाहुंषायुगामह्नारजांसिदीयथः ॥ ३ ॥

ईर्मा । अन्यत् । वपुंषे । वपुंः । चक्रम् । रथंस्य । येमथुः ।
अन्या । नाहुंषा । युगा । मह्ना । रजांसि । दीयथः ॥ ३ ॥

हेअश्विनौ युवां रथस्ययुष्मदीयस्यान्यच्चक्रं ईर्मा अर्तेरीर्मेतिरूपं गंतर्या त्ये वपुषे तस्यशोभायै वपुर्वपुष्मत् तेजोवत्चक्रंयेमथुः नियमितवन्तौस्थः अन्या अन्येनचक्रेण मह्ना महत्त्वेन स्वसामर्थ्येन नाहुषायुगा नहुषामनुष्याः तेषांयुगा युगोपलक्षितान्कालान् प्रातरादिसवनान् अहोरात्रादिकालान्वा रजांसि लोकांश्च परिगच्छथः परिदीयथः न्यघ्न्यस्यमूर्धनिचक्रंरथस्ययेमथुरित्युक्तम्[1] ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

तदूषुवामेनाकृतंविश्वायद्वामनुष्टवे ।
नानांजातावरेपसासमस्मेबन्धुमेयंथुः ॥ ४ ॥

तत् । ॐ इति । सु । वाम् । एना । कृतम् । विश्वा । यत् ।
वाम् । अनु । स्तवे । नाना । जातौ । अरेपसा । सम् ।
अस्मे इति । बन्धुम् । आ । ईयथुः ॥ ४ ॥

हेविश्वाव्याप्तौ यत् येनस्तोत्रेणवां युवां अनुष्टवे अनुस्तवे तदु उइतिपूरणः एना अनेनप्रकारेण सु सुष्टुवां युवाभ्यां कृतं संपादितंभवतु नाना पृथगेव जातौ समृद्धौ अरेपसा अपापौ अस्मे अस्मभ्यं बन्धुं अन्नंधनंवा समेयथुः सम्यग्गमयथः सम्यक्प्रयच्छतमित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

आयद्वांसूर्यारथंतिष्ठंद्रघुष्यदंसदा ।
परिवामरुषावयोघृणावरन्तआतपः ॥ ५ ॥ ११ ॥

---

[1] ऋ० सं० १.२.३१.।

तादृशौ इषोन्नस्य पती । वाम् । सूर्या । रथम् । तिष्ठत् । रघुऽस्यदम् । सदा ।
इत्यर्थः एतदिद्विशे ाम् । अरुषाः । वयः । घृणा । वरन्ते । आऽतपः ॥५॥१
यागार्थं ॥५ ॥
नौ वांयुवयोः सदा सर्वदा रघुष्यदं शीघ्रगंरथं सूर्या युवयोःपत्नी
तिष्ठत आस्थितवती तदा वांपरिवरन्ते परितोवृण्वन्ति केअरुषा आरोच
श्वाः आतपः आतापनाः शत्रूणां वयोश्वाः अथवा आतपइतिविशेष्यं वयो
लक्षणाः आतपःसर्वतस्तापयित्र्योदीप्तयःपरिवरन्ते ॥ ५ ॥
अन

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथषष्ठी—

युवोरत्रिश्चिकेततिनरासुम्नेनचेतसा ।
घर्मंयद्वामरेपसंनासत्यास्नाभुरण्यति ॥ ६ ॥

युवोः । अत्रिः । चिकेतति । नरा । सुम्नेन । चेतसा ।
घर्मम् । यत् । वाम् । अरेपसम् । नासत्या । आस्ना । भुरण्यति ।

हेनरा नेतारावश्विनौ युवोर्युवयोःयुवामित्यर्थः अत्रिरस्मत्पिताऋषिः सुम्नेन सु
अग्निदाहोपशमरूपेणहेतुना चेतसा आदरयुक्तेनमनसा चिकेतति जानाति स्तुतवानि
सतिदुःखे सुखमुक्ष्यते दुःखस्यकःप्रसंगइत्यतआह यद्यस्मात् हेनासत्यौ वांयुवयो
आस्येन तन्निष्पन्नेनस्तोत्रेण घर्मं दीप्तं दहन्तमग्निं असुरैः स्वदाहायप्रक्षिप्तं अरेपसं
सुखकरं भुरण्यति प्राप्तवान् भुरण्यतिर्गतिकर्मा अत्रेरग्नेःसकाशात् रक्षणं हिमेनाग्निं
युवमृबीसमुततप्तमत्र[2]येंइत्यादिभिःस्पष्टंप्रदर्शितम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

उग्रोवांककुहोययिःशृण्वेयामेषुसंतनिः ।
यद्वांदंसोभिरश्विनात्रिर्नरावववर्तति ॥ ७ ॥

उग्रः । वाम् । ककुहः । ययिः । शृण्वे । यामेषु । सम्ऽतनिः ।
यत् । वाम् । दंसःऽभिः । अश्विना । अत्रिः । नरा । आऽववर्तति

---

१ ऋ०सं० १. ८. ९. । २ ऋ० सं० ७. ८. १६. ।

उग्रउद्गूर्णबलोवांयुवयोः ककुहः उच्छ्रितोमहान् ययिर्गन्ता सन्तानि
यामेषु गमनेषु यज्ञेषुवा शृण्वे श्रूयते हेअश्विना हेनरा यद्यस्माद्
कर्मभिः अत्रिरस्मत्पिता आववर्तति आवर्तयति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

मध्वंऊषुमधूयुवारुद्रासिषक्तिपिप्युषी ।
यत्समुद्रातिपर्षथःपक्वाःपृक्षोभरन्तवाम् ॥ ८ ॥

मध्वंः । ऊँ इति । सु । मधुऽयुवा । रुद्रा । सिसंक्ति ।
पिप्युषी । यत् । समुद्रा । अति । पर्षथः । पक्वाः । पृक्षः ।
भरन्त । वाम् ॥ ८ ॥

हेमधूयुवा मधुरस्यसोमादेर्मिश्रयितारौ हेरुद्रा रुत् स्तुतिः तयाद्रवणीयौ रुद्रपुत्रौ वांयुवांमध्वोमधुररसेन सुपिप्युषी सुष्ठुप्याययन्ती स्तुतिरस्मत्कृता सिषक्ति सेवते यद्यदा समुद्रा समुद्रवणसाधनान्यन्तरिक्षाणि अतिपर्षथः अतिपारयथः यज्ञंप्रामुथइत्यर्थः तदापक्वाः पृक्षोन्नादीनिहविर्लक्षणानि वां भरन्त भ्रियन्तेयजमानैः ॥ ८ ॥

अथनवमी–

सत्यमिद्वाउअश्विनायुवामाहुर्मयोभुवा ।
तायामन्यामहूतमायामन्नामृळयत्तमा ॥ ९ ॥

सत्यम् । इत् । वै । ऊँइति । अश्विना । युवाम् । आहुः ।
मयःऽभुवा । ता । यामन् । यामऽहूतमा । यामन् । आ ।
मृळयत्ऽतमा ॥ ९ ॥

हेअश्विना युवांसत्यमिव सत्यमेव वाइतिपादपूरणः मयोभुवा सुखस्यभावयितारा-वाहुःपुराविदः ता तौ सुखकरत्वेनप्रसिद्धौ युवां यामन् यज्ञे यामहूतमागमनार्थं भृशमाह्वातव्यौभवतमितिशेषः यामन्नस्मद्यज्ञे अस्मदर्थागमनेवा मृळयत्तमात्र अतिशयेनसुखयितारौभवतम् ॥ ९ ॥

तादृशौ इषोन्नस्य पती

इत्यर्थः एतद्विशे

यागार्थं ॥५॥

अथदशमी—

इमाब्रह्माणिवर्धनाश्विभ्यांसन्तुशन्तमा ।
यातक्षामरथाँइवावोचामबृहन्नमः ॥ १० ॥ १२ ॥

इमा । ब्रह्माणि । वर्धना । अश्विऽभ्याम् । सन्तु । शम्ऽतमा ।
या । तक्षाम । रथान्ऽइव । अवोचाम । बृहत् । नमः ॥१०॥१

अ

अथस्तुतिंनिगमयति इमा इमानीदानींकृतानि ब्रह्माणि परिवृढानि स्तोत्रा अश्विभ्यां वर्धना वर्धनानि समर्धकानि शंतमा सुखतमानिसन्तु या यानि तक्षाम पादयाम रथानिवशिल्पी तद्वत्तक्षाम तानिसुखतमानिसन्तु वयं बृहत्प्रभूतं प्रभूत नमोनमस्कारोक्तिमवोचाम ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

कूष्ठइतिदशर्चंद्वितीयंसूक्तं पौरस्यार्षं कूष्ठइत्यनुक्रमणिका पूर्वत्रतुशब्दादिदमप्यानु आश्विनं तदितिपूर्वोक्तत्वात् प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोःपूर्वसूक्तेनसहोक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

कूष्ठोदेवावश्विनाद्यादिवोमनावसू ।
तच्छ्रवथोवृषण्वसूअत्रिर्वामाविवासति ॥ १ ॥

कूऽस्थः । देवौ । अश्विना । अद्य । दिवः । मनावसू इति ।
तत् । श्रवथः । वृषण्वसूइतिवृषण्ऽवसू । अत्रिः । वाम् । आ ।
विवासति ॥ १ ॥

हेदेवौ हेमनावसू स्तुतिधनौ शृणुथःअश्विनाद्यास्मिन्यागदिनेदिवोद्युलोकादागत्य कू ष्ठः व्यत्ययेनैकवचनं कौ भूमौ तिष्ठन्तौ सन्तौ तत्स्तोत्रं श्रवथः हेवृषणवसू वर्षकधनौ अत्रिरत्रेःपुत्रः आविवासति सर्वतःपरिचरति अथवा कुइत्यस्यनिपातस्यस्थइत्याख्याते सहेतियोगविभागात्समासः ऐकस्वर्यंचाध्येतृसमयप्राप्तं अराइवेत्यत्र यथाइवशब्दःकूचिन्न यते कूचित्संतमित्यादिवदत्रापिद्रष्टव्यं क्वस्थितौभवथः अत्रिर्युवांस्तौति तंशृणुथेत्यर्थः ॥१॥

अथद्वितीया–

कुहत्याकुहनुश्रुतादिविदेवानासत्या ।
कस्मिन्नायतथोजनेकोवांनदीनांसचा ॥ २ ॥

कुह । त्या । कुह । नु । श्रुता । दिवि । देवा । नासत्या । क
आ । यतथः । जने । कः । वाम् । नदीनाम् । सचा ॥ २ ॥

त्या तौ देवा देवौ नासत्या अश्विनौ कुह कुत्रतिष्ठथः नु अद्य कुहश्रुता कुत्रश्रुतौ दिवि द्युलोकेनिवसतइतिशेषः अथप्रत्यक्षकृतः हेदेवौ युवां कस्मिन् जने यजमाने आयतथः आगच्छथः कःस्तोता वांयुवयोर्नदीनांस्तुतीनां सचा सहायः स्यात् ॥ २ ॥

अथतृतीया–

कंयाथःकंहगच्छथःकमच्छायुञ्जाथेरथम् ।
कस्यब्रह्माणिरण्यथोवयंवामुश्मसीष्टये ॥ ३ ॥

कम् । याथः । कम् । ह । जग्मथः । कम् । अच्छ । युञ्जाथे इति ।
रथम् । कस्य । ब्रह्माणि । रण्यथः । वयम् । वाम् । उश्मसि । इष्टये ॥ ३ ॥

हेअश्विनौ युवां कं यजमानं यज्ञंवा प्रतियाथः अध्वानमुल्लंघ्ययाथः कंहकंच प्रतिगच्छथः गत्वाच केनसह संगतौभवथः कंचाच्छाभिप्राप्तुंयुंजाथे योजयथोरथमश्वैः कस्यब्रह्माणि परिवृढानि स्तोत्राणि रण्यथः रमेथे वयंच वांयुवां इष्टये गमनायएषणायवा उश्मसि कामयामहे तस्मात्कस्यचयागंप्रतिनगन्तव्यमित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

पौरंचिद्ध्युदप्रुतंपौरपौरायजिन्वथः ।
यदींगृभीततातयेसिंहमिवद्रुहस्पदे ॥ ४ ॥

पौरम् । चित् । हि । उदऽप्रुतम् । पौर । पौराय । जिन्वथः ।
यत् । ईम् । गृभीतऽतातये । सिंहम्ऽइव । द्रुहः । पदे ॥ ४ ॥

तादृशौ इषोन्नस्य पती वनोःसंबोधनं पौरेणस्तुत्यत्वेनसंबन्धादश्विनावपिपौरौ उभयो
इत्यर्थः एतदिड्विशे रसंबन्धिनावश्विनौ युवांपौरं चिदितिपूरणः पौरेणवृष्ट्यर्थंप्रार्थ्य
यागार्थं ॥५ ॥ पिपौरः तं उदप्रुतं उदकप्लावकंमेघं पौरायऋषयेमह्यं जिन्वथः प्रे
इमितिपूरणः गृभीततातये गृहीतयज्ञसन्तानाय पौराय ईमेनंमेघं
हः द्रोहस्य पदे स्थाने अरण्यदेशे सिंहमिवगर्जन्तं प्रबलंसिंहंयथाबला
शूराःतद्वज्जिन्वथइति ॥ ४ ॥

अ

अथपंचमी—

प्रच्यवानाज्जुजुरुषोवव्रिमत्कंनमुञ्चथः ।
युवायदीकृथःपुनराकाममृण्वेवध्वः ॥ ५ ॥ १३॥

प्र । च्यवानात् । जुजुरुषः । वव्रिम् । अत्कम् । न । मुञ्चथः । यु
यदि । कृथः । पुनः । आ । कामम् । ऋण्वे । वध्वः ॥ ५ ॥ १३

च्यवानादृषेः जुजुरुषोजरसाजीर्णात्सकाशाद्वव्रिं हेयं पुराणं रूपं अत्कंन कवचमिव
मुंचथः प्रमुंचतं प्रामुंचतं द्रापिमिवच्यवानादित्यादिमंत्रान्तरं । यदि यदा पुनःयुवाकृथः यु
कुरुथइत्यर्थः तदावध्वः सुरूपायाःस्त्रियः कामं कमनीयंरूपमाऋण्वे प्राप्तवान् ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अथषष्ठी—

अस्तिहिवामिहस्तोतास्मसिवांसंदृशिश्रिये ।
नूश्रुतंमआगतमवोभिर्वाजिनीवसू ॥ ६ ॥

अस्ति । हि । वाम् । इह । स्तोता । स्मसि । वाम् । सम्ऽदृशि । श्रिये । नु
श्रुतम् । मे । आ । गतम् । अवःऽभिः । वाजिनीवसूइतिवाजिनीऽवसू ॥

हेअश्विनौ वांस्तोता पौरोस्तिहि वर्ततेखलु हेदेवौ वांसंदृशि संदर्शने संनिधाने स्मसि
भवेम किमर्थं श्रिये नु अद्य मदीयमाह्वानं श्रुतं शृणुतं श्रुत्वा आगतं आगच्छतं किं
नेत्याह अवोभीरक्षणैःसह वाजिनीवसू अन्नवसू ॥ ६ ॥

---

१ ऋ० सं० १. ८. ९. ।

अथसप्तमी–

कोवांमद्यपुरूणामावव्नेमर्त्यानाम् ।
कोविप्रोविप्रवाहसाकोयज्ञैर्वाजिनीवसू ॥ ७

कः । वाम् । अद्य । पुरूणाम् । आ । वव्ने । मर्त्यानाम् । कः
विप्रऽवाहसा । कः । यज्ञैः । वाजिनीवसूइतिवाजिनीऽवसू ।

हेवाजिनीवसू अन्नवसू वांयुवां अद्यास्मिन्दिने पुरूणां मर्त्यानांमध्ये कआवव्ने स भजति हेविप्रवाहसा विप्रैर्मेधाविभिर्वहनीयौ कोविप्रोमेधावीवव्ने कोयजमानोयज्ञैर्वव्ने अत्यन्त विलंबमसहमानःसन् पुनःपुनर्ब्रूते ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

आवांरथोरथानांयेष्ठोयात्वश्विना ।
पुरूचिदस्मयुस्तिरआङ्गूषोमर्त्येष्वा ॥ ८ ॥

आ । वाम् । रथः । रथानाम् । येष्ठः । यातु । अश्विना ।
पुरु । चित् । अस्मऽयुः । तिरः । आङ्गूषः । मर्त्येषु । आ ॥ ८ ॥

हेअश्विना अश्विनौ वांयुवयोरथःएकोरथः रथानांयेष्ठः इतरदेवरथानांमध्येतिशयेनगन्तासन् आयातु कीदृशःसन् पुरूचिद्बहून्यपि अस्मद्विरोधिनस्तिरोहिंसकस्तिरस्कर्तावा अस्मयुः अस्मान्कामयमानः मर्त्येषु सर्वेषुयजमानेषु मध्येआंगूषः स्तुत्यः आकारःपूरणः अथवा आंगूषःस्तोमःस्तवः अस्मयुः अस्मान् बलैर्योक्तुंकामयमानः मर्त्येषुमर्त्यैरस्मदीयैर्ऋत्विग्भिःप्रेरितःसन् उक्तलक्षणाश्विनोरथस्यवास्तुतिरासर्वतः पुरूचिद् पुरूण्यपिशत्रुबलानितिरस्तिरस्करोति ॥ ८ ॥

अथनवमी–

शमूषुवांमधूयुवास्माकमस्तुचर्कृतिः ।
अर्वाचीनाविचेतसाविभिःश्येनेवदीयतम् ॥ ९ ॥

शम् । ऊं इति । सु । वाम् । मधुऽयुवा । अस्माकम् । अस्तु । चर्कृतिः ।
अर्वाचीना । विऽचेतसा । विऽभिः । श्येनाऽइव । दीयतम् ॥ ९ ॥

तादृशौ इषोन्नस्य पती ।। वांयुवाभ्यां चर्कृतिः पुनःपुनःकरणं युवाभ्यां अर्थाय इत्यर्थः एतदिद्विशेष युवयोरागमनस्याभ्यासोवा अस्माकं सु सुष्ठु शमु सुखकरमेव यागार्थं ॥५॥ चीना अर्वागस्मदभिमुखांचनौ हेविचेतसा विशिष्टप्रज्ञौ श्येनेव श्येन भिरभीशुभिर्दीयतं गच्छतं ॥ ९ ॥

अथदशमी—

अश्विनायद्धकर्हिचिच्छुश्रूयातमिमंहवम् ।
वस्वीरूषुवांभुजःपृञ्चन्तिसुवांपृचः ॥ १० ॥ १४ ॥

अश्विना । यत् । ह । कर्हि । चित् । शुश्रुयातम् । इमम् । हवम् । वस्वीः ऊँ इति । सु । वाम् । भुजः । पृञ्चन्ति । सु । वाम् । पृचः ॥१०॥ १४॥

हेअश्विना युवां यद्ध यत्र कर्हिचित्स्थितवन्तौभवथः तत्र मे हवं आह्वानं श्रुयातं शृणुतं श्रुत्वागच्छतमित्यर्थः किमर्थमिति उच्यते वस्वीः प्रशस्याः भुजोधना हविर्लक्षणानि सु सुष्ठु वांयुवांपृंचन्ति मिश्रयन्तिप्राप्नुवन्ति उइतिपूरणः कीदृश्योभुजः युवां सु सुष्ठु पृचः संपर्चनाः युवांप्राप्तुं कामयमानाइत्यर्थः अथवा सुपृचः सुसंपर्चनाः स्तोतारोवस्वीर्भुजोवां सुष्ठुपृंचन्ति संपर्चयन्ति ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेचतुर्दशोवर्गः॥ १४ ॥

प्रतिप्रियतममितिनवर्चंतृतीयंसूक्तं अवस्युर्नामात्रेयऋषिः पंक्तिश्छन्दः अश्विनौदे अनुक्रान्तंच—प्रतिनवावस्युःपांक्तमिति । प्रातरनुवाकेआश्विनेक्रतौपांक्तेछन्दसि आश्विन स्येचेदंसूक्तं प्रतिप्रियतममितिपांक्तमितिहिसूत्रितम् ।

तत्रप्रथमा—

प्रतिप्रियतमंरथंवृषणंवसुवाहनम् ।
स्तोतावामश्विनावृषिःस्तोमेनप्रतिभूषतिमाध्वीममश्रुतंहवम् ॥ १

प्रति । प्रियऽतमम् । रथम् । वृषणम् । वसुऽवाहनम् । स्तोता । वाम् अश्विनौ । ऋषिः । स्तोमेन । प्रति । भूषति । माध्वी इति । मम । श्रुतम् । हवम् ॥ १ ॥

हेअश्विनौ एकःप्रतिशब्दोनुवादः वां युवयोः प्रियतमंरथं स्तो
तिभूषति अलंकरोति कीदृशंरथं वृषणं वर्षितारंफलानां वसुवाहनं ध
आगमनायस्तौतीत्यर्थः तस्मात् हेमाध्वी मधुविद्यावेदितारौ मम हवमाह्वानं

अथद्वितीया–

अत्यायांतमश्विनातिरोविश्वांअहंसना ।
दस्राहिरंण्यवर्तनीसुषुंम्नासिन्धुंवाहसामाध्वीममंश्रुतंहवंम् ।

अतिऽआयांतम् । अश्विना । तिरः । विश्वाः । अहम् । सनां ।
दस्रा । हिरंण्यवर्तनीइति हिरंण्यऽवर्तनी । सुऽसुंम्ना । सिन्धुंऽवाहसा ।
माध्वीइतिं । ममं । श्रुतम् । हवंम् ॥ २ ॥

हेअश्विना अत्यायातं सर्वान्यजमानानतिक्रम्यागच्छतं यथाअहमृषिर्विश्वाः सर्वाः असद्विरोधिप्रजाः सना सदातिरस्करोमि अथवा अहं तिरः तिरःसतइतिप्राप्तस्येतिनिरुक्तं[1] । प्राप्ताःसर्वाःविश्वाःक्रियाःयुष्मदीयाअनुतिष्ठेयमित्यर्थः सना सनातनौ दस्रा शत्रूणामुपक्षपयितारौ हिरण्यवर्तनी हिरण्यरथौ सुषुम्ना सुधनौ सिन्धुवाहसा नदीनांप्रवाहयितारौ वृष्टिप्रेरणेन तादृशौयुवां अत्यायातं ॥ २ ॥

अथतृतीया–

आनोरत्नांनिबिभ्रंतावश्विनागच्छंतंयुवम् ।
रुद्राहिरंण्यवर्तनीजुषाणावांजिनीवसूमाध्वीममंश्रुतंहवंम् ॥३॥

आ । नः । रत्नांनि । बिभ्रंतौ । अश्विना । गच्छंतम् । युवम् ।
रुद्रां । हिरंण्यवर्तनीइतिहिरंण्यऽवर्तनी । जुषाणा । वाजिनीवसूइतिंवाजिनीऽवसू । माध्वी इतिं । ममं । श्रुतम् । हवंम् ॥ ३ ॥

हेअश्विना नोस्मभ्यं रत्नानि रमणीयानिधनानि बिभ्रतौ धारयन्तौ युवं युवां नोस्मान्वा आगच्छतं हेरुद्रा रुद्रपुत्रौ स्तुत्यौवा हेवाजिनीवसू वाजिनधनौ युवां हिरण्यवर्तनी हिरण्यरथौ जुषाणा यज्ञंसेवमानौसन्तावागच्छतमिति माध्वीत्यादिगतं ॥ ३ ॥

---

[1] नि० ३.२०.

तादृशौ इषोन्नस्य पती

इत्यर्थः एतदिद्विशे

यागार्थं ॥५ ॥

अथचतुर्थी—

ांवृषण्वसूरथेवाणीच्याहिता ।
ककुहोमृगःपृक्षःकृणोतिवापुषोमाध्वीममंश्रुतंहवंम् ॥

ुऽस्तुभः । वाम् । वृषण्वसू इति वृषण्ऽवसू । रथे । वाणीची । आऽहिता । उत । वाम् । ककुहः । मृगः । पृक्षः । कृणोति । वापुषः । माध्वी इति । मम । श्रुतम् । हवम् ॥ ४ ॥

अ

हेवृषण्वसू वर्षधनौ वर्षितारौवा वसूनां हेअश्विनौ सुष्टुभः सुस्तोतुर्मम वाणीची पास्तुतिः वांयुवयोः रथेआहिता स्थापिता अस्माभिःकृतेत्यर्थः उतापिच वांयुवाभ्यां ककु महान् मृगः मृगयितः वापुषोवपुष्मान् यजमानः पृक्षोन्नंहविः कृणोति करोति तस्मान्मम श्रुतमिति ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

बोधिन्मंनसारथ्यैषिराहवनश्रुता ।
विभिश्च्यवानमश्विनानियाथोअद्वयाविनंमाध्वीममंश्रुतंहवंम् ॥५॥

बोधित्ऽमंनसा । रथ्या । इषिरा । हवनऽश्रुता । विऽभिः । च्यवान अश्विना । नि । याथः । अद्वयाविनम् । माध्वी इति । मम । श्रुतम् । हवम् ॥ ५ ॥१५॥

हेअश्विना बोधिन्मनसा बुध्यमानमनस्कौ रथ्या रथस्वामिनौ इषिरा शीघ्र न्तारौ सर्वैर्गन्तव्यौवा हवनश्रुता हवनस्यस्तुतेः श्रोतारौयुवां विभिरश्वैः च्यवान अद्वयाविनं मायारहितं नियाथः यथातमृषिंप्राप्तवन्तौ तद्वन्मांप्रति पथिनियाथः रामागच्छतं प्रच्यवानाज्जुजुरुषोवव्रिमितिर्ह्युक्तम् ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेपंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

---

१ ऋ० सं० ४. ४. १३. ।

अथषष्ठी–

आवांनरामनोयुजोश्वांसःप्रुषितप्संवः ।
वयोंवहन्तुपीतयेंसहसुम्नेभिरश्विनामाध्वीममंश्रुतंह

आ । वाम् । नरा । मनःऽयुजः । अश्वासः । प्रुषितऽप्संवः । वयः
पीतये । सह । सुम्नेभिः । अश्विना । माध्वी इति । ममं । श्रुतम् । ह

हेनरा कर्मणांनेतारौ हेअश्विना अश्विनौ वां युवां मनोयुजोमनोमात्रेणयुज्यमानाः शिक्षिताइत्यर्थः प्रुषितप्सवः विचित्ररूपाः वयः शीघ्रगन्तारः अश्वासोश्वाः आवहन्तु पीतये सोमपानाय सुम्नेभिःसह अस्मभ्यंदेयैः सुखैस्तत्साधनैर्धनादिभिर्वासह वहन्तु ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

अश्विनावेहगंच्छतंनासंत्यामाविवेंनतम् ।
तिरश्चिदर्यंयापरिंवर्तिर्यातमदाभ्यामाध्वीममंश्रुतंहवंम् ॥ ७ ॥

अश्विनौ । आ । इह । गच्छतम् । नासंत्या । मा । वि । वेनतम् ।
तिरः । चित् । अर्यऽया । परि । वर्तिः । यातम् । अदाभ्या ।
माध्वीइति । ममं । श्रुतम् । हवंम् ॥ ७ ॥

हेअश्विना अश्विनौ इहास्मिन्यज्ञे आगच्छतं हेनासत्या माविवेनतं विगतकामौमाभवतं वेनतिःकान्तिकर्मा हेअदाभ्या अहिंस्यौपूज्यौ अर्यया अर्यौस्वामिनौयुवां सुपांसुलुगित्यादिना सुपोयाजादेशः तिरश्चित् अन्तर्हिताद्दूरदेशादपि युवांवर्तिरस्मद्यज्ञगृहं परियातं आगछतं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

अस्मिन्यज्ञेअंदाभ्याजरितारंशुभस्पती ।
अवस्युमंश्विनायुवंगृणन्तमुपंभूषथोमाध्वीममंश्रुतंहवंम् ॥८॥

अस्मिन् । यज्ञे । अदाभ्या । जरितारंम् । शुभः । पती इति ।
अवस्युम् । अश्विना । युवम् । गृणन्तंम् । उपं । भूषथः ।
माध्वी इति । ममं । श्रुतम् । हवंम् ॥ ८ ॥

तादृशौ इषोन्नस्य पती हस्यौ हेशुभस्पती उदकस्यस्वामिनौ अश्विना युवं युवां अ इत्यर्थः एतदिद्विशे अवस्युं. गृणन्तंस्तुवन्तंमां उपभूषथः उपप्रामुतम् ॥ ८ ॥ यागार्थे ॥५ ॥

अथनवमी–

भूदुषारुशत्पशुराग्निरधाय्यृत्वियः ।
जिवांवृषणवसूरथोदस्रावमर्त्योमाध्वीममश्रुतंहवम् ॥ ९ ॥ १

अभूत् । उषाः । रुशत्ऽपशुः । आ । अग्निः । अधायि ।
ऋत्वियः । अयोजि । वाम् । वृषण्वसू इति वृषण्ऽवसू । रथः ।
दस्रौ । अमर्त्यः । माध्वी इति । मम । श्रुतम् । हवम् ॥ ९ ॥ १

उषाः व्युष्टिरभूत् अग्निश्च रुशत्पशुः दीप्तपशुमान् प्रकाशितहविरित्यर्थः अथवा किरणाः रुशद्रश्मिःसन् अधायि वेद्यामधीयत हेवृषणवसू प्रदत्तधनौ हेदस्रौ वांयुवयोः मर्त्यःअमरणधर्मा युवोरथोयोजि अश्वैर्युक्तोभवत्वित्यर्थः छन्दसिलुङ्लङ्लिटइतिअनेके षुलुङ्भवति इहप्रार्थनायां माध्वीत्यादिगतं ॥ ९ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेषोडशोवर्गः॥ १६॥

आभात्यग्निरितिपंचर्चंचतुर्थसूक्तं भौमस्यात्रेरार्षं त्रैष्टुभमाश्विनं अत्रानुक्रमणिका– भातिपंचात्रिरिति ।प्रवर्ग्येअभिष्टवार्थमिदंसूक्तं सूत्रितंच–आभात्यग्निर्ग्रावाणेवेति।प्रातर आश्विनेक्रतौ त्रैष्टुभेछन्दसि आश्विनशस्त्रेच इदमादिकेद्वेसूक्ते सूत्र्यतेहि–आभात्य सूक्तेइति । अप्तोर्यामेहोतुरतिरिक्तोक्थ्येइदंसूक्तं सूत्रितंच–आभात्यग्निःक्षेत्रस्यपतिना तिपरिधानीयेति ।

तत्रप्रथमा–

आभात्यग्निरुषसामनीकमुद्विप्राणांदेवयावाचोअस्थुः ।
अर्वाञ्चानूनंरथ्येहयातंपीपिवांसमश्विनाघर्ममच्छ ॥ १ ॥

आ । भाति । अग्निः । उषसाम् । अनीकम् । उत् । विप्राणाम् ।
देवऽयाः । वाचः । अस्थुः । अर्वाञ्चा । नूनम् । रथ्या । इह ।
यातम् । पीपिऽवांसम् । अश्विना । घर्मम् । अच्छ ॥ १ ॥

उषसामनीकं अनीकभूतः अनीकं सुखं उषसिप्रबुध्यमानइत् थः रक्षथः वाजेषु संग्रामेषु
प्यते यद्वा उषसांमुखमाभातिदीपयति उषःकालेह्यग्नयःप्रतिबोध्यन्ते । प्रभेदति प्रकर्षेणभिनत्ति
नां स्तोतॄणां देवयाः देवकामाः वाचः स्तोत्राणि उदस्थुः उत्तिष्ठन्ति य मानोग्निः शत्रूणां
थ्या रथस्वामिनौ अश्विना अश्विनौ अर्वांचा अस्मदभिमुखांचनौ नूनं अ
इहायातं कंप्रति पीपिवांसं स्वांगैःपरिवृढं घर्मं प्रदीप्तंयज्ञं यद्वा पीपिवांसं आप्या
वरीभिः क्षरद्रूपंसोमरसं अथवा घृतादिनापीपिवांसंघर्मंप्रवर्ग्यं अच्छ अभिलक्ष्य
आयातं प्रवर्ग्येऽस्यसूक्तस्यविनियोगः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

नसंस्कृतंप्रमिमीतोगमिष्ठान्तिनूनमश्विनोपस्तुतेह ।
दिवाभिपित्वेवसागमिष्ठाप्रत्यवर्तिदाशुषेशंभविष्ठा ॥ २ ॥

न । संस्कृतम् । प्र । मिमीतः । गमिष्ठा । अन्ति । नूनम् ।
अश्विना । उपऽस्तुता । इह । दिवा । अभिऽपित्वे । अवसा ।
आऽगमिष्ठा । प्रति । अवर्तिम् । दाशुषे । शम्ऽभविष्ठा ॥ २ ॥

हेअश्विनौ संस्कृतंघर्मं नप्रमिमीतः नहिंस्तां किंतु अन्ति अन्तिके घर्मसमीपे नूनमिदानीं इहयज्ञे गमिष्ठा गन्तृतमौअश्विना अश्विनौ उपस्तुता उपस्तुतौभवतः दिवाभिपित्वे दिवसस्याभिपतनेप्रातःकाले अवसा रक्षणेनसहागमिष्ठा आगन्तृतमौ अवर्तिप्रतिद्वंद्वभूतौ वर्तिर्जीवनं तदभावोवर्तिः तद्रहितमन्नंयथाभवति तथा आगन्तृतमौ आगत्यच दाशुषे हविर्दत्तवतेयजमानाय शंभविष्ठा सुखस्यभावयितारौभवतं ॥ २ ॥

अथतृतीया—

उतायातंसङ्गवेप्रातरह्नोमध्यन्दिनउदितासूर्यस्य ।
दिवानक्तमवसाशंतमेननेदानींपीतिरश्विनाततान ॥ ३ ॥

उत । आ । यातम् । सम्ऽगवे । प्रातः । अह्नः । मध्यन्दिने ।
उत्ऽइता । सूर्यस्य । दिवा । नक्तम् । अवसा । शम्ऽतमेन ।
न । इदानीम् । पीतिः । अश्विना । आ । ततान ॥ ३ ॥

तादृशौ इषोन्नस्य पती चदशधेतिसमानाविभागाःसन्ति इहपंचधाविभागआत्तः उताषि
इत्यर्थः एतदिड्विशे संगवकाले संगच्छते गावोदोहनभूमिंयस्मिन्कालेससंगवःरात्र्यपरा
यागार्थं ॥५॥ ानिभक्षयित्वा पुनर्दोहाय संगवे प्रतिनिवर्तन्ते तथा प्रातः प्रातः
अह्नोमध्यकाले सूर्यस्यउदिताउदितौ अभ्युदये अत्यन्तप्रवृद्धसमये अ
एतत्सायाह्नस्यापिउपलक्षणं नकेवलमुक्तेष्वेवकालेषु किंतर्हि दिवा नक्तं
सुखतमेनअवसारक्षणेन हविषावानिमित्तेनायातं किमर्थं आगम्यते पूर्वमेवान्यै
अन्तत्वात् नेत्याह इदानीमपि पीतिरितरदेवानांपानं नाततान नतनोति अश्विना अ
हायेतिशेषः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

इदंहिवांप्रदिविस्थानमोकइमेगृहाअश्विनेदंदुरोणम् ।
आनोदिवोबृहतःपर्वतादाद्भ्योयातमिषमूर्जंवहन्ता ॥ ४ ॥

इदम् । हि । वाम् । प्रऽदिवि । स्थानम् । ओकः । इमे । गृहाः ।
अश्विना । इदम् । दुरोणम् । आ । नः । दिवः । बृहतः । पर्वतात्
आ । अत्ऽभ्यः । यातम् । इषम् । ऊर्जम् । वहन्ता ॥ ४ ॥

हेअश्विना वांयुवयोः प्रदिविपुराणमिदंह्योकोनिवासयोग्यंस्थानं उत्तरवेद्याख्यं
सौमिकवेद्यभिप्रायेणाह इमेगृहाः प्राचीनवंशादयः इदंदुरोणं देवयजनगृहं नोस्मदर्थं
वोद्युलोकात् बृहतः पर्वतात् पर्ववतोमेघादद्भ्योपांकारणात् अन्तरिक्षादायातं आग
किंतूष्णीं न इषमूर्जंच अन्नं बलंच बलसाधनमन्नंसारभूतमित्यर्थः तादृशंवहन्ता वहन्तौ ॥

अथपंचमी–

समश्विनोरवसानूतनेनमयोभुवासुप्रणीतीगमेम ।
आनोरयिंवहतमोतवीरानाविश्वान्यमृतासौभगानि ॥५॥१७॥

सम् । अश्विनोः । अवसा । नूतनेन । मयःऽभुवा । सुऽप्रनीती ।
गमेम । आ । नः । रयिम् । वहतम् । आ । उत । वीरान् । आ ।
विश्वानि । अमृता । सौभगानि ॥ ५ ॥ १७ ॥

वयं संगमेम संगच्छेम अश्विनोर्नूतनेनावसा अनन्यकृतेनरक्षणेन
यित्र्या सुप्रणीती सुप्रणीत्या सुष्ठु आगमनेनच अपिवा एते उभेअवसो
संगमेम नोस्मभ्यं रयिंआवहतं उत वीरान् पुत्रादीनावहतं हेअमृता अमरण
श्वानिसौभगानिसुभगत्वानि आवहतं ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

प्रातर्यावाणेतिपंचर्चंपंचमंसूक्तं आत्रेयं त्रैष्टुभमाश्विनं प्रातर्यावाणेतिह्यनुक्रान्तं प्रा वाकाश्विनशस्त्रयोःपूर्वसूक्तेनसहोक्तोविनियोगः अप्तोर्यामेमैत्रावरुणातिरिक्तोक्थ्येइदमेवश तथाचसूत्रितं–प्रातर्यावाणाक्षेत्रस्यपतेमधुमन्तमूर्मिमिति ।

तत्रप्रथमा–

प्रातर्यावाणाप्रथमायंजध्वंपुरागृध्रादररुषःपिबातः ।
प्रातर्हियज्ञमश्विनांदधातेप्रशंसन्तिकवयःपूर्वभाजः ॥ १ ॥

प्रातःऽयावाना । प्रथमा । यजध्वम् । पुरा । गृध्रात् । अररुषः ।
पिबातः । प्रातः । हि । यज्ञम् । अश्विना । दधातेइति । प्र ।
शंसन्ति । कवयः । पूर्वऽभाजः ॥ १ ॥

हेमदीयाऋत्विजः प्रातर्यावाणा प्रातरेवयज्ञगन्तारौ प्रथमा अतएवेतरेभ्योदेवेभ्यःपूर्वभाविनौ प्रकृष्टतमौवा अश्विनौ यजध्वं किमर्थंप्रथमयागनियोगउच्यते गृध्रात् अभिकांक्षतःअररुषःअदातुः रक्षःप्रभृतेः पुरा पूर्वं पिबतः पिबतां अनागतौ कथंयष्टुंशक्यावित्यतआह अश्विना अश्विनौ प्रातर्हि यज्ञं दधाते धारयतः संभजतः पूर्वभाजः पूर्वकालीनाः कवयः अनूचानाऋषयः प्रातरेवैतौ प्रशंसन्ति येवाअनूचानास्तेकवयइतिहिनिगमः ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

प्रातर्यजध्वमश्विनांहिनोतनसायमस्तिदेवयाअजुष्टम् ।
उतान्योअस्मद्यंजतेविचावःपूर्वःपूर्वोयजमानोवनीयान् ॥ २ ॥

---

१ ऐ० ब्रा० २. २.

तादृशौ इषोन्नस्य पती ध्वम् । अश्विना । हिनोत । न । सायम् । अस्ति ।
इत्यर्थः एतदिद्विशे । अजुष्टम् । उत । अन्यः । अस्मत् । यजते । वि ।
यागार्थं ॥५॥ आवः । पूर्वःऽपूर्वः । यजमानः । वनीयान् ॥ २ ॥

दीयाःपुरुषाः अश्विना अश्विनौ प्रातः प्रातरेव यजध्वं पूजयध्वं स्तुध्वं हिनोत ओंषि सायं सायंकाले हविर्देवयाःदेवगामि नास्ति नविद्यते देवानस्वीकुर्वन्तीत्यर्थः अ असेव्यं तद्भवति पूर्वाह्णोवैदेवानामितिहिश्रुतिः । उत अस्मदस्मत्तोन्यःकोपियजते मिन विचावः वितर्पयेच्चहविषा अतोस्मास्वन्येषुचमध्ये पूर्वः पूर्वोयजमानः यःपूर्वःपूर्वो भवति सवनीयान् देवानांसंभजनीयः संभाव्योभवति ॥ २ ॥

हिरण्यत्वगित्येषाआश्विनेपशौहविषोयाज्या हिरण्यत्वङ्मधुवर्णोघृतस्नुरभिक्रत्वेन्द्र धज्मन्नितिहिसूत्रितं ।

सैषातृतीया—

हिरण्यत्वङ्मधुवर्णोघृतस्नुःपृक्षोवहन्नारथोवर्ततेवाम् ।
मनोजवाअश्विनावातरंहायेनातियाथोदुरितानिविश्वा ॥ ३ ॥

हिरण्यऽत्वक् । मधुऽवर्णः । घृतऽस्नुः । पृक्षः । वहन् । आ ।
रथः । वर्तते । वाम् । मनःऽजवाः । अश्विना । वातऽरंहाः ।
येन । अतिऽयाथः । दुःऽइतानि । विश्वा ॥ ३ ॥

वांयुवयोरथः पृक्षोन्नममृतं वहन्नावर्ततेस्मदभिमुखंआगच्छति कीदृशोरथः हि रण्यत्वक् हिरण्याच्छादितरूपःहिरण्यावृतः मधुवर्णः मनोहरवर्णः घृतस्नुः उदक प्रस्नवनः मनोजवाः मनोवेगः वातरंहाः वातसदृशवेगः हेअश्विना येनरथेन विश्वा सर्वा दुरितानि पापानि दुर्गमनान्मार्गान्वा अतियाथः अतिक्रम्यगच्छथः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

योभूयिष्ठंनासत्याभ्यांविवेषचनिष्ठंपित्वोरररतेविभागे ।
सतोकमस्यपीपरच्छमीभिरनूर्ध्वभासःसदमित्तुतुर्यात् ॥ ४ ॥

यः । भूयिष्ठम् । नासत्याभ्याम् । विवेष । चनि
ररते । विऽभागे । सः । तोकम् । अस्य । पीपरत् ।
अनूर्ध्वऽभासः । सदम् । इत् । तुतुर्यात् ॥ ४ ॥

योयजमानोविभागेहविर्विभागवतियागे नासत्याभ्यामश्विभ्यां भूयिष्ठं च
त्यन्ननाम बह्वन्नकर्म विवेष करोति पित्वः कर्मणिषष्ठी अन्नंच ररते ददाति सयज
त्मनएवतोकंपुत्रं पीपरत् पालयेत् शमीभिः कर्मभिः अनूर्ध्वभासः अनुन्नतेजस्कान् यद्वे
सःअग्नयः अग्निरहितानयष्टॄन् सदमित् सदैव तुतुर्यात् हिंस्यात् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी–

समश्विनोरवसानूतनेनमयोभुवासुप्रणीतीगमेम ।
आनोरयिंवहतमोतवीरानाविश्वान्यमृतासौभगानि ॥ ५ ॥ १८ ॥

सम् । अश्विनोः । अवसा । नूतनेन । मयःऽभुवा । सुऽप्रनीती । गमेम ।
आ । नः । रयिम् । वहतम् । आ । उत । वीरान् । आ । विश्वानि ।
अमृता । सौभगानि ॥ ५ ॥ १८ ॥

व्याख्यातेयम् ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अश्विनावेहेतिनवर्चंषष्ठंसूक्तं अत्रानुक्रमणिका–अश्विनौनवसप्तवध्रिरुष्णिगादिचतुर्थीत्रिष्टुप्पंचानुष्टुभइति । सप्तवध्रिर्नामात्रेयऋषिः आदितस्तिस्रउष्णिहः चतुर्थीत्रिष्टुप् शिष्टाः पंचानुष्टुभः प्रातरनुवाकेआश्विनेक्रतावौष्णिहेछन्दसिआश्विनशस्त्रेचाद्यस्तृचोविनियुक्तः सूत्रितंच–अश्विनावर्तिरस्मदाश्विनावेहगच्छतमितितृचाविति । दशरात्रेतृतीयेहनिप्रउगशस्त्रेयमाश्विनस्तृचः सूत्रितंच–अश्विनावेहगच्छतमायाह्यद्रिभिःसुतमिति ।

॥ तत्रप्रथमा–

अश्विनावेहगच्छतंनासत्यामाविवेनतम् । हंसाविवपततमासुताँउप ॥ १ ॥

अश्विनौ । आ । इह । गच्छतम् । नासत्या । मा । वि । वेनतम् ।
हंसौऽइव । पततम् । आ । सुतान् । उप ॥ १ ॥

मन्यागे आगच्छतं हेनासत्या माविवेनतं वेनतिःकान्तिकर्मा
तादृशौ इषोन्नस्य पती कामौ भवतमित्यर्थः हंसाविव तौयथानिर्मलोदकं आगच्छत
इत्यर्थः एतदिद्विशे मान् उपापततं उपागच्छतं ॥ १ ॥
यागार्थं ॥५ ॥

अथद्वितीया–

ाहरिणाविवगौराविवानुयवंसम् । हंसाविवपततमासुताँउप ॥

अश्विना । हरिणौऽइंव । गौरौऽइंव । अनुं । यवंसम् ।
हंसौऽइंव । पततम् । आ । सुतान् । उपं ॥ २ ॥

हेअश्विनौ हरिणाविव गौराविव गौरमृगाविवच तौयथा यवसं घासं अनुधावतः
विव हंसाविवच सोममागच्छतं ॥ २ ॥

अथतृतीया–

अश्विनावाजिनीवसूजुषेथांयज्ञमिष्टये । हंसाविवपततमासुताँउपं ॥३॥

अश्विना । वाजिनीवसूइतिवाजिनीऽवसू । जुषेथांम् । यज्ञम् ।
इष्टयें । हंसौऽइंव । पततम् । आ । सुतान् । उपं ॥ ३ ॥

हेवाजिनीवसू अन्नार्थंवासयितारौ अश्विना यज्ञमस्मदीयं इष्टये अभीष्टाय एषणाय
जुषेथां सेवेथां ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

अत्रिर्यद्वांमवरोहंन्नृबीसमजोंहवीन्नाधंमानेवयोषां ।
श्येनस्यंचिज्जवंसानूतंनेनागंच्छतमश्विनाशंतंमेन ॥ ४ ॥ ११ ॥

अत्रिः । यत् । वाम् । अवऽरोहंन् । ऋबीसंम् । अजोंहवीत् ।
नाधंमानाऽइव । योषां । श्येनस्यं । चित् । जवंसा । नूतंनेन । आ ।
अगच्छतम् । अश्विना । शम्ऽतंमेन ॥ ४ ॥ १९ ॥

अत्रिरस्मत्पिता यद्यदा वां युवां अजोहवीत् अस्तौषीत् नाधमाना याचमाना योषा
योषिदिव सायथा पतिंप्रीणयति तद्वत्कुर्वन् ऋबीसं तुषाग्निं अग्निकुंडेक्षिप्तःसन् अवरोहन् वि-
मुंचन् अजोहवीत् श्येनस्यचित् जवसा श्येनस्य गरुत्मतइववेगेन चिदित्युपमार्थे अथवा श्ये-

नस्यजवसा वेगेन नूतनेन प्रथमोत्पन्नेन सततंगच्छतः श्येनस्यप्रथम

स्वतमेनचरथेन तं रक्षितुमागच्छतं हेअश्विना ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेएकोनविंशोवर्गः ॥१९॥

अत्रब्रुवन्तीतिहासंसप्तवध्रेःपुराविदः ॥ भ्रातृव्याःपेटिकायांतमृषिंप्रक्षिप्ययत

मुद्रांकृत्वागृहेस्वीयेरक्षयित्वान्यवेशयन् ॥ नसंगच्छेतभार्यांस्वांयथारात्रौतथाकृतम्

प्रातःप्रातःसमुद्धाट्यनिर्मथिष्यन्तितंमुनिं ॥ एवंस्थित्वाचिरंकालंपेटायांदुःखितःकृशः ।

उपायंचिंतयामासनिर्गमस्यचिरंमुनिः ॥ हृदिनिश्चित्यनासत्यावस्तौषीद्धृष्टमानसः ॥ ४ ॥

श्विनौसमागत्यसमुद्धाट्यचपेटिकां ॥ उद्धृत्यतमृषिंशीघ्रंतावदृष्टौबभूवतुः ॥ ५ ॥ सऋषिर्भार्ययासार्धंरमित्वाथपुनर्भयात् ॥ प्रातरेत्यपुनःपेटांप्रविश्यप्रागिवस्थितः ॥ ६ ॥ पेटानिवाससमयेदृष्टवानृग्द्वयंतदा ॥

तत्रद्वृचेप्रथमासूक्तेपंचमी–

वि॑जि॑हीष्ववनस्पते॒योनि॒ःसूष्य॑न्त्याइव ।
श्रु॒तंमे॑अश्विना॒हवं॑स॒प्तव॑ध्रिंचमुञ्चतम् ॥ ५ ॥

वि । जि॒ही॒ष्व॒ । व॒न॒स्प॒ते॒ । योनि॑ः । सूष्यं॑त्याःऽइव ।
श्रु॒तम् । मे॒ । अ॒श्वि॒ना॒ । हव॑म् । स॒प्तऽव॑ध्रिम् । च॒ । मु॒ञ्च॒त॒म् ॥ ५ ॥

हेवनस्पते वनस्पतिविकाररूपेपेटिके विजिहीष्व विगच्छ विवृताभव सूष्यंत्याइव प्रसोष्यमाणायाःस्त्रियाःयोनिरिव षूङ्प्राणिप्रसवे लटिशतरिरूपं संज्ञापूर्वस्यविधेरनित्यत्वाद्गुणाभावः प्रसवोन्मुख्याःस्त्रियाःयोनिरिव भगः यथाविव्रियते तथात्वमपि विवृताभव तदर्थं हेअश्विना अश्विनौ मेहवं आह्वानं श्रुतं श्रृणुतं श्रुत्वाच सप्तवध्रिंच मामृषिंमुंचतं मोचयतं ॥ ५ ॥

अथषष्ठी–

भी॒ताय॒नाध॑मानाय॒ऋष॑येस॒प्तव॑ध्रये ।
मा॒याभि॑रश्विनायु॒वंवृ॒क्षंसंच॒विचा॑चथः ॥ ६ ॥

भी॒ताय॑ । नाध॑मानाय । ऋष॑ये । स॒प्तऽव॑ध्रये । मा॒याभि॑ः ।
अ॒श्वि॒ना॒ । यु॒वम् । वृ॒क्षम् । सम् । च॒ । वि । च॒ । अ॒च॒थ॒ः ॥ ६ ॥

तादृशौ इषोन्नस्य पती [illegible]युषे नाधमानाय विमोक्षंयाचमानाय सप्तवध्रयेऋषये हेअ इत्यर्थः एतदिद्विशे[illegible]मायाभिः वृक्षं वृक्षविकारांपेटिकां संचाचथः ममनिर्गमार्थं सं यागार्थं ॥५॥ [illegible]कंकुरुथः ॥ ६ ॥ अथसप्तमी–

यथावातःपुष्करिणींसमिङ्गयंतिसर्वतः ।
एवातेगर्भएजतुनिरैतुदशमास्यः ॥ ७ ॥

यथा । वातः । पुष्करिणीम् । सम्ऽइङ्गयंति । सर्वतः ।
एव । ते । गर्भः । एजतु । निःऽऐतु । दशऽमास्यः ॥ ७ ॥

एतदाद्यृक्त्रयंगर्भस्राविण्युपनिषत् एतदाद्यृक्त्रयेणासौसप्तवध्रिःस्वयोषितः ॥ गर्भिण्य सवायाशुस्तुतवानश्विनावृषिः ॥ १ ॥ यथावातःपुष्करिणीं सरआदिकं सर्वतःसमि सम्यक्चालति एवएवं तेतव गर्भएजतु कंपतां इतस्ततःसंचरतु दशमास्यः दशमास स्थितोनिरैतु निर्गच्छतु ॥ ७ ॥ अथाष्टमी–

यथावातोयथावनंयथासमुद्रएजति ।
एवात्वंदशमास्यसहावेहिजरायुणा ॥ ८ ॥

यथा । वातः । यथा । वनम् । यथा । समुद्रः । एजंति । एव ।
त्वम् । दशऽमास्य । सह । अव । इहि । जरायुणा ॥ ८ ॥

वातोयथाकंपमानोवनंकंपयतिस्वयं ॥ यथासमुद्रश्चलतिचाल्यतेवाथवायुना ॥ १ स्थित्वादशैवमासांस्त्वंगर्भोल्बेनसुवेष्टितः ॥ निर्गच्छजठरान्मातुर्जरायुयुजआपत ॥ २ ॥

अथनवमी–

दशमासाञ्छशयानःकुमारोअधिमातरि ।
निरैतुजीवोअक्षतोजीवोजीवन्त्याअधि ॥ ९ ॥ २० ॥

दश । मासान् । शशयानः । कुमारः । अधि । मातरि ।
निःऽऐतु । जीवः । अक्षतः । जीवः । जीवंत्याः । अधि ॥ ९ ॥ २०

दशमासानुषित्वासौजननीजठरेसुखं ॥ निर्गच्छतुसुखंजीवोजननीचापिजीवतु ॥ ३ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेविंशोवर्गः ॥ २० ॥

महेनोअद्येतिदशर्चंसप्तमंसूक्तं आत्रेयस्यसत्यश्रवसस्यार्षं पांक्तमुष थः रक्षथः वाजेषु संग्रामेषु
दशसत्यश्रवाउषस्यंतुपांक्तमिति । प्रातरनुवाकेउषस्येक्रतौपांक्तिछन्दसिउ प्रभेदति प्रकर्षेणभिनत्ति
सूत्यतेहि—महेनोअद्येतिपांक्तमिति । र्भमानोग्निः शत्रूणां

तत्रप्रथमा—

महेनोअद्यबोधयोषोरायेदिवित्मती ।
यथाचिन्नोअबोधयःसत्यश्रवसिवाय्येसुजातेअश्वसूनृते ॥१॥

महे । नः । अद्य । बोधय । उषः । राये । दिवित्मती ।
यथा । चित् । नः । अबोधयः । सत्यऽश्रवसि । वाय्ये ।
सुऽजाते । अश्वऽसूनृते ॥ १ ॥

अद्यास्मिन्यागदिने हेउषः उषोदेवि दिवित्मती दीप्तिमती त्वंनोस्मान् महे महते राये धनप्राप्तये बोधय प्रज्ञापय प्रकाशयेत्यर्थः सतिप्रकाशे क्रतुद्वाराद्द्रव्यस्योपार्जयितुंशक्यत्वात् यथाचित् यथैवपूर्वंनोस्मानबोधयः अतीतेषुदिवसेषुयथाबोधितवती तद्वत्अद्यापीत्यर्थः हेसुजाते शोभनप्रादुर्भूते अश्वसूनृते अश्वार्थाप्रियसत्यात्मिकास्तुतिर्वाग्यस्याःसा हेतादृशिदेवि वाय्ये वय्यपुत्रे सत्यश्रवसिमयि अनुगृहाणेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यासुनीथेशौचद्रथेव्यौच्छोदुहितर्दिवः ।
साव्युच्छसहीयसिसत्यश्रवसिवाय्येसुजातेअश्वसूनृते ॥ २ ॥

या । सुऽनीथे । शौचत्ऽरथे । वि । औच्छः । दुहितः । दिवः ।
सा । वि । उच्छ । सहीयसि । सत्यऽश्रवसि । वाय्ये । सुऽजाते ।
अश्वऽसूनृते ॥ २ ॥

हेदिवोदुहितः दिवःसूर्यस्यपुत्रीउषः यात्वं सुनीथे एतन्नामके शोचद्रथे शुचद्रथस्यापत्ये पूर्वंव्यौच्छः व्यवासयस्तमांसि सात्वं सहीयसि अतिशयेनबलवति वाय्ये वय्यपुत्रे सत्यश्रवसि मयि व्युच्छ तमोविवासय उच्छीविवासे विवासोवर्जनं शिष्टमुक्तम् ॥ २ ॥

३५

अथतृतीया—

आभरद्वसुर्व्युच्छादुहितर्दिवः ।
च्छःसहीयसिसत्यश्रवसिवाय्येसुजातेअश्वसूनृते ॥३॥

। नः । अद्य । भरत्ऽवसुः । वि । उच्छ । दुहितः । दिवः ।
यो इति । वि । औच्छः । सहीयसि । सत्यऽश्रवसि । वाय्ये ।
सुऽजाते । अश्वऽसूनृते ॥ ३ ॥

हेदुहितर्दिवःउषः आभरद्वसुः आहृतधना सा प्रसिद्धात्वं नोस्माकं अद्यास्मिन्दिने व्युच्छ तमोविवासय हेसहीयसि यो या उकारोनर्थकः यात्वं पूर्वं व्यौच्छः साद्यापीति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अभियेत्वांविभावरिस्तोमैर्गृणन्तिवह्नयः ।
मघैर्मघोनिसुश्रियोदामन्वन्तःसुरातयःसुजातेअश्वसूनृते ॥४॥

अभि । ये । त्वा । विभाऽवरि । स्तोमैः । गृणन्ति । वह्नयः । मघैः ।
मघोनि । सुऽश्रियः । दामन्ऽवन्तः । सुऽरातयः । सुऽजाते ।
अश्वऽसूनृते ॥ ४ ॥

हेविभावरि प्रकाशोपेते विभाशब्दाच्छन्दसीवनिपाविति वनिप् भातेर्वाकर्तरिवनिप् त्वा त्वां अभिप्रति येवह्नयोवोढारऋत्विजः स्तोतारः स्तोमैः स्तोत्रैः गृणन्ति स्तुवन्ति तारोमघैः हेमघोनि धनैर्धनवति त्वदनुग्रहात् सुश्रियोभवन्ति सुष्ठुअर्थिभिराश्रयणीया दामन्वन्तोदानवन्तोभवन्ति सुरातयः रातिर्दानं सुदानाश्चभवन्ति ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

यच्चिद्धितेगणाइमेछदयन्तिमघत्तये ।
परिचिद्वष्टयोदधुर्ददतोराधोअह्रयंसुजातेअश्वसूनृते ॥५॥२१

यत् । चित् । हि । ते । गणाः । इमे । छदयन्ति । मघत्तये ।
परि । चित् । वष्टयः । दधुः । ददतः । राधः । अह्रयम् । सुऽजाते ।
अश्वऽसूनृते ॥ ५ ॥ २१ ॥

हेउषः यच्चिद्धीतिपूरणः यत् येकेचन तेतव स्वभूताइमे पुरतो थः रक्षथः वाजेषु संग्रामेषु
मघत्तये धनदातये धनदानाय धनवत्त्वायवा छदयन्ति उपच्छन्दयन्ति प्रभेदति प्रकर्षेणभिनत्ति
रिदधुः १रितोधारयन्ति वष्टयश्चिदस्मानेव कामयमानाः किंकुर्वन्तः अह्रयं र्नमानोग्निः शत्रूणां
क्षोणं अलज्जावहंवा राधोधनं हविर्लक्षणं ददतोयजन्तइत्यर्थः अर्थिभ्योक्षीणं
हविर्ददतः स्तुवन्ति तेसर्वेप्यस्मदर्थमेवबलंधारयन्ति स्तुवन्तीत्यर्थः अथवा यद्धीत्य
तिव्याख्येयं तस्मिन्पक्षे उत्तरवाक्ये तथापीत्यध्याहार्यं अवशिष्टंसमानम् ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेएकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथषष्ठी–

ऐषुंधावीरवद्यशउषोंमघोनिसूरिषुं ।
येनोराधांस्यह्रंयामघवांनोअरांसतसुजातेअश्वंसूनृते ॥ ६ ॥

आ । एषु । धाः । वीरऽवंत् । यशंः । उषंः । मघोनि । सूरिषुं ।
ये । नः । राधांसि । अह्रंया । मघऽवांनः । अरांसत । सुऽजाते ।
अश्वंऽसूनृते ॥ ६ ॥

हेउषोदेवि मघोनि मघवति त्वं सूरिषुयागप्रेरकेषुयजमानेषु स्तोतृषुवा वीरवद्यशः वीरैःपुत्रादिभिरुपेतं अन्नंयशोवा आधाः आधेहिआदेहि आनय येमघवानोधनवन्तः सूरयोनोस्मभ्यं तवस्तोतृभ्योराधांसि धनानि अह्रया अक्षीणानि अरासत ददुस्तेष्वित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

तेभ्योद्युम्नंबृहद्यशउषोंमघोन्यावंह ।
येनोराधांस्यश्व्यांगव्याभजंन्तसूरयःसुजातेअश्वंसूनृते ॥ ७ ॥

तेभ्यंः । द्युम्नम् । बृहत् । यशंः । उषंः । मघोनि । आ । वह ।
ये । नः । राधांसि । अश्व्यां । गव्या । भजंन्त । सूरयंः ।
सुऽजाते । अश्वंऽसूनृते ॥ ७ ॥

तादृशौ इषोन्नस्य पती [illegible] तेभ्योद्युम्नं द्योतमानं हिरण्यादिरूपंधनं बृहद्यशोमहदन्नं मह
इत्यर्थः एतद्द्विशे[illegible] आवह ये आढ्यानोस्मभ्यं राधांसि धनानि अश्व्या अश्वैर्युक्ता
यागार्थं ॥५॥ [illegible] गोसमूहानश्वसमूहांश्च भजन्त भजेरन्ददुः सूरयोदातारः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

उ॒तनो॒गोम॑ती॒रिष॒आव॑हादुहितर्दिवः ।
सा॒कंसूर्य॑स्यर॒श्मिभिः॑शु॒क्रैःशोच॑द्भिर॒र्चिभिः॒सुजा॑ते॒अश्व॑सूनृते॥

उ॒त । न॒ः । गोऽम॑तीः । इष॑ः । आ । व॒ह॒ । दु॒हि॒त॒ः । दि॒व॒ः ।
सा॒कम् । सूर्य॑स्य । र॒श्मिऽभि॑ः । शु॒क्रैः । शोच॑त्ऽभिः । अ॒र्चि
सुऽजा॑ते । अश्व॑ऽसूनृते ॥ ८ ॥

उतापिच नोस्मभ्यं गोमतीर्गोभिरुपेतानि इषोन्नानि आवह आनय हेदिवोदुहि
कदा सूर्यस्यरश्मिभिःसाकं शोचद्भिर्दीपयद्भिःशुक्रैर्निर्मलैरर्चिभिः अग्नेस्तेजोभिश्चसाकं
दयकाले अग्नीन्धनकालेचेत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथनवमी–

व्यु॑च्छादुहितर्दिवो॒माचि॒रंत॑नुथा॒अप॑ः ।
नेत्त्वा॑स्ते॒नंयथा॑रि॒पुंतपा॑ति॒सूरो॑अ॒र्चिषा॒सुजा॑ते॒अश्व॑सूनृते॥

वि । उ॒च्छ॒ । दु॒हि॒त॒ः । दि॒व॒ः । मा । चि॒रम् । त॒नु॒था॒ः । अप॑ः ।
न । इत् । त्वा॒ । स्ते॒नम् । यथा॑ । रि॒पुम् । तपा॑ति । सूर॑ः । अ॒र्चि
सुऽजा॑ते । अश्व॑ऽसूनृते ॥ ९ ॥

हेदिवोदुहितरुषः त्वं व्युच्छ विभातंकुरु अपोस्मदीयंकर्म प्रतिचिरं विलंबमावनुथा
त्वां रिपुं स्तेनं यथासंतापयतिराजादिः तद्वत् सूरः सूर्यः आर्चिषा तेजसा नेत् नैवतपा
प्यात् शीघ्रंनोदेत्वित्यर्थः ॥ ९ ॥

अथदशमी–

ए॒ताव॒द्वेदु॑ष॒स्त्वंभूयो॑वा॒दातु॑मर्हसि ।
यास्तो॒तृभ्यो॑विभावर्यु॒च्छन्ती॒नप्र॒मीय॑से॒सुजा॑ते॒अश्व॑सूनृते॥१०॥

एतावत् । वा । इत् । उषः । त्वम् । भूयः । वा ।
या । स्तोतृऽभ्यः । विभाऽवरि । उच्छन्ती । न । प्र
सुऽजाते । अश्वऽसूनृते ॥ १० ॥ २२ ॥

हेउषः त्वं अस्मभ्यं वा अथवा दित्सितं किमेतावदेव इच्छब्दएवकारार्थः कि प्रार्थितमेवेत्यर्थः अथवा भूयोदातुमर्हसि अप्रार्थितमपियद्दातव्यमस्तितत्सर्वंदेहि। विभावरिउषः यात्वं स्तोतृभ्यस्तेषांलौकिकवैदिकव्यवहारार्थं व्युच्छन्तीतमोविवासयन्त मीयसे नहन्ति नक्रुध्यसीत्यर्थः सात्वंदातुमर्हसीति मीञ्हिंसायामित्यस्मात्श्नास्थानेव्यत येनश्यन् ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

द्युतद्यामानमितिषळृचमष्टमंसूक्तं अत्रानुक्रमणिका—द्युतद्यामानंषळिति । सत्यश्रवाऋषिः नुक्तत्वात्त्रिष्टुप् उषस्यंत्वित्युक्तत्वादुषोदेवता प्रातरनुवाकेउषस्येक्रतौत्रैष्टुभेछन्दसिआश्विनश त्रेचेदंसूक्तं सूत्रितंच—द्युतद्यामानमुषोवाजेनेति ।

तत्रप्रथमा—

द्युतद्यामानंबृहतीमृतेनऋतावरीमरुणप्सुंविभातीम् ।
देवीमुषसंस्वरावहन्तींप्रतिविप्रासोमतिभिर्जरन्ते ॥ ॥ १ ॥

द्युतत्ऽयामानम् । बृहतीम् । ऋतेन । ऋतऽवरीम् । अरुणऽप्सुम् ।
विऽभातीम् । देवीम् । उषसम् । स्वः । आऽवहन्तीम् । प्रति ।
विप्रासः । मतिऽभिः । जरन्ते ॥ १ ॥

द्युतद्यामानं दीप्तरथं बृहतीं महतीं ऋतेन सत्येन यज्ञेनवा ऋतावरीं ऋतवतीं अरुणप्सुं अरुणरूपां विभातीं व्युच्छन्तीं देवीं द्योतमानामुषसं स्वरावहन्तीं सूर्यंगच्छन्तीं एवंमहाभावामुषसंप्रति विप्रासोमेधाविनः ऋत्विजोमतिभिःस्तुतिभिर्जरन्ते स्तुवन्ति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

एषाजनंदर्शताबोधयन्तीसुगान्पथःकृण्वतीयात्यग्रे ।
बृहद्रथाबृहतीविश्वमिन्वोषाज्योतिर्यच्छत्यग्रेअह्नाम् ॥ २ ॥

तादृशौ इषोन्नस्य पती तेभ्यो । दर्शता । बोधयन्ती । सुऽगान् । पथः । कृण्वती
इत्यर्थः एतदिद्विशे आवह यै । बृहत्ऽरथा । बृहती । विश्वम्ऽइन्वा । उषाः ।
यागार्थं ॥५ ॥ गोस
ः । यच्छति । अग्रे । अह्नाम् ॥ २ ॥

उतनो दर्शनीया एषोषा बोधयन्तीकंजनं प्रसुप्तमित्यर्थः पथः सुगान् सुगमनान्
स्यपुरस्तात् याति गच्छति कीदृश्युषाः बृहद्रथा प्रभूतरथा बृहती महती विश्व
साकं अन यामुवाना विश्वतर्पणावा ईदृश्युषाः अह्नामग्रे ज्योतिस्तेजोयच्छति ॥ २ ॥

अथतृतीया–

एषागोभिररुणेभिर्युजानास्रेधन्तीरयिमप्रायुचक्रे।
पथोरदन्तीसुवितायदेवीपुरुष्टुताविश्ववाराविभाति ॥ ३

एषा । गोभिः । अरुणेभिः । युजाना । अस्रेधन्ती । रयिम् ।
अप्रऽआयु । चक्रे । पथः । रदन्ती । सुवितायं । देवी । पुरु
विश्वऽवारा । वि । भाति ॥ ३ ॥

एषोषाः अरुणेभिररुणवर्णैर्गोभिर्बलीवर्दैः रथंयुजाना योजयन्ती अस्रेधन्ती
न्ती अक्षीणावा किं रयिं धनं अप्रायु अप्रगन्तृ अविचलितं चक्रे करोति किंकुर्वं
मार्गान् रदन्ती प्रकाशयन्ती किमर्थं सुविताय सुष्ठुगमनाय देवी द्योतमाना पुरुष्टु
स्तुता विश्ववारा सर्वैर्वरणीया विभाति प्रकाशंकरोति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

एषाव्येनीभवतिद्विबर्हाआविष्कृण्वानातन्वंपुरस्तात् ।
ऋतस्यपन्थामन्वेतिसाधुप्रजानतीवनदिशोमिनाति ॥ ४

एषा । विऽएनी । भवति । द्विऽबर्हाः । आविःऽकृण्वाना ।
पुरस्तात् । ऋतस्य । पन्थाम् । अनु । एति । साधु । प्रजान
न । दिशः । मिनाति ॥ ४ ॥

एषोषाः व्येनीभवति विशेषेणश्वेताभवति द्विबर्हाः द्वयोःप्रथममध्यमयोःस्थान
रिवृढाउषाः पश्चात्तन्वं स्वीयांतनुमाविष्कृण्वाना प्रकटीकुर्वंती कुत्र पुरस्तात्पूर्वस्यां

च ऋतस्यादित्यस्य पन्थां पंथानं साधु सम्यगन्वेति किंच प्रजानत
तिसंप्रत्यर्थे नदिशोमिनाति नहिनस्ति प्रत्युत दिशःप्रकाशयति अथवे
व्यमितिप्रकर्षेण अवगच्छन्तीच ऋतस्यपंथामन्वेति ॥ ४ ॥

रथः रक्षथः वाजेषु संग्रामेषु
जि प्रभेदति प्रकर्षेणभिनत्ति
वर्तमानोग्निः शत्रूणां

अथपंचमी–

एषाशुभ्रानतन्वोविदानोर्ध्वेवस्नातीदृशयेनोअस्थात् ।
अपद्वेषोबाधमानातमांस्युषादिवोदुहिताज्योतिषागात् ॥

एषा । शुभ्रा । न । तन्वः । विदाना । ऊर्ध्वाऽइव । स्नाती । दृश।
नः । अस्थात् । अप । द्वेषः । बाधमाना । तमांसि । उषाः ।
दिवः । दुहिता । ज्योतिषा । आ । अगात् ॥ ५ ॥

एषोषाः शुभ्रान शुभ्रवर्णानिर्मलास्वलंकृतायोषिदिव तन्वोगानि विदाना प्रज्ञापयन्ती स्नाती स्नानंकुर्वाणा ऊर्ध्वेव उन्नतेव स्नानादुत्तिष्ठन्तीव नोस्मदर्थं अस्माकंपुरतोवा दृशये सर्वेषांदर्शनायउदस्थात् पूर्वस्यांदिश्युत्तिष्ठति किंकुर्वन्ती द्वेषोद्वेष्याणि तमांस्यपबाधमाना दिवोदुहितोषाः ति ज्यातिषा तेजसा सहागादागच्छति ॥ ५ ॥

अथषष्ठी–

एषाप्रतीचीदुहितादिवोनॄन्योषेवभद्रानिरिणीतेअप्सः ।
व्यूर्ण्वतीदाशुषेवार्याणिपुनर्ज्योतिर्युवतिःपूर्वथाकः ॥ ६ ॥२३॥

एषा । प्रतीची । दुहिता । दिवः । नॄन् । योषाऽइव । भद्रा ।
नि । रिणीते । अप्सः । विऽऊर्ण्वती । दाशुषे । वार्याणि ।
पुनः । ज्योतिः । युवतिः । पूर्वऽथा । अकरित्यकः ॥ ६ ॥ २३ ॥

एषोषाः प्रतीची अभिमुखासती दिवोदुहिता नॄन् सर्वान्प्राणिनः प्रतिभद्रा योषेव कल्याणवेषायोषिदिवाप्सोरूपंनिरिणीते प्रेरयति किंच दाशुषे हविर्दात्रेयजमानाय वार्याणि वरणीयानि धनानि व्यूर्ण्वती प्रयच्छन्ती युवतिर्नित्ययौवना सर्वत्रमिश्रयन्तीषा पुनरद्यापि पूर्वथा पूर्वमिवज्योतिस्तेजोअकःकरोति ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेत्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

ताद्दशौ इषोन्नस्य पती तेवमंसूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका—युंजतेपंचश्यावाश्वःसावित्रंतुजागतं इत्यर्थः एतदिद्विशेषाअयऋषिः जगतीछन्दः सवितादेवता पृष्ठ्याभिप्लवषडहयोःप्रथमेहनि यागार्थं ॥५॥ स्वेद्धानमिदं सूत्रितंच—युंजतेमनइहेहवइतिचतस्रइति। आद्याग्राव नउतयुंजतेधियआतूनइन्द्रक्षुमन्तमिति।

तत्रप्रथमा—

युञ्जतेमनंउतयुञ्जतेधियोविप्राविप्रंस्यबृहतोविपश्चितः।
विहोत्रांदधेवयुनाविदेकइन्महीदेवस्यंसवितुःपरिष्टुतिः॥ १॥

युञ्जते। मनः। उत। युञ्जते। धियः। विप्राः। विप्रस्य।
बृहतः। विपःऽचितः। वि। होत्राः। दधे। वयुनऽवित्। एकः।
इत्। मही। देवस्य। सवितुः। परिऽस्तुतिः॥ १॥

विप्रामेधाविनऋत्विग्यजमानाः मनः स्वीयं सर्वेषुकर्मसु युंजते योजयन्ति सवित्रनु हाय संकल्पंकुर्वंतिइत्यर्थः उतापिच धियः कर्माण्यपि युंजते प्राप्नुवंति कस्यानुज्ञयेति उच्य विप्रस्यमेधाविनः बृहतोमहतः विपश्चितः स्तुत्यस्यज्ञानवतोवा सवितुःअनुज्ञयेति सविता वै सवानामीशइतिश्रुतिः। सएवसविता होत्राः सप्तहोत्रकाणामुचिताः क्रियाः वयुनावित् वयुनमि तिप्रज्ञानाम तत्तदनुष्ठानविषयप्रज्ञावेत्ता एकइत् एकएव विदधे करोति पृथक्पृथगवधारय किंच तस्यसवितुर्देवस्य परिष्टुतिः स्तुतिः मही महती अतिप्रभूता स्तुत्यगोचरेत्यर्थः॥ १॥

हविर्धानप्रवर्तनेरराट्यामवनद्धायांविश्वारूपाणीत्येषानुवचनीया सूत्रितंच—विश्वारू णिप्रतिमुंचतेकविरितिव्यवस्तायामिति।

सैषाद्वितीया—

विश्वारूपाणिप्रतिमुञ्चतेकविःप्रासावीद्भद्रंद्विपदेचतुष्पदे।
विनाकमख्यत्सवितावरेण्योनुप्रयाणमुषसोविराजति॥ २॥

विश्वा। रूपाणि। प्रति। मुञ्चते। कविः। प्र। असावीत्।
भद्रम्। द्विऽपदे। चतुःऽपदे। वि। नाकम्। अख्यत्। सविता।
वरेण्यः। अनु। प्रऽयानम्। उषसः। वि। राजति॥ २॥

---

१ ऐ० ब्रा० ७. १६.।

कविः मेधावी सविता विश्वा सर्वाणिरूपाणि आत्मनि प्रति[illegible]थः रक्षथः वाजेषु संग्रामेषु च भद्रं कल्याणं गमनादिविषयं प्रासावीत् अनुजानाति कस्मै द्विपदे[illegible] प्रभेदति प्रकर्षेणभिनत्ति वाश्वादिकाय किंच सविता सर्वस्यप्रेरकोदेवोवेरण्योवरणीयःसन् व्यख्य[illegible]वर्तमानोग्निः शत्रूणां शयति किं नाकं नास्मिन्नकंदुःखमस्तीतिनाकः स्वर्गः यजमानार्थं स्वर्गप्रका[illegible] देवः उषसं प्रयाणमुदयमनु विराजति प्रकाशते सवितुरुदयात्पूर्वंह्युषाउदेति ॥ २ ॥

अथतृतीया–

यस्यंप्रयाणमन्वन्यइद्ययुर्देवादेवस्यंमहिमानमोजंसा ।
यःपार्थिवानिविममेसएतंशोरजांसिदेवःसंवितामंहित्वना ॥ ३ ॥

यस्यं । प्रऽयानंम् । अनुं । अन्ये । इत् । ययुः । देवाः । देवस्यं । महिमानंम् । ओजंसा । यः । पार्थिवानि । विऽममे । सः । एतंशः । रजांसि । देवः । सविता । महिऽत्वना ॥ ३ ॥

अन्यइत् देवाअन्येप्यग्न्यादयोदेवाः देवस्यद्योतमानस्य सवितुः प्रयाणमनु ययुर्गच्छन्ति ामुवन्ति किं महिमानं महत्त्वं सवितुरुदयाभावेग्निहोत्रादिअनिष्पत्तेस्तेषांहविःस्तुत्याद्यभावात् ओजसा बलेनच युक्ताभवन्ति यःसविता पार्थिवानिरजांसि पृथिव्यादिलोकान् महित्वना महत्त्वेन विममे परिच्छिनत्ति सदेवः एतशः एतवर्णः शुभ्रः शोभमानःसन् राजतइतिशेषः वशाता कृणोतनेत्यादिवदेतशइत्यादिशकारोपजनश्छान्दसः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

उतयांसिसवितस्त्रीणिरोचनोतसूर्यस्यरश्मिभिःसमुंच्यसि ।
उतरात्रीमुभयतःपरीयसउतमित्रोभंवसिदेवधर्मभिः ॥ ४ ॥

उत । यासि । सवितरिति । त्रीणि । रोचना । उत । सूर्यस्य । रश्मिऽभिः । सम् । उच्यसि । उत । रात्रीम् । उभयतः । परि । ईयसे । उत । मित्रः । भवसि । देव । धर्मऽभिः ॥ ४ ॥

तादृशौ इषोन्नस्य पती ते त्रीणिरोचना रोचमानान्द्युलोकान् यासि गच्छसि तिस्रोदिवः
इत्यर्थः एतदिद्विशे अ सूर्यस्यरश्मिभिः समुच्यसि संगच्छसि उचसमवायइत्यस्येदंरूपं उ
यागार्थं ॥५॥ उदयास्तमयवर्तीसूर्यइति उतापिच रात्रीभुमयतउभयपार्श्वे परीयसे परि
हेदेव सवितस्त्वं धर्मभिर्जगद्धारकैः कर्मभिः मित्रोभवसिमित्राख्योदेव
उता प्रकाशादिप्रदानेनसखाभवसि सर्वजगताम् ॥ ४ ॥

स

अन

अथपञ्चमी–

उ॒तेशि॑षेप्रस॒वस्य॒त्वमेक॒इदु॒तपू॒षाभ॑वसिदेव॒याम॑भिः ।
उ॒तेदं॑विश्व॒ंभुव॑न॒ंविरा॑जसिश्या॒वाश्व॑स्तेसवित॒ःस्तोम॑मानशे ॥५॥२

उ॒त । ई॒शि॒षे॒ । प्र॒ऽस॒वस्य॑ । त्वम् । एक॑ः । इत् । उ॒त । पू॒षा । भ॒व॒सि
दे॒व॒ । याम॑ऽभिः । उ॒त । इ॒दम् । विश्व॑म् । भुव॑नम् । वि । रा॒ज॒सि॒ ।
श्या॒वऽअ॑श्वः । ते॒ । स॒वि॒त॒रिति॑ । स्तोम॑म् । आ॒न॒शे॒ ॥ ५ ॥ २४ ॥

हेसवितस्त्वं एकइत् एकएव प्रसवस्य सर्वकर्मानुज्ञाकरणस्य ईशिषे समर्थोभवसि ये
कंगमनादिरूपं वैदिकमग्निहोत्रादिरूपंकर्म अनुतिष्ठन्ते तेषांसर्वेषां अनुज्ञातुमेकस्त्व
सि उतापिच पूषा पोषकोभवसि हेदेव यामभिर्गमनैः उतापिचेदंविश्वंभुवनं भूतजातं वि
सि ईशिषेधारयितुं यस्मादेवंमहानुभावः तस्माद्धेसवितस्तेतुभ्यं श्यावाश्वऋषिः स्तोम
व्याप्नोति करोतीत्येवमात्मानं परोक्षतयानिर्दिशन्नाह ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

तत्सवितुरितिनवर्चंदशमंसूक्तं श्यावाश्वस्यार्षं अत्रेयमनुक्रमणिका–तत्सवितुर्न
त्वाद्यानुष्टुबिति । प्रथमानुष्टुप् शिष्टागायत्र्यः सावित्रंत्वित्युक्तत्वात्सावित्रं अग्निष्टोमेवैश्व
स्वस्याद्यस्तृचः प्रतिपत् अद्यानोदेवेत्यनुचरः सूत्रितंच–तत्सवितुर्वृणीमहेद्यानोदेवस
वैश्वदेवस्यप्रतिपदनुचराविति ।

तत्रप्रथमा–

तत्स॑वि॒तुर्वृ॑णीमहेव॒यंदे॒वस्य॒भोज॑नम् ।
श्रेष्ठं॑सर्व॒धात॑मंतु॒रंभग॑स्यधीमहि ॥ १ ॥

---

१ ऋ० सं० ३. ८. ४. ।

तत् । सवितुः । वृणीमहे । वयम् । देवस्य । यमवथः रक्षथः वाजेषु संग्रामेषु
सर्वऽधातमम् । तुरम् । भर्गस्य । धीमहि ॥ १ ॥ णीनि प्रभेदति प्रकर्षेणभिनत्ति
वे वर्तमानोग्निः शत्रूणां

तत्प्राप्यत्वेनप्रसिद्धं भोजनं भोग्यंधनं वयंस्तोतारोवृणीमहे प्रार्थयामः
तुः प्रेरकस्यदेवस्य स्वभूतं लब्ध्वाच श्रेष्ठं प्रशस्यं सर्वधातमं सर्वधातृतमं सर्वभोग्
तुरं शत्रूणांहिंसकं धनेनशत्रून्हन्तुंशक्यत्वात् तादृशंधनं भगस्य भजनीयस्य सवि
ीमहि धारयाम उपभोगंकरवामेत्यर्थः अथवा धनंवृणीमहे अर्थित्वाच्च लभेमहीति ॥

अथद्वितीया—

अस्यहिस्वयंशस्तरंसवितुःकच्चनप्रियम् । नमिनन्तिस्वराज्यम् ॥ २ ॥

अस्य । हि । स्वयंशःऽतरम् । सवितुः । कत् । चन ।
प्रियम् । न । मिनन्ति । स्वऽराज्यम् ॥ २ ॥

अस्य सवितुः स्वयशस्तरं स्वयमसाधारणं यशोयस्यातिशयेनभवतितत् तादृशं प्रियं
षांप्रियभूतं स्वराज्यं स्वयमेवराजमानत्वमैश्वर्यं कच्चन केचिदपिअसुरादयोनमिनन्ति
हिंसन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सहिरत्नानिदाशुषेसुवातिसविताभगः । तंभागंचित्रमीमहे ॥ ३ ॥

सः । हि । रत्नानि । दाशुषे । सुवाति । सविता । भगः ।
तम् । भागम् । चित्रम् । ईमहे ॥ ३ ॥

खलु सविता भगोभजनीयोदेवोदाशुषे हविर्दात्रेमह्यं रत्नानि रमणीयानिधनानि सुवा-
तिप्रयच्छति तंदेवं भागं भजनीयं चित्रं चायनीयंधनं ईमहे याचामहे ॥ ३ ॥
यानइतिचतुर्थीपंचमीभ्याममनोज्ञस्वप्नदर्शनेप्रत्यृचंजुहुयात् अद्यानोदेवसवितरितिद्वा-
हिसूत्रितम् ।

अथचतुर्थी—

अद्यानोदेवसवितःप्रजावत्सावीःसौभगम् । परादुष्वप्न्यंसुव ॥ ४ ॥

तादृशौ इषोन्नस्य पती ते [illegible] नीष्रि । सवितरिति । प्रजाऽवंत् । सावीः । सौभंगम् ।
इत्यर्थः एतदिद्विशे अ [illegible] सूर्य ष्वप्न्यम् । सुव ॥ ४ ॥
यागार्थं ॥५॥

उदा

व नोस्मभ्यमद्यास्मिन्यागदिने प्रजावत्पुत्राद्युपेतं सौभगं धनं सावीः
मंदुःस्वप्नवद्दुःखकरंदारिद्र्यं परासुव दूरेप्रेरय ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

विश्वांनिदेवसवितर्दुरितानिपरांसुव । यद्भद्रंतन्नआसुंव ॥ ५॥

विश्वांनि । देव । सवितः । दुःऽइतानिं । परां । सुव ।
यत् । भद्रम् । तत् । नः । आ । सुव ॥ ५ ॥ २५ ॥

हेसवितर्देव त्वं विश्वानि दुरितानि परासुव यद्भद्रं प्रजापशुगृहादिकं तन्नोस्म अस्मदभिमुखंप्रेरय प्रजावैभद्रंपशवोभद्रंगृहंभद्रमितिहिश्रुतिः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेपंचाविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

अथषष्ठी—

अनागसोअदितयेदेवस्यंसवितुःसवे । विश्वावामानिधीमहि

अनागसः । अदितये । देवस्यं । सवितुः । सवे । विश्वां ।
वामानिं । धीमहि ॥ ६ ॥

वयमनुष्ठातारः सवितुः प्रेरकस्य देवस्य सवे अनुज्ञायांसत्यां अदितये देव्यैभूम्यै अनागसःस्याम अनपराधिनोभवेम भूम्यांहिपापाःसंभवन्ति अपगते सर्वाणि वामानि वननीयानि धनानि धीमहिधारयाम ॥ ६ ॥

चातुर्मास्येषुवैश्वदेवेपर्वणिसावित्रस्यद्वादशकपालस्याविश्वदेवमित्यनुवाक्या आविश्वदेवंसत्पतिंवाममद्यसवितरिति। प्रायणीयएषैवसवितुरनुवाक्या सूत्रितंच— सत्पतिंयइमाविश्वाजातानीति । देवसुवांहविष्वेषैवसवितुरनुवाक्या सूत्रितंच— तिंनप्रमियेसवितुर्दैव्यस्यतदिति ।

Digitized by ... Samaj Foundation ...

सैषासप्तमी–

आवि॒श्वदे॑वं॒सत्प॑तिंसू॒क्तैर॒द्यावृ॑णीमहे । स॒त्यस॑

आ । वि॒श्वऽदे॑वम् । सत्ऽप॑तिम् । सु॒ऽउ॒क्तैः । अ॒द्य । वृ॒
स॒त्यऽस॑वम् । स॒वि॒तार॑म् ॥ ७ ॥

विश्वदेवं विश्वेदेवायस्यवशेभवन्ति तंतादृशं तंहिसर्वात्मत्वादिन्द्रंमित्रंवरुणमग्निमा‍
दिश्रुतेरितरेषांतद्विभूतित्वात् सत्पतिं सतामनुष्ठातॄणांपालकं सत्यसवं सत्यानुज्ञं सविता
अद्यास्मिन्यागदिने सूक्तैरावृणीमहे संभजामहे ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

यइ॒मेउ॒भेअह॑नीपु॒रएत्यप्र॑युच्छन् । स्वा॒धीर्दे॒वःस॑वि॒ता ॥ ८ ॥

यः । इ॒मे इति॑ । उ॒भे इति॑ । अह॑नी॒ इति॑ । पु॒रः । एति॑ ।
अप्र॑ऽयुच्छन् । सु॒ऽआ॒धीः । दे॒वः । स॒वि॒ता ॥ ८ ॥

यःसवितादेवः स्वाधीः शोभनाध्यानः सुकर्मावासन् इमे अहनी रात्र्यहनी तयोःपुरः पुरस्तादप्रयुच्छन् अप्रमाद्यन्नेति गच्छति तमावृणीमहइतिसंबन्धः ॥ ८ ॥

प्रायणीयेयइमाविश्वेतिसवितुर्याज्यासूत्रितंच–यइमाविश्वाजातानिसुत्रामाणंपृथिवींद्या-
नेहसमिति । अश्वमेधेश्वमुत्सृज्यानुसवनंसावित्रीष्टिःकार्यातस्यामेषामाध्यन्दिनसवनेनुवाक्या
त्रितंच–यइमाविश्वाजातान्यादेवोयातुसवितासुरत्नइति ।

सैषानवमी–

विश्वांजा॒तान्या॑श्रा॒वय॑ति॒श्लोके॑न । प्रचसु॒वाति॑सवि॒ता ॥ ९ ॥ २८ ॥

यः । इ॒मा । विश्वा॑ । जा॒तानि॑ । आ॒ऽश्रा॒वय॑ति । श्लोके॑न ।
प्र । च॒ । सु॒वाति॑ । स॒वि॒ता ॥ ९ ॥

→ सं० २. ३. २२. ।

१।

तादृशौ इषोन्नस्य पती ... ते ... सर्वाणि जातानि उत्पन्नान्प्राणिनः जंगमानित्यर्थः तान् स्तो- इत्यर्थः एतद्दिद्विशे ... सूर्यं ... ते सर्वेप्यस्यस्तुतिंशृण्वन्तीत्यर्थः अथवा गर्जनशब्देन सर्वाणिप्रा- यागार्थं ॥५॥ ... ते वृष्ट्युन्मुखःसन् किंच सविता प्रसुवातिचप्रेरयति तंवृणीमहइत्यर्थः ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेषड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

अ ... च्छावदेतिदशर्चमेकादशंसूक्तं भौमस्यात्रेरार्षं अत्रेयमनुक्रमणिका-अच्छ ... र्ध्यमुपाद्यास्तिस्रोजगत्यः उपान्त्यानुष्टुबिति यत्पर्जन्येत्येषानवम्यनुष्टुप् विवृक्षानि ... स्तस्रोजगत्यः शिष्टाःषट्त्रिष्टुभः पर्जन्योदेवता बृहदृग्विधानेशौनकः अच्छावदेतिसूक्तं ... कामःप्रयोजयेत् ॥ निराहारःक्लिन्नवासाअचिरेणप्रवर्षति ॥ १ ॥ हुत्वायुतंवैतसीनांक्षीरा ... हुताशने ॥ महद्वर्षमवाप्नोतिसूक्तेनाच्छावदेनहि ॥ २ ॥ अनेनसूक्तेनप्रत्यृचंवादिशउप ... सूत्रितंच--संस्थितायांसर्वादिशउपतिष्ठेत अच्छावदतवसंगीर्भिराभिरितिचतसृभिः प्र ... सूक्तेनवेति ।

तत्रप्रथमा—

अच्छा॑वदत॒वसं॑गी॒र्भिरा॒भिःस्तु॒हिप॒र्जन्यं॒नम॒सावि॒वा॑स।
कनि॑क्रदद्वृष॒भोजी॒रदा॑नू॒रेतो॑दधा॒त्योष॑धीषु॒गर्भ॑म् ॥ १ ॥

अच्छ॑ । व॒द॒ । त॒वस॑म् । गी॒ःऽभिः । आ॒भिः । स्तु॒हि । प॒र्जन्य॑म् । नम॑सा । आ । वि॒वा॒स॒ । कनि॑क्रदत् । वृ॒ष॒भः । जी॒रऽदा॑नुः । रेतः॑ । द॒धा॒ति॒ । ओष॑धीषु । गर्भ॑म् ॥ १ ॥

हेस्तोतस्तवसं बलवन्तं पर्जन्यं अच्छाभिप्राप्य वद प्रार्थय पर्जन्यशब्दोया ... धानिरुक्तः पर्जन्यस्तृपेराद्यन्तविपरीतस्यतर्पयिताजन्यःपरोजेतावाजरयितावाप्रार्जयिता ... नामिति आभिर्गीर्भिःस्तुतिवाग्भिः स्तुहि नमसान्नेन हविर्लक्षणेनाविवास सर्वतःप ... पर्जन्योवृषभोपांवर्षिता जीरदानुः क्षिप्रदानः कनिक्रदत् गर्जनशब्दंकुर्वन्नोषधीषुगर्भ ... स्थानीयंरेतउदकं दधाति स्थापयति तंस्तुहि ॥ १ ॥

नि० १०. ९. १

अथद्वितीया—

विवृक्षान्हन्त्युतहन्तिरक्षसोविश्वंबिभायभुवनंम
उतानागाईषतेवृष्ण्यावतोयत्पर्जन्यःस्तनयन्हन्ति

वि । वृक्षान् । हन्ति । उत । हन्ति । रक्षसः । विश्वम् । बि
भुवनम् । महाऽवधात् । उत । अनागाः । ईषते । वृष्ण्यऽवत
यत् । पर्जन्यः । स्तनयन् । हन्ति । दुःऽकृतः ॥ २ ॥

अयंमंत्रोनिरुक्तेस्पष्टव्याख्याततत्वात्तदेवात्रलिख्यते पर्जन्यःविहन्ति वृक्षान्विहन्तिच र
सि सर्वाणिचास्माद्भूतानिबिभ्यति महावधान्महान्ह्यस्यवधोप्यनपराधोभीतः पलायते वर्षक
र्मवतोयत्पर्जन्यस्तनयन्हन्ति दुष्कृतः पापकृतइति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

रथीवकशयाश्वाँअभिक्षिपन्नाविर्दूतान्कृणुतेवर्ष्याँ३अह ।
दूरात्सिंहस्यस्तनथाउदीरतेयत्पर्जन्यःकृणुतेवर्ष्यं१नभः ॥ ३ ॥

रथीऽइव । कशया । अश्वान् । अभिऽक्षिपन् । आविः । दूतान् ।
कृणुते । वर्ष्यान् । अह । दूरात् । सिंहस्य । स्तनथाः । उत् ।
ईरते । यत् । पर्जन्यः । कृणुते । वर्ष्यम् । नभः ॥ ३ ॥

रथीव रथस्वामीव सयथा कशयाश्वानभिक्षिपन् दूतान्भटानाविष्करोतितद्वदसौपर्जन्योपि कशयाश्वान्मेघान् अभिक्षिपन् अभिप्रेरयन् वर्ष्यान् वर्षकान्दूतान् दूतवद्वृष्टिप्रेरकान् मेघान् मरुतोवा आविष्कृणुते प्रकटयति अहइतिपूरणः एवंसति सिंहस्य सहतेर्हिंसतेर्वाशब्दकर्मणःसिंहशब्दः अवर्षणेनाभिभवितुः शब्दयितुर्वामेघस्य स्तनथाः गर्जनशब्दाः दूरादुदीरते उद्गछन्ति कदा यद्यदापर्जन्योनभोन्तरिक्षं वर्ष्यं वर्षोपेतं कृणुते करोति तदा ॥ ३ ॥

प्रवातावान्तीतिचतुर्थीपर्जन्यस्यचरोर्याज्या सूत्रितंच—प्रवातावान्तिपतयन्तिविद्युतइत्यग्न्याधेयप्रभृतीनितितत्पाठस्तु ।

---

१ नि० १०. ११.

ताद्दशौ इषोन्नस्य पती ते
इत्यर्थः एतदिद्विशे
यागार्थं ॥५॥

अथचतुर्थी–

उत्पतयन्तिविद्युतउदोषधीर्जिहतेपिन्वतेस्वः ।
स्मैभुवनायजायतेयत्पर्जन्यःपृथिवींरेतसावति ॥ ४ ॥

वाताः । वान्ति । पतयन्ति । विऽद्युतः । उत् । ओषधीः ।
हते । पिन्वते । स्व१रितिस्वः । इरा । विश्वस्मै । भुवनाय ।
जायते । यत् । पर्जन्यः । पृथिवीम् । रेतसा । अवति ॥ ४ ॥

वाताःप्रवान्ति वातावृष्ट्यर्थंपतयन्ति गच्छन्ति समन्तात्संचरन्ति विद्युतओषधीरोषधयः ज्जिहते उद्गच्छन्ति प्रवर्धन्ते स्वरन्तरिक्षंपिन्वते क्षरति इराभूमिर्विश्वस्मैसर्वस्मै भुवनाय सं- जगद्धिताय जायते समर्थाभवति कदैवमिति यद्यदापर्जन्योदेवः पृथिवीं रेतसोदकेनावतिरक्षति अभिगच्छतिवा तदैवंभवति ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

यस्यव्रतेपृथिवीनन्नमीतियस्यव्रतेशफवज्जर्भुरीति ।
यस्यव्रतओषधीर्विश्वरूपाःसनःपर्जन्यमहिशर्मयच्छ ॥ ५ ॥

यस्य । व्रते । पृथिवी । नन्नमीति । यस्य । व्रते । शफऽवत् ।
जर्भुरीति । यस्य । व्रते । ओषधीः । विश्वऽरूपाः । सः । नः ।
पर्जन्य । महि । शर्म । यच्छ ॥ ५ ॥ २७ ॥

यस्यपर्जन्यस्य व्रते कर्मणि पृथिवीनन्नमीति अत्यर्थंनमति सर्वेषामधोभवति यस्य शफवत् पादोपेतंगवादिकं जर्भुरीति भ्रियते पूर्यते गच्छतीतिवा यस्यव्रते कर्मण्योषधी ध्योविश्वरूपानानारूपाभवन्ति हेपर्जन्य समहांस्त्वं नोऽस्मभ्यं महिशर्म महत्सुखं प्र प्रयच्छ ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेसप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथषष्ठी–

दिवोनोवृष्टिंमरुतोररीध्वंप्रपिन्वतवृष्णोअश्वस्यधाराः ।
अर्वाङेतेनस्तनयित्नुनेह्यपोनिषिञ्चन्नसुरःपितानः ॥ ६ ॥

दिवः । नः । वृष्टिम् । मरुतः । ररीध्वम् । यमवथः रक्षथः वाजेषु संग्रामेषु
अश्वस्य । धाराः । अर्वाङ् । एतेन । स्तनयि नि प्रभेदति प्रकर्षेणभिनत्ति
अपः । निऽसिञ्चन् । असुरः । पिता । नः ॥ ६ । वर्तमानोग्निः शत्रूणां

हेमरुतोयूयं दिवोन्तरिक्षसकाशात् नोस्मदर्थं वृष्टिं ररीध्वं दत्त
व्यापकस्यमेघस्य संबन्धिन्योधाराउदकधाराः प्रपिन्वत प्रक्षरत हेपर्जन्य त्व
ना गर्जतामेघेन सहार्वागस्मदभिमुखमेहि आगच्छ किंकुर्वन् अपोंभांसिनिषिं
उदकानांनिरसितापिसन् नोस्माकं पितापालकश्च ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

अभिक्रन्दस्तनयगर्भमाधाउदन्वतापरिदीयारथेन ।
दृतिंसुकर्षविषितन्यञ्चंसमाभवन्तूद्वतोनिपादाः ॥ ७ ॥

अभि । क्रन्द । स्तनय । गर्भम् । आ । धाः । उदन्ऽवता ।
परिऽदीय । रथेन । दृतिम् । सु । कर्ष । विऽसितम् । न्यञ्चम् ।
समाः । भवन्तु । उत्ऽवतः । निऽपादाः ॥ ७ ॥

अभिभूम्यभिमुखं क्रन्द शब्दय तदेवपुनरुच्यतेदाढर्याय स्तनय गर्ज गर्भं गर्भस्थानीयमुदकमोषधीष्वाधाः आधेहि तदर्थमुदन्वता उदकवतारथेन परिदीय परितोगच्छ दृतिं दृतिवदुदकधारकं मेघं विषितं सु सुष्ठु कर्ष आकर्षवृष्ट्यर्थं यद्वा विषितं विमुक्तबंधनं एवंकर्षएवंशेषेण तंबद्धं न्यंचं न्यक्अधोमुखं विकृत उद्वतः ऊर्ध्ववन्तः उन्नतप्रदेशाः निपादाः न्यग्भूतपादाः निकृष्टपादावा निम्नोन्नतप्रदेशाः समाएकस्थाभवन्तु उदकपूर्णाभवंत्वित्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

महान्तंकोशमुदचानिषिञ्चस्यन्दन्तांकुल्याविषिताःपुरस्तात् ।
घृतेनद्यावापृथिवीव्युन्धिसुप्रपाणंभवत्वघ्न्याभ्यः ॥ ८ ॥

महान्तम् । कोशम् । उत् । अच । नि । सिञ्च । स्यन्दन्ताम् ।
कुल्याः । विऽसिताः । पुरस्तात् । घृतेन । द्यावापृथिवी इति । वि ।
उन्धि । सुऽप्रपानम् । भवतु । अघ्न्याभ्यः ॥ ८ ॥

तादृशौ इषोन्नस्य पती [illegible] कोशं कोशस्थानीयंमेघं उत्कृष्टमुदच उद्गच्छ उद्गमयवा त-
इत्यर्थः एतदिद्विशे [illegible] ुल्यानद्योविषिताविष्यूताःसत्यः स्यन्दन्तां प्रवहन्तु पुरस्तात्
यागार्थं ॥५॥ [illegible] भ्यः स्यन्दन्ते घृतेनोदकेन द्यावापृथिवी दिवंचपृथिवींच व्युन्धि क्ले-
[illegible] गोभ्यः सुप्रपानं सुष्ठु प्रकर्षेण पातव्यमुदकं भवतु ॥८॥

अथनवमी–

यत्पर्जन्यकनिक्रदत्स्तनयन्हंसिदुष्कृतः ।
प्रतीदंविश्वंमोदतेयत्किंचपृथिव्यामधि ॥ ९ ॥

यत् । पर्जन्य । कनिक्रदत् । स्तनयन् । हंसि । दुःऽकृतः । प्रति । इदम् । विश्वम् । मोदते । यत् । किम् । च । पृथिव्याम् । अधि ॥९॥

हेपर्जन्य यद्यदा त्वं कनिक्रददत्यर्थंशब्दयन् स्तनयन् दुष्कृतः पापकृतोमेघान्हंसि विदारयसि तदानीमिदं विश्वं जगत्प्रतिमोदते विश्वंविशेष्यते यत्किंच पृथिव्यामधिभूम्यामधिष्ठितं यच्चराचरात्मकं तदिदंविश्वं मोदते हृष्यति वृष्टेःसर्वजगत्प्रीतिकारणत्वंप्रसिद्धम्॥९॥

अथदशमी–

अवर्षीर्वर्षमुदुषूगृभायाकर्धन्वान्यत्येतवाउ ।
अजीजनओषधीर्भोजनायकमुतप्रजाभ्योविदोमनीषाम् ॥१०॥२८

अवर्षीः । वर्षम् । उत् । ऊँ इति । सु । गृभाय । अकः । धन्वानि । अतिऽएतवै । ऊँ इति । अजीजनः । ओषधीः । भोजनाय । कम् । उत । प्रऽजाभ्यः । अविदः । मनीषाम् ॥ १० ॥ २८ ॥

इयमतिवृष्टिविमोचनी हेपर्जन्यत्वमवर्षीर्वृष्टवानसि वर्षमुदुषूगृभाय उदुत्कृष्टं सु सुष्ठुगृभाय गृहाण परिहरेत्यर्थः धन्वानि निरुदकप्रदेशानकःजलवतःकृतवानसि किमर्थं अत्येतवाउ अति म्यगन्तुं ओषधीरजीजनः उदपादयः किमर्थं भोजनाय धनाय भोगायवा कमित्ययंशिशिरंजीवनायकंमितिवत्पादपूरणः उतापिच प्रजाभ्यःसकाशात् मनीषां स्तुतिमविदः प्राप्तवानसि॥१०॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

---

१ नि० १. १०. १

बळित्थेतितृचात्मकंद्वादशंसूक्तं भौमस्यात्रेरार्षं पृथिवीदेवत्यमवथः रक्षथः वाजेषु संग्रामेषु बळित्थातृचंपार्थिवमानुष्टुभमिति सूक्तविनियोगोलैंगिकः आद्या [illegible]गीनि प्रभेदति प्रकर्षेणभिनत्ति क्याबळित्थापर्वतानांदृह्ळाचिद्यावनस्पतीनितिहिसूत्रितं । भूमिस्तोमेत्य वर्तमानोग्निः शत्रूणां खीया ।

सैषाप्रथमा–

बळित्थापर्वतानांखिद्रंबिभर्षिपृथिवि ।
प्रयाभूमिंप्रवत्वतिमह्नाजिनोषिमहिनि ॥ १ ॥

बट् । इत्था । पर्वतानाम् । खिद्रम् । बिभर्षि । पृथिवि । प्र । या । भूमिम् । प्रवत्वति । मह्ना । जिनोषि । महिनि ॥ १ ॥

द्विरूपापृथिवी चैषा प्रत्यक्षादेवतापिच । मध्यस्थानादेवतोक्ता सात्र संबोध्यवर्ण्यते ॥ हेपृथिवि विप्रथनवति मध्यस्थानदेवतेत्वं इत्थाइत्थं अत्र अमुत्रान्तरिक्षेवा बट् सत्यं पर्वतानां मेघानांवाखिद्रं खेदनं भेदनं बिभर्षि धारयसि हेमहिनि महति हेप्रवत्वति प्रकर्षवति प्रवणोदकवतिवायात्वं भूमिं प्रत्यक्षांपृथिवीं मह्ना महत्वेन महतोदकेनवा प्रजिनोषि प्रकर्षेणप्रीणयसि ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

स्तोमासस्त्वाविचारिणिप्रतिष्टोभन्त्यक्तुभिः ।
प्रयावाजंनहेषन्तंपेरुमस्यस्यर्जुनि ॥ २ ॥

स्तोमासः । त्वा । विऽचारिणि । प्रति । स्तोभन्ति । अक्तुऽभिः । प्र । या । वाजम् । न । हेषन्तम् । पेरुम् । अस्यसि । अर्जुनि ॥ २ ॥

हेविचारिणि विविधंचरणशीले पृथिविदेवि त्वां स्तोमासः स्तोतारः अक्तुभिर्गमनशीलैः स्तोत्रैः प्रतिष्टोभन्ति अभिष्टुवन्ति किंच यात्वं हेषंतं शब्दयन्तं वाजंन अश्वमिव हतं पेरुं पूरकं मेघं प्रास्यसि प्रक्षिपसि हेअर्जुनि शुभ्रवर्णे गमनशीलेवा ॥ २ ॥

देवानांहविःषुदृह्ळाचिदितिपृथिव्यायाज्या एषैवभूमिः स्तोमेनिष्केवल्येसूक्तमुखीया सूत्र पूर्वमेवोदाहृतं ।

तादृशौ इषोन्नस्य पती ते

इत्यर्थः एतदिद्विशे

यागार्थं ॥५॥

सैषातृतीया—

सूर्ये स्पतीन्क्ष्मयादर्धर्ष्योजसा ॥

उद्र विद्युतोदिवोवर्षन्तिवृष्टयः ॥ ३ ॥ ११ ॥

उद्गा चित् । या । वनस्पतीन् । क्ष्मया । दर्धर्षि । ओजसा ।

स ते । अभ्रस्य । विऽद्युतः । दिवः । वर्षन्ति । वृष्टयः ॥३॥२१॥

अ यवि यात्वं दृह्लाचिद् सुपांसुलुगितितृतीयायाआकारः दृढया क्ष्मया भूम्या सह वृक्षान् ओजसा बलेन दर्धर्षि धारयसि अथवा दृह्लेतिविधेयविशेषणं वनस्पतीन् कृत्वा धारयसीत्यर्थः यत् अस्यास्ते तवसंबंधिनोवृष्टयोवर्षकामेघाः विद्युतोविद्योतमानाः अभ्रस्य पंचम्यर्थेषष्ठी अभ्रादपांहर्त्तुः दिवोन्तरिक्षादादित्याद्वावर्षन्ति अथवा यद्यस्यास्ते नाभ्रस्यमेघस्य वृष्टयः उदकसंघाताः विद्युतोविद्योतमानायादिवःसकाशाद्वर्षन्ति पतन्ति ॥३॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेएकोनत्रिंशोवर्गः ॥ २९ ॥

प्रसंम्राजइत्यष्टर्चंत्रयोदशंसूक्तं आत्रेयं त्रैष्टुभं वारुणं अनुक्रम्यतेच—प्रसंम्राजेष्टौवारुणमिति । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

प्रसम्राजेबृहदर्चागभीरंब्रह्मंप्रियंवरुणायश्रुताय ।
वियोजघानंशमितेवचर्मोपस्तिरेपृथिवींसूर्याय ॥ १ ॥

प्र । सम्ऽराजे । बृहत् । अर्च । गभीरम् । ब्रह्म । प्रियम् । वरुणाय ।
श्रुताय । वि । यः । जघान । शमिताऽइव । चर्म ।
उपऽस्तिरे । पृथिवीम् । सूर्याय ॥ १ ॥

अत्रिः स्वात्मानंसंबोध्य ब्रवीति हेअत्रे त्वं सम्राजे सम्यग्राजमानायईश्वराय श्रुताय सर्वत्रश्रूयमाणाय वरुणाय उपद्रवस्यनिवारकाय जनानामावरकाय एतन्नामकायदेवाय बृहत्प्रभूतं गभीरं दुरवगाहं बह्वर्थोपेतं प्रियं प्रियभूतं ब्रह्म स्तोत्ररूपंकर्म प्रार्च प्रार्चय प्रोच्चारयेत्यर्थः योवरुणः शमितेवचर्म शमितापशुविशसनकर्ता यथोपस्तरणाय चर्म हन्ति

तद्वत्पृथिवीं विस्तीर्णमन्तरिक्षं तृतीयस्यांपृथिव्यामिति श्रुतेरर्थमवथः रक्षथः वाजेषु संग्रामेषु सूर्याय सूर्यस्य उपस्तिरे आस्तरणाय विजघान विस्तारयामा[illegible]नि प्रभेदति प्रकर्षेणभिनत्ति भवति तस्माद्व्यवहारायान्तरिक्षं विस्तारितवान् उरुंहिराजावरुणश्च[illegible] वर्तमानोग्निः शत्रूणां

अथद्वितीया—

वनेषुव्य१न्तरिक्षंततानवाजमर्वत्सुपयंउस्रियासु ।
हृत्सुक्रतुंवरुणोअप्स्व१ग्निंदिविसूर्यमदधात्सोममद्रौ ॥

वनेषु । वि । अन्तरिक्षम् । ततान । वाजम् । अर्वत्ऽसु । पयः ।
उस्रियासु । हृत्ऽसु । क्रतुम् । वरुणः । अप्ऽसु । अग्निम् । दिवि ।
सूर्यम् । अदधात् । सोमम् । अद्रौ ॥ २ ॥

अयंवरुणोवनेषुवृक्षाग्रेषु अन्तरिक्षंविततान विस्तारितवान् तथावाजसनेयकं वनेषुहीदं एषु वृक्षाग्रेष्वन्तरिक्षंविततं तस्मादाहवनेषु व्यन्तरिक्षंततानेति वाजं बलमर्वत्सु अश्वेषु ततान पयःक्षीरमुस्रियासु गोषु उस्रियेति गोनाम उस्राविणोस्यांभोगाइतितद्व्युत्पत्तिः हृत्सु हृदयेषु क्रतुं कर्मसंकल्पं यद्धि मनसाध्यायति तत्कर्मणाकरोति अप्सूदकेषुअग्निं वैद्युतं और्वंवा सर्वत्र विततानेतिसंबन्धः किंच दिवि द्युलोके सूर्यमदधात् स्थापितवान्सोमंचाद्रौपर्वते अदधात्॥२॥

अथतृतीया—

नीचीनबारंवरुणःकवन्धंप्रससर्जरोदसीअन्तरिक्षम् ।
तेनविश्वस्यभुवनस्यराजायवंनवृष्टिर्व्युनत्तिभूम ॥ ३ ॥

नीचीनऽबारम् । वरुणः । कवन्धम् । प्र । ससर्ज । रोदसी इति ।
अन्तरिक्षम् । तेन । विश्वस्य । भुवनस्य । राजा । यवम् । न ।
वृष्टिः । वि । उनत्ति । भूम ॥ ३ ॥

नीचीनबारं अधोमुखंबिलं प्रससर्ज कृतवान् कं कवंधं कवनमुदकं तद्धीयतेअत्रेतिकवन्धोमेघः तंतथाकरोत् अथवा कवन्धमुदकं तदुदकं नीचीनबारं नीचीननिर्गमनबिलंचकार

---

१ तै० सं० १. २. १२. । २ ऋ० सं० १. २. १४. ।

तादृशौ इषोन्नस्य पती [illegible] र्थः किंप्रतीतीत्युच्यते रोदसी द्यावापृथिव्यौ अन्तरिक्षंच प्रति इत्यर्थः एतदिद्विशे [illegible] न विश्वस्यसर्वस्यभुवनस्य भूतजातस्य राजा स्वामीवरुणो यागार्थं ॥५॥ [illegible] सेक्ता पुमान् यवंन यवमिवयवान्यथाप्ररोहायसर्वत्रप्रसारयति [illegible] अथवावृष्टिर्वरुणइतिसंबन्धः वर्षकःपर्जन्यइत्यर्थः अस्मिन्पक्षेयवंपुरुष [illegible] हार्यः अत्रनीचीनबारंवरुणःकबन्धमित्यादिंनिरुक्तंद्रष्टव्यम्[1] ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

उनत्तिभूमिंपृथिवीमुतद्यांयदादुग्धंवरुणोवष्ट्यादित् ।
समभ्रेणवसतपर्वतासस्तविषीयन्तःश्रथयन्तवीराः ॥ ४ ॥

उनत्ति । भूमिम् । पृथिवीम् । उत । द्याम् । यदा । दुग्धम् । वरुणः । वष्टि । आत् । इत् । सम् । अभ्रेण । वसत । पर्वतासः । तविषीऽयन्तः । श्रथयन्त । वीराः ॥ ४ ॥

वरुणोभूमिंपृथिवीं प्रथितमन्तरिक्षं अन्तरिक्षस्यापिपृथिवीशब्दवाच्यत्वं पूर्वमुक्तं उतापिच द्यां द्युलोकं उनत्ति क्लेदयति यदायंदुग्धं उदकपूरणं वष्टि कामयते अथवा दुग्धमुदकं तेनतत्कार्यमोषध्यादिकंलक्ष्यते ओषध्यादयः प्रवर्धन्तामितियदाकामयते आदिदनन्तरमेव संवसत समाच्छादयन्ति केपर्वतासः पर्ववन्तोद्रयः केन अभ्रेणमेघेन किंच तविषीयन्तोबलमिच्छन्तोवीराविशेषेणवृष्टेःप्रेरयितारोमरुतः श्रथयन्त श्रथयन्तिमेघान् ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

इमामूष्वासुरस्यंश्रुतस्यंमहींमायांवरुणस्यप्रवोचम् ।
मानेनेवतस्थिवाँअन्तरिक्षेवियोममेपृथिवींसूर्येण ॥ ५ ॥ ३० ॥

इमां । ऊँ इति । सु । आसुरस्य । श्रुतस्य । महीम् । मायाम् । वरुणस्य । प्र । वोचम् । मानेनऽइव । तस्थिऽवान् । अन्तरिक्षे । वि । यः । ममे । पृथिवीम् । सूर्येण ॥ ५ ॥ ३० ॥

---

[1] नि० १०. ४. ।

आसुरस्य असुरसंबन्धिनः असुराणामस्यचवध्यघार्यमवथः रक्षथः वाजेषु संग्रामेषु त्यर्थः अथवा असुरोमेघः प्राणदानात्तत्संबन्धिनः श्रुतस्य विश्रु[illegible]नि प्रभेदति प्रकर्षेणभिनत्ति प्रज्ञां प्रवोचं प्रब्रवीमि कैषामायेतिसोच्यते योवरुणोन्तरिक्षेतस्थिवान् वर्तमानोग्निः शत्रूणां सूर्येण पृथिवीमन्तरिक्षं विममे परिच्छिनत्ति तस्यैषामाया ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेत्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

अथषष्ठी–

इ॒मामू॒नुक॒वित॑मस्यमा॒यांम॒हींदे॒वस्य॒नकि॒राद॑धर्ष ।
ए॒कं॒यदु॒द्नानपृ॒णन्त्येनी॑रासि॒ञ्चन्ती॑र॒वन॑यःसमु॒द्रम् ॥ ६ ॥

इ॒माम् । ऊँ॒ इति॑ । नु । क॒विऽत॑मस्य । मा॒याम् । म॒हीम् । दे॒वस्य॑ । नकि॑ः । आ । द॒ध॒र्ष॒ । एक॑म् । यत् । उ॒द्ना । न । पृ॒णन्ति॑ । एनी॑ः । आ॒ऽसि॒ञ्चन्ती॑ः । अ॒वन॑यः । स॒मु॒द्रम् ॥ ६ ॥

कवितमस्य प्रकृष्टप्रज्ञस्य देवस्य द्योतमानस्य स्तुत्यस्य वा वरुणस्येमांसर्वप्रसिद्धां महीं महतीं मायां प्रज्ञां नकिर्नैवआदधर्ष नहिनस्तिकश्चिदपि ऊन्वितिपूरणौ यद्यस्मादेकं समुद्रं उद्ना उदकेन नपृणन्ति नपूरयन्ति काः एनीः एन्यः शुभ्राः गमनशीलावा आसिंचन्ती उदकमासिंचयंत्यः अवनयोनद्यः बह्व्योनद्यः सर्वदोदकेनपूरयंत्योपि नैकमपिसमुद्रंपूरयन्तीति इदंवरुणस्य महत्कर्मेति अत्रान्तरिक्षविस्तारादिसमुद्रापूरणपर्यन्तंकर्म परमेश्वरस्यैवोचितं नवरुणस्येतिनवाच्यं तस्यवरुणादिरूपावस्थानात् एषब्रह्मेत्यादिश्रुतिः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

अ॒र्य॒म्यँ॑वरुणमि॒त्र्यँ॑वा॒सखा॑यंवा॒सद॒मिद्भ्रात॑रंवा ।
वे॒शंवा॒नित्यँ॑वरु॒णार॑णंवा॒यत्सी॒माग॑श्चकृ॒माशि॒श्रथ॒स्तत् ॥ ७ ॥

अ॒र्य॒म्य॑म् । व॒रु॒ण॒ । मि॒त्र्य॑म् । वा॒ । सखा॑यम् । वा॒ । सद॑म् । इत् । भ्रात॑रम् । वा॒ । वे॒शम् । वा॒ । नित्य॑म् । व॒रु॒ण॒ । अर॑णम् । वा॒ । यत् । सी॒म् । आग॑ः । च॒कृ॒म । शि॒श्रथ॑ः । तत् ॥ ७ ॥

हेवरुणअर्यम्यं अर्यमैवार्यम्यः स्वार्थिकोयत् अतैरिदंरूपं प्रदातारमित्यर्थः अथवा इरणान्मननाच्चशास्तीतिअर्यमा गुरुः तंवा अथवा मित्र्यं ञिमिदास्नेहनइत्यस्मात्स्वार्थिकोयत्

ताद्दशौ इषोन्नस्य पती [illegible] ायं समानख्यानं सदमित् सर्वदैव भ्रातरंवा नित्यं निर
इत्यर्थः एतदिद्विशे [illegible] अरणंवा अशब्दमित्यर्थः अथवा रणमदातारंवा नित्यंनि
यागार्थं ॥५॥ [illegible] ापराधं चकृम तच्छिश्रथोस्मत्तोविनाशय ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

[illegible] ासोयद्रिरिपुर्नदीवियद्वांघासत्यमुतयंनविद्म।
[illegible] तानाविष्यंशिथिरेवदेवाधातेस्यामवरुणप्रियासः ॥ ८ ॥ ३१

कितवासः। यत्। रिरिपुः। न। दीवि। यत्। वा। घ। सत्यम्।
उत। यत्। न। विद्म। सर्वा। ता। वि। स्य। शिथिराऽइव।
देव। अध। ते। स्याम। वरुण। प्रियासः ॥ ८ ॥ ३१ ॥

कितवासः कितवाद्यूतकृतः किंतवास्ति सर्वं मयाजितमितिवदतीतिकितवः नदीवि
वने द्यूते यथायद्रिरिपुः लेपयन्ति पापमारोपयन्ति यदस्मासु द्वेष्टारोमयि त्वमेतत्पापमकार्षी
त्याक्षिपन्ति अत्र पुरस्तादुपचारोपिनकारउपमार्थीयः वा अथवा घेतिपूरणः यत्पापंसत्यं
रोपमन्तरेणकृतवन्तःस्म उत अपिच यत्कृतंपापं नविद्म नजानीमः ता तानि सर्वा सर्वा
शिथिरेव शिथिलानीव शिथिलबन्धनानिफलानीव विष्य मोचय स्यतिरुपसृष्टोविमोचने
देव अध अनन्तरं ते तव प्रियासः प्रियाः स्याम भवेम ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेएकत्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

इन्द्राग्नीयमितिषळृचंचतुर्दशंसूक्तं अत्रेरार्षमानुष्टुभमैन्द्राग्नं षष्ठीविराट्पूर्वा आद्यौ
कावष्टकास्त्रयइतिपरिभाषितत्वात् तथाचानुक्रान्तम्–इन्द्राग्नीषळैन्द्राग्नमानुष्टुभंविराट्पूर्वा
मिति विनियोगोलैंगिकः।

तत्रप्रथमा–

इन्द्राग्नीयमवथउभावाजेषुमर्त्यम्।
दृह्ळाचित्सप्रभेदतिद्युम्नावाणीरिवत्रितः ॥ १ ॥

इन्द्राग्नी इति। यम्। अवथः। उभा। वाजेषु। मर्त्यम्। दृह्ळा।
चित्। सः। प्र। भेदति। द्युम्ना। वाणीःऽइव। त्रितः ॥ १ ॥

हेइन्द्राग्नी उभा उभौ परस्परावियुक्तौ युवां यंमर्त्यमवथः रक्षथः वाजेषु संग्रामेषु समर्त्योंदृह्लाचित् दृढान्यपिद्युम्ना द्योतमानानि धनानिशत्रुसंबन्धीनि प्रभेदति प्रकर्षेणभिनत्ति त्रितऋषिर्वाणीरिव प्रतिवादिवाक्यानीव अथवा त्रिषुस्थानेषु वर्तमानोग्निः शत्रूणां वाक्यानीव ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

यापृतनासुदुष्टरायावाजेषुश्रवाय्या ।
यापञ्चचर्षणीरभीन्द्राग्नीताहवामहे ॥ २ ॥

या । पृतनासु । दुस्तरा । या । वाजेषु । श्रवाय्या । या । पञ्च ।
चर्षणीः । अभि । इन्द्राग्नी इति । ता । हवामहे ॥ २ ॥

या याविन्द्राग्नी पृतनासु संग्रामेषु दुष्टरा दुष्टरौ अनभिभाव्यौ या यौच वाजेषु संग्रामेषु अन्नेषुवा श्रवाय्या श्रवाय्यौ स्तुत्यौ या यौ पंचचर्षणीः चर्षणयोमनुष्याः तानभिरक्षतइतिशेषः ता तौ महानुभावौहवामहे स्तुमः ॥ २ ॥

अथतृतीया–

तयोरिदमवच्छवस्तिग्मादिद्युन्मघोनोः ।
प्रतिद्रुणागभस्त्योर्गवांवृत्रघ्नएषते ॥ ३ ॥

तयोः । इत् । अमऽवत् । शवः । तिग्मा । दिद्युत् । मघोनोः । प्रति ।
द्रुणा । गभस्त्योः । गवाम् । वृत्रऽघ्ने । आ । ईषते ॥ ३ ॥

अमवत् अभिभावुकं शवोबलं तयोरित् तयोरेव मघोनोर्मघवतोरन्नवतोर्धनवतोर्वा तयोर्दिद्युत् वज्रं तिग्मा तीक्ष्णं वर्तते गभस्त्योर्हस्तयोः एवंभूतौदेवौ गवामुदकानां पणिभिरपहृतानांवागवांलाभाय द्रुणा द्रुविकारेण गमनशीलेनवैकेनरथेन वृत्रघ्ने आवरकमेघहननाय तथाविधवृत्रासुरवधायवा प्रतिईषते प्रतिगच्छतः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

तावामेषेरथानामिन्द्राग्नीहवामहे ।
पतीतुरस्यराधसोविद्वांसागिर्वणस्तमा ॥ ४ ॥

ता । वाम् । एषे । रथानाम् । इन्द्राग्नी इति । हवामहे । पती इति । तुरस्य । राधसः । विद्वांसा । गिर्वणःऽतमा ॥ ४ ॥

हेदेवौ ता तौ वक्ष्यमाणगुणौ वां युवां हवामहे स्तुमः किमर्थं रथानामेषेयुद्धे रथानांप्रेरणा-य कीदृशौयुवां इन्द्राग्नीइंद्रमग्निंचपरस्परयुग्मभूतौ तुरस्य जंगमरूपस्य राधसोधनादिलक्षणस्य धनस्य पती स्वामिनौ विद्वांसा सर्वज्ञौ गिर्वणस्तमा गीर्भिर्वननीयतमौ ईदृशौयुवां हवामहे॥४॥

अथपंचमी–

तावृधन्तावनुद्यून्मर्तायदेवावदभा ।
अर्हन्ताचित्पुरोदधेंशेवदेवावर्वते ॥ ५ ॥

ता । वृधन्तौ । अनु । द्यून् । मर्ताय । देवौ । अदभा । अर्हन्ता । चित् । पुरः । दधे । अंशाऽइव । देवौ । अर्वते ॥ ५ ॥

ता तौ अनुद्यून् प्रतिदिनं वृधन्तौ वर्धमानौ सर्वदाप्रवृद्धावित्यर्थः वर्धनेदृष्टान्तः मर्तेव म-नुष्याविव तौयथाप्रतिदिनंवर्धेते देवौ द्योतमानौ अदभा अहिंस्यौ अर्हंताचित् प्रकर्षेणपूज्यौ चिदितिपूजायां तादृशौमहानुभावौदेवावर्वतेश्वलाभाय पुरोदधे पुरस्कुर्वे अंशेव अंशोनामद्वाद-शादित्यमध्यवर्तीदेवः सभगस्याप्युपलक्षकः अंशाविव आदित्याविवदीप्तावित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी–

एवेन्द्राग्निभ्यामहाविहव्यंशूष्यंघृतंनपूतमद्रिभिः ।
तासूरिषुश्रवोबृहद्रयिंगृणत्सुदिधृतमिषंगृणत्सुदिधृतम् ॥ ६ ॥ ३२ ॥

एव । इन्द्राग्निऽभ्याम् । अहावि । हव्यम् । शूष्यम् । घृतम् । न । पूतम् । अद्रिऽभिः । ता । सूरिषु । श्रवः । बृहत् । रयिम् । गृणत्ऽसु । दिधृतम् । इषम् । गृणत्ऽसु । दिधृतम् ॥ ६ ॥ ३२ ॥

एव एवं इदानींक्रियमाणप्रकारेणस्तुतिसाहित्येनेत्यर्थः इन्द्राग्निभ्यां हव्यं हविः अहावि परित्यक्तमासीत् कीदृशंतत् शूष्यं बलकरं किमिव अद्रिभिर्ग्रावभिः पूतमभिषुतं घृतंन सोमरसमिव तद्यथायुवाभ्यांप्रदीयते तद्वच्चरुपुरोडाशादिकमपि ता तौदेवौ सूरिषु मेधाविष्वस्मासु बृहत्प्रभूतं श्रवोन्नं यशोवा रयिंधनंच दिधृतं धारयतं इषमन्नं गृणत्सु स्तुवत्सु दिधृतंपुनरुक्तिरादरार्था ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेद्वात्रिंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

प्रवोमहइतिनवर्चंपंचदशंसूक्तं एवयामरुदाख्यस्यात्रेयस्यमुनेरार्षं मरुद्देवताकमतिजगतीछन्दस्कं तथाचानुक्रमणिका–प्रवोनवैवयामरुन्मारुतमतिजागतमिति। दशरात्रेषष्ठेहनितृतीयसवनेच्छावाकशस्त्रे इदंसूक्तं सूत्रितंच–एवयामरुदुक्तोवृषाकपिनेति ।

तत्रप्रथमा–

प्रवो॑म॒हेम॒तयो॑यन्तु॒विष्ण॑वेम॒रुत्व॑तेगिरि॒जाए॑व॒याम॑रुत् ।
प्रशर्धा॑य॒प्रय॑ज्यवेसुखा॒दये॑त॒वसे॑भ॒न्ददि॑ष्टये॒धुनि॑व्रताय॒शव॑से ॥१॥

प्र । व॒ः । म॒हे । म॒तय॑ः । य॒न्तु । विष्ण॑वे । म॒रुत्व॑ते । गि॒रि॒ऽजाः ।
ए॒व॒याम॑रुत् । प्र । शर्धा॑य । प्रऽय॑ज्यवे । सु॒ऽखा॒दये॑ । त॒वसे॑ ।
भ॒न्दत्ऽइ॑ष्टये । धुनि॑ऽव्रताय । शव॑से ॥ १ ॥

प्रयन्तु प्रगच्छन्तु गिरिजाः वाचिनिष्पन्नामतयस्तुतयः कस्मै वस्तुभ्यं वचनव्यत्ययः विष्णवेव्याप्तायेन्द्राय विष्णवेवा मरुत्वते मरुद्भिस्तद्वते कस्यस्तुतयइत्युच्यते एवयामरुत् एतन्नामकस्यऋषेः षष्ठ्यालुक् अथवा यमृषिर्गिरिजाः स्तुतेर्जनयिताभवति उत्तरार्धेमरुत्स्तुतिः किंच प्रयन्तुस्तुतयः कस्मै शर्धाय बलाय मारुताय इतरत्सर्वंबलविशेषणं प्रयज्यवे प्रकर्षेणयष्टव्याय सुखादयेशोभनाभरणाय खादिराभरणविशेषः हस्तेषुखादिश्चंपत्सुखादयइतिचश्रुतेः तवसे बलवते भंददिष्टये स्तुतिरूपाइष्टिर्यस्यतत्भन्ददिष्टि तस्मै धुनिव्रताय मेघानांचालनं कर्मयस्य तादृशाय शवसे गमनवते ॥ १ ॥

---

१ ऋ०सं० २. ४. ६. । २ ऋ० सं० ४. ३. १६. ।

अथद्वितीया—

प्रयेजातामंहिनायेचनुस्वयंप्रविद्मनांब्रुवतंएवयामंरुत्।
क्रत्वातद्वोंमरुतोनाधृषेशवोंदानामह्नातदेंषामधृंष्टासोनाद्रंयः॥२॥

प्र। ये। जाताः। महिना। ये। च। नु। स्वयम्। प्र। विद्मनां।
ब्रुवतें। एवयामंरुत्। क्रत्वां। तत्। वः। मरुतः। न। आऽधृषें।
शवंः। दाना। मह्ना। तत्। एषाम्। अधृंष्टासः। न। अद्रंयः॥२॥

ये महिना महता विष्णुनेन्द्रेणवासह प्रजाताः प्रादुर्भूताः तान्ब्रुवते येच नु क्षिप्रं स्वयमेव विद्मना यज्ञगमनविषयज्ञानेनसहप्रजाताः प्रादुर्भूताः तान् मरुतःएवयामरुत् ब्रुवते स्तौति प्रेत्ययमाख्यातेनवा संबन्धनीयः ब्रुवतइतिव्यत्ययेनबहुवचनं एकवचनेवाछान्दसःशः निघाताभावश्छान्दसः अथप्रत्यक्षवादः हेमरुतोवोयुष्माकं तत्प्रसिद्धं शवोबलं क्रत्वाचालनादिरूपेण कर्मणायुक्तं नाधृषे कैश्चिदप्याधर्षणीयंनभवति अन्येषामसुरादीनां क्रत्वा कर्मणावानभिभाव्यंभवति कृत्यार्थेकेन् किंचैषांवः तत्बलं दाना अभिमतदानेन मह्ना महत्त्वेनचोपेतं यूयं प्रबलाः अधृष्टासः अधर्षणीयाः तत्रदृष्टान्तः अद्रयोन तेयथाअधृष्याः तद्वद्यूयमपि ॥२॥

अथतृतीया—

प्रयेदिवोबृंहतःशृंण्विरेगिरासुशुक्वांनःसुभ्वंएवयामंरुत्।
नयेषामिरींसधस्थईष्टआँअग्नयोनस्वविंद्युतःप्रस्पन्द्रासोधुनींनाम्॥३॥

प्र। ये। दिवः। बृहतः। शृण्विरे। गिरा। सुऽशुक्वांनः। सुऽभ्वंः।
एवयामंरुत्। न। येषाम्। इरीं। सधऽस्थें। ईष्टें। आ। अग्नयंः।
न। स्वऽविंद्युतः। प्र। स्पन्द्रासंः। धुनींनाम्॥ ३ ॥

येमरुतोबृहतोदिवोद्युलोकादागच्छन्तः प्रश्रृण्विरे श्रृण्वन्ति तान्मरुतोगिरा एवयाः मरुवस्तुतवान् कीदृशास्ते शुशुक्वानोदीप्ताः सुभ्वः सुष्ठुभवन्तः येषांमरुतां सधस्थे सहस्थाने स्वकीयेनिवासे तिष्ठतां इरी ईरिता प्रेरिता नेष्टे आनेशतेच चालयितुं आइविचलैः अग्नयोन अग्नयइव स्वविद्युतःस्वयमेवविद्योतमानाः धुनीनां नदीनां स्पंद्रासः वर्षी नचालयितारश्च ॥३॥

अथचतुर्थी–

सचक्रमेमहतोनिरुरुक्रमःसमानस्मात्सदसएवयामरुत् ।
यदायुक्तत्मनास्वादधिष्णुभिर्विष्पर्धसोविमहसोजिगातिशेवृधोनृभिः ॥४॥

सः । चक्रमे । महतः । निः । उरुऽक्रमः । समानस्मात् । सदसः ।
एवयामरुत् । यदा । अयुक्त । त्मना । स्वात् । अधि । स्नुऽभिः ।
विऽस्पर्धसः । विऽमहसः । जिगाति । शेऽवृधः । नृऽभिः ॥ ४ ॥

समरुद्गणोमहतः प्रवृद्धात् समानस्मात् सर्वेषांसाधारणात् सदसःस्थानादन्तरिक्षात् उरुक्रमोविस्तीर्णक्रमणःसन् निश्चक्रमे निरगच्छत् कदेत्युच्यते एवयामरुदृषिः यदा स्वात्स्वकीयस्थानात् अधीतिपंचम्यर्थानुवादी त्मना आत्मनैव स्नुभिर्गन्तृभिर्नृभिः स्वनेतृभिरश्वैरयुक्त युक्तोभवदागमनप्रार्थनाय अथ बहुवदुच्यते तदानीं विस्पर्धसःविविधस्पर्धाः अहंपुरतोगच्छाम्यहंपुरतोगच्छामीति तेषांस्पर्धा अथवा विगतस्पर्धानह्येषांसार्धंस्पर्धकाःसन्ति विमहसोविशिष्टबलाः शेवृधःशेवस्यसुखस्यवर्धयितारः जिगाति निर्गच्छन्ति व्यत्ययेनैकवचनम् ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

स्वनोनवोमवान्रेजयद्वृषात्वेषोययिस्तविषएवयामरुत् । येनासहन्तऋञ्जतस्वरोचिषःस्थारश्मानोहिरण्ययाःस्वायुधासइष्मिणः ॥५॥३३॥

स्वनः । न । वः । अमऽवान् । रेजयत् । वृषा । त्वेषः । ययिः ।
तविषः । एवयामरुत् । येन । सहन्तः । ऋञ्जत । स्वऽरोचिषः ।
स्थाःऽरश्मानः । हिरण्ययाः । सुऽआयुधासः । इष्मिणः ॥ ५ ॥३३॥

हेमरुतोवोयुष्माकं स्वनोवेगजनितःशब्दोनरेजयत् नकंपयतु एवयामरुतंमां सुपांसुलुगितिद्वितीयायालुक् स्वनोविशेष्यते अमवान् बलवान् वृषा वर्षितावृष्टेः त्वेषोदीप्तः रयिर्गन्ता तविषः प्रवृद्धः येनस्वनेनसहन्तः शत्रूनभिभवन्तोयूयं ऋंजत प्रसाधयथ लडर्थेलोट् कीदृशायू-

यं स्वरोचिषः स्वायत्तरश्मयः स्थारश्मानः स्थिररश्मयोहिरण्ययाःहिरण्याभरणाः स्वायुधासः स्वायत्तायुधाः इष्मिणोन्नवन्तोगमनवन्तोवा ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेत्रयस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३३ ॥

अथषष्ठी–

अपारोवोमहिमावृद्धशवसस्त्वेषंशवोवत्वेवयामरुत्।
स्थातारोहिप्रसितौसंदृशिस्थनतेनंउरुष्यतानिदःशुशुक्वांसोनाग्नयः ॥ ६ ॥

अपारः। वः। महिमा। वृद्धऽशवसः। त्वेषम्। शवः। अवतु। एवयामरुत्। स्थातारः। हि। प्रऽसितौ। सम्ऽदृशि। स्थन। ते। नः। उरुष्यत। निदः। शुशुक्वांसः। न। अग्नयः ॥ ६ ॥

हेमरुतोवोयुष्माकं महिमा अपारोनवधिकः हेवृद्धशवसः प्रवृद्धबलाः त्वेषं दीप्तं शवोयुष्माकंबलमवतुरक्षतु एवयामरुतंमां द्वितीयैकवचनस्यलुक् यूयंप्रसितौ प्रबलबन्धने नियमनवतियज्ञे संदृशि संदर्शनेनिमित्ते स्थातारोहि स्थाननियमेनतिष्ठन्तोस्थन भवथखलु तेनोस्मान्निदोनिन्दकाच्छत्रोःसकाशादुरुष्यतरक्षत अग्नयइवशुशुक्वांसोदीप्ताःयूयमिति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

तेरुद्रासःसुमखाअग्नयोयथातुविद्युम्नाअवन्त्वेवयामरुत्।
दीर्घंपृथुपप्रथेसद्मपार्थिवंयेषामज्मेष्वामहःशर्धांस्यद्भुतैनसाम् ॥ ७ ॥

ते। रुद्रासः। सुऽमखाः। अग्नयः। यथा। तुविऽद्युम्नाः। अवन्तु। एवयामरुत्। दीर्घम्। पृथु। पप्रथे। सद्म। पार्थिवम्। येषाम्। अज्मेषु। आ। महः। शर्धांसि। अद्भुतऽएनसाम् ॥ ७ ॥

तेमरुतोरुद्रासोरुद्रपुत्राः सुमखाः शोभनयज्ञाः अग्नयोयथाग्नयइव तुविद्युम्नाः प्रभूतदीप्तयः अथवाग्निसदृशाः तुविद्युम्नाः प्रभूतधनाः अवन्तु रक्षन्तु एवयामरुत् एतन्नामानमृषिंमां

पार्थिवं पृथिव्यन्नान्तरिक्षं तत्संबन्धि दीर्घं आयतं पृथु विस्तीर्णं सद्म सदनं पप्रथे मरुद्भिःप्रथितमभूत् अह्रुतैनसां अपापानांयेषां अज्मेषु गमनेषु महोमहान्ति शर्धांसिच बलानि आगच्छन्तीतिशेषः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

अ॒द्वे॒षोनो॑मरुतोगा॒तुमेत॑न॒श्रोता॒हवं॑जरि॒तुरे॑व॒याम॑रुत् ।
विष्णो॑र्म॒हःस॑मन्यवोयुयोतन॒स्मद्र॒थ्यो॒३॒॑नदं॒सनाप॒द्वेषां॑सिसनु॒तः॥८॥

अ॒द्वे॒षः । न॒ः । म॒रु॒त॒ः । गा॒तुम् । आ । इ॒त॒न॒ । श्रोत॑ । हव॑म् ।
ज॒रि॒तुः । ए॒व॒याम॑रुत् । विष्णोः॑ । म॒हः । स॒ऽम॒न्य॒व॒ः । यु॒यो॒त॒न॒ ।
स्मत् । र॒थ्यः॑ । न । दं॒सना॑ । अप॑ । द्वेषां॑सि । स॒नु॒तरिति॑ ॥ ८ ॥

हेमरुतः अद्वेषः अद्वेषसोयूयं नोस्माकं गातुं गमनस्वभावंस्तोत्रंप्रति आइतन आगच्छत तदर्थं जरितुः स्तोतुरेवयामरुत् एवयामरुतोममहवं श्रोत शृणुत विष्णोर्व्यापकस्येन्द्रस्य महोमहतो हेसमन्यवः समानयज्ञाः यूयं स्मत् अयंप्रशस्तनाम प्रशस्तारथ्योन रथिनोयोद्धारइव तेयथाशत्रूनपाकुर्वन्ति तद्वदस्माकं दंसना कर्मणा सनुतः अन्तर्हितनामैतत् अन्तर्हितान द्वेषांसि द्वेष्टॄन् अपयुयोतन दूरेवियोजयत पृथक्कुरुत ॥ ८ ॥

एषाअध्यायोपाकरणोत्सर्जनयोर्विनियुक्ता ।

अथनवमी–

गन्ता॑नोय॒ज्ञंय॑ज्ञियाःसु॒शमि॒श्रोता॒हव॑मर॒क्षए॑व॒याम॑रुत् ।
ज्येष्ठा॑सो॒नपर्व॑तासो॒व्यो॑मनियू॒यंतस्य॑प्रचेतस॒ःस्यात॑दु॒र्धर्त॑वोनि॒दः ॥ ९ ॥ ३४ ॥

गन्त॑ । न॒ः । य॒ज्ञम् । य॒ज्ञि॒या॒ः । सु॒ऽशमि॑ । श्रोत॑ । हव॑म् । अ॒र॒क्षः ।
ए॒व॒याम॑रुत् । ज्येष्ठा॑सः । न । पर्व॑तासः । विऽओ॑मनि । यू॒यम् ।
तस्य॑ । प्र॒ऽचे॒त॒स॒ः । स्यात॑ । दु॒ःऽधर्त॑वः । नि॒दः ॥ ९ ॥ ३४ ॥

हेयज्ञियाः मरुतोयूयं नोस्माकंयज्ञं गन्त आगच्छत सुशमि शोभनकर्मयथाभवतितथा सुकर्मत्वायेत्यर्थः तदर्थं नोहवं अस्मदीयमाह्वानं श्रोत शृणुत अरक्षः रक्षोवर्जितायूयं लिंगवचनयोर्व्यत्ययः ज्येष्ठासोन ज्येष्ठाइव पर्वतासः विन्ध्यादयइव अतिप्रवृद्धाव्योमनिअन्तरिक्षेवर्तमानाः प्रचेतसः प्रवृद्धज्ञानाः यूयं तस्यनिदोनिन्दकस्य दुर्धर्तवो दुर्धराः स्यात भवत ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेचतुस्त्रिंशोवर्गः ॥३४॥

॥ इतिपंचमेमंडलेषष्ठोनुवाकः ॥ ६ ॥

॥ समाप्तंचात्रेयंपंचमंमंडलम् ॥ ५ ॥

भारद्वाजेषष्ठेमंडले षडनुवाकाः तत्र प्रथमेनुवाकेपंचदशसूक्तानि तत्रत्वंह्यग्नइतित्रयोदशर्चंप्रथमंसूक्तं त्वंह्यग्नेसप्तोनेतिबार्हस्पत्योभरद्वाजः षष्ठंमंडलमपश्यदित्यनुक्रान्तत्वात् मंडलद्रष्टासएवभरद्वाजऋषिः अनादेशपरिभाषयात्रिष्टुप् मंडलादिपरिभाषयाग्निर्देवता पशोर्हविष्यवदीयमानेमैत्रावरुणेनानुवचनीयमिदंमनोतासूक्तं सूत्रितंच—त्वंह्यग्नेप्रथमइत्यन्वाहेति । प्रातरनुवाके आग्नेयेक्रतौत्रैष्टुभेछन्दस्येतदादिसूक्तषट्कं द्वितीयवर्जं सूत्रितंच—त्वंह्यग्नेप्रथमइतिषण्णांद्वितीयमुद्धरेदिति आद्योपाकरणेविनियुक्ता सूत्रंतुपूर्वमंत्रेउक्तम् ।

तत्रप्रथमा—

त्वंह्य॑ग्नेप्रथ॒मोम॒नोता॒स्याधि॒योअभ॑वोदस्म॒होता॑ ।
त्वंसीं॑वृषन्नकृणोर्दु॒ष्टरी॑तु॒सहो॒विश्व॑स्मै॒सह॑से॒सह॑ध्यै ॥ १ ॥

त्वम् । हि । अ॒ग्ने॒ । प्र॒थ॒मः । म॒नोता॑ । अ॒स्याः । धि॒यः । अभ॑वः । द॒स्म॒ । होता॑ । त्वम् । सी॒म् । वृ॒ष॒न् । अ॒कृ॒णोः॒ । दु॒स्तरी॑तु । सहः॑ । विश्व॑स्मै । सह॑से । सह॑ध्यै ॥ १ ॥

हेअग्ने प्रथमोदेवानांमध्येप्रथमः प्रतमः प्रकृष्टतमः पूर्वंभावीवात्वं मनोताहि देवानांमनोयत्रऊतंसंबद्धंभवतितादृशोभवसि हिशब्दोग्निःसर्वमनोता अग्नौमनोताःसंगच्छन्तेइत्यादिब्राह्मणप्रसिद्धिद्योतनार्थः हेदस्म दर्शनीय अस्याधियः अस्यकर्मणोहोता देवानामाह्वाता अभवः भवसि हेवृषन् कामानांवर्षितः त्वंसीं सर्वतःदुष्टरीतु दुर्हिंस्यमहिंस्यं सहोबलं अकृणोः अकरोः किमर्थं विश्वस्मैसहसे सर्वस्यापिबलवतःशत्रोः सहध्यै अभिभवनाय ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अधा॒होता॒न्य॑सीदो॒यजी॑यानि॒ळस्प॒दइ॒षय॒न्नीड्यः॒सन् ।
तंत्वा॒नरः॑प्रथ॒मंदे॑व॒यन्तो॑म॒होरा॒येचि॒तय॑न्तो॒अनु॑ग्मन् ॥ २ ॥

---

१ ऐ० ब्रा० २. १०. ।

अध॑ । होता॑ । नि । अ॒सी॒द॒ः । यजी॑यान् । इ॒ळः । प॒दे । इ॒षय॑न् ।
ईड्य॑ः । सन् । तम् । त्वा॒ । नर॑ः । प्र॒थ॒मम् । दे॒व॒ऽयन्त॑ः । म॒हः । रा॒ये ।
चि॒तय॑न्तः । अनु॑ । ग्म॒न् ॥ २ ॥

अध अधुना हेअग्ने यजीयान् अतिशयेनयष्टात्वं होता होमनिष्पादकःसन् इळः पृथ्याःवेदिलक्षणायाः पदे स्थाने न्यसीदोनिषण्णवानसि किंकुर्वन् इषयन् पशुपुरोडाशादिलक्षणमन्नमिच्छन् ईड्यः स्तुत्यःसन् तं तादृशं त्वा त्वां प्रथमं इतरदेवताभ्यःपूर्वं देवयन्तोदेवतामात्मनइच्छन्तोनरोनेतारोमनुष्याऋत्विग्यजमानाः महोमहते रायेधनाय चितयन्तोजानन्तःस्तुत्याज्ञापयन्तोवा अनुग्मन् अन्वगच्छन्पूर्वम् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

वृ॒तेव॒यन्तं॑ब॒हुभि॑र्वस॒व्यै॒३॒॑स्त्वेर॒यिंजा॑गृ॒वांसो॒अनु॑ग्मन् ।
रुशं॑न्तम॒ग्निंद॑र्श॒तंबृ॒हन्तं॑व॒पाव॑न्तंवि॒श्वहा॑दीदि॒वांस॑म् ॥ ३ ॥

वृ॒ताऽइ॑व । यन्त॑म् । ब॒हुऽभि॑ः । व॒स॒व्यै॑ः । त्वे इति॑ । र॒यिम् ।
जा॒गृ॒ऽवांस॑ः । अनु॑ । ग्म॒न् । रुश॑न्तम् । अ॒ग्निम् । द॒र्श॒तम् ।
बृ॒हन्त॑म् । व॒पाऽव॑न्तम् । वि॒श्वहा॑ । दी॒दि॒ऽवांस॑म् ॥ ३ ॥

वृतेव मार्गेणेवेति संप्रत्यर्थैलोकद्वयमध्यगतेनमार्गेण बहुभिरनेकैर्वसव्यैः वसुभि स्वार्थिकस्तद्धितप्रत्ययः यजमानानांनिवासयोग्यैर्वासार्धं यन्तं गच्छन्तंत्वां अनुग्मन्अ गच्छन्ति संभजन्तेयजमानाः कीदृशास्ते त्वे त्वयिदेवे रयिं धनं जागृवांसः प्रयच्छन्तइत्य कीदृशंत्वामित्युच्यते रुशन्तं दीप्तवर्णं अग्निं अंगनादिगुणविशिष्टं दर्शतं दर्शनीयं बृहन्तं महन्तं वपावन्तं विश्वहा सर्वेषुकालेषु दीदिवांसंदीप्यमानं ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

प॒दंदे॒वस्य॒नम॑सा॒व्यन्त॑ःश्र॒व॒स्यव॒ःश्रव॑आप॒न्नमृ॑क्तम् ।
नामा॑निचिद्दधिरेय॒ज्ञिया॑निभ॒द्रायां॑न्तेरणयन्त॒संदृ॑ष्टौ ॥ ४ ॥

प॒दम् । दे॒वस्य॑ । नम॑सा । व्यन्त॑ः । श्र॒व॒स्यव॑ः । श्रव॑ः । आ॒प॒न् ।
अमृ॑क्तम् । नामा॑नि । चि॒त् । द॒धि॒रे॒ । य॒ज्ञिया॑नि । भ॒द्राया॑म् ।
ते॒ । र॒ण॒य॒न्त॒ । सम्ऽदृ॑ष्टौ ॥ ४ ॥

देवस्य द्योतमानस्याग्नेः पदं आहवनीयस्थानं नमसा हविषा स्तोत्रेणवा व्यन्तोगछन्तः श्रवस्यवोन्नमिच्छन्तः पूर्वेयजमानाः श्रवः सर्वत्रश्रूयमाणमन्नं अमृक्तं अन्यैरपरिबाध्यं आपन् आप्नुवन्ति हेअग्नेतेतव भद्रायां स्तुत्यायां सन्दृष्टौ निमित्तायां रणयन्त रमयन्तित्वां किंच यज्ञियानि यज्ञयोग्यानि नामानि नमनीयानि वैश्वानरोजातवेदाइत्यादीनि दधिरे धारयन्ति अथवानमनसाधनानिस्तोत्राणिदधिरे चिदितिपूरणः ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

त्वांव॑र्धन्तिक्षि॒तय॑ःपृथि॒व्यान्त्वांराय॑उ॒भया॑सो॒जना॑नाम् ।
त्वंत्रा॒तात॑रणे॒चेत्यो॑भूःपि॒तामा॒तासद॒मिन्मानु॑षाणाम् ॥ ५ ॥३५॥

त्वाम् । व॒र्ध॒न्ति॒ । क्षि॒तय॑ः । पृ॒थि॒व्याम् । त्वाम् । राय॑ः ।
उ॒भया॑सः । जना॑नाम् । त्वम् । त्रा॒ता । त॒र॒णे॒ । चेत्य॑ः । भूः॒ । पि॒ता ।
मा॒ता । सद॑म् । इत् । मानु॑षाणाम् ॥ ५ ॥ ३५ ॥

हेअग्ने त्वां क्षितयोमनुष्याऋत्विजः पृथिव्यां वेदिलक्षणायां वर्धन्ति वर्धयन्ति उभयासोउभयविधानिपश्वपशुरूपाणि जनानां यजमानानांसंबन्धीनि रायोधनानि ऋत्विजोध्वर्य्वादयः त्वांत्वामुद्दिश्यवर्धन्ति अथवा उभयविधानिधनानि गवादीनि जनानां जायमानानां पुत्रादीनामर्थाय माप्तुंत्वांवर्धन्ति हेतरणे दुःखात्तारकाग्ने त्वंचेत्योज्ञातव्यःस्तुत्यःसन् त्राता रक्षिता भूर्भवसि किंच मानुषाणां मनुष्याणांस्तोतॄणामस्माकं सदमित्सर्वदा पितामाताच माता पितृस्थानीयोभूर्भवसि ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेपचत्रिंशोवर्गः ॥ ३५॥

अथषष्ठी–

सपर्येण्यःसप्रियोविक्ष्व१ग्निर्होतामन्द्रोनिषसादायजीयान्।
तंत्वावयंदमआदीदिवांसमुपज्ञुबाधोनमसासदेम ॥ ६ ॥

सपर्येण्यः । सः । प्रियः । विक्षु । अग्निः । होता । मन्द्रः । नि ।
ससाद । यजीयान् । तम् । त्वा । वयम् । दमे । आ । दीदिऽवांसम् ।
उप । ज्ञुऽबाधः । नमसा । सदेम ॥ ६ ॥

सोग्निः सपर्येण्यः पूज्यः प्रियः कामानांपूरकः विक्षुप्रजासु होता होमनिष्पादकः मन्द्रो-मदनीयः यजीयानतिशयेनेतरदेवानांयष्टायजनीयोवा एवं महानुभावोग्निः निषसाद निषण्णोभूत् अथप्रत्यक्षकृतः तंत्वा तादृशंत्वां वयं यजमानादमेगृहे दीदिवांसं दीप्यमानं ज्ञुबाधः जानुनीबाधयन्तः अवनतजानवः प्रणताःसन्तोनमसास्तोत्रेणोपासदेम आसादयेम अथवा उसीदेमेत्येवमाशास्ते ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

तंत्वावयंसुध्यो३नव्यमग्नेसुम्नायवईमहेदेवयन्तः ।
त्वंविशोअनयोदीद्यानोदिवोअग्नेबृहतारोचनेन ॥ ७ ॥

तम् । त्वा । वयम् । सुऽध्यः । नव्यम् । अग्ने । सुम्नऽयवः । ईमहे ।
देवऽयन्तः । त्वम् । विशः । अनयः । दीद्यानः । दिवः । अग्ने ।
बृहता । रोचनेन ॥ ७ ॥

हेअग्ने तं तादृशं महानुभावं नव्यं स्तुत्यं त्वा त्वां सुध्यः शोभनबुद्धयः सुम्नायवः सुखमिच्छन्तोदेवयन्तोदेवंत्वामिच्छन्तोवयं ईमहे याचामहे स्तुमइत्यर्थः हेअग्ने त्वं दीद्यानोदीप्यमानःसन् केन बृहता महता रोचनेन रोचमानेन तेजसा दीद्यानः विशः प्रजाः स्तोतॄनस्मान् दिवः स्वर्गं अनयः अगमयः रोचनेनादित्येन दिवंअगमयइतिवासंबन्धः आदित्यमार्गेणेत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

वि॒शांक॒विंवि॒श्पतिं॒शश्व॑तीनांनि॒तोश॑नंवृष॒भंच॑र्षणी॒नाम् ।
प्रेती॑षणिमि॒षय॑न्तंपाव॒कंराज॑न्तम॒ग्निंय॑ज॒तंर॑यी॒णाम् ॥ ८ ॥

वि॒शाम् । क॒विम् । वि॒श्पति॑म् । शश्व॑तीनाम् । नि॒ऽतोश॑नम् । वृ॒ष॒भम् ।
च॒र्ष॒णी॒नाम् । प्रेति॑ऽइषणिम् । इ॒षय॑न्तम् । पा॒व॒कम् । राज॑न्तम् ।
अ॒ग्निम् । य॒ज॒तम् । र॒यी॒णाम् ॥ ८ ॥

शश्वतीनां नित्यानां विशां ऋत्विग्यजमानलक्षणानां विश्पतिं स्वामिनं कविं क्रान्तदर्शिनं नितोशनं शत्रूणांहिंसकं वृषभं कामानांवर्षकं चर्षणीनां स्तोतॄणां मनुष्याणां प्रेतीषणिं प्राप्तगमनं इषयन्तं अन्नंकुर्वन्तं पावकं शोधकं राजन्तं दीप्यमानं दीपयन्तंवा रयीणांलाभाय यजतं यष्टव्यं अग्निंस्तुमइतिशेषः ॥ ८ ॥

अथनवमी–

सोअ॑ग्नईजेशश॒मेच॒मर्तो॒यस्त॒आन॑ट्स॒मिधा॑ह॒व्यदा॑तिम् ।
यआहु॑तिं॒परि॒वेदा॒नमो॑भि॒र्विश्वेत्सवा॒माद॑धते॒त्वोतः॑ ॥ ९ ॥

सः । अ॒ग्ने॒ । ई॒जे॒ । श॒श॒मे । च॒ । मर्तः॑ । यः । ते॒ । आन॑ट् । स॒म्ऽइधा॑ ।
ह॒व्यऽदा॑तिम् । यः । आऽहु॑तिम् । परि॑ । वेद॑ । नम॑ःऽभिः ।
विश्वा॑ । इत् । सः । वा॒मा । द॒ध॒ते॒ । त्वाऽऊ॑तः ॥ ९ ॥

हेअग्ने त्वां समर्तः सयजमानईजे यजते शशमेच स्तौति शशमानइतिस्तुतिकर्मसुपाठात् इदमपिस्तुतिकर्म योयजमानस्तेतव समिधासह हव्यदातिं हविषांदानं आनट् करोति किंच योयजमानोनमोभिःस्तुभिराहुतिमाज्यादिलक्षणां परिवेद परितोवेत्ति ददातीत्यर्थः सयजमानस्त्वोतः त्वयारक्षितःसन् विश्वेत् सर्वाणि वामा वमनीयानि धनानि दधतेधारयति ॥ ९ ॥

अथदशमी–

अ॒स्माउ॑ते॒महि॑म॒हेवि॑धेम॒नमो॑भिरग्ने॒स॒मिधो॒तह॒व्यैः ।
वेदी॑सू॒नोसहसोगी॒र्भिरु॒क्थैराते॑भ॒द्रायां॑सुम॒तौय॑तेम ॥ १० ॥

अ॒स्मै । ऊँ इति॑ । ते॒ । महि॑ । म॒हे । वि॒धे॒म॒ । नमः॑ऽभिः । अ॒ग्ने॒ ।
सम्ऽइधा॑ । उ॒त । ह॒व्यैः । वेदी॑ । सू॒नो इति॑ । स॒ह॒सः॒ । गीः॒ऽभिः ।
उ॒क्थैः । आ । ते॒ । भ॒द्रायाम् । सु॒ऽम॒तौ । य॒ते॒म ॥ १० ॥

हेअग्ने महे महते अस्मै तेतुभ्यं महि महत् अत्यधिकंविधेम परिचरेम कैरितिउच्य नमोभिःनमस्कारैः समिधावा उतापिच हव्यैर्हविर्भिः हेसहसःसूनो बलस्यपुत्र वेदी वेद्यां गीर्भिः स्तोत्रैरुक्थैः शस्त्रैश्च विधेमेतिसंबन्धः किंच ते तव भद्रायां स्तुत्यायां सुमतौ शोभ- नानुग्रहबुद्धौ आयतेम आगच्छेमभवेमेत्यर्थः ॥ १० ॥

अथैकादशी–

आयस्त॒तन्थ॒रोद॑सी॒विभा॒साश्रवो॑भिश्चश्र॒व॒स्य॑१॒स्तरु॑त्रः ।
बृ॒हद्भि॒र्वाजैः॑स्थवि॑रेभिर॒स्मेरे॒वद्भि॑रग्ने॒वित॒रंविभा॑हि ॥ ११ ॥

आ । यः । त॒तन्थ॑ । रोद॑सी॒ इति॑ । वि । भा॒सा । श्रवः॑ऽभिः । च॒ ।
श्र॒व॒स्यः॑ । तरु॑त्रः । बृ॒हत्ऽभिः॑ । वाजैः॑ । स्थवि॑रेभिः । अ॒स्मे इति॑ ।
रे॒वत्ऽभिः । अ॒ग्ने॒ । वि॒ऽत॒रम् । वि । भा॒हि॒ ॥ ११ ॥

हेअग्ने यस्त्वं रोदसी द्यावापृथिव्यौ भासा दीप्त्या व्याततंथ व्यतनोः किंच तरुत्रः तारकस्त्वं श्रवोभिः स्तुतिभिः श्रवस्यश्चभवसि हेतादृशाग्ने बृहद्भिर्महद्भिर्वाजैः रत्नैः स्थविरेभिः स्थविरैः स्थूलैः रेवद्भिःरयिमद्भिः अस्मदर्थं वितरं विशिष्टतरं वि विशेषेणदीप्यस्व ॥ ११ ॥

अथद्वादशी–

नृ॒वद्व॑सो॒सद॒मिद्धे॑ह्य॒स्मेभूरि॑तो॒काय॒तन॑यायप॒श्वः ।
पू॒र्वीरिषो॑बृह॒तीरा॒रेअ॑घाअ॒स्मेभ॒द्रासौ॑श्रव॒सानि॑सन्तु ॥ १२ ॥

नृ॒ऽवत् । व॒सो॒ इति॑ । सद॑म् । इत् । धे॒हि॒ । अ॒स्मे इति॑ । भूरि॑ ।
तो॒काय॑ । तन॑याय । प॒श्वः । पू॒र्वीः । इषः॑ । बृ॒ह॒तीः । आ॒रेऽअ॑घाः ।
अ॒स्मे इति॑ । भ॒द्रा । सौ॒श्र॒व॒सानि॑ । स॒न्तु ॥ १२ ॥

हेवसो वासक धनवन्वाग्ने नृवव मनुष्यैरुपेतंधनं सदमित् सर्वदास्मेअस्मासु धेहि स्थापय किंच भूरि प्रभूतान् पश्वः पशूंश्च धेहि किमर्थं तोकायास्मत्पुत्राय तनयाय तत्पुत्राय किंच पूर्वीः पूरयित्र्यःकामानांबह्वयोवा महतीर्महत्यः आरेअघाः आरे दूरे अघानि यासु तास्तादृश्यइषःउक्तलक्षणान्यन्नानि भद्रा भद्राणि सौश्रवसानि सुश्रवस्त्वानि अस्मे अस्मासु सन्तुभवन्तु ॥ १२ ॥

पुरूण्यग्नइतित्रयोदशी उखासंभरणीयेष्टौ अग्नेःक्षत्रवतोनुवाक्या सूत्रितंच–पुरूण्यग्नेपुरुधात्वायासचित्रचित्रंचितयन्तमस्मेइति तत्पाठस्तु ।

अथत्रयोदशी–

पु॒रूण्य॑ग्नेपुरु॒धात्वा॒यावसू॑निराजन्व॒सुता॑तेअश्याम् ।
पु॒रूणि॒हित्वेपु॑रुवा॒र॒सन्त्य॒ग्ने॒वसु॑विध॒तेराज॑नि॒त्वे ॥ १३ ॥ ३६ ।

पु॒रूणि॑ । अ॒ग्ने॒ । पु॒रु॒धा । त्वा॒ऽया । वसू॑नि । रा॒ज॒न् । व॒सुता॑ । ते॒ ।
अ॒श्या॒म् । पु॒रूणि॑ । हि । त्वे इति॑ । पु॒रु॒ऽवा॒र॒ । सन्ति॑ । अग्ने॑ ।
वसु॑ । वि॒ध॒ते । राज॑नि । त्वे इति॑ ॥ १३ ॥ ३६ ॥

हेअग्ने राजन् ते तव पुरूणि बहूनि पुरुधा गवाश्वादिरूपेणबहुप्रकाराणि वसूनि धनानि वसुता वसुतायै वसुमत्त्वाय त्वायाहि त्वयाहेतुभूतेन अश्यां व्यामुयां भुंजीयवा अत्रभरतस्वामी वसुतेत्येतत्पदंसप्तम्यन्तंचकार भट्टभास्करमिश्रोपि एकपदंसंबुध्यन्तंचकार हेपुरुवार बहुभिर्वरणीयाग्ने राजनि राजमाने त्वे त्वयि पुरूणि बहूनि वसु वसूनि विधते परिचरते मह्यं द्रव्यानिसन्ति ॥ १३ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेषट्त्रिंशोवर्गः ॥ ३६ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दंनिवारयन् ॥ पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेणसायणाचार्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येचतुर्थाष्टकेचतुर्थोध्यायःसमाप्तः॥४

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितंवेदायोवेदेभ्योखिलंजगत् ॥ निर्ममेतमहंवन्देविद्यातीर्थंमहेश्वरम् ॥ १ ॥

॥ अथपञ्चमाध्यायआरभ्यते ॥

षष्ठमण्डलस्यषडनुवाकात्मकस्य प्रथमेनुवाकेपञ्चदशसूक्तानि तत्रत्वंहीत्येकादशर्चंद्वितीयंसूक्तम् भरद्वाजस्यार्षमाग्नेयम् अन्त्याषट्पञ्चाशदक्षराशक्करी आदितोदशानुष्टुभः अनुक्रम्यतेहि—त्वंह्येकादशानुष्टुभंशक्कर्यंतमिति प्रातरनुवाके आग्नेयेक्रतौ आनुष्टुभेछन्दसीदंसूक्तम् उत्तमावर्जंविनियुक्तम् सूत्र्यतेहि— त्वंहिक्षैतवदग्नायोहोताजनिष्टेति आश्विनशस्त्रेचैतच्छंसनीयं प्रातरनुवाकन्यायेनेत्यतिदिष्टत्वात् अङ्गिरसांद्विरात्रेद्वितीयेहनीदमेवसूक्तमाज्यशस्त्रं सूत्रितं च—त्वंहिक्षैतवदितिचाज्यमिति ।

तत्रप्रथमा—

त्वंहिक्षैतंवद्यशोग्नेमित्रोनपत्यंसे ।
त्वंविचर्षणेश्रवोवसोपुष्टिंनपुष्यसि ॥ १ ॥

त्वम् । हि । क्षैतंऽवत् । यशः । अग्ने । मित्रः । न । पत्यंसे ।
त्वम् । विऽचर्षणे । श्रवः । वसो इति । पुष्टिम् । न । पुष्यसि ॥ १ ॥

हेअग्ने त्वंहि त्वंखलुक्षैतवत्क्षितिःक्षयोपचयस्तत्संबन्धिक्षैतं शुष्कंकाष्ठं तद्युक्तंयशोन्नंहविर्लक्षणंपत्यसे अभिपतसिगच्छसि तत्रदृष्टान्तः मित्रोन अहरभिमानीदेवोमित्रः सइव यद्वा यशइतिगृहनाम क्षैतवत् क्षैतं निवासकंहविर्लक्षणमन्नंतद्युक्तंयजमानगृहं मित्रभूतःपुरुषइवाभिपतसि यद्वा पत्यतिरैश्वर्यकर्मा ईदृशमन्नं पत्यसे ईशिषे अतःकारणात् हेविश्वचर्षणेविशेषेणसर्वस्यद्रष्टः वसो वासकाग्नेत्वं श्रवःश्रवणीयमन्नं यजमानगृहस्थंन अयंनशब्दश्चार्थे अन्नकार्यभूतांपुष्टिंच पुष्यसि वर्द्धयसि ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वांहिष्मांचर्षणयोयज्ञेभिर्गीर्भिरीळते ।
त्वांवाजीयात्यवृकोरजस्तूर्विश्वचर्षणिः ॥ २ ॥

त्वाम् । हि । स्म । चर्षणयः । यज्ञेभिः । गीःऽभिः । ईळते ।
त्वाम् । वाजी । याति । अवृकः । रजःऽतूः । विश्वऽचर्षणिः ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वांहिस्म त्वामेवखलु चर्षणयोमनुष्यायज्ञेभिर्यज्ञसाधनैर्हविर्भिर्गीर्भिःस्तुतिभिरीळतेस्तुवन्ति अपिच वाजी वाजोगमनं तद्वान्सूर्यस्त्वां याति गच्छति प्रविशतीत्यर्थः तथ चश्रूयते—अग्निंवावादित्यःसायंप्रविशतितस्मादग्निर्दूरान्नक्तंददृशे[1]इति वाजिशब्दश्चसूर्यवाचकत्वे नक्वचिछ्रूयते अग्निर्वायुःसूर्यः तेवैवाजिन[2]इति वायुःसप्तिःआदित्योवाजीति[3]च कीदृशोवाजीअवृकोहिंसकरहितः रजस्तूः उदकमत्ररजउच्यते तस्यवृष्टिलक्षणस्यप्रेरयिता यद्वा रजसां लोकानां तरिता गन्ता विश्वचर्षणिः सर्वस्यद्रष्टा ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सजोषस्त्वादिवोनरोयज्ञस्यकेतुमिन्धते ।
यद्धस्यमानुषोजनःसुम्नायुर्जुह्वेअध्वरे ॥ ३ ॥

सऽजोषसः । त्वा । दिवः । नरः । यज्ञस्य । केतुम् । इन्धते ।
यत् । ह । स्यः । मानुषः । जनः । सुम्नऽयुः । जुह्वे । अध्वरे ॥ ३

हेअग्ने सजोषः सजोषसः सहप्रीयमाणादिवःस्तुतेर्नरोनेतारऋत्विजः यज्ञस्यकेतुं प्रज्ञा त्वा त्वां इन्धते समिद्धंकुर्वन्ति कदेतिचेदुच्यते यद्ध यदाखलु स्यः समानुषोमनोरपत्यभूतोज नोजातोयजमानोहोतावा सुम्नयुः सुम्नंसुखमात्मनइच्छन् अध्वरे हिंसाप्रत्यवायरहितेयज्ञे त्वामाह्वयति तदेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

ऋधद्यस्तेसुदानवेधियामर्तःशशमते ॥
ऊतीषबृहतोदिवोद्विषोअंहोनतरति ॥ ४ ॥

ऋधत् । यः । ते । सुऽदानवे । धिया । मर्तः । शशमते । ऊती ।
सः । बृहतः । दिवः । द्विषः । अंहः । न । तरति ॥ ४ ॥

---

१ तै० ब्रा० २. १. २. । २ तै० ब्रा० १. ६. ३. । ३ तै० ब्रा० १. ५.

ऋधत् सयजमानः ऋध्नुयात् हेअग्ने सुदानवे शोभनदानाय तुभ्यं षष्ठचर्थेचतुर्थी तवसंबन्धिन्या धिया कर्मणा योमर्तोमरणधर्मायजमानः शशमते शाम्यति यद्वा शमतिःस्तुतिकर्मा त्वदर्थंकर्मणायुक्तःसन् स्तौतिसयजमानः बृहतोमहतः दिवोदीप्तस्यतव संबन्धिन्या ऊती ऊत्या रक्षया द्विषोद्वेष्टॄन् अंहोन आहननशीलंपापमिवतरत्यतिक्रामति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

समिधायस्तआहुतिंनिशितिंमर्त्योनशत् ।
वयावन्तंसपुष्यतिक्षयमग्नेशतायुषम् ॥ ५ ॥ १ ॥

सम्ऽइधा । यः । ते । आऽहुतिम् । निऽशितिम् । मर्त्यः । नशत् ।
वयाऽवन्तम् । सः । पुष्यति । क्षयम् । अग्ने । शतऽआयुषम् ॥ ५ ॥ १ ॥

हेअग्ने समिधासमिन्धनहेतुभूतेनेध्मेनसह ते त्वदीयां निशितिं निशितां तनूकृतां मन्त्रसंस्कृतामाहुतिं योमर्त्योमनुष्यः नशत् व्याप्नुयात् नशतिर्व्याप्तिकर्मा समनुष्योयजमानः वयावन्तं वयाः शाखाः पुत्रपौत्रादिलक्षणास्तद्युक्तं शतायुषं बहुविधान्नं चिरकालजीवनंवा क्षयंगृहं पुष्यति पोषयति वर्द्धयति तत्रचिरकालमवतिष्ठतइत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथषष्ठी—

त्वेषस्तेधूमऋण्वतिदिविषञ्छुक्रआततः ।
सूरोनहिद्युतात्वंकृपापावकरोचसे ॥ ६ ॥

त्वेषः । ते । धूमः । ऋण्वति । दिवि । सन् । शुक्रः । आऽततः ।
सूरः । न । हि । द्युता । त्वम् । कृपा । पावक । रोचसे ॥ ६ ॥

हेअग्ने त्वेषःदीप्तस्य तेतव शुक्रः निर्मलः शुभ्रवर्णोवाधूमः दिव्यन्तरिक्षे आततोविस्तीर्णःसन् ऋण्वति मेघात्मनापरिणतोगच्छति अपिच हेपावक शोधकाग्ने सूरोन सूर्यइव कृपाअभिमुखीकरणसमर्थयास्तुत्या स्तूयमानस्त्वं द्युतादीप्त्या रोचसेहि दीप्यसेखलु ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

अधाहिविक्ष्वीड्योसिप्रियोनोअतिथिः ।
रण्वःपुरीवजूर्यःसूनुर्नत्रयय्याय्यः ॥ ७ ॥

अध । हि । विक्षु । ईड्यः । असि । प्रियः । नः । अतिथिः ।
रण्वः । पुरिऽइव । जूर्यः । सूनुः । न । त्रययाय्यः ॥ ७ ॥

अधापिच विक्षु प्रजासु हेअग्ने त्वमीड्यः स्तुत्योसि भवसि हियस्मादर्थे यस्मादेवं तस्मा न्नोस्माकमतिथिः लुप्तोपममेतत् अतिथिरिवप्रियोसि यद्वा हविर्वहनाय सततगामीभूत्वास्माकंप्रि योसि तथा पुरीव नगर्यां जूर्यः जीर्णोवृद्धोहितोपदेष्टा राजेव रण्वोरमणीयोगन्तव्योवा भवसि तथा सूनुर्न पुत्रइव त्रययाय्यः यजमानैस्त्रातव्यः पालयितव्योभवसि त्रायतेरेतद्रूपं यद्वैतत्सूनो र्विशेषणं विद्यातपःकर्मलक्षणं त्रयंयातीतित्रययाय्यः यातेरौणादिकआय्यप्रत्ययः स्पृहयाय्य इतियथा अथवा त्रययाय्योजन्मत्रयंप्राप्तः जन्मत्रयंस्मर्यते मातुरग्रेधिजननंद्वितीयंमौञ्जिबन्ध नाद । तृतीयंयज्ञदीक्षायाइतिजन्मत्रयंस्मृतमिति ॥ तादृशःपुत्रइतिरण्वोरमणीयोसि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

क्रत्वाहिद्रोणेअज्यसेअग्नेवाजीनकृत्व्यः ।
परिज्मेवस्वधागयोत्योनह्वार्यःशिशुः ॥ ८ ॥

क्रत्वा । हि । द्रोणे । अज्यसे । अग्ने । वाजी । न । कृत्व्यः ।
परिज्माऽइव । स्वधा । गयः । अत्यः । न । ह्वार्यः । शिशुः ॥ ८ ॥

हेअग्ने क्रत्वा कर्मणामन्थनरूपेण द्रोणे द्रुमेकाष्ठे अरण्यांविद्यमानस्त्वं अज्यसेहि ध ज्यसेखलु तथा वाजीन वेजनवानश्वइव कृत्व्यः कृत्वीतिकर्मनाम हविर्वहनादीनांकर्मणांक सयथा पुरुषंवहति तद्वद्धविर्वहनमग्नेरश्वसादृश्यं तथा परिज्मेव परितः सर्वत्रगन्तावायुरि दावानलादिरूपेणसर्वत्रगन्तात्वं स्वधा अन्ननामैतत् अन्नं गयः गृहंच भवसि उभयोर्दर्शि र्थः अपिच शिशुर्जातमात्रोबालोपि त्वमत्योन सततगामीजात्यश्वइव ह्वार्यः कुटिलमितस्ततो न्तासि ह्वृकौटिल्ये इत्यस्यैतद्रूपम् ॥ ८ ॥

कारीर्यामग्नेर्धामच्छदोवैकल्पिक्यनुवाक्यात्वंत्येति सूत्रितंच—त्वन्याचिदच्युता न्तेविश्वमिति ।

सैषानवमी–

त्वंत्याचिदच्युताग्नेपशुर्नयवसे ।
धामाहयत्तेअजरवनावृश्चन्तिशिक्वसः ॥ ९ ॥

त्वम् । त्या । चित् । अच्युता । अग्ने । पशुः । न । यवसे ।
धाम । ह । यत् । ते । अजर । वना । वृश्चन्ति । शिक्वसः ॥ ९ ॥

हेअग्ने त्वन्त्या तानिकाष्ठानि चिच्छब्दोपिशब्दसमानार्थोभिन्नक्रमः अच्युताअच्युतानि च्यावयितुमशक्यान्यपि अत्सीतिशेषः तत्रदृष्टान्तः यवसे घासेविसृष्टः पशुरिव सयथा सर्वंभक्षयति तथा त्वं प्रौढकाष्ठादीनि क्षणमात्रेणदहसीत्यर्थः हेअजर जरारहिताग्ने यद्यस्य सुपांसुलुगितिषष्ठ्याअलुक् शिक्वसोदीप्तस्य ते तव धाम धामानि तेजांसि वना वननीयानिसंभजनीयान्यरण्यानि वृश्चन्ति छिन्दन्ति तक्षन्ति सत्वमितिपूर्वत्रान्वयः हेत्येतत्पादपूरणम् ॥ ९ ॥

अथदशमी–

वेषिह्यध्वरीयतामग्नेहोतादमेविशाम् ॥
समृधोविश्पतेकृणुजुषस्वहव्यमङ्गिरः ॥ १० ॥

वेषि । हि । अध्वरिऽयताम् । अग्ने । होता । दमे । विशाम् ।
समृऽऋधः । विश्पते । कृणु । जुषस्व । हव्यम् । अङ्गिरः ॥ १० ॥

देअग्ने अध्वरीयतां अध्वरंयज्ञमात्मनइच्छतां विशांयजमानानां दमे गृहे त्वंहोता देवानामाह्वातासन् वेषिहि स्तुतिंहवींषिवा यतःकामयसे अतःकारणात् विश्पते विशांपालकाग्ने समृधः समृद्धान् अस्मान्यजमानान् कृणु कुरु कृत्वाच हेअङ्गिरः अङ्गनादिगुणयुक्तः अङ्गाररूपवाग्ने हव्यं अस्मदीयंहविः जुषस्व सेवस्व ॥ १० ॥

अथैकादशी–

अच्छानोमित्रमहोदेवदेवानग्नेवोचःसुमतिंरोदस्योः । वीहिस्वस्तिंसुक्षितिंदिवोनॄन्द्विषोअंहांसिदुरितातरेमतातरेमतवावसातरेम ॥ ११ ॥ २ ॥

अच्छ । नः । मित्रऽमहः । देव । देवान् । अग्ने । वोचः । सुऽमतिम् ।
रोदस्योः । वीहि । स्वस्तिम् । सुऽक्षितिम् । दिवः । नॄन् । द्विषः ।
अंहांसि । दुःऽइता । तरेम । ता । तरेम । तव । अवसा । तरेम ॥ ११ ॥ २ ॥

हेमित्रमहः अनुकूलदीप्ते देवदानादिगुणयुक्ताग्ने रोदस्योः द्यावापृथिव्योर्वर्तमानस्त्वं देवान्यष्टव्यानिन्द्रादीनच्छाभिमुख्येन नोस्माकंसुमतिं स्तुतिं वोचः ब्रूहि दिवःस्तुतेर्नॄन्नेतॄनस्मान् सुक्षितिं शोभननिवासयुक्तं स्वस्तिं अविनाशं वीहि गमय वेतिरत्रान्तर्भावितण्यर्थोद्रष्टव्यः वयंच द्विषोद्वेष्टॄन् शत्रूनंहांसिपापानि दुरिता तत्फलरूपाणि दुर्गमनानितरेम अतिक्रामेम तथा ता तानि व्यवहितानि जन्मान्तरकृतानिच पापादीनि तरेम उक्तएवार्थोदाढर्यायपुनरुच्यते हेअग्ने तवावसा रक्षणेन द्वेष्टॄप्रभृतीनत्यन्तंतरेम ॥ ११ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अग्नेसक्षेषदित्यष्टर्चंतृतीयंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं अनुक्रान्तंच-अग्नेष्टौइति। प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

अग्नेसक्षेषदृतपाऋतेजाउरुज्योतिर्नशतेदेवयुष्टे ।
यंत्वंमित्रेणवरुणःसजोषादेवपासित्यजसामर्तमंहः ॥ १ ॥

अग्ने । सः । क्षेषत् । ऋतऽपाः । ऋतेऽजाः । उरु । ज्योतिः । नशते ।
देवऽयुः । ते । यम् । त्वम् । मित्रेण । वरुणः । सऽजोषाः । देव ।
पासि । त्यजसा । मर्तम् । अंहः ॥ १ ॥

हेअग्ने सयजमानः क्षेषत् क्षयति निवसति चिरकालंजीवेदित्यर्थः कीदृशोयजमानः ऋतपाः ऋतस्ययज्ञस्य पालकः ऋतेजाः यज्ञनिमित्तंजातः उषित्वाच तेत्वदियं देवयुर्देवाना नइच्छन् सयजमानः उरुविस्तीर्णं ज्योतिःसूर्याख्यं नशते प्राप्नोति हेदेव द्योतमानाग्ने यं म मनुष्यंयजमानं मित्रेण वरुणः तृतीयार्थेप्रथमा वरुणेनच सजोषाः सहप्रीयमाणस्त्वं त्यज त्याजनसाधनेनायुधेनांहःअंहसःपापात् पासि रक्षसि सयजमानइतिपूर्वत्रसंबन्धः ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

ईजेयज्ञेभिःशशमेशमीभिर्ऋधद्वारायाग्नयेददाश ।
एवाचनतंयशसामजुष्टिर्नांहोमर्तंनशतेनप्रदृप्तिः ॥ २ ॥

ईजे । यज्ञेभिः । शशमे । शमीभिः । ऋधत्ऽवाराय । अग्नये ।
ददाश । एव । चन । तम् । यशसाम् । अजुष्टिः । न । अंहः ।
मर्तम् । नशते । न । प्रऽदृप्तिः ॥ २ ॥

योयजमानः ऋधद्वाराय ऋधत् समृद्धं वारं वरणीयं धनं यस्य तादृशायाग्नये ददृशे हवींषिददाति सयजमानः यज्ञेभिः सर्वैर्यज्ञैः ईजे इष्टवान्भवति तथाशमीभिः कर्मभिः कृच्छ्रचान्द्रायणादिभिः शशमे शान्तश्चभवति आग्नेयेनयोगेनसर्वंफलंलभतइत्यर्थः अपिच तंयजमानं यशसां यशस्विनां पुत्राणां अजुष्टिरप्राप्तिर्नैव नशते नैवप्राप्नोति पुत्रवान्भवत्येवेत्यर्थः तथा मर्तं मनुष्यंतं अंहः पापं न नशते तथा प्रदृप्तिः अनर्थहेतुः प्रदर्पश्च तंनप्राप्नोति ॥ २ ॥

अथतृतीया–

सूरोनयस्यदृशतिररेपाभीमायदेतिशुचतस्तआधीः ।
हेषस्वतःशुरुधोनायमक्तोःकुत्राचिद्रण्वोवसतिर्वनेजाः ॥ ३ ॥

सूरः । न । यस्य । दृशतिः । अरेपाः । भीमा । यत् । एति ।
शुचतः । ते । आ । धीः । हेषस्वतः । शुरुधः । न । अयम् ।
अक्तोः । कुत्र । चित् । रण्वः । वसतिः । वनेऽजाः ॥ ३ ॥

सूरोन सूर्यस्येवयस्याग्नेः दृशतिः दर्शनं अरेपाः पापरहितं हेअग्ने यत् यस्य ते तव शुचतोज्वलतः धीः धारयित्रीज्वाला भीमा भयङ्करासती आसमन्तादेति गच्छति योयमग्निः हेषस्वतः शब्दयुक्ताः शुरुधोन शुचः शोकस्यरोधयित्रीगाश्च अक्तोः अक्तुरितिरात्रिनाम तेनच तत्रसञ्चारीराक्षसादिर्लक्ष्यते राक्षसादेःस्वभूताददातीतिशेषः सोयंवसतिः सर्वेषामावासभूतः वनेजाः अरण्येजायमानः कुत्राचित् क्वचिदेवस्थाने पर्वताग्रादौ रण्वो रमणीयोभवति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

तिग्मंचिदेममहिवर्पोअस्यभसदश्वोनयमसानआसा।
विजेहमानःपरशुर्नजिह्वांद्रविर्नद्रावयतिदारुधक्षत् ॥ ४ ॥

तिग्मम् । चित् । एम । महि । वर्पः । अस्य । भसत् । अश्वः । न । यमसानः । आसा । विऽजेहमानः । परशुः । न । जिह्वाम् । द्रविः । न । द्रवयति । दारु । धक्षत् ॥ ४ ॥

अस्याग्नेः एम गमनभूतोमार्गः तिग्मं तीक्ष्णं स्प्रष्टुमशक्यत्वात् अस्यचवर्पोरूपं महि महत् प्रभूतं भसत् दीप्यते भसभर्त्सनदीप्त्योरितिधातुः कीदृशोग्निः अश्वोन अश्वइव आसा आस्येन यमसानः तृणादिकंनियच्छन् तथापरशुर्न यथापरशुःस्वकीयांधारांकाष्ठेप्रक्षिपति तथास्वकीयांजिह्वांज्वालांविजेहमानःतरुगुल्मादौप्रक्षिपन् तथा दारु काष्ठं धक्षत् दहन् द्रविर्न द्रविर्द्रावयिता स्वर्णकारः सयथा स्वर्णादिकंद्रावयति तथा सर्वंवनंद्रावयति मूर्तंभूतंसर्वंभससात्करोतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

सइदस्तेवप्रतिधादसिष्यञ्छिशीततेजोयसोनधाराम्।
चित्रध्रजतिररतिर्योअक्तोर्वेर्नद्रुषद्वारघुपत्मजंहाः ॥ ५ ॥ ३ ॥

सः । इत् । अस्ताऽइव । प्रति । धात् । असिष्यन् । शिशीत । तेजः । अयसः । न । धाराम् । चित्रऽध्रजतिः । अरतिः । यः । अक्तोः । वेः । न । द्रुऽसद्वा । रघुपत्मऽजंहाः ॥ ५ ॥ ३ ॥

सइत् सखल्वग्निः अस्तेव बाणादेःक्षेप्तेव प्रतिधात् स्वकीयज्वालांप्रतिधत्ते यथाधन्वी लक्ष्याभिमुख्येनबाणंसन्धत्ते तथा ज्वालांसन्धत्तइत्यर्थः प्रतिधायच असिष्यन् ज्वालांप्रक्षेप्स्यन् तेजःस्वकीयं शिशीत निश्यति तीक्ष्णीकरोति अत्रदृष्टांतः अयसोनधारां यथा अयोमयस्यपरश्वादेर्धारां प्रक्षेप्तुकामस्तीक्ष्णीकरोतितद्वत् तीक्ष्णीकृत्यच चित्रध्रजतिः विचित्रगतिः अक्तोरात्रेः अरतिरभिगन्ता वेर्न पक्षीव द्रुषद्वा वृक्षेषुसीदन् रघुपत्मजंहाः लघुपतनसमर्थपादः एवंभूतःसन् योग्निर्वर्तते सइतिपूर्वत्रान्वयः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथषष्ठी–

सईंरेभोनप्रतिवस्तउस्राःशोचिषांरारपीतिमित्रमंहाः ।
नक्तंयईमरुषोयोदिवानॄनमंर्त्योंअरुषोयोदिवानॄन् ॥ ६ ॥

सः । ईम् । रेभः । न । प्रतिं । वस्ते । उस्राः । शोचिषां । ररपीति ।
मित्रऽमंहाः । नक्तंम् । यः । ईम् । अरुषः । यः । दिवां । नॄन् ।
अमंर्त्यः । अरुषः । यः । दिवां । नॄन् ॥ ६ ॥

सईं सोयमग्निः रेभोन स्तुत्यः सूर्यइव उस्राः दीप्ताः ज्वालाः प्रतिवस्ते आच्छादयति तथा मित्रमहाः सर्वेषामनुकूलप्रकाशःसन् शोचिषा तेजसा रारपीति भृशंशब्दंकरोति यईमयमग्निः नक्तं रात्रौ अरुषः आरोचमानःसन् दिवा अहनीव नॄन् मनुष्यान् स्वस्वकार्येप्रेरयति पुनर्यच्छब्दःपूरकः तथाऽमर्त्योऽमरणधर्मा अरुषआरोचमानोरोषरहितोवा योऽग्निः दिवा द्योतमानेनतेजसा नॄन्नेतॄन् आत्मीयान्रश्मीन् प्रेरयति सइतिपूर्वत्रसंबन्धः यद्वा नक्तं रात्रौ योयमग्निररुषः आरोचमानः यश्चमरणरहितोग्निः सः दिवा अह्नि नॄन्नेतॄन् देवान् हविर्भिः संयोजयति योदिवानॄनितिपुनरुक्तिरादरार्था ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

दिवोनयस्यंविधतोनवींनोद्वृषांरुक्षओषंधीषुनूनोत् ।
घृणानयोध्रजंसापत्मंनायन्नारोदंसीवसुंनादंसुपत्नीं ॥ ७ ॥

दिवः । न । यस्यं । विधतः । नवींनोत् । वृषा । रुक्षः । ओषंधीषु ।
नूनोत् । घृणां । न । यः । ध्रजंसा । पत्मंना । यन् । आ ।
रोदंसी इतिं । वसुंना । दम् । सुपत्नी इतिं सुऽपत्नीं ॥ ७ ॥

दिवोन दीप्तस्यसूर्यस्येव विधतोविधातुः रश्मीकुर्वतोयस्याग्नेर्नवीनोत् भृशंशब्दोभूत् एतदेवव्याचष्टे वृषा कामानांवर्षिता रुक्षः दीप्तः सोग्निरोषधीषु दह्यमानासु नूनोत् भृशंशब्दमकरोत् यश्चघृणान सञ्ज्वलनशीलेनदीप्तेनेव ध्रजसा गमनशीलेनतेजसा पत्मना इतस्ततउत्पतता यन् गच्छन् वर्तते सोग्निः दं अस्मच्छत्रून्दमयन् सुपत्नी शोभनपतिके रोदसी द्यावापृथिव्यौवसुना धनेन आपूरयति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

धायोभिर्वायोयुज्येभिरर्कैर्विद्युन्नदविद्योत्स्वेभिःशुष्मैः।
शर्धोवायोमरुतांततक्षऋभुर्नत्वेषोरभसानोअद्यौत् ॥ ८ ॥ ४ ॥

धायःऽभिः। वा। यः। युज्येभिः। अर्कैः। विऽद्युत्। न।
दविद्योत्। स्वेभिः। शुष्मैः। शर्धः। वा। यः। मरुताम्। ततक्ष।
ऋभुः। न। त्वेषः। रभसानः। अद्यौत् ॥ ८ ॥ ४ ॥

योग्निः धायोभिर्वा धारकैरश्वैरिव युज्येभिः युज्यैः स्वयमेवयुज्यमानैरर्कैरर्चनीयैर्दीप्तिभिर्गच्छति सोग्निः विद्युन्न विद्युदिव स्वेभिः स्वकीयैः शुष्मैः शोषकैस्तेजोभिर्दविद्योव विद्योतते यश्च मरुतां एतत्संज्ञकानांदेवानां शर्द्धोवा बलमिव ततक्ष तनूकरोति सर्वंतीक्ष्णीकरोतिशोषयतीतियावत् सोयं ऋभुर्न उरुभासमानःसूर्यइवत्वेषोदीप्तः रभसानोवेगंकुर्वन्अद्यौव विद्योतते प्रकाशते ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

यथाहोतरित्यष्टर्चंचतुर्थसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं यथाहोतरित्यनुक्रान्तं–प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः।

तत्रप्रथमा–

यथाहोतर्मनुषोदेवतातायज्ञेभिःसूनोसहसोयजासि।
एवानोअद्यसमनासमानानुशन्नग्नउशतोयक्षिदेवान् ॥ १ ॥

यथा। होतः। मनुषः। देवऽताता। यज्ञेभिः। सूनो इति। सहसः।
यजासि। एव। नः। अद्य। समना। समानान्। उशन्। अग्ने।
उशतः। यक्षि। देवान् ॥ १ ॥

हेहोतः देवानामाह्वातः सहसःसूनो बलस्यपुत्राग्ने यथा येनप्रकारेण मनुषः मनोः प्रजापतेः यजमानस्य देवताता यज्ञनामैतत् देवतातौ यज्ञे यज्ञेभिर्यजमानसाधनैर्हविर्भिः यजासि देवान्यजसि एव एवं हेअग्ने नोस्माकं अद्यास्मिन्यज्ञे समानान् त्वत्सदृशानिन्द्रादीनुशन्कामयमानस्त्वं उशतः कामयमानान्यष्टव्यान्देवान् समना क्षिप्रं यक्षि यज यद्वा समानंमन्यन्तेस्मिन्देवानितिसमनोयज्ञस्तस्मिन्नितियोज्यम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सनोविभावाचक्षणिर्नवस्तोरग्निर्वन्दारुवेद्यश्चनोधात् ।
विश्वायुर्योअमृतोमर्त्येषूषर्भुद्भूदतिथिर्जातवेदाः ॥ २ ॥

सः । नः । विभाऽवा । चक्षणिः । न । वस्तोः । अग्निः । वन्दारु ।
वेद्यः । चनः । धात् । विश्वऽआयुः । यः । अमृतः । मर्त्येषु ।
उषःऽभुत् । भूत् । अतिथिः । जातऽवेदाः ॥ २ ॥

वस्तोरहनि चक्षणिर्न प्रकाशकःसूर्यइव विभावा विशेषेणदीप्यमानः वेद्यः सर्वैर्ज्ञातव्योलम्भनीयोवा सोग्निः नोस्मभ्यं वन्दारु वन्दनीयं स्तुत्यं चनः अन्नं धात् दधातु प्रयच्छत्वित्यर्थः विश्वायुः सर्वान्नः सर्वेषांजीवनहेतुर्वा अमृतोमरणरहितः अतिथिर्हविर्वहनाय सततगामी जातवेदाः जातानांवेदिता जातधनोवा एवंभूतोयोग्निः मर्त्येषु मनुष्येषु यजमानेषुउषर्भुद्भूदुषःकालेअग्निहोमार्थंप्रबुद्धोभवति सइतिपूर्वत्रान्वयः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

द्यावोनयस्यपनयन्त्यभ्वंभासांसिवस्तेसूर्योनशुक्रः ॥
वियइनोत्यजरःपावकोश्नस्यचिच्छिश्नथत्पूर्व्याणि ॥ ३ ॥

द्यावः । न । यस्य । पनयन्ति । अभ्वम् । भासांसि । वस्ते । सूर्यः ।
न । शुक्रः । वि । यः । इनोति । अजरः । पावकः । अश्नस्य ।
चित् । शिश्नथत् । पूर्व्याणि ॥ ३ ॥

नेतिसंप्रत्यर्थे उक्तंच अस्त्युपमार्थस्यसंप्रत्यर्थेप्रयोगइति द्यावः स्तोतारः सम्प्रतीदानीं यस्याग्नेरभ्वंमहत्कर्म पनयन्ति स्तुवन्ति सोग्निः सूर्योन सूर्यइव शुक्रः शुक्रवर्णःसन् भासांसि तेजांसि वस्ते आच्छादयति यश्चाजरोजरारहितः पावकः सर्वस्यशोधकोग्निः विइनोति भासा सर्वंव्याप्नोति सोयं अश्नस्यचित् व्यापनशीलस्यापिराक्षसादेः पूर्व्याणि चिरन्तनानि पुराणि शिश्नथत् हिनस्ति श्नथक्रथहिंसायांइतिधातुः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

वद्माहिसूनोअस्यद्मसद्वाचक्रेअग्निर्जनुषाज्मान्नम् ।
सत्वंनऊर्जसनऊर्जंधाराजेवजेरवृकेक्षेष्यन्तः ॥ ४ ॥

वन्द्या । हि । सूनो इति । असि । अद्मऽसद्वा । चक्रे । अग्निः ।
जनुषा । अज्म । अन्नम् । सः । त्वम् । नः । ऊर्जऽसने । ऊर्जम् ।
धाः । राजाऽइव । जेः । अवृके । क्षेषि । अन्तरिति ॥ ४ ॥

हेसूनो सहसस्पुत्र यद्वा षूप्रेरणे सर्वस्यप्रेरकाग्ने वन्द्या वदनीयः स्तुत्योसिहि परःपादः परोक्षकृतः अद्म सद्वा अद्मस्वदनीयेषु हविष्षुसीदन् हविःस्वीकरणायोपविशन्नग्निः जनुषा जन्मना स्वभावतएव अज्म गृहनामैतत् गृहमन्नंच यजमानानां चक्रे करोति हेऊर्जसने ऊर्जस्यान्नस्यदातरग्ने नोस्मभ्यं सताद्दशस्त्वं ऊर्जमन्नं धाः धेहि तथा राजेवजेः अस्मच्छत्रूञ्जय एतत्सर्वार्थमवृकेराक्षसादिभिर्बाधकैर्वियुक्तेस्मदीयाग्न्यगारेन्तर्मध्ये क्षेषि निवससि ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

नितिक्तियोवारणमन्नमत्तिवायुर्नराष्ट्र्यत्येत्यक्तून् ।
तुर्यामयस्तआदिशामरातीरत्योनह्रुतःपततःपरिह्रुत् ॥ ५ ॥ ५ ॥

निऽतिक्ति । यः । वारणम् । अन्नम् । अत्ति । वायुः । न । राष्ट्री ।
अति । एति । अक्तून् । तुर्याम । यः । ते । आऽदिशाम् । अरातीः ।
अत्यः । न । ह्रुतः । पततः । परिऽह्रुत् ॥ ५ ॥ ५ ॥

योग्निर्वारणं तमसांनिवारकं स्वकीयंतेजः नितिक्ति निश्यतितीक्ष्णीकरोति तिजनिशानेइतिधातुः यश्चान्नं यष्टृभिर्दीयमानं हविर्लक्षणमत्ति भक्षयति तथाचश्रूयते अन्नादोवाएषोन्नपतिःयदग्निरिति सोग्निः वायुर्न वायुरिवराष्ट्रीईश्वरनामैतत् राष्ट्रं राज्यं तद्वान्वायुर्यथा स्वमाहात्म्येनसर्वमीष्टे तद्वत्सर्वस्येश्वरइत्यर्थः तादृशःसन् अक्तून्रात्रीः अत्येति अतिक्रामति तदन्धकारंतिरस्करोतीत्यर्थः वयंच त्वत्प्रसादात् तुर्याम तं हिंस्याम योजनः ते तुभ्यं आदिशामादिश्यमानानां दीयमानानांहविषां अरातीः अरातिरदाता छान्दसोदीर्घः यद्वा अरातीर्दानस्यादातॄन् ते त्वांप्रति आदिशामादेष्टॄणामाचक्षाणानामस्माकं योजनोविरोधी तंहिंस्याम त्वंच अत्योन शीघ्रगामीजात्यश्वइव ह्रुतोहिंसकान्पततःआभिमुख्येनगच्छतःशत्रून्परिह्रुत् परितोहन्ताभव ह्वरयतेर्हिंसार्थस्यैतद्रूपम् ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

---

१ ऐ० ब्रा० १. ८.।

अथषष्ठी–

आसूर्योनभानुमद्भिरर्कैरग्नेततन्थरोदसीविभासा ।
चित्रोनयत्परितमांस्यक्तःशोचिषापत्मन्नौशिजोनदीयन् ॥ ६ ॥

आ । सूर्यः । न । भानुमत्ऽभिः । अर्कैः । अग्ने । ततन्थ ।
रोदसी इति । वि । भासा । चित्रः । नयत् । परि । तमांसि ।
अक्तः । शोचिषा । पत्मन् । औशिजः । न । दीयन् ॥ ६ ॥

हेअग्ने रोदसी द्यावापृथिव्यौ भासा दीप्त्या व्याततन्थ विशेषेणाच्छादयसि तत्रदृष्टान्तः भानुमद्भिः प्रभावद्भिरर्कैरर्चनीयैः किरणैः सूर्योन यथासूर्यः आतनोति तद्वत् परोर्द्धर्चः परोक्षकृतः पत्मन् पतत्यस्मिन्निति पत्ममार्गः तस्मिन्नौशिजोन उशिजस्तोतारःस्तुत्यतयातत्संबन्धीऔशिजःसूर्यः सइव दीयन् गच्छन् शोचिषा तेजसा अक्तः संश्लिष्टःअतएव चित्रश्चायनीयोग्निः तमांसि नैशान्यन्धकाराणि परिणयत् परिनयति परितोगमयति सर्वस्मादपिदिग्भागान्निवर्तयतीत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

त्वांहिमन्द्रतममर्कशोकैर्ववृमहेमहिनःश्रोष्यग्ने ।
इन्द्रंनत्वाशवसादेवतावायुंपृणन्तिराधसानृतमाः ॥ ७ ॥

त्वाम् । हि । मन्द्रऽतमम् । अर्कऽशोकैः । ववृमहे । महि । नः ।
श्रोषि । अग्ने । इन्द्रम् । न । त्वा । शवसा । देवता । वायुम् ।
पृणन्ति । राधसा । नृऽतमाः ॥ ७ ॥

हेअग्ने मन्द्रतमं स्तुत्यतमं त्वां अर्कशोकैरर्चनीयैः पूजनीयैः शोकैर्दीप्तिभिर्युक्तं हियस्माद्ववृमहे वृणीमहे सम्भजामहे यद्वार्कशोकैः अर्चनीयैः प्रशस्यैः दीप्तिकरणैः स्तोत्रैः साधनभूतैस्त्वां संभजामहे तस्मान्महिमहत् नोस्मदीयंस्तोत्रं श्रोषि शृणु हेअग्ने नृतमाः स्तुतीनांनेतृतमाःऋत्विजः शवसा बलेन वायुं गन्तारं अथवा वायुमिव शवसाबलेनयुक्तमिन्द्रंन इन्द्रमिव देवतात्मानंत्वां राधसा हविर्लक्षणेनधनेन पृणन्ति प्रीणयन्ति देवताशब्दात् द्वितीयायाःसुपांसुलुगितिलुक् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

नूनोअग्नेवृकेभिःस्वस्तिवेषिरायःपथिभिःपर्ष्यंहः ।
तासूरिभ्योगृणतेरासिसुम्नंमदेमशतहिमाःसुवीराः ॥ ८ ॥ ६ ॥

नु । नः । अग्ने । अवृकेभिः । स्वस्ति । वेषि । रायः । पथिऽभिः । पर्षि । अंहः । ता । सूरिऽभ्यः । गृणते । रासि । सुम्नम् । मदेम । शतऽहिमाः । सुऽवीराः ॥ ८ ॥ ६ ॥

हेअग्ने नोस्मान्अवृकेभिः वृकास्तेनास्तद्रहितैः पथिभिर्मार्गैः रायोधनानि नु क्षिप्रं स्वस्ति क्षेमेण वेषि गमयप्रापय अंहः अंहसः पापात् पर्षि उक्तलक्षणैर्मार्गैःपारयचास्मान् पा त्वया सूरिभ्यः स्तोतृभ्योदेयानि सुम्नानि ता तानि सुम्नं सुम्नानि सुखानि गृणते स्तुवते म रासि देहि वयंच शतहिमाः शतंहेमंतान् संवत्सरान् सुवीराः वीर्याज्जायन्तइतिवीराःपुत्रादयः शोभनपुत्रादिसहिताः सन्तोमदेम हृष्याम ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेषष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

हुवेवइतिसप्तर्चंपञ्चमंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं तथाचानुक्रम्यते–हुवेवःसप्तै प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा–

हुवेवःसूनुंसहसोयुवानमद्रोघवाचंमतिभिर्यविष्ठम् ।
यइन्वतिद्रविणानिप्रचेताविश्ववाराणिपुरुवारोअध्रुक् ॥ १ ॥

हुवे । वः । सूनुम् । सहसः । युवानम् । अद्रोघऽवाचम् । मतिऽभिः । यविष्ठम् । यः । इन्वति । द्रविणानि । प्रऽचेताः । विश्वऽवाराणि । पुरुऽवार । अध्रुक् ॥ १ ॥

हेअग्ने वः व्यत्ययेनबहुवचनं त्वां मतिभिर्मननीयैस्तोत्रैः हुवे आह्वयामि कीदृशं स हसोबलस्य सूनुं पुत्रं अग्निर्हिबलेनमथ्यमानोजायते युवानं नित्यतरुणं फलस्यमिश्रयितारं अद्रोघवाचं अद्रोग्धव्या प्रशस्ता स्तुतिरूपावाक् यस्मिन्प्रयुज्यते तादृशं यविष्ठं अतिशये नयुवानं प्रचेताः प्रकृष्टज्ञानाः पुरुवारः पुरुभिर्बहुभिर्वरणीयःसम्भजनीयः अध्रुक् अद्रोग्ध यजमानानां एवंभूतोयोग्निः विश्ववाराणि सर्वैर्वरणीयानि संभजनीयानि प्रशस्यानि द्रविणानि धनानि इन्वति प्रेरयति स्तोतृभ्योददातीतियावत् तं त्वां हुवेइतिपूर्वत्रसंबन्धः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वेवसूनिपुर्वणीकहोतर्दोषावस्तोरेरिरेयज्ञियासः ।
क्षामेवविश्वाभुवनानियस्मिन्त्संसौभगानिदधिरेपावके ॥ २ ॥

त्वे इति । वसूनि । पुरुऽअनीक । होतः । दोषा । वस्तोः । आ ।
ईरिरे । यज्ञियासः । क्षामऽइव । विश्वा । भुवनानि । यस्मिन् ।
सम् । सौभगानि । दधिरे । पावके ॥ २ ॥

हे पूर्वणीक बहुज्वालहोतर्देवानामाह्वातरग्ने त्वे त्वयि दोषा रात्रौ वस्तोरहनिच यज्ञियासोयज्ञार्हायजमानाः वसूनि हविर्लक्षणानिधनानि एरिरे आभिमुख्येनप्रेरयन्ति प्रापयन्ति जुह्वतीत्यर्थः विश्वा विश्वानि सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि क्षामेव क्षमायां भूम्यामिव यस्मिन्पावकेशोधकेग्नौ सौभगानि धनानि सन्दधिरे देवाःसम्यङ्निहितवन्तः अग्नौ वामं वसु संन्यदधतेतिब्राह्मणं तस्मिंस्त्वयीतिपूर्वत्रयोज्यम् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

त्वंविक्षुप्रदिवःसीदआसुक्रत्वारथीरभवोवार्याणाम् ।
अतइनोषिविधतेचिकित्वोव्यानुषग्जातवेदोवसूनि ॥ ३ ॥

त्वम् । विक्षु । प्रऽदिवः । सीदः । आसु । क्रत्वा । रथीः । अभवः ।
वार्याणाम् । अतः । इनोषि । विधते । चिकित्वः । वि । आनुषक् ।
जातऽवेदः । वसूनि ॥ ३ ॥

हेअग्ने त्वं प्रदिवः पुराणनामैतत् पुरातनकालीनासु विक्षु प्रजासु आसु परिदृश्यमानासुच सीदः सीदसिविश्वान्तरात्मनावर्तसे तथाकृत्वा आत्मीयेनकर्मणा वार्याणां वरणीयानांधनानांरथीरभवः रंहयितायजमानेभ्यः प्रापयिताभूः अतःकारणात् हेचिकित्वोविद्वन् जातवेदः जातानांप्राणिनांवेदितरग्ने विधते परिचरतेयजमानाय वसूनि धनानि आनुषगनुषक्तंसततंयथाभवतितथा विइनोषि विविधंप्रेरयसि ॥ ३ ॥

---

१ तै० सं० १. ५. १:।

प्रवर्ग्येभिष्टवेयोनःसनुत्यइतिद्वृचः सूत्रितंच—योनःसनुत्योअभिदासदग्नेभवानोअग्नेसुम-नाउपेतौइतिद्वृचाइति ।

तयोःप्रथमासूक्तेचतुर्थी—

योन॒ःसनु॑त्योअभि॒दास॑द॒ग्नेयोअन्त॑रोमित्रमहोवनु॒ष्यात् ।
तम॒जरे॑भि॒र्वृष॑भि॒स्तव॒स्वैस्तपा॑तपिष्ठ॒तप॑सा॒तप॑स्वान् ॥ ४ ॥

यः । न॒ः । सनु॑त्यः । अ॒भि॒ऽदास॑त् । अ॒ग्ने । यः । अन्त॑रः ।
मि॒त्र॒ऽम॒ह॒ः । व॒नु॒ष्यात् । तम् । अ॒जरे॑भिः । वृष॑ऽभिः । तव॑ ।
स्वैः । तप॑ । त॒पि॒ष्ठ॒ । तप॑सा । तप॑स्वान् ॥ ४ ॥

हेअग्ने यःशत्रुः सनुत्यः सनुतरित्यन्तर्हितनाम अन्तर्हितेदेशेवर्तमानःसन् नोस्मानभिद-सदुपक्षयतिबाधते यश्च अन्तरः आभ्यन्तरवर्तीसन् हे मित्रमहः अनुकूलदीप्ते मित्राणां मह-यितर्वा अग्ने वनुष्यात् हिंस्यात् तमुभयविधं हेतपिष्ठतृप्ततमाग्ने तपसा तेजसा तपस्वान् तेज-स्वी त्वं अजरेभिः जरारहितैर्वृषभिर्वर्षितृभिर्वृष्टिहेतुभूतैः तवस्वैः स्वभूतैःअसाधारणैस्तेजोभि-स्तपदह ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

यस्ते॑य॒ज्ञेन॑स॒मिधा॒यउ॒क्थैर॒र्केभि॑ःसूनोसहसो॒ददा॑शत् ।
समर्त्ये॑ष्वमृत॒प्रचे॑ता॒राया॒द्युम्ने॒नश्रव॑सा॒विभा॑ति ॥ ५ ॥

यः । ते॒ । य॒ज्ञेन॑ । स॒म्ऽइधा॑ । यः । उ॒क्थैः । अ॒र्केभि॑ः । सू॒नो॒ इ
स॒ह॒सः॒ । ददा॑शत् । सः । मर्त्ये॑षु । अ॒मृ॒त॒ । प्र॒ऽचे॑ताः । रा॒या ।
द्यु॒म्नेन॑ । श्रव॑सा । वि । भा॒ति॒ ॥ ५ ॥

हेसहसःसूनो बलस्यपुत्राग्ने ते त्वां योयजमानः यज्ञेन ददाशत्परिचरति यश्च समिधा इ-मिन्धनसाधनेनेध्मेन यश्च उक्थैःशस्त्रैः अर्केभिरर्चनीयैःस्तोत्रैश्चपरिचरति हेअमृत मरणधर्मर-हिताग्ने सयजमानः मर्त्येषु मनुष्येषु प्रचेताः प्रकृष्टज्ञानःसन् राया धनेन द्युम्नेन द्योतमानेन श्रवसा श्रवणीयेनान्नेन यशसावा विभाति विशेषेणप्रकाशते ॥ ५ ॥

अथषष्ठी–

सतत्कृ॑धीषि॒तस्तूय॑मग्ने॒स्पृधो॑बाधस्व॒सह॑सा॒सह॑स्वान् ।
यच्छ॒स्यसे॒द्यु॒भि॑र॒क्तोवचो॑भि॒स्तज्जु॑षस्वजरि॒तुर्घो॑षि॒मन्म॑ ॥ ६ ॥

सः । तत् । कृ॒धि॒ । इ॒षि॒तः । तूय॑म् । अ॒ग्ने॒ । स्पृधः॑ । बा॒ध॒स्व॒ ।
सह॑सा । सह॑स्वान् । यत् । श॒स्यसे॑ । द्यु॑ऽभिः । अ॒क्तः । वचः॑ऽभिः
तत् । जु॒ष॒स्व॒ । ज॒रि॒तुः । घोषि॑ । मन्म॑ ॥ ६ ॥

हेअग्ने सत्वं इषितः प्रेषितःसन् तूयं क्षिप्रं तत् कृधिकुरु किंतदित्यतआह सहस्वान् बलवांस्त्वंस्पृधः स्पर्धमानान् सहसा बलेन परेषामभिभवसमर्थेनतेजसावा बाधस्व विनाशय द्युभिः द्योतमानैस्तेजोभिरक्तःसंसिक्तःत्वं वचोभिःस्तुतिरूपैर्वाक्यैर्यच्छस्यसे यत् स्तूयसे त्वामुद्दिश्ययत् स्तोत्रंस्तोतृभिःक्रियतइत्यर्थः तत् मन्म मननीयं घोषि घोषणीयं जरितुःस्तोत्रं जुषस्व सेवस्व॥६॥

अग्नयेकामायपुरोडाशमष्टाकपालमित्यस्य अश्यामेत्येषायाज्या सूत्रितंच—अश्यामतंकाममग्नेतवोतीतिकामायेति ।

सैषासप्तमी–

अ॒श्याम॒तंकाम॑मग्ने॒तवो॒तीअ॒श्याम॑र॒यिंर॑यिवःसु॒वीर॑म् ।
अ॒श्याम॒वाज॑म॒भिवा॒जय॑न्तो॒ऽश्याम॑द्यु॒म्नम॑जरा॒जर॑न्ते ॥ ७ ॥७॥

अ॒श्याम॑ । तम् । काम॑म् । अ॒ग्ने॒ । तव॑ । ऊ॒ती । अ॒श्याम॑ । र॒यिम् ।
र॒यि॒ऽवः॒ । सु॒ऽवीर॑म् । अ॒श्याम॑ । वाज॑म् । अ॒भि । वा॒जय॑न्तः ।
अ॒श्याम॑ । द्यु॒म्नम् । अ॒ज॒र॒ । अ॒जर॑म् । ते॒ ॥ ७ ॥ ७ ॥

हेअग्ने ते तव संबन्धिन्यऊती ऊत्या रक्षया तं कामं अश्याम प्राप्नुयाम तमेवकामंविवृणोति हेरयिवोधनवन्नग्ने सुवीरं शोभनपुत्रादियुक्तं रयिं धनं अश्याम प्राप्नुयाम तथा वाजयन्तः वाजमन्नमात्मनइच्छन्तोवयं वाजं त्वयादत्तमन्नं अभि आभिमुख्येनाश्याम प्राप्नुयाम हेअजरजरारहिताग्ने ते त्वदीयमजरंजरारहितं द्युम्नं द्योतमानं यशश्च अश्याम प्राप्नुयाम ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

प्रनव्यसेतिसप्तर्चंषष्ठंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं प्रनव्यसेत्यनुक्रान्तम् । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

प्रनव्य॑सा॒सह॑सःसू॒नुमच्छा॑य॒ज्ञेन॑गा॒तुमव॑इ॒च्छमा॑नः ।
वृ॒श्चद्व॑नंकृ॒ष्णया॑मं॒रुश॑न्तंवी॒तीहोता॑रंदि॒व्यंजि॑गाति ॥ १ ॥

प्र । नव्य॑सा । सह॑सः । सू॒नुम् । अच्छ॑ । य॒ज्ञेन॑ । गा॒तुम् । अव॑ः ।
इ॒च्छमा॑नः । वृ॒श्चत्ऽव॑नम् । कृ॒ष्णऽया॑मम् । रुश॑न्तम् । वी॒ती ।
होता॑रम् । दि॒व्यम् । जि॒गा॒ति॒ ॥ १ ॥

गातुमुपमन्तव्यं स्तोतव्यंवा सहसःसूनुं बलस्यपुत्रमग्निमवः अन्नं रक्षणंवाइच्छमानः इच्छन् स्तोता नव्यसा नवतरेणयज्ञेनयुक्तःसन् अच्छाभिमुख्येन प्रजिगाति प्रकर्षेणगच्छति कीदृशमग्निं वृश्चद्वनं वृक्णं छिन्नंदग्धंवनंयेनतादृशं कृष्णयामं कृष्णवर्त्मानं रुशन्तं श्वेतवर्णं वीतो वीत्या कान्तेन यज्ञेन होतारं यष्टारं दिव्यं दिविभवम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सःश्वि॒ता॒नस्त॑न्य॒तूरो॑चन॒स्थाअ॒जरे॑भि॒र्नान॑दद्भि॒र्यवि॑ष्ठः ।
यःपा॑व॒कःपु॑रु॒तमः॑पु॒रूणि॑पृ॒थून्य॒ग्निर॑नु॒याति॒भर्व॑न् ॥ २ ॥

सः । श्वि॒ता॒नः । त॒न्य॒तुः । रो॒च॒न॒ऽस्थाः । अ॒जरे॑भिः । नान॑दत्ऽभिः ।
यवि॑ष्ठः । यः । पा॒व॒कः । पु॒रु॒ऽतमः॑ । पु॒रूणि॑ । पृ॒थूनि॑ । अ॒ग्निः ।
अ॒नु॒ऽयाति॑ । भर्व॑न् ॥ २ ॥

सोग्निःश्वितानः श्वेतमानः श्वेतवर्णोवर्तते तन्यतुः शब्दकारी रोचनस्थाः रोचन्तेऽस्मिन्ग्रहनक्षत्रादीनिइतिरोचनमन्तरिक्षं तत्रस्थितः अजरेभिः जरारहितैर्नानदद्भिरत्यर्थंशब्दंकुर्वद्भिर्मरुद्भिर्युक्तोरश्मिभिर्वा यविष्ठोयुवतमः यः पावकः शोधकोग्निः पुरुतमः अतिशयेनप्र सन् पुरूणि बहूनि पृथूनि स्थूलानि काष्ठानि भर्वन् भक्षयन् अनुयाति अनुगच्छति सह मित्थंवर्तते इतिपूर्वत्रसंबन्धः ॥ २ ॥

गार्हपत्यादीनांमिथःसंसर्गेअग्नयेविविचयेइष्टिःकर्तव्या तत्रवितइत्येषानुवाक्या ।

सैषातृतीया–

वितेविष्वग्वातंजूतासोअग्नेभामासःशुचेशुचयश्चरन्ति ।
तुविम्रक्षासोदिव्यानवग्वावनावनन्तिधृषतारुजन्तः ॥ ३ ॥

वि । ते । विष्वक् । वातऽजूतासः । अग्ने । भामासः । शुचे । शुचयः । चरन्ति । तुविऽम्रक्षासः । दिव्याः । नवऽग्वाः । वना । वनन्ति । धृषता । रुजन्तः ॥ ३ ॥

हेशुचे शुद्धदीप्तवाग्ने ते त्वदीयाः वातजूतासोवातेनप्रेरिताः शुचयोनिर्मलाः भामासोदीप्तयः विष्वक् सर्वतोविचरन्तिविविधंगच्छन्ति तुविम्रक्षासः बहुकाष्ठानिस्पृशन्तः दिव्याः दिविद्योतमानेग्नौभवाः नवग्वानूतनगमनास्तेरश्मयः वना वनानि वनन्ति सम्भजन्ते दहन्तीत्यर्थः किंकुर्वन्तः धृषता धर्षकेण तेजसा रुजन्तः वनानि भंजयन्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

येतेशुक्रासःशुचयःशुचिष्मःक्षांवपन्तिविषितासोअश्वाः ।
अधभ्रमस्तउर्वियाविभातियातयमानोअधिसानुपृश्नेः ॥ ४ ॥

ये । ते । शुक्रासः । शुचयः । शुचिष्मः । क्षाम् । वपन्ति । विऽसितासः । अश्वाः । अध । भ्रमः । ते । उर्विया । वि । भाति । यातयमानः । अधि । सानु । पृश्नेः ॥ ४ ॥

हेशुचिष्मः दीप्तिमन्नग्ने ते तव शुक्रासः शुद्धाः येशुचयोदीप्तयः क्षां पृथिवीं भूमिं वपन्ति मुण्डयन्ति केशस्थानीयानोषधिवनस्पतीन्दहन्तीत्यर्थः अग्निर्हदातिरोमापृथिव्याइ[1]तिनिगमान्तरम् । तेरश्मयः विषितासः विमुक्ताअश्वाइव इतस्ततोगच्छन्तीतिशेषः अधास्मिन्काले त्वदीयः भ्रमोभ्रमणशीलोज्वालासमूहः पृश्नेः नानारूपायाः भूमेः अधि उपरि सानुसमुच्छ्रितंदेशं पर्वताग्रादिकं प्रतियातयमानः स्वकीयमग्रंव्यापारयन् उर्विया उरु बहुलं विभाति विशेषेणप्रकाशते ॥ ४ ॥

---

[1] ऋ० सं० १.५.९.।

अथपञ्चमी—

अधजिह्वापापतीतिप्रवृष्णोगोषुयुधोनाशनिःसृजाना ।
शूरस्येवप्रसितिःक्षातिरग्नेर्दुर्वर्तुर्भीमोदयतेवनानि ॥ ५ ॥

अध । जिह्वा । पापतीति । प्र । वृष्णः । गोषुऽयुधः । न । अशनिः । सृजाना । शूरस्यऽइव । प्रऽसितिः । क्षातिः । अग्नेः । दुःऽवर्तुः । भीमः । दयते । वनानि ॥ ५ ॥

अधापिच वृष्णोवार्षितुरग्नेर्जिह्वा ज्वाला प्रपापतीति प्रकर्षेणपुनःपुनःपततिगच्छति तत्रदृष्टान्तः गोषुयुधोनाशनिःसृजाना असुरमहृतासुगोषुयुध्यन्निन्द्रोगोषुयुत् तस्मात्सृज्यमाना अशनिर्वज्र इव तथाशूरस्येव शौर्योपेतस्यनरस्य प्रसितिः प्रबन्धनंयथान्यैःदुःसहमेवमग्नेः क्षातिर्ज्वालासोढुमशक्येत्यर्थः क्षीयन्ते दह्यन्तेस्यामोषधिवनस्पतयइति क्षायतेःअधिकरणेक्तिन् अपिचदुर्वर्तुः वीरःअन्यैर्वारयितुमशक्योभीमोभयङ्करोग्निः वनानि दयते दहति दयतिरत्रदहतिकर्मा ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

आभानुनापार्थिवानिज्रयांसिमहस्तोदस्यधृषताततन्थ ।
सबाधस्वापभयासहोभिःस्पृधोवनुष्यन्वनुषोनिजूर्व ॥ ६ ॥

आ । भानुना । पार्थिवानि । ज्रयांसि । महः । तोदस्य । धृषता । ततन्थ । सः । बाधस्व । अप । भया । सहःऽभिः । स्पृधः । वनुष्यन् । वनुषः । नि । जूर्व ॥ ६ ॥

हेअग्ने भानुना दीप्त्या पार्थिवानि पृथिव्यांभवानि ज्रयांसि ज्रयतिर्गतिकर्मा गन्तव्यानिस्थानानि महः महतः तोदस्य प्रेरकस्य धृषता धर्षकेण रश्मिनासह आततंथ आस्तृणासि आच्छादयसि सत्वं भया भयकरणानि अपबाधस्व तथा सहोभिः अभिभवनसमर्थैर्बलैस्तेजोभिर्वा स्पृधः स्पर्धमानान् वनुष्यन् हिंसन् वनुषोहिंसकान्शत्रून् निजूर्व निजहि जूर्वविर्हिंतिकर्मा ॥ ६ ॥

उखासम्भरणीयेष्टावग्नेःक्षत्रवतःसचित्रेत्येषायाज्या सूत्रितंच—सचित्रचित्रंचितयन्तमस्मेअग्निरीशेबृहतःक्षत्रियस्येति ।

सैषासप्तमी–

सचित्रचित्रंचितयन्तमस्मेचित्रक्षत्रचित्रतमंवयोधाम् ।
चन्द्रंरयिंपुरुवीरंबृहन्तंचन्द्रचन्द्राभिर्गृणतेयुवस्व ॥ ७ ॥ ८ ।

सः । चित्र । चित्रम् । चितयन्तम् । अस्मे इति । चित्रऽक्षत्र ।
चित्रऽतमम् । वयःऽधाम् । चन्द्रम् । रयिम् । पुरुऽवीरम् । बृहन्तम् ।
चन्द्र । चन्द्राभिः । गृणते । युवस्व ॥ ७ ॥ ८ ॥

हेचित्र चायनीय हेचित्रक्षत्र विचित्रबलचायनीयधनवा हेचन्द्र आह्लादकाग्ने सतादृशस्त्वं चन्द्राभिः आह्लादयित्रीभिः स्तुतिभिः गृणते स्तुवते वचनव्यत्ययः स्तुवद्भ्यः अस्मे अस्मभ्यं दातुं रयिं धनं युवस्व पृथक्कुरु कीदृशंरयिं चित्रं चायनीयं चितयन्तं ज्ञापयन्तं धनेनहिपुरुषःप्रख्यायते चित्रतमं अतिशयेनाश्चर्यभूतं वयोधां वयसोन्नस्यधातारं प्रदातारं चन्द्रं आह्लादकं पुरुवीरं पुरुभिर्बहुभिर्वीरैःपुत्रपौत्रादिभिर्युक्तं बृहन्तं महान्तं ईदृशंधनमस्मभ्यंप्रयच्छेत्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेऽष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

मूर्धानमितिसप्तर्चंसप्तमंसूक्तम् भरद्वाजस्यार्षं वैश्वानराग्निदेवताकं षष्ठीसप्तम्यौजगत्यौ शिष्टाःपञ्चत्रिष्टुभः तथाचानुक्रान्तम्–मूर्धानंवैश्वानरीयंहिद्विजगत्यन्तमिति । गतःसूक्तविनियोगः विषुवत्याग्निमारुतेआद्यस्तृचोवैकल्पिकःस्तोत्रियः तथैवसूत्रितं–मूर्धानंदिवोअरतिंपृथिव्या–मूर्धादिवोनाभिरग्निःपृथिव्याइतिवेति ।

तत्रप्रथमा–

मूर्धानंदिवोअरतिंपृथिव्यावैश्वानरमृतआजातमग्निम् ।
कविंसम्राजमतिथिंजनानामासन्नापात्रंजनयन्तदेवाः ॥ १ ॥

मूर्धानम् । दिवः । अरतिम् । पृथिव्याः । वैश्वानरम् । ऋते ।
आ । जातम् । अग्निम् । कविम् । सम्ऽराजम् । अतिथिम् ।
जनानाम् । आसन् । आ । पात्रम् । जनयन्त । देवाः ॥ १ ॥

मूर्धानं शिरोभूतं कस्य दिवोद्युलोक्य पृथिव्याः प्रथितायाभूमेः अरतिं गन्तारं वन्हिं यद्वा गन्तव्यंस्वामिनं वैश्वानरंविश्वेषांनराणांसंबन्धिनं ऋते ऋतमितिसत्यस्ययज्ञस्यवानाम निमित्तसप्तम्येषा ऋतनिमित्तं आ आभिमुख्येन जातं सृष्ट्यादावुत्पन्नं कविं क्रान्तदर्शिनं सम्राजं सम्यग्राजमानं जनानां यजमानानामतिथिंहविर्वहनायसततंगन्तारं यद्वा अतिथिवत्पू-ज्यंआसन्आसनि आस्ये द्वितीयार्थेसप्तमी आस्यभूतअग्निलक्षणेनास्येनहिदेवाहवींषिभुञ्जते पात्रं पातारंरक्षकं यद्वा आस्येनधारकमेवंगुणविशिष्टंवैश्वानराग्निं देवाः स्तोतारऋत्विजः देवा-एववाआजनयन्त यज्ञाभिमुख्येनाजीजनन् अरण्योःसकाशात्उदपादयन् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

नाभिं॑य॒ज्ञानां॒सद॑नंरयी॒णांम॒हामा॑हा॒वम॒भिसंन॑वन्त ।
वै॒श्वा॒न॒रंर॒थ्य॑मध्व॒राणां॑य॒ज्ञस्य॑के॒तुंज॑नयन्तदे॒वाः ॥ २ ॥

नाभि॑म् । य॒ज्ञाना॑म् । सद॑नम् । र॒यी॒णाम् । म॒हाम् । आ॒ऽहा॒वम् ।
अ॒भि । सम् । न॒व॒न्त॒ । वै॒श्वा॒न॒रम् । र॒थ्य॑म् । अ॒ध्व॒राणा॑म् । य॒ज्ञस्य॑ ।
के॒तुम् । ज॒न॒य॒न्त॒ । दे॒वाः ॥ २ ॥

यज्ञानां ज्योतिष्टोमादियागानां नाभिं नहनं बन्धकं तथा रयीणांधनानां सदनं स्थान-मेकनिलयं महां महान्तमाहावंआहूयन्तेस्मिन्नाहुतयइत्याहावः तादृशं यद्वा वृष्ट्युदकधारकं आहावं निपानस्थानीयमेवंभूतमग्निं अभि अभितः सन्नवन्तः स्तोतारःसम्यक्स्तुवन्ति तथावै-श्वानरं विश्वेषांनराणांसंबन्धिनं अध्वराणां यज्ञानां रथ्यं रथिनं यथारथीस्वरथंनयति तद्वन्ने-तारं ग्राहयितारं गमयितारं यज्ञस्यकेतुं प्रज्ञापकं एवंविधमग्निं देवाः स्तोतारऋत्विजोदेवाएववा जनयन्त जनयन्ति मन्थनेनोत्पादयन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

त्वद्विप्रो॑जायतेवा॒ज्य॑ग्ने॒त्वद्वी॒रासो॑अभिमाति॒षाहः॑ ।
वैश्वा॑नर॒त्वम॒स्मासु॑धेहि॒वसू॑निराजन्त्स्पृह॒याय्या॑णि ॥ ३ ॥

त्वत् । विप्रः॑ । जा॒य॒ते॒ । वा॒जी । अ॒ग्ने॒ । त्वत् । वी॒रासः॑ ।
अ॒भि॒मा॒ति॒ऽसहः॑ । वैश्वा॑नर । त्वम् । अ॒स्मासु॑ । धे॒हि॒ । वसू॑नि
रा॒ज॒न् । स्पृ॒ह॒याय्या॑णि ॥ ३ ॥

हेअग्ने वाजी हविर्लक्षणान्नवान्पुरुषः त्वत् त्वत्तःसकाशात् विप्रोमेधावीजायते तुभ्यंहविर्दानेनमेधावीभवति तथा वीरासोवीराः त्वत् त्वत्तः अभिमातिषाहः अभिमातीनांशत्रूणांअभिभवितारोजायन्ते यस्मादेवंतस्मात् हेवैश्वानर राजन् राजमानाग्ने त्वमस्मासु त्वद्भक्तेषु स्पृहयाय्याणि स्पृहणीयानि वसूनि धनानि धेहि निधेहि ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

त्वांविश्वे॑अमृत॒जाय॑मानं॒शिशुं॒नदे॒वाअ॒भिसं॑नवन्ते ।
तव॒क्रतु॑भिरमृत॒त्वमा॑य॒न्वैश्वा॑नर॒यत्पि॒त्रोरदी॑देः ॥ ४ ॥

त्वाम् । विश्वे॑ । अ॒मृ॒त॒ । जाय॑मानम् । शिशु॑म् । न । दे॒वाः । अ॒भि । सम् । न॒व॒न्ते॒ । तव॑ । क्रतु॑ऽभिः । अ॒मृ॒त॒ऽत्वम् । आ॒य॒न् । वैश्वा॑नर । यत् । पि॒त्रोः । अदी॑देः ॥ ४ ॥

हेअमृत मरणधर्मरहिताग्ने विश्वेसर्वेदेवाः स्तोतारः जायमानं अरण्योः सकाशादुत्पद्यमानं त्वां शिशुंन पुत्रमिव अभिसन्नवन्तेअभिसंस्तुवन्ति यद्वा दीव्यन्तिइतिदेवारश्मयः तेसर्वे जायमानंत्वांअभिसन्नवन्ते अभि संगच्छन्ते यथापितरः पुत्रमभिगच्छन्ति अपिच हेवैश्वानराग्ने यद्यदा पित्रोः पालयित्र्योर्द्यावापृथिव्योर्मध्ये अदीदेः दीप्यसे तदानीं तव त्वदीयैः क्रतुभिः कर्मभिः ज्योतिष्टोमादिभिर्यागैः अमृतत्वं देवत्वं आयन् यजमानाःप्राप्नुवन्ति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी–

वैश्वा॑नर॒तव॒तानि॑व्र॒तानि॑म॒हान्य॑ग्ने॒नकि॒राद॑धर्ष ।
यज्जाय॑मानःपि॒त्रोरु॒पस्थेऽवि॑न्दःके॒तुंव॒युने॒ष्वह्ना॑म् ॥ ५ ॥

वैश्वा॑नर । तव॑ । तानि॑ । व्र॒तानि॑ । म॒हानि॑ । अ॒ग्ने॒ । नकिः॑ । आ । द॒ध॒र्ष॒ । यत् । जाय॑मानः । पि॒त्रोः । उ॒पऽस्थे॑ । अवि॑न्दः । के॒तुम् । व॒युने॑षु । अह्ना॑म् ॥ ५ ॥

हेवैश्वानर विश्वेषांनराणांसंबन्धिन्नग्ने तव त्वदीयानि तानि प्रसिद्धानि व्रतानि कर्माणि महानि महान्ति नकिरादधर्ष नकश्चनान्योधर्षयति बाधते यद्यदा त्वं पित्रोर्द्यावापृथिव्योरुपस्थे

उपस्थानेन्तरिक्षे वयुनेषु गन्तव्येषुमार्गेषु जायमानःसन् अह्नांकेतुं प्रज्ञापकंसूर्यं स्वर्भानुनावृतं अविन्दः अलम्भयः तमोरूपमसुरं स्वतेजसानिवारयन् अस्थापयइत्यर्थः तदा तानिव्रतानीति पूर्वत्रान्वयः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

वै॒श्वा॒न॒रस्य॒विमि॑ता॒नि॒चक्ष॑सा॒सानू॑निदि॒वोअ॒मृत॑स्यके॒तुना॑।
तस्येदु॒विश्वा॒भुव॒नाधि॑मू॒र्धनि॑व॒याइ॑वरु॒रु॒हुः॒स॒प्तवि॒स्रुहः॑ ॥ ६ ॥

वै॒श्वा॒न॒रस्य॑ । विऽमि॑तानि । चक्ष॑सा । सानू॑नि । दि॒वः । अ॒मृत॑स्य । के॒तुना॑ । तस्य॑ । इत् । ऊँम् इति॑ । विश्वा॑ । भुव॑ना । अधि॑ । मू॒र्धनि॑ । व॒याःऽइ॑व । रु॒रु॒हु॒ः । स॒प्त । वि॒ऽस्रुहः॑ ॥ ६ ॥

वैश्वानरस्य विश्वनरहितस्याग्नेः चक्षसा तेजसा अमृतस्योदकस्य केतुना प्रज्ञापकेन दिवोद्युलोकस्य सानूनि समुच्छ्रितस्थलानि नक्षत्ररूपाणि विमितानि निर्मितानि यद्वा दिवोन्तरिक्षस्यसानूनि समुच्छ्रितप्रदेशाःमेघात्मकाः विमितानि निर्मिताः धूमविकारत्वात्तेषां तस्येदु तस्यैववैश्वानरस्य मूर्धनि मूर्धस्थानीयेउपरिवर्तमानेधूमे मेघात्मना परिणते विश्वा विश्वानि व्याप्तानि भुवना भुवनान्युदकानि अधिवसन्ति यद्वा वैश्वानरात्मकस्यपरब्रह्मणोमूर्धनि उपरिप्रदेशे सर्वाणिभूतजातान्यधिवसन्ति तथावयाः शाखाइव सप्तसर्पणशीलाः सप्तसंख्यावा विस्रुहोनद्यश्च गङ्गाद्यारुरुहुः रोहन्ति अस्मादेववैश्वानरात्प्रादुर्भवन्ति आहुतिद्वारासकलंजगदग्नेःसकाशादुत्पद्यतेइत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

वियोरजां॒स्यमि॑मीतसु॒क्रतु॑र्वैश्वा॒न॒रोविदि॒वोरो॑च॒नाक॒विः।
परि॒योविश्वा॒भुव॑नानिपप्र॒थेद॑ब्धोगो॒पाअ॒मृत॑स्यरक्षि॒ता ॥७॥

वि । यः । रजां॑सि । अमि॑मीत । सु॒ऽक्रतुः॑ । वै॒श्वा॒न॒रः । वि । दि॒वः । रो॒च॒ना । क॒विः । परि॑ । यः । विश्वा॑ । भुव॑नानि । प॒प्र॒थे । अद॑ब्धः । गो॒पाः । अ॒मृत॑स्य । र॒क्षि॒ता ॥ ७ ॥ १ ॥

सुक्रतुः सुकर्मा वैश्वानरः विश्वेषांनराणांहितोयोग्निः रजांस्युदकानि लोकावा व्यमिमीत निर्मितवान् तथा दिवोद्युलोकस्यसंबन्धीनि रोचना रोचमानानि दीप्यमानानि नक्षत्रादीनि कविः क्रान्तदर्शीसन् योग्निर्व्यमिमीत यश्च विश्वा सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि व्याप्तान्युदकानिवा परिपप्रथे परितोप्रथयत् सोयमदब्धः केनाप्यहिंसितः गोपाः सर्वस्यगोपायितारक्षिता अमृतस्य अमरणहेतोरुदकस्यरक्षिता पालयितासन् वर्ततइतिशेषः ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

पृक्षस्येतिसप्तर्चमष्टमंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं वैश्वानराग्निदेवताकं आद्याःषड्जगत्यः सप्तमीत्रिष्टुप् तथाचानुक्रान्तम्—पृक्षस्यान्त्यात्रिष्टुबिति । चातुर्विंशिकेहन्याग्निमारुतेइदंसूक्तं वैश्वानरीयनिविद्धानं सूत्रितंच—पृक्षस्यवृष्णोवृष्णेशर्धायेति । आभिप्लविकेपृष्ठ्याभिप्लवषडहयोः पञ्चमेहनिइदमेवसूक्तंवैश्वानरनिविद्धानं सूत्रितंच—पृक्षस्यवृष्णोवृष्णेशर्धायनूचित्सहोजाइत्याग्निमारुतमिति । विषुवत्याग्निमारुते आद्यौतृचौस्तोत्रियानुरूपौ सूत्रितंच—पृक्षस्यवृष्णोअरुषस्यनूसहइतिस्तोत्रियानुरूपाविति ।

तत्रप्रथमा—

पृक्षस्यवृष्णोअरुषस्यनूसहःप्रनुवोचंविदथाजातवेदसः ।
वैश्वानरायमतिर्नव्यसीशुचिःसोमइवपवतेचारुरग्नये ॥ १ ॥

पृक्षस्य । वृष्णः । अरुषस्य । नु । सहः । प्र । नु । वोचम् ।
विदथा । जातऽवेदसः । वैश्वानराय । मतिः । नव्यसी । शुचिः ।
सोमःऽइव । पवते । चारुः । अग्नये ॥ १ ॥

पृक्षस्य संपृक्तस्य व्याप्तस्य यद्वा पृक्षंहविर्लक्षणमन्नंतद्वतः वृष्णः वर्षितुःअरुषस्य आरोचमानस्य जातवेदसः जातानांवेदितुर्वैश्वानराग्नेः सहोबलं अभिभवनसमर्थं विदथा विदथेयज्ञे नु क्षिप्रं प्रवोचं प्रब्रवीमि प्रकर्षेणस्तौमीत्यर्थः एकोनुशब्दःपूरकः नव्यसी नवतराशुचिर्निर्मला यद्वा स्तोतृणां शोधयित्री चारुः शोभना मतिर्मननीयास्तुतिश्च अस्मैवैश्वानरायाग्नये पवते मत्सकाशात्स्रवति स्वयमेवनिर्गच्छतीत्यर्थः सोमइव यथासोमोदशापवित्रात्स्रवति तद्वत् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सजायमानःपरमेव्योमनिव्रतान्यग्निर्व्रतपाअरक्षत ॥
व्य१न्तरिक्षममिमीतसुक्रतुर्वैश्वानरोमहिनानाकमस्पृशत् ॥ २

सः । जायमानः । परमे । विऽओमनि । व्रतानि । अग्निः ।
व्रतऽपाः । अरक्षत । वि । अन्तरिक्षम् । अमिमीत । सुऽक्रतुः ।
वैश्वानरः । महिना । नाकम् । अस्पृशत् ॥ २ ॥

सवैश्वानरोग्निः व्रतपाः व्रतस्यपालकः परमे उत्कृष्टे व्योमनि व्योम्न्याकाशे जायमानः सूर्यात्मना प्रादुर्भवन् व्रतानि कर्माणि लौकिकानि वैदिकानिच अरक्षत रक्षति अंतरिक्षं व्यमिमीत एतदुपलक्षितान् त्रीँल्लोकान्निर्मितवान् तथा सुक्रतुः शोभनकर्मा वैश्वानरोग्निः महिना स्वमहिम्ना तेजसा नाकं द्युलोकं अस्पृशत् स्पृशतिस्म ॥ २ ॥

अथतृतीया—

व्यस्तभ्नाद्रोदसीमित्रोअद्भुतोन्तर्वावदकृणोज्ज्योतिषातमः ।
विचर्मणीवधिषणेअवर्तयद्वैश्वानरोविश्वमधत्तवृष्ण्यम् ॥ ३ ॥

वि । अस्तभ्नात् । रोदसी इति । मित्रः । अद्भुतः । अन्तःऽवावत् ।
अकृणोत् । ज्योतिषा । तमः । वि । चर्मणी इवेति चर्मणीऽइव ।
धिषणे इति । अवर्तयत् । वैश्वानरः । विश्वम् । अधत्त । वृष्ण्यम्

मित्रोमित्रभूतः सर्वेषांअद्भुतोमहानाश्चर्यभूतोवा वैश्वानरोग्निः रोदसी द्यावापृथिव्यौ व्यस्तभ्नात् विशेषेणस्तम्भितवान् यथा अधोनपततः तथा स्वकीयदेशेस्थापितवानित्यर्थः ज्योतिषा तेजसा तमःअंधकारंच अंतर्वावत् अन्तर्हितं तिरोहितमकृणोदकरोत् वावदिति तेर्गतिकर्मणोयङ्लुगन्तस्यरूपं अपिच धिषणे धारयित्र्यौ द्यावापृथिव्यौ चर्मणीइव यथा शोर्विशसिताद्वेचर्मणीशोषणार्थंप्रसारयतितथाव्यावर्तयत् विवृते विस्तृते अकरोत् किंबहुना वैश्वानरोयमग्निः विश्वं सर्वं वृष्ण्यंवीर्यमधत्त धत्ते धारयति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

अपामुपस्थेमहिषाअगृभ्णतविशोराजानमुपतस्थुर्ऋग्मियम् ।
आदूतोअग्निमभरद्विवस्वतोवैश्वानरंमातरिश्वापरावतः ॥ ४ ॥

अपाम् । उपऽस्थे । महिषाः । अगृभ्णत । विशः । राजानम् ।
उप । तस्थुः । ऋग्मियम् । आ । दूतः । अग्निम् । अभरत् ।
विवस्वतः । वैश्वानरम् । मातरिश्वा । पराऽवतः ॥ ४ ॥

अपइत्यन्तरिक्षनाम अपामन्तरिक्षस्य उपस्थे उपस्थाने मध्ये महिषाः महन्नामैतत् महान्तोमरुतः अगृभ्णत अगृह्णन् इमंवैश्वानरंवैद्युतात्मनावर्तमानमजानन्नित्यर्थः गृहीत्वाच विशः प्रजाः राजानं स्वामिनं ऋग्मियमर्चनीयं उपतस्थुरस्तुवन् अपिचेमंवैश्वानरं अग्निं पुरा सूर्यसमीपे विद्यमानं दूतः वेगवान् देवानांदूतोवा मातरिश्वा वायुः परावतोदूरदेशात् विवस्वत-आदित्यात् आभरत् इमंलोकंप्रत्याजहार ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी–

युगेयुगेविदथ्यंगृणद्भ्योऽग्नेरयिंयशसंधेहिनव्यसीम् ।
पव्येवराजन्नघशंसमजरनीचानिवृश्चवनिनंनतेजसा ॥ ५ ॥

युगेऽयुगे । विदथ्यम् । गृणत्ऽभ्यः । अग्ने । रयिम् । यशसम् । धेहि ।
नव्यसीम् । पव्याऽइव । राजन् । अघऽशंसम् । अजर । नीचा ।
नि । वृश्च । वनिनम् । न । तेजसा ॥ ५ ॥

हेअग्ने युगेयुगे कालेकाले विदथ्यं विदथोयज्ञः तदर्हंत्वामुद्दिश्य नव्यसीं नवतरांस्तुतिं गृणद्भ्यः उच्चारयितृभ्योस्मभ्यं रयिं धनं यशसं यशस्विनं पुत्रंच धेहि विधेहि कुरु किंच हेराजन् राजमान अजर जरारहिताग्ने पव्येव वज्रेणेव आत्मीयेनतेजसा वनिनंन वृक्षमिव अघशंसं अघस्यानर्थस्यशंसितारं शत्रुं नीचा नीचीनः न्यग्भूतोयथाभवतितथा निवृश्च निजहि ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

अस्माकमग्नेमघवत्सुधारयानामिक्षत्रमजरंसुवीर्यम्।
वयंजयेमशतिनंसहस्रिणंवैश्वानरवाजमग्नेतवोतिभिः ॥ ६ ॥

अस्माकम् । अग्ने । मघवत्ऽसु । धारय । अनामि । क्षत्रम् ।
अजरम् । सुऽवीर्यम् । वयम् । जयेम । शतिनम् । सहस्रिणम् ।
वैश्वानर । वाजम् । अग्ने । तव । ऊतिऽभिः ॥ ६ ॥

हेअग्ने अस्माकं सप्तम्यर्थेषष्ठी अस्मासु मघवत्सु हविर्लक्षणेनधनेनयुक्तेषु क्षत्रं धारय स्थापय कीदृशं अनामि अनमनीयमनपहार्यमजरंजरारहितमनश्वरं सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं किंच हेवैश्वानराग्ने तवोतिभिः त्वत्संबन्धिभीरक्षणैः वयं शतिनं शतसंख्यायुक्तं पुरुषयुक्तंवा तथा सहस्रिणं वाजमन्नं जयेम लभेमहि ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

अदब्धेभिस्तवगोपाभिरिष्टेस्माकंपाहित्रिषधस्थसूरीन्।
रक्षाचनोददुषांशर्धोअग्नेवैश्वानरप्रचतारीःस्तवानः ॥ ७ ॥ १०

अदब्धेभिः । तव । गोपाभिः । इष्टे । अस्माकम् । पाहि ।
त्रिऽसधस्थ । सूरीन् । रक्ष । च । नः । ददुषाम् । शर्धः । अग्ने ।
वैश्वानर । प्र । च । तारीः । स्तवानः ॥ ७ ॥ १० ॥

हेइष्टे यष्टव्य एषणीयवा त्रिषधस्थ त्रिषुलोकेषुसहावस्थायिन् यद्वा आहवनीयादिषुत्रिषु तनेषुयष्टव्यैर्देवैःसहावतिष्ठमानाग्ने अदब्धेभिः केनाप्यहिंसितैः तवत्वदीयैर्गोपाभिः गोपकैः कैस्तेजोभिः अस्माकं सूरीन् अस्मदीयान्स्तोतॄन्पाहि रक्ष हेवैश्वानराग्ने ददुषां हवींषि द तां नोस्माकं शर्धोबलं रक्षच स्तवान स्तूयमानस्त्वं प्रचतारीः प्रवर्धयच ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

अहश्चेतिसप्तर्चंनवमंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं वैश्वानराग्निदेवताकं अनुक्रान्तंच अहश्चे व्यूह्ळेदशरात्रेषष्ठेहनिआग्निमारुतशस्त्रेवैश्वानरनिविद्धानमिदं सूत्र्यतेहि—अहश्चकृष्णं वोनामेति।

तत्रप्रथमा–

अह॑श्चकृ॒ष्णमह॒रर्जु॑नंच॒विव॑र्तेते॒रज॑सीवे॒द्याभि॑ः ।
वै॒श्वा॒न॒रोजाय॑मानो॒नराजावा॑तिर॒ज्ज्योति॑षा॒ग्निस्तमां॑सि ॥ १ ॥

अह॑ः । च॒ । कृ॒ष्णम् । अह॑ः । अर्जु॑नम् । च॒ । वि । व॒र्ते॒ते॒ इति॑ ।
रज॑सी॒ इति॑ । वे॒द्याभि॑ः । वै॒श्वा॒न॒रः । जाय॑मानः । न । राजा॑ ।
अव॑ । अ॒ति॒र॒त् । ज्योति॑षा । अ॒ग्निः । तमां॑सि ॥ १ ॥

आहरतिपुरुषोस्मिन्कर्माणीत्यहः कृष्णं कृष्णवर्णं एतत्सामानाधिकरण्यादहःशब्दोरात्रिवचनः तमसाकृष्णवर्णारात्रिश्च अर्जुनंच सौरेणतेजसा शुक्लवर्णमहोदिवसश्चरजसी स्वस्वभासा सर्वंजगद्रंजयन्तौ वेद्याभिः वेदितव्याभिः अनुकूलतयाज्ञातव्याभिः स्वप्रवृत्तिभिःविवर्तेते विविधंपर्यावर्तेते यद्वा रजसी द्यावापृथिव्यौ उपलक्षणमेतत् लोकत्रयं प्रत्यावर्तेते एतच्चवैश्वानराग्नेराज्ञयेतिशेषः सहिदेवतात्वेनात्रप्रतिपाद्यः सचवैश्वानरोग्निःजायमानोनराजा प्रादुर्भवन् प्रवर्धमानोराजेव ज्योतिषा तेजसा तमांसि अवातिरत् अवतिरतिर्वधकर्मा अवतिरति विनाशयति॥१॥

अथद्वितीया–

नाहंतन्तुंनविजा॑ना॒म्योतुं॑नयंवयं॑न्तिसम॒रेऽत॑मानाः ।
कस्यं॑स्वित्पु॒त्रइ॒हवक्त्वा॑निप॒रोव॑दा॒त्यव॑रेणपि॒त्रा ॥ २ ॥

न । अ॒हम् । तन्तु॑म् । न । वि । जा॒ना॒मि॒ । ओतु॑म् । न । यम् ।
वय॑न्ति । स॒म्ऽअ॒रे । अत॑मानाः । कस्य॑ । स्वि॒त् । पु॒त्रः । इ॒ह ।
वक्त्वा॑नि । प॒रः । व॒दा॒ति॒ । अव॑रेण । पि॒त्रा ॥ २ ॥

वैश्वानरस्यमहत्वमाख्यास्यन् ऋषिस्तदर्थंयज्ञं वस्त्रात्मकतयारूपयन् तस्यदुर्ज्ञानत्वमनयाप्रतिपादयतीतियज्ञवादिनोमन्यन्ते तन्तुं तन्तवः पटस्य प्रागायतानि सूत्राणि तानिच यज्ञात्मकस्यवस्त्रस्य गायत्र्यादीनिछन्दांसि स्तुतशस्त्राणिच तान्यहं नविजानामि तथा ओतुं ओतवस्तिरश्चीनानिसूत्राणि तानिचात्रयजूंषि आध्वर्यवाणिकर्माणिच तान्यहं नविजानामि अपिच एतदुभयसाध्यंतंपटं यज्ञलक्षणं नविजानामि यंपटंयज्ञलक्षणंसमरे संगमनेदेवयजने अतमानाः सततंचेष्टमानाऋत्विजः वयन्ति तंतूनोतूंश्चसंतन्वन्ति वस्त्ररूपेणनिष्पादयन्तीत्यर्थः इहा-

स्मिन्लोके कस्यस्वित् स्विदितिवितर्के कस्यखलु पुत्रोमनुष्यः वक्त्वानि वक्तव्यानितानिइमानि परः परस्तादमुष्मिन्लोके वर्तमानोयःसूर्यः तस्यपित्राअवरेण अवस्तादस्मिंल्लोकेवर्तमानेनवैश्वानराग्निना अनुशिष्टःसन् वदाति वदेत् नकश्चिदपिप्रवदितुंशक्नोतीत्यर्थः एतच्चसंप्रदायविद्भिरुक्तं वैश्वानरस्यपुत्रोसौपरस्ताद्दिवियःस्थितः। छन्दांस्यध्वरवस्त्रस्यस्तुतशस्त्राणितन्तवः॥ यजूंषिचेष्टाश्चोतुःस्याद्वस्त्रंवातव्यमध्वरः । परःपरस्थितःसूर्यःपिताग्निःपार्थिवोमतइति ॥ रूपकतयाजगत्सृष्टेर्दुर्ज्ञानत्वमनयाप्रतिपादयतीत्यात्मविदोमन्यन्ते तन्तुं तन्तून् तन्तुस्थानानि सूक्ष्माणि वियदादीन्यपञ्चीकृतानि भूतानि नविजानामि ओतुं ओतून् पञ्चीकृतानि स्थूलानि ओतुस्थानीयान्यपि वियदादीनि नविजानामि नच तत्कार्यं पटस्थानीयं प्रपंचं विजानामि यं प्रपंचं समरे तंतूनामोतूनांच संगमने अतमानाः सततंचेष्टमानाः संसारिणः वयन्ति उत्पादयन्ति तेषां भोगार्थमीश्वरः सृजतीतिकर्तृत्वमुपचर्यंते इहास्मिन्विषये परः परस्ताद्बुद्धेरविषये वर्तमानानि वक्त्वानि वक्तव्यानि इमानि अवरेण अर्वाचीनेन सृष्ट्युत्तरकालमुत्पन्नेन पित्रा सजनकेन अनुशिष्टःसन्कस्यखलुपुत्रः वदाति वदेत् स्वोत्पत्तेःप्राचीनंवृत्तान्तंअजानानः कश्चिदपिनवदेदित्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सइत्तन्तुंसविजा॑ना॒त्योतुं॒सवक्त्वा॑न्यृतु॒थाद॑दाति ।
यई॒चिकै॑तद॒मृत॑स्यगो॒पाअ॒वश्चर॑न्प॒रो॑अ॒न्येन॒पश्य॑न् ॥ ३ ॥

सः । इत् । तन्तु॑म् । सः । वि । जा॒ना॒ति॒ । ओतु॑म् । सः । वक्त्वा॑नि ।
ऋ॒तु॒ऽथा । व॒दा॒ति॒ । यः । ई॒म् । चिकै॑तत् । अ॒मृत॑स्य । गो॒पाः ।
अ॒वः । चर॑न् । प॒रः । अ॒न्येन॑ । पश्य॑न् ॥ ३ ॥

यद्यप्युक्तप्रकारेणदुर्ज्ञानानि तथाप्येतानि वैश्वानरोग्निर्जानाति वदतिचेत्यनयाप्रतिपादयति सइत् सएववैश्वानरोग्निःतन्तुं तन्तुस्थानीयानि गायत्र्यादीनिछन्दांसि स्तुतशस्त्राणि विजानाति तथा सएव ओतुं ओतुस्थानीयानियजूंष्याध्वर्यवाणिचकर्माणि विजानाति ऋतुथा कालेकाले तत्तदनुष्ठानसमये वक्त्वानि वक्तव्यानिच तानि वदाति वदति वदेत् योयंवैश्वानरः अमृतस्य गोपाः उदकस्यगोपायितारक्षिता अवः अवस्ताद्भूलोकेचरन् पार्थिवाग्निरूपेणसंचरन् परः परस्ताद्दिवि अन्येनसूर्यात्मनापश्यन् सर्वंजगत्प्रकाशयन् ईं इमानि परिदृश्यमानानि सर्वाणिभूतानि चिकेतत् जानाति सएवेतिपूर्वत्रसंबन्धः यद्वा सइत् सएव तन्तुं तन्तुस्थानीयानि सूक्ष्म-

भूतानि विजानाति नान्यःकश्चित् तथाओतुं ओतुस्थानीयानिस्थूलभूतानिच सएवविजानाति सएववक्तवानि वक्तव्यान्युपदेष्टव्यानि इमानि ऋतुथा कालेकाले यदायदाविद्यासंप्रदायोच्छेदः तदातदा वदातिवदेत् कोसौ योविजानीयात् वदेच्चेत्यतआह योवैश्वानरः विश्वनरात्मकः परमात्मा अमृतस्य अमृतत्वस्य विमोक्षणस्य गोपाः रक्षिता अवः अवस्तात् संसारदशायांचरन् अन्तःकरणोपेतोजीवात्मभावेनसंचरन् परः परस्तादविद्यायाःऊर्ध्वं वर्तमानेनान्येनउक्तविलक्षणेन निरुपाधिकेन सच्चिदादिलक्षणेनरूपेण पश्यन् सर्वंजगत्प्रकाशयन् ईं इमानि चिकेतज्जानाति तथाच परमात्मानंप्रकृत्यश्रूयते—तमेवभान्तमनुभातिसर्वंतस्यभासासर्वमिदंविभातीति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अ॒यंहोता॑प्र॒थ॒मःपश्य॑ते॒ममि॒दंज्योति॑र॒मृतं॒मर्त्ये॑षु ।
अ॒यंसज॑ज्ञेध्रु॒वआनिष॒त्तोम॑र्त्य॒स्त॒न्वा॒३॒॑वर्ध॑मानः ॥ ४ ॥

अ॒यम् । होता॑ । प्र॒थ॒मः । पश्य॑त । इ॒मम् । इ॒दम् । ज्योतिः॑ ।
अ॒मृत॑म् । मर्त्ये॑षु । अ॒यम् । सः । ज॒ज्ञे॒ । ध्रु॒वः । आ । निऽस॑त्तः ।
अम॑र्त्यः । त॒न्वा॑ । वर्ध॑मानः ॥ ४ ॥

अयंवैश्वानरोग्निः प्रथमआद्योहोता मानुषोहिहोताद्वितीयः हेमनुष्याः तं इमं पश्यत भजतेत्यर्थः मर्त्येषु मरणस्वभावेषुशरीरेषु अमृतं मरणरहितं इदं वैश्वानराख्यंज्योतिः जाठररूपेणवर्ततइत्यर्थः अपिच सोयमग्निः ध्रुवोनिश्चलः आसमन्तान्निषत्तोनिषण्णः सर्वव्यापी अतएवामर्त्यः मरणरहितोपि तन्वा शरीरेण संबन्धात् जज्ञे जायते वर्धमानश्चभवतीत्युपचर्यते ॥४॥

अथपञ्चमी—

ध्रु॒वंज्योति॒र्निहि॑तंदृ॒शये॒कंमनो॒जवि॑ष्ठंप॒तय॑त्स्व॒न्तः ।
विश्वे॑दे॒वाःसम॑नसः॒सके॑ता॒एकं॒क्रतु॑म॒भिवि॑यन्ति॒सा॒धु ॥ ५ ॥

ध्रु॒वम् । ज्योतिः॑ । निऽहि॑तम् । दृ॒शये॑ । कम् । मनः॑ । जवि॑ष्ठम् ।
प॒तय॑त्ऽसु । अ॒न्तरिति॑ । विश्वे॑ । दे॒वाः । सऽम॑नसः । सऽके॑ताः ।
एक॑म् । क्रतु॑म् । अ॒भि । वि । य॒न्ति॒ । सा॒धु ॥ ५ ॥

---

१ तै० उपनिषत्

ध्रुवं निश्चलं मनः मनसः तस्मादपि जविष्ठं अतिशयेनवेगवत् ईदृशंवैश्वानराख्यंज्योतिः पतयत्सु गच्छत्सु जंगमेषुप्राणिषु अन्तर्मध्ये निहितं प्रजापतिनास्थापितं किमर्थं दृशये कंदर्शनार्थं किंच विश्वेसर्वेदेवाश्च समनसः समानमनस्काः सकेताः समानप्रज्ञाश्चसन्तः एकं मुख्यं गन्तारंवा क्रतुं कर्मणांकर्तारं वैश्वानरं साधु सम्यक् अभिवियन्ति आभिमुख्येनविविधंप्राप्नुवन्ति सेवन्तइत्यर्थः यद्वा पतयत्सु गच्छत्सु प्राणिष्वन्तर्मध्ये हृदये मनोजविष्ठं मनसोप्यतिशयेनवेगयुक्तं ध्रुवं निश्चलं निर्विकल्पं तथाचवाजसनेयकं—अनेजदेकंमनोजवीयइति। ज्योतिः ब्रह्मचैतन्यं निहितं नकेनचित्स्थापितं योवेदनिहितंगुहायांपरमेव्योमन्निति[1]हि श्रूयते। किमर्थं दृशये दर्शनार्थं ज्ञानेनहिसर्वंजानन्ति अपिच दीव्यन्तीतिदेवाइन्द्रियाणि विश्वे सर्वेदेवाः सर्वाणींद्रियाणि चक्षुराद्याः समनसः मनसासहवर्तमानाः सकेताः सतेजस्काः सन्तः एकमद्वितीयं क्रतुं सृष्ट्यादीनांकर्मणांकर्तारं विश्वनरात्मकं परमात्मानं अभिलक्ष्य साधु सम्यक् वियन्ति विविधंगच्छन्ति देवाएववा इमं अभिवियन्ति आभिमुख्येन विविधमुपयन्ति उपासतइत्यर्थः तथाचश्रूयते—तद्देवाज्योतिषांज्योतिरायुर्होपासतेमृतमिति[2] ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

विमेकर्णापतयतोविचक्षुर्वी३दंज्योतिर्हृदंयआहितंयत्।
विमेमनंश्चरतिदूरआधीःकिंस्विद्वक्ष्यामिकिमुनूमंनिष्ये ॥ ६ ॥

वि। मे। कर्णा। पतयतः। वि। चक्षुः। वि। इदम्। ज्योतिः। हृदये। आऽहितम्। यत्। वि। मे। मनः। चरति। दूरेऽआधीः। किम्। स्वित्। वक्ष्यामि। किम्। ऊँ इति। नु। मनिष्ये ॥ ६ ॥

वैश्वानरंश्रोतुकामस्य मे मम कर्णा कर्णौ विपतयतः विविधंगच्छतः श्रोतव्यानां तदीयगुणानांबहुत्वात् तथा वैश्वानरंदिदृक्षमाणस्य ममचक्षुरिन्द्रियं विपतयति विविधंगच्छति द्रष्टव्यानांतदीयरूपाणां बहुत्वात् तथा ज्योतिः प्रकाशकं हृदयेहृदयपुण्डरीके आहितं निहितं यद्बुद्ध्याख्यंतत्त्वं इदमपि विपतयति विविधंगच्छति वैश्वानरात्मानंज्ञातुं अपिच दूरे आधीः दूरे विप्रकृष्टेविषये आधीराध्यानंयस्यतादृशं छान्दसोलिङ्गव्यत्ययः मे मदीयं मनश्च विचरति विविधंप्रवर्तते एवमहमहमिकया सर्वेष्विन्द्रियेषुप्रवृत्तेषु किंस्विदहं वैश्वानरस्यरूपमिति वक्ष्यामि किमुनु किमुखलु सम्प्रतिमनिष्ये मनसाप्रपत्स्येवैश्वानरस्यगुणानामनन्तत्वात् मन्दप्रज्ञेनमया ज्ञातुंनशक्यतइत्यर्थः ॥ ६ ॥

---

१ तै० आरण्यके। २ बृहदारण्यके।

अथसप्तमी—

विश्वे॑दे॒वाअ॑नमस्यन्भिया॒नास्त्वाम॑ग्ने॒तम॑सितस्थि॒वांस॑म् ।
वै॒श्वा॒न॒रो॑वतू॒तये॒नोम॑र्त्यो॑वतू॒तये॑नः ॥ ७ ॥ ११ ॥

विश्वे॑ । दे॒वाः । अ॒न॒म॒स्य॒न् । भि॒या॒नाः । त्वाम् । अ॒ग्ने॒ । तम॑सि । त॒स्थि॒ऽवांस॑म् । वै॒श्वा॒न॒रः । अ॒व॒तु॒ । ऊ॒तये॑ । नः॒ । अम॑र्त्यः । अ॒व॒तु॒ । ऊ॒तये॑ । नः॒ ॥ ७ ॥ ११ ॥

हेवैश्वानर तमस्यन्धकारे तस्थिवांसं स्थितवन्तंत्वां विश्वे सर्वेदेवाः अनमस्यन् नमस्कुर्वंति कुतोहेतोः भियानाः अन्धकाराद्भीताः तादृशोऽमर्त्योमरणरहितोवैश्वानरोग्निः नोस्मान् ऊतयेऊत्या रक्षणेनावतु रक्षतु पुनरुक्तिरादरार्था ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

पुरोवइतिसप्तर्चंदशमंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षमाग्नेयं सप्तमीविंशिकाद्विपदाविराट् शिष्टास्त्रिष्टुभः तथाचानुक्रान्तं—पुरोवोद्विपदान्तं । प्रातरनुवाकेआग्नेयेक्रतौ त्रैष्टुभेछन्दसीदमादीनिचत्वारिसूक्तानि सूत्रितंच—पुरोवोमन्द्रमितिचत्वारितंसुप्रतीकमितिषळिति ।

तत्रप्रथमा—

पुरो॑वो॒म॒न्द्रंदि॒व्यंसु॑वृ॒क्तिंप्र॑य॒तिय॒ज्ञेअ॒ग्निम॑ध्व॒रेद॑धिध्वम् ।
पु॒रउ॒क्थेभि॒ःसहिनो॑वि॒भावा॑स्वध्व॒राक॑रतिजा॒तवे॑दाः ॥ १ ॥

पु॒रः । वः॒ । म॒न्द्रम् । दि॒व्यम् । सु॒ऽवृ॒क्तिम् । प्र॒ऽय॒ति । य॒ज्ञे । अ॒ग्निम् । अ॒ध्व॒रे । द॒धि॒ध्व॒म् । पु॒रः । उ॒क्थेभिः॑ । सः । हि । नः॒ । वि॒भाऽवा॑ । सु॒ऽअ॒ध्व॒रा । क॒र॒ति॒ । जा॒तऽवे॑दाः ॥ १ ॥

हेऋत्विग्यजमानावोयूयं मन्द्रं मोदनं स्तुत्यंवा दिव्यं दिविभवं सुवृक्तिं सुष्ठु दोषैर्वर्जितं सुखेनावर्जनीयंवा एवंगुणमग्निं प्रयति प्रगच्छति प्रवर्तमानेध्वरे रक्षःप्रभृतिभिरहिंस्ये हिंसाप्रत्यवायरहितेवास्मिन्यज्ञे पुरोदधिध्वं पुरस्तादाहवनीयरूपेणधारयत यद्वा पुरोधसंकुरुत उ-

क्थेभिः स्तुतशस्त्रैश्च पुरोदधिध्वं विभावा विशेषेणदीप्यमानः जातवेदाः जातानांवेदिताग्निः हियस्मात् नोस्मान् स्वध्वरा शोभनयागान् करति करोति तस्मात्पुरोदधिध्वमित्यन्वयः ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

तमुंद्युमःपुर्वणीकहोतरग्नेअग्निभिर्मनुंषइधानः ।
स्तोमंयमस्मैममतेवशूषंघृतंनशुचिमतयःपवन्ते ॥ २ ॥

तम् । ऊँ इति । द्युऽमः । पुरुऽअनीक । होतः । अग्ने । अग्निऽभिः ।
मनुंषः । इधानः । स्तोमम् । यम् । अस्मै । ममताऽइव । शूषम् ।
घृतम् । न । शुचि । मतयः । पवन्ते ॥ २ ॥

हेद्युमः दीप्तिमन् पुर्वणीक बहुज्वाल होतर्देवानामाह्वातरग्ने अग्निभिस्तवावयवभूतैरन्यैरग्निभिःसार्धं इधानः समिध्यमानःदीप्तःसन्मनुषः मनुष्यस्यस्तोतुः तमु तंस्तोमंशृण्विविशेषः उइतिपादपूरणं यंस्तोमंस्तोत्रं शूषं सुखकरं घृतंन पवित्राभ्यामुत्पूतं घृतमिव शुचि शुद्धं अस्माअग्नये मतयोमन्तारःस्तोतारः ममतेव ममतानामब्रह्मवादिनीदीर्घतमसोमाता सेव पवन्ते पुनन्ति संस्कुर्वन्ति दोषवर्जितमुच्चारयन्तीत्यर्थः तंस्तोममित्यन्वयः ॥ २ ॥

अथतृतीया–

पीपायसःश्रवंसामर्त्येषुयोअग्नयेददाशविप्रंउक्थैः ।
चित्राभिस्तमूतिभिश्चित्रशोचिर्व्रजस्यंसातागोमंतोदधाति ॥ ३ ॥

पीपाय । सः । श्रवंसा । मर्त्येषु । यः । अग्नये । ददाश । विप्रः ।
उक्थैः । चित्राभिः । तम् । ऊतिऽभिः । चित्रऽशोचिः । व्रजस्य ।
साता । गोऽमंतः दधाति ॥ ३ ॥

सयजमानः मर्त्येषुमनुष्येषु श्रवसान्नेन पीपाय वर्धति विप्रोमेधावी योयजमानः उक्थैःस्तुतिभिःसार्धं हवींषि ददाश प्रयच्छति तंयजमानं चित्रशोचिर्विचित्रदीप्तिरग्निः चित्राभिराश्चर्यभूताभिःऊतिभीरक्षाभिर्गोमतोगोभिर्युक्तस्यव्रजस्य गोष्ठस्य साता सातौ संभजने दधाति धारयति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

आयःप॒प्रौजाय॑मानऊ॒र्वी॑दू॒रे॒दृशा॑भा॒साकृ॒ष्णाध्वा॑ ।
अध॑ब॒हुचि॒त्तम॒ऊर्म्या॑यास्ति॒रःशो॒चिषा॑ददृशेपाव॒कः ॥ ४ ॥

आ । यः । प॒प्रौ । जाय॑मानः । उ॒र्वी इति॑ । दू॒रे॒ऽदृशा॑ । भा॒सा ।
कृ॒ष्णऽअ॑ध्वा । अध॑ । ब॒हु । चि॒त् । तम॑ः । ऊर्म्या॑याः । ति॒रः ।
शो॒चिषा॑ । द॒दृ॒शे । पा॒व॒कः ॥ ४ ॥

कृष्णाध्वा कृष्णवर्त्मायोग्निः जायमानः प्रादुर्भवन् उर्वीविस्तीर्णे द्यावापृथिव्यौ दूरेदृशा दूरेदृश्यमानया भासा दीप्त्या आपप्रौ आपूरयति सपावकोग्निरधानन्तरं ऊर्म्यायाः रात्रिनामैतत् रात्रेःसंबन्धि बहुचित् बह्वपितमः अन्धकारं शोचिषा दीप्त्या तिरस्कुर्वन् ददृशे दृश्यते ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

नून॑श्चि॒त्रंपु॑रु॒वाजा॑भिरू॒तीअग्ने॑र॒यिंम॒घव॑द्भ्यश्चधेहि ।
येराध॑सा॒श्रव॑सा॒चात्य॒न्यान्त्सु॒वीर्ये॑भिश्चा॒भिसन्ति॒जना॑न् ॥ ५ ॥

नु । न॒ः । चि॒त्रम् । पु॒रु॒ऽवाजा॑भिः । ऊ॒ती । अग्ने॑ । र॒यिम् ।
म॒घव॑त्ऽभ्यः । च॒ । धे॒हि॒ । ये । राध॑सा । श्रव॑सा । च॒ । अति॑ ।
अ॒न्यान् । सु॒ऽवीर्ये॑भिः । च॒ । अ॒भि । सन्ति॑ । जना॑न् ॥ ५ ॥

हेअग्ने मघवद्भ्योहविर्लक्षणधनयुक्तेभ्योनोस्मभ्यं पुरुवाजाभिर्बह्वन्नैः ऊती ऊतिभीरक्षणैः सह चित्रं चायनीयंरयिं धनं नु क्षिप्रं धेहि देहि प्रयच्छ चशब्दोवक्ष्यमाणेनसमुच्चयार्थः ये राधसाधनेन श्रवसान्नेनच सुवीर्येभिः शोभनैर्वीर्यैश्च अन्यान् जनान् मनुष्यानति अतिशयेनाभिसंति अभिभवन्ति तादृशान्पुत्रांश्चास्मभ्यंदेहीत्यर्थः ॥५ ॥

अथषष्ठी–

इ॒मंय॒ज्ञंचनो॑धाअग्नउ॒शन्यन्त॑आसा॒नोजु॑हु॒तेह॒विष्मा॑न् ।
भ॒रद्वा॑जेषुदधिषेसुवृ॒क्तिमवी॒र्वाज॑स्य॒गध्य॑स्यसा॒तौ ॥ ६ ॥

इमम् । यज्ञम् । चनः । धाः । अग्ने । उशन् । यम् । ते । आसानः । जुहुते । हविष्मान् । भरत्ऽवाजेषु । दधिषे । सुऽवृक्तिम् । अवीः । वाजस्य । गध्यस्य । सातौ ॥ ६ ॥

हेअग्ने उशन् कामयमानस्त्वं इमं पुरोवर्तियज्ञं यागसाधनं नोहविर्लक्षणमन्नं धाः धेहि स्वात्मनिधारय यंच पुरोडाशादिकं आसानः आसीनः उपविशन् हविष्मान् हविर्युक्तोयजमानस्तेतुभ्यं त्वदर्थं जुहुते जुहोति तमिममित्यन्वयः अपिच भरद्वाजेष्वृषिषु सुवृक्तिं सुष्ठुवर्जितांस्तुतिं दधिषे धारय गध्यस्य गध्यतिर्मिश्रीभावकर्मा मिश्रणीयस्य प्राप्यस्य वाजस्यान्नस्य सातौ संभजनेनिमित्तभूते अवीस्तानृषीन्रक्षच ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

विद्वेषांसीनुहिवर्धयेळांमदेमशतहिमाःसुवीराः ॥ ७ ॥ १२ ॥

वि । द्वेषांसि । इनुहि । वर्धय । इळाम् । मदेम । शतऽहिमाः । सुऽवीराः ॥ ७ ॥ १२ ॥

हेअग्ने द्वेषांसि द्वेष्टॄन्शत्रून् विइनुहि विविधंगमय इळामन्नंचास्मदीयंवर्धय वयंच सुवीराः शोभनैःवीरैःपुत्रपौत्रादिभिरुपेताःसन्तः शतहिमाः शतंहेमंतान्संवत्सरान् मदेम मोदेम हृष्टाभूयास्म ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेद्वादशोवर्गः ॥१२॥

यजस्वहोतरितिषळृचमेकादशंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं अनुक्रम्यतेच—यजस्वषळि प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

यजस्वहोतरिषितोयजीयानग्नेबाधोमरुतांनप्रयुक्ति ।
आनोमित्रावरुणानासत्याद्यावाहोत्रायपृथिवीववृत्याः ॥ १ ॥

यजस्व । होतः । इषितः । यजीयान् । अग्ने । बाधः । मरुताम् । न । प्रऽयुक्ति । आ । नः । मित्रावरुणा । नासत्या । द्यावा । होत्राय । पृथिवी इति । ववृत्याः ॥ १ ॥

हेहोतर्देवानामाह्वातरग्ने यजीयान् यष्टृतमस्त्वं इषितः प्रेषितः अस्माभिःप्रार्थितःसन् नेतिसंप्रत्यर्थे संप्रतिप्रयुक्ति प्रयुक्तौ-प्रयुज्यमानेयज्ञे मरुतां देवानां बाधः शत्रूणांबाधकंगणं यजस्व यद्वैतद्वाक्यद्वयं हेहोतरग्ने यजस्व देवानित्येकंवाक्यं प्रयुज्यतइतिप्रयुक्ति बलं मरुतांनप्रयुक्ति मरुतांबलमिव अस्मच्छत्रून्बाधोबाधस्वेतिद्वितीयंवाक्यं अपिच मित्रावरुणा अहरभिमानीदेवोमित्रः वरुणोरात्र्यभिमानी तौच नासत्या सत्यस्यनेतारौ सत्यस्वभावावेववा नासिकाप्रभवौवा अश्विनौ द्यावापृथिवीदिवंचपृथिवींच एतांश्चदेवान् होत्राय अस्मद्यज्ञाय तदर्थं आववृत्याः आवर्तय आवहेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वंहोता॑म॒न्द्रत॑मोनोअ॒ध्रुग॒न्तर्दे॒वोवि॒दथा॒मर्त्ये॑षु ।
पा॒व॒कया॑जु॒ह्वा॒३॑वह्नि॑रा॒साग्ने॒यज॑स्वत॒न्वं१॒॑तव॒स्वाम् ॥ २ ॥

त्वम् । होता॑ । म॒न्द्रऽत॑मः । न॒ः । अ॒ध्रुक् । अ॒न्तः । दे॒वः । वि॒दथा॑ । मर्त्ये॑षु । पा॒व॒कया॑ । जु॒ह्वा॑ । वह्निः॑ । आ॒सा । अग्ने॑ । यज॑स्व । त॒न्व॑म् । तव॑ । स्वाम् ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वं मर्त्येषु मनुष्येषु अन्तर्मध्ये वर्तमाने विदथा विदथेयज्ञे होता देवानामाह्वाता भवसि कीदृशस्त्वं मन्द्रतमःस्तुत्यतमः नोस्माकमध्रुक्अद्रोग्धा अस्मदर्थंद्रोहरहितोवा सर्वदामित्रभूतइत्यर्थः देवोदानादिगुणयुक्तः अपिच हेअग्ने जिह्वा हूयन्तेस्यामाहुतयइति जुहूर्ज्वाला तया पावकयाशोधयित्र्या आसा आस्येन देवानामास्यभूतया वह्निर्हविषांवोढात्वं तव स्वां स्वभूतां स्विष्टकृदाख्यां तन्वं तनूं यजस्व ॥ २ ॥

अथतृतीया—

धन्यां॑चि॒द्धित्वेधि॒षणा॒वष्टि॒प्रदे॒वाञ्जन्मं॑गृण॒तेयजं॑ध्यै ।
वेपि॑ष्ठो॒अङ्गि॑रसां॒यद्ध॒विप्रो॒मधुं॑छ॒न्दोभनं॑ति॒रेभइ॒ष्टौ ॥ ३ ॥

धन्यां॑ । चि॒त् । हि । त्वे इति॑ । धि॒षणा॑ । वष्टि॑ । प्र । दे॒वान् । जन्मं॑ । गृ॒ण॒ते । यजं॑ध्यै । वेपि॑ष्ठः । अङ्गि॑रसाम् । यत् । ह॒ । विप्रः॑ । मधुं॑ । छ॒न्दः । भनं॑ति । रे॒भः । इ॒ष्टौ ॥ ३ ॥

धन्या धनमिच्छन्ती धनहेतुभूताधिषणास्तुतिः हेअग्ने तेत्वां वष्टि कामयते चिद्धीत्येवपा-दपूरणं किमर्थं देवान्यष्टव्यानिन्द्रादीन् प्रयजध्यै प्रकर्षेणयष्टुं त्वदीयंजन्मप्रादुर्भावं गृणते सु-वतेयजमानाय ईदृग्भूतयजमानार्थं यद्ध यदाखलु अङ्गिरसामृषीणांमध्ये वेपिष्ठः अतिशयेन स्तुतेःप्रेरयिता विप्रोमेधावी रेभः स्तोताभरद्वाजः इष्टौ यज्ञे मधु मधुवन्मदकरं छन्दः स्तोत्रं प्र-नति उच्चारयति तदाधिषणावष्टीत्यन्वयः॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

अदि॑द्युत॒त्स्वपा॑कोवि॒भावा॒ग्ने॒यज॑स्व॒रोद॑सीउरू॒ची ॥
आ॒युं॑नयं॑नम॑सारा॒तह॑व्याअ॒ञ्जन्ति॑सुप्र॒यसं॒पञ्च॒जनाः॑ ॥ ४ ॥

अदि॑द्युतत् । सु । अपा॑कः । वि॒ऽभावा॑ । अग्ने॑ । यज॑स्व । रोद॑सी॒ इति॑ । उ॒रू॒ची इति॑ । आ॒युम् । न । यम् । नम॑सा । रा॒तऽह॑व्याः । अ॒ञ्जन्ति॑ । सु॒ऽप्र॒यस॑म् । पञ्च॑ । जनाः॑ ॥ ४ ॥

अयमग्निः सुअदिद्युतत् सुष्ठुद्योतते दीप्यते कथंभूतः अपाकः पाकःपक्तव्यप्रज्ञोमूर्खः त-द्विलक्षणोऽपाकः विभावा दीप्तिमान् शेषः प्रत्यक्षकृतः हेअग्ने सत्वं उरूची उरुविस्तीर्णेअञ्च-त्यौ विस्तृते रोदसी द्यावापृथिव्यौ यजस्व हविषापूजय आयुंन मनुष्यमतिथिमिव यं पञ्च-जनाःमनुष्याः ऋत्विग्यजमानलक्षणाः रातहव्याः दत्तहविष्काःसन्तःसुप्रयसं शोभनहविर्लक्षणं यमग्निं नमसान्नेनहविर्लक्षणेन अञ्जन्ति सिञ्चन्तितर्पयन्ति सत्वं यजस्वेत्यन्वयः॥ ४ ॥

अथपञ्चमी–

वृ॒ञ्जेह॒यन्नम॑साब॒र्हिर॒ग्नावया॑मि॒स्रुग्घृ॒तव॑तीसुवृ॒क्तिः ।
अम्य॑क्षि॒सद्म॒सद॑नेपृथि॒व्याअश्रा॑यिय॒ज्ञःसूर्ये॒नचक्षुः॑ ॥ ५ ॥

वृ॒ञ्जे । ह॒ । यत् । नम॑सा । ब॒र्हिः । अ॒ग्नौ । अया॑मि । स्रुक् । घृ॒तऽव॑ती । सु॒ऽवृ॒क्तिः । अम्य॑क्षि । सद्म॑ । सद॑ने । पृ॒थि॒व्याः । अश्रा॑यि । य॒ज्ञः । सूर्ये॑ । न । चक्षुः॑ ॥ ५ ॥

यद्ध यदाखलु नमसा हविषासह अग्नौ अग्निसमीपे बर्हिर्वृञ्जे वृजिश्छेदनार्थः छिद्यते आह्रियतइत्यर्थः सुवृक्तिः सुष्ठुदोषैर्वर्जिता घृतवती घृतपूर्णास्रुक् अयामि नियम्यते बर्हिष्यासाद्यते तथा पृथिव्याभूमेः सदने स्थाने सद्महविरासादनार्थावेदिः अम्यक्षि म्यक्षतिर्गतिकर्मा गम्यते परिगृह्यते तदानींयज्ञः अश्रायि यजमानेआश्रितोभवति तत्रदृष्टान्तः—सूर्येनचक्षुः यथा सूर्येसर्वस्यप्रेरकेआदित्येप्रकाशकंतेजःसमवैतितद्वत् ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

द॒श॒स्यानः॑पुर्व॑णीकहोतर्दे॒वेभि॑रग्नेअ॒ग्निभि॑रिधा॒नः ।
रा॒यःसू॑नोसहसोवावसा॒नाअति॑स्रसेमवृ॒जन॒न्नांहः॑ ॥ ६ ॥ १३ ॥

द॒श॒स्य । न॒ः । पु॒रु॒ऽअ॒नी॒क॒ । हो॒त॒ः । दे॒वेभि॑ः । अ॒ग्ने॒ । अ॒ग्निऽभि॑ः ।
इ॒धा॒नः । रा॒यः । सू॒नो॒ इति॑ । स॒ह॒स॒ः । व॒व॒सा॒नाः । अति॑ । स्र॒से॒म॒ ।
वृ॒जन॑म् । न । अंहः॑ ॥ ६ ॥ १३ ॥

हेपुर्वणीक बहुज्वाल होतर्देवानामाह्वातरग्ने देवेभिर्देवैर्द्योतमानैः अन्यैरग्निभिःत्वद्विभूतिभूतैःसार्धं इधानः इध्यमानोदीप्यमानःसन् नोस्मभ्यं रायोधनानि दशस्य प्रयच्छ हेसहसः सूनो बलस्यपुत्राग्ने वावसानाः हविषात्वामाच्छादयन्तोवयं वृजनंन शत्रुमिव अंहः पापं अतिस्रसेम अतिगच्छेम अतिक्रामेमेत्यर्थः ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

मध्येहोतेतिषळृचंद्वादशंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं मध्यइत्यनुक्रान्तं प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

मध्ये॒होता॑दुरो॒णेब॒र्हिषो॒राळ॒ग्निस्तो॒दस्य॒रोद॑सी॒यज॑ध्यै ।
अ॒यंससू॒नुःसह॑सऋ॒तावा॑दू॒रात्सूर्यो॒नशो॒चिषा॑ततान ॥ १ ॥

मध्ये॑ । होता॑ । दु॒रो॒णे । ब॒र्हिषः॑ । राट् । अ॒ग्निः । तो॒दस्य॑ ।
रोद॑सी॒ इति॑ । यज॑ध्यै । अ॒यम् । सः । सू॒नुः । सह॑सः । ऋ॒तऽवा॑ ।
दू॒रात् । सूर्यः॑ । न । शो॒चिषा॑ । त॒ता॒न ॥ १ ॥

होता देवानामाह्वाता बर्हिषोयज्ञस्य राट् राजाग्निः तोदस्य तुद्यतेतपसापीड्यतेइतितोदः यजमानः तस्यदुरोणेगृहे मध्येनिषीदतीतिशेषः किमर्थं रोदसी द्यावापृथिव्यौ यजध्यै यष्टुं सताद्दशोयं सहसःसूनुः सहसस्पुत्रः ऋतावा सत्यवान् यज्ञवान्वाग्निः सूर्योन सूर्यइव दूरात् दूरतएव शोचिषा तेजसा ततान आतनोति विस्तारयति दूरदेशेवर्तमानोपि सूर्यइवसर्वंजग-न्द्भासयतीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

आयस्मि॒न्त्वेस्वपा॑केयज॒त्र॒यक्ष॑द्राजन्त्स॒र्वता॑तेव॒नुद्यौः ।
त्रि॒ष॒धस्थ॑स्तत॒रुषो॒नजंहो॑ह॒व्याम॒घानि॒मानु॑षा॒यजं॑ध्यै ॥ २ ॥

आ । यस्मि॑न् । त्वे इति॑ । सु । अपा॑के । य॒ज॒त्र॒ । यक्ष॑त् । रा॒ज॒न् ।
स॒र्वता॑ताऽइव । नु । द्यौः । त्रि॒ऽस॒धस्थः॑ । त॒त॒रुषः॑ । न । जंहः॑ ।
ह॒व्या । म॒घानि॑ । मानु॑षा । यजं॑ध्यै ॥ २ ॥

द्यौःस्तोता सर्वतातेव इवशब्दःपूरकः यज्ञनामैतत् सर्वतातौ सर्वैस्तायमानेयज्ञे यद्वा सर्व-शब्दात्स्वार्थिकस्तातिल्प्रत्ययः सर्वस्तोता हेयजत्र यष्टव्य राजन् राजमानाग्ने अपाके प्राप्ते त्वे यस्मिंस्त्वेत्वयि सु अत्यन्तं नु क्षिप्रं आयक्षत् आयजति हवींषिजुहोति त्रिषधस्थः त्रिषुलोके-षुसहस्थितः यद्वा गार्हपत्यादिरूपेणत्रिधावस्थितः ताद्दशस्त्वं तरुषोन तरितासूर्यइव जंहः शीघ्र-गन्ताभव जंहइतिहन्तेर्गतिकर्मणोरूपं यद्वा तॄप्लवनतरणयोरित्यस्मात्क्वसौरूपंततर्वानिति तस्य षष्ठ्यांरूपमेतत् ततरुषइति तरितुःसूर्यस्येवजंहोवेगस्तवभवत्वित्यर्थः किमर्थं मघानि मंहनीयानि प्रशस्यानि मानुषा मनुष्याणांसंबंधीनि हव्या हव्यानि हवींषि यजध्यै यष्टुं देवेभ्योदातुम् ।

अथतृतीया–

तेजि॑ष्ठा॒यस्या॑र॒तिर्व॑ने॒राट्तो॒दोअध्व॒न्नवृ॑धसा॒नोअ॑द्यौत् ।
अ॒द्रो॒घोनद्र॑वि॒ताचे॑तति॒त्मन्नम॑र्त्योव॒र्त्रओष॑धीषु ॥ ३ ॥

तेजि॑ष्ठा । यस्य॑ । अ॒र॒तिः । व॒ने॒ऽराट् । तो॒दः । अध्व॑न् । न ।
वृ॒ध॒सा॒नः । अ॒द्यौ॒त् । अ॒द्रो॒घः । न । द्र॒वि॒ता । चे॒त॒ति॒ । त्मन् ।
अम॑र्त्यः । अ॒व॒र्त्रः । ओष॑धीषु ॥ ३ ॥

यस्याग्नेः अरतिर्गन्त्रीज्वाला तेजिष्ठा अतिशयेनतेजस्विनीसती वनेराट् दावरूपेणअरण्येराजमानावर्तते वृधसानोवर्धमानः सोग्निः तोदोअध्वंन तोदः सर्वस्यप्रेरकःसूर्यः सइव अध्वनि स्वमार्गेन्तरिक्षे अद्यौत् द्योततेप्रकाशते अपिच अद्रोघोन अद्रोग्धव्योयद्वा प्राणरूपेणसर्वेषामद्रोग्धावायुरिव तादृशः अमर्त्योमरणरहितः सोग्निः ओषधीषु ओषः पाकः एषुधीयतेइत्योषधयोवनानि तेषु द्रविता शीघ्रगामीसन् अवत्रः केनाप्यवारणीयश्चभवन् त्मन् आत्मना स्वप्रकाशेनैवचेतति चेतयति सर्वंजगत् ज्ञापयति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

सास्माकेभिरेतरीनशूषैरग्निःष्टवेदमआजातवेदाः ।
द्रुन्नोवन्वन्क्रत्वानार्वोस्रःपितेवजारयायियज्ञैः ॥ ४ ॥

सः । अस्माकेभिः । एतरि । न । शूषैः । अग्निः । स्तवे । दमे । आ । जातऽवेदाः । द्रुऽअन्नः । वन्वन् । क्रत्वा । न । अर्वा । उस्रः । पिताऽइव । जारयायि । यज्ञैः ॥ ४ ॥

जातवेदाः जातधनोजातप्रज्ञोवा सोग्निः अस्माकेभिरस्मदीयैः स्तोतृभिः एतरीन एतरि गन्तरि याचमानेपुरुषे विद्यमानानिस्तोत्राणियथात्यन्तं सुखकराणि तथा शूषैः सुखकरैःस्तोत्रैः दमेस्मदीयेयज्ञगृहे आ आभिमुख्येन स्तवे स्तूयते अपिच द्रुन्नः द्रुः द्रुमः सएवअन्नंयस्यस तथोक्तः अतएव वन्वन् वनानि संभजन् क्रत्वान क्रतुना आत्मीयेनकर्मणाच अर्वा गन्ताभवति तत्रदृष्टान्तः—उस्रः पितेव पितापालयितावत्सानांजनकोवा उस्रोवृषभइव सयथा मैथुनार्थंशीघ्रंगच्छतितद्वत् यज्ञैर्यज्ञवद्भिर्यजमानैश्च जारयायि स्तूयते जरतेःस्तुतिकर्मणएतद्रूपम् ॥४॥

अथपञ्चमी–

अधस्मास्यपनयन्तिभासोवृथायत्तक्षदनुयातिपृथ्वीम् ।
सद्योयःस्पन्द्रोविषितोधवीयानृणोनतायुरतिधन्वाराट् ॥ ५ ॥

अध । स्म । अस्य । पनयन्ति । भासः । वृथा । यत् । तक्षत् । अनुऽयाति । पृथ्वीम् । सद्यः । यः । स्पन्द्रः । विऽसितः । धवीयान् । ऋणः । न । तायुः । अति । धन्व । राट् ॥ ५ ॥

अधास्मिन् लोके स्मेतिपूरकः अस्याग्नेर्भासोरश्मीन् पनयन्ति स्तोतारःस्तुवन्ति यथा वृथा अनायासेन तक्षत् तक्षन् तनूकुर्वन् वनानि सम्यक्दहन् पृथ्वीं विस्तीर्णामरण्यभुव-मनुयात्यनुगच्छति तदानींपनयन्तीत्यन्वयः योग्निः स्पन्द्रः स्पन्दनवान् विषितोविमुक्तःप्रति-बन्धरहितः अतएव सद्यः शीघ्रंधवीयान् गन्तृतमोभवति कइव ऋणोनतायुः ऋणोतिर्गतिकर्मा तायुरितिस्तेननाम यथास्तेनःशीघ्रंगन्ताभवति तद्वत् सोयमग्निःधन्वमरुभूमिमतिक्रम्य रा राजते यद्वा धन्वन्त्यस्मादापइतिधन्वान्तरिक्षं अतिशयेनान्तरिक्षमाक्रम्यराजते ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

सत्वंनोअर्वन्निदायाविश्वेभिरग्नेअग्निभिरिधानः ॥
वेषिरायोवियासिदुच्छुनामदेमशतहिमाःसुवीराः ॥ ६ ॥ १४।

सः । त्वम् । नः । अर्वन् । निदायाः । विश्वेभिः । अग्ने । अग्निऽभिः ।
इधानः । वेषि । रायः । वि । यासि । दुच्छुनाः । मदेम ।
शतऽहिमाः । सुऽवीराः ॥ ६ ॥ १४ ॥

हेअर्वन् गन्तरग्ने सतादृशस्त्वं निदायाः निन्दित्र्याः प्रजायाः निन्दायाएववापाहीतिशेषः कथंभूतः सन् विश्वेभिः सर्वैरग्निभिः त्वच्छाखाभूतैः इधानः इध्यमानःसन् रायोधनानिच अस्मान्वेषि गमय यद्वा हविर्लक्षणानि धनानि वेषि कामयसे दुच्छुनाः दुःखकारिणीः शत्रुसेनाः वियासिच विविधंगमयसिच वयंच सुवीराः शोभनपुत्रपौत्राःसन्तः शतहिमाः शतसंवत्सरान् मदेम मोदेम ॥६॥ ॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

त्वद्विश्वेतिषळृचंत्रयोदशंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं त्वद्विश्वेत्यनुक्रान्तं प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

त्वद्विश्वासुभगसौभगान्यग्नेवियन्तिवनिनोनवयाः ।
श्रुष्टीरयिर्वाजोवृत्रतूर्येदिवोवृष्टिरीड्योरीतिरपाम् ॥ १ ॥

त्वत् । विश्वा । सुऽभग । सौभगानि । अग्ने । वि । यन्ति । वनिनः ।
न । वयाः । श्रुष्टी । रयिः । वाजः । वृत्रऽतूर्ये । दिवः । वृष्टिः ।
ईड्यः । रीतिः । अपाम् ॥ १ ॥

हेसुभग शोभनधनाग्ने विश्वा विश्वानिसर्वाणि सौभगानि धनानि त्वत् त्वत्तः वियन्ति विविधंनिर्गच्छन्ति हिरण्यमूलत्वात्सर्वेषांधनानां हिरण्यंचाग्नेःसकाशादुत्पन्नं तस्यरेतःपरापतत् तद्धिरण्यमभवदिति[1]श्रुतेः। निर्गमनेदृष्टान्तः—वनिनोनवयाः यथावृक्षाच्छाखाविविधंनिर्गच्छन्ति तद्वत् तथा रयिः पशुसंघश्च त्वत्सकाशादेव श्रुष्टीक्षिप्रं व्येति निर्गच्छति पशवोवैरयिःपशूनेवावरुन्धे[2]इतितैत्तिरीयकम्। वृत्रतूर्ये वृत्राणांशत्रूणांहिंसकेसंग्रामे शत्रून्जेतुं वाजोबलंच त्वत्तोव्येति दिवोन्तरिक्षाद्यावृष्टिः सापि त्वत्तएवव्येति अग्नौप्रास्ताहुतिःसम्यगादित्यमुपतिष्ठते। आदित्याज्जायतेवृष्टिर्वृष्टेरन्नंततःप्रजाइतिस्मरणात्॥ अतस्त्वमीड्यः सर्वैःस्तुत्यःसन् अपामुदकानां रीतिर्गमयिताभवसि ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वंभगो॑न॒आहिरत्न॑मि॒षेपरि॑ज्मेवक्षयसिद॒स्मव॑र्चाः ।
अग्ने॑मि॒त्रोन॑बृह॒तऋ॒तस्या॑सिक्ष॒त्तावा॒मस्य॑देव॒भूरे॑ः ॥ २ ॥

त्वम् । भग॑ः । न॒ः । आ । हि । रत्न॑म् । इ॒षे । परि॑ज्माऽइव ।
क्ष॒य॒सि॒ । द॒स्मऽव॑र्चाः । अग्ने॑ । मि॒त्रः । न । बृ॒ह॒तः । ऋ॒तस्य॑ ।
असि॑ । क्ष॒त्ता । वा॒मस्य॑ । दे॒व॒ । भूरे॑ः ॥ २ ॥

हेअग्ने भगोभजनीयस्त्वं नोस्मभ्यं रत्नं रमणीयंधनं आइषे आगमय प्रयच्छ इण्गतावित्यस्यैतद्रूपं हीतिपूरकः दस्मवर्चाः दर्शनीयदीप्तिस्त्वं परिज्मेवपरितोगन्तावायुरिव क्षयसि सर्वत्रनिवससि यद्वा क्षयतिरैश्वर्यकर्मा सर्वस्येशिषे हेअग्ने मित्रोन प्रमीतेस्त्रायकोदेवइव बृहतोमहतःऋतस्योदकस्य यज्ञस्यवा क्षत्तासि क्षदतिरत्रदानकर्मा दाताभवसि तथा हेदेव द्योतमानाग्ने भूरेर्बहुलस्य वामस्य वननीयस्य धनस्यच दाताभवसीत्यनुषङ्गः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सस॒त्प॑तिः॒शव॑साहन्तिवृ॒त्रमग्ने॒विप्रो॒विप॒णेर्भ॑र्ति॒वाज॑म् ।
यंत्वंप्र॑चेतऋतजातरा॒यास॒जोषा॒नप्त्रा॒पांहि॒नोषि॑ ॥ ३ ॥

---

[1] तै० ब्रा० १. १. ३. । [2] तै० सं० १. ५. ८. ।

सः । सत्ऽपतिः । शवसा । ह॒न्ति॒ । वृ॒त्रम् । अग्ने॑ । विप्रः॑ । वि । प॒णेः ।
भर्ति॒ । वाज॑म् । यम् । त्वम् । प्र॒ऽचे॒त॒ः । ऋ॒त॒ऽजा॒त॒ । रा॒या ।
स॒ऽजोषाः॑ । नप्त्रा॑ । अ॒पाम् । हि॒नोषि॑ ॥ ३ ॥

हेअग्ने सत्पतिः सतांपालयिता सपुरुषः वृत्रमावरकंशत्रुं शवसा बलेन हन्ति सचविप्रोमेधावीसन् पणेर्वणिजः एतन्नाम्नोसुरस्य वाजमन्नं बलंवा बिभर्ति वियुज्यहरति हृग्रहोर्भइतिभत्वं हेप्रचेतः प्रकृष्टज्ञान ऋतजात ऋतमितियज्ञनाम तदर्थंजाताग्ने अपांनप्त्रा नपातयित्रा पुत्रेण मध्यमस्थानेन वैद्युताग्निना सजोषाः संगतस्त्वं यंपुरुषं राया चतुर्थ्यर्थेतृतीया धनार्थं हिनोषि प्रेरयसि सहन्तीत्यन्वयः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

यस्ते॑सूनोसहसोगी॒र्भिरु॒क्थैर्य॒ज्ञैर्मर्तो॒निशि॑तिंवे॒द्यान॑ट् ।
वि॒श्वं॑सदे॒वप्रति॒वार॑मग्नेध॒त्तेधा॒न्यं१॒पत्य॑तेवस॒व्यैः ॥ ४ ॥

यः । ते॒ । सू॒नो॒ इति॑ । स॒ह॒सः॒ । गीः॒ऽभिः । उ॒क्थैः । य॒ज्ञैः । मर्तः॑ ।
निऽशि॑तिम् । वे॒द्या । आन॑ट् । विश्व॑म् । सः । दे॒व॒ । प्रति॑ । वा॒ । अरं
अ॒ग्ने॒ । ध॒त्ते । धा॒न्य॑म् । पत्य॑ते । व॒स॒व्यैः॑ ॥ ४ ॥

हेसहसःसूनो बलस्यपुत्राग्ने ते तव निशितिं तैक्ष्ण्यं योमर्तोमनुष्योयजमानः गीर्भिः स्तुतिभिः उक्थैः शस्त्रैः यज्ञैर्यजनसाधनैः हविर्भिश्च वेद्या वेद्यायां यज्ञभूमौ आनट् प्रापयति समर्तः हेदेव द्योतमानाग्ने विश्वं सर्वं अरं पर्याप्तं वाशब्दश्चार्थे धान्यंच प्रतिधत्ते प्रतिधारयति वसव्यैर्वसुभिश्चपत्यते संगच्छते ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

ता नृभ्य॒आसौ॑श्रव॒सासुवीरा॒ग्नेसू॑नोसहसःपु॒ष्यसे॑धाः ।
कृ॒णोषि॒यच्छव॑सा॒भूरि॑प॒श्वोवयो॒वृका॑या॒रये॒जसु॑रये ॥ ५ ॥

ता । नृ॒ऽभ्यः॑ । आ । सौ॒श्र॒व॒सा । सु॒ऽवीरा॑ । अग्ने॑ । सू॒नो॒ इति॑ ।
स॒ह॒सः॒ । पु॒ष्यसे॑ । धाः॒ । कृ॒णोषि॑ । यत् । शव॑सा । भूरि॑ । प॒श्वः ।
वयः॑ । वृका॑य । अ॒रये॑ । जसु॑रये ॥ ५ ॥

हेसहसःसूनो सहसस्पुत्राग्ने सुवीराः शोभनैःपुत्रैरुपेतानि सौश्रवसा सुश्रवांसि शोभनान्यन्नानि ता तानि नृभ्यः शत्रुजनेभ्यः आहृत्य धाः अस्मासुधेहि किमर्थं पुष्यसे पोषार्थं यद्वा नृभ्यः स्तुतीनांनेतृभ्योस्मभ्यं आधेहि आभिमुख्येनप्रयच्छ शवसा बलेनयुक्तस्त्वं भूरि बहुलं पश्वः पशोःसंबन्धिदध्यादिलक्षणं यद्वयोन्नं वृकाय आदात्रे जसुरये उपक्षपयित्रे कृणोषि तदन्नमाहृत्यप्रयच्छेत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी–

व॒द्मासू॑नोसहसोनो॒विहा॑या॒अग्ने॑तो॒कंतन॑यंवा॒जिनो॑दाः ।
विश्वा॑भिर्गी॒र्भिर॒भिपू॒र्तिम॑श्या॒मदे॑मश॒तहि॑माःसु॒वीराः॑ ॥६॥१५॥

व॒द्मा । सू॒नो॒ इति॑ । स॒ह॒सः॒ । नः॒ । वि॒ऽहा॑याः । अग्ने॑ । तो॒कम् ।
तन॑यम् । वा॒जि । नः॒ । दाः॒ । विश्वा॑भिः । गीः॒ऽभिः । अ॒भि । पू॒र्तिम् ।
अ॒श्या॒म् । मदे॑म । श॒तऽहि॑माः । सु॒ऽवीराः॑ ॥ ६ ॥ १५ ॥

हेसहसःसूनोग्ने विहायाः महन्नामैतत् महांस्त्वं नोस्माकं वद्मा वदिता हितोपदेष्टाभव अपिच तोकं पुत्रं तनयं तत्पुत्रंच वाजि अन्नयुक्तं नोस्मभ्यं दाः देहि अहंस्तोता विश्वाभिः सर्वाभिर्गीर्भिस्त्वद्विषयाभिः स्तुतिभिः पूर्तिं कामानांपूर्तिं अभ्यश्यां अभिप्राप्नुयां अन्यद्गतम् ॥६॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेपञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अग्नायइतिषळृचंचतुर्दशंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षमाग्नेयं षष्ठीशक्वरी शिष्टाःपञ्चानुष्टुभः तथाचानुक्रान्तं–अग्नायआनुष्टुभंशक्वर्यंतमिति। प्रातरनुवाके आग्नेयेक्रतौ आश्विनशस्त्रेचेदंसूक्तं सूत्रितंच–अग्नायोहोताजनिष्टेति । अत्रेश्चतुर्वीराख्ये चतूरात्रेऽहीनेतृतीयेहनीदंसूक्तं आज्यशस्त्रं सूत्रितंच–अग्नायोमर्त्योदुवइतितृतीयइति ।

तत्रप्रथमा–

अ॒ग्नायोमर्त्यो॒दुवो॒धियं॑जु॒जोष॑धी॒तिभिः॑ ।
भस॒न्नुषप्रपू॒र्व्यइषं॑वुरी॒ताव॑से ॥ १ ॥

अ॒ग्ना । यः । मर्त्यः॑ । दुवः॑ । धिय॑म् । जु॒जोष॑ । धी॒तिऽभिः॑ ।
भस॑त् । नु । सः । प्र । पू॒र्व्यः॑ । इष॑म् । वु॒री॒त॒ । अव॑से ॥ १ ॥

योमर्त्योमनुष्यः अग्ना अग्नौ अग्निविषयं दुवः परिचरणं धियंकर्मंच यज्ञादिलक्षणं गीतिभिः स्तुतिभिःसार्धं जुजोष सेवतेआचरति समर्त्यः पूर्व्यः पूर्वेषांमुख्यःसन् नु क्षिप्रं प्र प्रभासेत प्रकृष्टप्रकाशवान्भवेत् अवसे पुत्रादीनांरक्षणार्थं इषमन्नंच वुरीत वृणीत संभजेत प्रत्नुसकाशाल्लभेतेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अग्निरिद्धिप्रचेताअग्निर्वेधस्तमऋषिः ।
अग्निंहोतारमीळतेयज्ञेषुमनुषोविशः ॥ २ ॥

अग्निः । इत् । हि । प्रऽचेताः । अग्निः । वेधःऽतमः । ऋषिः ।
अग्निम् । होतारम् । ईळते । यज्ञेषु । मनुषः । विशः ॥ २ ॥

अग्निरित् अग्निरिव प्रचेताः प्रकृष्टज्ञानवान् नान्यःकश्चित् हियस्मादेवंतस्मात् वेधस्तमोविधातृतमोतिशयेनहविर्वहनादीनांकर्मणांकर्ता ऋषिः सर्वस्यद्रष्टाचभवति मनुषोमनुष्यस्य यजमानस्य विशः प्रजाऋत्विग्लक्षणाहोतारंदेवानामाह्वातारं तादृशमग्निं यज्ञेषु यागेषु ईळते स्तुवन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

नानाह्य१ग्नेवसेस्पर्धन्तेरायोअर्यः ।
तूर्वन्तोदस्युमायवोव्रतैःसीक्षन्तोअव्रतम् ॥ ३ ॥

नाना । हि । अग्ने । अवसे । स्पर्धन्ते । रायः । अर्यः । तूर्वन्तः ।
दस्युम् । आयवः । व्रतैः । सीक्षन्तः । अव्रतम् ॥ ३ ॥

हेअग्ने अर्यः अरेःशत्रोः रायोधनानि अवसे त्वत्र स्तोतृणांरक्षणार्थं नाना शत्रुवशात्पृथक्भूताः स्पर्धन्ते अहमेवपालयान्यहमेवपालयानीतिस्पर्धांकुर्वन्ति आयवोमनुष्याश्चस्तोतारः दस्युमुपक्षपयितारंशत्रुं तूर्वन्तोहिंसन्तः व्रतैस्त्वद्देवत्यैर्यागैः अव्रतंव्रतविरोधिनंच सीक्षन्तः सोढुमभिभवितुमिच्छन्तोभवन्ति ॥ ३॥

अथचतुर्थी–

अग्निरप्सामृतीषहंवीरंददातिसत्पतिम् ।
यस्यत्रसन्तिशवसःसञ्चक्षिशत्रवोभिया ॥ ४ ॥

अग्निः । अप्साम् । ऋतिऽसहम् । वीरम् । ददाति । सत्ऽपतिम् ।
यस्य । त्रसन्ति । शवसः । सम्ऽचक्षि । शत्रवः । भिया ॥ ४ ॥

अयमग्निः वीरंपुत्रं ददाति स्तोतृभ्यः प्रयच्छति कीदृशंपुत्रंअप्सां अपामाप्तव्यानांकर्मणां सनितारं संभक्तारं ऋतीषहं ऋतीनां अरातीनां सोढारं अभिभवितारं सत्पतिं सतांकर्मणांपालयितारं यस्यवीरस्य संचक्षि संदर्शनेसति शवसोबलात् भियाभीत्या शत्रवस्त्रसन्ति उद्विजन्ते तंवीरमित्यन्वयः ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

अग्निर्हिविद्मनानिदोदेवोमर्तमुरुष्यति ।
सहावायस्यावृतोरयिर्वाजेष्ववृतः ॥ ५ ॥

अग्निः । हि । विद्मना । निदः । देवः । मर्तः । उरुष्यति । सहऽवा ।
यस्य । अवृतः । रयिः । वाजेषु । अवृतः ॥ ५ ॥

सहावा सहोबलंतद्वान् देवोदानादिगुणयुक्तोग्निः विद्मना ज्ञानेनयुक्तःसन् तं मर्तं मनुष्यं यजमानं निदोनिन्दकात् उरुष्यति रक्षति हीतिपूरकः यस्यमर्तस्य रयिः हविर्लक्षणंधनं अवृतः रक्षःप्रभृतिभिरनाच्छादितं वाजेषु यज्ञेषु अवृतः अन्यैर्यजमानैरसंभक्तं तं हविष्मन्तं यजमानं उरुष्यतीत्यन्वयः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी–

अच्छानोमित्रमहोदेवदेवानग्नेवोचःसुमतिंरोदस्योः । वीहिस्वस्तिंसुक्षितिंदिवोनॄन्द्विषोअंहांसिदुरितातरेमतातरेमतवावसातरेम ॥ ६ ॥ १६ ॥

अच्छ । नः । मित्रऽमहः । देव । देवान् । अग्ने । वोचः । सुऽमतिम् ।
रोदस्योः । वीहि । स्वस्तिम् । सुऽक्षितिम् । दिवः । नॄन् । द्विषः ।
अंहांसि । दुःऽइता । तरेम । ता । तरेम । तव । अवसा । तरेम ॥ ६ ॥ १६

व्याख्यातेयं अक्षरार्थस्तु अनुकूलदीप्ते दानादिगुणयुक्ताग्ने द्यावापृथिव्योरभिगन्तः अस्मदीयांसुष्टुतिं यष्टव्यान्देवान्प्रति वोचः प्रब्रूहि स्तुतेर्नेतॄनस्मांश्च सुनिवासं अविनाशं वयंच त्वत्प्रसादात्द्वेष्टॄन् पापानि तत्फलानि दुर्गमनानिचातिक्रामेम व्यवहितानि जन्मान्तर तानिच तान्यतिक्रामेम त्वदीयेनरक्षणेन अत्यन्तमतिक्रामेमेति ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपंचमेषोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

इममूषुवइत्येकोनविंशत्यृचंपञ्चदशंसूक्तं आंगिरसस्यवीतहव्यस्यभरद्वाजस्यवार्षं आ यं आदौनवजगत्यः तृतीयाषष्ठ्यौतुशक्कर्यतिशक्कर्यौ पञ्चदशीशक्करी सप्तदश्यनुष्टुप् अष्टा बृहती दशम्याद्याःपञ्च षोळश्येकोनविंशीचेतिसप्तत्रिष्टुभः तथाचानुक्रान्तं—इममूष्वेकोन तहव्यऋषिर्वा जागतंप्राग्दशम्याः तृतीयापञ्चदश्यौशक्कर्यौषष्ठ्यतिशक्कर्यनुष्टुब्बृहत्याउपान्त्ये प्रातरनुवाकेआग्नेयेक्रतौआश्विनशस्त्रेचआदितोनवर्चः सूत्रितंच—इममूषुवोअतिथिमुषर्बुधं दशरात्रेपञ्चमेहनिनवर्चमाज्यशस्त्रंच सूत्रितंच—इममूषुवोअतिथिमुषर्बुधमितिनवाज्यमिति।

तत्रप्रथमा—

इममूषुवोअतिथिमुषर्बुधंविश्वासांविशांपतिमृञ्जसेगिरा।
वेतीद्दिवोजनुषाकच्चिदाशुचिर्ज्योक्चिदत्तिगर्भोयदच्युतम्॥

इमम् । ऊँ इति । सु । वः । अतिथिम् । उषःऽबुधम् । विश्वासाम् । विशाम् । पतिम् । ऋञ्जसे । गिरा । वेति । इत् । दिवः । जनुषा । कत् । चित् । आ । शुचिः । ज्योक् । चित् । अत्ति । गर्भः । यत् । अच्युतम् ॥

हेवीतहव्यऋषे भरद्वाजवा वः त्वं विभक्तिवचनयोर्व्यत्ययः इममु इममेवाग्निं गिरा स्तु सुऋंजसे सुष्टुप्रसाधय ऋंजतिःप्रसाधनकर्मेतियास्कः। कीदृशमतिथिं सततंगन्तारं यद्वा तिथिवत्पूज्यं उषर्बुधं उषसिप्रबुद्धं विश्वासां सर्वासां विशां प्रजानां पतिं पालयितारं जन्मना स्वतएवशुचिः शुद्धोनिर्मलोवाग्निः कच्चित् कदाचित् कस्मिंश्चित् यागकाले द्युलोकात् आवेति आगच्छति तदानींप्रसाधयेत्यन्वयः एवंप्रसाधितोग्निः गर्भः अरण्योः गर्भवद्वर्तमानः यद्वा द्यावापृथिव्योर्गर्भभूतःसन् यद्धविः अच्युतं च्युतिरहितं नित्यं अग्नि त्रादिसाधनभूतं पयःप्रभृतिकं तत्ज्योक्चित् चिरकालं अत्ति भक्षयति ॥ १ ॥

---

१ नि० ६. २१.।

अथद्वितीया–

मि॒त्रंनयंसुधि॑तं॒भृग॑वोद॒धुर्व॑न॒स्पता॒वीड्य॑मू॒र्ध्वशो॑चिषम् ।
सत्वंसुप्री॑तोवी॒तह॑व्येअद्भु॒तप्रश॑स्तिभिर्म॒हय॑सेदि॒वेदि॑वे ॥ २ ॥

मि॒त्रम् । न । यम् । सुऽधि॑तम् । भृग॑वः । द॒धुः । वन॒स्पतौ॑ । ईड्य॑म् । ऊ॒र्ध्वऽशो॑चिषम् । सः । त्वम् । सुऽप्री॑तः । वी॒तऽह॑व्ये । अ॒द्भु॒त । प्रश॑स्तिऽभिः । म॒ह॒य॒से॒ । दि॒वेऽदि॑वे ॥ २ ॥

वनस्पतावरण्यां सुधितं सुष्टुनिहितं ईडचं स्तुत्यं ऊर्ध्वशोचिषं उच्छ्रिततेजस्कं यमग्निंत्वां मित्रंनमित्रमिव सखिभूतमिव भृगवोमहर्षयः दधुरादधुः गृहेस्थापितवन्तः हेअद्भुत महन्नग्ने सताद्दशस्त्वं वीतहव्ये एतत्संज्ञेऋषौ सुप्रीतः सुष्टुप्रीयमाणोभव यतः दिवेदिवे प्रतिदिनं प्रशस्तिभिः प्रकृष्टैःस्तोत्रैः महयसे पूज्यसे भरद्वाजऋषिश्चेत् वीतहव्येदत्तहविष्के भरद्वाजइतियोजनीयम् ॥ २ ॥

अथतृतीया–

सत्वंदक्ष॑स्यावृ॒कोवृ॒धोभू॑र॒र्यःपर॑स्या॒न्तर॑स्य॒तरु॑षः । रा॒यःसू॑नोसहसो॒
मर्त्ये॒ष्वाछ॒र्दिर्य॑च्छवी॒तह॑व्यायस॒प्रथो॑भ॒रद्वा॑जायस॒प्रथः॑ ॥ ३ ॥

सः । त्वम् । दक्ष॑स्य । अ॒वृ॒कः । वृ॒धः । भूः॒ । अ॒र्यः । पर॑स्य । अन्त॑रस्य । तरु॑षः । रा॒यः । सू॒नो॒ इति॑ । स॒ह॒सः॒ । मर्त्ये॑षु । आ । छ॒र्दिः । य॒च्छ॒ । वी॒तऽह॑व्याय । स॒ऽप्रथः॑ । भ॒रत्ऽवा॑जाय । स॒ऽप्रथः॑ ॥ ३ ॥

हेअग्ने सताद्दशः अवृकोबाधकरहितस्त्वं दक्षस्यानुष्ठानसमर्थस्य वृधोवर्धयिता भूः भवसि तथा परस्य विप्रकृष्टस्य अर्यः अरेः शत्रोः अन्तरस्यान्तिकतरस्यसन्निकृष्टस्यशत्रोः तरुषः तरिताभवसि अतःकारणात् हेसहसःसूनो सप्रथः सर्वतःपृथुस्त्वं मर्त्येषु मनुष्येषुमध्ये भरद्वाजायसंभृतहविर्लक्षणान्नाय वीतहव्याय वीतं गमितंहव्यंहविर्येनताद्दशाय भरद्वाजायेतिवायोज्यं रायोधनानि छर्दिर्गृहमायच्छ प्रयच्छ सप्रथइतिपुनरुक्तिरादरार्था ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

द्युतानंवोअतिथिंस्वर्णरमग्निंहोतारंमनुषःस्वध्वरम् ।
विप्रंनद्युक्षवचसंसुवृक्तिभिर्हव्यवाहमरतिंदेवमृञ्जसे ॥ ४ ॥

द्युतानम् । वः । अतिथिम् । स्वः॰नरम् । अग्निम् । होतारम् ।
मनुषः । सु॰अध्वरम् । विप्रम् । न । द्युक्ष॰वचसम् । सुवृक्ति॰भिः ।
हव्य॰वाहम् । अरतिम् । देवम् । ऋञ्जसे ॥ ४ ॥

हेवीतहव्य त्वं सुवृक्तिभिः शोभनाभिःस्तुतिभिः हव्यवाहं हविषांवोढारं देवमग्निं ऋञ्ज
प्रसाधय कीदृशं द्युतानं दीप्यमानं वोयुष्माकं अतिथिमतिथिवत्पूज्यं स्वर्णरं स्वर्गस्यने
मनुषोमनोःप्रजापतेर्यज्ञे होतारं देवानामाह्वातारं स्वध्वरं शोभनयज्ञं विप्रंन मेधाविनंविप्र
मिव द्युक्षवचसं दीप्तेर्निवासभूतंद्युक्षं तादृशवाक्योपेतं अरतिमर्यंस्वामिनं ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी–

पावकयायश्चितयन्त्याकृपाक्षामन्रुरुचउषसोनभानुनां ।
तूर्वन्नयामन्नेतशस्यनूरणआयोघृणेनततृषाणोअजरः॥५॥१

पावकया । यः । चितयन्त्या । कृपा । क्षामन् । रुरुचे । उषसः ।
न । भानुनां । तूर्वन् । न । यामन् । एतशस्य । नु । रणे । आ । यः ।
घृणे । न । ततृषाणः । अजरः ॥ ५ ॥ १७ ॥

योग्निः पावकया शोधयित्र्या चितयन्त्या चेतयन्त्या प्रज्ञापयन्त्या कृपा दीप्त्या क्षाम
भूम्यां रुरुचे दीप्यते उषसोनभानुना यथाउषसः प्रकाशेनभासन्तेतद्वत् अपिच यामन् य
मनि सङ्ग्रामे तुर्वन्न शत्रून् हिंसन्पुरुषइव एतशस्य एतत्संज्ञकस्यऋषेरणे सूर्येणसहसंग्रामे
यार्थं योग्निर्नुक्षिप्रंआघृणे आदीप्यते प्रैतशंसूर्येपस्पृधानमितिनिगमान्तरं । नूनं सर्वेदेवास्त
साहाय्यमकार्षुः यश्च ततृषाणस्तृषितः प्रभावेनसर्वभक्षणशीलः अजरः जरारहितश्चभवति
देवमृंजसइतिपूर्वस्यामृचिसंबन्धः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

---

१ ऋ० सं० १. ४. २९. ।

अथषष्ठी–

अग्निमग्निंवः समिधादुवस्यतप्रियंप्रियंवोअतिथिंगृणीषणि ।
उपवोगीर्भिरमृतंविवासतदेवोदेवेषुवनतेहिवार्यंदेवोदेवेषुवनतेहिनोदुवः ॥ ६

अग्निम्ऽअग्निम् । वः । सम्ऽइधा । दुवस्यत । प्रियम्ऽप्रियम् । वः ।
अतिथिम् । गृणीषणि । उप । वः । गीःऽभिः । अमृतम् । विवासत । देवः ।
देवेषु । वनते । हि । वार्यम् । देवः । देवेषु । वनते । हि । नः । दुवः ॥ ६ ॥

हेऽस्मदीयाःस्तोतारोवोयूयं प्रियंप्रियंअत्यंतंप्रियं वोयुष्माकमतिथिं अतिथिवत्पूज्यं गृणीषणि शब्दनीयं स्तुत्यं अग्निमग्निं अग्निमेव नान्यंदेवमित्यर्थः समिधा समिन्धनेन समिद्भिर्वा दुवस्यत परिचरत यद्वा गृणीषणीतिसप्तम्यन्तं गृणीषणि स्तोत्रे विषयतयावर्तमानं अपिच वोयूयं अमृतममरणं अग्निं गीर्भिःस्तुतिभिः उपेत्य विवासत परिचरत हियस्मात् देवेषुमध्ये देवोदानादिगुणयुक्तोग्निः वार्यं वरणीयं समिदादिकं वनते संभजते हियस्माच्च देवेषुमध्ये देवोग्निः नोस्माकं दुवः परिचरणं वनते संभजते तस्माद्दुवस्यतेत्यन्वयः ॥ ६ ॥

दशमेहन्याग्निमारुतेसमिद्धमितितृचोजातवेदस्यनिविद्धानार्थः सूत्रितंच–समिद्धमग्निं-समिधागिरागृणइतितृचश्चेति ।

तत्रप्रथमासूक्तेसप्तमी–

समिद्धमग्निंसमिधागिरागृणेशुचिंपावकंपुरोअध्वरेध्रुवम् ।
विप्रंहोतारंपुरुवारमद्रुहंकविंसुम्नैरीमहेजातवेदसम् ॥ ७ ॥

सम्ऽइद्धम् । अग्निम् । सम्ऽइधा । गिरा । गृणे । शुचिम् । पावकम् ।
पुरः । अध्वरे । ध्रुवम् । विप्रम् । होतारम् । पुरुऽवारम् । अद्रुहम् ।
कविम् । सुम्नैः । ईमहे । जातऽवेदसम् ॥ ७ ॥

समिद्धं सम्यग्दीप्तमाग्निं समिधा सामिंधनहेतुभूतया गिरा स्तुत्या गृणे स्तौमि यद्वा समिधा समिद्भिर्दारुभिः समिद्धं सम्यगिद्धं अपिच शुचिं स्वयंशुद्धं पावकं सर्वेषांशोधकं ध्रुवं निश्चलं तमग्निं अध्वरे यज्ञे पुरस्करोमीतिशेषः तथाविप्रं मेधाविनं होतारं देवानामाह्वातारं पुरुवारं बहुभिर्वरणीयं अद्रुहं अद्रोग्धारंसर्वेषामनुकूलं काविं क्रान्तदर्शिनं जातवेदसं जातानां

वेदितारमग्निं सुम्नैः सुखकरैःस्तोत्रैः ईमहे संभजामहे यद्वा द्वितीयार्थेतृतीया सुम्नानि
ईमहे याचामहे ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्वांदूतमग्नेअमृतंयुगेयुगेहव्यवाहंदधिरेपायुमीड्यम् ।
देवासश्चमर्तासश्चजागृविंविभुंविश्पतिंनमसानिषेदिरे ॥ ८॥

त्वाम् । दूतम् । अग्ने । अमृतम् । युगेऽयुगे । हव्यऽवाहम् । दधिरे ।
पायुम् । ईड्यम् । देवासः । च । मर्तासः । च । जागृविम् । विऽभु
विश्पतिम् । नमसा । नि । सेदिरे ॥ ८ ॥

हेअग्ने त्वां देवासोदेवाश्च मर्तासोमनुष्याश्च दूतं दधिरे विदधिरेकृतवन्तः कीदृशं
अमृतममरणं युगेयुगे कालेकाले तत्तद्यागानुष्ठानसमये हव्यवाहं हव्यानांहविषांवोढारं
पालयितारमीड्यंस्तुत्यं अपिच ते उभयविधाः जागृविं जागरणशीलं विभुं व्याप्तं
विशांप्रजानांपालयितारं तमग्निं नमसानमस्कारेण हविर्लक्षणान्नेनवा निषेदिरे उपसेदिरे॥८

अथनवमी—

विभूषन्नग्नउभयाँअनुव्रतादूतोदेवानांरजसीसमीयसे ।
यत्तेधीतिंसुमतिमावृणीमहेधस्मानस्त्रिवरूथःशिवोभव ॥ ९॥

विऽभूषन् । अग्ने । उभयान् । अनु । व्रता । दूतः । देवानाम् ।
रजसी इति । सम् । ईयसे । यत् । ते । धीतिम् । सुऽमतिम् ।
आऽवृणीमहे । अध । स्म । नः । त्रिऽवरूथः । शिवः । भव ॥

हेअग्ने उभयानुभयविधान् देवान् मनुष्यांश्च विभूषन् विशेषेणभूषयन् अलंकुर्वन्
अनुव्रता व्रतान्यनु व्रतेषु कर्मसु यागेषु देवानांदूतःसन् रजसी द्यावापृथिव्यौ समीयसे
देवानानेतुंद्युलोकंगच्छसि हवींषिचनेतुमिमंलोकं ।किंच यद्यस्मात्तेतुभ्यं त्वदर्थं धीतिं कर्म
शोभनांस्तुतिंच आवृणीमहे वयंसंभजामहे अध अतःकारणात् त्रिवरूथस्त्रिस्थानस्त्वं
कं शिवःसुखकरोभव स्मेत्येतत्पादपूरणम् ॥ ९ ॥

प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोराग्नेयेक्रतौत्रैष्टुभेछन्दसि तंसुप्रतीकमित्याद्याः षळृचः सूत्रितंच–तंसुप्रतीकमितिषळिति ।

तत्रप्रथमासूक्तेदशमी–

तंसुप्रतीकंसुदृशंस्वञ्चमविद्वांसोविदुष्टरंसपेम ।
सयक्षद्विश्वावयुनानिविद्वान्प्रहव्यमग्निरमृतेषुवोचत् ॥१०॥१८॥

तम् । सुऽप्रतीकम् । सुऽदृशम् । सुऽअञ्चम् । अविद्वांसः । विदुःऽतरम् । सपेम । सः । यक्षत् । विश्वा । वयुनानि । विद्वान् । प्र । हव्यम् । अग्निः । अमृतेषु । वोचत् ॥ १० ॥ १८ ॥

अविद्वांसोवैदुष्यरहिताअल्पमतयोवयं विदुष्टरं विद्वत्तरं सर्वज्ञंतमग्निं सपेम परिचरेम कीदृशं सुप्रतीकं शोभनांगं सुदृशं शोभनद्रष्टारं स्वंचं सुष्ठुअञ्चन्तं गच्छन्तं किंच सतादृशोग्निः यक्षत् देवान्यजतु विश्वा सर्वाणि वयुनानि ज्ञाननामैतत् इहतुज्ञातव्येवर्तते ज्ञातव्यान्यर्थजातानि विद्वान् जानन्नग्निः अमृतेषु मरणरहितेषुदेवेषु हव्यमस्मदीयं हविः प्रवोचत् प्रब्रवीतु युष्मदर्थं हविःकल्पितं तदर्थंयूयमागच्छतेत्येवंकथयतु ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेऽष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथैकादशी–

तमग्नेपास्युततंपिपर्षियस्तआनट्कवयेशूरधीतिम् ।
यज्ञस्यवानिशितिंवोदितिंवातमित्पृणक्षिशवसोतराया ॥ ११ ॥

तम् । अग्ने । पासि । उत । तम् । पिपर्षि । यः । ते । आनट् । कवये । शूर । धीतिम् । यज्ञस्य । वा । निऽशितिम् । वा । उत्ऽइतिम् । वा । तम् । इत् । पृणक्षि । शवसा । उत । राया ॥ ११ ॥

हेअग्ने तंपुरुषं पासि रक्षसि उतापिच तंपिपर्षि कामैःपूरयसि यःपुरुषः हेशूर शौर्यवन्नग्ने कवये क्रान्तदर्शनाय ते तुभ्यं त्वदर्थं धीतिंकर्म स्तुतिंवा आनट् प्राप्नोति यद्वा क्रियाग्रहणंकर्तव्यमिति कर्मणःसंप्रदानत्वाच्चतुर्थी कविंत्वांधीतिंआनट् प्रापयतितंपासीत्यन्वयः अपिच

यज्ञस्य यागस्य वा तत्साधनभूतस्यहविषोवा निशितिं वा निशितिःसंस्कारःतंवाउदितिं उ मनंवा आनट् प्रापयति तमित् तमेव शवसा बलेन पृणक्षि पूरयसि उतापिच राया धनेन पूरयसि ॥ ११ ॥

अथद्वादशी—

त्वमग्नेवनुष्यतोनिपाहित्वमुनःसहसावन्नवद्यात् ।
संत्वाध्वस्मन्वदभ्येतुपाथःसंरयिःस्पृहयाय्यःसहस्री ॥ १२ ॥

त्वम् । अग्ने । वनुष्यतः । नि । पाहि । त्वम् । ऊँ इति । नः ।
सहसाऽवन् । अवद्यात् । सम् । त्वा । ध्वस्मन्ऽवत् । अभि ।
एतु । पाथः । सम् । रयिः । स्पृहयाय्यः । सहस्री ॥ १२ ॥

हेअग्ने त्वं वनुष्यतोहिंसकाच्छत्रोः निपाहि नितरामस्मात्रक्ष हेसहसावन्बलवन्नग्ने त्वमु त्वमेव नोस्मानवद्यात् पापात् निपाहि त्वात्वां ध्वस्मन्वत् ध्वंसनवत् ध्वस्तदोषं पाथोहविर्लक्षणं अस्माभिर्दत्तमन्नं समभ्येतु सम्यगभिगच्छतु स्पृहयाय्यः स्पृहणीयः सहस्री सहस्रसंख्यायुक्तः रयिः त्वयादत्तंधनं सम्यगभिगच्छतु ॥ १२ ॥

व्यूह्ळेदशरात्रेपंचमेहन्याग्निमारुतेअग्निर्होतेतितृचोजातवेदसनिविद्धानीयः सूत्रितंच-अग्निर्होतागृहपतिःसराजेतितिस्रइति। पत्नीसंयाजेषुग्रहपतेराद्यानुवाक्या सूत्रितंच-अग्निर्होतागृहपतिःसराजाहव्यवाळग्निरजरःपितानइतिपत्नीसंयाजाइति । आश्विनशस्त्रस्यैषैवप्रतिपत् सूत्रितंच-अग्निर्होतागृहपतिःसराजेति । प्रतिपदेकपातिनीपच्छइति ।

सैषासूक्तेत्रयोदशी—

अग्निर्होतागृहपतिःसराजाविश्वावेदजनिमाजातवेदाः ।
देवानामुतयोमर्त्यानांयजिष्ठःसप्रयजतामृतावा ॥ १३ ॥

अग्निः । होता । गृहऽपतिः । सः । राजा । विश्वा । वेद ।
जनिम । जातऽवेदाः । देवानाम् । उत । यः । मर्त्यानाम् ।
यजिष्ठः । सः । प्र । यजताम् । ऋतऽवा ॥ १३ ॥

होता देवानामाह्वाता राजा राजमानः सोग्निः गृहपतिः गृहाणांपतिरधिपतिर्भवति तथा विश्वा विश्वानिसर्वाणि जनिम जन्मानि जन्मवन्ति भूतजातानि जातवेदाः जातप्रज्ञःसन् वेद वेत्तिजानाति योग्निःदेवानामिन्द्रादीनां उतापिच मर्त्यानांमनुष्याणांचमध्ये यजिष्ठः अतिशयेनयष्टाभवति ऋतावा ऋतंसत्यंयज्ञोवातद्वान्सोग्निः प्रयजतां प्रकर्षेणदेवान्यजतु ॥ १३ ॥

अग्नेयदद्येतिदर्शपूर्णमासयोःस्विष्टकृतोयाज्या सूत्रितंच—अग्नेयदद्यविशोअध्वरस्यहोतरित्यनवानंयजतीति ।

सैषासूक्तेचतुर्दशी—

अग्ने॒यद॒द्यवि॒शोअ॑ध्वरस्यहोत॒:पाव॑कशोचे॒वेष्ट्वं॒हियज्वा॑ ।
ऋ॒ताय॑जासिमहि॒नावियद्भूर्ह॒व्याव॑हयविष्ठ॒याते॑अ॒द्य ॥ १४ ॥

अग्ने॑ । यत् । अ॒द्य । वि॒शः । अ॒ध्व॒र॒स्य॒ । हो॒त॒रिति॑ । पाव॑कऽशोचे । वेः । त्वम् । हि । यज्वा॑ । ऋ॒ता । य॒जा॒सि॒ । म॒हि॒ना । वि । यत् । भूः । ह॒व्या । व॒ह॒ । य॒वि॒ष्ठ॒ । या । ते॒ । अ॒द्य ॥ १४ ॥

हेअध्वरस्यहोतः यज्ञस्यनिष्पादक पावकशोचे शोधकदीप्ते एवंभूतहेअग्ने अद्यास्मिन्काले विशोमनुष्यस्य यजमानस्य यत्कर्तव्यं तत् वेः कामयस्व हियस्मात् त्वंयज्वा देवानांयष्टाभवसि तस्मात् त्वंऋता ऋते यज्ञे यजासि देवान्यज अपिच महिना महिम्ना स्वमाहात्म्येन यद्यस्मात् विभूःविभवसि व्याप्तोभवसि अतःकारणात् हेयविष्ठ युवतमाग्ने तेतुभ्यं त्वदर्थं अद्येदानीं या यानि हव्यानि जुहुमः तानि हव्या हव्यानि हवींषि वह स्वकीयांस्विष्टकृदाख्यांतनुं प्रापय ॥ १४ ॥

अथपंचदशी—

अ॒भिप्रयां॑सि॒सुधि॑तानि॒हिख्यो॑नित्वा॑दधीत॒रोद॑सी॒यज॑ध्यै ।
अवा॑नोमघव॒न्वाज॑साता॒वग्ने॒विश्वा॑निदुरि॒तात॑रेम॒तात॑रेम॒तवाव॑
सातरेम ॥ १५ ॥ १९ ॥

अ॒भि । प्रयां॑सि । सुऽधि॑तानि । हि । ख्यः । नि । त्वा॒ । द॒धी॒त॒ । रोद॑सी॒ इति॑ । यज॑ध्यै । अव॑ । न॒: । म॒घ॒ऽव॒न् । वाज॑ऽसातौ । अग्ने॑ । विश्वा॑नि । दु॒ःऽइ॒ता । त॒रे॒म॒ । ता । त॒रे॒म॒ । तव॑ । अव॑सा । त॒रे॒म॒ ॥ १५ ॥ १९ ॥

हेअग्ने सुधितानि सुनिहितानि वेद्यामासादितानि प्रयांस्यन्नानि हविर्लक्षणान्यभि अभिपश्यसि हिपूरकः तादृशंत्वां रोदसी द्यावापृथिव्यौ एतदुपलक्षितान्सर्वान्देवान् यजध्यै य ष्टुंनिदधीत अयंयजमानोनिहितवान् हेमघवन्नग्ने नोस्मान्वाजसातौ संग्रामे अन्नस्यसंभजने निमित्तभूते अव रक्ष वयंच विश्वानि सर्वाणि दुरिता दुरितानि दुःखानि तरेमातिक्रमे अन्यद्गतम् ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेएकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अग्निप्रणयनेअग्नेविश्वेभिरित्येषानुवक्तव्या सूत्रितंच—अग्नेविश्वेभिःस्वनीकदेवैरित्ये चंआरमेदिति । सैषासूक्तेषोडशी—

अग्नेविश्वेभिःस्वनीकदेवैरूर्णावन्तंप्रथमःसीदयोनिम् ।
कुलायिनंघृतवन्तंसवित्रेयज्ञंनययजमानायसाधु ॥ १६ ॥

अग्ने । विश्वेभिः । सुऽअनीक । देवैः । ऊर्णाऽवन्तम् । प्रथमः । सीद । योनिम् । कुलायिनम् । घृतऽवन्तम् । सवित्रे । यज्ञम् । नय । यजमानाय । साधु ॥ १६ ॥

हेस्वनीक सुज्वालाग्ने विश्वेभिः विश्वैःसर्वैर्देवैःसह ऊर्णावन्तं ऊर्णास्तुकावन्तं यो उत्तरवेदिलक्षणंस्थानं प्रथमः सर्वेषुदेवेषुमुख्यस्त्वं सीद उपविश कीदृशंयोनिं कुलायिनं कु योनीडं तत्सदृशं गुग्गुल्वादिसंभरणोपतं तथाचश्रूयते—कुलायमिवह्येतद्यज्ञेक्रियतेयत्पैतुदार परिधयोगुग्गुलूर्णास्तुकाःसुगन्धितेजनानीति । घृतवन्तं व्याघारणाज्ययुक्तं एवमुत्तरवेद्यांनि स्त्वं सवित्रे हविषांप्रेरयित्रेयजमानाय षष्ठ्यर्थेचतुर्थ्येषा ईदृशस्ययजमानस्य यज्ञं साधु र्जवेननय देवान्प्रापय ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी—

इममुत्यमथर्ववदग्निंमन्थन्तिवेधसः ।
यमंकूयन्तमानयन्नमूरंश्याव्याभ्यः ॥ १७ ॥

इमम् । ऊँ इति । त्यम् । अथर्वऽवत् । अग्निम् । मन्थन्ति । वे यम् । अङ्कुऽयन्तम् । आ । अनयन् । अमूरम् । श्याव्याभ्यः ॥ १

---

१ ऐ० ब्रा० १. २८. ।

वेधसःकर्मणांविधातारऋत्विजः इमंदृश्यमानं त्यं तंपूर्वोक्तगुणमग्निं अथर्ववत् यथाअथर्वाख्यऋषिःपुराअमथ्नात् तथामन्थन्ति मथ्नन्ति अरण्योःसकाशात्जनयन्ति अंकूयन्तं कुत्सितमंचनंगमनंअंकु तदात्मनइच्छन्तं देवेभ्योनिर्गत्य इतस्ततःपलायमानं अमूरं अमूढं यमग्निं श्याव्याभ्यः श्यावीतिरात्रिनाम तत्रभवास्तमसःसंहतयःश्याव्याः ताभ्यःसकाशादानयन् आगमयन् तंमंथन्तीत्यन्वयः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

जनिष्वादेववीतयेसर्वतातास्वस्तये ।
आदेवान्वक्ष्यमृताँऋतावृधोयज्ञंदेवेषुपिस्पृशः ॥ १८ ॥

जनिष्व । देवऽवीतये । सर्वऽताता । स्वस्तये । आ । देवान् ।
वक्षि । अमृतान् । ऋतऽवृधः । यज्ञम् । देवेषु । पिस्पृशः ॥ १८ ॥

हेअग्ने सर्वताता सर्वैस्तायमानेयज्ञे मथ्यमानस्त्वं जनिष्व प्रादुर्भव किमर्थं देववीतये देवकामाययजमानाय षष्ठ्यर्थेचतुर्थ्येषा ईदृशस्ययजमानस्य स्वस्तये अविनाशार्थं जनित्वा च अमृतान् मरणरहितान् ऋतावृधोयज्ञस्यवर्धयितॄन् देवानावक्षि आवह तदनन्तरं तेषुदेवेषु अस्मदीयंयज्ञंपिस्पृशः स्पर्शय प्रापयेत्यर्थः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

वयमुत्वागृहपतेजनानामग्नेअकर्मसमिधाबृहन्तम् ।
अस्थूरिनोगार्हपत्यानिसन्तुतिग्मेनंनस्तेजसासंशिशाधि ॥ १९ ॥ २० ॥

वयम् । ऊँ इति । त्वा । गृहऽपते । जनानाम् । अग्ने ।
अकर्म । सम्ऽइधा । बृहन्तम् । अस्थूरि । नः । गार्हऽपत्यानि ।
सन्तु । तिग्मेन । नः । तेजसा । सम् । शिशाधि ॥ १९ ॥ २० ॥

हेगृहपते यज्ञानांपालकाग्ने जनानां प्राणिनांमध्ये वयमु वयमेव त्वा त्वांसमिधा समिन्धनेन बृहन्तं महान्तं अकर्म कृतवन्तःस्मः अतः कारणात् नोस्माकं गार्हपत्यानिगृहपतित्वानि अस्थूरि अस्थूरिणि एकाश्वयुक्तःशकटःस्थूरिरित्युच्यते तद्विपरीतोबहुभिरश्वैरुपेतःशकटोऽ-

स्थूरिः तेनचसंपूर्णतालक्ष्यते अस्थूरीणि पुत्रपशुधनादिभिःसंपूर्णानिभवन्तु अपिच नोस्मा तिग्मेन तीक्ष्णेनतेजसा संशिशाधि सम्यङ्निश्य सम्यक्तीक्ष्णीकुरु संयोजयेत्यर्थः ॥ १९ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेविंशोवर्गः ॥ २० ॥

॥ इतिषष्ठेमण्डलेप्रथमोनुवाकः ॥ १ ॥

द्वितीयेनुवाके अष्टसूक्तानि तत्रत्वमग्नेयज्ञानामितिअष्टाचत्वारिंशदृचंप्रथमंसूक्तं भरद्वा- जस्यार्षमाग्नेयं आद्याषष्ठीचवर्धमानागायत्रीषट्कसप्तकाष्टकाःसावर्धमानेत्युक्तलक्षणोपेतत्वा सप्तविंश्यनुष्टुप् आतेअग्नेअग्निंदेवासइत्येतेऋचावनुष्टुभौ तयोःपूर्वावीतीयोदेवमितित्रिष्टुप् शिष्टा- द्वाचत्वारिंशदृचोगायत्र्यः तथाचानुक्रम्यते—त्वमग्नेष्टाचत्वारिंशद्गायत्रं वर्धमानाद्याषष्ठीचस विंश्यनुष्टुप्त्रिष्टुपपूर्वेचांत्येइति प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोराग्नेयेक्रतौगायत्रेछन्दसीदंसूक्तमु तत्रान्त्यास्तिस्रऋचउद्धर्तव्याः सूत्र्यतेहि—त्वमग्नेयज्ञानामितितिस्रउत्तमामुद्धरेदिति । विश्वजि- तिआग्निमारुते बृहत्सामयद्यग्निष्टोमसामस्यात् तदानीं आद्याःषळृचःस्तोत्रियानुरूपार्थाः सूत्रि हि—त्वमग्नेयज्ञानामितिस्तोत्रियानुरूपाविति ।

तत्रप्रथमा—

त्वमग्नेयज्ञानांहोताविश्वेषांहितः । देवेभिर्मानुषेजने ॥ १ ॥

त्वम् । अग्ने । यज्ञानाम् । होता । विश्वेषाम् । हितः ।
देवेभिः । मानुषे । जने ॥ १ ॥

हेअग्ने त्वं विश्वेषां सर्वेषां सप्तसंस्थारूपेणभिन्नानांयज्ञानांहोता होमनिष्पादकोसि यद्वा यज्ञानांसंबन्धीदेवानामाह्वाताभवसि कुतइत्यतआह यस्मात्त्वं मानुषे मनोःसंबन्धिनिमनुष्ये जने यजमाने देवेभिर्देवैः हितः होतृत्वेननिहितोसि तस्मादित्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सनोमन्द्राभिरध्वरेजिह्वाभिर्यजामहः । आदेवान्वक्षियक्षिच ॥२॥

सः । नः । मन्द्राभिः । अध्वरे । जिह्वाभिः । यज । महः ।
आ । देवान् । वक्षि । यक्षि । च ॥ २ ॥

हेअग्ने सत्वं नोस्माकमध्वरेयज्ञे मन्द्राभिर्मदकरीभिः स्तुत्याभिर्वा जिह्वाभिः ज्वालाभिः महोमहतोदेवान्यज हविर्भिस्तर्पय कथंतदिति उच्यते देवान्यष्टव्यानिन्द्रादीन् आवक्षि आवह ततोयक्षिच यजच हवींषितेभ्योदेहीत्यर्थः ॥ २ ॥

पाथिकृत्यामग्नेः पथिकृतोनुवाक्या वेत्थेत्येषा सूत्रितंच—वेत्थाहिवेधोअध्वनआदेवानामपि पन्थामगन्मेति ।

सैषातृतीया—

वेत्था॒हि॑वे॑धो॒अध्व॑नः॒प॒थश्च॑दे॒वाञ्ज॑सा । अग्ने॑य॒ज्ञेषु॑सुक्रतो ॥३॥

वेत्थ॑ । हि । वे॒ध॒ः । अध्व॑नः । प॒थः । च॒ । दे॒व॒ । अञ्ज॑सा ।
अग्ने॑ । य॒ज्ञेषु॑ । सु॒क्र॒तो॒ इति॑ सुऽक्रतो ॥ ३ ॥

हेवेधः विधातः सुक्रतो शोभनकर्मन् देव दानादिगुणयुक्ताग्ने त्वं यज्ञेषु दर्शपूर्णमासादियागेषु अध्वनोमहामार्गान् पथश्चक्षुद्रमार्गांश्च अंजसा जवेन वेत्थ जानासि हियस्मादेवं तस्मात् कारणात् यज्ञमार्गाद्भ्रष्टंयजमानं पुनस्तंमार्गंप्रापयेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

त्वामी॑ळे॒अध॑द्वि॒ताभ॑र॒तोवा॒जिभि॑ःशु॒नम् । ई॒जेय॒ज्ञेषु॑य॒ज्ञिय॑म् ॥४॥

त्वाम् । ई॒ळे॒ । अध॑ । द्वि॒ता । भ॒र॒तः । वा॒जिऽभि॑ः । शु॒नम् ।
ई॒जे । य॒ज्ञेषु॑ । य॒ज्ञिय॑म् ॥ ४ ॥

हेअग्ने त्वांभरतः दौष्षंतिः एतत्संज्ञोराजा वाजिभिः वाजोहविर्लक्षणमन्नंतद्वद्भिर्ऋत्विग्भिःसह द्विता द्विविधं इष्टप्राप्त्यनिष्टपरिहाररूपेणद्विधाभिन्नं शुनं सुखमुद्दिश्य ईळे स्तुतवान् स्तुत्वाच यज्ञियं यज्ञार्हं त्वां यज्ञेषु तृतीयार्थेसप्तमी यज्ञैः ईजे इष्टवान् तस्मैत्वमुभयविधंसुखंप्रादाइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

त्वमि॒मावार्या॑पु॒रुदिवो॑दासायसु॒न्व॒ते । भ॒रद्वा॑जायदा॒शुषे॑ ॥५॥२१॥

त्वम् । इमा । वार्या । पुरु । दिवःऽदासाय । सुन्वते ।
भरत्ऽवाजाय । दाशुषे ॥ ५ ॥ २१ ॥

हेअग्ने त्वं इमा इमानि दृश्यमानानि पुरु पुरूणि बहूनि वार्या वार्याणिवरणीयानिसं-भजनीयानिधनानि दिवोदासाय सुन्वते लुप्तोपममेतत् यथासोमाभिषवंकुर्वतेदिवोदासाख्याय राजे मादाः तथा दाशुषे हवींषिदत्तवतेभरद्वाजायऋषये देहीतिशेषः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेएकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथषष्ठी–

त्वंदूतोअमर्त्यआवहादैव्यंजनम् । शृण्वन्विप्रस्यसुष्टुतिम् ॥ ६ ॥

त्वम् । दूतः । अमर्त्यः । आ । वह । दैव्यम् । जनम् ।
शृण्वन् । विप्रस्य । सुऽस्तुतिम् ॥ ६ ॥

अमर्त्योमरणधर्मस्त्वं दूतोभूत्वा दैव्यं देवसंबन्धिनंजनमावह अस्मद्यज्ञे आनय किंकुर्वन् विप्रस्य मेधाविनोभरद्वाजस्य सुष्टुतिं शोभनांस्तुतिंश्शृण्वन् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

त्वामग्नेस्वाध्योमर्तासोदेववीतये । यज्ञेषुदेवमीळते ॥ ७ ॥

त्वाम् । अग्ने । सुऽआध्यः । मर्तासः । देवऽवीतये ।
यज्ञेषु । देवम् । ईळते ॥ ७ ॥

हेअग्ने देवं द्योतमानं त्वां स्वाध्यः शोभनाध्यानाः मर्तासोमनुष्याः देववीतये देवानांत-र्पणार्थं यज्ञेषु ईळते स्तुवंति याचन्तेवा ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

तवप्रयक्षिसंदृशमुतक्रतुंसुदानवः । विश्वेजुषन्तकामिनः ॥ ८ ॥

तव । प्र । यक्षि । सम्ऽदृशम् । उत । क्रतुम् । सुऽदानवः ।
विश्वे । जुषन्त । कामिनः ॥ ८ ॥

हेअग्ने तव संदृशं सम्यक्दर्शनीयं यद्वा सम्यग्द्रष्टारं सर्वस्यभासकंतेजः प्रयक्षि प्रयक्षे प्रकर्षेणपूजयामि उतापिच सुदानवः सुदानोः शोभनदानस्य तव क्रतुं कर्म प्रज्ञानंवा पूजयामि न केवलमहमेव किंतु अन्येविश्वेसर्वेपि यजमानाः कामिनः त्वदनुग्रहात्तैस्तैःकामैरुपेताःसन्तः जुषन्त त्वदीयंसंदृशंक्रतुंचसेवन्ते ॥ ८ ॥

अथनवमी–

त्वंहोता॒मनु॑र्हि॑तो॒वह्नि॑रा॒सावि॒दुष्ट॑रः। अग्ने॒यक्षि॑दि॒वोविशः॑॥ ९ ॥

त्वम्। होता॑। मनुः॑ऽहितः। वह्निः॑। आ॒सा। वि॒दुःऽत॑रः।
अग्ने॑। यक्षि॑। दि॒वः। विशः॑॥ ९ ॥

हेअग्ने त्वंहोता होतृत्वेन मनुर्हितः मनुनाआहितोसि आसा आस्येन आस्यभूतयाज्वालया वह्निर्हविषांवोढा विदुष्टरः अतिशयेनविद्वान् अतःकारणात् त्वं दिवः द्युलोकसंबन्धिनीः विशः दैवीःप्रजाः यक्षि यज ॥ ९ ॥

दर्शपूर्णमासयोःसामिधेनीषु अग्नआयाहीत्याद्यास्तिस्रः सूत्रितंच–अग्नआयाहिवीतयेगृणानईळेन्योनमस्यस्तिरइति। गार्हपत्याहवनीययोर्मिथःसंसर्गे अग्नयेवीतयेष्टाकपाळःपुरोडाशः तस्यअग्नआयाहीत्येषानुवाक्या सूत्रितंच–अग्नआयाहिवीतयेयोअग्निंदेववीतयइति।

सैषासूक्तेदशमी–

अग्न॒आया॑हिवी॒तये॑गृणा॒नोह॒व्यदा॑तये।निहोता॑सत्सिब॒र्हिषि॑॥१०॥२२

अग्ने॑। आ। या॒हि॒। वी॒तये॑। गृ॒णा॒नः। ह॒व्यऽदा॑तये। नि।
होता॑। स॒त्सि॒। ब॒र्हिषि॑॥ १० ॥ २२ ॥

हेअग्ने त्वमायाहि आगच्छ किमर्थं वीतये हविषांभक्षणार्थं किंच हव्यदातये हव्यानि हवींषिदेवेभ्योदातुं गृणानः स्तूयमानस्त्वं बर्हिषि आस्तीर्णेदर्भे होतासन् निषत्सि निषीद उपविश ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथैकादशी–

तंत्वा॑स॒मिद्भि॑रङ्गिरोघृ॒तेन॑वर्धयामसि। बृ॒हच्छो॑चायविष्ठ्य॥११॥

तम् । त्वा॒ । स॒मित्ऽभिः॑ । अ॒ङ्गि॒रः॒ । घृ॒तेन॑ । व॒र्ध॒या॒म॒सि॒ ।
बृ॒हत् । शो॒च॒ । य॒वि॒ष्ठ्य॒ ॥ ११ ॥

हेअङ्गिरः अङ्गनादिगुणयुक्त अङ्गाररूपवा अङ्गिरसःपुत्रवाग्ने तं पूर्वोक्तगुणं त्वा त्वां समिद्भिः समिन्धनहेतुभिर्दारुभिः घृतेनाज्येनच वर्धयामसि वर्धयामः अतोहेयविष्ठ्य युवतमाग्ने बृहत् महत् अत्यन्तं शोच दीप्यस्व ॥ ११ ॥

अथद्वादशी—

सनः॑पृ॒थुश्र॒वाय्य॒मच्छा॑देवविवाससि । बृ॒हद॑ग्नेसु॒वीर्य॑म् ॥ १२ ॥

सः । नः॒ । पृ॒थु । श्र॒वाय्य॑म् । अच्छ॑ । दे॒व॒ । वि॒वा॒स॒सि॒ ।
बृ॒हत् । अ॒ग्ने॒ । सु॒ऽवीर्य॑म् ॥ १२ ॥

हेदेव द्योतमानाग्ने सपूर्वोक्तगुणस्त्वं पृथु विस्तीर्णं श्रवाय्यं श्रवणीयं प्रशस्यं बृहन्महत् सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं धनं नोस्मानच्छविवाससि अभिगमय अत्रवाजसनेयकं—अच्छादेवविवाससीति तन्नोगमयेत्येवैतदाहेति ॥ १२ ॥

अग्निमंथनेत्वामग्नेपुष्करादधीत्याद्यास्तिस्रऋचोनूच्याः सूत्रितंच—त्वामग्नेपुष्करादधीतितिसृणामर्धर्चंशिष्ट्वारमेदिति ।

तत्रप्रथमासूक्तेत्रयोदशी—

त्वाम॑ग्ने॒पुष्क॑रा॒दध्यथ॑र्वा॒निर॑मन्थत । मू॒र्ध्नोविश्व॑स्यवा॒घतः॑ ॥१३॥

त्वाम् । अ॒ग्ने॒ । पुष्क॑रात् । अधि॑ । अथ॑र्वा । निः । अ॒म॒न्थ॒त॒ ।
मू॒र्ध्नः । विश्व॑स्य । वा॒घतः॑ ॥ १३ ॥

हेअग्ने अथर्वा एतत्संज्ञऋषिः त्वां पुष्करादधि पुष्करपर्णेनिरमन्थत अरण सकाशादजनयत् कीदृशात् पुष्करात् मूर्ध्नः मूर्धवद्धारकात् विश्वस्य सर्वस्यजगतः वाघतोवा कात् पुष्करपर्णेहिप्रजापतिःभूमिमप्रथयत् तत्पुष्करपर्णेप्रथयदिति[1]श्रुतेः। भूमिश्चसर्वजगतआ रभूतेति पुष्करपर्णस्यसर्वजगद्धारकत्वं अत्र पुष्करशब्देनपुष्करपर्णमभिधीयते इत्येतद् त्तिरीयकेविस्पष्टमाम्नातं—त्वामग्नेपुष्करादधीत्याह पुष्करपर्णेह्येनमुपश्रुतमविन्ददिति ॥ १३

---

[1] तै० ब्रा० १. १. ३.।

अथचतुर्दशी—

तमुत्वादध्यङ्ऋषिःपुत्रईधेअथर्वणः । वृत्रहणंपुरंदरम् ॥१४॥

तम् । ऊँ इति । त्वा । दध्यङ् । ऋषिः । पुत्रः । ईधे । अथर्वणः । वृत्रऽहनम् । पुरम्ऽदरम् ॥ १४ ॥

हेअग्ने यउक्तगुणः तमु तमेव त्वामथर्वणःपुत्रोदध्यङ्एतत्संज्ञऋषिः ईधेदीपितवान् कीदृशं वृत्रहणं आवरकाणांशत्रूणांहन्तारं पुरंदरं असुरपुराणांदारयितारम् ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी—

तमुत्वापाथ्योवृषासमीधेदस्युहन्तमम् । धनंजयंरणेरणे॥ १५॥२३॥

तम् । ऊँ इति । त्वा । पाथ्यः । वृषा । सम् । ईधे । दस्युहन्ऽतमम् । धनम्ऽजयम् । रणेऽरणे ॥ १५ ॥ २३ ॥

पाथ्योवृषानामकश्चिदृषिः तमु तमेव त्वा त्वां हेअग्ने समीधे समैंध समदीपयत् कीदृशं दस्युहन्तमं अतिशयेन दस्यूनां उपक्षपयितॄणां शत्रूणां हन्तारं रणेरणे युद्धेयुद्धे धनंजयं धनानांजेतारम् ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेत्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

उक्थ्येक्रतौ तृतीयसवने मैत्रावरुणस्य एह्यूष्वित्यादिकौतृचौस्तोतृयानुरूपौ आभिप्लविकेषुउक्थ्येषुतु एतौवैकल्पिकौस्तोत्रियानुरूपौ आभिप्लविकेषुउक्थ्येषु सूत्रितंच—एह्यूषुब्रवाणितआग्निरगामिभारतइति पौनराधेयिक्यामिष्टौ उत्तराज्यभागस्य एह्यूष्वित्यनुवाक्या सूत्रितंच—एह्यूषुब्रवाणितइत्याग्नेयावाज्यभागाविति ।

सैषासूक्तेषोडशी—

एह्यूषुब्रवाणितेग्नइत्थेतरागिरः ॥ एभिर्वर्धासइन्दुभिः ॥ १६ ॥

आ । इहि । ऊँ इति । सु । ब्रवाणि । ते । अग्ने । इत्था । इतराः । गिरः । एभिः । वर्धासे । इन्दुऽभिः ॥ १६ ॥

हेअग्ने एहि आगच्छ ते तुभ्यं त्वदर्थं गिरःस्तुतीः इत्था इत्थमनेनप्रकारेण सु सुष्ठु ब्रवीत्याशास्यते ताःस्तुतीः शृणिवत्यर्थः उइत्येतत्पूरकं इतराः अन्यैः कृताःस्तुतीः शृण्वि-

तिशेषः तथा चब्राह्मणं–अग्निरित्थेतरागिरइत्यसुर्यांहवाइतरागिरंइति । अपिचआगतस्त्वं ए-भिरेतैः इन्दुभिः सोमैः वर्धसे वर्धस्व ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी–

यत्र॒क्वं॑चते॒मनो॒दक्षं॑दधस॒उत्त॑रम् । तत्रा॒सदः॑कृणवसे ॥ १७ ॥

यत्र॑ । क्वं॑ । च॒ । ते॒ । मनः॑ । दक्ष॑म् । द॒ध॒से॒ । उत्ऽत॑रम् । तत्र॑ ।
सदः॑ । कृ॒ण॒व॒से॒ ॥ १७ ॥

हेअग्ने ते तव मनः अनुग्रहात्मकमन्तःकरणं यत्र यस्मिन्देशे क्वच कस्मिंश्चिद्यजमानेव-र्तते तत्र तस्मिन्यजमाने उत्तरमुद्धततरं श्रेष्ठं दक्षं बलं बलकरमन्नंवा दधसे धारयसि तथा सदः स्थानंच कृणवसे तस्मिन्यजमानेकरोषि ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी–

न॒हिते॑पूर्तम॑क्षि॒पद्भुव॑न्नेमानांवसो । अथा॒दुवो॑वनवसे ॥ १८ ॥

न॒हि । ते॒ । पूर्तम् । अ॒क्षि॒ऽपत् । भुव॑त् । ने॒मा॒ना॒म् । व॒सो॒ इति॑ ।
अथ॑ । दुवः॑ । व॒न॒व॒से॒ ॥ १८ ॥

हेअग्ने तेत्वदीयं पूर्तं पूरकं तेजः अक्षिपत् अक्ष्णोःपातकं विनाशकं नहिभुवत् नभवतु सर्वदास्माकं दर्शनसामर्थ्यंकरोतु हेनेमानांवसो नेमशब्दःअल्पवाची मनुष्याणांमध्येकतिपयानां यजमानानांवासक अथ अतःकारणात् दुवः अस्माभिर्यजमानैःकृतंपरिचरणं वनवसे सं-भजस्व ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी–

आग्निर॑गामि॒भार॑तोवृत्र॒हापु॑रु॒चेत॑नः । दिवो॑दासस्य॒सत्प॑तिः ॥ १९ ॥

आ । अ॒ग्निः । अ॒गा॒मि॒ । भार॑तः । वृ॒त्र॒ऽहा । पु॒रु॒ऽचेत॑नः ।
दिवः॑ऽदासस्य । सत्ऽप॑तिः ॥ १९ ॥

---

१ ऐ० ब्रा० ३. ४९ ।

अयमग्निः आ अगामि अस्माभिःस्तुतिभिरभ्यगम्यत कीदृशःभारतः हविषांभर्ता दिवोदासस्य एतत्संज्ञस्यराज्ञः वृत्रहा वृत्राणांशत्रूणांहन्ता पुरुचेतनः पुरूणांबहुनांचेतयिताज्ञाता सर्वज्ञइत्यर्थः सत्पतिः सतांयजमानानांपालयिता ॥ १९ ॥

अथविंशी—

सहिविश्वाति॒पार्थि॑वार॒यिंदाश॑न्महित्व॒ना ।
व॒न्वन्नवा॑तो॒अस्तृ॑तः ॥ २० ॥ २४ ॥

सः । हि । विश्वा॑ । अति॑ । पार्थि॑वा । र॒यिम् । दाश॑त् । म॒हि॒ऽत्व॒ना ।
व॒न्वन् । अवा॑तः । अस्तृ॑तः ॥ २० ॥ २४ ॥

सहि सखल्वग्निः विश्वा विश्वानिसर्वाणि पार्थिवा पृथिव्यांभवानिभूतजातानि महित्वना महत्त्वेनस्वमहिम्ना अतिक्रामन् रयिं धनं दाशत् अस्मभ्यंददातु यद्वा विश्वं सर्वं पार्थिवं पृथिव्यां विद्यमानंधनं अतिशयेन दाशद्ददातु कीदृशोग्निः महित्वना महत्त्वेनतेजसा वन्वन् काष्ठानिशत्रून्वाहिंसन् अवातः अन्यैःशत्रुभिरप्रतिगतः अस्तृतः केनाप्यहिंसितः ॥ २० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथैकविंशी—

सप्र॑त्न॒वन्नवी॑य॒साग्ने॑द्यु॒म्नेन॑सं॒यता॑ । बृ॒हत्त॑तन्थभा॒नुना॑ ॥ २१ ॥

सः । प्र॒त्न॒ऽवत् । नवी॑यसा । अग्ने॑ । द्यु॒म्नेन॑ । स॒म्ऽयता॑ । बृ॒हत् ।
त॒त॒न्थ॒ । भा॒नुना॑ ॥ २१ ॥

हेअग्ने यःपूर्वोक्तगुणविशिष्टः सतादृशस्त्वं प्रत्नवत् प्रत्नेनपुराणेन नवीयसा नवतरेण द्युम्नेनद्योतमानेन संयता संगच्छता सम्यग्व्याप्नुवता भानुना तेजसा बृहन्महदन्तरिक्षं ततन्थ विस्तारयसि ॥ २१ ॥

अथद्वाविंशी—

प्रवः॑सखायोअ॒ग्नये॒स्तोमं॑य॒ज्ञंच॑धृष्णु॒या ।अर्च॒गाय॑चवे॒धसे॑ ॥२२॥

प्र । वः । सखायः । अग्नये । स्तोमम् । यज्ञम् । च । धृष्णुऽया ।
अर्च । गाय । च । वेधसे ॥ २२ ॥

हेसखायः समानख्यानाः ऋत्विजः वोयूयं धृष्णुया शत्रूणांधर्षकाय वेधसे विधात्रे अग्नये स्तोमं स्तोत्रं गाय गायत तथा यज्ञं यजनसाधनं हविश्च प्रार्च प्रयच्छ ॥ २२ ॥

अथत्रयोविंशी—

सहियोमानुषायुगासीदद्धोताकविक्रतुः ।
दूतश्चहव्यवाहनः ॥ २३ ॥

सः । हि । यः । मानुषा । युगा । सीदत् । होता । कविऽक्रतुः ।
दूतः । च । हव्यऽवाहनः ॥ २३ ॥

सहि सखल्वग्निः सीदत् सीदतु अस्मदीयेयज्ञे बर्हिष्युपविशतु योग्निःहोता देवानामाह्वाता कविक्रतुः क्रान्तप्रज्ञः मानुषायुगा मानुषाणियुगानिमनुष्यसंबन्धिनोयज्ञार्हान्कालविशेषान् येषुयागाअनुष्ठीयन्ते अत्यन्तसंयोगेद्वितीया एतावन्तंकालं देवानांदूतः सहव्यवाहनोहविषांवोढाचभवति ॥ २३ ॥

अथचतुर्विंशी—

ताराजानाशुचिव्रतादित्यान्मारुतंगणम् ।
वसोयक्षीहरोदसी ॥ २४ ॥

ता । राजाना । शुचिऽव्रता । आदित्यान् । मारुतम् । गणम् ।
वसो इति । यक्षि । इह । रोदसी इति ॥ २४ ॥

ता तौ प्रसिद्धौ राजाना राजमानौ शुचिव्रता शुचिकर्माणौ मित्रावरुणौ आदित्यानदितेःपुत्रान् धात्रादीन् मारुतंगणं मरुतांसंघंच रोदसी द्यावापृथिव्यौच एतान्देवान् हेवसो वासकाग्ने इहास्मिन्यज्ञे यक्षि यज ॥ २४ ॥

अथपञ्चविंशी—

वस्वीतेअग्नेसंदृष्टिरिषयतेमर्त्याय । ऊर्जोनपादमृतस्य ॥२५॥२५॥

वर्स्वी । ते । अग्ने । सम्ऽदृष्टिः । इषऽयते । मर्त्याय । ऊर्जः ।
नपात् । अमृतस्य ॥ २५ ॥ २५ ॥

हेऊर्जोनपात् बलस्यपुत्राग्ने अमृतस्य मरणरहितस्य ते तव संदृष्टिः दीप्तिः वस्वीवासयित्री प्रशस्येत्यर्थः सा मर्त्याय मनुष्याय यजमानाय इषयते इषमन्नमिच्छति ददातीत्यर्थः ॥२५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेपञ्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

अथषड्विंशी—

क्रत्वादाअस्तुश्रेष्ठोद्यत्वांवन्वन्त्सुरेक्णाः । मर्तआनाशसुवृक्तिम् ॥२६॥

क्रत्वा । दाः । अस्तु । श्रेष्ठः । अद्य । त्वा । वन्वन् । सुऽरेक्णाः ।
मर्तः । आनाश । सुऽवृक्तिम् ॥ २६ ॥

हेअग्ने अद्येदानीं क्रत्वा कर्मणा परिचरणात्मना त्वा त्वां वन्वन् संभजन् दाः हविंषि दातायजमानः श्रेष्ठोतिशयेनप्रशस्योस्तु सुरेक्णाः शोभनधनश्चास्तु तथा समर्तोमनुष्यः सुवृक्तिं त्वद्विषयां सुष्टुतिंच आनाश व्याप्नोतु तव सर्वदास्तोताभवत्वित्यर्थः ॥ २६ ॥

अथसप्तविंशी—

तेतेंअग्नेत्वोताइषयन्तोविश्वमायुः ।
तरन्तोअर्योअरातीर्वन्वन्तोअर्योअरातीः ॥ २७॥

ते । ते । अग्ने । त्वाऽऊताः । इषयन्तः । विश्वम् । आयुः । तरन्तः ।
अर्यः । अरातीः । वन्वन्तः । अर्यः । अरातीः ॥ २७ ॥

हेअग्ने ते त्वदीयाः ये त्वांस्तुवन्ति ते स्तोतारः त्वोतास्त्वयाऊतारक्षिताः अतएव इषयन्तः इषमात्मनइच्छन्तःसन्तः विश्वं सर्वं आयुरन्नं लभन्तइतिशेषः आयुरेववाशतवपलक्षणमिषयन्तः इच्छन्तः प्राप्नुवन्तीतिशेषः तथाअर्यः अरातीरभिगन्त्रीःअरातीः काश्चिच्छत्रुसेनाः तरन्तः अतिक्रामन्तः अर्योभिगन्त्रीः अरातीः काश्चनशत्रुसेनाः वन्वन्तोहिंसंतश्च वन्तीतिशेषः ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी–

अग्निस्तिग्मेनंशोचिषायासद्विश्वन्य१त्रिणंम् ।
अग्निर्नोवनतेरयिम् ॥ २८ ॥

अग्निः । तिग्मेनं । शोचिषां । यासंत् । विश्वंम् । नि । अत्रिणंम् ।
अग्निः । नः । वनते । रयिम् ॥ २८ ॥

अयमग्निः तिग्मेन तीक्ष्णेन शोचिषा तेजसा विश्वं सर्वं अत्रिणमत्तारं राक्षसादिकं नियासन्निहन्तु अपिच नोस्मभ्यमग्निः रयिं धनं वनते ददातु ॥ २८ ॥

अथैकोनत्रिंशी–

सुवीरंरयिमाभंरजातंवेदोविचंर्षणे । जहिरक्षांसिसुक्रतो ॥ २९ ॥

सुऽवीरंम् । रयिम् । आ । भर । जातंऽवेदः । विऽचंर्षणे । जहि ।
रक्षांसि । सुक्रतो इति सुऽक्रतो ॥ २९ ॥

हेजातवेदः जातप्रज्ञान जातधनवा विचर्षणे विशेषेणद्रष्टरग्ने सुवीरं शोभनैर्वीरैः पुत्रपौत्रादिभिरुपेतं रयिं धनं आभर आहर तथा हेसुक्रतो सुकर्मन्नग्ने रक्षांसिच जहि विनाशय ॥ २९ ॥

अथत्रिंशी–

त्वंनःपाह्यंहसोजातंवेदोअघायतः । रक्षांणोब्रह्मणस्कवे ॥ ३० ॥ २६ ॥

त्वम् । नः । पाहि । अंहंसः । जातंऽवेदः । अघऽयतः । रक्षं ।
नः । ब्रह्मणः । कवे ॥ ३० ॥ २६ ॥

हेजातवेदस्त्वन्नोस्मान् अंहसः पापात् पाहि रक्ष तथा हेब्रह्मणस्कवे स्तुतिरूपस्यमंत्रस्यकवे कावयितः शब्दयितरग्ने अग्निर्हिशब्दमुत्पादयति तथाच स्मर्यते–मनःकायाग्निमाहन्ति सप्रेरयतिमारुतं । मारुतस्तूरसिचरन्मन्द्रंजनयतिस्वरमिति । तादृशाग्ने अघायतः अघमनर्थं अस्माकमिच्छतः शत्रोश्च नोस्मान्रक्ष ॥ ३० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेषाड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

अथैकत्रिंशी–

योनो॑अग्नेदु॒रेव॒आमर्तो॑व॒धाय॒दाश॑ति । तस्मा॑न्नःपा॒ह्यंह॑सः ॥ ३१ ॥
यः । नः॒ । अ॒ग्ने॒ । दुः॒ऽएवः॑ । आ । मर्तः॑ । व॒धाय॑ । दाश॑ति ।
तस्मा॑त् । नः॒ । पा॒हि॒ । अंह॑सः ॥ ३१ ॥

हेअग्ने दुरेवोदुष्टाभिप्रायोयोमर्तोमनुष्यः वधाय स्वस्यायुधाय नोस्मान् आदाशति अभिप्रयच्छति आयुधेनास्मान्हन्तीत्यर्थः तस्मान्मनुष्यात् अंहसः पापाच्च नोस्मान्पाहिरक्ष॥ ३१॥

अथद्वात्रिंशी–

त्वंतंदे॑वजि॒ह्वया॒परि॑बाधस्वदु॒ष्कृत॑म् । मर्तो॒योनो॒जिघां॑सति ॥ ३२ ॥
त्वम् । तम् । दे॒व॒ । जि॒ह्वया॑ । परि॑ । बा॒ध॒स्व॒ । दुः॒ऽकृत॑म् ।
मर्तः॑ । यः । नः॒ । जिघां॑सति ॥ ३२ ॥

हेदेव द्योतमानाग्ने त्वं तं वक्ष्यमाणं दुष्कृतं दुष्कर्मकारिणंमनुष्यं जिह्वया ज्वालया परिबाधस्व सर्वतोजहि योमर्तोमनुष्यः नोस्मान् जिघांसति हन्तुमिच्छति ॥ ३२ ॥

अथत्रयस्त्रिंशी–

भ॒रद्वा॑जायस॒प्रथः॒शर्म॑यच्छसहन्त्य । अग्ने॒वरे॑ण्यं॒वसु॑ ॥ ३३ ॥
भ॒रत्ऽवा॑जाय । स॒ऽप्रथः॑ । शर्म॑ । य॒च्छ॒ । स॒ह॒न्त्य॒ ।
अग्ने॑ । वरे॑ण्यम् । वसु॑ ॥ ३३ ॥

हेसहन्त्य शत्रूणामभिभवितरग्ने भरद्वाजायमह्यमृषये सप्रथः सर्वतःपृथुविस्तीर्णं शर्म सुखं गृहंवा यच्छ देहि तथावरेण्यं वरणीयं वसु धनंच देहि ॥ ३३ ॥

पौर्णमास्यामाग्नेयाज्यभागस्यानुवाक्याअग्निर्वृत्राणीत्येषा सूत्रितंच–अग्निर्वृत्राणिजंघनदितिपूर्वस्याज्यभागस्यानुवाक्येइति । इष्टिपशुसोमेषुच यत्र वृधन्वन्तौ पुष्टिमन्तावित्यादिविशेषविधिर्नदृश्यते तत्र सर्वत्र एषैवप्रथमाज्यभागानुवाक्या उपसद्याग्नेयस्यैषानुवाक्या सायंकालीनस्यतु एषैवयाज्या सूत्रितंच–अग्निर्वृत्राणिजंघनद्यउग्रइवशर्यहेति विपर्यासोयानुवाक्यानामिति ।

सैषाचतुस्त्रिंशी—

अग्निर्वृत्राणिजङ्घनद्द्रविणस्युर्विपन्यया । समिद्धःशुक्रआहुतः ॥३४॥

अग्निः । वृत्राणि । जङ्घनत् । द्रविणस्युः । विपन्यया ।
सम्ऽइद्धः । शुक्रः । आऽहुतः ॥ ३४ ॥

विपन्यया स्तुत्या स्तूयमानः द्रविणस्युर्द्रविणंधनंस्तोतृणांइच्छन् यद्वा हविर्लक्षणं धनमात्मनइच्छन् अग्निर्वृत्राण्यावरकाणि रक्षःप्रभृतीनि तमांसिवाजंघनत् भृशंहन्तु कीदृशोग्निः समिद्धः सम्यग्दीप्तः अतएव शुक्रः शुक्लवर्णः आहुतः हविर्भिरभिहुतः ॥ ३४ ॥

अथपञ्चत्रिंशी—

गर्भेमातुःपितुष्पिताविदिद्युतानोअक्षरे ।
सीदन्नृतस्ययोनिमा ॥ ३५ ॥ २७ ॥

गर्भे । मातुः । पितुः । पिता । विऽदिद्युतानः । अक्षरे । सीदन् ।
ऋतस्य । योनिम् । आ ॥ ३५ ॥ २७ ॥

अत्रमातृपितृशब्दाभ्यां भूद्यौश्चाभिधीयेते द्यौः पिता पृथिवीमातेतिश्रुतेः मातुर्भूम्याः गर्भे गर्भस्थाने मध्ये अक्षरेक्षरणरहिते वेद्याख्येस्थानेविदिद्युतानः विशेषेणदीप्यमानः पितुः पिताद्युलोकस्य पालयिता हविषांप्रदानेन एवंभूतोग्निः ऋतस्य यज्ञस्य योनिं उत्तरवेद्याख्यंधिष्ण्यं सप्तम्यर्थेद्वितीया आसीदन् उत्तरवेद्यामुपविशन् अग्निर्वृत्राणि जंघनदित्यन्वयः ॥ ३५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेसप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथषट्त्रिंशी—

ब्रह्मप्रजावदाभरजातवेदोविचर्षणे । अग्नेयद्दीदयद्दिवि ॥ ३६ ॥

ब्रह्म । प्रजाऽवत् । आ । भर । जातऽवेदः । विऽचर्षणे ।
अग्ने । यत् । दीदयत् । दिवि ॥ ३६ ॥

---

१ तै० ब्रा० ३. ७. ५. ।

हेजातवेदःजातानांवेदितः विचर्षणे विशेषेणद्रष्टरग्ने प्रजावत् पुत्रपौत्रसहितंब्रह्मान्नमाभर आहर यद्ब्रह्म दिविद्युलोके दीदयद्दीप्यते देवेषुमध्येयत्प्रशस्तमन्नं राजते तदाहरेत्यर्थः॥ ३६ ॥

अथसप्तत्रिंशी—

उप॑त्वार॒ण्वसं॑दृश॒ंप्रय॑स्वन्तःसहस्कृत । अग्ने॑ससृ॒ज्महे॒गिरः॑ ॥ ३७ ॥

उप॑ । त्वा॒ । र॒ण्वऽसं॑न्दृशम् । प्रय॑स्वन्तः । स॒ह॒ःऽकृ॒त॒ ।
अग्ने॑ । स॒सृ॒ज्महे॑ । गिरः॑ ॥ ३७ ॥

हेसहस्कृत सहसा बलेनोत्पन्नाग्ने प्रयस्वन्तःहविर्लक्षणान्नवन्तोवयं रण्वसन्दृशं रमणीयसंदर्शनंस्तोतव्यसंदर्शनंवात्वा त्वां उप प्रति गिरः स्तुतीः ससृज्महे विसृजामः उच्चारयामइत्यर्थः ॥ ३७ ॥

अथाष्टात्रिंशी—

उप॑च्छा॒यामि॑व॒घृणे॒रग॑न्म॒शर्म॑तेव॒यम् । अग्ने॒हिर॑ण्यसन्दृशः ॥ ३८ ॥

उप॑ । छा॒याम्ऽइ॑व । घृणेः॑ । अग॑न्म । शर्म॑ । ते॒ । व॒यम् ।
अग्ने॑ । हिर॑ण्यऽसंदृशः ॥ ३८ ॥

हेअग्ने हिरण्यसंदृशः हितरमणीयतेजसः हिरण्यवद्रोचमानतेजसोवा घृणेर्दीप्तस्य ते तव शर्म शरणं आश्रयणं उपागन्म उपगच्छाम तत्रदृष्टान्तः छायामिव यथाघर्मार्ताः संतप्ताः छायामुपगच्छन्ति तद्वत् ॥ ३८ ॥

उपसदिप्रातःकालस्याग्नेयस्ययउग्रइवेतियाज्या सायंकालीनस्यत्वेषैवानुवाक्या सूत्रितं च–अग्निर्वृत्राणिजंघनद्यउग्रइवशर्यहेति ।

सैषात्रैकोनचत्वारिंशी—

यउ॒ग्रइ॑वशर्य॒हाति॒ग्मशृ॑ङ्गो॒नवंस॑गः । अग्ने॒पुरो॑रु॒रोजि॑थ ॥ ३९ ॥

यः । उ॒ग्रःऽइ॑व । श॒र्य॒ऽहा । ति॒ग्मऽशृ॑ङ्गः । न । वंस॑गः ।
अग्ने॑ । पुरः॑ । रु॒रोजि॑थ ॥ ३९ ॥

योग्निः उग्रइव उद्गीर्णबलोधन्वीव शर्यहा शर्यैर्बाणैः शत्रूणांहन्ता तिग्मशृंगोनवंसगः तीक्ष्णशृंगोवननीयगतिर्वृषभइव हेअग्ने सत्वं पुरः आसुरीस्तिस्रःपुरीः रुरोजिथ भग्नवानसि रुद्रोवाएषयदग्निरिति[1]श्रुतेः। रुद्रकृतमपित्रिपुरदहनं अग्निकृतमेवेत्यग्निःस्तूयते यद्वा त्रिपुरदहनसाधनभूतेबाणे अग्नेरनीकत्वेनावस्थानात् अग्निःपुराणिभग्नवानित्युच्यते देवासुरावाएषुलोकेषुसमयतंतेत्यादिकं[2]ब्राह्मणमनुसन्धेयं ॥ ३९ ॥

अग्निमन्थनेजायमानेग्नौआयंहस्तइत्येषानुवाक्या सूत्रितंच—आयंहस्तेनखादिनमित्यर्धर्चआरमेदिति।

अथचत्वारिंशी—

आयंहस्तेनखादिनंशिशुंजातंनबिभ्रंति।विशामग्निंस्वध्वरम्॥४०॥२८॥

आ। यम्। हस्ते। न। खादिनम्। शिशुम्। जातम्। न।
बिभ्रति। विशाम्। अग्निम्। सुऽअध्वरम्॥ ४० ॥ २८॥

मन्थनोत्पन्नंयमग्निं शिशुंजातंन जातंपुत्रमिव हस्तेआ बिभ्रति हस्तेष्वभिमुखंधारयन्त्यध्वर्यवः पूर्वोनशब्दःपुरस्तादुपचारोप्युपमार्थीयः खादिनंन भक्षकंव्याघ्रादिमिव यथा तंबिभ्रतःपुरुषाअवहिताः तथाभूताइत्यर्थः यद्वा नेतिसंप्रत्यर्थे संप्रतीदानीं खादिनं हविषांभक्षकं यमग्निंहस्तेधारयन्ति विशां जनानां स्वध्वरं शोभनयागस्यनिष्पादकं तमग्निं हेऋत्विजः परिचरतेतिशेषः ॥ ४० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अग्निमन्थनेजातस्याग्नेआहवनीयेप्रहरणसमयेप्रदेवंदेववीतयइतिद्वृचोनुवक्तव्यः सूत्रितंच—प्रदेवंदेववीतयइतिद्वेअग्निनाग्निःसमिध्यतइति।

तत्रप्रथमासूक्तेएकचत्वारिंशी—

प्रदेवंदेववीतयेभरंतावसुवित्तमम्। आस्वेयोनौनिषीदतु ॥ ४१ ॥

प्र। देवम्। देवऽवीतये। भरत। वसुवित्ऽतमम्। आ।
स्वे। योनौ। नि। सीदतु ॥ ४१ ॥

---

[1] तै० सं० ५. ४. ३.। [2] ऐ० ब्रा० १. २३.।

हेअध्वर्यवः देवं द्योतमानं वसुवित्तमं वसूनां धनानां वेदयितारं लंभयितारमग्निं प्रभरत प्रहरत आहवनीयेग्नौ प्रक्षिपत किमर्थं देववीतये देवानांभक्षणार्थं तथाचब्राह्मणं—प्रदेवंदेववीतयेभरतावसुवित्तममितिप्रह्रियमाणायाभिरूपायद्यज्ञेभिरूपंतत्समृद्धमास्वेयोनौनिषीदत्वित्येषहवाअस्यस्वोयोनिर्यदग्निरग्नेरिति । सचाग्निः स्वेयोनौ कारणे स्थाने आहवनीयेआनिसीदतु अभिनिषण्णोभवतु ब्राह्मणंचभवति—एषवाअस्यस्वोयोनिर्यदग्निरग्नेरिति ॥ ४१ ॥

अथद्विचत्वारिंशी—

आजा॒तंजा॒तवे॑दसिप्रि॒यंशि॑शी॒ताति॑थिम् । स्यो॒नआगृ॒हप॑तिम् ॥ ४२ ॥

आ । जा॒तम् । जा॒तऽवे॑दसि । प्रि॒यम् । शि॒शी॒त॒ । आति॑थिम् ।
स्यो॒ने । आ । गृ॒हऽप॑तिम् ॥ ४२ ॥

हेअध्वर्यवः जातं प्रादुर्भूतमतिथिं लुप्तोपममेतत् अतिथिमिवप्रियं अतएव गृहपतिं गृहाणांस्वामिनमग्निं जातवेदसि जातप्रज्ञे स्योने सुखकरे आहवनीयेग्नौ आशिशीत अन्तर्णीतण्यर्थस्यशीङएतद्रूपं शाययत स्थापयत यद्वा श्यैङ्गतावित्यस्यछान्दसंरूपं गमयत प्रापयतेत्यर्थः शोतनूकरणेइत्यस्यवारूपं श्यत तीक्ष्णीकुरुतसंस्कुरुत प्रहरतेतियावत् द्वीतीयआकारःपूरकः जातइतरोजातवेदाइतरइत्यादिकं[3]ब्राह्मणमत्रानुसन्धेयम् ॥ ४२ ॥

अथत्रिचत्वारिंशी—

अग्ने॑यु॒क्ष्वाहियेतवाश्वा॑सोदेवसा॒धवः॑ । अरं॒वह॑न्तिम॒न्यवे॑ ॥ ४३ ॥

अग्ने॑ । यु॒क्ष्व । हि । ये । तव॑ । अश्वा॑सः । दे॒व॒ । सा॒धवः॑ ।
अर॑म् । वह॑न्ति । म॒न्यवे॑ ॥ ४३ ॥

हेदेव द्योतमानाग्ने तानश्वान् युक्ष्व आत्मीयेरथेयोजय ये तव त्वदीयाः साधवः साधकाः सुशीलावा अश्वासोश्वाः अरं अलंपर्याप्तं वहन्ति किमर्थं मन्यवे मन्यतेयष्टव्यत्वेनदेवानेनेतिमन्युर्यागस्तदर्थं तानश्वान्रथेयुक्ष्वेत्यर्थः हिखलु ॥ ४३ ॥

---

१ ऐ० ब्रा० १. १६. । २ ऐ० ब्रा० १. १६. । ३ ऐ० ब्रा० १. १६. ।

अथचतुश्चत्वारिंशी–

अच्छानोयाह्यावहाभिप्रयांसिवीतये । आदेवान्त्सोमपीतये ॥ ४४ ॥

अच्छ । नः । याहि । आ । वह । अभि । प्रयांसि ।
वीतये । आ । देवान् । सोमऽपीतये ॥ ४४ ॥

हेअग्ने नोस्मान् अच्छाभिमुख्येनायाहि आगच्छ तथा प्रयांसि हविर्लक्षणान्यन्नान्यभिलक्ष्य देवानावह किमर्थं वीतये तेषांहविषांस्वादनार्थं तथा सोमपीतये सोमपानार्थंच तान्देवानावह ॥ ४४ ॥

अथपञ्चचत्वारिंशी–

उदग्नेभारतद्युमदजस्रेणदविद्युतत् । शोचाविभाह्यजर ॥ ४५ ॥ २९ ॥

उत् । अग्ने । भारत । द्युऽमत् । अजस्रेण । दविद्युतत् ।
शोच । वि । भाहि । अजर ॥ ४५ ॥ २९ ॥

हेभारत हविषांभर्तरग्ने उच्छोच उद्गततरंदीप्यस्व तदेवविवृणोति हेअजर जरारहिताग्ने अजस्रेणादविद्युतत् भृशंद्योतमानस्त्वं द्युमत् द्युमतादीप्तिमता सुपांसुलुगितितृतीयायालुक् अजस्रेणाविच्छेदेनतेजसा विभाहि विशेषेणप्रकाशयस्व यद्वा भातिरत्रांतर्णीतण्यर्थः त्वं प्रथममुद्दीप्यस्व पश्चादात्मीयेनतेजसा सर्वंजगत्प्रकाशयेतियोजनीयम् ॥ ४५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेएकोनत्रिंशोवर्गः ॥२९ ॥

अथषट्चत्वारिंशी–

वीतीयोदेवंमर्तोदुवस्येदग्निमीळीताध्वरेहविष्मान् ।
होतारंसत्ययजंरोदस्योरुत्तानहस्तोनमसाविवासेत् ॥ ४६ ॥

वीती । यः । देवम् । मर्तः । दुवस्येत् । अग्निम् । ईळीत । अध्वरे ।
हविष्मान् । होतारम् । सत्यऽयजम् । रोदस्योः । उत्तानऽहस्तः ।
नमसा । आ । विवासेत् ॥ ४६ ॥

योमर्तोमनुष्योहविष्मान् हविर्भिर्युक्तोयजमानोवीती वीत्याकान्तेन हविर्लक्षणेनान्नेन यंकंचनदेवं दुवस्येत् परिचरेत्तस्मिन्नध्वरे यज्ञे अग्निमीळीत स्तुवीत सर्वेषुयागेष्वग्निःपूज्यतइत्यर्थः कीदृशमग्निं रोदस्योर्द्यावापृथिव्योर्लोकद्वये वर्तमानानांहोतारमाह्वातारं सत्ययजं सत्येन अवितथेनहविषा यष्टारं किंचायंयजमानः ईदृशमग्निं उत्तानहस्तः कृतांजलिपुटःसन् नमसा नमस्कारेण हविषावा आविवासेत् परिचरेत् ॥ ४६ ॥

अथसप्तचत्वारिंशी—

आते॑अग्नऋ॒चाह॒विर्हृ॒दात॒ष्टंभ॑रामसि ।
ते॒ते॑भवन्तू॒क्षण॑ऋ॒षभासो॑व॒शाउ॒त ॥ ४७ ॥

आ । ते॒ । अ॒ग्ने॒ । ऋ॒चा । ह॒विः । हृ॒दा । त॒ष्टम् । भ॒रा॒म॒सि॒ ।
ते । ते॒ । भ॒व॒न्तु॒ । उ॒क्षणः॑ । ऋ॒ष॒भासः॑ । व॒शाः । उ॒त ॥ ४७ ॥

अनयाध्ययनंप्रशस्यतइत्याश्वलायनोमन्यते हेअग्ने तेतुभ्यंहृदा हृदयेन तष्टं संस्कृतं ऋचा ऋग्रूपेणवर्तमानं हविः ऋचमेवहविःकृत्वा आभरामसि आहरामः तेइतितच्छब्देन प्रकृतमृग्रूपंहविःपरामृश्यते प्रतिनिर्दिश्यमानापेक्षयापुंस्त्वबहुत्वे ऋग्रूपंतद्धविः ते तुभ्यं उक्षणः उक्षाणः सेचनसमर्थाः ऋषभासः ऋषभाः उतापिच वशाश्चभवन्तु ऋषभवशारूपेणपरिणतंसत् त्वद्भक्षणाय भवत्विविशेषः ॥ ४७ ॥

अथाष्टाचत्वारिंशी—

अ॒ग्निंदे॒वासो॑अग्रि॒यमि॒न्धते॑वृत्र॒हन्त॑मम् ।
येना॒वसू॑न्याभृ॑तातृ॒ळ्हारक्षां॑सिवा॒जिना॑ ॥ ४८ ॥ ३० ॥

अ॒ग्निम् । दे॒वासः॑ । अ॒ग्रि॒यम् । इ॒न्धते॑ । वृ॒त्र॒हन्ऽत॑मम् । येन॑ ।
वसू॑नि । आऽभृ॑ता । तृ॒ळ्हा । रक्षां॑सि । वा॒जिना॑ ॥ ४८ ॥ ३० ॥

अग्रियं मुख्यं वृत्रहन्तमं अतिशयेनवृत्रस्यहन्तारं इममग्निं देवासोदेवाः इन्धते दीपय- येनाग्निना वसूनि असुरैरपहृतानिधनानि हविर्लक्षणान्यन्नानिवा आभृताअसुरसकाशा-

यजमानाद्वा आहृतानि येनच वाजिना बलवताग्निना रक्षांसि यज्ञविरोधीनि दृह्ळा दृढानि हिंसितानि तमग्निमिन्धतइत्यन्वयः ॥ ४८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेत्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दंनिवारयन् ।
पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेणसायणाचार्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येचतुर्थाष्टकेपञ्चमोध्यायःसमाप्तः ॥५॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितंवेदायोवेदेभ्योखिलंजगत् । निर्ममेतमहंवन्देविद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

चतुर्थाष्टकेषष्ठोध्यायआरभ्यते षष्ठेमंडलेद्वितीयेनुवाकेप्रथमंसूक्तंव्याख्यातं तत्रपिबासोममितिपंचदशर्चंद्वितीयंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रमंत्याद्विपदात्रिष्टुप् तथाचानुक्रान्तं–पिबपंचोनैन्द्रं त्रैष्टुभंद्विपदान्तमिति । अभिजितिमरुत्वतीयशस्त्रे एतन्निविद्धानं सूत्रितंच–पिबासोमंतमुष्टुहीतिमध्यंदिनइति । समूळ्हेदशरात्रेष्टमेहनिमरुत्वतीयशस्त्रेएतत्सूक्तं सूत्रितंच–पिबासोममभितमस्यद्यावापृथिवीइति । सूर्यस्तुन्नाद्येकाहेमरुत्वतीयेएतत्सूक्तंनिविद्धानं सूत्र्यतेहि–सूर्यस्तुतायशस्कामःपिबासोममभीति । महाव्रतेपिमरुत्वतीयेएतत्सूक्तं तथैवपंचमारण्यकेसूत्रितंच–पिबासोममभियमुग्रतर्दःकयाशुभासवयसःसनीळाइति माध्यन्दिनसवनेआद्यास्तिस्रोहोतृमैत्रावरुणब्राह्मणाच्छंसिनांप्रस्थितयाज्याः सूत्रितंच–पिबासोममभियमुग्रतर्दइति । तिस्रोवाङ्हिसोमकामंत्वाहुरिति ।

तत्रप्रथमा–

ॐम् पिबा॒सोमं॑म॒भियमुं॑ग्र॒तर्दं॑ऊ॒र्वं॑गव्यं॒महि॑गृणा॒नइ॑न्द्र ।
वियोधृ॑ष्णो॒वधि॑षोवज्रहस्त॒विश्वा॑वृ॒त्रमं॑मि॒त्रिया॒शवो॑भिः ॥ १ ॥

पिब॑ । सोम॑म् । अ॒भि । यम् । उ॒ग्र॒ । तर्दः॑ । ऊ॒र्वम् । गव्य॑म् ।
महि॑ । गृ॒णा॒नः । इ॒न्द्र॒ । वि । यः । धृ॒ष्णो॒ इति॑ । वधि॑षः ।
व॒ज्र॒ऽह॒स्त॒ । विश्वा॑ । वृ॒त्रम् । अ॒मि॒त्रिया॑ । शवः॑ऽभिः ॥ १ ॥

हेउग्र उद्गूर्णबलेन्द्र गृणानः अंगिरोभिःस्तूयमानस्त्वं यंसोममभिउद्दिश्य पातुमित्यर्थः महि महत् गव्यं गोसंबन्धि ऊर्वं पणिभिराहृतंसमूहं तर्दः प्रकाशितवानसितृदिर्हिंसाकर्मा अप्रकाशनार्थः तंसोमंपिब पानंकुरु हेधृष्णोशत्रूणांधर्षक वज्रहस्त वज्रपाणे हेइन्द्र यस्त्वंशवोभिर्बलैःसहितः सन् विश्वा विश्वं वृत्रं आवरकं अमित्रिया अमित्रियंशत्रुं अमित्रशब्दाद्द्विती-कवचनस्येयादेशः विवधिषः व्यवधीः सत्वं सोमंपिबेतिसंबन्धः ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

सईंपाहियऋजीषीतरुत्रोयःशिप्रवान्वृषभोयोमतीनाम्।
योगोत्रभिद्वज्रभृद्योहरिष्ठाःसइन्द्रचित्राँअभितृन्धिवाजान् ॥२॥

सः। ईम्। पाहि। यः। ऋजीषी। तरुत्रः। यः। शिप्रऽवान्।
वृषभः। यः। मतीनाम्। यः। गोत्रऽभित्। वज्रऽभृत्। यः।
अरिऽस्थाः। सः। इन्द्र। चित्रान्। अभि। तृन्धि। वाजान्॥ २॥

हेइन्द्र ऋजीषी ऋजीषशब्देनगतरसःसोमोभिधीयते तद्वान् यस्त्वं तरुत्रः शत्रूणांतारकोसि यस्त्वं शिप्रवान् शोभनहनुरसि यस्त्वं मतीनां स्तोतॄणां मन्यतेःस्तुतिकर्मणःकर्तरिकिच् वृषभः कामानांवर्षितासि सत्वं ईं एनं सोमं पाहि पिब हेइन्द्र यस्त्वं वज्रभृत् वज्रधरोयस्त्वंगोत्रभित्गोत्राणांपर्वतानांमेघानांवाभेत्तासि यस्त्वं हरिष्ठाः हर्योःस्थातासि हेइन्द्र सत्वं चित्रान् विचित्रान् वाजानन्नानि अभितृन्धि अस्मभ्यंप्रकाशय ॥ २ ॥

अथतृतीया–

एवापाहिप्रत्नथामन्दतुत्वाश्रुधिब्रह्मवावृधस्वोतगीर्भिः।
आविःसूर्यंकृणुहिपीपिहीषोजहिशत्रूँरभिगाइन्द्रतृन्धि ॥ ३ ॥

एव। पाहि। प्रत्नऽथा। मन्दतु। त्वा। श्रुधि। ब्रह्म।
ववृधस्व। उत। गीःऽभिः। आविः। सूर्यम्। कृणुहि। पीपिहि।
इषः। जहि। शत्रून्। अभि। गाः। इन्द्र। तृन्धि ॥ ३ ॥

हेइन्द्रत्वं प्रत्नथा प्रत्नान्पुराणान्सोमान् यथाअपिबः तथा एवएवमिममस्मदीयंसोमं पाहि पिब सच सोमस्त्वयापीतःसन् त्वा त्वां मन्दतु मदयतु ब्रह्म अस्माभिःकृतं स्तोत्रं श्रुधि शृणु उतापिच गीर्भिः स्तुतिरूपाभिर्वाग्भिर्ववृधस्व त्वंवर्धस्व अपिच सूर्यं सर्वस्यप्रेरकं देवं आविष्कृणुहि आविष्कुरु वयंसूर्यंयथापश्येम तथाकुर्वित्यर्थः इषः अन्नानिच पीपिहि अस्मभ्यंप्यायय शत्रूनस्मत्सपत्नान् जहि नाशय हेइन्द्र त्वंपणिभिरपहृतागाः अभितृन्धि प्रकाशय ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

तेत्वामदाबृहदिन्द्रस्वधावइमेपीताउक्षयन्तद्युमन्तम् ।
महामनूनंतवसंविभूतिमत्सरासोजर्हृषन्तप्रसाहम् ॥ ४ ॥

ते । त्वा । मदाः । बृहत् । इन्द्र । स्वधाऽवः । इमे । पीताः ।
उक्षयन्त । द्युऽमन्तम् । महाम् । अनूनम् । तवसम् । विऽभूतिम् ।
मत्सरासः । जर्हृषन्त । प्रऽसहम् ॥ ४ ॥

हेस्वधावः अन्नवन्निन्द्र मदाः मदकराः तइमेपीताःसोमाः द्युमन्तं दीप्तिमन्तं त्वा त्वां बृहदत्यन्तं उक्षयन्त सिंचयन्तु अपिच हेइन्द्र त्वां मत्सरासोमदकराः सोमाः जर्हृषन्त भृशंहर्षयन्तु कीदृशं महां महान्तं प्रभूतं अनूनं सर्वगुणैर्न्यूनतारहितं संपूर्णमित्यर्थः तवसं प्रवृद्धं विभूतिं विभवन्तं प्रसाहं शत्रूणामभिभवितारं ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी–

येभिःसूर्यमुषसंमन्दसानोवासयोपदृळ्हानिदर्द्रत् ।
महामद्रिंपरिगाइन्द्रसन्तंनुत्थाअच्युतंसदसःपरिस्वात् ॥५॥१॥

येभिः । सूर्यम् । उषसम् । मन्दसानः । अवासयः । अप ।
दृळ्हानि । दर्द्रत् । महाम् । अद्रिम् । परि । गाः । इन्द्र । सन्तम् ।
नुत्थाः । अच्युतम् । सदसः । परि । स्वात् ॥ ५ ॥ १ ॥

हेइन्द्र येभिः यैः सोमैः मन्दसानोमोदमानस्त्वं सूर्यं सर्वस्यप्रेरकं देवं उषसमुषोदेवतांच अवासयः स्वस्थानेन्यवासयः अथवा सूर्योषसौ यथा तमांसिविवासयतस्तथाकार्षीः किंकुर्वन् दृळ्हानि दृढानि तमांसि अपदर्द्रदपदारयन् किंच हेइन्द्र त्वं पणिभिरपहृतागाः परिसंतं परितोविद्यमानं महां महान्तं अद्रिं पर्वतं नुत्थाः अनुदः कीदृशं स्वात् स्वकीयात् सदसः स्थानात् परि परितः अच्युतं अविचालितं विनाशरहितं स्थिरमित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यषष्ठेप्रथमोवर्गः ॥ १॥

अथषष्ठी—

तव॒क्रत्वा॒तव॒तद्दं॒सना॑भिरा॒मासु॑प॒क्वंशच्या॒निदी॑धः ।
और्णो॒र्दुरं॑उ॒स्रिया॑भ्यो॒विदृ॒ह्लोदू॒र्वाद्गाअं॑सृजो॒अङ्गि॑रस्वान् ॥६॥

तव॑ । क्रत्वा॑ । तव॑ । तत् । दं॒सना॑भिः । आ॒मासु॑ । प॒क्वम् । शच्या॑ ।
नि । दी॒ध॒रिति॑दीधः । और्णोः॑ । दुरः॑ । उ॒स्रिया॑भ्यः । वि । दृ॒ह्ला ।
उत् । ऊ॒र्वा॑त् । गाः । अ॒सृ॒ज॒ः । अङ्गि॑रस्वान् ॥ ६ ॥

हेइन्द्र तवक्रत्वा त्वदीययाप्रज्ञया तवदंसनाभिः त्वदीयैःकर्मभिः शच्या सामर्थ्येन आमासु अपक्वासुगोषु पक्वं परिणतं तत्प्रसिद्धंपयः निदीधः नितरांधारयसिअपिच हेइन्द्र त्वं उस्रियाभ्योगोभ्यः गानिर्गमयितुमित्यर्थः दृह्ला दृढानि बलेनपाषाणादिभिर्दृढीकृतानीत्यर्थः दुरोद्वाराणि व्यौर्णोः उद्घाटितवानसि अंगिरस्वान्अंगिरोभिर्युक्तस्त्वं ऊर्वात् समूहात् गोष्ठादित्यर्थः गाः उदसृजः उदगमयः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

प॒प्राथ॒क्षां॑महि॒दंसो॒व्यु१॒र्वीमु॒प॒द्यामृ॒ष्वोबृ॒हदि॑न्द्रस्तभायः ।
अधा॑रयो॒रोद॑सीदे॒वपु॑त्रेप्र॒त्नेमा॒तरा॑य॒ह्वीऋ॒तस्य॑ ॥ ७ ॥

प॒प्राथ॑ । क्षाम् । महि॑ । दंसः॑ । वि । उ॒र्वीम् । उप॑ । द्याम् । ऋ॒ष्वः ।
बृ॒हत् । इ॒न्द्र॒ । स्त॒भा॒य॒ः । अधा॑रयः । रोद॑सी॒ इति॑ । दे॒वपु॑त्रे॒
इति॑ दे॒वऽपु॑त्रे । प्र॒त्ने इति॑ । मा॒तरा॑ । य॒ह्वी इति॑ । ऋ॒तस्य॑ ॥ ७ ॥

हेइन्द्र त्वं महि महता दंसः दंससा कर्मणा उर्वीं विस्तीर्णां क्षां भूमिं विपप्राथविशेषेण पूरितवानसि प्रापूरणेइतिधातुः हेइन्द्र ऋष्वोमहांस्त्वं बृहत् बृहतीं द्यां दिवं उपस्तभायः उपस्तभ्नासि निरालंबं वितिष्ठन्तीद्यौः यथानपतति इन्द्रस्तथाकरोतीत्यर्थः अपिच त्वं रोदसी द्यावापृथिव्यौ अधारयः पोषणैर्धारयसि कीदृश्यौ देवपुत्रे देवाःपुत्रायययोस्ते प्रत्ने पुराणे मातरा मातरौनिर्मात्र्यौ ऋतस्योदकस्य यज्ञस्यवा यह्वी यह्व्यौमहत्यौ यद्वा विश्वस्यमातरौ ऋतस्य ब्रह्मणः यह्वी पुत्र्यौ यह्वुरित्यपत्यनामैतत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

अधत्वाविश्वेपुरइन्द्रदेवाएकंतवसंदधिरेभराय ।
अदेवोयदभ्यौहिष्टदेवान्त्स्वर्षातावृणतइन्द्रमत्र ॥ ८ ॥

अध । त्वा । विश्वे । पुरः । इन्द्र । देवाः । एकम् । तवसम् ।
दधिरे । भराय । अदेवः । यत् । अभि । औहिष्ट । देवान् ।
स्वःऽसाता । वृणते । इन्द्रम् । अत्र ॥ ८ ॥

अधाधुनास्मिन्काले विश्वेदेवाः सर्वेवह्न्यादयः हेइन्द्र एकं मुख्यं तवसं प्रवृद्धं बलवन्तं त्वा त्वां भराय संग्रामाय पुरोदधिरे पुरस्ताच्चक्रिरे यद्यदा अदेवोवृत्रासुरः देवान् अभ्यौहिष्ट संग्रामार्थंअभिगतवान् ओहतिर्गतिकर्मा किंच अत्रास्मिन्काले स्वर्षाता स्वर्षातौ संग्रामेदेवामरुतइतिशेषः इन्द्रं वृणते संभजन्ते स्म मरुतोहीन्द्रंदेवेषुपलायितेषुसमभजन्नित्यर्थः अधुना पुरोदधिरेइतिसंबन्धः ॥ ८ ॥

अथनवमी–

अधद्यौश्चित्तेअपसानुवज्राद्द्वितानमद्भियसास्वस्यमन्योः ।
अहिंयदिन्द्रोअभ्योहसानंनिचिद्विश्वायुःशयथेजघान ॥ ९ ॥

अध । द्यौः । चित् । ते । अप । सा । नु । वज्रात् । द्विता ।
अनमत् । भियसा । स्वस्य । मन्योः । अहिम् । यत् । इन्द्रः । अभि ।
ओहसानम् । नि । चित् । विश्वऽआयुः । शयथे । जघान ॥ ९ ॥

सामसिद्धा देवानामाश्रयत्वेन द्यौश्चित् द्युलोकोपि हेइन्द्र अधाधुनास्मिन्काले द्विता द्विधा द्विप्रकारात् तेत्वदीयाद्वज्रात् स्वस्यात्मीयात् मन्योः क्रोधाच्च भियसा भयेन अपानमत् अपनाम नुइतिपूरणः विश्वयुर्बह्वन्नइन्द्रः यद्यदा अभ्योहसानमभिगच्छन्तं अहिं वृत्रं शयथे शयननिमित्ते मरणायेत्यर्थः जघान न्यवधीत् चिदितिपूरणः यदा वृत्रंजघान अस्मिन्कालेद्यौर्नेनामेतिसंबन्धः ॥ ९ ॥

अथदशमी–

अधत्वष्टातेमहउग्रवज्रंसहस्रभृष्टिंववृतच्छताश्रिम् ।
निकाममरमणसंयेननवन्तमहिंसंपिणगृजीषिन् ॥ १० ॥ २ ॥

अध । त्वष्टा । ते । महः । उग्र । वज्रम् । सहस्रऽभृष्टिम् । ववृतत् ।
शतऽअश्रिम् । निऽकामम् । अरऽमनसम् । येन । नवन्तम् ।
अहिम् । सम् । पिणक् । ऋजीषिन् ॥ १० ॥ २ ॥

अधाधुना हेउग्र उद्गूर्णबलेन्द्र महोमहतस्तव त्वष्टा देवशिल्पी वज्रं ववृतत् न्यवर्तयत निष्पन्नंकृतवान् कीदृशं सहस्रभृष्टिं सहस्रधारं शताश्रिं शतपर्वाणं हेऋजीषिन् गतरससोमवन्निन्द्र येनवज्रेण निकामं नियतःकामोयस्यतं अरमनसं शत्रूणामरमभिगन्तृमनोयस्यतं नवन्तं शब्दायमानं अहिं वृत्रमसुरं संपिणक् संपिष्टवानसि तंवज्रंकृतवानित्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यषष्ठेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी–

वर्धान्यंविश्वेमरुतःसजोषाःपचच्छतंमहिषाँइन्द्रतुभ्यम् ।
पूषाविष्णुस्त्रीणिसरांसिधावन्वृत्रहणंमदिरमंशुमस्मै ॥ ११ ॥

वर्धान् । यम् । विश्वे । मरुतः । सऽजोषाः । पचत् । शतम् ।
महिषान् । इन्द्र । तुभ्यम् । पूषा । विष्णुः । त्रीणि । सरांसि ।
धावन् । वृत्रऽहनम् । मदिरम् । अंशुम् । अस्मै ॥ ११ ॥

सजोषाः सहप्रीयमाणाः विश्वे मरुतः सर्वेदेवाः हेइन्द्र यंत्वां वर्धान् स्तोत्रैर्वर्धयन्ति हेइन्द्र तस्मैतुभ्यं पूषा एतन्नामकोदेवः विष्णुरेतन्नामकश्च शतं शतसंख्याकान् महिषान् पुंपशून् पचत् पचेत् अपिच अस्मै तुभ्यं सरांसि द्रोणकलशपूतभृदाहवनीयाख्यानित्रीणिपात्राणिपूरयितुं अंशुं सोमं धावन्गच्छन्भवति पूषाविष्णुश्च सोमैः पात्राणि पूर्यंतइत्यर्थः कीदृशं सोमं मदिरं मदकरं वृत्रहणं वृत्राणांशत्रूणांहन्तारं अत्र वृत्रहन्शब्देन सोमोभिधीयते पोतेहिसतिसोमे वृत्राणिहन्तुमिन्द्रःसमर्थोभवतीतियावत् ॥ ११ ॥

अथद्वादशी–

आक्षोदो॒महि॑वृ॒तंन॒दीनां॒परि॑ष्ठितमसृजमू॒र्मिम॒पाम् ।
तासा॒मनु॑प्र॒वत॑इन्द्र॒पन्थां॒प्रार्द॑यो॒नीची॑र॒पसः॑समु॒द्रम् ॥ १२ ॥

आ । क्षोद॑ः । महि॑ । वृ॒तम् । न॒दीना॑म् । परि॑ऽस्थितम् । अ॒सृ॒ज॒ः ।
ऊ॒र्मिम् । अ॒पाम् । तासा॑म् । अनु॑ । प्र॒ऽवत॑ः । इ॒न्द्र॒ । पन्था॑म् ।
प्र । आ॒र्द॒य॒ः । नीची॑ः । अ॒पस॑ः । स॒मु॒द्रम् ॥ १२ ॥

हेइन्द्र त्वं महि महत् वृतं वृत्रेण परिवृतमाच्छादितं परिष्ठितं परितःस्थितं नदीनां सिन्धूनां संबन्धि क्षोदः उदकं आअसृजः आसमन्तात्सृष्टवानसि येननद्यःपूर्णाःप्रवहेयुःतदित्यर्थः अपामुदकानामूर्मिं समूहं सृष्टवानसि पुनर्वचनमादरार्थं हेइन्द्र तासांनदीनां संबन्धिनः पंथां पथोमार्गान्प्रवतःप्रवणानन्वकार्षीरितिशेषः अन्वित्युपसर्गयोग्यक्रियाध्याहारः किंच नीचीः प्रवणाभिमुखीर्वेगयुक्ताइत्यर्थः अपसोपउदकानिअपसइत्यपएवार्थेवर्तते समुद्रमुदधिं प्रार्दयः प्रागमयः अत्रार्दयतिर्नयनकर्मा ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी–

ए॒वाताविश्वा॑च॒कृ॒वांस॒मिन्द्रं॑म॒हामु॒ग्रम॑जु॒र्यंस॑हो॒दाम् ।
सु॒वीरं॑त्वास्वायु॒धंसु॒वज्र॒माब्रह्म॒नव्य॒मव॑सेववृत्यात् ॥ १३ ॥

ए॒व । ता । विश्वा॑ । च॒कृ॒ऽवांस॑म् । इन्द्र॑म् । म॒हाम् । उ॒ग्रम् ।
अ॒जु॒र्यम् । स॒ह॒ःऽदाम् । सु॒ऽवीर॑म् । त्वा॒ । सु॒ऽआ॒यु॒धम् । सु॒ऽवज्र॑म् ।
आ । ब्रह्म॑ । नव्य॑म् । अव॑से । व॒वृ॒त्या॒त् ॥ १३ ॥

हेइन्द्र त्वा त्वां नव्यं नूतनमन्यैरकृतपूर्वं ब्रह्म अस्माभिःकृतंस्तोत्रं अवसेअस्माकंरक्षणाय आववृत्यात् आवर्तयतु कीदृशंत्वां एव एवमुक्तप्रकारेण ता तानिप्रसिद्धानि विश्वा विश्वानिसर्वाणिकर्माणि चकृवांसं कृतवन्तमिन्द्रमीश्वरं महां महान्तं उग्रमोजस्विनं अजुर्यमजरं सहोदां सहसोबलस्यदातारं सुवीरं शोभनवीरामरुतोयस्यतं स्वायुधंशोभनायुधं सुवज्रं शोभनवज्रोपेतं ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी–

सनो॒वाजा॑य॒श्रव॑सइ॒षेच॑रा॒येधे॑हिद्यु॒मत॑इन्द्र॒विप्रा॑न् ।
भ॒रद्वा॑जेनृ॒वत॑इन्द्रसू॒रीन्दि॒विच॑स्मैधि॒पार्ये॑नइन्द्र ॥ १४ ॥

सः । नः॒ । वाजा॑य । श्रव॑से । इ॒षे । च॒ । रा॒ये । धे॒हि॒ । द्यु॒ऽमतः॑ ।
इ॒न्द्र॒ । विप्रा॑न् । भ॒रत्ऽवा॑जे । नृ॒ऽवतः॑ । इ॒न्द्र॒ । सू॒रीन् । दि॒वि ।
च॒ । स्म॒ । ए॒धि॒ । पार्ये॑ । नः॒ । इ॒न्द्र॒ ॥ १४ ॥

हेइन्द्र सत्वं द्युमतोदीप्तिमतः विप्रान्मेधाविनोस्मान् वाजाय बलाय श्रवसे यशसे इषेचान्नायच राये धनाय धेहिधारय अपिच हेइन्द्र भरद्वाजेमयि नृवतोमनुष्यवतः परिचारकयुक्तानित्यर्थः सूरीन् तवस्तोतॄन् पुत्रपौत्रान्कुर्विंतिशेषः हेइन्द्र त्वं पार्ये पारणीये आगामिनि च दिविदिवसे एधिस्म नोस्माकंरक्षिताखलुभवेत्यर्थः ॥ १४ ॥

षष्ठेहनितृतीयसवनेब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे अनुरूपतृचस्य अयावाजमितितृतीया सूत्रितंच–अयावाजंदेवहितंसनेमेतिस्तोत्रियानुरूपाविति ।

सैषापंचदशी–

अ॒यावाजं॑दे॒वहि॑तंसनेम॒मदे॑मश॒तहि॑माःसु॒वीराः॑ ॥ १५ ॥ ३ ॥

अ॒या । वाज॑म् । दे॒वऽहि॑तम् । स॒ने॒म॒ । मदे॑म । श॒तऽहि॑माः ।
सु॒ऽवीराः॑ ॥ १५ ॥ ३ ॥

अया अनयास्तुत्या देवहितं देवेनद्योतमानेनेन्द्रेणदत्तं वाजमन्नं सनेम वयंसंभजेम अपिच सुवीराःशोभनपुत्रोपेतावयं शतहिमाः शतसंवत्सरान् मदेम हृष्याम ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यषष्ठेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

तमुष्टुहीति पंचदशर्चंतृतीयंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं तथाचानुक्रम्यते–तमुष्टुहीति । इन्द्राग्न्योःकुलायनाअभिजितिनिष्केवल्येएतन्निविद्धानं सूत्रितंच–तमुष्टुहीतिमध्यन्दिनइति । महाव्रतीह्येकाहेपि निष्केवल्येएतन्निविद्धानं सूत्रितंच–तिष्ठाहरीतमुष्टुहीतिमध्यंदिनइति । महाव्रतीये निष्केवल्ये तथैवपंचमारण्यकेसूत्रितं–तमुष्टुहियोअभिभूत्योजाःसुतइत्त्वंनिमिश्लइन्द्रसोमइति त्रीणीति ।

तत्रप्रथमा—

तमुष्टुहियोअभिभूत्योजावन्वन्नवातःपुरुहूतइन्द्रः ।
अषाळ्हमुग्रंसहमानमाभिर्गीर्भिर्वर्धवृषभंचर्षणीनाम् ॥ १ ॥

तम् । उँ इति । स्तुहि । यः । अभिभूतिऽओजाः । वन्वन् । अवातः । पुरुऽहूतः । इन्द्रः । अषाळ्हम् । उग्रम् । सहमानम् । आभिः । गीःऽभिः । वर्ध । वृषभम् । चर्षणीनाम् ॥ १ ॥

अभिभूत्योजाः अभिभावुकतेजाः वन्वन् शत्रून्हिंसन् अवातः शत्रुभिरहिंसितः वनोते-निष्ठान्तस्यनञ्पूर्वस्यरूपं यद्वा वातेर्वातं अनभिगतः पुरुहूतः बहुभिराहूतः यइन्द्रोस्तीतिशेषः हेभरद्वाज तमुष्टुहि तमेवेन्द्रंस्तुहि अपिच आभिर्वक्ष्यमाणाभिर्गीर्भिः स्तुतिरूपाभिर्वाग्भिः तमिन्द्रं वर्ध वर्धय कीदृशं अषाळ्हमनभिभूतं उग्रमुद्गूर्णमोजस्विनंवा सहमानं शत्रूनभि-भवन्तं चर्षणीनां प्रजानांसंबन्धिनं वृषभं वर्षितारं ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सयुध्मःसत्वाखजकृत्समद्वातुविम्रक्षोनदनुमाँऋजीषी ।
बृहद्रेणुश्च्यवनोमानुषीणामेकःकृष्टीनामभवत्सहावा ॥ २ ॥

सः । युध्मः । सत्वा । खजऽकृत् । समत्ऽवा । तुविऽम्रक्षः । नदनुऽमान् । ऋजीषी । बृहत्ऽरेणुः । च्यवनः । मानुषीणाम् । एकः । कृष्टीनाम् । अभवत् । सहऽवा ॥ २ ॥

बृहद्रेणुः बृहतोमहतोरेणोःपांसोरुत्थापकःसंग्रामेष्वितियावत् एकोमुख्यः सहावा बलवान् सइन्द्रः मानुषीणां मनोःसंबन्धिनीनां कृष्टीनां प्रजानांयजमानानां च्यवनः अभिगन्ता अभव-र आसीत् कीदृशः युध्मोयोद्धा सत्त्वादाता सनोतेर्भेदनार्थस्येदंरूपं खजकृत् खजानांसंग्रामा-णांकर्ता खजइतिसंग्रामनामैतत् समद्वा यजमानैःसहमदःसमत्तद्वान् तुविम्रक्षः म्रक्षतिःसंस्नेह-कर्मा तुवीनां बहूनां वर्षणेन संस्नेहनकर्ता नदनुमान् शब्दवान् ऋजीषी ऋजीषशब्देनसवनद्व-याभिषुतः पुनस्तृतीयसवनेप्यभिषुतः सोमउच्यते तद्वत् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

त्वंह॒नुत्यद॑दमायो॒दस्यूँ॒रेकः॑कृ॒ष्टीर॑वनो॒रार्या॑य ।
अस्ति॑स्वि॒न्नुवी॒र्यं१॒तत्तं॑इन्द्र॒नस्वि॑दस्ति॒तदृ॑तु॒थाविवो॑चः ॥ ३ ॥

त्वम् । ह॒ । नु । त्यत् । अ॒द॒म॒यः॒ । दस्यू॑न् । एकः॑ । कृ॒ष्टीः । अ॒व॒नोः॒ ।
आर्या॑य । अस्ति॑ । स्वि॒त् । नु । वी॒र्य॑म् । तत् । ते॒ । इ॒न्द्र॒ । न ।
स्वि॒त् । अ॒स्ति॒ । तत् । ऋ॒तु॒ऽथा । वि । वो॒च॒ः ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्यत् सः सत्वं त्यदितितच्छब्दपर्यायोत्रलिंगव्यत्ययः दस्यून् कर्महीनान्जनान् नु क्षिप्रं अदमयः दान्तानकरोः हशब्दःपूरणार्थः अपिच एकोमुख्यः त्वंकृष्टाः पुत्रदासादीन् आर्याय कर्मकृतेजनाय अवनोरददाः एवंस्तुवन्नप्यृषिरिन्द्रंयदानाद्राक्षीत् तदा तस्यवीर्यसद्भावेविचिकित्समानः परार्धंचमाह हेइन्द्रते तव यत्पूर्वमुक्तं तद्वीर्यं सामर्थ्यं स्विन्वस्ति किंस्विद्भवति किंस्विन्वितिविचिकित्सायां नस्विदस्ति यद्वा नास्तितद्बलं ऋतुथा कालेकाले विवोचः विशेषेणब्रूहि ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

सदिद्धितें॑तुविजा॒तस्य॒मन्ये॒सहः॑सहिष्ठतु॒रतस्तु॒रस्य॑ ।
उ॒ग्रमु॒ग्रस्य॑त॒वस॒स्तवी॒योऽर॑ध्रस्यरध्र॒तुरो॑बभूव ॥ ४ ॥

सत् । इत् । हि । ते॒ । तु॒वि॒ऽजा॒तस्य॑ । मन्ये॑ । सहः॑ । स॒हि॒ष्ठ॒ ।
तु॒र॒तः । तु॒रस्य॑ । उ॒ग्रम् । उ॒ग्रस्य॑ । त॒वसः॑ । तवी॑यः । अर॑ध्रस्य ।
र॒ध्र॒ऽतुरः॑ । ब॒भू॒व॒ ॥ ४ ॥

पूर्वमंत्रे इन्द्रस्यबलसदसद्भावं सन्दिह्यानयाबलमस्त्येवेत्यवधारयन्नाह हियस्मादर्थे यस्मात्कारणात् हेसहिष्ठ बलवत्तमेन्द्र तुविजातस्य बहुयज्ञेषुप्रादुर्भूतस्य तुरतः अस्मान्हिंसतः तुरस्यशत्रूणांहिंसितुःबलवतोवा तेतव सहोबलं सदित् विद्यमानमेवाहंमन्ये उग्रस्य ओजस्विनः तवसः प्रवृद्धस्य अरध्रस्य शत्रुभिर्वशीकर्तुमशक्यस्य रधेर्वशीकरणार्थस्यरूपं रध्रतुरः वशीकरणीयानांसपत्नानांहिंसकस्यतव बलं बभूव भवत्येव कीदृशं उग्रं उद्गूर्णं तवीयः प्रवृद्धतरं यतस्त्वंवृत्रादीन्शत्रून्हंसि अतस्तेबलंविद्यतएवेत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी–

तन्नः॑प्र॒त्नंस॒ख्यम॑स्तुयु॒ष्मेइ॒त्थावद॑द्भि॒र्व॒लमङ्गि॑रोभिः ।
हन्न॑च्युतच्युद्दस्मे॒षय॑न्तमृ॒णोः पुरो॒विदुरो॑अस्य॒विश्वाः॑ ॥५॥४॥

तत् । नः॒ । प्र॒त्नम् । स॒ख्यम् । अ॒स्तु । यु॒ष्मे इति॑ । इ॒त्था । वद॑त्ऽभिः ।
व॒लम् । आङ्गि॑रःऽभिः । हन् । अ॒च्यु॒त॒ऽच्यु॒त् । द॒स्म॒ । इ॒षय॑न्तम् ।
ऋ॒णोः । पुरः॑ । वि । दुरः॑ । अ॒स्य॒ । विश्वाः॑ ॥ ५ ॥ ४ ॥

प्रत्नं पुराणं चिरकालानुवर्तीत्यर्थः तत्प्रसिद्धं नोस्मदीयं सख्यं स्तुत्यस्तोतृलक्षणं सखित्वं हेइन्द्र युष्मे युष्मास्वस्तु पूजार्थंबहुवचनं हेअच्युतच्युत् अच्युतानां अविचलितानांच्यावक हेदस्म दर्शनीयेन्द्रत्वं इषयन्तं आयुधानिप्रेरयन्तं बलमेतन्नामानमसुरं इत्था सत्यमेव वदद्भिः स्वांस्तुवद्भिरंगिरोभिःसह हन् हतवानसि अपिच अस्यबलस्य पुरः नगराणि व्यृणोः व्यगमयः वियुक्तान्यकार्षीरित्यर्थः विश्वाः सर्वाः दुरः पुरीणांद्वारश्चव्यृणोः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यषष्ठेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

अथषष्ठी–

सहि॒धी॒भिर्हव्यो॒अस्त्यु॒ग्रई॑शान॒कृन्म॑ह॒तिवृ॒त्र॒तूर्ये॑ ।
सतो॒कसा॑ता॒तन॑ये॒सव॒ज्रीवि॑तन्त॒साय्यो॑अभवत्स॒मत्सु॑ ॥ ६ ॥

सः । हि । धी॒भिः । हव्यः॑ । अस्ति॑ । उ॒ग्रः । ई॒शा॒न॒ऽकृत् । म॒ह॒ति ।
वृ॒त्र॒ऽतूर्ये॑ । सः । तो॒कऽसा॑ता । तन॑ये । सः । व॒ज्री । वि॒त॒न्त॒साय्यः॑ ।
अ॒भ॒व॒त् । स॒मत्ऽसु॑ ॥ ६ ॥

उग्रः ओजस्वी ईशानकृत् स्तोतॄनीशानान्समर्थान्करोतीतीशानकृत् सइन्द्रः महति प्रवृद्धे वृत्रतूर्ये संग्रामे वृत्रतूर्यइतिसंग्रामनामैतत् धीभिः स्तोतृभिः स्तुतिभिर्वा हव्योजयार्थिभिराह्वातव्यः अस्ति भवति हिशब्दःपादपूरणः तोकसाता तोकस्यपुत्रस्यसातौलाभेनिमित्ते तनये पुत्रे निमित्तेसति सइन्द्रआह्वातव्योस्ति वज्री वज्रवान् सइन्द्रः समत्सु संग्रामेषु वितंतसाय्यः शेषणविस्तार्यः स्तोत्रैर्वन्दनीयोभवत् भवति यद्वा तन्तसाय्यः शत्रूणांहिंसकः तंतसइतिधातुकर्मा तस्यकर्तरिरूपम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

सम॒ज्मना॒जनि॑म॒मानु॑षाणा॒मम॑र्त्येन॒नाम्नाति॒प्रस॑स्रे ।
सद्यु॒म्नेन॒सशव॑सो॒तरा॒यासवी॒र्ये॑ण॒नृत॑म॒:समो॑काः ॥ ७ ॥

सः । म॒ज्मना॑ । जनि॑म । मानु॑षाणाम् । अम॑र्त्येन । नाम्ना॑ । अति॑ ।
प्र । स॒स्रे॒ । सः । द्यु॒म्नेन॑ । सः । शव॑सा । उ॒त । रा॒या । सः । वी॒र्ये॑ण ।
नृ॒ऽत॑मः । सम्ऽओ॑काः ॥ ७ ॥

सइन्द्रः अमर्त्येन विनाशरहितेन नाम्ना शत्रूणांनमयित्रा मज्मना बलेन मज्मनेतिबलनामैतत् मानुषाणां मनुष्याणां जनिम जन्मसंघमित्यर्थः अतिप्रसस्रे अतिप्रपेदे सइन्द्रः द्युम्नेन यशसा समोकाः समानस्थानोभवति किंच सइन्द्रः शवसा बलेन समोकाभवति उतापिच नृतमोनेतृतमः सइन्द्रः राया धनेन वीर्येण सामर्थ्येनच समोकाभवति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सयोनमु॒हेनमिथू॒जनो॒भूत्सु॒मन्तु॑नामा॒चुमु॑रिं॒धुनिं॑च ।
वृ॒णक्पिप्रुं॒शम्ब॑रं॒शुष्ण॒मिन्द्र॑:पु॒रांच्यौ॒त्नाय॑श॒यथा॑य॒नूचि॑त् ॥८॥

सः । यः । न । मु॒हे । न । मिथु॑ । जन॑ः । भूत् । सु॒मन्तु॑ऽनामा ।
चुमु॑रिम् । धुनि॑म् । च॒ । वृ॒णक् । पिप्रु॑म् । शम्ब॑रम् । शुष्ण॑म् ।
इन्द्र॑ः । पु॒राम् । च्यौ॒त्नाय॑ । श॒यथा॑य । नु । चि॒त् ॥ ८ ॥

यइन्द्रः न मुहे संग्रामेकदापिनमुह्यति यश्च मिथु मिथ्यावृथा जनोजनयितानभून्नभवति किंतु सुमन्तुनामा प्रज्ञाननामा प्रख्यातनामेत्यर्थः सइन्द्रः पुरां शत्रुसंबन्धिनीनांपुरीणां च्यौत्नाय च्यवनाय नाशाय शयथाय शत्रूणांमरणायच नूचित् शीघ्रमेवकर्मकुरुतइतिशेषः तथा चुमुरिंधुनिंच एतन्नामकावसुरौ वृणगवृणक् हिंसितवानसि वृणक्तिर्हिंसाकर्मा अपिच पिप्रुं शंबरं शुष्णं एतन्नामकान्त्रीनसुरान् हिंसितवानसि ॥ ८ ॥

अथनवमी—

उ॒दाव॑ता॒त्वक्ष॑सा॒पन्य॑साचवृत्र॒हत्या॑य॒रथ॑मिन्द्रतिष्ठ ।
धि॒ष्ववज्रं॒हस्त॒आद॑क्षिण॒त्राभिप्रम॑न्दपुरुदत्रमा॒याः ॥ ९ ॥

उत्ऽअवता । त्वक्षसा । पन्यसा । च । वृत्रऽहत्याय । रथम् ।
इन्द्र । तिष्ठ । धिष्व । वज्रम् । हस्ते । आ । दक्षिणऽत्रा । अभि ।
प्र । मन्द । पुरुऽदत्र । मायाः ॥ ९ ॥

हेइन्द्र उदवतोद्गच्छता अवतिरत्रगतिकर्मा त्वक्षसा शत्रूणांतनूकर्त्रा पन्यसा स्तुत्यतरेणबलेनयुक्तस्त्वं वृत्रहत्याय शत्रुहननाय स्वकीयंरथंच तिष्ठ आरोह तथा दक्षिणत्रा दक्षिणहस्तेपाणौ वज्रं स्वकीयमायुधं आधिष्व आधत्स्व तदनंतरं हेपुरुदत्र बहुधनेन्द्र त्वं आसुरीर्मायाः अभि अभिगम्य प्रमन्द प्रकर्षेण जहि अत्रमन्दतिर्वधकर्मा ॥ ९ ॥

अथदशमी—

अग्निर्नशुष्कंवनमिन्द्रहेतीरक्षोनिधक्ष्यशनिर्नभीमा ।
गम्भीरयऋष्वयायोरुरोजाध्वानयद्दुरितादम्भयच्च ॥ १० ॥ ५ ॥

अग्निः । न । शुष्कम् । वनम् । इन्द्र । हेतिः । रक्षः । नि । धक्षि ।
अशनिः । न । भीमा । गंभीरया । ऋष्वया । यः । रुरोज ।
अध्वनयत् । दुःऽइता । दंभयत् । च ॥ १० ॥ ५ ॥

अग्निर्न अग्निरिव नशब्दउपमार्थीयः यथाअग्निःशुष्कंनीरसंवनंवृक्षसमूहंदहति हेइन्द्र हेतिस्त्वदीयंवज्रं तद्वच्छत्रून्नाशयति तदेवाह अशनिर्नभीमा यथाअशनिर्भीमाभवति तद्वद्भयंकरस्त्वं रक्षोराक्षसं निधक्षि वज्रेण नितरांदह यइन्द्रः गंभीरया शत्रुभिरधर्षणीयया ऋष्वया महत्या ऋष्वइतिमहन्नामैतत् हेत्या रुरोज शत्रून्बभंज अध्वनयत् युद्धेगर्जनलक्षणंशब्दंकरोति तथाच दुरिता दुरितानि दंभयच्चभिनत्तिच सत्वंरक्षोनिधक्षीतिपूर्वेणान्वयः ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यषष्ठेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथैकादशी—

आसहस्रंपथिभिरिन्द्ररायातुविद्युम्नतुविवाजेभिरर्वाक् ।
याहिसूनोसहसोयस्यनूचिददेवईशेपुरुहूतयोतोः ॥ ११ ॥

आ । सहस्रम् । पथिऽभिः । इन्द्र । राया । तुविऽद्युम्न ।
तुविऽवाजेभिः । अर्वाक् । याहि । सूनो इति । सहसः । यस्य ।
नु । चित् । अदेवः । ईशे । पुरुऽहूत । योतोः ॥ ११ ॥

हेतुविद्युम्न बहुधन हेसहसःसूनो बलस्यपुत्रेन्द्र ओजसोजातमुतमन्यएनमितिनिगमान्तरे बलपुत्रत्वंप्रसिद्धं राया धनेन युक्तस्त्वं सहस्रं सहस्रेण बहुभिरित्यर्थः तुविवाजेभिः बहुबलैः पथिभिः पतन्ति गच्छंत्यमीभिरितिपंथानोवाहाः तैअर्वाक् मदभिमुखःसन् आयाह्यागच्छ हेपुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र यस्यतव योतोः बलादिभिःपृथक्कर्तुं अदेवः कश्चिदसुरः नूचिदीशे नेष्टे अत्रनूचिदितिनिषेधार्थेवर्तते ॥ ११ ॥

अथद्वादशी—

प्रतुविद्युम्नस्यस्थविरस्यघृष्वेर्दिवोररप्शेमहिमापृथिव्याः ।
नास्यशत्रुर्नप्रतिमानमस्तिनप्रतिष्ठिःपुरुमायस्यसह्योः ॥ १२ ॥

प्र । तुविऽद्युम्नस्य । स्थविरस्य । घृष्वेः । दिवः । ररप्शे । महिमा ।
पृथिव्याः । न । अस्य । शत्रुः । न । प्रतिऽमानम् । अस्ति । न ।
प्रतिऽस्थिः । पुरुऽमायस्य । सह्योः ॥ १२ ॥

तुविद्युम्नस्य बहुयशसोबहुधनस्यवा स्थविरस्य प्रवृद्धस्य घृष्वेः शत्रूणांघर्षकस्येन्द्रस्य महिमामहत्त्वं दिवोद्युलोकात् पृथिव्याः भूमेश्च प्रररप्शे प्ररिरिचे विरप्शीतिमहन्नामसुपाठात् नाम्नांचप्रायेणधातुजत्वात्रप्शतिरत्रातिशयवाची पुरुमायस्य बहुप्रज्ञस्य सह्योः शत्रूणामभिभवितुरस्येन्द्रस्य शत्रुःशातयितानास्ति प्रतिमानं प्रतिनिधिर्नास्ति अस्यप्रतिष्ठिः प्रतिष्ठा आश्रयोनास्ति सएव सर्वस्यप्रतिष्ठेत्यर्थः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी—

प्रतत्तेअद्याकरणंकृतंभूत्कुत्संयदायुमतिथिग्वमस्मै ।
पुरूसहस्रानिशिशाअभिक्षामुत्तूर्वयाणंधृषतानिनेथ ॥ १३ ॥

---

१ ऋ० सं० ८. ३. ४.।

प्र । तत् । ते । अद्य । करणम् । कृतम् । भूत् । कुत्सम् । यत् ।
आयुम् । अतिथिऽग्वम् । अस्मै । पुरु । सहस्रा । नि । शिशाः ।
अभि । क्षाम् । उत् । तूर्वयाणम् । धृषता । निनेथ ॥ १३ ॥

अद्येदानीमपि हेइन्द्र ते त्वया कृतंकरणं तत्कर्म प्रभूत् प्रभवति प्रकाशते किंतदिति उच्यते कुत्सं शुष्णाद्राक्षसादेतन्नामानमृषिंच आयुं शत्रुभ्यःसकाशादेतत्संज्ञकं पौरूरवसं अतिथिग्वं अतिथीनामभिगन्तारं दिवोदासंच शंबराद्ररक्षिथेतियत्करणंतत्प्रभवतीतिपूर्वेणसंबन्धः ररक्षिथेतिद्वितीयाश्रुतेरुचितक्रियाध्याहारः अपिचास्मै अनंतरोक्तायातिथिग्वाय पुरु पुरूणि बहूनि सहस्रासहस्राणि शंबरस्यधनानि निशिशाः अददाः इन्द्रःशंबरंहत्वा तस्यधनानिदिवोदासायददावित्यर्थः तथा हेइन्द्र धृषता धर्षणेन त्वदीयेनवज्रेण शंबरं हत्वा क्षां पृथिवीं अभि अभिलक्ष्य पृथिव्यांवर्तमानं तूर्वयाणं त्वरितगमनं दिवोदासंउन्निनेथ आपद्भ्यःउदगमयः॥१३॥

अनुकीनाध्येकाहेमरुत्वतीयशस्त्रे अनुत्वाहिघ्नइतिसूक्तमुखीया सूत्रितंच—अनुत्वाहिघ्नेअधदेवदेवाअनुतेदायिमहइन्द्रियायेति ।

सैषासूक्तेचतुर्दशी—

अनुत्वाहिघ्नेअधदेवदेवामदन्विश्वेकवितमंकवीनाम् ।
करोयत्रवरिवोबाधितायदिवेजनायतन्वेगृणानः ॥ १४ ॥

अनु । त्वा । अहिऽघ्ने । अध । देव । देवाः । मदन् । विश्वे ।
कविऽतमम् । कवीनाम् । करः । यत्र । वरिवः । बाधिताय ।
दिवे । जनाय । तन्वे । गृणानः ॥ १४ ॥

हेदेव द्योतमानेन्द्र त्वा त्वां अधास्मिन्काले विश्वे सर्वेदेवाःस्तोतारः अहिघ्ने मेघहननाय वृष्टिप्रदानायेत्यर्थः अनुमदन्ननुमदन्ति अनुस्तुवन्ति कीदृशंत्वां कवीनां मेधाविनांमध्ये कवितमं अत्यंतंकविं यत्र यस्मिन्काले गृणानः स्तोतृभिःस्तूयमानः त्वं बाधिताय दारिद्र्यादिभिःपीडिताय दिवे स्तोत्रेजनाय तन्वे स्तोतॄणांतनयायच वरिवोधनं करः अकरोः अददाः अथवा हेदेवेन्द्र अथास्मिन्काले विश्वे सर्वेदेवाः सुराः अहिर्वृत्रएवोच्यते तस्यहननाय कवीनांकवितमंत्वां अनुमदन्ति यत्र यस्मिंस्तोत्रेसति बाधितायासुरैःपीडिताय दिवे द्युलोकनिवासायजनाय तन्वे शोभायै वृत्रहननेन तवशोभार्थं वरिवश्चकर्थ ॥ १४ ॥

अथपंचदशी–

अनुद्यावापृथिवीतत्तओजोमर्त्याजिहतइन्द्रदेवाः ।
कृष्वाकृत्नोअकृतंयत्तेअस्त्युक्थंनवीयोजनयस्वयज्ञैः ॥१५॥ ६॥

अनु । द्यावापृथिवी इति । तत् । ते । ओजः । अमर्त्याः । जिहते ।
इन्द्र । देवाः । कृष्व । कृत्नो इति । अकृतम् । यत् । ते । अस्ति ।
उक्थम् । नवीयः । जनयस्व । यज्ञैः ॥ १५ ॥ ६ ॥

हेइन्द्र ते त्वदीयं तत्प्रसिद्धमोजोबलं द्यावापृथिवी अनुजिहते अनुजिहाते अमर्त्याअमरणधर्माणोदेवास्त्वदीयंबलं अनुजिहाते अनुगच्छन्ति हेकृत्नो बहूनांकर्मणांकर्तः तेत्वदीयं अकृतं यत्कर्मास्ति तत्कृष्व कुरुष्व तदनन्तरं यज्ञैर्यज्ञेषु नवीयोनवतरं उक्थं स्तोत्रं जनयस्व॥ १५॥

॥ इतिचतुर्थस्यषष्ठेषष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

महाँइन्द्रइतित्रयोदशर्चंचतुर्थंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं अनुक्रान्तंच महान्सप्तोनेति माध्यंदिनसवनेसोमातिरेकेएकंशस्त्रंभवति तत्रेदंसूक्तं सूत्रितंच—महाँइन्द्रोनृवद्विष्णोर्नुकमिति समूह्ळेद्वितीयेछन्दोमेमरुत्वतीयशस्त्रेएतत्सूक्तं सूत्रितंच महाँइन्द्रोनृवदितिमरुत्वतीयमिति ।

तत्रप्रथमा–

महाँइन्द्रोनृवदाचर्षणिप्राउतद्विबर्हाअमिनःसहोभिः ।
अस्मद्र्यग्वावृधेवीर्यायोरुःपृथुःसुकृतःकर्तृभिर्भूत् ॥ १ ॥

महान् । इन्द्रः । नृऽवत् । आ । चर्षणिऽप्राः । उत । द्विऽबर्हाः ।
अमिनः । सहःऽभिः । अस्मद्र्यक् । ववृधे । वीर्याय । उरुः । पृथुः ।
सुऽकृतः । कर्तृऽभिः । भूत् ॥ १ ॥

नृवत् यथा नेताराजाभृत्यादीनांकामानांपूरयितातद्वत् चर्षणिप्राः चर्षणीनां स्तोतृजनानांकामानांपूरकः महान् प्रभूतइन्द्रआगच्छतु आइत्युपसर्गदर्शनाद्गच्छत्वित्याख्यातस्याध्याहारः उतापिच द्विबर्हाः द्वयोर्लोकयोःपरिवृढः सहोभिः शत्रुबलैः अमिनः अहिंसनीयइन्द्रः अस्मद्र्यक् अस्मदभिमुखंयथाभवतितथा वीर्याय वीरकर्मकरणाय ववृधे वर्धते उरुः शरीरेणविस्तीर्णः पृथुगुणैः प्रथितः कर्तृभिर्यजमानैः सुकृतोभूत् सुष्ठुपरिचरितोभवति ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

इन्द्रमेवधिषणासातयेधाद्बृहन्तमृष्वमजरंयुवानम् ।
अषाह्ळेनशवसाशूशुवांसंसद्यश्चिद्योवावृधेअसामि ॥ २ ॥

इन्द्रम् । एव । धिषणा । सातये । धात् । बृहन्तम् । ऋष्वम् ।
अजरम् । युवानम् । अषाह्ळेन । शवसा । शूशुऽवांसम् । सद्यः ।
चित् । यः । ववृधे । असामि ॥ २ ॥

धिषणा अस्मदीयास्तुतिः सातये दानाय इन्द्रमेवधात् धारयति कीदृशं बृहन्तं महान्तं ऋष्वं गन्तारं अजरं जरारहितं युवानं नित्यतरुणं अषाह्ळेन शत्रुभिरनभिभूतेन शवसा बलेन शूशुवांसं प्रवृद्धं श्वयतेरिदंरूपं यइन्द्रः सद्यश्चित् सद्यएवजातमात्रःसन् असामि अनल्पं अधिकंयथाभवतितथा ववृधे वर्धते ॥ २ ॥

अथतृतीया–

पृथूकरस्नाबहुलागभस्तीअस्मद्र्य१क्संमिमीहिश्रवांसि ।
यूथेवपश्वःपशुपादमूनाअस्माँइन्द्राभ्याववृत्स्वाजौ ॥ ३ ॥

पृथू इति । करस्ना । बहुला । गभस्ती इति । अस्मद्र्यक् । सम् ।
मिमीहि । श्रवांसि । यूथाऽइव । पश्वः । पशुऽपाः । दमूनाः ।
अस्मान् । इन्द्र । अभि । आ । ववृत्स्व । आजौ ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वं पृथूविस्तीर्णौ करस्ना कर्मणांकर्तारौ बहुला बहुप्रदौ गभस्ती त्वदीयौबाहू श्रवांस्यन्नानि दातुमितिशेषः अस्मद्र्यक् अस्मदभिमुखं संमिमीहि कुरु किंच हेइन्द्र दमूनाः न्तमनास्त्वं आजौ संग्रामे अस्मानभ्याववृत्स्व अभ्यावर्तस्व तत्रदृष्टान्तः—पशुपाः पशूनांपाल: पश्वः पशूनांयूथेव यूथानियथावर्तयतितद्वत् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

तंवइन्द्रंचतिनमस्यशाकैरिहनूनंवाजयन्तोहुवेम ।
यथाचित्पूर्वेजरितारआसुरनेद्याअनवद्याअरिष्टाः ॥ ४ ॥

तम् । वः । इन्द्रम् । चतिनम् । अस्य । शाकैः । इह । नूनम् ।
वाजऽयन्तः । हुवेम । यथा । चित् । पूर्वे । जरितारः । आसुः ।
अनेद्याः । अनवद्याः । अरिष्टाः ॥ ४ ॥

नूनमद्य इहास्मिन्यज्ञे वाजयन्तः अन्नमिच्छन्तोवयं स्तोतारः शाकैः शक्तैः समर्थैः अस तवसहायैर्मरुद्भिःसहितं चतिनं शत्रूणांचातकं नाशकमित्यर्थः हेइन्द्र परमेश्वरं तं वः प्रसिद्धं हुवेम स्तुमः यथाचिद्यथैव पूर्वे पुरातनाः जरितारः स्तोतारः अनेद्याः अनिंद्याः अनवद्याः पा- परहिताः अरिष्टाः अहिंसिताश्च आसुः बभूवुः हेइन्द्र त्वत्प्रसादाद्वयमपि तथैवभवेमेत्यर्थः॥४॥

अथपञ्चमी–

धृतव्रतोधनदाःसोमवृद्धःसहिवामस्यवसुनःपुरुक्षुः ।
संजग्मिरेपथ्याउरायोअस्मिन्त्समुद्रेनसिन्धवोयादमानाः॥५॥

धृतऽव्रतः । धनऽदाः । सोमऽवृद्धः । सः । हि । वामस्य । वसुनः ।
पुरुऽक्षुः । सम् । जग्मिरे । पथ्याः । रायः । अस्मिन् । समुद्रे ।
न । सिन्धवः । यादमानाः ॥ ५ ॥ ७ ॥

सहि सखल्विन्द्रः धृतव्रतोधनकर्मा धनदाः सएवधनप्रदः कीदृशस्यधनस्येत्याकांक्षा उपसर्जनीभूतस्यापिधनस्यविशेषणे वामस्य वसुनइति वामस्य वननीयस्य वसुनः श्रेष्ठस्य प वसुनोधनस्यस्वामीतिशेषः सोमवृद्धः सएवसोमेप्रवृद्धः पुरुक्षुः बह्वन्नः सएव अस्मिन्निन्द्रे पथ्याः स्तोतृणांहितानि रायोधनानि संजग्मिरे संगच्छन्ते तत्रदृष्टान्तः–सिन्धवोनद्यः समुद्रे यथासमुद्रे यादमानाअभिगच्छन्तः तद्वत् ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यषष्ठेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथषष्ठी–

शविष्ठंनआभरशूरशवओजिष्ठमोजोअभिभूतमुग्रम् ।
विश्वाद्युम्नावृष्ण्यामानुषाणामस्मभ्यंदाहरिवोमादयध्यै ॥६

शविष्ठम् । नः । आ । भर । शूर । शवः । ओजिष्ठम् । ओजः ।
अभिऽभूते । उग्रम् । विश्वा । द्युम्ना । वृष्ण्या । मानुषाणाम् ।
अस्मभ्यम् । दाः । हरिऽवः । मादयध्यै ॥ ६ ॥

हेशूर विक्रान्तेन्द्र शविष्ठं बलवत्तमं शवोबलं नोस्मभ्यं आभराहर हेअभिभूते शत्रूणामभिभावुकेन्द्र उग्रमप्रसह्यं ओजिष्ठमोजस्वितमं ओजोदीप्तिमस्मभ्यंआभर विश्वा विश्वानि सर्वाणि वृष्ण्या वृष्ण्यानि सेचनसमर्थानि द्युम्ना द्युम्नानिद्योतमानानि यानिधनानि मानुषाणां मनुष्याणां भोग्यतयाकल्पितानि हेहरिवः हरिवन्निन्द्र तानिधनानि मादयध्यै अस्मान्मादितुं अस्मभ्यंदाः प्रयच्छ ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

यस्तेमदःपृतनाषाळमृध्रइन्द्रतंनआभरशूशुवांसम् ।
येनतोकस्यतनयस्यसातौमंसीमहिजिगीवांसस्त्वोताः ॥ ७ ॥

यः । ते । मदः । पृतनाषाट् अमृध्रः । इन्द्र । तम् । नः । आ ।
भर । शूशुऽवांसम् । येन । तोकस्य । तनयस्य । सातौ । मंसीमहि ।
जिगीवांसः । त्वाऽऊताः ॥ ७ ॥

पृतनाषाट् शत्रुसेनानामभिभविता अमृध्रः अहिंसितः योमदोहर्षः हेइन्द्र ते त्वयादेयः शूशुवांसं प्रवृद्धं तं मदं नोस्मभ्यमाभराहर त्वोतास्त्वयारक्षिताः जिगीवांसोजितवन्तोवयं तोकस्य पुत्रस्य तनयस्य तत्पुत्रस्यच सातौ लाभेनिमित्तभूतेसति येनहर्षेण मंसीमहि त्वांस्तुवीमहि तमाभरेतिपूर्वेणान्वयः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

आनोभरवृषणंशुष्ममिन्द्रधनस्पृतंशूशुवांसंसुदक्षम् ।
येनवंसामपृतनासुशत्रून्तवोतिभिरुतजामीँरजामीन् ॥ ८ ॥

आ । नः । भर । वृषणम् । शुष्मम् । इन्द्र । धनऽस्पृतम् ।
शूशुऽवांसम् । सुऽदक्षम् । येन । वंसाम । पृतनासु । शत्रून् ।
तव । ऊतिऽभिः । उत । जामीन् । अजामीन् ॥ ८ ॥

हेइन्द्र त्वं वृषणं वर्षितारं शुष्मं सेनालक्षणंबलं नोस्मभ्यं आभराहर कीदृशं धनस्पृतं स्यपालकं शूशुवांसं प्रवृद्धं सुदक्षं शोभनबलं हेइन्द्र तवोतिभिः त्वदीयाभीरक्षाभिः पृतसु संग्रामेषु पृतनाइतिसंग्रामनाम येनबलेन शत्रून्वंसाम हनाम उतेत्यत्रभिन्नक्रमः जामीन् र उतापिच अजामीन् शत्रूंश्च येनशुष्मेण वंसाम तंशुष्ममाभरेतिपूर्वेणसंबन्धः ॥ ८ ॥

अथनवमी–

आतेशुष्मोवृषभएतुपश्चादोत्तरादधरादापुरस्तात् ।
आविश्वतोअभिसमेत्वर्वाङिन्द्रद्युम्नंस्वर्वद्धेह्यस्मे ॥ ९ ॥

आ । ते । शुष्मः । वृषभः । एतु । पश्चात् । आ । उत्तरात् ।
अधरात् । आ । पुरस्तात् । आ । विश्वतः । अभि । सम् । एतु ।
अर्वाङ् । इन्द्र । द्युम्नम् । स्वः॰वत् । धेहि । अस्मे इति ॥ ९ ॥

हेइन्द्र वृषभः वर्षिता ते त्वदीयं शुष्मोबलं अर्वाङस्मदभिमुखःसन् पश्चात् पश्चिमभागात् एतु आगच्छतु उत्तरादुत्तरभागादागच्छतु अधरा दक्षिणाच्चएतु पुरस्तात् पूर्वभागाच्चगच्छ विश्वतः सर्वस्माद्दिग्भागात् अभि अस्मानभिलक्ष्यआसमेतु सम्यगागच्छतु हेइन्द्र त्वं स्व व् सुखयुक्तं द्युम्नं धनं अस्मे अस्मभ्यं धेहि प्रयच्छ ॥ ९ ॥

अथदशमी–

नृवत्तइन्द्रनृतमाभिरूतीवंसीमहिवामंश्रोमतेभिः ।
ईक्षेहिवस्वउभयस्यराजन्धारत्नंमहिस्थूरंबृहन्तम् ॥ १० ॥

नृ॰वत् । ते । इन्द्र । नृ॰तमाभिः । ऊती । वंसीमहि । वामम् ।
श्रोमतेभिः । ईक्षे । हि । वस्वः । उभयस्य । राजन् । धाः ।
रत्नम् । महि । स्थूरम् । बृहन्तम् ॥ १० ॥

नृवत् मनुष्यैःपरिचारकजनैर्युक्तं श्रोमतेभिः श्रोतव्यैर्यशोभिः सहितं वामं व ननीयंधनं हेइन्द्र ते त्वत्तः नृतमाभिः नेतृतमाभिः ऊतीऊतिभीरक्षाभिः वंसीमहि वयं भजेमहि हियस्मात्कारणात् हेराजन् राजमानेन्द्र त्वं उभयस्य पार्थिवस्यदिव्यस्यच व धनस्य ईक्षे ईशिषे तस्मात्कारणात् महि महान्तं स्थूरं विपुलं बृहन्तं गुणैःपरिवृढं रत्नं रम यं धनं अत्ररत्नशब्दःपुल्लिंगः धाः धेहि ॥ १० ॥

अथैकादशी–

मरुत्वन्तंवृषभंवावृधानमकवारिंदिव्यंशासमिन्द्रम् ।
विश्वासाहमवसेनूतनायोग्रंसहोदामिहतंहुवेम ॥ ११ ॥

मरुत्वन्तम् । वृषभम् । ववृधानम् । अकवऽअरिम् । दिव्यम् । शासम् । इन्द्रम् । विश्वऽसहम् । अवसे । नूतनाय । उग्रम् । सहःऽदाम् । इह । तम् । हुवेम ॥ ११ ॥

इहास्मिन्यज्ञे नूतनाय अभिनवाय अवसे रक्षणाय तं प्रसिद्धं इन्द्रं हुवेम स्तुमः आह्वयामोवा कीदृशं मरुत्वंतं मरुद्भिर्युक्तं वृषभं कामानांवर्षितारं ववृधानं प्रवृद्धं अकवारिं अकुत्सितशत्रुंदिव्यं द्योतमानं शासं शासितारं विश्वसहं विश्वस्यलोकस्याभिभवितारं उग्रमोजस्विनं सहोदां बलप्रदं ॥ ११ ॥

अथद्वादशी—

जनंवज्रिन्महिचिन्मन्यमानमेभ्योनृभ्योरन्धयायेष्वस्मि ।
अधाहित्वापृथिव्यांशूरसातौहवामहेतनयेगोष्वप्सु ॥ १२ ॥

जनम् । वज्रिन् । महि । चित् । मन्यमानम् । एभ्यः । नृऽभ्यः । रन्धय । येषु । अस्मि । अध । हि । त्वा । पृथिव्याम् । शूरऽसातौ । हवामहे । तनये । गोषु । अप्ऽसु ॥ १२ ॥

येषु येषांनृणांमध्ये अहमस्मि एकोभवामि हेवज्रिन् वज्रवन्निन्द्र त्वं एभ्योनृभ्योमनुष्येभ्यः महि महदत्यन्तमात्मानंमन्यमानंजनं बहुमन्यमानमित्यर्थः रन्धय वशीकुरु चिदिति पादपूरणः अधाधुना पृथिव्यां भूम्यां शूरसातौ युद्धे प्रवृत्तेसति तनये पुत्रेनिमित्तेच गोषु पशुषु अप्सु उदकेषुचनिमित्तेषु हेइन्द्र त्वा द्युलोकेस्थितं त्वां हवामहे वयमाह्वयामः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी—

वयन्तएभिःपुरुहूतसख्यैःशत्रोःशत्रोरुत्तरइत्स्याम ।
घ्नन्तोवृत्राण्युभयानिशूररायामदेमबृहतात्वोताः ॥ १३ ॥ ८ ॥

वयम् । ते । एभिः । पुरुऽहूत । सख्यैः । शत्रोःऽशत्रोः । उत्ऽतरे । इत् । स्याम । घ्नन्तः । वृत्राणि । उभयानि । शूर । राया । मदेम । बृहता । त्वाऽऊताः ॥ १३ ॥ ८ ॥

हेपुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र एभिः सिद्धैः सख्यैः स्तोत्रलक्षणैः सखिकर्मभिः ते त्वयासहवयं उभयानि जामिरूपाण्यजामिरूपाणि वृत्राण्यमित्राणि घ्नन्तः हिसन्तः शत्रोःशत्रोः सर्वस्माच्छत्रोउत्तरइत्स्याम अधिकाएवभवेम हेशूर विक्रान्तेन्द्र त्वोताः वयं त्वयारक्षिताःसन्तः बृहता महता राया धनेन मदेम हृष्याम ॥ १३ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यषष्ठेऽष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

द्यौर्नयइन्द्रेतित्रयोदशर्चंपंचमंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षमैन्द्रं त्रैष्टुभं विपिप्रोरित्येषासप्तमी दशाक्षरचतुष्टययुक्ताविराट् अनुक्रम्यतेच—द्यौर्नविपिप्रोर्विराडिति पृष्ठ्यषडहस्यषष्ठेहनितृतीयसवने उक्थ्यस्तोत्राणि यदिद्विपदासुस्तुवीरन् यदिवाग्निष्टोमसंस्थः स्यात् तदानीं माध्यंदिनसवने अच्छावाकः स्वशस्त्रे आरंभणीयाभ्यऊर्ध्वमेतत्सूक्तंशंसेत् सूत्रितंच—द्यौर्नयइन्द्रेत्यच्छावाकइति इदमेवसूक्तमिन्द्राविष्णोरुत्क्रान्तिनाम्न्येकाहे निष्केवल्यनिविद्धानं द्यौर्नयइन्द्रेतिमाध्यंदिनइति।

तत्रप्रथमा—

द्यौर्नयइन्द्राभिभूमार्यस्तस्थौरयिःशवसापृत्सुजनान्।
तंनःसहस्रंभरमुर्वरासांदद्धिसूनोसहसोवृत्रतुरम् ॥ १ ॥

द्यौः । न । यः । इन्द्र । अभि । भूम । अर्यः । तस्थौ । रयिः । शवसा ।
पृत्ऽसु । जनान् । तम् । नः । सहस्रऽभरम् । उर्वराऽसाम् । दद्धि ।
सूनो इति । सहसः । वृत्रऽतुरम् ॥ १ ॥

योरयिः पुत्ररूपंधनं शवसा बलेन पृत्सु संग्रामेषु अर्यः अरीन् शत्रून्जनान् अभितस्थौ आक्रामेत् तत्रदृष्टान्तः-द्यौर्न द्योतमानःसूर्योयथा भूम भूतानि आक्रामति तद्वत् हेसहसः बलस्यपुत्रेन्द्र त्वं तंपुत्रं नोस्मभ्यंदद्धि देहि कीदृशं सहस्रभरं सहस्रस्यधनस्यभर्तारं उर्वरा सस्याढ्यानांभूमीनां सवितारं संभक्तारं वृत्रतुरं वृत्राणांशत्रूणां तरितारं तुर्वितारंवा ॥ १

अथद्वितीया—

दिवोनतुभ्यमान्विन्द्रसत्रासुर्यंदेवेभिर्धायिविश्वम्।
अहिंयद्वृत्रमपोवव्रिवांसंहन्नृजीषिन्विष्णुनासचानः ॥ २ ॥

दि॒वः । न । तुभ्य॑म् । अनु॑ । इ॒न्द्र॒ । स॒त्रा । अ॒सु॒र्य॑म् । दे॒वेभिः॑ ।
धा॒यि॒ । विश्व॑म् । अहि॑म् । यत् । वृ॒त्रम् । अ॒पः । व॒व्रि॒ऽवांस॑म् ।
हन् । ऋ॒जी॒षि॒न् । विष्णु॑ना । स॒चा॒नः ॥ २ ॥

दिवोन सूर्यायेव हेइन्द्र तुभ्यं सत्रासत्यमेव विश्वं व्याप्तं असुर्यमसुरत्वं बलं देवेभिः देवैःस्तोतृभिः अनुधायि व्यधायि अकारि स्तोत्रैःस्तूयमानोदवताबलवतीभवतीत्यर्थः हेऋजीषिन् विगतरससोमेन्द्र विष्णुनासचानः संगच्छमानस्त्वं षचसमवायेइतिधातोरूपं यद्येनासुर्येण अपः उदकानि वव्रिवांसं परिवृणवन्तं अहिमागत्यहन्तारं वृत्रमसुरं हन् अहन् अवधीः तद्बलं व्यधायीतिपूर्वेणसंबन्धः ॥ २ ॥

अथतृतीया–

तूर्व॒न्नोजी॑या॒न्त॒व॒स॒स्तवी॑यान्कृ॒त॒ब्र॒ह्मेन्द्रो॑ वृ॒द्धम॑हाः ।
राजा॑भव॒न्मधु॑नः सो॒म्यस्य॒ विश्वा॑सां॒ यत्पु॒रां द॒र्त्नुमाव॑त् ॥ ३ ॥

तूर्व॑न् । ओजी॑यान् । त॒वसः॑ । तवी॑यान् । कृ॒त॒ऽब्र॑ह्मा । इन्द्रः॑ ।
वृ॒द्धऽम॑हाः । राजा॑ । अ॒भ॒व॒त् । मधु॑नः । सो॒म्यस्य॑ । विश्वा॑साम् ।
यत् । पु॒राम् । द॒र्त्नुम् । आव॑त् ॥ ३ ॥

यद्यदा इन्द्रोविश्वासांसर्वासां पुरां असुरपुरीणां दर्त्नुं दारकंवज्रं आवत् प्रापत् तदा सोम्यस्य सोममयस्य मधुनः मधुररसस्य राजाभवत् स्वाम्यासीत् कीदृशः तूर्वन् हिंसकान्हिंसन् ओजीयान् अतिशयेनओजस्वी तवसोबलवतः तवीयान् बलवत्तरः कृतब्रह्मा कृतंब्रह्म स्तोत्रंयस्मैस्तोतृभिः सः अथवा कृतंदत्तंब्रह्मान्नंयेनस्तोतृभ्यःसः वृद्धमहाः वृद्धतेजाः एवंभूतइन्द्रोराजाभवदिति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

श॒तैर॑पद्रन्प॒णय॑ इ॒न्द्रात्र॒ दशो॑णये क॒वये॒ऽर्कसा॑तौ ।
व॒धैः शुष्ण॑स्या॒शुष॑स्य मा॒याः पि॒त्वो नारि॑रेची॒त्किं च॒न प्र ॥ ४ ॥

शतैः । अपद्रन् । पणयः । इन्द्र । अत्र । दशऽओणये । कवये ।
अर्कऽसातौ । वधैः । शुष्णस्य । अशुषस्य । मायाः । पित्वः । न ।
अरिरेचीत् । किम् । चन । प्र ॥ ४ ॥

अत्रास्मिन्नर्कसातौ अर्कोन्नंप्राप्यतेऽस्मिन्नित्यर्कसातिः युद्धं तस्मिन् दशोणये बहुहविष्के कवये मेधाविनः पंचम्यर्थेचतुर्थी हेइन्द्र त्वत्सहायात्कुत्सात् बिभ्यतः पणयएतन्नामकासुराः शतैः शतसंख्याकैर्बलैः सार्धमपद्रन्नपाद्रवन् अपलायन्त अपिचेन्द्रः अशुषस्याशुष्कस्य संपूर्णबलस्येत्यर्थः शुष्णस्यैतन्नामकासुरस्य शत्रोर्मायाः कपटान्वधैर्हननसाधनैरायुधैः नप्रारिरेचीत् प्ररिक्तानतिरिक्तान्नाकरोत् पित्वोन्नस्य पितुरित्यन्ननामैतत् किंच नकिंचिदपि नप्रारिरेचीत् तदीयमन्नंसर्वमप्यपाहारयत् ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

महोद्रुहोअपविश्वायुधायिवज्रस्ययत्पतनेपादिशुष्णः ।
उरुषसरथंसारथयेकरिन्द्रःकुत्सायसूर्यस्यसातौ ॥ ५ ॥ ९ ॥

महः । द्रुहः । अप । विश्वऽआयु । धायि । वज्रस्य । यत् ।
पतने । पादि । शुष्णः । उरु । सः । सऽरथम् । सारथये । कः । इन्द्रः ।
कुत्साय । सूर्यस्य । सातौ ॥ ५ ॥ ९ ॥

यद्यदा शुष्णोसुरः वज्रस्यपतने पाते पादि अगच्छत् अम्रियतेत्यर्थः तदा महोमहत
द्रुहोद्रोग्धुः शुष्णस्य संबन्धि विश्वायु सर्वगतंबलमितिशेषः अपधायि अपहितमकारि वि
स्कृतमित्यर्थः सइन्द्रः सारथये सारथिभूतायकुत्साय सरथं समानरथं सूर्यस्यसातौ भ
निमित्तभूते उरुविस्तीर्णंयथाभवतितथा कः अकरोत् तथाचोक्तं—कुत्सायेन्द्रोसुरंशुष्णंजिघां
कुत्समात्मनः । सारथिंकल्पयित्वास्यशत्रुशुष्णमहंस्ततः ॥ कुत्सस्यरक्षांबहुलांचकारेत्यनं
च्यतेइति ॥ ५ ॥

॥ इचितुर्थस्यषष्ठेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथषष्ठी—

प्रश्येनोनमदिरमंशुमस्मैशिरोदासस्यनमुचेर्मथायन् ।
प्रावन्नमींसाप्यंससन्तंपृणग्रायासमिषासंस्वस्ति ॥ ६ ॥

प्र । श्येनः । न । मदिरम् । अंशुम् । अस्मै । शिरः । दासस्य । नमुचेः ।
मथायन् । प्र । आवत् । नमीम् । साप्यम् । ससन्तम् । पृणक् ।
राया । सम् । इषा । सम् । स्वस्ति ॥ ६ ॥

श्येनः सुपर्णश्चनेत्ययंशब्दःसमुच्चयेवर्तते अस्माइन्द्राय मदिरं मदकरंअंशुं सोमं प्रेति आइत्यस्यार्थेवर्तते-आहरत् उपसर्गदर्शनाच्चाख्यातमध्याह्रियते किंचायमिन्द्रोपि दासस्य प्राणिनामुपक्षपयितुर्नमुचेरेतन्नामासुरस्य शिरःशीर्षं मथायन् मंथनंकुर्वन् साप्यं सपस्यपुत्रं ससन्तं स्वपन्तं नमीं एतत्संज्ञकमृषिं प्रावत् प्रारक्षत् स्वस्त्यविनाशेन राया पश्वादिधनेन इषान्नेन च तमृषिं संपृणक् समयोजयत् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

विपिप्रोरहिमायस्यदृळ्हाःपुरोवज्रिञ्छवसानदर्दः ।
सुदामन्तद्रेक्णोअप्रमृष्यमृजिश्वनेदात्रंदाशुषेदाः ॥ ७ ॥

वि । पिप्रोः । अहिऽमायस्य । दृळ्हाः । पुरः । वज्रिन् । शवसा ।
न । दर्दरितिदर्दः । सुऽदामन् । तत् । रेक्णः । अप्रऽमृष्यम् ।
ऋजिश्वने । दात्रम् । दाशुषे । दाः ॥ ७ ॥

हेवज्रिन् वज्रवन्निन्द्र त्वं अहिमायस्य अहंत्र्योमायायस्य पिप्रोरेतन्नाम्नोसुरस्यसंबन्धिनीः दृळ्हाः दृढानि पुरः प्राकारादीनिदुर्गाणि शवसा बलेन विदर्दः विदारितवानसि नेतिपादपूरणः त्वंपिप्रोर्नृमणःप्रारुजःपुरः[1] । शतंपूर्भिरायसीभिर्निपाहीतिदर्शनात्[2] । अपिच हेसुदामन् शोभनदानेन्द्र त्वं दात्रं हविर्लक्षणं धनं दाशुषे दत्तवते ऋजिश्वने एतन्नामकायराजर्षये अप्रमृष्यं केनाप्यबाध्यं तत्तस्यस्वभूतंरेक्णोधनं दाः अदाः दत्तवानसि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

सवेतसुंदशमायंदशोणिंतूतुजिमिन्द्रःस्वभिष्टिसुम्नः ।
आतुग्रंशश्वदिभंद्योतनायमातुर्नसीमुपसृजाइयध्यै ॥ ८ ॥

---

[1] ऋ० सं० १.४.९.। [2] ऋ० सं० ५.२.४.।

सः । वे॒त॒सुम् । दश॑ऽमायम् । दश॑ऽओणिम् । तूतु॑जिम् । इन्द्रः॑ ।
स्व॒भि॒ष्टिऽसु॑म्नः । आ । तुग्र॑म् । शश्व॑त् । इभ॑म् । द्योत॑नाय ।
मा॒तुः । न । सी॒म् । उप॑ । सृ॒ज॒ । इ॒यध्यै॑ ॥ ८ ॥

स्वभिष्टिसुम्नः सुष्ठुअभ्येषणीयान्यभिगम्यानिसुम्नानिसुखानियेनदेयानिसइन्द्रः दशमायं बहुवंचनं वेतसुं वेतसुनामकमसुरं दशोणिं एतन्नामकंच तूतुजिं तूतुजिनामकंचआअपिच तुग्रं तुग्रनामकमसुरं तथा इभमेतन्नामकमसुरंच इयध्यै एतुं द्योतनाय एतत्संज्ञायराज्ञे शश्वदुपसृजउपासृजत् वशीचकार तत्रदृष्टान्तः— मातुर्न मातुर्जनन्याइव पुत्रं यथामात्रेपुत्रावशीभवन्तितद्वद्वशंचकारेत्यर्थः सीमितिपादपूरणः ॥ ८ ॥

अथनवमी—

सई॒स्पृधो॑वनते॒अप्र॑तीतो॒बिभ्र॒द्वज्रं॑वृत्र॒हणं॒गभ॑स्तौ ।
तिष्ठ॒द्धरी॒अध्य॑स्तेव॒गर्ते॑वचो॒युजा॑वहत॒इन्द्र॑मृ॒ष्वम् ॥ ९ ॥

सः । ई॒म् । स्पृधः॑ । व॒न॒ते॒ । अप्र॑तिऽइतः । बिभ्र॑त् । वज्र॑म् ।
वृ॒त्र॒ऽहन॑म् । गभ॑स्तौ । तिष्ठ॑त् । हरी॒ इति॑ । अधि॑ । अस्ता॑ऽइव ।
गर्ते॑ । व॒च॒ःऽयुजा॑ । व॒ह॒त॒ः । इन्द्र॑म् । ऋ॒ष्वम् ॥ ९ ॥

गभस्तौ हस्ते वृत्रहणं वृत्राणांशत्रूणांहन्तारं वज्रं स्वकीयमायुधं बिभ्रद्धारयन् अप्रतीतः शत्रुभिरप्रतिगतः सइन्द्रः स्पृधः स्पर्धमानान् ईं इमान् वृत्रप्रभृतीन् शत्रून् वनते हन्ति हरी स्वकीयावश्वौ अधितिष्ठत् आरोहति तत्रदृष्टान्तः— अस्तेव गर्तेयथाक्षेप्ताशूरः रथेअधितिष्ठतद्वत् तथावचोयुजा वचोमात्रेणयुज्यमानौ यद्वा स्तोतृणां स्तुतिभिः युज्यमानौ तौ हरीच ऋष्वं महान्तं इन्द्रं वहतः ॥ ९ ॥

अथदशमी—

स॒नेम॒तेव॑सा॒नव्य॑इन्द्र॒प्रपू॒रवः॑स्तवन्तए॒नाय॒ज्ञैः ।
स॒प्तयत्पुर॒ःशर्म॒शार॑दी॒र्दर्धन्दासीः॑पुरु॒कुत्सा॑य॒शिक्ष॑न् ॥ १० ॥

स॒नेम॑ । ते॒ । अव॑सा । नव्यः॑ । इ॒न्द्र॒ । प्र । पू॒रवः॑ । स्त॒व॒न्ते॒ ।
ए॒ना । य॒ज्ञैः । स॒प्त । यत् । पुरः॑ । शर्म॑ । शार॑दीः । दर्त् । हन् ।
दासीः॑ । पु॒रु॒ऽकुत्सा॑य । शिक्ष॑न् ॥ १० ॥

हेइन्द्र ते त्वदीयेन अवसा रक्षणेन नव्योनवीयोनवतरं त्वयादीयमानंधनं सनेम वयंस्तोतारोभजेमहि पूरवोमनुष्याः स्तोतारः एना अनेनस्तोत्रेण युक्तैर्यज्ञैः प्रस्तवन्ते त्वांस्तुवन्ति यद्यस्मात्कारणात् दासीः कर्मणामुपक्षपयित्रीः शत्रुप्रजाः हन् घ्नन् हिंसन् पुरुकुत्साय एतन्नामकायराज्ञे शिक्षन् धनानिप्रयच्छन् हेइन्द्र त्वं शारदीः शरन्नाम्नोसुरस्यसंबन्धिनीः सप्त सप्तसंख्याकाः पुरः पुरी शर्म शर्मणावज्रेण दर्द् विदारितवानसि तस्मात्कारणात्त्वांस्तोतारः स्तुवन्तीत्यर्थः ॥१०॥

अथैकादशी–

त्वंवृधइन्द्रपूर्व्योभूर्वरिवस्यन्नुशनेकाव्याय ।
परानववास्त्वमनुदेयंमहेपित्रेददाथस्त्वंनपातम् ॥ ११ ॥

त्वम् । वृधः । इन्द्र । पूर्व्यः । भूः । वरिवस्यन् । उशने । काव्याय । परा । नवऽवास्त्वम् । अनुऽदेयम् । महे । पित्रे । ददाथ । स्वम् । नपातम् ॥ ११ ॥

हेइन्द्र पूर्व्यः पुरातनस्त्वं काव्याय कविपुत्राय उशने उशनसे भार्गवाय वरिवस्यन् धनमिच्छन् वृधोभूः स्तोतॄणांवर्धकोभवसि अनुदेयमनुदातव्यंधनं नववास्त्वं एतन्नामकंअसुरं पराहत्य स्वंस्वकीयमौशनसं नपातं युद्धेशत्रुभिर्गृहीतंपुत्रं महे महते पित्रे पालयितव्यायोशनसे पराददाथ तस्यशत्रुंहत्वा प्रकर्षेणदत्तवानसि ॥ ११ ॥

अथद्वादशी–

त्वंधुनिरिन्द्रधुनिमतीरृणोरपःसीरानस्रवन्तीः ।
प्रयत्समुद्रमतिशूरपर्षिपारयातुर्वशंयदुंस्वस्ति ॥ १२ ॥

त्वम् । धुनिः । इन्द्र । धुनिऽमतीः । ऋणोः । अपः । सीराः । न । स्रवन्तीः । प्र । यत् । समुद्रम् । अति । शूर । पर्षि । पारय । तुर्वशम् । यदुम् । स्वस्ति ॥ १२ ॥

हेइन्द्र धुनिः शत्रूणांकंपयितात्वं धुनिमतीः धुनिर्नामासुरोयासुनिरोधकतयाविद्यते ताः अपः उदकानि सीरान नदीरिव स्रवन्तीः प्रवहन्तीः ऋणोः अगमयः धुनिंहत्वा तेननिरोधितान्युदकानिप्रवाहयन्तीत्यर्थः हेशूर वीरेन्द्र यद्यदा समुद्रमति अतिक्रम्यप्रपर्षि प्रतीर्णोभवसि तदा समुद्रपारेतिष्ठन्तौ तुर्वशंयदुंच पारय पारयः समुद्रमतारयः ॥ १२ ॥

Digitized by Gurukul Kangri Collection, Haridwar

अथत्रयोदशी—

तव॑ह॒त्यदि॑न्द्र॒विश्व॑मा॒जौस॒स्तोधुनी॒चुमु॑री॒याह॒सिष्व॑प्।
दी॒दय॒दित्तुभ्य॒ंसोमे॑भिःसु॒न्वन्द॒भीति॑रि॒ध्मभृ॑तिःप॒क्थ्य॑१॒र्कैः॥१३॥१०॥

तव॑ । ह॒ । त्यत् । इ॒न्द्र॒ । विश्व॑म् । आ॒जौ । स॒स्तः ।
धुनी॒ चुमु॑री॒इति॑ । या । ह॒ । सिस्व॑प् । दी॒दय॑त् । इत् । तुभ्य॑म्।
सोमे॑भिः । सु॒न्वन् । द॒भीति॑ः । इ॒ध्मऽभृ॑तिः । प॒क्थी । अ॒र्कैः॥१३॥१०॥

हेइन्द्र आजौ संग्रामे तवह तवैव विश्वं व्याप्तं त्यत्तादृशंकर्म भवति कीदृशमिति तदुच्यते या यौ धुनीचुमुरी धुनिश्चचुमुरिश्चेत्येतन्नामकावसुरौ सिष्वप् अस्वापयः तावसुरौ सस्तः संग्रामेसुप्तवन्तौ मृतावित्यर्थः भूतार्थेव्यत्ययेनलट् द्वितीयोहशब्दःपादपूरणः तदनन्तरं हेइन्द्र तुभ्यंत्वदर्थंसुन्वन् सोमानभिषुण्वन् पक्थी पक्थवान् हवींषिपक्ववान् इध्मभृतिः इध्मानांभर्ता हर्तावा दभीतिर्नामराजर्षिः सोमेभिः सोमैःअर्कैर्हविर्लक्षणैरन्नैः दीदयदित् दीप्यतएव धुनिंचुमुरिं तस्मै जंघथेत्यर्थः त्वंनिदस्युंचुमुरिंधुनिंचेतिदर्शनात् ॥ १३ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यषष्ठेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

इमाउत्वेतिद्वादशर्चंषष्ठंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं नवमीएकादशीचवैश्वदेव्यौ तथाचानुक्रम्यते—इमाउद्वादशनवम्येकादश्यौवैश्वदेव्याविति। उपहव्यनाम्न्येकाहे इदंसूक्तं मरुत्वतीयनिविद्धानं सूत्रितंच—इमाउत्वायएकइदितिमध्यंदिनइति इन्द्राविष्णोरुत्क्रान्तिनाम्न्येकाहेपीदंमरुत्वतीयंनिविद्धानं सूत्रितंच—इमाउत्वाद्यौर्नयइन्द्रेतिमध्यंदिनइति। तृतीयेछन्दोमेपिमरुत्वतीयेइदंसूक्तं सूत्रितंच—प्रमन्दिनइमाउत्वेतिमरुत्वतीयमिति।

तत्रप्रथमा—

इ॒माउ॑त्वापुरु॒तम॑स्यका॒रोर्हव्यं॑वीर॒हव्या॑हवन्ते।
धियो॑रथे॒ष्ठाम॒जरं॒नवी॑योर॒यिर्विभू॑तिरीयतेवच॒स्या ॥ १ ॥

इ॒माः । ऊँ॒ इति॑ । त्वा॒ । पु॒रु॒ऽतम॑स्य । का॒रोः । हव्य॑म् । वी॑र॒ ।
हव्याः॑ । ह॒व॒न्ते॒ । धियः॑ । र॒थे॒ऽस्थाम् । अ॒जर॑म् । नवी॑यः ।
र॒यिः । विऽभू॑तिः । ई॒य॒ते॒ । व॒च॒स्या ॥ १ ॥

---

१ ऋ० सं० ५.२.२९.।

पुरुतमस्य बहुलंकामंकांक्षतः तमुअभिकांक्षायामितिधातुः कारोः स्तोतुर्भरद्वाजस्यसंबन्धिन्यः हव्याः स्तुत्याः प्रशस्याः इमाधियः स्तुतयः हेवीर शूरेन्द्र हव्यं त्वा त्वां हवंते ह्वयन्ति कीदृशं रथेस्थां रथेस्थितं अजरं जरारहितं नवीयोनवीयांसं नवतरं उइतिपूरणः अपिच वचस्या स्तुत्या श्रेष्ठाविभूतिः जगतोविभवहेतुः रयिर्हविर्लक्षणंधनं ईयते त्वामभिगच्छति ॥१॥

अथद्वितीया–

तमु॑स्तुष॒इन्द्रं॒योविदा॑नो॒गिर्वा॑हसंगी॒र्भिर्य॒ज्ञवृ॑द्धम् ।
यस्य॒दिव॒मति॑म॒ह्नापृ॑थि॒व्याःपु॑रु॒माय॑स्यरिरि॒चेम॑हि॒त्वम् ॥ २ ॥

तम् । ऊँ॒ इति॑ । स्तु॒षे॒ । इन्द्र॑म् । यः । विदा॑नः । गिर्वा॑हसम् ।
गी॒ःऽभिः । य॒ज्ञऽवृ॑द्धम् । यस्य॑ । दिव॑म् । अति॑ । म॒ह्ना । पृ॒थि॒व्याः ।
पु॒रु॒ऽमा॒यस्य॑ । रि॒रि॒चे । म॒हि॒ऽत्वम् ॥ २ ॥

यइन्द्रः विदानः सर्वंविद्वान् सर्वैर्ज्ञायमानोवा गिर्वाहसं गीर्भिर्वहनीयं यज्ञवृद्धं यज्ञैः प्रवृद्धं तमु तमेवेन्द्रं स्तुषे स्तुवे पुरुमायस्य बहुप्रज्ञस्य बहुवचनस्यवा यस्येन्द्रस्य महित्वं माहात्म्यं दिवं दिवोद्युलोकात् पंचम्यर्थेद्वितीया पृथिव्याः भूलोकात् मह्ना महिम्ना अतिरिरिचे अतिरिच्यते तंस्तुवइतिसंबन्धः ॥ २ ॥

अथतृतीया–

सइत्तमो॑वयु॒नंत॑त॒न्वत्सूर्ये॑णव॒युन॑वच्चकार ।
क॒दाते॒मर्ता॑अ॒मृत॑स्य॒धामेय॑क्षन्तो॒नामि॑नन्तिस्वधावः ॥ ३ ॥

सः । इत् । तमः॑ । अ॒व॒युन॑म् । त॒त॒न्वत् । सूर्ये॑ण । व॒युन॑ऽवत् ।
च॒का॒र॒ । क॒दा । ते॒ । मर्ताः॑ । अ॒मृत॑स्य । धाम॑ । इय॑क्षन्तः ।
न । मि॒न॒न्ति॒ । स्व॒धा॒ऽव॒ः ॥ ३ ॥

सइत् सएवेन्द्रः अवयुनं अप्रज्ञानं प्रज्ञाननाशनमित्यर्थः ततन्वत् वृत्रेणविस्तीर्यमाणंतमोन्धकारं दिविसूर्येण दिव्यारोपितेनदेवेन वयुनवत् प्रकाशवत् चकार कृतवान् परोर्धर्चः प्रत्यक्षकृतः हेस्वधावः बलवन्निन्द्र मर्ताः मनुष्याः अमृतस्य नित्यस्य तेत्वदीयंधामस्वर्गाख्यंस्थानं त-

त्रस्थान्देवानित्यर्थः इयक्षंतः यष्टुमिच्छन्तः कदा कदाचित् सर्वदेत्यर्थः नमिनन्ति किमपिप्राणिजातंनहिंसन्ति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

यस्ताचकारसकुहस्विदिन्द्रःकमाजनंचरतिकासुविक्षु ।
कस्तेयज्ञोमनसेशंवरायकोअर्कइन्द्रकतमःसहोता ॥ ४ ॥

यः । ता । चकार । सः । कुह । स्वित् । इन्द्रः । कम् । आ ।
जनम् । चरति । कासु । विक्षु । कः । ते । यज्ञः । मनसे । शम् ।
वराय । कः । अर्कः । इन्द्र । कतमः । सः । होता ॥ ४ ॥

यइन्द्रः ता तान्युक्तप्रसिद्धानि वृत्रवधादीनिकर्माणि चकार अकरोत् सइन्द्रोयकुहस्वित् क्वस्विद्वर्तते कंजनं कमपिदेशमाचरति कासु विक्षु प्रजासु वर्तते इतीन्द्रस्य विभूतिमहत्त्वान्ननिश्चेतुंशक्यं अथप्रत्यक्षस्तुतिः हेइन्द्र कः कीदृशोयज्ञः ते तव मनसे चेतसे शं सुखकरोभवति वराय तववरणाय कः कीदृशोऽर्कोमंत्रः समर्थोभवति होता आह्वाता तववरणाय यःसमर्थोभवति सहोता कतमश्च भवति ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

इदाहितेवेविषतःपुराजाःप्रत्नासआसुःपुरुकृत्सखायः ।
येमध्यमासउतनूतनासउतावमस्यपुरुहूतबोधि ॥ ५ ॥ ११ ॥

इदा । हि । ते । वेविषतः । पुराऽजाः । प्रत्नासः । आसुः ।
पुरुऽकृत् । सखायः । ये । मध्यमासः । उत । नूतनासः ।
उत । अवमस्य । पुरुऽहूत । बोधि ॥ ५ ॥ ११ ॥

पुराजाः पूर्वस्मिन्कालेजाताः प्रत्नासः पुराणाः अंगिरःप्रभृतयः इदाहि इदानीमिव हि
ब्दउपमार्थेवर्तते वेविषतः कर्माणिप्राप्नुवन्तः हेपुरुकृत् बहूनांकर्मणांकर्तरिन्द्र ते तव सखायः
स्तोतारः आसुः बभूवुः येमध्यमासोमध्यमकालजाः उतापिच येनूतनासोद्यतनाः यतस्तेपि
तेस्तोतारोबभूवुः अतःकारणात् उतापिच अवमस्यार्वाचीनस्य ममापिस्तोत्रं हेपुरुहूत बहुभिरा
हूतेन्द्र त्वंबोधि बुध्यस्व ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यषष्ठेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथषष्ठी–

तंपृच्छन्तोवरासःपराणिप्रत्नातइन्द्रश्रुत्यानुयेमुः ।
अर्चामसिवीरब्रह्मवाहोयादेवविद्मतात्त्वामहान्तम् ॥ ६ ॥

तम् । पृच्छन्तः । अवरासः । पराणि । प्रत्ना । ते । इन्द्र । श्रुत्या ।
अनु । येमुः । अर्चामसि । वीर । ब्रह्मऽवाहः । यात् । एव ।
विद्म । तात् । त्वा । महान्तम् ॥ ६ ॥

हेवीर शूर ब्रह्मवाहः ब्रह्मभिर्मंत्रैर्वहनीयेन्द्र अवरासोर्वाचीनामनुष्याः तंउक्तगुणोपेतं त्वां पृच्छंतोर्चन्तः पृच्छतिरर्चतिकर्मा पराणि प्रकृष्टानि प्रत्ना प्रत्नानि पुराणानि श्रुत्या श्रुत्यानिश्रोतव्यानि ते त्वदीयानिकर्माणि अनुयेमुः अनुयमनंनिबन्धनंस्तुतिरूपाभिर्वाग्भिर्निबबन्धुः तथा वयमपि महान्तं प्रभूतं त्वा त्वां अर्चामसि अर्चामःस्तुमः यादेव यान्येवकर्माणि विद्मजानीमःतव तैःकर्मभिः स्तुमइतिसंबन्धः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

अभित्वापाजोरक्षसोवितस्थेमहिजज्ञानमभितत्सुतिष्ठ ।
तवप्रत्नेनयुज्येनसख्यावज्रेणधृष्णोअपतानुदस्व ॥ ७ ॥

अभि । त्वा । पाजः । रक्षसः । वि । तस्थे । महि । जज्ञानम् ।
अभि । तत् । सु । तिष्ठ । तव । प्रत्नेन । युज्येन । सख्या । वज्रेण ।
धृष्णो इति । अप । ता । नुदस्व ॥ ७ ॥

रक्षसोरक्षसांसंबन्धिपाजः सेनालक्षणंबलं हेइन्द्र त्वाअभि त्वांअभिमुखं वितस्थे प्रतिष्ठते तथात्वमपि महि महत् जज्ञानं प्रादुर्भवत् तद्बलं अभि अभिमुखःसन् सु सुष्ठु तिष्ठ स्थिरोभव स्थिरत्वाच हेधृष्णो शत्रूणांधर्षकेन्द्र तव त्वदीयेनवज्रेण ता तद्बलं अपनुदस्व अपगतं प्रेरय छिन्धीत्यर्थः कीदृशेनप्रत्नेन पुराणेन युज्येन योज्येन सख्या नित्यसहायेन ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

सतुश्रुधीन्द्रनूतनस्यब्रह्मण्यतोवीरकारुधायः ।
त्वंह्या३पिःप्रदिविपितॄणांशश्वद्बभूथसुहवएष्टौ ॥ ८ ॥

सः । तु । श्रुधि । इन्द्र । नूतनस्य । ब्रह्मण्यतः । वीर । कारुऽधायः ।
त्वम् । हि । आपिः । प्रऽदिवि । पितॄणाम् । शश्वत् । बभूथ ।
सुऽहवः । आऽइष्टौ ॥ ८ ॥

हेकारुधायः कारूणांस्तोतॄणांधारकः हेवीरेन्द्र सः प्रसिद्धस्त्वं नूतनस्येदानींतनस्य ब्रह्मण्यतः ब्रह्मस्तोत्रंकर्तुमिच्छतोमम स्तोत्रं नु क्षिप्रं श्रुधिश्शृणु हियस्मात्कारणात् हेइन्द्र त्वं आइष्टौ आयजने अभिकामनेवासति सुहवः शोभनाह्वानःसन् प्रदिवि पूर्वस्मिन्काले पितॄणां अंगिरसां आपिर्बन्धुः शश्वच्चिरकालं बभूथाभूः तस्मात्कारणात् मदीयंस्तोत्रं श्रुधीतिसंबन्धः ॥ ८ ॥

अथनवमी—

प्रोतयेवरुणंमित्रमिन्द्रंमरुतःकृष्वावसेनोअद्य ।
प्रपूषणंविष्णुमग्निंपुरंधिंसवितारमोषधीःपर्वतांश्च ॥ ९ ॥

प्र । ऊतये । वरुणम् । मित्रम् । इन्द्रम् । मरुतः । कृष्व । अवसे ।
नः । अद्य । प्र । पूषणम् । विष्णुम् । अग्निम् । पुरम्ऽधिम् ।
सवितारम् । ओषधीः । पर्वतान् । च ॥ ९ ॥

अस्यामृचिविश्वेदेवाःस्तूयन्ते हेभरद्वाज अद्येदानीं वरुणं रात्र्यभिमानिनंच मित्रमहरभिमानिनंच इन्द्रंच प्रसिद्धं मरुतोमरुद्गणांश्च नोस्माकं ऊतये तर्पणाय अवसे रक्षणायच प्रकृष्वाभिमुखीकुरुष्व किंच षूषणं एतत्संज्ञकंचविष्णुं सर्वव्यापिनंदेवंच पुरंधिं पुरुधियं पुरुकर्माणं अग्निंच सवितारं सर्वस्यप्रेरकं देवं ओषधीः ओषध्यभिमानिनोदेवान् पर्वतांश्चाद्रीन् इत्येतान्देवान् अस्माकंतर्पणाय रक्षणायच प्रकृष्व स्तुत्याभिमुखीकुरु ॥ ९ ॥

अथदशमी—

इमउत्वापुरुशाकप्रयज्योजरितारोअभ्यर्चन्त्यर्कैः ।
श्रुधीहवमाहुवतोहुवानोनत्वावाँअन्योअमृतत्वदस्ति ॥ १० ॥

इमे । ॐ इति । त्वा । पुरुऽशाक । प्रयज्यो इति प्रऽयज्यो ।
जरितारः । अभि । अर्चन्ति । अर्कैः । श्रुधि । हवम् । आ । हुवतः ।
हुवानः । न । त्वाऽवान् । अन्यः । अमृत । त्वत् । अस्ति ॥ १० ॥

हेपुरुशाक बहुशक्ते हेप्रयज्यो प्रकृष्टेनयजनीयेन्द्र त्वा त्वां इमे जरितारः स्तोतारः अर्कैरर्चनीयैःस्तोत्रैः अभ्यर्चन्ति अभिष्टुवन्ति तथा हेअमृत अमरणशीलेन्द्र हुवानः स्तूयमानस्त्वं आहुवतोभिष्टुवतोमम हवं स्तोत्रं श्रुधि श्रृणु किंच त्वावान् त्वत्सदृशोदेवः त्वदन्योनास्ति ॥ १० ॥

अथैकादशी—

नूमआवाचमुपयाहिविद्वान्विश्वेभिःसूनोसहसोयजत्रैः ।
येअग्निजिह्वाऋतसापआसुर्येमनुंचक्रुरुपरंदसाय ॥ ११ ॥

नु । मे । आ । वाचम् । उप । याहि । विद्वान् । विश्वेभिः । सूनो इति । सहसः । यजत्रैः । ये । अग्निऽजिह्वाः । ऋतऽसापः ।
आसुः । ये । मनुम् । चक्रुः । उपरम् । दसाय ॥ ११ ॥

इयंचवैश्वदेवीत्युक्तं हेसहसःसूनो बलस्यपुत्रेन्द्र विद्वान् सर्वज्ञस्त्वं यजत्रैर्यजनीयैर्विश्वेभिःसर्वैःदेवैःसह नु क्षिप्रं मे मदीयाः वाचः स्तुतिरूपाणिवचांसि उप अभिआयाहि आगच्छ एवंभूतमिन्द्रंप्रार्थयते ऐन्द्रत्वात्सूक्तस्य येदेवाः अग्निजिह्वाः अग्निर्जिह्वास्थानीयोयेषां ते ऋतसापः ऋतंयज्ञंस्पृशन्तःआसुर्भवन्ति येच देवाः दसायशत्रूणामुपक्षेपणाय मनुं राजर्षिं उपरं दस्यूनामुपरिभवं चक्रुः कृतवन्तः तैः सहागच्छेतिपूर्वेणसंबन्धः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी—

सनोबोधिपुरएतासुगेषूतदुर्गेषुपथिकृद्विदानः ।
येअश्रमासउरवोवहिष्ठास्तेभिर्नइन्द्राभिवक्षिवाजम् ॥ १२ ॥ १२ ॥

सः । नः । बोधि । पुरःऽएता । सुऽगेषु । उत । दुःऽगेषु । पथिऽकृत् ।
विदानः । ये । अश्रमासः । उरवः । वहिष्ठाः । तेभिः । नः । इन्द्र ।
अभि । वक्षि । वाजम् ॥ १२ ॥ १२ ॥

हेइन्द्र पथिकृद्वर्त्मनांकर्ता विदानः सर्वंविद्वान् सत्वं सुगेषु सुखेनगन्तव्येषु उतापिच दुर्गेषु दुःखेनगन्तव्येषुचमार्गेषु नोस्माकं पुरएता पुरोगन्ता बोधि भव बोधीतिभवतेर्लोण्मध्यमपुरुषैकवचनस्यछान्दसंरूपं अश्रमासः श्रमरहिताः उरवो महान्तः वहिष्ठाः वोढृतमाः तव येअश्वाः सन्ति हेइन्द्र तेभिः तैरश्वैः नोस्मभ्यं वाजमन्नंअभिवक्षि अभिवह ॥१२॥

॥ इतिचतुर्थस्यषष्ठेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

यएकइदित्येकादशर्चंसप्तमंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं तथाचानुक्रान्तं—यएकइदेकादशेति आभिप्लविकेप्रथमेहनिदशरात्रस्यप्रथमेहनिच माध्यंदिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे अहीनसूक्तस्यस्थाने त्रीणिसंपातसूक्तानि तेष्विदंद्वितीयंसूक्तं सूत्रितंच—यएकइद्यस्तिग्मशृंगइति उपहव्यनाम्न्येकाहेपीदं निष्केवल्यनिविद्धानं सूत्रितंच—यएकइदिति मध्यंदिनइति।

तत्रप्रथमा—

यएकइद्धव्यश्चर्षणीनामिन्द्रंतंगीर्भिरभ्यर्चेआभिः ।
यःपत्यतेवृषभोवृष्ण्यावान्सत्यःसत्वापुरुमायःसहस्वान् ॥ १ ॥

यः । एकः । इत् । हव्यः । चर्षणीनाम् । इन्द्रम् । तम् । गीःऽभिः । अभि । अर्चे । आभिः । यः । पत्यते । वृषभः । वृष्ण्यंऽवान् । सत्यः । सत्वा । पुरुऽमायः । सहस्वान् ॥ १ ॥

यइन्द्रश्चर्षणीनां प्रजानां आपत्सु एकइत् एकएव हव्योह्वातव्यः आभिर्गीर्भिः स्तुतिरूपाभिर्वाग्भिः तमिन्द्रं अभ्यर्चे अभिष्टौमि यइन्द्रःपत्यते स्तोतॄनभिगच्छति यद्वा पत्यतेलोकानां शत्रूणामीष्टे कीदृशः वृषभः कामानांवर्षिता वृष्ण्यावान् बलवान् सत्यः अविसंवादी सत्वा शत्रूणामवसादयिता कामानांदातावा सदेर्वासनोतेर्वेदंरूपं पुरुमायोबहुप्रज्ञः सहस्वानभिभवनवान् तमिन्द्रमभिष्टौमीतिसंबन्धः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तमुनःपूर्वेपितरोनवग्वाःसप्तविप्रासोअभिवाजयन्तः ।
नक्षद्दाभंततुरिंपर्वतेष्ठामद्रोघवाचंमतिभिःशविष्ठम् ॥ २ ॥

तम् । ॐ इति । नः । पूर्वे । पितरः । नवऽग्वाः । सप्त । विप्रासः ।
अभि । वाजयन्तः । नक्षत्ऽदाभम् । ततुरिम् । पर्वतेऽस्थाम् ।
अद्रोघऽवाचम् । मतिऽभिः । शविष्ठम् ॥ २ ॥

पूर्वेप्रत्नाः नवग्वाः नवभिर्मासैः सत्रमनुष्ठितवन्तः सप्तसप्तसंख्याकाः विप्रासः विप्रामेधाविनः वाजयन्तः वाजमन्नंहविर्लक्षणमिन्द्रस्यकुर्वन्तः इन्द्रंवा वाजिनंबलिनंकुर्वन्तः तत्करोतीतिणिच् एवंभूतानोस्माकं पितरोंगिरसः तमु तमेवेन्द्रं मतिभिः स्तुतिभिरभितुष्टुवुरितिशेषः कीदृशं नक्षद्दाभं नक्षतिर्गतिकर्मा अभिगच्छतां शत्रूणां दंभितारं हिंसितारं ततुरिं तरितारं पर्वतेष्ठां पर्वतेष्ववस्थितं अद्रोघवाचं अद्रोग्धव्याअनतिक्रमणीयावागाज्ञारूपायस्यतंशविष्ठं बलवत्तमं ॥ २ ॥

अथतृतीया–

तमीमहइन्द्रमस्यरायःपुरुवीरस्यनृवतःपुरुक्षोः ।
योअस्कृधोयुरजरःस्वर्वान्तमाभरहरिवोमादयध्यै ॥ ३ ॥

तम् । ईमहे । इन्द्रम् । अस्य । रायः । पुरुऽवीरस्य । नृऽवतः ।
पुरुऽक्षोः । यः । अस्कृधोयुः । अजरः । स्वःऽवान् । तम् । आ ।
भर । हरिऽवः । मादयध्यै ॥ ३ ॥

पुरुवीरस्य बहुपुत्रपौत्रयुक्तस्य नृवतः परिचारकजनसहितस्य पुरुक्षोर्बह्वन्नस्य बहुपशोर्वा अस्यरायः इदंधनं द्वितीयार्थेषष्ठी तमिन्द्रं ईमहे याचामहे योरयिः अस्कृधोयुः अविच्छिन्नः अजरोजराहानिरहितः स्वर्वान् सुखयुक्तः हेहरिवः हरिवन् स्वकीयाश्वोपेतेन्द्र त्वं तं रयिं मादयध्यै अस्मान्मादयितुं आभराहर ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

तन्नोविवोचोयदितेपुराचिज्जरितारआनशुःसुम्नमिन्द्र ।
कस्तेभागःकिंवयोदुध्रखिद्वःपुरुहूतपुरूवसोसुरघ्नः ॥ ४ ॥

तत् । नः । वि । वोचः । यदि । ते । पुरा । चित् । जरितारः ।
आनशुः । सुम्नम् । इन्द्र । कः । ते । भागः । किम् । वयः ।
दुध्र । खिद्वः । पुरुऽहूत । पुरुवसो इति पुरुऽवसो । असुरऽघ्नः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र यदि यत् ते तव पुराचित् पूर्वस्मिन्काले जरितारः स्तोतारः सुम्नं सुखंआनशुः प्रापुः तत् तत्सुखं नोस्माकं विवोचः विब्रूहि हेदुध्र दुर्धर हेखिद्वःशत्रूणांखेदयितः हेपुरुहूत हेपुरुवसोइन्द्र असुरघ्न असुराणांहन्तुस्तेतवयज्ञेषु कोभागःक्लृप्तः वयः हविर्लक्षणमन्नंकिंक्लृप्तं यदि केचिच्चिरंतनाः पूर्वकालेपि त्वत्तःसकाशात् सुखं लेभिरे तर्ह्यहमपि तत्सुखंलप्स्यइतिविचार्यसुखप्राप्तिविलंबोममासोढव्योभवेदित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

तंपृच्छन्तीवज्रहस्तंरथेष्ठामिन्द्रंवेपीवक्करीयस्यनूगीः ।
तुविग्राभंतुविकूर्मिरंभोदांगातुमिषेनक्षतेतुम्रमच्छ ॥ ५ ॥ १३ ॥

तम् । पृच्छन्ती । वज्रऽहस्तम् । रथेऽस्थाम् । इन्द्रम् । वेपी ।
वक्करी । यस्य । नु । गीः । तुविऽग्राभम् । तुविऽकूर्मिम् । रभःऽदाम् ।
गातुम् । इषे । नक्षते । तुम्रम् । अच्छ ॥ ५ ॥ १३ ॥

पूर्वयोपालब्धइन्द्र ऋषये कामान्प्रायच्छत् ततःसकामपूर्णऋषिराह वज्रहस्तं वज्रपाणिं रथेष्ठां रथेस्थितं तमिन्द्रं पृच्छन्ती अर्चयन्ती पृच्छतिरर्चतिकर्मा वेपी वेपोयागादिलक्षणंकर्म तद्वती वक्करीगुणानांवक्त्रीगीः ईदृशीस्तुतिर्यस्ययजमानस्यभवति कीदृशमिन्द्रं पृच्छन्ती तुविग्राभं तुवीनांबहूनांग्रहीतारं तुविकूर्मिं बहुकर्माणं रभोदां रभसोबलस्यदातारं नुइतिपूरणः सयजमानः गातुं सुखं इषेगच्छति किंच तुम्रं म्लापयितारं शत्रुं अच्छाभिमुखं नक्षते गच्छति॥५॥

॥ इतिचतुर्थस्यषष्ठेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अथषष्ठी—

अयाहत्यंमाययावावृधानंमनोजुवास्वतवःपर्वतेन ।
अच्युताचिद्वीळितास्वोजोरुजोविदृळ्हाधृषताविरप्शिन् ॥ ६ ॥

अया । ह । त्यम् । मायया । ववृधानम् । मनःऽजुवा । स्वऽतवः ।
पर्वतेन । अच्युता । चित् । वीळिता । सुऽओजः । रुजः । वि ।
दृळ्हा । धृषता । विऽरप्शिन् ॥ ६ ॥

हेस्वतवसः स्वभूतबलेन्द्र त्वंमनोजुवा मनोवद्गच्छता अया अनेनपर्वतेन बहुपर्वणा स्वकीयेनायुधेन वज्रेणशतपर्वणेतिंदर्शनात् माययावृधानं वर्धमानं त्यं तं प्रसिद्धं वृत्रं व्यरुजः विशेषेणभांक्षीः तथा हे स्वोजः शोभनतेजः हेविरप्शिन् हेमहन् इन्द्र त्वं अच्युता अच्युतानि चिद्धि नाशरहितान्यपि वीळिता वीळितानि अशिथिलीकृतानि दृह्ला दृढानि पुराणि धृषता धर्षकेणवज्रेण व्यरुजोभग्नवानसि ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

तं॑वो॑धि॒यानऽव्य॑स्या॒शवि॑ष्ठंप्र॒त्नंप्र॑त्न॒वत्प॑रितं॑स॒यध्यै॑ ।
सनो॑वक्षदनिमा॒नःसु॒वह्मेन्द्रो॒विश्वा॒न्यति॑दु॒र्गहा॑णि ॥ ७ ॥

तम् । व॒: । धि॒या । नव्य॑स्या । शवि॑ष्ठम् । प्र॒त्नम् । प्र॒त्नऽवत् ।
प॒रि॒ऽतं॒स॒यध्यै॑ । सः । न॒: । व॒क्ष॒त् । अ॒नि॒ऽमा॒नः । सु॒ऽवह्मा॑ । इन्द्र॑: ।
विश्वा॑नि । अति॑ । दु॒:ऽगहा॑नि ॥ ७ ॥

नव्यस्या नवतरया धिया स्तुत्या शविष्ठं बलवत्तमं प्रत्नं पुराणं हेइन्द्र तंवस्त्वां प्रत्नवत् चिरंतनाऋषयइव परितंसयध्यै परितोविस्तारयितुं अहंप्रवृत्तोस्मीतिशेषः अनिमानः अपरिमाणः सुवह्मा शोभनवहनः सइन्द्रः विश्वानि समस्तानि दुर्गहाणि दुर्गाणि नोस्मभ्यं अतिवक्षदतिवहतु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

आजना॑य॒द्रुह्व॑णे॒पार्थि॑वानिदि॒ऽव्यानि॑दीपयो॒न्तरि॑क्षा ।
तपा॑वृषन्वि॒श्वत॑:शो॒चिषा॒तान्ब्र॑ह्म॒द्विषे॑शोचय॒क्षाम॒पश्च॑ ॥ ८ ॥

आ । जना॑य । द्रुह्व॑णे । पार्थि॑वानि । दि॒व्यानि॑ । दी॒प॒य॒: ।
अ॒न्तरि॑क्षा । तप॑ । वृ॒ष॒न् । वि॒श्वत॑: । शो॒चिषा॑ । तान् ।
ब्र॒ह्म॒ऽद्विषे॑ । शो॒च॒य॒ । क्षाम् । अ॒प: । च॒ ॥ ८ ॥

हेइन्द्र त्वं द्रुह्वणे साधुजनानांद्रोग्धुर्जनायजनस्यराक्षसादेः षष्ठ्यर्थेचतुर्थी पार्थिवानि पृथिव्यांभवानि दिव्यानि दिविभवानि अन्तरिक्षा अन्तरिक्षेभवानि च स्थानानि आदीपयः

---

[1] ऋ० सं० १.५.३०.

आसमंतात्तापय हेवृषन् कामानांवर्षितरिन्द्र त्वं विश्वतः सर्वतोविद्यमानान् तान् राक्षसादीन् शोचिषा त्वदीययादीप्त्या तप दह किंच ब्रह्मद्विषे ब्राह्मणद्वेष्ट्रे राक्षसादये ब्रह्मद्विषंदग्धुमित्यर्थः क्षां पृथिवीं अपश्चान्तरिक्षं शोचय दीपय आपइत्यन्तरिक्षनामैतत् ॥ ८ ॥

अथनवमी—

भुवो॒जन॑स्यदि॒व्यस्य॒राजा॒पार्थि॑वस्य॒जग॑तस्त्वेषसंदृक् ।
धि॒ष्ववज्र॒न्दक्षि॑णइन्द्र॒हस्ते॒विश्वा॑अजुर्य॑दयसे॒विमा॒याः ॥ ९ ॥

भुव॑ः । जन॑स्य । दि॒व्यस्य॑ । राजा॑ । पार्थि॑वस्य । जग॑तः ।
त्वे॒ष॒ऽसं॒दृक् । धि॒ष्व । वज्र॑म् । दक्षि॑णे । इ॒न्द्र॒ । हस्ते॑ । विश्वाः॑ ।
अ॒जु॒र्य॒ । द॒य॒से॒ । वि । मा॒याः ॥ ९ ॥

हेत्वेषसंदृक् दीप्तदर्शनेन्द्र दिव्यस्य दिविभवस्य जनस्य राजा ईश्वरोभुवोभवसि जगतोजंगमस्य पार्थिवस्यच राजा भवसि दक्षिणे हस्ते वज्रं धिष्व निधेहि तेनवज्रेण विश्वाः सर्वाआसुरीर्मायाः विदयसे विबाधसे दयदानगतिहिंसारक्षणेष्विति धातुः हेइन्द्र अजुर्यं जायितुमशक्येन्द्र त्वमिति ॥ ९ ॥

अथदशमी—

आसं॒यत॑मिन्द्रणःस्व॒स्तिंश॑त्रु॒तूर्या॑यबृह॒तीममृ॑ध्राम् ।
यया॒दासा॒न्यार्या॑णिवृ॒त्राकरो॑वज्रिन्त्सु॒तुका॒नाहु॑षाणि ॥ १० ॥

आ । स॒म्ऽयत॑म् । इ॒न्द्र॒ । न॒ः । स्व॒स्तिम् । श॒त्रु॒ऽतूर्या॑य ।
बृ॒ह॒तीम् । अमृ॑ध्राम् । यया॑ । दासा॑नि । आर्या॑णि । वृ॒त्रा ।
कर॑ः । व॒ज्रि॒न् । सु॒ऽतुका॑ । नाहु॑षाणि ॥ १० ॥

हेइन्द्र शत्रुतूर्याय शत्रूणांतारणाय बृहतीं महतीं अमृध्रां अहिंसितां संयतं संयतीं संगच्छमानां स्वस्तिं क्षेमलक्षणां संपदं हेइन्द्र नोस्मभ्यमाभर हेवज्रिन् वज्रवन्निंद्र ययास्त्या दासानि कर्महीनानिमनुष्यजातानि आर्याणि कर्मयुक्तानि करः अकरोः नाहुषाणि मनुष्यसंबन्धीनि नहुषाइतिमनुष्यनामैतत् वृत्रा वृत्राणि शत्रून् सुतुका सुतुकानि शोभनहिंसोपेतान्यकरोः ॥ १० ॥

अथैकादशी–

सनोनियुद्भिःपुरुहूतवेधोविश्ववाराभिरागहिप्रयज्यो ।
नयाअदेवोवरतेनदेवआभिर्याहितूयमामद्र्यद्रिक् ॥ ११ ॥१४॥

सः । नः । नियुत्ऽभिः । पुरुऽहूत । वेधः । विश्वऽवाराभिः ।
आ । गहि । प्रयज्यो इति प्रऽयज्यो । न । याः । अदेवः । वरते ।
न । देवः । आ । आभिः । याहि । तूयम् । आ । मद्र्यद्रिक् ॥११॥१४॥

हेपुरुहूत हेवेधोविधातः हेप्रयज्यो प्रकृष्टेनयजनीयेन्द्र सत्वं विश्ववाराभिः विश्वैर्वरणीयाभिः संभजनीयाभिः नियुद्भिरश्वैर्नोस्मानागह्यागच्छ अदेवोसुरः यानियुतःयानश्वान्नवरते नवारयति देवश्च नवरते आभिर्नियुद्भिः तूयमाक्षिप्रमेव मद्र्यद्रिक् मदभिमुखःसन् आयाह्यागच्छ अद्यागमस्यद्विर्वचनंछान्दसं ॥ ११ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यषष्ठेचतुर्दशोवर्गः॥ १४ ॥

सुतइदितिदशर्चमष्टमंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं सुतइद्दशेत्यनुक्रान्तं विषुवतिनिष्केवल्येइदंसूक्तं सूत्रितंच–सुतइत्त्वमेषप्रपूर्वीरिति । महाव्रतेपिनिष्केवल्येइदमादीनित्रीणिसूक्तानि तथैवपंचमारण्यकेसूत्रितं–सुतइत्त्वंनिमिश्लइन्द्रसोमइतित्रीणीति ।

तत्रप्रथमा–

सुतइत्त्वंनिमिश्लइन्द्रसोमेस्तोमेब्रह्मणिशस्यमानउक्थे ।
यद्वायुक्ताभ्यांमघवन्हरिभ्यांबिभ्रद्वज्रंबाह्वोरिन्द्रयासि ॥ १ ॥

सुते । इत् । त्वम् । निऽमिश्लः । इन्द्र । सोमे । स्तोमे । ब्रह्मणि ।
शस्यमाने । उक्थे । यत् । वा । युक्ताभ्याम् । मघऽवन् ।
हरिऽभ्याम् । बिभ्रत् । वज्रम् । बाह्वोः । इन्द्र । यासि ॥ १ ॥

सोमेसुतेइव अभिषुतएव सति ब्रह्मणि बृहति महति स्तोमे स्तोत्रे उच्चार्यमाणेसति उक्थेशस्त्रे शस्यमानेसति हेइन्द्र त्वं निमिश्लः निमिश्लःसन् हरी संयोजयन् हेमघवन् धनव-
न्द्र त्वं बाह्वोर्हस्तयोर्वज्रंस्वकीयमायुधं बिभ्रत धारयन् युक्ताभ्यां रथेनियुक्ताभ्यां हरि-
मश्वाभ्यां यासि यद्वा आगच्छसीति यच्च तत्सोमेभिषुतइतिसंबन्धः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यद्वादिविपार्येसुष्विमिन्द्रवृत्रहत्येवसिशूरसातौ ।
यद्वादक्षस्यबिभ्युषोअबिभ्यदरन्धयःशर्धतइन्द्रदस्यून् ॥ २ ॥

यत् । वा । दिवि । पार्ये । सुस्विम् । इन्द्र । वृत्रऽहत्ये । अवसि । शूरऽसातौ । यत् । वा । दक्षस्य । बिभ्युषः । अबिभ्यत् । अरन्धयः । शर्धतः । इन्द्र । दस्यून् ॥ २ ॥

हेइन्द्र त्वं दिवि द्युलोके शूरसातौ शूरैर्भटैःसंभजनीये वृत्रहत्ये युद्धेच पार्ये प्राप्तव्ये सति सुष्विमभिषोतारं यजमानं अवसि यद्वा रक्षसीति यच्चवेतिसमुच्चये दक्षस्य यज्ञादिषुसमर्थस्य बिभ्युषः शत्रुभ्योबिभ्यतोजनस्य शर्धतः संग्रामेउत्सहमानान् दस्यूनुपक्षपयितृनशत्रून् हेइन्द्र त्वं अबिभ्यद्भीतिरहितःसन् अरन्धयः यद्वा वशीकरोषीति यच्चतत्सर्वं सोमेभिषुतइतिपूर्वेणसंबन्धः तथाचोक्तं यद्वाह्वोर्धारयन्वज्रंहरिभ्यांयासिवृत्रहन् ॥ यच्चरक्षतिसंग्रामेनूनंसोममभिषुण्वतः ॥ यच्चकर्मसुदक्षस्ययजमानस्यापारयः ॥ वशीकरोषितांतस्मैबिभ्यतेभीतिवर्जितः ॥ तत्सोमेभिषुतेस्तोत्रशस्त्रयोश्चप्रवृत्तयोः ॥ इतिद्वृचोयमेकार्थःसुतइत्त्वमितिद्वयंइति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

पातासुतमिन्द्रोअस्तुसोमंप्रणेनीरुग्रोजरितारमूती ।
कर्तावीरायसुष्वयउलोकंदातावसुस्तुवतेकीरयेचित् ॥ ३ ॥

पाता । सुतम् । इन्द्रः । अस्तु । सोमम् । प्रऽनेनीः । उग्रः । जरितारम् । ऊती । कर्ता । वीराय । सुस्वये । ऊँ इति । लोकम् । दाता । वसु । स्तुवते । कीरये । चित् ॥ ३ ॥

इन्द्रः सुतमभिषुतंसोमं पातास्तु पानशीलोभवतु तृन्नन्तत्वान्नलोकाव्ययनिष्ठेतिषष्ठीप्रतिषेधार्थः कीदृशः ऊती ऊत्यामार्गेण जरितारं स्तोतारं प्रणेनीः प्रकर्षेणनेता उग्रः उद्गूर्णः वीराय यज्ञादिकर्मसुदक्षाय सुस्वये सोमाभिषवंकुर्वतेयजमानाय लोकं स्थानं कर्तादातेत्यर्थः उइतिपादपूरणः स्तुवेत स्तोत्रंकुर्वते कीरयेचित् चिदितिचार्थेस्तोत्रेच कीरिरितिस्तोतृनामैतत् वसु धनंदातास्तु ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

गन्तेया॑न्ति॒सव॑ना॒हरि॑भ्यांब॒भ्रिर्वज्रं॑प॒पिःसोमं॑द॒दिर्गाः॑ ।
कर्ता॑वी॒रं॑न॒र्यं॑सर्वं॑वीरं॒श्रोता॒हवं॑गृण॒तःस्तोमं॑वाहाः ॥ ४ ॥

गन्ता॑ । इय॑न्ति । सव॑ना । हरि॑ऽभ्याम् । ब॒भ्रिः । वज्र॑म् । प॒पिः ।
सोम॑म् । द॒दिः । गाः । कर्ता॑ । वी॒रम् । नर्य॑म् । सर्व॑ऽवीरम् ।
श्रोता॑ । हव॑म् । गृ॒ण॒तः । स्तोम॑ऽवाहाः ॥ ४ ॥

इन्द्रः हरिभ्यां स्वकीयाभ्यां इयन्ति हृदयस्थानानि त्रीणि सवना सवनानि गन्ता गमनशीलोभवतु कीदृशः वज्रं स्वकीयमायुधं बभ्रिर्भर्ता धारकः सोममभिषुतं पपिः पाता गाः ददिर्दाता नर्यं मनुष्यहितं सर्ववीरं बहुपुत्रोपेतं वीरं पुत्रं कर्ता यजमानाय दाता गृणतः स्तुवतः स्तोतुः संबन्धि हवं स्तोत्रं श्रोताश्रावकः स्तोमवाहाः स्तोमैः स्तोत्रैर्वहनीयः ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

अस्मै॑व॒यं॑यद्वा॒वान॒तद्वि॑विष्म॒इन्द्रा॑य॒योनः॑प्र॒दिवो॒अप॒स्कः ।
सु॒तेसोमे॑स्तु॒मसि॒शंस॑दु॒क्थेन्द्रा॑य॒ब्रह्म॒वर्धनं॒यथास॑त् ॥ ५ ॥ १५ ॥

अस्मै॑ । व॒यम् । यत् । व॒वान॑ । तत् । वि॒वि॒ष्मः॒ । इन्द्रा॑य ।
यः । नः॒ । प्र॒ऽदिवः॑ । अपः॑ । करि॑ति॒ कः । सु॒ते । सोमे॑ । स्तु॒मसि॑ ।
शंस॑त् । उ॒क्था । इन्द्रा॑य । ब्रह्म॑ । वर्ध॑नम् । यथा॑ । अस॑त् ॥५॥१५॥

प्रदिवः पुराणोयइन्द्रः नोस्मदर्थं अपः पोषणादिकंकर्म कः करोति अयमिन्द्रः यत्स्तोत्रादिकं ववान कामयते अस्माइन्द्राय वयं तद्विविष्मः व्यामुमः कुर्मइत्यर्थः सोमेसुतेभिषुते सति स्तुमसि स्तुमः इन्द्रायस्तोत्राणिकुर्मः उक्था उक्थानि शस्त्राणि शंसत् शंसंतः प्रथमाबहुवचनस्यलुक् ब्रह्म हविर्लक्षणमन्नं इन्द्रायेन्द्रार्थंवर्धनंयथावृद्धिकरं असत् स्यात् तथाकुर्मइत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यषष्ठेपंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथषष्ठी–

ब्रह्मांणिहिचंकृषेवर्धनानितावंत्तइन्द्रमतिभिर्विविष्मः ।
सुतेसोमेंसुतपाःशंतंमानिरान्ध्यांक्रियास्मवक्षंणानियज्ञैः ॥ ६ ॥

ब्रह्मांणि । हि । चकृषे । वर्धनानि । तावंत् । ते । इन्द्र ।
मतिऽभिः । विविष्मः । सुते । सोमें । सुतऽपाः । शम्ऽतंमानि ।
रांन्ध्यां । क्रियास्म । वक्षंणानि । यज्ञैः ॥ ६ ॥

हेइन्द्र त्वं हियस्मात्कारणात् ब्रह्माणि स्तोत्राणि वर्धनानि स्वयमेववृद्धिकराणि चकृषे कृतवानसि तस्मात्कारणात् तावत् तावन्ति तादृशानि स्तोत्राणि ते तुभ्यं मतिभिर्बुद्धिभिः वयं विविष्मः व्यापुमः वर्धनानि स्तोत्राणि मम यथा भवेयुः त्वं तादृशानि कल्पितवानसीत्यर्थः अपिच हेसुतपाः अभिषुतसोमस्यपातः त्वामुद्दिश्य सुतेसोमेअभिषुतेसति शंतमानि सुखकृत्तमानि रांध्या रांध्याणि रमणीयानि यज्ञैर्हविर्भिर्युक्तानि वक्षणानि वाहकानि स्तोत्राणि क्रियास्म करवाम ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

सनोंबोधिपुरोळाशंररांणःपिबातुसोमंगोऋंजीकमिन्द्र ।
एदंबर्हिर्यजंमानस्यसीदोरुंकृंधित्वायतउंलोकम् ॥ ७ ॥

सः । नः । बोधि । पुरोळाशंम् । ररांणः । पिबं । तु । सोमंम् ।
गोऽऋंजीकम् । इन्द्र । आ । इदम् । बर्हिः । यजंमानस्य ।
सीद । उरुम् । कृधि । त्वाऽयतः । ऊँ इतिं । लोकम् ॥ ७ ॥

हेइन्द्र रराणोरममाणः सत्वं नोस्मदीयं पुरोडाशं एतल्लक्षणंहविर्बोधि बुध्यस्व किंच गोऋजीकं गोविकारदध्यादिभिःसंस्कृतं अभिषुतंसोमंनुक्षिप्रं पिब पिबेः तदर्थंच यजमानस्य संबन्धीदं बर्हिरासीदाभिविश तदनंतरं त्वायतस्त्वामिच्छन्तोयजमानस्य लोकं स्थानं उरु विस्तीर्णं कृधि कुरु उइतिपूरणः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

समंन्दस्वाह्यनुजोषंमुग्रप्रत्वांयज्ञासंइमेअंश्नुवन्तु । ॥ ८ ॥
प्रेमेहवांसःपुरुहूतमस्मेआत्वेयंधीरवंसइन्द्रयम्याः

सः । म॒न्द॒स्व॒ । हि । अनु॑ । जोष॑म् । उ॒ग्र॒ । प्र । त्वा॒ । य॒ज्ञासः॑ ॥
इ॒मे । अ॒श्नु॒व॒न्तु॒ । प्र । इ॒मे । ह॒वा॑सः । पु॒रु॒ऽहू॒तम् । अ॒स्मे इति॑ ।
आ । त्वा॒ । इ॒यम् । धीः । अव॑से । इ॒न्द्र॒ । य॒म्या॒ः ॥ ८ ॥

हेउग्र उद्गूर्णबलेन्द्र सत्वं अनुजोषं कामानुगुणं यथाभवतितथा मन्दस्व मोदस्व हिशब्दःपादपूरणः हियोगेमन्दस्वेत्याख्यातस्यव्यत्ययात्सर्वानुदात्तत्वं इमेयज्ञासोयज्ञाः सोमाः त्वा त्वां प्राश्नुवन्तु प्राप्नुवन्तु हेपुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र त्वां अस्मे अस्मदीयानि इमे हवासोहवाःस्तोत्राणि प्राप्नुवन्तु इयंधीः स्तुतिः त्वां अवसे अस्माकं रक्षणाय आयम्याः आयच्छतु नियच्छतु ॥८॥

अथनवमी–

तंवः॑सखाय॒ःसंयथा॑सु॒तेषु॒सोमे॑भिरीं॑पृणताभो॒जमिन्द्र॑म् ।
कु॒वित्तस्मा॒अस॑तिनो॒भरा॑य॒नसुष्वि॒मिन्द्रोव॑सेमृधाति ॥ ९ ॥

तम् । व॒ः । स॒खा॒य॒ः । सम् । यथा॑ । सु॒तेषु॑ । सोमे॑भिः । ई॒म् ।
पृ॒ण॒त॒ । भो॒जम् । इन्द्र॑म् । कु॒वित् । तस्मै॑ । अस॑ति । न॒ः ।
भरा॑य । न । सुस्वि॑म् । इन्द्र॑ः । अव॑से । मृ॒धा॒ति॒ ॥ ९ ॥

हेसखायः स्तोतारोवोयूयं सोमेषु सुतेषु अभिषुतेषुसत्सु भोजं दातारं तमीं एतमिन्द्रं सोमेभिः सोमैः यथाकामं संपृणत संपूरयत तस्माइन्द्राय कुविद्बहूपकरणं कुविदितिबहुनामैतत् असति अस्तु किमर्थं नोस्माकं भराय भरणाय पोषणाय इन्द्रः सुष्विमभिषवणशीलं यजमानं अवसे तर्पणाय नमृधाति नबाधते ॥ ९ ॥

अथदशमी–

ए॒वेदिन्द्र॑ःसुतेअ॑स्तावि॒सोमे॑भ॒रद्वा॑जेषु॒क्षय॒दिन्म॒घोन॑ः ।
अस॒द्यथा॑जरि॒त्रउ॒तसू॒रिरिन्द्रो॑रा॒योवि॒श्ववा॑रस्यदा॒ता ॥१०॥१६॥

ए॒व । इत् । इन्द्र॑ः । सु॒ते । अ॒स्ता॒वि॒ । सोमे॑ । भ॒रत्ऽवा॑जेषु ।
क्षय॑त् । इत् । म॒घोन॑ः । अस॑त् । यथा॑ । ज॒रि॒त्रे । उ॒त । सू॒रिः ।
इन्द्र॑ः । रा॒यः । वि॒श्वऽवा॑रस्य । दा॒ता ॥ १० ॥ १६ ॥

मघोनोधनवतोहविष्मतोयजमानस्य क्षयत् ईश्वरः इन्द्रः सोमेसुते अभिषुतेसति भरद्वाजेषु भरद्वाजेमयि एव एवं अस्तावि स्तुतोभूत् इन्द्रः जरित्रे स्तोत्रे सूरिः सन्मार्गे प्रेरकोयथासत् भवत् उतापिच विश्ववारस्य विश्वैर्वरणीयस्य रायोधनस्य दाता यथाभवेत् तथा स्तावीतिसंबन्धः इदितिद्वयंपूरणम् ॥१०॥

॥ इतिचतुर्थस्यषष्ठेषोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

॥ इतिषष्ठेमंडलेद्वितीयोनुवाकः ॥ २ ॥

तृतीयेनुवाकेविंशतिसूक्तानि तत्रवृषामदइतिदशर्चंप्रथमंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं वृषेत्यनुक्रान्तं विषुवतिनिष्केवल्येएतत्सूक्तं सूत्रितंच—वृषामदःप्रमंहिष्ठायेति ।

तत्रप्रथमा—

वृषा॒मद॒इन्द्रे॒श्लोक॑उ॒क्थासचा॒सोमे॑षुसुत॒पाऋ॑जी॒षी ।
अ॒र्च॒त्र्यो॑म॒घवा॒नृभ्य॑उ॒क्थैर्द्यु॒क्षोराजा॑गि॒राम॑क्षितोतिः ॥ १ ॥

वृषा॑ । मदः॑ । इन्द्रे॑ । श्लोकः॑ । उ॒क्था । सचा॑ । सोमे॑षु । सु॒त॒ऽपाः । ऋ॒जी॒षी । अ॒र्च॒त्र्यः॑ । म॒घऽवा॑ । नृऽभ्यः॑ । उ॒क्थैः । द्यु॒क्षः । राजा॑ । गि॒राम् । अक्षि॑तऽऊतिः ॥ १ ॥

सोमेषु सोमवत्सुयागेषु इन्द्रे सोमपानजनितोमदः वृषा यजमानस्यकामानां वर्षकोभवति यद्वा सर्वजनाह्लादकस्य वर्षणस्य कर्ता भवति उक्था उक्थेनशस्त्रेण सचा सह श्लोकः स्तोत्ररूपः शब्दोवृषाभवति सुतपाः अभिषुतस्य सोमस्य पाता ऋजीषी ऋजीषं गतरसमपि सोमं नपरित्यजन् मघवा धनवान् सचेन्द्रोनृभ्यःस्तुतोनांनेतृभ्यः उक्थैः स्तोत्रैः अर्चत्र्योर्चनीयोभवति द्युक्षोद्युलोकनिवासः गिरां स्तुतीनां राजेश्वरइन्द्रः अक्षितोतिरक्षिणरक्षश्चभवति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त॒तुरि॑र्वी॒रोनर्यो॒विचे॑ताः॒श्रोता॒हवं॑गृण॒तउ॒र्व्यू॑तिः ।
व॒सुः॒शंसो॒न॒रां॒का॒रुधा॑या॒वा॒जीस्तु॒तोवि॒दथे॑दाति॒वाज॑म् ॥ २ ॥

ततुरिः । वीरः । नर्यः । विऽचेताः । श्रोता । हवम् । गृणतः ।
उर्विऽऊतिः । वसुः । शंसः । नराम् । कारुऽधायाः । वाजी ।
स्तुतः । विदथे । दाति । वाजम् ॥ २ ॥

वाजी अन्नवानिन्द्रः विदथे यज्ञे अस्माभिःस्तुतःसन् वाजमन्नंदाति अस्मभ्यंददाति कीदृशइन्द्रः ततुरिः शत्रूणांहिंसकः वीरोविक्रान्तः नर्योनरहितः विचेताः विविक्तज्ञानः हवमस्मदीयंस्तोत्रं श्रोता गृणतः स्तुवतः स्तोतृजनस्य उर्व्यूतिः विस्तृतरक्षः वसुर्वासयिता नरां नृणां स्तोतृजनानां शंसः शंसनीयः कारुधायाः कारूणांस्तोतॄणांधारयिता एवंभूतइन्द्रोवाजंददातीतिसंबन्धः ॥ २ ॥

अथतृतीया–

अक्षोनचक्र्योःशूरबृहन्प्रतेमह्नारिरिचेरोदस्योः ।
वृक्षस्यनुतेपुरुहूतवयाव्यू३तयोरुरुहुरिन्द्रपूर्वीः ॥ ३ ॥

अक्षः । न । चक्र्योः । शूर । बृहन् । प्र । ते । मह्ना । रिरिचे ।
रोदस्योः । वृक्षस्य । नु । ते । पुरुऽहूत । वयाः । वि । ऊतयः ।
रुरुहुः । इन्द्र । पूर्वीः ॥ ३ ॥

हेशूर विक्रान्तेन्द्र बृहन् महान् तेत्वदीयोमह्ना महिमा रोदस्योर्द्यावापृथिव्योः प्ररिरिचे अतिरिच्यते द्यावापृथिवीभ्यामित्यर्थः अत्रदृष्टान्तः–चक्र्योःचक्रयोः अक्षोन रथसंबन्धी अक्षोयथाचक्राभ्यांबहिर्गतः तद्वत् हेपुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र त्वदीयाः पूर्वीर्बह्वयः ऊतयोरक्षाः विरुरुहुः विशेषेणरोहन्ति तत्रदृष्टान्तः–वृक्षस्यनु यथावृक्षस्य वयाः शाखाः विरोहन्तितद्वत् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

शचीवतस्तेपुरुशाकशाकागवामिवस्रुतयःसंचरणीः ।
वत्सानांनतंतयस्तइन्द्रदामन्वन्तोअदामानःसुदामन् ॥ ४ ॥

शचीऽवतः । ते । पुरुऽशाक । शाकाः । गवाम्ऽइव । स्रुतयः ।
सम्ऽचरणीः । वत्सानाम् । न । तन्तयः । ते । इन्द्र । दामन्ऽवन्तः ।
अदामानः । सुऽदामन् ॥ ४ ॥

हेपुरुशाक बहुकर्मन्निन्द्र शचीवतः प्रज्ञावतस्तेत्वदीयाः शाकाः शक्तयःकर्माणिवा सर्वतः संचरन्तीतिशेषः तत्रदृष्टान्तः—गवामिव धेनूनांस्रुतयोमार्गाः यथा संचरणीः सर्वत्रसंचारिणोभ- वन्तितद्वत् अपिच वत्सानां न तंतयः तंतिर्नामदीर्घप्रसारितारज्जुः तत्रनियतैर्विशाखदामभिः बहवोवत्साबध्यन्ते यथा तन्तयोबहुनांवत्सानांबन्धकाः हेसुदामन् शोभनदामेन्द्र तथा तेत्वदी- याः शाकाः दामन्वन्तः बंधनवन्तः बहूनांशत्रूणांबंधकाः अदामानः स्वयमन्यैरबद्धाः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

अन्यदद्यकर्वरमन्यदुश्वोसंच्चसन्मुहुराचक्रिरिन्द्रः ।
मित्रोनोअत्रवरुणश्चपूषार्योवशस्यपर्येतास्ति ॥ ५ ॥ १७ ॥

अन्यत् । अद्य । कर्वरम् । अन्यत् । ऊँ इति । श्वः । असत् ।
च । सत् । मुहुः । आऽचक्रिः । इन्द्रः । मित्रः । नः । अत्र ।
वरुणः । च । पूषा । अर्यः । वशस्य । परिऽएता । अस्ति ॥५॥१७

अयमिन्द्रः अद्यास्मिन्दिवसे अन्यत् कर्वरं कर्मनामैतत् कर्मकरोति अन्यदु अन्यदेव उक्तविलक्षणमेवकर्म श्वः परस्मिन्दिने करोति एतदेव विव्रियते असच्च अशुभमशनिपातना- दिकं सत् वर्षणादिकं शोभनंकर्मच यद्वा त्रिशिरसोविश्वरूपस्य वधादिकमसत् कर्मलोपोपद्रव- कारिणोवृत्रादेरसुरस्य वधादिरूपं सत्कर्मच मुहुः पुनःपुनः असाविन्द्रः आचक्रिः कर्ताभवति एवं परस्परविलक्षणंकर्म स्वमहिम्ना पुनःपुनरावर्तयन् प्रतिदिवसमन्यदेव परेषामसाधारणं करोतीत्यर्थः एवंविधइन्द्रः अत्रास्मिन्यज्ञेनोस्माकं वशस्य कामयितव्यस्यफलस्य स्वर्गादेः येतास्ति परिगमयिताभवतु अस्तेर्लेटिरूपं मित्रोहरभिमानीदेवः वरुणोरात्र्यभिमानी पूषा षकोदेवः अर्यः प्रेरकः सविता एतेचेन्द्रेणनियम्यमानाअस्मदीयस्यकामस्य परिगमयितारः सन्तु यद्वा मित्रादयोप्यत्रस्वप्राधान्येन अभिधीयन्ते मित्रादयइन्द्रः प्रत्येकं अस्मदीयस्यका- मस्यपर्येतास्तु तथाच बृहद्देवतायामुक्तं प्रोतयेन्यदितित्वेतेवैश्वदेव्यावृचौस्मृतेइति ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यषष्ठेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथषष्ठी—

वित्वदापोनपर्वतस्यपृष्ठादुक्थेभिरिन्द्रानयन्तयज्ञैः ।
तंत्वाभिःसुष्टुतिभिर्वाजयन्तआजिंनजग्मुर्गिर्वाहोअश्वाः ॥६॥

वि । त्वत् । आपः । न । पर्वतस्य । पृष्ठात् । उक्थेभिः । इन्द्र ।
अनयन्त । यज्ञैः । तम् । त्वा । आभिः । सुस्तुतिऽभिः । वाजयन्तः ।
आजिम् । न । जग्मुः । गिर्वाहः । अश्वाः ॥ ६ ॥

हेइन्द्र त्वत् त्वत्सकाशात् उक्थेभिरुक्थैःशस्त्रैः यज्ञैर्हविर्भिश्च स्तोतारः कामान् आत्मनो व्यनयन्त विविधंप्रापयन्ति तत्रदृष्टान्तः—पर्वतस्याद्रेःपृष्ठादुपरिभागात्आपोन अपः उदकानियथातद्वत् अपिचहेगिर्वाहः गीर्भिःस्तुतिरूपाभिर्वाग्भिः वहनीयेन्द्र तंप्रसिद्धं त्वा त्वां वाजयन्तो बलिनंकुर्वन्तः यद्वा वाजमन्नमिच्छन्तः भरद्वाजाःस्तोतारः आभिः पूर्वोक्ताभिःसुष्टुतिभिःशोभनाभिःस्तुतिभिः जग्मुः प्रापुः क्षिप्रगमनेदृष्टान्तः—अश्ववाहाः आजिंन संग्रामंयथाशीघ्रंप्रापुस्तद्वत् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

नयंजरन्तिशरदोनमासानद्यावइन्द्रमवकर्शयन्ति ।
वृद्धस्यचिद्वर्धतामस्यतनूःस्तोमेभिरुक्थैश्चशस्यमाना ॥ ७ ॥

न । यम् । जरन्ति । शरदः । न । मासाः । न । द्यावः । इन्द्रम् ।
अवऽकर्शयन्ति । वृद्धस्य । चित् । वर्धताम् । अस्य । तनूः ।
स्तोमेभिः । उक्थैः । च । शस्यमाना ॥ ७ ॥

शरदः संवत्सराः यमिन्द्रं नजरन्ति नजरयन्ति नापक्षीणयन्ति तथा मासाश्च नापक्षीयन्ति तथा द्यावोदिवसाश्चयमिन्द्रंनावकर्शयन्ति नाल्पीभावयन्ति वृद्धस्यचित् प्रवृद्धस्यापि सेन्द्रस्य तनूः शरीरं स्तोमेभिरस्मदीयैःस्तोत्रैःउक्थैश्चशस्त्रैश्च शस्यमाना स्तूयमाना सती तां प्रवृद्धाभवतु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

नवीळवेनमतेनस्थिरायनशर्धतेदस्युजूतायस्तवान् ।
अज्राइन्द्रस्यगिरयश्चिदृष्वागंभीरेचिद्भवतिगाधमस्मै ॥ ८ ॥

न । वीळवे । नमते । न । स्थिराय । न । शर्धते । दस्युऽजूताय ।
स्तवान् । अज्राः । इन्द्रस्य । गिरयः । चित् । ऋष्वाः । गंभीरे ।
चित् । भवति । गाधम् । अस्मै ॥ ८ ॥

स्तवान् अस्माभिःस्तूयमानइन्द्रः वीळवे दृढगात्राय यजमानाय ननमते नवशीभवति स्थिराय युद्धेअविचलितायच ननमते शर्धतेउत्सहमानाय दस्युजूताय कर्मवर्जितैःप्रेरिताययजमानाय नवशीभवति यद्यपि स्तोतारोबहुगुणाःसन्ति तथापीन्द्रस्तेभ्योदस्युसहितेभ्योनवशीभवतीत्यर्थः अपिचऋष्वाः महान्तः गिरयश्चित्पर्वताअपिइन्द्रस्यअज्राः असुगमनाः क्षेपणीयाभवन्ति गंभीरेचिदगाधेपिस्थाने अस्माइन्द्राय गाधमेवस्थानं विषयोभवति ॥ ८ ॥

अथनवमी—

गंभीरेणनउरुणामत्रिन्प्रेषोयन्धिसुतपावन्वाजान् ।
स्थाऊषुऊर्ध्वऊतीअरिषण्यन्नक्तोर्व्युष्टौपरितक्म्यायाम् ॥ ९ ॥

गंभीरेण । नः । उरुणा । अमत्रिन् । प्र । इषः । यन्धि ।
सुतऽपावन् । वाजान् । स्थाः । ऊँ इति । सु । ऊर्ध्वः । ऊती ।
अरिषण्यन् । अक्तोः । विऽउष्टौ । परिऽतक्म्यायाम् ॥ ९ ॥

हेअमत्रिन् अमत्रं बलं तद्वन् हेसुतपावन् सुतस्यसोमस्यपातरिन्द्र गंभीरेणकेनापिदुरवगाहेन उरुणा विस्तीर्णेन मनसा नोस्मभ्यं इषोन्नानि वाजान्बलानिच प्रयन्धि प्रयच्छ किंच अक्तोरात्रेः व्युष्टौ विवासे अह्नि परितक्म्यायां रात्रौ हेइन्द्र त्वं ऊती अस्माकंरक्षायै अरिषण्यन्नहिंसंस्त्वं ऊर्ध्वउद्युक्तः स्थाः ऊषु सुष्ठुतिष्ठैव ॥ ९ ॥

अथदशमी—

सचस्वनायमवसेअभीकइतोवातमिन्द्रपाहिरिषः ।
अमाचैनमरण्येपाहिरिषोमदेमशतहिमाःसुवीराः ॥ १० ॥ १८

सचंस्व । नायम् । अवंसे । अभीके । इतः । वा । तम् । इन्द्र ।
पाहि । रिषः । अमा । च । एनम् । अरंण्ये । पाहि । रिषः ।
मदेम । शतऽहिमाः । सुऽवीराः ॥ १० ॥ १८ ॥

हेइन्द्र त्वं नायं कर्मणांस्तुतीनांचनेतारं अभीके संग्रामे अवसेरक्षणाय सचस्व सेवस्व इतोवाअस्मात्र सन्निकृष्टाच्चरिषः शत्रोः अमुतोविप्रकृष्टाच्छत्रोश्च वाशब्दः अनुक्तेनविवक्षितेनसमुच्चयार्थः हेइन्द्र तंस्तोतारं पाहि रक्ष तथा अमाच गृहेच अमेतिगृहनाम अरण्ये काननेच रिषः शत्रोः पाहि तंरक्ष तदनन्तरं सुवीराः शोभनपुत्रावयं शतहिमाः शतसंवत्सरान्मदेम हृष्याम ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यषष्ठेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

यातऊतिरितिनवर्चंद्वितीयंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं तथाचानुक्रांतं—यातेनवेति । पृष्ठ्याभिप्लवषडहयोः द्वितीयेहनिइदंसूक्तं निष्केवल्यनिविद्धानं सूत्रितंच—यातऊतिरवमेति-मध्यंदिनइति ।

तत्रप्रथमा—

यातंऊतिरंवमायापंरमायामंध्यमेन्द्रंशुष्मिन्नस्ति ।
ताभिरूषुवृंत्रहत्येवीर्नएभिश्चवाजैर्मंहान्नंउग्र ॥ १ ॥

या । ते । ऊतिः । अवमा । या । परमा । या । मध्यमा । इन्द्र ।
शुष्मिन् । अस्ति । ताभिः । ऊँ इति । सु । वृत्रऽहत्ये ।
अवीः । नः । एभिः । च । वाजैः । महान् । नः । उग्र ॥ १ ॥

हेशुष्मिन् बलवन्निन्द्र तेत्वदीया या ऊतिर्यारक्षा अवमा अधमास्ति यापरमा उत्कृष्टास्ति यामध्यमास्ति ताभिरूतिभिः वृत्रहत्ये युद्धेनोस्मान् सु अत्यन्तं अवीः पालय किंचहेउग्रदूर्णेन्द्र महांस्त्वं एभिर्भोज्यसाधनैर्वाजैरन्नैश्च नोस्मान्त्संयोजयेतिशेषः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

आभिःस्पृधोंमिथतीररिषण्यन्नमित्रंस्यव्यथयामन्युमिन्द्र ।
आभिर्विश्वांअभियुजोविषूंचीरार्यायविशोंवतारीर्दासीः ॥ २ ॥

आभिः । स्पृधः । मिथतीः । अरिषण्यन् । अमित्रस्य । व्यथय ।
मन्युम् । इन्द्र । आभिः । विश्वाः । अभिऽयुजः । विषूचीः ।
आर्याय । विशः । अव । तारीः । दासीः ॥ २ ॥

हेइन्द्र आभिरस्मदीयाभिः स्तुतिभिः मिथतीः शत्रुसैन्यानिहिंसतीः स्पृधोस्मदीयाःसेनाः अरिषण्यन् अहिंसन पालयन्नित्यर्थः अमित्रस्यशत्रोः मन्युं संग्रामादिषुविद्यमानंकोपंव्यथय नाशय अपिच आभिःस्तुतिभिरेव अभियुजोभियोक्त्रीःविषूचीः सर्वतोविद्यमानाः दासीः कर्मणामुपक्षपयित्रीः विश्वाः सर्वाः विशः प्रजाः आर्याय यज्ञादिकर्मकृतेयजमानाय अवतारीः विनाशय ॥ २ ॥

अथतृतीया—

इन्द्रजामयउतयेजामयोर्वाचीनासोवनुषोयुयुज्रे ।
त्वमेषांविथुराशवांसिजहिवृष्ण्यानिकृणुहीपराचः ॥ ३ ॥

इन्द्र । जामयः । उत । ये । अजामयः । अर्वाचीनासः । वनुषः ।
युयुज्रे । त्वम् । एषाम् । विथुरा । शवांसि । जहि । वृष्ण्यानि ।
कृणुहि । पराचः ॥ ३ ॥

हेइन्द्र जामयः ज्ञातिरूपाः संनिकृष्टायेशत्रवः उतापिच अजामयोदूरदेशेस्थिताः येशत्रवः अर्वाचीनासः अस्मदभिमुखाः वनुषोहिंसन्तः युयुज्रे उद्युक्ताभवन्ति एषामुभयविधानां शत्रूणां संबन्धीनि शवांसि बलानि विथुरा विथुराणिहीनानि त्वं कुर्वितिशेषः तथा वृष्ण्यानि एषांवीर्याणि जहि नाशय किंच पराचः उभयविधान्शत्रून् पराचः पराङ्मुखान् कृणुहि कुरु॥३

अथचतुर्थी—

शूरोवाशूरंवनतेशरीरैस्तनूरुचातरुषियत्कृण्वैते ।
तोकेवागोषुतनयेयदप्सुविक्रन्दसीउर्वरासुब्रवैते ॥ ४ ॥

शूरः । वा । शूरम् । वनते । शरीरैः । तनूऽरुचा । तरुषि । यत् ।
कृण्वैते इति । तोके । वा । गोषु । तनये । यत् । अप्ऽसु । वि ।
क्रन्दसी इति । उर्वरासु । ब्रवैते इति ॥ ४ ॥

हेइन्द्र शूरः त्वदनुगृहीतोवीरः शरीरैरंगैः शूरंवा वीरमपि वनते हन्ति वेत्ययमपीत्यस्यार्थेवर्तते यद्वा वेत्यनेनविकल्पाभिधायकेनाशूरोवात्वदनुगृहीतःसन् शूरंवनते कदावनतइति एतदाह–तनूरुचा शरीरेण शोभमानौ परस्परविरोधिनौ तरुषे शुद्धे यद्यदा कृण्वैते संग्रामंकुर्वाते यद्यदाच तोकेवा पुत्रनिमित्तेवा गोषुनिमित्तभूतासुवा तनये पौत्रेनिमित्तभूतेवा अप्सु उदकेषुनिमित्तेषुवा उर्वरासु सर्वसस्याढ्यासुभूमिषुनिमित्तासु क्रन्दसी क्रन्दमानावा क्रोशन्तौ विब्रुवैते विवदेते हेइन्द्र पुत्रादिलाभजयस्त्वदनुगृहीतस्यभवतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

नहित्वाशूरोनतुरोनधृष्णुर्नत्वांयोधोमन्यमानोयुयोध ।
इन्द्रनकिष्ट्वाप्रत्यस्त्येषांविश्वाजातान्यभ्यसितानि ॥ ५ ॥१९॥

नहि । त्वा । शूरः । न । तुरः । न । धृष्णुः । न । त्वा । योधः ।
मन्यमानः । युयोध । इन्द्र । नकिः । त्वा । प्रति । अस्ति ।
एषाम् । विश्वा । जातानि । अभि । असि । तानि ॥ ५ ॥ १९ ॥

हेइन्द्र त्वा त्वयासह शूरोविक्रान्तजनोनहियुयोध नयुध्यते तथातुरः अन्येषांशत्रूणांहिंसकः अतः त्वयानयुयोध धृष्णुर्धर्षकोनयुयोध मन्यमानः युद्धेक्रुध्यन् योधोभटः त्वा त्वयान युयोध हेइन्द्र एषांशूरादीनांमध्ये कश्चनत्वा तवनकिः प्रत्यस्ति प्रतिनिधिर्नास्ति विश्वा विश्वानि जातानि प्रादुर्भूतानि तानि शूरादीनि त्वं अभ्यसि अभिभवसि ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यषष्ठेएकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथषष्ठी–

सपत्यतउभयोर्नृम्णमयोर्यदीवेधसःसमिथेहवन्ते ।
वृत्रेवामहोनृवतिक्षयेवाव्यचस्वन्तायदिवितन्तसैते ॥ ६ ॥

सः । पत्यते । उभयोः । नृम्णम् । अयोः । यदि । वेधसः ।
सम्ऽइथे । हवन्ते । वृत्रे । वा । महः । नृऽवति । क्षये ।
वा । व्यचस्वन्ता । यदि । वितन्तसैते इति ॥ ६ ॥

अयोरनयोरुभयोर्मध्ये सजनः नृम्णं धनं पत्यते ईष्टे कयोर्मध्ये कईष्टइति एतदुभयमाह यदि यस्यजनस्य यदीतिनिपातोयस्यार्थेवर्तते समिथे यज्ञेवेधसः कर्मणांविधातारऋत्विजः हवन्ते इन्द्रंस्तुवन्ति सईष्टइतिसंबन्धः महोमहतिप्रभूते वृत्रेवा निरोधेनिमित्तेवा नृवतिपरिचारकमनुष्ययुक्तेक्षयेवा गृहनिमित्तेवा व्यचस्वन्तौ यदि यदीयौजनौ तियावित्यर्थेवर्तते वितंतसैते वियुध्येते तयोर्मध्येइतिसंबन्धः तसेरुपक्षयकर्मणोविपूर्वाद्धितंतसैतेइतिभवति यद्वाततंसइतिधातुः कंड्वादिषुपठ्यते तस्मादिदंरूपमिति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

अधस्मातेचर्षणयोयदेजानिन्द्रत्रातोतभवावरूता ।
अस्माकासोयेनृतमासोअर्यइन्द्रसूरयोदधिरेपुरोनः ॥ ७ ॥

अध । स्म । ते । चर्षणयः । यत् । एजान् । इन्द्र । त्राता ।
उत । भव । वरूता । अस्माकासः । ये । नृऽतमासः । अर्यः ।
इन्द्र । सूरयः । दधिरे । पुरः । नः ॥ ७ ॥

अधस्मापिच हेइन्द्र तेत्वदीयाश्चर्षणयः पुरुषाः यद्यदा एजान् एजेयुर्भीत्याकंपेयुः तदा त्वं तेषां त्राता पालकोभव उतापिच वरूता संभक्ताभव अस्माकासोस्मदीयाः नृतमासोनेतृतमाः येमनुष्याः हेइन्द्र त्वां अर्योरयः प्रापयितारइत्यर्थः तेषां त्राताभव हेइन्द्रसूरयोयेस्तोतारःनोस्मान्पुरोदधिरे पुरश्चक्रिरे तेषांच त्राताभवेति ॥ ७ ॥

साकमेधेषुमाहेन्द्र्यामिष्टौइन्द्रस्यवृत्रघ्नोयाज्या सूत्रितंच—अनुतेदायिमहइन्द्रियायविश्वकर्मन्हविषावावृधानइति । अनुक्रीनाह्न्येकाहेनिष्केवल्यएषैवसूक्तमुखीया सूत्रितंच—अनुतेदायिमहइन्द्रियायकथोनुतेपरिचराणिविद्वानितिद्वेइति ।

सैषासूक्तेष्टमी—

अनुतेदायिमहइन्द्रियायसत्रातेविश्वमनुवृत्रहत्ये ।
अनुक्षत्रमनुसहोयजत्रेन्द्रदेवेभिरनुतेनृषह्ये ॥ ८ ॥

अनु । ते । दायि । महे । इन्द्रियाय । सत्रा । ते । विश्वम् ।
अनु । वृत्रऽहत्ये । अनु । क्षत्रम् । अनु । सहः । यजत्र ।
इन्द्र । देवेभिः । अनु । ते । नृऽसह्ये ॥ ८ ॥

हेइन्द्र महे महते ते तुभ्यमिन्द्रियाय ऐश्वर्यार्थं अनुदायि अन्वदायि अनुदीयतेस्म वृत्रहत्ये वृत्रवधेनिमित्ते ते तुभ्यं विश्वं समस्तं सत्रा सत्यमनुदायि कैःकिमनुदीयतइतितदुभयमाह येनविश्वंबिभर्ति तत्क्षत्रं बलमनुदायि येनशत्रूनभिभवति तद्गुणविशिष्टं सहोबलमनुदायि हे यजत्र यजनीयेन्द्र ते तुभ्यं नृसह्ये युद्धे देवेभिः सर्वैःदेवैः एतत्सर्वमनुदायि ॥ ८ ॥

अथनवमी–

एवानःस्पृधःसमजासमत्स्विन्द्रराचन्धिमिथतीरदेवीः ।
विद्यामवस्तोरवसागृणन्तोभरद्वाजाउततइन्द्रनूनम् ॥ ९ ॥ २० ॥

एव । नः । स्पृधः । सम् । अज । समत्ऽसु । इन्द्र ।
ररन्धि । मिथतीः । अदेवीः । विद्याम । वस्तोः । अवसा ।
गृणन्तः । भरत्ऽवाजाः । उत । ते । इन्द्र । नूनम् ॥ ९ ॥ २० ॥

हेइन्द्र एव एवंस्तुतस्त्वं नोस्मदीयाःस्पृधः स्पर्धमानाः शत्रुसेनाः समत्सुसंग्रामेषु समज शत्रुवधार्थंप्रेरय किंच मिथतीर्हिंसतीःअदेवीरासुरीःसेनाररन्धि अस्मदर्थंवशीकुरु उतापिच हेइन्द्र तेगृणन्तः त्वां स्तुवन्तोभरद्वाजावयं अवसा अन्नेन सहवस्तोर्वासस्यनिवासमित्यर्थः नूनमवश्यं विद्याम लभेमहि ॥ ९ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यषष्ठेविंशोवर्गः ॥ २० ॥

श्रुधीनइन्द्रेत्यष्टर्चंतृतीयंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं तथाचानुक्रम्यते–श्रुधीनोष्टाविति। विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा–

श्रुधीनइन्द्रह्वयामसित्वामहोवाजस्यसातौवावृषाणाः ।
संयद्विशोयन्तशूरसाताउग्रंनोवःपार्येअहन्दाः ॥ १ ॥

श्रुधि । नः । इन्द्र । ह्वयामसि । त्वा । महः । वाजस्य ।
सातौ । ववृषाणाः । सम् । यत् । विशः । अयन्त । शूरऽसातौ ।
उग्रम् । नः । अवः । पार्ये ।। अहन् । दाः ॥ १ ॥

हेइन्द्र ववृषाणाः सोमैस्त्वांसिंचन्तोवयंस्तोतारः महोमहतोवाजस्यान्नस्य सातौ लाभार्थं त्वा त्वां ह्वयामसि आह्वयामः हेइन्द्र त्वं नोस्माकं तदाह्वानं श्रुधि शृणु यद्यदा विशोजनाः शूरसाताशूरसातौ युद्धे समयन्त संगच्छन्ते तदा पार्ये अन्तिमे अहन्नहनि दिवसे नोस्मभ्यं उग्रमुद्गूर्णमवोरक्षणं दाः अदाः प्रयच्छ ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

त्वांवा॒जीह॑वतेवाजिने॒योम॒होवाज॑स्य॒गध्य॑स्यसा॒तौ ।
त्वांवृ॒त्रेष्वि॑न्द्र॒सत्प॑तिं॒तरु॑त्रं॒त्वांच॑ष्टेमु॒ष्टि॒हागोषु॒युध्य॑न् ॥ २ ॥

त्वाम् । वा॒जी । ह॒व॒ते॒ । वा॒जि॒ने॒यः । म॒हः । वाज॑स्य । गध्य॑स्य ।
सा॒तौ । त्वाम् । वृ॒त्रेषु॑ । इ॒न्द्र॒ । सत्ऽप॑तिम् । तरु॑त्रम् ।
त्वाम् । च॒ष्टे॒ । मु॒ष्टि॒ऽहा । गोषु॑ । युध्य॑न् ॥ २ ॥

वाजी हविर्लक्षणान्नवान् वाजिनेयोवाजिन्याःपुत्रोभरद्वाजः हेइन्द्र त्वां गध्यस्य सर्वैः प्राप्यस्य महोमहतोवाजस्यान्नस्य सातौ लाभेनिमित्ते हवते स्तौति अपिच हेइन्द्र सत्पतिं सज्जनानांपालकं तरुत्रं दुर्जनानांतारकं त्वां वृत्रेषूपद्रवेषुनिमित्तेषु भरद्वाजोहवते मुष्टिहा मुष्टिबलेनशत्रूणांहन्ता गोषुनिमित्तभूतासु युध्यन् शत्रुभिःसहयुद्धंकुर्वन् भरद्वाजस्त्वां चष्टे पश्यति प्रतिभालयते ॥ २ ॥

अथतृतीया–

त्वंक॒विंचो॑दयो॒र्कसा॑तौ॒त्वंकुत्सा॑य॒शुष्णं॑दा॒शुषे॑वर्क् ।
त्वंशिरो॑अम॒र्मण॒ःपरा॑हन्नतिथि॒ग्वाय॒शंस्यं॑करि॒ष्यन् ॥ ३ ॥

त्वम् । क॒विम् । चो॒द॒यः॒ । अ॒र्कऽसा॑तौ । त्वम् । कुत्सा॑य ।
शुष्ण॑म् । दा॒शुषे॑ । व॒र्क् । त्वम् । शिरः॑ । अ॒म॒र्मणः॑ । परा॑ ।
अ॒ह॒न् । अ॒ति॒थि॒ऽग्वाय॑ । शंस्य॑म् । क॒रि॒ष्यन् ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वं अर्कसातौ अन्नलाभार्थं कविं भार्गवमृषिं चोदयः अचोदयः प्रेरय किंच हे इन्द्र त्वं दाशुषे हविर्दत्तवतेकुत्साय शुष्णमसुरं वर्क् छेदितवानसि वर्गितिवृणक्तेःछेदनार्थस्य लुङिरूपं तथा त्वं अतिथिग्वाय अतिथीनामभिगंत्रे दिवोदासाय शंस्यं स्तुत्यंसुखंकरिष्यन् अमर्मणः मर्महीनमात्मानं मन्यमानस्यशंबरस्य शिरः शीर्षं पराहन्नवधीः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

त्वंरथंप्रभंरोयोधमृष्वमावोयुध्यंन्तंवृषभंदशंद्युम् ।
त्वंतुग्रंवेतसवेसचांहन्त्वंतुजिंगृणन्तंमिन्द्रतूतोः ॥ ४ ॥

त्वम् । रथम् । प्र । भरः । योधम् । ऋष्वम् । आवंः । युध्यंन्तम् ।
वृषभम् । दशंऽद्युम् । त्वम् । तुग्रंम् । वेतसवें । सचां । अहन् ।
त्वम् । तुजिम् । गृणन्तंम् । इन्द्र । तूतोरितिं तूतोः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र त्वं वृषभसंज्ञकायराज्ञे योधं युद्धसाधनं ऋष्वं महान्तंरथं प्रभरः प्रापयः अपिच युध्यन्तं शत्रुभिःसहयुद्धंकुर्वन्तं दशद्युं दशदिवसायुध्यतोयस्यगताःतं वृषभमेतदाख्यंराजानमावःयुद्धादपीपलः किंच त्वं वेतसवे एतन्नाम्नेराज्ञे सचा सहायभूतःसन् तुग्रमसुरं हन् हतवानसि वेतसुर्नामकश्चिदसुरः अत्रतस्मादन्योसावुच्यते यद्वा वेतसवइतितृतीयार्थेचतुर्थी वेतसुनासुरेण सहितं तुग्रं हतवानसि तथाचमंत्रान्तरंश्रूयते–अहंपितेववेतसूँरभिष्टयेतुग्रंकुत्सायस्मदिभंचरन्धयमिति । हेइन्द्र त्वं गृणन्तं त्वांस्तुवन्तं तुजिमेतदाख्यंराजानं तूतोरवर्धयः ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

त्वंतदुक्थमिन्द्रबर्हणांकः प्रयच्छतासहस्रांशूरदर्षि ।
अवंगिरेर्दासंशम्बंरंहन्प्रावोदिवोंदासंचित्राभिरूती ॥ ५ ॥ २१ ॥

त्वम् । तत् । उक्थम् । इन्द्र । बर्हणां । करितिं कः । प्र । यत् ।
शता । सहस्रां । शूर । दर्षि । अवं । गिरेः । दासंम् । शंबरम् । हन् ।
प्र । आवः । दिवंःऽदासम् । चित्राभिः । ऊती ॥ ५ ॥ २१ ॥

हेइन्द्र बर्हणा बर्हणःशत्रूणांहिंसकस्त्वं उक्थं प्रशस्यं तत्कर्म कः अकरोः किंतत्कर्मेति उच्यते हेशूरवीरेन्द्र त्वं शता शतानि सहस्रा सहस्राणिच शंबरस्यानुचरान्भटान्प्रदर्षि विदारितवानसि तथानिगमान्तरे अध्वर्यवोयःशतंशंबरस्येति[2] ।तथा त्वं दासं यज्ञादिकर्मणामुपक्षपयितारं गिरेः पर्वतान्निर्गतंशंबरमसुरं अवहन् अवावधीः तथापिश्रूयते यःशंबरंपर्वतेषु-

---

[1] ऋ० सं० ८. १. ७. । [2] ऋ० सं० २. ६. १३. ।

क्षियन्तमिति। किंच चित्राभिर्विचित्रादिभिः ऊती ऊतिभीरक्षाभिः दिवोदासंराजानं प्रावः प्रकर्षेणपालयसिस्म ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यषष्ठेएकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथषष्ठी—

त्वं॑श्र॒द्धाभि॑र्मन्द॑सा॒नःसोमै॑र्द॒भीत॑ये॒चुमु॑रिमिन्द्रसिष्वप्।
त्वं॑र॒जिंपिठी॑नसेदश॒स्यन्ष॒ष्टिंस॒हस्रा॒शच्या॒सचा॑हन् ॥ ६ ॥

त्वम्। श्र॒द्धाभि॑ः। म॒न्द॒सा॒नः। सोमै॑ः। द॒भीत॑ये। चुमु॑रिम्।
इ॒न्द्र॒। सि॒स्व॒प्। त्वम्। र॒जिम्। पिठी॑नसे। द॒श॒स्यन्। ष॒ष्टिम्।
स॒हस्रा॑। शच्या॑। सचा॑। अ॒ह॒न् ॥ ६ ॥

हेइन्द्र श्रद्धाभिः श्रद्धापुरःसरमादरातिशयेनानुष्ठितैःकर्मभिः मन्दसानोमोदमानः यच्छ्रद्धयायुक्तंकर्मतत्सारवद्भवति तथाचश्रूयते—यदेवविद्ययाकरोतिश्रद्धयोपनिषदातदेववीर्यवत्तरंभवतीति। सोमैश्चमन्दसानस्त्वं दभीतये एतन्नामकायराजर्षये चुमुरिं एतदाख्यमसुरं सिष्वप् अस्वापयः अवधीरित्यर्थः किंच हेइन्द्र त्वं पिठीनसे एतन्नामकाय रजिं एतदाख्यांकन्यांवाराज्यंवा दशस्यन् प्रयच्छन् शच्या प्रज्ञया षष्टिं षष्टिसंख्याकानि सहस्रा भटानांसहस्राणि सचा सहयुगपदेवाहन्नवधीः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

अ॒हंच॒नतत्सू॒रिभि॑रानश्या॒ंतव॒ज्याय॑इन्द्रसु॒म्नमोज॑ः।
त्वया॒यत्स्तव॑न्तेसधवीरवी॒रास्त्रि॒वरू॑थेन॒नहु॑षाशविष्ठ ॥ ७ ॥

अ॒हम्। च॒न। तत्। सू॒रिऽभि॑ः। आ॒न॒श्या॒म्। तव॑। ज्याय॑ः।
इ॒न्द्र॒। सु॒म्नम्। ओज॑ः। त्वया॑। यत्। स्तव॑न्ते। स॒ध॒ऽवी॒र॒।
वी॒राः। त्रि॒ऽवरू॑थेन। नहु॑षा। श॒वि॒ष्ठ॒ ॥ ७ ॥

---

१ ऋ० सं० २.६.९.।

२ बृहदारण्यकोपनिषत्.

हेसधवीर वीरैःसहित शविष्ठ बलवत्तमेन्द्र वीराःस्तोतारः त्रिवरूथेन त्रीणिवरूथान्यावरकाणिभुवनानियस्यतेन नहुषा शत्रूणांबन्धकेन त्वयादत्तं यत्सुम्नंसुखंओजोबलंच स्तवन्तेस्तुवन्ति हेइन्द्र तत्र त्वयादत्तं ज्यायः अतिशयेनप्रशस्यं तत्सुम्नमोजः अहंचन अहमपिभरद्वाजः सूरिभिर्मदीयैःस्तोतृभिःसह आनश्यां प्राप्नुयां ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

व॒यंते॑अ॒स्यामि॑न्द्रद्यु॒म्नहू॑तौ॒सखा॑यःस्याममहि॒न॒प्रेष्ठा॑ः ।
प्रात॑र्दनिःक्ष॒त्रश्री॑रस्तु॒श्रेष्ठो॑घ॒नेवृ॒त्राणां॑स॒नये॒धना॑नाम् ॥८॥२२॥

व॒यम् । ते॒ । अ॒स्याम् । इ॒न्द्र॒ । द्यु॒म्नऽहू॑तौ । सखा॑यः । स्या॒म॒ ।
म॒हि॒न॒ । प्रेष्ठा॑ः । प्रात॑र्दनिः । क्ष॒त्रऽश्रीः॑ । अ॒स्तु॒ । श्रेष्ठः॑ । घ॒ने ।
वृ॒त्राणा॑म् । स॒नये॑ । धना॑नाम् ॥ ८ ॥ २२ ॥

हेमहिन पूजनीयेन्द्र ते त्वदर्थं सखायःस्तोतारोवयं अस्यांद्युम्नहूतौ अस्मिन्धननिमित्तेस्तोत्रे प्रेष्ठाः अतिशयेनप्रियाः स्याम भवेम प्रातर्दनिः प्रतर्दनोनामराजातस्यपुत्रःक्षत्रश्रीः एतन्नामकोममयाज्योराजा श्रेष्ठोस्तु सर्वेषामुत्कृष्टोभवतु किमर्थं वृत्राणां शत्रूणांघनेवधायच धनानां वसूनां सनये संभजनायच श्रेष्ठोस्त्वितिसंबन्धः ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यषष्ठेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

किमस्यमदेत्यष्टर्चंचतुर्थंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं अनुक्रान्तंच—किमस्यान्त्याचायमानस्याभ्यावर्तिनोदानस्तुतिः भरद्वाजऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः अंत्यायास्तुदानस्तुतिरूपत्वात् यातेनोच्यतइतिन्यायेनदानमेवदेवता विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

किम॑स्य॒मदे॒किम्व॑स्यपी॒ताविन्द्रः॒किम॑स्यस॒ख्येच॑कार ।
रणा॑वा॒येनि॒षदि॒किन्तेअ॑स्यपु॒राविवि॑द्रे॒किमु॒नूत॑नासः ॥ १ ॥

किम् । अ॒स्य॒ । मदे॑ । किम् । ऊँ॒ इति॑ । अ॒स्य॒ । पी॒तौ । इन्द्रः॑ ।
किम् । अ॒स्य॒ । स॒ख्ये । च॒का॒र॒ । रणाः॑ । वा॒ । ये । नि॒ऽसदि॑ ।
किम् । ते । अ॒स्य॒ । पु॒रा । वि॒वि॒द्रे॒ । किम् । ऊँ॒ इति॑ । नूत॑नासः ॥१॥

भरद्वाजऋषिः फलविलंबनासहिष्णुःसन् अनयेन्द्रमाक्षिपति अस्यसोमस्य मदेसति इन्द्रः किंचकार कृतवान् किमु किंच अस्यसोमस्य पीतौ पानेसति किंचकार अस्यसोमस्य सख्ये सखित्वे किंचकार पानात्पूर्वं इन्द्रः सोमेनसहवसतीत्यर्थः अस्यसोमस्य निषदि गृहे रणावाये स्तोतारःसंति तेस्तोतारः पुरा पूर्वं हेइन्द्र ते त्वत्तः किंविविद्रे किंलेभिरे नूतनासः नूतनाइदानींतनाः स्तोतारश्च किमुलेभिरे ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

स॒द॑स्य॒मदे॒सद्व॑स्यपी॒ताविन्द्र॒ःसद॑स्यस॒ख्येच॑कार।
रणा॑वा॒येनि॒षदि॒सत्तेअ॑स्यपु॒रावि॑विद्रे॒सदु॒नूत॑नासः॥ २॥

सत्। अ॒स्य॒। मदे॑। सत्। ऊँ॒ इति॑। अ॒स्य॒। पी॒तौ॑। इन्द्र॑ः।
सत्। अ॒स्य॒। स॒ख्ये॑। च॒का॒र॒। रणा॑ः। वा॒। ये। नि॒ऽसदि॑।
सत्। ते। अ॒स्य॒। पु॒रा। वि॒वि॒द्रे॒। सत्। ऊँ॒ इति॑। नूत॑नासः॥ २॥

एवमाक्षिप्तइन्द्रः तस्मै ऋषये ईप्सितं धनं प्रददौ तदनंतरमृषिः इन्द्रसकाशात् संपूर्णकामःसन् पुरा यान्युपालंभप्रतिपादकानिवाक्यान्युवोच इदानीं तानि निराकरोति इन्द्रः अस्यसोमस्य मदेसत् शुभंकर्मचकार अस्यसोमस्य पीतौ पाने सत् शुभं कर्म चकार अस्य सख्ये सत् शुभंचकार येरणावास्तोतारश्च ते निषदिगृहे यज्ञगृहइत्यर्थः पुरा पूर्वं हेइन्द्र ते त्वत्तः सत् शुभं कर्म विविद्रे लेभिरे नूतनासः इदानींतनाःस्तोतारः सदु शुभमेवकर्म लेभिरे॥२॥

अथतृतीया–

न॒हिनुते॑महि॒मन॑ःसमस्य॒नम॑घवन्मघव॒त्त्वस्य॑वि॒द्म।
नराध॑सोराधसो॒नूत॑न॒स्येन्द्र॒नकि॑र्ददृशइन्द्रि॒यंते॑॥ ३॥

न॒हि। नु। ते॒। म॒हि॒मन॑ः। स॒म॒स्य॒। न। म॒घ॒ऽव॒न्। म॒घ॒व॒त्ऽत्वस्य॑।
वि॒द्म। न। राध॑सःऽराधसः। नूत॑नस्य। इन्द्र॑। नकि॑ः। द॒दृ॒शे॒।
इ॒न्द्रि॒यम्। ते॒॥ ३॥

हेमघवन्धनवन्निन्द्र ते त्वदीयस्य समस्य समस्तस्य महिमनोमहिम्नोमहिमानं न
विद्म वयंनजानीमः नुशब्दःपूरणः तथा मघवत्त्वस्य त्वदीयस्यधनिकत्वस्यच वयं नजानीमः

नूतनस्य स्तुत्यस्य राधसोराधसः त्वदीयं सर्वंधनंच नजानीमः सर्वत्रद्वितीयार्थेषष्ठी हेइन्द्र ते त्वदीयं इन्द्रियंसामर्थ्यं नकिर्दद्दशे केनापिनदृश्यते ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

ए॒तत्त्यत्त॑इन्द्रि॒यम॑चेति॒येनाव॑धीर्व॒रशि॑खस्य॒शेष॑ः।
वज्र॑स्य॒यत्ते॒निह॑तस्य॒शुष्मा॑त्स्व॒नाच्चि॑दिन्द्रप॒र॒मोद॒दार॑ ॥ ४ ॥

ए॒तत्। त्यत्। ते॒। इ॒न्द्रि॒यम्। अ॒चे॒ति॒। येन॑। अव॑धीः।
व॒र॒ऽशि॑खस्य। शेष॑ः। वज्र॑स्य। यत्। ते॒। निऽह॑तस्य।
शुष्मा॑त्। स्व॒नात्। चि॒त्। इ॒न्द्र॒। प॒र॒मः। द॒दार॑ ॥ ४ ॥

हेइन्द्र येनवीर्येण वरशिखस्य वरशिखोनामकश्चिदसुरः शेषः शेषांसिपुत्रान् शेषइत्यपत्यनामैतत् अवधीरहिंसीः ते त्वदीयमेतत्त्यत् तदिदमिन्द्रियंवीर्यं अचेति अस्माभिरज्ञायि हेइन्द्र यद्यस्मात् शुष्माद्बलात् निहतस्य प्रेरितस्य त्वदीयवज्रस्य स्वनाच्चित् ध्वनेरेवपरमः वरशिखस्यपुत्राणांमध्ये बलाद्याधिक्येनोत्कृष्टःकश्चित्पुत्रः ददार अदीर्यत ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी–

वधी॒दिन्द्रो॑व॒रशि॑खस्य॒शेषो॑भ्याव॒र्तिने॑चायमा॒नाय॒शिक्ष॑न्।
वृ॒चीव॑तो॒यद्ध॑रियू॒पीया॑यां॒हन्पूर्वे॒अर्धे॑भि॒यसाप॑रो॒दर्त् ॥ ५ ॥ २३ ॥

वधी॑त्। इन्द्र॑ः। व॒र॒ऽशि॑खस्य। शेष॑ः। अ॒भि॒ऽआ॒व॒र्तिने॑।
चा॒य॒मा॒नाय॑। शिक्ष॑न्। वृ॒चीव॑तः। यत्। ह॒रि॒ऽयू॒पीया॑याम्।
हन्। पूर्वे॑। अर्धे॑। भि॒यसा॑। अप॑रः। दर्त् ॥ ५ ॥ २३ ॥

पूर्वोक्तमेवार्थमनयाविवृणोति अयमिन्द्रः चायमानाय चयमानस्यराज्ञःपुत्राय अभ्या- र्तिने एतन्नामकायराज्ञे शिक्षन् ईप्सितानि वसूनि प्रयच्छन् वरशिखस्यासुरस्य शेषः पुत्रा- वधीदहिंसीत् वरशिखस्यपुत्रान् कथमवधीदित्युच्यते यद्यदा अयमिन्द्रः हरियूपीयायां यूपीयानामकाचिन्नदी काचिन्नगरीवा तस्यां पूर्वेअर्धे प्राग्भागेस्थितान् वृचीवतःवृची- नामवरशिखस्यकुलोत्पन्नःपूर्वः तद्गोत्रजान् वरशिखस्यपुत्रान् हन्नवधीत् तदा अपरोपरभा- तोवरशिखस्यश्रेष्ठःपुत्रः भियसा भीत्या दर्त् दीर्णोभूत् ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यषष्ठेत्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथषष्ठी–

त्रि॒शच्छ॑तंव॒र्मिण॑इन्द्रसा॒कंय॒व्याव॑त्यांपुरुहूतश्रव॒स्या ।
वृ॒चीव॑न्त॒ःशर॑वे॒पत्य॑माना॒ःपात्रा॑भिन्दा॒नान्य॒र्था॑न्याय॑न् ॥ ६ ॥

त्रि॒शत्ऽश॑तम् । व॒र्मिण॑ः । इ॒न्द्र॒ । सा॒कम् । य॒व्याऽव॑त्याम् ।
पु॒रु॒ऽहू॒त॒ । श्र॒व॒स्या । वृ॒चीव॑न्तः । शर॑वे । पत्य॑मानाः । पात्रा॑ ।
भि॒न्दा॒नाः । नि॒ऽअ॒र्थानि॑ । आ॒य॒न् ॥ ६ ॥

इदानीमुक्तमेवार्थंविवृणोति हेपुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र श्रवस्या श्रवस्यया श्रवोन्नंयशो-
वा तद्वांछया युद्धेत्वां जित्वा अन्नंप्राप्नुयाम यशोवाप्राप्नुयामेतिकामयमानाः शरवे हिंसायैत्वां
हिंसितुमित्यर्थः पत्यमानाअभिपतन्तोभिगच्छन्तः पात्रा पात्राणियज्ञसाधनानि भिन्दाना भि-
न्दन्तः वार्मिणः कवचभृतः त्रिंशच्छतं त्रिंशदधिकशतसंख्याकाः वृचीवन्तोवरशिखस्यपुत्राः सा-
कंयुगपदेवयव्यावत्यां पूर्वोक्तायां हरियूपीयायां न्यर्थानि अर्थशून्यानि आयन्नगच्छन् वि-
नाशंप्रापुरित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

यस्य॒गावा॑वरु॒षासू॑यव॒स्यूअ॒न्तरू॒षुचर॑तो॒रेरि॑हाणा ।
ससृञ्ज॑यायतु॒र्वश॒ंपरा॑दाद्वृ॒चीव॑तोदैववा॒ताय॒शिक्ष॑न् ॥ ७ ॥

यस्य॑ । गावौ॑ । अ॒रु॒षा । सु॒य॒व॒स्यू इति॑ सु॒ऽय॒व॒स्यू । अ॒न्तः ।
ऊँ॒ इति॑ । सु । चर॑तः । रेरि॑हाणा । सः । सृञ्ज॑याय । तु॒र्वश॑म् ।
परा॑ । अ॒दा॒त् । वृ॒चीव॑तः । दै॒व॒ऽवा॒ताय॑ । शिक्ष॑न् ॥ ७ ॥

अरुषा अरुषौरोचमानौ सुयवस्यू शोभनतृणानीच्छन्तौ रेरिहाणा लेलिहानौ पुनःपुन-
र्घासमास्वादयन्तौ यद्वा गतिविशेषंकुर्वन्तौ यस्येन्द्रस्यसंबन्धिनौ गावावश्वौ अन्तर्द्यावापृ-
थिव्योर्मध्येन्तरिक्षे चरतोगच्छतः ऊ सु इतीमौपूरणौ सइन्द्रः सृंजयाय एतन्नामकायराज्ञे तु-
र्वशं राजानं परादात् प्रददौ किंकुर्वन् वृचीवतोवारशिखान् दैववाताय देववातवंशोत्पन्नायअ-
भ्यावर्तिनेराज्ञे शिक्षन् वशीकुर्वन् तेषांधनानिप्रयच्छन्नितिवा ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

द्वयाँअग्नेरथिनोंविंशतिंगावधूमंतोमघवामह्यंसम्राट् ।
अभ्यावर्तीचायमानोददातिदूणाशेयंदक्षिणापार्थवानाम्॥८॥ २४॥

द्वयान् । अग्ने । रथिनः । विंशतिम् । गाः । वधूऽमंतः । मघऽवा ।
मह्यम् । सम्ऽराट् । अभिऽआवर्ती । चायमानः । ददाति । दुःऽनशा ।
इयम् । दक्षिणा । पार्थवानाम् ॥ ८ ॥ २४ ॥

अधुना भरद्वाजः स्वस्मै अभ्यावर्तिनादत्तंधनजातमग्नये प्रकथयति हेअग्ने मघवा धनवान् प्रभूतदानोवा सम्राट् राजसूययाजी चायमानश्चयमानस्यपुत्रः अभ्यावर्ती एतदाह्वयोराजा रथिनोरथसहितान् वधूमतः स्त्रीयुक्तान् द्वयान्मिथुनभूतान् विंशतिं विंशतिसंख्याकान् गाः पशून् मह्यं ददाति प्रायच्छत् पार्थवानां पृथोर्वंशजस्याभ्यावर्तिनोराज्ञःसंबन्धिनी पूजार्थं बहुवचनं इयंदक्षिणा दुर्नशा केनापिनाशयितुमशक्याभवति ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यषष्ठेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

आगावइत्यष्टर्चंपंचमंसूक्तंअत्रेयमनुक्रमणिका–आगावोगव्यंद्वितीयैन्द्रीवांत्यश्चपादोंत्यानुष्टुप् जागतस्तृचोद्वितीयादिरिति । भरद्वाजऋषिः इन्द्रोयज्वनइत्याद्यस्तृचोजागतः उपेदमित्यंत्यानुष्टुप् शिष्टाश्चतस्रस्त्रिष्टुभः कृत्स्नस्यगौर्देवता द्वितीयायाः सूक्तांत्यपादस्यच विकल्पेनेन्द्रोदेवता गवामुपस्थानेएतत्सूक्तं सूत्रितंच–आगावीयमेकइति ।

तत्रप्रथमा–

आगावोंअग्मन्नुतभद्रमंक्रन्त्सीदंन्तुगोष्ठेरणयंन्त्वस्मे ।
प्रजावंतीःपुरुरूपांइहस्युरिन्द्रांयपूर्वीरुषसोदुहांनाः ॥ १ ॥

आ । गावंः । अग्मन् । उत । भद्रम् । अक्रन् । सीदंन्तु । गोऽस्थे ।
रणयंन्तु । अस्मे इति । प्रजाऽवंतीः । पुरुऽरूपांः । इह । स्युः ।
इन्द्रांय । पूर्वीः । उषसंः । दुहांनाः ॥ १ ॥

गावः आअग्मन् अस्मदीयंगृहंआगच्छन्तु उतापिच भद्रं भजनीयं शुभं अक्रन् कुर्वन्तु था गोष्ठे अस्मदीयेगवांस्थाने सीदन्तूपविशन्तु तदनन्तरं अस्मे अस्मासु रणयन्तु रमन्तां अ-

पिच इहास्मिन्गोष्ठे पुरुरूपानानावर्णागावःप्रजावतीः प्रजावत्यः सन्ततिसहिताः स्युर्भवेयुः इन्द्रायेन्द्रार्थं पूर्वीर्बह्वीः उषसोदिवसान् सर्वेषुदिवसेषुइत्यर्थः दुहानाः क्षीरंदोहमानाभवेयुः॥ १॥

अथद्वितीया–

इन्द्रो॒यज्व॑नेपृण॒तेच॑शिक्ष॒त्युपेद्द॑दाति॒नस्वंमु॑षायति।
भूयो॑भूयोर॒यिमिद॑स्यव॒र्धय॒न्नभि॑न्नेखि॒ल्येनिद॑धातिदेव॒युम्॥२॥

इन्द्रः॑। यज्व॑ने। पृ॒ण॒ते। च॒। शि॒क्ष॒ति॒। उप॑। इत्। द॒दा॒ति॒।
न। स्वम्। मु॒षा॒य॒ति॒। भूयः॑ऽभूयः। र॒यिम्। इत्। अ॒स्य॒।
व॒र्धय॑न्। अभि॑न्ने। खि॒ल्ये। नि। द॒धा॒ति॒। दे॒व॒ऽयुम्॥ ३॥

इन्द्रः यज्वने यजनशीलाय पृणतेच स्तुतिभिःप्रीणयित्रेचस्तोत्रेशिक्षति अपेक्षितंधनंददाति नकेवलंसकृदेवदानं अपितु सर्वदैवेत्याह उपेद्ददाति उपेत्यसर्वदाददात्येव यज्वनःस्तोतुश्च स्वं स्वभूतंधनं नमुषायति कदाचिदपिनापहरति अपिच अस्योभयविधस्य रयिं धनमात्मनादत्तं भूयोभूयः पुनःपुनर्वर्धयन्नित् वृद्धिंप्रापयन्नेव देवयुं देवमिन्द्रमात्मनइच्छन्तंतंजनं अभिन्नेशत्रुभिरभेद्येखिल्येखिलमप्रतिहतंस्थानंतदेवखिल्यंस्वार्थिकोयत् अन्यैर्गन्तुमशक्येस्थले निदधाति निक्षिपति निवासयतीत्यर्थः॥ २॥

दैवीनांहविःषुनतानशंतिनताअर्वेतिगोदेवतायायाज्यापुरोनुवाक्ये गोस्तोमेपिमरुत्वतीयनिष्केवल्ययोरेतेसूक्तमुखीये सूत्रितंच–नताअर्वारेणुककाटोअश्नुतेनतानशन्तिनदभातितस्करइति।

सैषासूक्तेतृतीया।

न॒तानं॑शन्ति॒नद॑भाति॒तस्क॑रो॒नासा॑मामि॒त्रोव्यथि॒राद॑धर्षति।
दे॒वाँश्च॒याभि॒र्यज॑ते॒ददा॑तिच॒ज्योगित्ताभिः॑सचते॒गोप॑तिःस॒ह॥३॥

न। ता। न॒श॒न्ति॒। न। द॒भा॒ति॒। तस्क॑रः। न। आ॒सा॒म्। आ॒मि॒त्रः।
व्यथिः॑। आ। द॒ध॒र्ष॒ति॒। दे॒वान्। च॒। याभिः॑। यज॑ते। ददा॑ति।
च॒। ज्योक्। इत्। ताभिः॑। स॒च॒ते॒। गोऽप॑तिः। स॒ह॥ ३॥

तागावोननशन्ति अस्मत्सकाशान्ननश्यन्तु किंच तस्करश्चौरोपि नदभाति अस्मदीयागाः नहिंस्याव् तथा आमित्रः अमित्रस्यशत्रोःसंबन्धि व्यथिः शस्त्रं आसांइमागाः नादधर्षति नाक्रमतु गोपतिः एवंभूतानांगवांस्वामीयजमानः याभिर्गोभिः देवांश्चेन्द्रादीनुद्दिश्य यजते यजनंकरोति योगाःइन्द्रार्थंददातिचप्रयच्छतिच ताभिस्तादृशीभिर्गोभिःसह ज्योगिव् चिरकालमेवसचते संगच्छतां ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

नताअर्वा॑रे॒णुक॑काटोअश्नुते॒नसँ॑स्कृत॒त्रमुप॑यन्ति॒ताअ॒भि ।
उ॒रु॒गा॒यमभ॑यं॒तस्य॒ताअनु॒गावो॒मर्त॑स्य॒विच॑रन्ति॒यज्व॑नः ॥ ४ ॥

न । ताः । अर्वा॑ । रे॒णुऽक॑काटः । अ॒श्नु॒ते॒ । न । सं॒स्कृ॒त॒ऽत्रम् ।
उप॑ । य॒न्ति॒ । ताः । अ॒भि । उ॒रु॒ऽगा॒यम् । अभ॑यम् । तस्य॑ ।
ताः । अनु॑ । गाव॑ः । मर्त॑स्य । वि । च॒र॒न्ति॒ । यज्व॑नः ॥ ४ ॥

रेणुककाटः रेणोः पार्थिवस्यरजसउद्भेदकः कटिर्भेदनकर्मा अर्वायुद्धार्थमागतोश्वः तागाः नाश्नुते नप्रामुयाव् तथा तागावः संस्कृतत्रं विशसनादिसंस्कारं नाभ्युपयन्ति नाभिगच्छन्तु अपिच तागावःयज्वनोयागशीलस्य तस्य मर्तस्य मनुष्यस्य उरुगायं विस्तीर्णगमनं अभयं भयवर्जितप्रदेशं अनूद्दिश्य विचरन्ति विशेषेणगच्छन्तु ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

गावो॒भगो॒गाव॒इन्द्रो॑मेअच्छा॒न्गाव॒ःसोम॑स्यप्रथ॒मस्य॑भ॒क्षः ।
इ॒मायागाव॒ःसज॑नास॒इन्द्र॑इ॒च्छामीद्धृ॒दामन॑साचि॒दिन्द्र॑म् ॥ ५ ॥

गाव॑ः । भग॑ः । गाव॑ः । इन्द्र॑ः । मे॒ । अ॒च्छा॒न् । गाव॑ः । सोम॑स्य ।
प्र॒थ॒मस्य॑ । भ॒क्षः । इ॒माः । याः । गाव॑ः । सः । ज॒ना॒स॒ः ।
इन्द्र॑ः । इ॒च्छा॒मि॒ । इत् । हृ॒दा । मन॑सा । चि॒त् । इन्द्र॑म् ॥ ५ ॥

गावएव मह्यं भगोधनं भवन्तु इन्द्रश्च मे मह्यं गावोगाः अच्छान् यच्छतु गावः प्रथमस्य षांश्रेष्ठस्यसोमस्य भक्षोभक्षणं भवतु अभिषुतस्यहिसोमस्य गव्येनाज्यादिनासंश्रयण-

त्वात् हेजनासोजनाः इमाएवंभूतायागावःसन्ति सः ताइत्यर्थः ताएवगावः इन्द्रोभवन्ति दधिघृतादिरूपेणेन्द्रस्याप्यायनत्वात् एवंभूतमिन्द्रं हृदा श्रद्धायुक्तेन मनसा चित् चिदित्यप्यर्थे इच्छामोव् कामयेएव साधनभूताभिर्गोभिरेवंभूतमिन्द्रंयष्टुमिच्छामीत्यर्थः ॥ ५॥

अथषष्ठी–

यूयंगावोमेदयथाकृशंचिदश्रीरंचित्कृणुथासुप्रतीकम् ।
भद्रंगृहंकृणुथभद्रवाचोबृहद्वोवयउच्यतेसभासु ॥ ६ ॥

यूयम् । गावः । मेदयथ । कृशम् । चित् । अश्रीरम् । चित् ।
कृणुथ । सुऽप्रतीकम् । भद्रम् । गृहम् । कृणुथ । भद्रऽवाचः ।
बृहत् । वः । वयः । उच्यते । सभासु ॥ ६ ॥

हेगावोयूयं मेदयथ आप्यायनंकुरुथेत्यर्थः तथा कृशंचित्क्षीणमपि अश्रीरंचिदमंगलमपि सुप्रतीकं शोभनांगं कृणुथ कुरुथ हेभद्रवाचः कल्याणध्वन्युपेतागावः अस्मदीयंगृहं भद्रं कल्याणंकृणुथ गोभिरुपेतंकुरुथ सभासु यागपरिषत्सु हेगावोयुष्माकं बृहत् महत् वयोन्नं उच्यते समवेतंक्रियते सर्वैर्दीयतइत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

प्रजावतीःसूयवसंरिशन्तीःशुद्धाअपःसुप्रपाणेपिबन्तीः ।
मावःस्तेनईशतमाघशंसःपरिवोहेतीरुद्रस्यवृज्याः ॥ ७ ॥

प्रजाऽवतीः । सुऽयवसम् । रिशन्तीः । शुद्धाः । अपः । सुऽप्रपाने ।
पिबन्तीः । मा । वः । स्तेनः । ईशत । मा । अघऽशंसः ।
परि । वः । हेतिः । रुद्रस्य । वृज्याः ॥ ७ ॥

हेगावोयूयं प्रजावतीः प्रजावत्यः वत्साभिर्युक्ताभवतेतिशेषः सुयवसं शोभनतृणं रिशन्तीः रिशंत्यः भक्षणार्थंहिंसंत्योभवत सुप्रपाणे सुखेनपातव्येतटाकादौ शुद्धाः निर्मलाअपः उदकानि पिबन्तीः पिबंत्यश्चभवत वोयुष्मान् स्तेनः तस्करः माईशत माईशिष्ट ईश्वरोमाभूत् तथाप्यघशंसः व्याघ्रादिः शत्रुः माईशत अपिच वोयुष्मान् रुद्रस्य कालात्मकस्य परमेश्वरस्य हेतिरायुधंच परिवृज्याः परिवृणक्तु परिहरतु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

उपे॒दमु॑प॒पर्च॑नमा॒सुगोषूप॑पृच्यताम् ।
उप॑ऋष॒भस्य॒रेत॒स्युपे॑न्द्र॒तव॑वी॒र्ये॑ ॥ ८ ॥ २५ ॥

उप॑ । इ॒दम् । उ॒प॒ऽपर्च॑नम् । आ॒सु । गोषु॑ । उप॑ । पृ॒च्य॒ता॒म् ।
उप॑ । ऋ॒ष॒भस्य॑ । रेत॑सि । उप॑ । इ॒न्द्र॒ । तव॑ । वी॒र्ये॑ ॥ ८ ॥ २५ ॥

आसुगोषु इदमुपपर्चनं आप्यायनं उपपृच्यतां संपृच्यतां हेइन्द्र तववीर्ये त्वदीयवीर्यनिमित्ते ऋषभस्य गवांगर्भमादधानस्यवृषभस्य रेतसि इदमुपपर्चनं आप्यायनं गोषुह्याप्यायितासुसतीषु तत्संबन्धिक्षीरादिहविर्द्वारेणेन्द्रः आप्यायितोभवतीत्यर्थः उपेतिपुनर्वचनंपादभेदानां पूरणार्थमिति ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यषष्ठेपंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दंनिवारयन् । पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेणसायणाचार्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येचतुर्थाष्टकेषष्ठोध्यायःसमाप्तः ॥ ६ ॥

॥श्रीगणेशायनमः॥

यस्यनिःश्वसितंवेदायोवेदेभ्योखिलंजगत् । निर्ममेतमहंवन्देविद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ १ ॥

अथसप्तमोध्यायआरभ्यते षष्ठस्यमंडलस्यतृतीयेनुवाकेपंचसूक्तानिव्याकृतानि इन्द्रंवइतिषळृचं षष्ठंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं अनुक्रम्यतेच-इन्द्रंषळिति । गतोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा–

ॐम् इन्द्रंवोनरःसख्यायसेपुर्महोयन्तःसुमतयेचकानाः ।
महोहिदातावज्रहस्तोअस्तिमहामुरण्वमवसेयजध्वम् ॥ १ ॥

इन्द्रम् । वः । नरः । सख्याय । सेपुः । महः । यन्तः । सुऽमतये ।
चकानाः । महः । हि । दाता । वज्रऽहस्तः । अस्ति । महाम् ।
ॐ इति । रण्वम् । अवसे । यजध्वम् ॥ १ ॥

हेयजमानाः वोयुष्माकंसंबन्धिनः नरोनेतारऋत्विजः सख्याय सखिभावार्थं इन्द्रं सेपुः परिचरन्ति स्पृशन्तिवा कथंभूताः महोमहान्तिस्तोत्राणि यन्तः उपयन्तः प्राप्नुवन्तः कुर्वन्तः कामयमाना त्यर्थः तथा सुमतये सुमतिः शोभनाअनुग्रहात्मिकातदीयाबुद्धिः तांचकानाः कामयमाना क्रियाग्रहणंकर्तव्यमितिकर्मणःसंप्रदानसंज्ञा चकानाइतिकामयतेश्छान्दसंरूपं यद्वा महोमह मर्यन्तः अनुतिष्ठन्तः सुमतये सुमतिं शोभनांस्तुतिं चकानाः शब्दयन्तः कैगैशब्देइत्यस्माद्धि कानचिरूपं हियस्मात् वज्रहस्तोवज्रपाणिरिन्द्रः महोमहतोधनस्य दातास्तिभवति तस्मा रण्वं रमणीयं महामु महान्तमेव अवसे रक्षणाय यजध्वं हविर्भिःपूजयत ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

आयस्मिन्हस्तेनर्यामिमिक्षुरारथेहिरण्ययेरथेष्ठाः ।
आरश्मयोगभस्त्योःस्थूरयोराध्वन्नश्वासोवृषणोयुजानाः ॥ २

आ । यस्मिन् । हस्ते । नर्याः । मिमिक्षुः । आ । रथे । हिरण्यये ।
रथेऽस्थाः । आ । रश्मयः । गभस्त्योः । स्थूरयोः । आ । अध्वन् ।
अश्वासः । वृषणः । युजानाः ॥ २ ॥

यस्मिन्निन्द्रे नर्या नृभ्योहिता रायः आमिमिक्षुः आसिच्यन्ते आपूर्यन्ते व्यत्ययेनकर्मणिकर्तृप्रत्ययः इन्द्रे कुत्रेतिचेत् हस्ते तदीयेबाहौ यद्वैतत्समानाधिकरणमिन्द्रस्यविशेषणं हस्तेहन्तरियस्मिन्निन्द्रेइत्यर्थः उक्तंयास्केन—हस्तोहन्तेःप्राशुर्हनने¹इति। यद्वा ईदृशेयस्मिन्निन्द्रे वर्तमानारायः आमिमिक्षुः आसिंचन्ति आपूरयन्तिस्तोतॄन् यश्चेन्द्रः रथेष्ठाः रथस्थाता तत्स्वभावःसन् हिरण्यये सुवर्णमये रथे आतिष्ठति यद्वा रथेष्ठाः रथेवस्थितारायोधनानि हिरण्मये रथेतिष्ठन् यइन्द्रआसिंचत्यभिवर्षति यस्यच स्थूरयोः स्थूलयोर्विस्तृतयोर्गभस्त्योःबाहुनामैतत् बाह्वोःरश्मयोभीशवः आसिच्यन्ते आयम्यन्ते यस्यचाश्वासोअश्वाः वृषणः सेक्तारोयुवानः युजानाः रथेयुज्यमानाः अध्वन् अध्वनिमार्गे आमिमिक्षुः आसिंचन्ति आपूरयन्ति आगच्छन्तीत्यर्थः तमिन्द्रंस्तुमइतिशेषः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

श्रियेतेपादादुवआमिमिक्षुर्धृष्णुर्वज्रीशवसादक्षिणावान् ।
वसानोअत्कंसुरभिंदृशेकंस्व१र्णनृतविषिरोबभूथ ॥ ३ ॥

श्रिये । ते । पादा । दुवः । आ । मिमिक्षुः । धृष्णुः । वज्री ।
शवसा । दक्षिणऽवान् । वसानः । अत्कम् । सुरभिम् । दृशे ।
कम् । स्वः । न । नृतो इति । इषिरः । बभूथ ॥ ३ ॥

हेइन्द्र श्रिये ऐश्वर्यार्थं ते त्वदीययोः पादा पादयोः दुवः परिचरणं आमिमिक्षुः आ-
न्ति समर्पयन्ति भरद्वाजःसमर्पयति व्यत्ययेनबहुवचनं यद्वा ते तव पादौ श्रिये श्रयितुं से-
दुवः परिचरणमासिंचन्तिअनुतिष्ठन्ति यस्त्वं शवसा बलेन धृष्णुः शत्रूणांधर्षकः वज्री व-
दक्षिणावान् दक्षिणास्तोतृभ्योदातव्यंधनं तद्वान् हेनृतोनेतरिन्द्र सत्वं सुरभिं प्रशस्तं
सततगमनशीलमात्मोयंरूपं दृशे सर्वेषांदर्शनार्थं वसानः आच्छादयन् स्वर्ण सूर्यइव इ-
एषणीयोवा बभूथ भवसि कमितिपूरकः ॥ ३ ॥

---

¹ नि॰ १.७।

अथचतुर्थी—

ससोमआमिश्लतमःसुतोभूद्यस्मिन्पक्तिःपच्यतेसन्तिधानाः ।
इन्द्रंनरःस्तुवन्तोब्रह्मकाराउक्थाशंसन्तोदेववाततमाः ॥ ४ ॥

सः । सोमः । आमिश्लऽतमः । सुतः । भूत् । यस्मिन् । पक्तिः ।
पच्यते । सन्ति । धानाः । इन्द्रम् । नरः । स्तुवन्तः । ब्रह्मऽकाराः ।
उक्था । शंसन्तः । देववातऽतमाः ॥ ४ ॥

यःसोमोवक्ष्यते ससोमः सुतोभिषुतःसन् आमिश्लतमः आभिमुख्येनमिश्रतमोभूत् इन्द्रे-णात्यर्थंसंगच्छते यस्मिन्सोमेभिषुते अतिपक्तिः पक्तव्यः पुरोडाशादिःपच्यते भृष्टयवाधाना-स्ताश्चसन्तिहविरर्थंसंस्कृताभवन्ति यस्मिँश्च सोमेभिषुते नरोनेतारः ब्रह्मकाराः ब्रह्मणोन्नस्य विर्लक्षणस्यकर्तारऋत्विजः इन्द्रं स्तोत्रैः स्तुवन्तः उक्था उक्थानिशस्त्राणिच शंसन्तः उच्चार-यन्तः देवघात तमाः देवानतिशयेनोपगताभवन्ति ससोमइन्द्रेणसंमिश्रितोभूदित्यन्वयः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

नतेअन्तःशवसोधाय्यस्यवितुबाबधेरोदसीमहित्वा ।
आतासूरिःपृणतितूतुजानोयूथेवाप्सुसमीजमानऊती ॥ ५ ॥

न । ते । अन्तः । शवसः । धायि । अस्य । वि । तु । बाबधे ।
रोदसी इति । महिऽत्वा । आ । ता । सूरिः । पृणति । तूतुजानः ।
यूथाऽइव । अप्ऽसु । सम्ऽईजमानः । ऊती ॥ ५ ॥

हेइन्द्र ते तव अस्योक्तगुणस्य शवसोबलस्य अन्तः अवसानं नधायि अन्तकेवदं दधातिरवाद्पूर्वार्थोद्रष्टव्यः नावाधायि अस्माभिर्नाज्ञायीत्यर्थः यद्बलं रोदसीद्यावापृथि महित्वा महत्त्वेन तु क्षिप्रं विबाबधे यस्माद्बलात् द्यावापृथिव्यौबिभीतइत्यर्थः ता तद्बलं द्यौ स्तोता तूतुजानस्त्वरितःसन् ऊती ऊत्यातर्पकेणहविषा समीजमानः सम्यग्यजन्आपृणत्या रयति तत्रदृष्टान्तः—यूथेवाप्सुउदकेषुगवांयूथानीव यथा गोपालःअपःपाययन्अद्भिस्तर्प तद्वत् ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

एवेदिन्द्रःसुहवऋष्वोअस्तूतीअनूतीहिरिशिप्रःसत्वा ।
एवाहिजातोअसमात्योजाःपुरूचवृत्राहनतिनिदस्यून् ॥ ६ ॥ १ ॥

एव । इत् । इन्द्रः । सुऽहवः । ऋष्वः । अस्तु । ऊती । अनूती ।
हिरिऽशिप्रः । सत्वा । एव । हि । जातः । असमातिऽओजाः ।
पुरु । च । वृत्रा । हनति । नि । दस्यून् ॥ ६ ॥ १ ॥

एव एवंउक्तेनप्रकारेण ऋष्वोमहानिन्द्रः सुहवोस्तु सुखेनाह्वातव्योभवतु इदितिपूरणः हिरिशिप्रः शिप्रेहनूनासिकेवा हरितवर्णेशिप्रेयस्यतादृशइन्द्रः ऊती ऊत्याआगमनेन अनूती अनूत्याअनागमनेनवा सत्वा गमयिताभवतिधनानां स्वयमागतोनागतोपिस्तोतृभ्योधनंप्रयच्छतीत्यर्थः एवाहि एवंहि जातः प्रादुर्भूतोयमिन्द्रः असमात्योजाः असमातिअसमानमनुपमंउत्कृष्टतरमोजोबलंयस्यतादृशःसन् पुरु पुरूणिबहूनिच वृत्रा वृत्राण्यावरकाणिरक्षःप्रभृतीनि हनति हिनस्तु तथा दस्यून् उपक्षपयितॄन् शत्रूँश्चनिहन्तु ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

भूयइदितिपंचर्चंसप्तमंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं भूयःपंचेत्यनुक्रान्तं अग्निष्टोमेमाध्यंदिनसवनेच्छावाकशस्त्रेएतत्सूक्तंशंसनीयं सूत्रितंच—उदिन्न्वस्यरिच्यतेभूयइति । महाव्रतेपिनिष्केवल्येएतत्सूक्तं तथैवपंचमारण्यकेसूत्रितं—भूयइद्वावृधेवीर्यायनृणामुत्वेति ।

तत्रप्रथमा—

भूयइद्वावृधेवीर्यायँएकोअजुर्योदयतेवसूनि ।
प्ररिरिचेदिवइन्द्रःपृथिव्याअर्धमिदस्यप्रतिरोदसीउभे ॥ १ ॥

भूयः । इत् । ववृधे । वीर्याय । एकः । अजुर्यः । दयते । वसूनि ।
प्र । रिरिचे । दिवः । इन्द्रः । पृथिव्याः । अर्धम् । इत् । अस्य ।
प्रति । रोदसी इति । उभे इति ॥ १ ॥

अयमिन्द्रः भूयइत् बहुतरमेव वावृधे प्रवृद्धोभूत् किमर्थं वीर्याय वीरकर्माणिवृत्रवधादीनि कर्तुं एकोमुख्यः अजुर्योजरयितुमशक्यः सचेन्द्रः वसूनि धनानि दयते स्तोतृभ्योददाति तथा दिवोद्युलोकात् पृथिव्याः भूमेश्च अयमिन्द्रः प्ररिरिचे अतिरिच्यते किंचास्येन्द्रस्य उभेरोदसी द्यावापृथिव्यौ अर्धमित् अर्धमेवप्रति अस्येन्द्रस्यार्धोभागः द्यावापृथिव्योः प्रतिनिधिर्भवतीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अधामन्येबृहदसुर्यमस्ययानिदाधारनकिरामिनाति ।
दिवेदिवेसूर्योदर्शतोभूद्विसद्मान्युर्वियासुक्रतुर्धात् ॥ २ ॥

अध । मन्ये । बृहत् । असुर्यम् । अस्य । यानि । दाधार । नकिः । आ । मिनाति । दिवेऽदिवे । सूर्यः । दर्शतः । भूत् । वि । सद्मानि । उर्विया । सुऽक्रतुः । धात् ॥ २ ॥

अध अधुना अस्येन्द्रस्य बृहत् महत् असुर्यं असुरहननकुशलं बलंमन्ये स्तौमि मन्यतिः स्तुतिकर्मा सचेन्द्रः यानिकर्माणि दाधार धारयति तानि नकिरामिनाति नकश्चिदपिहिनस्ति कानिपुनस्तानि उच्यते दिवेदिवे प्रतिदिनं वृत्रेणावृतः सूर्यः दर्शतोदर्शनीयः भूत् भवति आवरकस्यासुरस्यवधेन सूर्यंप्रकाशितवानित्येकंकर्म सुक्रतुः शोभनकर्मासइन्द्रः सद्मानि भुवनानि उर्विया उरूणिविस्तीर्णानि विधात् व्यधात् अकार्षीत् इदमपरंकर्म एतदादीनिबहूनिकर्माणिकृतवानित्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अद्याचिन्नूचित्तदपोनदीनांयदाभ्योअरदोगातुमिन्द्र ।
निपर्वताअद्मसदोनसेदुस्त्वयादृह्ळानिसुक्रतोरजांसि ॥ ३ ॥

अद्य । चित् । नु । चित् । तत् । अपः । नदीनाम् । यत् । आभ्यः । अरदः । गातुम् । इन्द्र । नि । पर्वताः । अद्मऽसदः । न । सेदुः । त्वया । दृह्ळानि । सुक्रतो इति सुऽक्रतो । रजांसि ॥ ३ ॥

हेइन्द्र अद्याचित् अद्यापिनूचित् पुरापि तवनदीनांसंबन्धिकं तदपः कर्म वर्तते आभ्यो-नदीभ्यः गातुं मार्गं अरदः प्रवहनार्थं व्यलिखइतियत्कर्म तत्सर्वदानुपक्षीणंसद्वर्ततेइत्यर्थः अपि-

च त्वदाज्ञया पर्वतागिरयः निषेदुःनिषण्णाः उत्पतनंपरित्यज्यकचिदेवस्थानेनैश्चल्येनोपविष्टाबभूवुः अन्नसदोन अन्नअदनीयमन्नंतदर्थंसीदन्तःपुरुषाइव यथा तेभोजनार्थंनैश्चल्येनासीदन्तितथेत्यर्थः अतःकारणात् हेसुकृतो शोभनकर्मन्निन्द्र त्वया रजांसि सर्वेलोकाः दृह्ळानिदंहितानि स्थिरीकृताआसन् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

सत्यमित्तन्नत्वावाँअन्योअस्तीन्द्रदेवोनमर्त्योज्यायान् ।
अहन्नहिंपरिशयानमर्णोवासृजोअपोअच्छासमुद्रम् ॥ ४ ॥

सत्यम् । इत् । तत् । न । त्वाऽवान् । अन्यः । अस्ति । इन्द्र ।
देवः । न । मर्त्यः । ज्यायान् । अहन् । अहिम् । परिऽशयानम् ।
अर्णः । अव । असृजः । अपः । अच्छ । समुद्रम् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र वक्ष्यमाणं तत् सत्यमित् सत्यमेव नानृतं त्वावान् त्वत्सदृशोन्योदेवोनास्ति त्वत्सदृशोन्योमर्त्योमनुष्योपिनैवविद्यते ज्यायान् अधिकोपिदेवोमनुष्योवानखल्वस्तिइतियद्गीयतेतत्सत्यमेवेत्यर्थः अपिच त्वं अर्णउदकं परिशयानं परिवृत्यशयानं अहिं मेघं अहन्अवधीः हत्वाच समुद्रमन्तरिक्षंजलधिंवाच्छाभिमुख्येन अपउदकानि अवासृजः अवाङ्मुखतयाविसृष्टवानसीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

त्वमपोविदुरोविषूचीरिन्द्रदृळ्हमरुजःपर्वतस्य ।
राजाभवोजगतश्चर्षणीनांसाकंसूर्यंजनयन्द्यामुषासम् ॥ ५ ॥२॥

त्वम् । अपः । वि । दुरः । विषूचीः । इन्द्र । दृळ्हम् । अरुजः ।
पर्वतस्य । राजा । अभवः । जगतः । चर्षणीनाम् । साकम् ।
सूर्यम् । जनयन् । द्याम् । उषसम् ॥ ५ ॥ २ ॥

हेइन्द्र त्वं दुरः वृत्रेणावृताअपः विषूचीः विविधमंचंत्यः यथा सर्वतः प्रसृताभवन्ति असृजः यतस्त्वं पर्वतस्य पर्ववतोमेघस्य दृह्ळं दृढं अपांबन्धकप्रदेशं अरुजः अभांक्षीः

अपिच त्वं जगतःसंबन्धिनीनांचर्षणीनांप्रजानां राजा भवः अधिपतिर्भवसि किंकुर्वन्सूर्यं द्यां द्युलोकं उषसंच तमसावृतमेतत्त्रितयं साकं युगपदेव जनयन् प्रादुर्भावयन् प्रकाशयन्नित्यर्थः॥५॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अभूरेकइतिपंचर्चमष्टमंसूक्तं भरद्वाजस्यसुहोत्रस्यार्षं उपांत्याशक्करी शिष्टाश्चतस्रस्त्रिष्टुभः इन्द्रोदेवता अनुक्रम्यतेच—अभूरेकःसुहोत्रस्तुचतुर्थीशक्करीति । महाव्रतस्यनिष्केवल्येइदमादीन्यष्टसूक्तानिशंसनीयानि तथापंचमारण्यकं—अभूरेकोरयिपतेरयीणामित्यष्टौसूक्तानीति । पृष्ठ्यषडहस्यषष्ठेहनिनिष्केवल्येइदंसूक्तंनिविद्धानं सूत्रितंच—ऐन्द्रयाह्युपनः प्रधान्वस्याभूरेकइतिनिष्केवल्यमिति । विश्वजितिमाध्यंदिनेच्छावाकशस्त्रेसामसूक्ताख्यमेतच्छंसनीयं सूत्रितंच—अभूरेकोरयिपतेरयीणामितिसामसूक्तानि ।

तत्रप्रथमा—

अभूरेकोरयिपतेरयीणामाहस्तयोरधिथाइन्द्रकृष्टीः ।
वितोकेअप्सुतनयेचसूरेवोचन्तचर्षणयोविवाचः ॥ १ ॥

अभूः । एकः । रयिऽपते । रयीणाम् । आ । हस्तयोः । अधिथाः । इन्द्र । कृष्टीः । वि । तोके । अप्ऽसु । तनये । च । सूरे । अवोचन्त चर्षणयः । विऽवाचः ॥ १ ॥

हेरयिपते धनस्यपालकेन्द्र एकः प्रधानभूतस्त्वं रयीणां धनानांस्वामी अभूर्भवसि यद्वा रयीणांरयिपतेइतिसंबन्धः एकोरयिशब्दोनुवादः यथा गवामसिगोपतिरेकइन्द्रेति तदानीं एकोमुख्यस्त्वंभवसीतियोजनीयं अपिच हेइंद्र त्वं हस्तयोरात्मीययोर्बाह्वोःकृष्टीः प्रजाः आअधिथाः अधत्से सर्वंजगत्तवाज्ञायांवर्ततेइत्यर्थः किंच चर्षणयोमनुष्याः तोके पुत्रे अप्सूदकेषु शत्रूणांप्रेरके तनये पौत्रेषुच एतेषुनिमित्तभूतेषुसत्सु विवाचः विशिष्टाःस्तुतीःव्यवोचन्त विविधंब्रुवन्ति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वद्भियेन्द्रपार्थिवानिविश्वाच्युताचिच्च्यावयन्तेरजांसि ।
द्यावाक्षामापर्वतासोवनानिविश्वंदृळ्हंभयतेअज्मन्नाते ॥ २ ॥

---

१ ऋ० सं० ५. ६. २३ ।

त्वत् । भिया । इन्द्र । पार्थिवानि । विश्वा । अच्युता । चित् ।
च्यवयन्ते । रजांसि । द्यावाक्षामा । पर्वतासः । वनानि ।
विश्वम् । दृळ्हम् । भयते । अज्मन् । आ । ते ॥ २ ॥

हेइन्द्र त्वत्त्वत्तोभियाभयेन विश्वा विश्वानिव्यापकानि पार्थिवानि पृथिव्यंतरिक्षनाम तत्रभवानि रजांस्युदकानि अच्युताचित् च्यावयितुमशक्यान्यपि च्यावयन्तेमेघाः प्रच्यावयन्ति वर्षन्तीत्यर्थः अपिच हेइन्द्र तेतव अज्मन् आगमनेसति द्यावाक्षामा द्यावापृथिव्यौ पर्वतासोगिरयोवनानिवृक्षाश्च भयते भयंप्राप्नुवन्ति किंबहुना विश्वं सर्वं दृळ्हं स्थिरं प्राणिजातं भयते बिभेति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

त्वंकुत्सेनाभिशुष्णमिन्द्राशुषंयुध्यकुयवंगविष्टौ ।
दशप्रपित्वेअधसूर्यस्यमुषायश्चक्रमविवेरपांसि ॥ ३ ॥

त्वम् । कुत्सेन । अभि । शुष्णम् । इन्द्र । अशुषम् । युध्य ।
कुयवम् । गोऽइष्टौ । दश । प्रऽपित्वे । अध । सूर्यस्य । मुषायः ।
चक्रम् । अविवेः । रपांसि ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वं कुत्सेनसह अशुषं शोषयितुमशक्यं प्रबलं शुष्णं सर्वस्यशोषकमेतत्संज्ञमसुरं अभियुध्य अभ्ययुध्यः कुत्सस्यसाहाय्यार्थं तेनासुरेणसहयुद्धंकृतवानसीत्यर्थः तथागविष्टौ गावोबाणाइष्यन्तिगच्छंतियत्रेतिगविष्टिःसंग्रामः तस्मिन् कुयवमेतत्संज्ञमसुरंच दश अदशः हिंसितवानसि दंशदशनेइत्येतस्माच्छान्दसेलोटिरूपं अध अपिच प्रपित्वे प्रपतनेयुद्धे सूर्यस्यचक्रं रथावयवभूतं मुषायः अमुष्णाः तदाप्रभृतिसूर्यस्यरथएकचक्रोभूत् तथाचाम्नातं—सप्तयुंजन्तिरथमेकचक्रं[1]मिति । एतशाख्यस्यऋषेःसूर्येणसहयुद्धे तत्साहाय्यार्थंआगतइन्द्रःसूर्यस्यचक्रमपहृतवानित्याख्यातं सूरश्चक्रंप्रवृहज्जातओजसेतिचनिर्[2]गमान्तरं । अपिचरपांसिपापकारीणि रक्षःप्रभृतीनि अविवेः अस्माल्लोकादगमयः अवधीरित्यर्थः ॥ ३ ॥

---

[1] ऋ० सं० २. ३. १४. । [2] ऋ० सं० २. १. १९. ।

अथचतुर्थी—

त्वंशतान्यवशम्बरस्यपुरोजघन्थाप्रतीनिदस्योः ।
अशिक्षोयत्रशच्याशचीवोदिवोदासायसुन्वतेसुतक्रेभर-
द्वाजायगृणतेवसूनि ॥ ४ ॥

त्वम् । शतानि । अव । शम्बरस्य । पुरः । जघन्थ । अप्रतीनि ।
दस्योः । अशिक्षः । यत्र । शच्या । शचीऽवः । दिवःऽदासाय ।
सुन्वते । सुतऽक्रे । भरत्ऽवाजाय । गृणते । वसूनि ॥ ४ ॥

हेइन्द्र त्वं शतानि शतसंख्यानि दस्योरुपक्षपयितुरसुरस्य शंबरस्य एतत्संज्ञस्य पुरः पुरीः अप्रतीनि लिंगव्यत्ययः केनाप्यप्रतिगताः अवजघंथ अवाहन् हेशचीवः प्रज्ञावन् हेसुतक्रे अभिषुतेनसोमेनक्रीतेन्द्र यत्र यस्मिन्काले सुन्वते सोमाभिषवंकुर्वते दिवोदासाय शच्या प्रज्ञया अशिक्षोधनानिप्रादाः गृणते स्तुवते भरद्वाजायच वसूनिप्रादाः तस्मिन्काले शांबरीः पुरोवजघंथेत्यन्वयः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

ससत्यसत्वन्महतेरणायरथमातिष्ठतुविनृम्णभीमम् ।
याहिप्रपथिन्नवसोपमद्रिक्प्रचश्रुतश्रावयचर्षणिभ्यः ॥ ५ ॥ ३ ॥

सः । सत्यऽसत्वन् । महते । रणाय । रथम् । आ । तिष्ठ ।
तुविऽनृम्ण । भीमम् । याहि । प्रऽपथिन् । अवसा । उप ।
मद्रिक् । प्र । च । श्रुत । श्रवय । चर्षणिऽभ्यः ॥ ५ ॥ ३ ॥

हेसत्यसत्वन् सत्याः अबाध्याः सत्वानोभटाः यस्यसतथोक्तः हेतुविनृम्ण तुविबहुलंनृम्णं धनंयस्यसतथोक्तः हेतादृशेन्द्र सत्वं महते रणाय संग्रामाय तदर्थं भीमं भयंकरं आत्मीयंरथं आतिष्ठ हेप्रपथिन् प्रकृष्टमार्गेन्द्र अवसा रक्षणेनसह तेनचरथेनोपयाह्यागच्छ मद्रिक् मदभिमुखः तथा हेश्रुत विश्रुतेन्द्र चर्षणिभ्यः प्रजाभ्यः प्रश्रावयच अस्मान्प्रख्यापयच सर्वासुप्रजासुमध्येअस्मान्प्रख्यातान्कुर्वित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अपूर्व्येतिपंचर्चंनवमंसूक्तं त्रैष्टुभमैन्द्रं द्वितीयेछान्दोमिकेहनिनिष्केवल्येएतत्सूक्तं सूत्रितं च-अपूर्व्यापुरुतमानितांसुतेकीर्तिमिति । महाव्रतेपिनिष्केवल्येअस्यसूक्तस्यविनियोगउक्तः ।

तत्रप्रथमा–

अपूर्व्यापुरुतमान्यस्मैमहेवीरायतवसेतुराय ।
विरप्शिनेवज्रिणेशंतमानिवचांस्यासास्थविरायतक्षम् ॥ १ ॥

अपूर्व्या । पुरुऽतमानि । अस्मै । महे । वीराय । तवसे । तुराय ।
विऽरप्शिने । वज्रिणे । शम्ऽतमानि । वचांसि । आसा ।
स्थविराय । तक्षम् ॥ १ ॥

अपूर्व्या अपूर्व्याणि पूर्वैरकृतानि नूतनानि पुरुतमानि बहुतमानि शंतमानि सुखकृत्तमानि वचांसि स्तुतिरूपाणिवाक्यानि आसा आस्येन अस्मै इन्द्राय तक्षमलक्षंकरोमि कीदृशाय महे महते वीराय विविधशत्रूणांमारयित्रे तवसे तवस्विनेबलवते तुराय त्वरमाणाय विरप्शिने विशेषेणस्तुत्याय वज्रिणे वज्रवते स्थविराय प्रवृद्धाय ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

समातरासूर्येणाकवीनामवासयद्रुजदद्रिंगृणानः ।
स्वाधीभिर्ऋक्वभिर्वावशानउदुस्रियाणामसृजन्निदानम् ॥ २ ॥

सः । मातरा । सूर्येण । कवीनाम् । अवासयत् । रुजत् ।
अद्रिम् । गृणानः । सुऽआधीभिः । ऋक्वऽभिः । वावशानः ।
उत् । उस्रियाणाम् । असृजत् । निऽदानम् ॥ २ ॥

सइन्द्रः मातरा मातरौ दिवंचपृथिवींच कवीनां क्रान्तदर्शिनामंगिरसामर्थाय सूर्येण वासयत् प्राकाशयत् किंकुर्वन् अद्रिं गवामदर्शनाय बलेनस्थापितंपर्वतं रुजन्भंजन् यद्वा नामंगिरसामितितृतीयार्थेषष्ठी अंगिरोभिर्गृणानःस्तूयमानइतिसंबन्धः अपिच स्वाधीभिः भनध्यानैर्ऋक्वभिःस्तोतृभिः अंगिरोभिर्वावशानःपुनःपुनःकाम्यमानःसन् उस्रियाणां बलथैःपणिभिरपहृतानांगवां निदानं बंधनं उदसृजत् अमोचयत् ॥ २ ॥

अथतृतीया–

सवह्निभिर्ऋक्वभिर्गोषुशश्वन्मितज्ञुभिःपुरुकृत्वाजिगाय ।
पुरःपुरोहासखिभिःसखीयन्दृळ्हारुरोजकविभिःकविःसन् ॥ ३ ॥

सः । वह्निऽभिः । ऋक्वऽभिः । गोषु । शश्वत् । मितज्ञुऽभिः ।
पुरुऽकृत्वा । जिगाय । पुरः । पुरःऽहा । सखिऽभिः । सखिऽयन् ।
दृळ्हाः । रुरोज । कविऽभिः । कविः । सन् ॥ ३ ॥

पुरुकृत्वा बहुकर्मकृत् सइन्द्रः वह्निभिः हविषांवोढृभिः ऋक्वभिः स्तोतृभिः शश्वत सर्वदा मितज्ञुभिः संकुचितजानुभिः अंगिरोभिःसह गोषुनिमित्तभूतेषु जिगाय असुरानजितवान् जिस्वाच पुरोहा पुराणांहन्ता सइन्द्रः सखिभिः समानख्यानैः कविभिःक्रान्तप्रज्ञैरंगिरोभिःसह सखीयन् सखित्वमात्मनइच्छन् कविःसन् स्वयमपिक्रान्तप्रज्ञोभवन् दृळ्हा स्थिरा पुरः आसुरीःपुरीरुरोजबभंज ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

सनीव्याभिर्जरितारमच्छामहोवाजेभिर्महद्भिश्चशुष्मैः ।
पुरुवीराभिर्वृषभक्षितीनामागिर्वणःसुवितायप्रयाहि ॥ ४ ॥

सः । नीव्याभिः । जरितारम् । अच्छ । महः । वाजेभिः ।
महत्ऽभिः । च । शुष्मैः । पुरुऽवीराभिः । वृषभ । क्षितीनाम् ।
आ । गिर्वणः । सुवितायं । प्र । याहि ॥ ४ ॥

हेवृषभ कामानांवर्षक हेगिर्वणः गिरास्तुत्यासंभजनीयेन्द्र सत्वं महोमहद्भिः वाजेभिर्वाजैरन्नैः महद्भिःशुष्मैर्बलैश्चसह क्षितीनां प्रजानांमध्ये जरितारं स्तोतारं अच्छाभिमुख्येन नीव्याभिः नव्याभिर्नवतराभिः पुरुवीराभिः पुरूणां बहूनांवीरयित्रीभिर्वडवाभिः आप्रयाहि आगच्छ किमर्थं सुविताय शोभनाय सुखप्राप्त्यर्थमित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

ससर्गेणशवसातक्तोअत्यैरपइन्द्रोदक्षिणतस्तुराषाट् ।
इत्थासृजानाअनपावृदर्थंदिवेदिवेविविषुरप्रमृष्यम् ॥ ५ ॥

सः । सर्गेण । शवसा । तक्तः । अत्यैः । अपः । इन्द्रः । दक्षिणतः ।
तुराषाट् । इत्था । सृजानाः । अनपऽवृत् । अर्थम् । दिवेऽदिवे ।
विविषुः । अप्रऽमृष्यम् ॥ ५ ॥ ४ ॥

तुराषाट् तुराणांहिंसकानांसोढाअभिभविता सइन्द्रः सर्गेण सर्वदोद्युक्तेन शवसा बलेन अत्यैरश्वैः सततगामिभिस्तेजोभिर्वा तक्तः संगतःसन् दक्षिणतः दक्षिणायने अपउदकानि विसृजतीतिशेषः इत्था इत्थमनेनप्रकारेणसृजानाः सृज्यमानास्ताआपः अर्थं गंतव्यं अप्रमृष्यमन्यैरक्षोभ्यं समुद्रं दिवेदिवे प्रतिदिनं अनपावृत् अपावर्तनंपुनरागमनंयथानभवतितथाविविषुः व्याप्नुवन्ति अर्तेस्थन्प्रत्ययान्तस्यरूपमर्थमिति ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

यओजिष्ठइतिपंचर्चंदशमंसूक्तं शुनहोत्रस्यार्षंत्रैष्टुभमैन्द्रं अनुक्रम्यतेच—यओजिष्ठःशुनहोत्रस्त्विति । महाव्रतेपिनिष्केवल्यउक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

यओजिष्ठइन्द्रतंसुनोदामदोवृषन्त्स्वभिष्टिर्दास्वान् ।
सौवश्व्यंयोवनवत्स्वश्वोवृत्रासमत्सुसासहदमित्रान् ॥ १ ॥

यः । ओजिष्ठः । इन्द्र । तम् । सु । नः । दाः । मदः । वृषन् ।
सुऽअभिष्टिः । दास्वान् । सौवश्व्यम् । यः । वनवत् । सुऽअश्वः ।
वृत्रा । समत्ऽसु । ससहत् । अमित्रान् ॥ १ ॥

हेवृषन् कामानां वर्षयितरिंद्र त्वंयःपुत्रः ओजिष्ठओजस्वितमोबलवत्तमः मदः तवमादयिता स्तुतिभिःस्तोतेत्यर्थः स्वभिष्टिः शोभनाभ्येषणः दास्वान् हविषांदानं दाः तद्वान् एवंगुणविशिष्टंतंपुत्रं नोस्मभ्यं सु सुष्ठु दाः देहि यःपुत्रः स्वश्वःसन्समत्सु संग्रामेषु सौवश्व्यं शोभनाश्वानांसमूहं वनवत् हिंस्यात् तथा वृत्रा वृत्रान् वारयितॄन् अमित्रान् शत्रूंश्च सासहत् अत्यर्थमभिभवेत् तंदाइत्यन्वयः ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

त्वांही३न्द्रावसेविवाचोहवन्तेचर्षणयःशूरसातौ ।
त्वंविप्रेभिर्विपणीँरशायस्त्वोतइत्सनितावाजमर्वा ॥ २ ॥

त्वाम् । हि । इन्द्र । अवसे । विऽवाचः । हवन्ते । चर्षणयः ।
शूरऽसातौ । त्वम् । विप्रेभिः । वि । पणीन् । अशायः । त्वाऽऊतः ।
इत् । सनिता । वाजम् । अर्वा ॥ २ ॥

हेइन्द्र त्वांहि त्वामेव विवाचः विविधाःस्तुतिरूपावाचोयेषांतादृशाश्चर्षणयोमनुष्याःशूरसातौ शूरैःसंभजनीयेसंग्रामे अवसे रक्षणार्थं हवन्ते आह्वयन्ति किंच त्वं विप्रेभिः विप्रैर्मेधाविभिरंगिरोभिःसार्धं पणीन् बलस्यानुचराः असुराः पणयः तान्व्यशायः विशेषेणअशाययः हतवानित्यर्थः अतः त्वोतइव् त्वयाऊतोरक्षिताएव सनिता संभक्ता पुरुषः वाजमन्नं अर्वा अभिगन्ता भवति ॥ २ ॥

अथतृतीया–

त्वंताँइन्द्रोभयाँअमित्रान्दासावृत्राण्यार्याचशूर ।
वधीर्वनेवसुधितेभिरत्कैरापृत्सुदर्षिनृणांनृतम ॥ ३ ॥

त्वम् । तान् । इन्द्र । उभयान् । अमित्रान् । दासा । वृत्राणि ।
आर्या । च । शूर । वधीः । वनाऽइव । सुऽधितेभिः । अत्कैः । आ ।
पृत्ऽसु । दर्षि । नृणाम् । नृऽतम ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वं तानुभयान् उभयविधान् अमित्रान् शत्रून् वधीः अहिंसीः केते उभयविधाः दासाउपक्षपयितॄन्कर्मविरोधिनोबलप्रभृतीनसुरान् सुपांसुलुगितिशसआकारः आर्या आर्याणि कर्मानुष्ठातृत्वेनश्रेष्ठानि वृत्राणि आवरकाणि विश्वरूपादीनिच तानुभयविधान् हेशूर त्वं हतवानित्यर्थः नृणां नेतॄणांमध्ये नृतमः अतिशयेननेतः हेइन्द्र पृत्सु संग्रामेषु सुधितेभिः सुष्ठुनिहितैः अत्कैः आत्मीयैरायुधैः आदर्षि अन्यानपिशत्रूनादृणासि विदारयसि तत्रदृष्टान्तः–वनेव वनानीव यथा वृक्षजातानि कुठारादिभिः छिनत्ति तद्वत् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

सत्वंनंइन्द्राकवाभिरूतीसखाविश्वायुरवितावृधेभूः ।
स्वर्षातायद्ध्वयामसित्वायुध्यन्तोनेमधितापृत्सुशूर ॥ ४ ॥

सः । त्वम् । नः । इन्द्र । अकवाभिः । ऊती । सखा । विश्वऽआयुः । अविता । वृधे । भूः । स्वःऽसाता । यत् । ह्वयामसि । त्वा । युध्यन्तः । नेमऽधिता । पृत्ऽसु । शूर ॥ ४ ॥

हेइन्द्र सतादृशस्त्वं अकवाभिरकुत्सिताभिः ऊती ऊतिभिः रक्षाभिः नोस्माकं वृधे वर्धनाय अविता रक्षिताभूर्भव तथा विश्वायुः सर्वतोगन्तात्वं अस्माकं सखाचभव नेमधिता नेमशब्दोर्धवाची उक्तंच वोनेमइत्यर्धस्येति नेमे अर्धाः कतिपयाःपुरुषाः धीयन्तेएष्विति नेमधितयःसंग्रामाः तादृशेषुपृत्सुपृतनासुसंग्रामेषु युध्यन्तोयुद्धंकुर्वन्तोवयं स्वर्षाता स्वः सुष्ठु अरणीयंधनंतस्यसंभजनार्थं हेशूर त्वां यद्यदाह्वयामसि आह्वयामः तदानीं त्वं अवितासखाचभवेत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

नूनंनइन्द्रापरायचस्याभवामृळीकउतनोअभिष्टौ ।
इत्थागृणन्तोमहिनस्यशर्मन्दिविष्यामपार्येगोषतमाः ॥ ५ ॥ ५ ॥

नूनम् । नः । इन्द्र । अपराय । च । स्याः । भव । मृळीकः । उत । नः । अभिष्टौ । इत्था । गृणन्तः । महिनस्य । शर्मन् । दिवि । स्याम । पार्ये । गोसऽतमाः ॥ ५ ॥ ५ ॥

हेइन्द्र त्वं नूनं अद्य नोस्माकं स्याः अस्मदीयोभव अपरायच अपरस्मिन्नन्यस्मिन्नपि
के अस्मदीयोभव उत अपिच त्वं नोस्माकं अभिष्टावभिगमनेसति मृळीकः सुखयिताभव
था इत्थमनेनप्रकारेण गृणन्तःस्तुवन्तोवयं गोषतमाः गवांसंभक्तृतमाः सन्तः महिनस्य महत-
तवसंबन्धिनि दिवि द्योतमाने पार्येदुःखस्यपारके शर्मन् शर्मणि सुखे स्याम वर्तमानाभ
॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

संचत्वेजग्मुरितिपंचर्चमेकादशंसूक्तं शुनहोत्रस्यार्षमैन्द्रंत्रैष्टुभं संचत्वइत्यनुक्रान्तं । तृतीयेछान्दोमिकेहनिइदमादिकेद्वेसूक्ते सूत्रितंच—संचत्वेजग्मुरितिसूक्तेइति । महाव्रतेपिनिष्केवल्ये उक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

संचत्वेजग्मुर्गिरइन्द्रपूर्वीर्विचत्वद्यन्तिविभ्वोमनीषाः ।
पुरानूनंचस्तुतयऋषीणांपस्पृध्रइन्द्रेअध्युक्थार्का ॥ १ ॥

सम् । च । त्वे इति । जग्मुः । गिरः । इन्द्र । पूर्वीः । वि । च । त्वत् । यन्ति । विऽभ्वः । मनीषाः । पुरा । नूनम् । च । स्तुतयः । ऋषीणाम् । पस्पृध्रे । इन्द्रे । अधि । उक्थऽअर्का ॥ १ ॥

हेइन्द्र त्वे त्वयि पूर्वीर्बह्व्योगिरः स्तुतयश्च संजग्मुः संगच्छन्ते त्वत् त्वत्तः विभ्वोविभवोवि॰ स्तृताःमनीषाः स्तोतॄणांमतयश्च वियन्ति विविधंनिर्गच्छंति शेषःपरोक्षकृतः पुरा पूर्वस्मिन्काले नूनं अद्यच ऋषीणां अतीन्द्रियार्थदर्शिनांभरद्वाजादीनांस्तुतयः स्तोत्राणि इन्द्रे अधि अधिकं प॰ स्पृध्रे अस्पर्धन्त अहमहमिकयाइन्द्रस्यस्तवनेत्वरिताबभूवुरित्यर्थः तथा उक्थार्का उक्थंशस्त्रं॰ रूपाण्यर्काणिअर्चनसाधनानिस्तोत्राणिच पस्पृध्रे अस्पर्धन्त ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

पुरुहूतोयःपुरुगूर्तऋभ्वाँएकःपुरुप्रशस्तोअस्तियज्ञैः ।
रथोनमहेशवसेयुजानो३स्माभिरिन्द्रोअनुमाद्योभूत् ॥ २ ॥

पुरुऽहूतः । यः । पुरुऽगूर्तः । ऋभ्वा । एकः । पुरुऽप्रशस्तः । अस्ति । यज्ञैः । रथः । न । महे । शवसे । युजानः । अस्माभिः । इन्द्रः । अनुऽमाद्यः । भूत् ॥ २ ॥

पुरुहूतः बहुभिराहूतः पुरुगूर्तःबहुभिरुद्यमितः ऋभ्वा महान् एकः प्रधानभूतः एवंगु॰ णविशिष्टोयइन्द्रः यज्ञैः यष्टृभिःपुरुषैः यजमानसाधनैःस्तोत्रैर्वा पुरुप्रशस्तोस्ति बहुधाप्रशस्त॰

स्तुतोभवति सइन्द्रः रथोन रथइव महे महते शवसे बलायतदर्थं युजानोस्मत्स्तुतिभिःयुज्यमानःसन् अस्माभिःस्तोतृभिः अनुमाद्योभूत् सर्वदास्तुत्योभवतु ॥ २ ॥

अथतृतीया–

नयंहिंसन्तिधीतयोनवाणीरिन्द्रंनक्षन्तीदभिवर्धयन्तीः ।
यदिस्तोतारःशतंयत्सहस्रंगृणन्तिगिर्वणसंशंतदस्मै ॥ ३ ॥

न । यम् । हिंसन्ति । धीतयः । न । वाणीः । इन्द्रम् । नक्षन्ति ।
इत् । अभि । वर्धयन्तीः । यदि । स्तोतारः । शतम् । यत् । सहस्रम् ।
गृणन्ति । गिर्वणसम् । शम् । तत् । अस्मै ॥ ३ ॥

यंइन्द्रं धीतयः कर्माणि परिचरणानि नहिंसन्ति नबाधन्ते वाणीर्वाण्यः स्तुतयश्च यन्नबाधन्ते दातुमसमर्थःपुरुषः अन्यकृतैःपरिचरणैःस्तुतिभिश्च भृशंखिद्यते अस्यचेन्द्रस्य बहुधनत्वाद्दातृत्वाच्च तस्मिन्प्रयुज्यमानानिपरिचरणानिस्तोत्राणिच बाधहेतवोनाभूवन्नित्यर्थः किंतर्हीत्यतआह तमिन्द्रं वर्धयन्तीः वर्धयंत्यःअभिनक्षन्तिइत् अभिगच्छन्तिएव अपिच गिर्वणसंगिरांसंभक्तारमिन्द्रं शतं शतसंख्याकाःस्तोतारोयदि गृणन्ति स्तुवन्ति यत् यदिच सहस्रं सहस्रसंख्याकाःस्तोतारः स्तुवन्ति तत्सर्वंस्तोत्रं अस्माइन्द्राय शं सुखकरंभवति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

अस्माएतद्दिव्य१र्चेवमासामिमिक्षइन्द्रेन्ययामिसोमः ।
जनंनधन्वन्नभिसंयदापःसत्रावावृधुर्हवनानियज्ञैः ॥ ४ ॥

अस्मै । एतत् । दिवि । अर्चाऽइव । मासा । मिमिक्षः । इन्द्रे । नि ।
अयामि । सोमः । जनम् । न । धन्वन् । अभि । सम् । यत् । आपः ।
सत्रा । ववृधुः । हवनानि । यज्ञैः ॥ ४ ॥

एतत् एतस्मिन् दिवि दिवसे सौत्येहनि अर्चेव अर्चनसाधनेन स्तोत्रेणेव मासा मानेन इन्द्रायत्वावृत्रघ्नइत्यादिमंत्रसाध्येनयुक्तः मिमिक्षः वसतीवर्यैकधनाख्याभिरद्भिरासिक्तःसोमः अस्मै विभक्तिव्यत्ययः अस्मिन्निन्द्रे न्ययामि नियतोभूत् यद्वा अस्मैइन्द्राय एतत्स्तोत्रंब्रवाणीविशेषः दिविद्युलोके अर्चेव अर्कःसूर्यइव मासा लुप्तोपममेतत् माति परिच्छिनत्तीतिमास-

श्चन्द्रमाः सइव मिमिक्षोः वृष्ट्युदकानांसेक्ता यइन्द्रोवर्तते यस्मिन्निन्द्रे अभिषुतः सोमेनियम्यतेस्म किंच तमिन्द्रं यज्ञैर्यजनसाधनैः पुरोडाशादिभिर्हविर्भिःसार्धं हवनानि स्तोत्राणि सत्रासह वावृधुरवर्धयन् तत्रदृष्टान्तः— धन्वन् धन्वनि मरुदेशे अभि अभिमुखं संयत् सम्यग्यत्योगच्छंत्यआपः जनंन प्राणिनमिव यथा मरुदेशे उपलभ्यमानाआपः प्राणिनंवर्धयन्तितद्वत् ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

अस्मा॑ ए॒तन्मह्या॑ङ्गूषम॑स्मा॒ इन्द्रा॑य स्तो॒त्रं म॒तिभि॑रवाचि ।
अस॒द्यथा॑ मह॒ति वृ॑त्र॒तूर्य॒ इन्द्रो॑ वि॒श्वायु॑रवि॒ता वृ॒धश्च॑ ॥ ५ ॥ ६ ॥

अस्मै॑ । ए॒तत् । महि॑ । आ॒ङ्गू॒षम् । अ॒स्मै॒ । इन्द्रा॑य । स्तो॒त्रम् ।
म॒तिऽभिः॑ । अ॒वा॒चि॒ । अस॑त् । यथा॑ । म॒ह॒ति । वृ॒त्र॒ऽतूर्ये॑ ।
इन्द्रः॑ । वि॒श्वऽआ॑युः । अ॒वि॒ता । वृ॒धः । च॒ ॥ ५ ॥ ६ ॥

अस्मैइन्द्राय महि महत् एतत् आंगूषं स्तोत्रं मतिभिः स्तोतृभिरवाचि उक्तमभूत् अस्मैइंद्राय स्तोत्रमितिपुनरुक्तिरादरार्था विश्वायुः सर्वत्रगन्ता सइन्द्रः महति प्रभूते वृत्रतूर्ये संग्रामे यथा येनप्रकारेण अस्माकं अविता रक्षकः वृधोवर्धयिताच असद्भवेत् तथा अवाचीत्यन्वयः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेषष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

कदाभुवन्नितिपंचर्चंद्वादशंसूक्तं नरस्यार्षंत्रैष्टुभमैन्द्रं तथाचानुक्रान्तं—कदानरस्त्विति । तृतीयेछन्दोमेमहाव्रतेचनिष्केवल्येउक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

क॒दा भु॑व॒न्रथ॑क्षयाणि॒ ब्रह्म॑ क॒दा स्तो॒त्रे स॑हस्रपो॒ष्यं॑ दाः ।
क॒दा स्तोमं॑ वासयोस्य रा॒या क॒दा धियः॑ करसि॒ वाज॑रत्नाः ॥ १ ॥

क॒दा । भु॒व॒न् । रथ॑ऽक्षयाणि । ब्रह्म॑ । क॒दा । स्तो॒त्रे । स॒ह॒स्र॒ऽपो॒ष्य॑म् ।
दाः॒ । क॒दा । स्तोम॑म् । वा॒स॒यः॒ । अ॒स्य॒ । रा॒या । क॒दा । धियः॑ ।
क॒र॒सि॒ । वाज॑ऽरत्नाः ॥ १ ॥

हेइन्द्र ब्रह्मणि ब्रह्माणि स्तोत्राण्यस्मदीयानि रथक्षयाणि रथनिवासानि कदाकस्मिन् काले भुवन् भवेयुः रथेवस्थितं त्वां कदाप्राप्नुवन्तीत्यर्थः कदा कस्मिन्काले स्तोत्रे स्तुवते मह्यं सहस्रपोष्यं सहस्रसंख्याकपुरुषपोषकं गोसमूहं पुत्रं वादाः दद्याः कदाच्च अस्यममस्तोतुः स्तोमं स्तोत्रं राया धनेन वासयः धियः कर्माणिचाग्निहोत्रादीनि वाजरत्नाः वाजैरन्नैः रमणीयाः कदाकस्मिन्काले करसि कुर्याः एवंस्तोता फलस्यविलंबमसहमानः इन्द्रमनयापृष्टवान् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

कर्हि॑स्वि॒त्तदि॑न्द्र॒यन्नृभि॒र्नॄन्वी॒रैर्वी॒रान्नी॒ळया॑से॒जया॒जीन् ।
त्रि॒धातु॒गाआधि॑जयासि॒गोष्विन्द्र॑द्यु॒म्नंस्व॑र्वद्धेह्य॒स्मे ॥ २ ॥

कर्हि॑ । स्वि॒त् । तत् । इ॒न्द्र॒ । यत् । नृऽभिः॑ । नॄन् । वी॒रैः॑ । वी॒रान् ।
नी॒ळया॑से । जय॑ । आ॒जीन् । त्रि॒ऽधातु॑ । गाः । अधि॑ । ज॒या॒सि॒ ।
गोषु॑ । इन्द्र॑ । द्यु॒म्नम् । स्वः॑ऽवत् । धे॒हि॒ । अ॒स्मे इति॑ ॥ २ ॥

फलस्यविलंबमसहमानऋषिः अनयापीन्द्रंपृच्छति हेइन्द्र कर्हिस्वित् कदाखलु तद्भवेत् नृभिरस्मदीयैःपुरुषैः नॄन् शत्रुपुरुषान् तथा वीरैरस्मदीयैःपुत्रैः वीरान्शत्रुपुत्रांश्च यन्नीळयासेत्वं संश्लेषयेः संयोजयेः नीळयतिःसंश्लेषणकर्मा ईदृशं युद्धेयत्संश्लेषणंतत्कदाभवेदितिवितर्कः अपिचास्मदर्थं त्वं आजीन् संग्रामान् कदा जय जयेः कदाच गोष्वभिगन्तृषुशत्रुषु विद्यमानाः त्रिधातु त्रिधातूनां क्षीरदधिघृतानांत्रयाणां धारयित्रीर्गाः अधिजयासि अधिकंजयेः हेइन्द्र त्वं स्वर्वत् व्याप्तिमत् द्युम्नं धनं अस्मे अस्मासु कदा धेहि धारयेः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

कर्हि॑स्वि॒त्तदि॑न्द्र॒यज्ज॑रि॒त्रेवि॒श्वप्सु॒ब्रह्म॑कृ॒णव॑ःशविष्ठ ।
क॒दाधियो॒नानि॒युतो॑युवासेक॒दागोम॑घा॒हव॑नानिगच्छाः ॥ ३ ॥

कर्हि॑ । स्वि॒त् । तत् । इ॒न्द्र॒ । यत् । ज॒रि॒त्रे । वि॒श्वऽप्सु॑ । ब्रह्म॑ ।
कृ॒णव॑ः । श॒वि॒ष्ठ॒ । क॒दा । धियः॑ । न । नि॒ऽयुतः॑ । यु॒वा॒से॒ । क॒दा ।
गोऽम॑घा । हव॑नानि । ग॒च्छाः॒ ॥ ३ ॥

अनयापिकतिचित्प्रश्नाःक्रियन्ते हेइन्द्र कर्हिस्वित् कदाखलु तद्भवेत् हेशविष्ठ बलवत्तमेन्द्र त्वं जरित्रे स्तोत्रे विश्वप्सु बहुविधरूपं ब्रह्मान्नं कृणवः करोषीतियत् तत्कदाभवेदितिवितर्कः कदाच धियः कर्माणि नेतिसमुच्चये नियुतः स्तुतोश्च युवासे आत्मनियोजयेः कदाच त्वं गोमघाः गोमघानि गवांदातॄणि मंहतेर्दानार्थस्यरूपमुत्तरपदं हवनानि स्तोत्राणि गच्छाः अभिगच्छेः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

सगोम॑घाजरि॒त्रेअश्व॑श्चन्द्रा॒वाज॑श्रवसो॒अधि॑धेहि॒पृक्ष॑ः ।
पी॒पि॒हीष॑ःसु॒दुघा॑मिन्द्र॒धे॒नुंभ॒रद्वा॑जेषुसु॒रुचो॑रुरुच्याः ॥ ४ ॥

सः । गोऽम॑घाः । ज॒रि॒त्रे । अश्व॑ऽचन्द्राः । वाज॑ऽश्रवसः । अधि॑ ।
धे॒हि॒ । पृक्ष॑ः । पी॒पि॒हि । इष॑ः । सु॒ऽदुघा॑म् । इ॒न्द्र॒ । धे॒नुम् ।
भ॒रत्ऽवा॑जेषु । सु॒ऽरुच॑ः । रु॒रु॒च्या॒ः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र सत्वं जरित्रे स्तोत्रे गोमघाः गवांदात्रीः अश्वश्चन्द्राः अश्वैराह्लादयन्तीः वाजश्रवसः वाजैर्बलैःप्रसिद्धाः एवंभूताः पृक्षोन्नानि भरद्वाजेषु भरद्वाजपुत्रेष्वस्मासु अधिधेहि धारय तथा इषस्तान्यन्नानि सुदुघां शोभनदोग्ध्रीं धेनुं गांच हेइन्द्र पीपिहि प्यायय अपिच ताइषोगौश्च सुरुचः शोभनदीप्तयोयथाभवन्तितथा त्वं रुरुच्याः दीपयेः शोभनदीप्तियुक्ताश्वताःसन्त्वित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

तमानू॒नंवृ॒जन॑म॒न्यथा॑चि॒च्छूरो॒यच्छ॑क्र॒विदुरो॑गृणी॒षे ।
मानिर॑रंशुक्र॒दुघ॑स्यधे॒नोरा॑ङ्गि॒रसान्ब्रह्म॑णाविप्रजिन्व ॥ ५ ॥ ७

तम् । आ । नू॒नम् । वृ॒जन॑म् । अ॒न्यथा॑ । चि॒त् । शूर॑ः । यत् ।
श॒क्र॒ । वि । दुर॑ः । गृ॒णी॒षे । मा । निः । अ॒रम् । शु॒क्र॒ऽदुघ॑स्य ।
धे॒नोः । आ॒ङ्गि॒र॒सान् । ब्रह्म॑णा । वि॒प्र॒ । जि॒न्व॒ ॥ ५ ॥ ७ ॥

हेइन्द्र त्वं नूनमद्यतनं वृजनं बाधकमस्मदीयंशत्रुं अन्यथाचित् अन्येनैवप्रकारेण योजय येनप्रकारेणसर्वेजीवन्तितद्विलक्षणंप्रकारंमरणाख्यंप्रापयेत्यर्थः आकारःपूरकः हेशक्र सर्वकार्येषुशक्तेन्द्र शूरः शौर्योपेतः विदुरः विशेषेणदारयिताशत्रूणां यद्वा दुरोद्वाराणिशत्रुसंबंधीनिविघटयंस्त्वं यत्यस्माद्गृणीषेस्माभिःस्तूयसे तस्मात्कारणात् शुक्रदुघस्य शुक्राणांनिर्मलानांदोग्धुरिन्द्रस्य धेनोर्वाचः स्तोत्रात् मानिररं मानिर्गच्छेयं यद्वा शुक्रस्य पयसोदोग्ध्याधेनोः त्वयादत्तायागोःसकाशात् मानिर्गच्छेयं अरमित्याख्यातंऋगतावित्यस्यरूपं सा सर्वदास्मासुनिवसत्वित्यर्थः हेविप्र प्राज्ञेन्द्र आंगिरसान् अंगिरोगोत्रजानस्मान् ब्रह्मणान्नेन जिन्व प्रीणय ॥५॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

सत्रामदासइतिपंचर्चंत्रयोदशंसूक्तं नरस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं सत्रेत्यनुक्रान्तं पृष्ठ्यस्यपंचमेहनिनिष्केवल्यएतत्सूक्तंशस्यं सूत्रितंच—प्रेदंब्रह्मइन्द्रोमदायसत्रामदासइतिनिष्केवल्यमिति । विश्वजितिमाध्यंदिनसवने प्रशास्तुःशस्त्रे इदं सामसूक्ताख्यंशंसनीयं सूत्रितंच—सत्रामदासोयोजातएवाभूरेकइतिसामसूक्तानीति । महाव्रतेपिनिष्केवल्येउक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

स॒त्रामदा॑स॒स्तव॑वि॒श्वज॑न्याःस॒त्रारायोध॒येपार्थि॑वासः ।
स॒त्रावाजा॑नामभवोविभ॒क्तायद्दे॒वेषु॑धा॒रय॑थाअसु॒र्य॑म् ॥ १ ॥

स॒त्रा । मदा॑सः । तव॑ । वि॒श्वऽज॑न्याः । स॒त्रा । रायः॑ । अध॑ ।
ये । पार्थि॑वासः । स॒त्रा । वाजा॑नाम् । अ॒भ॒व॒ः । वि॒ऽभ॒क्ता ।
यत् । दे॒वेषु॑ । धा॒रय॑थाः । अ॒सु॒र्य॑म् ॥ १ ॥

हेइन्द्र तव त्वदीयामदासःसोमपानजनिताःमदाःसत्रा सत्यनामैतत् सत्यं विश्वजन्याः सर्वजनहिताभवन्ति यद्वा सत्रेतिमहन्नाम महान्तस्तवमदाइतियोज्यं अधापिच पार्थिवासः पृथिव्युपलक्षितेलोकत्रयेभवाःत्वदीयायेरायोधनसमूहाःसन्ति सत्रा तेसत्यं विश्वजनहिताभवन्तीत्यर्थः किंच त्वं वाजानामन्नानां सत्रासत्यं विभक्ता दाता अभवोभवसि यद्वा सत्रा महतांवाजानामितियोज्यं यत् यस्मात् त्वं देवेषुमध्येअसुर्यंबलं धारयथाः अतःकारणात् त्वमेवंकरोषीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अनु॒प्रये॑जे॒जन॒ओजो॑अस्यस॒त्राद॑धिरे॒अनु॑वी॒र्या॑य ।
स्यू॒म॒गृभे॒दु॒ध॒ये॒र्व॑तेच॒क्रतुं॑वृ॒ञ्ज॒न्त्यपि॑वृत्र॒हत्ये॑ ॥ २ ॥

अनु॑ । प्र । ये॒जे॒ । जन॑ः । ओज॑ः । अ॒स्य॒ । स॒त्रा । द॒धि॒रे॒ ।
अनु॑ । वी॒र्या॑य । स्यू॒म॒ऽगृभे॑ । दुध॑ये । अर्व॑ते । च॒ । क्रतु॑म् ।
वृ॒ञ्ज॒न्ति॒ । अपि॑ । वृ॒त्र॒ऽहत्ये॑ ॥ २ ॥

अस्येन्द्रस्य ओजोबलं जनोयजमानः अनुप्रयेजे सन्ततंप्रकर्षेणयजतेपूजयति अपिच तमिन्द्रं वीर्याय वीरकर्मकर्तुं सत्रा सत्यं अनुदधिरे पुरोदधिरे यजमानाः यद्वा सत्रा महान्तमिन्द्रमितियोज्यं अपिच स्यूमगृभे स्यूम्नः स्यूतान् अविच्छेदेनवर्तमानान् शत्रून् गृह्णते दुधये दुधिर्हिंसाकर्मा तेषांहिंसकाय अर्वते शत्रूणामभिगंत्रेच तस्माइन्द्राय क्रतुं कर्मपरिचरणात्मकं वृंजन्ति निष्पादयन्ति किमर्थं वृत्रहत्ये वृत्रस्यवारकस्यशत्रोर्हनननिमित्तम् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तंस॒ध्रीची॑रू॒तयो॒वृष्ण्या॑नि॒पौंस्या॑निनि॒युत॑ःसश्चु॒रिन्द्र॑म् ।
स॒मु॒द्रंनसिन्ध॑वउ॒क्थशु॑ष्माउरु॒व्यच॑संस॒गिर॒आवि॑शन्ति ॥ ३ ॥

तम् । स॒ध्रीची॑ः । ऊ॒तय॑ः । वृष्ण्या॑नि । पौंस्या॑नि । नि॒ऽयुत॑ः ।
स॒श्चु॒ः । इन्द्र॑म् । स॒मु॒द्रम् । न । सिन्ध॑वः । उ॒क्थऽशु॑ष्माः ।
उ॒रु॒ऽव्यच॑सम् । गिर॑ः । आ । वि॒श॒न्ति॒ ॥ ३ ॥

तंइंद्रं ऊतयोमरुतः सध्रीचीः सहांचंत्यः संगताभूत्वा सश्चुः सचन्ते सेवन्ते यद्वा ऊतयस्तर्पकाण्यन्नानिसहवर्तमानानिभूत्वा सेवन्ते तथा वृष्ण्यानि वीर्याणिपौंस्यानि बलानिच नियुतोरथेयुज्यमानावडवाश्च तमिन्द्रं सेवन्ते अपिच उक्थशुष्माः उक्थंशस्त्रं तदेवशुष्मबलं यासां तादृशागिरः स्तुतयश्च उरुव्यचसं विस्तीर्णव्याप्तिकं तमिन्द्रं आविशन्ति प्रविशन्ति तत्रदृष्टान्तः—समुद्रंनसिन्धवः यथास्यन्दनशीलानद्यः समुद्रमाविशंति आविश्यच विभक्ततयानदृश्यन्ते एवंसर्वाअपिस्तुतयः इन्द्रेणैकीभवन्तीत्यर्थः ॥ ३॥

अथचतुर्थी–

सरायस्खामुपसृजागृणानःपुरुश्चन्द्रस्यत्वमिन्द्रवस्वः ।
पतिर्बभूथासमोजनानामेकोविश्वस्यभुवनस्यराजा ॥ ४ ॥

सः । रायः । खाम् । उप । सृज । गृणानः । पुरुऽचन्द्रस्य ।
त्वम् । इन्द्र । वस्वः । पतिः । बभूथ । असमः । जनानाम् ।
एकः । विश्वस्य । भुवनस्य । राजा ॥ ४ ॥

हेइन्द्र गृणानः स्तूयमानः सत्वं रायोधनस्य खां नदीमैतत् अत्रतत्संबद्धाधारालक्ष्यते धारां उपसृज विमुंच अस्माभिःसंयोजयेत्यर्थः कीदृशस्यधनस्य पुरुश्चन्द्रस्य बहूनामाह्लादकस्य वस्वः निवासकस्य अपिच असमोनुपमः सर्वोत्कृष्टस्त्वं जनानां सर्वेषांप्राणिनां पतिरधिपतिर्बभूथ बभूविथ तथा विश्वस्य सर्वस्य भुवनस्यभूतजातस्य एकःअसाधारणः राजा ईश्वरश्च बभूविथ ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

सतुश्रुधिश्रुत्यायोदुवोयुर्द्यौर्नभूमाभिरायोअर्यः ।
असोयथानःशवसाचकानोयुगेयुगेवयसाचेकितानः ॥ ५ ॥ ८ ॥

सः । तु । श्रुधि । श्रुत्या । यः । दुवःऽयुः । द्यौः । न । भूम ।
अभि । रायः । अर्यः । असः । यथा । नः । शवसा । चकानः ।
युगेऽयुगे । वयसा । चेकितानः ॥ ५ ॥ ८ ॥

हेइन्द्र श्रुत्या श्रुत्यानि श्रोतव्यानि स्तोत्राणि तु क्षिप्रं श्रुधि शृणु यस्त्वं दुवोयुः असदीयंपरिचरणमात्मनइच्छन् अर्यः अरेःसंबन्धीनि रायोधनानि भूम बहुतराणि द्यौर्न सूइवाभिभवसि सत्वं श्रुधीत्यन्वयः अपिच शवसा आत्मीयेनबलेन स्तोतव्येन युक्तश्चकानः स्तूयमानः युगेयुगे कालेकाले वयसा हविर्लक्षणेनान्नेन चेकितानः प्रज्ञायमानस्त्वं यथा येनप्रकारेणनोस्माकमसाधारणोसि तथा असः स्याः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अर्वाग्रथमितिपंचर्चंचतुर्दशंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं अर्वाग्रथमित्यनुक्रान्तं महाव्रतेनिष्केवल्येउक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

अ॒र्वाग्रथं॑वि॒श्ववा॑रन्तउ॒ग्रेन्द्रं॑यु॒क्तासो॒हर॑योवहन्तु ।
की॒रिश्चि॒द्धित्वा॒हव॑ते॒स्व॑र्वानृ॒धी॒महि॑सध॒मादं॑स्तेअ॒द्य ॥ १ ॥

अ॒र्वाक् । रथ॑म् । वि॒श्वऽवा॑रम् । ते॒ । उ॒ग्र॒ । इन्द्र॑ । यु॒क्तासः॑ ।
हर॑यः । व॒ह॒न्तु॒ । की॒रिः । चि॒त् । हि । त्वा॒ । हव॑ते ।
स्वः॑ऽवान् । ऋ॒धी॒महि॑ । स॒ध॒ऽमादः॑ । ते॒ । अ॒द्य ॥ १ ॥

हेउग्र उद्गूर्णबलेन्द्र युक्तासोरथेनयुक्ताः हरयोश्वाः तेत्वदीयं विश्ववारं विश्वैर्वरणीयंरथं अर्वाक् अस्मदभिमुखं वहन्तु आनयन्तु हियस्मात् स्ववान् स्वः सुष्ठु वरणीयंगुणजातं तद्वान् कीरिश्चित् स्तोता भरद्वाजऋषिः त्वा त्वां हवते आह्वयति तस्मात्कारणात् त्वदीयंरथं अभिमुखं वहन्तिइत्यर्थः वयंच अद्येदानीं ते त्वया सधमादः सहमाद्यन्तऋधीमहि समृद्धाभवेम ॥ १ ॥

तृतीयेपर्यायेच्छावाकस्यप्रोद्रोणइत्येषाशस्त्रयाज्या सूत्रितंच—प्रोद्रोणेहरयःकर्माग्मन्नितियाज्येइति ।

सैषात्रद्वितीया—

प्रोद्रोणे॒हर॑यः॒कर्मा॑ग्मन्पुना॒नास॒ऋज्य॑न्तोअभूवन् ।
इन्द्रो॑नोअ॒स्यपू॒र्व्यः॑प॑पीयाद्युक्षोमद॑स्यसो॒म्यस्य॒राजा॑ ॥ २ ॥

प्रो इति॑ । द्रोणे॑ । हर॑यः । कर्म॑ । अ॒ग्म॒न् । पु॒ना॒नासः॑ ।
ऋज्य॑न्तः । अ॒भू॒व॒न् । इन्द्रः॑ । न॒ः । अ॒स्य । पू॒र्व्यः॑ । प॒पी॒या॒त् ।
द्यु॒क्षः । मद॑स्य । सो॒म्यस्य॑ । राजा॑ ॥ २ ॥

हरयोहरितवर्णाः सोमाः कर्म अस्मदीयंयज्ञं प्रोअग्मन् प्रकर्षेणगच्छन्ति प्राप्नुवन्ति प्राप्यच पुनानासः पूयमानाः द्रोणे द्रोणकलशे ऋज्यन्तःऋजुगच्छन्तःअभूवन्भवन्ति पूर्व्यः

पुरातनः द्युक्षोदीप्तेर्निवासभूतः द्युस्थानोवा मदस्य मदकरस्य सोम्यस्य सोमस्य राजा ईश्वरः एवंभूतइन्द्रश्च अस्य इमं स्तोमं पपीयात् पिबतु ॥ २ ॥

अथतृतीया–

आसस्राणासःशवसानमच्छेन्द्रंसुचक्रेरथ्यासोअश्वाः ।
अभिश्रवऋज्यन्तोवहेयुर्नूचिन्नुवायोरमृतंविदस्येत् ॥ ३ ॥

आऽसस्राणासः । शवसानम् । अच्छ । इन्द्रम् । सुऽचक्रे ।
रथ्यासः । अश्वाः । अभि । श्रवः । ऋज्यन्तः । वहेयुः । नु ।
चित् । नु । वायोः । अमृतम् । वि । दस्येत् ॥ ३ ॥

आसस्राणासः परितोगच्छन्तः रथ्यासोरथेयुक्ताःअश्वाः ऋज्यन्तः ऋजुगमनाःसन्तः सुचक्रे शोभनचक्रे रथेवस्थितं शवसानं बलमिवाचरन्तमिन्द्रं श्रवः श्रवणीयमस्मदीयंहविरच्छाभिमुख्येनअभिवहेयुरावहेयुः नूचिदितिनिपातोनिषेधेअत्रवर्तते अमृतं अमरणहेतुभूतं सोमलक्षणं हविः वायोर्हेतोः नु इदानीं नूचित् नैवविदस्येत् क्षयंनप्रामुयात् पात्रेगृहीतः सोमोवायुनाशुष्यति ततःपुरैवतत्पानार्थं अश्वाइन्द्रमभिवहेयुरित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

वरिष्ठोअस्यदक्षिणामियर्तीन्द्रोमघोनांतुविकूर्मितमः ।
ययावज्रिवःपरियास्यंहोमघाचधृष्णोदयसेविसूरीन् ॥ ४ ॥

वरिष्ठः । अस्य । दक्षिणाम् । इयर्ति । इन्द्रः । मघोनाम् ।
तुविकूर्मिऽतमः । यया । वज्रिऽवः । परिऽयासि । अंहः ।
मघा । च । धृष्णो इति । दयसे । वि । सूरीन् ॥ ४ ॥

वरिष्ठउरुतमः तुविकूर्मितमः अतिशयेनबहुविधकर्माइन्द्रः मघोनां मघवतां हविर्लक्षणोपेतानांमध्ये अस्ययजमानस्य दक्षिणां यज्ञेदातव्यां इयर्ति प्रेरयति यद्वा मघोनामिति अस्येत्यनेनसमानाधिकरणं वचनव्यत्ययः मघोनोहविष्मतोस्ययजमानस्येत्यर्थः शेषःप्रत्यक्षकृतः हेवज्रिवोवज्रवन्निन्द्र ययादक्षिणयादत्तया अंहः पापं यज्ञसंबन्धि परियासि

विनाशयसि हेधृष्णो धर्षक मघा मघानि धनानि सूरीन्स्तोतॄन्पुत्रांश्च ययाच दक्षिणयाविदुषे प्रयच्छसि तादृशीं दक्षिणां प्रेरयसीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

इन्द्रोवाजस्यस्थविरस्यदातेन्द्रोगीर्भिर्वर्धतांवृद्धमहाः ।
इन्द्रोवृत्रंहनिष्ठोअस्तुसत्वानासूरिःपृणतितूतुजानः ॥ ५ ॥ ९ ॥

इन्द्रः । वाजस्य । स्थविरस्य । दाता । इन्द्रः । गीःऽभिः ।
वर्धताम् । वृद्धऽमहाः । इन्द्रः । वृत्रम् । हनिष्ठः । अस्तु । सत्वा ।
आ । ता । सूरिः । पृणति । तूतुजानः ॥ ५ ॥ ९ ॥

अयमिन्द्रः स्थविरस्य श्रेष्ठस्य वाजस्यान्नस्य बलस्यवादाताभवतु सचेन्द्रोवृद्धमहाः प्रवृद्धतेजस्कःसन् गीर्भिरस्मदीयाभिः स्तुतिभिःवर्धतांसत्वाशत्रूणांशातयिता सइन्द्रः वृत्रं आवारकंशत्रुंहनिष्ठः हन्तृतमोस्तु भवतु अपिच सूरिः प्रेरकः सइन्द्रस्तूतुजानस्त्वरमाणः ता तानिधनानि आपृणति अस्मभ्यं प्रयच्छतु ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अपादितइतिपंचर्चंपंचदशंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं अपादित्यनुक्रान्तं महाव्रतेनिष्केवल्ये उक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

अपादितउदुनश्चित्रतमोमहींभर्षद्द्युमतीमिन्द्रहूतिम् ।
पन्यसींधीतिंदैव्यस्ययामञ्जनस्यरातिंवनतेसुदानुः ॥ १ ॥

अपात् । इतः । उत् । ऊँ इति । नः । चित्रऽतमः । महीम् ।
भर्षत् । द्युऽमतीम् । इन्द्रऽहूतिम् । पन्यसीम् । धीतिम् । दैव्यस्य ।
यामन् । जनस्य । रातिम् । वनते । सुऽदानुः ॥ १ ॥

चित्रतमश्चायनीयतमःआश्चर्यतमोवासइन्द्रः नोस्मदीयाव इतः अस्मात्ग्रहचमसादेःअपा व् सोमं पिबतु यद्वा इतोस्माच्छत्रोः नोस्मानपात् पातु रक्षतु उदुइत्येतौपूरणौ तथा महीं मह

तीं द्युमतीं दीप्तिमतीं इन्द्रहूतिं इन्द्रस्यस्तुतिं भर्षत् सइन्द्रोबिभर्तु धारयतु दैव्यस्य देवसंबन्धि नोजनस्य यामन् यामनि यज्ञेक्रियमाणां पन्यसीं स्तुत्यतमांधीतिं परिचरणरूपांक्रियां रातिं दातव्यंहविश्च सुदानुः शोभनदानइन्द्रः वनते संभजतु ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

दूराच्चिदावसतोअस्यकर्णाघोषादिन्द्रस्यतन्यतिब्रुवाणः।
एयमेनंदेवहूतिर्ववृत्यान्मद्र्यं१गिन्द्रमियमृच्यमाना ॥ २ ॥

दूरात् । चित् । आ । वसतः । अस्य । कर्णा । घोषात् । इन्द्रस्य । तन्यति । ब्रुवाणः । आ । इयम् । एनम् । देवऽहूतिः । ववृत्यात् । मद्र्यक् । इन्द्रम् । इयम् । ऋच्यमाना ॥ २ ॥

अस्येन्द्रस्य कर्णा कर्णौ दूराच्चित् दूरदेशादपि आवसतः स्तोत्रश्रवणार्थमागच्छतः इन्द्रस्य घोषात् घोषणीयात्स्तोत्राद्धेतोः ब्रुवाणः स्तुवन् स्तोता तन्यति शब्दंकरोति यद्वा सर्वं विस्तारयति देवहूतिः देवस्येन्द्रस्यआह्वानरूपाइयंस्तुतिश्च ऋच्यमानास्वयंप्रेर्यमाणासतीएनमिन्द्रं मद्र्यक् मदभिमुखं आववृत्यात् आवर्तयतु पुनरियमितिपूरणः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तंवोधियापरमयापुराजामजरमिन्द्रमभ्यनूष्यर्कैः।
ब्रह्माचगिरोदधिरेसमस्मिन्महांश्चस्तोमोअधिवर्धदिन्द्रे ॥ ३ ॥

तम् । वः । धिया । परमया । पुराऽजाम् । अजरम् । इन्द्रम् । अभि । अनूषि । अर्कैः । ब्रह्म । च । गिरः । दधिरे । सम् । अस्मिन् । महान् । च । स्तोमः । अधि । वर्धत् । इन्द्रे ॥ ३ ॥

हेइन्द्र तं तादृशमिन्द्रं वः त्वां व्यत्ययेनबहुवचनं परमया उत्कृष्टतमया धिया स्तुत्या अर्कैरर्चनसाधनैर्हविर्भिः सार्धं अभ्यनूषि अभिष्टौमि कीदृशं पुराजां पूर्वस्मिन्कालेजातं चिरन्तनं अजरं जरारहितं नित्यं अतःकारणात् अस्मिन्निन्द्रे ब्रह्म ब्रह्माणि हविर्लक्षणान्यन्नानि गिरः स्तुतयश्च संदधिरे संधीयन्ते संश्लिष्यन्ते महान्प्रवृद्धःस्तोमश्च अधिवर्धत् अधिकंवर्धते ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

वर्धाद्यंयज्ञउतसोममिन्द्रंवर्धाद्ब्रह्मगिरउक्थाचमन्म ।
वर्धाहैनमुषसोयामन्नक्तोर्वर्धान्मासाःशरदोद्यावइन्द्रम् ॥ ४ ॥

वर्धीत् । यम् । यज्ञः । उत । सोमः । इन्द्रम् । वर्धीत् । ब्रह्म । गिरः ।
उक्था । च । मन्म । वर्ध । अह । एनम् । उषसः । यामन् । अक्तोः ।
वर्धान् । मासाः । शरदः । द्यावः । इन्द्रम् ॥ ४ ॥

यमिन्द्रं यज्ञोयागः वर्धात् वर्धयति उतापिच तत्साधनभूतःसोमश्च यंइन्द्रं वर्धयति तथाब्रह्म हविर्लक्षणमन्नंचपुरोडाशादिकं यमिन्द्रं वर्धात् वर्धयतिगिरः स्तोत्राणि मन्म मननीयानि उक्था उक्थशस्त्राणिचयं वर्धयन्ति एनमिन्द्रं उषसश्च अक्तोः रात्रेः यामन् यामनि गमनेसति वर्धयन्ति मासाः शरदः संवत्सराश्च द्यावोदिवसाश्चएनमिन्द्रं वर्धान् वर्धयन्ति ॥ ४॥

अथपंचमी–

एवाजज्ञानंसहसेअसामिवावृधानंराधसेचश्रुताय ।
महामुग्रमवसेविप्रनूनमाविवासेमवृत्रतूर्येषु ॥ ५ ॥ १० ॥

एव । जज्ञानम् । सहसे । असामि । ववृधानम् । राधसे । च ।
श्रुताय । महाम् । उग्रम् । अवसे । विप्र । नूनम् । आ ।
विवासेम । वृत्रऽतूर्येषु ॥ ५ ॥ १० ॥

हेविप्र मेधाविन्निन्द्र एव एवंजज्ञानं प्रादुर्भवन्तं सहसे शत्रूणामभिभवार्थं असामि बहुलं वावृधानं वर्धमानं महां महान्तं उग्रमुद्गूर्णबलंत्वांनूनं अद्य वृत्रतूर्येषु संग्रामेषु श्रुताय विश्रुताय राधसे धनायच अवसे रक्षणायच आविवासेम परिचरेम ॥ ५॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

मंद्रस्यकविरितिपंचर्चंषोळशंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं मन्द्रस्येत्यनुक्रान्तं गतोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा–

मन्द्रस्यकवेर्दिव्यस्यवह्नेर्विप्रमन्मनोवचनस्यमध्वः ।
अपानस्तस्यसचनस्यदेवेषोयुवस्वगृणतेगोअग्राः ॥ १ ॥

मन्द्रस्य । कवेः । दिव्यस्य । वह्नेः । विप्रऽमन्मनः । वचनस्य । मध्वः ।
अपाः । नः । तस्य । सचनस्य । देव । इषः । युवस्व । गृणते । गोऽअग्राः ॥ १ ॥

मन्द्रस्य मोदनस्य मदकरस्यवा कवेः विक्रान्तस्य दिव्यस्य दिविभवस्य वह्नेर्वोढुः विप्रमन्मनः विप्रामेधाविनोमन्मःस्तोतारोयस्यसःतथोक्तःतस्य वचनस्य वचनीयस्य स्तुत्यस्य तस्यसर्वत्रप्रसिद्धस्य सचनस्य सेव्यस्य एवंभूतस्य मध्वोमधुनः सोमस्य क्रियाग्रहणंकर्तव्यमितिकर्मणःसंप्रदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थेषष्ठी एवंभूतं नोस्मदीयंसोमं हेइन्द्र त्वं अपाःपिब अपिच हेदेव द्योतमानेन्द्र गृणते स्तुवते तृतीयार्थेचतुर्थी स्तुवतामयागोअग्राः गावः अग्रेप्रमुखेयासांतादृशाइषोन्नानि युवस्व संयोजय ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

अयमुशानःपर्यद्रिमुस्राऋतधीतिभिर्ऋतयुग्युजानः ।
रुजदरुग्णंविवलस्यसानुंपणींर्वचोभिरभियोधदिन्द्रः ॥ २ ॥

अयम् । उशानः । परि । अद्रिम् । उस्राः । ऋतधीतिऽभिः ।
ऋतऽयुक् । युजानः । रुजत् । अरुग्णम् । वि । वलस्य । सानुम् ।
पणीन् । वचःऽभिः । अभि । योधत् । इन्द्रः ॥ २ ॥

अयमिन्द्रः आद्रिं बलेन गोपिधानाय निर्मितं शिलोच्चयं परि परितः पर्वतसमीपे विद्यमानाउस्रागाः उशानः कामयमानः ऋतधीतिभिः सत्यकर्मभिः अंगिरोभिः युजानः संगच्छमानः ऋतयुक् ऋतेनतत्कृतेनस्तोत्रेणयुक्तश्च भूत्वा बलस्यासुरस्य स्वभूतं सानुमुच्छ्रितंपर्वतं अन्यैरभग्नं विरुजत् व्यभांक्षीत् किंच पणीन् बलानुचरानेतत्संज्ञानसुरांश्च वचोभिः स्तुत्यैरायुधैः संतर्जनरूपैर्वाक्यैरेववायमिन्द्रः अभियोधत् अभ्ययुध्यत् ॥ २ ॥

अथतृतीया–

अयंद्योतयदद्युतोव्य१क्तून्दोषावस्तोःशरदइन्दुरिन्द्र ।
इमंकेतुमदधुर्नूचिदह्नांशुचिजन्मनउषसश्चकार ॥ ३ ॥

अयम् । द्योतयत् । अद्युतः । वि । अक्तून् । दोषा । वस्तोः ।
शरदः । इन्दुः । इन्द्र । इमम् । केतुम् । अदधुः । नु । चित । अह्नाम् ।
शुचिऽजन्मनः । उषसः । चकार ॥ २ ॥

हेइन्द्र त्वयानियम्यमानः पीयमानोवा अयमिन्दुः सोमः अद्युतः अद्योतमानान् अक्तून्
अक्तुरितिरात्रिनाम अत्रचतत्संबन्धात्पक्षमासादयोलक्ष्यन्ते पक्षमासादीन्तथादोषारात्रिं वस्तोः
दिवसंशरदः संवत्सरांश्च विद्योतयत् व्यदीपयत् कुतइत्यतआह नूचित् पुरादेवा इमंसोमं चन्द्रा-
त्मना नभसिवर्तमानं अह्नां दिवसानां केतुं प्रज्ञापकं यस्माददधुर्व्यदधुः अकुर्वन् तस्मादनेन
पक्षमासादयःसर्वेप्रकाश्यन्ते चन्द्रगत्यधीनत्वात्तिथिविभागानां अपिचायंसोमः उषसः उषः-
कालान् शुचिजन्मनः आत्मीयेनतेजसा शुद्धोदयान् चकार करोति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

अयंरोचयदरुचोरुचानो३यंवासयद्व्यृ१तेनपूर्वीः ।
अयमीयतऋतयुग्भिरश्वैःस्वर्विदानाभिनाचर्षणिप्राः ॥ ४ ॥

अयम् । रोचयत् । अरुचः । रुचानः । अयम् । वासयत् । वि ।
ऋतेन । पूर्वीः । अयम् । ईयते । ऋतयुक्ऽभिः । अश्वैः । स्वःऽविदा ।
नाभिना । चर्षणिऽप्राः ॥ ४ ॥

अयमिन्द्रः रुचानोरोचमानः सूर्यात्मनादीप्यमानः अरुचः प्रकाशरहितान् तमसामली-
मसान्सर्वान्लोकान् रोचयत् प्रकाशयति तथा पूर्वीर्बह्वीरुषसश्च अयमिन्द्रः ऋतेन सत्यभूतेन
सर्वत्रगमनशीलेनवा तेजसा विवासयत् व्यापयति तत्रत्यानितमांसिनिवर्तयतीत्यर्थः तथा ऋ-
तयुग्भिः ऋतेनस्तोत्रेणयुज्यमानैरश्वैः नाभिना संनद्धेन स्वर्विदासुष्ठु अरणीयस्य धनस्य लंभ-
केनरथेन चर्षणिप्राः चर्षणीनांमनुष्याणांकामैःपूरयितासन् अयमेवेन्द्रः ईयते गच्छति ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

नूगृ॑णा॒नोगृ॑ण॒तेप्र॑त्नराज॒न्निषः॑पिन्ववसु॒देया॑यपू॒र्वीः ।
अ॒पओष॑धीरवि॒षावना॑नि॒गाअर्व॑तो॒नॄनृ॒चसे॑रिरीहि ॥ ५ ॥ ११ ॥

नु । गृ॒णा॒नः । गृ॒ण॒ते । प्र॒त्न॒ । रा॒ज॒न् । इषः॑ । पि॒न्व॒ । व॒सु॒ऽदेया॑य ।
पू॒र्वीः । अ॒पः । ओष॑धीः । अ॒वि॒षा । वना॑नि । गाः । अर्व॑तः ।
नॄन् । ऋ॒चसे॑ । रि॒री॒हि॒ ॥ ५ ॥ ११ ॥

हेप्रत्न पुरातन राजन् राजमानेन्द्र गृणानः स्तूयमानस्त्वं वसुदेयाय वसूनिधनानित्वया देयानियस्मैतादृशाय गृणते स्तुवते पूर्वीर्बह्वीः इषोन्नानि नु क्षिप्रं पिन्व सिंच प्रयच्छेत्यर्थः किंच ऋचसे अर्चयित्रेस्तोत्रे अपः वृष्टिलक्षणान्युदकानि ओषधीः व्रीह्यादीन् अविषाविषरहिता निरक्षकाणिवा वनानि वृक्षजातानि चूतपनसादीनि गाः अर्वतोश्वान्नॄन्मनुष्याँश्च कर्मकरान् रिरीहि देहि ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

इन्द्रपिबेतिपंचर्चंसप्तदशंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं इन्द्रपिबेत्यनुक्रान्तं। गतः सूक्तविनियोगःप्रथमेरात्रिपर्यायेअच्छावाकस्यआद्याशस्त्रयाज्या सूत्रितंच–इन्द्रपिबतुभ्यंसुतोमदायेति।

सैषाप्रथमा–

इन्द्र॒पिब॒तुभ्यं॑सु॒तोमदा॒याव॑स्य॒हरी॒विमु॑चा॒सखा॑या ।
उ॒तप्रगा॑यग॒णआनि॒षद्याथा॑य॒ज्ञाय॑गृण॒तेवयो॑धाः ॥ १ ॥

इन्द्र॑ । पिब॑ । तुभ्य॑म् । सु॒तः । मदा॑य । अव॑ । स्य॒ । हरी॒ इति॑ ।
वि । मु॒च॒ । सखा॑या । उ॒त । प्र । गा॒य॒ । ग॒णे । आ । नि॒ऽसद्य॑ ।
अथ॑ । य॒ज्ञाय॑ । गृ॒ण॒ते । वयः॑ । धाः॒ ॥ १ ॥

हेइन्द्र तं सोमं पिब यः सोमस्तुभ्यं मदाय मदार्थं सुतोभिषुतः यतस्त्वयासोमः पातव्यः अतःकारणात् सखाया समानख्यानौ मित्रभूतौवा हरी अश्वौ अवस्य अवस्थापय तदनन्तरं

विमुच रथाद्विमुंच उतापिचगणे अस्मत्स्तोतृसंघे आ आभिमुख्येन निषद्योपविश्य प्रगायअस्माभिःकृतंस्तोत्रमुपश्लोकय अथानन्तरं यज्ञाय यजमानाय गृणते स्तुवते वयोन्नंधाः देहि ॥१॥

द्वितीयेरात्रिपर्यायेच्छावाकस्यपिबेतिशस्त्रयाज्या सूत्रितंच—अस्यपिबेतियाज्येति।

सैषासूक्तेद्वितीया—

अस्य॑पिब॒यस्य॑जज्ञा॒नइ॑न्द्र॒मदा॑य॒क्रत्वे॒अपि॑बोविरप्शिन्।
तमु॑ते॒गावो॒नर॒आपो॒अद्रि॒रिन्दुं॒सम॑ह्यन्पी॒तये॒सम॑स्मै ॥ २ ॥

अस्य॑ । पि॒ब॒ । यस्य॑ । ज॒ज्ञा॒नः । इ॒न्द्र॒ । मदा॑य । क्रत्वे॑ । अपि॑बः ।
वि॒ऽर॒प्शि॒न् । तम् । ऊँ॒ इति॑ । ते॒ । गाव॑ः । नर॑ः । आप॑ः । अद्रि॑ः ।
इन्दु॑म् । सम् । अ॒ह्य॒न् । पी॒तये॑ । सम् । अ॒स्मै ॥ २ ॥

हेइन्द्र अस्यइमंसोमंपिब हेविरप्शिन् महन्जज्ञानोजायमानएवत्वंयस्ययंसोमंअपिबःपूर्वं पीतवानसि किमर्थं मदायहर्षाय क्रत्वेकर्मणे वृत्रवधादिलक्षणंवीर्यकर्मकर्तुंच तमुतादृशमेवेन्दुंसोमंगावःगविभवाःश्रपणसाधनाःक्षीरादयः नरोनेतारोध्वर्यवः आपोवसतीवर्याख्याः अद्रिरभिषवार्थोग्रावाएतेसर्वे अस्मैअस्येन्द्रस्यतेतवपीतयेपानार्थं समह्यन्समगमयन् हिगतावित्यस्यैतद्रूपं पुनःसमितिपूरकः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

समि॑द्धेअ॒ग्नौसु॒तइ॑न्द्र॒सोम॒आत्वा॑वहन्तु॒हर॑यो॒वहि॑ष्ठाः।
त्वा॒य॒तामन॑साजोहवी॒मीन्द्राया॑हिसु॒वि॒ताय॑म॒हेन॑ः ॥ ३ ॥

सम्ऽइ॑द्धे । अ॒ग्नौ । सु॒ते । इ॒न्द्र॒ । सोमे॑ । आ । त्वा॒ । व॒ह॒न्तु॒ ।
हर॑यः । वहि॑ष्ठाः । त्वा॒ऽय॒ता । मन॑सा । जो॒ह॒वी॒मि॒ । इन्द्र॑ ।
आ । या॒हि॒ । सु॒वि॒ताय॑ । म॒हे । न॒ः ॥ ३ ॥

अग्नौसमिद्धेसम्यगिन्धनैःदीप्ते सोमेसुते अभिषुतेसति हेइन्द्र त्वात्वांवहिष्ठाः वोढृतमाः हरयोश्वाःआवहन्तु इमंयज्ञंप्रत्यानयन्तु अहंचत्वायता त्वांकामयमानेनमनसाजोहवीमि पुनःपुनराह्वयामि हेइन्द्र त्वंनोस्माकंमहेमहते सुवितायकल्याणाय आयाहिआगच्छ ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

आयाहिशश्वदुशतायंयाथेन्द्रंमहामनंसासोमपेयम् ।
उपब्रह्माणिशृणवइमानोथांतेयज्ञस्तन्वे३वयोधात् ॥ ४॥

आ । याहि । शश्वंत् । उशता । ययाथ । इन्द्रं । महा । मनंसा ।
सोमऽपेयंम् । उपं । ब्रह्मांणि । शृणवः । इमा । नः । अथं ।
ते । यज्ञः । तन्वें । वयंः । धात् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र पुराशश्वद्बहुकृत्वोययाथ सोमपानार्थंयज्ञंगतवानसि अतःकारणात् उशताअस्मान्कामयमानेन महामहतामनसासह सोमपेयंसोमःपीयतेयस्मिन्तादृशमस्मदीयंयज्ञं आयाहिअभिगच्छ आगत्यच ब्रह्माणिस्तोत्राणि इमाइदानींप्रयुज्यमानानि नोस्मदीयानिउपश्शृणवःउमश्शृणु अथानन्तरं यज्ञोयजमानस्तेतवतन्वेशरीरायत्वच्छरीरपोषार्थं वयोन्नंसोमात्मकंधातद्ददातु ॥४॥

अथपंचमी–

यदिन्द्रदिविपार्येयदृधग्यद्वास्वेसदनेयत्रवासि ।
अतोनोयज्ञमवसेनियुत्वान्त्सजोषाःपाहिगिर्वणोमरुद्भिः ॥ ५॥१२॥

यत् । इन्द्र । दिवि । पार्ये । यत् । ऋधंक् । यत् । वा । स्वे ।
सदने । यत्रं । वा । असि । अतः । नः । यज्ञम् । अवसे ।
नियुत्वान् । सऽजोषाः । पाहि । गिर्वणः । मरुत्ऽभिः ॥ ५ ॥ १२ ॥

हेइन्द्र पार्येपारगेदूरदेशे दिविद्युलोकाख्ये यद्यदित्वंवर्तसे यदिवा ऋधक्एतत्पृथक्शनसमानार्थं पृथगन्यस्मिन्देशेवर्तसे यद्वा स्वेस्वकीयेसदनेगृहे अथवा किमनेनविशेषणेन यस्मिन्देशेअसिभवसि अतोस्मात्स्थानादागत्यहेगिर्वणः गिरांसंभक्तरिन्द्र नियुत्वान्नियुश्वाःतद्वान् मरुद्भिःसजोषाःसहप्रीयमाणस्त्वं नोस्माकमवसेरक्षणाययज्ञमस्मदीयंयागंपाहिर यद्वा यज्ञंयजमानसाधनंअस्मदीयंसोमं अवसेतर्पणायपाहि पिब ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अहेळमानइतिपंचर्चंमष्टादशंसूक्तंभरद्वाजस्यार्षंत्रैष्टुभमैन्द्रं अनुक्रान्तंच–अहेळमानइति। गतोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा–

अहे॑ळमान॒उप॑याहिय॒ज्ञंतुभ्यं॑पवन्त॒इन्द॑वःसु॒तासः॑ ।
गावो॒नव॑ज्रि॒न्त्स्वमोको॒अच्छेन्द्राग॑हिप्रथ॒मोय॒ज्ञिया॑नाम् ॥ १॥

अहे॑ळमानः । उप॑ । या॒हि॒ । य॒ज्ञम् । तुभ्य॑म् । प॒व॒न्ते॒ । इन्द॑वः ।
सु॒तासः॑ । गावः॑ । न । व॒ज्रि॒न् । स्वम् । ओकः॑ । अच्छ॑ ।
इन्द्र॑ । आ । ग॒हि॒ । प्र॒थ॒मः । य॒ज्ञिया॑नाम् ॥ १ ॥

हेइन्द्र अहेळमानोऽक्रुध्यंस्त्वं यज्ञमस्मदीयंउपयाहि उपगच्छ यतःकारणात्तुभ्यंत्वदर्थं सुतासःअभिषुताःइन्दवःसोमाःपवन्तेपूयन्ते दशापवित्रेणशोध्यन्ते हेवज्रिन् वज्रवन्निन्द्र गावोन गावःस्वकीयंगोष्ठमिव स्वंस्वकीयंओकःस्थानंद्रोणकलशादिलक्षणं अच्छाभिमुख्येनप्रामुवन्तीतिशेषः अतःकारणात् हेइन्द्र यज्ञियानांयज्ञार्हाणांदेवानांमध्येप्रथमोमुख्यस्त्वं आगहि आगच्छ ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

याते॑का॒कुत्सुकृ॑ता॒यावरि॑ष्ठा॒यया॒शश्व॒त्पिब॑सि॒मध्व॑ऊ॒र्मिम् ।
तया॑पाहि॒प्रते॑अध्व॒र्यु॑रस्था॒त्सन्तेवज्रो॑वर्ततामिन्द्रग॒व्युः ॥ २॥

या । ते॒ । का॒कुत् । सु॒ऽकृ॑ता । या । वरि॑ष्ठा । यया॑ । शश्व॑त् ।
पिब॑सि । मध्वः॑ । ऊ॒र्मिम् । तया॑ । पा॒हि॒ । प्र । ते॒ । अ॒ध्व॒र्युः ।
अ॒स्था॒त् । सम् । ते॒ । वज्रः॑ । व॒र्त॒ता॒म् । इ॒न्द्र॒ । ग॒व्युः ॥ २ ॥

हेइन्द्र या ते तवकाकुज्जिह्वा सुकृतासुष्ठुधात्रानिर्मिता याच वरिष्ठाउरुतमाविस्तीर्णत ययाचमध्वोमधुनःसोमस्यऊर्मिंरसंशश्वद्बहुकृत्वःपिबसि तयाजिह्वयास्मदीयंसोमंपाहिपिब तद थंमध्वर्युरध्वरस्यनेताऋत्विग्गृहीतसोमःसन् प्रास्थात् हविर्धानादुत्तरवेदिदेशंप्रत्यगमत् अपि हेइन्द्र गव्युःशत्रुसंबंधिनीर्गाःआत्मनइच्छन् तेत्वदीयोवज्रःसंवर्ततां शत्रुभिःसंगतोभवतु ता त्वित्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया–

एषद्रप्सोवृषभोविश्वरूपइंद्रायवृष्णेसमकारिसोमः ।
एतंपिबहरिवःस्थातरुग्रयस्येशिषेप्रदिवियस्तेअन्नम् ॥ ३॥

एषः । द्रप्सः । वृषभः । विश्वऽरूपः । इन्द्राय । वृष्णे । सम् ।
अकारि । सोमः । एतम् । पिब । हरिऽवः । स्थातः । उग्र ।
यस्य । ईशिषे । प्रऽदिवि । यः । ते । अन्नम् ॥ ३ ॥

द्रप्सोद्रवणशीलोवृषभःकामानांवर्षिता विश्वरूपःबहुविधरूपोपेतः ईदृग्विधएषसोमः वृष्णेकामानांवर्षित्रेइंद्रायइन्द्रस्यपानार्थं समकारिअभिषवादिभिःसंस्कृतोभूत् हेहरिवः हरीअश्वौ तद्वन्हेस्थातः सर्वेषामधिष्ठातः उग्रउद्गूर्णबलेन्द्र एतमीदृशंसोमंपिब यस्यसोमस्यप्रदिवि जातावेकवचनं प्रभूतेषुदिवसेषु प्रगतेष्वहःसुवा ईशिषे त्वमेवेश्वरोभवसि यश्चसोमस्ते तवअन्नंअन्नत्वेनपरिकल्पितः एतंपिबेत्यन्वयः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

सुतःसोमोअसुतादिन्द्रवस्यानयंश्रेयांचिकितुषेरणाय ।
एतंतितिर्वउपयाहियज्ञंतेनविश्वास्तविषीरापृणस्व ॥ ४ ॥

सुतः । सोमः । असुतात् । इन्द्र । वस्यान् । अयम् । श्रेयान् ।
चिकितुषे । रणाय । एतम् । तितिर्वः । उप । याहि । यज्ञम् ।
तेन । विश्वाः । तविषीः । आ । पृणस्व ॥ ४ ॥

हेइन्द्र सुतोभिषुतोयंसोमः असुतात्अकृताभिषवात्सोमादन्यदीयात्वस्यान्वसीयान् सतरःप्रशस्यतरः तथा चिकितुषेविदुषेअभिज्ञायतुभ्यं रणायरमणीयाय तदर्थं श्रेयाश्चभवति त्वामतिशयेनरमयितेत्यर्थः हेतितिर्वः शत्रूणांतरितरिन्द्र यज्ञंयजनसाधनमेतं उपयाहि उपगच्छ तेनचसोमेनविश्वास्तविषीः सर्वाणिबलानिआपृणस्व आपूरय ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

ह्वयामसित्वेन्द्रयाह्यर्वाङरंतेसोमस्तन्वेभवाति ।
शतक्रतोमादयस्वासुतेषुप्रास्माँअवपृतनासुप्रविक्षु ॥ ५ ॥ १३ ॥

ह्वया॑मसि । त्वा॒ । आ । इ॒न्द्र॒ । या॒हि॒ । अ॒र्वाङ् । अर॑म् । ते॒ ।
सोमः॑ । त॒न्वे॑ । भ॒वा॒ति॒ । शत॑क्रतो॒ इति॒ शत॑ऽक्रतो । मा॒दय॑स्व ।
सु॒तेषु॑ । प्र । अ॒स्मान् । अ॒व॒ । पृत॑नासु । प्र । वि॒क्षु ॥ ५ ॥ १३ ॥

हेइन्द्र त्वात्वांह्वयामसिआह्वयामः अतःकारणात्त्वंअर्वाङस्मदभिमुखःसन्आयाहिआगच्छ अस्मदीयःसोमश्च तेतन्वेतवशरीरायअरंपर्याप्तंभवातिभवतु त्वदीयंशरीरंयथाभिलाषं तर्पयत्वित्यर्थः हेशतक्रतो बहुविधकर्मन्निन्द्र त्वंचसुतेष्वभिषुतेष्वस्मदीयेषुसोमेषु मादयस्व तृप्यस्व मदतृप्तियोगे तदनन्तरं पृतनासुसंग्रामेषु अस्मान्प्राव प्रकर्षेणरक्ष नकेवलंपृतनासु किन्तु विक्षुसर्वासुप्रजासु अस्मान्प्राव प्ररक्ष ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

प्रत्यस्माइतिचतुर्ऋचमेकोनविंशंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षमैन्द्रं चतुर्थीबृहती शिष्टाअनुष्टुभः तथाचानुक्रान्तं—प्रत्यस्मैचतुष्कमानुष्टुभंबृहत्यन्तमिति । प्रातःसवनेच्छावाकस्यइदमुन्नीयमानसूक्तं सूत्रितंच—प्रत्यस्माइत्युन्नीयमानायानूच्येइति ।

तत्रप्रथमा—

प्रत्य॑स्मै॒पिपी॑षते॒विश्वा॑निवि॒दुषे॑भर ।
अ॒रं॒ग॒माय॒जग्म॒येप॑श्चाद्दध्वने॒नरे॑ ॥ १ ॥

प्रति॑ । अ॒स्मै॒ । पिपी॑षते । विश्वा॑नि । वि॒दुषे॑ । भ॒र॒ । अ॒र॒म्ऽग॒माय॑ ।
जग्म॑ये । अप॑श्चात्ऽदध्वने । नरे॑ ॥ १ ॥

हेअध्वर्यो अस्माइन्द्रायप्रतिभर अभिहर सोमंप्रयच्छेत्यर्थः कीदृशायेन्द्राय पिपीषतेपातुमिच्छते विश्वानिसर्वाणिवेद्यानिविदुषेजानते अरंगमाय पर्याप्तगमनाय जग्मयेयज्ञेषुगमनशीलाय अपश्चाद्दध्वने दधिर्गतिकर्मा अपश्चाद्गमनाय सर्वेषामग्रगामिने नरेनेत्रेयज्ञानां ॥ १ ॥

तृतीयेस्वरसाम्नि निष्केवल्येएमेनमितिस्तोत्रियस्तृचः सूत्रितंच—एमेनंप्रत्येतनेत्याद्योवासवैषामिति ।

तत्रप्रथमासूक्तेद्वितीया–

एमे॑नंप्र॒त्येत॑न॒सोमे॑भिःसोम॒पात॑मम् ।
अम॑त्रेभिर्ऋजी॒षिण॒मिन्द्रं॑सु॒तेभि॒रिन्दु॑भिः ॥ २ ॥

आ । ई॒म् । ए॒न॒म् । प्र॒ति॒ऽएत॑न । सोमे॑भिः । सो॒म॒ऽपात॑मम् ।
अम॑त्रेभिः । ऋ॒जी॒षिण॑म् । इन्द्र॑म् । सु॒तेभिः॑ । इन्दु॑ऽभिः ॥ २ ॥

हेअध्वर्यवः सोमेभिःसोमैःकरणभूतैः सोमपातमंअतिशयेनसोमस्यपातारमेनमिन्द्रं आअभिमुखंप्रत्येतनप्रतिगच्छत ईमितिनिपातोनर्थकः कीदृशमिन्द्रं अमत्रेभिःअमत्रैः सोमपात्रैः ग्रहचमसादिभिः ऋजीषिणं ऋजीषंशत्रूणामुपार्जकंबलं तद्वन्तं यद्वा ऋजीषिणमित्युत्तरत्रसंबन्धनीयं सुतेभिरभिषुतैरिन्दुभिः सोमैःऋजीषिणं गतसारःसोमऋजीषः तद्वन्तं अथवा अमत्रेभिः अमत्रैरमात्रैरपरिमितैःअभिषुतैःसोमैः ऋजीषिणं ऋजेर्गत्यर्थात् भावसाधनऋजीषशब्दः ततोमत्वर्थीयइनिः संगतमित्यर्थः एवंविधमिन्द्रंप्रतिगच्छतेत्यन्वयः अन्यआह–अमत्रेभिः ग्रहचमसादिगतैः अभिषुतैः सोमैः ऋजीषिणं बलवन्तमेनंइन्द्रंप्रतिगच्छतेति ॥ २ ॥

अथतृतीया–

यदीं॑सु॒तेभि॒रिन्दु॑भिः॒सोमे॑भिःप्रति॒भूष॑थ ।
वेदा॒विश्व॑स्य॒मेधि॑रोधृ॒षत्तन्त॒मिदेष॑ते ॥ ३ ॥

यदि॑ । सु॒तेभिः॑ । इन्दु॑ऽभिः । सोमे॑भिः । प्र॒ति॒ऽभूष॑थ । वेद॑ ।
विश्व॑स्य । मेधि॑रः । धृ॒षत् । तम्ऽत॑म् । इत् । आ । ई॒ष॒ते ॥ ३ ॥

हेअध्वर्यवः सुतेभिरभिषुतैः इंदुभिरुंदनशीलैः दीप्तैर्वासोमेभिःसोमैः यदिप्रतिभूषथ इन्द्रंप्रतियूयंप्रतिगच्छथ भूप्राप्तावित्यस्यैतद्रूपं तदानींमेधिरोमेधावी मेधोयज्ञस्तद्वान्वासइन्द्रः विश्वस्य विश्वंसर्वंभवदीयंकामंवेद वेत्ति जानाति ज्ञात्वाच धृषत् शत्रूणांधर्षकःसन् तंतमित्तंकाममेव एषतेप्रापयति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

अ॒स्माअ॑स्मा॒इदन्ध॒सोध्व॑र्यो॒प्रभ॑रासु॒तम् ।
कु॒वित्स॑मस्य॒जेन्य॑स्य॒शर्ध॑तो॒भिश॑स्तेरव॒स्पर॑त् ॥ ४ ॥ १४ ॥

अस्मैऽअंस्मै । इत् । अन्धंसः । अध्वंर्यो इतिं । प्र । भर । सुतम् ।
कुवित् । समस्य । जेन्यंस्य । शर्धंतः । अभिऽशंस्तेः । अवऽस्पंरत् ॥ ४॥१४॥

अस्मा अस्माइत् अस्माएवेन्द्राय नान्यस्मै हेअध्वर्यो त्वंअन्धसः सोमलक्षणस्यान्नस्य सुतमभिषुतंरसं प्रभर संप्रहर प्रयच्छेतियावत् सचेन्द्रः समस्यसर्वस्यजेन्यस्य जेतव्यस्य शर्धतः उत्सहमानस्यशत्रोः अभिशस्तेः अभिशंसनात् तत्कृताद्धिंसनात्कुविद्वहुशः अवस्परत् अस्मान्पालयतु ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

यस्यत्यदितिचतुर्ऋचंविंशंसूक्तं । भरद्वाजस्यार्षमौष्णिहमैन्द्रं अनुक्रम्यतेच—यस्यौष्णिहमिति । महाव्रतेपिनिष्केवल्येऔष्णिहतृचाशीतावेतत्सूक्तं तथैवपंचमारण्यकेसूत्रितं—यस्यत्यच्छंबरंमदइतित्रयस्तृचागायत्र्यइति ।

तत्रप्रथमा—

यस्यत्यच्छम्बरंमदेदिवोदासायरन्धयः । अयंससोमइन्द्रतेसुतःपिब ॥१॥
यस्यं । त्यत् । शंबरम् । मदें । दिवंःऽदासाय । रन्धयंः । अयम् ।
सः । सोमंः । इन्द्र । ते । सुतः । पिबं ॥ १ ॥

हेइन्द्र यस्यसोमस्यमदेपानेनजनितेहर्षेसति शंबरमसुरं दिवोदासायराज्ञेरंधयः अहिंसीः यद्वा वशीकृतवानसि रध्यतिर्वशगमनइतियास्कः । त्यदितिक्रियाविशेषणं त्यत्तत्प्रसिद्धं यथा भवतितथाअरन्धयइत्यर्थः हेइन्द्र सोयंसोमस्तेत्वदर्थंसुतोभिषुतः अतस्तंपिब ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यस्यंतीव्रसुतंमदंमध्यमन्तंचरक्षंसे । अयंससोमइन्द्रतेसुतःपिब ॥२॥
यस्यं । तीव्रऽसुतंम् । मदंम् । मध्यंम् । अन्तंम् । च । रक्षंसे ।
अयम् । सः । सोमंः । इन्द्र । ते । सुतः । पिबं ॥ २ ॥

हेइन्द्र त्वंयस्यसोमस्यअवयवभूतंतीव्रसुतंतीक्ष्णंसुतमभिषवोयस्यसतीव्रसुतः प्रातःसवनिकः तंमदंमदकरंसोमरसं मध्यं मध्यंदिनसवनगतं अंतं तृतीयसवनगतंचसोमरसं रक्षसे रक्षसि सोयंसोमस्त्वदर्थमभिषुतस्तंपिबेति ॥ २ ॥

अथतृतीया–

यस्यगाअन्तरश्मनोमदेदृळ्हाअवासृजः ।
अयंससोमइन्द्रतेसुतःपिब ॥ ३ ॥

यस्य । गाः । अन्तः । अश्मनः । मदे । दृळ्हाः । अवऽअसृजः ।
अयम् । सः । सोमः । इन्द्र । ते । सुतः । पिब ॥ ३ ॥

यस्यसोमस्यमदेमदकरेरसेपीतेसति अश्मनः बलासुरेणनिहितस्यपर्वतस्यअन्तर्मध्येविद्यमानाः दृळ्हाः दृढपिधानाश्चगाःपणिभिरपहृताः अवासृजः बलस्यबन्धनाद्व्यसृजः ससोमइत्यादिगतं ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

यस्यमन्दानोअन्धसोमाघोनंदधिषेशवः ।
अयंससोमइन्द्रतेसुतःपिब ॥ ४ ॥ १५ ॥

यस्य । मन्दानः । अन्धसः । माघोनम् । दधिषे । शवः । अयम् ।
सः । सोमः । इन्द्र । ते । सुतः । पिब ॥ ४ ॥ १५ ॥

हेइन्द्र त्वंयस्यअन्धसःसोमलक्षणस्यान्नस्यपानेनमन्दानोमंदमानः हृष्टःसन् माघोनंऐन्द्रंशवः असाधारणंबलं दधिषे धारयसि येनसोमेन तवेन्द्रत्वंजातमित्यर्थः सोयंसोमः सुतोभिषुतस्तंपिब ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेपंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

॥ इतिषष्ठेमंडलेतृतीयोनुवाकः ॥ ३ ॥

चतुर्थेनुवाकेषट्सूक्तानि तत्रयोरयिवइतिचतुर्विंशत्यृचंप्रथमंसूक्तं बृहस्पतिपुत्रस्यशंयोरार्षमैन्द्रं आदितःषळनुष्टुभः सप्तम्यष्टमीनवम्योविराजः अष्टम्यैकैववाविराट् शिष्टास्त्रिष्टुभः तथाचानुक्रान्तं–योरयिवश्चतुर्विंशतिःशंयुर्बार्हस्पत्योह्याद्यौषळनुष्टुभस्तिस्रश्चविराजोमध्यमैववासामिति॥ गतःसूक्तविनियोगः ।

तत्रप्रथमा–

योरयिवोरयिन्तमोयोद्युम्नैर्द्युम्नवत्तमः ।
सोमःसुतःसइन्द्रतेस्तिस्वधापतेमदः ॥ १ ॥

यः । र॒यि॒ऽव॒ः । र॒यि॒म्ऽत॑मः । यः । द्यु॒म्नै॑ः । द्यु॒म्नव॑त्ऽतमः ।
सोम॑ः । सु॒तः । सः । इ॒न्द्र॒ । ते॒ । अस्ति॑ । स्व॒धा॒ऽप॒ते॒ । मद॑ः ॥ १ ।

हेरयिवोधनवन्निन्द्र यःसोमःरयिन्तमःअतिशयेनरयिमान् धनवान् यश्चद्युम्नैर्द्योतमानैर्यशोभिः द्युम्नवत्तमोतिशयेनयशस्वी हेस्वधापते स्वधायाःअन्नस्यसोमलक्षणस्यपालकेन्द्र ससोमोभिषुतः सन् तेतवमदःमदकरःअस्ति भवति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यःश॒ग्मस्तु॑विशग्मतेरा॒योदा॒माम॑ती॒नाम् ।
सोम॑ःसु॒तःसइ॑न्द्र॒तेऽस्ति॑स्व॒धापते॒मद॑ः ॥ २ ॥

यः । श॒ग्मः । तु॒वि॒ऽश॒ग्म॒ । ते॒ । रा॒यः । दा॒मा । म॒ती॒नाम् ।
सोम॑ः । सु॒तः । सः । इ॒न्द्र॒ । ते॒ । आस्ति॑ । स्व॒धा॒ऽप॒ते॒ । मद॑ः ॥ २ ॥

हेतुविशग्म बहुसुखेन्द्र यःशग्मःसुखकरः तेत्वदीयःसोमः मतीनांस्तोतॄणांरायोधनस्यदामा दाताभवति हेस्वधापतेइन्द्र ससोमोभिषुतस्तवमदकरोभवति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

येन॑वृ॒द्धोनशव॑सातु॒रोनस्वाभि॑रू॒तिभि॑ः ।
सोम॑ःसु॒तःसइ॑न्द्र॒तेऽस्ति॑स्व॒धापते॒मद॑ः ॥ ३ ॥

येन॑ । वृ॒द्धः । न । शव॑सा । तु॒रः । न । स्वाभि॑ः । ऊ॒तिऽभि॑ः ।
सोम॑ः । सु॒तः । सः । इ॒न्द्र॒ । ते॒ । अस्ति॑ । स्व॒धा॒ऽप॒ते॒ । मद॑ः ॥ ३ ॥

इमौनशब्दौसमुच्चयार्थौ येनपीतेनसोमेनवृद्धोनप्रवृद्धश्चसन्स्वाभिरूतिभिःआत्मीयैर्मरुद्भिः सार्धं शवसाबलेनतुरःशत्रूणांहिंसकश्चभवसि ससोमइत्यादिपूर्ववत् ॥ ३ ॥

पृष्ठचषळहस्यचतुर्थेहनिप्रउगशस्त्रेत्यमुवइत्यैन्द्रस्तृचः सूत्रितंच—त्यमुवोअप्रहणमपत्यंवृजिनरिपुमिति ।

तत्रप्रथमासूक्तेचतुर्थी—

त्यमु॑वो॒अप्र॑हणंगृ॒णी॒षेशव॑स॒स्पाति॑म् ।
इन्द्र॑ंवि॑श्वा॒साह॑ंन॒रंमंहि॑ष्ठंवि॒श्वच॑र्षणिम् ॥ ४ ॥

त्यम् । ऊँ इति । वः । अप्रऽहनम् । गृणीषे । शवसः । पतिम् ।
इन्द्रम् । विश्वऽसहम् । नरम् । मंहिष्ठम् । विश्वऽचर्षणिम् ॥ ४ ॥

हेऋत्विग्यजमानाः वोयुष्मदर्थं त्यमुतमेवेन्द्रंगृणीषे स्तौमि यद्वा वोयूयंगृणीषे गृणीत स्तुत वचनव्यत्ययः कीदृशमिन्द्रं अप्रहणं अप्रहन्तारंभक्तानामनुग्राहकं शवसोबलस्यपतिं पालकं विश्वासाहं विश्वस्यशत्रोरभिभवितारं नरंनेतारं मंहिष्ठंदातृतमं विश्वचर्षणिं सर्वस्यद्रष्टारं ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

यंवर्धयन्तीद्गिरःपतिंतुरस्यराधसः ।
तमिन्न्वस्यरोदसीदेवीशुष्मंसपर्यतः ॥ ५ ॥ १६ ॥

यम् । वर्धयन्ति । इत् । गिरः । पतिम् । तुरस्य । राधसः । तम् ।
इत् । नु । अस्य । रोदसी इति । देवी इति । शुष्मम् । सपर्यतः ॥ ५॥१६॥

गिरःस्तुतयःइन्द्रसंबन्धिनंयमित् यमेवशुष्मंबलंवर्धयन्ति कीदृशंपतिं ईश्वरं कस्यतुरस्य हिंसकस्यशत्रोराधसोधनस्यशत्रुधनानामपहर्तारमित्यर्थः अस्येन्द्रस्यतमित् तमेवशुष्मंशोषकं लं देवीदेवनशीलेरोदसी द्यावापृथिव्यौ नुक्षिप्रंसपर्यतः परिचरतः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेषोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अथषष्ठी—

तद्वउक्थस्यबर्हणेन्द्रायोपस्तृणीषणि ।
विपोनयस्योतयोवियद्रोहन्तिसक्षितः ॥ ६ ॥

तत् । वः । उक्थस्य । बर्हणा । इन्द्राय । उपऽस्तृणीषणि ।
विपः । न । यस्य । ऊतयः । वि । यत् । रोहन्ति । सऽक्षितः ॥ ६ ॥

हेस्तोतारः वोयुष्मदीयस्योक्थस्यस्तोत्रस्यतद्बर्हणा बहुत्वंमाहात्म्यं इन्द्राय इन्द्रार्थं उपतृणीषणिउपस्तरणीयं उपेत्यविस्तरणीयं इन्द्रोयथास्तोत्रस्यमाहात्म्यंजानीयात् तथाविस्तारत्यर्थः यस्येन्द्रस्य ऊतयोरक्षाःविपोनमेधाविनइवभवन्ति सर्वकार्यकुशलाइत्यर्थः यद्वाने-

तिपूरकः विप्रोविप्रस्यमेधाविनोयस्येन्द्रस्येतियोज्यं यत्यस्मिन्चेन्द्रेसक्षितः समाननिवासाः संहताऊतयः विरोहन्ति प्रादुर्भवंति तस्माइन्द्रायेत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

अवि॑दद्द॒क्षं॑मि॒त्रोनवी॑यान्पपा॒नोदे॒वेभ्यो॒वस्यो॑अचैत् ।
स॒स॒वान्त्स्तौ॒लाभि॑र्धौ॒तरी॑भिरुरु॒ष्यापा॒युर॑भव॒त्सखि॑भ्यः ॥७॥

अवि॑दत् । दक्ष॑म् । मि॒त्रः । नवी॑यान् । प॒पा॒नः । दे॒वेभ्यः॑ । वस्यः॑ ।
अ॒चै॒त् । स॒स॒ऽवान् । स्तौ॒लाभिः॑ । धौ॒तरी॑भिः । उ॒रु॒ष्या । पा॒युः ।
अ॒भ॒व॒त् । सखि॑ऽभ्यः ॥ ७ ॥

सइन्द्रः दक्षंकर्मसुसमर्थं प्रवृद्धंवायष्टारं अविदत् जानाति कीदृशःमित्रोमित्रभूतः नवीयान्नवतरः कल्याणतरःस्तुत्यतरोवा सचपपानःसोमंपिबन् देवेभ्यःस्तोतृभ्यः वस्योवसीयः श्रेष्ठंधनंअचैत्चिनोति उपचितंकरोति ददातीतियावत् अपिच ससवान्ससमित्यन्ननाम हविर्लक्षणान्नोपेतःसइन्द्रः स्तौलाभिःस्थूलाभिःप्रवृद्धाभिः धौतरीभिःकंपनकारिणीभिर्वडवाभिः ईदृशैर्मरुद्भिर्वायुक्तःसन् सखिभ्यःस्तोतृभ्यःउरुष्यारक्षणेच्छयाआगत्यपायुरभवत् रक्षकोभवति यद्वा ससवानितिसनतेःक्वसौरूपं स्तौलाभिर्धौतरीभिःससवान्संभजमानइतिसंबंधः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

ऋ॒तस्य॑प॒थिवे॒धाअ॑पायिश्रि॒येमनां॑सिदे॒वासो॑अक्रन् ।
दधा॑नो॒नाम॑म॒होवचो॑भि॒र्वपु॑र्दृ॒शये॑वे॒न्यो॒३॒॑व्या॑वः ॥ ८ ॥

ऋ॒तस्य॑ । प॒थि । वे॒धाः । अ॒पा॒यि॒ । श्रि॒ये । मनां॑सि । दे॒वासः॑ ।
अ॒क्र॒न् । दधा॑नः । नाम॑ । म॒हः । वचः॑ऽभिः । वपुः॑ । दृ॒शये॑ । वे॒न्यः॑ ।
वि । आ॒व॒रित्या॑वः ॥ ८ ॥

ऋतस्ययज्ञस्यपथि मार्गे वेधाः विधाता सर्वस्यद्रष्टासोमः अपायि इन्द्रेणपीतोभूव यद्वा वेधा विधाता इन्द्रःअपायि सोमंपिबतु व्यत्ययेनकर्तरिचिण् तस्मिन्सोमेइन्द्रस्यमनांसि श्रिये श्रयितुं देवाःस्तोतारऋत्विजः अक्रन् कर्माणिकुर्वन्ति सचेन्द्रःनाम शत्रूणांनामकं महोमहत्वआत्मीयंवपुःशरीरंदधानोधारयन् वचोभिः स्तुतिभिः वेन्योवननीयःसंभजनीयश्चसन्दृशयेदर्शनार्थं

व्यावःविवृणोतु प्रकाशयतु अनुकूलंतेजइतिशेषः यद्वा वेन्यइतिवेनतेःकान्तिकर्मणोरूपं वपुरितिरूपनाम वेन्यःकमनीयः वपुःभास्वरंरूपं दृशयेदर्शनार्थं व्यावः विवृणोतु वचोभिःस्तूयमानः सन्॥ ८ ॥

अथनवमी–

द्युमत्तमंदक्षंधेह्यस्मेसेधाजनानांपूर्वीरराती।
वर्षीयोवयःकृणुहिशचीभिर्धनस्यसातावस्माँअविड्ढि ॥ ९ ॥

द्युमत्ऽतमम् । दक्षम् । धेहि । अस्मे इति । सेध । जनानाम् । पूर्वीः । अरातीः । वर्षीयः । वयः । कृणुहि । शचीभिः । धनस्य । सातौ । अस्मान् । अविड्ढि ॥ ९ ॥

हेइन्द्र द्युमत्तमं दीप्तिमत्तमं दक्षंबलंअस्मेअस्मासुधेहि धारय जनानांस्तोतॄणामस्माकं पूर्वींर्बह्वीररातीः शत्रुसेनाः सेध निषेध निवारय अपिचास्माकं वर्षीयःवृद्धतरं वयोन्नं शचीभिरात्मीयाभिः प्रज्ञाभिः कृणुहिकुरु तथाधनस्यसातौसंभजनेअस्मान्अविड्ढि गमय यद्वाधनस्य संभजनार्थंअस्मान्रक्ष ॥ ९ ॥

अथदशमी–

इन्द्रतुभ्यमिन्मघवन्नभूमवयंदात्रेहरिवोमाविवेनः।
नकिरापिर्ददृशेमर्त्यत्राकिमङ्गरध्रचोदनंत्वाहुः ॥ १० ॥ १७ ॥

इन्द्र । तुभ्यम् । इत् । मघऽवन् । अभूम । वयम् । दात्रे । हरिऽवः । मा । वि । वेनः । नकिः । आपिः । ददृशे । मर्त्यऽत्रा । किम् । अङ्ग । रध्रऽचोदनम् । त्वा । आहुः ॥ १० ॥ १७ ॥

हेमघवन् धनवन्निन्द्र दात्रेकामानांदात्रे तुभ्यमित् तुभ्यमेव वयंशेषभूताअभूम यद्वा त्व-
दात्रे हविषांदानेवर्तमानाः अभूम हेहरिवः हरिवन्निन्द्र अतःकारणात्त्वमाविवेनः माविग-
भूः अस्मान्सर्वदाकामयस्व वेनतिःकान्तिकर्मा मर्त्यत्रा मर्त्येषुमनुष्येषुमध्ये आपिर्बन्धुः
कश्चिदपिनकिर्ददृशे नैवदृश्यते किमनेनविशेषकथनेन अंग हेइन्द्र त्वा त्वां रध्रचोदन
राधकस्यसमृद्धस्यधनस्यचोदनं चोदयितारं आहुः कथयन्ति पुराजाः ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथैकादशी–

माजस्व॑नेवृषभनोररीथा॒माते॑रे॒वतः॑स॒ख्येरि॑षाम ।
पू॒र्वी॑ष्टइन्द्रनि॒ष्षिधो॒जने॑षुज॒ह्यसु॑ष्वी॒न्प्रवृ॒हापृ॑णतः ॥ ११ ॥

मा । जस्व॑ने । वृ॒ष॒भ॒ । न॒ः । र॒री॒था॒ः । मा । ते॒ । रे॒वतः॑ । स॒ख्ये ।
रि॒षा॒म॒ । पू॒र्वीः॑ । ते॒ । इ॒न्द्र॒ । नि॒ःऽसिधः॑ । जने॑षु । ज॒हि ।
असु॑स्वीन् । प्र । वृ॒ह॒ । अपृ॑णतः ॥ ११ ॥

हेवृषभ कामानांवर्षितरिन्द्र जस्वने जसिरुपक्षयकर्मा उपक्षयित्रे राक्षसादये नोस्मान् माररीथाः मादाः रेवतोधनवतस्तेतवसख्येसखित्वेवर्तमानावयंमारिषाम हिंसितामाभूम हेइन्द्र तेत्वदीयाःपूर्वीःबह्वीः निःषिधःनिःषेधाः निवारणानिजनेषुशत्रुषुनिहिताःसन्ति यद्वा निःषिधोनिषेधार्थारज्जवः ताःशत्रुजनेषुतवबद्ध्वोविद्यन्ते अतःकारणात् असुस्वीन्अनभिषोतॄन्अयजमानान्जहि मारय अपृणतः हवींष्यप्रयच्छतश्चप्रवृह उन्मूलय पृणदानेइतिधातुः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी–

उद॒भ्राणी॑वस्त॒नयं॑न्निय॒र्तीन्द्रो॒राधां॒स्यश्व्या॑नि॒गव्या॑ ।
त्वमं॑सिप्र॒दिवः॑का॒रुधा॑या॒मात्वा॑दा॒मान॒आद॑भन्म॒घोनः॑ ॥ १२॥

उत् । अ॒भ्राणि॑ऽइव । स्त॒नयं॑न् । इ॒यर्ति॒ । इन्द्रः॑ । राधां॑सि ।
अश्व्या॑नि । गव्या॑ । त्वम् । अ॒सि॒ । प्र॒ऽदिवः॑ । का॒रुऽधा॑याः ।
मा । त्वा॒ । अ॒दा॒मानः॑ । आ । द॒भ॒न् । म॒घोनः॑ ॥ १२ ॥

अभ्राणीवस्तनयन्गर्जयन्पर्जन्यःयथामेघान्उद्गमयति एवमिन्द्रःअश्व्यानि अश्वसंबन्धीनि गव्यागव्यानिगोसंबन्धीनि एतत्समूहद्वयरूपाणि राधांसिधनानि उदियर्ति उदीरयति उद्गमयति स्तोतृभ्योदातुं उत्तरार्धःप्रत्यक्षकृतः हेइन्द्र प्रदिवःपुराणस्त्वं कारुधायाः कारूणांस्तोतॄणांधारयितासि भवसि तादृशंत्वात्वांमघोनोधनवन्तःकृपणाः अदामानःहविषामदातारःमाआदभन् माहिंसिषुः यद्वावचनव्यत्ययः मघवानंधनवन्तंत्वामितिसंबंधः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी–

अध्वर्यो॑वीर॒प्रम॒हेसु॒ताना॒मिन्द्रा॑यभर॒सह्य॑स्य॒राजा॑ ।
यः॑पू॒र्व्याभि॑रु॒तनूत॑नाभि॒र्गी॒र्भिर्वा॑वृ॒धेगृ॑ण॒तामृषी॑णाम् ॥ १३ ॥

अध्व॑र्यो॒ इति॑ । वी॒र॒ । प्र । म॒हे । सु॒ताना॑म् । इन्द्रा॑य । भ॒र॒ ।
सः । हि । अ॒स्य॒ । राजा॑ । यः । पू॒र्व्याभिः॑ । उ॒त । नूत॑नाभिः ।
गी॒ःऽभिः । व॒वृ॒धे । गृ॒ण॒ताम् । ऋषी॑णाम् ॥ १३ ॥

हेवीर हविषांविशेषेणप्रेरयितरध्वर्यो महेमहतेअस्मैइन्द्रायसुतानां कर्मणिषष्ठी सुतानभिषुतान्सोमान्प्रभर प्रहर प्रगमय सहिखल्विन्द्रःअस्यसोमस्यराजास्वामीभवति यइन्द्रः पूर्व्याभिः पूर्वकालेकृताभिः उतापिच नूतनाभिःइदानींक्रियमाणाभिः गृणतांस्तुवतांऋषीणांसंबन्धिनीभिर्गीर्भिः उभयविधाभिःस्तुतिभिर्वावृधेवर्धते सइन्द्रः यस्मात्सोमस्यराजातस्मादस्मैसोमःप्रदेयइत्यर्थः ॥१३ ॥

प्रथमेरात्रिपर्यायेमैत्रावरुणस्यअस्यमदइतिशस्त्रयाज्या सूत्रितंच–अस्यमदेपुरुवर्पांसिविद्वानितियाज्येति ।

सैषात्रचतुर्दशी–

अ॒स्यमदे॑पु॒रुवर्पां॑सिवि॒द्वानिन्द्रो॑वृ॒त्राण्य॑प्र॒तीज॑घान ।
तमु॒प्रहो॑षि॒मधु॑मन्तमस्मै॒सोमं॑वी॒राय॑शि॒प्रिणे॒पिब॑ध्यै ॥ १४ ॥

अ॒स्य । मदे॑ । पु॒रु । वर्पां॑सि । वि॒द्वान् । इन्द्रः॑ । वृ॒त्राणि॑ ।
अ॒प्र॒ति । ज॒घा॒न॒ । तम् । ऊँ इति॑ । प्र । हो॒षि॒ । मधु॑ऽमन्तम् ।
अ॒स्मै॒ । सोम॑म् । वी॒राय॑ । शि॒प्रिणे॑ । पिब॑ध्यै ॥ १४ ॥

अस्यसोमस्यपानेनमदेहर्षेसति विद्वान्अभिज्ञइन्द्रः पुरुपुरूणिबहूनिवर्पांसि आवरकावृत्राणिशत्रून्अप्रतिस्वयमन्यैरप्रतिगतःसन् जघान हतवान् यद्वा वर्पइतिरूपनाम बहूनि र्पांसिअसुरमाययानिर्मितानि रूपाणि विद्वान्जानन्निन्द्रः वृत्राण्यावरकाणिरक्षःप्रभृतीनि नःपूर्वमन्यैरप्रतिगतानि जघानहतवान् मधुमन्तंमाधुर्यवन्तंतमुतमेवसोमंशिप्रिणेशोभनहनुकाअस्मैवीराय शत्रूणांवारयित्रेइन्द्राय पिबध्यैपातुंप्रहोषि हेअध्वर्योप्रजुहुधि ॥ १४ ॥

द्वितीयेरात्रिपर्यायेमैत्रावरुणस्यैवपातासुतमितिशस्त्रयाज्या सूत्रितंच-पातासुतमिन्द्रोअस्तुसोमंहन्तावृत्रमितियाज्येति ।

सैषात्रपंचदशी—

पाता॑सु॒तमिन्द्रो॑अस्तु॒सोम॒ंहन्ता॑वृ॒त्रं॑वज्रे॑णमन्दसा॒नः ।
गंता॑य॒ज्ञंप॑रा॒वत॑श्चि॒दच्छा॒वसु॑र्धी॒नाम॑वि॒ताका॒रुधा॑याः ॥ १५॥

पाता॑ । सु॒तम् । इन्द्रः॑ । अ॒स्तु॒ । सोम॑म् । हन्ता॑ । वृ॒त्रम् । वज्रे॑ण ।
म॒न्द॒सा॒नः । गन्ता॑ । य॒ज्ञम् । प॒रा॒ऽवतः॑ । चि॒त् । अच्छ॑ । वसुः॑ ।
धी॒नाम् । अ॒वि॒ता । का॒रुऽधा॑याः ॥ १५ ॥ १८ ॥

अयमिन्द्रः सुतमभिषुतंसोमंपातास्तु साधुपाताभवतु साधुकारिणितृन् अतएवनलोकाव्ययेतिषष्ठीषतिषेधाद्द्वितीया एवंहन्तेत्यादावपिद्रष्टव्यं तेनचसोमेनमन्दसानः माद्यन्वज्रेणायुधेनवृत्रमावरकंशत्रुंहन्तास्तु भवतु एतदुभयार्थंपरावतश्चित् दूरदेशादपियज्ञमच्छअस्मदीयंयज्ञमभिगन्ताभवतु दूरदेशस्थोपिशीघ्रमस्मद्यज्ञेसोमपानायागच्छत्वित्यर्थः कीदृशइन्द्रः वसुःसर्वेषांनिवासयिता धीनांध्यातॄणांस्तोतॄणांकर्मणांवाअवितारक्षिता कारुधायाःकारूणांकर्तॄणांयजमानानांधारयिता ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

तृतीयेरात्रिपर्यायेप्रशास्तुरिदंत्यदितिशस्त्रयाज्या सूत्रितंच—इदंत्यत्पात्रमिन्द्रपानमितियाज्येति ।

सैषासूक्तेषोडशी—

इ॒दंत्यत्पात्र॑मिन्द्र॒पान॒मिन्द्र॑स्यप्रि॒यम॒मृत॑मपायि ।
मत्स॒द्यथा॑सौमन॒साय॑दे॒वं०य१॒स्मद्द्वेषो॑यु॒यव॒द्व्यंहः॑ ॥ १६ ॥

इ॒दम् । त्यत् । पात्र॑म् । इ॒न्द्र॒ऽपान॑म् । इन्द्र॑स्य । प्रि॒यम् ।
अ॒मृत॑म् । अ॒पा॒यि॒ । मत्स॑त् । यथा॑ । सौ॒म॒न॒साय॑ । दे॒वम् ।
वि । अ॒स्मत् । द्वेषः॑ । यु॒यव॑त् । वि । अंहः॑ ॥ १६ ॥

पात्रंपातव्यंइन्द्रपानं इन्द्रस्यपानार्हं इन्द्रस्यप्रियंअनुकूलं त्यत्तदिदंसोमात्मकममृतंअपायि इन्द्रःपिबतु व्यत्ययेनकर्तरिचिण् यद्वा एतदमृतंअपायि इन्द्रेणपीयतां यथायेनप्रकारेणपीतःसोमः सौमनसायसुमनस्त्वायदेवमिन्द्रं मत्सत्मादयेत् तथापीयतामित्यर्थः सपीतसोमइन्द्रः द्वेषोद्वेष्टॄन्अस्मत्अस्मत्तःवियुयवत् वियोजयतु अंहःपापंचअस्मत्तोवियोजयतु ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी—

ए॒नाम॑न्दा॒नोज॒हिशू॑र॒शत्रू॑ञ्जा॒मिमजा॑मिंमघवन्न॒मित्रा॑न् ।
अ॒भि॒षे॒णाँअ॒भ्या॒३॒ऽदेदि॑शाना॒न्परा॑चइन्द्र॒प्रमृ॑णाज॒हीच॑ ॥१७॥

ए॒ना । म॒न्दा॒नः । ज॒हि । शू॒र॒ । शत्रू॑न् । जा॒मिम् । अजा॑मिम् ।
म॒घ॒ऽव॒न् । अ॒मित्रा॑न् । अ॒भि॒ऽसे॒नान् । अ॒भि । आ॒ऽदेदि॑शानान् ।
परा॑चः । इ॒न्द्र॒ । प्र । मृ॒ण॒ । ज॒हि । च॒ ॥ १७ ॥

हेमघवन् धनवन् शूर शौर्यवन्निन्द्र एनाएनेनप्रकृतेनानेनसोमेनमन्दानोमन्दमानोमाद्यन् जामिंज्ञातिंअजामिंतद्विलक्षणं एवमुभयविधानमित्रान्अस्मत्प्रतिकूलाचरणपरान्शत्रून् जहि हिंसितान्कुरु किंच अभिषेणान्प्रत्यभिगताःसेनायेषांतादृशान् अस्मदभिमुखंआदेदिशानान् आयुधानिपुनःपुनःआदिशतोविसृजतःशत्रूंश्च हेइन्द्र पराचः प्रमृणतेयथापराङ्मुखाभवन्ति तथाबाधस्व तदनन्तरंतान्जहिच ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

आ॒सुष्मा॑णोमघवन्निन्द्रपृ॒त्स्व१॒॑स्मभ्यं॒महि॒वरि॑वःसु॒गंकः॑ ।
अ॒पांतो॒कस्य॒तन॑यस्यजे॒षइन्द्र॑सू॒रीन्कृ॑णु॒हिस्मा॑नोअ॒र्धम् ॥ १८ ॥

आ॒सु । स्म॒ । न॒ः । म॒घ॒ऽव॒न् । इ॒न्द्र॒ । पृ॒त्ऽसु । अ॒स्मभ्य॑म् ।
महि॑ । वरि॑वः । सु॒ऽगम् । क॒रिति॑कः । अ॒पाम् । तो॒कस्य॑ । तन॑यस्य ।
जे॒षे । इन्द्र॑ । सू॒रीन् । कृ॒णु॒हि । स्म॒ । न॒ः । अ॒र्धम् ॥ १८ ॥

हेमघवन् धनवन्निन्द्र नोस्मदीयासु आसुपृत्सुपृतनासुसंग्रामेषु अस्मभ्यंमहिमहत् सुगं सुखेनप्राप्यं वरिवोधनं कःकुरु स्मेतिपूरणः अपिच हेइन्द्र अपांआप्तव्यानांधनानांउदकानांवा

तोकस्यपुत्रस्यतनयस्यपौत्रस्यच जेषे जयार्थंसूरीन्स्तोतॄन्नोस्मान्अर्धंअर्धान्समृद्धान्कृणुहि कुरु यद्वा अर्धकारिणः शत्रूणांखंडयितॄन् कुरु स्मेतिपूरकः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

आत्वाहरंयोवृषंणोयुजानावृषंरथासोवृषंरश्मयोत्याः ।
अस्मत्रांचोवृषंणोवज्रवाहोवृष्णेमदांयसुयुजोंवहन्तु ॥ १९॥

आ । त्वा । हरंयः । वृषंणः । युजानाः । वृषंऽरथासः । वृषंऽरश्मयः। अत्याः । अस्मऽत्राञ्चंः । वृषंणः । वज्रऽवाहंः । वृष्णें । मदाय। सुऽयुजंः । वहन्तु ॥ १९ ॥

हेइन्द्र त्वात्वांहरयोश्वाः वृष्णेवर्षित्रेमदायमदकरायसोमायईदृशंसोमंपाययितुंआवहन्तु कीदृशाअश्वाः वृषणःकामानांवर्षितारः युजानाःस्वयमेवरथेयुज्यमानाः वृषरथासःवृषाकामाभिवर्षकोरथोयेषांतेतथोक्ताः वृषरश्मयः वर्षितारोरश्मयःप्रग्रहायेषांतादृशाः अत्याःसततगामिनःअस्मत्रांचःअस्मान्प्रत्यंचन्तोगच्छन्तःवृषणोनित्यतरुणाः वज्रवाहःवज्रादीन्यायुधानिवहन्तः सुयुजःशोभनयोजनाः ॥ १९ ॥

अथविंशी—

आतेंवृषन्वृषंणोद्रोणंमस्थुर्घृतप्रुषोनोर्मयोमदंन्तः ।
इन्द्रप्रतुभ्यंवृषंभिःसुतानांवृष्णेंभरन्तिवृषभायसोमंम्॥२०॥१९॥

आ । ते । वृषन् । वृषंणः । द्रोणंम् । अस्थुः । घृतऽप्रुषंः । न । ऊर्मयंः । मदंन्तः । इन्द्रं । प्र । तुभ्यंम् । वृषंऽभिः । सुतानांम् । वृष्णें । भरन्ति । वृषभायं । सोमंम् ॥ २० ॥ १९ ॥

हेवृषन् कामानांवर्षितरिन्द्र वृषणःसेक्तारोयुवानःत्वदीयाअश्वाःघृतप्रुषोनोर्मयः घृतप्रुषः आकंसिंचन्तः सामुद्राःतरंगाइवमदन्तः हृष्यन्तः मत्ताःसन्तःतेत्वदीयंद्रोणंद्रुममयंरथंआस्थुः आस्थितवन्तः अतस्त्वमागच्छेतिभावः कुतइत्यतआह हेइन्द्र वृष्णेयूनेनित्यतरुणायवृषभायकामानांवर्षयित्रेतुभ्यं वृषभिःकामाभिवर्षकैः ग्रावभिःसुतानामभिषुतानांसोमानांमध्येत्वद्भागत्वं सोमंयस्माद्ध्वर्यवः प्रभरन्ति प्रहरन्ति होमार्थंप्रणयन्ति तस्मादागच्छेत्यर्थः ॥ २० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेएकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथैकविंशी–

वृषासिदिवोवृषभःपृथिव्यावृषासिन्धूनांवृषभस्तियानाम् ।
वृष्णेतइन्दुर्वृषभपीपायस्वादूरसोमधुपेयोवराय ॥ २१ ॥

वृषा । असि । दिवः । वृषभः । पृथिव्याः । वृषा । सिन्धूनाम् ।
वृषभः । स्तियानाम् । वृष्णे । ते । इन्दुः । वृषभ । पीपाय । स्वादुः ।
रसः । मधुऽपेयः । वराय ॥ २१ ॥

हेइन्द्र त्वंदिवोद्युलोकस्यवृषासि हविर्भिःसेक्ताभवसि पृथिव्याःभूमेश्चवृषभः कामानांवर्षिता सिंधूनांस्यन्दनशीलानांचनदीनांवृषा वर्षेणपूरयितासि तथास्तियानांसंघीभूतानां स्थावरजंगमात्मनांप्राणिनांवृषभः कामानांवर्षिताभवसि यद्वा स्तियाःसंघीभूताआपःतासांवर्षितासि वृषभकामाभिवर्षकेन्द्र वरायश्रेष्ठायवृष्णे सेक्त्रे तेतुभ्यं त्वदर्थंस्वादुर्मधुरःरसोरसनीयःप्रशस्योरसवान्वारसात्मकोवा मधुपेयोमधुवत्पातव्यः इन्दुःसोमः पीपायप्यायतेवर्धते अतस्त्वमागत्यतंसोमंपिबेतिभावः ॥ २१ ॥

अथद्वाविंशी–

अयंदेवःसहसाजायमानइन्द्रेणयुजापणिमस्तभायत् ।
अयंस्वस्यपितुरायुधानीन्दुरमुष्णादशिवस्यमायाः ॥ २२ ॥

अयम् । देवः । सहसा । जायमानः । इन्द्रेण । युजा । पणिम् ।
अस्तभायत् । अयम् । स्वस्य । पितुः । आयुधानि । इन्दुः ।
अमुष्णात् । अशिवस्य । मायाः ॥ २२ ॥

देवोद्योतमानःअयमिन्दुःसोमः इन्द्रेणयुजासख्यासहजायमानः प्रादुर्भवन् पणिंवणिजंगमादातारं बलाख्यमसुरं यद्वा पणीनांस्वामित्वात्पणिरित्युच्यते तमसुरंसहसाबलेनअस्तभान् अस्तभ्नात् न्यरुधत् अपिचअयंसोमःस्वस्यधनस्यगोरूपस्यपितुःपालयितुः अशिवस्यासुखकरस्यबलस्यायुधानि वज्रादीनिअमुष्णादपाहरत् तदीयामायाश्चामुष्णात् हेइन्द्र त्वत्स्यबलात्एतत्सर्वंसोमःकृतवान् अतस्तवमहिमाकेनवर्णयितुंशक्यतइतीन्द्रस्तुतिः ॥ २२ ॥

अथत्रयोविंशी—

अ॒यम॑कृणोदु॒षस॑ःसु॒पत्नी॑र॒यंसूर्ये॑अदधा॒ज्ज्योति॑र॒न्तः ।
अ॒यंत्रि॒धातु॑दि॒विरो॑च॒नेषु॑त्रि॒तेषु॑विन्दद॒मृतं॒निगू॑ळ्हम् ॥ २३ ॥

अ॒यम् । अ॒कृ॒णो॒त् । उ॒षस॑ः । सु॒ऽपत्नी॑ः । अ॒यम् । सूर्ये॑ । अ॒द॒धा॒त् । ज्योति॑ः । अ॒न्तरिति॑ । अ॒यम् । त्रि॒ऽधातु॑ । दि॒वि । रो॒च॒नेषु॑ । त्रि॒तेषु॑ । वि॒न्द॒त् । अ॒मृत॑म् । निऽगू॑ळ्हम् ॥ २३ ॥

अयंसोमः उषसःउषःकालान् सुपत्नीःशोभनःपतिःपालकःसूर्योयासामुषसांतादृशीरकृणोत् अकरोत् अयमेवसूर्येसूर्यमंडलेन्तर्मध्येज्योतिस्तेजःअदधात् निहितवान् त्रिधातुसवनत्रयरूपेणत्रिप्रकारं अयंलतारूपःसोमःदिविद्युलोके रोचनेषुरोचमानेषु त्रितेषुतृतीयेस्थाने ततेषुविस्तृतेषुदेवेषुनिगूळ्हं नितरांगूढंअदृश्यतयावर्तमानं अमृतंअमृतत्वकारणं पीयूषंविन्दत्अविन्दत्अलभत हेइन्द्रत्वत्साहाय्यादेवमेवंसोमःकृतवानितीन्द्रस्यस्तुतिरधिगंतव्या यद्वा इदंशब्देनइन्द्रएवपरामृश्यते अयमिन्द्रः उषसःशोभनपतिकाअकरोत् अयमेवसूर्येतज्ज्योतिरदधात्दिवि द्युलोकेरोचमानेषुत्रिस्थानगतेषुदेवेषुमध्ये अयमेवेन्द्रः त्रिधातु सवनत्रयात्मनात्रिप्रकारंनिगूढं पात्रैःसंवृतं अमृतंअमरणहेतुभूतंसोमंअविन्ददलभत ॥ २३ ॥

अथचतुर्विंशी—

अ॒यंद्यावा॑पृथि॒वीविष्क॑भायद॒यंरथ॑मयुनक्स॒प्तर॑श्मिम् ।
अ॒यंगोषु॒शच्या॑प॒क्वम॒न्तःसोमो॑दाधार॒दश॑यन्त्र॒मुत्स॑म् ॥२४॥२०॥

अ॒यम् । द्यावा॑पृथि॒वी इति॑ । वि । स्क॒भा॒य॒त् । अ॒यम् । रथ॑म् । अ॒यु॒न॒क् । स॒प्तऽर॑श्मिम् । अ॒यम् । गोषु॑ । शच्या॑ । प॒क्वम् । अ॒न्तरिति॑ । सोम॑ः । दा॒धा॒र॒ । दश॑ऽयन्त्रम् । उत्स॑म् ॥ २४ ॥ २० ॥

अयंसोमः द्यावापृथिवीदिवंचपृथिवींचविष्कभायत् विविधमस्थापयत् अपिचायंसोमःसूर्यस्यचरथंसप्तरश्मिंसप्तरश्मिभिःकिरणैरुपेतं सप्ताश्वंसप्तचक्रंवाअयुनक् अयोजयत् तथा अयंसोमः गोष्वन्तर्मध्येपक्वंनिष्पन्नं शच्याप्रज्ञयासंकल्परूपयाउत्समुत्सरणशीलंपयःदाधारधारयति दशयंत्रं उत्सस्यहेतुगर्भविशेषणमेतत् उत्सरणहेतुभूतैर्दशभिःचक्षुःश्रोत्रादिभिःयंत्रैरुप

यैर्युक्तं इदंचपदंखैलिकेनमंत्रान्तरेणव्याख्यायते—चक्षुश्चश्रोत्रंचमनश्चवाक्चप्राणापानौदेहइदं शरीरं। द्वौप्रत्यंचावनुलोमौविसर्गावेतंत्वंमन्येदशयंत्रमुत्समिति। यद्वाअयमिन्द्रः द्यावापृथिवीविष्कभायत् स्वेस्वेस्थानेस्थितेअकरोत् अयमेवसप्तरश्मिं सूर्यस्यरथमयुनक् अयमेवेन्द्रोगोष्वन्तःशच्याआत्मीयेनकर्मणापक्वंपयोधारयति एवंभूतेन्द्रार्थंसोमःदशयंत्रं दशसंख्याकैरैन्द्रवायवादिभिःग्रहैर्यंत्रितैःगृहीतैरुपेतं उत्संउत्सरणशीलं रसं दाधारधारयति प्रातःसवनेऐन्द्रवायवादयोदशग्रहागृह्यंते तथाचब्राह्मणं—नवप्रातर्ग्रहागृह्यंतेनवभिर्बहिष्पवमानेस्तुवतेस्तुतेस्तोमेदशमं[1]गृह्णातीति। अन्यत्राम्नातं—दशैतानध्वर्युःप्रातःसवनेग्रहान्गृह्णातीति। तदभिप्रायेणेदंदशयंत्रमितिविशेषणं ॥ २४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेविंशोवर्गः ॥ २० ॥

यआनयदितित्रयस्त्रिंशदृचंद्वितीयंसूक्तं बृहस्पतिपुत्रस्यशंयोरार्षं पुरूतममित्येषातिनिचृत् अधिबृबुरित्येषापादनिचृत् त्रयःसप्तकाःपादनिचृत्मध्यमःषट्कश्चेदतिनिचृदित्युक्तलक्षणात्त्रयस्त्रिंश्यनुष्टुप् शिष्टागायत्र्यः अधिबृबुःपणीनामित्येस्मिन्नंत्येतृचेबृबुर्नामतक्षास्तूयते अतःसतृचःतद्देवताकः शिष्टास्त्रिंशदैन्द्र्यः तथाचानुक्रान्तं—यआनयत्त्रयस्त्रिंशद्गायत्रंपुरूतममितिनिचृदंत्यानुष्टुप्तृचंत्येबृबुस्तक्षादैवतमिति। महाव्रतेपिनिष्केवल्येअंत्यस्तृचवर्जमेतत्सूक्तं तथैवपंचमारण्यकं यआनयत्परावतइतितिस्रउत्तमामुद्धरतीति।

तत्रप्रथमा—

यआन॑यत्परा॒वतः॒सुनी॑तीतु॒र्वशं॒यदु॑म्। इन्द्रः॒सनो॒युवा॒सखा॑ ॥ १ ॥

यः। आ। अन॑यत्। प॒रा॒ऽवतः॑। सु॒ऽनी॑ती। तु॒र्वश॑म्। यदु॑म्।
इन्द्रः॑। सः। नः॒। युवा॑। सखा॑ ॥ १ ॥

यइन्द्रः तुर्वशंयदुंचएतत्संज्ञौराजानौशत्रुभिर्दूरदेशेप्रक्षिप्तौ सुनीतीसुनीत्याशोभनेननयनेपरावतःतस्माद्दूरदेशात्आनयदानीतवान् युवातरुणःसइन्द्रःनोस्माकंसखाभवतु ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अ॒वि॒प्रे चि॒द्वयो॒दध॑दना॒शुना॑चि॒दर्व॑ता। इन्द्रो॒जेता॑हि॒तंधन॑म् ॥ २ ॥

---

[1] ऐ० ब्रा० ३. १.।

अविप्रे । चित् । वयः । दधत् । अनाशुना । चित् । अर्वता । इन्द्रः ।
जेता । हितम् । धनम् ॥ २ ॥

अविप्रेचित् विप्रःस्तोता तद्विलक्षणेपिपुरुषे वयोन्नंदधत्इन्द्रोधारयति किमुवक्तव्यंस्तोतरिधारयतीति सइन्द्रःअनाशुनाचित्अक्षिप्रगमनेनापिअर्वता अश्वेनहितं शत्रुषुनिहितंस्थापितं धनंजेता जयशीलोभवति जयतेस्ताच्छीलिकस्तृन् अतोनलोकाव्ययेतिषष्ठीप्रतिषेधः ॥ २ ॥

अथतृतीया–

महीरस्यप्रणीतयःपूर्वीरुतप्रशंस्तयः । नास्यंक्षीयन्तऊतयः ॥ ३ ॥

मही: । अस्य । प्रऽनीतयः । पूर्वीः । उत । प्रऽशंस्तयः । न । अस्य ।
क्षीयन्ते । ऊतयः ॥ ३ ॥

अस्येन्द्रस्यप्रणीतयः प्रकृष्टानीतयः प्रापणानि महीःमह्योमहत्योभवन्ति उतापिचप्रशस्तयःप्रकृष्टाःस्तुतयःस्तोतृभिःक्रियमाणाःपूर्वीर्बह्व्योभवन्ति तथास्येन्द्रस्यऊतयोरक्षाःनक्षीयन्ते नापचीयन्ते किन्तुसर्वदावर्धन्तएव ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

सखायोब्रह्मवाहसेर्चतप्रचगायत । सहिनःप्रमतिर्मही ॥ ४ ॥

सखायः । ब्रह्मऽवाहसे । अर्चत । प्र । च । गायत । सः । हि । नः ।
प्रऽमतिः । मही ॥ ४ ॥

हेसखायः समानख्यानाःस्तोतारः ब्रह्मवाहसे ब्रह्मभिर्मन्त्रैर्वहनीयायप्राप्तव्यायेन्द्रायअर्चत शस्त्राणिशंसत प्रगायतच स्तोत्राणि सहिसखल्विन्द्रःनोस्माकंमहीमहतीप्रमतिःप्रकृष्टाबुद्धिः ईदृश्याबुद्धेःप्रदातेत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

त्वमेकस्यवृत्रहन्नविताद्वयोरसि । उतेदृशेयथावयम् ॥ ५ ॥ २१ ॥

त्वम् । एकस्य । वृत्रऽहन् । अविता । द्वयोः । असि । उत । ईदृशे ।
यथा । वयम् ॥ ५ ॥ २१ ॥

हेवृत्रहन् वृत्राणांशत्रूणांहन्तरिन्द्र त्वंएकस्यस्तोतुःद्वयोश्चस्तोत्रोःअवितारक्षितासि सर्वेषां स्तोतॄणांरक्षकोभवसीत्यर्थः उतअपिच ईदृशेजनेप्यविताभवसि यथायादृशावयंत्वयारक्षिताबहुविधपुत्रपौत्राअभूम ईदृशस्यापिजनस्यत्वमेवरक्षकोनान्यइत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेएकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथषष्ठी–

नय॒सीद्व॑ति॒द्विष॑ःकृ॒णोष्यु॑क्थशं॒सिन॑ः । नृभि॑ःसु॒वीर॑उच्यसे ॥ ६ ॥

नय॑सि । इत् । ऊँ॒ इति॑ । अति॑ । द्विष॑ः । कृ॒णोषि॑ । उ॒क्थ॒ऽशं॒सिन॑ः ।
नृऽभि॑ः । सु॒ऽवीर॑ः । उ॒च्य॒से ॥ ६ ॥

हेइन्द्र इतत्वमेवद्विषः द्वेष्टॄन् अतिनयसि अस्मान्नयसितारयसि उइतिपूरकः तथाउक्थशंसिनःउक्थानिशस्त्राणिशंसतःस्तोतॄनस्मान्कृणोषि समृद्धान्करोषि यस्मात्त्वंनृभिः स्तुतीनांनेतृभिः पुरुषैः सुवीरःशोभनैः वीरैःपुत्रपौत्रादिभिः स्तोतृभ्योदातव्यैरुपेतइत्युच्यसे स्तूयसेअतस्तान्यस्मभ्यंप्रयच्छेतिशेषः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

ब्र॒ह्माणं॒ब्रह्म॑वाहसंगी॒र्भिःसखा॑यमृ॒ग्मिय॑म् । गांनदो॒हसे॑हुवे ॥ ७ ॥

ब्र॒ह्माण॑म् । ब्रह्म॑ऽवाहसम् । गी॒ःऽभिः । सखा॑यम् । ऋ॒ग्मिय॑म् ।
गाम् । न । दो॒हसे॑ । हु॒वे॒ ॥ ७ ॥

ब्रह्माणंपरिवृढं ब्रह्मवाहसं ब्रह्मभिःस्तुतिरूपैर्मंत्रैर्वहनीयं सखायंअस्माकंसखिभूतंऋग्मियं ऋग्माऋचस्तदर्हं स्तुत्यर्हमित्यर्थः एवंभूतमिन्द्रं दोहसेदोग्धुं गांन गामिव गीर्भिः स्तुतिभिः आह्वयामि अस्मदीयान्कामान्दोग्धुम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

यस्य॒विश्वा॑नि॒हस्त॑योरू॒चुर्वसू॑नि॒निद्वि॒ता । वी॒रस्य॑पृतना॒सह॑ः ॥ ८ ॥

यस्य॑ । विश्वा॑नि । हस्त॑योः । ऊ॒चुः । वसू॑नि । नि । द्वि॒ता ।
वी॒रस्य॑ । पृ॒त॒ना॒ऽसह॑ः ॥ ८ ॥

वीरस्यवीर्यवतः पृतनाषहः पृतनाःशत्रुसेनाः तासामभिभवितुः यस्येन्द्रस्यहस्तयोः बाह्वोः विश्वानिसर्वाणिद्विता दिव्यपार्थिवरूपेणद्वैधं वर्तमानानिवसूनिविद्यन्तइतिन्यूचुः ऋषयोनितरांवदन्ति तमिन्द्रंहुवइतिपूर्वत्रसंबन्धः ॥ ८ ॥

अथनवमी–

विदृळ्हानिचिदद्रिवोजनानांशचीपते । वृहमायाअनानत ॥ ९ ॥

वि । दृळ्हानि । चित् । अद्रिऽवः । जनानाम् । शचीऽपते । वृह । मायाः । अनानत ॥ ९ ॥

हेअद्रिवः आदृणात्यनेनेत्यद्रिर्वज्रः तद्वन्शचीपते इन्द्र जनानांशत्रूणांदृळ्हानिचिद्दृळ्हानिस्थिराण्यपि पुराणिबलानिवा विवृह विभिंधि विविधमुन्मूलयेत्यर्थः हेअनानत अप्रह्वीभूतसर्वोच्छ्रितेन्द्र मायाश्चशत्रुभिर्निर्मिताः विवृह विनाशय ॥ ९॥

अथदशमी–

तमुत्वासत्यसोमपाइन्द्रवाजानांपते । अहूमहिश्रवस्यवः ॥ १० ॥ २२ ॥

तम् । ऊँ इति । त्वा । सत्य । सोमऽपाः । इन्द्र । वाजानाम् । पते । अहूमहि । श्रवस्यवः ॥ १० ॥ २२ ॥

हेसत्य अवितथस्वभाव सोमपाः सोमस्यपातः हेवाजानांपते अन्नानांपालयितः एवंभूतहेइन्द्र श्रवस्यवः श्रवोन्नंआत्मनइच्छन्तोवयं तमुत्वा तादृशंत्वामेवअहूमहि आह्वयामः स्मइत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथैकादशी–

तमुत्वायःपुरासिथयोवांनूनंहितेधनें । हव्यःसश्रुधीहवम् ॥ ११ ॥

तम् । ऊँ इति । त्वा । यः । पुरा । आसिथ । यः । वा । नूनम् । हिते । धनें । हव्यः । सः । श्रुधि । हवम् ॥ ११ ॥

हेइन्द्र तमुत्वा तमेवत्वां स्तुमइतिशेषः यस्त्वं पुरापूर्वस्मिन्काले हव्योह्वातव्यःआसिथ बभूविथधनलाभार्थं योवायश्चत्वं हिते शत्रुषुनिहितेधनेनिमित्तभूतेसति नूनमद्यापिहव्योह्वातव्योबभूविथ सत्वमस्मदीयंहवंस्तोत्रंश्रुधि शृणु ॥ ११ ॥

अथद्वादशी—

धीभिरर्वद्भिरर्वतोवाजाँइन्द्रश्रवाय्यान् । त्वयाजेष्महितंधनम् ॥ १२॥

धीभिः । अर्वत्ऽभिः । अर्वतः । वाजान् । इन्द्र । श्रवाय्यान् ।
त्वया । जेष्म । हितम् । धनम् ॥ १२ ॥

हेइन्द्र धीभिः स्तुतिभिः त्वद्विषयाभिःप्रीतेनत्वयाअनुगृहीतावयंअर्वद्भिरस्मदीयैरश्वैः अर्वतः शत्रुसंबन्धिनोश्वान्श्रवाय्यान् श्रवणीयान् प्रशस्यान्वाजान् अन्नानिच हितंशत्रुषुनिहितंधनंच जेष्म त्वदनुग्रहाज्जयेम ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी—

अभूरुवीरगिर्वणोमहाँइन्द्रधनेहिते । भरेवितन्तसाय्यः ॥ १३ ॥

अभूः । ऊँ इति । वीर । गिर्वणः । महान् । इन्द्र । धने । हिते ।
भरे । वितन्तसाय्यः ॥ १३ ॥

हेवीर विविधंईरयितःशत्रूणां हेगिर्वणोगीर्भिर्वननीयेन्द्र हितेशत्रुषुनिहितेधनेनिमित्तभूतेसति महान्प्रवृद्धस्त्वं भरेसंग्रामेवितंतसाय्यः शत्रूणांजेताभूः तंतसइतिधातुःजयार्थःकंड्वादौ पठ्यते तस्माद्व्युपसृष्टादौणादिकःकर्तरिआय्यप्रत्ययः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी—

यातऊतिरमित्रहन्मक्षूजवस्तमासति । तयानोहिनुहीरथम् ॥ १४ ॥

या । ते । ऊतिः । अमित्रऽहन् । मक्षुजवःऽतमा । असति । तया ।
नः । हिनुहि । रथम् ॥ १४ ॥

हेअमित्रहन् अमित्राणांशत्रूणांहन्तरिन्द्र तेत्वदीयामक्षुजवस्तमा अतिशयेनशीघ्रजवा गतिः असतिअस्ति तयागत्यानोस्माकंरथंहिनुहि प्रेरय शत्रुजयार्थंशीघ्रंगमय ॥ १४ ॥

अथपंचदशी—

सरथेनरथीतमोस्माकेनाभियुग्वना । जेषिजिष्णोहितंधनम् ॥ १५॥२३॥

सः । रथेन । रथिऽतमः । अस्माकेन । अभिऽयुग्वना । जेषि ।
जिष्णो इति । हितम् । धनम् ॥ १५ ॥ २३ ॥

हेजिष्णो जयशीलेन्द्र रथीतमः अतिशयेनरथीमहारथः सत्वंअस्माकेन अस्मदीयेन अभियुग्वना अभियोक्ताशत्रूणामभिभवित्रारथेन हितंशत्रुषुनिहितंधनंजेषि अस्मदर्थंजय ॥१५॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेत्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथषोडशी—

यएकइत्तमुष्टुहिकृष्टीनांविचर्षणिः । पतिर्जज्ञेवृषक्रतुः ॥ १६ ॥

यः । एकः । इत् । तम् । ऊँ इति । स्तुहि । कृष्टीनाम् ।
विऽचर्षणिः । पतिः । जज्ञे । वृषऽक्रतुः ॥ १६ ॥

विचर्षणिर्विशेषेणसर्वस्यद्रष्टा वृषक्रतुर्वर्षकर्मायइन्द्रः एकइत् एकएव कृष्टीनांप्रजानांपतिरधिपतिर्जज्ञे अजायत नान्यःकश्चित् तमुतमेवेन्द्रंहेस्तोतःस्तुहि ॥ १६॥

अथसप्तदशी—

योगृणतामिदासिथापिरूतीशिवःसखा । सत्वंनइन्द्रमृळय ॥ १७॥

यः । गृणताम् । इत् । आसिथ । आपिः । ऊती । शिवः ।
सखा । सः । त्वम् । नः । इन्द्र । मृळय ॥ १७ ॥

हेइन्द्र यस्त्वं ऊतीऊत्या रक्षयाशिवःसुखकरः अतएवसखामित्रभूतश्चसन् गृणतामित् स्तुवतामस्माकमेवआपिर्बंधुरासिथ पुराबभूविथ सताद‍ृशस्त्वं नोस्मानिदानींमृळय सुखय ॥१७॥

अथाष्टादशी—

धिष्ववज्रंगभस्त्योरक्षोहत्यायवज्रिवः । सासहीष्ठाअभिस्पृधः ॥ १८॥

धिष्व । वज्रम् । गभस्त्योः । रक्षःऽहत्याय । वज्रिऽवः ।
ससहीष्ठाः । अभि । स्पृधः ॥ १८ ॥

हेवज्रिवः वज्रवन्निन्द्र गभस्त्योरात्मीययोर्हस्तयोर्वज्रंकुलिशंधिष्व धारय किमर्थं रक्षोहत्याय रक्षसांहननार्थं धृत्वाच स्पृधःस्पर्धमानाःअभि अभिगंत्रीरासुरीःसेनाः ससहीष्ठाः अत्यर्थमभिभव ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी–

प्रत्नंरयीणांयुजंसखांयंकीरिचोदंनम् । ब्रह्मंवाहस्तमंहुवे ॥ १९ ॥

प्रत्नम् । रयीणाम् । युजंम् । सखांयम् । कीरिऽचोदंनम् ।
ब्रह्मंवाहःऽतमम् । हुवे ॥ १९ ॥

प्रत्नं चिरंतनं सर्वेषामाद्यं रयीणांधनानांयुजं योजयितारं दातारंसखायंमित्रभूतं कीरिचोदनं कीरीणांस्तोतॄणांचोदयितारं ब्रह्मवाहस्तमं अतिशयेनब्रह्मभिर्मंत्रैर्वहनीयं एवंविधमिन्द्रं हुवे आह्वयामि ॥ १९ ॥

अथविंशी–

सहिविश्वांनिपार्थिवाँएकोवसूंनिपत्यंते । गिर्वंणस्तमोअध्रिगुः ॥ २० ॥ २४ ॥

सः । हि । विश्वांनि । पार्थिवा । एकंः । वसूंनि । पत्यंते ।
गिर्वंणःऽतमः । अध्रिऽगुः ॥ २० ॥ २४ ॥

सहि सखल्विन्द्रः विश्वानिसर्वाणिपार्थिवा पृथिव्यांभवानि वसूनिधनानिएकएवपत्यते ईष्टे नान्यःकश्चित् पत्यतिरैश्वर्यकर्मा कीदृशइन्द्रः गिर्वणस्तमः अतिशयेनगीर्भिःस्तुतिभिःसंभजनीयः अध्रिगुरधृतगमनः अप्रतिहतगतिरित्यर्थः ॥ २० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथैकविंशी–

सनोंनियुद्भिरापृंणकामंवाजेंभिरश्विभिः । गोमंद्भिर्गोपतेधृषत् ॥ २१ ॥

सः । नः । नियुत्ऽभिः । आ । पृण । कामंम् । वाजेंभिः ।
अश्विऽभिः । गोमंत्ऽभिः । गोऽपते । धृषत् ॥ २१ ॥

हेगोपते गवांपालयितः सत्वंनोस्माकंकामंनियुद्भिर्वडवाभिः धृषत्धृष्टंदारिद्र्यनाशनसमर्थंयथाभवतितथाआपृणापूरय यद्वा धृषदितीन्द्रविशेषणं शत्रूणांधर्षकस्त्वमित्यर्थः तथागोमद्भिर्बहुभिर्गोभिर्युक्तैःअश्विभिःबहुभिरश्वैरुपेतैर्वाजैरन्नैश्च अस्मदीयंकाममापूरय ॥ २१ ॥

अथद्वाविंशी–

तद्वो॑गायसु॒तेसचा॑पुरु॒हू॒ताय॒सत्व॑ने । शंयद्गवे॒नशा॒कि॑ने ॥ २२ ॥

तत् । वः॒ । गा॒य॒ । सु॒ते । सचा॑ । पु॒रु॒ऽहू॒ताय॑ । सत्व॑ने । शम् ।
यत् । गवे॑ । न । शा॒कि॑ने ॥ २२ ॥

हेस्तोतारोवोयूयंसुतेअभिषुतेसोमेसति पुरुहूतायबहुभिर्यजमानैराहूताय सत्वने शत्रूणांसादयित्रे धनानांवासनित्रेदात्रेइन्द्राय तत्स्तोत्रंसचा सह संहताभूत्वा गायगायत यत्स्तोत्रं शाकिनेशक्तिमतेइन्द्राय शंसुखकरंभवति गवेनयथागवेयवसंसुखकरं भवति तद्वदित्यर्थः॥ २२॥

अथत्रयोविंशी–

नघा॒वसु॒र्नि॑यं॑मतेदा॒नंवाजं॑स्य॒गोमं॑तः । यत्सी॒मु॒प॒श्रवा॒द्गिरः॑ ॥ २३ ॥

न । घ॒ । वसुः॑ । नि । य॒म॒ते॒ । दा॒नम् । वाज॑स्य । गोऽम॑तः ।
यत् । सी॒म् । उप॑ । श्रव॑त् । गिरः॑ ॥ २३ ॥

वसुर्वासयितासइन्द्रः गोमतोबहुभिर्गोभिर्युक्तस्यवाजस्यान्नस्यबलस्यवा दानंप्रदानं नघ नखलु नियमते नियच्छति उपरतंकरोति यद्यदि सींसर्वतः गिरःअस्मदीयाःस्तुतीः उपश्रवत् उपश्रृणुयात् स्तोत्रश्रवणेसति सर्वदाददातीत्यर्थः ॥ २३ ॥

अथचतुर्विंशी–

कु॒वित्सं॑स्य॒प्रहि॒व्र॒जंगोमं॑न्तंद॒स्यु॒हागमं॑त् । शची॑भि॒रप॑नोवरत् ॥ २४ ॥

कु॒वित्ऽसं॑स्य । प्र । हि । व्र॒जम् । गोऽमं॑न्तम् । द॒स्यु॒ऽहा ।
गमं॑त् । शची॑भिः । अप॑ । नः॒ । व॒र॒त् ॥ २४ ॥

कुवित्सस्य कुविद्बहुशःस्यतिहिनस्तीतिकुवित्सोनामकश्चित् तस्यस्वभूतं गोमंतं बहुभिर्गोभिर्युक्तं व्रजंगोष्ठं दस्युहादस्यूनामुपक्षपयितॄणांहन्तेन्द्रः प्रगमत् प्रकर्षेणगच्छति हियस्मादेवंतस्मावशचीभिरात्मीयैः कर्मभिः प्रज्ञाभिर्वा नोस्माकंतागाः अपवरत् निगूढास्ताअपावृणोव ॥ २४ ॥

अथपंचविंशी–

इमाउंत्वाशतक्रतोभिप्रणोनुवुर्गिरः । इन्द्रंवत्संनमातरः ॥ २५ ॥२५॥

इमाः । ऊँ इति । त्वा । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । अभि । प्र ।
नोनुवुः । गिरः । इन्द्र । वत्सम् । न । मातरः ॥ २५ ॥ २५ ॥

हेशतक्रतो बहुविधकर्मन् बहुविधप्रज्ञवेन्द्र त्वात्वामभिइमाअस्मदीयागिरः स्तुतयः प्रणोनुवुः प्रकर्षेणपुनःपुनर्गच्छन्ति नौतिरत्रगतिकर्मा तत्रदृष्टान्तः—वत्संनमातरः यथामातरोगावोगृहेवर्तमानंवत्संशीघ्रमभिगच्छन्तितद्वत् यद्वास्मदीयावाचस्त्वां अभिनो नुवुः अभितःशब्दयन्ति स्तुवन्ति यथागावोवत्समभिलक्ष्यहंभारवंकुर्वन्तितद्वत् ॥ २५॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेपंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

अथषड्विंशी–

दूणाशंसख्यंतवगौरसिवीरगव्यते । अश्वोअश्वायतेभव ॥ २६ ॥

दुःऽनशम् । सख्यम् । तव । गौः । असि । वीर । गव्यते ।
अश्वः । अश्वऽयते । भव ॥ २६ ॥

हेइन्द्र तवत्वदीयंसख्यंसखित्वं दूणाशं दुर्नाशं नाशयितुमशक्यं अतिदृढमित्यर्थः अतोहेवीर वीरयितरिन्द्र गव्यतेगामात्मनइच्छतेत्वंगौरसि गवांप्रदाताभवसि उपचारात्कारणेकार्यशब्दः तथाअश्वायतेअश्वानात्मनइच्छतेअश्वोभव अश्वप्रदोभवसि ॥ २६ ॥

अथसप्तविंशी–

समन्दस्वाह्यन्धसोराधसेतन्वामहे । नस्तोतारंनिदेकरः ॥ २७ ॥

सः । मन्दस्व । हि । अन्धसः । राधसे । तन्वा । महे । न ।
स्तोतारम् । निदे । करः ॥ २७ ॥

हेइन्द्र सतादृशस्त्वं अन्धसःसोमस्यपानेनहृष्टया तन्वाआत्मीयेनशरीरेणमन्दस्व मोदस्व किमर्थं महेमहते राधसेधनार्थं हिपूरणः अपिच त्वदीयंस्तोतारंनिदेनिंदकायतस्यवशंनकरः नकुर्याः ॥ २७॥

अथाष्टाविंशी—

इमाउंत्वासुतेसुतेनक्षन्तेगिर्वणोगिरः। वत्संगावोनधेनवः ॥ २८ ॥

इमाः। उँ इति। त्वा। सुतेऽसुते। नक्षन्ते। गिर्वणः।
गिरः। वत्सम्। गावः। न। धेनवः ॥ २८ ॥

हेगिर्वणोगीर्भिर्वननीयेन्द्र सुतेसुतेसोमेभिषुतेभिषुतेसति इमाअस्मदीयागिरःस्तुतयःत्वा त्वांनक्षन्ते व्याप्नुवन्ति धेनवोदोग्ध्र्यः गावोन गावइव वत्सं तायथाशीघ्रंवत्संव्याप्नुवन्तितद्वत् उपूरणः ॥ २८ ॥

अथैकोनत्रिंशी—

पुरूतमंपुरूणांस्तोतॄणांविवाचि। वाजेभिर्वाजयताम् ॥ २९ ॥

पुरुऽतमम्। पुरूणाम्। स्तोतॄणाम्। विऽवाचि। वाजेभिः।
वाजऽयताम् ॥ २९ ॥

हेइन्द्र पुरुतमंपुरूणांबहूनांशत्रूणांतमयितारंग्लपयितारंत्वां पुरूणांबहूनांस्तोतॄणांअस्माकंस्तुतिःप्राप्नोत्विति शेषः कीदृशानां विवाचिविविधाः स्तुतशस्त्रात्मिकावाचःयस्मिन्यज्ञेतस्मिन्वाजेभिर्वाजैर्हविर्लक्षणैरन्नैर्वाजयतांवाजवन्तंवेगवन्तंबलवन्तंवात्वांकुर्वताम् ॥ २९ ॥

अथत्रिंशी—

अस्माकमिन्द्रभूतुतेस्तोमोवाहिष्ठोअन्तमः। अस्मान्रायेमहेहिनु ॥ ३० ॥

अस्माकम्। इन्द्र। भूतु। ते। स्तोमः। वाहिष्ठः। अन्तमः।
अस्मान्। राये। महे। हिनु ॥ ३० ॥

हेइन्द्र वाहिष्ठोवोढृतमःअस्माकंस्तोम स्तोत्रंतेतवअन्तमःअन्तिकतमोभूतुभवतु त्वंचास्मान् महेमहते रायेधनायहिनुप्रेरय ॥ ३० ॥

अथैकत्रिंशी—

अधिबृबुःपणीनांवर्षिष्ठेमूर्धन्नस्थात्। उरुःकक्षोनगाङ्ग्यः ॥ ३१ ॥

अधि। बृबुः। पणीनाम्। वर्षिष्ठे। मूर्धन्। अस्थात्। उरुः।
कक्षः। न। गाङ्ग्यः ॥ ३१ ॥

बृबुर्नामपणीनांतक्षा तत्सकाशाल्लब्धधनोभरद्वाजः तदीयंदानमनेनतृचेनास्तौत् एतच्चमनुनास्मर्यते—भरद्वाजःक्षुधार्तस्तुसपुत्रोनिर्जनेवने। बह्वीर्गाःप्रतिजग्राहबृबोस्तक्ष्णोमहायशाइति ॥ पणनात्पणयोवणिजःएतत्संज्ञाअसुरावा तेषांतक्षाबृबुःवर्षिष्ठेमूर्धन्नमूर्धनिमूर्धवदुच्छ्रितेस्थलेअध्यस्थात् अधिष्ठितोभूत् गांग्यः गंगायाःकूलेउन्नतेभवः कक्षोन कक्षइव उरुविस्तीर्णःसन्जातितोहीनोतिदातृत्वात्सर्वत्रश्रेष्ठोभवतीत्यर्थः ॥ ३१ ॥

अथद्वात्रिंशी—

यस्यंवायोरिवद्रवद्भद्राराातिःसंहस्रिणी। सद्योदानायमंहते ॥ ३२ ॥

यस्यं। वायोःऽइंव। द्रवत्। भद्रा। रातिः। सहस्रिणी।
सद्यः। दानायं। मंहते ॥ ३२ ॥

वायोरिवद्रवत्क्षिप्रगामिनोयस्यबृबोः भद्राकल्याणी सहस्रिणीसहस्रसंख्यायुक्ता रातिर्दानंसद्यःस्तुतिसमयेएवदानायदानकामाययाचमानाय मह्यंमंहतेअपेक्षितं धनंददाति तंबृबुमितिउत्तरस्यामृचिसंबन्धः ॥ ३२ ॥

अथत्रयस्त्रिंशी—

तत्सुनोविश्वेअर्यआसदांगृणन्तिकारवः।
बृबुंसहस्रदातमंसूरिंसहस्रसातमम् ॥ ३३ ॥ ३३ ॥

तत्। सु। नः। विश्वे। अर्यः। आ। सदां। गृणन्ति। कारवः।
बृबुम्। सहस्रऽदातमम्। सूरिम्। सहस्रऽसातमम् ॥ ३३ ॥ २६ ॥

तवतंबृबुंनोस्मदीयाःविश्वेसर्वेअर्यःस्तुतीनामीरयितारःकारवः स्तोतारः सुसुष्ठुआगृणन्ति अभिगृणन्ति अभिष्टुवन्ति कीदृशं सहस्रदातमंअतिशयेनसहस्रसंख्यस्यधनस्यदातारं सूरिंमाज्ञं प्रेरयितारंसहस्रसातमं अतिशयेनसहस्रसंख्यस्यस्तोत्रस्यधनस्यवासंभक्तारं ॥ ३३ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेषड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

त्वामिद्धीतिचतुर्दशर्चंतृतीयंसूक्तं बृहस्पतिपुत्रस्यशंयोरार्षमैन्द्रं प्रथमातृतीयाद्याअयुजोबृहत्यः द्वितीयाचतुर्थ्याद्यायुजःसतोबृहत्यः तथाचानुक्रान्तं—त्वामिद्धिषळूनाप्रागाथमिति। सू-

कविनियोगोलैंगिकः यदिज्योतिष्टोमोबृहत्पृष्ठःस्यात्तदानींनिष्केवल्यस्यआद्यःप्रगाथःस्तोत्रियः सूत्रितंच—यद्युवैबृहतत्वामिद्धिहवामहइति । महाव्रतेपिनिष्केवल्येअयंप्रगाथःशंसनीयः तथैवपंचमारण्यकेसूत्रितं—त्वामिद्धिहवामहेत्वंह्येहिचेरवइति बृहतस्तोत्रियानुरूपाविति ।

तत्रप्रथमा—

त्वामिद्धिहवा॑महेसा॒तावाज॑स्यका॒रव॑ः ।
त्वांवृ॒त्रेष्वि॑न्द्र॒सत्प॑तिं॒नर॒स्त्वांकाष्ठा॒स्वर्व॑तः ॥ १ ॥

त्वाम् । इत् । हि । हवा॑महे । सा॒ता । वाज॑स्य । का॒रव॑ः ।
त्वाम् । वृ॒त्रेषु॑ । इ॒न्द्र॒ । सत्ऽप॑तिम् । नर॑ः । त्वाम् ।
काष्ठा॑सु । अर्व॑तः ॥ १ ॥

कारवःस्तोतारोवयं वाजस्यान्नस्यसातासातौसंभजनेनिमित्तभूतेसति हेइन्द्र त्वामिद्धि त्वामेव हवामहे स्तुतिभिराह्वयामः हेइन्द्र सत्पतिं सतांपालयितारं श्रेष्ठंत्वांनरः अन्येपिमनुष्याः वृत्रेष्वावरकेषुशत्रुषुसत्सुहवंते आह्वयन्ति तज्जयार्थं अपिच अर्वतोश्वस्यसंबन्धिनीषुकाष्ठासु यत्राश्वःक्रान्त्वातिष्ठति तासुकाष्ठासुसंग्रामेषुयुद्धकामाश्चत्वामेवाह्वयन्ति अतोवयंत्वामेवाह्वयाम इत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सत्वंन॑श्चित्रवज्रहस्तधृष्णुयाम॒हःस्त॑वा॒नोअ॑द्रिवः ।
गामश्वं॑र॒थ्य॑मिन्द्र॒संकि॑रस॒त्रावाजं॒नजि॒ग्युषे॑ ॥ २ ॥

सः । त्वम् । न॒ः । चि॒त्र॒ । व॒ज्र॒ऽह॒स्त॒ । धृ॒ष्णु॒ऽया । म॒हः ।
स्त॒वा॒नः । अ॒द्रि॒ऽव॒ः । गाम् । अश्व॑म् । र॒थ्य॑म् । इ॒न्द्र॒ ।
सम् । कि॒र॒ । स॒त्रा । वाज॑म् । न । जि॒ग्युषे॑ ॥ २ ॥

हेचित्र चायनीय वज्रहस्त वज्रबाहो अद्रिवः वज्रवन् यद्वा आदृणात्यनेनेत्यद्रिरशनिः तद्वन् एवंभूतइन्द्र धृष्णुयाधृष्णुः शत्रूणांधर्षयिता महोमहान्सतादृशस्त्वं स्तवानोस्माभिःस्तूयमानः सन् गांरथ्यंरथवाहनमश्वंचसंकिर सम्यक्प्रयच्छ जिग्युषे जितवते पुरुषाय भोगार्थं सत्रामहत्प्रभूतं वाजंन अन्नमिव यथाशत्रून्जितवतेभोगार्थंबह्वन्नंप्रयच्छसितद्वत् ॥ २ ॥

महाव्रतेनिष्केवल्येयःसत्राहेत्यादिसूक्तशेषःशंसनीयः सूत्र्यतेहि—यःसत्राहाविचर्षणिरितिशेषोऽयंतेअस्तुहर्यतइतिसूक्तेइति । चातुर्विंशिकेहनिमाध्यंदिनसवनेयःसत्राहेतिप्रगाथोवैकल्पिकोनुरूपः सूत्रितंच—यःसत्राहाविचर्षणिःस्वादोरित्थाविषूवतइति ।

प्रगाथेप्रथमासूक्तेतृतीया—

यःसंत्राहाविचंर्षणिरिन्द्रंतंहूमहेवयम् ।
सहस्रमुष्कतुविनृम्णसत्पतेभवासमत्सुनोवृधे ॥ ३ ॥

यः । सत्राऽहा । विऽचर्षणिः । इन्द्रम् । तम् । हूमहे । वयम् ।
सहस्रऽमुष्क । तुविऽनृम्ण । सत्ऽपते । भव । समत्ऽसु ।
नः । वृधे ॥ ३ ॥

यः इन्द्रःसत्राहा महतांशत्रूणांहन्ता विचर्षणिर्विशेषेणसर्वस्यद्रष्टा तमिन्द्रंवयंहूमहे स्तुतिपदैराह्वयामः उत्तरार्धःप्रत्यक्षकृतः हेसहस्रमुष्क सहस्रशेफ यांकांचस्त्रियंसंभवन्निन्द्रः भोगलोलुपतया स्वशरीरेपर्वणिपर्वणिशेफान्ससर्जेतिकौषीतकिभिराम्नातं तदभिप्रायेणेदंसंबोधनं हेतुविनृम्ण बहुधन सत्पते सतांपालयितरिन्द्र समत्सुसंग्रामेषु नोस्माकंवृधेवर्धनायभव ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

बाधसेजनान्वृषभेवमन्युनाघृषौमीळ्हऋचीषम ।
अस्माकंबोध्यविता‍महाधनेतनूष्वप्सुसूर्ये ॥ ४ ॥

बाधसे । जनान् । वृषभाऽइव । मन्युना । घृषौ । मीळ्हे । ऋचीषम ।
अस्माकम् । बोधि । अविता । महाऽधने । तनूषु । अप्ऽसु । सूर्ये ॥ ४ ॥

हेऋचीषम ऋचासम ऋक्यादृशंरूपंप्रतिपादयतितादृग्रूपेन्द्र घृषौशत्रूणांघर्षकेबाधकेमीळ्हेसंग्रामेजनान् अस्मदीयान्शत्रून् वृषभेव वृषभेणेव बलवतामन्युनाक्रोधेनबाधसे बाधस्व तथा महाधने महतोधनस्यनिमित्तभूतेसंग्रामेच अस्माकमवितारक्षिताबोधि बुध्यस्व रक्षितृत्वेनात्मानंजानीहि रक्षकोभवेतियावत् किमर्थं तनूषुतनयेषुअप्सूदकेषुसूर्येचलब्धव्येषुसत्सु एतेषांलाभार्थंसूर्यस्यलाभसंदर्शनंतदर्थमित्यर्थः ॥ ४ ॥

चातुर्विंशिकेहनिमाध्यंदिनसवनेब्राह्मणाच्छंसिनःइन्द्रज्येष्ठंनआभरेतिप्रगाथौवैकल्पिकोनुरूपः सूत्रितंच—इन्द्रज्येष्ठंनआभरात्वासहस्रमाशतमिति ।

तत्रप्रथमासूक्तेपंचमी—

इन्द्रज्येष्ठंनआभरँओजिष्ठंपपुरिश्रवः ।
येनेमेचित्रवज्रहस्तरोदसीओभेसुशिप्रप्राः ॥ ५ ॥ २७ ॥

इन्द्र । ज्येष्ठम् । नः । आ । भर । ओजिष्ठम् । पपुरि । श्रवः । येन । इमे इति । चित्र । वज्रऽहस्त । रोदसी इति । आ । उभे इति । सुऽशिप्र । प्राः ॥ ५ ॥

हेइन्द्र ज्येष्ठंप्रशस्यतमं ओजिष्ठंओजस्वितमं अतिशयेनबलकरं पपुरिपूरकंश्रवोन्नंनोस्मभ्यंआभर आहर प्रयच्छ हेचित्र चायनीय वज्रहस्त वज्रबाहो हेसुशिप्र शोभनहनुक एवंभूत हेइन्द्र येनान्नेनइमेपरिदृश्यमानेउभेरोदसीद्यावापृथिव्यौआप्राः आपूरयसि तदन्नमाभरेत्यन्वयः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेसप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथषष्ठी—

त्वामुग्रमवसेचर्षणीसहंराजन्देवेषुहूमहे ।
विश्वासुनोविथुरापिब्दनावसोमित्रान्त्सुषहान्कृधि ॥ ६ ॥

त्वाम् । उग्रम् । अवसे । चर्षणिऽसहम् । राजन् । देवेषु । हूमहे । विश्वा । सु । नः । विथुरा । पिब्दना । वसो इति । अमित्रान् । सुऽसहान् । कृधि ॥ ६ ॥

हेराजन् राजमानेन्द्र देवेषुदेवानांमध्ये उग्रमुद्गूर्णबलं चर्षणीसहं चर्षणीनांशत्रुभूतानां प्रजानामभिभवितारंत्वां अवसेरक्षणाय हूमहे आह्वयामः त्वंविश्वा सर्वाणि पिब्दना पिब्दनानि रक्षांसि पिहितं अव्यक्तंशब्दयन्तइतिपिब्दनानि पृषोदरादिः तानि सु सुष्ठु विथुरा व्यथितानि बाधितानि कुरु हेवसो वासकेन्द्र नोस्मदीयानमित्रान्शत्रूंश्च सुषहान्सुखेनाभिभवितुंशक्यान्कृधि कुरु ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

यदि॑न्द्र॒नाहु॑षी॒ष्वाँओजो॑नृ॒म्णंच॑कृ॒ष्टिषु॑ ।
यद्वा॒पञ्च॑क्षि॒ती॒नांद्यु॒म्नमाभ॑रस॒त्राविश्वा॑नि॒पौंस्या॑ ॥७॥

यत् । इ॒न्द्र॒ । नाहु॑षीषु । आ । ओजः॑ । नृ॒म्णम् । च॒ । कृ॒ष्टिषु॑ । यत् ।
वा॒ । पञ्च॑ । क्षि॒ती॒नाम् । द्यु॒म्नम् । आ । भ॒र॒ । स॒त्रा । विश्वा॑नि । पौंस्या॑ ॥७॥

हेइन्द्र नाहुषीषु नहुषइतिमनुष्यनाम तत्संबन्धिनीषुकृष्टिषुप्रजासु आकारःसमुच्चये यच्चओजोबलंनृम्णंधनंचविद्यते यद्वा यच्चपंचपंचानांक्षितीनां निषादपंचमाश्चत्वारोवर्णाःपंचक्षितयः तेषांस्वरूपं द्युम्नंद्योतमानमन्नं तत्सर्वमस्मभ्यंआभराहर प्रयच्छ तथासत्रामहान्तिविश्वानिसर्वाणिपौंस्यानिबलानिचास्मभ्यंआहर ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

यद्वा॑तृ॒क्षौम॑घवन्द्रु॒ह्यावाजने॒यत्पू॒रौकच्च॒वृष्ण्य॑म् ।
अ॒स्मभ्यं॒तद्रि॑रीहि॒सन्नृ॒षाह्ये॒मित्रा॑न्पृ॒त्सुतु॒र्वणे॑ ॥ ८ ॥

यत् । वा॒ । तृ॒क्षौ । म॒घ॒ऽव॒न् । द्रु॒ह्यौ । आ । जने॑ । यत् । पू॒रौ ।
कत् । च॒ । वृष्ण्य॑म् । अ॒स्मभ्य॑म् । तत् । रि॒री॒हि॒ । सम् । नृ॒ऽसह्ये॑ ।
अ॒मित्रा॑न् । पृ॒त्ऽसु । तु॒र्वणे॑ ॥ ८ ॥

हेमघवन् धनवन्निन्द्र तृक्षौएतत्संज्ञेराजनि यद्वा यच्चबलंविद्यतेद्रुह्यावाद्रुह्यौच एतत्संज्ञे जनेयद्बलमस्ति पूरौएतत्संज्ञेनृपेचयत्कच्चयत्किंचनवृष्ण्यंवीर्यंविद्यते तत्सर्वमस्मभ्यंस्तोतृभ्यः सम्यग्रिरीहि प्रयच्छ कदा नृषह्येनृभिर्योद्धृभिःसोढव्येयुद्धेप्रवृत्ते किमर्थं पृत्सुपृतनासुसंग्रामेषु अमित्रान्शत्रून्तुर्वणेतुर्वितुंहिंसितुं ॥ ८ ॥

चातुर्विंशिकेहनिनिष्केवल्येइन्द्रत्रिधात्वितिवैरूपस्यसामप्रगाथःशंसनीयः सूत्रितंच—इन्द्रत्रिधातुशरणंत्वमिन्द्रप्रतूर्तिष्विति ।

तत्रप्रथमासूक्तेनवमी–

इन्द्र॑त्रि॒धातु॑शर॒णंत्रि॒वरू॑थंस्वस्ति॒मत् ।
छ॒र्दिर्य॑च्छम॒घव॑द्भ्यश्च॒मह्यं॑चया॒वया॑दि॒द्युमे॑भ्यः ॥ ९ ॥

इन्द्र॑ । त्रि॒ऽधातु॑ । श॒र॒णम् । त्रि॒ऽवरू॑थम् । स्व॒स्ति॒ऽमत् ।
छ॒र्दिः॑ । य॒च्छ॒ । म॒घव॑त्ऽभ्यः । च॒ । मह्य॑म् । च॒ । य॒वय॑ । दि॒द्युम् ।
ए॒भ्यः॒ ॥ ९ ॥

हेइन्द्र त्रिधातु त्रिप्रकारंत्रिभूमिकंत्रिवरूथंत्रयाणांशीतातपवर्षाणांवारकंस्वस्तिमत् अविनाशयुक्तं छर्दिःछदिष्मत् आच्छादनयुक्तं एवंगुणविशिष्टंशरणंगृहंमघवद्भ्यश्चमघंहविर्लक्षणंधनंतद्वद्भ्यश्चास्मदीयेभ्यःमह्यंभरद्वाजायचयच्छ देहि अपिचएभ्यःसकाशात् दिद्युं शत्रुप्रेरितं प्रद्योतमानमायुधंयवय पृथक्कुरु ॥ ९ ॥

अथदशमी—

येग॑व्य॒तामन॑सा॒शत्रु॑माद॒भुर॑भिप्र॒घ्नन्ति॑धृष्णु॒या ।
अध॑स्मानोमघवन्निन्द्रगिर्वणस्तनू॒पाअन्त॑मोभव ॥१०॥२८॥

ये । ग॒व्य॒ता । मन॑सा । शत्रु॑म् । आ॒ऽद॒भुः । अ॒भि॒ऽप्र॒घ्नन्ति॑ । धृ॒ष्णु॒ऽया ।
अध॑ । स्म॒ । नः॒ । म॒घ॒ऽव॒न् । इ॒न्द्र॒ । गि॒र्व॒णः॒ । त॒नू॒ऽपाः । अन्त॑मः ।
भ॒व॒ ॥ १० ॥ २८ ॥

येजनाः गव्यताशत्रूणांगाइच्छतामनसायुक्ताःसन्तःशत्रुंशातयितारं वैरिणंआदभुर्हिंसिषुः येचधृष्णुयाधृष्णवःधृष्टाःसन्तःअस्मानभिलक्ष्यप्रघ्नंति प्रकर्षेणहिंसंति हेमघवन् धनवन् गिर्वणोगिरांसंभक्तरिन्द्र अधस्म अस्मिन्काले तेभ्यःसकाशात्नोस्माकंतनूपाः तनूनांशरीराणांरक्षिता सन् अन्तमःअन्तिकतमोभव ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अथैकादशी—

अध॑स्मानोवृ॒धेभ॒वेन्द्र॑ना॒यम॑वायु॒धि ।
यद॒न्तरि॑क्षेप॒तय॑न्तिप॒र्णिनो॑दि॒द्यव॑स्ति॒ग्ममू॑र्धानः ॥ ११ ॥

अध॑ । स्म॒ । नः॒ । वृ॒धे । भ॒व॒ । इन्द्र॑ । ना॒यम् । अ॒व॒ । यु॒धि ।
यत् । अ॒न्तरि॑क्षे । प॒तय॑न्ति । प॒र्णिन॑ः । दि॒द्यव॑ः । ति॒ग्मऽमू॑र्धानः ॥ ११ ॥

हेइन्द्र अधस्मतदानींनोस्माकंवृधेवर्धनायभव अपिचनायंयोस्माकंनयोनेतायुधियुद्धे तमपिअवरक्ष तदेत्युक्तंकदेत्यतआह पर्णिनः पक्षवन्तः तिग्ममूर्धानस्तीक्ष्णास्याः दिद्यवोदीप्ताःबाणाः यद्यदाअन्तरिक्षेभ्योन्निपतयन्तिशत्रुभिर्विसृष्टाःपतन्ति तदानींवृधेभवेत्यन्वयः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी–

यत्रशूरांसस्तन्वोवितन्वतेप्रियाशर्मपितॄणाम् ।
अधस्मायच्छतन्वे३तनेचछर्दिरचित्तंयावयद्वेषः ॥ १२ ॥

यत्र । शूरासः । तन्वः । विऽतन्वते । प्रिया । शर्म । पितॄणाम् । अध । स्म । यच्छ । तन्वे । तने । च । छर्दिः । अचित्तम् । यवय । द्वेषः ॥ १२ ॥

यत्र यस्मिन्काले शूरासःशूराः शौर्यवन्तोयोद्धारः तन्वः स्वकीयानिशरीराणिवितन्वते विस्तारयन्ति स्वामिनोजयायशत्रूणांपुरतोदर्शयन्ति तथायस्मिन्कालेप्रियाप्रियाणि शर्मशर्माणि स्थानानि पितॄणांजनकानांसंबन्धीनि तैरर्जितानीतियावत् एतानिचवितन्वते शत्रूणांपुरस्ताद्विस्तारयन्ति परित्यजन्तीतियावत् अधस्मअस्मिन्कालेतन्वेशरीरायतनेतनयायच छर्दिः छादनंआयुधानांनिवारकंकवचं अचित्तं शत्रुभिरज्ञातं यथाभवतितथायच्छ प्रयच्छ शत्रुज्ञानात्पूर्वमेवदेहीत्यर्थःअपिचद्वेषोद्वेष्टॄन्शत्रून्यावय तेभ्योवियोजय ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी–

यदिन्द्रसर्गेअर्वतश्चोदयासेमहाधने ।
असमनेअध्वनिवृजिनेपथिश्येनाँइवश्रवस्यतः ॥ १३ ॥

यत् । इन्द्र । सर्गे । अर्वतः । चोदयासे । महाऽधने । असमने ।
अध्वनि । वृजिने । पथि । श्येनान्ऽइव । श्रवस्यतः ॥ १३ ॥

हेइन्द्र महाधनेजेतव्यस्यमहतोधनस्यनिमित्तेमहतिसंग्रामेसर्गेउद्योगेसति असमनेविषमे अध्वनिमार्गेअर्वतोस्मदीयानश्वान् यद्यदाचोदयासे प्रेरयसि वृजिनेकुटिलेपथिमार्गेअन्तरिक्षलक्षणेश्रवस्यतः श्रवःअन्नमामिषरूपंआत्मनइच्छतः श्येनान्इवयथाआमिषार्थिनःश्येनाःअन्तरिक्षेशीघ्रंगच्छन्ति तथास्मदीयानश्वान्यदात्वंशीघ्रंगमयसि तदानीमस्माकंतन्वेतनयायच छर्दिर्यच्छेतिपूर्वस्यामृचिसंबन्धः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी–

सिन्धूँरिवप्रवणआशुयायतोयदिक्लोशमनुष्वणि ।
आयेवयोनवर्वृतत्यामिषिगृभीताबाह्वोर्गवि ॥ १४ ॥ २९ ॥

सिन्धून्ऽइव । प्रवणे । आशुऽया । यतः । यदि । क्लोशम् । अनु । स्वनि । आ । ये । वयः । न । वर्वृतति । आमिषि । गृभीताः । बाह्वोः । गवि ॥ १४ ॥ २९ ॥

उक्तस्यैवार्थस्यअतिशयप्रतिपादनार्थेयं प्रवणेनिम्नदेशेसिन्धूनिव स्यन्दमानानदीरिव आशुयाआशुशीघ्रंयतोगच्छतोश्वान् हेइन्द्र यदिचोदयासे प्रेरयसि कदाक्रोशमनुक्रोशमिति भय नाम भयमनुलक्ष्यस्वनिस्वनेआक्रोशेसति कीदृशास्तेश्वाः बाह्वोर्बाहुमूलयोर्गृभीताः कक्ष्याबद्धायेअश्वाः गविगोरूपेधनेजेतव्येसति आववृतति पुनःपुनरावर्तन्ते आमिषिआमिषे मांसे ग्रहीतव्ये सति वयोन यथाश्येनादयःपक्षिणःपुनःपुनरावर्ततेतद्वत् एवंभूतानश्वान्भयेनक्रोशेसतियदात्वंप्रेरयसि तदानीमस्मदीयेभ्यः छर्दिःप्रयच्छेतिसंबन्धः यद्यपिऋषेर्युद्धेप्रसक्तिर्नास्तितथापिराजपुरोहितत्वेनराजकीयानां पुरुषाणांजयःप्रार्थ्यतइतिनकश्चिद्विरोधः ॥ १४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेएकोनात्रिंशोवर्गः ॥ २९ ॥

स्वादुरितिएकत्रिंशदृचंचतुर्थंसूक्तंभरद्वाजपुत्रस्यगर्गस्यार्षं प्रस्तोकइन्वित्येषात्रिष्टुप् दशाश्वानित्यनुष्टुप् दशरथानितिगायत्री महिराधइतिद्विपदाव्येकादशका युजानोहरितइत्येषाबृहती दिवस्पृथिव्याइतिजगती शिष्टास्त्रिष्टुभः आदितःपंचानांसोमोदेवता अगव्यूतिक्षेत्रमित्यर्धर्चंप्रथमपादेदेवाउत्तरस्यभूमिः तृतीयस्यबृहस्पतिः चतुर्थस्यैन्द्रः प्रस्तोकइत्याद्याश्चतस्रःसृंजयपुत्रस्य राज्ञोदानस्तुतिरूपत्वात्तद्देवताकाः वनस्पतेवीड्वंगइत्ययंतृचोरथदेवत्यः उपश्वासयेतितृचोदुंदुभिदेवत्यः समश्वपर्णाइत्यर्धर्चऐन्द्रः शिष्टाइन्द्रदेवताकाः तथाचानुक्रान्तं–स्वादुरेकात्रिंशद्गर्गःपंचादौसौम्योगव्यूत्यर्धर्चौलिंगोक्तदेवतः प्रस्तोकइतित्रिष्टुबनुष्टुप्गायत्रीद्विपदासार्ञ्जयस्यप्रस्तोकस्य दानस्तुतिः परौतृचौरथदुंदुभिदेवत्यावैन्द्रोन्त्योर्धर्चोयुजानोबृहतीदिवस्पृथिव्याजगतीति । आग्निमारुतेआदितश्चतस्रःशंसनीयाः सूत्रितंच–स्वादुष्किलायमितिचतस्रोमध्येचाह्वानमिति ।

तत्रप्रथमा—

स्वादुष्किलायंमधुमाँउतायंतीव्रःकिलायंरसवाँउतायम् ।
उतोन्व१स्यपपिवांसमिन्द्रंनकश्चनसहतआहवेषु ॥ १ ॥

स्वादुः । किल । अयम् । मधुऽमान् । उत । अयम् । तीव्रः ।
किल । अयम् । रसऽवान् । उत । अयम् । उतो इति । नु । अस्य ।
पपिऽवांसम् । इन्द्रम् । न । कः । चन । सहते । आऽहवेषु ॥ १ ॥

अयंअभिषुतःसोमः स्वादुरास्वादनीयःकिलभवति उतापिच मधुमान्माधुर्यवांश्चायंसोमोभवति तथायंसोमः तीव्रःकिल मदोत्पादनेतीक्ष्णःखलुभवति उतापिच अयंसोमोरसवान् सारवांश्चभवति अनेनवाक्यचतुष्टयेनसोमस्यमाधुर्यातिशयत्वंचप्रतिपादितं उतोअपिच अस्यसोमस्य द्वितीयार्थेषष्ठी इमंसोमंपपिवांसंपीतवन्तमिन्द्रं आहवेषुसंग्रामेषुनकश्चननकोपिसहते अभिभवति नुइतिपूरकः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अयंस्वादुरिहमदिष्ठआसयस्येन्द्रोवृत्रहत्येममाद ।
पुरूणियश्च्यौत्नाशम्बरस्यविनवतिंनवचदेह्यो३हन् ॥ २ ॥

अयम् । स्वादुः । इह । मदिष्ठः । आस । यस्य । इन्द्रः ।
वृत्रऽहत्ये । ममाद । पुरूणि । यः । च्यौत्ना । शम्बरस्य ।
वि । नवतिम् । नव । च । देह्यः । हन् ॥ २ ॥

इहास्मिन्यज्ञेअयंसोमः स्वादुरास्वादितःपीतःसन् मदिष्ठः अतिशयेनमदयिता आसबभूव यस्यसोमस्यपानेनइन्द्रोवृत्रहत्ये वृत्रहननकाले ममाद मत्तोबभूव यःसोमः शंबरस्यासुरस्य पुरूणिबहूनिच्यौत्नाच्यौत्नानिबलानिजघान तथादेह्यः दिग्धाःउपचिताःआसुरीःपुरीः तदीयान्नवनवतिंनवचनवोत्तरनवतिसंख्याकाःयःसोमोविहन् व्यहन् अयंसोमइतिप्रथमपादेन्वयः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अयंमेपीतउदियर्तिवाचमयंमनीषामुशतीमजीगः ।
अयंषळुर्वीरमिमीतधीरोनयाभ्योभुवनंकच्चनारे ॥ ३ ॥

६६

अयम् । मे । पीतः । उत् । इयर्ति । वाचम् । अयम् । मनीषाम् ।
उशतीम् । अजीगरिति । अयम् । षट् । उर्वीः । अमिमीत । धीरः ।
न । याभ्यः । भुवनम् । कत् । चन । आरे ॥ ३ ॥

अयंसोमःपीतःसन् मेममवाचंउदियर्ति उद्गमयति अयमेवसोमउशतींकान्तांमनीषांबुद्धिं उदजीगः उद्गारयति प्रकाशयति गॄनिगरणेइत्यस्माण्णयन्ताल्लुङिचङिरूपं अपिचायंधीरोधीमान् सोमःषळुर्वीः षण्मोर्वीरंहसस्पान्तु द्यौश्चपृथिवीचाहश्चरात्रिश्चापश्चौषधयश्चेतिमविपादिताद्युपृथिव्याद्याःषट्अमिमीत निर्मितवान् याभ्यउर्वीभ्यआरेदूरे विप्रकृष्टेदेशे कच्चन किंचन भुवनंभूतजातं नभवति अपितुआस्वेवसर्वंभूतजातंवर्ततेतादृशीरुर्वीर्निर्मितवान् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

अयंसयोवरिमाणंपृथिव्यावर्ष्माणंदिवोअकृणोदयंसः ।
अयंपीयूषंतिसृषुप्रवत्सुसोमोदाधारोर्व१न्तरिक्षम् ॥ ४ ॥

अयम् । सः । यः । वरिमाणम् । पृथिव्याः । वर्ष्माणम् ।
दिवः । अकृणोत् । अयम् । सः । अयम् । पीयूषम् ।
तिसृषु । प्रवत्ऽसु । सोमः । दाधार । उरु । अन्तरिक्षम् ॥ ४ ॥

सखल्वयंसोमः यःपृथिव्यावरिमाणं उरुत्वंविस्तृतत्वंअकृणोत्अकरोत् तथायंसोमोदिवोद्युलोकस्यवर्ष्माणं संहतत्वंदृढत्वंअकृणोदकरोत्अयंसोमःसहिभवति अपिचायंसोमः तिसृष्वोषधीषुअप्सुगोषुचप्रवत्सुप्रकृष्टास्वेतासुपीयूषंरसंदाधार धारयति तथाउरुविस्तीर्णमन्तरिक्षंचधारयति तथाचमंत्रान्तरं–त्वमिमाओषधीःसोमविश्वास्त्वमपोअजनयस्त्वंगाः । त्वमाततंथोर्व१तरिक्षमिति ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

अयंविदच्चित्रदृशीकमर्णःशुक्रसद्मनामुषसामनीके ।
अयंमहान्महतास्कम्भनेनोद्यामस्तभ्नाद्वृषभोमरुत्वान् ॥ ५ ॥ ३०

---

१ ऋ० सं० १. ६. २३.

अयम् । विदत् । चित्रऽदृशीकम् । अर्णः । शुक्रऽसद्मनाम् ॥
उषसाम् । अनीके । अयम् । महान् । महता । स्कम्भनेन । उत् ।
द्याम् । अस्तभ्नात् । वृषभः । मरुत्वान् ॥ ५ ॥ ३० ॥

अयंसोमः चित्रदृशीकंविचित्रदर्शनं यद्वा आश्चर्यत्वेनदर्शनीयं अर्णःसर्वस्यप्रेरकं सौरं ज्योतिःविदवलंभयति कस्मिन्काले शुक्रसद्मनांशुक्रंनिर्मलमन्तरिक्षंसद्मसदनंयासांतासामुषसां अनीकेप्रमुखेउषःकालइत्यर्थः अपिच महान्प्रवृद्धोयंसोमः महतास्थविष्ठेनस्कंभनेन स्तंभनसाधनेनमध्यवर्तिनान्तरिक्षेणद्यांद्युलोकंउदस्तभ्नात् ऊर्ध्वमस्थापयत् यथाअधोनपततितथाअन्तरिक्षंतस्याधारत्वेनकृतवानित्यर्थः कीदृशःसोमः वृषभोवृष्टेर्जनयिता सोमाहुत्याहिवृष्टिर्जन्यतेमरुत्वान्मरुद्भिर्युक्तः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेत्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

अथषष्ठी—

धृषत्पिबकलशेसोममिन्द्रवृत्रहाशूरसमरेवसूनाम् ।
माध्यंन्दिनेसवनआवृषस्वरयिस्थानोरयिमस्मासुधेहि ॥ ६ ॥

धृषत् । पिब । कलशे । सोमम् । इन्द्र । वृत्रऽहा । शूर ।
समऽअरे । वसूनाम् । माध्यंन्दिने । सवने । आ । वृषस्व ।
रयिऽस्थानः । रयिम् । अस्मासु । धेहि ॥ ६ ॥

हेशूर शौर्यवन्निन्द्र वृत्रहा वृत्राणामावरकाणांशत्रूणांहन्तात्वं वसूनांधनानांसमरेसंग्रामे निमित्तभूतेसति कलशेद्रोणकलशेवस्थितंसोमंधृषत्धृष्टंयथाभवतितथापिब अपिच माध्यंदिने सवने आवृषस्व आसिंचस्व जठरंसोमेनपूरय सर्वैन्द्रंहिमाध्यंदिनंसवनं किंचरयिस्थानःरयीणांधनानांस्थानभूतस्त्वंरयिंधनमस्मासुधेहिधारय ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

इन्द्रप्रणःपुरएतेवंपश्यप्रणोनयप्रतरंवस्योअच्छ ।
भवासुपारोअतिपारयोनोभवासुनीतिरुतवामनीतिः ॥ ७ ॥

इन्द्र॑ । प्र । न॒ः । पु॒र॒ए॒ता॒ऽइ॑व । प॒श्य॒ । प्र । न॒ः । न॒य॒ । प्र॒ऽत॒रम् ।
वस्य॑ः । अच्छ॑ । भव॑ । सु॒ऽपा॒रः । अ॒ति॒ऽपा॒र॒य॒ः । न॒ः । भव॑ ।
सुऽनी॑तिः । उ॒त । वा॒मऽनी॑ति ॥ ७ ॥

हेइन्द्र त्वंपुरएतेव पुरतोगंतेव नोस्मानप्रपश्य प्रकर्षेणईक्षस्व यथामार्गरक्षकःस्वयंपुरतोगच्छन्अनुगच्छतोरक्षणीयान्पथिकान्पश्यति तथापश्येत्यर्थः तथावस्योवसीयःश्रेष्ठंधनंअच्छाभिमुख्येनप्रतरं प्रकृष्टतरंअतिशयेनप्रणयअस्मान्प्रापय तथासुपारःसुष्ठुपारयिता दुःखेभ्यस्तारयिताभव तथानोस्मान्स्तोतॄन्अतिपारयः शत्रूनतिक्रामय सुनीतिःशोभननयनश्चास्माकंभव उतापिच वामनीतिः वामानांवननीयानांधनानांनेताभव यद्वास्मदर्थंश्रेष्ठप्रापणोभव ॥ ७ ॥

ऐन्द्रेपशौउरुंनइत्येषावपायायाज्या सूत्रितंच–उरुंनोलोकमनुनेषिविद्वान्प्रससाहिषेपुरुहूतशत्रूनिति । होत्रकैःसदःप्रसर्पणसमयेप्येषाजप्या सूत्रितंच–उरुंनोलोकमनुनेषिविद्वानितिजपंतइति । चातुर्विंशिकेहन्यहर्गणेषुचद्वितीयादिष्वहःसुमाध्यंदिनसवनेच्छावाकस्यैषाचारंभणीया सूत्रितंच–उरुंनोलोकमनुनेषिविद्वानितिकद्वद्म्यआरंभणीयाइति ।

सैषासूक्तेष्टमी–

उ॒रुंनो॑लो॒कमनु॑नेषिवि॒द्वान्त्स्व॑र्व॒ज्ज्योति॒रभ॑यंस्व॒स्ति ।
ऋ॒ष्वाते॑इन्द्र॒स्थवि॑रस्यबा॒हूउप॑स्थेयामश॒रणा॑बृ॒हन्ता॑ ॥ ८ ॥

उ॒रुम् । न॒ः । लो॒कम् । अनु॑ । ने॒षि॒ । वि॒द्वान् । स्व॑ःऽवत् । ज्योति॑ः ।
अभ॑यम् । स्व॒स्ति । ऋ॒ष्वा । ते॒ । इ॒न्द्र॒ । स्थवि॑रस्य । बा॒हू इति॑ ।
उप॑ । स्थे॒या॒म॒ । श॒र॒णा । बृ॒हन्ता॑ ॥ ८ ॥

हेइन्द्र विद्वान्जानंस्त्वंउरुं विस्तीर्णंलोकंस्थानंस्वर्गाख्यंनोस्मानअनुनेषि अनुगमय तथास्वर्वत्सुखवत्अभयंभयरहितंज्योतिश्चस्वस्तिक्षेमेणअनुनेषि अस्माननुगमय हेइन्द्र स्थविरस्यस्थूलस्यवृद्धस्यतेतवसंबंधिनौऋष्वादर्शनीयौ बृहन्तामहान्तौ बाहूत्वदीयौहस्तौशरणाशरणौरक्षकौरक्षकतयाउपस्थेयाम उपतिष्ठेम सेवेमहि ॥ ८ ॥

अथनवमी–

वरि॑ष्ठेनइन्द्रव॒न्धुरे॑धा॒वहि॑ष्ठयोःशताव॒न्नश्व॑यो॒रा ।
इ॒षमाव॑क्षी॒षांवर्षि॑ष्ठां॒मान॑स्तारी॑न्म॒घव॒न्रायो॑अ॒र्यः ॥ ९ ॥

वरि॑ष्ठे । न॒ः । इ॒न्द्र॒ । व॒न्धुरे॑ । धा॒ः । वहि॑ष्ठयोः । श॒त॒ऽव॒न् ।
अश्व॑योः । आ । इष॑म् । आ । व॒क्षि॒ । इ॒षाम् । वर्षि॑ष्ठाम् ।
मा । न॒ः । ता॒री॒त् । म॒घ॒ऽव॒न् । राय॑ः । अ॒र्यः ॥ ९ ॥

हेइन्द्र वरिष्ठेउरुतमेविस्तीर्णतमेवंधुरे आत्मीयेरथे नोस्मान्धाःधेहिधारय अपिच हेशतवन्शतसंख्यधनेन्द्र वहिष्ठयोर्वोढृतमयोः आकारःसमुच्चये अश्वयोरात्वदीययोःअश्वयोश्चास्मान्धारय तथाइषामन्नानांमध्येवर्षिष्ठांवृद्धतमांइषमन्नमावक्षि अस्मदर्थमावह आनय हेमघवन्धनवन्निंद्र अर्योधनस्यस्वामी अन्यःकश्चित्नोस्माकंरायोधनानिमातारीत्माहिंसीत् ॥ ९ ॥

अथदशमी–

इन्द्र॑मृ॒ळमह्यं॑जी॒वातु॑मिच्छचो॒दय॒धिय॒मय॑सो॒नधारा॑म् ।
यत्किंचा॒हन्त्वा॒यु॒रि॒दंवदा॑मि॒तज्जु॑षस्वकृ॒धिमा॑दे॒वव॑न्तम् ॥१०॥३१॥

इन्द्र॑ । मृ॒ळ । मह्य॑म् । जी॒वातु॑म् । इ॒च्छ॒ । चो॒दय॑ । धिय॑म् ।
अय॑सः । न । धारा॑म् । यत् । किम् । च॒ । अ॒हम् । त्वा॒ऽयुः ।
इ॒दम् । वदा॑मि । तत् । जु॒ष॒स्व॒ । कृ॒धि । मा॒ । दे॒वऽव॑न्तम् ॥१०॥३१॥

हेइन्द्र मृळ मृळय अस्मान्सुखय जीवातुंजीवनौषधंचमह्यंदातुमिच्छ तथाधियंबुद्धिंचोदय स्तुतिविषयांकर्मविषयांवाप्रेरय तीक्ष्णीकुरु अयसोनधारां अयोमयस्यखड्गादेःधारामिव सा यथासूक्ष्मातद्वत् सूक्ष्मविषयांधियंचोदयेत्यर्थः किंचत्वायुःत्वामात्मनइच्छन्इदमिदानींयत्किंचनाहंवदामिसमीचीनमसमीचीनंवातज्जुषस्व मामांचदेववन्तंरक्षकैर्देवैरुपेतंकृधिकुरु ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेएकत्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

आयुष्कामेष्ट्यांइन्द्रस्यत्रातुस्त्रातारमित्यनुवाक्या सूत्रितंच—त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्रंमातेअस्यांसहसावन्परिष्टाविति ।

सैषात्रैकादशी–

त्रा॒तार॒मिन्द्र॑मवि॒तार॒मिन्द्र॒ंहवे॑हवेसु॒हव॒ंशूर॒मिन्द्र॑म् ।
ह्वया॑मिश॒क्रंपु॑रुहू॒तमिन्द्र॑ंस्व॒स्तिनो॑म॒घवा॑धा॒त्विन्द्र॑ः ॥ ११ ॥

त्रातारम् । इन्द्रम् । अवितारम् । इन्द्रम् । हवेऽहवे । सुऽहवम् ।
शूरम् । इन्द्रम् । ह्वयामि । शक्रम् । पुरुऽहूतम् । इन्द्रम् ।
स्वस्ति । नः । मघऽवा । धातु । इन्द्रः ॥ ११ ॥

त्रातारंशत्रुभ्यःपालयितारमिन्द्रमाह्वयामि तथाअवितारं कामैस्तर्पयितारमिन्द्रमाह्वयामि हवेहवेसर्वेष्वाहवनेषु सुहवंसुखेनाह्वातुंशक्यंशूरंशौर्यवन्तं शक्रंसर्वकार्येषुशक्तं पुरुहूतंपुरुभिर्बहुभिःपालनार्थमाहूतं एवंविधमिन्द्रंह्वयाम्याह्वयामि एवमाहूतोमघवाधनवान्सइन्द्रःस्वस्ति अविनाशंनोस्मभ्यंधातुददातु यद्वास्माकंविदधातु ॥ ११ ॥

अथद्वादशी—

इन्द्रःसुत्रामास्ववाँअवोभिःसुमृळीकोभवतुविश्ववेदाः ।
बाधतांद्वेषोअभयंकृणोतुसुवीर्यस्यपतयःस्याम ॥ १२ ॥

इन्द्रः । सुऽत्रामा । स्वऽवान् । अवःऽभिः । सुऽमृळीकः ।
भवतु । विश्वऽवेदाः । बाधताम् । द्वेषः । अभयम् । कृणोतु ।
सुऽवीर्यस्य । पतयः । स्याम ॥ १२ ॥

सुत्रामासुष्ठुत्राता स्ववान्धनवान्सइन्द्रः अवोभीरक्षणैःसुमृळीकः सुष्ठुसुखयिताभवतु तथाचविश्ववेदाःसर्वधनःसर्वविद्वान्वासइन्द्रः द्वेषःद्वेष्टॄन्शत्रून्बाधतां हिनस्तु अभयंभयरहितंचास्माकंकृणोतु करोतु वयंचतत्प्रसादात्सुवीर्यस्यशोभनवीर्यस्यपतयःस्याम भवेम ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी—

तस्यवयंसुमतौयज्ञियस्यापिभद्रेसौमनसेस्याम ।
ससुत्रामास्ववाँइन्द्रोअस्मेआराच्चिद्द्वेषःसनुतर्युयोतु ॥ १३ ॥

तस्य । वयम् । सुऽमतौ । यज्ञियस्य । अपि । भद्रे । सौमनसे ।
स्याम । सः । सुऽत्रामा । स्वऽवान् । इन्द्रः । अस्मे इति ।
आरात् । चित् । द्वेषः । सनुतः । युयोतु ॥ १३ ॥

यज्ञियस्ययज्ञार्हस्यतस्येन्द्रस्यसुमतौ शोभनायामनुग्रहात्मिकायांबुद्धौवंयस्याम विषयभूताभवेम तथाभद्रेकल्याणेसौमनसेसुमनोभावेपितदीयेस्याम भवेम सइन्द्रोस्मासुअनुग्रहात्मिकांबुद्धिंसौमनस्यंचकरोत्वित्यर्थः सुत्रामासुष्टुत्रातास्ववान् धनवान् सइन्द्रश्च अस्मेअस्मत्तः आराच्चिद्दूरदेशेएवद्वेषःद्वेष्टॄन्सनुतः अन्तर्हितनामैतत् अंतर्हितान्युयोतुपृथक्करोतु ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी–

अव॒त्वेइ॑न्द्रप्र॒वतो॒नोर्मिर्गिरो॒ब्रह्मा॑णिनि॒युतो॑धवन्ते ।
उ॒रूनराध॒ःसव॑नापु॒रूण्य॒पोगाव॑ज्रिन्युव॒सेसमिन्दू॑न् ॥ १४ ॥

अव॑ । त्वे इति॑ । इ॒न्द्र॒ । प्र॒ऽवत॑ः । न । ऊ॒र्मिः । गिर॑ः ।
ब्रह्मा॑णि । नि॒ऽयुत॑ः । ध॒व॒न्ते॒ । उ॒रु । न । राध॑ः । सव॑ना ।
पु॒रूणि॑ । अ॒पः । गाः । व॒ज्रि॒न् । यु॒व॒से । सम् । इन्दू॑न् ॥ १४ ॥

हेइन्द्र तेत्वांनियुतःस्तोतुःगिरः उक्थात्मिकावाचः ब्रह्माणिसामरूपाणिस्तोत्राणिच अवधवन्ते अवगच्छन्ति तत्रदृष्टान्तः—ऊर्मिःजलसंघः प्रवतोन प्रवणदेशानिव यथाउच्छ्रितात्स्थलान्निम्नदेशंशीघ्रंगच्छतितद्वत् नशब्दःसमुच्चये उरुउरूणि राधोराधांसिच हविर्लक्षणानिधनानि पुरूणिबहूनि सवनासवनानि बहवोभिषुताःसोमाश्च त्वामेवाभिगच्छन्ति हेवज्रिन् वज्रवन्निन्द्र अपोवसतीवर्याख्यागाःगोविकारान्शृतदध्यादीन्श्रयणार्थान्इन्दून्सोमांश्च संयुवसेसम्यग्मिश्रयसि त्वांयष्टुंवसतीवरीभिरभिषुत्यतंसोममाशिरादिभिःश्रपणद्रव्यैःसंस्कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ १४॥

अथपंचदशी–

कई॑स्तव॒त्कःपृ॑णा॒त्कोय॑जाते॒यदु॒ग्रमिन्म॒घवा॑वि॒श्वहावे॑त् ।
पादा॑विवप्र॒हर॑न्न॒न्यम॑न्यंकृ॒णोति॒पूर्व॒मप॑रं॒शची॑भिः ॥ १५ ॥३२॥

कः । ई॒म् । स्त॒व॒त् । कः । पृ॒णा॒त् । कः । य॒जा॒ते॒ । यत् । उ॒ग्रम् ।
इत् । म॒घऽवा॑ । वि॒श्वहा॑ । अवे॑त् । पादौ॑ऽइव । प्र॒ऽहर॑न् ।
अ॒न्यम्ऽअ॑न्यम् । कृ॒णोति॑ । पूर्व॑म् । अप॑रम् । शची॑भिः ॥१५॥३२॥

कःस्तोता ईमेनमिन्द्रंस्तवत् स्तुयात् स्तोतुंशक्नुयात् कोवापृणात् एनंप्रीणयेत् कश्चयजाते हविर्भिर्यजेत यद्यस्मात्अयंमघवाधनवानिन्द्रःउग्रमित्उद्गूर्णमेव विश्वहासर्वदाअवेत् आ-

त्मानंवेत्तिजानातिसर्वदाउग्रएवभवति तस्मात्कारणात् नकोप्येनंस्तोतुंप्रीणयितुंयष्टुंवाशक्नोतीतिभावः इतोपिस्तुत्यादेरविषयइत्याह—यस्मादयमिन्द्रःशचीभिरात्मीयाभिःप्रज्ञाभिःपूर्वंप्रथमभाविनंसन्तं स्तोतारंअपरंपश्चाद्भाविनंचअन्यमन्यंपरस्परव्यतिहारेणकृणोतिकरोति यःप्रथमभावी मुख्यस्तोतातंजघन्यंकरोति यश्चजघन्यःस्तोतातंमुख्यंकरोति तत्रदृष्टान्तः—प्रहरन्पादाविव पादौप्रहरन्मार्गेप्रक्षिपन्पुरुषःपूर्वंपादमपरंकरोति अपरंचपूर्वंतद्वत् अतोपिकारणात्इन्द्रःस्तुत्यादेरविषयइतिभावः एतदादिकेनपंचर्चेनइन्द्रस्यातिस्वातंत्र्यंप्रतिपाद्यते ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेद्वात्रिंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

अथषोडशी—

शृ॒ण्वेवी॒रउ॒ग्रमु॑ग्रं॑द॒मा॒यन्न॒न्यम॑न्यमति॑नेनी॒यमा॑नः ।
ए॒ध॒मा॒न॒द्विळु॒भय॑स्य॒राजा॑चोष्कूयते॒विश॒इन्द्रो॑मनु॒ष्या॑न् ॥ १६ ॥

शृ॒ण्वे । वी॒रः । उ॒ग्रम्ऽउ॑ग्रम् । द॒म॒ऽयन् । अ॒न्यम्ऽअ॑न्यम् ।
अ॒ति॒ऽने॒नी॒यमा॑नः । ए॒ध॒मा॒न॒ऽद्विट् । उ॒भय॑स्य । राजा॑ ।
चो॒ष्कूयते॑ । विशः॑ । इन्द्रः॑ । म॒नु॒ष्या॑न् ॥ १६ ॥

अयमिन्द्रोवीरोवीर्यवानितिश्शृण्वे श्रूयते किंकुर्वन् उग्रमुग्रंउद्गूर्णंउद्गूर्णंबलिनंशत्रुंप्रतिदमायन् दमःदमनं बाधनमिच्छन् अन्यमन्यंप्रथमंनेतव्यमन्यंपश्चान्नेतव्यंचान्यं पूर्वमपरंपरस्परव्यवहारेण स्तोतॄन्अतिनेनीयमानः अत्यन्तंपुनःपुनर्नयन् अपिचएधमानद्विट् एधमानानांवर्धमानानांअसुन्वतांद्वेष्टा उभयस्यदिव्यस्यपार्थिवस्यचधनस्यराजाईश्वरोयमिन्द्रःविशःनिवेशयितॄन् स्वस्यपरिचारकान्मनुष्यान्चोष्कूयते रक्षणार्थंपुनःपुनराह्वयति ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी—

प॒रा॒पूर्वे॑षांस॒ख्यावृ॑णक्तिवि॒तर्तु॑राणो॒अप॑रेभि॑रेति ।
अना॑नुभूतीरवधून्वा॒नःपू॒र्वीरिन्द्र॑ःश॒रद॑स्तर्तरीति ॥ १७ ॥

परा॑ । पूर्वे॑षाम् । स॒ख्या । वृ॒ण॒क्ति॒ । वि॒ऽतर्तु॑राणः । अप॑रेभिः ।
ए॒ति॒ । अन॑नुऽभूतीः । अ॒व॒ऽधू॒न्वा॒नः । पू॒र्वीः । इन्द्रः॑ ।
श॒रदः॑ । त॒र्त॒री॒ति॒ ॥ १७ ॥

अयमिन्द्रः पूर्वेषांपूर्वंभाविनांप्रशस्तानांकर्मणांकुर्वतांपुरुषाणांसख्यासखित्वानिपरावृणक्ति वर्जयति अपिच वितर्तुराणस्तान्हिंसन् अपरेभिरपरैः अमुख्यैरप्रशस्तैरपिकर्मानुष्ठातृभिः एति सख्यंप्राप्नोति तथाअनानुभूतीः अपरिचरणाःप्रजाः अवधून्वानः परित्यजन् पूर्वीर्बह्वीः शरदःसंवत्सरान्अयमिन्द्रः तर्तरीति भृशमतिक्रामति स्तोतृभिःसहसख्यंकुर्वन् चिरकालंवसतीत्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी–

रू॒पंरू॑पं॒प्रति॑रूपोबभूव॒तद॑स्यरू॒पंप्र॑ति॒चक्ष॑णाय ।
इन्द्रो॑मा॒याभिः॑पुरु॒रूप॑ईयतेयु॒क्ताह्य॑स्य॒हर॑यःश॒तादश॑ ॥१८॥

रू॒पम्ऽरू॑पम् । प्रति॑ऽरूपः । ब॒भू॒व॒ । तत् । अ॒स्य॒ । रू॒पम् ।
प्र॒ति॒ऽचक्ष॑णाय । इन्द्रः॑ । मा॒याभिः॑ । पु॒रु॒ऽरूपः॑ । ई॒य॒ते॒ ।
यु॒क्ताः । हि । अ॒स्य॒ । हर॑यः । श॒ता । दश॑ ॥ १८ ॥

अयमिन्द्रःप्रतिरूपोरूपाणांप्रतिनिधिःसन् रूपंरूपंतत्तदग्न्यादिदेवतास्वरूपंबभूवप्राप्नोति भूप्राप्ताविति धातुः इन्द्रःस्वमाहात्म्येनतत्तद्देवतारूपोभवतीत्यर्थः अस्यचेन्द्रस्यतत्प्राप्तमग्न्यादिदेवतास्वरूपंप्रतिचक्षणायप्रतिनियतदर्शनाय अयमग्निरयंविष्णुरयंरुद्रइत्येवमसंकीर्णदर्शनायभवति अपिचायमिन्द्रोमायाभिः ज्ञाननामैतत् ज्ञानैरात्मीयैःसंकल्पैःपुरुरूपोबहुविधशरीरःसन् ईयतेबहून्यजमानान्गच्छति ननुद्वावेवास्याश्वौ एकश्चरथः कथमनेनयुगपद्बहून्गच्छतीत्यतआह-अस्येन्द्रस्यहरयोश्वाःयुक्तारथेयोजिताःशतादश सहस्रसंख्याकाःअपरिमिताःसन्तिहि यस्मादेवंतस्माद्बहुशरीराणिस्वीकृत्ययुगपद्विष्वतोयजमानान्गच्छतीत्यर्थः अन्येमन्यन्ते इदि परमैश्वर्ये इत्यस्यधातोःरथानुगमादिन्द्रःपरमात्मासचाकाशवत्सर्वगतःसदानंदरूपः सएवोपाधिभिरन्तःकरणैःप्रतिशरीरमवच्छिन्नःसन् जीवात्मेतिव्यपदिश्यते सएवअनादिमायाशक्तिभिः आकाशादिजगदात्मनाविवर्ततेशब्दादिविषयहरणशीलाःइन्द्रियवृत्तयश्चतेनैवसंबद्धाः एतत्सर्वंतस्य परमात्मनोयद्वास्तवंरूपंतस्यदर्शनायेति अयमर्थोनयाप्रतिपाद्यते रूपंरूपंरूप्यतइतिरूपं शरीरंप्रतिशरीरंचिद्रूपःसर्वगतःपरमात्माप्रतिरूपः प्रतिबिंबरूपःसन् सर्वाणिशरीराणिबभूव प्राप्नोतितच्चप्राप्तंप्रतिबिंबरूपंअस्यपरमात्मनःप्रतिचक्षणायप्रतिनियताकारस्यदर्शनायभवति सचेन्द्रः

परमेश्वरःमायाभिर्मायाशक्तिभिःपुरुरूपःवियदादिभिर्बहुविधरूपैरुपेतःसन्नीयते चेष्टते एतदपि अस्यपरमात्मनःप्रतिचक्षणायभवति अस्यचदशशतासहस्रसंख्याकाहरयःइन्द्रियवृत्तयःयुक्ताः विषयग्रहणायोद्युक्ताःसन्ति तदपिअस्यवास्तवरूपस्यदर्शनायभवतीति एवंस्थूलसूक्ष्मशरीरयो-र्वियदादिमहाप्रपंचस्यचतत्वज्ञानहेतुत्वमनयाप्रत्यपादीति ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

युजानोहरितारथेभूरित्वष्टेहराजति ।
कोविश्वाहाद्विषतःपक्षआसतउतासीनेषुसूरिषु ॥ १९ ॥

युजानः । हरिता । रथे । भूरि । त्वष्टा । इह । राजति । कः ।
विश्वाहा । द्विषतः । पक्षः । आसते । उत । आसीनेषु । सूरिषु॥१९॥

हरिताहरितावश्वौ रथेयुजानोयुंजन्त्वष्टादीप्तइन्द्रःइहत्रैलोक्येभूरिभूरिषु बहुषुप्रदेशेषु राजति दीप्यते उतअपिच सूरिषुस्तोतृषुअस्मादृशेषु आसीनेषुसत्सु विश्वाहासर्वदाइन्द्रादन्यः कोनामद्विषतःशत्रोः पक्षःपाचकोबाधकः सन् आसते आस्ते इन्द्रएवसर्वदा शत्रून्बाधतइत्यर्थः यद्वा पक्षइतिसकारान्तंसमीपवचनं इन्द्रादन्यः कोनामद्विषतः शत्रोः समीपेआसते आस्तेइन्द्र-एवनिर्भयःसन्शत्रुसमीपेस्थातुंशक्नोतीतिभावः ॥ १९ ॥

अथविंशी—

अगव्यूतिक्षेत्रमागन्मदेवाउर्वीसतीभूमिरंहूरणाभूत् ।
बृहस्पतेप्रचिकित्सागविष्टावित्थासतेजरित्रइन्द्रपन्थाम् ॥२०॥२३

अगव्यूति । क्षेत्रम् । आ । अगन्म । देवाः । उर्वी । सती ।
भूमिः । अंहूरणा । अभूत् । बृहस्पते । प्र । चिकित्स । गोऽइष्टौ ।
इत्था । सते । जरित्रे । इन्द्र । पन्थाम् ॥ २० ॥ २३ ॥

अत्रोक्तं—अरण्येनिर्जनेगर्गोदेवान्भूमिंबृहस्पतिं । इन्द्रंचास्तौत्स्वरक्षार्थमृचामार्गच्युतोन-येति ॥ १ ॥ अगव्यूतीत्यत्रदेवान्पादेभूमिमथोत्तरे । बृहस्पतिंतृतीयेतुइन्द्रएवोत्तमेस्तुतइतिच ॥ २ ॥ हेदेवाः अगव्यूतिअगोचरंगोसंचाररहितंक्षेत्रंदेशंआगन्म आगतास्मः अतोमांरक्षतेति-

शेषः उर्वीविस्तीर्णासती भूमिश्चअंहूरणाअंहवः आहन्तारोदस्यवः तेषांरमणारमयित्रीअभूत् भवति अस्मान्अतःसापिरक्षतु हेबृहस्पते त्वंगविष्टौगवामन्वेषणेउपायेप्रचिकित्स प्रवेदय इत्थाइत्थमनेनप्रकारेणसतेभवते दुःखमनुभवतेजरित्रेस्तोत्रेमह्यं हेइन्द्र पंथांपंथानंमार्गंप्रचिकित्स प्रज्ञापय ॥ २० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेत्रयस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३३ ॥

अथैकविंशी–

दि॒वेदि॑वेस॒दृशी॑र॒न्यमर्धं॑कृ॒ष्णाअ॑सेध॒दप॒सद्म॑नो॒जाः ।
अह॒न्दा॒सावृ॑ष॒भोव॑स्न॒यन्तो॒दव्र॑जेव॒र्चिन॒ंशम्ब॑रंच ॥ २१ ॥

दि॒वेऽदि॑वे । स॒ऽदृशीः॑ । अ॒न्यम् । अर्ध॑म् । कृ॒ष्णाः । अ॒से॒ध॒त् ।
अप॑ । सद्म॑नः । जाः । अह॑न् । दा॒सा । वृ॒ष॒भः । व॒स्न॒ऽयन्ता॑ ।
उ॒दऽव्र॑जे । व॒र्चिन॑म् । शम्ब॑रम् । च॒ ॥ २१ ॥

अयमिन्द्रः सद्मनः सदनात्स्वकीयादंतरिक्षैकदेशात्स्थानात्जाःजायमानःसूर्यात्मना प्रादुर्भवन् सदृशीस्तुल्यरूपाःकृष्णाःकृष्णवर्णारात्रीःदिवेदिवेप्रतिदिवसंअपासेधत् निवर्तयति किमर्थं अन्यमर्थंअहरर्थमपरंभागंप्रकाशयितुं अहोरात्रात्मकस्यदिवसस्यहिरात्रिरेकोभागः अपिचवृषभोवर्षयितासइन्द्रः दासादासौउपक्षपयितारौ यज्ञकर्मणांवस्नयन्तावस्नंनिवासहेतुभूतंधनं तदिच्छन्तौ वर्चिनंशंबरंचएतत्संज्ञावसुरौउदव्रजे उदकानिव्रजंत्यस्मिन्नितिउदव्रजोदेशविशेषः तस्मिन्अहन्हतवान् ॥ २१ ॥

अथद्वाविंशी–

प्र॒स्तो॒कइन्नुराध॑सस्तइन्द्र॒दश॒कोश॑यी॒र्दश॑वा॒जिनो॑दात् ।
दिवो॑दासादतिथि॒ग्वस्य॒राधः॑शाम्ब॒रंवसु॒प्रत्य॑ग्रभीष्म ॥ २२ ॥

प्र॒ऽस्तो॒कः । इत् । नु । राध॑सः । ते॒ । इ॒न्द्र॒ । दश॑ । कोश॑यीः ।
दश॑ । वा॒जिनः॑ । अ॒दा॒त् । दिवः॑ऽदासात् । अ॒ति॒थि॒ऽग्वस्य॑ ।
राधः॑ । शा॒म्ब॒रम् । वसु॑ । प्रति॑ । अ॒ग्र॒भी॒ष्म॒ ॥ २२ ॥

एतदाद्यासुचतसृषुसृंजयपुत्रस्यप्रस्तोकस्यराज्ञोदानस्तुतिः सएवदिवोदासःअश्वथःअतिथिग्वइतिचाख्यायते हेइन्द्र तेतवराधसःआराधयितुःस्तोतुः चतुर्थ्यर्थेषष्ठी त्वांस्तुवते मह्यंगर्गीयप्रस्तोकोराजादशकोशयीः सुवर्णपूर्णान्दशसंख्याकान्कोशान्दशवाजिनोश्वांश्च नुक्षिप्रंअदात् प्रायच्छत् इदितिपूरणः वयंचतस्माद्दिवोदासातएतत्संज्ञात्प्रस्तोकात् वसुधनंप्रत्यग्रभीष्म प्रतिगृहीतवन्तः कीदृशं अतिथिग्वस्य तस्यैवप्रस्तोकस्यस्वभूतंराधःराधकं शांबरं शंबरादसुरादागतंशंबरंहत्वा त्वयादत्तंतदीयमित्यर्थः ॥ २२ ॥

अथत्रयोविंशी—

दशाश्वा॒न्दश॒कोशा॒न्दश॒वस्त्राधि॑भोजना ।
दशो॑हिरण्यपि॒ण्डान्दिवो॑दासादसानिषम् ॥ २३ ॥

दश॑ । अश्वा॑न् । दश॑ । कोशा॑न् । दश॑ । वस्त्रा॑ । अधि॑ऽभोजना ।
दशो॒ इति॑ । हि॒र॒ण्य॒ऽपि॒ण्डान् । दिवः॑ऽदासात् । अ॒सा॒नि॒ष॒म् ॥ २३ ॥

दशदशसंख्याकानश्वान् दशसंख्याकान्हिरण्यपूर्णान्कोशान् अधिभोजना भोजनमितिधननाम अधिकंधनंयेषांमूल्यंतादृशानिदशसंख्यानिवस्त्राणिच दशोदशचदशसंख्याकांश्च हिरण्यपिंडान् सुवर्णपिंडान्एतान्सर्वान्दिवोदासात्प्रस्तोकात्अहमसानिषंसमभजं लब्धवानस्मि ॥ २३ ॥

अथचतुर्विंशी—

दश॒रथा॒न्प्रष्टि॑मतःश॒तंगाअथर्व॑भ्यः । अ॒श्व॒थःपा॒यवे॑दात् ॥ २४ ॥

दश॑ । रथा॑न् । प्रष्टि॑ऽमतः । श॒तम् । गाः । अथर्व॑ऽभ्यः ।
अ॒श्व॒थः । पा॒यवे॑ । अ॒दा॒त् ॥ २४ ॥

दशदशसंख्याकान्प्रष्टिमतः प्रष्टिस्त्रिपदआधारः तद्वद्वहन्तीतिप्रष्टयोश्वाः तद्युक्तान्रथान् शतंशतसंख्याकागाश्चअथर्वभ्यः अथर्वगोत्रेभ्यऋषिभ्यः पायवेभरद्वाजपुत्रायएतत्संज्ञायास्मद्भ्रात्रेच अश्वथः अश्ववानेतत्संज्ञःप्रस्तोकः अदात् दत्तवान् ॥ २४ ॥

अथपंचविंशी–

म॒हि॒राधो॑वि॒श्वज॑न्यं॒दधा॑नान्भ॒रद्वा॑जान्त्सा॒र्ञ्ज॒योअ॒भ्य॑यष्ट ॥२५॥३४॥

महि॑ । राध॑ः । वि॒श्वऽज॑न्यम् । दधा॑नान् । भ॒रत्ऽवा॑जान् ।
सा॒र्ञ्ज॒यः । अ॒भि । अ॒य॒ष्ट ॥ २५ ॥ ३४ ॥

विश्वजन्यंसर्वजनहितंमहिमहत्तराधोधनंदधानान्धारयतोभरद्वाजान्भरद्वाजपुत्रानस्मान्सार्ञ्जयःसृंजयपुत्रःप्रस्तोकः अभ्ययष्ट अपूजयत् ॥ २५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेचतुस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३४ ॥

वनस्पतइत्येषारथारोहणेविनियुक्ता सूत्रितंच–वनस्पतेवीड्वंगोहिभूयाइत्येतयान्यान्यपिवानस्पत्यानीति ।

सैषात्रषड्विंशी–

वन॑स्पतेवी॒ड्व॑ङ्गो॒हिभू॒याअ॒स्मत्स॑खाप्र॒तर॑णःसु॒वीर॑ः ।
गोभि॒ःसन्न॑द्धोअसिवी॒ळय॑स्वास्था॒तातेजयतु॒जेत्वा॑नि ॥ २६ ॥

वन॑स्पते । वी॒ळुऽअ॑ङ्गः । हि । भू॒याः । अ॒स्मत्ऽस॑खा । प्र॒ऽतर॑णः ।
सु॒ऽवीर॑ः । गोभि॑ः । सम्ऽन॑द्धः । अ॒सि॒ । वी॒ळय॑स्व ।
आ॒ऽस्था॒ता । ते॒ । ज॒य॒तु॒ । जेत्वा॑नि ॥ २६ ॥

हेवनस्पते वनस्पतिविकाररथ त्वं वीड्वंगःदृढावयवोभूयाः भव अस्मत्सखावयंसखायोयस्यसतादृशश्चभव प्रतरणःप्रवर्धयितासुवीरःशोभनैःवीरैःशूरभटैःपुत्रादिभिर्वायुक्तश्चभव अपिच त्वंगोभिःगोविकारैश्चर्मभिः सन्नद्धोसि सम्यग्बद्धोभवसि तादृशस्त्वंवीळयस्व अस्मान्दृढीकुरु तेतवआस्थातात्वय्यवस्थितोरथीच जेत्वानिजेतव्यानिशत्रुसैन्यानिजयतु ॥ २६ ॥

अथसप्तविंशी–

दि॒वस्पृ॑थि॒व्याःपर्योज॒उद्भृ॑तं॒वन॒स्पति॑भ्य॒ःपर्याभृ॑तं॒सह॑ः ।
अ॒पामो॒ज्मान॒म्परि॒गोभि॒रावृ॑त॒मिन्द्र॑स्य॒वज्रं॑ह॒विषा॒रथं॑यज ॥२७॥

दिवः । पृथिव्याः । परि । ओजः । उत्ऽभृतम् । वनस्पतिऽभ्यः ।
परि । आऽभृतम् । सहः । अपाम् । ओज्मानम् । परि । गोभिः ।
आऽवृतम् । इन्द्रस्य । वज्रम् । हविषा । रथम् । यज ॥ २७ ॥

दिवोद्युलोकात्पृथिव्याभूमेश्चउद्धृतं उद्धतंसारत्वेनोपात्तं यदोजोबलमस्ति तद्रूपंवनस्पतिविकारत्वात्रथस्यवनस्पतयोहिपृथिव्याःसारभूताः तेचद्युसंबन्धिभिरुदकैःप्रवृद्धाः अतोरथस्यलोकद्वयसारत्वमुपपन्नं परिःपंचम्यर्थानुवादी अपिच वनस्पतिभ्योवृक्षेभ्यःपरिपूर्ववत्आभृतमाहृतंसहोबलरूपं अपामुदकानांओज्मानंप्रेरकं यद्वा ओज्मावेगः अपांवेगइववेगवन्तंगोभिः गोविकारैःचर्मभिःपरितआवृतं आवेष्टितं इन्द्रस्यवज्रंवज्रैकदेशं श्रूयतेहि—इन्द्रोवृत्रायवज्रमुदयच्छत्सत्रेधाव्यभजत् वज्रस्तृतीयंरथस्तृतीयंयूपस्तृतीयमिति[1] । एवंगुणविशिष्टंरथंहविषापुरोडाशादिनाहेअध्वर्यो यजनूनमेषाउत्तराचरथदेवत्यस्यहविषोयाज्यानुवाक्येलिंगादवगंतव्ये॥२७॥

अथाष्टाविंशी—

इन्द्रस्यवज्रोमरुतामनीकंमित्रस्यगर्भोवरुणस्यनाभिः ।
सेमान्नोहव्यदातिंजुषाणोदेवरथप्रतिहव्यागृभाय ॥ २८ ॥

इन्द्रस्य । वज्रः । मरुताम् । अनीकम् । मित्रस्य । गर्भः ।
वरुणस्य । नाभिः । सः । इमाम् । नः । हव्यऽदातिम् ।
जुषाणः । देव । रथ । प्रति । हव्या । गृभाय ॥ २८ ॥

योरथः इन्द्रस्यवज्रः उक्तप्रकारेणवज्रैकदेशः मरुतांएतत्संज्ञानांदेवगणानांअनीकंअग्रभूतं
तद्वत्शीघ्रगामीमित्रस्यअहरभिमानिनोदेवस्यगर्भोगर्भवदंतर्वर्तमानः अहनिहिरथःसंचरति वरु-
णस्यरात्र्यभिमानिदेवस्यनाभिःनाभिस्थानीयःनाभिर्यथादेहमध्येनैश्चल्येनावतिष्ठतेतद्वत् रात्रौ-
क्वचिदेवस्थितः हेदेव द्योतमानरथयउक्तगुणः सताद्दृशस्त्वं इमांनोस्मदीयांहव्यदातिंहविर्दानव-
तींयागक्रियां जुषाणःसेवमानःसन्हव्या हव्यान्यस्मदीयानिहवींषि प्रतिगृभाय प्रतिगृहाण॥२८॥

परेणतृचेनसंग्रामेदुंदुभिरभिमर्शनीयः सूत्रितंच—उपश्वासयपृथिवीमुतद्यामितितृचेनदुंदुभिमभिमृशेदिति ।

---

[1] तै० सं० ६. १. ३. ।

सैषात्रैकोनात्रिंशी–

उपश्वासयपृथिवीमुतद्यांपुरुत्रातेमनुतांविष्ठितंजगत् ।
सदुन्दुभेसजूरिन्द्रेणदेवैर्दूराद्दवीयोअपसेधशत्रून् ॥ २९ ॥

उप । श्वासय । पृथिवीम् । उत । द्याम् । पुरुऽत्रा । ते ।
मनुताम् । विऽस्थितम् । जगत् । सः । दुन्दुभे । सऽजूः । इन्द्रेण ।
देवैः । दूरात् । दवीयः । अप । सेध । शत्रून् ॥ २९ ॥

हेदुंदुभे पृथिवींउतअपिच द्यांदिवंउपश्वासय आत्मीयेनजयघोषेणाश्वासय यथा लोकद्वयंत्वदीयेनशब्देनापूरितंभवति तादृशंशब्दंकुर्वित्यर्थः अपिचविस्थितंविशेषेणस्थितं स्थावरंजंगमंच उभयविधंप्राणिजातंतेत्वदीयंशब्दंपुरुत्राबहुधामनुतांमन्यतांजानातु हेदुंदुभे सत्वंइन्द्रेणअन्यैर्देवैश्चसजूःसहदूराद्दवीयः दूरादपिदूरतरंशत्रूनस्मदीयान्अपसेध अपगमय अत्रनिरुक्तं–दुंदुभिरितिशब्दानुकरणंद्रुमोभिन्नमितिवादुंदुभ्यतेर्वास्याद्वधकर्मणइत्यादि ॥ २९ ॥

अथत्रिंशी–

आक्रन्दयबलमोजोनआधानिःष्टनिहिदुरिताबाधमानः ।
अपप्रोथदुन्दुभेदुच्छुनाइतइन्द्रस्यमुष्टिरसिवीळयस्व ॥ ३० ॥

आ । क्रन्दय । बलम् । ओजः । नः । आ । धाः । निः ।
स्तनिहि । दुःऽइता । बाधमानः । अप । प्रोथ । दुन्दुभे ।
दुच्छुनाः । इतः । इन्द्रस्य । मुष्टिः । असि । वीळयस्व ॥ ३० ॥

हेदुंदुभे आक्रन्दयअस्मच्छत्रून्रोदय बलंसेनारूपंओजःशरीरबलंच नोस्मभ्यंआधाः आधेहि प्रयच्छ तथादुरितादुरितानि दुर्गमनानिबाधमानोहिंसंस्त्वंनिस्तनिहि नितरांशब्दंकुरुस्तनशब्दइतिधातुः हेदुंदुभे दुच्छुनाःअस्मद्दुःखहेतुभूतंशुनंसुखंयासांतादृशीःशत्रुसेनाःइतोस्मात्स्थानात्अपप्रोथबाधस्वत्वंचेन्द्रस्यमुष्टिरसि मुष्टिरिवशत्रूणांहन्ताभवसि अतोस्मान्वीळयस्व दृढीकुरु ॥ ३० ॥

---

१ नि० ९. १२.।

अथैकात्रिंशी—

आमूरंजप्रत्यावर्तयेमाःकेतुमद्दुंदुभिर्वावदीति ।
समश्वपर्णाश्चरंन्तिनोनरोस्माकमिन्द्ररथिनोंजयन्तु ॥३१॥३५॥

आ । अमूः । अज । प्रतिऽआवर्तय । इमाः । केतुऽमत् ।
दुन्दुभिः । वावदीति । सम् । अश्वऽपर्णाः । चरन्ति । नः ।
नरः । अस्माकम् । इन्द्र । रथिनः । जयन्तु ॥ ३१ ॥ ३५ ॥

अस्याःपूर्वार्धोदुंदुभिदेवत्यः उत्तरार्धश्चैन्द्रः यद्वा उभावप्यर्धर्चावैन्द्रौ हेइन्द्र अमूःशत्रुषु स्थिताःतागाःआजअस्मान्प्रत्यागमय इमाःअस्मदीयागाःशत्रुभिर्जिघृक्षिताःप्रत्यावर्तय प्रतिनिवर्तय अयंचदुंदुभिःकेतुमत्प्रज्ञानवत् यथासर्वैर्ज्ञायतेतथावावदीतिभृशंशब्दंकरोति अश्वपर्णाःअश्वपतनाःअश्ववाहाश्चनोस्मदीयाश्चनरःपुरुषाःसंचरन्ति शत्रुभिर्युध्यमानावर्तन्ते तथासति हेइन्द्र अस्माकंरथिनः रथारूढाःपुरुषाःशत्रून्जयन्तु ॥ ३१ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेपंचत्रिंशोवर्गः ॥ ३५ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दंनिवारयन् । पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेणसायणाचार्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येचतुर्थाष्टकेसप्तमोध्यायःसमाप्तः ॥ ७ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितंवेदायोवेदेभ्योखिलंजगत् । निर्ममेतमहंवन्देविद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

अथाष्टमोध्यायआरभ्यते । षष्ठमंडलस्यचतुर्थेनुवाकेचत्वारिसूक्तानिव्याकृतानि यज्ञायज्ञेतिद्वाविंशत्यृचंपंचमंसूक्तंबृहस्पतिपुत्रस्यशंयोरार्षं अत्रानुक्रम्यते—यज्ञायज्ञाद्यधिकाशंयुस्तृणपाणिकंपृश्निसूक्तंप्रगाथौबृहतीमहासतोबृहतीमहाबार्हतबार्हतौप्रगाथावित्याग्नेय्यःकाकुभःप्रगाथः पुरउष्णिग्बृहत्यतिजगतीतिमारुत्योंत्यास्तिस्रोवासांलिंगोक्तदेवताःकाकुभःप्रगाथःपुरउष्णिक्बृहतीतिपौष्ण्योबृहतीमहाबृहतीयवमध्यांत्यानुष्टुप्मारुत्योंत्याद्यावाभूम्योर्वापृश्नेर्वेति । यज्ञायज्ञावइत्येषाबृहती तृतीयद्वादशकात्र्यष्टकेतितल्लक्षणसद्भावात् द्वितीयासतोबृहती अयुजौजागतौ सतोबृहतीत्युक्तलक्षणोपेतत्वात् तृतीयाचतुर्थीबृहतीसतोबृहत्यौ पंचमीबृहती षष्ठीमहासतोबृहती अष्टाक्षरास्त्रयःपादाः द्वादशाक्षरौद्वौपादौसामहासतोबृहती सप्तमीमहाबृहतीअष्टाक्षराश्चत्वारः पादाः एकोद्वादशाक्षरःसामहाबृहती अष्टमीमहासतोबृहतीअष्टिनस्त्रयःद्वौजागतौसामहासतोबृहती नवमीबृहतीदशमीसतोबृहती एतादशाग्निदेवत्याः एकादशीककुप्मध्यमोयदिद्वादशाक्षरःउभयतोष्टकौद्वौपादौसाककुप् द्वादशीसतोबृहतीत्रयोदशीपुरउष्णिक् आद्योजागतः द्वितीयतृतीयौगायत्रौ सापुरउष्णिक् चतुर्दशीबृहतीपंचदशीअतिजगतीद्वापंचाशदक्षरा एकादश्याद्याःपंचमरुद्देवताकाः त्रयोदश्यादीनांतिसृणांलिंगोक्ताइन्द्रादयोवादेवताः षोडशीककुप् सप्तदशीसतोबृहतीअष्टादशीपुरउष्णिक् एकोनविंशीबृहतीषोळश्यादीनांचतसृणांपूषादेवताविंशीबृहतीएकविंशीयवमध्यामहाबृहतीआद्यौद्वावष्टकौतृतीयोद्वादशकःचतुर्थपंचमावष्टकौसायवमध्यामहाबृहतीविंश्येकविंश्योः पृश्निसूक्तमित्युक्तत्वान्मरुतांमातापृश्निर्देवताद्वाविंश्यनुष्टुप्साचापिपृश्निदेवत्याद्यावाभूमिदेवत्यावा सूक्तविनियोगोलैंगिकः । आग्निमारुतेयज्ञायज्ञावइत्ययंस्तोत्रियप्रगाथः सूत्रितंच—यज्ञायज्ञावोअग्नयेदेवोवोद्रविणोदाइतिप्रगाथौस्तोत्रियानुरूपाविति ।

तत्रैषाप्रथमा—

य॒ज्ञाय॑ज्ञावोअ॒ग्नये॑गि॒रागि॑राच॒दक्ष॑से ।
प्रप्र॑व॒यम॒मृतं॑जा॒तवे॑दसंप्रि॒यंमि॒त्रंनशं॑सिषम् ॥ १ ॥

यज्ञाऽयंज्ञा । वः । अग्नयें । गिराऽगिंरा । च । दक्षंसे । प्रऽप्रं । वयम् ।
अमृतंम् । जातऽवेंदसम् । प्रियम् । मित्रम् । न । शंसिषम् ॥ १ ॥

हेस्तोतारोवोयूयंयज्ञायज्ञा यज्ञेयज्ञे सर्वेषुयागेषुदक्षसेप्रवृद्धायाग्नये गिरागिरास्तुतिरूपया वाचावाचास्तोत्रंकुरुतेतिशेषः चशब्दोभिन्नक्रमोवइत्यस्मात्परोद्रष्टव्यः यूयंचस्तोत्रंकुरुत वयमपितमग्निंप्रप्रशंसिषं प्रसमुपोदःपादपूरणइतिप्रशब्दस्यद्विरुक्तिःपादपूरणार्था व्यत्ययेनैकवचनं छान्दसोलुङ् प्रशंसाम कीदृशंअमृतंमरणरहितं जातवेदसंजातानांवेदितारं जातप्रज्ञंजातधनंवा मित्रंन सखिभूतमिवप्रियंअनुकूलं यद्वा व्यत्ययेनत्वमित्यस्यवसादेशः अग्नयइतिचकर्मणिचतुर्थी क्रियाग्रहणमपिकर्तव्यमितिकर्मणःसंप्रदानत्वाच्चशब्दश्चणितिनिपातश्चेदर्थेवर्तते दक्षसइतिचदक्षेर्वृद्धिकर्मणोन्तर्भावितण्यर्थाल्लटिरूपं चणायोगात्निपातैर्यद्यदिहन्तेतिनिघातप्रतिषेधः तत्रायमर्थः—हेस्तोतस्त्वंयज्ञेयज्ञेइममग्निंगिरागिरास्तुत्यादक्षसेचवर्धयसिचेत्वयमपिअमृतत्वादिगुणकंतंप्रशंसाम ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

ऊर्जोंनपांतंसहिनायमंस्मयुर्दाशेंमहव्यदांतये ।
भुवद्वाजेंष्ववितांभुवंद्वृधउतत्रातातनूनांम् ॥ २ ॥

ऊर्जः । नपांतम् । सः । हिन । अयम् । अस्मऽयुः । दाशेंम ।
हव्यऽदांतये । भुवंत् । वाजेंषु । अविता । भुवंत् । वृधः ।
उत । त्राता । तनूनांम् ॥ २ ॥

ऊर्जोन्नस्यबलस्यवानपातंपुत्रंप्रशंसिषमित्यनुषंगात्प्रशंसामेत्यर्थः हिनेतिनिपातद्वयसमुदायोहीत्यस्यार्थे सहिसखल्वयमग्निः अस्मयुरस्मान्कामयमानोभवति वयंचहव्यदातये हव्यादाने हविषांदेवेभ्योदात्रे तस्मैअग्नयेदाशेम हवींषिदद्याम सचाग्निःवाजेषुसंग्रामेषुअवितारक्षितावृ- ॥ २ ॥
धोवर्धकश्चास्माकंभुवद्भवतु उतअपिच तनूनांतनयानामस्मत्पुत्राणांचत्रातारक्षिताभवतु

अथतृतीया—

वृषाह्यंग्नेअजरोंमहान्विभास्यर्चिषां ।
अजंस्रेणशोचिषाशोशुंचच्छुचेसुदीतिभिःसुदींदिहि ॥ ३ ॥

वृषा । हि । अग्ने । अजरः । महान् । विऽभासि । अर्चिषा ।
अजस्रेण । शोचिषा । शोशुचत् । शुचे । सुदीतिऽभिः ।
सु । दीदिहि ॥ ३ ॥

हेअग्ने वृषावर्षिताकामानांवृष्टेःकर्तावा अजरोजरारहितः महान्गुणैरधिकः एवंभूतस्त्वं अर्चिषादीप्त्याविभासिहि विशेषेणप्रकाशसेखलु हेशुचे दीप्ताग्ने अजस्रेणअविच्छिन्नेनशोचिषा तेजसाशोशुचत् भृशंदीप्यमानस्त्वं सुदीतिभिःसुदीप्तिभिःसुदीदिहि सुष्ठुअस्मान्दीपय प्रकाशय ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

महोदेवान्यजसियक्ष्यानुषक्तवक्रत्वोतदंसना ।
अर्वाचःसींकृणुह्यग्नेवसेरास्ववाजोतवंस्व ॥ ४ ॥

महः । देवान् । यजसि । यक्षि । आनुषक् । तव । क्रत्वा ।
उत । दंसना ।। अर्वाचः । सीम् । कृणुहि । अग्ने । अवसे ।
रास्व । वाजा । उत । वंस्व ॥ ४ ॥

हेअग्ने त्वंमहोमहतोदेवान्यजसि यजमानानांयज्ञेहविर्भिःपूजयसि अतोस्माकमपियज्ञेआनुषक् अनुषक्तंसन्ततंयथाभवतितथायक्षि तान्देवान्यज तदर्थंतवक्रत्वाप्रज्ञया उतापिचदंसनाकर्मणाच सीमितिपरिग्रहार्थीयः तान्सर्वान्देवान्अर्वाचः अस्मदभिमुखान् कृणुहिकुरु अवसेअस्मद्रक्षणार्थं तथावाजावाजान्हविर्लक्षणान्यन्नानिरास्वतेभ्योदेवेभ्योदेहि उतापिच त्वमपिवंस्वतुभ्यंप्रत्तानिहवींषिसंभजस्व ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

यमापोअद्रयोवनागर्भमृतस्यपिप्रति ।
सहसायोमथितोजायतेनृभिःपृथिव्याअधिसानवि ॥ ५ ॥ १ ॥

यम् । आपः । अद्रयः । वना । गर्भम् । ऋतस्य । पिप्रति ।
सहसा । यः । मथितः । जायते । नृऽभिः । पृथिव्याः ।
अधि । सानवि ॥ ५ ॥ १ ॥

आपोवसतीवर्याख्याः अद्रयोग्रावाणः वनावनानिकाष्ठानिच ऋतस्ययज्ञस्योदकस्यवा गर्भं गर्भवदन्तर्वर्तमानंयमग्निंपिप्रति पूरयन्ति यद्वा आपःसमुद्रियाअद्रयोमेघाः वनान्यरण्यानिच ऋतस्यगर्भंवाडववैद्युतदावरूपेणवर्तमानं यमग्निंपिप्रति पूरयन्ति यश्चाग्निःनृभिर्नेतृभिःऋत्विग्भिःसहसाबलेनमथितःसन् पृथिव्याअधिभूमेरुपरि सानविसमुच्छ्रितेउत्कृष्टेदेवयजनदेशेजायतेप्रादुर्भवति सत्वंवंस्वेत्यन्वयः यद्वायःपप्रावित्यनयासंबन्धः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथषष्ठी—

आयःपप्रौभानुनारोदसीउभेधूमेनधावतेदिवि ।
तिरस्तमोददृशऊर्म्यास्वाश्यावास्वरुषोवृषाश्यावाअरुषोवृषा॥६॥

आ । यः । पप्रौ । भानुना । रोदसी इति । उभे इति । धूमेन ।
धावते । दिवि । तिरः । तमः । ददृशे । ऊर्म्यासु । आ ।
श्यावासु । अरुषः । वृषा । आ । श्यावाः । अरुषः । वृषा ॥ ६ ॥

योग्निः भानुनादीप्त्याउभेरोदसीद्यावापृथिव्यौआपप्रौ आपूरयति सः धूमेनदिविअन्तरिक्षेधावतेगच्छति धूमोहिमेघात्मनापरिणतःसन् अन्तरिक्षेगच्छति कार्यकारणयोरभेदविवक्षया तद्गमनमग्नावुपचर्यते अपिचायंअरुषः आरोचमानः वृषावर्षिताकामानां एवंगुणकोग्निःश्यावासुश्याववर्णासुकृष्णासुऊर्म्यासु रात्रिनामैतत् निशासुतमोंधकारंतिरःतिरस्कृत्यआसमंतात्ददृशे दृश्यतेश्यावाः श्याववर्णारात्रीश्च आतिष्ठति अरुषोवृषेतिपुनरुक्तिरादरार्थापादपूरणार्थावा॥६॥

अथसप्तमी—

बृहद्भिरग्नेअर्चिभिःशुक्रेणदेवशोचिषा ।
भरद्वाजेसमिधानोयविष्ठ्यरेवन्नःशुक्रदीदिहिद्युमत्पावकदीदिहि॥७॥

बृहत्ऽभिः । अग्ने । अर्चिऽभिः । शुक्रेण । देव । शोचिषा ।
भरत्ऽवाजे । सम्ऽइधानः । यविष्ठ्य । रेवत् । नः । शुक्र ।
दीदिहि । द्युऽमत् । पावक । दीदिहि ॥ ७ ॥

हेदेव दानादिगुणयुक्त यविष्ठ्य युवतम शुक्र दीप्ताग्ने शुक्रेण निर्मलेनशोचिषातेजसा भरद्वाजेअस्मद्भ्रातरि समिधानः समिध्यमानस्त्वं बृहद्भिर्महद्भिरर्चिभिः तेजोभिः नोस्मदर्थं रेवत्धनयुक्तंयथाभवतितथादीदिहि दीप्यस्व तथापावक हेशोधकाग्ने द्युमत्द्योतमानेनचयुक्तं यथाभवतितथादीदिहि दीप्यस्व ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

विश्वासांगृहपतिर्विशामसित्वमग्नेमानुषीणाम् ।
शतंपूर्भिर्यविष्ठपाह्यंहसःसमेद्धारंशतंहिमाःस्तोतृभ्योयेचददति ॥८॥

विश्वासाम् । गृहऽपतिः । विशाम् । असि । त्वम् । अग्ने ।
मानुषीणाम् । शतम् । पूःऽभिः । यविष्ठ । पाहि । अंहसः ।
सम्ऽएद्धारम् । शतम् । हिमाः । स्तोतृऽभ्यः । ये । च । ददति ॥ ८ ॥

हेअग्ने त्वंमानुषीणांमनोरपत्यभूतानां विश्वासांसर्वासांविशांप्रजानांगृहपतिरसि गृहस्वामीभवसि हेयविष्ठ युवतमाग्ने अतस्त्वंशतंहिमाः शतंहेमन्तान्संवत्सरान्समेद्धारंत्वांसम्यगिद्धं कृतवन्तंमांशतंशतेनशतसंख्याकैः पूर्भिःपालकैः अंहसः पापात् आहन्तुः शत्रोर्वापाहिरक्ष येचस्तोतृभ्योददति धनंतवसमिन्धनस्यकर्तरिप्रयच्छन्ति तांश्चपाहि ॥ ८ ॥

अथनवमी—

त्वंनश्चित्रऊत्यावसोराधांसिचोदय ।
अस्यरायस्त्वमग्नेरथीरसिविदागाधंतुचेतुनः ॥ ९ ॥

त्वम् । नः । चित्रः । ऊत्या । वसो इति । राधांसि । चोदय । अस्य ।
रायः । त्वम् । अग्ने । रथीः । असि । विदाः । गाधम् । तुचे । तु । नः ॥ ३ ॥

हेवसो वासकाग्ने चित्रोदर्शनीयस्त्वंऊत्यारक्षयासह राधांसिधनानिनोस्मभ्यंचोदय प्रेरय सर्वत्रलोकेपरिदृश्यमानस्यरायोधनस्यत्वंरथीरसि रंहितानेताभवसि अतःकारणात्अस्मभ्यं धनानिप्रेरयेत्यर्थः अपिच नोस्माकंतुचेअपत्यनामैतत्अपत्यायअपतनहेतुभूताय पुत्रादयेगाधं प्रतिष्ठांतुक्षिप्रंविदाः लंभय ॥ ९ ॥

अथदशमी—

पर्षि॑तो॒कंतन॑यंप॒र्तृभि॒ष्ट्वमद॑ब्धै॒रप्र॑युत्वभिः ।
अ॒ग्नेहेळां॑सि॒दैव्या॑युयो॒धि॒नोदे॑वानि॒ह्वरां॑सिच ॥ १० ॥ २ ॥

पर्षि॑ । तो॒कम् । तन॑यम् । प॒र्तृऽभिः॑ । त्वम् । अद॑ब्धैः ।
अप्र॑युत्वऽभिः । अग्ने॑ । हेळां॑सि । दैव्या॑ । यु॒यो॒धि॒ । नः॒ ।
अदे॑वानि । ह्वरां॑सि । च॒ ॥ १० ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वं अदब्धैःकेनाप्यहिंसितैः अप्रयुत्वभिः यौतिरत्रपृथग्भावार्थः अपृथग्भूतैः संहतैः पर्तृभिःपालनसाधनैःतोकंपुत्रंतनयंपौत्रंचपर्षिपालय दैव्यादेवसंबन्धीनिच हेळांसिक्रोधान्नोस्मत्तोयुयोधि पृथक्कुरु अदेवानि मनुष्यसंबन्धीनिच ह्वरांसिहिंसनानिच अस्मत्तः पृथक्कुरु॥१०॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी—

आस॑खायःसब॒र्दुघां॑धे॒नुम॑जध्व॒मुप॒नव्य॑सा॒वचः॑ ।
सृ॒जध्व॒मन॑पस्फुराम् ॥ ११ ॥

आ । स॒खा॒यः॒ । स॒ब॒ःऽदुघा॑म् । धे॒नुम् । अ॒ज॒ध्व॒म् । उप॑ ।
नव्य॑सा । वचः॑ । सृ॒जध्व॑म् । अन॑पऽस्फुराम् ॥ ११ ॥

हेसखायः समानख्यानाअध्वर्यवः सबर्दुघां सबरितिपयसोनाम अमरणहेतुभूतस्यपयसोदोग्ध्रींधेनुंगांआअजध्वं अभिगच्छत प्राप्नुत केनसाधनेन नव्यसानवीयसा नवतरेणवचःवचसा आह्वानरूपेणशब्देन तदनंतरंअनपस्फुरां स्फुरतिर्वधकर्मा अनपबाध्यांतांधेनुंउपसृजध्वं वत्सेनोपसृष्टांकुरुत मरुद्देवत्यत्वात्मरुतांयागायपयोदोग्धुमितिशेषः अथवामरुतांमातापृश्न्याख्यामाध्यमिकावाग्धेनुः हेसखायःस्तोतारः सबर्दुघांमरुज्जनहेतुभूतस्यपयसोदोग्ध्रींधेनुंपृश्निंनव्यसानवतरेणवचसास्तोत्रेणउपाजध्वमुपागच्छत अनपस्फुरांअनपबाधनीयांतांसृजध्वं बन्धनाद्विसृजत मुंचत ईदृशीमहतीधेनुः मरुतांमाताकिमुवक्तव्यंतेषांमाहात्म्यमितिमरुत्स्तुतिः ॥११॥

अथद्वादशी–

याशर्धा॑य॒मारु॑ताय॒स्वभा॑नवे॒श्रवोमृ॑त्यु॒धुक्ष॑त ।
यामृ॒ळी॒के॑म॒रुतां॑तु॒राणा॒ंयासु॒म्नैरे॑व॒याव॑री ॥ १२ ॥

या । शर्धा॑य । मारु॑ताय । स्वऽभा॑नवे । श्रवः॑ । अमृ॑त्यु । धुक्ष॑त ।
या । मृ॒ळी॒के । म॒रुता॑म् । तु॒राणा॑म् । या । सु॒म्नैः । ए॒व॒ऽयाव॑री ॥ १२ ॥

याधेनुः अमृत्युअमरणहेतुश्रवोन्नंपयोलक्षणंमारुतायमरुत्संघायधुक्षतअधुक्षत कीदृशाय शर्धायप्रसहनशीलाय स्वभानवेस्वायत्तदीप्तये याचतुराणांक्षिप्रकारिणांमरुतांमृळीकेसुखेतत्प्रावर्तते याचसुम्नैःसुखैर्हेतुभूतैः एवयावरीएवैर्गंतृभिरश्वैः मध्यमस्थानैरुदकैर्वासहयातीअन्येषामपिसुखार्थंवृष्टिजलैः सहागच्छन्ती तांधेनुंउपाजध्वमितिपूर्वत्रान्वयः अत्रापिपूर्ववन्मरुत्स्तुतिरधिगन्तव्या ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी–

भ॒रद्वा॑जा॒याव॑धुक्षतद्वि॒ता ।
धे॒नुंच॑वि॒श्वदो॑हस॒मिषं॑चवि॒श्वभो॑जसम् ॥ १३ ॥

भ॒रत्ऽवा॑जाय । अव॑ । धु॒क्ष॒त॒ । द्वि॒ता । धे॒नुम् । च॒ ।
वि॒श्वऽदो॑हसम् । इष॑म् । च॒ । वि॒श्वऽभो॑जसम् ॥ १३ ॥

हेमरुतः भरद्वाजायास्मद्भ्रात्रेद्विताद्वितयंअवधुक्षत दत्त किंतद्वितयं धेनुंचगांच इषंचअन्नंच कीदृशींधेनुं विश्वदोहसं विश्वस्यव्याप्तस्यबहुलस्यदोग्ध्रीं कीदृशमन्नं विश्वभोजसंसर्वेषांभोगपर्याप्तं ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी–

तंव॒इन्द्रं॒नसु॒क्रतुं॒वरु॑णमिवमा॒यिन॑म् ।
अ॒र्य॒मणं॒नम॒न्द्रंसृ॒प्रभो॑जसं॒विष्णुं॒नस्तु॑षआ॒दिशे॑ ॥ १४ ॥

तम्। व॒ः। इन्द्र॑म्। न। सु॒ऽक्रतु॑म्। वरु॑णम्ऽइव। मा॒यिन॑म्।
अ॒र्य॒मण॑म्। न। म॒न्द्रम्। सृ॒प्रऽभो॑जसम्। विष्णु॑म्। न।
स्तु॒षे॒। आ॒ऽदिशे॑॥ १४॥

हेमरुद्गण तंतादृशंवःत्वांस्तुषेस्तौमि किमर्थंआदिशे आदेशनाय धनानामतिसर्जनाय प्रदानाय कीदृशंत्वां इन्द्रंनइन्द्रमिव सुक्रतुंसुकर्माणं वरुणमिवमायिनं मायावन्तंप्रज्ञावन्तंअर्यमणंअर्यमणमिव मन्द्रंस्तुत्यं विष्णुंन विष्णुमिवसृप्रभोजसं प्रसृप्तधनं यदात्वस्यालिंगोक्तदेवतास्तदानींनेवशब्दौचशब्दार्थौद्रष्टव्यौ॥ १४॥

अथपंचदशी—

त्वे॒षंशर्धो॒नमारु॑तंतुवि॒ष्वण्य॑न॒र्वाणं॑पू॒षणं॒संयथा॑श॒ता।
संस॒हस्रा॒कारि॑षच्चर्ष॒णिभ्य॒आँआ॒विर्गू॒ळ्हावसू॑करत्सु॒वेदा॑नो॒वसू॑करत्॥१५॥

त्वे॒षम्। शर्धः॑। न। मारु॑तम्। तु॒वि॒ऽस्वनि॑। अ॒न॒र्वाण॑म्। पू॒षण॑म्।
सम्। यथा॑। श॒ता। सम्। स॒हस्रा॑। कारि॑षत्। च॒र्ष॒णिऽभ्यः॑। आ।
आ॒विः। गू॒ळ्हा। वसु॑। क॒र॒त्। सु॒ऽवेदा॑। न॒ः। वसु॑। क॒र॒त्॥ १५॥

नेतिसंप्रत्यर्थे नसंप्रतिइदानीं त्वेषंदीप्तंतुविष्वणि बहुस्वनं अनर्वाणंअप्रत्यृतंशत्रुभिरनभिगतं पूषणंपोषकंमारुतंमरुत्संघरूपमीदृशंशर्धोबलं स्तौमीतिशेषः सचमरुद्गणः यथायेनप्रकारेण शता शतसंख्याकानिधनानिसंसहैवचर्षणिभ्योमनुष्येभ्योस्मभ्यंकारिषत् कुर्यात् आकारःसमुच्चये यथावासहस्रासहस्रसंख्याकानिधनानिचसंसहैवकारिषत्कुर्यात् तथास्तौमीतिपूर्वत्रान्वयः अपिच समरुद्गणः गूळ्हागूढानि संवृतानिवसुवसूनिधनानिआविष्करत् अस्मभ्यमाविष्करोतु तथावसुवसूनिधनानिसुवेदासुलभानिचनोस्माकंकरत् करोतु यदातुलिंगादियंपौष्णीतदामारुतं शर्धइवत्वेषंपूषणंपूषकमेतत्संज्ञंदेवंस्तौमीतियोजनीयं॥ १५॥

अथषोडशी—

आमा॑पूष॒न्नुप॑द्रव॒शंसि॑ष॒न्नुते॑अपिक॒र्णआ॑घृणे।
अ॒घाअ॒र्योअरा॑तयः॥ १६॥ ३॥

आ । मा । पूषन् । उप । द्रव । शंसिषम् । नु । ते । अपिऽकर्णे ।
आघृणे । अघाः । अर्यः । अरातयः ॥ १६ ॥ ३ ॥

हेपूषन् मामांआद्रव रक्षणार्थमभिगच्छ हेआघृणे आगतदीप्ते अघाःआहंत्रीः अर्यः अरीः अभिगंत्रीः अरातयः शत्रुभूताः प्रजाः उपद्रवबाधस्व उपपूर्वोद्रवतिर्बाधायांवर्तते यथाप्रजांपशून्यजमानस्यउपद्रावयति अहंचतेतवअपिकर्णेकर्णावपिगतेसमीपदेशेस्थितःसन् नुक्षिप्रंशंसिषंप्रशंसामि ॥ १६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथसप्तदशी—

माकाकंबीरमुद्वृहोवनस्पतिमशस्तीर्विहिनीनशः ।
मोतसूरोअहएवाचनग्रीवाआदधतेवेः ॥ १७ ॥

मा । काकम्बीरम् । उत् । वृहः । वनस्पतिम् । अशस्तीः । वि ।
हि । नीनशः । मा । उत । सूरः । अहरिति । एव । चन ।
ग्रीवाः । आऽदधते । वेरितिवेः ॥ १७ ॥

ऋषिः पुत्रपौत्रसहितमात्मानंबहुपक्ष्याश्रयवनस्पतित्वेनरूपयन्तस्यानुद्धारमाशास्ते हेपूषन् माकाकंबीरंकाकानांभर्तारंवनस्पतिंवृक्षंमाउद्वृहः उद्धर माबाधस्व पुत्रपौत्रादिभिः सखीभूतैरुपेतंअन्यैश्चबहुभिराश्रितंमांमाहिंसीरित्यर्थः हिशब्दश्चार्थे अशस्तीरशंसनीयाः अशंसनीयस्यदुःखस्यकीर्तयित्रीर्वाशत्रुभूताः प्रजाः विनीनशोहि विनाशयच मोतमाचसूरः प्रेरकः शत्रुः एवएवंमाअहःअस्मान्माहार्षीत् एवमित्यभिसंबन्धात् आख्यातस्योदात्तवत्वाच्चअश्रुतोपियथेत्येतद्वाक्येध्याह्रियते ग्रीवाःगिरन्तिअन्तरवस्थापयन्तिबध्नन्तीतिग्रीवाःदामानि यथाव्याधाःवेःपक्षिणोहरणार्थंग्रीवाः दामानिजालरूपाणिआदधते भूम्यांनिदधते तैश्चनिहितैः पक्षिणोहरन्ति एवमस्मान्बन्धनोपायैःशत्रुर्माहार्षीरित्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

दृतैरिवतेवृकमस्तुसख्यम् ।
अच्छिद्रस्यदधन्वतःसुपूर्णस्यदधन्वतः ॥ १८ ॥

दृतेःऽइव । ते । अवृकम् । अस्तु । सख्यम् । अच्छिद्रस्य ।
दधन्ऽवतः । सुऽपूर्णस्य । दधन्ऽवतः ॥ १८ ॥

हेपूषन् तेतवसख्यंसखित्वंअवृकंबाधकरहितंसर्वदैकरूपेणवर्तमानं अस्माकमस्तुसर्वदाभवतु दृतेरिवयथादृतेस्त्वदीयंसख्यंअविच्छिन्नंतद्वत् कीदृशोदृतिःअच्छिद्रस्यछिद्ररहितस्यसंश्लिष्टस्यदधन्वतोदधिमतःसुपूर्णस्यदध्नासुष्ठुपूरितस्यपुनर्दधन्वतइतिधन्वोधिकत्वद्योतनार्थं ईदृशोदृतिःसर्वदापूष्णोरथेवर्तते सइववयमपितवसखायोभवेमेत्यृषिराशास्ते ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

परोहिमर्त्यैरसिसमोदेवैरुतश्रिया ।
अभिख्यःपूषन्पृतनासुनस्त्वमवानूनंयथापुरा ॥ १९ ॥

परः । हि । मर्त्यैः । असि । समः । देवैः । उत । श्रिया । अभि ।
ख्यः । पूषन् । पृतनासु । नः । त्वम् । अव । नूनम् । यथा । पुरा ॥ १९ ॥

हेपूषन् मर्त्यैर्मर्त्येभ्योमनुष्येभ्यःपरःपरस्तात्स्थितोसि श्रियासंपदादेवैरुतसर्वैःदेवैश्चसमः समानोसि अतस्त्वंपृतनासुसंग्रामेषुनोस्मानभिख्यः अभिपश्य अनुग्रहदृष्ट्याविलोकय यथापुरायेनप्रकारेणपूर्वकालीनान्पुरुषान् ररक्षिथ एवंनूनमद्यइदानींअवअस्मान्रक्षहीतिपूरणः ॥१९॥

अथविंशी—

वामीवामस्यधूतयःप्रणीतिरस्तुसूनृता ।
देवस्यवामरुतोमर्त्यस्यवेजानस्यप्रयज्यवः ॥ २० ॥

वामी । वामस्य । धूतयः । प्रऽनीतिः । अस्तु । सूनृता । देवस्य ।
वा । मरुतः । मर्त्यस्य । वा । ईजानस्य । प्रऽयज्यवः ॥ २० ॥

हेधूतयःकंपयितारः प्रयज्यवः प्रकर्षेणयष्टव्यामरुतः सासूनृताप्रियसत्यात्मिकामाध्यमिकायुष्मदीयावाक् प्रणीतिरस्तु अस्मदर्थंधनानांप्रणेत्रीभवतु देवस्यवामर्त्यस्यमनुष्यस्यवाईजानस्य इष्टवतः उभयविधस्यपुरुषस्यवामीप्रशस्तायावाक् वामस्यवननीयस्यधनस्यप्रणीतिः प्रणेत्री सासूनृतेत्यन्वयः प्रणीतिरस्तुअस्मदर्थं ॥ २० ॥

अथैकविंशी–

स॒द्यश्चि॒द्यस्य॑च॒र्कृति॒ःपरि॒द्यांदे॒वोनैति॒सूर्यः॑ ।
त्वे॒षंशवो॑दधिरे॒नाम॑य॒ज्ञियं॑म॒रुतो॑वृत्र॒हंशवो॒ज्येष्ठं॑वृत्र॒हंशवः॑ ॥ २१ ॥

स॒द्यः । चि॒त् । यस्य॑ । च॒र्कृ॒तिः । परि॑ । द्याम् । दे॒वः । न । एति॑ ।
सूर्यः॑ । त्वे॒षम् । शवः॑ । द॒धि॒रे॒ । नाम॑ । य॒ज्ञिय॑म् । म॒रुतः॑ ।
वृ॒त्र॒ऽहम् । शवः॑ । ज्येष्ठ॑म् । वृ॒त्र॒ऽहम् । शवः॑ ॥ २१ ॥

यस्यचमरुद्गणस्यचर्कृतिः कर्मसद्यश्चित् सद्यएव द्यांपर्यैति परिगच्छति दिव्यन्तरिक्षेपरितोवर्तते देवोन देवोद्योतमानःसूर्यइव तादृशागणात्मकामरुतः त्वेषंदीप्तंनामशत्रूणांनमयितृ यज्ञियंयज्ञार्हंशवोबलं दधिरेअधारयन् तच्च शवोबलंवृत्रहंवृत्रादेरसुरस्यहन्तृ भवति तच्चवृत्रहंशवः ज्येष्ठंसर्वेभ्यः प्रशस्ततमंभवति ॥ २१ ॥

अथद्वाविंशी–

स॒कृद्ध॒द्यौर॑जायतस॒कृद्भूमि॑रजायत ।
पृश्न्या॑दु॒ग्धंस॒कृत्पय॒स्तद॒न्योनानु॑जायते ॥ २२ ॥

स॒कृत् । ह॒ । द्यौः । अ॒जा॒य॒त॒ । स॒कृत् । भूमिः॑ । अ॒जा॒य॒त॒ ।
पृश्न्याः॑ । दु॒ग्धम् । स॒कृत् । पयः॑ । तत् । अ॒न्यः । न ।
अनु॑ । जा॒य॒ते॒ ॥ २२ ॥

सकृद्धसकृदेवद्यौरजायत उदपद्यत सकृदुत्पन्नैवस्थिताभवति नपुनस्तस्यांनष्टायांअन्या तत्सदृशीद्यौर्जायते भूमिश्चसकृदेवाजायत पृश्न्याः मरुतांमातुर्गोः पयश्चसकृदेकवारमेवदुग्धं यस्मात्पयसोमरुतोजज्ञिरे पृश्नियैवैपयसोमरुतोजाताइतितैत्तिरीयकं[1] । यथाद्यावापृथिव्यौसकृदेवोत्पद्येते एवंपृश्निरपिसकृत् दुग्धेनैवपयसोमरुतोजीजनत् ततःपरंअन्यः पदार्थोनानुजायते तत्सदृशोनोत्पद्यते ॥ २२ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

---

[1] तै० सं २. २. ११. ।

स्तुषेजनमितिपंचदशर्चंषष्ठंसूक्तं भारद्वाजस्यऋजिश्वनआर्षं वैश्वदेवं अंत्याषट्पंचाशदक्षराशक्करी शिष्टास्त्रिष्टुभः तथाचानुक्रान्तं—स्तुषेपंचोनाऋजिश्वाहवैश्वदेवंहशक्कर्यन्तमिति । व्यूह्ळेदशरात्रेपंचमेहनिइदंवैश्वदेवनिविद्धानं सूत्रितंच—ऋभुर्विभ्वास्तुषेजनमितिवैश्वदेवमिति । आद्यामहानाम्नीव्रतेजप्या ।

सैषाप्रथमा—

स्तुषेजनंसुव्रतंनव्यसीभिर्गीर्भिर्मित्रावरुणासुम्नयन्ता ।
तआगमन्तुतइहश्रुवन्तुसुक्षत्रासोवरुणोमित्रोअग्निः ॥ १ ॥

स्तुषे । जनम् । सुऽव्रतम् । नव्यसीभिः । गीःऽभिः । मित्रावरुणा ।
सुम्नऽयन्ता । ते । आ । गमन्तु । ते । इह । श्रुवन्तु ।
सुऽक्षत्रासः । वरुणः । मित्रः । अग्निः ॥ १ ॥

सुव्रतं सुकर्माणंजनंदैव्यंजनंदेवसंघंनव्यसीभिःनवतराभिर्गीर्भिःस्तुतिभिः स्तुषे अहंस्तुवे तथा मित्रावरुणामित्रःप्रमीयतेस्त्रायकःवरुणःपापानांनिवारयिता एतावपिदेवौस्तौमि कीदृशौ सुम्नयन्तासुम्नंसुखंस्तोतॄणामिच्छन्तौ सुक्षत्रासःशोभनबलास्तेवरुणादयःसर्वेदेवाःइहास्मिन्यज्ञेआगमन्तु आगच्छन्तु तेतादृशाःश्रुवन्तु अस्मदीयाःस्तुतीःशृणवन्तुच अत्रमित्रादीनांपरिगणनमुपलक्षणं सूक्तस्यसर्वस्यदेवताप्रतिपादकत्वात्अतएवपूर्वंजनमितिसामान्यनिर्देशः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

विशोविशईड्यमध्वरेष्वदृप्तक्रतुमरतिंयुवत्योः ।
दिवःशिशुंसहसःसूनुमग्निंयज्ञस्यकेतुमरुषंयजध्यै ॥ २ ॥

विशःऽविशः । ईड्यम् । अध्वरेषु । अदृप्तऽक्रतुम् । अरतिम् ।
युवत्योः । दिवः । शिशुम् । सहसः । सूनुम् । अग्निम् । यज्ञस्य ।
केतुम् । अरुषम् । यजध्यै ॥ २ ॥

विशोविशःसर्वस्याःप्रजायाःअध्वरेषुयज्ञेषुईड्यं ऋत्विग्भ्यःस्तुत्यं अदृप्तक्रतुंदर्परहितकर्माणंअमूढप्रज्ञंवा युवत्योर्द्यावापृथिव्योररतिमभिगन्तारंअर्यंस्वामिनंदिवोद्युलोकस्यशिशुंपुत्रं दि-

वस्परिप्रथमंजज्ञेअग्निः[1]रितिनिगमः । अथवादिवःस्तोतुःपुत्रभूतं तथापिनिगमोभवति त्वंपुत्रोभवसियस्तेविधदिति[2] सहसोबलस्यसूनुंपुत्रंयज्ञस्ययागस्यकेतुंप्रज्ञापकं अरुषमारोचमानं एवंगुणकमग्नियजध्यैयष्टुंस्तुषइत्यनुषज्यते स्तुषेस्तुवे ॥ २ ॥

अथतृतीया–

अरुषस्यदुहितराविरूपेस्तृभिरन्यापिपिशेसूरोअन्या ।
मिथस्तुराविचरन्तीपावकेमन्मश्रुतंनक्षतऋच्यमाने ॥ ३ ॥

अरुषस्य । दुहितरा । विरूपेइतिविऽरूपे । स्तृऽभिः । अन्या ।
पिपिशे । सूरः । अन्या । मिथःऽतुरा । विचरन्तीइतिविऽचरन्ती ।
पावके इति । मन्म । श्रुतम् । नक्षतः । ऋच्यमाने इति ॥ ३ ॥

इयमहोरात्रयोःस्तुतिः अरुषस्यरोचमानस्यसूर्यस्यदुहितरौ सूर्येणहिअहोरात्रयोर्विभागःक्रियते अतस्तदधीनात्मलाभत्वात्तस्यदुहितरावित्युच्यते विरूपेशुक्लकृष्णतयानानारूपेतयोरन्याएकारात्रिःस्तृभिर्नक्षत्रैः पिपिशेपिश्यते संश्लिष्यते पिशअवयवइतिधातुः अन्याअहरात्मिकादुहिता सूरःसूर्येणपिपिशेसंश्लिष्यते तेचनक्षत्रैःसूर्येणचालंकृतेभवतइत्यर्थः मिथस्तुरापरस्परंबाधयंत्यौअह्नारात्रिर्निवर्त्यते रात्र्याचाहरितिपरस्परंबाधः अतएवविचरन्तीविविधंपृथक्चरंत्यौपावकेसर्वस्यशोधयित्र्यौ एवंभूतेअहश्चरात्रिश्चऋच्यमाने अस्माभिःस्तूयमानेसत्यौ श्रुतं श्रोतव्यंमन्ममननीयं स्तोत्रमस्मत्कृतंनक्षतःव्यामुतां ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

प्रवायुमच्छाबृहतीमनीषाबृहद्रयिंविश्ववारंरथप्राम् ।
द्युतद्यामानियुतःपत्यमानःकविःकविमियक्षसिप्रयज्यो ॥ ४ ॥

प्र । वायुम् । अच्छ । बृहती । मनीषा । बृहत्ऽरयिम् ।
विश्वऽवारम् । रथऽप्राम् । द्युतत्ऽयामा । निऽयुतः । पत्यमानः ।
कविः । कविम् । इयक्षसि । प्रयज्योइतिप्रऽयज्यो ॥ ४ ॥

---

[1] ऋ० सं० ७.३.२८. । [2] ऋ० सं० २.५.१८. ।

बृहतीमहतीमनीषास्मदीयास्तुतिः वायुमच्छाभिमुख्येनप्रगच्छतु उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः कीदृशंवायुं बृहद्रयिंमहाधनं विश्ववारं विश्वैर्वरणीयं संभजनीयंरथप्रां रथस्यात्मीयस्यप्रातारंपूरयितारं यद्वा स्तोतृणांरथंधनैःपूरयितारं अथप्रत्यक्षस्तुतिः हेप्रयज्यो प्रकर्षेणयष्टव्य वायो द्युतद्यामा प्रदीप्तयानःनियुतःआत्मीयरथयोज्याःवडवाःताःपत्यमानःअभिपतन् अभिगच्छन् यद्वा पत्यतिरैश्वर्यकर्मा तासांवडवानामीश्वरःकविःक्रान्तदर्शी एवंभूतस्त्वंकविंमेधाविनं स्तोतारंइयक्षसि धनेनपूजय ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

समे॒वपु॑श्छद॒यद॒श्विनो॒र्यो॑रथो॑वि॒रुक्मा॒न्मन॑सायुजा॒नः ।
येन॑नरानासत्येष॒यध्यै॑व॒र्तिर्या॒थस्तन॑याय॒त्मने॑च ॥ ५ ॥ ५ ॥

सः । मे॒ । वपु॑ः । छ॒द॒य॒त् । अ॒श्विनोः॑ । यः । रथ॑ः । वि॒रुक्मा॑न् ।
मन॑सा । युजा॒नः । येन॑ । न॒रा॒ । ना॒स॒त्या॒ । इ॒ष॒यध्यै॑ ।
व॒र्तिः । या॒थः । तन॑याय । त्मने॑ । च॒ ॥ ५ ॥

अश्विनोःस्वभूतःसरथः मेमदीयंवपुः शरीरंछदयत्छादयतु तेजसाआछादयतु योरथोविरुक्मान्विरोचनवान् विशेषेणदीप्यमानः मनसामनोव्यापारमात्रेणयुजानःअश्वैःसंयुज्यमानोभवति हेनरानेतारौ हेनासत्यासत्यस्वभावौ सत्यनेतारौ नासिकाप्रभवौवा अश्विनौ येनरथेन वर्तिःस्तोतृगृहं तनयायपुत्रायत्मनेआत्मनेतत्पित्रेस्तोत्रेचइषयध्यै कामान्प्रापयितुंयाथः गच्छथः सरथइतिपूर्वत्रान्वयः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी–

पर्ज॑न्यवातावृषभापृथि॒व्याःपुरी॑षाणिजिन्वत॒मप्या॑नि ।
सत्य॑श्रुतःकवयो॒यस्य॑गी॒र्भिर्जग॑तःस्थात॒र्जग॒दाकृ॑णुध्वम् ॥ ६ ॥

पर्ज॑न्यवाता । वृ॒ष॒भा॒ । पृ॒थि॒व्याः । पुरी॑षाणि । जि॒न्व॒त॒म् ।
अप्या॑नि । सत्य॑ऽश्रुतः । क॒व॒य॒ः । यस्य॑ । गी॒ःऽभिः । जग॑तः ।
स्था॒त॒ः । जग॑त् । आ । कृ॒णु॒ध्व॒म् ॥ ६ ॥

हेपर्जन्यवाता पर्जन्यवायू वृषभावृष्टेःकर्तारौपृथिव्याः अन्तरिक्षनामैतत् अन्तरिक्षात् आप्यानि आप्तव्यानिपुरीषाणिपूरकाण्युदकानि जिन्वतंप्रेरयतं उत्तरोर्धर्चोमारुतः हेसत्यश्रुतः सत्यस्यस्तोत्रस्यश्रोतारः कवयोमेधाविनोमरुतः यस्यस्तोतुःगीर्भिःस्तुतिभिःयूयंस्तुताभवथ तस्यस्तोतुःजगत्स्थावरजंगमात्मकंसर्वंप्राणिजातंआकृणुध्वं आभिमुख्येनकुरुत हेजगतःस्थातःगणाभिप्रायमेकवचनं स्थावरजंगमात्मकस्यजगतोवस्थापकहेमरुद्गणेतियोज्यं ॥ ६ ॥

अन्वारंभणीयायांसारस्वतस्यहविषोयाज्यापावीरवीत्येषा सूत्रितंच–पावीरवीकन्याचित्रायुःपीपिवांसंसरस्वतइति । एकादशिनेसारस्वतेपशौएषैवपुरोडाशस्ययाज्या सूत्रितंच–पावीरवीकन्याचित्रायुर्यस्तेस्तनःशशयोमयोभूरिति । आग्निमारुतेशस्त्रेप्येषा सूत्रितंच–राकामहमितिद्वेपावीरवीकन्याचित्रायुरिति ।

सैषासूक्तेसप्तमी–

पावीरवीकन्याचित्रायुःसरस्वतीवीरपत्नीधियंधात् ।
ग्नाभिरच्छिद्रंशरणंसजोषादुराधर्षंगृणतेशर्मयंसत् ॥ ७ ॥

पावीरवी । कन्या । चित्रऽआयुः । सरस्वती । वीरऽपत्नी ।
धियम् । धात् । ग्नाभिः । अच्छिद्रम् । शरणम् । सऽजोषाः ।
दुःऽआधर्षम् । गृणते । शर्म । यंसत् ॥ ७ ॥

पावीरवीशोधयित्री कन्याकमनीया चित्रायुश्चित्रगमनाचित्रान्नावा वीरपत्नीवीरः प्रजापतिः पतिर्यस्यास्तादृशी यद्वा वीराणांपालयित्री एवंभूतासरस्वतीधियं अस्मदीयंकर्मयज्ञाख्यं धात्दधातु धारयतु ददातु वाशब्देनप्रतिपादितोह्यर्थोनुष्ठीयते अपिचग्नाभिर्देवपत्नीभिः सजोषाः संप्रीयमाणाः यद्वाग्नाःगायत्र्यादीनिच्छंदांसि छन्दांसिवैग्नाइतिश्रुतेः । तैःसहप्रीयमाणाःगृणते स्तुवते मह्यंअच्छिद्रंछिद्ररहितंदुराधर्षं शत्रुभिः शीतवातादिभिश्चधर्षितुमशक्यं शरणंगृहं शर्मसुखंचयंसत्प्रयच्छतु ॥ ७ ॥

एकादशिनेपौष्णेपशौपथस्पथइतिहविषोयाज्या सूत्रितंच–पथस्पथःपरिपतिंवचस्याबृहस्पतेयापरमापरावदितिद्वेइति ।

---

१ तै० सं० ५. १. ७. ।

अथाष्टमी—

पथस्पथःपरिपतिंवचस्याकामेनकृतोअभ्यानळर्कम् ।
सनोरासच्छुरुधश्चन्द्राग्राधियंधियंसीषधातिप्रपूषा ॥ ८ ॥

पथःऽपथः । परिऽपतिम् । वचस्या । कामेन । कृतः । अभि ।
आनट् । अर्कम् । सः । नः । रासत् । शुरुधः । चन्द्रऽअग्राः ।
धियम्ऽधियम् । सीसधाति । प्र । पूषा ॥ ८ ॥

पथस्पथः सर्वस्यमार्गस्यपरिपतिमधिपतिंअर्कमर्चनीयं पूषणं कामेनकाम्यमानेनफलेन कृतोवशीकृतःस्तोता वचस्यास्तुत्याअभ्यानट् अभ्यश्नुतां प्राप्नोतु सचपूषा नोस्मभ्यंशुरुधः शुचोरोधयित्रीर्गाः चन्द्राग्राः चन्द्रमितिहिरण्यनाम हिरण्यप्रमुखाः यद्वास्वर्णशृंगाः रासद्दातु रादानेअस्माल्लेटिरूपं तथाधियंधियंसर्वमस्मदीयंकर्म सपूषाप्रसीषधातिप्रसाधयतु ॥ ८ ॥

वाष्ट्रेपशौप्रथमभाजमितिहविषोयाज्या सूत्रितंच—प्रथमभाजंयशसंवयोधांसोमापूषणाजननारयीणामितिसूक्तमिति ।

सैषासूक्तेनवमी—

प्रथमभाजंयशसंवयोधांसुपाणिंदेवंसुगभस्तिमृभ्वम् ।
होतायक्षद्यजतंपस्त्यानामग्निस्त्वष्टारंसुहवंविभावा ॥ १ ॥

प्रथमऽभाजम् । यशसम् । वयःऽधाम् । सुऽपाणिम् ।
देवम् । सुऽगभस्तिम् । ऋभ्वम् । होता । यक्षत् । यजतम् ।
पस्त्यानाम् । अग्निः । त्वष्टारम् । सुऽहवम् । विभाऽवा ॥ १ ॥

प्रथमभाजं प्रथमेउत्पत्तिकालएवविभक्तारंजंतूनां यावच्छोवैरेतसःसिक्तस्यत्वष्टारूपाणिविकरोतितावच्छोवैतत्प्रजायतइतिश्रुतेः । यशसंयशस्विनं वयोधांवयसोन्नस्यहविर्लक्षणस्यधातारं धारयितारं यद्वा स्तोतृभ्योन्नप्रदं सुपाणिंहस्तस्यमणिबंधादूर्ध्वप्रदेशः पाणिः शोभनपाणिकंदेवंदानादिगुणयुक्तंसुगभस्तिं गभस्तिरितिबाहुनाम शोभनदोर्दंडं ऋभ्वंउरुभास-

---

१ तै० सं० १.५.९.१

मानं महान्तंवापस्त्यानां पस्त्यमितिगृहनाम तत्स्थानांयजतंयष्टव्यं गृहस्थैर्यजनीयमित्यर्थः सुहवंसुखेनह्वातुंशक्यं एवंभूतंत्वष्टारंहोतादेवानामाह्वाता विभावा दीप्यमानोग्निः यक्षत्यजत्‌ अनेनहविषायजतु ॥ ९ ॥

अथदशमी–

भुवनस्यपितरंगीर्भिराभीरुद्रंदिवावर्धयारुद्रमक्तौ ।
बृहन्तमृष्वमजरंसुषुम्नमृधग्घुवेमकविनेषितासः ॥ १० ॥ ६ ॥

भुवनस्य । पितरम् । गीःऽभिः । आभिः । रुद्रम् । दिवा । वर्धय । रुद्रम् । अक्तौ । बृहन्तम् । ऋष्वम् । अजरम् । सुऽसुम्नम् । ऋधक् । हुवेम । कविना । इषितासः ॥ १० ॥ ॥ ६ ॥

भुवनस्यभूतजातस्यपितरंपालयितारंरुद्रं रुद्दुःखंतद्द्रावयितारमीश्वरं आभिर्गीर्भिःस्तुतिभिःदिवाअहनिहेस्तोतर्वर्धय अक्तौरात्र्यांचतमेवरुद्रंस्तुतिभिर्वर्धय वयंचकविनाप्राज्ञेनरुद्रेणइषितासःप्रेषिताःप्रेरिताःसन्तः बृहन्तंमहान्तंऋष्वंदर्शनीयमजरंजरारहितं सुषुम्नंशोभनसुखं एवंगुणविशिष्टंरुद्रंऋधक् ऋद्धंसमृद्धंयथाभवतितथाहुवेम स्तवाम ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेषष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अथैकादशी–

आयुवानःकवयोयज्ञियासोमरुतोगन्तगृणतोवरस्याम् ।
अचित्रंचिद्धिजिन्वथावृधन्तइत्थानक्षन्तोनरोअङ्गिरस्वत् ॥ ११ ॥

आ । युवानः । कवयः । यज्ञियासः । मरुतः । गन्त । गृणतः । वरस्याम् । अचित्रम् । चित् । हि । जिन्वथ । वृधन्तः । इत्था । नक्षन्तः । नरः । अङ्गिरस्वत् ॥ ११ ॥

हेयुवानोनित्यतरुणाः कवयः प्राज्ञाः यज्ञियासोयज्ञार्हाः एवंभूताहेमरुतः गृणतःस्तुवतः वरस्यांवरणीयांस्तुतिंप्रतिआगन्त आगच्छत अपिच हेनरोनेतारोमरुतः इत्थाइत्थमनेनप्र-

कारेणवृधन्तोवर्धमानाः यद्वा इत्थाअमुत्रान्तरिक्षेनक्षन्तोव्यामुवन्तः अंगिरस्वत्अंगिरसोगमनशीलारश्मयः तेयथाशीघ्रंनभस्थलंव्यामुवन्ति तद्वत् यद्वाऋषयएवांगिरसः तद्वत्शीघ्रगामिनः एवंभूतायूयं अचित्रंचित्ओषधिवनस्पतिभिर्निबिडोदेशश्चित्रंतद्विलक्षणं ओषध्यादिभिर्वियुक्तमपिदेशंजिन्वथ वृष्ट्यातर्पयथ हीतिपूरणः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी–

प्रवीरायप्रतवसेतुरायाजायूथेवपशुरक्षिरस्तम् ।
सपिस्पृशातितन्विश्रुतस्यस्तृभिर्ननाकंवचनस्यविपः ॥ १२ ॥

प्र । वीराय । प्र । तवसे । तुराय । अज । यूथाऽइव । पशुऽरक्षिः ।
अस्तम् । सः । पिस्पृशाति । तन्वि । श्रुतस्य । स्तृऽभिः । न ।
नाकम् । वचनस्य । विपः ॥ १२ ॥

वीरायविक्रान्तायविविधंशत्रूणामीरकायवा मरुद्गणाय प्राज हेस्तोतः स्तुतिंप्रगमय तथा तवसेबलिनेतुरायक्षिप्रगमनायचतस्मैगणायप्राज तत्रदृष्टान्तः–पशुरक्षिःपशुपालकः यूथेव सयथागोयूथानिसायंकालेअस्तंगृहंशीघ्रंगमयति तद्वत् शीघ्रंस्तुतिंप्रेरयेत्यर्थः सचमरुद्गणः वचनस्यवक्तुःविपःविप्रस्यमेधाविनःस्तोतुःश्रुतस्य क्रियाग्रहणमपिकर्तव्यमितिकर्मणःसंप्रदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थेषष्ठी श्रुतंश्रोतव्यंस्तोत्रं तन्वि आत्मीयेशरीरेपिस्पृशातिस्पर्शयतु संश्लेषयतु तत्स्तोत्रं हृद्गतंभवत्वित्यर्थः स्पर्शनेदृष्टान्तः–स्तृभिर्ननाकं यथानक्षत्रैर्नाकमन्तरिक्षंस्पर्शयतिसंश्लेषयति तद्वत् ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी–

योरजांसिविममेपार्थिवानित्रिश्चिद्विष्णुर्मनवेबाधिताय ।
तस्यतेशर्मन्नुपदद्यमानेरायामदेमतन्वा३तनाच ॥ १३ ॥

यः । रजांसि । विऽममे । पार्थिवानि । त्रिः । चित् । विष्णुः ।
मनवे । बाधिताय । तस्य । ते । शर्मन् । उपऽदद्यमाने । राया ।
मदेम । तन्वा । तना । च ॥ १३ ॥

योविष्णुःबाधितायअसुरैर्हिंसिताय मनवेप्रजापतये तदर्थंपार्थिवानिपृथिव्यासंबद्धानि रजांसिलोकान्त्रीन्लोकानितियावत् त्रिश्चित्विममे चिदित्यवधारणे त्रिभिरेवविक्रमणैः परिमितवान् हेविष्णो तस्यतादृशस्यतेतव तृतीयार्थेषष्ठी ईदृशेनत्वयाउपदद्यमाने अस्मभ्यंदीयमाने शर्मन्शर्मणिगृहेसुखेवावर्तमानाःसन्तोवयं रायाधनेनतन्वारोगादिरहितेनशरीरेणच तनातनयेनपुत्रेणच मदेम मोदेम हृष्टाभवेम ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी–

तन्नोहिर्बुध्न्योअद्भिरर्कैस्तत्पर्वतस्तत्सविताचनोधात् ।
तदोषधीभिरभिरातिषाचोभगःपुरंधिर्जिन्वतुप्रराये ॥ १४ ॥

तत् । नः । अहिः । बुध्न्यः । अत्ऽभिः । अर्कैः । तत् । पर्वतः ।
तत् । सविता । चनः । धात् । तत् । ओषधीभिः । अभि ।
रातिऽसाचः । भगः । पुरम्ऽधिः । जिन्वतु । प्र । राये ॥ १४ ॥

बुध्न्यःबुध्नमंतरिक्षंतत्रभवःअहिः एत्यन्तरिक्षइत्यहिः उक्तंच–अहिरयनादेत्यंतरिक्षेइति । एतत्पदद्वयाभिधेयोदेवः अर्कैः अर्चनसाधनैर्मंत्रैःस्तूयमानःसन्नोस्मभ्यंतत्लोकेप्रसिद्धंचनोन्नं अद्भिःउदकैःसार्धंधात्दधातु विदधातु प्रयच्छतु पर्वतःपूरयिता पर्वपूरणेइतिधातुः यद्वा पर्ववत्वज्रंपर्वतःतद्वान् पर्वतस्यगिरेःशत्रुरितिवापर्वतःसचतच्चनोदधातु तथासविताप्रेरकोदेवश्चतच्चनोदधातु अपिचरातिषाचःरातिंदानंसचन्तेसेवन्तइतिरातिषाचोविश्वेदेवाः तेचओषधीभिः ओषःपाकःआसुधीयतइतिओषधयस्तिलमाषाद्याः ताभिःसार्धंतदन्नमभिप्रयच्छन्तु तथापुरन्धिर्बहुधीःबहुप्रज्ञोवाबहुकर्मावाभगोभजनीयएतत्संज्ञोदेवश्चरायेधनार्थं प्रजिन्वतु अस्मान्प्रेरयतु ॥ १४ ॥

अथपंचदशी–

नूनोरयिंरथ्यंचर्षणिप्रांपुरुवीरंमहऋतस्यगोपाम् ।
क्षयंदाताजरंयेनजनान्स्पृधोअदेवीरभिचक्रमामविशआदेवीरभ्यां[1]श्नवाम ॥ १५ ॥ ७ ॥

---

[1] नि० २. १७, ।

नु । न॒ः । र॒यिम् । र॒थ्यं॑म् । च॒र्ष॒णि॒ऽप्राम् । पु॒रु॒ऽवीरं॑म् । म॒हः । ऋ॒तस्यं॑ । गो॒पाम् । क्षयं॑म् । दा॒त॒ । अ॒जरं॑म् । येनं॑ । जनां॑न् । स्पृधः॑ । अदे॑वीः । अ॒भि । च॒ । क्रमा॑म । विशः॑ । आऽदे॑वीः । अ॒भि । अ॒श्नवा॑म ॥१५॥७॥

हेसर्वेदेवाः नोस्मभ्यंनुक्षिप्रंरयिंधनंक्षयंगृहंच दात प्रयच्छत कीदृशंरयिं रथ्यंरथसंबन्धिनंरथयुक्तमित्यर्थः चर्षणिप्रां चर्षणयोमनुष्यास्तेषांपूरयितारं पुरुवीरं वीर्याज्जायन्तइतिवीराःपुत्रादयः बहुभिःवीरैरुपेतं महोमहतःऋतस्ययज्ञस्यगोपांरक्षकंदक्षिणारूपेणधनेनहियज्ञोरक्ष्यते मृतोयज्ञस्त्वदक्षिणइतिवचनात् कीदृशंक्षयं अजरंजरारहितं येनरयिणाक्षयेणचजनान्शत्रून्स्पृधः स्पर्धमानाः अदेवीःअदेवसंबन्धिनीरासुरीःसेनाश्च अभिक्रमाम अभिभवेम तथाआदेवीःआगतादेवायासुहविःस्वीकारार्थं ताआदेव्यः तादृशीश्चविशःप्रजाःयज्ञानुष्ठायिनीःयेनधनेनगृहेण चअभ्यश्नवाम अभिप्राप्नवाम तादृशंधनंगृहंचदातेत्यन्वयः ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

॥ इतिषष्ठेमंडलेचतुर्थोनुवाकः ॥ ४ ॥

पंचमेनुवाकेद्वादशसूक्तानि तत्रहुवेवइतिपंचदशर्चंप्रथमंसूक्तं ऋजिश्वनआर्षं बहुदेवताकं त्रैष्टुभं हुवेवइत्यनुक्रान्तं गतःसूक्तविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

हु॒वेवो॑दे॒वीमदि॑ति॒नमो॑भिर्मृळी॒काय॒वरु॑णंमि॒त्रम॒ग्निम् ।
अ॒भि॒क्ष॒दाम॑र्य॒मणं॑सु॒शेवं॑त्रा॒तॄन्दे॒वान्त्स॑वि॒तारं॒भगं॑च ॥ १ ॥

हु॒वे । व॒ः । दे॒वीम् । अदि॑तिम् । नमः॑ऽभिः । मृ॒ळी॒काय॑ । वरु॑णम् । मि॒त्रम् । अ॒ग्निम् । अ॒भि॒ऽक्ष॒दाम् । अ॒र्य॒मणं॑म् । सु॒ऽशेवं॑म् । त्रा॒तॄन् । दे॒वान् । स॒वि॒तारं॑म् । भगं॑म् । च॒ ॥ १ ॥

हेदेवाः वोयुष्माकंमातरंदेवींद्योतमानां अदितिंअखंडनीयां अदीनांवा एतत्संज्ञांदेवतांमृळीकायसुखार्थंनमोभिःनमस्कारैःस्तोत्रैर्वाहुवे ह्वयामि स्तौमि तथावरुणंवारकं मित्रंप्रमीतेस्त्रायकं देवं अग्निंचएतांश्चदेवान्नमोभिर्हुवेतथाअभिक्षदां क्षदिर्हिंसाकर्मा अभिक्षत्तारं शत्रूणांहिंसितारं सुशेवं सुसुखंअर्यमणंचनमोभिर्हुवे सवितारंभगंचनमोभिर्हुवे किंबहुना त्रातॄन्पालयितॄन्सर्वान्देवान्नमोभिःस्तोत्रैर्हुवेस्तौमि ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

सुज्योतिषःसूर्यदक्षंपितॄननागास्त्वेसुमहोवीहिदेवान् ।
द्विजन्मानोयऋतसापःसत्याःस्वर्वन्तोयजताअग्निजिह्वाः ॥ २ ॥

सुऽज्योतिषः । सूर्य । दक्षंऽपितॄन् । अनागाःऽत्वे । सुऽमहः । वीहि ।
देवान् । द्विऽजन्मानः । ये । ऋतऽसापः । सत्याः । स्वःऽवन्तः ।
यजताः । अग्निऽजिह्वाः ॥ २ ॥

हेसुमहः शोभनदीप्ते सूर्य सर्वस्यप्रेरक दक्षपितॄन्दक्षःपितामहोयेषांतेदक्षपितरः पितृशब्दोहिसामान्येनपूर्वपुरुषत्वमात्रंब्रूते यथाआहंपितॄन्त्सुविदत्राँअवित्सीति । एषांदक्षपितृत्वंचअदितिर्ह्यजनिष्टेतिमंत्राद्देवगम्यते । ईदृशान्ज्योतिषःशोभनज्योतिष्कान् देवान् अनागास्त्वेअनपराधत्वे वीहिकामयस्व यथास्माकंअपराधंतेनकुर्वन्तितथाकुर्याइत्यर्थः येदेवाःद्विजन्मानःद्वयोर्लोकयोर्जायमानाः प्रादुर्भवन्तः ऋतसापः ऋतंयज्ञंस्पृशन्तः सत्याःअवितथाःसत्यवादिनोवा स्वर्वन्तोधनवन्तः यजतायष्टव्याः अग्निजिह्वाःअग्निःजिह्वास्थानीयोयेषांते एवंभूतायेदेवाःसन्ति तान्देवान्वीहीत्यन्वयः ॥ २ ॥

अथतृतीया–

उतद्यावापृथिवीक्षत्रमुरुबृहद्रोदसीशरणंसुषुम्ने ।
महस्करथोवरिवोयथानोस्मेक्षयायधिषणेअनेहः ॥ ३ ॥

उत । द्यावापृथिवी इति । क्षत्रम् । उरु । बृहत् । रोदसी इति ।
शरणम् । सुसुम्नेइतिसुऽसुम्ने । महः । करथः । वरिवः । यथा ।
नः । अस्मे इति । क्षयाय । धिषणे इति । अनेहः ॥ ३ ॥

उतापिच हेद्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ उरुर्विस्तीर्णक्षत्रंबलंकरथः कुरुतं तथारोदसी द्यावापृथिव्यौ सुषुम्ने सुसुखे युवांबृहन्महच्छरणंगृहंचकरथः कुरुतं महोमहत् वरिवोधनंनोस्माकंयथास्यात्तथाकुरुतमित्यर्थः अपिच हेधिषणे धारयित्र्यौ द्यावापृथिव्यौ अनेहःपापराहित्यंचअस्मेअस्माकंक्षयायनिवासार्थंकुरुतं ॥ ३ ॥

---

१ ऋ० सं० ७. ६. १७. । २ ऋ० सं० ८. ३. १. ।

अथचतुर्थी—

आनो॑रु॒द्रस्य॑सू॒नवो॑नमन्ताम॒द्याहू॒तासो॒वस॒वोधृ॑ष्टाः ।
यदी॒मर्भे॑मह॒तिवा॑हि॒तासो॑बा॒धेम॒रुतो॒अह्वा॑मदे॒वान् ॥ ४ ॥

आ । नः॒ । रु॒द्रस्य॑ । सू॒नवः॑ । न॒म॒न्ता॒म् । अ॒द्य । हू॒तासः॑ ।
वस॑वः । अधृ॑ष्टाः । यत् । ई॒म् । अर्भे॑ । म॒ह॒ति । वा॒ । हि॒तासः॑ ।
बा॒धे । म॒रुतः॑ । अह्वा॑म । दे॒वान् ॥ ४ ॥

रुद्रस्यसूनवः पुत्रामरुतः अद्यास्मिन्कालेआहूतासःआहूताःसन्तः नोस्मान्प्रतिआनमन्तां आनताभवन्तु आगच्छन्तु कीदृशाः वसवोवासयितारः अधृष्टाः अन्यैरहिंसिताः यद्यदाईमेनान्मरुतोदेवान् अर्भेअल्पेमहतिप्रभूतेवाबाधे संग्रामे हितासोनिहिताःस्थिताःसन्तोवयं अह्वाम आह्वयाम तदानीमद्येत्यन्वयः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

मि॒म्यक्ष॒येषु॑रोद॒सीनु॒दे॒वीसिष॑क्तिपू॒षाअ॑भ्यर्ध॒यज्वा॑ ।
श्रु॒त्वाहवं॑मरुतो॒यद्ध॑या॒थभूमा॑रेजन्ते॒अध्वं॑नि॒प्रविं॑क्ते ॥ ५॥ ८॥

मि॒म्यक्ष॑ । येषु॑ । रो॒द॒सी । नु । दे॒वी । सिस॑क्ति । पू॒षा ।
अ॒भ्य॒र्ध॒ऽयज्वा॑ । श्रु॒त्वा । हव॑म् । म॒रु॒तः॒ । यत् । ह॒ । या॒थ ।
भूम॑ । रे॒ज॒न्ते॒ । अध्व॑नि । प्रऽविं॑क्ते ॥ ५ ॥ ८ ॥

येषुमरुत्सुरोदसीरुद्रस्यपत्नीदेवीद्योतमानामाध्यमिकावाक् मिम्यक्ष नुक्षिप्रंसंगच्छते तथाअभ्यर्धयज्वा स्तोतॄन्अभ्यर्धयन् समृद्धान्कुर्वन्योयजति धनेनपूजयति तादृशःपूषापोषकोदेवश्च सिषक्ति यान्मरुतःसेवते अभ्यर्धयज्वाभ्यर्धयन्यजतीति[1]यास्कः । हेमरुतस्तेयूयंहवमस्मदीयमाह्वानंश्रुत्वा यद्ध यदाखलु याथागच्छथ तदानींअध्वनिमार्गेप्रविक्तेगमनार्थंपृथक्कृतेसति तत्रविद्यमानानिभूमभूतजातानिरेजन्ते कंपन्ते तथाचमंत्रान्तरं—प्रवेपयन्तिपर्वतान्विविंचंतिवनस्पतीन्[2]॥५॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

---

[1] नि० ६. ६. । [2] ऋ० सं० १. ३. १८. ।

अथषष्ठी–

अभित्यंवीरंगिर्वणसमर्चेन्द्रंब्रह्मणाजरितर्नवेन ।
श्रवदिद्धवमुपचस्तवानोरासद्वाजाँउपमहोगृणानः ॥ ६ ॥

अभि । त्यम् । वीरम् । गिर्वणसम् । अर्च । इन्द्रम् । ब्रह्मणा ।
जरितः । नवेन । श्रवत् । इत् । हवम् । उप । च । स्तवानः ।
रासत् । वाजान् । उप । महः । गृणानः ॥ ६ ॥

हेजरितःस्तोतः त्यंतंप्रसिद्धंवीरंवीर्यवन्तंविशेषेणशत्रूणामीरकंवा गिर्वणसंगिरांसंभक्तारं एवंविधमिन्द्रंनवेनाभिनवेनशोभनेनब्रह्मणास्तोत्रेण अभ्यर्चअभिष्टुहि सचस्तवानःस्तूयमानः सन् हवमस्मदीयंस्तोत्रंउपश्रवदित् उपश्रृणुयादेव अपिच गृणानःस्तूयमानइन्द्रः महोमहतः प्रभूतान्वाजानन्नानिचउपरासत् प्रदेयात् यतएवंअतःस्तुहीत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

ओमानमापोमानुषीरमृक्तंधाततोकायतनयायशंयोः ।
यूयंहिष्ठाभिषजोमातृतमाविश्वस्यस्थातुर्जगतोजनित्रीः ॥ ७ ॥

ओमानम् । आपः । मानुषीः । अमृक्तम् । धात । तोकाय ।
तनयाय । शम् । योः । यूयम् । हि । स्थ । भिषजः । मातृऽतमाः ।
विश्वस्य । स्थातुः । जगतः । जनित्रीः ॥ ७ ॥

हेआपः मानुषीर्मनुष्यहितायूयंअमृक्तमहिंसितं ओमानंअवतिरक्षतीत्योमारक्षकमन्नंतोकायपुत्रायतनयायतत्पुत्रायचधात धत्त प्रयच्छत तथाशंशमनमुपद्रवाणांयोर्यावनंपृथक्करणंच पृथक्कर्तव्यानांधत्त प्रयच्छत कुतइत्यतआह–हियस्माद्यूयंमातृतमाः मातृभ्योप्यधिकाभिषजः स्थभवथ तस्माद्धातेत्यन्वयः कथं मातृभ्योप्यधिकंभैषज्यमस्तीत्यतआह–विश्वस्यसर्वस्य स्थातुः स्थावरस्यजगतोजंगमस्यजनित्रीर्जनयित्र्योभवथ अतोयूयंभिषजःस्थ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

आनोदेवःसवितात्रायमाणोहिरण्यपाणिर्यजतोजगम्यात् ।
योदत्रवाँउषसोनप्रतीकंव्यूर्णुतेदाशुषेवार्याणि ॥ ८ ॥

आ । नः । देवः । सविता । त्रायमाणः । हिरण्यऽपाणिः ।
यजतः । जगम्यात् । यः । दत्रऽवान् । उषसः । न । प्रतीकम् ।
विऽऊर्णुते । दाशुषे । वार्याणि ॥ ८ ॥

त्रायमाणोरक्षन् हिरण्यपाणिःसुवर्णहस्तःहितरमणीयपाणिर्वा यजतोयष्टव्यः एवंभूतः सवितापेरकोदेवः नःअस्मान्आजगम्यादागच्छतु योदेवः दत्रवान्धनवान् उषसोनप्रतीकं उषसःप्रमुखमिव दाशुषेहवींषिदत्तवतेयजमानाय वार्याणि वरणीयानिधनानिऽव्यूर्णुते विवृणोति प्रकाशयति ससवितेत्यन्वयः ॥ ८ ॥

अथनवमी—

उतत्वंसूनोसहसोनोअद्यादेवाँअस्मिन्नध्वरेववृत्याः ।
स्यामहन्तेसदमिद्रातौतवस्यामग्नेवसासुवीरः ॥ ९ ॥

उत । त्वम् । सूनो इति । सहसः । नः । अद्य । आ । देवान् ।
अस्मिन् । अध्वरे । ववृत्याः । स्याम् । अहम् । ते । सदम् ।
इत् । रातौ । तव । स्याम् । अग्ने । अवसा । सुऽवीरः ॥ ९ ॥

उतअपिच हेसहसःसूनो बलस्यपुत्राग्ने त्वंअद्यास्मिन्कालेनो स्मदीयेअस्मिन्नध्वरेयागे देवान्यष्टव्यानिन्द्रादीन्आववृत्याः आवर्तयआगमय अपिचाहं तेतवरातौधनस्यदाने सदमित् सर्वदैववर्तमानःस्यांभवेयं तथाहेअग्ने तवावसात्वदीयेनरक्षणेनसुवीरःशोभनैःवीरैःपुत्रपौत्रादिभिरुपेतश्चस्यांभवेयं ॥ ९ ॥

अथदशमी—

उतत्यामेहवमाजग्म्यातंनासत्याधीभिर्युवमङ्गविप्रा ।
अत्रिंनमहस्तमसोमुमुक्तंतूर्वतंनरादुरितादभीके ॥ १० ॥ १ ॥

उत । त्या । मे । हवम् । आ । जग्म्यातम् । नासत्या । धीभिः ।
युवम् । अङ्ग । विप्रा । अत्रिम् । न । महः । तमसः । अमुमुक्तम् ।
तूर्वतम् । नरा । दुःऽइतात् । अभीके ॥ १० ॥ १ ॥

उतअपिच हेविप्रा प्राज्ञौ नासत्या सत्यस्वभावौ सत्यस्यनेतारौवा हे अश्विनौ त्यातौप्रसिद्धौयुवंयुवांधीभिःपरिचरणकैःकर्मभिरुपेतं मेमदीयंहवंस्तोत्रंअंग क्षिप्रं आजग्म्यातं आगच्छतं आगत्यच महोमहतस्तमसःअसुरकृतादंधकारात् अत्रिंन यथात्रिमृषिंअमुमुक्तं मोचितवन्तौस्थः हेनरानेतारावश्विनौ तथास्मानपिअभीकेअभ्यक्ते प्राप्तेसंग्रामेदुरिताद्दुःखात्शत्रुकृतात्तूर्वतंअस्मांस्तारयतं ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथैकादशी–

तेनो॑रा॒योद्यु॒मतो॒वाज॑वतोदा॒तारो॑भूतनृ॒वत॑:पुरु॒क्षोः ।
द॒श॒स्यन्तो॑दि॒व्याःपार्थि॑वासो॒गोजा॑ता॒अप्या॑मृ॒ळता॑चदेवाः ॥ ११ ॥

ते । न॒ः । रा॒यः । द्यु॒ऽमत॑ः । वाज॑ऽवतः । दा॒तार॑ः । भू॒त ।
नृ॒ऽवत॑ः । पु॒रु॒ऽक्षोः । द॒श॒स्यन्त॑ः । दि॒व्याः । पार्थि॑वासः ।
गोऽजा॑ताः । अप्या॑ः । मृ॒ळत॑ । च॒ । दे॒वा॒ः ॥ ११ ॥

हेदेवास्तेयूयंद्युमतोदीप्तिमतः वाजवतोबलयुक्तस्यनृवतःनृभिःपुत्रादिभिरुपेतस्य पुरुक्षोःबहुभिःकीर्तनीयस्य रायोधनस्यनोस्मभ्यंदातारोभूतभवत अपिच दशस्यन्तः कामान्प्रयच्छन्तः दिव्याःदिविभवाआदित्याः पार्थिवासः पृथिव्यांभवावसवः गोजाताःगौःपृश्निर्माध्यमिकावाक्ततः उत्पन्नामरुतः अप्याःअप्सुअन्तरिक्षेभवाःरुद्राश्च तेसर्वेयूयंअस्मान्मृळत सुखयत ॥ ११ ॥

अथद्वादशी–

तेनो॑रु॒द्रःसर॑स्वतीस॒जोषा॑मी॒ळ्हुष्म॑न्तो॒विष्णु॑र्मृळन्तुवा॒युः ।
ऋ॒भु॒क्षावाजो॒दैव्यो॑विधा॒ताप॒र्जन्या॒वाता॑पिप्यता॒मिषं॑नः ॥ १२ ॥

ते । न॒ः । रु॒द्रः । सर॑स्वती । स॒ऽजोषा॑ः । मी॒ळ्हुष्म॑न्तः । विष्णु॑ः ।
मृ॒ळन्तु॒ । वा॒युः । ऋ॒भु॒क्षाः । वाज॑ः । दैव्य॑ः । वि॒ऽधा॒ता ।
प॒र्जन्या॒वाता॑ । पि॒प्य॒ता॒म् । इष॑म् । न॒ः ॥ १२ ॥

मीळ्हुष्मन्तोवर्षणवन्तःतेदेवाः नोस्मान्मृळन्तुमृळयन्तुसुखयन्तु केतइतिचेदुच्यते—रुद्रःसरस्वतीचसजोषाः सहप्रीयमाणाः विष्णुर्वायुश्चऋभुक्षाः ऋभुर्विभ्वावाजइतित्रयःसौधन्वनाः तेषामाद्यः ऋभुश्चवाजोन्तिमश्चउपलक्षणमेतत् विभ्वाचदैव्योदेवेभ्योहितः विधाताप्रजापतिश्च अपिचपर्जन्यावातापर्जन्यश्चवायुश्चउभौ नोस्मभ्यमिषमन्नंपिप्यतांवर्धयतां ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी—

उ॒तस्यदे॒वःस॑वि॒ताभगो॑नो॒पांनपा॑दवतु॒दानु॒पप्रिः॑ ।
त्वष्टा॑दे॒वेभि॒र्जनि॑भिःस॒जोषा॒द्यौर्दे॒वेभिः॑पृथि॒वीस॑मु॒द्रैः ॥ १३ ॥

उ॒त । स्यः । दे॒वः । स॒वि॒ता । भगः॑ । न॒ः । अ॒पाम् । नपा॑त् ।
अ॒व॒तु॒ । दानु॑ । पप्रिः॑ । त्वष्टा॑ । दे॒वेभिः॑ । जनि॑ऽभिः । स॒ऽजोषाः॑ ।
द्यौः । दे॒वेभिः॑ । पृ॒थि॒वी । स॒मु॒द्रैः ॥ १३ ॥

उतापिच स्यः सः यःप्रेरकतयासर्वत्रप्रख्यातः ससवितादेवःभगश्चअपांनपाच्चअपांमेघस्थानांपुत्रोमाध्यमिकोग्निः सचनोस्मान्रक्षतु कीदृशोपांनपात् दानु दातव्यंधनंपप्रिःप्रातापूरयिता प्रापूरणइत्यस्मादादृगमहनइतिकिनोलिड्वद्भावान्नलोकाव्ययेतिषष्ठीप्रतिषेधः तथादेवेभिर्देवैःजनिभिस्तत्पत्नीभिश्चसजोषाः सहप्रीतिस्त्वष्टाचदेवेभिर्देवैःसहप्रीयमाणा द्यौश्चसमुद्रैःसहप्रीयमाणा पृथिवीचएताश्चसर्वादेवताअस्मानवन्तु ॥ १३ ॥

आग्निमारुतेउतनोहिरित्येषा सूत्रितंच—उतनोहिर्बुध्न्यःशृणोतुदेवानांपत्नीरुशतीरवन्तुनइति ।

सैषासूक्तेचतुर्दशी—

उ॒तनोऽहि॑र्बु॒ध्न्यः॑शृणोत्व॒जएक॑पात्पृथि॒वीस॑मु॒द्रः ।
विश्वे॑दे॒वाऋ॑ता॒वृधो॑हुवा॒नाःस्तु॒तामन्त्राः॑कविश॒स्ताअ॑वन्तु ॥ १४ ॥

उ॒त । न॒ः । अहिः॑ । बु॒ध्न्यः॑ । शृ॒णो॒तु॒ । अ॒जः । एक॑ऽपात् ।
पृ॒थि॒वी । स॒मु॒द्रः । विश्वे॑ । दे॒वाः । ऋ॒त॒ऽवृधः॑ । हु॒वा॒नाः । स्तु॒ताः ।
मन्त्राः॑ । क॒वि॒ऽश॒स्ताः । अ॒व॒न्तु ॥ १४ ॥

उतअपिचअहिर्बुध्न्योनोस्माकंस्तोत्रंश्रृणोतु अजोजन्मरहितःएकःअसहायएवपद्यतेगच्छतीत्येकपात्एतत्पदद्वयाभिधेयोदेवश्चपृथिवीसमुद्रश्चअस्मदीयंस्तोत्रंश्रृणोतु अपिच ऋतावृधःऋतस्ययज्ञस्यसत्यस्यवावर्धयितारः हुवानाः अस्माभिराहूयमानाः पूर्वैःऋषिभिश्चस्तोत्रैःस्तुताः मंत्राःमंत्रणीयाःगुप्तंभाषितव्याः मंत्रप्रतिपाद्यावा कविशस्ताः कविभिर्मेधाविभिर्ऋषिभिःशस्त्रैःशंसिताईदृशाःविश्वेदेवाः अवन्त्वस्मान्रक्षन्तु ॥ १४ ॥

अथपंचदशी—

एवानपातोममतस्यधीभिर्भरद्वाजाअभ्यर्चंत्यर्कैः ।
ग्नाहुतासोवसवोधृष्टाविश्वेस्तुतासोभूतायजत्राः ॥ १५ ॥ १०॥

एव । नपातः । मम । तस्य । धीभिः । भरत्ऽवाजाः । अभि ।
अर्चन्ति । अर्कैः । ग्नाः । हुतासः । वसवः । अधृष्टाः । विश्वे ।
स्तुतासः । भूत । यजत्राः ॥ १५ ॥ १० ॥

एवएवं योहंदेवान्स्तुतवान् तस्यममऋजिश्वनोनपातःपुत्राःभरद्वाजाः भरद्वाजगोत्रजाः सुहोत्रादयःधीभिःस्तोत्रैरर्कैरर्चनसाधनैरभ्यर्चन्ति अभिष्टुवन्ति हेयजत्राः यष्टव्यादेवाहुतासःपुरोडाशादिभिर्हविर्भिर्हुताःतर्पिताः वसवोनिवासयितारःअधृष्टाःकैरप्यहिंसिताः एवंभूताःविश्वेतेसर्वेयूयंग्नाः देवपत्न्यश्च स्तुतासोभूत तैःसुहोत्रादिभिःस्तुताभवत ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

उदुत्यदितिषोडशर्चंद्वितीयंसूक्तंऋजिश्वनआर्षंवैश्वदेवं त्रयोदश्याद्यास्तिस्रउष्णिहः षोळश्यनुष्टुप् शिष्टास्त्रिष्टुभः तथाचानुक्रान्तं—उदुत्यत्षोळशत्र्युष्णिगनुष्टुबन्तमिति । गतःसूक्तविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

उदुत्यच्चक्षुर्महिमित्रयोराँएतिप्रियंवरुणयोरदब्धम् ।
ऋतस्यशुचिदर्शतमनीकंरुक्मोनदिवउदिताव्यद्यौत् ॥ १ ॥

उत् । ॐ इति । त्यत् । चक्षुः । महि । मित्रयोः । आ । एति ।
प्रियम् । वरुणयोः । अदब्धम् । ऋतस्य । शुचि । दर्शतम् ।
अनीकम् । रुक्मः । न । दिवः । उत्ऽइता । वि । अद्यौत् ॥ १ ॥

त्यत् तत्प्रसिद्धंचक्षुः प्रकाशकंमहिमहद्भिस्तृतंमित्रयोर्वरुणयोःप्रियं मित्रशब्दोवरुणशब्दश्चेतरेतरयोगान्मित्रावरुणावुभावप्याचष्टेमित्रावरुणयोरतिप्रियंअदब्धंरक्षोभिरहिंसितं शुचिशुद्धं निर्मलं दर्शतंदर्शनीयं एवंभूतंऋतस्यादित्यस्यअनीकंतेजः आसर्वेषामभिमुखं उदेति उद्गच्छति उदिताउदितौसूर्यस्योदयेसतिउदितंतत्तेजःदिवोन्तरिक्षस्यरुक्मोन भूषणमिवव्यद्यौत् विद्योततेप्रकाशते ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

वेद॒यस्त्रीणि॑वि॒दथा॑न्येषां॑दे॒वानां॒जन्म॑सनु॒तराच॒विप्रः॑।
ऋ॒जुमर्ते॑षुवृ॒जि॒नाच॒पश्य॑न्न॒भिच॑ष्टे॒सूरो॑अ॒र्यएवा॑न्॥ २॥

वेद॑। यः। त्रीणि॑। वि॒दथा॑नि। ए॒षा॒म्। दे॒वाना॑म्। जन्म॑। स॒नु॒तः।
आ। च॒। विप्रः॑। ऋ॒जु। मर्ते॑षु। वृ॒जि॒ना। च॒। पश्य॑न्।
अ॒भिः। च॒ष्टे॒। सूरः॑। अ॒र्यः। एवा॑न्॥ २॥

यःसूर्यः त्रीणित्रिसंख्यानि विदथानिवेदितव्यानिस्थानानि त्रीन्लोकान्वेदवेत्तिजानाति एषांएतत्लोकत्रयवर्तिनांदेवानांवसुरुद्रादित्यात्मकानां सनुतरंतर्हितनामैतत् अन्तर्हितं अप्रज्ञायमानं जन्मजननंचयोविप्रोमेधावीसूर्योवेत्ति आकारःपूरकः ससूरःसूर्यः मर्तेषुमनुष्येषुविद्यमानानिऋजुऋजूनिशोभनानिकर्माणिवृजिनावृजिनानिअशोभनानिकर्माणिच पश्यन्साक्षितयाजानन्अभिचष्टे अभितःसर्वंजगत्प्रकाशयति तथाअर्यःस्वामीभूत्वाएवान् प्राप्तव्यान् कामांश्चमनुष्येषुप्रकाशयति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

स्तु॒षउं॑वोम॒हऋ॒तस्य॑गो॒पानदि॑तिंमि॒त्रंवरु॑णंसुजा॒तान्।
अ॒र्य॒मणं॒भग॒मद॑ब्धधीती॒नच्छा॑वोचेसध॒न्यः॑पाव॒कान्॥ ३॥

स्तु॒षे। उ॒ँ इति॑। व॒ः। म॒हः। ऋ॒तस्य॑। गो॒पान्। अदि॑तिम्। मि॒त्रम्।
वरु॑णम्। सु॒ऽजा॒तान्। अ॒र्य॒मण॑म्। भग॑म्। अद॑ब्धऽधीतीन्।
अच्छ॑। वो॒चे॒। स॒ऽध॒न्यः॑। पा॒व॒कान्॥ ३॥

हेदेवाः महोमहतऋतस्ययज्ञस्यगोपान्रक्षकान्वोयुष्मानस्तुषेस्तुवे उइतिपूरणः तानेवदेवानाह—अदितिमदीनांदेवमातरंमित्रंवरुणंचएतान् सुजातान् शोभनजननान् अर्यमणंभगंचअदब्धधीतीन् अहिंसितकर्मणः सधन्यःधनसहितान्पावकान् विश्वस्यशोधकान् ईदृशान्सर्वान्देवान्अच्छवोचे अभिप्रब्रवीमीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

रिशादसःसत्पतीँरदब्धान्महोराज्ञःसुवसनस्यदातॄन् ।
यूनःसुक्षत्रान्क्षयतोदिवोनॄनादित्यान्याम्यदितिंदुवोयु ॥ ४ ॥

रिशादसः । सत्ऽपतीन् । अदब्धान् । महः । राज्ञः । सुऽवसनस्य ।
दातॄन् । यूनः । सुऽक्षत्रान् । क्षयतः । दिवः । नॄन् । आदित्यान् ।
यामि । अदितिम् । दुवःऽयु ॥ ४ ॥

रिशादसः रिशतांहिंसकानांअसितॄन् क्षेप्तॄन् यद्वा रिशानांहिंसकानांअत्तॄन्भक्षयितॄन् सत्पतीन् सतांपालयितॄन् अदब्धानहिंसितान् महोमहतः राज्ञोराजमानानईश्वरान्वासुवसनस्य शोभननिवासस्यदातॄन् यूनोनित्यतरुणान् सुक्षत्रान् शोभनधनान्शोभनबलान्वा क्षयतःसर्वत्र निवसतः यद्वा क्षयतिरैश्वर्यकर्मा ईशानान्दिवोद्युलोकस्यनॄन्नेतॄन् आदित्यान् अदितेः पुत्रान् ईदृशान्सर्वान्देवान्दुवोयु लुप्तविभक्तिकमेतत् दुवोयुंदुवोस्मदीयंपरिचरणंकामयमानांअदितिंदेवमातरंच यामि प्राप्नोमि यद्वा यामियाचामि ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

द्यौ३ष्पितःपृथिविमातरध्रुगग्नेभ्रातर्वसवोमृळतानः ।
विश्वआदित्याअदितेसजोषाअस्मभ्यंशर्मबहुलंवियन्त ॥५॥११॥

द्यौः । पितः । पृथिवि । मातः । अध्रुक् । अग्ने । भ्रातः ।
वसवः । मृळत । नः । विश्वे । आदित्याः । अदिते । सऽजोषाः ।
अस्मभ्यम् । शर्म । बहुलम् । वि । यन्त ॥ ५ ॥ ११ ॥

हेपितः पितृस्थानीयद्यौःद्युलोकहेमातः मातृस्थानीयेअध्रुगद्रोग्धि पृथिवि हेभ्रातःभ्रातृस्थानीयाग्ने हेवसवोवासयितारोदेवाः तेसर्वेयूयंनोस्मान्मृळतसुखयत हेविश्वआदित्याःसर्वे-

अदितिपुत्रादेवाः हेअदिते यूयंसजोषाः संगताभूत्वाअस्मभ्यंबहुलंअधिकंशर्मंसुखं विस्तृतंवागृहंवियन्तप्रयच्छत ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथषष्ठी—

मानो॒वृका॑यवृ॒क्ये॑समस्माअघाय॒तेरी॑रधतायजत्राः ।
यू॒यंहि॒ष्ठार॒थ्यो॑नस्त॒नूनां॑यू॒यंदक्ष॑स्य॒वच॑सोबभू॒व ॥ ६ ॥

मा । न॒ः । वृका॑य । वृ॒क्यै॑ । स॒म॒स्मै॒ । अ॒घ॒ऽय॒ते । री॒र॒ध॒त॒ ।
य॒ज॒त्रा॒ः । यू॒यम् । हि । स्थ॒ । र॒थ्य॑ः । न॒ः । त॒नूना॑म् । यू॒यम् ।
दक्ष॑स्य । वच॑सः । ब॒भू॒व ॥ ६ ॥

हेयजत्रायष्टव्यादेवाः नोस्मानवृकायहिंसकायस्तेनायवृक्येतस्यस्त्रियैचमारीरधत मावशंनैष्ट मावशीकुरुत यद्वा वृकःअरण्यश्वा तस्यस्त्रीवृकी अपिचसमस्मैसर्वस्मैअघायतेअघमनर्थमस्माकमिच्छते शत्रुजनायअस्मान्मावशंनयत यूयंहियूयंखलु नोस्माकंतनूनांशरीराणांरथ्योनेतारःस्थ भवथ यूयमेवदक्षस्यास्मदीयस्यबलस्यवचसोवाक्यस्यचनेतारोबभूव अतःकारणात्अस्मान्मारीरधतेत्यन्वयः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

माव॒एनो॑अ॒न्यकृ॑तंभुजेम॒मातत्कर्म॑वसवो॒यच्चय॑ध्वे ।
विश्व॑स्य॒हिक्षय॑थविश्वदेवाःस्व॒यंरि॒पुस्त॒न्वं॑रीरिषीष्ट ॥ ७ ॥

मा । व॒ः । एनः॑ । अ॒न्यऽकृ॑तम् । भु॒जे॒म॒ । मा । तत् । क॒र्म॒ ।
व॒स॒व॒ः । यत् । चय॑ध्वे । विश्व॑स्य । हि । क्षय॑थ । वि॒श्व॒ऽदे॒वा॒ः ।
स्व॒यम् । रि॒पुः । त॒न्व॑म् । रि॒रि॒षी॒ष्ट ॥ ७ ॥

हेदेवाः वोयुष्माकंस्वभूतावयंअन्यकृतंअन्यैःशत्रुभिःकृतमुत्पादितं एनःपापं माभुजेम माभुंक्ष्महि हेवसवोवासयितारोदेवाः यत्येनकृतेनपापेन "चयध्वेअस्मान्बाधध्वे चयतिर्हिंसाकर्मा तच्चपापंमाकर्म माकार्ष्म ,करोतेर्माङिल्लुङिमंत्रेघसेतिच्लेर्लुक् हेविश्वेदेवाः सर्वेदेवाः विश्व-

स्यसर्वस्यजगतोयूयंहिक्षयथ ईश्वराभवथ अतःकारणात्अस्मदीयोरिपुःशत्रुः तन्वंस्वशरीरं स्वयमेवरिरिषीष्ट हिंस्यात् यथैवंभवतितथाकुरुतेतिभावः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

नमइदुग्रंनमआविवासेनमोदाधारपृथिवीमुतद्याम् ।
नमोदेवेभ्योनमईशएषांकृतंचिदेनोनमसाविवासे ॥ ८ ॥

नमः । इत् । उग्रम् । नमः । आ । विवासे । नमः । दाधार । पृथिवीम् ।
उत । द्याम् । नमः । देवेभ्यः । नमः । ईशे । एषाम् । कृतम् ।
चित् । एनः । नमसा । आ । विवासे ॥ ८ ॥

आस्तांतावत्देवानांमाहात्म्यं तदीयोनमस्कारोपिइत्थंमहाभागइतिब्रुवाणः कैमुतिकन्यायेनदेवान्स्तौति–नमइत्नमस्कारएवउग्रमुद्गूर्णबलंसर्वोत्कृष्टंतेनहिसर्वंलभ्यते अतोनमःनमस्कारं आविवासे परिचरामि नमःनमस्कारएव पृथिवींउतद्यांद्युलोकंचदाधार धारयति द्यावापृथिव्यौप्राणिभिर्नमस्क्रियमाणे सत्यौ तदुपभोगायचिरकालमवतिष्ठेते अतोदेवेभ्यईदृशंनमस्करोमि एषांदेवानांनमोनमस्कारः ईशेईष्टे यतस्तेनतेवशीकृताः कृतंचित्कृतमपिआचरितमप्येनः पापंनमसानमस्कारेणआविवासे विवासोवर्जनं वर्जयामि विनाशयामि ॥ ८ ॥

अथनवमी–

ऋतस्यवोरथ्यःपूतदक्षानृतस्यपस्त्यसदोअदब्धान् ।
ताँआनमोभिरुरुचक्षसोनॄन्विश्वान्वआनमेमहोयजत्राः ॥ ९ ॥

ऋतस्य । वः । रथ्यः । पूतऽदक्षान् । ऋतस्य । पस्त्यऽसदः ।
अदब्धान् । तान् । आ । नमःऽभिः । उरुऽचक्षसः । नॄन् ।
विश्वान् । वः । आ । नमे । महः । यजत्राः ॥ ९ ॥

हेयजत्रायष्टव्यादेवाः वोयुष्मदीयस्यऋतस्ययज्ञस्यरथ्योरंहितॄन् नेतॄन्पूतदक्षान्शुद्धबलान् ऋतस्ययज्ञस्यपस्त्यसदः यज्ञसंबन्धिनिपस्त्येदेवयजनलक्षणेगृहेसीदतोनिषण्णान् अदब्धान्रक्षःप्रभृतिभिरहिंसितान् उरुचक्षसोबहुद्रष्टॄन्नॄन्नेतॄन् महोमहतःतान्विश्वान्सर्वान्वोयुष्मान् आआभिमुख्येन क्रियमाणैर्नमोभिर्नमस्कारैःआनमे आनतोस्मि ॥ ९ ॥

अथदशमी–

तेहिश्रेष्ठ॑वर्च॑स॒स्तउ॑नस्ति॒रोविश्वा॑निदुरि॒तानय॑न्ति ।
सु॒क्ष॒त्रासो॒वरु॑णोमि॒त्रोअ॒ग्निर्ऋ॒तधी॑तयोवक्म॒राज॑सत्याः ॥१०॥१२॥

ते । हि । श्रेष्ठ॑ऽवर्चसः । ते । ऊँ॒ इति॑ । न॒ः । ति॒रः । विश्वा॑नि ।
दु॒ःऽइ॒ता । नय॑न्ति । सु॒ऽक्ष॒त्रास॑ः । वरु॑णः । मि॒त्रः । अ॒ग्निः ।
ऋ॒तऽधी॑तयः । व॒क्म॒राज॑ऽसत्याः । १० ॥ १२ ॥

येदेवाःवक्ष्यमाणगुणाः तेहितेखलु श्रेष्ठवर्चसः प्रशस्यतमदीप्तयोभवन्ति अतः तउतएवनोस्माकंविश्वानिसर्वाणिदुरितापापानि तिरःतिरोहितानियथाभवन्तितथानयन्ति नयन्तु विनाशयन्त्वित्यर्थः येवरुणादयोदेवाः सुक्षत्रासः शोभनबलाःशोभनधनावाऋतधीतयः सत्यकर्माणः वक्मराजसत्याः वक्मवचनंस्तोत्रं तस्यराजानःईशानावक्मराजानः स्तोतारः तेषुसत्याःअवितथाः एवंभूतास्तेहीत्यन्वयः ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेद्वादशोवर्गः ॥१२ ॥

अथैकादशी–

तेन॒इन्द्रः॑पृथि॒वीक्षाम॑वर्ध॑न्पू॒षाभगो॒अदि॑ति॒ःपञ्च॒जना॑ः ।
सु॒शर्मा॑ण॒ःस्वव॑सःसुनी॒थाभव॑न्तुनःसुत्रा॒त्रास॑ःसुगो॒पाः ॥ ११ ॥

ते । न॒ः । इन्द्र॑ः । पृ॒थि॒वी । क्षाम॑ । व॒र्ध॒न् । पू॒षा । भग॑ः ।
अदि॑तिः । पञ्च॑ । जना॑ः । सु॒ऽशर्मा॑णः । सु॒ऽअव॑सः । सु॒ऽनी॒थाः ।
भव॑न्तु । न॒ः । सु॒ऽत्रा॒त्रास॑ः । सु॒ऽगो॒पाः ॥ ११ ॥

तेदेवानोस्माकंक्षामनिवासभूमिंवर्धन्वर्धयन्तु केते इन्द्रः पृथिवीच पूषाचभगश्च अदितिरदीनादेवमाताच पंचजनादेवमनुष्याणांगंधर्वाप्सरसामित्यादि[1]ब्राह्मणोक्तादेवमनुष्यादयश्चतेचनोस्मदर्थंसुशर्माणः सुसुखाःस्ववसः शोभनान्नाः सुनीथाः सुप्रापणाश्चभवन्तु अस्मभ्यंशोभनसुखादिकंप्रयच्छन्त्वितिभावः तथासुत्रात्रासः सुष्ठुत्रातारः सुगोपाः शोभनगोपायितारश्चभवन्तु उपस्थितेभ्यः शत्रुभ्योरक्षणंत्राणं तेषांउत्पत्तिनिरोधेन रक्षणंगोपनं ॥ ११ ॥

---

[1] ऐ० ब्रा० ३. ३१. ।

अथद्वादशी—

नूसद्मानंदिव्यंनंशिदेवाभारद्वाजःसुमतिंयातिहोता ।
आसानेभिर्यजमानोमियेधैर्देवानांजन्मवसूयुर्ववन्द ॥ १२ ॥

नु । सद्मानम् । दिव्यम् । नंशि । देवाः । भारत्ऽवाजः । सुऽमतिम् ।
याति । होता । आसानेभिः । यजमानः । मियेधैः । देवानाम् ।
जन्म । वसुऽयुः । ववन्द ॥ १२ ॥

अनयाऋषिरात्मानंपरोक्षवदाह—हेदेवाः भारद्वाजःभरद्वाजगोत्रजः होतास्तोतायमृषिः दिव्यंदिविभवंसद्मानंसदनंस्थानंनुक्षिप्रंनंशि व्याप्नोतु तथासुमतिंशोभनांमतिंयुष्मदीयामनुग्रहबुद्धिंच यातियाचते यातिर्याञ्चाकर्मा तदर्थंआसानेभिः आसीनैः सत्रासनंकुर्वद्भिः मियेधैर्मेध्यैर्मेधार्हैः अन्ययजमानैः सार्धं यजमानःयागंकुर्वन्नयमृषिः वसूयुर्वसूनिधनान्यात्मनइच्छन्देवानांजन्मजननंसंघंववंदवंदते स्तौति ॥ १२ ॥

दशरात्रस्यचतुर्थेहनिप्रउगशस्त्रेअपत्यंवृजिनमित्येषवैश्वदेवस्तृचः सूत्रितंच—अपत्यंवृजिनंरिपुमंबितमेनदीतमइत्यानुष्टुभंप्रउगमिति ।

तृचेप्रथमासूक्तेत्रयोदशी—

अपत्यंवृजिनंरिपुंस्तेनमग्नेदुराध्यम् ।
दविष्ठमस्यसत्पतेकृधीसुगम् ॥ १३ ॥

अप । त्यम् । वृजिनम् । रिपुम् । स्तेनम् । अग्ने । दुःऽआध्यम् ।
दविष्ठम् । अस्य । सत्ऽपते । कृधि । सुऽगम् ॥ १३ ॥

हेअग्ने त्वंत्यंतंप्रसिद्धंवृजिनंकुटिलंरिपुंपापकारिणं दुराध्यं दुःखस्याध्यातारंदुष्टाभिप्रायं एवंभूतंस्तेनंहिंसकंदविष्ठंदूरतमं अपास्य अपक्षिप असुक्षेपणइतिधातुः हेसत्पते सतांपालयितरग्ने अस्माकंसुगंशोभनेनगंतव्यंसुखंकृधि कुरु अत्रसर्वदेवात्मकस्याग्नेःस्तवनाद्वैश्वदेवत्वं ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी—

ग्रावाणःसोमनोहिकंसखित्वनायवावशुः ।
जहीन्य१त्रिणंपणिंवृकोहिषः ॥ १४ ॥

ग्रावा॑णः । सो॒मा॒नः॒ । हि । क॒म् । स॒खि॒ऽत्व॒नाय॑ । वा॒व॒शुः । ज॒हि ।
नि । अ॒त्रिण॑म् । प॒णिम् । वृकः॑ । हि । सः ॥ १४ ॥

हेसोम नोस्मदीयाइमेग्रावाणःअभिषवार्थाःपाषाणाः तवसखित्वनायसख्यार्थंवावशुः कामयन्ते कमितिपूरकः हियस्मादर्थे यस्मादेवंतस्मात्त्वंपणिंवणिजमदातारं अत्रिणं अदनशीलं राक्षसादिकंनिजहि विनाशय सपणिर्वृकोहि आदानपरःखलुसर्वदास्मत्तोपहरणशीलः अतस्त्वंजहीत्यर्थः वृकआदानइतिधातुः ॥ १४ ॥

अथपंचदशी—

यू॒यंहिष्ठासु॑दानव॒इन्द्र॑ज्येष्ठाअ॒भिद्य॑वः ।
कर्ता॑नो॒अध्व॒न्नासु॒गंगो॒पाअ॒मा ॥ १५ ॥

यू॒यम् । हि । स्थ । सु॒ऽदा॒न॒वः॒ । इन्द्र॑ऽज्येष्ठाः । अ॒भिऽद्य॑वः । कर्त॑ ।
न॒ः । अध्व॑न् । आ । सु॒ऽगम् । गो॒पाः । अ॒मा ॥ १५ ॥

हेसुदानवः शोभनदानादेवाः यूयंहिष्ठ यूयंखलुप्रभवथ समृद्धाःस्थ इन्द्रज्येष्ठाः इन्द्रःज्येष्ठःमुख्योयेषांते अभिद्यवःअभिगतदीप्तयः तेयूयं अध्वन्अध्वनिमार्गेनोस्माकं अमासहैवगोपाः गोपायितारोरक्षितारःसन्तः सुगंसुखं आकारःसमुच्चये सुखंच कर्त कुरुत ॥ १५ ॥

प्रवासादागमनेअपिपंथामित्येषायजमानेनजप्या सूत्रितंच—अपिपंथामगन्महीतिप्रत्येत्यसमित्पाणिरिति ।

सैषासूक्तेषोडशी—

अपि॒पन्था॑मगन्महिस्वस्ति॒गाम॑ने॒हस॑म् ।
येन॒विश्वा॒ःपरि॒द्विषो॑वृ॒णक्ति॑वि॒न्दते॒वसु॑ ॥ १६ ॥ १३ ॥

अपि॑ । पन्था॑म् । अ॒ग॒न्म॒हि॒ । स्व॒स्ति॒ऽगाम् अ॒ने॒हस॑म् । येन॑ ।
विश्वाः॑ । परि॑ । द्विषः॑ । वृ॒णक्ति॑ । वि॒न्दते॑ । वसु॑ ॥ १६ ॥ १३ ॥

पंथांपंथानंमार्गंअप्यगन्महि अपिगताःप्राप्ताःस्मः कीदृशं स्वस्तिगां सुखेनगन्तव्यं अनेहसं पापरहितं येनपथागच्छन् विश्वाःसर्वाःद्विषोद्वेष्ट्रीःप्रजाः परिवृणक्ति परिवर्जयति बाधते वसुधनंचविंदते लभते तादृशंपंथानमित्यर्थः ॥ १६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

नतद्दिवेतिसप्तदशर्चंतृतीयंसूक्तंऋजिश्वनआर्षंवैश्वदेवं आदितःषट्त्रिष्टुभः सप्तम्याद्याःषड्गायत्र्यः त्रयोदशीत्रिष्टुप् चतुर्दशीजगती शिष्टास्तिस्रस्त्रिष्टुभः तथाचानुक्रान्तं—नतत्त्र्यूनासप्तम्याद्याःषड्गायत्र्यश्चतुर्दशीजगतीति । गतोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

नतद्दिवानपृथिव्यानुमन्येनयज्ञेननोतशमीभिराभिः ।
उब्जन्तुतंसुभ्व१ःपर्वतासोनिहीयतामतियाजस्ययष्टा ॥ १ ॥
न । तत् । दिवा । न । पृथिव्या । अनु । मन्ये । न । यज्ञेन ।
न । उत । शमीभिः । आभिः । उब्जन्तु । तम् । सुऽभ्वः । पर्वतासः ।
नि । हीयताम् । अतिऽयाजस्य । यष्टा ॥१॥

अतियाजोनामकश्चिदृषिरस्मादृजिश्वनःउत्कृष्टस्यामहमितिबुध्यादेवान्यियक्षुरासऋषिस्तदीयंयजनंनिराचष्टाद्यया नतदतियाजस्यऋषेःतद्यजनंदिवाद्युलोकेनतत्रत्येनदेवगणेनयुक्तमित्यहंनानुमन्ये नानुमतिंकरोमि नचपृथिव्यापार्थिवेनापिदेवगणेनयुक्तमितिनानुमन्ये नचयज्ञेनमयानुष्ठितेनसदृशंतदित्यहंनानुमन्ये उतापिचआभिःशमीभिःअन्यैरपिमयाकृतैःएभिःकर्मभिः सदृशमित्यपिनानुमन्ये मयावशीकृतादेवास्तदीयंयजनंनांगीकुर्वन्तिसचानभिज्ञत्वात्सम्यग्यष्टुमपिनशक्नोतीतिभावः अपिचतमृषिं सुभ्वःसुष्ठुभवन्तः पर्वतासः पर्वताः इन्द्रेणप्रहिताःसन्तः उब्जन्तुहिंसन्तु उब्जिर्हिंसाकर्मा तथातस्यातियाजस्यऋजिश्वनोप्यतिशयेनाहंदेवान्यजामीतिबुध्यायुक्तस्यऋषेःयोयष्टायाजकःसनिहीयतां नितरांहीनोभवतु ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अतिवायोमरुतोमन्यतेनोब्रह्मवायःक्रियमाणंनिनित्सात् ।
तपूंषितस्मैवृजिनानिसन्तुब्रह्मद्विषमभितंशोचतुद्यौः ॥ २ ॥
अति । वा । यः । मरुतः । मन्यते । नः । ब्रह्म । वा । यः ।
क्रियमाणम् । निनित्सात् । तपूंषि । तस्मै । वृजिनानि । सन्तु ।
ब्रह्मऽद्विषम् । अभि । तम् । शोचतु । द्यौः ॥ २ ॥

हेमरुतः यःपुरुषोनोस्मानतिमन्यतेअतीत्यस्वस्याधिक्यंमन्यतेअस्मत्तोपिस्वयमधिकइतिबुध्यतेअस्माभिःक्रियमाणंब्रह्मस्तोत्रंवायोनिनित्सात् निन्दितुमिच्छेत्तस्मैपुरुषायतपूंषितेजांसि वृजिनानिबाधकानिसन्तुभवन्तु ब्रह्मद्विषन्तंशत्रुंद्यौरादित्यश्चअभिशोचतुअभितपतुअभिदहतु॥२॥

अथतृतीया–

किम॒ङ्गत्वा॒ब्रह्म॑णःसोमगो॒पांकिम॒ङ्गत्वा॑हुरभिशस्ति॒पां॑नः ।
किम॒ङ्गनः॑पश्यसिनि॒द्यमा॑नान्ब्रह्म॒द्विषे॒तपु॑षिंहे॒तिम॑स्य ॥ ३ ॥

किम् । अ॒ङ्ग । त्वा॒ । ब्रह्म॑णः । सो॒म॒ । गो॒पाम् । किम् । अ॒ङ्ग । त्वा॒ । आ॒हुः॒ । अ॒भि॒ऽश॒स्ति॒ऽपाम् । न॒ः । किम् । अ॒ङ्ग । न॒ः । प॒श्य॒सि॒ । नि॒द्यमा॑नान् । ब्र॒ह्म॒ऽद्विषे॑ । तपु॑षिम् । हे॒तिम् । अ॒स्य॒ ॥ ३ ॥

किमंगेतिप्रसिद्धद्योतकौनिपातौ हेसोम त्वात्वांखलुब्रह्मणोमंत्रस्यकर्मणोवाब्रह्मजातेर्वागोपांगोपायितारं आहुः कथयन्तिपुराविदः तथानोस्माकमभिशस्तिपां अभिशंसकेभ्यःपालयितारंत्वामेवखल्वाहुः यद्वाअंगेत्यभिमुखीकरणे अंग हेसोम किंकारणंत्वांब्रह्मणोगोपामाहुः किंकारणंत्वात्वांअस्माकमभिशस्तिपामाहुः निंद्यमानान्परैर्दूष्यमाणान्नोस्मान् अंगहेसोम किंकारणंपश्यसि त्वामेवसर्वैर्ब्रह्मणोरक्षकंशत्रुभ्यःपालकंचकथयन्ति अतोस्मासुपरैर्निन्द्यमानेषु औदासीन्यंतवानुचितं अतोब्रह्मद्विषेब्राह्मणद्वेष्ट्रेतस्मैतपुषिंतापकं हेतिमायुधंअस्यक्षिपप्रेरय ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

अव॑न्तु॒मामु॒षसो॒जाय॑माना॒अव॑न्तु॒मा॒सिन्ध॑वः॒पिन्व॑मानाः ।
अव॑न्तु॒मा॒पर्व॑तासोध्रु॒वासोव॑न्तु॒मा॒पि॒तरो॑दे॒वहू॑तौ ॥ ४ ॥

अव॑न्तु । माम् । उ॒षस॑ः । जाय॑मानाः । अव॑न्तु । मा॒ । सिन्ध॑वः । पिन्व॑मानाः । अव॑न्तु । मा॒ । पर्व॑तासः । ध्रु॒वास॑ः । अव॑न्तु । मा॒ । पि॒तर॑ः । दे॒वऽहू॑तौ ॥ ४ ॥

जायमानाःप्रादुर्भवन्त्यउषसः मांअवन्तु रक्षंतु तथापिन्वमानाः वर्धमानाः सिन्धवः स्यन्दनशीलानद्यश्च मामामवन्तु तथाध्रुवासोनिश्चलाःपर्वतासःपर्वताश्च मामामवन्तु तथादेवहूतौदेवानांहूतिराह्वानमस्मिन्नितिदेवहूतिर्यागः तत्रविद्यमानाःपितरः पितृदेवताश्चमामामवन्तु ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

वि॒श्व॒दानीं॑सु॒मन॑सःस्याम॒पश्ये॑म॒नुसूर्य॑मु॒च्चर॑न्तम् ।
तथा॑करद्वसु॑पति॒र्वसू॑नांदे॒वाँओहा॒नोव॒साग॑मिष्ठः ॥ ५ ॥ १४ ॥

वि॒श्व॒ऽदानी॑म् । सु॒ऽमन॑सः । स्या॒म॒ । पश्ये॑म । नु । सूर्य॑म् ।
उ॒त्ऽचर॑न्तम् । तथा॑ । क॒र॒त् । वसु॑ऽपतिः । वसू॑नाम् । दे॒वान् ।
ओहा॑नः । अव॑सा । आऽग॑मिष्ठः ॥ ५ ॥ १४ ॥

हेदेवाः विश्वदानींसर्वदावयंसुमनसःस्याम शोभनमनस्काभवेम नुशब्दःसमुच्चये उच्चरन्तं उद्यन्तं सूर्यं सर्वदापश्येमच वसूनांवसुपतिः उत्कृष्टधनाधिपतिरग्निः देवानवसाअस्मदीयेनहविषाओहानोवहन् प्रापयन् आगमिष्ठः आगंतृतमः एवंगुणविशिष्टःसन् तथाकरत्अस्मान् तथाविधानुक्तप्रकारान्करोतु ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेचतुर्दशोवर्गः॥ १४ ॥

अथषष्ठी–

इन्द्रो॒नेदि॑ष्ठ॒मव॒साग॑मिष्ठ॒ःसर॑स्वती॒सिन्धु॑भिः॒पिन्व॑माना ।
प॒र्जन्यो॑न॒ओष॑धीभिर्मयो॒भुर॒ग्निःसु॒शंसः॑सु॒हवः॑पि॒तेव॑ ॥ ६ ॥

इन्द्रः॑ । नेदि॑ष्ठम् । अव॑सा । आऽग॑मिष्ठः । सर॑स्वती । सिन्धु॑ऽभिः ।
पिन्व॑माना । प॒र्जन्यः॑ । नः॒ । ओष॑धीभिः । म॒यः॒ऽभुः ।
अ॒ग्निः । सु॒ऽशंसः॑ । सु॒ऽहवः॑ । पि॒ताऽइ॑व ॥ ६ ॥

अयमिन्द्रोनेदिष्ठमन्तिकतमंयथाभवतितथा अवसारक्षणेनसार्धंआगमिष्ठः आगन्तृतमोस्तु सिंधुभिः स्यन्दनैरुदकैःपिन्वमाना वर्धमानानदीरूपासरस्वतीच आगन्तृतमाभवतु ओषधीभिःसार्धं पर्जन्यश्चनोस्माकं मयोभूः सुखस्यभावयिताभवतु अग्निश्चपितेवपुत्रस्यजनकइव सुशंसः सुखेनशंसनीयः सुहवःसुखेनाह्वातव्यश्चभवतु ॥ ६ ॥

आग्रयणेवैश्वदेवस्यचरोःविश्वेदेवासआगतेत्यनुवाक्या सूत्रितंच–विश्वेदेवासआगतयेकेचज्मामहिनोअहिमायाइति ।

सैषासूक्तेसप्तमी–

विश्वे॑देवास॒आग॑तशृणु॒ताम॑इ॒मंहव॑म् । एदंब॒र्हिर्निषी॑दत ॥ ७ ॥

विश्वे॑ । दे॒वा॒सः॒ । आ । ग॒त॒ । शृ॒णु॒त । मे॒ । इ॒मम् । हव॑म् ।
आ । इ॒दम् । ब॒र्हिः । नि । सी॒द॒त॒ ॥ ७ ॥

विश्वेदेवासः सर्वेदेवाः आगतआगच्छत आगत्यच मेमदीयंइमंहवंइदमाह्वानं शृणुत श्रुत्वाच इदमास्तीर्णं बर्हिरानिषीदत आस्तीर्णेबर्हिषिनिषण्णाभवत उपविशत ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

योवो॑देवाघृ॒तस्नु॑नाह॒व्येन॑प्रति॒भूष॑ति । तंवि॑श्व॒उप॑गच्छथ ॥ ८ ॥

यः । व॒ः । दे॒वा॒ः । घृ॒त॒ऽस्नु॑ना । ह॒व्येन॑ । प्र॒ति॒ऽभूष॑ति ।
तम् । विश्वे॑ । उप॑ । ग॒च्छ॒थ॒ ॥ ८ ॥

हेदेवाः वोयुष्मान्योजनः घृतस्नुना घृतप्रक्षरणेनहव्येनहविषाप्रतिभूषति परिचरति तंजनंविश्वेसर्वेयूयं उपगच्छथ उपगताभवथ ॥ ८ ॥

अथनवमी–

उप॑नःसू॒नवो॒गिर॑ःशृ॒ण्वन्त्व॒मृत॑स्य॒ये । सु॒मृ॒ळी॒काभ॑वन्तु॒नः ॥ ९ ॥

उप॑ । न॒ः । सू॒नव॑ः । गिर॑ः । शृ॒ण्वन्तु॑ । अ॒मृत॑स्य ।
ये । सु॒ऽमृ॒ळी॒काः । भ॒व॒न्तु॒ । न॒ः ॥ ९ ॥

अमृतस्यमरणरहितस्यप्रजापतेः येसूनवः पुत्राः तेदेवाःनोस्माकंगिरःस्तुतीः उपशृण्वन्तु नोस्माकंसुमृळीकाः सुष्ठुमृडयितारः सुखयितारश्चभवन्तु ॥ ९ ॥

अथदशमी–

विश्वे॑दे॒वाऋ॑ता॒वृध॑ऋ॒तुभि॑र्हवन॒श्रुत॑ः । जु॒षन्तां॒युज्यं॒पय॑ः ॥ १० ॥१५॥

विश्वे॑ । दे॒वाः । ऋ॒त॒ऽवृध॑ः । ऋ॒तुऽभि॑ः । ह॒व॒न॒ऽश्रुत॑ः ।
जु॒षन्ता॑म् । यु॒ज्य॑म् । पय॑ः ॥ १० ॥ १५ ॥

ऋतावृधः ऋतस्ययज्ञस्यवर्धकाः ऋतुभिःकालविशेषैः हवनश्रुतः हवनस्यस्तोत्रस्यश्रोतारः तस्मिन्तस्मिन्यागकालेस्तूयमानाः ईदृशाविश्वेसर्वेदेवाःयुज्यंयोग्यंपयःआमिक्षारूपं जुषंतांसेवन्तां श्रूयतेहि–तप्तेपयसिदध्यानयतिसावैश्वदेव्यामिक्षेति ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेपंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

---

१ श० प० ब्रा०

अथैकादशी—

स्तोत्रमिन्द्रोमरुद्गणस्त्वष्टृमान्मित्रोअर्यमा । इमाहव्याजुषन्तनः॥११॥

स्तोत्रम् । इन्द्रः । मरुत्ऽगणः । त्वष्टृऽमान् । मित्रः । अर्यमा ।
इमा । हव्या । जुषन्त । नः ॥ ११ ॥

मरुद्गणः मरुतोगणभूताः परिजनभूतायस्यतादृशइन्द्रः त्वष्टृमान्त्वष्टृसहितोमित्रोर्यमाच नोस्माकंस्तोत्रं इमाहव्या इमानिहवींषिच जुषन्त सेवंतां ॥ ११ ॥

अथद्वादशी—

इमंनोअग्नेअध्वरंहोतर्वयुनशोयज । चिकित्वान्दैव्यंजनम् ॥ १२ ॥

इमम् । नः । अग्ने । अध्वरम् । होतः । वयुनऽशः ।
यज । चिकित्वान् । दैव्यम् । जनम् ॥ १२ ॥

हेहोतः देवानामाह्वातरग्ने दैव्यंदेवसंबन्धिनंजनंसंघंयजनीयं चिकित्वान्जानंस्त्वंनोस्मदीयमिममध्वरंहिंसारहितंयज्ञंवयुनशः ज्ञानक्रमेणयथानुपूर्व्यादेवाबुद्धिस्थाःतथायज यागंकुरु॥१२॥

वैश्वदेवशस्त्रस्यविश्वेदेवाइतियाज्या सूत्रितंच—आश्रुत्यैत्वेतिशस्त्वाजपेद्विश्वेदेवाःशृणुतेमंहवंमइतियाज्येति । वैश्वदेवेपशौएषैवयाज्या सूत्रितंच—विश्वेदेवाःशृणुतेमंहवंमेयेकेचज्मामहिनोअहिमायाइति ।

सैषासूक्तेत्रयोदशी—

विश्वेदेवाःशृणुतेमंहवंमेयेअन्तरिक्षेयउपद्यविष्ठ ।
येअग्निजिह्वाउतवायजत्राआसद्यास्मिन्बर्हिषिमादयध्वम् ॥१३॥

विश्वे । देवाः । शृणुत । इमम् । हवम् । मे । ये । अन्तरिक्षे ।
ये । उप । द्यवि । स्थ । ये । अग्निऽजिह्वाः । उत । वा । यजत्राः ।
आऽसद्य । अस्मिन् । बर्हिषि । मादयध्वम् ॥ १३ ॥

हेविश्वेदेवाः मेमदीयमिमंहवंआह्वानंशृणुत येयूयंअन्तरिक्षेस्थ अन्तरिक्षलोकेवर्तमानाभवथ येचउपतत्समीपस्थेभूलोकेभवथ येचद्यविद्युलोकेस्थ येचाग्निजिह्वाः अग्निर्जिह्वास्थानीयोयेषां यद्वा अग्नेर्जिह्वा तयापोष्यमाणत्वात् जिह्वाइत्युच्यन्ते उतवा अपिवा येयजत्राः यजनीयाः तेसर्वेयूयंआस्तीर्णेस्मिन्बर्हिषि आसद्योपविश्यमादयध्वं सोमेनात्मानंतर्पयथ ॥१३॥

अथचतुर्दशी—

विश्वे॑दे॒वामम॑शृण्वन्तुय॒ज्ञिया॑उ॒भेरोद॑सीअ॒पांनपा॑च्च॒मन्म॑ ।
मावो॒वचां॑सिपरि॒चक्ष्या॑णिवोचंसु॒म्नेष्विद्वो॒अन्त॑मामदेम ॥ १४ ॥

विश्वे॑ । दे॒वाः । मम॑ । शृ॒ण्व॒न्तु॒ । य॒ज्ञिया॑ः । उ॒भे इति॑ ।
रोद॑सी॒इति॑ । अ॒पाम् । नपा॑त् । च॒ । मन्म॑ । मा । वः॒ । वचां॑सि ।
प॒रि॒ऽचक्ष्या॑णि । वो॒च॒म् । सु॒म्नेषु॑ । इत् । वः॒ । अन्त॑माः । म॒दे॒म ॥ १४ ॥

यज्ञियायज्ञार्हाविश्वेदेवाः मममदीयं मन्ममननीयं स्तोत्रं शृण्वन्तु चित्तेवधारयन्तु तथाउभेरोदसी द्यावापृथिव्यौअपांनपात्मध्यमस्थानोग्निश्च अस्मदीयंस्तोत्रंशृण्वन्तु अथप्रत्यक्षकृतः हेदेवाः वोयुष्मभ्यंपरिचक्ष्याणि वर्जनीयानि वचांसिस्तोत्राणि मावोचंमाब्रवीमि अपितुसमीचीनानिअतोवोयुष्माकमन्तमाःअन्तिकतमाःसन्तोवयं सुम्नेष्वित् युष्माभिर्दत्तेषुसुखेष्वेववर्तमानाः मदेम मोदेम ॥ १४ ॥

आग्रयणेवैश्वदेवस्ययेकेचज्मेतियाज्या सूत्रितंच—विश्वेदेवासआगतयेकेचज्मामहिनोअहिमायाइति । वैश्वदेवपुरोडाशस्यैषैवायाज्या सूत्रमुदाहृतं ।

सैषासूक्तेपंचदशी—

येकेच॒ज्माम॒हिनो॒अहि॑मायादि॒वोज॑ज्ञि॒रेअ॒पांस॒धस्थे॑ ।
तेअ॒स्मभ्य॑मि॒षये॒विश्व॒मायुः॒क्षप॑उ॒स्राव॑रिवस्यन्तुदे॒वाः ॥ १५ ॥

ये । के । च॒ । ज्मा । म॒हिनः॑ । अहि॑ऽमायाः । दि॒वः । ज॒ज्ञि॒रे ।
अ॒पाम् । स॒धऽस्थे॑ । ते । अ॒स्मभ्य॑म् । इ॒षयै॑ । विश्व॑म् । आयुः॑ ।
क्षपः॑ । उ॒स्राः । व॒रि॒व॒स्य॒न्तु॒ । दे॒वाः ॥ १५ ॥

महिनोमहान्तः अहिमायाः मायेतिप्रज्ञानाम आहन्तृप्रज्ञाः एवंभूतायेकेचनदेवाः ज्मा पृथिवीनामैतत् पृथिव्यांजज्ञिरे प्रादुर्बभूवः येकेचन दिवोद्युलोकात्जज्ञिरे येकेचनअपांसधस्थे सहमादनेस्थाने अन्तरिक्षेजज्ञिरे तेसर्वेदेवाः अस्मभ्यं इषये इष्यतइतिइषिःपुत्रादिः तस्मैच विश्वंसर्वमायुरन्नंजीवनंवाक्षपः सर्वारात्रीः उस्राः सर्वाण्यहानिच सर्वदानैरंतर्येणवरिवस्यन्तु प्रयच्छन्तु ॥ १५ ॥

अथषोडशी–

अग्नीपर्जन्यावर्वतं धियंमेस्मिन्हवेसुहवासुष्टुतिंनः ।
इळांमन्योजनयद्गर्भमन्यःप्रजावंतीरिषआधत्तमस्मे ॥ १६ ॥

अग्नीपर्जन्यौ । अवंतम् । धियंम् । मे । अस्मिन् । हवे ।
सुऽहवा । सुऽस्तुतिम् । नः । इळांम् । अन्यः । जनयंत् । गर्भम् ।
अन्यः । प्रजाऽवंतीः । इषंः । आ । धत्तम् । अस्मे इतिं ॥ १६ ॥

हेअग्नीपर्जन्यौ मेमदीयंधियंकर्मयज्ञलक्षणं अवतं गच्छतं रक्षतंवा हेसुहवासुखेनह्वातुं शक्यौ अस्मिन्हवेयज्ञेनोस्मदीयांसुष्टुतिंशोभनांस्तुतिंचरक्षतं यद्वाअनुवृत्तोअवतिःश्रवणार्थः अवतं शृणुतं युवयोर्मध्येअन्यः पर्जन्यः इळामन्नंजनयज्जनयति वृष्ट्याह्योषधिवनस्पतयोजायन्ते तेभ्यश्चान्नंजायते अन्योग्निर्गर्भंजनयति पुरुषेणभुक्तमन्नंजाठरेणाग्निनापक्वंसद्रेतोरूपेणपरिणमते तदेवयोषित्सुगर्भोभवति अतोयुवांप्रजावतीः प्रजाभिर्युक्ताः इषोन्नानि अस्मे अस्मासुआधत्तं अवस्थापयतं ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी–

स्तीर्णेबर्हिषिसमिधानेअग्नौसूक्तेनमहानमसाविवासे ।
अस्मिन्नोअद्यविदथेयजत्राविश्वेदेवाहविषिमादयध्वम् ॥ १७ ॥ १६ ॥

स्तीर्णे । बर्हिषि । सम्ऽइधाने । अग्नौ । सुऽउक्तेन । महा ।
नमंसा । आ । विवासे । अस्मिन् । नः । अद्य । विदथे ।
यजत्राः । विश्वे । देवाः । हविषि । मादयध्वम् ॥ १७ ॥ १६ ॥

हेविश्वेदेवाः बर्हिषिदर्भपुंजेवेद्यांस्तीर्णेसति अग्नौचसमिधानेसमिद्धेसति अनेनसूक्तेन स्तोत्रेणचमहामहतानमसानमस्कारेणच आविवासे पर्यचरं हेयजत्रायजनीयाविश्वेदेवाः अद्य-

अस्मिन्नदिनेनोस्मदीयेस्मिन्विदथेयज्ञेहविषि तृतीयार्थेसप्तमी हविषाअस्माभिर्दत्तेनमादयध्वं तृप्यध्वं ॥ १७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेषोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

वयमुत्वेतिदशर्चंचतुर्थंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षंपौष्णं यांपूषन्नित्यनुष्टुप् शिष्टागायत्र्यः तथाचानुक्रान्तं–वयंदशपौष्णंतद्गायत्रंवैयांपूषन्ननुष्टुबिति । अर्थार्थिभिःप्रवसद्भिरेतत्जप्यं सूत्रितंच–वयमुत्वापथस्पथइत्यर्थंचर्यांचरिष्यन्नितिजपेदितिशेषः ।

तत्रप्रथमा–

वयमुंत्वापथस्पतेरथंनवाजसातये । धियेपूंषन्नयुज्महि ॥ १ ॥

वयम् । ऊँ इति । त्वा । पथः । पते । रथम् । न । वाजऽसातये ।
धिये । पूषन् । अयुज्महि ॥ १ ॥

हेपथस्पते मार्गस्यपालयितः पूषन् धियेकर्मार्थंवाजसातये अन्नस्यलाभायच वयंरथंनयुद्धेरथमिव त्वात्वांअयुज्महियुंज्महि अस्मदभिमुखंकुर्मः ऊंइतिपूरकः ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

अभिनोनर्यंवसुंवीरंप्रयंतदक्षिणम् । वामंगृहपंतिंनय ॥ २ ॥

अभि । नः । नर्यम् । वसु । वीरम् । प्रयतऽदक्षिणम् । वामम् ।
गृहऽपतिम् । नय ॥ २ ॥

हेपूषन् नर्यांनृभ्योहितंवसुधनं अभिप्राप्तुंवीरंदारिन्द्यस्यविशेषेणईरयितारं गमयितारं प्रयतदक्षिणंपूर्वमन्येभ्योपिदत्तधनं यद्वाप्रयतंशुद्धंदक्षिणंधनंयस्यतादृशंवामंवननीयं एवंविधं गृहपतिंगृहस्थंनोस्मान्नयप्रापय ॥ २ ॥

अथतृतीया–

अदित्सन्तंचिदाघृणेपूषन्दानायचोदय । पणेश्चिद्विम्रदामनः ॥ ३ ॥

अदित्सन्तम् । चित् । आघृणे । पूषन् । दानाय । चोदय ।
पणेः । चित् । वि । म्रद । मनः ॥ ३ ॥

हेआघृणे आगतदीप्ते पूषन् अदित्सन्तंचित् दातुमनिच्छन्तमपिपुरुषं दानायअस्मद्दानार्थंचोदय प्रेरय पणेश्चित्वणिजोपिवार्धुषिकस्यलुब्धस्यापिमनोहृदयंविम्रद दानार्थंमृदूकुरु ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

विप॒थोवाज॑सातयेचिनु॒हिविमृधो॑जहि । साध॑न्तामुग्रनो॒धियः॑ ॥ ४ ॥

वि । प॒थः । वाज॑ऽसातये । चि॒नु॒हि । वि । मृधः॑ । ज॒हि॒ ।
साध॑न्ताम् । उ॒ग्र॒ । नः॒ । धियः॑ ॥ ४ ॥

हेउग्र उद्गूर्णबलपूषन् पथोमार्गान्वाजसातयेन्नलाभायविचिनुहि शोधितान्कुरु यैःपथिभिर्गताधनंलभेमहि तादृशान्पथःपृथक्कुर्वित्यर्थः मृधोबाधकान्तस्करादींश्चविजहि बाधस्व तथा नोस्माकं धियः कर्माणिअन्नलाभार्थंक्रियमाणानिसाधन्तां सिध्यन्तु सफलानिभवन्तु ॥ ४॥

अथपंचमी–

परि॑तृन्धिपणी॒नामार॑या॒हृद॑याकवे । अथे॑म॒स्मभ्यँ॑रन्धय ॥ ५ ॥१७॥

परि॑ । तृ॒न्धि॒ । प॒णी॒नाम् । आर॑या । हृद॑या । क॒वे॒ । अथ॑ ।
ई॒म् । अ॒स्मभ्य॑म् । र॒न्ध॒य॒ ॥ ५ ॥ १७ ॥

हेकवे प्राज्ञ पूषन् पणीनांवणिजांलुब्धानांहृदयाहृदयानिकठिनानिआरयासूक्ष्मलोहाग्रोदंडःप्रतोदइत्यारेतिचाख्यायते तथापरितृन्धि परिविध्यहृद्गतंकाठिन्यमपनयेत्यर्थः अथानन्तरं ईमेनान्पणीन्अस्मभ्यंरंधय वशीकुरु ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथषष्ठी–

विपू॑ष॒न्नार॑यातुदप॒णेरि॑च्छहृ॒दिप्रि॒यम् । अथे॑म॒स्मभ्यँ॑रन्धय ॥ ६ ॥

वि । पू॒ष॒न् । आर॑या । तु॒द॒ । प॒णेः । इ॒च्छ॒ । हृ॒दि । प्रि॒यम् ।
अथ॑ । ई॒म् । अ॒स्मभ्य॑म् । र॒न्ध॒य॒ ॥ ६ ॥

हेपूषन् आरयाप्रतोदेनपणेर्वणिजोहृदयंवितुद विविध्य तस्यपणेर्हृदिहृदयेप्रियमस्मभ्यंअनुकूलंधनंइच्छ दातव्यमितीच्छांजनय अथानन्तरंअस्मभ्यंईमेनान्रन्धय वशीकुरु ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

आरिखकिकिराकृणुपणीनांहृदयाकवे । अथेमस्मभ्यंरन्धय ॥ ७ ॥

आ । रिख । किकिरा । कृणु । पणीनाम् । हृदया । कवे ।
अथ । ईम् । अस्मभ्यम् । रन्धय ॥ ७ ॥

हेकवे प्राज्ञपूषन् पणीनांवणिजांहृदयाहृदयानिआरिखआलिख आलिख्यचकिकिराकीर्णानिप्रशिथिलानिकृणु कुरु मृदूनिकुर्वित्यर्थः अन्यद्गतं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

यांपूषन्ब्रह्मचोदनीमारांबिभर्ष्याघृणे ।
तयासमस्यहृदयमारिखकिकिराकृणु ॥ ८ ॥

याम् । पूषन् । ब्रह्मऽचोदनीम् । आराम् । बिभर्षि । आघृणे ॥
तया । समस्य । हृदयम् । आ । रिख । किकिरा । कृणु ॥ ८ ॥

हेआघृणे आगतदीप्ते पूषन् ब्रह्मचोदनींब्रह्मणोन्नस्यप्रेरयित्रींयामारांबिभर्षि हस्तेधारयसि तयासमस्यसर्वस्यलुब्धजनस्यहृदयंआरिख आलिख किकिराकिकिराणिकीर्णानिप्रशिथिलानिचकुरु ॥ ८ ॥

अथनवमी-

यातेअष्ट्रागोओपशाघृणेपशुसाधनी । तस्यास्तेसुम्नमीमहे ॥ ९ ॥

या । ते । अष्ट्रा । गोऽओपशा । आघृणे । पशुऽसाधनी ।
तस्याः । ते । सुम्नम् । ईमहे ॥ ९ ॥

हेआघृणे आगतदीप्ते पूषन् तेत्वदीयायाअष्ट्राआरागोओपशाउपशेरतइत्योपशाः गावः ओपशायस्याःतादृशी अतएवपशुसाधनीपशूनांसाधयित्रीभवति तेत्वदीयायास्तस्याःसंबंधिसुम्नंसुखंईमहे ॥ ९ ॥

अथदशमी-

उतनोगोषणिंधियमश्वसांवाजसामुत । नृवत्कृणुहिवीतये ॥ १० ॥ १८

उत । नः । गोऽसनिम् । धियम् । अश्वऽसाम् । वाजऽसाम् ।
उत । नृऽवत् । कृणुहि । वीतये । १० ॥ १८ ॥

उतअपिच हेपूषन् गोषणिंगवांसनित्रीं अश्वसांअश्वानांसनित्रीं वाजसांवाजानामन्नानांसनित्रीं उतअपिचनृवत्नृवतींनृणांवनित्रींदात्रीं एवंभूतांधियंबुद्धिंकर्मवानोस्माकंवीतयेखादनायउपभोगार्थं कृणुहि कुरु ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

संपूषन्नितिदशर्चंपंचमंसूक्तंभरद्वाजस्यार्षंपौष्णंगायत्रं संपूषन्नित्यनुक्रान्तं नष्टधनमन्विच्छतापुरुषेणैतज्जप्यं सूत्रितंच—संपूषन्विदुषेतिनष्टधनमधिजिगमिषन्मूळ्होवेति ।

तत्रप्रथमा—

संपूषन्विदुषानययोअंजसानुशासति । यएवेदमितिब्रवत् ॥ १॥

सम् । पूषन् । विदुषा । नय । यः । अंजसा । अनुऽशासति ।
यः । एव । इदम् । इति । ब्रवत् ॥ १ ॥

हेपूषन् पोषकदेव विदुषाजानतातेनजनेनसन्नय अस्मान्संगमय योविद्वान्अंजसाऋजुमार्गेण अनुशासति अनुशास्ति नष्टद्रव्यप्राप्त्युपायमुपदिशति यश्चएवएवंइदंनष्टंभवदीयंधनमितिब्रवत्ब्रवीति नष्टंधनंदर्शयतीत्यर्थः तेनविदुषेत्यन्वयः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

समुंपूष्णागमेमहियोगृहाँअभिशासति । इमएवेतिचब्रवत् ॥ २ ॥

सम् । ऊँ इति । पूष्णा । गमेमहि । यः । गृहान् । अभिऽशासति ।
इमे । एव । इति । च । ब्रवत् ॥ २ ॥

पूष्णानुगृहीतावयंसंगमेमहि तेनजनेनसंगच्छेमहि योजनोगृहान्येषुगृहेष्वस्मदीयानष्टाः पशवस्तिष्ठन्ति तान्गृहान्अभिशासति अभिशास्ति आभिमुख्येनबोधयति यश्चइमेत्वदीयानष्टाःपशवःएवएवंतिष्ठन्तीतिचब्रवत् ब्रूयात् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

पूष्णश्चक्रंनरिष्यतिनकोशोवपद्यते । नोअस्यव्यथतेपविः ॥ ३ ।

पूष्णः । चक्रम् । न । रिष्यति । न । कोशः । अव । पद्यते ।
नो इति । अस्य । व्यथते । पविः ॥ ३ ॥

पूष्णःपोषकस्यदेवस्यचक्रंआयुधंनरिष्यति नविनश्यति अस्यचक्रस्यकोशश्चनावपद्यते नहीयते अस्यपविर्धाराचनोनैवव्यथते कुंठीभवति तेनचक्रेणचोरान्हत्वाअस्मदीयंधनंप्रकाशयेतिभावः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

योअस्मैहविषाविधन्नतंपूषापिमृष्यते । प्रथमोविन्दतेवसु ॥ ४ ॥

यः । अस्मै । हविषा । अविधत् । न । तम् । पूषा । अपि ।
मृष्यते । प्रथमः । विन्दते । वसु ॥ ४ ॥

योयजमानः अस्मैपूष्णेहविषाचरुपुरोडाशादिना अविधत् परिचरति तंयजमानंपूषानापिमृष्यते अपिशब्दईषदर्थे ईषदपिनहिनस्ति सचप्रथमोमुख्यःसन्वसुधनंविन्दते लभते ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

पूषागाअन्वेतुनःपूषारक्षत्वर्वतः । पूषावाजंसनोतुनः ॥ ५ ॥ १९ ॥

पूषा । गाः । अनु । एतु । नः । पूषा । रक्षतु । अर्वतः ।
पूषा । वाजम् । सनोतु । नः ॥ ५ ॥ १९ ॥

पूषापोषकोदेवः नोस्मदीयागाःअन्वेतु रक्षणार्थमनुगच्छतु सचपूषाअर्वतोश्वान्रक्षतु चोरेभ्यःतथावाजमन्नंचनोस्मभ्यंपूषासनोतु प्रयच्छतु ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेएकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथषष्ठी—

पूषन्ननुप्रगाइहियजमानस्यसुन्वतः । अस्माकंस्तुवतामुत ॥ ६ ॥

पूषन् । अनु । प्र । गाः । इहि । यजमानस्य । सुन्वतः ।
अस्माकम् । स्तुवताम् । उत ॥ ६ ॥

हेपूषन् सुन्वतःसोमाभिषवंकुर्वतोयजमानस्यगाःपशून्अनुप्रेहि रक्षणार्थमनुगच्छ उतअपिचस्तुवतांत्वद्विषयंस्तोत्रंकुर्वतामस्माकंगाश्चानुगच्छ ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

माकिर्नेशन्माकींरिषन्माकींसंशारिकेवटे ।
अथारिष्टाभिरागहि ॥ ७ ॥

माकिः । नेशत् । माकीम् । रिषत् । माकीम् । सम् । शारि । केवटे
अथ । अरिष्टाभिः । आ । गहि ॥ ७ ॥

हेपूषन् अस्मदीयंगोधनंमाकिर्नेशत् मानश्यतु माकिर्माकीमित्येतौप्रतिषेधमात्रेवर्तेते माकींरिषत्माव्याघ्रादिभिर्हिंस्यतांमाकींमाचकेवटेकूपेसंशारि संशीर्णंभूत् कूपपातेनापिहिंसितंमाभवतु अथएवंसतिअरिष्टाभिरहिंसिताभिर्गोभिःसहआगहि सायंकालेआगच्छ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

शृण्वन्तंपूषणंवयमिर्यमनष्टवेदसम् । ईशानंरायईमहे ॥ ८ ॥

शृण्वन्तम् । पूषणम् । वयम् । इर्यम् । अनष्टऽवेदसम् ।
ईशानम् । रायः । ईमहे ॥ ८ ॥

अस्मत्स्तोत्राणिश्रृण्वंतं इर्यंदरिद्रस्यप्रेरकं अनष्टवेदसं अविनष्टधनं ईशानंसर्वस्येश्वरं एवंविधंपूषणंदेवंवयंरायोधनानिईमहे याचामहे ॥ ८ ॥

चातुर्मास्येषुवैश्वदेवेपर्वणिपौष्णस्यहविषःपूषन्तवव्रतइत्येषानुवाक्या सूत्रितंच—वाममद्यसवितर्वाममुश्वःपूषन्तवव्रतेवयमिति ।

सैषासूक्तेनवमी—

पूषन्तवव्रतेवयंनरिष्येमकदाचन । स्तोतारस्तइहस्मसि ॥ ९ ॥

पूषन् । तव । व्रते । वयम् । न । रिष्येम । कदा । चन ।
स्तोतारः । ते । इह । स्मसि ॥ ९ ॥

हेपूषन् पोषक तेत्वदीयेव्रतेकर्मणिवर्तमानावयं कदाचनकदाचिदपिनरिष्येम हिंसितान भवेम तादृशाश्चवयंइहास्मिन्कर्मणितेतवस्तोतारःस्मसिस्मः भवामः ॥ ९ ॥

अथदशमी—

परिपूषापरस्ताद्धस्तंदधातुदक्षिणम् ।
पुनर्नोनष्टमाजतु ॥ १० ॥ २० ॥

परि । पूषा । परस्तात् । हस्तम् दधातु । दक्षिणम् । पुनः । नः ।
नष्टम् । आ । अजतु ॥ १० ॥ २० ॥

पूषापोषकोदेवः परस्तात्परस्मिन्देशे सुसंचारादन्यस्मिन्चोरव्याघ्रादिभिरुषितेदेशे गच्छतोगोधनस्यनिवारणायस्वकीयंदक्षिणंहस्तंपरिदधातु परिधानंनिवारकंकरोतु नोस्मदीयंनष्टंच गोधनंपुनराजतु आगच्छतु आगमयतु ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेविंशोवर्गः ॥ २० ॥

एहिवामितिषळृचंषष्ठंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षंगायत्रंपौष्णं अनुक्रम्यतेच—एहिवांषडिति। गतोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

एहिवांविमुचोनपादाघृणेसंसचावहै ।
रथीर्ऋतस्यनोभव ॥ १ ॥

आ । इहि । वाम् । विऽमुचः । नपात् । आघृणे । सम् ।
सचावहै । रथीः । ऋतस्य । नः । भव ॥ १ ॥

हेविमुचोनपात् विमुंचतिसृष्टिकालेस्वसकाशात्सर्वाःप्रजाःविसृजतीतिविमुक् प्रजापतिः तस्यपुत्र आघृणेआगतदीप्ते पूषन् वांवातिगच्छतिस्तुतिंप्राप्नोतीतिवास्तोता वागतिगंधनयोरित्यस्माद्धातोर्मनिन्निितिविच् वांगन्तारंस्तोतारंमांएहि आगच्छ आवांचसंसचावहै समयावसंगच्छावहै यद्वा आवामित्यस्याद्याक्षरलोपेवामितिभवति आवांसचावहैइतिसंबन्धः यावसंगच्छावहैतादृशस्त्वंनोस्माकंऋतस्ययज्ञस्यरथीःरक्षितानेताभव तथासतितत्रत्यंहविस्त्वयापिलभ्यतइत्यर्थः ॥१॥

द्वितीया—

रथीतमंकपर्दिनमीशानंराधसोमहः ।
रायःसखायमीमहे ॥ २ ॥

र॒थिऽत॑मम् । क॒प॒र्दिन॑म् । ईशा॑नम् । राध॑सः । म॒हः ।
रा॒यः । सखा॑यम् । ई॒म॒हे॒ । ॥ २ ॥

रथितमंअतिशयेनरथिनं यद्वाअतिशयेनरंहितारंनेतारंकपर्दिनं कपर्दश्चूडातद्वन्तं राध्नोत्यनेनेतिराधोधनं महोमहतोराधसोधनस्यईशानंस्वामिनं सखायं अस्माकंमित्रं एवंविधंपूषणंरायोधनानिईमहेयाचामहे ॥ २ ॥

अथतृतीया–

रा॒योधारा॑स्याघृणे॒वसो॑रा॒शिर॑जाश्व । धीव॑तोधीवत॒ःसखा॑ ॥ ३ ॥
रा॒यः । धारा॑ । अ॒सि॒ । आ॒घृ॒णे॒ । वसोः॑ । रा॒शिः । अ॒ज॒ऽअ॒श्व॒ ।
धीव॑तःऽधीवतः । सखा॑ ॥ ३ ॥

हेआघृणे आगतदीप्ते पूषन् रायोधनस्यधारासि प्रवाहोभवसि स्तोतृभ्योबहुधनंनैरंतर्येण प्रयच्छसीत्यर्थः अजाश्वः अजाः छागाएवअश्वाः अश्वकार्यापन्नायस्यताद्दृशपूषन् वसोः वसुनोधनस्यराशिः संघश्चभवसि धनसंघश्चत्वय्येवनिवसतीत्यर्थः धीवतोधीवतः सर्वस्यस्तोत्रवतः पुरुषस्यसखामित्रभूतश्चभवसि ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

पू॒षणं॒न्व॒१॑जाश्व॒मुप॑स्तोषामवा॒जिन॑म् । स्वसु॒र्यो॑जा॒रउ॒च्यते॑ ॥४॥
पू॒षण॑म् । नु । अ॒जऽअ॑श्वम् । उप॑ । स्तो॒षा॒म॒ । वा॒जिन॑म् ।
स्वसुः॑ । यः । जा॒रः । उ॒च्यते॑ । ४

अजाश्वंछागवाहनंवाजिनंअन्नवन्तंबलवन्तंवा पूषणंपोषकंदेवंनुअद्यउपस्तोषाम उपस्तवाम यः पूषास्वसुरुषसोजारः उपपतिरित्युच्यते तंपूषणमित्यन्वयः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी–

मा॒तुर्दि॑धि॒षुम॑ब्रवं॒स्वसु॑र्जा॒रःशृ[illegible]तुनः ।
भ्रातेन्द्र॑स्य॒सखा॒मम॑ ॥ ५ ॥

मातुः । दिधिषुम् । अब्रवम् । स्वसुः । जारः । शृणोतु । नः ।
भ्राता । इन्द्रस्य । सखा । मम ॥ ५ ॥

मातुः निर्मात्र्याः रात्रेः दिधिषुंपतिंपूषणंअब्रवं स्तौमि स्वसुरुषसोजारश्चपूषानोस्माकंस्तोत्राणिशृणोतु इन्द्रस्यभ्रातासहजातः पूषाममस्तोतुः सखामित्रभूतोस्तु ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

आजासःपूषणंरथेनिशृम्भास्तेजनश्रियम् ।
देवंवहन्तुबिभ्रतः ॥ ६ ॥ २१

आ । अजासः । पूषणम् । रथे । निऽशृम्भाः । ते ।
जनऽश्रियम् । देवम् । वहन्तु । बिभ्रतः ॥ ६ ॥ २१ ॥

अजासःअजाः छागाः निशृंभाःनिश्रथ्यसंबध्यहर्तारः तेपूष्णोवाहनतयाप्रसिद्धाः छागाः जनश्रियंजनंस्तोतृसंघंश्रयतिगच्छतीतिजनश्रीः तंपूषणंदेवंरथेबिभ्रतोधारयन्तःआवहन्तुआनयन्तु ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेएकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

यएनमितिषळृचंसप्तमंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षंपौष्णमंत्यानुष्टुप् आदौपंचगायत्र्यः तथाचानुक्रान्तं—यएनमन्त्यानुष्टुबिति । गतोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

यएनमादिदेशतिकरम्भादितिपूषणम् । नतेनदेवआदिशे ॥ १ ॥

यः । एनम् । आऽदिदेशति । करम्भऽअत् । इति ।
पूषणम् । न । तेन । देवः । आऽदिशे ॥ १ ॥

यःस्तोता एनंपूषणंपोषकंकरंभादकरंभानांघृतमिश्रानांयवसक्तूनांअत्तेतिआदिदेशति अभिष्टौति तेनपुरुषेणअन्योदेवःनआदिशे आदेष्टव्यः स्तोतव्योनभवति पूष्णएवसर्वस्याभिमतस्यधनस्यलाभाद्देवतान्तरंनस्तौतिइत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

उतघासरथीतमःसख्यासत्पतिर्युजा । इन्द्रोवृत्राणिजिघ्नते ॥ २ ॥

उत । घ । सः । रथिऽतमः । सख्या । सत्ऽपतिः । युजा ।
इन्द्रः । वृत्राणि । जिघ्नते ॥ २ ॥

उतघ अपिच सःयःशत्रूणांहन्तृत्वेनप्रसिद्धस्तादृशः रथीतमः अतिशयेनरथीमहारथः सत्पतिः सतांपालयिता एवंगुणइन्द्रः सख्यामित्रभूतेनपूष्णायुजासहायभूतेनयुक्तःसन्वृत्राणि-शत्रून्जिघ्नतेहन्ति इन्द्रस्यापिअयमेवसाहाय्यकारीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया–

उतादःपरुषेगविसूरश्चक्रंहिरण्ययम् । न्यैरयद्रथीतमः ॥ ३ ॥

उत । अदः । परुषे । गवि । सूरः । चक्रम् । हिरण्ययम् ।
नि । ऐरयत् । रथिऽतमः ॥ ३ ॥

उतापिच सूरः प्रेरकः रथीतमः अतिशयेनरथीनेतृतमोवापूषापरुषेपरुष्मतिपर्ववतिभास्वतिवागविगच्छतीतिगौरादित्यः तस्मिन्हिरण्ययंहिरण्मयंसुवर्णनिर्मितंअदस्तद्रथस्यचक्रंन्यैरयत्नितरां प्रेरयतिस्म ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी–

यदद्यत्वापुरुष्टुतब्रवामदस्रमन्तुमः । तत्सुनोमन्मसाधय ॥ ४ ॥

यत् । अद्य । त्वा । पुरुऽस्तुत । ब्रवाम । दस्र । मन्तुऽमः ।
तत् । सु । नः । मन्म । साधय ॥ ४ ॥

हेपुरुष्टुत बहुभिर्यजमानैःस्तुत दस्रदर्शनीय मन्तुमःज्ञानवन् पूषन् अद्येदानींयदुद्दिश्य त्वांब्रवाम स्तवाम नोस्माकंमन्ममननीयंसुसुष्टुतद्धनं साधय उत्पादय ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

इमंचनोगवेषणंसातयेसीषधोगणम् । आरात्पूषन्नसिश्रुतः ॥ ५

इमम् । च । नः । गोऽएषणम् । सातये । सीसधः ।
गणम् । आरात् । पूषन् । असि । श्रुतः ॥ ५ ॥

हेपूषन् नोस्माकंसातयेलाभायइमंचगणंमनुष्यसंघं गवेषणं गवामेषयितारं सीषधःसाधय हेपूषन्आरात्दूरदेशेपित्वंश्रुतोविश्रुतःप्रख्यातोसि भवसि ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

आतेस्वस्तिमीमहआरेअंघामुपावसुम् ।
अद्याचसर्वतातयेश्वश्चसर्वतातये ॥ ६ ॥२२॥

आ । ते । स्वस्तिम् । ईमहे । आरेऽअंघाम् । उपऽवसुम् ।
अद्य । च । सर्वऽतातये । श्वः । च । सर्वऽतातये ॥ ६ ॥ २२ ॥

हेपूषन्त्वदीयांत्वयादेयांस्वस्तिंकल्याणींरक्षांआरेअघांआरेदूरेअघंपापंयस्याः तादृशीं उपावसुं उपगतधनां ईदृशींस्वस्तिं अद्यचअस्मिंश्चकाले सर्वतातये सर्वैर्ऋत्विग्भिः स्तायतइतिसर्वतातिर्यज्ञः तदर्थं यद्वासर्वेषांभोगानांविस्तारय श्वश्चपरस्मिन्नपिदिनेसर्वतातयेसर्वदासर्वतात्यर्थंआईमहे अतियाचामहे ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

इन्द्रानुपूषणेतिषळृचमष्टमंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षंगायत्रमैन्द्रापौष्णं अनुक्रान्तंच—इन्द्रान्वैन्द्रंचेति । गतोविनियोगः ।

॥ ८ ॥

तत्रप्रथमा—

इन्द्रानुपूषणावयंसख्यायस्वस्तये । हुवेमवाजसातये ॥ १ ॥

इन्द्रा । नु । पूषणा । वयम् । सख्याय । स्वस्तये ।
हुवेम । वाजऽसातये ॥ १ ॥

इतरेतरयोगादिन्द्रपूषन्शब्दयोरुभयत्रद्विवचनं इन्द्रापूषणौदेवौनुअद्यवयंस्वस्तयेसख्यायशोभनायसखित्वाय वाजसातये वाजस्यान्नस्यबलस्यवासातये संभजनायचहुवेम आह्वयाम स्तवाम ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

सोम॑म॒न्यउपा॑सद॒त्पात॑वेच॒म्वो॑ःसु॒तम् । क॒र॒म्भम॒न्यइ॑च्छति ॥२॥

सोम॑म् । अ॒न्यः । उप॑ । अ॒स॒द॒त् । पात॑वे । च॒म्वोः॑ । सु॒तम् ।
क॒र॒म्भम् । अ॒न्यः । इ॒च्छ॒ति॒ ॥ २ ॥

चम्वोःअधिषवणफलकयोः सुतमभिषुतंसोमंअन्यःअनयोरेकतरइन्द्रः पातवेपातुंउपासदत् उपसीदति उपगच्छति अन्यएकतरः पूषाकरंभंवृतसिक्तंसक्त्वात्मकंहविःभक्षयितुमिच्छति ॥ २ ॥

अथतृतीया–

अ॒जाअ॒न्यस्य॒वह्न॑यो॒हरी॑अ॒न्यस्य॒संभृ॑ता । ताभ्यां॑वृ॒त्राणि॑जिघ्नते॥३॥

अ॒जाः । अ॒न्यस्य॑ । वह्न॑यः । हरी॒ इति॑ । अ॒न्यस्य॑ ।
सम्ऽभृ॑ता । ताभ्या॑म् । वृ॒त्राणि॑ । जि॒घ्न॒ते॒ ॥ ३ ॥

अनयोरिन्द्रापूष्णोःअन्यस्यएकस्यपूष्णः अजाः छागाः वह्नयोवाहकाअश्वाः अन्यस्यापरस्येन्द्रस्यसंभृतासंभृतौसम्यक्पुष्टौ हरीएतत्संज्ञावश्वौ वाहकौसचेन्द्रःताभ्यांवृत्राणिशत्रून्जिघ्नते हन्ति ॥ ३ ।

अथचतुर्थी–

यदिन्द्रो॒अन॑य॒द्रितो॑म॒हीर॒पोवृष॑न्तमः । तत्र॑पू॒षाभ॑व॒त्सचा॑ ॥ ४ ॥

यत् । इन्द्रः॑ । अन॑यत् । रितः॑ । म॒हीः । अ॒पः ।
वृष॑न्ऽतमः । तत्र॑ । पू॒षा । अ॒भ॒व॒त् । सचा॑ ॥ ४ ॥

यद्यदा वृषन्तमः अतिशयेनवर्षिताइन्द्रः परितःपरितोगंत्रीर्महीः महतीः अपःवृष्ट्युदकानि अनयत्इमंलोकंप्रापयति तत्रतदानींपूषापोषकोदेवः सचाभवत्अस्येन्द्रस्यसहायोभवति ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

तांपू॒ष्णःसु॑म॒तिंव॒यंवृ॒क्षस्य॒प्रव॒यामि॑व । इन्द्र॑स्य॒चार॑भामहे ॥ ५।

ताम् । पूष्णः । सुऽमतिम् । वयम् । वृक्षस्य । प्र ।
वयाम्ऽइव । इन्द्रस्य । च । आ । रभामहे ॥ ५ ॥

पूष्णःपोषकस्यदेवस्यइन्द्रस्यच तांप्रसिद्धांसुमतिंकल्याणींमतिंअनुग्रहबुद्धिं वृक्षस्यमहीरुहस्यप्रवयां प्रकृष्टांदृढांशाखामिववयंआरभामहे अवलंबामहे आश्रयामहइत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी–

उत्पूषणंयुवामहेभीशूँरिवसारथिः । मह्याइन्द्रंस्वस्तये॥६॥२३॥

उत् । पूषणम् । युवामहे । अभीशून्ऽइव । सारथिः ।
मह्यै । इन्द्रम् । स्वस्तये ॥ ६ ॥ २३ ॥

पूषणंपोषकंदेवमिन्द्रंचमह्यैमहत्यै स्वस्तयेरक्षार्थंउद्युवामहे उद्योजयामः उद्योजनमाकर्षणं तत्रदृष्टान्तः–सारथिःसूतः अभीशूनिव अभीशून्रश्मीन्अश्वबन्धनार्थान्आकर्षतितद्वत्॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेत्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

शुक्रंतइतिचतुर्कंचंनवमंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षंपौष्णं द्वितीयाजगती शिष्टास्त्रिष्टुभः तथाचानुक्रान्तं–शुक्रंचतुष्कंद्वितीयाजगतीति । वैश्वदेवेपर्वणिवैश्वदेवस्यहविषःशुक्रंतइतियाज्या सूत्रितंच–शुक्रंतेअन्यद्यजतंतेअन्यदिहेहवःस्वतवसइति । एकादशिनस्यपौष्णस्यपशोर्वपायाएषैवयाज्या सूत्रितंच–शुक्रंतेअन्यद्यजतंतेअन्यत्प्रपथेपथामजनिष्टपूषाइति । अमाभिष्टवेप्येषासूत्रितंच–शुक्रंतेअन्यद्यजतंतेअन्यदपश्यंगोपामनिपद्यमानमिति ।

सैषाप्रथमा–

शुक्रंतेअन्यद्यंजतन्तेअन्यद्विषुंरूपेअहंनीद्यौरिवासि ।
विश्वाहिमायाअवंसिस्वधावोभद्रातेपूषन्निहरातिरंस्तु ॥ १ ॥

शुक्रम् । ते । अन्यत् । यजतम् । ते । अन्यत् । विषुरूपेइतिविषुऽरूपे ।
अहनीइति । द्यौःऽइव । असि । विश्वाः । हि । मायाः । अवसि ।
स्वधाऽवः । भद्रा । ते । पूषन् । इह । रातिः । अस्तु ॥ १ ॥

हेपूषन् तेतवशुक्रंशुक्लवर्णंअन्यदेकमहर्भवतिवासरात्मकं तथातेतवसंबन्धियजतं यजिरत्रसंगतिकरणेवर्तते यजनीयं प्रकाशेनसंगमनीयं स्वतः कृष्णवर्णं अन्यदेकमहर्भवतिरात्र्याख्यं इत्थंविषुरूपे शुक्लकृष्णतयानानारूपे अहनीतवमहिम्नानिष्पद्येते यद्वाहेपूषन् त्वदीयमन्यदेकं रूपंशुक्लंनिर्मलंदिवसस्योत्पादकं त्वदीयमन्यदेकंरूपंयजतं केवलंयजनीयंनप्रकाशकं रात्रेरुत्पादकं अतएवविषुरूपे विषमरूपेअहनीअहश्चरात्रिश्चभवतः अहोरात्रयोः निर्माणेसूर्यएवकर्ता कथमस्यप्रसक्तिरितितत्राह—द्यौरिवासि यथाद्यौरादित्यः प्रकाशयितातथात्वंप्रकाशकोसि कुतइत्यतआह—हेस्वधावोन्नवन्पूषन् विश्वाः सर्वाः मायाः प्रज्ञाःहियस्मात्कारणात्अवसि रक्षसि अतःकारणात्त्वंसूर्यइवभवसीत्यर्थः तादृशस्यतेतवभद्राकल्याणीरातिर्दानंइहास्मासुअस्तुभवतु यास्कस्त्वाह—शुक्रंतेअन्यल्लोहितंतेअन्यद्यज्ञियंतेअन्यदयज्ञियंते अन्यदितिवाविषमरूपेअहनीकर्मणाद्यौरिवचासिसर्वाणिचप्रज्ञानान्यवस्यन्नंवन्निति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अजाश्वःपशुपावाजपस्त्योधियंजिन्वोभुवनेविश्वेअर्पितः ।
अष्ट्रांपूषाशिथिरामुद्वरीवृजत्संचक्षाणोभुवनादेवईयते ॥ २ ॥

अजऽअश्वः । पशुऽपाः । वाजऽपस्त्यः । धियम्ऽजिन्वः । भुवने ।
विश्वे । अर्पितः । अष्ट्राम् । पूषा । शिथिराम् । उत्ऽवरीवृजत् ।
सम्ऽचक्षाणः । भुवना । देवः । ईयते ॥ २ ॥

अजाश्वः छागवाहनः पशुपाः पशूनांपालयिता वाजपस्त्यः वाजाअन्नानिपस्त्येगृहेयस्य तादृशः धियंजिन्वः धियः स्तोतारः कर्माणिवातेषांप्रीणयिता विश्वेविश्वस्मिन्सर्वस्मिन्भुवने लोकेअर्पितः प्रजापतिनापोषकत्वेनस्थापितः अतएवंभूतः पूषापोषकोदेवः अष्ट्रांआरांस्वहस्तगतांशिथिरांशिथिलांसतींउद्वरीवृजत् उद्यच्छन्भुवनाभुवनानि सर्वान्लोकान्भूतजातानिवासंचक्षाणः संपश्यन् सूर्यात्मनाप्रकाशयन्ईयते नभसिगच्छति ॥ २ ॥

पौष्णस्यपशोर्वपापुरोडाशयोर्यास्तेपूषन्नित्यादिकेद्वेऋचावनुवाक्ये सूत्रितंच—यास्तेपूषन्नावोअन्तःसमुद्रइतिद्वेपूषेमाआशाअनुवेदसर्वाइति ।

---

१ नि० १२. १७. ।

सूक्तेतृतीया—

यास्ते॑पू॒षन्नावो॑अ॒न्तःस॑मु॒द्रेहि॑र॒ण्ययी॑र॒न्तरि॑क्षे॒चर॑न्ति ।
ताभि॑र्या॑सिदू॒त्यांसूर्य॑स्य॒कामे॑नकृत॒श्रव॑इ॒च्छमा॑नः ॥ ३ ॥

याः । ते॒ । पू॒ष॒न् । नावः॑ । अ॒न्तरिति॑ । स॒मु॒द्रे । हि॒र॒ण्ययीः॑ ।
अ॒न्तरि॑क्षे । चर॑न्ति । ताभिः॑ । या॒सि॒ । दू॒त्याम् । सूर्य॑स्य ।
कामे॑न । कृ॒त॒ । श्रवः॑ । इ॒च्छमा॑नः ॥ ३ ॥

हेपूषन् तेत्वदीयाःयाहिरण्ययीःहिरण्मय्यःहितरमणीयानावः समुद्रेउदधावन्तर्मध्येअन्तरिक्षेनभसिचचरन्ति संचरन्ति ताभिर्नौभिःसूर्यस्यदूत्यंयासिगच्छसि कदाचिद्देवैःसार्धंसूर्येअसुरवधार्थंप्रस्थितेसति तस्यभार्यास्वभर्तरिसंजातोत्सुकाबभूव तांप्रतिसूर्यःपूषणंप्राहैषीत् तेनचात्रपूषास्तूयते अपिचत्वंश्रवोहविर्लक्षणमन्नंइच्छमानः इच्छन्कामेनपश्वादिविषयेण स्तोतृभिःकृतःवशीकृतोसि ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

पू॒षासु॒बन्धु॑र्दि॒वआपृ॑थि॒व्याइ॒ळस्पति॑र्म॒घवा॑द॒स्मव॑र्चाः ।
यंदे॒वासो॒अद॑दुःसू॒र्यायै॒कामे॑नकृ॒तंत॒वसं॒स्वञ्च॑म् ॥४॥२४॥

पू॒षा । सु॒ऽबन्धुः॑ । दि॒वः । आ । पृ॒थि॒व्याः । इ॒ळः । पतिः॑ । म॒घऽवा॑ ।
द॒स्मऽव॑र्चाः । यम् । दे॒वासः॑ । अद॑दुः । सू॒र्यायै॑ । कामे॑न । कृ॒तम् ।
त॒वस॑म् । सु॒ऽअञ्च॑म् ॥ ४ ॥ २४ ॥

पूषापोषकोदेवः दिवआ द्युलोकस्यचपृथिव्याश्चसुबन्धुः शोभनोबन्धुर्भवति तथाइळस्पतिः इळायाअन्नस्यपतिः मघवा मघमितिधननामतद्वान् यद्वा मंहतेर्दानकर्मणोभावसाधनोमघशब्दः दानवान् दस्मवर्चाःवर्चइतिरूपनाम दस्मंदर्शनीयं वर्चोयस्यतादृशः यंपूषणंदेवासःसर्वेदेवाः सूर्यायैसूर्यस्यपत्न्यै यद्वासावित्र्यैसूर्याख्यायै अश्विनोर्वरणायअददुःदत्तवन्तः पुत्रःपितराववृणीतपूषेतिहिश्रूयते—कीदृशंपूषणं कामेनपश्वादिविषयेणकृतं स्तोतृभिर्वशीकृतं तवसंबलवन्तंप्रवृद्धंवास्वंचंस्वंचनंसुष्ठुगच्छन्तं एवंविधंयंपूषणंददुः सपूषासुबन्धुरित्यन्वयः ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

---

१ ऋ० सं० ८. ३. २२. ।

प्रनुवोचेतिदशर्चंदशमंसूक्तंभरद्वाजस्यार्षं इन्द्राग्निदेवताकं सप्तम्याद्याश्चतस्रोनुष्टुभः शिष्टाः षट्बृहत्यः तथाचानुक्रान्तं—प्रनुदशैन्द्राग्नंतुबार्हतंचतुरनुष्टुबन्तमिति । गतोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

प्रनुवोंचासुतेषुंवांवीर्या३यानिचक्रथुः ।
हतासोंवांपितरोंदेवशंत्रवइन्द्राग्नीजीवंथोयुवम् ॥ १ ॥

प्र । नु । वोच । सुतेषुं । वाम् । वीर्या । यानि । चक्रथुः । हतासः ।
वाम् । पितरः । देवऽशंत्रवः । इन्द्राग्नी इति । जीवथः । युवम् ॥१॥

हेइन्द्राग्नी यानिवीर्याविर्याणिवीरकर्माणिचक्रथुःकृतवन्तौ युवांसुतेषुअभिषुतेषुसोमेषु अस्मद्यज्ञे वांयुवयोस्तानिवीर्याणि नुक्षिप्रंप्रवोच प्रवोचंब्रवीमि ।तदेववीर्यंदर्शयतिहेइन्द्राग्नी देवशत्रवःदेवाः शत्रवःशातयितारोयेषांतादृशाअसुराः पितरःहिंसकाःपीयतिर्हिंसाकर्मा तस्यैतद्रूपं ईदृशाअसुराः वांयुवाभ्यांहतासोहताआसन्युवंयुवांतु जीवथःजीवनवन्तोभवथःअसुरैर्नबाधितावितियावत्॥१॥

अथद्वितीया—

बळित्थामहिमावामिन्द्राग्नीपनिष्ठआ ।
समानोवांजनिताभ्रातरायुवंयमाविहेहमातरा ॥ २ ॥

बट् । इत्था । महिमा । वाम् । इन्द्राग्नी इति । पनिष्ठः । आ ।
समानः । वाम् । जनिता । भ्रातरा । युवम् । यमौ । इहेहऽमातरा ॥२॥

हेइन्द्राग्नी वांयुवयोःमहिमामहत्त्वं इत्थाइत्थंअनेनप्रकारेण बट्सत्यं युष्मद्विषयंयज्जन्म महत्वंप्रतिपाद्यते तत्सर्वंयथार्थमित्यर्थः पनिष्ठःआपनिष्ठःस्तुत्यतमश्चप्रजापतिःसमानः एकएव वांयुवयोर्जनिताजनयिता अतोयुवंयुवांभ्रातराभ्रातरौस्थः अपिच यमौयमलौसहोत्पन्नौ इहेहमातराइहचेहचसर्वत्रमाताययोस्तादृशौस्थः अदितिर्ह्यनयोर्मातासैवविस्तीर्णाभूमिरितिइहेहमातरावितिस्तूयते ॥ २ ॥

अथतृतीया—

ओकिवांसासुतेसचाँअश्वासप्तीइवादने ।
इन्द्रान्व१ग्नीअवसेहवज्रिणावयंदेवाहवामहे ॥ ३ ॥

ओकिऽवांसा । सुते । सचा । अश्वा । सप्तीइवेतिसप्तीऽइव ।
आदने । इन्द्रा । नु । अग्नी इति । अवसा । इह । वज्रिणा । वयम् ।
देवाः । हवामहे ॥ ३ ॥

हेइन्द्राग्नी सुतेअभिषुतेसोमेयुवांसचासहओकिवांसाओकिवांसौसमवेतौसंगतौभवतं उच समवायइत्यस्यैतद्रूपं तत्रदृष्टान्तः—आदनेभक्षणीयेघासेसप्तीइवाश्वा सर्पणशीलावश्वाविव नुअद्यवयंतादृशाविन्द्राइन्द्रौअग्नीइन्द्राग्नी इहास्मिन्यज्ञेअवसारक्षणेनहेतुनाहवामहे आह्वयामहे । इतरेतरयोगात्इन्द्रशब्देअग्निशब्देचद्विवचनं कीदृशाविन्द्राग्नी वज्रिणावज्रिणौ आयुधोपेतौ देवादानादिगुणयुक्तौ ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

यइंन्द्राग्नीसुतेषुवांस्तवत्तेष्वृंतावृधा ।
जोषवाकंवदंतःपज्रहोषिणानदेवाभसथश्चन ॥ ४ ॥

यः । इन्द्राग्नी इति । सुतेषु । वाम् । स्तवत् । तेषु । ऋतऽवृधा ।
जोषऽवाकम् । वदंतः । पज्रऽहोषिणा । न । देवाः । भसथः । चन ॥४॥

हेऋतावृधा ऋतस्यसत्यस्ययज्ञस्यवावर्धयिताराविन्द्राग्नी सुतेष्वभिषुतेषुसोमेषु यःस्तोता वांयुवांस्तवत्कुत्सितंस्तूयात् तेषुसोमेषुमध्येजोषवाकंवदतः जोषंजोषयितव्यंप्रीतिहेतुत्वेनकर्तव्यं स्वयमप्रीतिकरंतादृशंवाकंवाक्यंवदतस्तस्यस्तोतुःसोमंहेपज्रहोषिणा पज्रःप्रार्जितःप्रसिद्धः होषोघोषः स्तोत्रंययोस्तादृशौहेदेवौ युवांनभसथोनभक्षयथः चनेतिपादपूरकःअत्रनिरुक्तं—जोषवाकमित्यविज्ञातनामधेयंजोषयितव्यंभवति।यइन्द्राग्नीसुतेषुवांसोमेषुस्तौतितेष्वृतस्यवर्धयितारौनस्याश्नीथोयोयंजोषवाकंवदतिविजंजयःप्रार्जितहोषिणौदेवौनतस्याश्नीथं[1]इति ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

इन्द्राग्नीकोअस्यवान्देवौमर्तश्चिकेतति ।
विषूचोअश्वान्युयुजानईयतएकःसमानआरथे ॥ ५ ॥ २५ ॥

---

[1] नि० ५. २१. ।

इन्द्राग्नी इति । कः । अस्य । वाम् । देवौ । मर्तः । चिकेतति । विषूचः । अश्वान् । युयुजानः । ईयते । एकः । समाने । आ । रथे ॥५॥२५॥

हेदेवौ द्योतमानाविन्द्राग्नी वांयुवयोःअस्यइदंकर्मकोमर्तोमनुष्यःचिकेतति जानीयात् नकोपीत्यर्थः किंतत्कर्म विषूचः नानाअंचतोगच्छतोअश्वान्समानेउभयार्थेएकस्मिन्रथेयुवयोरेकइन्द्रः सूर्यात्मनावर्तमानः युयुजानः तादृशानश्वान्योजयन्आईयते सर्वंजगदभिगच्छति। यद्वाविषूचोनानारूपान्अश्वान्व्यापकान्रश्मीन् समानेएकरूपेरथेसंवत्सरात्मकेयुयुजानोयोजयन् युवयोरेकःसूर्यात्माइन्द्रः आईयतेआगच्छति। एतद्युवयोःकर्मकोयथावज्जानीयादित्यर्थः॥५॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेपंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

अथषष्ठी–

इन्द्राग्नीअपादियंपूर्वागात्पद्वतीभ्यः ।
हित्वीशिरोजिव्हयावावदच्चरत्त्रिंशत्पदान्यक्रमीत् ॥ ६ ॥

इन्द्राग्नी इति । अपात् । इयम् । पूर्वा । आ । अगात् । पत्ऽवतीभ्यः । हित्वी । शिरः । जिह्वया । वावदत् । चरत् । त्रिंशत् । पदा । नि । अक्रमीत् ॥ ६ ॥

हेइन्द्राग्नी अपात्पादरहिताइयमुषाःपद्वतीभ्यःपादयुक्ताभ्यःसुप्ताभ्यःप्रजाभ्यः पूर्वाप्रथमाभाविनीसती आगात्आगच्छति। तथाप्राणिनांशिरोहित्वीप्रेरयित्री यद्वाशिरोहित्वात्यक्त्वा स्वयमशिरस्कासती जिह्वयाप्राणिस्थयातदीयेनवागिन्द्रियेणवावदत् भृशंशब्दंकुर्वन्तीचरत् एवंचरन्तीउषात्रिंशत्पदानिअवयवभूतान्त्रिंशन्मुहूर्तान्न्यक्रमीत् एकेनदिवसेनातिक्रामति एतच्च युवयोःकर्मतत्कोजानीयादितिपूर्वत्रान्वयः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

इन्द्राग्नीआहितन्वतेनरोधन्वानिबाह्वोः ॥
मानोअस्मिन्महाधनेपरावर्क्तंगविष्टिषु ॥ ७ ॥

इन्द्राग्नी इति । आ । हि । तन्वते । नरः । धन्वानि । बाह्वोः । मा । नः । अस्मिन् । महाऽधने । परा । वर्क्तम् । गोऽइष्टिषु ॥ ७ ॥

हेइन्द्राग्नी नरोयोद्धारोमनुष्याःबाह्वोर्हस्तयोःधन्वानिधनूंषिअतन्वतेहि आततज्यानिकुर्वते-हि। युवांचास्मिन्महाधनेजेतव्येनमहाधनेनोपेतेसंग्रामे गविष्टिषुगवामन्वेषणेषुनोस्मान्मापरावर्क्तं मापरित्यजतं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

इन्द्रा॑ग्नी॒तप॑न्तिमा॒घाअ॒र्यो॑अरा॑तयः ।
अप॒द्वेषां॒स्याकृ॑तंयु॒यु॒तंसूर्या॒द॒धि॑ ॥ ८ ॥

इन्द्रा॑ग्नी॒ इति॑ । तप॑न्ति । मा॒ । अ॒घाः । अ॒र्यः । अरा॑तयः ।
अप॑ । द्वेषां॑सि । आ । कृ॒त॒म् । यु॒यु॒तम् । सूर्या॑त् । अधि॑ ॥ ८ ॥

हेइन्द्राग्नी अघाआहंत्र्यः अर्यःअभिगंत्र्यः अरातयःशत्रुसेनामातपन्तिमांबाधन्ते ताअपाकृतंअपाकुरुतं। तथाद्वेषांसिद्वेष्टॄन्शत्रून्सूर्यादधि अधिःपंचम्यर्थानुवादकः सूर्यदर्शनात्युयुतं-पृथक्कुरुतंचयथातेसूर्यंनपश्यन्तितथाकुरुतं मारयतमित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथनवमी–

इन्द्रा॑ग्नीयु॒वोर॒पिवसु॑दि॒व्यानि॒पार्थि॑वा ।
आन॑इ॒हप्रय॑च्छतंर॒यिंवि॒श्वायु॑पोषसम् ॥ ९ ॥

इन्द्रा॑ग्नी॒ इति॑ । यु॒वोः । अपि॑ । वसु॑ । दि॒व्यानि॑ । पार्थि॑वा । आ ।
न॒ः । इ॒ह । प्र । य॒च्छ॒त॒म् । र॒यिम् । वि॒श्वायु॑ऽपोषसम् ॥ ९॥

हेइन्द्राग्नी युवोर्युवयोःदिव्यानिदिविभवानि पार्थिवापृथिव्यांभवानि लोकद्वयसंबन्धीनि वसुवसूनि अपिहितानियुवयोरेववर्तन्ते अतःकारणात्इहास्मिन्यज्ञेनोस्मभ्यंरयिंधनंआअभिप्रयच्छतं। कीदृशंरयिं विश्वायुपोषसं आयवइतिमनुष्यनाम सर्वेषांमनुष्याणांपोषणायपर्याप्तं यद्वासर्वस्यायुषःपोषणेशक्तं छान्दसोवर्णलोपः ॥ ९ ॥

अथदशमी–

इन्द्रा॑ग्नीउक्थवाहसा॒स्तोमे॑भिर्ह॑वनश्रुता ।
विश्वा॑भिर्गी॒र्भिराग॑तम॒स्यसोम॑स्यपी॒तये॑ ॥ १० ॥२६॥

इन्द्रा॑ग्नी॒ इति॑ । उ॒क्थ॒ऽवा॒ह॒सा॒ । स्तोमे॑भिः। ह॒व॒न॒ऽश्रु॒ता॒ । विश्वा॑भिः ।
गी॒ःऽभिः । आ । ग॒तम् । अ॒स्य । सोम॑स्य । पी॒तये॑ ॥ १० ॥२६ ॥

हेउक्थवाहसाउक्थैःस्तुतिभिर्वहनीयौ हेहवनश्रुता हवनस्यआह्वानस्यश्रोतारौ एवंभूतौ हेइन्द्राग्नी स्तोमेभिःस्तोत्रैःविश्वाभिःसर्वाभिर्गीर्भिःशस्त्ररूपाभिर्वाग्भिश्च हेतुभूताभिरागतमागच्छतं । किमर्थं अस्यास्मदीयस्यसोमस्यपीतयेपानार्थं ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेषड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

श्नथद्वृत्रमितिपंचदशर्चमेकादशंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षमैन्द्राग्नं आद्यौतिस्रस्त्रिष्टुभः चतुर्थ्याद्यानवगायत्र्यः त्रयोदशीत्रिष्टुप् चतुर्दशीबृहती पंचदश्यनुष्टुप् तथाचानुक्रान्तं—श्नथत्पंचोनागायत्रंतुत्रित्रिष्टुबादित्रिष्टुब्बृहत्यनुष्टुबन्तमिति ।गतःसूक्तविनियोगः । वरुणप्रवासेषुऐन्द्राग्नस्यहविषः श्नथदित्येषायाज्या सूत्रितंच—इन्द्राग्नीअवसागतंश्नथद्वृत्रमुतसनोतिवाजमिति ।

सैषाप्रथमा—

श्नथ॑द्वृ॒त्रमु॒तस॑नोति॒वाज॒मिन्द्रा॒योअ॒ग्नीसहु॑रीसप॒र्या॑त् ।
इ॒र॒ज्यन्ता॑वस॒व्य॑स्य॒भूरेः॒सह॑स्तमा॒सह॑सावाज॒यन्ता॑ ॥ १ ॥

श्नथ॑त् । वृ॒त्रम् । उ॒त । स॒नो॒ति॒ । वाज॑म् । इन्द्रा॑ । यः ।
अ॒ग्नी इति॑ । सहु॑री॒ इति॑ । स॒प॒र्यात् । इ॒र॒ज्यन्ता॑ । व॒स॒व्य॑स्य ।
भूरेः॑ । सहः॑ऽतमा । सह॑सा । वा॒ज॒ऽयन्ता॑ ॥ १ ॥

सपुरुषः वृत्रमावरकंशत्रुंश्नथत् हिनस्ति उतअपिच वाजमन्नंबलंवासनोति लभते यःपुरुष सहुरीशत्रूणामभिभविताराविन्द्राग्नीसपर्यात् परिचरेत् । इतरेतरयोगादुभयत्रपूर्ववद्द्विवचनं कीदृशाविन्द्राग्नी भूरेःप्रभूतस्यवसव्यस्य वसुसमूहस्य यद्वास्वार्थिकोयत् धनस्यइरज्यन्ता ईशानौस्वामिनौ इरज्यतिरैश्वर्यकर्मा सहसाबलेनसहस्तमाअतिशयेनाभिभवितारौ शत्रूणांवाजयन्तावाहविर्लक्षणमन्नंआत्मनइच्छन्तौ यद्वावाजंस्तोतृभ्योदातव्यमन्नंकामयमानौ ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तायो॑धिष्टम॒भिगाइ॑न्द्रनू॒नम॒पःस्व॑रु॒षसो॑अग्नऊ॒ळ्हाः ।
दि॒शःस्व॑रु॒षस॑इन्द्रचि॒त्राअ॒पोगाअ॑ग्नेयुवसेनि॒युत्वा॑न् ॥ २ ॥

ता । यो॒धि॒ष्ट॒म् । अ॒भि । गाः । इ॒न्द्र॒ । नू॒नम् । अ॒पः । स्वः॑ ।
उ॒षसः॑ । अ॒ग्ने॒ । ऊ॒ळ्हाः । दिशः॑ । स्वः॑ । उ॒षसः॑ । इ॒न्द्र॒ ।
चि॒त्राः । अ॒पः । गाः । अ॒ग्ने॒ । यु॒व॒से॒ । नि॒युत्वा॑न् ॥ २ ॥

हेइन्द्र हेअग्ने ता तौ युवांगाःआपःउदकानिस्वःसूर्यंउषसःउषःकालान् ऊह्लाःपणिभिरहृताः एतान्गवादीनभिलक्ष्ययोधिष्टं तैरसुरैःयुद्धंकृतवन्तौ नूनमितिपादपूरणार्थः हेइन्द्र त्वंदिःप्राच्याद्याःस्वःसूर्यंउषसश्चचित्राश्चायनीयाअपउदकानिच गाश्च पणिभिरपहृतानेतान्युवसेनेनलोकेनायोजयःयद्वाअसुरैरावृतान्दिगादीन्असुरवधेनावरणमपनीय पृथक्कृतवानसीत्यर्थः अग्ने नियुत्वान्नियुद्भिरश्वैर्युक्तःसन् त्वमप्येवमकार्षीरित्यर्थः ॥ २ ॥

ऐन्द्राग्नस्यपशोर्वपायाआवृत्रहणेत्यनुवाक्या सूत्रितंच—आवृत्रहणावृत्रहभिःशुष्मैराभरतंक्षतंवज्रबाहूइति ।

अथतृतीया—

आवृत्रहणावृत्रहभिःशुष्मैरिन्द्रयातंनमोभिरग्नेअर्वाक् ।
युवंराधोभिरकवेभिरिन्द्राग्नेअस्मेभवतउत्तमेभिः ॥ ३ ॥

आ । वृत्रऽहना । वृत्रऽहभिः । शुष्मैः । इन्द्र । यातम् ।
नमःऽभिः । अग्ने । अर्वाक् । युवम् । राधःऽभिः । अकवेभिः ।
इन्द्र । अग्ने । अस्मे इति । भवतम् । उत्ऽतमेभिः ॥ ३ ॥

हेवृत्रहणा वृत्रस्यासुरस्यहन्तारौ हेइन्द्र हेअग्ने वृत्रहभिःवृत्रस्यहन्तृभिःवृत्रहनननिमित्तैः ष्मैर्बलैः नमोभिःअस्मभ्यंदातव्यैरन्नैश्च सार्धं अर्वाक्अस्मदभिमुखंआयातमागच्छतं । हेइन्द्र अग्ने युवंयुवांअकवेभिःअकुत्सितैर्महद्भिःउत्तमेभिः उत्कृष्टतमैःराधोभिःधनैःसहअस्मेअस्मा- भवतमाविर्भवतं ॥ ३ ॥

चातुर्विंशिकेहनिप्रातःसवनेच्छावाकशस्त्रेताहुवेइतिषळहःस्तोत्रियस्तृचः सूत्रितंच—ताहु- योरिदमियंवामस्यमन्मनइति । पृष्ठ्याभिप्लवषडहयोःस्तोमवृद्धौताहुवइत्याद्यानवर्चआवार्याः सूत्रितंच—ताहुवेययोरिदमितिनवेयंवामस्यमन्मनइत्येकादशेति ।

तत्रप्रथमासूक्तेचतुर्थी—

ताहुवेययोरिदंपप्नेविश्वंपुराकृतम् । इन्द्राग्नीनमर्धतः ॥ ४ ॥

ता । हुवे । ययोः । इदम् । पप्ने । विश्वम् । पुरा । कृतम् ।
इन्द्राग्नी इति । न । मर्धतः ॥ ४ ॥

ता तौ तादृशाविन्द्राग्नी हुवे आह्वये ययोरिन्द्राग्न्योः पुरापूर्वस्मिन्कालेकृतंविश्वंसर्वंइ
पूर्वास्वृक्षुकीर्तितंवीर्यंपमेपन्यते ऋषिभिःस्तूयते ताविन्द्राग्नीहुवइत्यन्वयः तौचेन्द्राग्नीनमर्धतःस्त
तूनन्नहिंस्तः अतःअस्मानप्याहूतोरक्षतामितिभावः मर्धतिर्हिंसाकर्मा ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

उ॒ग्रावि॑घ॒नि॒ना॒मृध॑इन्द्रा॒ग्नीह॑वामहे । तानो॑मृळातई॒दृशे॑॥५॥२७

उ॒ग्रा । वि॒ऽघ॒निना॑ । मृध॑ः । इ॒न्द्रा॒ग्नी इति॑ ।

ह॒वा॒म॒हे॒ । ता । न॒ः । मृ॒ळा॒त॒ः । ई॒दृशे॑ ॥ ५ ॥ २७ ॥

उग्राउग्रौ उद्गूर्णबलौ अतएवमृधःशत्रून्विघनिनौविघनिनाविशेषेणहतवन्तौ इन्द्राग्नीहव
महे आह्वयामहे । तौचेन्द्राग्नीईदृशेस्मिन्तसंग्रामेनोस्मान्मृळातःसुखयतां यद्वामृळतिरुपदयाक
नोस्माकंमृळतःउपदयांकुरुतां ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेसप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथषष्ठी–

ह॒तोवृ॒त्राण्यार्या॑ह॒तोदासा॑नि॒सत्प॑ती । ह॒तोविश्वा॒अप॒द्विष॑ः ॥

ह॒तः । वृ॒त्राणि॑ । आर्या॑ । ह॒तः । दासा॑नि । सत्प॑ती॒इति॒सत्ऽप॑ती ।

ह॒तः । विश्वा॑ः । अप॑ । द्विष॑ः ॥ ६ ॥

ताविन्द्राग्नीआर्याआर्यैःकर्मानुष्ठातृभिःकृतानिवृत्राण्युपद्रवजातानिहतःहिंस्तः तथास
तीसतांपालयितारौइन्द्राग्नी दासानिदासाः कर्महीनाः शत्रवःतैः कृतानिचोपद्रवजातानि हि
अपिचविश्वाःसर्वाद्विषः द्वेष्ट्रीःशत्रुभूताःप्रजाः अपहतःविनाशयतः अतोस्माकमप्येवमेवकुरु
मितिभावः ॥ ६ ॥

चातुर्विंशिकेहनिप्रातःसवनेच्छावाकशस्त्रेइन्द्राग्नीयुवामितिषळहःस्तोत्रियस्तृचः सू
तंच–इन्द्राग्नीयुवामिमेयज्ञस्यहिस्थऋत्विजेत्यच्छावाकस्येति ।

तृचेप्रथमासूक्तेसप्तमी–

इन्द्रा॑ग्नीयु॒वामि॒मे॒३॒भिस्तोमा॑अनूषत । पिब॑तंशम्भुवासु॒तम् ।

इन्द्रा॑ग्नी॒ इति॑ । यु॒वाम् । इ॒मे । अ॒भि । स्तोमा॑ः ।

अ॒नू॒ष॒त॒ । पिब॑तम् । श॒म्ऽभु॒व॒ । सु॒तम् ॥ ७ ॥

हेइन्द्राग्नी युवांइमेस्तोमाःस्तोतारः अभ्यनूषत अभिष्टुवन्ति हेशंभुवा सुखस्यभावयिता-
ाविन्द्राग्नी सुतमभिषुतमस्मदीयंसोमंपिबतं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

ावांसन्तिपुरुस्पृहोनियुतोदाशुषेनरा । इन्द्राग्नीताभिरागतम् ॥ ८ ॥

या । वाम् । सन्ति । पुरुऽस्पृहः ! निऽयुतः । दाशुषे ।
नरा । इन्द्राग्नी इति । ताभिः । आ । गतम् ॥ ८ ॥

हेनरानेताराविन्द्राग्नी वांयुवयोःस्वभूताःपुरुस्पृहःपुरुभिर्बहुभिःस्पृहणीयाः दाशुषेहवींषि
त्तवतेयजमानार्थंउत्पन्नाः या नियुतोश्वाःसन्ति हेइन्द्राग्नी ताभिर्नियुद्भिरागतंआगच्छतं ॥ ८ ॥

अथनवमी–

ताभिरागच्छतंनरोपेदंसवनंसुतम् । इन्द्राग्नीसोमपीतये ॥ ९ ॥

ताभिः । आ । गच्छतम् । नरा । उप । इदम् । सवनम् ।
सुतम् । इन्द्राग्नी इति । सोमऽपीतये ॥ ९ ॥

हेनरानेताराविन्द्राग्नी सूयतेअभिषूयतेइतिसवनःसोमः इदंसवनंइमंसोमंसुतमभिषुतंउप-
ति यद्वाइदंप्रातःसवनंउपअस्मिन्सवनेसुतमभिषुतंसोमंप्रतिताभिःनियुद्भिरागच्छतं किमर्थं
ोमपीतये तस्यसोमस्यपानार्थं॥ ९ ॥

अथदशमी–

ीळि[illegible]ोअर्चिषावनाविश्वांपरिष्वजंत् । कृष्णाकृणोतिजिह्वयां ।१०।२८।

तम् । ईळिष्व । यः । अर्चिषा । वना । विश्वा । परिऽस्वजंत् ।
कृष्णा । कृणोति । जिह्वया ॥ १० ॥ २८॥

हेस्तोतः तमग्निंईळिष्वस्तुहि योग्निःअर्चिषाज्वालारूपेणतेजसाविश्वासर्वाणिवनान्यर-
यानिपरिष्वजत् परिष्वजति परितोवेष्टयति यश्चतानिवनानिजिह्वयाज्वालयादग्धाकृष्णाकृष्ण-
र्णानिकृणोतिकरोति ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

हेइन्द्राग्नी उभाउभौसंहत्यवर्तमानौवांयुवांहुवेआह्वयामि किमर्थंआहुवध्यै आभिमुख्ये- । तथाउभाउभौयुवामाह्वये राधसःराधसाराधकेनहविषासहयुगपदेवमादयध्यै मादयितुंतर्प- सर्वेषुदेवेषुसत्सुआवयोराह्वानेकिंकारणमितिचेदुच्यते—उभाउभौतौयुवां इषामन्नानांरयीणां नांचदातारौस्थः अतःकारणात्उभाउभौ वांयुवां वाजस्यान्नस्यसातये संभजनायहुवे ह्वये ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी—

आनोगव्येभिरश्व्यैर्वसव्यै३रुपगच्छतम् ।
सखायौदेवौसख्यायशम्भुवेन्द्राग्नीताहवामहे ॥ १४ ॥

आ । नः । गव्येभिः । अश्व्यैः । वसव्यैः । उप । गच्छतम् ।
सखायौ । देवौ । सख्याय । शम्ऽभुवा । इन्द्राग्नी इति ।
ता । हवामहे ॥ १४ ॥

हेइन्द्राग्नी गव्येभिर्गोसमूहैः अश्व्यैरश्वसमूहैः वसव्यैर्वसुसमूहैश्चसार्धं नोस्मानाभिमु- उपगच्छतं शेषःपरोक्षकृतः सखायौसमानख्यानौदेवौ दानादिगुणयुक्तौ शंभुवा शंभुवौ स्यभावयितारौ ता तादृशाविन्द्राग्नी सख्यायसखित्वार्थंवयंहवामहे आह्वयामहे ॥ १४ ॥

अथपंचदशी—

इन्द्राग्नीशृणुतंहवंयजमानस्यसुन्वतः ।
वीतंहव्यान्यागतंपिबतंसोम्यंमधु ॥ १५ ॥ २९ ॥

इन्द्राग्नी इति । शृणुतम् । हवम् । यजमानस्य । सुन्वतः । वीतम् ।
हव्यानि । आ । गतम् । पिबतम् । सोम्यम् । मधु ॥ १५ ॥ २९ ॥

हेइन्द्राग्नी सुन्वतः सोमाभिषवंकुर्वतोयजमानस्यहवमाह्वानंस्तोत्रंशृणुतं श्रुत्वाचतदीयायानिहवींषिवीतं कामयेथां । कामयित्वाच आगतंआगच्छतं । आगत्यचसोम्यंसोमात्म- पिबतं ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेएकोनत्रिंशोवर्गः ॥ २९ ॥

अथैकादशी–

यइद्धआविवांसतिसुम्नमिन्द्रंस्यमर्त्यः । द्युम्नायंसुतरांअपः ॥११

यः । इद्धे । आऽविवांसति । सुम्नम् । इन्द्रंस्य ।
मर्त्यः । द्युम्नायं । सुऽतरांः । अपः ॥ ११ ॥

योमर्त्योमनुष्यः इद्धेदीप्तेग्नौसुम्नंसुखकरंहविःइन्द्रस्यइन्द्रायआविवासति परिचरतिप्रय च्छति चतुर्थ्यर्थेषष्ठी तस्यमर्त्यस्यद्युम्नायद्योतमानायान्नाय तदर्थंसुतराःसुखेनतरणीयाःअ उदकानिवृष्ट्यात्मकानिइन्द्रःकरोतीतिशेषः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी–

तानोवाजंवतीरिषंआशून्पिपृतमर्वंतः । इन्द्रंमग्निंचवोळ्हंवे ॥ १२ ॥

ता । नः । वाजंऽवतीः । इषंः । आशून् । पिपृतम् ।
अर्वंतः । इन्द्रंम् । अग्निम् । च । वोळ्हंवे ॥ १२ ॥

हेइन्द्राग्नी ता तौयुवांवाजवतीःअन्नवतीःइषःइष्यमाणावृष्टीः यद्वा वाजोबलंतद्वत न्नानि आशून्शीघ्रगान् अर्वतोश्वांश्चनोस्मभ्यंपिपृतंपूरयतं प्रयच्छतं । किमर्थं इन्द्रमग्निं वोळ्हवेवोढुं हविर्भिःप्रापयितुं॥ १२ ॥

ऐन्द्राग्नस्यपशोर्हविषोनुवाक्याउभावामित्येषा सूत्रितंच–उभावामिन्द्राग्नीआहुव चिंनुस्तोमंनवजातमद्येति ।

सैषासूक्तेत्रयोदशी–

उभावांमिन्द्राग्नीआहुवध्यांउभाराधंसःसहमांदयध्यैं ।
उभादातारांविषांरंयीणामुभावाजंस्यसातयेंहुवेवाम् ॥ १३

उभा । वाम् । इन्द्राग्नी इतिं । आऽहुवध्यैं । उभा । राधंसः ।
सह । मादयध्यैं । उभा । दातारौं । इषाम् । रयीणाम् । उभा
वाजंस्य । सातयें । हुवे । वाम् ॥ १३ ॥

इयमददादितिचतुर्दशर्चंद्वादशंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं सरस्वतीदेवताकं आदितस्तिस्रोजगत्यः त्रयोदश्यपिजगती चतुर्दशीत्रिष्टुप् शिष्टागायत्र्यः तथाचानुक्रांतं—इयंषळूनासारस्वतंत्रिजगत्यादिजगतीत्रिष्टुबन्तमिति। अत्रशौनकः—इयमित्येतदाद्यन्तुसूक्तंसारस्वतंजपेत् । द्विजः प्रातः शुचिर्भूत्वावाग्मीभवतिबुद्धिमानिति १ पार्ष्ठिकेषष्ठेहनिप्रउगेइयमददादितिसारस्वतस्तृचः सूत्रितंच—इयमददाद्रभसमृणच्युतमितिप्रउगमिति ।

तत्रप्रथमा—

इयमददाद्रभसमृणच्युतंदिवोदासंवध्र्यश्वायदाशुषे ।
याशश्वन्तमाचखादावसंपणिंतातेदात्राणितविषासरस्वति ॥१॥

इयम् । अददात् । रभसम् । ऋणऽच्युतम् । दिवःऽदासम् । वध्र्यऽश्वाय । दाशुषे । या । शश्वन्तम् । आऽचखाद । अवसम् । पणिम् । ता । ते । दात्राणि । तविषा । सरस्वति ॥ १ ॥

इयंसरस्वती रभसंवेगवन्तंऋणच्युतं वैदिकस्यदेवऋषिपितृसंबन्धिनोलौकिकस्यचऋणस्यच्यावयितारं दिवोदासमेतत्संज्ञंपुत्रं दाशुषेहवींषिदत्तवतेवध्र्यश्वाय एतत्संज्ञायऋषयेअददात् दत्तवती। यासरस्वतीशश्वन्तंबहुलंपणिंपणनशीलंवणिजं अदातृजनं अवसंकेवलंस्वात्मनएवतर्पकं आचखादआजघान। सेयमददादित्यन्वयः अथप्रत्यक्षीकृत्यस्तौति हेसरस्वति देवि तातानि पुत्रदानादीनितेत्वदीयानिदात्राणिदानानि तविषातविषाणिमहान्तिभवन्ति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

इयंशुष्मेभिर्बिसखाइवारुजत्सानुगिरीणांतविषेभिरूर्मिभिः ।
पारावतघ्नीमवसेसुवृक्तिभिःसरस्वतीमाविवासेमधीतिभिः ॥ २ ॥

इयम् । शुष्मेभिः । बिसखाःऽइव । अरुजत् । सानु । गिरीणाम् । तविषेभिः । ऊर्मिऽभिः । पारावतऽघ्नीम् । अवसे । सुवृक्तिऽभिः । सरस्वतीम् । आ । विवासेम । धीतिऽभिः ॥ २ ॥

सरस्वतीदेवतारूपेणनदीरूपेणचवर्तते देवतारूपास्तुताधुनानयानदीरूपांसरस्वतींस्तौति । ं नदीरूपासरस्वतीशुष्मैःशोषकैरात्मीयैर्बलैःतविषेभिः महद्भिरूर्मिभिःतरंगैःगिरीणांपर्वतानांती- ंबद्धानां सानुसानूनिअरुजद्भनक्ति । बिसखाइवबिसंखनतीतिबिसखाःसयथाबिसार्थंपंकंरुज- तद्वत् तांसरस्वतींपारावतघ्नीं परावतिदूरदेशेविद्यमानस्यापिवृक्षादेर्हंत्रीं सुवृक्तिभिःस्तुतिभिःधी- ाभिःकर्मभिश्चअवसेरक्षणार्थंआविवासेम परिचरेम। यद्वा पारावतघ्नीं पारावारेपरार्वाचीतीरेतयो ीतिनीं । उक्तंच—पारावतघ्नींपारावारघातिनीमिति[1] ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सरस्वतिदेवनिदोनिबर्हयप्रजांविश्वस्यबृसयस्यमायिनः ।
उतक्षितिभ्योवनीरविन्दोविषमेभ्योअस्रवोवाजिनीवति ॥ ३ ॥

सरस्वति । देवऽनिदः । नि । बर्हय । प्रऽजाम् । विश्वस्य । बृसयस्य ।
मायिनः । उत । क्षितिऽभ्यः । अवनीः । अविन्दः । विषम् । एभ्यः ।
अस्रवः । वाजिनीऽवति ॥ ३ ॥

हेसरस्वति देवनिदोदेवानांनिन्दकानसुरान्निबर्हयन् न्यबर्हयः अवधीः । तथाविश्वस्यव्याप्त- स्यमायिनोमायाविनःबृसयस्य बृसयइतित्वष्टुर्नामधेयं त्वष्टुःप्रजांपुत्रंवृत्रासुरंचन्यवधीः । त्वत्साहा ध्यादेवइन्द्रोहतवानित्यर्थः । उतअपिच हेवाजिनीवति अन्नवतिसरस्वति त्वंक्षितिभ्योमनुष्येभ्यः भवनीः असुरैरपहृताभूमीःअविन्दः अलंभयः । एभ्योमनुष्येभ्यःविषमुदकंचअस्रवःअक्षारय । यद्वा क्षितयोसुरजनाः तेभ्यःसकाशात्अवनीःभूमीः अविन्दोलब्धवानसि तान्हत्वाएभ्यश्चासुरे- भ्यः विषंमृतिहेतुभूतंगरलंअस्रवः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

प्रणोदेवीसरस्वतीवाजेभिर्वाजिनीवती । धीनामवित्र्यवतु ॥ ४ ॥

प्र । नः । देवी । सरस्वती । वाजेभिः । वाजिनीऽवती । धीनाम् ।
अवित्री । अवतु ॥ ४ ॥

---

[1] नि० २. २४ ।

देवी दानादिगुणयुक्ता वाजिनीवती वाजोन्नंयस्यांक्रियायांसावाजिनी तद्युक्ता धीनां ध्यातॄणांस्तोतॄणांअवित्रीरक्षित्री एवंभूतासरस्वती वाजेभिरन्नैर्नोस्मान्प्रावतुप्रकर्षेणतर्पयतु ॥ ४ ॥

अथपंचमी–

यस्त्वांदेविसरस्वत्युपब्रूतेधनेहिते । इन्द्रंनवृत्रतूर्ये ॥ ५ ॥ ३० ॥

यः । त्वा । देवि । सरस्वति । उपऽब्रूते । धने । हिते । इन्द्रम् । न ।
वृत्रऽतूर्ये ॥ ५ ॥ ३० ॥

हेदेवि सरस्वति यःस्तोतावृत्रतूर्येसंग्रामेधनेहितेनिहितेनिमित्तभूतेसति इन्द्रंनइन्द्रमिवत्वां उपब्रूते स्तौति तंरक्षेतिशेषः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेत्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

अथषष्ठी–

त्वंदेविसरस्वत्यवावाजेषुवाजिनि । रदापूषेवनःसनिम् ॥ ६ ॥

त्वम् । देवि । सरस्वति । अव । वाजेषु । वाजिनि । रद ।
पूषाऽइव । नः । सनिम् ॥ ६ ॥

हेदेवि दानादिगुणयुक्ते हेवाजिनि वाजोबलमन्नंवातद्युक्तेहेसरस्वति त्वंवाजेषुसंग्रामेषुअव अस्मान्रक्ष । अपिच नोस्मभ्यंपूषेवपोषकोदेवइव सनिंसंभजनीयंधनंरद विलिख प्रयच्छेतियावत् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी–

उतस्यानःसरस्वतीघोराहिरण्यवर्तनिः । वृत्रघ्नीवष्टिसुष्टुतिम् ॥ ७ ॥

उत । स्या । नः । सरस्वती । घोरा । हिरण्यऽवर्तनिः । वृत्रऽघ्नी ।
वष्टि । सुऽस्तुतिम् ॥ ७ ॥

उतअपिच स्यासाप्रसिद्धासरस्वती घोराशत्रूणांभयकारिणी हिरण्यवर्तनिः वर्ततेअनेनेतिवर्तनिःरथःहिरण्यमयोवर्तनिर्यस्याःसातथोक्ता वृत्रघ्नी वृत्राणांशत्रूणांहंत्री एवंभूतासासरस्वती नोस्मदीयांसुष्टुतिं शोभनांस्तुतिंवष्टिकामयतां ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

यस्या॑अन॒न्तोअह्रु॑तस्त्वे॒षश्च॑रि॒ष्णुर॑र्ण॒वः ।अम॒श्चर॑ति॒रोरु॑वत् ॥८॥

यस्याः॑ । अ॒न॒न्तः । अह्रु॑तः । त्वे॒षः । च॒रि॒ष्णुः । अ॒र्ण॒वः । अमः॑ ।
चर॑ति । रोरु॑वत् ॥ ८ ॥

यस्याःसरस्वत्याः अमोबलंअनन्तः अपर्यन्तः अपरिमितः अह्रुतः अहिंसितः अकुटिलोवात्वेषोदीप्तः चरिष्णुः चरणशीलः सर्वत्राप्रतिहतगतिरित्यर्थः अर्णवः उदकवान्उदकप्रदइत्यर्थः एवंभूतःसन् रोरुवत्भृशंशब्दंकुर्वन्चरति वर्तते । सानोविश्वाइत्युत्तरत्रसंबन्धः ॥८॥

अथनवमी–

सानो॒विश्वा॒अति॒द्विषः॒स्वसॄ॑र॒न्याऋ॒ताव॑री । अत॒न्नहे॑व॒सूर्यः॑ ॥९॥

सा । नः॒ । विश्वाः॑ । अति॑ । द्विषः॑ । स्वसॄः॑ । अ॒न्याः । ऋ॒तऽव॑री ।
अत॑न् । अहा॑ऽइव । सूर्यः॑ ॥ ९ ॥

सासरस्वतीनोस्मान्विश्वाःसर्वाद्विषोद्वेष्ट्रीःप्रजाःअतिनयतु अतितारयतु तथास्वसॄः स्वयंसारिणीः सहोत्पन्नावा ऋतावरी ऋतमित्युदकनाम तद्युक्ताअन्याश्चनदीः अस्मान्अतिनयतु यद्वा जस्येव वाच्छन्दसीतिपूर्वसवर्णदीर्घः उदकवत्यःस्वसारोभगिन्योअन्याःगंगाद्यानद्यश्चअस्मान् शत्रूनतिनयन्तु तत्रदृष्टान्तः–सूर्यःसर्वस्यप्रेरकआदित्यः अतन्सततंगच्छन् अहेवअहानीवयथाअहानिशीघ्रमतिनयतितद्वत् ॥ ९ ॥

दशरात्रेतृतीयेहनिप्रउगेउतनःप्रियेतिसारस्वतस्तृचः सूत्रितंच–उतनःप्रियाप्रियास्वित्यौष्णिहंप्रउगमिति । पवित्रेष्ट्यांउतनःप्रियेतिसारस्वतस्यहविषोनुवाक्या सूत्रितंच–उतनः प्रियाप्रियास्विमाजुह्वानायुष्मदानमोभिरिति ।

तृचेप्रथमासूक्तेदशमी–

उ॒तनः॑प्रि॒याप्रि॒यासु॑स॒प्तस्व॑सा॒सुजु॑ष्टा । सर॑स्वती॒स्तोम्या॑भूत् ॥१०॥३१॥

उ॒त । नः॒ । प्रि॒या । प्रि॒यासु॑ । स॒प्तऽस्व॑सा । सुऽजु॑ष्टा । सर॑स्वती ।
स्तोम्या॑ । भू॒त् ॥ १० ॥ ३१ ॥

उतअपिच नोस्माकंप्रियासुप्रियाणांमध्येप्रियाप्रियतमा सप्तस्वसागायत्र्यादीनिच्छंदांसि स्वसारोयस्यास्तादृशी नदीरूपायास्तुगंगाद्याःसप्तनद्यः स्वसारः सुजुष्टाः सुष्ठुपुरातनैर्ऋषिभिः सेविता एवंभूतासरस्वतीदेवीस्तोम्याभूत् स्तोतव्याभवतु ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेएकत्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

अथैकादशी–

आपप्रुषिपार्थिवान्युरुरजोअन्तरिक्षम् । सरस्वतीनिदस्पातु ॥ ११ ॥

आऽपप्रुषी । पार्थिवानि । उरु । रजः । अन्तरिक्षम् । सरस्वती । निदः । पातु ॥ ११ ॥

पार्थिवानि पृथिव्याःसंबन्धीनि उरुउरूणि विस्तीर्णानि रजोरजांसिलोकान्अन्तरिक्षं अन्तराक्षान्तंनभश्च आपप्रुषी स्वतेजसापूरितवती । सरस्वतीदेवी निदःनिन्दकाच्छत्रोः पातु अस्मान्रक्षतु ॥ ११ ॥

अथद्वादशी–

त्रिषधस्थासप्तधातुःपञ्चजातावर्धयन्ती । वाजेवाजेहव्याभूत् ॥ १२॥

त्रिऽसधस्था । सप्तऽधातुः । पञ्च । जाता । वर्धयन्ती । वाजेऽवाजे हव्या । भूत् ॥ १२ ॥

त्रिषधस्था त्रिषुलोकेषुसहावतिष्ठमाना त्रिलोकव्यापिनी सप्तधातुःसप्तधातवोवयवाः गायत्र्याद्यागंगाद्यावायस्याःसातथोक्ता पंचजाताजातानिनिषादपंचमान्चतुरोवर्णान्गंधर्वादीन्वा वर्धयन्ती अभिवृद्धान्कुर्वन्ती ईदृशीसरस्वती वाजेवाजे युद्धेयुद्धेसर्वेषुयुद्धेषु हव्याभूवह्वातव्या भवति ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी–

प्रयामहिम्नामहिनासुचेकितेद्युम्नेभिरन्याअपसामपस्तमा ।
रथइवबृहतीविभ्वनेकृतोपस्तुत्याचिकितुषासरस्वती ॥ १३ ॥

प्र । या । महिम्ना । महिना । आसु । चेकिते । द्युम्नेभिः । अन्याः ।
अपसाम् । अपःऽतमा । रथःऽइव । बृहती । विऽभ्वने । कृता ।
उपऽस्तुत्या । चिकितुषा । सरस्वती ॥ १३ ॥

महिम्नामाहात्म्येनमहिनामहती द्युम्नेभिःद्युम्नैर्द्योतमानैःयशोभिरन्नैर्वायुक्तासती आसु आसांनदीनांदेवतानांमध्येयासरस्वतीप्रचेकिते प्रकर्षेणज्ञायते । याचअन्याःअन्यासां सुपांसुलुगितिषष्ठीबहुवचनस्यजस् अपसांवेगवतीनांमध्येअपस्तमावेगवत्तमा याचरथइवविभ्वनेविभुत्वायवृहती परिवृढा गुणैरधिकाकृता प्रजापतिनानिर्मिता सासरस्वतीचिकितुषा जानतास्तोत्रा उपस्तुत्याउपस्तोतव्याभवति ॥ १३॥

अथचतुर्दशी–

सरस्वत्यभिनोनेषिवस्योमापस्फरीःपयसामानआधक् ।
जुषस्वनःसख्यावेश्याचमात्वत्क्षेत्राण्यरणानिगन्म ॥१४॥३२॥

सरस्वति । अभि । नः । नेषि । वस्यः । मा । अप । स्फरीः ।
पयसा । मा । नः । आ । धक् । जुषस्व । नः । सख्या । वेश्या ।
च । मा । त्वत् । क्षेत्राणि । अरणानि । गन्म ॥ १४ ॥ ३२ ॥

हेसरस्वति नोस्मान्वस्योवसीयः प्रशस्तंवसुधनंअभिनेषि अभिप्रापय मापस्फरीः अप्रवृद्धान्माकार्षीः । स्फारोवृद्धिः उपसर्गवशात्तद्विपरीतेवर्तते तथापयसोदकेनअधिकेननोस्मान्माआधक् नाभिदह नबाधस्व । अपिचनोस्माकंसख्यासख्यानिसखिकर्माणिवेश्याप्रवेशनानिचजुषस्व सेवस्व । वयंचत्वत्सकाशात्अरणानिअरमणानिनिकृष्टानिक्षेत्राणिमागन्म माप्रापवाम अपितुरमणीयान्येव ॥ १४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेद्वात्रिंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दंनिवारयन् । पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेणसायणाचार्येण विरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येचतुर्थाष्टकेअष्टमोध्यायः समाप्तः ॥ ८ ॥

॥ चतुर्थाष्टकः समाप्तः ॥ ४ ॥ कुंवरसाहेब श्री

[illegible]सिंहजूकेतसं· १९६८ चैत्रकृ २८

STOCK VERIFY
2020
G.K.V. Library

C [illegible]
1 [illegible]